T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

EBEVEYNİN "ÜSTÜN ZEKÂLI" ÇOCUĞA SAHİP OLMA ALGISI: ETİKETLEME

Ayşe Sena SEZGİN

2502130278

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Sevim CESUR

İSTANBUL - 2020

ÖZ

EBEVEYNİN "ÜSTÜN ZEKÂLI" ÇOCUĞA SAHİP OLMA ALGISI: ETİKETLEME

AYŞE SENA SEZGİN

Bu araştırmada ebeveynlerin çocuğunun zekâsına ve "üstün zekâlı" bir çocuğa sahip olmaya ilişkin algıları, etiketleme çerçevesinde ele alınmaktadır. Karma araştırma yöntemleri kapsamında üç çalışma yapılmıştır. Çalışma 1'de ebeveynin "üstün zekâlı" çocuğa sahip olma algısını yansıtma biçimleri, bu ebeveynlerle çalışan öğretmen, eğitim yöneticisi ve psikolojik danışmanların bakışıyla odak grup görüşmesi yapılarak irdelenmiştir. Çalışma 2 ve 3'te üç farklı ebeveyn grubuyla çalışılmıştır. Bunlar, çocuğu üstün zekâ etiketi almış ebeveynler, çocuğu üstün zekâlı olan fakat etiketlenmemiş ebeveynler ve "normal" gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerdir. Ebeveynlere, 8 farklı kurum aracılığıyla ulaşılmıştır. Çalışma 2'de önceki adımda belirlenen unsurlar çerçevesinde Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği (ECZA) geliştirilmiş ve ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısına dair etiketleme çerçevesinde belirlenmiş ebeveyn grupları üzerinde nicel analizler yapılmıştır. Çalışma 3'te ise geliştirilen ölçeğin sonuçlarına göre belirlenen her üç gruptan ebeveyn ile yapılan yüz yüze yarı-yapılandırılmış görüşmelerle, bir etiket olarak "üstün zekâlı" çocuğun ebeveyni olma, çocuğunun zekâsını algılama biçimleri, çocuğun ve ebeveynin psikososyal konumu hakkında algısı incelenmiştir. Nitel çalışmaların (Çalışma 1 ve 3) sonuçlarında hem eğitim uzmanları hem de ebeveynler birbirine benzer şekilde, etiket etkileri, üstün zekânın belirti ve kaynakları algısı ve üstün zekâ piyasası/sektörü olmak üzere üç üst tema ortaya koymuşlardır. Etiket etkileri üst temasında, etiketin bir kimlik olarak varlığı, üstünlük yanlılığı etkisi, sosyal alana etki, duygusal ve düşünsel etkiler, etiketlememe ve etiket-öteki etkileşimi temaları ortaya konmuştur. Çalışma 2'de ise ebeveynler arasında çocuğunun zekâsına ilişkin algı bakımından etiket grubuna göre anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Çocuğu üstün zekâ etiketi alan ebeveynlerin diğer iki gruba göre etiket etkisine daha yüksek düzeyde maruz kaldığı görülmüştür. Bir haz olarak üstünlük algısının yaygınlaştırılmasında etiket etkisi ve piyasa/sektörün birbirini inşa eden bütüncül bir yapı kurarak, hiyerarşi yaratılmasına, hiyerarşilerin yeniden üretilmesine ve böylece ekonomik döngüye katkı sağlamaya imkân oluşturduğu söylenebilir. Bu durum, ebeveyn ve çocukların araçsallaştırıldığı sistemin normalleşmesine yol açıyor görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üstün zekâlılık, etiketleme, üstünlük yanlılığı, ebeveyn, karma desen

ABSTRACT

THE PERCEPTION OF THE PARENTS ABOUT HAVING A GIFTED CHILD: LABELLING

AYŞE SENA SEZGİN

In this study, the perceptions of the parents about their child's intelligence and having a "gifted" child were analyzed within the framework of labeling. Three studies were conducted within the scope of the mixed research methods. In Study 1, the ways in which the parents reflect the perception of having a "gifted" child were examined through a focus group interview with the perspective of teachers, education administrators and psychological counselors working with these parents. In Study 2 and 3, it was studied with three different parent groups. These are the parents whose children are labeled as gifted, the parents whose children are gifted but not labeled, and parents who have "normally" developing children. These parents were reached through 8 different institutions. In Study 2, The Perception of the Parents About Intelligence of their Children Scale was developed within the framework of the themes determined in the Study 1, and quantitative analysis was conducted on the parent groups mentioned above. In Study 3, the parents' perceptions of being parent of a gifted child, the ways of perceiving of the child's intelligence as well as the perception of the child and the parent's psychosocial position were examined through semi-structured face-to-face interviews with the parents from each of the three groups determined according to the results of the developed scale. In the results of qualitative studies (Study 1 and Study 3), both the education experts and the parents stated commonly three main themes regarding the effects of the label and the perception of indicators and sources of giftedness as well as the market/sector of giftedness. The first main theme, effects of label, contains the themes such as the label as an identity, the effect of superiority bias, the effect on the social field, emotional and cognitive effects, non-labeling, and label-other interaction. In Study 2, it was determined that there were significant differences among the parents according to the label groups in terms of the perception of their child's intelligence. It was revealed that the parents whose children has gifted label were exposed to the label effect at a higher degree compared to the other two groups. The label effect and the market/sector create an opportunity to create hierarchies, reproduce hierarchies and thus contribute to the economic cycle by establishing a holistic structure that builds each other, in the widespread of superiority perception as a pleasure. This situation seems to lead to the normalization of the system in which parents and children are instrumentalized.

Keywords: Giftedness, labelling, superiority bias, parents, mixed design

ÖNSÖZ

“Üstün zekâlılığın”, bütün dünyada ve özellikle ülkemizde popülaritesi artmaya devam eden konulardan olduğu kolayca gözlemlenebilir. Modernitenin kurduğu ve küçük güncellemelerle hâlâ devam eden düzenin bir gereği olarak, dikkat çeken konular hakkında değer ve ihtiyaç geliştirilerek, bu ihtiyaçları tatmin için arz oluşturmak günümüzde olağan şekilde kullanılan bir stratejidir. Bu yolla insanların hazları yönetilebilir ve böylece insanlar gönüllü olarak piyasaya dahil olabilirler. Bunun çağın değerlerine hizmet eden bir çeşit tahakküm aracı yarattığı söylenebilir. Piyasayı sürdüren bu araçlar vasıtasıyla ilgili bütün kesimlerde bir psikolojik yük meydana geldiği görülebilmektedir.

Alanın bütün paydaşlarını, bireyleri ve toplumu, sistemin ve tüketim ekonomisinin hâkimiyetinin üstün zekâyı bir istismar aracı olarak kullanmasından, etiketin olumsuz etkilerinden, onları sermayenin kısa hazlar sunarak manipüle etmesinden korumak için alternatif yollar bulunması gerekliliğinin her geçen gün arttığı düşünülmektedir. “Üstün zekâlı” bir çocuğun ebeveyni olmanın yansımasını ve ebeveynlerin bu konudaki algısını etiketleme kuramı üzerinden irdeleyen bu araştırma; uygulama ve araştırma alanlarında bakış açısı değişikliğine, bireylerin ve toplumun psikolojik sağlığına, her gün karşılaştığımız için gözümüzde “normalleşen” bir düzenin farkındalığına ve hem birey olarak kendimizin hem de içinde bulunduğumuz sistemin yeniden inşâsında gereken irade ve hareketi sağlamasına, insan onuru ve değerini kategorilerden uzak bir şekilde anlayabilmemize, insanca bir hayata, çağın değerleri yerine hakikatin peşine düşmemize, hazların kontrolündeki gayretimize, kendimizle olan “büyük mücadelemize” mütevazı bir katkı sunmaya vesile olması umuduyla yapılmıştır.

Hem bu süreçte hem de hayatımda çok önemli yerlere sahip olan kişilere şükran duyuyorum ve daima duymaya devam edeceğim. Her zaman gönlümde yazılı olanı burada da paylaşmak isterim.

Doktora sürecimin ilk dakikasından itibaren tezin sonuna kadar her an, isteyen bütün öğrencilerinin olduğu gibi, benim de önümde tam bir geliştirici olarak duran, sükûnetle yüreklendiren, çalışma disiplinini, dikkatini, gerginlikten uzak danışmanlığını, ötekine saygısını, öğrencilerine tanıdığı hürriyetle beraber yanlarında olabilmesini, öğretmenliğini örnek aldığım ve ömür boyu örnek almaya devam edeceğim, mütevazı bilimci çok kıymetli Prof. Dr. Sevim Cesur Hocam’a tezimin her harfinde ve bendeki emeklerinin her zerresi için şükranla…

Daima kucaklayıcı, yol gösterici, derin düşünce ve analizleriyle tam bir rol model olan, üstümdeki emeğini, bilim adımlarımda verdiği destekleri asla unutamayacağım çok kıymetli Doç. Dr. Sevda Bulduk Hocam’a içten teşekkürlerimi arz ederim.

Gençlere duyduğu güvenle, verdiği destekle, her hâlinden ve her ânından mutlaka yeni bir şey öğrendiğim, sohbetine ve yanında bulunmanın tadına doyamayacağım, hayatımdaki en büyük motivasyonu sağlayan manevî dedem, hocam Muhterem Prof. Dr. Halis Ayhan’a hürmetlerimi arz ederim.

Bilimsel derinliğiyle ve manevî desteğiyle her zaman en yakınımda olduğunu bildiğim, tezin tasarımında verdiği fikirler paha biçilemez olan ve tez savunma kurulunda eleştirileriyle ufkumu açan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Şener Büyüköztürk'e;

Bütün iş yoğunluğuna rağmen hiçbir zaman minnet hissettirmeden verdiği destekle, bilimsel katkısıyla birlikte erdemli duruşunu da öğrenmeye çalıştığım, örnek aldığım çok kıymetli Doç. Dr. Özcan E. Akgün Hocam'a;

Hiç kimseyi bir kere dahi kırdığına şahit olmadığım, içtenliği, yakınlığı, tevazuu, işindeki yetkinliği ve samimiyetiyle akademik hayatta nadir rastlanabileceğini düşündüğüm insanlardan olan, doktora derslerimde ve tez izleme kurulunda bana her zaman ufuk açıcı katkılar sunan saygıdeğer Dr. Öğr. Üyesi Göklem Tekdemir Hocam'a;

Tez izleme kurulu toplantılarına zahmet edip, çalışmalarına ara verip katılan ve çok önemli katkılarıyla bu teze değer katan, tevazuu ve samimiyetiyle her zaman yanımda olduğunu hissettiren, saygıdeğer Doç. Dr. Ayşın Satan Hocam'a;

Tez savunma kurulunda bulunmayı kabul eden ve zaman ayıran, zarif ve yapıcı eleştirileriyle bilimsel farkındalığımı artıran değerli Doç. Dr. Özlem Sertel Berk Hocam'a;

Tezin vücut bulmasında fikirleriyle destek olan, sorularıma hiç vakit geçirmeden ve bıkmadan ayrıntılı cevaplar veren Prof. Dr. Dewey G. Cornell ve Michael S. Matthews'e;

Tez sürecim boyunca resmî işlerimizi kolaylaştırdıkları için İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde görev yapan araştırma görevlisi arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Evreni, onun en kıymetli parçası olan insanı ve kendimizi bilme/anlama gayreti içinde olmamız için bütün yolları, bana ve kardeşlerime olduğu kadar temas hâlinde oldukları herkese ulaştırmayı mümkün olabilecek en mükemmel şekilde yapan; eğer bende 'iyi' adına görülen bir zerre varsa tamamını inşâ eden; varolmaya çalıştığım her anda, sevgiyi, sayelerinde bütün hücrelerimde hisssetme huzuruna erişebildiğim; hayatımdaki bütün güzelliklerin kaynağı; bütün varlığı ve imkânlarıyla bir dava için yaşamanın ne demek olduğunun somut örneği olan; evladı olmanın değeri hiçbir şeyle ölçülemeyek ve hiçbir şekilde ifade edemeyeceğim; dünyaya onların evladı olarak gönderildiğim için her an şükrettiğim; ebeveyn olarak, insan olarak ve mesleklerindeki, çalışmalarındaki duruş, bakış açısı, tutum ve başarılarına hayran olduğum; hayatta olan kişiler arasındaki tek önderim, maddî ve manevî rehberim, öğretmenim, canım ancim E.Yasemin Sezgin ve canım bağcım Osman Sezgin'e minnetle… Onlar için ne söylesem az olacak ve zaten tam söylemem mümkün de değil… Haklarını ödemem imkânsız.

Bir dostta bulunması beklenen bütün özelliklerle hayatıma eşlik eden; bütün şefkat ve samimiyetini her an cömertçe sunan; içimden geçeni dahi daima anlayan ve her koşulda desteğini bildiğim/hissettiğim/yaşadığım; kendi çalışmaları ve araştırmalarının yoğunluğuna rağmen benim rahat çalışabilmem için gayret eden, ahlakına hiçbir zaman yetişemeyeceğimi bildiğim; en yakın dostum, eşim Volkan Arslan'a,

Daima yanımda olan kardeşlikleriyle birlikte onlar büyüdükçe varlıklarına daha çok şükrettiğim, harika çalışmalarını hayranlıkla takip ettiğim, hassas, fedâkâr ve biricik kardeşlerim Sezanur Sezgin ve Ahmet Ergin Sezgin'e çok teşekkür ederim.

Her daim tükenmez dualarıyla ve anlayışlarıyla yanımda oldukları için, eşimin sevgili anne, baba ve kardeşlerine;

20'li yaşlarımızın başından beri her ânımı paylaşan, varlığını bilmekle bile rahatladığım, ahlâkına gönül rahatlığıyla şahitlik edebileceğim biricik dostum Uzm. Psk. Dan. Mihriban Demircan'a;

Yolun, yoldaşlığın, vefanın asaletini hep taşıma gayretinde olan ve bu yol için yanıma gönderildiğine şükrettiğim Uzm. Psk. Dan. Tûba Akyol-Koçoğlu'na,

Çocukluğumdan beri hep güzelliklerle yanımda olan, ömrümün çoğunu beraber geçirdiğim ve tez sürecinde müşfik desteğini hiç eksiltmeyen canım Betül Daşgın'a,

Tezin her merhalesinde, özellikle yazımında konsantrasyonumu sağlamakta yaratıcı teknikleriyle bütün gücüyle destek olan ve sadece tez sürecinde değil daima samimiyetiyle yanımda olan sevgili Zeynep Tûba Dodurgalı-Demirci'ye;

Süreci anlayışıyla, desteğiyle kolaylaştıran ve bu kolaylığın hiç eksilmemesini sağlayan sevgili Uzm. Psk. Dan. Ahsen Tütüncü'ye,

İhtiyacı söylemeden duyan, koşan, kırılmadan ve incelikle destek olan sevgili Zülkarneyn Aslan ve Abdussamet Koçoğlu'na;

Kalem Vakfı Okulları'nda beraber yürüdüğüm arkadaşlarıma, Kalem'in idareci, öğretmen, personel, veli, öğrenci ve dostlarına;

Tez sürecini, yaptıkları iş paylaşımı, her an sağladıkları motivasyon ve içten hissettirdikleri destekle kolaylaştıran Kalem Vakfı Okulları'nın kıymetli idarecileri ve manevî amcam Ömer Utkan; Sami Tüfek ve Birşen Çiftbudak'a;

Kalem PDR Birimi'nde canla başla her ihtiyaca koşan, azimli, çalışkan, duyarlı, içten ve meslektaşım olmalarından daima memnuniyet duyduğum sevgili Psk. Elif Ediz, Psk. Dan. Mehmet Çelik, Psk. Dan. Asude Saka; Psk. Dan. Şakire Baykal ve Psk Dan. Selin Demirbaş'a;

Samimi desteğini her zaman yanımda hissettiğim ancak tez sürecinde kendi teziymeşçesine verilere ulaşmamı kolaylaştıran çok değerli Hamide Bilgili Hocam'a;

Veri toplama sürecinde büyük bir şeffaflık ve samimiyetle fikirlerini paylaşan, vakit ayıran katılımcı ebeveynlere ve eğitim uzmanlarına;

İstanbul Anadolu Yakası'nda bulunan bütün BİLSEM, ARGEM, Üsküdar Çocuk Üniversitesi Korkut Özal ve Fuat Sezgin Kampüsleri'nde görev yapan öğretmenler, idareciler ve bütün çalışanlara verdikleri içten destekten dolayı;

Tez sürecime ve hayatıma sundukları katkıyla kıyaslanamaz ölçüde olmasına rağmen müteşekkirim.

Her fiziksel, psikolojik veya sosyal organizma, yaşadığı sürede temas ettiği herkes ve her şeyle olduğu kadar, ondan öncesi ve bağlamıyla da inşa edilir. Dolayısıyla bugün bir çalışmayı tamamladıysam bu asla yalnızca benim yaptığım bir şey olamaz.

Varlığın Sahibi'ne, Çok Sevgili Rehber'ine, Yüce Türk Milletine ve Büyüklerime derin şükranlarımla…

Güzellikleri bu isimlere, kusurları tamamiyle bana ait olan bu çalışmanın insanlığa; kendimizi, evreni ve hakikati bilme/anlama gayretine; adaletin gelişmesine bir nefes dahi olsa katkı sunması niyetiyle…

A.SENA SEZGİN
İSTANBUL, Aralık 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....ii

ABSTRACT.....iii

ÖNSÖZ.....iv

TABLOLAR LİSTESİ.....xi

ŞEKİLLER LİSTESİ.....xii

KISALTMALAR LİSTESİ.....xiii

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ ALANYAZINDAKİ BAZI ARAŞTIRMALAR

1.1. VARLIĞA VE İNSANA BAKIŞ.....6

1.2. KAVRAMLAR (TERMİNOLOJİ).....8

1.2.1. Üstün Zekâ Kavramı, Yerine Kullanılan Farklı Kavramlar, Kelime Kökeni, Yeniden Üretimi, Eleştirisi ve Kavram Karmaşası.....18

1.3. ÜSTÜN ZEKÂ (MEVHÛB, GİFTEDNESS).....22

1.3.1. Tarihî Gelişim Süreci içinde Üstün Zekâya Bazı Bakış Açıları, Tanımlar, Kuramlar, Modeller.....22

1.3.2. Zekâ Ölçümü.....34

1.4. ETİKETLEME (LABELİNG).....39

1.4.1. Etiketleme Kuramları.....41

1.4.1.1. Etkileşimci Sapkınlık Kuramı (Interactionist Theory of Deviant):.....41

1.4.1.2. Etiketleme Kuramı (Labeling Theory):.....42

1.4.1.3. Damga Kuramı (Stigma Theory):.....43

1.4.1.4. Olumlu ve Olumsuz Beklenti Etkisi (Pygmalion Effect – Golem Effect):.....43

1.4.1.5. Hale Etkisi (Halo Effect):.....45

1.4.1.6. Kalıpyargı Tehdidi (Stereotype Threat):.....45

1.4.2. Üstün Zekâ Etiketi (Gifted Label).....46

1.4.2.1. Üstün Zekâ Etiketi Etkileri.....48

1.4.2.1.1. Üstün Zekâ Tanısı Alan Bireyin (Çocuğun) Ebeveyninin Etiketlenmesi ve Ebeveyn Açısından Etiket Etkileri.....49

1.5. ÜSTÜNLÜK (SUPERİORİTY, RÜCHANİYET).....53

1.5.1. Narsisistik Kişilik Yapılanması.....54

1.5.2. Kibir (T.T. كبر, İ. Arrogance, conceit).....61

1.5.3. Üstünlük Yanlılığı (Üstünlük Vehmi/Yanılgısı, Üstünlük Duygusu, Üstünlük Kuruntusu).....62

1.6. ARAŞTIRMANIN YAPISI.....66

1.6.1. Araştırmanın Amacı.....66

1.6.2. Araştırmanın Katkısı.....66

1.6.3. Araştırma Soruları.....68

1.6.4. Araştırma Modeli ve Gerekçeleri.....69

1.6.5. Etik Hususlar ve İzinler.....70

İKİNCİ BÖLÜM
ÇALIŞMALAR

2.1. ÇALIŞMA 1 71

2.1.1. Çalışma Grubu *71*

2.1.2. Veri Toplama Araçları *72*

2.1.3. İşlem *73*

2.1.4. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması *73*

2.1.5. Bulgular *74*

2.1.5.1. Üst Tema 1: Etiket Etkisi 76

2.1.5.1.1. Üstünlük Yanlılığı Etkisi 77

2.1.5.1.2. Ailenin Gerçekdışı Beklentisi 87

2.1.5.1.3. Aile İçi İlişkiler 89

2.1.5.1.4. Gayret/Çalışma Disiplini 90

2.1.5.1.5. Üstün Zekâya Eşlik Eden Psikopatolojiler 91

2.1.5.2. Üst Tema 2: Piyasa/Sektör 91

2.1.5.2.1. Zekâya Atfedilen Değer 92

2.1.5.2.2. Eğitim Sektörü 94

2.1.5.2.3. Popülerlik 94

2.1.5.2.4. Sektörleşme 96

2.1.5.2.5. Kavram Karmaşası/Bilgi Kirliliği 97

2.1.5.2.6. Üstün Zekâlılara Özgü Eğitim Programları 97

2.1.5.2.7. Ayrıştırma/Damgalama 98

2.1.5.2.8. Devlet Yönlendirmesi 98

2.1.5.2.9. Psikoloji Uzmanları 98

2.1.5.3. Üst Tema 3: Zekâ Belirtileri Hakkında Atıflar 99

2.1.5.3.1. Problemli Davranışlar 100

2.1.5.3.2. Ders Başarısı 101

2.1.5.3.3. Sayısala İlgi 101

2.1.5.3.4. Okuma-Yazmayı Bilerek Okula Başlama 102

2.1.6. Tartışma *102*

2.2. ÇALIŞMA 2 117

2.2.1. Katılımcılar *117*

2.2.2. Veri Toplama Araçları *119*

2.2.2.1. Ölçek Geliştirme Süreci (ECZA) 119

2.2.2.1.1. Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği (ECZA) 121

2.2.2.2. Bilgilendirme Onam Metni ve Kişisel Bilgi Belgesi 121

2.2.2.3. Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği-Kısa Form 121

2.2.3. İşlem *122*

2.2.4. Verilerin Yorumlanması ve Çözümlenmesi *122*

2.2.5. Bulgular *123*

2.2.5.1. ECZA'nın Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi ve Yorumlanması 123

2.2.5.1.1. Yapı Geçerliği 123

2.2.5.1.2. Ayırt Edici Geçerlik 127

2.2.5.1.3. İç Tutarlılık Güvenirlik İncelemesi 128
2.2.5.2. Betimsel Bulgular 128
2.2.5.3. ECZA Analizleri 128
2.2.6. Tartışma 130
2.3. ÇALIŞMA 3 134
2.3.1. Çalışma Grubu 134
2.3.2. Veri Toplama Araçları 136
2.3.3. İşlem 136
2.3.4. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması 137
2.3.5. Bulgular 138
2.3.5.1. Üst Tema 1: Etiket Etkisi/Algısı 141
2.3.5.1.1. Üstünlük Yanlılığı Etkisi 143
2.3.5.1.2. Etiketin Sosyal Alana Etkisi 175
2.3.5.1.3. Duygusal Etki 206
2.3.5.1.4. Etiketin Bir Kimlik Olarak Varlığı 239
2.3.5.1.5. Etiketlenmeme Etkisi 246
2.3.5.1.6. Etiket ve Öteki Etkileşimi 256
2.3.5.1.7. Düşünsel etki 264
2.3.5.2. Üst Tema 2: Zekâ Belirti ve Kaynaklarına Dair Algı 270
2.3.5.2.1. Zekânın Belirtileri Hakkında Atıflar 271
2.3.5.2.2. Zekânın Kaynağı Hakkında Atıflar 299
2.3.5.3. Üst Tema 3: Üstün Zekâ Piyasası/Sektörü 310
2.3.5.3.1. Üstün Zekâlılara Özgü Eğitim 311
2.3.5.3.2. Teşvik Eden Kaynaklar 331
2.3.5.3.3. Zekâya Atfedilen Değer 342
2.3.5.3.4. Tanı Süreci 349
2.3.5.3.5. Popülarite 353
2.3.5.3.6. Maddî İmkânlar 355
2.3.5.3.7. Sektörleşme 357
2.3.6. Tartışma 359

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇ

3.1. TARTIŞMA VE YORUM 429
3.2. SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER 454

KAYNAKÇA 458

EKLER 485

ÖZGEÇMİŞ 495

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Çalışma 1 Çalışma Grubunun Özellikleri 71
Tablo 2.2: Çalışma 1 Üst Temalarına İlişkin Bahsedilme Sıklığı 76
Tablo 2.3: Etiket Etkisi Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı....77
Tablo 2.4: Üstünlük Yanlılığı Etkisi Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı....78
Tablo 2.5: Piyasa/Sektör Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı....92
Tablo 2.6: Üstün Zekâ Belirtisi Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı....99
Tablo 2.7: Katılımcıların Demografik Bilgileri 118
Tablo 2.8: Katılımcıların Yaş, Aylık Aile Geliri ve Çocuk Sayısına İlişkin Betimsel Bulguları 119
Tablo 2.9: Maddelerin Ortak Faktör Varyansı, Faktör Yükleri, Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonları ve Betimsel İstatistikleri....125
Tablo 2.10: Kullanılan Ölçeklere İlişkin Betimsel Bulgular....128
Tablo 2.11: eSİZ, eLİ ve NGG Çocukların Ebeveynlerinin ECZA Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları 129
Tablo 2.12: eSİZ, eLİ ve NGG Çocukların Ebeveynlerinin ECZA Puanlarına İlişkin Betimsel Bulguları 129
Tablo 2.13: Çalışma 3 Çalışma Grubunun Özellikleri....135
Tablo 2.14: Çalışma 3 Üst Temalarından Bahsedilme Sıklığı 139
Tablo 2.15: Etiket Etkisi/Algısı Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı....142
Tablo 2.16: Üstünlük Yanlılığı Etkisi Temasının Kodarından Bahsedilme Sıklığı....143
Tablo 2.17: Etiketin Sosyal Alana Etkisi Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı 176
Tablo 2.18: Duygusal Etki Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı....206
Tablo 2.19: Etiketin Bir Kimlik Olarak Varlığı Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı ..239
Tablo 2.20: Etiketlenmeme Etkisi Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı 246
Tablo 2.21: Etiket ve Öteki Etkileşimi Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı....256
Tablo 2.22: Düşünsel Etki Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı....265
Tablo 2.23: Zekâ Belirti ve Kaynaklarına Dair Algı Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı 270
Tablo 2.24: Zekânın Belirtileri Hakkında Atıflar Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı 271
Tablo 2.25: Zekânın Kaynağı Hakkında Atıflar Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı 299
Tablo 2.26: Üstün Zekâ Piyasası/Sektörü Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı 311
Tablo 2.27: Üstün Zekâlılara Özgü Eğitim Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı....312
Tablo 2.28: Teşvik Eden Kaynaklar Temasına İlişkin Kodlardan Bahsedilme Sıklığı 331
Tablo 2.29: Zekâya Atfedilen Değer Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı....343
Tablo 2.30: Tanı Süreci Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı....350

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Araştırmada Takip Edilen Süreç 69
Şekil 2.1: Çalışma 1 Hiyerarşik Tema-Kod Modeli 75
Şekil 2.2: Etiket Etkisi Üst Temasına İlişkin Temalar 77
Şekil 2.3: Piyasa/Sektör Üst Temasına İlişkin Temalar 92
Şekil 2.4: Üstün Zekâ Belirtisi Üst Temasına İlişkin Temalar 99
Şekil 2.5: Üçüncü Çözümün Öz-değer Faktör Sayısı Grafiği 125
Şekil 2.6: Katılımcıların Yer Aldıkları Gruplara Göre ECZA Puan Ortalamaları 129
Şekil 2.7: Çalışma 3'e İlişkin Hiyerarşik Tema-Kod Modeli 141
Şekil 2.8: Etiket Etkisi/Algısı Üst Temasına İlişkin Temalar 142
Şekil 2.9: Kıyaslama Koduna İlişkin Hiyerarşik Kod Modeli 177
Şekil 2.10: Kaygı Koduna İlişkin Hiyerarşik Kod Modeli 207
Şekil 2.11: Zekâ Belirti ve Kaynaklarına Dair Algı Üst Temasına İlişkin Temalar 270
Şekil 2.12: Üstün Zekâ Piyasası/Sektörü Üst Temasına İlişkin Temalar 311
Şekil 3.1: Üstün Zekâ Sistemi Döngüsü 453

KISALTMALAR LİSTESİ

ASİS	: Anadolu Sak Zekâ Ölçeği
BFNÖ-KF	: Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği-Kısa Form
BİLSEM	: Bilim ve Sanat Merkezi
ECZA	: Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği
eLİ	: Çocuğu üstün zekâlı olarak etiketlenmiş ebeveyn
eSİZ	: Çocuğu üstün zekâlı olduğu hâlde etiketlenmemiş ebeveyn
NGG	: Çocuğu normal gelişim gösteren (etiketlenmemiş) ebeveyn
T.T	: Tarihî Türkçe
WISC-R/WISC-IV/WISC-V	: Wechsler Çocuklar için Zekâ Ölçeği Sürümleri

GİRİŞ

“ ‘Alfa çocukları gri giyerler. Bizden çok daha sıkı çalışırlar, çünkü korkulacak kadar zekîdirler. Gerçekten de Beta olduğum için öyle mutluyum ki. Çünkü o kadar çok çalışmıyorum. Üstelik biz, Gamalar ve Deltalardan çok daha iyiyiz. Gamalar aptaldırlar. Hepsi yeşil giyerler. Delta çocukları da hâki giyerler. Yo, hayır, Delta çocuklarıyla oyun oynamak istemiyorum. Epsilonlar daha da kötüler. Okuyup yazamayacak kadar aptallar. Üstelik siyah giyerler, ki siyah canavarca bir renktir. Beta olduğum için öyle mutluyum ki.’

…

‘Sonunda çocuğun zihni bu öğretilere dönüşene dek ve bu öğretilerin toplamı çocuğun zihnini oluşturana dek. Yetişkinin zihnini de. Yargılayan, arzulayan ve karar veren zihin; bu öğretilerden oluşacak. Ama bu öğretiler bizim öğretilerimizdir!’ Müdür neredeyse zaferle haykırıyordu.”

Aldous Huxley (Cesur Yeni Dünya, 1932, 2018)

Varlık telakkisi, yüzyıllardan beri farklı felsefî zeminlerde farklı şekillerde gelişmiş; bu da insan ve toplum tasavvuruna yön veren önemli bir bağlam teşkil etmiştir. Zamanın ruhuna (zeitgeist), dile, kültüre, coğrafyaya, ekonomiye, dünya düzenine, mevcut paradigma(y/lar)a, mevcut söyleme ve daha başka pek çok unsura bağlı olarak değişim gösteren insan ve toplum tasavvuru, küreselleşmenin hızlandığı dönemde de kendi ölçütlerine göre şekillenmiştir. Bunlarla inşâ edilen varlık, insan ve toplum algısı, bir rehber olarak bireylerin benlik kurgularına yol göstermektedir. Benlik kurgusunda ön plana çıkarılan değerler bu rehberin ölçütlerinden ilham almaktadır.

Her çağda farklı yüzleriyle görünen ve günümüzün yaygın benlik kurgusunda tercih edilen değerlerin beslenmesi için kullanılan, toplulukları yönetme stratejilerinin de araçlarından olan sınıflara ayırma ve dahil olunan sınıfa göre değer görme küreselleşme çağında da geçerliğini korumaktadır.

Ardındaki düşünsel miras ile beraber Antik Yunan’dan bu yana, Rönesans, Sanayii Devrimi, aydınlanma felsefesi, kapitalizm, küreselleşme çağı ve bunların oluşturduğu dünya düzeni ile insanı anlamaya çalışmak ve günümüz küreselleşmesinin bunların etrafında şekillenmesi; insanın tükettiği kadar anlamlı ve itibârlı bir şekilde vâr olabildiği, satın aldığı kadar değerli olduğu, kendisini merkeze koyduğu bir bencilliğin teşvik edildiği, dolayısıyla “üstünlük” kavramının insan için somut ve yüzeysel birtakım özelliklere hapsedildiği bir dönemi inşâ etmiştir. Varlığa bir bütün olarak bakıp canlı ve cansız tamamına saygı duymaktan çok uzakta olduğumuz aşikâr ancak günümüzde hayvanların etinden, sütünden, derisinden, fiziksel gücünden yararlanıyor olmakla beraber birer ‘canlı’ olduklarına dair anlayış ve buna bağlı olarak verilen değer, küresel ölçekte dahi güçlenmekte olmasına rağmen; insan için tam tersi bir işleyiş eğiliminin söz konusu olduğu gözlenmektedir.

İnsanın niteliksel yönü yani kişiliği, ahlâkı, benliği, bilişleri v.s. yerine bedeni, parası, statüsü/makamı ve/ya zekâsı "onları kullanabilmek adına" önemsenmekte, yüceltilmekte, âdetâ kutsanmaktadır. Materyalizm, hedonizm ve antikonformizm temelleri üzerine inşâ edilen günümüz küresel dünyasının, kendi oluşturduğu varlık ve insan telakkisini rasyonalize ederek sınıflı yapıyı pekiştirmekte, sosyal darwinist bir zihin yapısı oluşturmakta olduğu söylenebilir (Niedzviecki, 2011; Öz, Yalçın ve Turan, 2014; Özdemir, 2004; Postman, 1995; 2014; Twenge ve Campbell, 2015). Ayrıca dünyaca ünlü distopyalarda gerçeklik, metaforik bir yaklaşımla ortaya konarak küresel sistemin temeli ve insan anlayışının başka bir yolla fakat aynı yönde açıklanmakta olduğu bir kurgunun çok ötesindedir[1].

Bu zihinsel altyapının bir ürünü olarak günümüzde çok yoğun ve popüler bir şekilde çeşitli çevreler tarafından ele alınan "üstün zekâ" ve "üstün zekâlılar" sorunsalı, akademik ve toplumsal hayatta karşımıza her geçen gün daha da sıklıkla çıkmaktadır. Bu bağlamda üstün zekâlılara yönelik veya onlar hakkında yapılan özel uygulamalar, sempozyumlar, yayınlar, kurumlar, lisans ve lisansüstü programlar artmakta (Sak, 2020), diğer çocuklara göre daha özel bir ilgi ile yaklaşılmazsa bu çocukların "ziyan edilmiş olacağı"; medeniyet adına bulunan her şeyin sadece üstün zekâlı bireylere borçlu olunduğu gibi inançlar yaygınlaşmaktadır. Bunun da yine diğer alanlarda olduğu gibi sınıflı bir yapı için rasyonel bir zemin inşâ etmenin bir aracı olarak kullanılmakta olduğu düşünülebilir.

Devletlerin benimsediği eğitim politikasıyla açılan ve/ya desteklenen kurumlar, tarama amacıyla ailelerin bu kurumlara gitmeye teşvik edilmesi, medya organları ve sosyal medyada yayımlanan içerikler, bloglar, fikirler, haberler, reklamlar, eğitim camiasının ilgisi, çocuğunun eğitimi için "üstün" gayret gösteren ebeveynlerin dikkatini çekmesi dolayısıyla konunun özel eğitim kurumlarının gündemine girmesi vesileleriyle meselenin, toplumsal bir kimlik kazanmaması imkansızdır. Vannetzel'in (2009), Paris'te bir psikolojik danışma merkezinde yaptığı araştırmaya göre 2004 ve 2006 yıllarında %11-12 civarında bir oranla gelen üstün zekâlılık tespit talebi diğer taleplerin oranının çok üstündedir.

Özel potansiyel, üstün zekâ, üstün yetenek, parlak zekâ, özel yetenek, dâhîlik gibi kavramların toplumun çeşitli kesimlerinde giderek daha fazla değer bulduğu, bu durumun toplum üzerindeki psiko-sosyal etkilerinin çalışmalara konu olduğu ifade edilebilir. Bu ilgi, hem günümüz post/modern insan tasavvurunu yaratmakta bir kurucu unsur hem de zamanın ruhundan etkilenerek şekillenen ve yükselen bir değeri ifade etmektedir denilebilir.

"Üstünler" üzerine oluşturulan dil, insanı mekanik düzeyde ve kendisini içinde bulduğu piyasa üzerinden değerlendiren algının en bariz göstergelerinden biri hâline gelmiştir (Öz, Yalçın ve Turan, 2014).

[1] Bkz. Huxley, A. (2018). Cesur yeni dünya. İstanbul: İthaki Yayınları.; Orwell, G. (2015). Hayvan çiftiği. İstanbul: Can Yayınları.; Orwell, G. (1984). 1984. İstanbul: Yağmur Yayınevi.

Bu kavramlar hem uzmanlarca hem de toplumda sıklıkla tartışılmaktadır. Aynı zamanda sözü geçen kavramlar hakkında yoğun bir şekilde kavram karmaşası da yaşanmaktadır. Her kavramın kendi içinde pek çok uzman ve kurum tarafından birbirinden farklı tanımları yapılmış, kavramlar çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır.

Bugüne kadar üstün zekâ hakkında pek çok araştırma yapılmış, sistem kurulmuş, söz söylenmiştir. Bu kurgulanan üstün zekâ konusu alanı içinde aslında nerede durduğumuzu, dili ve söylemi yeniden irdelemek, bireyin ve toplumun faydasına olacak şekilde nasıl düzenleneceğini en başından düşünmek, kontrollü ilerleyebilmek, anaakım dışında bir yerden de bakılabilir mi sorusuna cevap aramak için derin bir bakış ile konunun felsefesine, hikmetine eğilmek gerekmektedir.

"Hikmet eşyayı (şeyler) layık ne ise eylece bilmek, ef'âli (fiiller) layık nice ise eylece kılmaktır." (Çelebi, 2007; akt. Öz, Yalçın ve Turan, 2014) şeklindeki Tusî'nin tanımına göre hikmet, layığınca idrak ve layığınca inşa demektir. Doğru idrak doğru inşanın ön gereğidir; zira "idrak düzeyimize göre inşa ederiz" (Düzenli, 2009; akt. Öz, Yalçın ve Turan, 2014). Doğru inşâ için doğru idrâki sağlamak gerekiyorsa, doğru idrâk için farklı cepheleriyle konuyu ele alarak bireyin ve toplumun doğru temellerle inşâ edilmesi için bu araştırmaya durumun kökenini idrâk ile başlamak gerektiği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, her ne kadar hikmetine ve olması gerekene ulaşılamasa da bilim insanları ve kurumların bugüne kadar yaptığı tanımların yanında bu kavramlara alanyazın taramasında ve tartışma kısmında kültürel açıdan ve eleştirel bir bakışla yaklaşılmaya gayret edilmiştir. Akıl kavramının bu kavramlara karşın nerede durduğu, üstün zekâ kavramına alternatif bakışların neler olabileceği ve üstünlüğü oluşturan unsurların da eleştirel bir düzlemde tartışılması yine alanyazın ve tartışma bölümlerinde gözetilmiştir.

Sınıflı yapının varlığını sürdürebilmek için gerekli olan çarklardan bazıları etiketleme ve damgalama benzeri ayrıştırma unsurları olagelmiştir. Üstün zekâ tanısı almış olmanın da birey üstünde ve dolayısıyla toplumda meydana getireceği etkilere, etiketlenmenin aracılık etmesi bugüne kadar yapılan araştırmalarda ifade edilmiştir (Cornell, 1989; Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014; Sak, 2020). Etiketleme, bireylerin benlik algısının toplumsal süreçler aracılığıyla nasıl oluştuğunu ve toplum tarafından oluşturulan normların bazı bireylerin tanımlanmasında, sınıflandırılmasında ne şekilde etkili olduğunu açıklamakta kullanılan bir kavramdır (Baltacı, 2017). Alfred Binet (1857-1911), 1904 yılında öğrenme güçlüğü çeken çocuklar için ortaya koyduğu IQ testinin insanlar arasında bir etiketleme aracı olarak kullanılabileceğine ilişkin kaygılarını dile getirmiştir (akt. Gould, 1996). Etiketlemeyi destekleyen ve dezavantajlarından bahseden çeşitli görüşler olmakla birlikte; dezavantajlarının baskın olduğunu söyleyen görüş, etiketlemenin çocuğun bireyselliğine ve potansiyeline verdiği zararlardan bahseder. Fakat bugün çoğunlukla iletişimde kısaltmalar kullanabilmek için etiketleme sıklıkla kullanılmaktadır (Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014). Etiketlenmenin çocuğa dair bu bireysel etkisinin yanında etiketlenen "üstün zekâlı" çocuk ve gençlerin, aynı zamanda bu etiketi alan çocukları olan anne-babaların, bu etiketten ne şekilde

etkilendiğini özellikle kültürel bağlamda ve eleştirel bir bakışla incelemenin toplumsal psikoloji açısından yakın geleceğe dair bir öngörü sağlayabileceği düşünülmektedir.

Modern dünyanın insanı inşasında gösterdiği hedefler ile bunun ailelerin çocuklarını inşasında önemli rol oynaması, üstün zekâ tanısı almış çocuğu olan anne-babalar tarafından çocuklarını sosyalleştirme hedeflerini de şekillendirmektedir. Sosyalleştirme hedefleri, ebeveynlerin değer verdikleri ve çocuklarında görmek istedikleri özellikleri tanımlamakta kullanılan bir kavramdır (Hastings ve Grusec, 1998; Yağmurlu, Çıtlak, Dost-Gözkan ve Leyendecker, 2009).

Üstün zekâ etiketinin anne-baba üzerinde ne gibi etkileri olduğunun bu bağlamda incelenmesi; bu çağdaki yetişkin nesli ve yakın gelecekteki yetişkin nesli anlamak, gelecek nesle dair muhtemel zorlayıcı özellikleri öngörerek tedbir almak açısından önemlidir. O hâlde üstün zekâ etiketinin anne-babalar üzerindeki etkileri hem bu neslin hem de gelecek neslin yetişkinleri açısından göz önünde bulundurulmalıdır.

Çocuğunun üstün zekâ etiketine sahip olması, bazı anne-babaların bu durumu kendi toplumsal konumu / prestiji için bir araç olarak kullanmasına sebep olabileceği düşünülebilir. Bu durumu yaşayan ve yaşamayan anne-babaların etnokuramlarının incelenmesinin bu konuda önemli bir bakış açısı sağlayabileceği düşünülmektedir. “Üstün” olma (narsisistik kişilik yapılanması, üstünlük yanlılığı/vehmi) kavramı da bu bağlamda açıklamaya yardımcı olacak kavramlardan biridir. Narsisizm; içe yöneltilmiş bir haz duygusu, öz-saygı ve güven için başkalarından çok kendine güvenmeyi içermektedir. Narsistik kişiler prestij ve güç ile avunmakta, diğer insanlardan daha güçlü, önemli, kabiliyetli ve güzel oldukları düşünceleri ile kendilerini yüceltmektedirler (Duss ve Chiodo, 1991). Ruhsal Bozuklukların Tanı Ölçütleri El Kitabı'nda (DSM V) narsisizmin tanımı; üstünlük duygusu, (davranışsal ve düşlemlerde) beğenilme gereksinmesi ve empati yapamamanın sürekli bir örüntü halinde olması olarak verilmiştir. Bir narsisist, davranışsal olarak kendisinin çok önemli olduğu duygusunu taşır, ayrıca küstah, kendini beğenmiş tavırlar, davranışlar ve tutumlar sergiler (DSM V, 2013). Daha önceki araştırmalar narsisizme kişilik bozukluğu olarak odaklanmasına rağmen, son zamanlarda araştırmalar, normal popülasyondaki insanlarda bulunan kişilik özelliği (subklinik narsisizm) olarak odaklanmışlardır (Öztürk, 2019; Thomaes ve ark., 2010).

Yukarıda bahsedildiği gibi bir zihniyetin kabul gördüğü günümüz dünyasında, üstün zekâ etiketi almış olan bireylerin en iyi şekilde değerlendirilebilmesine, onlardan sağlanabilecek faydanın azamî seviyede olmasına gayret edilmektedir. Bu gayret bir yönüyle ülkelerin, insanlığın, dünyanın ve evrenin ilerlemesi için büyük bir fırsat olarak görülebilecekken, diğer bir yandan da hem “üstün” zekâ tanısı almış çocuklar hem de tanı almamış, etiketlenmiş (“normal” gelişim gösteren) çocuklar için benmerkezci bir ortama dönüşebilmektedir (bkz. Twenge ve Campbell, 2015). Sınıflı bir toplumu öngören zihinsel altyapının beslendiği kültürlerin ve anaakım paradigmanın özelliklerinin de konunun anlaşılmasında yol gösterici olacağı düşünülmektedir (Özdemir, 2004).

Son yıllarda toplumda üstün zekâya yönelik ciddi bir ilgi ve merak artışına paralel olarak özellikle çocuklarında üstün zekâlılara atfedilen özellikleri görece gözlemleyen aileler, çocuklarının zekâ düzeylerini belirlemeye yönelik arayışlara girmektedirler. Bu ilginin bir sektöre dönüşme tehlikesi içinde olduğu söylenebilir. Ayrıca üstün zekâlılara yönelik eğitim veren kurumların sayısındaki artışla beraber bu kurumlara yapılan başvurularda da artış gözlemlenmektedir. Uzmanların tutumu bu durumu doğrudan etkileyen bir faktör olacaktır.

Ele alınan konuya ilişkin, olması gereken şekilde bir fikir geliştirebilmek için o meselenin aslını ve ilişkili olduğu şeyleri gerektiği kadar bilmek düşünsel ve bilimsel bir zorunluluk olmalıdır. Popülarize olan her konuda olması beklendiği gibi, üstün zekâ kavramının çevresinde gelişen konularda da bu zorunluluğun çoğunlukla göz ardı edilmekte olduğu gözlenmektedir. Şimdiye kadar üstün zekâ hakkında çok değerli çalışmalar yapılmış, yapılan çalışmalar farklı yönleriyle kimi zaman acil ihtiyaçlara kimi zaman ise sistem kurmaya yardımcı olacak şekilde konuyu bir noktaya kadar taşımıştır. Bütün bunlarla beraber konuya farklı bir yönden bakmanın gerekliliği de görülmektedir.

Bu bağlamda ‘üstünler’ uygulama ve söylemi hakkında konuşmak için meselenin; varlık, insan, üstünlük yanlılığı/vehmi, etiketin gerçekte olumlu ve olumsuz etkileri, eğitimde sosyal adalet, eğitimde hedefler, amaçlar, ebeveynlerin sosyalleştirme hedefleri, sektör ve piyasa oluşumu ve sürekliliğinin sağlanması gibi mevcut paradigmadan bakıldığında pek tercih edilmeyen “öteki” boyutlarına da değinilmesi ihtiyacının söz konusu olduğu düşünülmektedir. Bu yönüyle bu çalışma, akıl ve insanın “değerlendirilme” düzlemine ilişkin bir ontolojik sorgulama da içermektedir. Bütün bunlardan yola çıkarak, “üstünlük”, varlık, insan, akıl, zekâ, “üstün” zekâ gibi kavramların, zekâ kuramlarının; bunların toplumda, eğitimde, çocuklarda ve özellikle ebeveynlerde bulduğu yerin; sosyal adalet, etiketleme etkileri, toplumda gittikçe “beklenen nitelik” hâline getirilen “üstün zekâlılık” durumu ve bu durumun toplumsal olarak ilk etkilenen kişilerinden olan anne-babalar üzerinde ve onların algılanan üstünlükleri/üstünlük yanlılıkları-vehimleri gibi bazı yönleriyle tahliline ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçtan yola çıkılarak bu araştırmada, ebeveynlerin çocuğunun zekâsına ve “üstün zekâlı” bir çocuğa sahip olmaya ilişkin algısı etiketleme çerçevesinde temel problem olarak ele alınacaktır. Bu çalışma söz konusu ihtiyaç ve boyutlar doğrultusunda örüntülenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE ile İLGİLİ ALANYAZINDAKİ BAZI ARAŞTIRMALAR

1.1. Varlığa ve İnsana Bakış

Herhangi konu hakkında fikir yürütmek, analiz ve sentez yapmak için o konuya bütün yönlerinden bakmak, parça-bütün ilişkisini gözeterek incelenen meselenin durduğu yeri kavramak ve oluştuğu parçaları görebilmek mutlak bir gerekliliktir. Fârâbî (2010, 2012), bir araştırıcının, araştırdığı şeylerin her biri ile ilgili olarak onun varlığı, ne olduğu, neyle olduğu, nasıl olduğu, neden olduğu ve ne için olduğu hakkında materyalist, monist ve indirgemeci düşüncenin ötesinde bilgi verilmesinin gerekliliğini hatırlatır. Buradan yola çıkarak üstünlük ve üstün zekâ kavramlarının anlaşılması için önce farklı varlık telakkisi ve insan tasavvurlarının neyi nasıl inşa ettiğini görmenin önemi ile günümüzün tek yönden değerlendirme popülizmi yanılgısı dışında bu kavramların başka hangi yönleriyle görülebileceğine odaklanma ihtiyacı hissedilmektedir.

Üstünlük söylemini, bu bağlamda zekâ kavramı ve bunların çevresinde gelişen diğer meseleleri doğru inceleyebilmek, yorumlayabilmek ve anlayabilmek için önce felsefî, ontolojik ve epistemolojik yönelimleri ile incelemek yol açıcı olacaktır. Modern bilimin, batı merkezli gelişmiş ve dolayısıyla batının bakış açısı ile donanmış olduğu yaygın bilinen bir gerçektir. Bu bilgiden hareketle bilimi anlayabilmek için batının varlık telakkisi ve insan tasavvuru ile dünyadaki bazı medeniyetlerin ve elbette kendi medeniyetimizin bakış açısını inceleyerek daha kapsamlı bir yerden meseleye bakma fırsatı elde edilebilir.

Üstünlükçü tavır geleneği, batıda varlığa bakış açısından başlayan ve diğer mecralara da sirayet eden bir konu olagelmiştir (Özdemir, 2004). Bir gelenek, doğal bir yöneliş hâline gelen üstünlükçülük, varlığa kendinden emin ve tek doğru merkezi olduğu iddiasıyla bakmanın bir sonucudur denebilir. Bu konuyu insan-nesne ilişkisi üzerinden betimleyen Cansever'e (2010) göre Antik Yunan'dan başlatılabilecek ve Rönesanstan beri devam ettirildiği görülebilecek bir bakış açısı olan deterministik-statik varlık algısı insanın dünyayı anlaması için durduğu yerden karşısına bakmasını esas alırken, hareketli kültürlerde insanın bir nesneyi anlaması için o nesnenin etrafında dolaşması, ona her cephesinden bakması, varlığı hareket eden insan gözüyle algılaması esas alınmıştır. Bu; farklı bakış açılarına açık olma, müsamahalı olma, hoşgörü gibi kavramları kültürün içine alma gibi durumlara bu fikirle yaklaşılabileceğini düşündürürken aynı zamanda statik kültür merkezinde gelişmiş olan anaakım bilim anlayışının ve pozitivizmin varlık üzerinde konuşurken takındığı kendinden emin tavra da işaret ettiğini düşündürebilir. Buradan yola çıkılırsa üstünlükçü tavır geleneği ile sınıflı toplum yapısının nasıl kurgulandığı, bunlarla beraber günümüze nasıl yansıdığı da yorumlanabilir.

Statik kültürün karşısından hareketli kültür varlık algısı bakımından ele alındığında varlığı "görünür olanın ötesinde boyutları mündemiç, fâil sebepten sudûr eden ve gâye sebebe doğru hareket hâlinde" [görünür olanın ötesinde boyutları içkin/bulunan, yapandan (yaratandan) oluşması sebebi ile yine amaca doğru (finalite, amaç varlığa, yaratana doğru) hareket eden] (Kılıç, 2013; akt. Öz, Yalçın ve Turan, 2014) olarak tanımlayan felsefi bakışın; insana veya bir bütün olarak varlığa ilişkin konuşurken statik kültürün kendinden emin tavrının aksine daima temkinli olduğu görülmektedir. İnsan-nesne ilişkisi dahi böyleyken, insan-insan ilişkisine bakışın tahlili çok daha karmaşık bir yapı ortaya koyacaktır (Öz, Yalçın ve Turan, 2014).

Avrupa'nın felsefî temellerini oluşturan Antik Yunan'da, sınıflı bir toplum yapısı ve insanlara sınıflarıyla değer atfetme durumu pek çok örnekle incelenebileceği gibi Platon'da da açıkça görülmektedir. Bu bakış açısı Ortaçağ Avrupası'nda çok keskin bir şekilde devam ettiği gibi, çelişkili bir şekilde rönesans sonrasında da bir yandan hümanizm yükselirken bir yandan da sınıflı yapı ve insana dair bu bakış açısının aynı süratle yol aldığı görülmektedir.

Günümüz akademik çalışmalarında da üstünlükçü tavrı destekleyen, (yeniden) üreten ve çoğaltan bir yapı göze çarpmaktadır. Freeman'ın (1998; akt. Kardeş, Akman ve Yazıcı, 2018) üstün zekâlı çocukların özelliklerini anlatırken kullandığı "okulun ilk günlerinde bile yeterli oldukları gözlenir ve oldukça bağımsız davranırlar. Diğer çocukların basit uğraşlarla ve basit etkinliklerle uğraştıklarını gördüklerinde şok yaşarlar" ifadesinde olduğu gibi ayrıştırıcı ve üstünlükçü bir dil ve söylem tercih edilmesi üstün zekâ tanısı almış çocuklar, ebeveynler, eğitimciler ve uzmanları üstün zekâlılığa dair üstünlükçü (elitist, seçkinci, üstenci) bir tavra yönlendirmektedir.

Anaakım paradigmanın, onun içinden pek çok bilimcinin ve bilimsel ürünün de sıklıkla söylediği gibi üstünlük söylemi içinde sadece %2'nin kıymetli olduğu anlayışı hâkimdir. O hâlde diğer bireyler özene lâyık olmama düşüncesiyle karşı karşıya kalmaktadır denilebilir. Onların kendi potansiyeline göre uygun eğitimi alması da mümkünken herkesin kendi potansiyeline uygun eğitimi etiketlenmeden alması değil, sadece bu özel olan eğitime "değecek" olanlara emek harcanması öngörülmektedir. "Diğerleri" ve onların potansiyellerinin açıkça yok sayıldığı gözlenmektedir. Hatta etiketli çocukların %2 oranının üstünde olma durumu da araştırılması gereken başka bir gerçektir.

Ayrıca onların bu emeğe değecek veya sömürülecek yönü de sadece bilişsel yönüdür. Varlıklarının değerli olduğu bakış açısı yerine faydalanılabilecek yönleri yüceltilmekte, onlara geleceğin mimarları, mucitleri bilim insanları, liderleri gözüyle bakılmaktadır. Bu durum "üstün zekâlı" olmayan çoğunluğa işe yaramaz muamelesini örtük olarak ortaya koymaktadır. Tabiatiyle bu durum, "üstün zekâlılığı" ebeveynler arasında çocukları için arzulanan, yaygın bir kavram hâline getirmektedir. Ayrıca adları bilinen, "büyük" işler başardığı düşünülen tarihî şahsiyetlere de herhangi objektif ispat olmamasına karşın dâhî yakıştırması yapılması da bu çerçevede değerlendirilebilir. "Üstün zekâlı" bireylerle ilgili söylemler incelendiğinde, sıklıkla 'üstün çocukların ortalama yığın içinde harcanmaması, dünya ve ülkemiz için önemli bir sermaye oldukları, onlara özel uygulamaların artırılması gerektiği, özel muamele edilmesi, dünyayı kurtarma misyonu' çerçevesine

rastlanmaktadır (Ataman, 2012; Jolly ve Robins, 2016; Karabey ve Yürümezoğlu, 2015; Öz, Yalçın ve Turan, 2014; Özbay, 2013; Shaughnessy ve Sak, 2015).

Eylem bazında ise, halen "engelli" olarak tanımlanan öğrenciler için tahsis edilen sınıfların ve okul binalarının fizikî olarak yetersiz ve ulaşımı zor kısımları olduğu durumlarla karşılaşılan Türkiye'de, üstün etiketli çocuklara özel hizmet veren ve insanî açıdan sürdürülebilirliği olmayan Bilim ve Sanat Merkezleri'nde konfor ve birebir ilgi en üst düzeyde sunulmaktadır (Öz, Yalçın ve Turan, 2014).

İlgilenilmeyen bir "üstün" için kayıp ifadesi kullanılırken, diğer milyonlarca kişi hakkında sıradan, sürüden biri olduğu fikri örtük/gizil bir şekilde ortaya konmaktadır. İnsanın varlığından değer kazanması yerine bilişsel kapasitesinden değer kazanması söz konusu olduğunda, bu, kendisinin değerli olmadığı onun yalnızca dünyanın maddî varlığını ilerletmesi için kullanılan bir varlık olduğu mesajını içerir. Bu örtük mesajlarla bireye ulaşan düşünce, ona değer vermediği için onun da kendini anlamlandırmasını ve bütün yönleriyle kendini tanımasını engeller.

Bütün bu yönler göz önünde bulundurulduğunda, "üstün zekâ" konusunun mevcut paradigma dışında, artık daha farklı bir bakış açısıyla incelenmesi gerekliliği açıkça görülmektedir.

1.2. Kavramlar (Terminoloji)

Bilim dilinin kurulması, bilinmesi, türetilmesi, kavramların doğru ve yerli yerinde kullanımı, bilimsel verilerin dünya çapında anlaşılabilmesi için doğru tercümesinin yapılması gibi bilimin ilerlemesi için gerekli olan süreçler, pek çok sebeple zaman zaman sekteye uğrayabilmektedir. Bu sebeplerin ortadan kaldırılabilmesi yani bilimsel dilin ve anlamın doğru üretilmesi ve doğru aktarılabilmesi için öncelikle kelimelerin doğru seçilmesi, doğru anlaşılması ve incelenmesi gerekir. Kelimeleri, böylece kavramları; etimolojik, felsefî, sözlük, diğer dillerdeki kökeni, kavramsal anlamı gibi alanlarda incelemek, kelimeyi ve kavramı doğru anlamanın bir önkoşulu sayılabilir. Bu tezin konusunun daha iyi analizi ve sentezinin yapılabilmesi, daha doğru anlaşılabilmesi için bu bölümde kavramlar çeşitli yönleriyle, farklı sözlüklerde, farklı alanlarda, farklı kültürlerde bulundukları şekilleriyle, tarihî ve etimolojik kökenleriyle incelenmeye çalışılacaktır.

Zekâ (T.T ذكاء ; İ. intellegence):

Sözlük anlamıyla insanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı; kavramsal ve akılsal bilgi edinmeye yönelik zihinsel işlevlerin tümü; anlak; dirayet; zeyreklik; feraset; bir insanın belli bir duruma uyma, koşullara göre etkinlik araçları seçme yatkınlığı, kavrama gücü, ayırt etme yetisi, insan etkinliklerinin herhangi bir alanında anlama, düşünme, öğrenme kaygısı güden ve bu etkinliğe uygun bir tutum takınan bir kimsenin niteliği olarak açıklanan Arapça kökenli ve tarihî Türkçe bir kelimedir (Çağbayır, 2018). TDK'ye göre

ise zekâ kelimesi, olayları bağımsız olarak düşünebilme, yeni durumlara başarıyla uyabilme, eylem ve tutumları belli bir düşünce ya da erek çevresinde toplayabilme yeteneği, algılama, belleme, çağrışım yapma, imgeleme, yargıda bulunma, usavurma, soyutlama, genelleme gibi ruhsal işlevlerin tümüne verilen ad olarak tarif edilmektedir (tdk.gov.tr, 2018). Zekâ kelimesi etimolojisi itibariyle "keskin olma, ateş parlaması, harlanması" kökünden gelmektedir. Bu da mecazen zihin pırıltısı, keskin kavrama yeteneği olarak söz konusu kavramı oluşturmuştur (Keklik, 1982).

Zekâ kavramı çok çeşitli şekillerde anlamlandırılmıştır. Budak (2009), Psikoloji Sözlüğü'nde, "psikolojide herkesin ne olduğunu bildiğini sandığı, ama hiç kimsenin tek, nihai, işlemsel bir tanım üzerinde anlaşamadığı bir terim" olarak açıklamaktadır. Budak'ın verdiği bilgilere göre, en genel anlamıyla soyut düşünme, kavrama, problem çözme, bildiklerini yeni durumlara uygulama, akıl yürütme, bellek, geçmiş deneyimlerden kazanılan bilgileri kullanma da dahil olmak üzere zihinsel yetilerin toplamıdır. Böylesine basit bir tanım verilebilse de tam olarak neyin zekâ olduğu hangi ekolden bakıldığına bağlı olarak değişecektir. Thorndike, zekâyı, kişinin etki-tepki bağlantılarının ölçüsüyle tanımlamakta, Piaget'ye göre ise zekâ, karmaşık her türlü akıl yürütme sürecinin altında yatan ve doğuştan gelen genel bilişsel yeti olarak görülmektedir (akt. Budak, 2009). Bazı uzmanlar zekâyı genel bir etken olarak tanımlarken, bazıları türleri olduğuna inanmaktadır. Zekâ genel olarak, Sternberg ve Kaufmann (1998; akt. Ciccarelli ve White, 2016) ve Wechsler'e (1975; akt. Ciccarelli ve White, 2016) göre yeni durumlara uyum sağlamak veya problemleri çözmek için deneyimlerden ders alma, bilgi edinme ve kaynakları etkin şekilde kullanma yeteneğidir. Bunlar bireylerin kendi kültürlerinde hayatta kalmaları için ihtiyaç duydukları özelliklerdir. Catell'e göre ise kristalleşmiş ve akışkan zekâ olarak ikiye ayrılmaktadır. Zekânın günümüzde çok boyutlu ve dinamik bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Guilford zekâyı işlemini türüne, içeriğine ve istenen sonuca göre 150 farklı yetiye ayırmaktadır (akt. Budak, 2009). Zekânın kalıtsal mı çevresel etkilerle mi meydana geldiği uzun süre tartışılan konulardan olmuştur. Yine tartışmalı konulardan biri zekânın değişebilen veya sabit olmasıdır. İnsan ve hayvan zekâsı arasındaki farklar da tartışılmaktadır.

Bu tanımlardaki yetenek ve kültür kavramlarının daha detaylı bir şekilde tartışılmasının, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Zekânın evrimsel, ırksal, biyolojik faktörlerle farklılaştığını savunan bilim insanları olmasına rağmen, kültürel koşullara bağlayan bilim insanları da olmaktadır. Bugün, ekosistemler ve insan toplulukları arasında etkileşimsel ve ihtimallere dayalı görüşler daha ön plandadır (Berry ve ark., 2015).

Zekâ kavramını bireylerin bilişsel performans düzeylerinin kullanışlı bir özet etiketi olarak kabul eden bazı araştırmacılar, (batı tipi) testler aracılığıyla ölçülen zekânın çeşitli topluluklarda zekî olmanın anlamına ilişkin son derece yanlı bir açıklama sağladığını, zira zekânın kültürel kavramsallaştırmalarının çeşitli topluluklarda farklı olabileceğini öne sürmektedirler. Bu konuyla ilgili yapılan kapsamlı araştırmalar sonucunda farklı coğrafyalar ve kültürlerdeki farklı toplulukların zekâ hakkında birbirinden farklılaşan yapıları olduğu gerçeğiyle karşılaşılmış ve böylece bilişsel tarzlar kavramı geliştirilmiştir (Berry ve ark., 2015).

Kültürel yaklaşımlar kapsamında İslamî ilimler literatüründe zekâ kavramı, Müslümanların kutsal kitabında yer alan ayetlere dayandırılarak feraset, basiret (Kur'an Araf, 7/179), murakabe ve zekâ gözü (mütevessim) (Kur'an Hicr, 15/75) kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Fetanet de yine ilişkili kavramlardan biridir.

Dehâ (geniusity), mantık (logic), yetenek (kabiliyet, ability, can, talent, özel yetenek, üstün yetenek), anormal, normal, paranormal, potansiyel, kapasite gibi kavramların da analizlerle kavramsal çerçevede doğru anlaşılması için incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Üstün Zekâ *(mevhûb, giftedness)*: Ortak bir tanım bulunmamasına karşın genel itibariyle standardize testlerle ve uzmanlarca normal sınırların üstünde olduğu belirlenmiş zekâ seviyesi olduğu söylenebilir. Pek çok uzman ve kurum tarafından farklı tanımları yapılmaktadır. Bu tanımlardan alanyazın bölümünde detaylı bir şekilde bahsedilecektir.

Etiketleme *(labeling)*: Etiketleme, bireylerin benlik algısının toplumsal süreçler aracılığıyla nasıl oluştuğuna ve toplum tarafından oluşturulan normların bazı bireylerin tanımlanmasında, sınıflandırılmasında ne şekilde etkili olduğunu açıklamakta kullanılan bir kavramdır (Baltacı, 2017).

Üstün Zekâlı Birey *(gifted individual)*: Bu kavram hakkında yapılan tartışmalar ve tanımlamaya dair çalışmalar hâlâ devam etmekle birlikte T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından düzenlenen I. Özel Eğitim Konseyi'nde üstün yetenekli çocuk, "genel ve/veya özel yetenekleri açısından, yaşıtlarına göre yüksek düzeyde performans gösterdiği, konunun uzmanları tarafından belirlenmiş çocuklardır" şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 1991).

Etiketlenmemiş/Tanılanmamış Birey *(non-labeled/non-identified individual)*: Bu araştırmada bu terim, standardize edilmiş testler aracılığı ile zihinsel performansı konunun uzmanları tarafından incelenmiş ve yaşıtlarına göre yüksek düzeyde zihinsel performans gösterdiği tespit edilmemiş veya henüz hiçbir incelenmeye tâbî tutulmamış çocukların tamamı için kullanılmaktadır. Bu terim, sıradan, ortalama, normal gibi ifadelerden daha az yargılayıcı bir ifade olduğu düşünüldüğü için tercih edilmiştir.

Etiketlenmemiş Üstün Zekâlı Birey *(non-labeled gifted individual)*: Bu araştırmada bu terim, standardize edilmiş testler aracılığı ile yaşıtlarına göre yüksek düzeyde zihinsel performans gösterdiği konunun uzmanları tarafından tespit edilmiş ve fakat bu durum çocuk, ailesi ve çevresine bildirilmemiş çocuklar için kullanılmaktadır.

Üstün Zekâ Etiketi *(gifted label)*: Zekâ bakımından uzmanlarca normalin üstünde olarak tanılanmış ve toplum tarafından bu özelliğiyle tanınmaya açık olacak şekilde bir etikete sahip olma durumudur.

Üstün Zekâ Etiketi Etkisi *(effects of gifted label)*: Üstün zekâ etiketinin, üstün zekâ tanısı almış olan kişinin kendisi, ebeveynleri, kardeşleri, akranları, çevresi ve topluma olan etkisi ve bunlarla etkileşimidir.

Üstünlük *(rüchaniyet, superiority)*: Sözlük anlamıyla üstün olma durumu, rüçhan; sayı, yetki ve değer bakımından daha üstün olma durumu; daha önemli bir niteliğin ya da tartışmasız büyük bir gücün sağladığı egemen konum" olarak açıklanmaktadır (Çağbayır, 2018). Sözlüklerde üstünlük kavramı ile beraber kullanılan ve açıklanan tamlamalar aşağıda belirtilmektedir.

Üstünlük Arayışı *(striving for superiority)*: Adler'in bireysel psikolojisindeki anahtar kavram. Adler, insanların aşağılık duygularını telafi etmeye yönelik olarak doğuştan gelen bir öz-gerçekleştirme/üstünlük itkisine sahip olduğunu savunmuştur. Bu itki sosyal statü veya başkaları karşısında egemenlikten çok eksiklerini tamamlama ve kusursuz olma itkisi olarak tanımlanır (Budak, 2009).

Üstünlük Duygusu (Yanlılığı/Vehmi) *(superiority bias)*: Başkalarınınkine kıyasla kişinin kendi zihinsel, fiziksel özelliklerine veya yetilerine gerçeğe uymayan aşırı, abartılı bir önem vermesiyle ve bu temelde kendini herkesten üstün, önemli görmesiyle tanımlanan bir tutum. Sıklıkla aşağılık duyguları/kompleksine karşı bir savunma olarak geliştirilir (Budak, 2009). Ayrıca Budak (2009), üstünlük duygusunun üstünlük kompleksiyle aynı anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Ötüken Türkçe Sözlük'te ise "kişinin kendisini bazı yönlerden ve bazı insanlardan daha üstün görme eğilimi" olarak açıklanmaktadır (Çağbayır, 2018). Kişinin kendisini esassız yanlış bir düşünce (zan) ile herkesten üstün olarak algılaması ve bu yönde gösterdiği tutum olarak kabul edilmektedir (Karadeniz, 2017). Sözlük anlamı baz alınarak terim anlamı anlaşılmaya çalışıldığında üstünlük kuruntusu, üstünlük zannı, üstünlük yanılgısı karşılıklarıyla da düşünmek mümkündür.

Narsisistik (Özsever) Kişilik Yapılanması *(Narcissistic Personality Structuring)*: Patalojik seviyede olmayan ancak kişilik özellikleri itibariyle benmerkezcilik, kendini beğenme, üstünlük, kibir, kabul görme, onaylanma, ilgi bekleme, tümgüçlülük (Kartopu, 2013; Kanten, 2014) gibi özellikler taşıyarak narsisistik eğilim gösterme durumu olarak kabul edilmektedir.

Kibir *(كبر , arrogance, conceit)*: Sözlükte "büyüklük, ululuk, azamet, kendini başkalarından üstün görmeye yol açan, kendine aşırı değer verme duygusu, büyüklük taslama, kendini üstün

sayma, büyüklenme, gurur, onur" olarak tanımlanmış olan kibir kelimesi Arapça kökenli ve târihî Türkçe bir kelimedir (Çağbayır, 2018). TKD (2018) ise "kendini beğenme, başkalarından üstün tutma, büyüklenme, benlik, gurur" şeklinde tanımlamaktadır. Psikoloji sözlüklerinde kibir kavramına rastlanamamış olması, konunun kültürel boyutuyla ne derece ele alındığı noktasında dikkat çekici bir bilgidir. Bu araştırmada, narsisistik kişilik özellikleri ile yakın ilişki içinde olan kibir kavramının üstünlük duygusu bağlamında göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir. Kibrin, evrensel olarak ve yüzyıllardır üstüne söz söylenmiş bir kavram olması sebebiyle üstünlük kavramının anlaşılmasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Akıl (T.T. عقل , us, ök ; F. raison ; İ. reason,, wisdom…):

İnsanın kendi davranışlarını tanımasına, bilmesine ve değerlendirmesine yarayan kabiliyeti, anlak, derk, dimağ, havsala, izan, kafa, kavrayış, kiyaset, natıka, us, iyiyle kötüyü, doğruyla yanlışı, gerçekle yalanı ayırt edebilme gücü, ufuk, düşünce ve kanaat, idrak, anlayış, fahime, fetanet, feraset, basiret, müdrike, müfekkire olarak sözlükte tanımlanmış olan akıl, Arapça kökenli tarihî Türkçe bir kelimedir (Çağbayır, 2018). TDK'de (tdk.gov.tr, 2018) ise düşünme, anlama ve kavrama gücü, us, öğüt, salık verilen yol, düşünce, kanı olarak tanımlanmıştır. Köken yani etimolojisi itibariyle bağlamak, men etmek anlamına gelen kelimelerle bağlantısı bulunmaktadır. Ahter-i Kebîr isimli Arapça-Tarihî Türkçe sözlükte, akıl kelimesinin kökeninin deve yularına verilen isimden geldiği belirtilmekte ve bunun sebebinin ise aklın, sahiplerini (zevil ukûlü) eğri yola gitmekten men etmesinden kaynaklandığı bilgisi verilmektedir (akt. Sezgin, 1989). Felsefî sözlüklerde tanımlanan akıl kavramı, psikoloji sözlüklerinde sıklıkla görülmemesine rağmen Sosyal Psikoloji Sözlüğü'nde yine felsefe sözlüklerine atıf yapılarak "bir sonucu anlamayı ve açıklamayı sağlayan bir ilke; iki veri arasında vâr olan ve onların ilişkisini gösteren, açıklayan, zorunlu kılan bir vasıta (intermediaire)" olarak açıklanmaktadır (Bilgin, 2007).

Almanca'da vernuft, Fransızca raison, İngilizce ise reason olarak karşılık bulan Arapça kökenli akıl kelimesi, bir şeyi bir şeye bağlamak, bağlantı kurmak gibi anlamlara gelir. Latince ratio, sayma, hesap etme, düşünme anlamlarına gelmektedir (Bolay, 2013).

Akıl kavramı, Sosyal Psikoloji Sözlüğü'nde (Bilgin, 2007), felsefî bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bilgin'e (2007) göre akıl (raison), günlük dilin çok sık kullanılan bir parçasıdır. Akıl başlangıç itibariyle logos'a, söyleme, dile ve bunların kullanımına göndermektedir; burada akıl, iyi/doğru düşünmeyi sağlayan bir melekedir. Platon'da belirli bir yönteme (diyalektik) bağlı düşünme işlevi olarak kavramsallaştırılan akıl, zaman içinde hakikati keşfetme, hakikatler arasında ilişki kurma yetisi ya da melekesi olarak yaygın bir anlam kazanmıştır. Günlük dilde akıl ile zekânın birbirine sıklıkla karıştırıldığı ve hattâ iki terimin birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Bunda aklın, bir tür düşünme, hesaplama, yargılama yetisi olarak kavramlaştırılması ve zekânın da bazı kuramcılar

tarafından buna benzer bir tarzda tanımlanması önemli bir rol oynamaktadır. Ancak filozofların genel olarak anladığı anlamda akıl, bir bireyden ziyade insanlığa özgü bir meleke olarak tanımlanmaktadır.

Akıl kavramı ve yine akılla ilgili kavramlar ayrıca Süleyman Hayri Bolay'ın (2013) Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü'nde de açıklanmıştır. Bolay'a (2013) göre akıl, kavram olarak, az veya çok şahsileşmiş, yahut Tanrı ile özdeş kabul edilmiş, insan düşüncesinin mutlak değeri (norme) olarak tarif edilmiştir. Bu takdirde aklın karşılığı olan raison kelimesinin daima büyük harfle yazıldığı (Raison) belirtilmiştir. Nitekim Malebranche'a göre insanın en çok müracaat ettiği, danıştığı akıl Evrensel Akıldır. O değişmez ve zorunludur. Bu durumda o, Tanrı'dan farklı bir şey değildir. Yine aynı kaynakta Bolay (2013), aklı felsefî anlamda insana has düşünme tarzı olarak tarif etmektedir. Bu durumda akıl, eşyanın sebeplerini yakalama melekesidir, bu öznel akıldır. Bu yetinin, eşyanın/varlıkların sebeplerini yakalaması ise nesnel akıldır. Pascal "kalp öyle sebeplere (Raison) sahip ki akıl onların hiçbirisini tanımaz." demektedir (Pensées, 458; akt. Bolay, 2013). Cournot'ya göre de logos, ratio, raison kelimeleri, zaman zaman bir aklî varlık yetisini, bazen de aynı şeyler arasındaki bir münasebeti işaret eder (Bolay, 2013).

İslam düşüncesinde akıl kavramı üç kademeden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi olan akl-ı maaş, maddî ihtiyaçların karşılanmasında insana yol gösteren, kişinin menfaatini kollayan, basit meselelerde iyi-kötü ayrımı yapabilen beşer seviyesindeki gündelik hayatın sürdürülebilmesini sağlayan akıldır. Akl-ı maaşın insanda da hayvanda da bulunduğunu söyleyen düşünürler de vardır. İkincisi akl-ı mead yani eşyanın hikmetinin kavranmasını sağlayan, problemlerin aslını arayan, metafizik kaygılar taşıyan, akıbetti düşünen, geleceği kavrayabilen akıldır. Üçüncüsü ise akl-ı küldür ve bu da bütüncül olan, aşkın, yaratıcı, hikmet sahibi akıldır (Sezgin, 1989). Mevlânâ ve Yunus gibi düşünürler de "akl-ı küll/evrensel akıl", "akl-ı maaş/geçimi temin eden akıl", "akl-ı mead/zaman ötesi işlerini ayarlayan akıl" gibi ayrımlar yapmışlardır. İslâm düşüncesinde evrensel/küllî akıl kabul edilir ama batıdaki anlayıştan farklı olarak Tanrı veya onun yerine konan bir kavram değil, Tanrı'nın yarattığı en yüksek varlık yani doğrudan İslâm Peygamberi'nin ruhudur. Mevlânâ, Yunus ve Osmanlı düşüncesinde Küllî akıl ilk yaratılan varlıktır. Allah'ı bilir, kendisini bilir, kendisinden sonrakini bilir ve bu akıl öğreticidir. Akıl, öznel ve yeti (meleke) olarak Bolay'da (2013), akıl yürütme, yani olgular yahut zorunlu ilişkilerin kavramları arasındaki münasebetleri tesbit etme gücü, ilişkileri idrak etme melekesi olarak açıklanmıştır.

"Lalande "teşkil edilmiş/kurulmuş akıl", "teşkil edici/kurucu akıl" şeklinde bir ayrım yapmıştır. İlki, ilkelerden yahut kurallardan, zamana veya kişilere göre az veya çok değişken olan akıldır. Kurucu veya teşkil edici akıl ise melekedir, değişmez, ilişkilerin evrensel ve zorunlu ilkelerin idraki ile her şeye şekil vermek ister. Acaba verebilir mi, yahut ne kadar verebilir? Akıl yetisi, idrak, muhakeme ve düzenleme faaliyetleriyle çalışır. Ancak o, hafıza olmazsa ve hafızanın muhafaza ettiği veriler olmazsa hiçbir şey yapamaz, herhangi bir faaliyet gösteremez. Bunun gibi duyulardan gelen malzemeler, veriler olmazsa yine bir şey yapamaz" (akt. Bolay, 2013).

Kant'ta akıl, düşüncede önsel (a priori), yani tecrübeden bağımsız olan yetidir. Hegel'de, kainatı idare eden ve tarihte ve evrende tecelli eden manevi güçtür. Bu güç, bilgili, şuurlu ve bir amacı olan güçtür. Nesnel, mantıksal şekillerin kaynağı, varolanların temelindeki ilkedir. Fârâbî ve İbn Sinâ, sudûra (Emanation'a) dayanarak Vâcibu'l-Vücûd'dan ilk aklın çıkmasından sonra, biri diğerinden çıkan dokuz akıl daha sıralar, onuncu akıl Faal Akıl'dır. Bunlar bilgi kaynağı olup, kendini, kendinden öncekini, ilk varlığı ve kendinden sonrakileri de bilir. Yani bu akıllar, hem ontolojik hem de bilgi değeri olan varlıklardır (akt. Bolay, 2013). Farabi (d.870- ö.950) bin yıl önce akıl üzerine yazdıklarında, zekâyı zorunlu olarak akıllı olmaya delalet etmeyen bir unsur olarak değerlendirmiştir (akt. Öz, Yalçın ve Turan, 2014). İslâmi düşüncede akıl mesela ahlâkî ilkeleri göreli saymaz. İslâmî akıl, çeşitli görüşlere açıktır; ama aklı kullanma biçimi Rönesans'tan sonraki Batı'nın kullanış tarzından farklıdır. Akıl tecrübeyle, hayattaki yaşanan olaylarla gelişir. Bundan dolayı Tanzimat Fermanı'nı hazırlayan Sadık Rifat Paşa, "Ahlak Risalesine Zeyl" eserinde "Aklın yeri neresidir?" diye sorduktan sonra, "Aklın yeri, nâs ile mücalesededir." (Aklın yeri, insanlarla oturup kalkmada, onlarla haşır-neşir olmadadır.) diye cevap verir. Şu hâlde akıl, günlük hayattaki uygulamalarla gelişir ve olgunlaşır. Bu aynı zamanda amelî/pratik akıldır. Türkler ve Müslümanlar, amelî akla büyük önem vermişlerdir. Kur'an-ı Kerîm ise sık sık aklını iyi kullanamayanların, iyi düşünemeyen kişilerin uğrayacakları kötü akıbetten bahsetmektedir (Bolay, 2013). İslâm'ın Kutsal Kitabı, ayetlerde insanları özellikle ve sıklıkla aklını kullanmaya teşvik eder. Dizinde akıl yürütmeyi öğütleyen 49 ayet bulunmaktadır (Karaman ve ark., 2004). On sekizinci yüzyıldan itibaren batıda fizikötesi bilgi yetisi şeklindeki akıl anlayışı terkedilmiş, sadece çıkarımlar yapan, düşünme yetisi olan maddî bir akıl anlayışı yerleşmiştir. Halbuki Descartes, "Ahlak Üzerine Mektuplar" eserinde Seneca'yı aklının iman ışığı ile aydınlanmadığı için bazı hakikatleri görememekten dolayı eleştirir. Günümüzde tecrübe ile işbirliği yapan bir akıldan bahsedenler olduğu gibi, "aklın kuşatıcı bir bağ" olduğunu söyleyenler de vardır (Jaspers, 1987, akt. Bolay, 2013).

Kültürlerarası psikolojinin incelediği bir konu olan her toplumun akla, zekâya ve kavramlara bakışının birbirinden farklılığı o toplumun kolektif bilincini şekillendirmesi itibariyle çok önemlidir. Türk kültüründe akıl kavramının incelenmesi kültürlerarası psikoloji açısından bu toplumda akla, zekâya v.s. bakışın daha rahat anlaşılmasını sağlayabileceği düşünülmektedir.

Divan-ı Lugât-it Türk'te akıl iki türüyle anlatılmaktadır. Bunlardan biri us diğeri ise ök (ög/öğ) kavramıdır. Us kavramı, hayrı şerden ayırt eden aklı; ök kavramı ise işin sonunu düşünen, töre koyacak seviyede bulunan aklı ifade etmektedir. Yani ök, ustan daha üst mertebede bulunan akıldır ve feraset içerir (Başer, 2011). Kelime anlamlarıyla us *(اوص - اص)*, 'ù-mak' (anlamak) kökünden gelmekte ve akıl; doğruyu, yanlışı ayırt ediş; rüşt; bilinç; edep; terbiye; iyi davranış; fikir; düşünce; duyarlılığın karşıtı olarak düşünme, anlama, kavrama yetisi; usa vurma ve çıkarımlar yapma yetisi; olaylar veya kavramlar arasında zorunlu bağıntılar kurma yetisi; bu bağlantıları algılama yetisi; ök *(اوك)* ise yine 'u-mek' kökünden 'u-g' şekline dönüşmüş olup akıl, zihin, hatır; anlayış, kavrayış, vicdan, düşünce, bilinç, zekâ; anne, ana demektir (Çağbayır, 2018).

On birinci yüzyılda yazılmış ve Türkçenin en temel kaynaklarından biri olan Kutadgu Bilig'de karakterlerden birinin (Ögdülmiş) aklı temsil etmesi dikkat çekicidir. Akıl, bu eserde, gönülle tarif edilmekte, "akıl; halim, selim sakin, şefkat dolu bir gönüldür" ifadelerine yer verilmektedir. Eserin bu iki değeri, bu derece birbirini tamamlar biçimde öne sürmesinin, insandaki doğal yekpareliğe gösterilen saygıdan kaynaklandığı belirtilmektedir (Başer, 2011). Bu yönüyle Goethe'nin epigraftaki pasajıyla bağlantısı tartışılabilir.

Bu kavramlar günümüz Türkçesinde de kullanılmaktadır. 'Uslu çocuk' tamlamasında kullanılan uslu kelimesi ve öksüz, öğüt, üvey, öğrenmek, öğretmek, öğretmen, öğretim, öğünmek gibi kelimeler bu yönde en bilinen örnekleri oluşturmaktadır. Kelime 'anne; akıl, anlayış' isim kökleri yanında 'öğmek, meth etmek' fiil kökü şeklinde Türkçenin tarihî metinleri ve çağdaş lehçelerinde kullanılmaktadır. Kelime, tarihî metinlerden, Eski Türk Yazıtları, Eski Türkçenin Grameri, Kutadgu Bilig, Dede Korkut hikayeleri ve Divan-ı Lugât-it Türk'te yer almıştır (İlhan, 2011).

Türk düşüncesinde ve İslam düşüncesinde akıl kavramı, derecelerinin bulunması yönüyle birbirine benzemektedir. Latince kökeni itibariyle düşünülecek olursa iki kültürün akıl kavramına yüklediği anlam birbirinden çok uzaktır. Günümüzde anaakım paradigma çerçevesinde bilimsel olarak başlı başına akıl kavramı incelenmiyor ve felsefeye terk ediliyor olsa da akıl kavramı, akıl yürütme gibi bilişsel süreçler incelenirken kavramlara dahil edilmekte ve anılmaktadır.

Biliş (cognition) ve Zihin (T.T ذهن, müdrike, müfekkire, anlık ; İ. intellect, mind, mental)

Biliş, kökeni Türkçe olan, sözlükte bil- fiil kökünden türediği görülen, kelime anlamıyla "bilmek eylemi ve biçimi; canlının bir olayın, bir nesnenin varlığına dair bilgi sahibi olması veya bilinçli duruma gelmesi, vukûf; marifet, sezgiye dayanan bilgi" (TDK, 2018; Çağbayır, 2018) anlamlarını içeren bir kelimedir. Kavram anlamı Karakaş Psikoloji Sözlüğü'nde (2018) "duyumsama, algılama, dikkat, belleme, hatırlama, düşünme, akıl yürütme, yargılama, imgeleme, problem çözme, kısaca bilme ve farkındalık süreçlerinin tümü; biliş, duygulanım ve güdü (konasyon) ile geleneksel zihin tanımındaki üç bileşeni oluşturur." şeklinde açıklanmaktadır. Budak'ın (2009) Psikoloji Sözlüğü'nde biliş, "organizmanın çevresindeki dünya hakkında bilgi edinme ve bu bilgileri dünyayı anlama, problem çözme doğrultusunda kullanma süreci veya süreçleri; insan beyninin düşünme, anlama, hesaplama, tasarlama, planlama, problem çözme, bellek, algılama, muhakeme v.b. gibi yüksek zihinsel işlevleri için kullanılan ortak, genel bir ad. Bazıları buna hayal kurmayı, fantezileri, inançları, niyeti v.b. de ilave etmektedir. Ancak son zamanlarda bu terim, biliş psikolojisi ve biliş bilimlerinde incelenen temsil durumlarını ve süreçlerini (düşünme, dil kullanımı, davranış kontrolü ve düzenlenmesi, bellek örgütlenmesi v.b. gibi) ifade etmek için kullanılmaktadır." şeklinde açıklanmaktadır. Ciccarelli ve White'a (2016) göre biliş, beyinde süregiden zihinsel bir faaliyet, bilinç akışı, düşünme olarak tanımlanmaktadır. Tanımlamada geçen zihinsel ifadesi bilişsel kavramının eş anlamlısıysa bu tanım bir hayli problem veya çeviri problemi içermektedir.

İngilizce'de biliş kelimesi *cognition* kelimesi ile karşılanmaktadır. Cognition kelimesinin ilk defa 15. yüzyılda kullanıldığı, "to get to know, acquire knowledge of, became acquainted with, investigate" (öğrenme, bilgi edinme, bilgilendirilme, inceleme) anlamına gelen Latince cognōscere kelimesinden türeyerek "act of getting to know, comprehension, investigation" (bilme, anlama/kavrama, inceleme eylemi) anlamına gelen Latince cognitiōn-, cognitiō kelimelerine dönüştüğü; oradan Anglo-Fransızca cognicion kelimesinin "knowledge, juristiction" (bilgi, yargı) anlamında kullanıldığı ve oradan da Orta İngilizcede "comprehension, ability to comprehend" (anlama/kavrama, anlama becerisi) anlamına gelen cognicioun kelimesi ile ifade edildiği bilinmektedir. Bugünkü anlamıyla sözlükte "conscious mental activities" (bilinçli zihinsel etkinlikler) anlamında kullanılmakta olduğu bilinmektedir (Marriam-Webster, 2018). Hem kelime hem de kavram anlamları için sözlüklerde "bilişle ilgili olan" anlamında kullanılan bilişsel kelimesi ise İngilizcede cognitive olarak karşılanmaktadır. Budak (2009), bilişsel kavramı için "bilişle ilgili, algı, akıl yürütme, sezgi ve bellek de dahil olmak üzere düşünme ve bilgi kazanma süreçleriyle ilgili" olarak tanımlanmıştır.

Bugün özellikle psikoloji ve eğitim dünyasında "biliş" kelimesi ile "zihin" kelimesi muadil olarak kullanılmakla birlikte, eşanlamlı kelimelerin bile aralarında dilbilimsel olarak bakıldığında anlam nüansları bulunduğu göz önünde bulundurulursa, birbirlerinden kapsam olarak farkları olduğu rahatlıkla görülebilecektir.

Zihin, kelimesi Arapça -hni kökünden gelmekte tarihî ve güncel Türkçe'de kullanılmaktadır. Kelime anlamı olarak, "insanın düşünce hayatını oluşturan ruhsal işlev; insanın deneyimlerle edindiği bilgileri bir depo hâlinde saklayıp daha sonra gerektiğinde güncel hayata uygulayarak kullanmasını sağlayan işlev; yaşantıları, öğrenilenleri ve bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak saklama gücü; bellek; hafıza; bir canlının duygu ve davranışlar dışındaki ruhsal süreç ve etkinliklerinin tümü; anlayış; kavrayış; bilinç; dimağ" olarak tarif edilmektedir (Çağbayır, 2018). Zihnin karşılığı olarak İngilizce mind kelimesi, bireydeki hisseden, algılayan, düşünen, irade gösteren, akıl yürüten parça veya parçalar birleşimi; organizmadaki bilinçli zihinsel olaylar ve yeterlikler; organizmanın organize bilinçli veya bilinçdışı zihinsel aktivitesi; zihinsel bölümlerin normal veya sağlıklı koşulları; entelektüel yetenek ["the element or complex of elements in an individual that feels, perceives, thinks, wills, and especially reasons; the conscious mental events and capabilities in an organism; the organized conscious and unconscious adaptive mental activity of an organism; the normal or healthy condition of the mental faculties; intellectual ability"] şeklinde açıklanmaktadır (Marriam-Webster, 2018). İlk olarak 12. yüzyıldan önce kullanıldığı tespit edilen *mind* kelimesinin kökeninin Grekçe ruh anlamına gelen *menos*, hatırlamak anlamına gelen *mnasthai, mimnēskesthai* kelimelerinden geldiği bilinmektedir. Oradan Latince'ye *ment-, mens, monēre* kelimeleri ve kökleriyle geçmiştir. Latince'den de Eski İngilizce'ye *gemynd* kelimesiyle geçmiş, günümüzde ise *mind* olarak kullanılmaktadır.

Zihin, kavram olarak değerlendirildiğinde Psikoloji Sözlüğü'nde tüm zihinsel ve ruhsal süreçlerin düzenli bütünlüğü ve bunların dayandığı yapısal ve işlevsel zihin ögeleri; daha dar

anlamda algı, dikkat, düşünme, problem çözme, dil, öğrenme ve bellek gibi bilişsel etkinlikler ve işlevler olarak tanımlanmakta; beyin ve işlevleri ile zihin arasındaki ilişkinin her zaman büyük bir tartışma konusu olduğu ve olmaya devam ettiği belirtilmektedir. Tanımda yeterli biyolojik karmaşıklığa ulaşmış olan bir beyinden otomatik olarak türeyen özellikler kümesi olduğu belirtilen zihnin bu anlamda, hayvanlarla paylaşılan bir özellik değil, insana özgü bir özellik olduğu ifade edilmektedir. Aynı tanım içinde beyinden ayrı olarak düşünülen, maddi olmayan bir varlık olarak ele alınan insan bilinci; beynin kendisi ve etkinlikleri zihnin bir diğer açıklaması olarak verilmektedir. Bu görüşe göre, beyin, hem anatomik bir organ hem de bu organın yaptıklarıdır şeklinde açıklanmıştır (Karakaş, 2018). Bir diğer Psikoloji Sözlüğü'nde Budak (2009) zihin kavramını açıklamaya kavramın karmaşık kullanımını belirterek başlamaktadır. Budak'a (2009) göre zihin kavramının karmaşık kullanımının iki temel sebebi vardır. Bunlardan biri kavramın İngilizce karşılığı olan mind kelimesinin akıl, ruh, zekâ v.b. anlamlara da gelebiliyor olması, bir diğeri ise felsefeyle olan yakınlığıdır. Budak, bu terime hakkını tam anlamıyla verebilmek için birkaç başlık altında tanım vermek gerektiğini; karmaşık kullanımına yol açan sebeplerin bir kenara bırakılması ile birkaç tanım ile kavramın ancak açıklanabileceğini belirtmektedir. Budak'a (2009) göre zihin, kaynağı beyin olan ve kendini özellikle düşünce, algı, duygu, irade, bellek, hayal gücü gibi biçimlerde gösteren insan bilinçliliği; akıllı bir organizmada zihinsel ve fiziksel davranışı etkileyip yönlendiren bilinçli-bilinçsiz süreçlerin tamamı; bu süreçlerin ve etkinliklerin gerçekleştiği fiziksel yapı; düşünme, akıl yürütme, bilgiyi kullanma yetisi olarak açıklanmaktadır.

Zihinsel [zihinle ilgili olan; zihin ve onun algılama, öğrenme, bellek, düşünme, duygulanım gibi süreçleri (Karakaş, 2018)] kelimesi ise "mental" ile karşılanmaktadır. Mental kelimesinin 15. yüzyıldan beri kullanıldığı bilinmektedir. Mind anlamına gelen Latince "*ment-, mens*" köklerinden gelmiş ve geç Latince'de *mentalis* olarak kullanılmıştır. Sözlükte "of or relating to the mind" [zihinden gelen veya zihinle ilgili olan] şeklinde açıklanmaktadır (Marriam-Webster, 2018).

Zihin kelimesinin diğer dillerde karşılıkları, Almanca intellekt veya verstanol, Fransızca intellect, entendement, İngilizce intellect, understanding, Latince entellectus olarak da kullanılmaktadır. Anlama ve bilgi edinme, düşünme gücü, anlayış, anlam verme yeteneği, duyum, akıl ve zihin üçlüsünde en yüksek yeri olan yeti olarak tanımlanmaktadır. Kartezyenler bilme yetisini, iradeye karşı koyarlar. Spinoza'da hakikati kavrama yetisi demektir ve aklın üstünde yer alır. Kant'ta ise dış âlemin nesneleri arasındaki ilişkileri anlama yetisi olup akıldan aşağıda yer alır. Düşünmek ise zihindeki çeşitli unsurları birleştirmek, şuur hâlinde bir hükme ulaşmaktır (Kant, t.y.; akt. Bolay, 2013). Zihin kavramları, çeşitli kuralları, kategorileri, tahlili, çözümlemeyi, sezgiyi kullanarak çalışır. Genel olarak tümevarım, tümdengelim, analoji metotlarını kullanır. Aslında zihin, kendisi başlı başına bir metottur (Bolay, 2013).

Zihni, bilginin ve aksiyonun tek prensibi ve rehberi kabul eden felsefî doktrin zihincilik (zihniye, intellectualism, anlıkçılık) olarak açıklanmaktadır. Zihincilik, zihnin hususiliğini kabul etmesine karşılık onun diğer melekelere indirgenmesini kabul etmez. Aklî güçlerin tek taraflı

değerlendirilmesini ister. Vâr olan herşeyin en azından prensip olarak zihnî unsurlarına yani fikirlere, zihnî gerçeklere indirgenebileceğini iddia eder (Bolay, 2013).

Bolay'a (2013) göre, psikolojide zihincilik, bütün ruhî vakı'aları zihnî vak'alara yani fikirlere indirgeyen, temayüllerin haz, elem, heyecan gibi teessür hallerinin orijinalitesi olmadığını ileri süren, onların ancak zihnî hadiselerin değişmelerinden ibaret bulunduğuna yani mesela hazzın birbirini takviye eden fikirlerin zihinde bir araya gelmesinin bir neticesi, elemin ise fikirler arasındaki uyuşmazlığın mahsülü olduğuna inanan anlayış olarak tarif edilmektedir. Bu akım Platon'dan Kant'a, Leibniz ve Bergson'a kadar çeşitli filozoflar tarafından değişik şekillerde temsil edilmiştir.

Bütün bu kelime tahlillerinin yanı sıra mental health kavramının Türkçe psikoloji kaynaklarına ruh sağlığı olarak girmiş olması kavram kargaşasının ne boyutta olduğunu görebilmek adına iyi bir örnek sayılabilir. Herhangi bir psikoloji sözlüğüne bakıldığında Türkçedeki ruh kelimesinin soyut ve metafizik özelliği açıkça belirtilmesine rağmen aynı sözlük bu kelimenin hemen akabinde mental health kavramını endişesizce ruh sağlığı şeklinde çevirebilmektedir (Sezgin, 2006).

Zihin felsefesi kapsamında incelendiğinde, zihniyyecilik, indirgemecilik gibi felsefî akımların etkisiyle biliş ve zihin kavramlarındaki farklara, bu tezde değinilmesi planlanmaktadır (Sayan, 2012; Sezgin, 2015).

Bu araştırmanın konusunu ilgilendirebilecek kavramları çok yönlü bir şekilde inceledikten sonra asıl odak noktası olan üstün zekâ kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için üstün zekâ kavramı, onun yerine kullanılabilen benzer kavramlar ve yarattığı kavram karmaşası, kavramın kullanımları ile etkilediği alanların kavramı yeniden üretimi ve eleştirisi üzerine düşünmek, günümüzde üstün zekâ kavramının incelenmesine yardımcı olabilecektir. Bundan dolayı, bundan sonraki bölümde üstün zekâ kavramı, yerine kullanılan farklı kavramlar, yeniden üretimi, eleştirisi ve kavram karmaşası irdelenmeye çalışılacaktır.

1.2.1.Üstün Zekâ Kavramı, Yerine Kullanılan Farklı Kavramlar, Kelime Kökeni, Yeniden Üretimi, Eleştirisi ve Kavram Karmaşası

Günümüz bilimcileri, zekâ ve üstün zekâ konusunu çoğunlukla anaakım, modern, materyalist, monist verilerden hareket ederek anlamaya çalışıyorlar. Postmodern paradigmanın öngördüğü bakış açısı ve metodolojinin bu kavramları anlamakta kapsamı genişletebileceği söylenebilir. Kavramların altyapısı ve anlamlandırılmasının yanında önemli olan taraflarından biri de kavram karmaşasıdır.

Pek çok alanda olduğu gibi bilimsel alanlarda, özellikle sosyal ve insanî bilimlerde daha sıklıkla karşılaşılan kavram karmaşası, anlam kaymaları, anlam kaybı, kavram kirliliği, kavram karartılması, kavram körleşmesi gibi etkiler, üstünde çalışılan konunun analizini ve anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Günümüzde sosyal bilim kavramlarında görülebilen bu sıkıntı Türkçe kavramlarda

bazen fark edilebilirken bazen alışılmış şekilde devam edebilmektedir. Bu problemin kaynaklarından biri, son birkaç yüzyıldır ülkemizde makro bir hedef olarak kabul edilen batılılaşma ve fakat bu hedefin doğrultusunda batıyı dahi görememek ve bakış açısının daraltılması olarak kabul edilebilir. Nitekim felsefî açıdan bakıldığında kendi zemini sağlam olmayan başka bir anlayışı da sağlıklı bir şekilde örnek alamaz. Bu durumun psikolojik açıdan şahsiyet bütünlüğü (sağlıklı kişisellik sahibi olma, sağlıklı şahsiyet sahibi olma) yönü itibari ile ve sosyolojik olarak zorunlu kültür değişimi açısından ne anlama geldiğinin de dikkatlerden kaçmaması gerekir (Sezgin, 2006). Bu problemleri aşmanın en önemli yollarından biri her şeyin en temelinde olan kavramların ve dolayısıyla kelimelerin tarihî süreç içinde geçirdikleri değişimleri, kökenlerini, geldiği dilin kültürünü, felsefesini incelemek olabilir. Her kelimenin ilk kullanıldığı veya icat edildiği andaki mekânın, zamanın ve icat edenin bilişsel yapısının bilinmesinin o kelimenin anlaşılmasında çok önemli ipuçları vereceği şüphesizdir. Kelimeyi icat eden şahsın, kültürün, medeniyetin psikolojik, psiko-sosyal ve sosyolojik yapısı ve bilim felsefi açısından mensup olduğu ekol, disiplin, branş (dal, kol) iyi bilinmediği takdirde icat edilen kelime doğru anlaşılamaz, doğru kullanılamaz ve doğru çeviri de yapılamaz.

Her medeniyetin yarattığı kelimeler o medeniyetin sosyal, kültürel, coğrâfî, dilsel v.b. kodlarını içinde barındırır. Bunları inceleyerek doğru kullanımlara ulaşılabileceği ve kavram karmaşasından uzak kalınabileceği gibi aynı zamanda kolektif bilincin getirdiği o toplumun kodları ve süreci de okunabilir. Kullanılan kelime vasıtası ile söz konusu kelimenin temsil ettiği düşünce, fikir, ideolojinin tarihini ve dolayısı ile fikrî olgunluğu ve olgunlaşmasını bilmek mümkün olabilmektedir. Üstün zekâ konusunda sözü edilen kavramların, sistemlerin, modellerin bu yönüyle incelenmesi de konuyu anlamaya çalışanlara aynı imkânı verebilir.

Üstün zekâlı kavramının İngilizce karşılığı olarak *'gifted'* kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelimenin sözlükte 'give (gieve)' kelimesinin kökenine dayandığı belirtilmekte ve "having great natural ability; a special and usually inborn ability" [olağanüstü doğal yeteneğe sahip olmak; özel ve genellikle doğuştan gelen yetenek] şeklinde açıklanmaktadır. Kelimenin bilinen ilk kullanımının 1644 yılında olduğu belirtilmektedir (Merriam-Webster.com, 2018).

'G*ift*' kelimesi bilindiği gibi '*hediye*' anlamına gelmektedir ve bu bağlamda düşünüldüğünde gifted kelimesi, "Tanrı tarafından lûtfedilmiş, hediyelendirilmiş" manasını düşündürür. Dil ve söylemin, içine doğduğu kültürü ve toplum sayesinde inşa olduğu bilindiği gibi aynı zamanda onları inşa ettiği ve bunun döngüsel bir eylem olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla 'gifted' kelimesi her ne kadar tanrısal bir kaynağı işaret etse dahi toplumun sınıflı yapısı ile Tanrı'nın bazılarına bu özelliği vermiş olması ve ötekine göre konum belirlemeye engel değildir. Bununla birlikte Türkçe çevirisinde "üstün zekâlı" kelime grubunun tercih edilmiş olması kelimenin ruhunu yansıtması bakımından yerinde kullanılmakta ve bir şeyin diğerinden üstünlüğüyle sınıflandırma imkânı sağlamaktadır.

Tarihî Türkçe'de ise "mevhûb" *(موهوب)* olarak karşılanan ifadenin kökeni Arapça vehb ve onunla ilintili olarak hibe kelimelerinden geliyor olup "hibe edilmiş olan, bağışlanmış, verilmiş" anlamlarını karşılamaktadır (Çağbayır, 2018). Türklerde, aynı kökten gelen 'Vehbi', 'Mevhibe' gibi

kelimeler yine aynı anlamda isim olarak kullanılmaktadır. Sözü geçen kelimeye örnek olarak İslam tasavvufunda bir ilim türü olarak anlatılan 'vehbî ilim' veya 'ilm-i ledün (gnose)' yani Tanrı tarafından hediye edilmiş, kişinin o ilmi kazanmada tasarrufu bulunmayan, mülkü kendine ait olmayan emanet alınan ve iyi yönde kullanılması için kullanım hakkı verilmiş olan ilim türü de bu kavramın anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu anlamlardan da anlaşılabildiği gibi kullanım hakkı olması fakat mülkiyetinin kişiye ait olmaması bununla övünmenin veya hiyerarşik bir düzen temelinin de yolunu kapatmaktadır.

Kelimeler ve kavramlar bir dilden diğerine aktarılırken birebir aktarılamazlar. Eş anlamlı kelimelerin dahi arasında nüanslar bulunduğu gibi farklı dilde hemen hemen aynı şeyi karşıladığı düşünülen kelimelerin arasında da o dilin kültürel alt yapısının oluşturduğu fark söz konusudur (Özdemir, 2004; Sezgin, 2019). Mevhûb ve gifted kelimelerinin, anlamının birbirine yakındır ancak dile yerleşmiş örtük mânâsına dikkat etmek gerekir. Her ikisinde de farklılığın kaynağının kişinin kendisi olmadığını, bu özelliğin ona verilmiş bir lütuf olduğunu ifade eden anlamlar bulunmaktadır; fakat birinde bunun sınıflı yapıya engel olmadığı görülürken diğerinde bu özelliğe sahip olan kişiye, üstünlük duygusundan olabildiğince uzak olmak öğütlenmektedir (Yusuf Has Hacib, 2015). Günümüzde kullanılan "üstün zekâ, üstün yetenek, özel yetenek, üstün potansiyel…" gibi kavramların ise dilde kendiliğinden hiyerarşik bir yapı çağrıştırdığı görülmektedir. Bu kavramsal değişim, toplumsal kültürel değişimden bağımsız değildir.

Seçkinlik atfeden bir etiket olan gifted için Dweck'in (2000; akt. Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014) yorumuna bakılabilir. Dweck, gifted kelimesinin, bu özelliğin bazı insanlara onları özel kılmak için bahşedildiğini imâ ettiğinden bahseder. Bireyler bu şekilde etiketlendiğinde, etiketin gerekçelendirilmesiyle daha çok ve becerilerin geliştirilmesiyle daha az ilgilenirler. Üstün zekâlı olmak onları özel bir birey hâline getiriyorsa, onlar için bu etiketi kaybetmek onları sıradan bir birey hâline getirir ve daha değersiz kılar anlamına gelebilir demektedir.

İngilizce konuşulan ülkelerde, 1990'ların ortalarından itibaren, üstün zekâ-yetenek gelişimi (gifted-talent development) ifadeleri tartışılmaya başlanmış fakat bir dirençle karşılanmıştır (Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014). Yine Matthews, Ritchotte ve Jolly (2014), ileri akademikler (advenced academics) ifadesini önermişlerdir. Bunun sebebinin ise, etiketi vurgulamak yerine etiketten dolayı alınması gereken eğitimi ve hizmetleri vurgulamak olduğunu belirtmişlerdir. Günümüzde "armağanlı birey" kullanımının da yer yer tercih edildiği görülmektedir (Çocuk Vakfı, 2020; Sıcak, 2014).

Bir diğer konunun ise kavram karmaşası olduğu gözden kaçmamalıdır. Son zamanlarda hem uzmanlar tarafından hem de toplumda üstün zekâlı kavramını karşılamak için kullanılan, *üstün yetenekli, üstün potansiyelli, özel yetenekli, özel potansiyelli, üstün kapasiteli, ileri zekâlı;* İngilizcede ise *gifted, very able, bright, talent, prodigious performance, high-achieving, high-ability, high potential* gibi farklı ifadelere rastlamak mümkündür. "Üstün" ifadesi ile kendiliğinden bir hiyerarşi yaratılmaktadır. Bazıları üstün zekâlı etiketine sahipse, otomatik olarak diğerleri de üstün olmayan

zekâlı etiketine sahip olmaktadır (Cornell, 1983). Bu ifadelerin kullanımı üstün zekâ kavramının kapsamındaki değişimi göstermekle birlikte çoğu zaman bir kavram karmaşası da yaratmaktadır. Marland Raporunda (1972) "gifted and talented children are… (s.4)" [üstün zekâlı ve yetenekli çocuklar …] olarak tanıma başlanmış olması, aralarındaki nüansın varlığı ile yorumlanabilir. Ziegler ve Heller'e (2000; akt. Öpengin, 2011) göre de üstün zekâlılar ile ilgili yapılan çok fazla ve farklı tanımın ve kavramın varlığı, konuya hâkimiyeti zorlaştırmakta ve zihinsel karışıklığı kaçınılmaz hale getirmektedir. Öte yandan bu çeşitliliğin üstün zekâ kavramının kastettiği üstünlük anlamından uzaklaşma isteğini de kapsadığı, bunun nihayet farkında olunduğu hüsnüzannıyla da düşünülebilir. Fakat kavramlarda karmaşa olması zihniyette karmaşa olduğunun en bariz ifadesi sayılabilir. Zihinsel karmaşanın ise bilimsel kirliliği ve içinden çıkılmaz, üretime müsait olmayan bir sürüklenmeye sebep olması kaçınılmazdır. Bunlardan dolayı bu tezin mikro hedefleri kapsamında, "üstün zekâ" ve ona benzer diğer bütün kavramların barındırdığı olumsuzluklardan ve zihnî karmaşadan kurtulunması; bilimin sağlıklı üretim yapması durumuna hizmet etmesi hedeflenen, kişilerin ve böylece toplumların beden-zihin bütünlüğüne sahip olunabilmesi için insanlığın kadîm tecrübesinden ilhamla, sınıflı yapının ifadesi olmayan ve farklılığa sahip olan kişiye zarar vermeyecek özgün bir kavramın icât edilmesini teklif etmek bulunmaktadır. Bu tezin başlığında ve tezde hâkim kullanım olarak "üstün zekâ" kavramının tercih edilmesi, hem onu tırnak içinde kullanarak kavrama dikkat çekmek ve ironik çelişkiyi vurgulamak hem de kavram üzerinde eleştirel bir analiz yapılacağına atıf yapmak içindir. Aynı zamanda bulgularda sıklıkla görülebileceği gibi toplumda ve özellikle ebeveynler arasında zekâ kavramına bu bağlamda özel bir meylin fark edilmesi kavram tercihinin sebepleri arasındadır. Kavramın bilişsel yönünden ziyade toplumdaki yansımasının büyüklüğü seçiminde etkili olmuştur.

Üstün zekâlılık kavramının sınıflı bir yapıyı çağrıştırması durumu; batının hedef olarak seçilmesi ve bilimsellikte batının aşılamaz liderliğinin kabul edilmesi fikri ile açıklanabileceği gibi aynı zamanda bu fikir batıya tam entegre olmanın da mümkün olmadığının görülememesi etmeni ile birleştirilerek anlaşılmalıdır. Halk deyişiyle 'iki camii arasında kalmış bînamaz' gibi hem batının yabancısı hem de kendi medeniyetine uzak bir durumun ortaya çıkmasına sebep olunmuştur. Kavramın (üstün zekâ), hem üstün zekâlılarla ilgili eğitim politikaları itibariyle batının sınıflı yapı anlayışına yönelik tarafının bulunması ile aynı zamanda batının kullandığı kavramdaki 'hediye edilmiş' anlamını barındırmaması çelişkisi bu durumu açıklamaktadır.

Günümüzde etiketlemenin yaygın olduğu ülkelerdeki okullar ve eğitimciler, bu kavramın kullanımı ve yaygınlığını, devletin onlara tanıyacağı özel eğitimden yararlanma hakkına sahip olma ve bu imkânlardan yararlanabilme ile açıklarken (Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014) veliler de bu haktan yararlanabilmeyi önemsemektedir. Watters ve Diezmann (2003) da üstün zekâlılara çeşitli eğitim uygulamaları ve politikaları ile destek verilmesinin iki temel nedeni olarak ekonomik faktör ve eşitlik ilkesini göstermektedir. Yapılan tanım ve kullanılan kavramın, dezavantajlı gruplara karşı negatif bir ayrımcılığa sebep olabileceği; program imkânlarını, belli bir yetenek grubu ile sınırlayıp

diğer yeteneklerin ve bireylerin faydalanmasını engelleyebileceği belirtilmektedir (Davis ve Rimm, 2004).

Bütün bunların yanında Ziya Paşa'nın Terkîb-i Bendinde olan "Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz / Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde" ifadesi gibi Freeman (2010; akt. Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014) da insanların zekâsının miktarından ziyade onunla ne yaptıkları önemlidir demektedir.

Kavramlar incelendikten sonra bundan sonraki bölümde, araştırmanın iskeletini oluşturan, üstün zekâ, etiketleme, üstün zekâ etiketi, üstün zekâ tanısı alan çocuğun ebeveyninin etiketlenmesi ve ebeveyn açısından etiket etkileri, üstünlük kavramı bağlamında narsisistik kişilik yapılanması, kibir ve üstünlük yanlılığı alanları kuramsal olarak irdelenecektir.

1.3. Üstün Zekâ (Mevhûb, Giftedness)

1.3.1. Tarihî Gelişim Süreci içinde Üstün Zekâya Bazı Bakış Açıları, Tanımlar, Kuramlar, Modeller

Üstün zekâ dair bakış açıları, tanımlar, kuramlar, modeller için konu başlığında çoğul ifade kullanılmasından da anlaşılabileceği gibi tıpkı kavramın kullanımındaki çeşitlilik ve farklı bakış açıları gibi tanımında da tarihî süreç içinde de günümüzde de uzlaşma söz konusu olmamıştır. Çeşitli yönleriyle ve farklı bakış açılarıyla zekâ ve dolayısıyla üstün zekâ tanımlanmaya çalışılmakta, tanımlar çeşitli yönleriyle ele alınmaktadır. Zekâ ve üstün zekâ hakkında tek bir tanımda uzlaşmak şimdiye kadar mümkün olmamıştır.

Üstün zekâ hakkında yapılan çeşitli tanımlar, farklı ölçütler baz alınarak bazı araştırmacılar tarafından sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar, tanımları, bütüncül bir bakış açısı ile görmeye yardımcı olmaktadır. Stankowski (1978; akt. Al-Shabatat, 2013) üstün zekâ tanımlarını seçkin başarıları vugulayan gerçek sonrası tanımlar, IQ tanımları, oran tanımları, yetenek tanımları ve yaratıcılık tanımları olmak üzere beş kategoride incelemiştir. Renzulli (2002), okulların tanı ve program geliştirmede kullanabileceği ölçülerde kendi önerdiği işevuruk (operasonel) bir üstün zekâ tanımı açıklarken aynı zamanda kronolojik bir sıralama ile muhafazakâr tanımlardan liberal tanımlara doğru bir sınıflama da yapmıştır. Daha muhafazakâr kabul edilen ve yalnızca entelektüel becerileri kapsayan zekâ tanımları olduğu gibi, içine esnek bir şekilde pek çok kavramı alabilen liberal tanımlar da bulunmaktadır. Bu birbirinden farklı fikirlerin, zekâ tanımlamasında gelişmelere imkân vermesiyle beraber zaman zaman kavram karmaşasına da yol açtığı gözardı edilmemelidir.

Zekâ kuramlarında olduğu gibi üstün zekâ kuramlarında da üstün zekânın doğuştan mı yoksa sonradan gelişerek mi oluştuğuna dair farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bununla ilgili araştırmalar hem doğuştan/doğal (nature) - geliştirilmiş/çevresel etkiler (nurture) ekseninde ilerlerken hem de şekillendirilebilir-sabit/değiştirilemez ekseninde incelenmektedir. Kuramların bir kısmı örtük (implicit)

zekâ ve üstün zekâya yoğunlaşmışken çoğu açık (explicit) zekâ ve üstün zekâya yönelik kuramlar olmuşlardır (Makel ve ark., 2015).

Üstün zekâ kavramının tarihçesi itibariyle batıda tanımlar evrim, pozitif bilim anlayışı ve doğa bilimlerinin etkisiyle kalıtım çerçevesinde gelişmeye başlamıştır. İnsanlar arasındaki zekâ farklılıkları hakkında ampirik verilerle araştırma yapmak üzere ilk antropometrik laboratuarı kuran, Kalıtsal Dehâ (Hereditary Genius: An Inquiry into its Laws and Concequences) adlı eseri bilimsel anlamda üstün zekâ alanında bir başlangıç olarak kabul edilen Francis Galton (1822-1911), üstün zekânın, kalıtımsal olduğunu ifade ederek, çevre etkisini tanımına katmamıştır. Her dönemde tartışmalara sebep olan zekânın kalıtsal mı yoksa çevresel mi olduğu, Galton'un (1892) bu çalışması ile başlamıştır. Ayrıca Galton zekânın sabit olduğunu da kuramına eklemiştir (akt. Öpengin, 2011).

Eugenic kavramı Darwin'in kuzeni olan ve zekâ konusunda yapılan çalışmalarda adı mutlaka geçen Francis Galton'ın 1880'lerin başlarında ortaya attığı biyolojik etkinin öncelendiğini ifade eden bir kavramdır. Bu, alkol bağımlılığı v.b. pek çok problemin genler dolayısıyla vâr olduğunu ve düzelemeyeceğini iddia eden bir harekettir. Bu hareket kapsamında ABD'de zekâ düşüklüğü olan kimselerin üreme işlevinin devam etmemesine yönelik sosyal politikalar izlenmiştir (Allen, 2003). Galton ve onunla birlikte bir grup 1860'larda modern toplumun, "seçilim değerine sahip olmayan" mensuplarını doğal seçilimden koruduğundan yakınmaya başlamıştı (Dawkins, 2009). Eugenic Hareketi, zekânın damgalama ve kalıpyargı oluşturarak insanları sınıflandırma aracı olarak kullanılmasının zihinsel altyapısının bir tuğlasıydı.

Candolle'nin, Bilimin ve Bilimcilerin Son İki Yüzyılı (The Past Two Centuries of Science and Scientists) (1872) adlı çalışmasında dâhilik üzerinde çevrenin de etkisi olabileceği fikri ortaya atılmıştır. Candolle, subjektif bir şekilde, çevrenin etkilerini, ünlü bilim insanlarının genel olarak ılıman iklime sahip, yönetimleri demokratik ve dini bağlamda esnek olan ülkelerden çıktığına dair görüşüyle açıklamıştır. Bu çalışma Galton'un (1874) English Men of Science (İngiliz Bilim Adamları) adlı çalışması üzerinde de etkisini hissettirmiştir. Galton bu çalışmasında, zekânın kalıtsal olduğuna ek olarak başarı için motivasyonun, sağlığın, azimli olmanın, sabrın, iyi hafızanın, eğitimin ve bilime karşı ilginin de önemli olduğunu belirtmektedir (Öpengin, 2011). Galton zekâ ve cinsiyet ilişkisi üzerine de çalışmalar yapmış, bulgularında kadınlar arasında erkeklere nazaran daha az dâhinin çıkması tartışmalara yol açmıştır. Galton, 180 ünlü kişi üzerine yaptığı biyografi taraması çalışmasında çok az ünlü kadına rastlamıştır. Galton (1874; akt. Öpengin, 2011), bu durumu kadınların biyolojik özelliklerine bağlamış ve kadınların bu anlamda yetersiz olabileceklerini ileri sürmüştür. Ancak Galton'un araştırmadan çıkardığı sonucun bilimsel ve eleştirel düşünme adına kaygı verici bir çıkarım olduğu açıktır.

Galton'ın yaptığı çalışmaya karşın Hollingwort'un çalışmaları o dönemin bilim dünyası için önemli bir bakış açısı oluşturmuştur. E. L. Thorndike'ın öğrencisi ve toplumsal cinsiyet konusunda bilim dünyasına çok ciddi katkılar yapmış olan Leta Stetter Hollingworth (1886-1939), 1920'li yıllarda üstün zekâlılar ile ilgili çalışmalara yoğunlaşmış ve çalışmalarında IQ ölçmekten ziyade üstün

zekâlıları tanıtmaya önem vermiştir. Hollingworth, kalıtımın etkisini kabul etmekle beraber, eğitimin ve çevrenin üstün zekâlılarda var olan potansiyelin ortaya çıkıp gelişmesinde önemli olduğunu belirtmiştir. The Psychology of Subnormal Children (1920), Special Talents and Defects (1923), Gifted Children: Their Nature and Nurture (1926), The Psychology of the Adolescent (1928), Children Above 180 IQ Stanford-Binet: Origin and Development (1942) gibi eserleriyle üstün zekâ ve zekâ alanında önemli bilimsel katkılar sunmuştur (Plucker, 2018).

Lewis Madison Terman (1926), Galton'un kuramını ve geliştirdiği testi kullanarak üstün zekâyı yüksek IQ ile eşdeğer tutmuştur. Ona göre zekâ testlerinde üst %1'lik dilim üstün zekâyı oluşturmaktadır. Terman, Stanford-Binet Zekâ Ölçeği'nde 135 puanı üstün zekâlı olmak için eşik kabul etmiştir. Belli alanlara özgü yaratıcı ve sanatsal yeteneklerin ihmali, dezavantajlı öğrencilere yönelik ayrımcılığı ve eşik puan değerinden bir birim aşağı alanları bile üstün zekâlı olarak sınıflandırmamasına rağmen Terman'ın bu yaklaşımı özellikle tanılamada günümüzde yaygınlığını sürdürmektedir (Renzulli, 2002). Fransa'da oluşturulmuş olan Stanford-Binet Zekâ Ölçeği'ne katkıda bulunarak ABD'de geliştiren ve aynı zamanda üstün zekâ ve onların özellikleri üzerinde en uzun süre boylamsal araştırmalar yapmış olan Terman, zekâyı genel bir faktör olarak kabul etmektedir (Terman, 1921; akt. Kardeş, Akman ve Yazıcı, 2018).

Terman'ın ikinci ve üstün zekâlılar alanına esas katkı sağlayan çalışması 2020 yılına kadar sürmesi beklenen, 1528 üstün zekâlı öğrenci ile yaptığı Genetik Studies of Genius (Dâhîlerin Kalıtım Çalışması) adı ile yayımlanan çalışmasıdır. Bu çalışmaya katılanların 672'si kız, 856'sı ise erkektir. Bu çocukların ortalama yaşları 12'dir. İlki 1922 yılında olmak üzere ortalama beş yılda bir, çeşitli testler kullanılarak ve görüşmeler yoluyla bu kişilerle iletişim kurulmuş ve veri toplanmıştır (Davis ve Rimm, 2004).

Binet'nin çalışmaları ile aynı yıllarda Spearman da zekâ konusunda ve zekâ ölçümü fikrini etkileyecek şekilde çalışmalar ortaya koymuştur. Spearman, 1904 yılında ilk defa genel zekâ kavramını kullanmış ve buna paralel olarak Genel Zekâ Kuramı'nı ortaya atmıştır. "g" faktörü ile gösterilen bu kavram kalıtım ile gelen genel zihin gücünü karşılamaktadır. Spearman zekâ kapsamında "g" faktörünün yanı sıra "s" spesifik zihin gücünün, yani iş, müzik, sanat gibi belirli alanlarda eyleme özgü başka yeteneklerin de olduğunu ve bunların da dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir (Ciccarelli ve White, 2016).

Guilford (1967) ve Thurstone (1947) gibi araştırmacılar ise Terman'ın aksine zekânın tek bir faktöre hapsedilemeyeceğini, çok yönlü bir yapısı olduğunu ifade etmişlerdir (Wallace ve Pierce, 1992; akt. Renzulli, 2002). Witty (1958), sanat, edebiyat veya sosyal liderlik gibi özelliklerde potansiyeli yüksek olan çocukların performansı dikkate alınarak tespit edilebileceğini belirterek üstün zekâ tanımını genişletmiştir (Renzulli, 2002). Taylor (1986; akt. Öpengin, 2011) ise, üstün zekâlı veya üstün yetenekli diye tanımlamaya gerek duymadan bütün bireylerde ortaya çıkarılmayı bekleyen farklı yetenekler olduğu düşüncesi ile çoklu-yetenek totem çubukları modelini kurgulamıştır. Bu model, önce altı, daha sonradan yeni eklemelerle dokuza çıkarılan yetenekleri

içermektedir. Bunlar, akademik, yaratıcı düşünme, planlama, iletişim, öngörüde bulunma, karar verebilme, uygulama, insan ilişkileri ve fırsatları değerlendirme yetenekleridir. Taylor, hangi öğrencinin üstün özellikli kabul edileceği ve programa alınacağının, odaklanılan yeteneklere göre değişeceğini belirtmektedir. Öte yandan Piirto (1995), üstün zekâ kavramını piramit yaklaşımı ile açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre üstün zekâ üç temel alan üzerine kurulur. Bunların en temeli kişisel nitelikler, sonra asgarî zekâ eşiği ve en üstte de özel yetenek gelmektedir.

Psikometrik açıdan ise zekâ, kişinin bir test bataryasında gösterdiği başarının aynı yaştaki ve özelliklerdeki norm grubunun başarısı ile karşılaştırılması sonucu elde edilen tekil bir puan, bir diğer deyişle IQ olarak tanımlanmaktadır (Brody, 1999).

Dabrowski, üstün zekâlıların duygusal hayatının anlaşılmasında öncü kabul edilen beş farklı aşırı uyarılabilirlik düzeyi (overexcitability) üzerine kurulu bir gelişimsel yaklaşım modeli sunmuştur (Silverman, 1998; akt. Öpengin, 2011). Olumlu Parçalanma Kuramı (Theory of Positive Disintegration) olarak adlandıran bu kuramı Dabrowski, kendi hayatında karşılaştığı acılar, adaletsizlikler, ölüm gibi durumlar ve insan varlığının anlamaya yönelik isteğinden etkilenerek geliştirmiştir (Nelson, 1992; akt. Öpengin, 2011). Kuram, yetişkinlikte beş düzey gelişimi ve çocuklukta bunların göstergesi olan beş gelişimsel -aşırı uyarılmışlık- düzeyi tanımlamaktadır. İçsel olan bu beş tür aşırı uyarılabilirlik durumu; psikomotor, duyumsal, düşünsel, imgesel ve duygusal durum olarak belirtilmektedir. Çoklu düzey potansiyel gelişimin esas alındığı bu yaklaşımın birinci basamağında; yetenekler, zekâ ve özel beceriler, ikinci basamakta gerekli fakat çoklu düzeylerde gelişim için yeterli görülmeyen aşırı uyarılmışlıklar ve son basamakta ise gelişimin özünü oluşturan içsel psişik dönüşüm bulunmaktadır (Jackson, Moyle ve Piechowski, 2009; akt. Öpengin, 2011). Dabrowski'nin üstün zekâ basamaklarındaki dereceleme ve psişiklik vurgusu onu, anaakım psikoloji kuramlarından farklılaştırmaktadır. Aynı zamanda İslam öğretisinde karşılaşılan akıl dereceleri ile paralel duruşu dikkat çekicidir. Diğer anaakım kuramlardan özellikle bu bileşeniyle ayrılabilen bu özgün fikrin; zekâ kavramına, zamanın ötesini yordayabilmek, ona göre yaşayabilmek, feraset gibi özellikleri de dahil eden öğretiyle aralarında bu açıdan bir bağlantı kurulabilir.

Üstün zekâyı gelişimsel bir yaklaşımla irdeleyen Tannenbaum (1986; akt. Öpengin, 2011) ise üstün zekâlı kişilerin insanlığa sanat, kültür, edebiyat, bilim gibi alanlarda katkı sunan kişiler olduklarını belirtmekte ve üstün zekâlılığın yetişkinler için geçerli bir kavram olduğunu, çocukların yalnızca buna uygun aday olabileceklerini belirtmektedir. Tannenbaum, üstün zekânın psikolojik ve eğitimsel temelli bir olgu olduğunu belirtmekte, çocukta vâr olan potansiyelin gerçek üstün zekâya evrilmesi için beş psikolojik ve sosyal unsurun gerektiğini ileri sürmektedir. Bunları da genel yetenek, özel yetenek, zihinsel olmayan unsurlar, çevresel unsurlar ve şans unsurları olarak tanımlamaktadır. Tannenbaum'un Denizyıldızı Kuramına göre, üstün zekâ için bunların hepsinin farklı yetenekler için farklı oranlarda da gerekli olduklarını fakat tek başlarına yeterli olamayacaklarını; yani üstün zekânın bunların tamamının bir tür kombinasyonu olduğunu belirtilmektedir. Tannenbaum üstün zekâyı bir sonuç anlamında kullanmaktadır. Tannenbaum'un bu tanımında belirlediği üretme ve buna bağlı

olarak gösterilen yetişkinlik ölçütü çocukları etiketleme bağlamında kerameti kendinden menkul bir üstün zekâ sarmalından korumak için bir hayli işlevsel olabilir.

Tannenbaum (2000; akt. Öpengin, 2011) yetişkinlikte görülen yetenekleri ender yetenek, artık yetenek, hisseli yetenek ve tuhaf yetenek olarak dört kategoride ele almıştır. Ender yetenekler, bilimsel yaratıcılık veya sosyal liderlik gibi alanlarda görülür. Artık yetenekliler, büyük sanatçılar gibi insan hayatının kalitesini arttıran, zenginleştirenlerdir. Hisseli yeteneklere sahip olanlar fizik, eczacılık, mühendislik, ekonomi, sosyoloji gibi belirli bir veya birkaç alanda uzman olanlardır. Tuhaf yetenekler ise daha çok uygulama alanı olarak bahsedilen diğer alanlardan farklılık gösteren yetenek türleridir.

Renzulli, üstün zekâ tanımını birey değil davranış kavramı üzerinden yapmakta ve 1978'de geliştirdiği modern çağın önemli kuramlarından biri olan üçlü halka modeli ile bunu açıklamaktadır (Renzulli, 2002). Üstün birey yerine üstün davranışa odaklanmak etiketlemenin olumsuz etkilerinden bireyleri ve toplumu korumak için gayet isabetli bir bakış açısıdır. Hayatları boyunca üstün başarı göstermiş yetişkinleri inceleyen Renzulli, üstün performansın altında iç içe geçmiş üç belirgin özellikten söz etmektedir. Üstün davranışlar, üç temel özellikler kümesi olan normalüstü (ortalamanın üstünde) yetenek, yüksek seviyede yaratıcılık ve yapılan işe bağlılığın etkileşimi/görev sorumluluğu ile ortaya çıkar. Kurama göre, üstün zekâlı kabul edilebilmesi için bu özelliklerin üçünün de kişide bulunması gerekmektedir. Renzulli, üç özelliğin de üstün davranışın gelişmesine aynı derecede katkı sağladığını ve her üçünün de önemli olduğunu belirtmektedir (Renzulli ve Reis, 1997; Renzulli, 2005). Bu üç özelliğin birincisi olan normalüstü yetenek, genel yetenek ya da özel yetenek gerektiren bir alanda gösterilen üst düzey performans ya da potansiyeldir. Normalüstü yetenek hem genel yetenek olarak bütün alanlarda hem de özel yetenek olarak belirli bir alanda görülebilir. Renzulli, bunu bir alanda gösterilen performansın %15 ile %20 üst dilimi olarak belirtmektedir (Renzulli, 2005). Bu görüş, üstün zekâlılığı test sonuçlarına göre %3 ile %5 üst dilime yerleştiren Marland Raporu gibi geleneksel yaklaşımlardan farklılık göstermektedir (Öpengin, 2011). Ancak etiketleme bağlamında düşünüldüğünde Renzulli'nin, bu üçlü beceriye sahip insanların normal öğretim programı içinde olmaması gerektiğini düşünmesinin (Renzulli ve Reis, 1997) üstün birey yerine kurguladığı üstün davranış bakış açısını zedelemekte olduğu düşünülebilir. Kurama başka bir açıdan bakıldığında, hayat başarısının zekâyı yordaması hakkında birbirinden farklı görüşler ve araştırmalar söz konusudur. Renzulli'nin bu kuramında hayat başarısıyla zekâyı birbirini yormayan iki unsur olarak ele aldığı görülmektedir. Bu görüşünün, kuramına dahil ettiği görev sorumluluğu unsuruyla ilintili olabileceği düşünülmektedir.

Renzulli ayrıca üstün zekâ olgusunu iki türe ayırmıştır. Bunlardan biri akademik üstün zekâ (school-house giftedness), diğeri ise yaratıcı-üretken üstün zekâdır (creative-productive giftedness). Renzulli, birinci türü tüketiciler diğer grubu ise üreticiler olarak adlandırıp tarihte hatırlanan ve gerçek anlamda üstün zekâlı olarak kabul edilenlerin zekâ testlerinden yüksek puan alanların değil, üretici

olanların olduğunu belirtmektedir (Renzulli, 2005). Üreticiliği ön plana almaları yönüyle Renzulli ve Tannenbaum'un görüşleri birbirine yakın görüşlerdir.

Renzulli (2005) üstün zekâlı bireylerin birbiriyle ilişkili üç alanda akranlarına göre üstün performans sergilediklerini belirtmiştir. Bireyin genel ve özel yeteneği, yaratıcılığı ve bir işteki motivasyonu bireyin üstün zekâlılığında belirleyici faktörlerdir. Genel yeteneklere örnek olarak sözel/sayısal yetenek, soyut düşünce, hafıza ve dilde akıcılık verilebilir. Özel yetenekler ise müzik, tiyatro, fizik, kimya, matematik ve bilim gibi belirli alanlarında görülen yeteneklerdir. Motivasyon bireyin nitelikli bir iş alma, yaptığı işe yüksek seviyede odaklanma ve işini iyi bir şekilde yapma becerisidir. Yaratıcılık ise yeni fikirlerin ortaya konulması ve bunların problem çözmede kullanılmasını ifade eder. Bireyin üstün zekâlı olarak ifade edilebilmesi için bütün bu alanlarda toplumun %85'inden daha yetkin olması ya da bu alanların en az birinde toplumun %98'inden daha yüksek performans sergilemesi beklenmektedir. Renzulli ve Tannenbaum'un kuramlarında bazı unsurların benzerlikler gösterdiği söylenebilir.

Üstün zekâ hakkında fikir beyan eden araştırmacılar, zamanla kendi ifadelerinde ekleme, çıkarma veya değişiklikler yaparak tanım ve kuramlarını geliştirmeye devam etmişlerdir. Sternberg, 1984'te insan zekâsını birbiri ile etkileşim hâlinde olan analitik, yaratıcı ve pratik olmak üzere üç unsurla tarif etmiştir. Analitik zekâ, geleneksel zekâ testlerinde bulunan, problem çözme becerisini, mantıksal düşünmeyi, değerlendirme yapma becerilerini, akıl yürütmeyi ve okuduğunu anlamayı kapsar. Pratik zekâ, günlük problemlerin çözümünde veya yeni ve alışılmadık günlük hayat durumlarıyla baş etmede uygulama, kullanma, etkin hale getirme ve pratiğe dökme becerilerini ve bu becerileri kullanarak kişisel hedeflere ulaşmayı içerir. Yaratıcı zekâ ise daha önce karşılaşılmamış ve zekânın kullanılmasını gerektiren yeni durumlarla ilgili deneyimler süresince yaratma, icat etme, keşfetme, içgörü ve sezgilerin kullanılarak farklı ve etkili çözümlerin geliştirilmesidir (Sternberg, 2005). Sternberg, bu üç zekâ alanında dengeli başarıyı yakalayan bir bireyin başarılı zekâya sahip olduğunu belirterek 1997'de Başarılı Zekâ Kuramı'nı geliştirmiş, başarılı zekâyı, kişinin güçlü ve zayıf yönlerini tanıyarak, güçlü yönlerinden en iyi şekilde yararlanmayı ve zayıf yönlerini telafi etmeyi bilmek olarak açıklamıştır (Renzulli, 2002).

Sternberg, bir sistem modeli olarak WICS modelini oluşturmuştur. Bu modele ilk harflerini veren Erdem (Wisdom), Zekâ (Intelligence), Yaratıcılık (Creativity) ve bunların Sentezi (Syntesis), modelin temel unsurlarıdır. Sternberg, zekâya yönelik üçlü modelinin faktörleri olan analitik zekâ, pratik zekâ ve sentetik zekâyı da bu modele entegre etmiştir. Bu modelin temel iddiası, hayatta insanların sadece kendisi için iyi olanı değil de herkes için iyi olanı yapabilmesi için yaratıcı becerileri, akademik zekâyı ve pratik zekâyı, erdemli tutumlar ile sentezlemesi gerektiğidir. Bu bakış açısı ile üstün zekâlı insanlar bunların hepsinde çok üstün olmak zorunda değillerdir. Fakat üstün zekâlılar, güçlü ve zayıf yönlerini tanıyarak ve zayıf yönlerini geliştirerek dünyaya uyum sağlayan ve onu şekillendirebilen insanlardır. Ayrıca Sternberg, zekâ, yaratıcılık ve erdemli olmanın baskın olduğu bu sistemde, motivasyon ve çalışma enerjisinin de yadsınamayacak birer ihtiyaç olduğunu

belirtmektedir (Sternberg, 2005). Bu kuramın özgün tarafı erdem unsurunu zekâ ve zekânın ürünleri ile ilişkilendirmiş olmasıdır. Bireyin zekî olmasından öte sahip olduğu zekâyı nasıl değerlendirdiği, onu nasıl ve hangi amaçlarla kullandığı da önemlidir. Sıradan bir örnek olarak atom bombasının icadı bu noktanın daha iyi açıklanması için işe yarayabilir. Atom bombasını icat etmek bir zekâ ürünüdür ancak insanlık ve evren açısından düşünüldüğünde erdemli sonuçları ve kullanım alanı söz konusu değildir. Dolayısıyla atom bombasına bir zekâ ürünü demenin ne anlama geldiğini düşünerek Sternberg'in kuramı incelenebilir.

Sternberg ve Zhang (1995, 1998) tarafından üstün zekâ kavramına farklı bir bakış açısı ile geliştirilen Beşgen Örtük Üstün Zekâ Kuramı (The Pentagonal Implicit Theory of Giftedness) üstün zekâyı değerler üzerinden açıklamaktadır. Bu kurama göre birini üstün zekâlı olarak tanılamak için karşılanması gereken, mükemmellik, nadirlik, üretkenlik, kanıt ve değer olmak üzere beş unsur bulunmaktadır. Mükemmellik koşuluna göre bireyin bir ya da birkaç alanda olağanüstü performans göstermesi gerekmektedir. Nadirlik koşulu, yüksek seviyede başarı gösterilen en az bir özelliğe sahip olunması ve bunun akranlarına göre çok az rastlanan bir özellik olması gerekmektedir. Üretkenlik koşulu, üstün olunan alanda ortaya ürün koymayı ve bunun bir kereden fazla tekrarlanabilir olması gerektiğini anlatır. Kanıt koşuluna göre, üstün olunan özelliğin geçerlik kazanması için nesnel sonuç veren testlerle ispatlanması gerekmektedir. Son olarak değer koşuluna göre, bireyin üstün zekâsına dair özelliklerinin, yaşadığı toplum tarafından değerli bulunması gerekir.

Üstün zekâ değil fakat genel olarak zekâ tanım ve kuramları kapsamında değerlendirilebilecek olan Gardner'ın ilk olarak 1983'te açıklamaya başladığı Çoklu Zekâ Kuramı, zekâya daha esnek/liberal yaklaşan kuramlar arasında sayılmaktadır. Gardner, zekâyı, bir veya daha fazla kültürel ortamda değerlendirilebilecek problem çözme veya ürün yaratma yeteneği olarak tanımlamıştır (Renzulli, 2002).

Harvard Üniversitesi psikoloji profesörlerinden Herrnstein ve American Enterprise Institute'tan siyaset bilimci Murray'nin 1979'dan itibaren 12.000 genç üzerinde toplanan verilerle yaptıkları araştırma sonucunda ortaya konan toplumda zekâ dağılımı için "çan eğrisi kuramı" toplumun sadece bir kısmını "zekî" kabul ediyordu. Zekânın yalnızca genetik altyapıya bağlı olduğunu, sosyal patolojinin de zekâ dağılımına bağlı olduğunu ve değiştirilemez olduğunu söyleyen bu kurama karşılık Gardner da "zekî olmayan insan sayısını azaltmak" amacıyla çoklu zekâ kuramını (multiple intellegence theory) oluşturduğunu belirtmektedir. Gardner'a göre çoklu zekâlar hiyerarşik olarak bir genel zekâ kavramının altında toplanan sabit yetenekler değildir. Bunlar birbirlerinden bağımsız bilişsel sistemlerdir. 1983 yılında yedi zekâ türü olduğunu ortaya atan Gardner, 1999 yılında bu yedi tür zekâya iki boyut daha eklemiştir. Gardner'ın çoklu zekâ kuramına göre; sözel/dilsel zekâ (linguistic intellegence), mantıksal-matematiksel zekâ (logical-mathematical intellegence), görsel-uzamsal zekâ (spatial intellegence), müziksel zekâ (musical intellegence), bedensel-kinestetik zekâ (bodily-kinesthetic intellegence), kişiler arası zekâ (intrapersonal intellegence), içsel zekâ (interpersonal intelegence) ve doğacı zekâ (naturalist intellegence), vâroluşsal zekâ (spiritual

intellegence) olmak üzere dokuz tür zekâ vardır (Gardner, 2011, 2017). Gardner, yüzyıllar boyunca farklı medeniyetlerin ideal insan algısının yerini, son yüzyıllarda ve bugün batı toplumlarında üstün zekâlı insan algısının aldığını belirtmiş ve bu mutlak ideal ölçüte karşın "ideal" olamamayla yüzleşmek zorunda olan insanların faydalanabilmesi ve her potansiyelin değerlendirilebilmesi için "zekâ" ifadesini kullanmayı seven Avrupa toplumuna yönelik eleştirel bir kuram oluşturmuştur (Gardner, 1999). Gardner'in bu kuramı oluştururken belirlediği niyeti ile bu tezin yönelimi birbirine çok benzer bir noktada buluşmaktadır. Ancak çözüm yolları farklı seçildiği için Gardner'in kuramında öne sürülen kavramlarla Türkçede son yüzyılda zekâ hakkında tercih edilen kavramlar birleşince büyük bir kavram, kuram ve uygulama karmaşası ortaya çıkmaktadır. Gardner'ın o zamanın şartlarında zekâya bakış açısı ve zekâ testlerine dair eleştirileri haklı olsa da bugün zekâyı sadece tek bir puana indirgeyen bakış açısı olmamasına rağmen Gardner'ın kuramı ile zekâ ile yetenek birbirinden ayırt edilemeyecek bir noktaya doğru sürüklenmiştir. Gardner'ın Çoklu Zekâ Kuramı, zekâya tek bir yönüyle bakıldığı eleştirisini ilk defa ortaya atan kuram değildir. Bilim tarihi, bu fikrin olgunlaşmasını, farklı araştırmacılar tarafından zaman içinde ortaya atılan zekâ görüşlerine borçludur denilebilir.

Gardner'a yapılan eleştiriler doğrultusunda incelenebilecek kuramlar da söz konusudur. Üstün zekâ ve yetenek kavramlarının ayrı ayrı ele alınması gerekliliğini vurgulayan Gagné'nin Ayrımsal Üstün Zekâ ve Yetenek Modeli (Differentiated Model of Giftedness and Talent) görece bu bağlamda değerlendirilebilecek önemli bir kuramdır. Gagné, üstün zekâ kavramını vâr olan potansiyel anlamında kullanmaktadır. Gagné (2005), bir yetenek alanında akran gruplarının içinde en az üst %10'luk dilime giren doğal yeteneğe sahip bireyi, üstün zekâlı olarak tanımlamaktadır. Yeteneği ise sistematik olarak geliştirilmiş yüksek beceriler grubu olarak tanımlanmaktadır. Gagné, dört farklı doğal yetenek olarak yaratıcılık, zihinsel, sosyal-duyuşsal ve duyu-motor yetenekleri tanımlamıştır. Ayrıca akademik, sanat, iş, sosyal, spor ve teknoloji gibi farklı performans alanları belirlemiştir. Gagné, yeteneklerin gelişmesinde hem çevrenin hem kişisel özelliklerin önemli olduğunu belirtmekte ayrıca şans faktörüne de geliştirdiği modelde yer vermektedir (Gagné, 2005). Gagné, farklı zekâların farklı alanlarda öne çıktığını ve bu alanları da akademik, mekanik, sanatsal, kişilerarası ve sportif yetenekler olarak sınıflandırmaktadır. Ayrıca Gagné üstün zekânın düşükten yükseğe doğru hafif (mild), orta (modarete), yüksek (high), ender (exceptional) ve olağanüstü (extreme) olmak üzere beş kategorisi olduğunu belirtmektedir (Gagné, 1995).

Kaufmann ve Sternberg'in (2008; akt. Öpengin, 2011) sınıflamasında ise alana genel modeller, alana özgü modeller, sistem modelleri ve gelişimsel modeller olarak dört kategoriden, böylece dört grup araştırmacıdan ve onların tanımlarından bahsedilmektedir. Bu sınıflamaya göre, ilk grubun tanımlarında 'üstün zekâlılık nedir?' sorusu ile başlanmıştır ve bu soru zekâ testlerinin ölçüm sonuçları ile cevaplanmıştır. İkinci grupta üstün zekâlılığa, zekâ testlerinden çok farklı ve çoklu bir yaklaşım geliştirilmiştir. Üçüncü grupta, ilk iki grubun yaklaşımının da önemli olduğu belirtilip ayrıca tanımlarında başka psikolojik değişkenlere de yer verilmiştir. Son grup ise çok geniş bir bakış

açısı ile ilk üç gruba ait birçok düşünceye ek olarak zekâyı, salt bireye indirgemeden çevresel faktörleri de kapsayan gelişimsel bir yaklaşımla irdelemiştir.

Freeman'a (2004) göre zekâ bireyin üst düzey performansının karmaşık dinamiklerinin parçası olarak ifade edilebilir ve bilişsel gelişim sürecinin bir parçası olarak görülür. Gardner ve Thurstone gibi bazı psikologlar, zekâyı bütünsel olarak ölçmek için var olan ölçme araçları ile değerlendirmek yerine, bireysel yaratıcı düşünmenin merkezinde yer alan karar verme becerisinin zekâ ile ilişkili önemli bir bileşen olduğunu ileri sürmektedirler (Kardeş, Akman ve Yazıcı, 2018). Karar verme ile zekâ arasında kurulan ilişkiden yola çıkılarak zekâ ve irade gibi konuların da önemli bir ihtiyacı karşılayacak bir çalışma alanı olabileceği düşünülmektedir.

Spearman'dan günümüze kadar zekâ kuramları önemli değişimler geçirmiştir. Bu gelişmelerden çağdaş zekâ testlerini en çok etkileyen ikisi Cattell ve Horn'un Kristalize ve Akıcı Zekâ (Gf-Gc) modeli ve Caroll'un faktör analizine dayanan psikometrik çalışmaları olarak kabul edilmektedir. Caroll, zekâyı değerlendirmek için farklı araştırmacılar tarafından kullanılan görevlerin büyük kısmını, araştırmacıların kullanabileceği açık bir kaynak olarak varlığını bugün de sürdürmekte olan tek bir veri havuzunda toplamıştır. Sonrasında yaptığı analizlerle bu özgün görevlerin gruplanabileceği geniş beceri kümelerini belirlemeye çalışmıştır. Caroll'un çalışmaları sonunda üç katmanlı zekâ modeli oluşturulmuştur. Bu modele göre, zekâ en üstte genel "g" faktörünün bulunduğu bir alt katmanda 8 adet geniş beceri kümesini ve en alt katmanda ise 80'den fazla özgün beceriyi içeren hiyerarşik bir yapı olarak tanımlanmıştır. McGrew ve arkadaşları (1997; akt. Uluç ve ark. 2011), Cattell-Horn'un Gf-Gc modeli ve Carroll'un üç katmanlı zekâ modelini bütünleştirerek Cattell-Horn-Carroll Bilişsel Beceriler Modelini oluşturmuşlardır. CHC Modeli, Flanagan (McGrew ve Flanagan, 1998; akt. Uluç ve ark. 2011) tarafından gözden geçirilerek genişletilmiştir. CHC Modelinde önerilen hiyerarşik yapılanma Carroll'un üç katmanlı zekâ modeline benzemektedir. Hiyerarşinin en üstünde genel "g" faktörü bulunmaktadır. En alt katmanda görgül olarak belirlenmiş 70'in üzerinde sınırlı bilişsel beceriye yer verilmiştir. Orta katmanda ise başta Cattell-Horn'un Gf-Gc becerileri olmak üzere 10 geniş beceri alanı yer almaktadır. Pek çok test bataryası CHC kuramı kapsamında yenilenmiştir.

Kişilerin veya grupların geliştirdiği zekâ ve üstün zekâ tanımlarının ve kuramlarının yanında, kurumların ve tüzel kişilerin daha ziyade uygulama alanında işlevsel olabilmesi için kabul ettikleri tanımlar da söz konusudur.

Sputnik uydusunun, 1957 yılında, SSCB tarafından uzaya gönderilmesi ile üstün zekâlı bireylerin eğitimine özen göstermeye başlayan ABD'de Sidney Marland, 1969 yılında, Amerikan Kongresi'nin eğitim komisyonu tarafından üstün zekâlılar ile ilgili kapsamlı bir rapor hazırlaması için görevlendirilmiştir. Marland, üstün zekâlılarla ilgili raporunu 1972 yılında tamamlamıştır, tanımın etkileri günümüze kadar devam etmiş ve bu rapor Amerikan Kongresi'nde "Marland Raporu" olarak kabul edilmiştir. Rapor sonucunda Amerikan Hükümeti, Eğitim Bakanlığı'nda üstün zekâlı ve yeteneklilere yönelik ofis oluşturmuş, ayrıca üstün zekâlıların eğitimlerine yönelik proje ve

araştırmalara maddi destek verilmeye başlanmıştır (Jolly ve Robins, 2016). Bu tarihî gelişme ile "insan"ın küresel çekişmelerin bir metaı hâline gelmesine bir kere daha şahit olunmuştur.

Marland Raporu'nda yapılan üstün zekâ tanıma göre; üstün zekâlı, "Seçkin yeteneklerinden dolayı, yüksek seviyeli iş yapmaya yeterli olduğu, bu alanda profesyonel olarak bilinen kimseler tarafından belirlenmiş bireydir. Bunlar kendilerine ve topluma katkıda bulunabilmeleri için, normal okul programlarının ötesinde farklılaştırılmış eğitim programları ve hizmetlerine gereksinim duyan çocuklardır. Bu çocuklar, aşağıdaki alanların biri, birkaçı veya bunların birleşmesinden oluşan bir bütünlük içinde yüksek başarı gösterirler ve gizil güçlere sahiptirler." Marland Raporu üstünlük gösterilebilecek alanlar olarak altı alan tanımlamıştır. Bunlar; genel zihinsel yetenek, akademik yetenek, yaratıcı/üretici düşünme, liderlik yeteneği, görsel ve sanatsal yetenek ve psikomotor yetenek alanlarıdır (Marland Raporu, 1972). Toplumda herhangi özellik baz alınarak belli sınıflar yaratmaya imkân tanımak ve bunu meşrulaştırmak üstenci, seçkinci bir tavrı gerektirmektedir. Nitekim raporda belirtilen tanımda, seçkin özelliklerden ve gizli güçlerden bahsedilmektedir. Bundan dolayı Marland Raporu'nun, üstenci (seçkinci, elitist, jakoben) bir tavır sunmakta olduğu söylenebilir. Buna rağmen rapordaki tanım ve bakış açısı, Türkiye de dâhil olmak üzere pek çok ülke tarafından önemli bir referans olarak kabul görülmektedir. Marland Raporu'ndan sonra Amerika'da 1978, 1988 ve 1993 yıllarında üstün zekâ tanımlarında güncelleştirmelere gidilmiştir. Bunlardan sonuncusu olan 1993 yılındaki tanım şu şekildedir; "Üstün zekâlı çocuklar ve gençler, yaşıtlarının tecrübe ve çevreleri ile karşılaştırıldıklarında üstün yetenek sergileyen veya onu sergileyecek potansiyele sahip olanlardır. Bunlar, zihinsel, yaratıcı, sanatsal veya liderlik kapasitesiyle ilgili alanlarda veya özel akademik alanlarda yüksek performans yeterliliği gösteren ve yeterliklerini tam olarak geliştirebilmeleri için genellikle okul tarafından sağlanmayan hizmetler veya etkinliklere gereksinim duyan öğrenciler, çocuklar veya gençlerdir. Üstün yetenek, gelir düzeyleri farklı tüm kültürel grupların çocuklarında ve gençlerinde ve tüm alanlarda vardır." (U.S. Department of Education, 1993). Bu son tanımda, gelinen zamanın ruhu, mevcut üstenci tavrı yinelemiş ve fakat bunu birtakım detaylarla örtük bir şekilde sunmuş olduğu görülmektedir.

Pek çok ülkenin üstün zekâlı bireylerle ilgili görüşünü, tanımını ve uygulamasını etkileyen Marland Raporu ve ABD Eğitim Bölümü tanımında üstün zekâlı ve/ya yetenekli bireylerin her kültürel grup ve her ekonomik katman vs'den gelebileceği belirtilerek (U.S. Department of Education, 1993) ayrımcılıktan uzak bir tanım yapıldığı düşünülmüş olabilir. Kabul etmek gerekir ki ABD'de yapılan zekâ hakkındaki araştırmalar ve tanımlara bakılırsa bugün gelinen noktada bunun resmî bir belgede yazıyor olması bile büyük bir kazanımdır. Ancak bu tip bir ayrımcılıktan uzak dururken "üstün" olarak tanımlanan bireylerin sıradan okullarda eğitim almaması gerektiğinin (U.S. Department of Education, 1993) de aynı tanım içinde belirtilmiş olması meselenin doğası gereği kendiliğinden bir ayrımcılık geliştirmiş olmaktadır.

Türkiye'de ise 1991 yılında Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından düzenlenen I. Özel Eğitim Konseyi'nde "üstün yetenekli çocuk, genel ve/veya özel yetenekleri açısından, yaşıtlarına göre

yüksek düzeyde performans gösterdiği konunun uzmanları tarafından belirlenmiş çocuklardır" şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 1991). Üstün zekâlı öğrencilere eğitim vermek amacıyla kurulan Bilim Sanat Merkezleri yönergesinde ise "üstün yetenekli öğrenciler/çocuklar; zekâ, yaratıcılık, sanat, spor, liderlik kapasitesi veya özel akademik alanlarında akranlarına göre yüksek düzeyde performans gösterdiği uzmanlar tarafından belirlenen bireydir" ifadesi yer almaktadır (MEB, 2009). Üstün zekâlı çocuklarla ilgili Türkiye Cumhuriyeti ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın eğitim politikalarında kabul edilen tanımlar da süreç içerisinde değişiklikler göstermiştir. Türkiye'de 2013 yılına kadar yaygın olarak üstün yetenekli ve üstün zekâlı terimleri birlikte kullanılmıştır. Ancak 15 Ocak 2013 tarihinde Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nca (BTYK) yayınlanan Strateji ve Uygulama Plânı'nda aynı kavrama karşılık gelmek üzere ilk defa "özel yetenek" kavramı tercih edilmiştir (Özel Yetenekli Bireylerin Eğitimi ve Strateji Uygulama Kılavuzu, 2013). Bu Kılavuz'da bir ayrıştırma unsuru olmasının engellenmesi için "üstün" ifadesi yerine "özel" ifadesinin kullanılmış olması hem kültürel açıdan hem de insanî bir bakış açısı geliştirilmesi açısından dikkat çekici ve kıymetlidir. Bununla birlikte bu bütünü gözeten bakış açısının zararlı olabileceğini dile getiren araştırmacılar da olmuştur. Bazı araştırmacılar bu ve benzeri politikalar ve hassasiyetlerin Türkiye'de üstün zekâlılar eğitiminin gelişimini engelleyen en önemli ve etkili unsur olduğunu iddia etmişlerdir (Sak ve ark., 2015).

Bugün üstün zekâ üzerine alanda kabul gören 16 farklı görüş ve tanım, alanda önemli bir yere sahip olan Conceptions of Giftedness adlı eserde tartışılmıştır. Eser, ilk olarak 1986 yılında yayımlanmış ve alandaki değişimler göz önünde bulundurularak eserin, 2005'te 2. Baskısı yapılmıştır. Eserde, Borland'ın üstün zekâ kavramına hiç gerek olmadığını iddia eden bakış açısından, Callahan ve Miller'in zengin ve daha güçlü kavramlara ihtiyacımız olduğu fikrine kadar geniş bir görüş çeşitliliğine ulaşılabilir (Sternberg ve Davidson, 2005).

Bu tezin iddiasına en yakın görüş Borland'e (2005) aittir. Makalesinde Borland'in gerekçeleriyle anlattığı ve görüşünün anafikri olan, üstün zekâlı çocuk veya üstün zekâlılık kavramı olmaksızın üstün zekâ eğitiminin vâr olabilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Bütün bu tanımlamaların yanı sıra kültürler arası ve kültürel açıdan zekânın değerlendirilmiş olması da söz konusu olmuştur. Kültürlerarası bilişsel yetkinlik tartışmaları bir yandan 19. Yüzyıl sonu 20. Yüzyıl başındaki kültürel evrim görüşlerine, diğer Lévy-Bruhl ve Boas'ın birbiriyle çatışan görüşlerine dayanmaktadır. Lévy-Bruhl'ün "mantıksal" (batılı) ve "mantıköncesi" (ilkel) düşünce arasında ciddi niteliksel fark olduğunu ileri sürdüğü görüşüne karşı Boas'ın insanlığın psişik birliği ile ilgili iddiaları karşıt fikirler olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak bu tartışma yerine bununla kısmen örtüşen başka bir tartışma gündemde yerini almıştır. Bilişsel yetkinliğin (zekânın) farklı ortamlarda tutarlılık, genelleme ve aktarmaya sahip merkezî bir süreç mi olduğu yoksa ortama bağlı öğrenme ve özel çevre gereklerine uyumu mu temsil ettiğine dair tartışma devam etmektedir. Kültürlerarası psikolojide daha fazla kabul gören merkezi süreç modelinde Spearmen ve antropolojiden Boas'ın etkisini görmek mümkündür. Diğer taraftan Lévy-Bruhl'ün etkisi de kültürel psikoloji çerçevesinde, her bilişin bağlamsal özelliklerinin önemli olduğu ve bundan dolayı diğer bilişlerden farklı ve onlarla

karşılaştırılamaz bir konumu olduğu iddiasında görülmektedir (Shweder, 1990; akt. Kağıtçıbaşı, 2012). Merkezî süreç modeli, öğrenme kuramı ve bilişsel psikolojide görüldüğü gibi anaakım psikolojinin geleneksel bakış açısını yansıtır. Bu görüş bilişsel yeterliği (zekâyı), farklı olaylar (uyarıcılar) karşısında aynı şekilde ortaya çıkan ve bu sayede bir öğrenme durumundan diğerine aktarmayı sağlayan, bireye içkin olan temel bir psikolojik süreç olarak ele alır. Kültürlerarası psikolojide bu bakış açısı Piaget'nin bilişsel gelişime yaklaşımında, bilişsel stil ve psikolojik ayrıştırmayla ilgili araştırmalarında görülmektedir. Her ne kadar Piaget'nin kuramları bağlamların önemini vurgulayan kültürlerarası psikoloji araştırmaları ışığında yeniden gözden geçirilmiş olsa da, bireysel bilişsel gelişimin organizmanın olgunlaşmasına dayalı olduğuna dair akademik görüşü içermektedir. Merkezî süreç modeline, bağlamı önemseyen; öğrenme deneyimi ve bilişsel beceriler arasındaki ilişkiyi inceleyen özgül öğrenme modeli veya gündelik bilişim yaklaşımı tarafından karşı çıkılmıştır. Bu perspektif, davranışın bağlama uyduğunu ve bağlamın davranışı destekleyecek bir biçimde yapılanmış olduğunu, bunun da temelde kültürel tarih boyunca insanlığın çevreye uyum sağlamış olması sonucunda ortaya çıkmış olduğunu vurgulayan sosyotarihsel Vygotsky yaklaşımından etkilenmiştir. Bu anlayışa göre kültür ve biliş birbirini oluşturan monistik bir bütündür. Sosyal etkileşim ve kültürel pratikler bilişsel gelişimi destekler. Bu gelenekteki araştırmalar, çocuğun gerçek gelişiminin, bir yetişkinin yönlendirmesi ve yardımıyla potansiyelinin limitlerine doğru geliştiği yakın gelişim alanı içinde yönlendirilmiş katılım ile gerçekleşen gündelik biliş üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yüzden çocukların gündelik işlere yönelik etkileşimlerinde öğrendikleri dokumacılık, dikiş, pratik kategorizasyon ve sözlü matematik hesaplamaları gibi işler değerli özel öğrenme deneyimleri olarak incelenmektedir. Bu aynı zamanda enformel öğrenmenin ve öğretmenin "usta-çırak" ilişkisi şeklinde işlediği "çıraklık" modelidir (Greenfield ve ark., 2003; akt. Kağıtçıbaşı, 2012). Bu bakış açısından öğrenmenin tümü ortama bağlı ve ortam içinde pratik problem çözmek için işlevsel olan amaca yönelik hareket olarak görülmektedir. Okuldaki öğrenim okul-tipi etkinliklere uyumu da içerdiği için daha genelleştirilebilir bir öğrenme türü olmasına karşın, diğer bütün öğrenme türlerinden daha üstün ve hatta farklı kabul edilemez (Segall ve ark., 1990; akt. Kağıtçıbaşı, 2012). Gündelik biliş paradigması algılanışıyla yetkinliğe eşlik eden aynı zamanda bir de sosyal faktör vardır. Buna göre başarı veya yetkinlik her zaman kişiye ait değildir, başkalarıyla paylaşılır. İnsanları sıkıca bir arada tutan güçlü bağların söz konusu olduğu ortamlarda paylaşma ve sorumluluğun ahlaki yönü aynı zamanda yetkinliğin de önemli bir yönünü oluşturur (Kağıtçıbaşı, 2012). Bu konu yakın ilişkilerin benliği şekillendirmesi açısından da ilerleyen bölümlerde değerlendirilecektir. Kağıtçıbaşı'na (2012) göre, bütün bu araştırmalar ve düşünce tarzı, anaakım psikolojinin kültüre kayıtsız kalan bakış açısına bir düzeltme getirmiştir. Ayrıca standart psikometrik testlerde veya okulla ilgili faaliyetlerde başarılı olmadığı için yetkin olmadığı yönünde kolayca tanı konulan çocukların ve yetişkinlerin yerel bilişsel yeterliklerinin tanınmasını sağlamıştır. Öğrenme sürecinin etkileşimsel doğasının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Bu da işlevsel, amaca yönelik, yönlendirilmiş katılım sayesinde öğretme ve öğrenme ile kendini ortaya koyan ve analiz birimi birey değil de etkileşimin bütünü olan bir yetkinliktir.

Tanımların, modellerin, kuramların ve en önemlisi de kavramların gelişimi, tarihî süreç içinde değerlendirildiğinde, zaman içinde birtakım değişiklikler olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki zekâyı kalıtımsal olmaktan ziyade çevresel faktörlerle ilişkilendirme yönünde bir eğilim söz konusu olmasıdır. Bununla beraber zamanla, gelişimsel yaklaşımlarla, üstün zekânın sabit belirtilerini belirlemek yerine gelişim sürecini açıklamaya yönelik bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Sebepleri ayrıca tartışılabilecek bir durum olmakla beraber, zaman içinde, araştırmacılar arasında tek unsurlu tanımlardan çok unsurlu tanımlara doğru bir yönelim olması da dikkate değerdir. Ayrıca kültürel bir bakış açısının merkezî yönelime tercih ediliyor olması da dikkat edilebilecek bir başka yöndür. Sak ve arkadaşlarına (2015) göre de Türkiye'de zekâya ve üstün zekâya olan bakış açısı zamanla büyük değişimlere uğramış olmakla beraber bugüne dek yapılan üstün zekâ ve üstün yetenek tanımlarının hiçbiri Türk Toplumunun üstün zekâ algısını yansıtmamıştır. Bütün bu gelişimlerde postmodernite ve yeni paradigma etkisi görülebilecek bir unsurdur.

Zekânın tanımları ve kuramlarının sayısındaki fazlalığa rağmen burada bahsi geçememiş pek çok bilim insanı da yine zekâ konusuyla ilgilenmiş ve çeşitli kuramlar öne sürmüşlerdir. Bir taraftan da bu çeşitliliğe bakılarak, uygulamada zekâ ve üstün zekâ alanının ekonomik bir sektör hâline geldiği rahatlıkla görülebilir. Teknik olarak zekâyı anlamak ne kadar önemliyse, onun nasıl, hangi şartlarda değerlendirilmesi gerektiği de en az o kadar önemlidir. Dolayısıyla hem akademik hem de uygulama alanlarında bu alanın etik bir özenle geliştirilmesi gerektiği gözardı edilmemelidir.

Bundan sonraki bölümde üstün zekânın tespit edilebilmesi için gerekli olan zekâ ölçümü alanı ve onun kronolojik olarak kuramsal gelişimi ve fikrî arkaplanı irdelenmeye çalışılacaktır.

1.3.2.Zekâ Ölçümü

İnsanların zekâlarına göre sınıflara ayrılmaya çalışılmasının tarihi Antik Yunan'a kadar vardırılabilir. Platon (M.Ö.427-M.Ö.347), Devlet adlı eserinde insanları "bakıra benzeyen sınıf" (köleler), 'tunca benzeyen sınıf' (esnaf, tüccar ve sanatkârlar), 'gümüşe benzeyen sınıf' (savaşçılar, seçkin sanatkârlar) ve 'altına benzeyen sınıf' (geleceğin yönetici filozofları) olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Platon, altın sınıfına dâhil olan bireylerin kalıtsal olarak üstün zekâya sahip, bellekleri güçlü, sağlam ve mantıklı yargılama gücü olan bireyler olduklarını ve bunların toplumu idare ve sevk yeteneklerine sahip olduklarını belirtmektedir (Platon, 2012). Platon'dan verilen örnekte de görülebileceği gibi Antik Yunan'da görülen bu ayrıştırma eğilimi, bugün küreselleşme vesilesiyle dünyanın her yerinde rastlayabileceğimiz batı zihniyetinin bu konudaki temeli sayılabilir. Zekânın ölçülmesi meselesini bu temel üzerinde değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Kamphaus ve arkadaşları (1997; akt. Uluç ve ark., 2011), çağdaş zekâ test ve yorumlarının gelişimini birbirini takip eden dört tarihsel dönem içinde tanımlamaktadır. Bunlardan ilki tekil bir puanla genel zekâ seviyesinin ölçümü, ikincisi klinik profil analizi, üçüncüsü psikometrik profil analizi ve sonuncu dönem ise zekâ kuramına dayanan ölçüm araçlarının geliştirilmesidir. İlk dönem, Simon-

Binet'nin günümüz zekâ testinin ön tipi olarak kabul edilebilecek çalışmalarıyla başlamış ve Wechsler-Bellevue (W-B; Wechsler, 1939; akt. Uluç ve ark., 2011) testinin geliştirilmesine kadar devam etmiştir.

ABD ve Avrupa'da yaygın olan bir anlayışla, 18. Yüzyılın sonlarından 19. Yüzyılın sonlarına kadar insan kafatasının belli ölçüleri tespit edilerek zihinsel kapasite ölçümü yapılmıştır. Küçük boyuttaki beyinlerin daha zayıf zihinsel kapasiteye sahip olduğuna inanılmış ve bu anlayış kadınlar, beyaz olmayan ırksal ve etnik gruplar aleyhine kullanılmıştır (Allen, 2003).

Yirminci yüzyılın başlarında Fransa Eğitim Bakanlığı, psikolog Alfred Binet'den (1857-1911) yaşıtları kadar hızlı öğrenemeyen ilkokul çocuklarını tespit etmek ve onlara gerekli eğitimi verebilmek için kullanılması planlanan resmî bir test oluşturmasını istemiştir. Böylelikle A. Binet ve Théodore Simon, 1904'te ilk zekâ testini geliştirmişlerdir (Allen, 2003). Bu test sadece hızlı ve yavaş öğrenenleri ayırmıyor, aynı zamanda farklı yaş gruplarındaki çocuklar arasında da ayrım yapıyordu (Binet ve Simon, 1916; akt. Ciccarelli ve White, 2016). Ayrıca bu test, doğuştan getirilen zekâdan ziyade, kronolojik gelişimi boyunca çocuğun şimdiye kadar mantık, pratik zekâ, sağduyu ve günlük hayat becerileri adına ne kazandığını ölçüyordu (Allen, 2003). Binet, çalışmalarında, zekâ ile eğitime dayalı bilginin farklı olduğunu, zekânın daha karmaşık bir yapısı olduğunu belirtmiştir (Plucker, 2007).

Günümüzde hala popülerliğini koruyan IQ kavramı, zekâ üzerine yapılan çalışmalara 1912 yılından itibaren dâhil olmuştur. İngilizcede Intelligent Quotient (IQ) olarak adlandırılan ve zekâ bölümü anlamına gelen bu kavram, Stern tarafından ortaya atılmıştır. IQ kavramı, kişinin aldığı zekâ yaşı puanının kronolojik yaşına oranı olarak kabul edilmekte ve Stern, bu oranın zamana bağlı olarak herhangi değişim göstermeyeceğini ileri sürmektedir (Allen, 2013).

ABD'de Binet'nin testini ilk adapte eden kişi olan Henry H. Goddard (1866-1957), Binet tarafından zekâ yetersizliği yaşayan çocuklar için oluşturulmuş iki kategori olan 'idiyot' ve 'embesil' ifadelerine 'moron' kategorisini de eklemiştir. Fakat Goddard, Binet'nin aksine zekâ seviyesinin kişinin ömrü boyunca hiç değişmeyeceği fikrini ısrarla vurgulamıştır. Goddard bu fikriyle ABD ve Avrupa'da 20. Yüzyılın başlarında çok yaygın olan biyolojik etkiyi önceleyen Eugenic Hareketinin bir parçasıydı. ABD ordusuna Birinci Dünya Savaşı'nda Harvard Üniversitesi psikologlarından Robert M. Yernes (1876-1956), Stanford-Binet Zekâ Testini uygulamış ve sonuçlarını etnik kökenlere göre ayırarak 1921'de yayınlamıştır (Allen, 2003). Bu olay, testin damgalanma ve kalıpyargı yaratma için kullanımının bir örneğiydi. Yerkes de Goddard ve Terman gibi zekâyı etkileyen faktörler içinde çevre, kültür, sosyoekonomik seviye gibi unsurları saymıyordu.

Stanford Üniversitesi psikologlarından Lewis Madison Terman (1877-1956), 1900'lü yılların başlarında, çok önemli iki çalışma ile üstün zekâlılar tarihine alanın öncüsü olarak geçmiştir. Bu çalışmalarından ilkinde Terman, Stern'in fikirlerini geliştirmiş; ikincinde ise Binet'nin testini yeniden düzenleyip sistematik bir hâle getirip standartlaştırarak kullanılan en geniş versiyonu olan Stanford-

Binet Intelligence Scale olarak geliştirmiştir. Bu versiyonunda dahi kız-erkek öğrenciler ile beyaz ve siyahlar arasında büyük dezavantajlar söz konusu olmuştur. Terman da Goddard gibi American Eugenius Society üyesiydi. ABD'deki bütün çocuklara uygulanması ve aldıkları IQ puanının onları ömür boyu takip etmesini öngörerek ABD eğitim sistemine 1920'lerde bu fikri yerleştirmişti (Allen, 2003).

Stanford-Binet Zekâ testinin 1911 revizyonunun 1915'te İbrahim Alaattin Gövsa tarafından Osmanlı Türkçesi ve Zekâ Mikyası adı ile çevrilmesi bilimsel anlamda psikolojik testlerin başlangıcı kabul edilebilir. Gövsa, aynı testi 1931 yılında yeni harflerle 'Zekâ Ölçüleri' adı ile yayımlamıştır. Stanford-Binet Testi'nin 1960 revizyonu İstanbul Üniversitesi'nde standartlaştırılmıştır (Özgüven, 2017).

İlk zekâ testi olan Stanford-Binet, ABD'li bir gazeteci olan Walter Lippmann tarafından New Republic'te eleştirilmişti. Lippmann, test maddelerinin yüzeyselliğini, kültürel yanlılık içermesini, insanların zekâ potansiyelinin tek seferde, kısa bir sözel veya kağıt-kalem tekniğiyle elde edilmesini eleştiriyordu (akt. Gardner, 1999).

Zekâ testleri, ilk dönemde hızlı öğrenemeyenleri eğitim sistemi içinde ayırt etmek amacıyla geliştirilmiş olduğu için, hâlihazırdaki zekâ kuramlarından çok alandaki pratik ihtiyaçlara cevap verebilme temel alınarak yapılandırılmıştır. Yaygın olarak kullanılan zekâ testleri ve kabul gören zekâ kuramları arasındaki bu kopukluk, günümüze kadar bir sorun olmayı sürdürmüştür. İlk dönemi tanımlayan bir diğer önemli özellik de zekânın tekil bir bilişsel beceri olarak ele alınması ve test sonuçlarının tek bir genel IQ puanıyla ifade edilmesidir. Bu tür bir yaklaşım, özellikle zihinsel geriliklerle ilgili sınıflama ihtiyaçlarına gayet iyi hizmet etmesine karşın karmaşık klinik tablolar sergileyen kişiler hakkında daha detaylı bilgilere ihtiyaç duyan klinisyenleri zor durumda bırakmaya devam etmiştir (Uluç ve ark., 2011).

İlk dönem zekâ testi anlayışını değiştiren Wechsler-Bellevue Zekâ Testi (1939), diğer testlerden farklı olarak alttestleri, sözel ve performans diye iki bileşen altında toplamıştır. Sözel ve performans bileşenleri, farklı zekâ türlerine değil, zekânın kendini gösterebileceği farklı yollara işaret etmektedir (Wechsler, 1958; akt. Uluç ve ark., 2011). Binet Zekâ ölçeğinden bir diğer farkı ise Binet'de maddeler (görev dikkate alınmaksızın) gelişimsel yaşa göre ardışık olarak sıralanmakta ve uygulanmakta iken Wechsler'in, yaştan çok görevlerden yani alttestlerden elde edilen ham puan toplamlarına odaklanmış olmasıdır. Bataryayı oluşturan 11 alt testin madde güçlük seviyeleri bütün yaş gruplarını kapsayabilecek biçimde genişletilmiş ve her bir alttest bütün yaşlar için bir seferde uygulanabilecek hâle getirilmiştir. Bu yaklaşım alttestlerin oluşturduğu profil örüntüsünü ön plana taşımıştır. Wechsler-Bellevue'nün sağladığı bu yenilikler ikinci dönemi karakterize eden klinik profil çözümlemelerini mümkün kılmıştır. Klinik profil çözümlemesinin temel amacı, birinci döneme özgü olan tekil zekâ puanının ötesine geçebilmektir. Düşük ve yüksek alttest puan örüntüleri incelenerek tanısal ve psikoterapötik açıdan önemli bilgilere erişilebileceği varsayılmıştır (Kamphaus ve ark., 1997; akt. Uluç ve ark., 2011). Wehcsler, 1949 yılında Wehcsler-Bellevue Zekâ Testini temel alarak

Çocuklar için Zekâ Testini (WÇZÖ/WISC) geliştirmiştir. Sonrasında 1974 yılında WÇZÖ revize edilerek WÇZÖ-R (WISC-R) geliştirilmiştir. Türkiye'de Wechsler testlerinin uygulanmaya başlanması WÇZÖ'nin 1984 yılında Savaşır ve Şahin tarafından yapılan TÜBİTAK destekli uyarlama ve standardizasyon çalışmaları ile olmuştur. Bu test eğitim, sağlık ve bilimsel araştırmalarda uzun yıllar kullanılmıştır (Savaşır ve Şahin, 1995).

İstatistik alanındaki dijital dönüşüm ile testlerdeki klinik profil çözümleme yaklaşımında yöntemsel eksiklik ve hatalar fark edilerek üçüncü dönem olan psikometrik profil çözümlemesi yaklaşımı açılmıştır. Böylece psikometrik profil çözümleme yaklaşımı zekâ testi yorumlarını görgün olarak desteklenen bir zemine taşımıştır. Fakat bu yaklaşımla geliştirilen WÇZÖ-III Türkiye'de kullanıma girememiştir (Uluç ve ark., 2011).

İlk dönemden beri uygulama ve kuram arasındaki kopukluk, ölçekler görgül olarak desteklense bile kuramsal bir temelden yoksun olan zekâ testlerinden elde edilen puanlarla yapılan yorumların yüzeysel kalmasına sebep olmaktaydı. Bu eksiklik, Cattell-Horn-Caroll Kuramı (CHC) ile tamamlanarak zekâ ölçümünü dördüncü döneme taşımıştır (Uluç ve ark., 2011). Günümüzde en yaygın kullanılan zekâ testlerinden biri Stanford-Binet Zekâ Testlerinin 5. Sürümü ve Wechsler Zekâ Testlerinin 4 ve 5. (WIPPSI-IV, WISC-V ve WAIS-IV) sürümleridir. Türkiye'de WISC-R ve 2016 yılından beri ise WÇZÖ-IV (WISC-IV) yaygın olarak kullanılmaktadır. WÇZÖ-IV, WÇZÖ-IV-Entegre, WAIS-IV, WIPPSI-III ve sonraki sürümleri Cattell-Horn-Caroll kuramı ile uyumlu olarak üretilmiştir.

Zekâ testlerini kültürel yanlılıktan arındırmak çok zor, hatta imkânsızdır denilebilir (Berry ve ark., 2015). Farklı kültür veya sosyoekonomik seviyelerden gelen insanların kültüre bağımlı testlerde aynı avantaj grubunda olamayacağı çok açıktır. Kültürel açıdan adil olabilmesi için kültürden bağımsız hazırlanmaya çalışılan testler ise sözel ifade alt yapılı alttestlerden uzak olacağı için kişiyi tam anlamıyla tanımaya imkân tanıyıp tanıyamayacağı tartışılabilir. Buna rağmen tarihte bu durumdan çok uzak uygulamalara da rastlanabilmektedir. ABD'nin ilk göç dönemlerinde İngilizce konuşulmayan ülkelerden gelen kişiler zekâ testlerinden çok düşük puan almışlardır. Bazı durumlarda bu testlere dayanarak ABD'ye girmeleri bile reddedilmiştir (Allen, 2003).

Kağıtçıbaşı (2012) zekâ kavramını tanımlama ve ölçmede kültürlerarası bir sosyal yaklaşımdan bahsetmektedir. Türkiye'de de görülebilen toplum tarafından zekânın sosyal tanımına dair bazı yaklaşımlar Afrika'da da söz konusu olmakta, hatta buna Afrika sosyal zekâsı bile denmektedir. Serpell (1977; akt. Kağıtçıbaşı, 2012) tarafından yapılan bir araştırmada halkın zekâ kavramına atfettiği anlam ile zekâ testlerinin ölçtüğü arasında ciddi bir fark ortaya çıkmıştır. Araştırmada çocuklara uygulanan zekâ testlerinin sonucunda belirlenen üstün zekâlı çocuklar ile halkın belirlediği çocukların birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu tutarsızlığın sebebinin kullanılan testlerin, ne kadar okul etkisinden bağımsız olursa olsun, yetişkinlerin çocukları değerlendirirken kıstas olarak aldığı sosyal beceri ve sorumlulukları göz ardı ederek yalnızca bilişsel becerileri ölçmesidir. Zekânın insanlar için gündelik kullanımdaki anlamının önemini ilk defa vurgulayan Irvine'i (1970; akt. Kağıtçıbaşı, 2012) takiben Afrika'da yapılan diğer çalışmalar da

benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Dasen (1984; akt. Kağıtçıbaşı, 2012) Afrika'da Baoule kabilesinin zekâyı öncelikli olarak sosyal beceriler ve el becerileriyle bağdaştırdıklarını, dolayısıyla zekâ kriteri olarak ve sosyalleştirme hedefleri bağlamında bunları önemsediklerini belirtmiştir. Berry ve Bennett (1992; akt. Kağıtçıbaşı, 2012) de Kuzey Kanada'da Cree'lerin yetkinliğin bilişsel ve sosyal/ahlâkî yönlerini ayrıştırmadığını göstermişlerdir. Zekânın veya yetkinliğin bu tip paylaşılan kavramlaştırılmasında başkalarının ihtiyaçlarına yönelik ahlâkî bir anlayış, onların iyiliğiyle ilgili bir sorumluluk söz konusudur. Bu, batının teknolojik toplumlarında görülen zekânın tamamen bilişsel kavramlaştırılmasının tam tersi bir yaklaşımdır. "Zekâ testleri, batının teknolojik toplumlarının ürünü olduğu için zekânın sadece bilişsel yönünü yansıtmaktadır" (Kağıtçıbaşı, 2012). Grikorenko, Geissler, Prince Okatcha, Nokes, Kenny ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırma (2001, akt. Kağıtçıbaşı, 2012) bireysel bilişsel yeterlikle çevreyle de ilgili olan topluma uzanan yetkinlik arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Kenya'nın kırsal alanlarında yapılan araştırmada zekânın kavramlaştırılmasında sosyoduygusal yetkinlik ve bilişsel yeterlik olarak beliren iki yapının varlığı gösterilmiştir. Bu yapılardan sadece bilişsel yeterlikte elde edilen puanlar batının bilişsel beceri testlerindeki puanlar ve okul başarısı ile örtüşmüştür. Sosyalleşme, değer verilen özelliklerin çocuklarda gelişmesi amacına hizmet etmekte ve bunlar da batı toplumları dışındaki toplumlarda genel olarak psikologlar tarafından zekâyla bağdaştırılan soyut akıl yürütme yeteneğinden çok sosyal beceriler ve sosyal sorumluluk olduğu görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2012). Bütün bunlara bakılınca kültürlerarası zekâ ölçümü için kriterler ve kavramlaştırma açısından bir hayli çeşitli bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Zekâ testleri günümüzde, özellikle normal dağılım eğrisinde uçlarda yer alan kesimi tespit etmek ve onların zihinsel performansı, akademik başarısı ve iş performansını öngörmek veya planlamak için kullanılmaktadır. Ayrıca zekâ testleri nörodavranışsal bozuklukların teşhisi, tedavisi ve takibi için de kullanılmaktadır (Ciccarelli ve White, 2016). Duckworth ve arkadaşları (2011), yaptıkları araştırmada özdüzenleme becerileri ve güdülenme seviyelerinin zekâ bölümü (ZB) testlerinin sonucunu etkileyebileceğini ileri sürmekte ve ZB puanlarının akademik başarı, ders başarısı ve iş başarısının yansız yordayıcıları olmayabileceğine dikkat çekmektedirler. Özdüzenlemenin, irade kapsamında yönetici işlevlerle ilişkili kritik bir kavram olduğunu öne süren çalışmalar da bulunmaktadır (Sezgin, 2013). Nurettin Topçu (1960, 2014) da dehânın test edilemeyeceğini; bunun bir feraset işi olduğunu yarım yüzyıl önce ifade etmiştir. Çağdaş kuramcıların zekânın farklı boyutları olduğuna dair fikirleriyle birlikte, Uzak Doğu, Kızılderili kültürü gibi farklı kültürlerin zekâya bakış açıları ve Topçu'nun Türk kültürünün üstün zekâya bakışına dair ifadesiyle zekâ, üstün zekâ ve zekâ ölçümü konularına daha bütüncül ve eleştirel bakmak mümkün olabilir. Böylece üstün zekâ eğitiminde etiketleme problemini görmek ve yeni çözümler üretmek kolaylaşacaktır.

Üstün zekânın kuramsal açıdan irdelenmesinden sonra etiketleme kavramı, kuramları, üstün zekâ etiketi ve üstün zekâ tanısı alan çocuğun ebeveyninin etiketlenmesi ve ebeveyn açısından etiket etkileri konuları alanyazında bugüne kadar yapılmış araştırmalar ışığında incelenecektir.

1.4. Etiketleme (Labeling)

Etiketleme, bireyin kendine bakışını ve diğer bireylerin de etiketlenen bireye bakışını şekillendiren; bu vesileyle toplum psikolojisi açısından önemle incelenmesi gereken konulardan biridir. Toplumda pek çok farklı grubun veya kişinin farklı özelliklerinden dolayı etiketlendiği görülebilir. Etnik kimlik, dinî inanç, tercih edilen kıyafet, toplumsal cinsiyet, bedensel veya zihinsel açıdan toplumun genelinden farklı özelliklere sahip olunması bunlar arasında sıklıkla sayılabilir. Dünyanın her yerinde bu gibi kendi tercih ve iradesiyle sahip olduğu veya iradesi dışında kendinde vâr olan çeşitli özelliklerinden dolayı etiketlenmeye maruz kalan bireylerin bu etiketten etkilenmeleri ve aynı zamanda bu etiketlerinin diğer bireyleri etkilemesi yani etikete sahip olan birey ile toplumun birbiriyle bu etiket vasıtasıyla bir etkileşim hâlinde olması (Mead, 1934) insanlık için incelenmeye değer bir meseleyi oluşturmuştur.

Etiketleme, bireylerin benlik algısının toplumsal süreçler aracılığıyla nasıl oluştuğunu ve toplum tarafından oluşturulan normların bazı bireylerin tanımlanmasında, sınıflandırılmasında ne şekilde etkili olduğunu açıklamakta kullanılan bir kavramdır (Baltacı, 2017).

Etiketlemeye maruz kalan gruplardan biri de günümüzde her geçen gün artan bir ilgiyle karşılanan üstün zekâlı olarak tanılanan kişilerdir. Bu grupta örgün eğitim sürecinin içinde olmaları münasebetiyle çocuklar en çok dikkat çeken kitleyi oluşturmaktadır. Çocukların etiketlenmesi kadar, etiketlenen çocukların anne-babalarının da etiketlenmesi söz konusudur. Yapılan araştırmalarda etiketlenen birey ve bireyin etiketlenen ebeveyni ile beraber etiketten her ikisinin sosyal çevrelerinin de etkilenmekte olduğu görülmektedir. Dolayısıyla üstün zekâ etiketi, diğer etiketler arasında en tercih edilen, toplumda sahip olunmak istendiği gözlenen ve olumlu gibi görünse de hem uzmanlar arasında tartışmalı hem de üstünde eleştirel, çok boyutlu ve derin bir tahlil yapılmasına ihtiyaç olan önemli bir konudur.

Tanılama ve etiketleme psikolojik açıdan tartışmalı konulardan biridir. Çocukların sınıflandırılması ve etiketlenmesi üzerine önemli bir çalışma olarak kabul edilen ‘Çocukların Geleceği’ adlı çalışmada, Hobbs (1975) etiketlenmenin çok güçlü ve etkili bir uygulama olduğunu belirtmiştir. Etiketlemenin olumlu yönlerinin ağır bastığını veya olumsuz taraflarının çoğunlukta olduğunu ifade eden araştırmacılar bulunmaktadır. Gallagher’e (1972) göre insanın biricikliğine, özgünlüğüne ciddi bir darbe vuruyor olmasına rağmen yine de iletişimde bir kısayol oluşturduğu için kullanılmaktadır. Gates (2010) de çocuğun eğitim ihtiyacının tespit edilebilmesi için kaçınılmaz bir durum olan etiketlemenin insan olma yönüyle çocuğu değersizleştirdiğini savunmaktadır. Çocukların tanılama, tedavi, eğitim imkânlarından faydalanması, eğitim ihtiyaçlarına daha nitelikli cevap

verilebilmesi, kayıt tutulabilmesi, uzmanlar arasında ortak dil oluşturulması, eğitimci ihtiyacının ve programın tespit edilebilmesi gibi pratik teknik faydaları olmakla beraber tartışmalı bir konu olduğu da etiketleme hakkına sunulan fikirlere bakılınca rahatlıkla görülebilmektedir. Bu yönüyle etiketlemenin, varlığını sürdürmesinde, dünyada pek çok devletin eğitim fonunu, belirli tanılar üzerinden dağıtması etkin rol oynamaktadır. Ancak etiketlemenin yararı sadece maddî destekten ibaret oluyorsa bu durumda sağlanan imkânlar çocuğun yararından, bireysel ihtiyaçlarından ziyade etikete hizmet hâline gelmektedir. Bireysel ihtiyaçların karşılanabilmesi ve uygun gelişimsel eğitim imkânları her iki uçtaki etiketlemeye maruz kalan çocuklar için temel destek alanlarıdır.

Tanılama ve etiketlemenin, son tahlilde, bizatihi olumlu veya olumsuz tarafları olmadığı, sorumlu kullanımı veya sorumsuz kullanımının ancak söz konusu olabileceğini söyleyenler de mevcuttur. Hatta Riddick (2000) gibi bazı araştırmacılar da toplumsal olarak etiketlenmiş bireyin karşılaşabileceği dışlanma, zorbalık gibi sorunların açık etiketten bağımsız olduğunu, bireyin açık etiketleme olmadan da toplum içinde dışlanma gibi etiket etkilerine maruz kalabildiğine işaret etmişlerdir. Ancak etiketleme olmaksızın bu gibi etkilerle karşılaşılıyor olması, etiketlemenin bu etkilere sebep olmuyor olduğunu göstermediği gibi etiketlemeyi mazur göstermek için de yeterli olmamaktadır. Bazı araştırmacılar terimin tamamen terk edilmesini önermiş olsa da, sınıflandırma amaçları ve hizmetlerin sunulması için muadil faydayı koruyan bir değişikliğin hâlâ geçerli olmadığı söylenmektedir (Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014).

Bütün bunlarla beraber etiketin faydalarını koruyan muadil bir sistemin henüz olmadığı söylense de bu, bireyin özdeğerini yok saymak için yeterli bir sebep midir? Bir etiketin ona sahip olan kişi tarafından veya toplum tarafından olumlu kabul edilmesi, kısa vadede kendini “olumlu” hissetmesine sebep olması, o etiketin gerçekten olumlu olduğu anlamına gelir mi? Her şeyde olduğu gibi elbette üstün zekâ etiketinin de olumlu ve olumsuz etkileri söz konusu olabilir. Yapılan araştırmalarda ve uzmanların görüşlerinde de bu etkiyi olumlu ve olumsuz olarak kabul edenler bulunmaktadır (Cornell, 1989; Gates, 2010; Guskin ve ark., 1986; Holahan ve Holahan, 1999; Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014; Robinson, 1986; Sak, 2020). O hâlde etiketin olumlu ve olumsuz yönleri üzerinden bir tartışma yürütmek yerine olumlu tarafları yadsımadan ve olumsuz tarafların zararından korunarak, etiketin olumlu taraflarına muadil faydayı sağlayabilecek bir sistem üzerinde fikir üretimine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Bu tahlil sürecinde yalnızca pratikte yol katetmektense daha köklü, felsefesi ve vizyonu olan bir yapı oluşturabilmek için, insanın öznel yönü, farklı kültürlerdeki, farklı dönemlerdeki varlık telakisi ve insan tasavvuru da gözardı edilmemelidir.

Etiketlemenin alanyazındaki algılanan olumlu ve olumsuz etkileri incelendiğinde toplumda gördüğü kabul itibariyle özel eğitimde etiketlemenin çoğunlukla olumsuz karşılandığından bahsedilirken, üstün zekâ etiketinin olumlu karşılandığı anlatılmaktadır. Jones (1971) çeşitli etiketlerin oluşturduğu algı etkilerini araştırmak amacıyla 49 Afrikalı-Amerikan öğrenciyle yaptığı çalışmada öğrencilere siyahi, kültürel yoksun, zengin, fakir, zihin engelli, üstün zekâlı gibi bazı tanımlayıcı terimlere sahip olmanın iyi mi kötü mü olacağına ilişkin öğrenci görüşlerini almıştır.

Araştırma sonuçları, bireylerin farklı etiketlere farklı tutumlar takındıklarını göstermiştir. Siyahi, kültürel açıdan yoksun, fakir, zihin engelli etiketlerine sahip olmak kötü bir durum olarak görülürken; zengin, üstün zekâ etiketlerine sahip olmak iyi bir durum olarak görülmüştür. Jones'un araştırması önemli bir noktaya temas etmektedir. Özel eğitim terimlerinin düşük benlik algısına sebep olduğu belirtilmektedir. Ancak üstün zekâ etiketinin bireyleri onurlandırdığı görülmektedir. Bu noktada üstün zekâ etiket etkileri, diğer özel eğitim etiketlerinin etkisinden ayrılmaktadır. Etiketlemenin iki tanı grubu için bu denli farklı uçlarda kabul görmesi insanî açıdan ve bilimsel olarak bir hayli düşündürücü olmalıdır. Toplum tarafından verilen etiketin bir bireyi mutlu edip etmemesine bakılmaksızın o bireyin etiketin olumsuz etkilerinden korunması insanî, bilimsel ve etik sorumluluktur. Asıl odaklanılması gereken taraf ise etiketlemeye maruz kalabilecek hangi tarafta olursa olsun her ikisinin de etiketin zararlı etkisinden (Clark, 1997; akt. Öpengin, 2011) ve hatta bizatihi etiketin kendisinden korunması ile aynı zamanda etiketleme olmaksızın kendi zihinsel durumuna uygun eğitime ulaşabilme hakkına sahip olabilmesi olmalıdır (Borland, 2005). Bu öğrencilerle çalışanların birincil sorumluluğu, etiketlenmenin olumsuz etkilerini en aza indirgemek olmalıdır.

Bir diğer yönüyle düşünülürse, etiketleme ve damgalama sadece bireye toplum tarafından uygulanan bir durum değildir. Aynı zamanda etiketi, söz konusu birey, kendi kendisine de uygulayabilir. O hâlde bu durumun, bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi üstün zekâlı çocukların bir arada eğitim almasının etiket etkilerinin zararlarını azaltabileceği (Ring ve Shaughnessy, 1993) fikrini zayıflattığı söylenebilir. Üstün zekâlılarda etiketlenme üzerine çalışan bazı araştırmacılar, öğrencilerin etiketlenip, özel bir grup olarak diğerlerinden farklı bir eğitim almalarını etik bulmazlarken (Sapon-Shevin, 1987), diğerleri bu konuda bir kaygı olmaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Uygulamaya dönük ve hitap ettiği kitlenin yaş grubu itibariyle en sık karşılaşılan, üstünde çok düşünülmesi gereken etiketlemeye ait meselenin bu olduğu söylenebilir.

1.4.1.Etiketleme Kuramları

Etiketleme süreciyle, bu sürecin sebepleri ve sonuçlarını inceleyen kuramlara etiketleme kuramları denmektedir. Etiketleme kuramları, bireylerin benlik algısının toplumsal süreçler aracılığıyla nasıl oluştuğuna ve toplum tarafından oluşturulan normların bazı bireylerin tanımlanmasında, sınıflandırılmasında ne şekilde etkili olduğuna ilişkin kuramlardır. Etiketleme kuramlarının temel noktası, tanılanan bireylerin belli bir role atanması ve muhtemelen bireylerin gelecekte de bu role uygun davranacaklarıdır (Chassin ve ark., 1981). Etiketleme kuramlarına göre, normalden farklı davranış gösteren bireylere yönelik tutum ve davranışlar değişmekte ve bu durum da bireyin kendine bakışını etkilemektedir.

1.4.1.1.Etkileşimci Sapkınlık Kuramı (Interactionist Theory of Deviant):

Howard S. Becker (1963; 2013), Türkçe'ye Haricîler adıyla kazandırılan kitabı Outsiders'da güçlü çevrelerin oluşturduğu kurallar nedeniyle toplumda bazı kişilerin ötekileştirilerek etiketlendiğine dikkat çekerek, etiketleme kavramına vurgu yapmış ve etiketlenen bireylere karşı bakışın değişmesine katkı sağlamıştır. Becker, tıpkı Mead gibi etiketlemenin etkileşim boyutuna önem vermiştir. Etiketlenmenin hem çocuğun davranışlarında hem de çocuğa karşı toplumun ve çevresinin davranışlarında ciddi değişiklikler yarattığını belirtmektedir. Etkileşimci Sapkınlık Kuramında, Becker, sapkınlığı, kendi çıkarlarına göre çeşitli toplumsal kurallar koyarak birtakım güçlü toplumsal grupların oluşturduğunu iddia etmiştir. Bu gruplar bazı kurallar oluşturmakta ve toplumun bazı kesimlerinin bu kuralları çiğnemesine göz yumarken, bazılarını hariciler olarak etiketlemektedirler. Etiketlenen bireyler açısından bakıldığında ise durum tam tersidir, farklı olan kuralları koyan güçlü gruplardır. Kuralların toplum ve din değişkenine bağlı olması ise sapkınlık olgusuna işaret etmektedir.

Aslında Becker, bu kuramın bir etiketleme kuramı olarak anılmasını istememiştir çünkü etiketlenme olgusu, sadece etiketlenen bireyleri merkeze almaktadır. Oysa bu kuramı inşâ eden olgu etkileşimdir; ayrıca bir davranışın sapkınlık ve bu davranışı gerçekleştiren kişinin de sapkın olarak nitelenebilmesi için kuralları koyan ve bu kuralları dayatan bir başka grubun varlığı gereklidir.

1.4.1.2.Etiketleme Kuramı (Labeling Theory):

Etiketleme kuramı (1963; Becker, 2013), sapkınlık (norm dışılık) sosyolojisi çalışmalarından doğmuştur. Bu görüşe göre birincil ve ikincil olarak etiketlenmiş iki sapma fazı vardır. Birincil sapkınlık, antisosyal davranışların ilk görünümünü ifade ederken; ikincil sapma, sapkın rolün beklentilerini karşılamak için sapkın davranışlara girmeyi içerir (Ray ve Downs, 1986). Etiketleme kuramı, bireylerin, etkileşimli olarak yani çevrelerindeki kişilerin tepkilerini kullanarak, sapkın davranışlarını sürdürmelerini meşrulaştırmaya çalıştıklarını iddia eder. Etiketlenmeye maruz kalan birey, zamanla etikete atfedilen role uygun davranırken toplum da etiketlenen birey ile iletişiminde kişiden çok etikete yönelik davranışlar sergiler.

Bu kuram, birincil olarak toplumsal sapkınlık olarak nitelenen davranışları açıklanırken kullanılıyor olsa da üstün zekâ eğitiminde de uygulanabilir (Guskin ve ark., 1986). Üstün zekâ etiketi olan öğrenciler kendilerini tanılanmamış akranlarından (non identified peers) farklı görebilirler. Bu durum, mükemmeliyetçilik ve özel olma hissi gibi olumsuz olarak görülen veya görülmeyen birtakım davranışlarla sonuçlanabilir; etiketleme kuramı da bu davranışların üstün zekâ etiketi olmasaydı sözü geçen kişilerde oluşmayacağını belirtmektedir. Bunu takip eden basamak ise, üstün zekâ etiketi almış kişilerin, diğer insanların kendilerine tepkilerini, kendilerinden beklenen şekilde hareket etmeye devam etmelerine bir dayanak olarak görmeleri ve kullanmalarıdır (Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014).

1.4.1.3.Damga Kuramı (Stigma Theory):

Damga (stigma) kavramı, etiketleme sonucunda oluşan ve utanç verici bir şeyin başkaları üzerinde bıraktığı etki olarak tanımlanmaktadır (Goffman, 1963). Damgalama, fiziksel, kişisel ve toplumsal olmak üzere üç türe ayrılmaktadır; sahip olunan, korunan, kullanılan ancak tam anlamıyla farkında olunmayan kalıpyargılar (stereotype) ve nitelikler arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır.

Goffman (1963) damgalanmış bireyin kendine yer bulmaya çalıştığı grupları 'biz' ve 'onlar' olarak ikiye ayırmaktadır ve bu grupları 'grup içi' ve 'grup dışı' olarak tanımlamaktadır. Damgalanan birey, diğerleri için onlar yani grup dışı iken; damgalanan bireyler birbirleri için biz yani grup içi durumundadırlar. Bu açıdan utanç verici olmasa bile ortaya çıkardığı sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, üstün zekâ etiketinin de damgalamaya yol açacağı düşünülebilir. Mesela üstün zekâlı olarak damgalanan birey her konuda 'üstün olmak zorunda hissettirilerek toplum tarafından kaygıya sevk edilebilir.

Goffman (1963), normal ya da damgalanmış olarak nitelemenin, bakış açısından kaynaklandığını belirtmektedir. Toplumun bütün unsurlarının iki grupta da bulunduğuna işaret etmektedir. Bireyin hangi grupta olduğunu bakış açısı belirlemektedir. Her iki bakış açısı da toplumsal normların incelenmesiyle anlaşılabilmekte ve faydalı bir şekilde kullanılabilmektedir. Damgalama yönetimi toplumun genel bir özelliğidir. Tepki vermede kullanılan kalıplaşmış davranışlar, her bireyin karma bir topluma uyumu için gereklidir.

1.4.1.4.Olumlu ve Olumsuz Beklenti Etkisi (Pygmalion Effect – Golem Effect):

Kendini gerçekleştiren kehanetin (self-fulfilling prophecy) bir formu olan olumlu beklenti etkisi (pygmalion effect), diğer insanların olumlu düşünce ve beklentilerinin kişinin davranışlarını olumlu etkilemesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Tam zıttı bir şekilde diğer insanların eğer olumsuz düşünce ve beklentileri diğer bir kişi üzerinde olumsuz etkiye sahipse buna olumsuz beklenti etkisi (golem effect) denir.

Ovidius tarafından anlatılan Pygmalion mitine göre, Pygmalion, Kıbrıslı bir heykeltraştır. Kötü anıları nedeniyle kadınlardan nefret etmektedir ve ölünceye kadar evlenmeyeceğine dair yemin etmiştir. Günlerden bir gün bir kadın heykeli yapmaya karar verir. Büyük emekler sonunda o güne kadar yapılmış en güzel kadın heykelini fildişinden yapar. Pygmalion sürekli heykelini ve onun güzelliğini seyretmeye başlar, sonunda da ona âşık olur. Aşk tanrıçası Venüs'e yalvarır, ona can vermesini ister. Bir gün eve dönüp heykelini öptüğünde heykel canlanır. Bu mitos, daha sonra pek çok roman, tiyatro ve sinema eserine konu olmuştur. Bu mitos, insanların gerçekleşmesini istediği veya gerçek olarak algıladıkları bir şeyin er veya geç gerçekleşeceğini belirtir.

Alanda benlik ve kimlik oluşumunun kişilerarası etkileşime bağlılığı çerçevesinde kullanılan bu kavram, belirli bir öngörünün salt ortaya atılmış olması dolayısıyla gerçekleşmesini ifade etmektedir. Bir şey hakkındaki imaj ve temsillerin bizzat o şeyi algılamada etkili olduğu ve bir süre sonra o şeyin algılanan haliyle gerçeklik kazandığı şeklinde devresel bir nedensellik örgüsü söz konusudur (Bilgin, 2007).

Her iki yöndeki beklenti etkisi üstün zekâ etiketi üzerinden örneklendirilerek daha açık anlaşılabilir. Mesela daha düz bir düşünme yolu ile bir öğretmenin öğrencinin üstün zekâlı olduğuna inanmasıyla daha yüksek akademik beklentilere sahip olacağı ve bunun da öğrencinin bu sınıftaki performansını olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Fakat aynı örnekte üstün zekâ etiketinin kayıtsız şartsız olumlu etkisi olduğu önkabulü dolayısıyla başka bir yönden de değerlendirilmesi gerekebilir. Üstün zekâlı bir öğrencinin, kendisini zorlayan bazı özellikleri dolayısıyla yüksek performansa sahip olamayacağına inanan öğretmen, öğrencinin "engelli/farklı gelişen" olarak etiketlenmesine sebep olacak ve ona yapabileceğinden daha düşük seviyede performans gösterebileceğini hissettirecektir. Bu mesajı alan öğrenciye, bu durum destekleyici olmayan bir ortamda olduğunu düşündürebilir ve kendini başarısız olarak tanımlamasına sebep olabilir. Aynı zamanda öğrencinin bilinçli bir şekilde sadece asgarî notu almayı hedefleyerek bunun gerektirdiği kadar gayret göstermesine sebep olabilir (Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014).

Rosenthal ve Jacobson (1968), bu konuda yaptıkları deneysel çalışmayla öğretmenlerin beklentilerindeki değişikliklerin öğrenci başarısı üzerinde etkili olduğunu ve algıları yoluyla öğrencileri etkileme gücüne sahip olduklarını belirlemişlerdir. Bu çalışmada öğretmenlere, yapılan bir test sonucuna göre, belli öğrencilerin olağanüstü hızlı gelişen (growth spurters) öğrenciler oldukları bilgisi verilmiştir; ancak gerçekte böyle bir test yapılmamıştır ve bu öğrenciler rastgele seçilmiş öğrencilerdir. Araştırmada daha büyük zihinsel gelişim göstermesi beklenen bu öğrencilerin, kontrol grubu öğrencilerine göre daha büyük bir zihinsel gelişim gösterip göstermeyeceği yaş, cinsiyet, program tipi (orta ve yavaş düzeyde hızlandırılmış) ve grup (azınlık) değişkenlerine göre incelenmiştir. Araştırma sonuçları genel olarak incelendiğinde olumlu beklentilere sahip öğretmenlerin öğrencileri (deney grubu) zekâ testi sonuçlarında 12 puanlık bir artış gösterirken, kontrol grubu öğrencileri ise 8 puanlık bir artış göstermişlerdir. Sınıf derecesine göre incelendiğinde birinci ve ikinci sınıfların zihinsel gelişimlerinde öğretmen beklentisinin etkisi belirgin şekilde görülmektedir. Ancak 3-6. Sınıflarda öğretmen beklentisinin belirgin bir etkisi görülmemektedir. Program türü açısından da gruplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Araştırma sonuçları bir kişinin beklentilerinin diğerinin davranışlarını etkilediğini kanıtlamakta ve böylece de kendini gerçekleştiren kehanet olgusunu desteklemektedir. Araştırmada öğretmenler belli öğrencilerin daha fazla zihinsel gelişim göstermelerini beklemiş ve bu öğrenciler gerçekten de daha fazla zihinsel gelişim göstermişlerdir.

Benlik oluşumunun temel unsurlarından biri olan "öteki"nin görüşünü, bireyin diğer bireylerin beklentilerinden (beklenti etkisi) ve kendine yönelik değerlendirmelerinden (kendini gerçekleştiren

kehanet) etkilenerek geliştirdiği bilinmektedir. Bununla beraber Crocker ve Major (1989), beklenti etkisi ve kendini gerçekleştiren kehanet olgularında bireyin diğerlerinin tutumlarının pasif bir kurbanı gibi algılandığına da işaret etmektedirler. Oysa benlik saygısını kişi pasif bir şekilde içselleştirmemekte, kendi yetkin hareketleriyle kazanmaktadır.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, üstün zekâlı çocukların kendilerine dair, çevresindeki öğretmen, anne baba gibi birincil olarak etkili olabilecek kişilerin beklentileri beklenti etkisi yaratır. Ancak bu beklenti etkisinin olumlu veya olumsuz olması kendi içinde yorumlanmalıdır. Sadece performans yükselmesine sebep olduğu için bir beklenti etkisi tamamen olumlu olarak değerlendirilmemeli, bu beklentiye maruz kalan bireyde kaygı, kibir vs gibi birtakım sıkıntılara yol açıyorsa değerlendirme buna göre yapılmalıdır denilebilir. Mesela çevreyle başarılı bir etkileşimi engelleyen durumlar yüksek benlik saygısı gelişimini engelleyebilmektedir.

1.4.1.5.Hale Etkisi (Halo Effect):

Bireyin karşısındaki kişi hakkında olumlu veya olumsuz bir görüşe varmak isterken onun kişiliğinin sadece belirli bir çizgisini dikkate alma ve onun genel tutum ve davranışlarını salt bu kanısına göre değerlendirme eğilimidir. Araştırmalar bireylerin birbirleri hakkında sadece belirli bir kişilik özelliğine göre oluşturdukları izlenimlerin etkili olduğunu göstermektedir. Kişilerarası etkileşimlerde sıklıkla gözlenen bu olgu, diğerine ilişkin değerlendirme ve yargılamalarda önemli bir hata kaynağıdır (Bilgin, 2007).

Hale etkisi (Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014; Nisbett ve Wilson, 1977; Thorndike, 1920) bireylerin birbirini nasıl algıladıkları ile ilgili bir kavramdır. Bir konu hakkında geliştirilen bir atıf, kişinin başka alanlardaki fikirlerini de etkiler ve dayanaksız kabullere yol açabilir. Hem olumlu hem de olumsuz atıflar hale etkisine sebep olabilir. Mesela, öğretmeninin, çok soru sorduğu için bu özelliğinden rahatsız olduğu bir öğrenci hakkında öğretmen bu görüşünü genelleyerek öğrencinin başka alanlarda da problemleri olduğunu varsayabilir, hatta bazı olumlu özelliklerini gözden kaçırmasına sebep olabilir. Bu varsayım, bir diğer yönüyle, üstün zekâlı bir öğrenci üzerinde düşünülebilir. Bu durum çoğunlukla üstün zekâlı çocukları bütüncül “üstün” olarak değerlendirmek ve diğer özelliklerini gözden kaçırmak anlamına gelebilir. Üstün zekâlı olduğu için bütün özellikleri diğerlerinden üstündür ve hiç desteğe ihtiyacı yoktur gibi bir yanlış varsayımla yaklaşılabilir. Bu durumda çocuğun üstün zekâ etiketi alması onun desteğe ihtiyacı olan taraflarının gözden kaçırılmasına yol açabilir. Yani hale etkisi ile üstün zekâ etiketine sahip bir çocuğun, bu etiket vasıtasıyla sahip olduğu yalnızca bir özellik (üstün zekâ) genellenerek çocuğun diğer özellikleri gözardı edilebilir, yanlış atıflarla her yönü üstün zannedilerek destek verilmeye gayret gösterilmeden gelişimi engellenmiş olabilir (Moon, 2009).

1.4.1.6.Kalıpyargı Tehdidi (Stereotype Threat):

Toplumda olumsuz bir kalıpyargıya maruz kalmış bir gruba ait olan bireyin, söz konusu kalıpyargının doğrulanacağı bir davranışta bulunmaktan korktuğu bir ortamda gösterdiği performansta gözle görülür değişimin meydana gelmesi kalıpyargı tehdididir (Spencer, Steele ve Quinn, 1999). Kalıpyargı tehdidine örnek olarak, Matthews, Ritchotte ve Jolly (2014), kız öğrencilerin matematikte erkek öğrenciler kadar iyi olmadığına dair yaygın olan bir kalıpyargının vâr olduğu bir ortamda, kız öğrencilerin gireceği matematik sınavı sonuçlarının performansını olumsuz etkileyebileceğini göstermiştir. Üstün zekâ kalıpyargısının kimilerine göre olumlu, kimilerine göre ise olumsuz olmasından dolayı bu kalıpyargının etkisinin çok daha karmaşık olduğu da belirtilmektedir. Sıradan akranlarından gösterdiği farklılık, hem kendinin hem de diğerlerinin görüşlerini temsil edeceği için etkisini anlamak daha karmaşıklaşır ve gelecekte o kişinin davranışlarını etkiler. Kendini, bu kalıpyargının temsil ettiği davranışları yaşamak zorunda hisseden kişi sosyal kaygı ve baskı altında olur (Gates, 2010).

1.4.2.Üstün Zekâ Etiketi (Gifted Label)

Etiketleme, toplumda pek çok alanda görülebilen ve psikososyal etkileriyle sıklıkla karşılaşılan bir olgudur. Zihinsel olarak normalin dışında gelişim gösteren bireyler için yapılan etiketlemenin dikkatle incelenmesi, psikoloji ve eğitim gibi alanlarda önemli bir yer tutmaktadır. Özel eğitim olarak bahsedilecek olan normalin altında zihinsel gelişime sahip bireyler, çocuklar ve gençlerin karşılaşacakları etiketleme etkileri kısa vadelidir. Fakat üstün zekâlı olarak tabir edilen grup için yapılan etiketleme kısa vadede haz ve gerçek dışı da olsa mutluluk verebilirken; verebileceği zararlar ancak uzun vadede görülebileceği için bu kısmını dikkate alınması genel olarak toplumda kısa vadeli hazza tercih edilmemektedir (Colangelo ve Brower, 1987). Onun için özel eğitim bireylerinin etiketleme etkileri ve zararları açıkça görülebilirken, üstün zekâ etiketinin etkileri ve zararları hemen görülemediği için örtük bir yapı sergilemekte ve bireylerin kısa vadeli hazzının ertelenmesi ile mücadele edilmesi çetin bir alan oluşmaktadır. Ayrıca yönetici işlevlerin bir parçası olan ve bu yönüyle irade kapsamına giren ‘hazzın ertelenmesi’ kavramının incelenmesi, bu konuda çözüm için anahtar bir role sahip olabilir. Epiküryen görüş de bu konuda detaylı bir bakış açısı oluşturmaktadır.

Üstün zekâlılarda etiketlenmeye yönelik hem üstün zekâlıların algıları hem de diğerlerinin algıları ile ilgili çalışmalar 1960’lı yıllarda başlamıştır. O yıllarda yapılan ilk çalışmalarda genelde üstün zekâlı öğrenciler için hazırlanan ayrıcalıklı eğitim programlarının verdiği heyecanla diğer muhtemel etkiler görmezden gelinerek etiketlemeye yönelik olumlu bir bakışın olduğu görülmektedir (Guskin ve ark., 1986). Genelde eğitim programlarına yönelik olumlu tutumun devam ettiği gözlenmekle beraber 1970’lerde yapılan çalışmalarda etiketlemenin olumsuz olabilecek tarafları da fark edilmeye ve etiketlemeye karşı olumsuz görüşler de ortaya atılmaya başlanmıştır. Marland Raporu’nun 1972’de çizdiği üstün zekâ rotası ve yarattığı etki sonrasında bu durumun geleceğinin

de farkında olan birtakım bilim insanı tarafından duyulan endişeler ve yapılan çalışmalar hızlanmıştır. Üstün zekâ etiketinin etkilerine yönelik çalışmalar 1980'lerde de devam etmiş ve etiketin olumlu etkileri olduğunu savunan araştırmacılar olduğu gibi olumsuz etkilerinden bahseden araştırmalar da yayımlanmıştır. Üstün zekâ etiketinin hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olduğundan 1990 ve sonrasında yapılan çalışmalarda bahsedilmiştir.

Üstün zekâ etiketi, sadece bu tanıyı alan bireyi değil aynı zamanda o bireyin anne-babası, kardeş(ler)i, akranları, öğretmenleri, yaşadığı çevre, etiketlenmemiş bireyler, etiketlenmemiş bireylerin aileleri, bütün toplum ve hatta ülkeyi ilgilendiren ve etkileyen bir olgudur. Üstün zekâ etiketine bakış, toplumsal vizyon, kolektif hafıza, kültür ve zamanın ruhundan etkileneceği gibi, toplumsal bir dil ve söylem geliştirilmesine de katkı sağlar. Böylece psikososyal anlamda etkileşimli bir ilişkiden söz edilebilir. Günümüzde, çağın narsisistik eğilimi ile üstün zekâ etiketi gittikçe popülerleşen bir konuma sahip olmaktadır.

Ailelere açık bir şekilde çocuklarının etiketinin söylenmesi hatta puanların olduğu bir belgenin verilmesi gibi etik ihlal teşkil eden uzman davranışlarıyla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Hobbs (1975) ABD'de devlet tarafından 1972 yılında organize edilen çalışmasının sonuçlarında, çocuğun gelişimine ilişkin kayıtlara ulaşmada sınırlar konulmasının gerekli olduğunu o yıllarda bile belirtme ihtiyacı duymuştur.

Üstün zekâ tanısı almak, öğrenciler ve aileleri arasında ilk bakışta "onur verici" bir durum olarak görülse de (Colengelo ve Brower, 1987; Hershey ve Oliver, 1988; Hertzog, 2003; Jones, 1971; Kerr, Colengelo, Gaeth, 1988; McCoach ve Siegle, 2003) tanılanan öğrencilerin sosyal ve duygusal durumlarını etkilemektedir (Cross, Coleman, Laurence ve Terhaar-Yonkers, 1991; Cross, Coleman ve Stewart, 1995; Huryn, 1986).

Freeman (2010; akt. Matthews, Ricotte ve Jolly, 2014) araştırmasında, üstün zekâ etiketi almış ve tanılanmamış, fakat etiketlilerle denk becerilere sahip olan çocuklarda başarının gelişmesi veya düşmesinde, motivasyonun, kişilerarası ilişkilerin ve aile dinamiklerinin rolünü vurgulamıştır. Bu araştırmada, üstün zekâlı bireyler ve onların ebeveynlerine üstün zekâ etiketinin etkisinin olumlu ve olumsuz olma yönüyle ne denli karmaşık olduğu anlatılmıştır. Her ne kadar bu çalışma etiketlemeye, açık ve en kapsamlı şekilde bakmış olsa da kişilerarası ve aile dinamiklerinin nedensel rolüne temas etmemiştir.

Üstün zekâ etiketinin açık etkileri olabileceği gibi örtük etkileri de olabilir. Aynı zamanda etiketten etkilenen grupların etikete karşı tepkileri, duygu, düşünce ve davranışları açık ve örtük olarak yorumlanmalıdır. Ayrıca etiketlenenlerin üstün zekâlı olduğunun açık olması, örtük olarak etiketlenmemiş bireylerin zekâlarının böylece "değerlerinin/kıymetlerinin" etiketlenmiş bireylerden düşük olduğu îması taşımaktadır. Üstün zekâ etiketinden birincil olarak etkilenen kitlelerden olan ebeveyne ve ebeveynin etiketlenmesine yoğunlaşarak bu bölümde etiket etkileri incelenecektir.

1.4.2.1.Üstün Zekâ Etiketi Etkileri

Üstün zekâ etiketi etkileri incelenirken hedef kitle ve hedef konu açısından pek çok yönüyle değerlendirilmeye ihtiyaç duyulur. Üstün zekâlılık tanısı almış birey, ebeveyni, kardeş(ler)i, akranları, çevreleri; etiketlenmemiş bireyler, onların aileleri, çevreleri; toplumun tamamı etiketten etkilenir. Ayrıca sosyal adalet, eğitimde fırsat eşitliği gibi konularda yine etiketleme bağlamında incelenebilecek toplumsal konulardır. Ring ve Shaughnessy (1993) etiketlemenin bir olay olmaktan çok, bir süreç olarak etki bırakacağını belirtmişlerdir. Olumlu veya olumsuz bütün etiketler sosyal algıyı etkileyen birer sembol olarak kişi ve sosyal çevresi arasındaki ilişkiyi etkiler (Cornell, 1983).

Guskin ve arkadaşları (1986), etiketin, çocuğun kişiliğinin bir parçası hâline getirilmesini eleştirmektedirler. Etiket, çağrışım olarak iyi veya kötü, yararlı veya zararlı fark etmeksizin çocuğun özbenliğinin gelişimine etki etmektedir.

Etiket etkileri, araştırmacıların olumlu ve olumsuz olarak tanımlayarak her iki yönüyle de bahsettikleri bir konudur. Bu etkiler çeşitli açılardan tanımlanmaktadır. Eğitimsel, psikososyal, toplumsal, insanî v.s. yönleriyle ortaya koyulan ve her biri çok kıymetli zihinsel ürünler olan etiket etkileri her bir araştırmacının kendi bakış açısıyla olumlu ve olumsuz olarak nitelenmektedir.

Teknik etkiler olarak ihtiyaç duyulan imkanlara ulaşma, uygun eğitim programlarından yararlanabilme, ailenin gerekli desteği alabilmesi, devlet tarafından gerekli fonun ayrılması gibi (Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014) teknik yönler olumlu etkilere örnek olarak gösterilirken; damgalama, eğitim programına akranlarıyla devam edememe, anadilini kullanamadıkları bir ülkede yaşayan azınlık aile çocuklarının yanlış değerlendirilmesi gibi (Allen, 2003) meseleler ise olumsuz etkiler olarak belirtilmektedir.

Psikososyal etkilerden bazıları ise bireyin kendine ve çevrenin bireye bakışının değişmesi (Berlin, 2009), ebeveyn ve öğretmen beklentisinin artması, akranlar arasında damgalanma (Hertzog 2003), kardeş kıskançlığı (Grenier, 1985), gerçekdışı özgüven (Matthews ve Foster, 2008) olabilmektedir. Bir yanda bir kazanım mı yoksa uzun vadede birtakım psikososyal problemlere yol açabilir mi endişesi barındıran akademik fırsatlar tanınıyor olması, diğer yanda sosyal ve duygusal alanlarda yaşanabilecek olumsuz etkiler bulunmaktadır.

Matthews ve Foster (2008), üstün zekâ kavramının anlamı hakkındaki karışıklık, diğerlerinin yanlış kanı ve önyargılarıyla uğraşmak, ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin gerçekçi olmayan beklentileri, kendinden gerçekçi olmayan ve yoğunlaştırılmış beklentiler, seçkin ve ayrıcalıklı algılanmanın yarattığı mutsuzluk, gerekli programa devam edebilmek için okul değiştirme zorunluluğu, gerçekdışı özgüven, eski arkadaşları tarafından kıskanılma ve dışlanma olarak etiket etkilerini açıklamaktadır. Bütün bu psikososyal süreçler öğrencinin kendilik algısını etkilemektedir. Araştırmalar, üstün zekâlı öğrencilerin akademik benlik algısının daha yüksek, fiziksel ve sosyal benlik algısının daha düşük olduğunu göstermektedir (Shechtman ve Silektor, 2012).

Sak (2020), etiketin olumlu yönlerini özgüven artışı, çevre beklentilerinin artması ve böylece çocuğa daha iyi eğitim fırsatları verilmesi ve toplumsal katkı olarak belirtirken; olumsuz yanlarını sosyal dışlanma, gerçekdışı özgüven, saygınlık kaygısı, normalleşme, çevrenin aşırı beklentileri ve çocuktan yetişkin gibi davranmasını isteme olarak belirtmektedir.

Bu bölümde üstün zekâ etiketi etkileri, yapılan bazı araştırmaların sonuçlarıyla, etkilenen kitlelere göre kategorize edilerek sunulacaktır.

1.4.2.1.1.Üstün Zekâ Tanısı Alan Bireyin (Çocuğun) Ebeveyninin Etiketlenmesi ve Ebeveyn Açısından Etiket Etkileri

Ebeveynlerin benlik genişlemesi ve kendi psikolojik ve sosyal varlıklarını ifadeleri açısından çocukları v.b. yakınlarının nitelikleri önemli bir yer tutmaktadır (Aron, Aron ve Somollen, 1992; Brummelman ve ark., 2013; Kağıtçıbaşı, 2012). Bu durumun incelenmesi için önemli kavramlardan bazıları benlik kurgusu ve şekillenmesi, yakın ilişkiler ve ilişki yakınlığı olduğu alanyazında görülmektedir. Benlik Genişlemesi Kuramı (Self-Expansion Theory) kişinin benliğini şekillendiren, benliğin kimlik, kaynak ve bakış açısı bakımından şekillenmesini sağladığını anlatan bir kuramdır (Aron, Aron ve Smollen, 1992). Ebeveynin benlik genişlemesinde önemli bir unsur olarak görülen çocukları ile ilişkisi bu bağlamda incelenmiştir.

Benlik, kişinin kendini nasıl algıladığı yani kendisiyle ilgili farkındalığı bağlamında düşünümseldir. Benliğe dair düşünümsel farkındalığın sosyal kaynaklarının vurgulanması James'ten itibaren vurgulanmıştır. Benlik sosyal etkileşimler sonucunda oluştuğu ve sosyal bir konumda yer aldığı için sosyal bir üründür. Benliği kişilikten ayıran özellik de budur. Benlik kültürel açıdan paylaşılan bir insan modelidir. 1980'lerden itibaren benliğin kültürel kurgulanışı daha belirgin hâle gelmiştir (Kağıtçıbaşı, 2012).

Benlik kurgularının kültürel farklılık gösterdiği temel noktalardan biri bireycilik-toplulukçuluktur. Bu boyut, bağımsızlık-karşılıklı bağımlılık ve ayrık veya ilişkisel benlikte kendini gösterir. Yetkinlik ise benliğin bir başka boyutudur. Yetkinliğe yönelik sosyalleşme, farklı kültürel ortamlarda farklı şekillerde bağlamsal olarak anlaşılmaktadır. Aile ve topluluk bağları sıkı olan toplumlarda zekânın sosyal tanımı baskındır. Bu farklı derecelerde olsa da bireyci batı toplumu dışındaki bütün toplumlarda geçerlidir. Bu nedenle, birçok kişi için bilişsel yeterlik bile sosyal yeterliği içermektedir. Sosyal yetkinlik ise toplumdaki yetişkin rollerine uyum sağlayacak şekilde sosyalleşmedir ve sosyal yetkinliğin temeli benlik gelişimidir. Zekânın sosyal olarak tanımlandığı ortamlarda benliğin de ilişkisel bir şekilde kavramlaştırılması beklenebilir. Bunun nedeni, insan ilişkilerinin çok önemli olduğu kültürel ortamlarda çocuk eğitiminde sosyal yetkinliğin gelişiminin, özellikle de diğer insanlara karşı duyarlı olmanın ve sosyal sorumluluk duygusunun vurgulanmasıdır

(Kağıtçıbaşı, 2012). Mesela, Bali, Filipinler, Japonya, Çin gibi Uzakdoğu kültürlerinde benlik, batıdaki gibi ötekini kendi dışında tutan bir karşıtlık içermemekte, aksine ötekinin benliğine girilebilirse anlamlı bir benliğe sahip olunduğuna dair yüksek bir kurgu içermektedir. Filipinler'de 'benlik ve ötekinin birliği' anlamına gelen kapwa kelimesinin varlığı, Konfüçyüs'teki ikinin felsefesi, Yin ve Yang'ın birbirini tamamlaması gibi ifadeler buna birer örnektir. Afrika ve Okyanusya gibi bazı kültürlerde benliğin bağlanmışlığı sadece ötekiyle değil doğa veya doğaüstü kavramlarla da mümkün olabilir. (Kağıtçıbaşı, 2012). Benliğin metafizik bağlanması ve birliği konusuna semavî dinlerin tasavvuf öğretilerinde veya Uzakdoğu dinlerinde de rastlanabilmektedir.

Üstün zekâ etiketi alan çocukların ebeveyninin de bu etiketten özellikle psikososyal açıdan etkilenmesi durumu alanyazında yer almaktadır (Ring ve Shaughnessy, 1993). Hatta 'çocuğu üstün zekâlı olan ebeveyn olma etiketi'nden bahsetmenin mümkün olabileceği düşünülebilir. Etiketin ebeveyn tarafından algılanması ve buna bağlı olarak geliştirilebileceği düşünülen davranış örüntüleri, değerler, tutumlar, toplumsal kabuller, duygular, toplumsal kazanımlar, algılanan prestij, üstünlük duygusu ve psikolojik tatmin konularından bazıları hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları bu bölümde incelenecektir.

Fisher (1981), yaptığı araştırmada, ebeveynin üstün zekâlı olarak etiketlenmiş bir çocuğa sahip olmaya yönelik tepkilerini ve etiketin ebeveyn üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Örneklem, 12 üstün zekâlı çocuğun ailesinden oluşmaktadır; ancak çocuklardan sadece 6'sı etiketlenmiş, diğer 6'sı ise tanılanmamıştır. Örneklemi oluşturan ailelerin sosyo-ekonomik yapıları birbirine benzemektedir. Ebeveyne çocuk yetiştirme uygulamaları, eğitim konuları, kardeş ilişkileri, zekâ ve üstün zekâ kavramları hakkında açık uçlu sorular sorulmuştur. Bulguların, etiketin, aile üzerinde olumlu etkilerinin yanında zararlı etkilerinin de olduğunu ortaya çıkardığı belirtilmiştir. Ailede üstün zekâlı bir çocuğun varlığı çocuk yetiştirme uygulamalarını, kardeş ilişkilerini, ailenin zamanını nasıl geçireceğini, çocuğuna yönelik beklenti ve isteklerini etkilemektedir. Araştırma sonuçlarına göre etiketleme ile ailenin beklentilerinin artmasıyla birlikte kardeş ilişkilerinde kıskançlık da görülmektedir. Ebeveynin gurur, şüphe ve şaşkınlık karışımı tepkiler verdiği ve bu tepkilerin çocuğun tanılanmasından 24 ay sonrasına kadar sürebildiği belirtilmiştir. Buna göre, anne babalar çocukların üstün zekâsı ile gururlanırken, belli alanlarda yüksek performans göstermemeleri karşısında stres yaşayabilmekte ve çocuklarının geleceğine yönelik nasıl bir planlama yapmaları gerektiği konusunda kaygılanmaktadırlar.

Başkalarının üstün zekâlı olarak etiketlenmiş öğrencilere karşı tutum ve davranışlarını saptamaya yönelik yapılan bir araştırmaya (Guskin ve ark., 1986) katılan üstün zekâlı 300 öğrenciye; öğretmenlerinin, arkadaşlarının ve ebeveyninin kendilerine karşı tutumları sorulmuştur. Araştırma sonucunda, üstün zekâlı öğrencilere gösterilen tavırlar arasında destekleme ve cesaretlendirme gibi olumlu tutumların yanında yüksek beklentiler ve istekler, akranlarından düşmanlık, kıskançlık, kin ve damgalama gibi tutum ve davranışlar da gördükleri tespit edilmiştir.

Üstün zekâlıların aile içi iletişimleri konusunda gerçekleştirilen bir araştırmaya (Cornell, 1983) 22'si üstün zekâlı çocuğa sahip 20'si ise tanılanmamış toplamda 42 aile katılmıştır. Bu çalışmada üstün zekâlı olan çocukların aile içi iletişimlerinin kalitesi, ebeveynin onlara verdiği değer ve kişilik uyumları, üstün zekâlı olmayan çocuklarınki ile karşılaştırılmıştır. Çocukları üstün zekâlı olan anneler ve babalar çocuklarıyla daha fazla gurur duyduklarını ve aile içi ebeveyn-çocuk iletişimlerinin daha yakın ve sıcak olduğunu belirtmişlerdir. Üstün zekâlı olarak tanılanmış çocukların kardeşlerinin, normal aile çocuklarına göre daha az uyumlu oldukları ve bunların genel olarak daha sinirli, utangaç (sıkılgan), çabuk üzülen ve sosyal kurallara uyma konusunda daha duyarsız davrandıkları belirlenmiştir.

Cornell'in (1989) üstün zekâlı olarak etiketlenmiş olan çocuk ebeveyninin üstün zekâ terimini kullanma konusundaki tercihi ile çocuğun uyum becerisi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırması da bir hayli dikkat çekicidir. Üniversite kaynaklı üstün zekâlılar eğitimi (zenginleştirme) programına kayıtlı 482 çocuğun ebeveyni benlik algısı, kaygı ve akran durumu açısından değerlendirilmiştir. Ebeveynlerin %90'ından fazlası çocuklarını üstün zekâlı olarak gördüklerini kabul etmişler, %25-30'u üstün zekâ terimini kullanmaktan kaçındıklarını ifade etmişlerdir. Terim kullanımının IQ puanıyla veya programa kayıtlı olma süresiyle ilişkili olmadığı saptanmıştır. Terimi kullanmayı tercih eden ebeveynlerin, daha fazla başarı odaklı ve bireysel duyguların açıklanmasına daha az izin veren bir yapıda oldukları belirlenmiştir. Terimi kullanmayı tercih eden ebeveynlerin çocukları, hem özdeğerlendirme raporlarında hem de akran değerlendirme raporlarında az uyumlu olarak belirlenmişlerdir. Bu araştırmada ebeveynlerin üstün zekâ terimini fazla kullanmasına bağlı olarak çocukların gelişiminin olumsuz yönde etkilendiği vurgulanmaktadır. Ayrıca çocukları için üstün zekâ etiketini sıklıkla kullanan ebeveynlerin çocuklarının daha fazla sinirli oldukları rapor edilmiştir. Çocuğa verilen üstün zekâ etiketinin her ne kadar çocuğun kısa vadede statüsünü yükselttiği düşünülse de bu durum birtakım problemler yaşamasına sebep olduğu gibi aynı zamanda uzun vadede ona zarar verdiği de bir gerçektir. Etiketin verdiği statünün bir gurur ve övünç kaynağı olarak kullanılması, çocuğun sosyal çevresi tarafından dışlanmasına sebep olabilmekte ve çocuğun psikolojik gelişimini yanlış yönlendirmektedir.

Freeman'ın (2013) boylamsal çalışmasında hedef gruptaki 70 üstün zekâlı çocuğun ebeveynlerinin önemli bir çoğunluğu çocuklarının duygusal problemleri olduğunu belirtmektedirler. Çalışmanın dikkat çeken bir başka bulgusu da; karşılaştırma grubunda yer alan tanılanmamış ve problemsiz çocukların üstün zekâlı olarak etiketlenenler kadar ders başarısında iyi olduklarının saptanmasıdır. Ayrıca ebeveynlerinin üstün zekâlı olarak kabul ettiği çocukların 10 yıl sonra yapılan testlerde en az mutlu grup olarak çıkması, bu öğrencilerin problemlerinin kaynaklarından önemli birinin etikete bağlı aile beklentileri olduğunu göstermektedir.

Hong Kong'ta gerçekleştirilen bir araştırmada ise (Chan, 2002) yüksek beklentilerin, özellikle aile beklentilerinin, üstün zekâlıları çalışmaya teşvik ettiği ve daha başarılı olma isteklerini arttırdığı

söylenmektedir. Bu durumun, olumlu ve olumsuz yansımalarının nasıl olabileceği ise tartışılması gereken bir boyuttur.

Yapılan araştırmalarda, çocuklar, tanılamanın ardından, ebeveyn baskısının ve beklentilerinin arttığını belirtmişlerdir (Berlin, 2009). Öğrencilerle beraber ebeveynleri de örneklem kapsamına alan araştırma sonuçları da etiketleme sonrasında ebeveyn beklentilerinin arttığını göstermiştir. Makel (2009) tarafından, öğrenci ve ebeveynlerin tanı öncesi ve sonrası tutumlarını incelemek ve karşılaştırmak amacıyla bir araştırma yapılmıştır ve araştırmanın örneklemini 45 aile oluşturmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerden 9'u (5 erkek, 4 kız) "üstün zekâlı" olarak tanılanmış; 36'sının (23 erkek, 13 kız) üstün zekâlı olmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin ve ebeveynlerin tutumlarını ölçmek için bu araştırma için 5'li likert tarzı bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçek üstün zekâlılar eğitim programı-akademik, genel akademik, ebeveyn-akademik, ebeveyn-sosyal olmak üzere 4 alt ölçekten oluşmaktadır. Tutum ölçeğindeki maddeler hem öğrencilerin hem de ebeveynlerin bakış açısına göre iki farklı şekilde hazırlanmıştır. (*Üstün zekâlılar eğitim programından çok zevk alacağım. / Çocuğum üstün zekâlılar eğitim programından çok zevk alacak.* gibi) Araştırma bulguları üstün zekâlı öğrencilerle üstün zekâlı olmayan öğrencilerin tutumlarında tanılama öncesinde anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir. Tanılama sonrasında ise üstün zekâlılar eğitim programı akademik alt ölçek alanında üstün zekâlı öğrenciler diğer öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek puan almışlardır. Üstün zekâlı öğrenciler tanı sonrasında ebeveyn-akademik alt ölçek alanında daha olumsuz tutum göstermişlerdir.

Ebeveyn tutumları incelendiğinde ise tanı öncesinde ebeveyn gruplarının tutumları arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. Tanı sonrasında ise genel akademik alt ölçek alanında üstün zekâlı öğrencilerin ebeveynleri üstün zekâlı olmayan öğrencilerin ebeveynlerinden daha olumlu tutum sergilemişlerdir. Tanı sonrasında üstün zekâlı olmayan öğrencilerin ebeveynleri ise üstün zekâlılar eğitim programı-akademik alanında daha olumsuz tutum sergilemişlerdir. Bu çalışma sonucunda üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynlerin tanılama sonrası üstün zekâlılar programlarına karşı tutumlarında olumlu bir değişiklik olduğu sonucuna varılmıştır. Üstün zekâlılar programına çocuğu kabul edilmeyen ebeveynlerin, bu programlara yönelik tutumlarında ve genel akademik alandaki tutumlarında olumsuz anlamda bir değişim olduğu saptanmıştır. Araştırma sonuçları tanılama sürecinin, üstün zekâlı öğrenciler ile üstün zekâlı olmayan öğrencilerin tutumları arasında farklılık yaratmakta olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde tanı süreci, her iki grubun ebeveyn tutumlarını da etkilemektedir. Tanılama süreci sonucunda üstün zekâlı öğrenciler yeterli oldukları inancını pekiştirmişler, üstün zekâlı olmayan öğrenciler ise yeterlik inançlarını düşüren bir geri bildirim almışlardır.

Üstün zekâlı çocuğu olan 106 ebeveynle yapılmış bir nitel araştırmada ebeveynlerin üstün zekâlı etiketini hangi durumlarda işlevsel buldukları ve kullandıkları, hangi durumlarda ise kullanmaktan kaçındıkları tespit edilmeye çalışılmıştır (Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014). Ebeveynlerin çoğu, çocuğu etiketlenmemiş ebeveynlerle konuşurken terimi kullanmamayı tercih

ettiklerini belirtmişlerdir. Bunun sebebini ise kendilerinin veya çocuklarının olumsuz bir şekilde yargılanmasından çekindikleri için yaptıklarını açıklamışlardır. Üstün zekâlı terimini kullanmayı tercih eden ebeveynler ise diğer aileleri eğitmek istedikleri için özellikle kullanmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Üstün zekâ etiketi, hayatın tamamını ve toplumu da etkileyen bir konu olduğu için bunu fark eden sanatçılar konuyu ele alan eserler vermişlerdir. Konunun edebiyat, sinema gibi alanlardaki yansımalarına birkaç örnekle temas edilebilir. Nikita Lalwani'nin (2008) 2007 Man Booker Ödülü'ne aday gösterilen ve 2008'de Desmond Elliot Yeni Edebiyat Ödülü'nü kazanan ilk romanı Dâhi 2008 yılında Türkçe'ye kazandırılmıştır. Bu eserde üstün zekâlı çocuklara yönelik aile beklentisi ve baskısının artması ile genç bir kızın yaşadığı psikolojik bunalımlar dile getirilmiştir.

Yönetmenliğini Fredi M. Murer'ın yaptığı, orijinal ismi Vitus olan, 2006 İsviçre yapımı Küçük Dahi isimli filmde üstün zekâ etiketinin ebeveyn tutumları üzerindeki etkisi işlenmiştir. Filmde Vitus, üstün zekâsı küçük yaşta ailesi tarafından fark edilmiş bir çocuktur. Ailesi Vitus'un zekâsını en üst düzeyde geliştirmesi için her türlü fırsatı sağlamanın yanı sıra ona büyük baskı da uygulamaktadır. Bu baskılardan kurtulmak ve "normal" bir çocuk olabilmek için Vitus bir gün balkondan atlar ve zekâsını kaybetmiş gibi yaparak hayatının kontrolünü kendi eline alır.

Bir diğer film ise 2017 yılı ABD yapımı olan Deha isimli filmdir. Orijinal adı Gifted olan filmin yönetmenliğini Marc Webb yapmıştır. Filmde üstün zekâlı olan Mary'nin hayatını etiketle geçirip geçirmeyeceği hakkında çelişkili fikirlere sahip aile üyelerinin yaşadığı çatışmalar yansıtılmaktadır.

Bu araştırmalar ve eserler, en azından batı toplumlarında etiketin hem olumlu hem de olumsuz yönleri olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmaların bugüne kadar çoğunun, ebeveynin çocuğunun etiketine dair tutumu veya çocuğu ile etiketin aracılık ettiği ilişki değişikliği ile ilgili olduğu görülmektedir. Ancak ebeveynin üstün zekâlı çocuğu olma etiketi almasıyla ilgili anne-babalığından bağımsız olarak bizzat kendisinde meydana gelen etiket etkileri ve kendilik algısı hakkında da araştırmaların çoğalmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Etiketlemenin ve üstün zekâ etiketinin ebeveyn üzerindeki etkilerinin incelenmesinde anahtar bir kavram olarak incelenmesi gerektiği düşünüldüğü için bundan sonraki bölümde üstünlük ele alınacaktır.

1.5. Üstünlük (Superiority, Rüchaniyet)

Günümüzde, insanların belirgin olarak ortaya çıktığı gözlemlenebilen özelliklerinden biri de benmerkezci kişilik özelliği gösterme eğilimi olabilir. Çoğunlukla hazza yönlendirilen, almaya ve kazanmaya odaklanmış; vermeyi, hatayı ve kaybetmeyi kabullenemeyen, kendisini dünyanın merkezi olarak gören, küstah, bencil, sınırlanmayı sevmeyen, kendini her konuda haklı gören ve her şeyi yapmayı kendinde hak gören, diğer insanları örtük bir şekilde de olsa değersiz ve yetersiz olarak

nitelemeye eğilimi olan narsisistik kişilik özellikleriyle sıklıkla karşılaşılabilmektedir. Benmerkezcilik eğiliminin içinde bulunulan eğitim sisteminin bir çıktısı olup olmadığı, üstünde düşünülmesi gereken konulardan biridir. Tüketim kültürünün normalleştirdiği hedonizm; sürekli olarak gençlerin zevk peşinde koşma, hayranlık ve ilgi toplanmasına yardımcı olacak hayat tarzlarının pekiştirilmesine, narsisistik kişilik tiplerinin geliştirilmesine ortam hazırlarken eğitim anlayışımızın bu olumsuzlukları desteklemesi daha yıkıcı bir durumu ortaya çıkarmaktadır (Kırkpınar, 2009; akt. Bolat, Ülker ve Demir, 2016).

Narsisistik kişilik özelliklerinin sosyal hayattaki yansımalarını analiz etmek amacıyla yapılan çalışmaların son zamanlarda arttığı da görülmektedir. Bu durumun, narsisistik söylem ve eylemlerin, sosyal hayattaki etkilerinin her geçen gün daha fazla fark ediliyor olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Buna rağmen hiyerarşik yapının beslendiği ve üstünlük duygusunun yeniden üretimine fırsat sunan uygulamaların, gün geçtikçe artmakta olduğu görülmektedir. Sosyal konum ve prestij, büyüklenme, gurur, kibir, bencillik, benmerkezcilik, hırs, kusursuzluk çabası, hataya, eleştiriye ve başarısızlık ihtimaline tahammülsüzlük, başarı ve rekabet algısında sapma, kendini beğenmişlik gibi özellikler üstünlük çarkının birer parçası olarak günlük pratikte işlemektedir. Omnipotenlik sanrısının günümüzün bir erdemi haline geldiğinden de bahsedilmektedir (Baltaş, 2018).

Üstünlük ve onunla ilişkili kavramların araçsallaştırılmasında bazı meselelerin zemin oluşturduğu düşünülebilir. Üstün zekâ, üstün zekâlı bireyler, üstün zekâlı bireylerin ebeveynleri, üstün zekâlılar eğitimi gibi unsurlar etrafında kurgulanan sistem ve günümüzde detaylı analiz edilmediğinde çok normal görülebilecek olan uygulamalar, bu hiyerarşik yapıyla ilişkilendirilebilecek meselelerden biridir. Söz konusu sistemin içinde üstün zekâlı bireyler, ebeveynler, etiketlenmemiş bireyler, ebeveynleri, eğitimciler gibi pek çok grubun, gelecekte zorluk yaşayabilecekleri bir kaosun içinde bulunmakta oldukları söylenebilir. Her geçen gün popülerleşen bu sosyal düzenin sosyal psikolojik açıdan incelenmesinde önemli bir yeri olabileceği düşünüldüğü için üstünlük kavramı da farklı boyutlarıyla bu çerçevede ele alınacaktır.

1.5.1.Narsisistik Kişilik Yapılanması

Çağımızın kişilik yapılanması olarak bilinen “narsisizm”, üstünlük duygusunu açıklayabilecek kavramlardan biri olduğu için ve üstün zekâ etiketiyle ilişkili olabileceği düşünüldüğünden dolayı bu bölümde klinik açıdan açıklanmakla beraber daha ziyade sosyal açıdan incelenecektir. Narsisizm, Yunan mitolojisinden esinlenilerek isimlendirilmiştir. Mitolojiye göre Kâhin Teiresias, bebek Narkissos’un kendini tanıyamadığı takdirde çok uzun bir hayat süreceği kehanetinde bulunur. Narkissos olgunlaştıkça karşı konulmayacak kadar yakışıklı, sayısız genç aşığını suçluluk duygusu hissetmeksizin reddeden kibirli ve inatçı birine dönüşür. Ameinius adında hor gördüğü bir aşığı, Narkissos tarafından kendisine verilen bir kılıçla intihar eder. Ameinius’un intikam duasına Peri kraliçesi Nemesis cevap verir. Güçlerini kullanarak Narkissos’un âşık olmasını sağlar ancak şöyle

bir şartı vardır: “Kimseyi sevemeyen kendisini sevsin”. Narkissos bir gün su içmek için nehrin kenarında eğildiğinde, sudaki aksini görür ve ona âşık olur. Geri kalan hayatını ulaşılamayacak bu aşığa hasret çekerek geçirir. Kendisini bu eziyetten sadece ölümün kurtarabileceğine inanan Narkissos göğsüne bir hançer saplayarak hayatına son verir (Graves, 2010).

Narsisizm kelimesi Yunanca’dan (narkissos > narsisisme) gelmektedir ve sözlükte “kişinin kendi kendine hayran olması durumu” olarak anlamlandırılmıştır (Çağbayır, 2018). Narsisizm teriminin kökeninin dayandığı Yunanca’daki “narke” sözcüğü kuntluk ya da duyarsızlık anlamına gelmektedir (Akın, Şahin ve Gülşen, 2015). Psikoloji Sözlüğü’nde Budak (2009) tarafından, “aşırı özsevgi, kendini olduğundan büyük görme, benmerkezcilik” olarak açıklanmıştır. Günlük kullanımda, kendini beğenmiş kişilere verilen bir sıfat olarak “narsist” kelimesi de kullanılmaktadır. Sosyal Psikoloji Sözlüğü’nde ise Bilgin (2007), yaptığı anlamsal açıklamaların yanı sıra terimin, psikoloji literatüründe ilk kez 1887’de Binet tarafından kendini cinsel obje olarak görme şeklindeki fetişizm biçimi anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Terimi, ilk kez psikanalitik kuramcı Ellis’in (1898) kullandığını söyleyen araştırmacılar da bulunmaktadır (Rozenblatt, 2002). Freud, “narsisizm” kelimesini Cinsellik Kuramı Üzerine Çalışmalar isimli makalesinde kullanmıştır. Freud’un, “Narsisizm Üzerine Bir Giriş” adlı makalesi narsisizm üzerine ilk önemli çalışması olarak kabul edilir. Narsisizmin psikanalizdeki yeri bu makaleye dayanmaktadır. Ancak Freud narsisizmi bir durum olarak ele alıp açıklarken, Jung ve birçok araştırmacı süregelen olgu olarak ele almaktadır (Rapier, 2005; akt. Karaaziz ve Erdem-Atak, 2013). O tarihlerde Ellis’e göre; Narsisizm özellikle kadınlarda görülen ve cinsel duyguların, kendine hayranlığa yöneltilmesini içeren bir durum olarak açıklanmaktaydı (Rozenblatt, 2002). Jones (1913) ve Waelder (1925) ise “narsisistik” terimini kullanmadan kişilik bozukluğuna ilişkin tanımlamalarda bulunmuşlardır. Patolojik narsisistik karakter özelliklerini ilk kez yayımlayan Jones, “tanrı karmaşası” olarak adlandırdığı tabloda, kendi güç ve bilgisine aşırı değer verme, güçlü fanteziler, yeni bilgilere açık olmama, sevilme, övülme, ödüle aşırı tutku ve başkalarının zamanına değer vermeme gibi özelliklerden bahsetmiştir (Doğaner, 1996).

Günümüzde narsisizmin psikopatoloji ile ilişkilendirilmesi kavramın yönünü değiştirmiştir. Narsisizm önceden psikanalizde her insanının kişiliğini bulmasına yardımcı bir kavram olarak tanımlanırken psikopatolojiyle ilişkilendirilince bunun insanı aşırı uçlara iten bir kavram olduğu görülmüştür. Yapılan pek çok kuramsal araştırma narsizmin yeni yeni insanın ruh sağlığında karşılaşılan olumsuz bir taraf olduğunu göstermektedir (Bolat, Ülker ve Demir, 2016). Kohut (1977) ve Kernberg’in (1974-1975) çalışmaları klinik narsisizmin anlaşılması ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Atay, 2009).

Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından 1980’de yayımlanan Zihinsel Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı’nın 3. Baskısında (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – DSM III), patolojik narsisizm bir kişilik bozukluğu olarak ilk kez yer almıştır. Söz konusu tanım 1987’de DSM-III-R ile Kernberg’in “görkemli benlik” perspektifini destekleyecek nitelikte yenilenmiş ve 2013’teki DSM-V’te son halini almıştır. DSM-V’te (Amerikan Psikiyatri Birliği [APA], 2013) ve

DSM'nin önceki basımlarında, narsisizm büyüklük duygusu ve üstünlük algısı ile karakterize olarak tanımlanmıştır.

Seward'a (2007; akt. Cihangiroğlu ve ark., 2014) göre narsisizm; kişinin kendi fiziksel bütünlüğüne ve kişiliğine aşırı bir şekilde beğeni duymasıdır. Bu kişiler kendi kendine hayran olabilir ve genellikle başka kişiler için empati de yapamazlar. Bazı araştırmacılara göre ise narsisizm, kişinin kendini beğenmesi, kendine hayran olması, kendinden çok hoşnut olması, kendini diğerlerinden üstte görmesi ve her türlü kötü yönlerini görmezden gelmesidir (Fromm, 1994; akt. Karadeniz, 2017).

Narsisizmin genel tanımının yanı sıra bazı araştırmacılar çeşitli alt boyutları olduğundan bahsetmişlerdir. Kohut (1971, 1977; akt. Eldoğan ve Tunçel, 2017), narsisizm kavramını dikey ayrım ve yatay ayrım olarak iki boyutta incelemektedir. Yatay ayrımda bireyin kendi zayıflığını gizlemek için büyüklük duyguları, dikey ayrımda ise inkâr, utanç ve kırılganlık duyguları deneyimlediğinden bahsedilmiştir. Benzer şekilde, çoğu araştırmacı narsisizmi büyüklenmeci ve kırılgan narsisizm olarak ikiye ayırmış ve narsisizmin iki boyutuna vurgu yapmıştır (Miller ve ark., 2012). Bu araştırmalarda büyüklenmeci narsisizm kibirlilik, empati yoksunluğu, onaylanma ihtiyacı, ayrıcalıklı olma hissi, baskınlık, eleştiriye aşırı tepki verme ve kendini diğerlerinden üstün görme olarak tanımlanmış, büyüklenmeci narsisizm özelliklerine sahip olan bireylerin diğer insanların iyiliğini düşünmeden onları sömürebildikleri ve otorite sahibi kişilerin koymuş olduğu kurallara uymayı reddedebildikleri vurgulanmıştır. Kırılgan narsisizm ise utanç, sosyal kaygı, umutsuzluk, yalnızlık, kişilerarası ilişkilerde soğukluk, güvensizlik, tatminsizlik, sosyal kaçınma ve kendini baskılama ile ilişkilendirilmiştir (Besser ve Priel, 2010).

Freud narsisizmi birincil ve ikincil olarak (Geçtan, 2003), Rozenblatt (2002) ise narsisizm kavramını normal ve patalojik olarak ikiye ayırmıştır. Normal narsisisizm, bireyin kendisi, yakın çevresi ve çevresindeki diğer bireylerle uyumu ve çevresinin beklentilerini karşılayabileceği duygusunu yaşantılamasıdır. Kişi çevresindeki bireylerin onla ilgili görüş ve düşünceleriyle beslenmek yerine kendisiyle ilgili olan görüş ve düşüncelerine odaklanır ve özgüvenini bu şekilde kabartarak doyurur (Akhtar, 1989). Bunun dozu arttıkça olumlu etkiler yerini olumsuzluklara, yıkıcı ve yıpratıcı sonuçlara bırakabilir. Her insan çevresinden övgü alıp yaptığı işler dolayısıyla takdir kazanmak ister. Ancak narsisistik kişiler bu takdiri kazanmak için sürekli çabalar; eğer karşılığını alamazsa hayal kırıklığı yaşar. Açık açık ifade edilmese de burada amaç çevre tarafından kendince hak ettiği değeri almak ve kabul görmektir. Narsisistik bir birey beklediği övgü ve takdiri alamazsa "narsisistik yaralanma" yaşayabilir. Bu incinme günlük olaylarla hatta başkalarına göre çok önemsiz sayılabilecek durumlarla da ortaya çıkabilir (Özmen, 2006; akt. Bolat, Ülker ve Demir, 2016).

Patalojik narsisizme sahip olan bireyler kendinden tamamen emin ve başkalarının düşüncelerini önemsemez bir tavırla davranmalarına rağmen içsel süreçte tamamen başkalarının düşünceleriyle beslenmeye açık bireylerdir (Karaaziz ve Erdem-Atak, 2013). Patolojik narsisizmdeki en önemli nokta bireyin tamamen dıştan gelen yorumlarla beslenmeye açık ve muhtaç olmasıdır

(Rozenblatt, 2002). Normal narsisizmle patolojik narsisizmin ayırımını sağlayan ve farkını ortaya koyan nokta budur.

Masterson'a (2014; akt. Bolat, Ülker ve Demir, 2016) göre narsisistik kişilik bozukluğu diğer kişilik bozukluklarından birkaç yönüyle ayırt edilebilir. Bunlardan biri yetenek veya beceriden dolayı elde edilen başarıyla birlikte etkili yüzeysel bir uyuma sahip olmaktır. Anne ve babasından yeterince ilgi alamayan çocuk Kohut'un (1971; akt. Bolat, Ülker ve Demir, 2016) gelişim kuramına göre üçüncü evrede doğuştan getirdiği beceri ve yeteneklerini kullanarak; az gelişmiş bir ruhsal yapıyla büyümekten kurtulup gerçek bir kendilik algısı geliştirebilir. Ancak çoğu çocuk kendi kişilikleri arkasına saklanıp olduğundan daha zeki ve yetenekli olduğu izlenimini verir. Aslında yetersizlik duygusu yaşayan çocuk maskeler kullanarak düşler dünyasında kendini başarılı görür. Oysaki gerçekte rekabete ve başarıya katılmak istemez. Rekabeti tetikleyen insanları, ya değersizleştirip kıskanmaktan kurtulur ya da haset ürünü yıkıcı öfkesiyle devre dışı bırakır (Kernberg, 2012). Yalan da, narsisist tutumun vazgeçilmez özelliğidir (Cihangiroğlu ve ark., 2014).

Ozan ve arkadaşları (2008) narsisist bireyin daha bebekken annesi ve babası tarafından kararsız ve soğuk karşılıklar görmesinden dolayı kendi içi dünyasına yönelmesine sebep olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca çocuklarına kendileri olmadan veya övgüleri olmadan onların tek başına bir birey olamayacağını aşılarlar. Ebeveynin çocuğunu kullanarak ulaşmayı amaçladığı hırslı beklentileri, üst benlik içinde içselleşerek; gerçekçi olmayan, yüksek ve ulaşılmaz bir kendilik ülküsü oluşturur (Kohut, 1971; akt. Bolat, Ülker ve Demir, 2016). Bu ebeveynler, beklenti ve isteklerine çocuklarını kullanarak ulaşmaya çalışır. Çocuklarının üzüntü ve acıları ile değil sadece kendi beklentileri ile ilgilenirler. Eğitimi ve mesleği konusunda onu sömürür, kendi hoşnutluğu için bir gereç gibi kullanır. Çok fazlasını umar ve beklerler (Ozan ve ark., 2008). Ayrıca Young'un uyumsuz şema kuramına göre büyüklenmeci narsisizmde şema aşırı telafisine başvurulabildiği, telafi odaklı şema başa çıkma stillerinin narsisizm belirtileri ile özdeşleşebildiği belirtilmiştir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003; akt. Eldoğan ve Tunçel, 2017). Büyüklenmeci narsisizm deneyimleyen bireylerde kaygı bozukluklarına da sıklıkla rastlanabilmektedir (Stinson ve ark., 2008; akt. Eldoğan ve Tunçel, 2017).

Narsisizmin erken çocukluk evresinde geliştiği kabul edilmektedir. Narsisistlerin erken çocuklukta ebeveynleri ile yaşadıkları negatif deneyimlerinden dolayı sonraki ilişkilerinde de düşmanlık ve şüphecilikle dolu olmaları doğrudan yetişkinlikte hayatlarına yansımaktadır. Diğer insanların kendisine, takdirkâr düşünceler besleyip beslemediklerini sınamak zorunda hissetmektedirler. Geri bildirim alabilmek için ilişkilerini sürekli baskı altında tutmaktadırlar. Ancak erken çocukluktaki negatif deneyimleri nedeniyle sadece güvensizlik duymamakta, başkalarını gerçekten sevememekte, önemseyememekte hatta küçümsemektedirler (Morf ve Rhodewalt, 2001).

Birçok klinik çalışmada narsisist kişiler; çocukluklarında, ebeveynlerinin empatik kusurlarından ya da ihmallerinden dolayı ihtiyaçları karşılanmamış ve bu ihtiyaçlarını yetişkinliklerindeki ilişkilerinde gidermeye çalışan bireyler olarak tanımlanmaktadırlar (Morf ve

Rhodewalt, 2001). Yapılan araştırma sonuçlarına göre narsisistik kişilik bozukluğuna sahip kişilerin 6 temel davranışsal yatkınlığının olduğu gözlemlenmiştir. Bunlar inkâr, ussallaştırma (rasyonalizasyon), kendini yüceltme, kendine yontma, hak iddia etme ve kaygı (anksiyete) olarak ifade edilmektedir (Brown, 1997; akt. Atay, 2009).

Temelde erken çocukluk evresinde kendiliğinden var olan "büyüklenmiş özbenlik" duygusuna karşı ebeveynlerin yeterli empati kuramaması; çocuğun da gerçek dünyanın kötülükleriyle yeterince yüzleşmemesi yatmaktadır (Öztürk ve Uluşahin, 2018).

Klinik kuramcıların uzun zamandır dikkat çektiği gibi, narsisizmin kökleri işlevsel olmayan ebeveyn ilişkilerindedir (Thomaes ve ark., 2008). Capron'un (2004; akt. Akın, Şahin ve Gülşen, 2015) araştırmasının sonuçları çocukluk çağında şımartılmış bireylerin yetişkinlikte narsisistik özeliklere sahip olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Lyons (1999; akt. Akın, Şahin ve Gülşen, 2015) da anne babanın serbestliğinin, yüksek seviyede narsisizmi öngördüğünü söyler. Bu bağ Million (1981, s.175; akt. Akın, Şahin ve Gülşen, 2015, s.206) tarafından da vurgulanmıştır. Million kişilik bozukluklarının hem bireyin biyolojik yapısının hem de erken öğrenme ortamının ürünü olduğunu, özellikle narsisizmin hatalı çocuk yetiştirmenin ürünü olduğunu iddia eder.

> Nedenleri ne olursa olsun, bazı ebeveynler çocuklarını "Tanrının insanlığa armağanı" olarak görüyor. Bu aileler çocuklarına, onların her istediğinin bir komut olduğunu, karşılığında hiçbir şey yapmasalar bile istediklerini elde edebileceklerini ve onların çok az bile çaba göstermeden ön planda olmayı hak ettiklerini öğretmek yoluyla onlara aşırı toleranslı davranıyor ve onları şımartıyorlar.

Narsisizm çocuklarda ve yetişkinlerde benzer yapıdadır (Thomaes ve ark., 2008). Yapılan çalışmalarda narsisizm ve saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuş (Thomaes ve ark., 2009; akt. Akın, Şahin ve Gülşen, 2015); narsisizm ve özgüven arasında ise bir ilişki bulunamamış ve ikisinin farklı yapılar olduğu görülmüştür. Alanyazında narsisizm kesinlikle özgüvenle karıştırılmaması gerektiği belirtilmektedir. Narsisistik çocuk kendisini "kendine yeter" olarak görmeyi istemesine rağmen, gerçekte oldukça muhtaçtır ve mükemmellik imajını koruyabilmek için sürekli olarak başkalarına güvenme ihtiyacı duymaktadır. Bu mükemmellik imajı, "görkemli benliği" ifade etmektedir (Gülmez, 2009). Narsisistik bireyler özellikle kendileriyle ilgili geri bildirimlere cevap olarak, yüksek seviyede hem olumlu (mutluluktan uçma, gurur) hem de olumsuz (kızgınlık, utanç) aşırı duygulanım eğilimlidirler (Akın, Şahin ve Gülşen, 2015).

Narsisistik kişilik özelliklerinden birinin, bireyin çevresindekilerden daha yetenekli ve başarılı olduğuna inanmasını ifade eden üstünlük ve kibir; bir diğerinin ise kendilerini "çok özel", olağandışı hakları ve ayrıcalıkları olan; diğerlerini ise, her konuda kendilerinden aşağı olduğunu kabul eden bir değer yargıları olmasını ifade eden tümgüçlülük olduğu belirtilmektedir. Bir diğer narsisistik kişilik özelliği, bireyin kendisinin özel olduğunu düşünmesini ve çevresindekiler tarafından beğenilme isteğini ifade eden kendini beğenme boyutudur. Ayrıca kendisinin çok önemli olduğu duygusunu taşımak, kendilerinin özel-biricik bir birey olduğuna ve sadece özel veya toplumsal durumu üstün kişilerce anlaşılabileceğine, sadece onlarla ilişki kurması gerektiğine inanmak, hak kazandığı

duygusu taşımak, başkalarını kıskanmak veya başkalarının kendisini kıskandığına inanmak, toplum içinde kibirli, kendini beğenmiş davranış veya tutumlar sergilemek gibi özellikler de görülebilmektedir. Bu özelliklere sahip bireylerin bu özellikleri eğitim sürecinde ve eğitim ortamında pekiştirilmemelidir (Bolat, Ülker ve Demir, 2016).

Pek çok araştırma ve kurama bakıldığında narsisistik kişilik bozukluğunun merkezinde büyüklenmecilik olduğu görünmektedir. Bu insanlar kendilerini diğer insanlardan üstün gördükleri gibi ilişkilerinde de buna dayalı bir bağ kurarlar. Olumsuz bir eleştiriye asla tahammül edemeyen narsisistler sürekli övgü kazanma peşindedirler. Kendilerine olduklarından fazla değer verip, çevrelerinden de aynı oranda değer görmeyi beklerler. Özellikle tüketici toplumlarda, narsisistik kişilik bozukluğu işbirlikçi toplumlara göre anlamlı derecede fazladır (Doğaner, 1996; akt. Bolat, Ülker ve Demir, 2016).

Ayrıca Bandura'nın sosyal öğrenme kuramının narsisizmin örgüt çalışanları arasında gelişimini açıkladığı düşünülmektedir. Narsistik eğilimi olan kişiler, büyüklenmeci ve bencil davranışların ödüllendirildiğini gördüklerinde narsisist davranışlarını daha rahat göstermeye başlamaktadır. (Lubit, 2002; Atay, 2009).

Wallance ve Baumeister (2002) tarafından yapılan çalışmalarda, narsisistlerin zor veya stresli görevlerde diğerlerine göre daha iyi performans sergiledikleri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda narsisistler başarının ve başarısızlığın sonuçlarının büyük olduğu iyi profile sahip işler arayabilmektedirler. Çünkü özgüvenleri ve şöhrete karşı olan istekleri, başarısızlık korkularına üstün gelmektedir. Düşük düzeyde narsisizm gösteren kişilerde ise başarısızlığın getireceği tehdit, başarı ve şöhret isteğinin önüne geçmektedir.

Narsisistlerin diğer kişileri bir araç olarak kullanmaları ve alçakgönüllülük, cömertlik gibi sosyal normlardan uzak hareket etmeleri, güçlü yakın ilişkiler kurmalarına engel oluşturmaktadır (Elliot ve Thrash, 2001; akt. Atay, 2009). Çevreleri ile yakın ilişkiler kurmak yerine rekabet etmeyi tercih eden narsisistler, kendilerinden daha düşük seviyede olduğunu düşündükleri kişilerle kendilerinin karşılaştırılmasına olumlu tepkiler vermektedirler. Ancak daha üst seviyede bir kişi ile karşılaştırıldıklarını düşünmeleri düşmanlık duygularını artırmaktadır (Bogart ve ark., 2004; akt. Atay, 2009).

Narsisistlerin kendilerini değerli hissetmeleri, başkalarına üstünlüklerini sergileyebilme ve onların hayranlıklarını kazanabilme yeteneklerine bağlıdır. Sevilmek ve umursanmakla diğer insanlara göre daha az ilgilenmektedirler. Bu nedenle narsisistler, benlik saygılarının performans başarısızlığı nedeniyle yıkılmasını önlemek için, daha ısrarcı davranarak başarısızlıklarının aslında tesadüf olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadırlar (Wallace ve Baumeister, 2002).

Narsisizm aynı zamanda takım performansı üzerinde de etkili olabilmektedir. Narsisizmin birçok özelliği narsisistlerin iyi bir takım oyuncusu olamayacağını göstermektedir. Empati kurma becerisinden yoksun olmaları, başkalarını, kendilerini geliştirmek için kullanmaları ile örtüşmektedir.

Narsisistler, kendilerini diğerlerinden üstün gördükleri için kişisel etkileşimlerde baskındırlar. Takım çalışmalarında, takımın başarılarına olan bireysel katkılarının fark edilmesi zor olabileceğinden yeteneklerinin altında bir performans sergileyebilmektedirler. Bu gibi nitelikleri, narsisistlerin birlikte zaman geçirdikleri kişilerce hoş karşılanmamakta ve bu nedenle grup içerisinde bir narsisistin bulunuşu asıl amaca zarar verecek kırgınlık ve çatışmalara yol açabilmektedir. Negatif etkilerinin açık olmasına rağmen bazı durumlarda narsisizm, takım performansına fayda sağlayabilmektedir. Bir karar vermek ya da bir plan geliştirmek için bir araya gelen grup üyelerinin bazıları, grubun diğer üyeleri ile aynı perspektifi paylaşmadıklarında fikir ve önerilerini kendilerine saklarlar, bu da takımın üretkenliliğinin zarar görmesine neden olabilmektedir. Kişileri, grup toplantılarında, fikirlerini ifade etmekten zaman zaman alıkoyan yaygın sebepler değerlendirilme endişesi, otoriteye saygı ve çatışmadan kaçınmadır. Bu nedenlerin hiçbiri narsisistleri etkilemez. Narsisist takım üyeleri, negatif değerlendirilme ihtimalini göze alabilecek kadar kendilerinden emin ve üslup itibariyle de küstah davranabilirler. Üstünlük ve hâkimiyet hisleri, diğerlerinin fikirlerine uymalarına engel oluşturmaktadır. Narsisistlerin başkalarının duygularının farkına varmadıkları veya onları umursadıkları söylenebilir, bu nedenle başkaları ile zıtlaşmaktan çekinmezler. Böyle durumlarda narsisistlerin kişiler arası duyarsızlıkları ve motivasyonel yönelimleri, takım performansına katkı sağlayabilir veya zarar verebilir (Wallace ve Baumeister, 2002). Narsisistler kendileri hakkındaki görüşleri destekler nitelikteki takdirlerden vazgeçmek konusunda isteksizdirler. Kayıtsızlık, eleştiri, saygısızlık gibi arzuladıkları takdirden başka bir şey aldıklarında büyük sıkıntı yaşamaktadırlar. Böyle durumlarda saldırgan ve düşmanca tavırlar takınmaktadırlar (Baumeister ve Vohs, 2001).

Narsisist kişilik bozukluğunda nesne, kişinin yaptığı ya da ürettiği bir şey değil sahip olduğu bir şeydir; mesela bedeni, dış görünüşü, sağlığı, zenginliği, zekâsı vb. Bu tür narsisizmin hastalıklı oluşu denetleyici öğenin bulunmamasındandır. Başardığı bir şeyden dolayı değil de sahip olduğu bir nitelikten dolayı “büyük”se o zaman hiç kimseyle, hiçbir şeyle ilgilenmesi, hiçbir çaba göstermesi gerekmez. Bu yüzden hastalıklı narsisizm kendi kendine sınır koyamaz. Narsisist kendi beğenmişliği içine gün geçtikçe daha çok gömülerek kendini herkesten soyutlamaya başlar (Foster ve Campbell, 2007; akt. Cihangiroğlu ve ark., 2014).

Kibirlilik olarak da tanımlanabilecek narsisizm (Gürsoy, Gündoğdu ve Kaya, 2016), Brown’a (1997; akt. Gürsoy, Gündoğdu ve Kaya, 2016) göre narsisizm altı temel davranışsal-psikolojik yatkınlık üzerinden tanımlanmaktadır. Bunlar, kendini yüceltme, mantığa bürüme (daha çok yüksek eğitim düzeyindeki kişilerde), ideal ve gerçek kişilik arasındaki farkı inkâr, hatalarını kabul etmemek, farkına varmamak ve davranışsal olarak bu hataların sorumluluğunu almamak, egoist nitelikler, narsisistik hak görme algısı (başkalarından faydalanma hakkı, başkalarını küçük görme hakkı) ve anksiyetedir (güvensizlik ve hayran kitlesine ihtiyaç duymaları). Narsisistik bireylerin özelliklerinden biri de eleştiriye karşı aşırı duyarlı olmaları ve öfkeyle tepki vermeleridir. Tepki veremezlerse kendilerini küçük düşmüş hissederler. Başkalarının beni eleştirme hakları yok diye düşünürler. Kıskançlık duyguları da yoğundur.

Campbell (2001), narsisistik kişilere daha pozitif şekilde yaklaşılabileceğini ve modern dünya için narsisizmin sağlıklı bir strateji olarak değerlendirilebileceğini tartışmayı teklif etmektedir. Ancak Campbell'in bu teklifinden dokuz yıl sonra Twenge ile beraber yayımladıkları kitaplarında ise narsisizmin bir pandemi olarak görülüyor ve olumsuz etkilerinin çok kapsamlı bir şekilde tartışılıyor olması ise dikkat çekicidir (Twenge ve Campbell, 2015).

Daha önceki araştırmalar narsisizme kişilik bozukluğu olarak odaklanmasına rağmen, son zamanlarda normal popülasyondaki insanlarda bulunan kişilik özelliği yönünden odaklanılmaktadır (Thomaes ve ark., 2010). Günümüzün teşvik edilen özelliklerinden biri olması münasebetiyle herkesi ilgilendirmekle beraber, bir risk grubu olarak üstün zekâlı çocuklar ve ebeveynleri kavram çerçevesinde incelenebilir.

1.5.2.Kibir (T.T. كبر, İ. Arrogance, conceit)

Kibir kelimesi, Arapça -bri kökünden türemiş, günümüz Türkçesinde de kullanılan Tarihî Türkçe bir kelimedir. Ötüken Türkçe Sözlük'te kelime anlamı için; "büyüklük; ululuk, azamet; kendini başkalarından üstün görmeye yol açan, kendine aşırı değer verme duygusu; büyüklük taslama, kendini üstün sayma; büyüklenme, gurur, onur" açıklamaları yapılmaktadır (Çağbayır, 2018).

Kibir, insanın kendisini başkasından büyük görmesi, büyüklenmek, kendini beğenme, büyüklük satma ve kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2010). Ayrıca bu örüntünün tanımlanmasında yaygın biçimde kullanılan diğer terimler; kendini beğenmişlik, azamet, gösterişçilik ve benmerkezciliktir (Twenge ve Campbell, 2015).

Kibirin tam tersi bir davranış örüntüsü olan alçakgönüllülük ve tevazu ise, bireyin kendi başarı ve yeteneklerini değerlendirirken ölçülü davranması (Emmons, 1999), kişinin sınırlılıklarını bilmesi, hatalarının farkında olması, eksiklerini kabul etmesi (Tangney, 2000), yeni fikirlere ve önerilere açık olması şeklinde tanımlanmaktadır (Gürsoy, Gündoğdu ve Kaya, 2016).

Ancak Kohut'a (2004) göre insan, doğuştan büyüklenmeci kendilik duygusuna sahiptir. Bu duygu bencilce davranışlara yönelim gösterebilmektedir. Adler'e (2011) göre kişi bu yönelimini artırırsa ve içselleştirirse 'büyüklenme hastalığı' başlar.

Bushman ve Baumeister (1998) kendilerini büyük gören insanların yazdıkları bir yazı veya yaptıkları bir iş eleştirildiğinde çok öfkelenebildikleri sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca kendini aşırı beğenen insanların, fikirleri reddedildiğinde ve yeterlik testlerini kaybettiklerinde öfkelenmeye eğilimli oldukları belirtilmiştir (Heatherton ve Vohs, 2000).

Gürsoy, Gündoğdu ve Kaya (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, kibir duygusunu ve bunun sonucunda ortaya çıkan kibir davranışını ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirilmiştir.

1.5.3.Üstünlük Yanlılığı (Üstünlük Vehmi/Yanılgısı, Üstünlük Duygusu, Üstünlük Kuruntusu)

Üstünlük yanılgısı / yanlılığı / vehmi, kişinin kendisini herkesten üstün olarak algıladığı hayali bir tutum olarak kabul edilmektedir (Karadeniz, 2017).

Vehim, sözlük anlamıyla "kuruntu; yanlış zan; esassız yanlış düşünce" anlamlarına gelir ve Arapça kökenli tarihî Türkçe bir kelimedir. "و – ه – م" kök harflerinden oluşmuştur. Eşanlamlısı olan kuruntu kelimesi için sözlük "Bir konu veya durumla ilgili olarak kötü ihtimalleri akla getirerek tasa ve kaygı duyma; evham, işkil; vesvese; olması mümkün olmayan bir şeyi olacakmış gibi düşünme" anlamlarını vermektedir (Çağbayır, 2018). Sözlük anlamında görülen evham kelimesi vehim kelimesinin çoğuludur, yani vehimler mânâsını taşımaktadır.

Bolay (2013), vehim (kuruntu) kavramını; insanda, işi duyulardan tek tek varlıklara dair anlamları kavramak olan cismânî, yani bedenî bir güç olarak tanımlamaktadır. Vehim gücü, bedenin güçlerine hâkim olur ve onları aklın hizmetinde kullanır. Bir düşünür olan Molla Fenârî, vehimden kurtulmuş akla 'saf akıl' adını vermektedir. Gazalî'ye göre ise vehmin aşırı hâli, insanda ruhsal birtakım rahatsızlıklar oluşturur (akt. Bolay, 2013).

Üstünlük yanılgısı / yanlılığı / vehmi, kişinin kendisini diğer insanlardan üstün görerek yanılgıya düşmesidir. Üstünlük yanılgısı / yanlılığı / vehminin oluşmasına neden olabilecek duygu durumları sıralanacak olursa bunlar, gurur, kendini beğenmişlik, kibir, büyüklenme, bencillik, çokbilmişlik, hırs vs. olarak sıralanabilmektedir. Üstünlük yanılgısı / yanlılığı / vehminde kişi, kendisindeki eksiklikleri asla fark etmez, karşısındaki kişiyle empati kurmaz, kendini geliştirmeye çalışmaz çünkü zaten en iyisi kendisidir ve bir sorunla karşılaştığında suçu kendisinin dışında olan her faktöre bağlar. Ayrıca alanyazında, anosognozi, üstbiliş yetisi, etnosentrisizm, Wobegon Gölü etkisi, kendini kayırma eğilimi, Dunning-Kruger sendromu, hayalî üstünlük, narsisizm, hubris sendromu gibi kavramların üstünlük yanılgısı / yanlılığı / vehmi ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Karadeniz, 2017).

Kişiler kendi görece durumlarını değerlendirirken toplu sosyal bir karşılaştırma yapmaktadırlar. Bu sosyal karşılaştırma, pozitif benlik görüntüsünün devam ettirilmesini amaçlayan bilişsel bir süreçtir. Genel olarak çoğu insan diğerlerinin çoğundan daha iyi olduğuna inanmaktadır (Hoorens, 1993; Correia, 2012). Sosyal karşılaştırma kuramında, benlikle ilgili üstünlük yanlılıkları arasında, yanlış konsensus, yanlış biriciklik, çoklu cehalet, hayalî üstünlük yanlılığı, gerçekdışı iyimserlik, hassas ve çok yönlü benlik, Barnum etkisi ve ben-öteki asimetrisi yanlılığı belirtilmektedir. Bunlar birbirleriyle yakın ilişki içindedir ve entegre bir şekilde meydana gelir. Benlikle ilgili üstünlük yanlılıklarının bilişsel açıklamaları her ne kadar kişiyi motive ediyor olsa da doğru yargıya ulaşabilmek çok karmaşık bir sosyal karşılaştırma gerektirdiği için, bunun kişinin bilişsel kapasitesini aşacağı varsayılmakta ve bu üstünlük yargılarının bundan dolayı yanlılık içerdiği iddia edilmektedir (Hoorens, 1993).

Kişinin kendi özelliklerini objektif olmayarak görece aşırı değerlendirmesi çeşitli kavramlarla karşılanır. Bunlar, hayali üstünlük (illusory superiority) (Correia, 2012), göreceli üstünlük duygusu (the sense of relative superiority) (Heady ve Wearing, 1988), hoşgörü hatası (leniency errors) (Meyer, 1980; akt. Hoorens, 1993), ortalamanın üstünde etkisi (above-average effect) (Dunning, Meyerowitz ve Holzberg, 1989), benliğin üstün uyumu (superior conformity of the self) ya da eşitler arasında ilk olma etkisidir (primus inter pares – first among equals) (Codol, 1975; akt. Hoorens, 1993). Fakat kişilik özellikleri, yetenekleri, grup normlarına uyumu veya hayat şartları gibi kendi niteliklerini görece aşırı değerlendirmesini tanımlamak için genel kavram olarak hayalî üstünlük kavramı kullanılmaktadır (Hoorens, 1993).

Sosyal karşılaştırma kuramından benlikle ilgili üstünlük yanlılıklarından biri olan hayalî üstünlük yanlılığı (illusory superiority bias) kavramı, insanların kendi olumlu özelliklerini ve yeteneklerini başkalarından üstün olarak nitelendirmesini ifade etmektedir. İnsanlarda görülebilen bu yanlılığın hayalî olduğu yargısına, grup düzeyinde insanların çoğunluğunun, insanların çoğunluğundan daha iyi olamayacağı gerçeği yani normal dağılım eğrisi fikrinden yola çıkılarak varılmaktadır (Hoorens, 1995). Bazı araştırmalar, insanların kendi ilişkilerinin başkalarının ilişkilerinden daha yüksek bir kaliteye sahip olduğuna ve tecrübelerini gerçekte olduğundan daha başarılı hatırladıklarına inanmakta olduklarını göstermiştir (Wolfson ve Neave, 2007; akt. Karadeniz, 2017).

Hoorens ve Buunk tarafından 1992 yılında yapılan bir deneyde, lise öğrencilerinden kendilerini ve herhangi lise öğrencisini düşünerek bazı nitelikleri derecelendirmeleri istendi. Deney katılımcısı olan öğrenciler, ortalama bir öğrenciden farklı olarak kendilerinde dürüstlük, kanaat ve özgünlük gibi özelliklerin daha yüksek seviyelerde olduğunu ve aynı zamanda kendilerinde düşmanca, mantıksız ve faydasız davranışların ortalamadan daha az bulunduğunu belirttiler (Hoorens ve Buunk, 1992; akt. Hoorens, 1993). Yapılan araştırmalar sonucunda, hayali üstünlük yanlılığı ile sağlıklı bireyler, bilişsel becerilerini (Kruger ve Dunning, 1999), popülaritelerini (Zuckerman ve Jost, 2001), ilişki doyumlarını (Buunk, 2001) ve diğer çeşitli yetenek ve niteliklerini, olduğundan fazla görme konusunda tutarlı görüşler bildirmişlerdir (Cohen ve ark., 2014). Ayrıca Kruger ve Dunning (1999), yaptıkları araştırmalarda, benmerkezciliğin kökeninde hayalî üstünlük yanlılığının bulunduğu sonucuna varmışlardır.

Hayalî üstünlükte, insanlar diğerlerinden daha yetkin ve daha iyi olduklarına inanmaktadırlar. Bu nedenle bir iş halledilmesi gerektiğinde en iyisini kendilerinin yapacağını, ihtiyaçlarının diğer insanlardan daha çok ve daha önemli olduğunu ve ahlaki üstünlüklerinin onlara ayrıcalık sağladığını düşünmektedirler. Bunun sonucunda da kendilerine öncelik verilmesi gerektiğini, en iyi yerlerde onların olması gerektiğini veya en yüksek ücreti onların alması gerektiğini düşünebilirler (Hoorens, Remmers ve Riet, 1999).

Üstünlük yanılgısını açıklayan bir diğer görüş ise hubris sendromudur. Hubris sendromunda kişiler belirli bir çeşit güç artışı yaşadıklarında güç zehirlenmesi yaşayabilirler ve bu nedenle aşırı

kibre kapılabilirler. Bir başka deyişle hubris sendromu kibir sendromu olarak da isimlendirilebilmektedir (Özgüzel ve Taş, 2016). Kişiler güçlerinin verdiği üstünlük duygusuyla kibirlenmelerine engel olamamaktadırlar ve bu durum da onların kendilerini olmadıkları biri gibi düşünmesine ve değerlendirmesine neden olmaktadır. Bu konu ile ilgili ilk çalışma David Owen'in 17 Mart 2008 tarihinde *Royal College of Physicians*'da verdiği *Samuel Gee Konferansı* ve *In Sickness and In Power* isimli kitabı baz alınarak yazılmış olan "Hubris Syndrome" isimli makalesidir. Owen (2008), makalesinde hubrisin henüz tıbbî bir terim olmadığından bahsetmektedir. Antik Yunan'da elinde güç bulunan birinin gurur ve özgüvenle, bunu yapmaktan zevk alarak, başkalarını hor görmesine hubris davranış denilmekteydi. Platon, Phaedrus'ta, ünlü bir pasajında bu durumu kibirliliğe yatkınlık olarak tanımlamaktadır. Yani bir kahramanın kendini beğenmesiyle başlayan ve bir süre sonra bu tutumunun kibir, hırs ve küstahlığa dönüştüğü ve kendini yok etmeye kadar giden bir süreci anlatmaktadır (Owen, 2008). Hubris kelime anlamı olarak Yunanca, aşırı gurur, kibir demektir. Hubris sendromunu kontrol altına alabilmek için aile içi iletişim temelinin incelenmesi gerekir (Özgüzel ve Taş, 2016).

Bir diğer üstünlük yanlılığı ise kendini kayırma yanlılığıdır (self-serving bias). Kişinin kendisindeki benlik saygısını sağlama ve artırma ihtiyacını karşılamak amacıyla gerçekleri çarpıtarak oluşturduğu herhangi bilişsel süreç olarak açıklanmaktadır (Forsyth, 2008). Başarılı sonuçlar için itibar toplamak ve başarısız sonuçlar için durumu ya da diğer kişileri suçlamakla karakterize olduğu belirtilmiştir (Moon, 2003). Bu yönüyle kontrol odağı ile ilişkisinin de incelenebileceği düşünülmektedir.

Üstünlük yanlılıklarından biri olan etnosentrisizmde de diğerlerinde olduğu gibi herhangi makul dayanağı olmaksızın kişinin belli özelliklerini baz alarak kendini diğer birey veya gruplardan üstün görme hâli söz konusudur.

David Dunning, Judith A. Meyerowitz ve Amy D. Holzberg (1989) tarafından yapılan çalışmada insanlardan yeteneklerini akranlarınınkiyle karşılaştırmaları istendiğinde genellikle insanların kendini övdüğü ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada kendilerini akranlarına göre değerlendirirken liderlik yetisinde öğrencilerin %70'i kendini ortalamanın üstünde, %2'si ise altında değerlendirmiştir; atletik yetide kendini %60 öğrenci ortalamanın üstünde, %6 ise ortalamanın altında olarak değerlendirmiştir (Dunning, 2011). Bunun üzerine, Justin Kruger ve David Dunning, Cornell Üniversitesi'nde insanların neden kendilerini üstün gördüklerine dair bir araştırma yürütmüşlerdir. Yaptıkları araştırmada odaklandıkları konu, insanların kendilerini ve yeteneklerini ne denli kusurlu gördüklerini açıklamaktır. Bu eğilimin en iyi örneğinin ortalama üstü etkisi veya kişinin, ortalamanın üstünde olmasına inanması eğilimidir (Kruger ve Dunning, 1999). Bu kişilerin üstbiliş yetilerinin de yeterli olmadığı düşünülebilir.

Dunning-Kruger tespit ettikleri ve kendi isimlerini verdikleri sendromu, yeterli olmayan kişilerin yeterli kişilerden daha fazla kendilerine güvendikleri ve kendilerini üstün gördüklerini anlatan durum olarak açıklamışlardır. Justin Kruger ve David Dunning 1999'da yaptıkları bu çalışma ve

Dunning-Kruger Sendromu kavramı ile 2000 yılında psikoloji dalında Harvard Üniversitesi tarafından verilen ve ironik bir ödül olan IgNobel Ödülü'nü (https://www.improbable.com/ig/winners/#ig2000) kazanmışlardır. Halk arasındaki yaygın kullanımıyla 'cahil cesareti' olarak anılan durum, yaklaşık olarak bu sendromu ifade etmektedir denilebilir.

Kusursuzluk çabası, üstünlük çabası, Adler'e göre doğuştan gelen ve her insanda bulunan bir özelliktir. Herkeste farklı tezahürleri bulunur. Çevreye egemen olma amacı ve ona üstün gelme çabası, kusursuzluk çabası olarak adlandırılabilir. Bu tutum kendini ortaya koyma ihtiyacından ileri gelmektedir. Üstünlük ve mükemmeliyet çabasının temelini Adler, evrimin '*en güçlü olanın hayatta kalması' (survival of the fittest)* ve *'uyum'* ilkelerine bağlamaktadır. Ancak sağlıklı olan ve olmayan üstünlük duygusunun ayrımını da yapmaktadır. Yanlış kusursuzluk ve üstünlük amacına örnek olarak, bir başkasına hükmetme isteği, kusursuzluk çabası ile sorumluluk almamak hatta başkalarına yük olmak, başarısızlık yaşamamak için hiçbir şeye teşebbüs dahi etmemek, başarısızlığa tahammülsüzlük gibi unsurları belirtmektedir. Sağlıklı olan kusursuzluk amacının ise ideal toplum amacını da kapsayan bir kusursuzluk olduğunu hem yatay hem de dikey kesitte bireyin bir bütünün parçası olduğunu kavrayarak normatif ideal, yön veren bir amaç olan nihai toplumsal duyguya (gemeinschaftsgefühl) doğru olan gayreti olduğunu açıklamaktadır. Adler'e göre bir bireyin veya kalabalığın hareketinin ancak sonsuzluk için değer yaratması onu kalıcı ve değerli kılabilir. Sağlıksız üstünlük çabasının ifade biçimlerinden bazıları, iktidar sahibi olma, başkalarından yararlanma, başkalarının yararlanabileceği becerileri görmezden gelmedir. Sağlıklı üstünlük çabası ise bireyin değil insanlığın kusursuzluğa ulaşma yolunun tercih edilmiş olmasıdır (Adler, 2011).

Üstünlük yanlılığına sahip kişiler kendilerini; bilgi, güzellik/yakışıklılık, iyilik, zekâ, yetkinlik gibi özellikleri yönüyle gerçekte olduğundan daha üstte yani diğer insanlardan daha üstün hissetmektedirler. Üstünlük yanlılığının, gerçekdışı bir tutumdan ibaret olduğu alanyazında ifade edilmektedir. Bu yönüyle gerçeklik algısında zedelenme ihtimali göz önünde bulundurulabilir. Bu davranışları sergilerken kibir, bencillik, kıyaslama, rekabet ve hırs gibi tutumlardan destek alınabildiği söylenebilir.

Bu bağlamda üstünlük yanlılığı kavramı, üstün zekâlı bireyler, bu bireylerin eğitim döneminde olduğu ve özellikle konunun yoğunlaştığı çocukluk dönemi göz önünden bulundurularak üstün zekâlı çocuklar ve onların ebeveynleri açısından incelenmesi gereken bir kavramdır. Bu çağın başat özelliklerinden sayılan narsisistik eğilim de dikkate alındığında bu çocukların ve ebeveynlerinin etiketlenmesi, üstünlük yanlılığını oluşturabilecek ve artırabilecek unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

1.6. Araştırmanın Yapısı

1.6.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada ebeveynlerin çocuğunun zekâsına ve "üstün zekâlı" bir çocuğa sahip olmaya ilişkin algıları, etiketleme çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu araştırmanın üç basamağında amaçlananlar aşağıdaki gibidir;

Çalışma 1: Ebeveynin "üstün zekâlı" çocuğa sahip olma durumunu yansıtma biçimlerinin söz konusu özelliği olan ebeveynlerle çalışan öğretmen, eğitim yöneticisi ve psikolojik danışmanların bakışıyla irdelenmesi;

Çalışma 2: Önceki adımda belirlenen unsurlar çerçevesinde ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısı hakkında bir ölçek geliştirilmesi ve ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısına dair etiketlenme çerçevesinde belirlenmiş ebeveyn grupları üzerinde nicel tarama yapılması;

Çalışma 3: Ölçek vasıtasıyla belirlenen sonuçlara göre seçilen etiketli çocuğa sahip ebeveynler, üstün zekâ düzeyine sahip çocuğu olan etiketsiz ebeveynler ve normal zekâ düzeyine sahip çocuğu olan ebeveynlerin bakışıyla, bir etiket olarak "üstün zekâlı" çocuğun ebeveyni olmanın algılanma biçimlerinin incelenmesi.

1.6.2.Araştırmanın Katkısı

Son birkaç on yıldır ülkemizde, üzerindeki ilgi hızla artan üstün zekâlı olma, üstün zekâlı olduğunu keşfetme konusu bu hızlı popülerleşme dolayısıyla hem bireysel hem de toplumsal olarak olumlu olduğu kadar olumsuz birtakım unsurları da barındırabilmektir. Bu konuda ilginin, hassasiyetin, eğitim alanlarının artmasıyla bilinçlenme ve bu potansiyellerin kaybolmaması gibi olumlu etkileri görülebileceği gibi pek çok olumsuz etkiye de sebep olacağı açıktır. Bu konu hakkında çalışma yapılması ise muhtemel zararların önlenmesi, olumsuz tarafların kontrol altına alınarak yönetilmesinin sağlanması itibariyle önemli olacaktır.

Diğer unsurlarla beraber psikolojik değişkenler de üstün zekâlı bireyin zekâsını ortaya koymasında etkilidir. Risk almaya isteklilik, zorlukların üstesinden gelme, eleştiriye açık olma, motivasyon gibi faktörler bireyin yeteneğini daha da ileriye taşımada belirleyici faktörler olmaktadır. Bu nedenle psikososyal farkındalık ve yetenekler üstün zekâlı bireyin eğitiminde yer alan uzmanlar ve aileler tarafından dikkate alınmalıdır (Subotnik, Olszewski-Kubilius ve Worrell, 2011). Türkiye'de ve dünyada çoğunlukla üstün zekâlı ve normal çocukların karşılaştırılması; öğrenciye, öğretmene ve/ya aileye yönelik eğitim programı geliştirme çalışmaları hakkında tezler yapılmıştır (Kardeş, Akman ve Yazıcı, 2018). Özellikle ülkemizde üstün zekâ kavramı ve üstün zekâlı bireyler hakkında yapılan çalışmaların çoğunun üstün zekâlı bireylerin eğitimine yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Yani üstün zekâ konusunda önemli bir ihtiyacı karşılamakla birlikte genellikle

detaylara yönelik araştırmalar yapılmaktadır. Üstün zekâ kavramının makro, mikro ve kavramsal düzlemlerde başka boyutlarıyla da ele alınması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmada konu, sosyal psikolojik açıdan ele alınacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi üstün zekâ tanısı almış bireylerin psikolojik ihtiyaçlarına yönelik tezlerin hazırlanması önemli bir ihtiyaçtır. Bu tezin üstün zekâlı bireylerin psikososyal durumlarını ilgilendirmesi bakımından alana katkı sunacağı beklenmektedir.

Konunun bir başka boyutu olan üstün zekâ etiketi etkileri alanında dünyada bazı çalışmalar olmasına rağmen ülkemizde konu hakkında olması gerekenden daha az araştırma (Baltacı, 2017; Eriş, 2017; Öpengin ve Sak, 2012; Öz, Yalçın ve Turan, 2014; Sezgin, 2000) yapılmış olduğu görülmektedir. Konunun toplumdaki popüler konumu göz önünde bulundurulduğunda bunun bilimsel olarak da araştırılmasının toplumsal bir ihtiyaca cevap vereceği düşünülmekte; bu araştırmanın bu açıdan da alana katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bu araştırmanın üstün zekâ etiketi ile ilgili az sayıda vâr olan çalışmaya hem sonuçları hem çalışma grubu yelpazesi hem de tasarımının özgünlüğü bağlamında katkı sunması beklenmektedir.

Bunun yanı sıra konunun özellikle çocuklar üzerinden şekillendiği için ilk olarak anne-babaları hedef almasının yanı sıra şüphesiz bir sektör hâline geldiği de açıkça gözlenmektedir. Bu durumun popülerize edilmesi ile hem bu konuyla ilgili olabilecek birçok kesimin hem de anne-babaların bakış açısı yönetilmekte; bu vesile ile konunun anne-baba nezdinde önemi artırılmaktadır. Bu durum ise ebeveynlerin konudan etkilenmesini kaçınılmaz hâle getirmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada çalışma grubu olarak "üstün zekâlı" çocukların ebeveynlerinin vâr olmasının da önemi ve katkısının olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamdaki bir diğer boyut ise çok nadir rastlanabilecek bir çalışma grubu olarak üstün zekâlı olup etiketlenmemiş çocukların ve etiketlenmemiş ebeveynlerin de araştırmada yer alacak olmasıdır.

Araştırmanın özgün boyutlarından biri ise, alanyazın ve tartışmada konuya sadece batı literatürüyle bakmayışı ve kültüre duyarlı bir tutum ile bakış açısını genişletecek olmasıdır. Bir diğer özgün boyut da anaakım literatür ve yerli kültürün kaynaklarının sentezlenerek kullanılmasıyla beraber bugüne kadar yapılmış uygulamalara eleştirel ve farklı bir anlayış ile yaklaşarak yeni bir uygulama modeli önerisi getirecek olmasıdır.

Etiketleme etkilerinin makro ve mikro düzeyde eleştirel bir şekilde tahlil edilecek olmasının alanyazına ve eğitim sistemine; ülke çapındaki eğitim politikaları başta olmak üzere, okullar, eğitimciler, psikoloji uzmanları ve anne-babalarda bu konudaki farkındalığın artırılması ile hem "üstün zekâ" tanısı almış hem de tanı almamış çocukları meselenin olumsuz etkilerinden korumaya katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bu araştırmanın, üstünlük ve üstün zekâ kavramları hakkında bütün paydaşlar tarafından, popüler olandan ziyade sağlıklı bir bakış açısı geliştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Üstün zekâ hakkında yapılan araştırmalar ve tezler 2010 yılından itibaren artmıştır. Bu tezlerin çoğu nicel yöntemle yapılmış, bir kısmı ise nitel yöntemle hazırlanmıştır. Ancak karma yöntemle yapılan tezler bunların arasında en az sayıda olanlardır (Kardeş, Akman ve Yazıcı, 2018). Bu tezin karma yöntemle yapılıyor olması daha fazla noktaya temas edilmesini sağlayacaktır. Bununla birlikte araştırmada veri çeşitliliği ve yöntem çeşitliliğinin sağlanmış olması önemli bir avantajdır. Bu durum, konunun doğasına uygun bir şekilde ve aynı zamanda araştırmanın güvenilir ve geçerli olmasına katkı sağlamaktadır.

1.6.3.Araştırma Soruları

Aşağıda araştırmanın her bir basamağı için oluşturulan problem cümleleri görülmektedir.

Çalışma 1:

- Üstün zekâlı çocuklar ve aileleriyle çalışan okul psikolojik danışmanları, öğretmenler ve eğitim yöneticilerinin, üstün zekâlı çocukların ebeveynlerinin tutum, davranış, düşünce ve duygularıyla ilgili algıları/gözlemleri nasıldır?

Çalışma 2

- Ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısını ölçecek veri toplama aracının geçerliği nasıldır?

- Ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısını ölçecek veri toplama aracının güvenirliği nasıldır?

- Etiketlenmiş üstün zekâlı çocuğa sahip ebeveynler, etiketlenmemiş üstün zekâlı çocuğa sahip ebeveynler ve normal zekâ düzeyine sahip çocuğu olan ebeveynlerin; çocuklarının zekâsına ilişkin algı ve üstünlük yanlılığı eğilimi birbirinden anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Çalışma 3

- Etiketlenmiş üstün zekâlı çocuğa sahip ebeveynler, etiketlenmemiş üstün zekâlı çocuğa sahip ebeveynler ve normal zekâ düzeyine sahip çocuğu olan ebeveynlerin; çocuğunun zekâsına dair algıları ve anlamlandırma biçimleri nasıldır?

- Bu üç grup ebeveyn için üstün zekâlı bir çocuğun ebeveyni olmak ne ifade etmektedir?

- Bu üç grup ebeveyn çocuğunun zekâsını etiket etkisi ve etiketlenmeme açısından nasıl değerlendirmektedir?

- Bu üç grup ebeveyn, çocuğunun zekâsını üstünlük yanlılığına dair etiket etkisi açısından nasıl değerlendirmektedir?

- Bu üç grup ebeveynin olası etiketli çocuğun ve ebeveyninin yanında bulunan diğerleri hakkındaki algısı nasıldır?

- Bu üç grup ebeveynin, çocuğunun zekâsının kaynağı hakkındaki atıfları nelerdir?

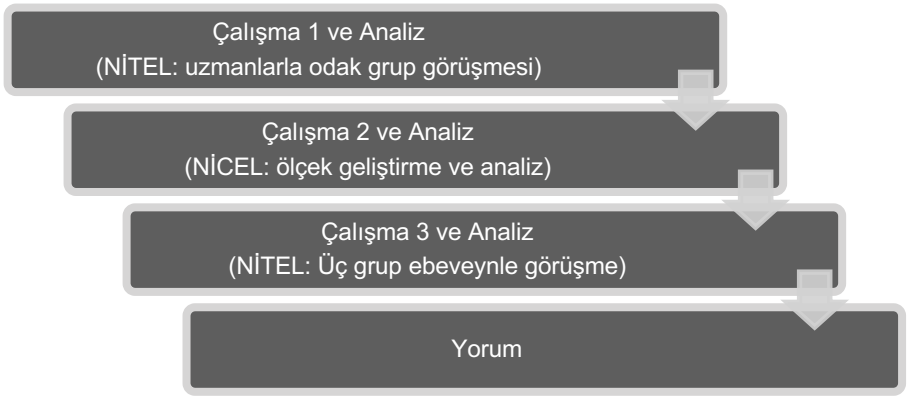
- Bu üç grup ebeveyn, neleri zekâ göstergesi olarak değerlendirir?

- Bu üç grup ebeveynin, “üstün zekâ sektörü“ne dair atıfları nelerdir?

1.6.4.Araştırma Modeli ve Gerekçeleri

Bu araştırma, amaçları doğrultusunda üç temel bölümden oluşmaktadır. Araştırma problemlerine göre, tek bir veri kaynağının yetersiz olduğu, sonuçların açıklanması gerektiği, araştırma bulgularının genelleştirilmesi gerektiği, birinci yöntemi geliştirmek için ikinci yöntemin gerektiği, kuramsal bir duruşun kullanılması gerektiği ve genel bir araştırma amacının en iyi şekilde birden fazla proje ile ele alınması gerektiği araştırmalarda karma yöntemler araştırması kullanılır (Creswell ve Plano Clark, 2015). Buradan yola çıkılarak bu gerekçelerden dolayı araştırma şöyle kurgulanmıştır: İlk çalışmada nitel veriler toplanmış, bu verilerden elde edilen bulgularla alanyazından elde edilen bilgiler birleştirilerek planlanan ikinci çalışmada nicel araştırma yapılarak bir ölçek geliştirilmiş ve söz konusu ölçek dahil olmak üzere bir ölçek bataryası uygulanmış ve sonuçlar analiz edilmiştir. Nitel araştırmanın yapıldığı üçüncü ve son çalışmada ise ikinci çalışmada elde edilen verilerin yorumlanmasına ve örneklendirilmesine katkı sağlayacak daha özel sonuçlar aranmıştır. Bu araştırmada ilk iki çalışmada keşifsel sıralı karma desen takip edilmiştir. Bir problem veya konunun keşfedilmesi, kompleks bir konuya ayrıntılı bir anlayış getirmek gerektiği için nitel araştırma yapılır. Bu keşif, bir grup veya evreni çalışma, kolaylıkla ölçülemeyen değişkenleri belirleme veya susturulmuş sesleri duyma ihtiyacından dolayı gereklidir (Creswell, 2016).

Araştırmada takip edilen sürecin simgesel gösterimi Şekil 1.1 ile yer almaktadır.

Şekil 1.1: Araştırmada Takip Edilen Süreç

Birinci çalışmada üstün zekâlı çocukların ebeveynleri ile en az on yıldır çalışan 8 öğretmen ve psikolojik danışman ile bir grup görüşmesi yapılarak bu ebeveynlerin çocuklarının zekâsına ve kendilerini konumlandırdıkları yere ilişkin algılarını yansıtma biçimlerine dair veriler toplanmıştır. Çalışma 1, bir durum çalışmasıdır. Bu bulgulardan, ilgili alanyazından ve araştırmacının meslekî deneyiminden hareketle ikinci çalışmada, bir ebeveynin çocuğunun zekâsını ve bu bağlamda kendi konumunu algılama biçiminin tespit edilebilmesi için araştırmacı tarafından tez kapsamında Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği (ECZA) geliştirilmiş ve hem üstün zekâlı

çocuğun ebeveyni olan hem üstün zekâlı çocuğa sahip olduğu hâlde etiketlenmemiş olan ve hem de normal zekâ düzeyine sahip çocuğu olan ebeveynlere uygulanmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğin geçerliğini tespit amacıyla Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği-Kısa Form uygulanmıştır. İkinci çalışmada etiketlenmeden kaynaklanan etkiler karşılaştırmalı olarak belirlenmiş çocuğu etiketlenmiş ebeveynler, çocuğu etiketlenmemiş ebeveynler ve çocuğu normal zekâya sahip ebeveynlerin sonuçları karşılaştırılmıştır. Ayrıca demografik değişkenlere göre değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda üç gruptan da kendi grubuna göre ölçek toplam puanı görece yüksek olan 2 ebeveyn, puanı ortalamaya yakın olan 1 ebeveyn ve puanı düşük olan 1 ebeveyn ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Bu basamakta nitel desenlerden çoklu durum çalışması kullanılmıştır. Bu sayede üçüncü merhalede toplanan nicel bulguların daha iyi yorumlanmasına ve sonuçların daha geçerli, güvenilir ve zengin olmasına katkı sağlanmıştır.

1.6.5.Etik Hususlar ve İzinler

Araştırma için öncelikle İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Başkanlığı'ndan etik uygunluğa dair izin belgesi alınmıştır (13.05.2019/85033) (35980450-663.05-) Çalışmaların yapılacağı kurumların yetkililerinden de gerekli izinler alınmıştır. Ayrıca araştırmada kullanılacak ölçekleri geliştiren kişilerden yazılı izinler alınmıştır.

Planlama sırasında uygulamalarda ve yazımda olmak üzere birtakım noktalara etik açıdan hassasiyet gösterilmiştir. Üstün kelimesi, kavramın doğası gereği sınıflandırmaya sebep olacağı ve tezde üstenci tavrın toplumsal olarak yaratabileceği zararlara dikkat çekilmeye çalışıldığı için başlıkta ve ilk yazımında tırnak işareti ile kullanılmıştır. Ayrıca üstün zekâlı olduğu tespit edildiği hâlde etiketlenmemiş bireylerin etiketlenmemesi için âzamî gayret gösterilmiştir. Bunların yanı sıra etiketlenmiş çocuklar ve ebeveynlerle çalışılırken alanyazında etiketin verebileceği zararlar göz önünde bulundurularak o konular pekiştirilmemeye çaba gösterilmiştir. Katılımcılara teşekkür için maddî açıdan küçük armağanlar takdim edilmiştir. Katılımcıların gizlilik veya zarar görme gibi konularda herhangi risk ile karşı karşıya kalmamaları için gerekli tedbirler her merhalede alınmıştır. Bulgularda görüşmelerden yapılan alıntılarda geçen isimler yazılmamış, harf olarak belirtilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMALAR

Bu bölümde araştırmayı meydana getiren üç çalışmanın detayları yer almaktadır. Araştırmadaki her bir çalışma için çalışma grubu, veri toplama araçları, işlem ve verilerin toplanması, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması, bulgular ve tartışma bölümleri açıklanmıştır.

2.1. Çalışma 1

Karma araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırmanın ilk çalışması betimsel nitel araştırma deseniyle kurgulanmıştır. Odak grup görüşmesi ile toplanan veriler, nicel içerik analizi ile incelenmiştir. Aşağıda ilk çalışmaya ilişkin detaylı bilgiler sunulmuştur.

2.1.1.Çalışma Grubu

Fenomeni bütün yönleriyle deneyimlemiş bir grup birey ile çalışarak araştırma yapmak için büyüklüğü 3-4 kişi ile 10-15 kişi arasında değişen heterojen bir grup ile çalışılması öngörülmektedir (Creswell, 2016). Bunun için çalışmada, İstanbul'da Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel okullarda görev yapan ve üstün zekâlı olduğu tespit edilmiş çocuklar ve ebeveynleriyle çalışan 3 psikolojik danışman, 3 öğretmen ve 2 eğitim yöneticisi olmak üzere 8 alan uzmanından (5 kadın, 3 erkek) oluşan bir grup yer almıştır. Araştırmaya davet edilen alan uzmanlarından katılmaya gönüllü olanlarla odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu ile ilgili bilgiler Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1: Çalışma 1 Çalışma Grubunun Özellikleri

Katılımcı No	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Branş	Birim	Meslekî Tecrübe (Yıl)	Çocuk Sahibi Olma
K1	33	E	YL	Türk Dili Edebiyatı	Lise	12	H
K2	34	K	YL	PDR	İlkokul	13	E
K3	31	K	YL	PDR	Özel Eğitim	10	H
K4	29	K	L	Sınıf Öğretmeni	İlkokul	8	E
K5	41	K	L	Eğitim Yöneticisi (Matematik)	Ortaokul	20	E
K6	39	E	YL	Eğitim Yöneticisi (Tarih)	Lise	18	E
K7	33	K	YL	PDR	İlkokul	9	H
K8	32	E	L	Türkçe Eğitimi	Ortaokul	12	E

Tablo 2.1'de Çalışma 1 için ulaşılan katılımcılara ilişkin demografik bilgilere yer verilmiştir. Tablo 2.1'de katılımcılara ilişkin veriler katılımcıların isimleri anılmadan K*'nu'* şeklinde kodlanarak gösterilmiştir. Çalışma grubundaki kişilerden 3'ü ilkokul, 2'si ortaokul, 2'si Anadolu lisesi ve 1'i özel eğitim alanında çalışmaktadır. Mesleğe en az 8 yıldır aktif olarak devam eden bu katılımcıların, 3'ü lisans, 5'i yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların yaşları 29 ilâ 41 arasında değişmekle birlikte yaş ortalaması 35'tir ve 5'i çocuk sahibidir.

Çalışma grubu seçimi için benzeşik örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu örnekleme yöntemi evrenden araştırmanın problemi ile ilgili olarak benzeşik bir alt grubun/durumun seçilerek çalışmanın o alanda yapılması için kullanılmaktadır (Büyüköztürk ve ark., 2017). Genellikle odak grup görüşmeleri benzeşik olan gruplar üzerinde gerçekleştirilmektedir (Creswell, 2013).

Odak gruplar, genellikle belli konular üzerinde 4-12 kişi arasında değişebilen katılımcıdan oluşan gruplarla açık uçlu sorular veya beyin fırtınası gibi teknikler kullanılarak yapılır (Patton, 2005, akt. Baltacı, 2018). Bu konudaki asıl nokta, odak grupların genellikle benzer yapılardan gelen ve benzer tecrübeleri yaşamış insanları bir araya getirerek, onları etkileyen temel konular üzerinde durulmasıdır (Neuman ve Robson, 2014, akt. Baltacı, 2018). Odak gruplar genellikle nitel araştırmaların başlangıç safhalarında oluşturulabileceği gibi, araştırmanın kendisi de odak grup olarak tasarlanmış olabilir (Baltacı, 2018). Odak grupların tercih edilmesindeki amaçlardan biri de araştırmanın odağını belirlemek veya asıl çalışmayı uygulamaya başlamadan önce araştırma sorularını geliştirmek, ölçek madde geliştirme sürecinin tasarımını yapmak olduğu bildirilmektedir (S. Wilkinson, kişisel yazışma, akt. Silverman, 2018).

2.1.2.Veri Toplama Araçları

Çalışma grubu ile yapılan odak grup görüşmesi için görüşme ile ilgili gerekli bilgileri ve yapılandırılmamış derinlemesine odak grup görüşme protokolü araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Görüşme kapsamında katılımcılara verilecek bilgiler, onam bilgileri, görüşme yeri, görüşme süresi v.b. konular öncesinde katılımcılarla paylaşılarak görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme planı oluşturulduktan sonra uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanlar psikoloji alanında doktora üstü dereceye sahip 3 öğretim üyesinden oluşmaktadır. Araştırmacı, yüz yüze yapılandırılmamış derinlemesine bir grup görüşmesi gerçekleştirmiştir. Çalışma grubundan, ölçülmek istenen özelliğe dair betimlemeler yapmaları ve örnekler vermeleri beklenmiştir. Üstün zekâlı olarak tanılanmış öğrencilerin ebeveynlerinin, çocuğunun zekâsına dair algısı bağlamında, öğretmenler tarafından gözlemlenen, duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını tarif etmek için bu ebeveynlerle birebir iletişimde olan alan uzmanları olarak öğretmen, psikolojik danışman ve eğitim yöneticilerinin yaşadıkları ve gözlemledikleri deneyimleri anlatması istenmiştir. Temel soru olarak, üstün zekâlı çocukların ebeveynleri ile çalışırken yaşadıkları deneyimleri ve bu ebeveynlerin

çocuklarının zekâsına dair algısı için gözlemledikleri özellikleri tarif etmeleri istenmiştir. Katılımcıların cevapları doğrultusunda detaylandırıcı sorular sorulmuştur.

2.1.3.İşlem

Üstün zekâlı çocuklar ve ebeveynleriyle eğitim ortamında en az on yıldır birebir çalışıyor olan 8 öğretmen, psikolojik danışman ve eğitim yöneticisi ile yapılandırılmamış yüz yüze derinlemesine odak grup görüşmesi yürütülmüştür. Görüşmenin başında, araştırmacı kendisini tanıtmış, kısaca araştırmadan bahsetmiş, görüşmenin kapsamını anlatmış ve ortalama ne kadar süreceği hakkında bilgi vermiştir. Ardından, katılımcılardan kendilerini tanıtmaları istenerek kaynaşmanın ve güven ortamının oluşması sağlanmaya çalışılmıştır. Tanışmadan sonra Bilgilendirilme ve Onam Metni (EK1) içeriği katılımcılara anlatılmış ve araştırmaya katılmayı kabul ettiği takdirde imzalamaları istenmiştir. Katılımcıların samimi bir ortamda rahatlıkla tecrübelerini paylaşabilmeleri için görüşmenin sohbet şeklinde olmasına özen gösterilmiştir ve çeşitli ikramlarda bulunulmuştur. Görüşme bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu ile yapılan görüşme, araştırmacının belirlediği ve bütün katılımcılara ortak olarak yakın olabilecek bir mekânda yapılmıştır. Bu mekân katılımcılardan bazılarının çalıştığı iş yerinin tahsis ettiği bir salondur. Görüşme 62 dakika sürmüştür. Görüşme boyunca bahsedilen meselelerde kişilerin isimlerinin geçmemesi, etiketlenmemeleri gibi hususlara hassasiyet gösterilmiş ve araştırmacı da buna uygun bir üslup kullanmaya dikkat etmiştir. Katılımcıların izinleri ile görüşmede daha sonra deşifre edilmek üzere ses kaydı alınmıştır. Görüşme katılımcılara teşekkür edilerek tamamlanmıştır.

2.1.4.Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Bu çalışmada, ebeveynin “üstün zekâlı” çocuğa sahip olma durumunu yansıtma biçimlerinin söz konusu özelliği olan ebeveynlerle çalışan öğretmen, psikolojik danışman ve eğitim yöneticilerinin bakışıyla irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak çalışma grubuyla yapılan odak grup görüşmesinin dökümü ve gözlem notlarının oluşturduğu veriler nicel içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve yorumlanmıştır. Nicel içerik analizi, veriler içindeki tekrar eden durumların incelenmesine dayanır (Silverman, 2018). Verilerin çözümlenmesi için öncelikle ses kaydı alınan odak grup görüşmesinin deşifresi, araştırmacı tarafından yapılmıştır. Dökümü çıkarılan görüşme, MAXQDA 2020 Dijital Veri Analizi Yazılımı aracılığıyla analiz edilmiştir.

İlk adım olarak dökümler tekrar tekrar okunmuş ve verinin kavramsal bir seviyeye ulaştırılması için kodlama yapılmış, anahtar ifadeler listelenmiştir. Kodlar kategorize edilerek temalaştırılmıştır. (Silverman, 2018). Araştırma problemleriyle ilgili veriler elde edildikten sonra doğrudan veriye yani mülakat dökümlerinden alıntılar yapılmıştır. Bir sonraki adımda bu ifadelerden hareketle temalar içinde anlam grupları geliştirilmiştir (Moustakas, 1994 akt. Creswell, 2016).

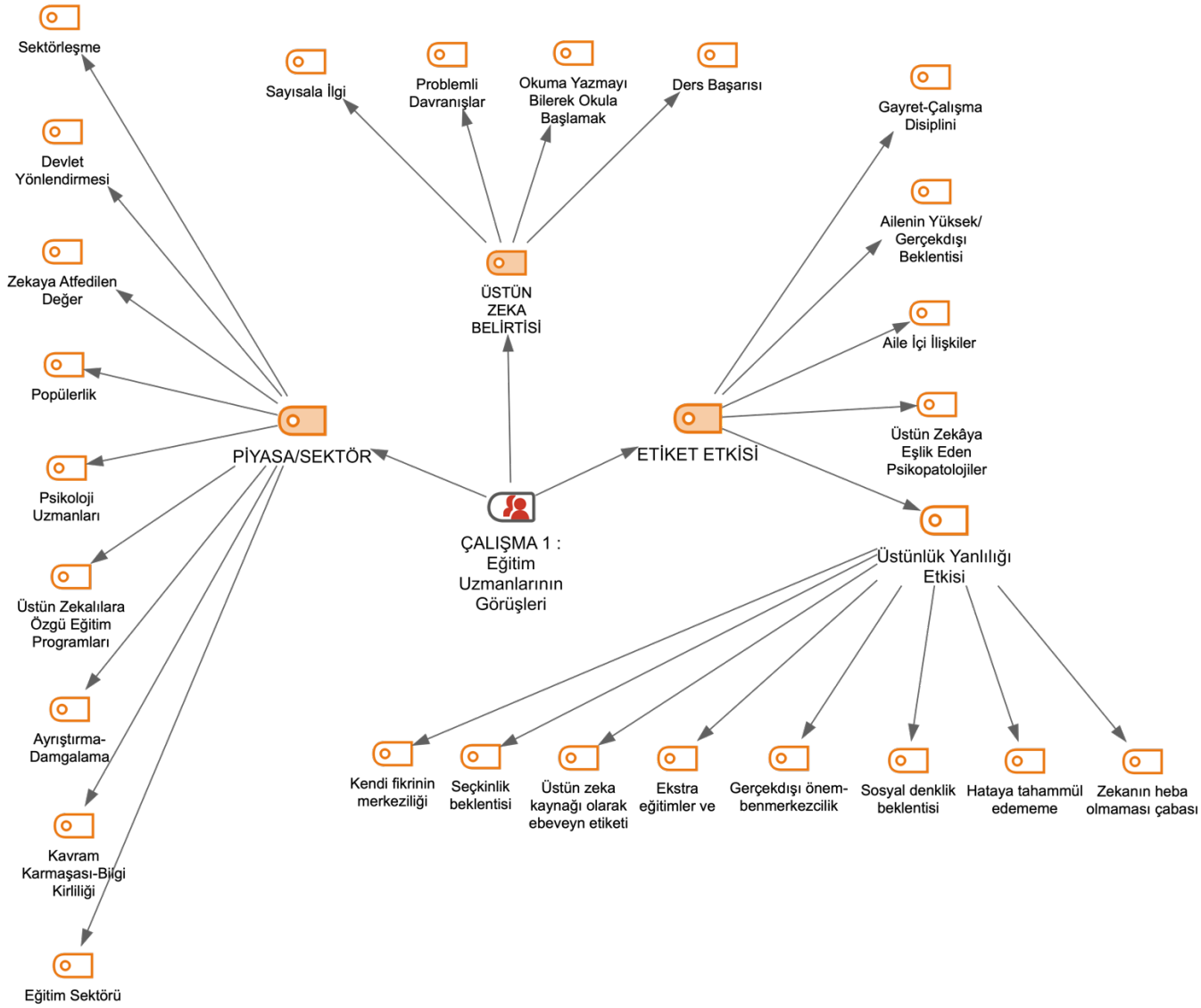
Bu araştırmada, araştırmacının saha notları tutması ve ses kaydı ile çalışmasının yanında inandırıcılık, geçerlik ve güvenirlik için birtakım çalışmalara yer verilmiştir. Güvenirlik için gerekli olan düşük çıkarımsal tanımlayıcılar olarak ifade edilen bütün etkileşimlerin kayıt altına alınması, özenli bir tanskripsiyon ve yeterli uzunlukta ve miktarda alıntıya bağlamdan koparmadan yer verilmesi gibi unsurlar dikkate alınmıştır. Kodlamalar belli bir süre sonra yeniden gözden geçirilerek tutarlık için karşılaştırılmıştır. Geçerlik için kimi yötembilimciler tarafından tavsiye edilen çeşitlendirmeye (üçgenleme) ve katılımcı teyidine başvurulmuştur. Bu yöntemleri eleştirenler tarafından tavsiye edilen geçerlik yöntemlerinden birbirine bağlı olarak gerçekleştirilen; sürekli karşılaştırmalı yöntem, aykırı durum analizi, kapsamlı veri incelemesi ve uygun çizelgelerin kullanılması da uygulanmıştır.

2.1.5.Bulgular

Bu bölümde, Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği'nin (ECZA) geliştirilmesine rehberlik etmeyi amaçlayan Çalışma 1'in betimsel bulgularına yer verilmektedir.

Bulguların sunumunda katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden alıntılanan ifadelere yer verilmiş ve böylelikle katılımcıların deneyimlerinin ve algılarının daha iyi anlaşılabilmesine ve güvenirliğin sağlanmasına çalışılmıştır. Etik ilkeler gereğince katılımcıların isimleri yerine katılımcı numarası (*K'nu'*) kullanılmıştır.

Yapılan nitel araştırma ve analizler sonucunda ortaya çıkan 3 üst tema; 'etiket etkisi', 'zekâ belirtileri hakkında atıflar, 'piyasa-sektör' olarak başlıklandırılabilir. Söz konusu temalar araştırmanın amaçları doğrultusunda çerçevelendirilmiştir. Çalışma 1'in tema detayları hiyerarşik tema- kod modeli ile Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2.1: Çalışma 1 Hiyerarşik Tema-Kod Modeli

Şekil 2.1'de görüldüğü gibi odak grup görüşmesi; üst temalar, temalar ve kodlar olarak kategorize edilmiştir. 'Etiket etkisi' üst teması 'üstünlük yanlılığı etkisi', 'ailenin yüksek/gerçekdışı beklentisi', 'üstün zekâya eşlik eden psikopatolojiler', 'gayret/çalışma disiplini' ve 'aile içi ilişkiler' temalarından; 'piyasa/sektör' üst teması 'sektörleşme', 'devlet yönlendirmesi', 'ayrıştırma-damgalama', 'kavram karmaşası-bilgi kirliliği', 'zekâya atfedilen değer', 'psikoloji uzmanları', 'üstün zekâlılara özgü eğitim programları', 'eğitim sektörü' ve 'ebeveynler arasında popülerlik' temalarından; 'zekâ belirtileri hakkında atıflar' üst teması, 'problemli davranışlar', 'sayısala ilgi', 'ders başarısı', 'okuma yazmayı bilerek okula başlamak' temalarından oluşmaktadır.

Tablo 2.2: Çalışma 1 Üst Temalarına İlişkin Bahsedilme Sıklığı

Üst Temalar	Frekans
Etiket Etkisi	81
Piyasa/Sektör	30
Üstün Zekâ Belirtisi	18
TOPLAM	129

Bu çalışmada, etiketlenmiş ve etiketlenmemiş üstün zekâ tanısına sahip çocuklar, normal gelişim gösterdiği (zekâ düzeyi normal sınırlar içinde olan) tespit edilmiş çocuklar ve bu gruplarda bulunan çocukların ebeveynleriyle çalışma tecrübesine sahip olan eğitim uzmanlarının, etiketli olan veya çocuğunun üstün zekâlı olduğunu düşünen ebeveynlere dair gözlemleri incelenmektedir. Çalışma 1'in bulguları incelendiğinde Tablo 2.2'de belirtildiği gibi görüşmede en çok bahsedilen konunun 'etiket etkisi' olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın bulguları Çalışma 2 kapsamında ECZA ölçeğinin geliştirilmesine temel oluşturmaktadır.

Eğitim uzmanlarının, ebeveynlerin çocuklarını üstün zekâlı olarak kabul ettiğinde veya böyle bir bilgiye sahip olduğunda duygu, düşünce ve davranışlarının ortak bir yönde şekillendiği yönünde görüşler tespit edilmiştir. Eğitim uzmanlarına göre, ebeveynler etiketten çeşitli yönleriyle etkilenmekte, bu etkiyi üstünlük yanlılığı, beklenti artışı ve sosyal ilişkiler gibi alanlarda göstermektedirler. Ebeveynler, çocukların bazı özelliklerini zekâ belirtisi olarak değerlendirmekte ve etiket ile oluşan eğilimle üstün zekâ piyasasında bulunmaya gönüllü olurken sektörün güçlenmesine katkı sağlamaktadırlar. Ebeveynlik, çocuğun özellikleri kadar ebeveynin algısıyla kurguladığı ve bu algıyla şekillenen, dönüşen bir roldür. Eğitim uzmanlarının gözlemlerine göre ebeveynler, deneyimlerini kendi algıları doğrultusunda oluşturmaktadırlar ve ebeveynler arasında bu konuda ortak duygu, düşünce ve davranış kalıplarına rastlanmaktadır. Kodlama sonrasında kategorilerin aralarındaki ilişkiler, ilişkilerin yönü ve kapsamı tespit edilerek temalar ve üst temalar oluşturulmuştur. Bulguların detayları için kategoriler ayrı ayrı incelenecek ve aralarındaki ilişkilere dayanarak bir bütün olarak tartışılacaktır.

2.1.5.1.Üst Tema 1: Etiket Etkisi

Üstün zekâlı çocukların ebeveynleriyle belli bir süredir çalışmakta olan öğretmen, eğitim yöneticisi ve psikolojik danışmanlarla, üstün zekâlı çocukların ebeveynlerinin duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen odak grup görüşmesi sonucunda ortaya çıkan ilk üst tema 'etiket etkisi' olmuştur. Bu üst tema, eğitim uzmanlarının etiketin ve etiket etkisinin ebeveynlerde nasıl şekillendiğine dair gözlemlerini incelemektedir. Etiket etkisi, ebeveynde üstünlük yanlılığı oluşturmakta, çocuğuna dair gerçekdışı beklentiler oluşturmasına sebep olmaktadır. Ebeveynin çocuk için hedeflediği kazanımlar, gayret ve çalışma disiplinindense zekâsını gösterdiğine inanılan sınav sonuçları ve dereceler olabilmektedir. Süreç yerine sonuca odaklanan

bir yapı ortaya konmaktadır. Ebeveyn tutumunun çocukta çeşitli psikopatolojik durumlarla ilişkili olduğu düşünülmekte, ayrıca aile içi ilişkiler de etiketten etkilenmektedir. Eğitim uzmanları sadece çocuğun değil ebeveynlerin de etiketten etkilendiğine dair bu üst temada görüşlerini bildirmişlerdir.

Şekil 2.2: Etiket Etkisi Üst Temasına İlişkin Temalar

Şekil 2.2'de görüleceği gibi 'etiket etkisi' üst teması; 'üstünlük yanlılığı etkisi', 'ailenin gerçekdışı beklentisi', 'üstün zekâya eşlik eden psikopatolojiler', 'gayret/çalışma disiplini' ve 'aile içi ilişkiler' temalarından oluşmaktadır. Aşağıda bu temalara ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 2.3: Etiket Etkisi Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı

Temalar	Frekans
Üstünlük Yanlılığı Etkisi	64
Ailenin Gerçekdışı Beklentisi	7
Aile İçi İlişkiler	5
Gayret/Çalışma Disiplini	4
Üstün Zekâya Eşlik Eden Psikopatolojiler	1
TOPLAM	81

Bulgular incelendiğinde Tablo 2.3'te belirtildiği gibi 'etiket etkisi' üst temasına ait temalar içinde 'etiket etkisi' üst temasında bulunan toplam 81 kodlu bölümde en çok bahsi geçen konunun 'üstünlük yanlılığı etkisi' olduğu görülmektedir. Eğitim uzmanları, ebeveynlerde etiketin en büyük etkisinin üstünlük yanlılığı olduğunu düşünmektedirler. Ailenin çocuktan gerçekdışı beklentiler geliştirmesi ise üstünlük yanlılığının bir çıktısı olarak görülebilir. Dolayısıyla bu iki temanın birbiriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Etiketin her bir etki boyutu ile etiketin ebeveyne etkisinin sınırları, eğitim uzmanlarının gözlemlerine yansıdığı şekliyle belirlenmektedir.

2.1.5.1.1.Üstünlük Yanlılığı Etkisi

'Etiket etkisi' üst temasının ilk teması olan 'üstünlük yanlılığı etkisi', eğitim uzmanının ebeveynin etiket dolayısıyla yaşadığı üstünlük yanlılığı etkisine dair gözlemlerini yansıtmaktadır. Üstünlük yanlılığı etkisi, ebeveynin çocuğunu ve kendisini, aldıkları üstün zekâ etiketi dolayısıyla diğer ebeveynlerden ve çocuklardan farklı görmesi ve buna göre davranmasını kapsamaktadır. Üstünlük

yanlılığı, bu tema çerçevesinde; ebeveynin çocuğu hakkında en doğrusunu bildiğini düşünmesi, seçkinlik beklentisi, çocuğundaki üstün zekânın kaynağının kendisi olduğunu düşünmesi, çocuğunun katıldığı ekstra eğitimleri bir prestij olarak değerlendirmesi, üstün zekâya gerçekdışı önem vermesi, sosyal ortamlarında üstün zekâlı çocuklar ve ebeveynlerinin bulunmasını beklemesi, çocuğunun hatasını kabullenememesi, çocuğuna bahşedilen zekânın ziyan olmamasının toplumun ortak sorumluluğu olduğu inancı gibi alanlarda kendini göstermektedir.

Tablo 2.4: Üstünlük Yanlılığı Etkisi Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans
Kendi Fikrinin Merkezîliği	21
Seçkinlik Beklentisi	18
Üstün Zekâ Kaynağı Olarak Ebeveyn Etiketi	10
Ekstra Eğitimler ve Prestiji	5
Gerçekdışı Önem/Benmerkezcilik	3
Sosyal Denklik Beklentisi	3
Hataya Tahammül Edememe	2
Zekânın Hebâ Olmaması Çabası	2
TOPLAM	64

Bulgular incelendiğinde Tablo 2.4'te belirtildiği gibi 'üstünlük yanlılığı etkisi' temasında en yüksek frekansa sahip ilk üç kodun 'kendi fikrinin merkezîliği', 'seçkinlik beklentisi' ve 'üstün zekâ kaynağı olarak ebeveyn etiketi' olduğu tespit edilmiştir. Eğitim uzmanlarının görüşlerinin ve gözlemlerinin ortaklık arz ettiği en yüksek frekansa sahip olan ilk üç kod da birbirini destekler niteliktedir. Çocuğunun üstün zekâ tanısının kendinden kaynaklandığını düşünmek böylece kendisini de etiketli hissetmek, "öteki"nden farklı olduğunu düşünmek, kendi fikirlerinin en doğru olduğunu düşündürebilir ve bu da seçkinlik hissi anlamına gelir. Bu duygunun dışarıdaki insanlar tarafından tanınması ve buna göre davranılmasının beklenmesi doğal olarak bu duygu ve düşüncelerin peşinden gelir. Birbirini tamamlayıcı bu kodların, aşağıda detaylarıyla açıklanması, temanın daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

a. Kendi Fikrinin Merkezîliği

'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasında en çok bahsedilen kod 'kendi fikrinin merkezîliği' olmuştur. Eğitim uzmanlarına göre, ebeveynler çocuğu ve çocuğunun eğitimiyle ilgili en iyisini kendisinin bilebileceğini düşünmekte, kendi fikirlerini merkeze almaktadırlar. Bu kendini ötekinden üstün gördüğünü, karşısındaki kim olursa olsun kendi fikrini öncelediğini göstermekte ve dolayısıyla üstünlük yanlılığının bir parçası olmaktadır. Ebeveynler, çocuğuyla ilgili bilgilere en doğru şekilde kendisinin vâkıf olduğunu düşünerek, uzmanlara bile güvenmemektedirler.

"Çocuğuyla ilgili kimsenin uzmanlığıyla bir şeyler yapmasına müsaade etmeyip en iyi kendisinin bileceğini düşünüyor, kendisinin her hâlini tanıdığını düşünüyor…" (K6)

Bu kod, ebeveynin kendi fikrine göre karşı tarafı şekillendirmesi bağlamında manipülasyon olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynler, en iyi ve doğru olanın kendi fikirleri olduğunu düşündükleri için zaman zaman yaptıkları manipülasyonu karşı tarafın anlayabileceğini fark etmeden sonuca müdahale etmeye çalışmaktadırlar. Zekâ testi sonucunda kendi fikriyle örtüşmeyen bir durum olduğunda sonucu kendi dışındaki etkenlere bağlayarak testi uygulayan uzman, test şartları veya çocuğun testin uygulandığı günün uygun olmaması gibi unsurları ortaya sürerek testin tekrar edilmesine uzmanı ikna etmeye çalışmaktadırlar. Zekâ testine getirmeden önce bir şekilde o materyallere ulaşarak çocuğu çalıştıran ve bunun uzman tarafından anlaşılmayacağını düşünen, dolayısıyla test sonucunu manipüle etmeye çalışan veya uzmanlık alanına müdahale etmeye çalışan, manipülatif davranışlar sergileyen ebeveynler gözlenmektedir.

"Bir şekilde üstün zekalı olmadığını anlatmaya çalıştığınızda da testte bir yanlışlık olduğunu düşünüp, çocuğun o gün hasta veya yorgun olduğunu v.s. söyleyip bir bahane üretme çabası içinde oluyorlar. Testi tekrar uygulatmaya meyledebiliyorlar." (K3)

"…teste girdiğinde ben geçenlerde bu soruları görmüştüm diyen çocuklar. Çocuktan al haberi. Anne-baba çalıştırmış teste getirirken, hemen belli oluyor. Karşıdan anlaşılmayacağını düşünüp sonuca müdahale etmeye çalışıyorlar bazen." (K7)

Uzmanın verdiği bilgi kendi düşüncesiyle örtüşmediğinde, çocuğunun gelişiminin beklediği kadar ileride olduğu söylenmediğinde ebeveyn, çocuğunun geleceğini etkileyecek bir kararda dahi uzmana güvenmemeyi tercih etmekte ve kendi düşüncesini öncelemektedir.

"Yazın buradaydık sanıyorum. Sen o testi uygulamıştın. Yani bir sene daha anaokulunda bu çocuğun kalması onun ilköğretimde daha başarılı olabileceğini, daha sağlıklı bir ilköğretim geçirmesine fırsat vereceğini söylemiştiniz, testler yapmışsınız ama buna rağmen veli, buna ikna olmamıştı yani kaydını aldı çocuğun götürdü, sonra başka yerde birkaç gün denedi baktı ki değil tekrar getirdi ama yani tatmin olmadı. Bunu çocuğunun zekasına bir hakaret saydı dolayısıyla kendine bir hakaret saydığını söyledi. Uzmanın vermiş olduğu bilgi bile onu tatmin etmedi. Oysa çocuğun hakikaten gelişimsel ihtiyacı açısından bir yıl daha anaokulunda devam etmesi gerekiyordu." (K1)

Ebeveynler, kendi düşündüklerinin daha doğru olduğuna inandıkları için okulu yönlendirmeye çalışmakta, sordukları sorularda bile uzmanların yapması gerektiğini düşündüğü hususları onlara aktarmaktadırlar.

"Dün telefonla konuştum işte Hocam diyor acaba sınava hazırlanırken şöyle mi yapsalar. İşte bu dersler yeterli olur mu? Evde de ekstra bir ders aldırsak mı? İşte şimdi mesela bu sene sonuna kadar bitirse konuları önümüzdeki sene işte şöyle yapsak daha mı iyi olur? Yani anaokulunda da olsa ilkokulda da olsa ortaokulda da lisede de olsa her biri mutlaka süreci kendisi yönetmek istiyor. Çocuğuyla ilgili kimsenin uzmanlığıyla bir şeyler yapmasına müsaade etmeyip en iyi kendisinin

bileceğini düşünüyor … (başka bir öğrencinin) Z.'nin annesi de mesela her sürece dahil olmak ve her süreci yönetmek ister, ortak özellik o demek ki." (K6)

Bu kod karşımıza öğretmenin yeterliğini sorgulama olarak da çıkabilmektedir. Öğretmenin çocuğunun zekâsını tatmin edecek yeterlikte olup olmadığını sorgulama da ebeveynlerde görülen bir davranıştır. Öğretmenin uzmanlığını kendi bildiği ölçülerle değerlendirebileceğini düşünmek, ona uzmanlık alanıyla ilgili akıl vermek, kendinin en yetkin olduğunu ifade etmenin bir başka şeklidir.

"Sonra öğretmenleri işte eğitim sürecinde ona acaba ne kadar destek olabiliyorlar? Şöyle mi yapsalar acaba falan böyle sürekli sürece dahil olmak süreci yönetmek kendine göre yönetmek…" (K6)

Eğitim uzmanları beraber çalıştıkları ebeveynlerde kendini çocuğuyla ilgili konularda en yetkin olarak kabul etme eğilimi gözlemektedirler. Bu eğilim, kendi fikrini merkezîleştirme, çocuğunun başka rollerini göz ardı ederek onu her hâliyle tanıdığını iddia etme, kendi fikriyle örtüşmeyen bulguları kabul etmeme ile şekillenmektedir. Ayrıca ebeveynler, uzmanın bulgusu kendi fikriyle çeliştiğinde uzmanın bilgi ve yetkinliğine güvenmemeyi tercih etmekte, çocuğuna öğretmenin yeterli olamayacağı kaygısıyla öğretmenin yetkinliğini sorgulama gibi yollara müracaat etmektedirler. Bilimsel testler dahi olsa sonucu ve karşısındaki uzmanı manipüle etmeye çalışma, sonuç beklediği ile örtüşmediğinde başka bahaneler öne sürme, okul gibi çocuğun başka bir rolde bulunduğu ortamları yönlendirmeye çalışma da ebeveynlerde görüldüğünden bahsedilen tutum ve davranışlar olmaktadır. Bütün bunlar ebeveynin üstünlük duygusu ile hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

b. Seçkinlik beklentisi

'Seçkinlik beklentisi' kodu, ebeveynin çocuğunun etiketi dolayısıyla kendisi için ayrıcalık beklemesi, elit bir sınıfa dahil olduğunu düşünerek bunun her ortamda fark edilmesi ve buna göre muamele görmeyi beklemesini karşılamaktadır. Ebeveynlerin, seçkinlik hissedemediği yerde güvensizlik ve sıradanlaşma endişesi yaşadığı anlatılmaktadır. Birine seçkin muamelesi yapmak diğerini ikincil etikete maruz bırakmak ve ötelemek anlamına geleceği için seçkinlik muamelesini adil bulmamaktadırlar. Eğitim uzmanları, zekâ gibi bir kriter ile kimseye seçkin muamelesi yapmayacağı için ebeveynin beklentisini karşılayamamaktadırlar. Ebeveynin seçkin olduğunu hissettirmek onun güvenini kazanmak için de kilit rol oynamaktadır.

"Hep çocuğundan daha iyisini bekler çünkü emin olamaz onun yapabileceğinin ne olduğunu öğretmenin doğru tespit ettiğinden, ya normal çocuklar için ön gördüklerinden yaptırıyorsa, ya çocuğunun seçkin olduğunu fark edemediyse diye hep endişe duyar çünkü biz burada üstün zekalı olsun olmasın kimseye seçkin muamelesi yapmayız. Herkes kendi kapasitesinin gerektirdiklerini adil muamele görerek yaşar. Daha zeki diye daha ayrıcalıklı olması söz konusu değildir ama dünya düzeni böyle olduğu için velinin de beklentisi bu oluyor. E bunu tatmin etmediğinizde sürekli şüphe içinde yaşıyor yapılanların eksik olup olmadığına dair. Çünkü siz başarı sınıfı burada yapmamışsınızdır dolayısıyla doğru söylemiyorsunuzdur veya bilmiyorsunuzdur. Ayrıcalıklı muamele yapmıyoruz diye, adaletli davranıyor ve hem üstün

zekalılara ayrıştırma uygulamıyor hem de normal olanları örtük de olsa psikolojik açıdan geri planda bırakmıyoruz diye daha doğrusu egolara oynamıyoruz diye, söylemiyoruz diye bilmiyor olabilir miyiz? O yüzden kendisi çocuğunu idare etmeye çalışır, kimseye güvenmez." (K5)

Ebeveynler, çocuğunun diğerlerinden farkını ispat etmek için öğretmenin verdiği görevi hep fazlasıyla yaptırır. Bu aslında bir çeşit seçkinlik arayışıdır. Yaşının, gelişim durumunun gerektirdiğinden daha fazlasını yapabildiğini kanıtlarken bir yandan da diğerlerini sınavlarda geçebilmesi için onların standardının üstünde olmasını sağlamaktadır.

"…ortaokulda bizim karşılaştığımız şey şu olur: siz 5 sayfa ödev verirsiniz, o 10 sayfa da kendi ekler 15 sayfa olur. Neden 15 sayda ödev verdin? E çünkü benim çocuğum sıkılıyor. Herkesin 5 dakikada yaptığı 5 sayfalık ödevi benim çocuğum 1 dakikada yapıyor. Dolayısıyla geri kalan 4 dakika için bir de ben ödev ekledim. Veya bir sınava hazırlarken belli bir soru sayısı belirlersiniz ama o veli hiç tatmin olmaz ondan. Yani siz 50 belirlerseniz 100 verir, 100 belirlerseniz 200 verir. Neden? Çünkü onunki diğerlerinden daha iyisini hak ediyor. Neden? Üstün zekalı. Dolayısıyla varsa eğer çocukta bir potansiyel onun da zaten körelmesine sebep olur. Yıldırır, bıktırır falan." (K5)

Eğitim uzmanları, ebeveynin çocuğu için okulda özel olma ve ayrıcalık görme beklentilerini, çocuğunun yeteneklerinin uzmanlar, öğretmenler tarafından doğru değerlendirilmesini sorgulayarak veya çocuğuna her zaman sınıftan farklı ödevler verilmesini talep ederek ifade ettiklerini gözlemektedirler. Ebeveynler, çocuğa farklı muamele yapılmasını çocuğun çalışması için bir ön şart olarak öğretmene bildirmekten çekinmemektedir.

"Yani çocuğumda var olan güzellikleri, yetenekleri siz burada değerlendirebilecek misiniz? Yoksa herhangi normal bir çocukmuş gibi mi değerlendirilecek, ziyan mı olacak diye böyle söylüyorlar. Burada açıkça çocuğuna ayrıcalıklı davranış beklentisi içinde olduğunu anlıyoruz." (K7)

"…Hocam dedi, benim kızım çok zeki, o yüzden yani bu derslere şey yapamıyor yani odaklanamıyor. Ben dedi çözümünü biliyorum. O şimdiye kadar ta ilkokul birden beri hep öğretmenleri ona özel ödevler verdi. Ona özel ödev vermezseniz başarılı olamazsınız … Benim gördüğüm şu: veli bunu kendisini tatmin etmek için öğretmenden sürekli talep ederken bugün çocuk da aynı karaktere bürünmüş halde ve gerçekten de yani ona sadece ona yönelik söylemediğim bir şeyden tatmin olmuyor, mutlu olmuyor, böyle bir çocuk karşımızda artık var. Böyle bir şey yaşıyorum … Bu da yine çocukta oluşturdukları fakat aslında kendilerini tatmin eden "sıradan olmama, özel olma, elit olma, üstün olma" duygusunun bir göstergesi." (K1)

Ebeveyne ayrıcalıklı olma hazzını yaşatan mekanizmalardan biri seçilmişlik beklentisinn karşılanmasıdır. Çocuğunun üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurumlara gitmesi ve okulda verilen eğitime eksik katılmasını bir ayrıcalık olarak görüp, etiket ile ayrıcalığı, seçilmişlik hissini tattıkları görülmektedir. Diğerlerinden farklı olmayı kıymetli bulmaktadırlar.

"Bunun başka bir sakıncası da şuydu, mesela, bizde eğitim 6 gün, çocuk kesinlikle okula gelmek istemiyor o gün. Yani araştırıyorsunuz şey yapıyorsun, hiçbir sorun yok hafta içi çok mutlu hiçbir arkadaşıyla problem yaşamıyor. Niye gelmek istemiyor? Veli de gelmesini istemiyor ve teşvik etmiyor. Çünkü şöyle bir şey var orada açık bir şekilde yüzüne "senin çocuğun üstün zekalı" deniyor veya bu manaya getiriliyor oraya kabul edilerek. Yani seçilmişlik hissi, özel olma hissi,

ayrıcalıklı hakka sahip olmak, sıradan olmamak, sürüden olmamak vs. Çocuk da bunu alıyor. Veli de bunu alıyor. Onunla öyle bir tatmin yaşıyorlar ki çocuğun bu taraftaki eğitimini tamamen boşluyorlar O tatmin yeterli oluyor fakat çocuk oraya gittiği için damgalanıyor. Damgalandığı için de buradaki bütün faaliyetlerini bırakıyor, ödevini yapmıyor, dersi dinlemiyor, ben zaten pişmişim, olmuşum gözüyle davranıyor ve gerçekten hem gelişimsel hem de akademik açıdan büyük bir darbe yemiş oluyor … Velinin hani nasıl bir şey tatmini varsa bu konuda piyasa mı diyeyim çevre mi diyeyim bunu fırsata çeviren mekanizmalar acayip derecede bunu kullandılar. Kullanmaya da devam ediyorlar." (K1)

"Çaba zor olan. Kolay olan sonuç. Sonuca bakar veli. Üstün zekalı olması daha kıymetli veliye göre. Reklamını daha rahat yapabiliyor çünkü. Seçilmiş olmak daha kıymetli geliyor." (K8)

Ebeveynin, çocuğuna sınıf atlatma talebi eğitim uzmanlarının sıklıkla karşılaştığı bir durumdur. Kendi yaşıtlarıyla okumamak, sınıfta diğer çocuklardan yaş olarak küçük olmak ve buna rağmen başarılı olmak ebeveyn için çocuğu adına bir seçkinlik göstergesidir. Yaşıtlarıyla okurken herkes başarılı olur, asıl mesele büyük yaştakilerle rekabet etmektir onlara göre. Sınıf atlama yaşıtlarından daha zekî olduğunun da otoritelerce onaylanmış bir kanıtıdır.

"Okulun ikinci günüydü, okulun ilk günü zaten sabah oryantasyon biliyorsunuz … 1 saatlik dersten yola çıkarak annesi ertesi gün hemen yanıma gelerek dedi ki "Hocam bu sınıf benim çocuğuma uygun bir sınıf olmadığını düşünüyorum. Benim çocuğumun üstün zekalı olduğunu düşünüyorum. İşte bu sınıftakiler daha hala sayma çubuğuyla işte 1'i, 2'yi, 3'ü sayıyorlar. 2 ile 2'yi toplamaya çalışıyorlar. Benim çocuğum 1000'li rakamlarda toplama yapmayı biliyor. Ben çocuğumun üstün zeklalı olduğunu düşünüyorum ve bu sınıfın çocuğuma uygun olmadığına inanıyorum" diyerek rahat yarım saatlik bir konuşma yaptık annesiyle." (K2)

"Lisede bile var sınıf atlatma talebiyle gelen." (K6)

"Bazen de birinci sınıfa geliyorlar ya kayıt için. Diyor ki "Hocam ikiden başlasa olmaz mı? Hocam diyor bu çocuk sıkılır bu sınıfta, ikiden başlasın. Siz bir bakın, sorun ona soruları ikiyle üçü çarptırın, işte şunu yaptırın bunu yaptırın, okutmaya çalışın, zaten çalıştırıp getiriyor." (K7)

Ebeveynin, çocuğunun arkadaşlarının onu anlamayabileceği yönündeki kaygısı, çocuğunun diğerlerinden farkını ortaya koymanın bir biçimi olarak düşünülebilir. Çünkü hem bilimsel hem popüler kaynaklarda yaygın bir bilgi olarak üstün zekâlı çocukların çevresi tarafından anlaşılmayabileceği mevcuttur. Bunun ebeveyne kaygı ve seçkinlik beklentisi olarak yansıdığı görülmektedir.

"Yani işte sınıfta acaba işte arkadaşları onu anlıyor mu? O her şeyi düşünüyor aslında ama arkadaşları ne kadar acaba onu anlayabiliyorlar. Yani zaten bizim okulumuzda sınıflar birbirine yakın zihinsel özellikte öğrencilerden oluşuyor, bir de öyle olmasa daha nelere takılırdı acaba diye düşünüyorum. Okulun bu özelliğini de bilen bir veli, okumuş yazmış bir veliydi." (K6)

Ebeveynlerin, seçkinlik beklentisini çeşitli formlarda ortaya koydukları eğitim uzmanları tarafından gözlemlenmektedir. Seçkinliğini onaylamayanın bunu anlayamadığını düşünerek güvensizlik geliştirme, çocuğu yaşıtlarından daha fazlasını yapmaya zorlama, okulda diğerlerinden farklı

görevler verilmesi şartıyla çalışacağı aksi takdirde diğerleriyle aynı olan görevlere katılmayacağı, sınıf atlama talebi, üstün zekâlılara özgü eğitim programlarına katılma, arkadaşlarının onu anlamayabileceği kaygısı bu beklentinin bir dışavurumu olarak anlatılmaktadır.

c. Üstün zekâ kaynağı olarak ebeveyn etiketi

'Üstün zekâ kaynağı olarak ebeveyn etiketi' kodu, eğitim uzmanlarına göre ebeveynlerin çocuğun zekâsının kaynağı olarak kendini göstermesi ve bu vesileyle kendinin de üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olarak etiket aldığını hissetmesi durumunu açıklamaktadır. Ebeveynler, çocuğunun pek çok özelliği gibi zekâsının kaynağını da kendine atfetmektedir. Kendisi zekî olduğu için çocuğunun da zekî olduğunu düşünmekte, bunu bir başarı olarak ve aynı zamanda kendi zekâsının tescili olarak görmektedir. Bundan dolayı ebeveynler, çocuğunun üstün zekâ etiketini kendi prestiji, kendi etiketi olarak benimsemektedir. Çocuğun üstün zekâlı olmama ihtimali ebeveynin kendi zekâsına da bir tehdit içermektedir. Bundan dolayı çocuğun etiket alamaması ihtimali ebeveyne kaygı vermektedir. Bu kaygıyla baş edebilmek için çocuğu zekâ testi öncesinde çalıştırmak, materyalleri tanıtıp cevapları söylemek kullanılan yöntemlerden biridir. Çocuğun zekâ seviyesi gerçeği yansıtmayacak olsa da önemli olan çevrenin çocuğu etiketli zannetmesidir. Çünkü etiket, ebeveynin kendisi için istediği, kendi zekâsını göstermesine yardımcı olacak bir araçtır.

> *"Kendisi hayatta başarı elde etmiş velilerimiz belirli bir mesleki açıdan tatmin olmuş velilerimizin şöyle bir korkusu var. Ya çocuğum benim gibi olmazsa gibi bir korku var. Bu sebeple şöyle velilerimiz oldu. Wisc-r testine götürürken daha önceden testi alıp çocuğuna onu uygulatan, benim çocuğum üstün zekalı çıkmalı, yani çıkmazsa ben mahvolurum manasında çok şey veli olarak böyle sıkıntıya düşen sıkıntıya giren insanlar da var. Velinin böyle bir ihtiyacı var … En azından bilmesin başkaları onu üstün zekalı olarak bilsin. Görüntüler çağı… Nasıl ondan artık bir haz duyuyorsa veya prestij elde edeceğini düşünüyorsa böyle bir tepki geliştirebiliyorlar." (K1)*

Ebeveynler, çocuğunun zekâsını kendi çabasına ve genlerine atfederek çocuğun zekâsının kendinden kaynaklandığını ve kendini temsil ettiğini düşünmektedirler. Görece daha iyi kariyere sahip olan ebeveynler bu konuda daha dikkatlidirler. Kendileri, kariyerleriyle çevreye karşı zekâlarına bir standart çizmiş ve bunun çocuklarının etiketiyle pekişmesini istemektedirler. Çocuğun değer sisteminde buna dair herhangi şema olmamasına rağmen ebeveyn kendi atıf sisteminden hareketle çocuğun etiket almasına önem vermektedir.

> *"Ben tıp okudum, eşim de tıp okudu, ailece zekiyiz. Bu çocuk da tıp okumak ve zeki olduğunu göstermek zorunda, bizi temsil ediyor gibi…" (K3)*

> *"Aslında bence hemen hepsi öyle. Yani çocuğun böyle bir değere sahip olduğunu üstün zekalı olmak istediğini düşünmüyorum. Zaten velinin buna ihtiyacı var. Çocuğunun üstün zekalı olduğunu düşünen bütün velilerin altında yatan sebebin bu olduğunu düşünüyorum. Yani üstün zekalı demek kendisinin hoşuna gidecek. Yoksa çocukta bir değişiklik olmayacak. Kendisinin hoşuna gidecek, onunla prim yapacak. "Bak bizim bu kadar düzenli bir hayatımız var, biz bu kadar başarılıyız çocuklar da böyle" diyecek. Yoksa çocuğun çok umrunda olduğunu düşünmüyorum ben." (K5)*

"Bazıları şunu hissediyor hani bu çocuk üstün zekalı bu benden kaynaklanıyor. Bunu konuşmuştuk ya hani. Kendilerine pay biçiyorlar mesela, bu çocuk böyleyse benden dolayıdır deyip kendilerinin de üstün olduklarını göstermeye çalışıyor olabilirler. Benim genlerimden geliyor bu çocuk, onun için hani çocuğum değerli çocuğum üstün çünkü ben yaptım ben başarılıyım. Ben onu yarattım. Gibi bu şekilde düşündükleri için…" (K7)

Bu konuya başka bir açıdan bakılarak ebeveynin, çocuğundaki herhangi normalin altında olan durumu saklama eğiliminde olabildiği de örneklenmiştir. Bu örnek, yine ebeveynin çocuğunun zekâsını kendine atfetmesine işaret etmektedir. Üstün zekâyı kendine atfederek bu etiketten memnun olan ebeveyn, başka bir durumda çocuğu normalin altında seyrediyorsa bunu da kendiyle özdeşleştirdiği için kabul etmeme eğilimi göstermektedir. Bu durum, sadece üstün zekâyı ebeveynin bir üstünlük duygusuyla sahiplenmediğini, aynı zamanda ben tasavvuruna ötekini katma bağlamında benliğine çocuğunu dahil ettiğini, her özelliğini kendiyle ilişkilendirdiğini göstermektedir.

"Velinin bu özel üstün durumuyla tatmin olmasına benzer bir şey ama tam farklı bir açıdan aslında söyleyeceğim. Onu belki biraz daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Çocuğunun üstün olduğunu düşünen veli ne kadar onun reklamıyla, onun üstün olduğuyla üstün meziyetleriyle karşımıza geliyorsa çok benzer bir şekilde eğer çocuğunun gözle görülür bir özel durumu yoksa, down sendromu gibi işte otizm gibi bir özel durumu yoksa işte disleksiyse, dikkat eksikliği varsa yani skalanın daha farklı bir yerinde özel eğitime ihtiyacı varsa bu sefer de bunu mümkün olduğunca gizlemeye çalışarak geliyor veli adayı. Söylendiğinde ona özgü bir eğitim verebileceğimizi anlattığımızda da kabul etmiyor çocuğunda böyle bir şey olduğunu. Yani çocuğunun bu özel ihtiyaçlarından bahsetmiyor aynı şekilde onu da kendisine pay biçerek öbür tarafta nasıl bununla övünüyorsa diğerini de yine kendisinin bir eksikliği olduğunu belki düşünerek bu sefer onu kabul etmeme ve gizleme eğilimiyle geliyor veli. İnsan aynı insan sonuçta işte…" (K2)

Ebeveynlerin, çocuğunun zekâsının kaynağını kendilerine atfetmeleri ve böylece kendilerinin etikete sahip olmaları durumuna eğitim uzmanları tarafından dikkat çekilmektedir. Ebeveynler, kendi kariyerlerinde ispat ettiklerini düşündükleri zekâlarını çocuklarının etiketiyle pekiştirmek istemektedir. Çocuğun etiket alamama ihtimalinin yarattığı kaygıyla baş etme yöntemi olarak çocuğa zekâ testini çalıştırıp getirmek de dahil olmak üzere kendini gerçeklikten uzaklaştıracak yöntemler dahi düşünebilmektedir. Bu kaygının seviyesini ve etikete verdiği önemi göstermektedir. Ebeveynler çocuğun etiketini kendi değer sisteminde anlamlandırmakta, zekâ seviyesi normalin altındaysa bunun kaynağını da kendilerine atfederek kendilerine bir hakaret olarak algılamaktadırlar. Her iki uçta görülen zekâ seviyesi örneği de ebeveynin çocuğun zekâsının kaynağını kendine atfettiğini, çocuğun etiketini kendi etiketi olarak benimsediğini göstermektedir.

d. Ekstra eğitimler ve prestiji

'Ekstra eğitimler ve prestiji' kodu, ebeveynlerin çocuklarını sürekli çeşitli dallarda etkinlik ve kurslara götürme çabası ve bunun onlar için bir prestij meselesi olarak değerlendirilmesini ele almaktadır. Ebeveyn için çocuğunun yeteneğini bulmak için onu okul dışı etkinliklere, kurslara götürmek popüler ve prestijli bir etkinlik olarak görülmekte, ebeveyn çocuğu için bütün imkânlarını kullanarak

ebeveynlik sorumluluğunu yerine getirdiğini hissetmektedir. Bu durum bir üstünlük duygusu meselesi olmakla beraber sektöre katkı için yaratılan bir algının da sonucu olarak değerlendirilmektedir. Sektörün yarattığı algıdan dolayı buna yönelen ebeveynlerin duygularına hitap edilerek sektörü beslemesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

> *"Bir de bu çocuklarda sadece işte okulun verdiği eğitimle yetinmiyorlar mesela yazın yaptığım görüşmede şöyle bir şey vardı. "Çocuğumuzun yeteneklerinin farkında mısınız? Çocuğunuzu bu alanlarda yönlendirir misiniz?" diye sorular soruyorsunuz veliye mesela diyor ki "Hocam okçuluğa gitti, basketbola gitti, bilim kulübüne gitti, yüzmeye gidiyor, şimdi piyanoya göndermeyi düşünüyorum, Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor." Yani çocuk, her akşam farklı bir etkinliğe gidiyor. Ve hiçbirinde de sabit devam etmiyor. Bir A'ya gidiyor, bir B'ye gidiyor, bir C'ye gidiyor … Ondan sonra diyorsunuz ki hani şu an devam ettiği var mı? "Hocam şu konuda becerisinin olduğunu düşünüyorum, eğer isterse ona da göndereceğim." Yani yeteneği keşfetmek de çok popüler ve istismar edilen bir konu haline geldi. Yaş seviyelerinin gelişim görevlerini, edinilmesi gereken amaçlarını şaşırdık artık." (K7)*

e. Gerçekdışı önem / benmerkezcilik

'Gerçekdışı önem/benmerkezcilik' kodunda, çocuğa doğaüstü bir vasıf atfedilerek ebeveynin, çocuğun çevresini dikkate almadan sadece kendi çocuğu merkezinde tolerans ve hizmet beklemesi anlayışı incelenmektedir. Eğitim uzmanları ebeveynlerde rastladıkları bu yaklaşımı iki yönüyle ele almaktadırlar. Birincisi çocuğa insanlığın kurtarıcısı rolünün biçilmesiyle çevresindeki herkesin onun zekâsını geliştirmesi için hizmet etme yükümlülüğüne sahip olması beklentisidir. Diğeri ise yine çocuğun potansiyeli dolayısıyla yapabileceği hataların tolare edilmesi, herhangi bir sınırın onun için söz konusu olmaması gerektiği, her davranışının mazur görülmesi ve tahammül gösterilmesi gerekliliğidir. Bu beklentiler gerçekdışı bir yapı sergilemektedir. Çocuk için geliştirilen bu algı, ebeveyne bu özelliklere sahip bir çocuğun ebeveyni olmanın verdiği üstünlük duygusu olarak yansımaktadır.

> *"Üstün zekalıysa mucize yaratmaya adaydır. Bunun için çevresi onun bu mucizeyi yaratmasına ne pahasına olursa olsun hizmet etmekle görevlidir anlayışı var." (K5)*

> *"Velilerin en çok hoşlandıkları sıfatlardan biri de liderlik özelliği. Bunu da yine zekayla ilişkilendiriyorlar. Arkadaşlarının arasında en iyisi, o yüzden rahatlıkla her şeyi yapabilir, öğretmenine her şeyi söyleyebilir, sınıfta kontrolsüz davranışlar sergileyebilir ve herkes bunları tolere etmekle yükümlüdür. Çünkü o diğerlerinden farklı." (K3)*

f. Sosyal denklik beklentisi

'Sosyal denklik beklentisi' kodu, ebeveynlerin hem çocuğu hem de kendisi için daha steril, zekâ seviyesi kendileriyle uyumlu kişilerle paylaşacağı bir ortam beklentisi olmasını eğitim uzmanlarının algısı doğrultusunda incelemektedir. Bu beklenti, üstünlük yanlılığı etkisi kapsamına girmektedir. Zekâ, kriter olarak kabul edilmekte ve bu kriter çerçevesinde kendini anlayabileceğini düşündüğü kendiyle aynı seviyedeki kişileri sosyal ortamında sınıfsal bir beklentiyle tercih etmektedirler. Ebeveynin, hem kendileri hem çocuklarının kendi belirledikleri başarı ve zekâ düzeyine sahip

çocuklar ve onların ebeveynleriyle iletişim kurması; benzer zekâ düzeyinde olduğunu düşündüğü çocuklarla çocuğunun problem yaşamasına tahammül edememesi ama diğerleriyle yaşadığı problemleri göz ardı etmesi bu beklentinin yansımaları olarak kabul edilebilir. Bu beklenti, dışlama, küçümseme gibi grup içi ve grup dışı sosyal ve duygusal problemlere yer hazırlayabilir.

"… öğretmenlik yıllarımın yani başlangıcı idi. Velinin birisi ısrarla çocuğunun yerinin bu sınıf olmadığını söylüyordu. Karşı sınıfa geçmek istiyordu. Ama sürekli beni zorladı olmadı işte rehberlik servisini zorladı. Olmadı. İdareyi zorladı olmadı. Olmadı. En sonunda çocuğuna şöyle bir şey söylediğini çocuktan öğrendim tabii ki ben, sen teneffüslerde o gitmesini istediği sınıfının öğrencileri ile vakit geçir onlarla oyna. Onlarla arkadaşlık kur diye çocuğa söylemiş. Çocuk sınıftan kopuk, çocuğu bir türlü sınıfa adapte edemiyorum. Dedim ki "canım benim, işte arkadaşların şöyle böyle falan filan ne gibi sıkıntıların var?"; "Hocam" dedi, "yani babam bana diyor ki yani sen şimdi bu sınıftasın ama dışarı çıkınca git öteki sınıfın çocukları ile arkadaşlık kur, onlar senin arkadaşların olsun, senin seviyene onlar uygun çünkü." Böyle tepkiler gördüm sanıyorum benzer kaynaklardan doğan iki farklı sonuç. Bunlar da çok dikkatimi çekmişti o zaman ama yine de o dönem başarılı olamadım. Yavaş yavaş tabii ki çocuk bu, arkadaşları ile bütünleşti, birazcık daha dengelendi ama o çocuğun sınıfa intibakı diğerlerine göre çok daha zor oldu. Bizim neredeyse bir yılımıza mâl oldu. Nitekim bu onun ders başarısını da düşürdü. Sınıfta problem çıkaran öğrenci haline de geldi. Sevilmeyen öğrenci haline geldi … 6 yıl önce bir sınıfım vardı. Veli toplantımızı yaptık. Ondan sonra velimizin bir tanesi beni aradı ve sınıfa veli olarak dahil olamadığını söylemişti. Tabii ben anlayamadım. Yani neden dahil olamadığını. Niye olamasın? Ya da görünürde herhangi bir şey ben gözlemleyememiştim. Daha sonra üzerine düştüm. Diğer verilerle değişik görüşmeler yaptım ve şunu gördüm. O velinin öğrencisi zekâ seviyesi olarak -en azından çıktılarıyla baktığımda- o çocuklarla tamamen aynıydı fakat nedense diğer veliler gelen çocuğun daha düşük bir zekâsı olduğu inancına kapılmışlardı. Hem çocuklarını onunla arkadaşlık kurmayın diyerek doldurmuşlar, hem de kendileri o gelen veliyi dışarıda bırakmışlardı … bizim çocuklar daha zeki diyorlar kendi aralarında böyle bir sosyal çevre edinmişlerdi. Zeki olmadığını düşündükleri çocuğun velisini asla içlerini almadılar." (K1)

"Anneler bir arada oldukları sürece çocuklarının da bir arada olmalarını sağlıyorlar. Bir de o çocuklar mesela bir başka arkadaşlarıyla sorun yaşadıkları zaman problem değil, aileler buna müdahale etmez ama o üç arkadaş kendi içinde sorun yaşadığı zaman kıyamet kopar. Yani işte bugün, Ahmet, Mehmet, Ali olduklarını düşünelim, Ali, Ahmet ile sorun yaşarsa kıyamet kopar, bütün okul haberdar edilir, veliler ayağa kalkar, ama aynı Ali, Muhammet ile sorun yaşarsa hiç problem değil çünkü o, Ali'nin zekâ seviyesinde olmadığı için bu problemi yaşanmıştır. Farklı zekâ düzeylerinde oldukları için anlaşamamaları normaldir yani." (K5)

g. Hataya tahammül edememe

'Hataya tahammül edememe' kodu, ebeveynlerin, çocuğunun yaptığı bir yanlışa veya onun herhangi eksikliğini duymaya tahammül edememesini, böyle bir şeyle karşılaştığında ise bunu çocuğunun zekâsına bir hakaret olarak kabul etmesi durumunu incelemektedir. Bir diğer deyişle zekânın sağladığı hatasızlık önkabulü olarak da ifade edilebilir. Eğitim uzmanlarına göre, bu durum çocuğun gelişimini, hataya bakış açısını etkileyerek onun kişilik gelişimine yön verebilir; aile içi iletişim problemlerine ve psikolojik problemlere yol açabilir.

"12. Sınıf öğrencimiz. Uzun zamandır ortaokuldan beridir bizde. Ben de dersine girdim, bir dönem de sınıf öğretmenliğini yaptım bu çocuğun. Annesinin ona karşı toleransı sıfır. Mesela deneme sınavına giriyor. 120 soru var. Bu çocuk diyelim ki bu 120 sorudan 2 tane soru kaçırdı. Evde çocuğun başının etini yiyor. Nasıl olur da bu iki soru kaçar? Dönüp hani siz çocuğun başka yönüne dair bir şey söylediğiniz zaman hani şöyle bir ihtiyacı var psikolojik gelişimine dair bir şey söylediğiniz zaman "benim oğlum süper, benim oğlum harika, o benim akıl hocam" deyip onunla

ilgili konuşulabilecek bahsi geçebilecek bir eksiklik olduğunu hissettiğinde doğrudan gardını alan veliler de var. Bu tepkiyi verenler var. Yani dışarıya karşı onun zekasını savunma olarak kullanıyor ve içeride bambaşka bir tutumla gerçekten çocuğun hayatını zehir ederek, onu ezerek yok ediyor. Artık öyle ki aralarındaki ilişki kopma noktasına gelmişti. Allah'tan biraz akl-ı selim davrandı da o ilişkiyi koparmadan birazcık tamir etme imkânı elde etti. Yoksa kopup gidecekti çocuğuyla arasındaki ilişki. Çocuğun üstün zekalı olması başka hiçbir problemi olmamalıymış gibi algılanıp, tabir-i caizse onun herhangi bir eksikliğinin görülmesi zekasına da bir hakaret olur gibi algılayıp öyle davranıyorlardı." (K1)

h. Zekânın hebâ olmaması çabası

'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasında ait 'zekânın hebâ olmaması çabası' kodu, zekâya atfedilen değer doğrultusunda ebeveynlerin çocuğunun zekâsının ziyan olmaması, iyi değerlendirilmesi yönünde onun üstün özelliklerine vurgu yapmasıyla açıklanmaktadır. Çocuğun sahip olduğu bu özel niteliğin iyi değerlendirilmesi için eğitim ortamının ve uzmanlarının sorgulandığı, eğitimin bir bütün olarak kabul edilmeyip sadece bilişsel gelişimin ön planda tutulduğu yanlılık barındıran bir durum ortaya konmaktadır. Bu bakış açısı üstünlük yanlılığının bir yansıması olarak görülebilir. Ayrıca sadece bilişsel yönünün dikkate alınması, çocuğun gelişim sürecinin eksik kalmasına sebep olabilir.

"Yani ilkokuldan liseye kadar olan süreci değil, doğrudan ve sadece zekasının en büyük etken olduğunu düşündüklerini ifade eden davranışlar içinde oluyorlar. Diğerlerinden farklı olan bu özelliklerini siz değerlendirebilecek misiniz? Yoksa heba mı olacak?" (K7)

Özetlemek gerekirse, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin tutum, davranış, duygu ve düşüncelerinde bulunan ortak örüntünün eğitim uzmanlarınca değerlendirilmesi ile üstünlük yanlılığı etkisinin görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Üstünlük yanlılığı etkisinin çeşitli şekillerde tezahür ettiği görülmektedir. Çocuğunu en iyi kendisinin tanıdığını ve en doğru kararları kendisinin verebileceğini düşünme ile ebeveynin fikrinin merkezîliğine vurgu yapılmakta, seçkinlik, sosyal denklik ve hatasızlık beklentisi, önemli bir değer olarak görülen zekânın hebâ edilmemesi, zekâya gerçekdışı önem verilmesi ve çocuğundaki zekânın kaynağını kendisine atfetmesi ile ebeveynin de etiketlenmesi, çocuğun üstün zekâlılara özgü eğitime dahil olmasının ebeveyn için bir prestij olarak görülmesi gibi çeşitli boyutlar açıklanmaktadır. Üstünlük etkisinin etiketli çocuğu olan ebeveynlerde diğer ebeveynlere göre bariz bir şekilde farklılaştığı anlaşılmakta, etiket etkisi olarak eğitim uzmanları üstünlük yanlılığını ortaya koymaktadır. Üstünlük yanlılığı ebeveyn vasıtasıyla çocuğa sirayet etmektedir. Bu da çocuğun psikolojik sağlığı açısından risk anlamına gelebilir. Eğitim uzmanları, görüş ve gözlemleri doğrultusunda buna çare geliştirmeye gayret etseler de sistemsel bir problem olduğunu da belirtmektedirler.

2.1.5.1.2.Ailenin Gerçekdışı Beklentisi

Etiketin ebeveyndeki etkilerinden biri olarak ortaya çıkan 'ailenin gerçekdışı beklentisi' teması, etiket etkisiyle çocuğun zekâsının olması gerekenin üstünde geliştiğine dair inançlarının ebeveynlerin çocuktan gerçekdışı beklentilerinin eğitim uzmanlarınca değerlendirilmesini incelemektedir.

Ebeveynler, çocuğun sahip olduğu bu hazineyi boşa harcamamak ve onu doğru değerlendirebilmek için çocuğa kendi beklentileri doğrultusunda bazı yaptırımlar uygulamakta, beklentilerini gerçekdışı bir şekilde yaşamaktadırlar. Gerçekdışı beklentiler kapsamında, sosyal hayatın ders başarısı için kısıtlanması, çocuğa zekâsını göstermesi yönünde yapılan baskı, gelişim görevleri dışında beklentiler görülmektedir. Gerçekdışı beklenti, çocukta kişilik gelişimi ve psikolojik sağlık açısından problemler yaratabilir. Eğitim uzmanları, ebeveynin yüksek/gerçekdışı beklentisi ile yaşadığı hırs sebebiyle çocukta kaygılar geliştiğini, öğretmeniyle iletişim kurarken, soru sorarken bile problem yaşamaya başladığını gözlemlediğini ifade etmektedirler.

> *"…çocuk ailesinin üstün zekalı beklentisinden dolayı da yıkılıyor, bitti artık onun için her şey. Hiçbir şey yapamayacak gibi hissediyor. Böyle hissettikçe daha da iniyor, hissettikçe daha da iniyor. Sorulardan korkuyor, öğretmeniyle iletişim kurmaktan korkuyor…" (K5)*

Ebeveynin çocuktan gerçekdışı beklentisi, çocuğun kendi rolünü ve ebeveyninden alacağı destek ihtiyacını sekteye uğratarak aile içinde rol karmaşasına sebep olmaktadır. Bu durumu gözlemleyen ve yorumlayan eğitim uzmanları, gerçekdışı beklentinin, ailede sistemsel problemler yarattığını ifade etmektedirler.

> *"…çocukta hata bulmama ve onu olması gerekenden daha yüksek bir konuma yerleştirme rol karmaşasına da sebep olabilir. Anne anneliğinden çocuk çocukluğundan çıkıyor. Ve her ikisinin de konum kaybına, ihtiyaçlarını doğru karşılayamamasına sebep oluyor." (K8)*

> *"O bahsettiğim ailede mesela baba sık sık şehir dışına çıkmak zorunda kalıyor. Baba şehir dışına çıktığında evde o çocuk her şeyi yönetiyor. Çocuk anneyle konuşuyor karar veriyor, kardeşlerini idare ediyor. Bütün görev ve yetki o üstün zekalı çocukta oluyor. Şimdi bu çocuk mu baba mı? Çocuğa da zararlı ebeveynin konumu için de zararlı ama uzun vadede olduğu için bu zararları göremiyorlar. Annesinin de sözünü dinlemeyecek hale geliyor. Mesela annesi bir şey söylediğinde annesinin yetkisini tanımıyor kesinlikle." (K7)*

Ebeveynin gerçekdışı beklentileri, özellikle çocukların sınavları ve notları ile ilişkilendirilmektedir. Çocuğun merkezî sınava gireceği sınav senesinde kapasitesi gerekçe gösterilerek, zekâsının israf edilmemesi ve ebeveynin beklediği sınav başarısını elde edebilmesi için çocuğun sosyal hayatı kısıtlanmaktadır. Çocuktan beklenen sürekli ders çalışmasıdır.

> *"Şimdi hemen her sene yaşıyorum ama bu sene de 8. Sınıflarda benim birinci dönem zirvelerde oynayan çocuklarım şu anda okulun sonuncularına doğru ilerliyorlar. Bunun tek sebebinin bu aileler olduğunu düşünüyorum. Çocuklara alabileceklerinden fazla sayıda soru yüklemek ve bu ailelerin çocukların sosyal hayatlarını da mahvettiklerini düşünüyorum çünkü ona da müdahale ediyorlar. Çocuk top oynayamaz, sinemaya gidemez, çocuk ne bileyim o yaşının getirdiği hareketleri yapamaz, arkadaşlarıyla buluşamaz, eve gelir bir yemek yiyecek kadar süresi vardır ondan sonra sürekli ders çalışmak zorundadır. Potansiyelini harcamamalıdır. Sürekli ödevler yüklenir…" (K5)*

Ebeveynler, çocuklarına zekâsını göstermesi için baskı yapabilmektedir. Bu baskı sonucunda çocuklar, iki uç tutum sergileyebilmekte, bunlardan biri saldırganlık ve uzlaşıdan uzak olmak, diğeri ise çekingenlik ve sıkılganlıktır. Öte yandan baskı sonucunda çoğunlukla derslerde ebeveynin beklediği başarıyı gösteremedikleri eğitim uzmanlarınca görülmektedir.

> *"Çocuğun zekâsını göstermesi için yapılan baskı var bir de. Bu şartlarda da çocuk ikiye ayrılır. Ya asi olur, anneyi babayı ezer geçer hiçbir şey dinlemez ya da pısırık olur. Anne baba ne derse yapar ama bu kesinlikle verimli olmadığı için sınavlarda veya velinin gösterge olarak gördüğü derslerde başarılı olamaz. Dolayısıyla bu velilerle nasıl mücadele edilebilir. Bunun çok duygusal bir şey olduğuna inanıyorum." (K5)*

Standart olarak gördüğü ve kendi çocuğunu da standart üstü olarak değerlendirdiği için bu ebeveynler, öğretmenin öğrettiklerinden tatmin olmamakta, çocuğunun bu eğitimle yeterince gelişemediğini düşünebilmektedir. Ebeveynin çocuktan gerçeküstü beklentileri karşılanamadığında ebeveyn eğitimin yetersiz olduğunu düşünmektedir. Fakat bu durum aslında çocuk üzerinde bir beklenti baskısı yaratmakta, çocuktan gerçekdışı gelişim görevleri beklenmektedir. Bu düşüncelerden dolayı eğitim uzmanlarına göre okullardaki seviyelerin amacının kayması ve gerekli verimin alınamaması söz konusu olmaktadır.

> *"İlköğretimden üniversiteye ya da üniversiteden sonra master doktora düzeyinde konuşma yapması bekleniyor çocuktan. Bilimsel bir buluş yapmasını bekliyor çocuktan. Yani bu çocuk tamam şimdi ilkokul 2'ye gidiyor ne bulacak? Gerçekten bu ihtiyacı taşıyan veliler var. Çünkü çocuğunu deha gördüğü için orada sizin işte öğrettiğiniz normal derslerin müfredatı onun için hiç önemli değil. Tam manasıyla bu çocuk en azından 4. Sınıftan buradan ilköğretim mezun olduğu zaman bilimsel bir buluş bulması lazım, beklenti bu yönde. İlköğretim diye bir şey zaten kalmadı. İlköğretimin doğası nedir, nedeni niçini kapsamı nedir diye bir şey kalmadı. Çok da kullanılan bir alan olduğunu düşünüyorum ben." (K1)*

Ebeveynlerin çocuklarından etiket dolayısıyla olması gerekenden fazla yani gerçekdışı beklentileri olduğu eğitim uzmanları tarafından çeşitli boyutlarıyla ortaya konmaktadır. Ebeveynin gerçekdışı beklentisi, çocuğun kişilik özelliklerini şekillendirmekte, onu çekingen, uzlaşıdan uzak, saldırgan hâle getirebilmekte, çocuğun kaygısının yüksek olmasına sebep olmaktadır. Ailedeki rolünü muğlaklaştırmakta, sosyal hayatını böylece sosyal gelişimini kısıtlamaktadır. Çocuğun gelişim görevlerini, yaşının gerektirdiği duygusal ve sosyal gelişim unsurlarını gerçekdışı beklentilerle yetersiz bulmaktadır. Bütün bunlar etiketin çocuğa, ailenin bütününe ve topluma etki edecek yönlerinden bazıları olarak dile getirilmektedir.

2.1.5.1.3.Aile İçi İlişkiler

'Aile İçi İlişkiler' teması, üstün zekâlılık düşüncesi veya etiketinin aile sistemine yansıma biçimlerini incelemektedir. Etiket etkisi sadece etiketlenen çocuğun değil aynı zamanda ailenin bütününün etkilendiği bir olgudur. Etiket, ailede rol karmaşasına neden olabilmektedir. Etiketli çocuğun ve ona

karşı ebeveyninin rolleri muğlaklaşır, tâbî olunan örtük biçimde etiketli çocuk hâline gelebilir. Bu durum, çocuğun ihtiyacı olan ebeveyn desteğini alamamasına, ebeveyninse konumunun değişmesiyle aile sisteminin hasar görmesine sebep olabilmektedir.

> *"Evet yani aralarında o ilişki neredeyse kaybolmuştu yani anne-evlat ilişkisi neredeyse kaybolmuştu." (K1)*

Eğitim uzmanları, ebeveynin çocuklarından birini üstün zekâlı olarak görmesi veya bir çocuğunun üstün zekâ etiketi olması durumunda, ebeveynin üstün zekâlı çocuğun ihtiyaçlarının daha fazla olduğu inancına sahip olabildiğini, o çocuğa daha fazla yetki verebildiğini, ona daha çok güvendiğini gözlemlemektedirler. Bu da etiketin aile sistemi açısından kardeşler arasında probleme alt yapı oluşturduğunu göstermektedir. Aile sistemini bir bütün olarak etkilediği görülmektedir. Bu, hem etiketlenen çocuğu hem de etiketlenmemiş kardeşlerini olumsuz etkileyebilir.

> *"Ailenin iki tane, üç tane, dört tane çocuğu var. Bu çocukların içerisinden bir tanesi üstün zekalı olarak etiketleniyor. Hayatı boyunca sürekli o çocuk üzerine oynuyor. Hep o çocuk en iyisini yapar, bütün emeklere o değer gibi. Çocuklarının arasında en iyi her şeyi o yaparmış gibi ya da o çocuktan beklentisi çok yüksek sanki anne-babadan sonra evde en yetkili kişiymiş gibi. Geçen hafta bu konuyla ilgili bir veliyle konuşmuştum. İşte Ahmet diyelim, Ahmet şöyle Hocam, Ahmet'le çok güzel sohbet edersiniz. Eşimden sonra en çok sohbet edebildiğim insandır. Evimizdeki her şeyi o idare etsin gibi hem o çocuğa çok fazla görev ve sorumluluk yüklüyorlar hem de aynı zamanda diğer çocukları görmezden geliyorlar. İçlerinden bir tanesini mutlaka diğerlerine göre daha üstün olduğunu düşünüyorsa bunu konuşmalarına, davranışlarına yansıttığı gibi bir de diğer çocuklarına da işte "bunu sadece abiniz yapabilir" gibi böyle şeyler hissettiriyorlar." (K7)*

Etiket etkisi, ebeveynlerde kendini çeşitli biçimlerde göstermektedir. Bunlar arasında üstünlük yanlılığı etkisi, gerçekdışı beklenti, çalışma disiplini, üstün zekâya eşlik eden psikopatolojiler, aile içi ilişkiler gibi boyutlar bulunmaktadır. Eğitim uzmanları, etiketin ebeveyni etkileyen yönlerini çeşitli örneklerle ortaya koymaktadırlar. Etiketin, ebeveyne etkisi doğrudan ve dolaylı olarak çocuğa da yansımaktadır. Etiketin etkisi ile ebeveyn, üstün zekâ sektörünün içinde bulunmaya ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacın karşılanmasında piyasanın sunduğu imkânlar ikinci üst temada değerlendirilmektedir.

2.1.5.1.4.Gayret/Çalışma Disiplini

'Gayret/çalışma disiplini' teması, eğitim uzmanlarına göre etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, gayret ve çalışma disiplini yerine zekâya öncelik vermesi durumunu incelemektedir. Bu ebeveynlerin, sonuç odaklı olduğu, ders başarısı ile zekâyı doğru orantılı algıladığı görülmektedir. Böyle muamele görmüş çocukların başarılarının düştüğünü gözlemleyen öğretmenler, az emekle başarıya sahip olduğunu düşünen çocuklarla karşılaşabilmektedirler. Ayrıca çoğunlukla emek ve gayret yerine sınıflı yapıyı güçlendirme işlevi olan emek harcanmadan kazanılan özelliklerle kendini ifade etmeyi tercih etmenin popülerleştiği belirtilmektedir. Etiketli çocuklar da ebeveynin bu duruşuna paralel olarak her şeyi

bildiğine inanan bir yapı sergilemekte, çalışan öğrencilerle sadece etiketli olup düzenli çalışmayan öğrenciler arasındaki ders başarısı bariz olarak görülmektedir.

> *"Genelde çünkü sınava odaklı, sonuca odaklı. Yani sınavlardan aldığı sonuç yüksekse kesin o çocuk üstün zekalıdır. Çalışmasının, emeğinin bir karşılığı değilmiş sanki zekasının vermiş olduğu bir karşılıkmış gibi. Süreci önemsemezler genelde. İşte bu anlayış, bu zihniyet çabayı değil insanları sınıf sınıf ayıran bazı özellikleri baz aldığı için genelleyerek bakarsak çocuğa genel bir kişilik özelliği kazandırmış oluyor böylece. Hangisi daha değerli veliye göre? Çaba mı sonuç mu?" (K7)*

> *"Ancak şöyle bir fark oluşuyor ve bunu da yine toplantılarda ifade etmeye çalışıyoruz. O okuma-yazma bilip gelenler velilerine göre zeki olan çocuklar süreç içerisinde eğer çalışmalarında özenli davranmadılarsa gayret göstermedilerse sonradan okuma-yazma öğrenen öğrencilere göre geri kalıyorlar. Kesinlikle okuma hızlarında sayılarla ilgili olan o becerilerde hani evet harika bir şekilde geldi, sonra da üzerine kattı olmuyor. Nasıl olsa üstün diye çalışmasını desteklemiyorlar. Ve şu cümleleri zaten çok fazla duyuyoruz birinci sınıf öğrencilerinde dahi "ben zaten bunu biliyorum öğretmenim." Yani öğrenmeye kapalı." (K4)*

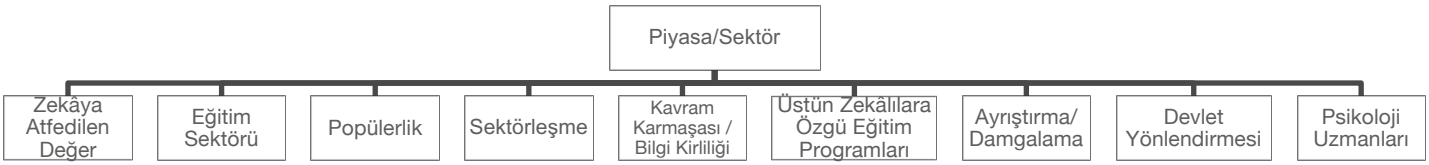
2.1.5.1.5.Üstün Zekâya Eşlik Eden Psikopatolojiler

'Üstün Zekâya Eşlik Eden Psikopatolojiler' teması, etiketli çocuğun üstün zekâ durumuna eşlik eden psikopatolojiler konusunda ebeveyn tutumu ve katkısını incelemektedir. Eğitim uzmanları, bu çocuklarda görülen psikopatolojilerin sebepleri arasında ebeveyn tutumunun da olabileceğini ifade etmektedirler. Fakat çocukta görülen psikopatolojileri, ebeveynler üstün zekâlı olmanın sonucu olarak değerlendirebilmektedir.

> *"Karşılaştığımız bazı vak'alar (üstün zekâ etiketli) çok ciddi kaygı bozukluğu, tikler, takıntılarla mücadele ediyorlar. Bunların kaynağında pek çok şey olabildiği gibi ebeveyn tutumunu da görüyoruz. Bunlar üstün zekâlı olmasının bir sonucuymuş gibi…" (K3)*

2.1.5.2.Üst Tema 2: Piyasa/Sektör

Üstün zekâlı çocukların ebeveynleriyle belli bir süredir çalışmakta olan öğretmen, eğitim yöneticisi ve psikolojik danışmanlarla, üstün zekâlı olduğu belirlenmiş çocukların ebeveynlerinin duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen odak grup görüşmesi sonucunda ortaya çıkan bir üst tema 'Piyasa/Sektör' olmuştur. Etiket, ebeveynleri çeşitli yönlerde etkilemekte ve çocuğunun üstün zekâsına katkı sağlamak için bir şeyler yapmaya ihtiyaç oluşturmaktadır. Bu ihtiyacı oluşturup sonra da ihtiyacın karşılanması için imkân sunan bir sektör işlemektedir. İkinci üst tema bu sektörün boyutlarını, piyasanın unsurlarını eğitim uzmanlarının gözlemleri doğrultusunda incelemektedir.

Şekil 2.3: Piyasa/Sektör Üst Temasına İlişkin Temalar

Şekil 2.3'te görüleceği gibi 'piyasa/sektör' üst teması; 'zekâya atfedilen değer', 'eğitim sektörü', 'popülerlik', 'sektörleşme', 'kavram karmaşası/bilgi kirliliği', 'üstün zekâlılara özgü eğitim programları', 'ayrıştırma/damgalama', 'devlet yönlendirmesi' ve 'psikoloji uzmanları' temalarından oluşmaktadır. Aşağıda bu temalara ilişkin frekans değerleri sunulmaktadır:

Tablo 2.5: Piyasa/Sektör Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı

Temalar	Frekans
Zekâya Atfedilen Değer	9
Eğitim Sektörü	5
Popülerlik	5
Sektörleşme	4
Kavram Karmaşası / Bilgi Kirliliği	2
Üstün Zekâlılara Özgü Eğitim Programları	2
Ayrıştırma / Damgalama	1
Devlet Yönlendirmesi	1
Psikoloji Uzmanları	1
TOPLAM	30

Bulgular incelendiğinde Tablo 2.5'te belirtildiği gibi 'piyasa/sektör' üst temasında en çok bahsi geçen konunun, 'zekâya atfedilen değer' olduğu görülmektedir. Sektörün hedefine ulaşabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için önce hedef kitlenin anlam dünyasında değer yaratmak gerekir. Bu durumda, zekâya atfedilen değer kodunun bu üst temada en yüksek frekansı alması beklenen bir sonuçtur. Sektörün, çocuk ve ebeveyni etrafında aktif olmasından dolayı yarattığı alanın büyük çoğunluğunun okula yansımış olabileceği düşünülmektedir. Mikrodan makroya pek çok alanın piyasaya dahil olduğu ve katkı sunduğu görülmektedir. Aşağıda bu kodlar, katılımcıların görüşleriyle örneklendirilmiştir.

2.1.5.2.1.Zekâya Atfedilen Değer

'Zekâya atfedilen değer' temasında, eğitim uzmanlarının bakışıyla ebeveynlerde ve toplumda zekâya atfedilen değerin ve anlamın nasıl olduğu incelenmektedir. Uzmanlar, ebeveynlerce ve toplumda bilişsel gelişimin öncelendiğini, toplumsal olarak zekâya atfedilen değerin onu önemsenen

bir kavram hâline getirdiğini ve bunun toplumsal pratiklere de yansıdığını ifade etmektedirler. Ebeveynler, çocuğun bilişsel özelliklerini ve bunun en büyük göstergesi olarak kabul edilen sınav notlarını öncelemekte ve hatta çocuğun diğer bütün özelliklerini göz ardı etmeye kadar varabilen bir tutum sergileyebilmektedirler.

> *"Başka bir gelişimsel özelliğini dikkate alan yok zaten çünkü kâr getiren tatmin sağlayan o değil." (K1)*

> *"Çocuklarının üstün zekalı olduğunu düşünen velilerle çocuğunun başka bir problemini konuşamayız. Öyle bir şey olamaz yani bahsettiğimiz konular işte sürekli üzgündür veya çocuk yalnızdır, bir tane arkadaşı vardır sadece samimi olduğu veya öğretmenlerine saygısızlık yapar. Aileyle bu gibi konuları konuştuğumuzda bizim aldığımız cevaplar şunlar "hocam biz ders kısmıyla ilgilenelim, öbür kısmını hallederiz." Hatta bir öğretmenimiz bu sene net olarak bir velimiz şunları söyledi bu problemler karşısında "siz onun annesi değilsiniz, siz karışmayın bu işlere, siz sadece dersleri ile ilgilenin." Şeklinde net bir çizgi ile kabul etmemezlik söz konusu. Bu tür çocukların ailelerinin çoğunun evdeki tutumunun yanlış olduğunu düşünüyorum. Çocuğun başarısı onları tatmin ettiği için ders başarısı, başka bir şey görmüyorlar, araştırmaya ihtiyaç duymuyor, onu bir sorun olarak kabul etmiyor. Çünkü sonuçta okul birincisidir çocuk bakıldığında … bir derste çok iyidir çocuk diyelim ki fen dersinde, sürekli ondan konuşur veli. Yahu bunun diğer dersleri de var. Hayır ama üstün zekalı olduğu için çocuk fene ilgisi vardır. Sadece bu meseleyle ilgili konuşmak ister. Çocuğun her gün karnı ağrır mesela biz deriz ki yani bu karın ağrısı tıbbi bir şey değil falan, hayır o fen dersindeki başarıya devam eder. Yani diğer alanlarda da bu velilere ulaşmak zor. Eğer bu inancı değiştirmezsek veya doğru olanı vermezsek başka bir problemleri ile alakalı konuşamıyoruz. Bir kere söylediğimizi hiç hiç uygulatamıyoruz. Yani ben bu sene bir öğrencimin ailesine, ben, matematik öğretmeniyim, dedim ki bu gece ders çalışmasın. Başarısının artması için, altındaki sebep de onun istediği sebep aslında. İki üç deneme sınavında fulledi falan. Şimdi bir inişi var. E şimdi bu inişi toparlayabilmek için bunu çözmek için şunu söyledim, bu gece ders çalışmasın. Başaramadım. Yani hem kurumun idarecisi hem matematik öğretmeni olarak söylüyorum. İki saatten sonra bari Türkçe testi çöz diyerek yine de çözdürüldü yani." (K5)*

Ebeveynler, çocuğun bilişsel özelliklerine, zekâ gelişimine önem vererek psikolojik, duygusal ve sosyal alanları geri planda görebilmekte, bunun için okulun da kapsamını dar bir çerçevede değerlendirip sadece derslerle sınırlı olduğunu düşünebilmektedirler. Eğitim uzmanlarına göre ebeveynin çocuğa bütün yönleriyle hitap edebilmesi için sektörün öne sürdüğü bu yanlış algıyı aşması gerekmektedir.

> *"Dolayısıyla bu çocukların psikolojilerinin bunların eğitimlerinden çok daha önemli olduğu bence buna yönelik bir çalışma yapmak gerekiyor." (K6)*

> *"Sosyal ve duygusal gelişimini tamamen gözardı ederek sadece onun bilişsel gelişimine odaklanıyorlar. Okulun verdiği tek şeyin onun bilişsel gelişiminin bir kısmına fayda sağlayacak dersler olduğunun ön kabulüyle bu inançla hareket ediyorlar." (K2)*

"Zekî ama çalışmıyor" ifadesiyle ebeveyn için çoğu zaman çocuğun zekî olmasının, eğitimin diğer boyutlarında desteğe ihtiyacı olmadığına dair bir rayonalizasyon içerdiğini vurgulamıştır. Eğitim kurumlarında ebeveynin bu özelliğinin fark edilmesinin istimara yol açabildiği de belirtilmektedir. Bu konuya özen gösteren ebeveynin zekâya performanstan daha çok değer verdiği görülmektedir. Başarı veya performans ise zekâya işaret kabul edildiği için istenen bir durum hâline gelmektedir.

"… mesela çocuğun akademik açıdan bir sürü problemleri var. Tabii ki bunda pek çok sebep etkili olmuş olabilir, bilemiyoruz neticede buraya yeni kaydını alan bir öğrenci için konuşuyorum bunu, bayağı bir notlar düşük. Yani ailevi olabilir çevresel olabilir ondan sonra ders düzgün çalışmamış olabilir. Ama argüman şu "hocam yani öğretmenimiz dedi ki yani bu çocuk çok zeki ama yani çalışmıyor, bilginiz olsun." Her yaş her zekâ seviyesinden çocuk geliyor ama çoğuna bu söylenmiş. Veli tatmin edilmiş, sorumluluktan kurtulunmuş. Senin çocuk zeki! Yani öğretmeni veli ile ilgilenmek yerine mi diyeyim veya veliyle baş etmek yerine mi diyeyim böyle bir şeyi onun yumuşak karnı olarak görüyor ve veliyi bununla tatmin ederek ekarte edebiliyor, problemden kurtulabiliyor. Okullarımızın böyle bir problemi var. Velilerin bu özelliğinden dolayı yani veli dese ki "hayır benim çocuğum zeki mi değil mi o önemli değil, senin vazifen burada onu çalıştırmak, bunda var olan potansiyeli her neyse onu yönetmesini temin etmek değil mi kardeşim" diyecek olsa orada belki bir çözüm başlayacak ama veli ondan tatmin olduğu için hiçbir şey demiyor. Madem benim çocuğum zeki ya sorun yok gidebilirim deyip bundan vazgeçebiliyor." (K1)

2.1.5.2.2.Eğitim Sektörü

'Eğitim sektörü' temasında, eğitim uzmanlarının içeriden bir gözlemci olarak eğitim camiasının üstün zekâ konusunu ticârîleştirmesiyle yani bir "sektör" olarak tutum geliştiriyor olmasıyla ilgili görüşleri incelenmektedir. Eğitim, okul, öğretmen gibi kavramlardaki anlam kaybı, ebeveynlerin tutumları yoluyla gözlenebilmektedir. Buna yol açansa eğitim kurumlarının ticârî bakış açısıdır. Burs vereceği kişileri bursluluk sınavlarıyla seçerek bir reklam metası hâline getirmek, sektörel kaygılarla hareket etmek, üstün zekâyı bir eğitim meselesinden çok bir ticarî mesele olarak organize etmek bu bakış açısının birer göstergesidir. Eğitim kurumlarında bursluluk sınavları, ayrıştırılmış sınıflar, üstün zekâlılara özgü eğitim programlar gibi uygulamaların bir pazar anlayışı içinde yapılmaktadır.

"Yani üstün zekalı diye ele alınanların özel sektörde de özellikle eğitim sektöründe işte bunlara %100 burslar, ekstra bilmem neler falan verilmesi işte bunlar için ayrı sınıflar, proje sınıfları, derece sınıfları oluşturulması şöyle bir yargı meydana getirdi bence velilerde de, böyle bursla veya özel sınıfta kaydolan veli okulu minnet altına alıyor ya okula minnet duymuyor. Dolayısıyla onun için öğrencisinin okula gitmesi okul için çok büyük bir nimet. Çünkü o çocuğu kullanarak okul bir şey yapacak. Bir yerde de haklı çünkü o okullarda niyet bu gerçekten de. Neden burs veriyorsun çünkü onunla reklamı hedefliyorsun, o çocuğa bir gelecek sunmayı değil … diğerlerini okulu velileri öğretmenleri öğrencileri küçümsüyor, sürekli ayrıcalık bekliyor, ne istese yapılması gerektiğini ve herkesin bununla görevlendirildiğini düşünerek davranıyor…" (K6)

Ebeveynleri, çocuğunun üstün zekâlı olduğuna dair öğretmenlerin bir yönlendirmeye tâbî tuttuğu, eğitim uzmanları tarafından gözlemlenmektedir. Ebeveynleri sektöre yönlendiren, en önemsedikleri faktörlerden biri öğretmen yönlendirmeleridir.

"Birinci sınıfa gelenlerle ilgili bir şey söyleyebilirim. Şimdi onlar ilk veli adayı oldukları için şöyle davranıyorlar. İşte anaokulunda şöyle bir geçmişimiz olmuştu bizim, öğretmenlerimiz de bu çocuğun gerçekten üstün zekalı olduğunu bize söyledi…" (K7)

2.1.5.2.3.Popülerlik

'Popülerlik' temasında, üstün zekâlılığın ve onunla ilgili olan etkinliklerin ebeveynler arasında popülerlik kazanması incelenmektedir. Bu tema, ebeveynler arasında hemen her çocuğun üstün

zekâlı olarak yansıtılmasının ebeveyni için bir iltifat ve itibar hâline gelmesi, teknolojik değişimin çocuklardaki yansımasının yanlış yorumlanması, çağın problemlerinden olan narsisistik tavrın pekiştirilmesi, üstün zekânın kolay kazanılan ve emek gerektirmeyen kaybedilme ihtimali olmayan ömürlük bir unvan olarak algılanması gibi bağlamlarda ele alınmıştır. Eğitim uzmanları, ebeveynlerin bir furya olarak çocuğuna zekâ testi yaptırmak istemesi, sektörün bu şekilde evrilmesi, ebeveynler arasında konuşulan konuların zekâya yoğunlaşması meselelerini vurgulamaktadırlar. Söz konusu meseleler, ebeveynler arasında popülerlik kazanmakta, ebeveynler böylece birbirlerinden etkilenerek üstün zekâ sektörüne ilgi duymakta ve sektöre katkı sağlamaktadırlar.

> *"Bir nokta daha var. O da biraz önceki bu husus yani kamuoyunun veya mevcut sektörün bu meseleye yaklaşım tarzı. İşte bugüne kadar üstün zekanın bu kadar popüler hâle getirilmesi, herkesin çocuğunu koştura koştura testlere götürmesi, birbirine sorması hep ebeveynlerin bu konulardan bahsetmesi ile özellikle ders başarısı yüksek olan öğrencilerin, bu şekilde ele alınmasına sebep oldu." (K6)*

Çocuklarını üstün zekâlı kabul eden ebeveynlerle artık daha sıklıkla karşılaşılmasını, bu konunun ününün artmasının sebeplerine dair bazı yorumlarla karşılaşılmaktadır. Bu popüleritenin sebepleri arasında teknolojik değişim ve uyaran artışının bulunduğu düşünülmektedir. Çocukların, ebeveyninin çocukluğunda karşılaşmadığı kadar çok uyaranla karşılaşması ve günümüz çocuklarının teknolojinin içine doğmasının getirdiği farklılık ebeveyni şaşırtmakta ve bunun üstün zekâ olarak yorumlanmasına sebep olmaktadır.

> *"Biz mesela teknolojiye doğmuş nesil değiliz. O yüzden özellikle anne babalar teknoloji aletlerini kullanırken zorlanıyorlar. Ama bu çocuklar teknolojinin içerisine doğduğu için onu çok iyi kullanıyorlar. Veli bunu görünce otomatik olarak "Ya ben bak bu yaşımda bunu yapamıyorum, benim çocuk çok zeki." Oysa çok basit yani zaten en kolay şekilde tasarlanan bu aleti kullanması çocuğun üstün zekalı olarak algılanması açısından yeterli olabiliyor. Bu açıdan çok yaygın, şu anda yeni doğan herkes üstün zekalı." (K1)*

> *"Şimdi yeni nesil birçok uyarana maruz kaldıkları için çocuklar çok bilgili de görünüyor velileri tarafından. Kendileriyle karşılaştırdıkları zaman biz internetle televizyonla ne bileyim tabletle telefonla bu kadar muhatap olmadığımız için beli bu kadar veri sağlayamıyorduk. Bu kadar farklı şeyler konuşamıyorduk ama çocuklar şu anda her konuda konuşabiliyor çünkü Youtube'a girdiği zaman peş peşe sıralı bir şekilde milyon tane farklı konuda video seyredebiliyor. Biz de bazen sınıfta karşılaşabiliyoruz. Çocukların bakıyorsunuz genel kültür seviyesi çok farklı geçmiş nesil akanlarına göre. Niye? O noktada kendisini gerçekten geliştirmiş. Bilmiyorum bu gelişim midir?" (K8)*

Çağımızda narsisistik, dürtüsel örüntüye sahip bir davranış modelinin pekiştirilmesi çocukların zekâsına odaklanılmasının sebeplerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu davranış şekline hizmet ettiği için sektör, üstün zekânın özellikle ebeveynler arasında popülerliğini korumaya gayret etmektedir.

“Çünkü velilerin herhalde kendi öğrencisinin normal veya normalin altında olduğunu düşünen çok azdır. Birkaç defa karşımıza çıktı, karşıma çıktı. Biliyorum ama onun dışında da hiç karşılaşmadım. Geneli dediğiniz gibi üstün zekalı olduğunu düşünüyor. Bunu da tahminimce şöyle karşılaştırarak elde ediyorlar. Kendileriyle veya kendi çocukluk dönemindeki çocuklarla kendi çağdaşlarıyla değil o çocukları kendileriyle karşılaştırıyorlar. O da ben de şöyle bir sıkıntıya sebebiyet veriyor. Bizim zamanımızda veya bizden önceki nesillerin zamanında edebi ahlaki noktada daha üst seviyede olduğu için insanlar belli bir ortamda kendilerini gösteremiyorlardı. Potansiyelini ortaya koyamıyorlardı. Fakat şimdi serbest olduğu için her şey, çocuk her şeyi söylüyor, her şeyi yapıyor, atlıyor, zıplıyor. Bu nedendir? Hani bu kontrolsüzce davranışlar edepsizlikten ahlaksızlıktan değil, içinde var olan o tutamadığı potansiyelinden kaynaklanmaktadır diyorlar.” (K8)

Üstün zekânın popülerliğinin arkasında bu unvanın kolay elde edilen ve kaybedilme ihtimali olmayan, emek gerektirmeyen yapıda olmasının etkili olabileceği düşünülmektedir.

“Bir de bizim şöyle işimize geliyor, kısa sürede bir başarı gördüğümüz şeylere daha çok tutunuyoruz. Uzun vadede emekle elde edilecek şeyler çok da ilgi çekmiyor. Dolayısıyla velilerin en çok ders başarısını vurgulamalarının sebebi de bu bence çünkü uzun vadede çok beklemesi gerekecek, çok emek vermesi gerekecek. Hakikaten çocuk zekiyse belki bunu bir 15-20 sene sonra yapacağı bir şeyle gösterecek. Dolayısıyla bizim işte bu üstün zekâ eğitimi verdiklerini iddia eden yerler de velinin bu yönünü bildiği için faaliyetlerini ona göre ilgi çekecek şekilde düzenliyorlar. Buna kısa vadeli hesaplardan azade bulunacak çözümlere ihtiyaç var.” (K6)

Üstün zekâ, çeşitli alanlarda etkililiğini artıran ve yaygınlaşan bir kavram olarak günümüz medeniyetinde kendine bir yer edinerek araçsallaştırılmaktadır. Günümüz dünyasının inşasında işlevi olan bir kavram için bir sektör oluşması şaşırtıcı değildir. Üstün zekânın bir araç olarak yaygınlaşmasını, varlığını pekiştirmesini ve işlevini daha iyi bir şekilde yerine getirmesini sağlayacak sektörel unsurlar oluşmaktadır. Ebeveynde bir ilgi ve ihtiyaç oluşması düzenin sürekliliğini sağlayacak önemli bir adımdır. Bunun için kavramın popülerliği ve değeri artmakta bir yandan da bilgi karmaşası oluşmaktadır. Bu ortamda eğitim kurumları, üstün zekâlılara özgü eğitim programları, psikoloji uzmanları ve devlet politikalarının etkisinin olduğu şüphesizdir. Bütün bu unsurlarla varlığını inşa eden ve sürdüren sektör günümüzde üstün zekâyı sadece bilişsel bir kavram olmaktan çıkarmakta ve bir dünyanın parçası hâline getirmektedir.

2.1.5.2.4.Sektörleşme

‘Sektörleşme’ teması, sektörün hangi boyutlarıyla ebeveyne hitap ettiğini eğitim uzmanlarının gözlemleriyle ele almaktadır. Eğitim uzmanlarına göre üstün zekâlılara özgü eğitim sadece çocukların eğitimine hitap etmemektedir. Aynı zamanda sektör, ebeveynlerin hassasiyet gösterdikleri bir konu olduğu için kâr getireceğini düşündüğü bu konuyla ilgilenmektedir. Devlet politikalarının da bu anlayışa iyi niyetle de olsa çanak tutabildiği, medyanın etkili olduğu, medyada ders başarısı ile zekânın eşgüdümlü gösterilmesinin bu anlayışa katkı sağladığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla sektörün unsurları ortaya konmaktadır.

“Bunun tamamen çocuğun eğitimiyle hiçbir alakası yok. Sadece velinin bu yumuşak karnını bulan sektörler tak tak tak tak. Siyasi organizasyonlar dahi, ki çocuk üniversitelerinin böyle olduğuna inanıyorum, bunu siyasi bir emel haline bile getirebiliyorlar. Veliyi oradan avlayarak kendisine karşı bağlı hâle getirmeye çalışıyorlar…” (K1)

“Dolayısıyla bunda dediğim gibi bence hem mevcut eğitim sektörünün bir etkisi var hem devletin yanlış politikasının etkisi var. Medyanın özellikleri etkisi var yani bunu çok kullandılar. İşte zamanında bazı dershaneler işte birinciler çıkarttık işte şöyle oldu böyle oldu diyerek dolayısıyla millet şöyle bir yargıya vardı. Dedi ki evet bir çocuk derslerinde çok başarılıysa çocuk hakikaten de çok zekidir.” (K6)

2.1.5.2.5.Kavram Karmaşası/Bilgi Kirliliği

‘Kavram karmaşası / bilgi kirliliği’ teması, eğitim uzmanlarına göre ebeveynlerin üstün zekâ konusunda kavram karmaşası yaşamasını ve bilgi kirliliğine maruz kalmasını incelemektedir. Zekâ ve ona yakın kavramların karmaşa içinde kullanılmasının ebeveynde karmaşaya sebep olduğu ve bu karmaşadan sektörün yararlanabildiği düşünülmektedir. Bir yerde muğlaklık varsa orası istismara açık hâle gelebilir.

“Bu noktada bu velilerin hatta öğretmenlerin en büyük problemlerinden biri zekanın ne olduğunu bilmemesi bence. Zekanın tanımının bilinememesi. Zekayla aklın veya yeteneğin potansiyelin hepsinin birbirine karıştırılması…” (K8)

2.1.5.2.6.Üstün Zekâlılara Özgü Eğitim Programları

‘Üstün zekâlılara özgü eğitim programları’ temasında, eğitim uzmanlarının üstün zekâlılara özgü eğitim programlarına bakış açısı ve bu konu özelinde ebeveynlerde gözlemledikleri tutumlar incelenmektedir. Katılımcılar, ebeveynlerin bu programlara katılmaya istekli olduğunu ancak sonucun bekledikleri gibi olmadığını gözlemlemektedirler. Ayrıca eğitim uzmanları, bu programların üstün zekâ özelinde değil bütün zekâ profilleri için uygun olabileceğini düşünmekte, devletin bu imkânı sadece kendisinden faydalanılacak bir kesime sunulmasını eleştirmektedirler. Bu programların sadece üstün zekâ tanısı alan çocukların vaktini daha iyi değerlendirme, onlara bireysel ilgi gösterebilmenin bir yolu olduğu ve bütün çocukların buna ihtiyacı ve hakkı olduğunu düşünmektedirler. Bu imkânın sadece bir kesime sunulmasıyla değerinin artırıldığı, diğer ebeveynlerin dikkatini çektiği ve böylece sektöre katkı sağladığı da görülmektedir.

“Bir veliyle bu konuda birkaç defa görüştük. Aslında çocukların üstün zekalı olması sahip olunana kadar istenen bir şey ama sahip olunduktan sonra sürecin nasıl yönetileceği bilinemiyorsa çok büyük girdaba sürükleniyor çocuk da veli de. Veliler neredeyse ağlama noktasına gelmişlerdi. Bir veli adayı vardı hatırlıyorsunuz değil mi Hocam? Üstün zekalıymış. RAM’dan gelen raporunda öyle yazıyormuş. Bir sürü okula götürmüşler. Hiçbir okul da süreci nasıl yöneteceğini bilmediği için çocuk eğitimde bir facia noktasına gelmiş. Her türlü sıkıntıyı yaşamış ve yaşatmış. Ailesi hüngür hüngür ağlıyordu. Ama bunun sebebi beklendiği gibi o çocuğun anlaşılamamış ona uygun ortam sağlanamamış olmasından falan değil. Öyle bir noktaya getirmişler ki bu üstün zekâ eğitimleriyle artık önü alınamaz olumsuzluklarla karşılaşmışlar. Ama iş işten geçmiş tabii. Burada en büyük problem sahip olununca bunu yönetmeyi bilemiyorsan işin içerisinden çıkamıyorsun…” (K8)

"BİLSEMler de var, devlet de buna teşvik ediyor. Okul dışı eğitimler popüler. BİLSEMlerin verdiği eğitim programı bazı çocukların yapabileceği ama bazılarının yapamayacağı şeyler değil. Sadece üstün zekalı çocukları biraz daha faydalı şeylerle meşgul etmek, zamanlarını değerlendirmek için iyi bir program. Ancak bütün çocuklara bu imkânı sağlayamıyoruz devlet olarak hiç olmazsa üstün zekalıları kurtaralım demek gibi bir şey bu." (K6)

2.1.5.2.7.Ayrıştırma/Damgalama

'Ayrıştırma damgalama' teması, üstün zekâ tanısı almış bireylerin sektörün etkisiyle toplumdan her yönüyle ayrı görülmesi ve bunun normalleşmesini incelemektedir. Diğer gruplar için ayrıştırma olumsuz bir anlam içerirken üstün zekâ etiketiyle yapıldığında insanları bunun için haz merkezli bir gönüllülük içinde olabilmektedir. Eğitim uzmanları, bu bakış açısının normalleşmesini, ayrıştırmanın her özellik için kabul edilemez olduğunu anlatmaktadırlar. Günümüzde olumlu karşılanan bu tip bir ayrıştırmaya daha çok dikkat çekilmesi, bunun daha sinsi ve tehlikeli olduğu vurgulanmaktadır.

"Bugün üstün zekâ dendiğinde aklıma ilk önce bir grup insanı toplumdan ayrıştırma geliyor. Ama bu ayrıştırma sadece fiziken değil zihnen. Öyle bir bakış açısı var ki bu konuya hem o çocukların hem ailelerinin hem de çevredeki herkesin hem de sözümona bilimsel verilerle toplumda ayrıştırılarak algılanması normalleştiriliyor. Hem de bu ayrıştırma diğer gruplardaki gibi ötelenmiyor, insanlık dışı kabul edilmiyor aksine arzulanan bir durum hâline getirilip sunuluyor. Bu bir silahtır, 21. Yüzyıl silahı." (K1)

2.1.5.2.8.Devlet Yönlendirmesi

'Devlet yönlendirmesi' temasında, devlet eliyle üstün zekâ tanılı çocukların özel eğitim öğrencilerinde olduğu gibi bir bütünleştirme politikasıyla değil bir ayrıştırma politikasıyla hayattan ayrışarak, damgalanarak idare edilmesine eğitim uzmanlarının bakışı incelenmektedir. Buradan yola çıkarak bu ayrıştırılan çocukların, okulda toplumsal olarak hayatın provasını yaşayamadıkları ve bu ayrıştırmanın benlik algısına etkisinin olacağı katılımcı eğitim uzmanları tarafından tartışılmaktadır. Devletin eğitim politikaları, kendi uygulamalarının dayanak teşkil etmesiyle üstün zekâ sektörüne destek vermektedir.

"Bir kere devletin bu noktadaki politikası çok yanlış. Bu tarzdaki çocukları hayattan koparark hayatın gerçeklerinden koparark onlara yönelik bir eğitim düşünüyor. Yani tıpkı özel eğitime ihtiyacı olan çocuklarda yaptığı gibi. Yani ikisinde de bir damgalama söz konusu. İkisinde de bir tecrit etme söz konusu dolayısıyla bu tecrit bir süre sonra da ikisinde de farklı şeylere sebep oluyor…" (K6)

2.1.5.2.9.Psikoloji Uzmanları

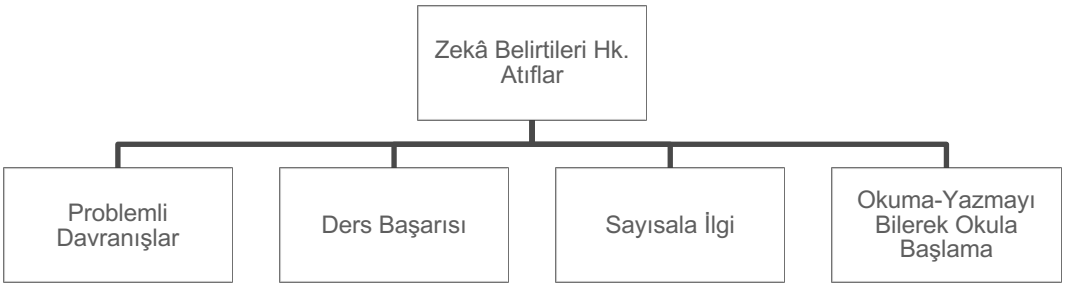
'Psikoloji uzmanları' temasında, psikoloji uzmanlarının tutumlarının üstün zekâ sektörüne katkı sağlaması, piyasanın sürekliliğini desteklemesi eğitim uzmanlarının görüşleriyle incelenmektedir. Eğitim uzmanları, zaman zaman sadece ebeveyni tatmin etmek için onun beklediği şekilde test sonuçlarını sunan psikoloji uzmanlarının varlığından bahsederken diğer yandan pek çok psikoloji

uzmanının etik ihlâl ile test sonucunu puan olarak raporlayarak ebeveyne verdiğini tespit ettiklerini ifade etmektedir. Test puanlarının ebeveyne verilmesi, yaratacağı kafa karışıklığı ve bunun çocuğun eğitimine yansıması ile birlikte çocuk hakkında mahfuz bir bilginin yorumlaması mümkün olmayacak kişilere kontrolsüzce ulaşmasına yol açabilir. Bu çocuğun yüksek yararının gözetilmemesi, etiketleme ile sektöre katkı sağlanması anlamına gelebilir.

> *"Üstün zekâlılara özgü ücretli eğitimler veren bir stk'da psikoloji alan uzmanlarına test yaptırmışlar ve Stanford-Binet olmasına rağmen çocuğu orada eğitime başlasın diye etiketleyip aileye üstün zekalı demişler. Sırf menfaat için yoksa Stanfrod-Binet ile o puana bunun söylenmeyeceğini uzman biliyor olmalı. Ayrıca vermiş eline test raporunu puanlı bir şekilde göndermiş." (K2)*

2.1.5.3.Üst Tema 3: Zekâ Belirtileri Hakkında Atıflar

Çalışma 1'in üçüncü ve son üst teması 'Zekâ Belirtileri Hakkında Atıflar' olmuştur. Bu üst temada ebeveynlerin çocukta gördüğü ve sıklıkla üstün zekâ belirtisi olarak kabul ettiği özellikler ele alınmaktadır. Ebeveynlerin, üstün zekânın belirtisi olarak kabul ettikleri özellikler eğitim uzmanlarına göre ortaklaşmaktadır. Odak grup görüşmesinde bu belirtiler ittifakla anlatılmıştır.

Şekil 2.4: Üstün Zekâ Belirtisi Üst Temasına İlişkin Temalar

Şekil 2.4'te görüldüğü gibi söz konusu üst tema, 'problemli davranışlar', 'ders başarısı', 'sayısala ilgi' ve 'okuma-yazmayı bilerek okula başlama' temalarından oluşmaktadır. Aşağıda bu temalara ilişkin frekanslar sunulmaktadır:

Tablo 2.6: Üstün Zekâ Belirtisi Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı

Temalar	Frekans
Problemli Davranışlar	8
Ders Başarısı	4
Sayısala İlgi	4
Okuma-Yazmayı Bilerek Okula Başlama	2
TOPLAM	18

Bulgular incelendiğinde Tablo 2.6'da belirtildiği gibi 'üstün zekâ belirtisi' üst temasında bulunan toplam 18 kodlu bölümde en çok bahsi geçen konunun 'problemli davranışlar' olduğu görülmektedir.

2.1.5.3.1.Problemli Davranışlar

Çocuğun herhangi probleminin olmaması gibi probleminin olması da bir üstün zekâ belirtisi olarak görülmektedir. Bu iki özellik iki farklı uçta yer alsa dahi ebeveynlerin, çocuğun problemini üstün zekâ belirtisi olarak görmesini bir meşrulaştırma mekanizması olarak kullandıkları düşünülebilir. 'Problemli davranışlar' temasında, ebeveynler tarafından üstün zekâ belirtisi olarak kabul edilen bu özellik ele alınmaktadır. Etiketli çocukta ebeveynin gördüğü her özellik, olumlu ya da olumsuz olmasına bakılmaksızın, ebeveyn tarafından bir üstün zekâ belirtisi olarak yansıtılabilmektedir.

> *"Çocuğunun lider ruhlu olduğunu zannediyor ve sınıf öğretmenine karşı saygısızlık yapsa bile benim çocuğum lider ruhlu, doğru bildiğini kimseden sakınmadan söyleyecek mert bir karakterde diye kendini tatmin edip bu davranışı kendisi görmezden geldiği gibi hatta kendisi gurur duyduğu gibi hem çocuğu teşvik ediyor hem de herkesin bu tip saygısızlıklara göz yummasını bekliyor bu tür davranışların çocuğun zekasından kaynaklandığını düşündüğü için. Yani başarılı olsa zekadan, başarısız olsa zekadan, saygısız olsa yine zekadan…" (K3)*

> *"Ahlaki zaaf çocuğun üstün olduğu düşünülüyorsa gözardı ediliyor ama öyle olmadığı düşünülüyorsa o zaman görülebiliyor. Çok güzel kamufle ediyor çocuğun ahlaki zaafını ve çocuğun bu durumu beslenerek yetiştiriliyor. Yetişip o karakterde bir insan olacak." (K2)*

Eğitim uzmanları, çocuğun ebeveyni manipüle etmek için ortaya attığı doğru olmayan ifadeleri bile ebeveynin bir zekâ belirtisi olarak görebildiğini belirtmektedirler. Aslında burada çocuğun yaşadığı bir problemdir. Fakat bu problemlerin, üstün zekâ belirtisi olarak görülüp takdir edildiğini fark eden çocuğun, bu davranışı öğrenebileceği ve içselleştirebileceği tehlikesine eğitim uzmanları dikkat çekmektedirler.

> *"Annenin durumu sürekli öğrencisini öven, gelişim sürecinin gerektirdiği özelliklerden hep daha fazlasını taşıdığını göstermeye çalışan, o şöyle o böyle yapar diye ifade eden bir anne; baba da öğretim üyesi şu an. Anlatıyordu yüksek lisansta. Anlattığı örnekler içerisinde aslında o çocuğun çeşitli kurnazlıkları var yani kötü bir ahlak sergiliyor. Yani bir olayın içerisinden nasıl sıyrıldığını babasını, annesini nasıl atlattığını anlatıyormuş. Bizim çocukta kafa zehir gibi diye bunu bir de överek anlatıyor. Çok şaşırdık ve bütün öğrenciler de şaşırdı yüksek lisanstaki. Bunu anlatırken de kendisine bir pay çıkardı. Çocuğun yalanları bile zekâ olarak adlandırılıyor anne-baba tarafından. Bunu kıvrak zekâ olarak anlatıyor. Bunu dinleyen herkes fark edebilmiş. Anne-babalar mı fark edemiyor, o kadar mı kaptırıyor kendilerini." (K4)*

> *"Çok somut örnekler vardı. Mesela öğrenci afacanlık yaptı. Bu davranışı neden yaptığını sorduğumuzda çocuk aslında kesinlikle öyle olmadığını bildiğimiz bir sebep söylüyor. Öğretmenim aslında ben sizin yorulmamanız için bunu böyle yaptım diyor. Ama öyle bir olay, onu gerektirecek bir konu yok ortada. Yani orada çocuk şunu düşünebiliyor sanırım. Bunu söylersem öğretmenim bana kızmaz, bana bir şey demez ki anne baba buna alıştırmış. Bulduğu tabir-i caizse bahaneyi bir zekâ göstergesi sayarak ve ondan memnun olarak, bahane gerçekle uyumlu olmasa bile kabul etmiş. Böyle olunca herkesten bunu beklediği gibi çocuk aynı zamanda değer sistemini böyle oluşturmuş oluyor. Çünkü her seferinde evde de bir afacanlık yaptığında, bir şeyle karşılaştığında doğruyu söylemek yerine kabul göreceği bir bahaneyi tercih ediyor, "annecim ben seni üzmemek için böyle söylemiştim" diyebiliyor ve annenin hassas noktasını bildiği için ona göre davranıyor, doğru olmayan ifade kullanıyor ve kabul görüyor. Buna alışmış çocuk, bu onun doğal*

bir düşünme tarzı haline gelmiş. Anneye anlattığımız halde hala aynı bakış açısıyla devam ediyor. Bunun yaşıtlarına göre daha olgun düşünme anlamına geldiğini savunuyor." (K4)

2.1.5.3.2.Ders Başarısı

'Ders başarısı' temasında, ebeveynler tarafından ders başarısının üstün zekâ belirtisi olarak görüldüğüne dair eğitim uzmanlarının gözlemleri incelenmektedir. Ebeveynleri buna yönlendiren düzenin parçaları hakkında ipuçları verilmektedir. Ebeveynler, çocuğun ders başarısı ile zekâ seviyesinin doğru orantılı olduğuna inanmaktadırlar. Bu önkabul, çocuğu kaygıya sevketebileceği gibi ona kendini sürekli baskı altında hissettirebilir.

"…velinin üstün zekalı kelimesinin altına yatırdığı anlam ders başarısı. Yani ders başarısının dışında potansiyeliymiş kapasitesiymiş bilmem ne onlar veliyi çok ilgilendirmiyor. Üstün zekalıysa derslerinde başarılıdır. Üstün zekalı değilse derslerinde başarısızdır … Halbuki ne yapılmalı da bunun böyle olmadığı anlatılmalı. Bunun üzerinde de belki bir tez yapılabilir. Birçok öğrencim var ki benim şu anda gerçekten iki kelimeyi bir araya getirebilen arkadaşlık ilişkileri gerçekten düzgün olan insanlara espri yapabilen gülebilen eğlenebilen ama sınav sonuçları istediğimiz gibi olmayan birçok çocuğum var burada. Ama bunların hiçbiri üstün zekalı olarak görünmüyor. Bunun çünkü çok duygusal bir şey olduğuna inanıyorum…" (K5)

"Dolayısıyla ilkokula gelip de öğrencinin eğer ders başarısı istenen seviyede devam ediyorsa … anaokulundan 12'ye kadar belki bir ömür boyunca üstün zekalı olduğuna inanacak. Ama ders başarısında azalmalar olursa, veli bütün mücadelelerine rağmen istenen başarıyı elde etmiyorsa o zaman belki birazcık daha normal zekalı olduğunu düşünebilir. O yüzden genelde böyle bir şey olduğunu düşünüyorum…" (K6)

"…çünkü sınava odaklı. Yani sınavlardan aldığı sonuç yüksekse kesin o çocuk üstün zekalıdır. Çalışmasının, emeğinin bir karşılığı değilmiş sanki zekasının vermiş olduğu bir karşılıkmış gibi." (K7)

2.1.5.3.3.Sayısala İlgi

'Sayısala ilgi' temasında, çocuğun sayısal alanlarda başarısının ebeveyn tarafından üstün zekânın bir belirtisi olarak değerlendirilmesi ele alınmaktadır. Toplumda sayısala ilginin değerli görüldüğü, bir üstün zekâ belirtisi olarak kabul edildiği, bunun için ebeveynin meslek seçimine kadar pek çok konuda çocuğa sayısala ilgi duyması için yönlendirme yaptığını eğitim uzmanları gözlemlemektedir. Özellikle lisede alan seçiminde bu ayrım çok bariz görülebilmektedir.

"Lisede belki şunu da çok sık yaşayabiliriz. Zekâ ile sayısal alanlar arasındaki ilişki. Bu çocuğun sosyal bilimlere çok ilgisi var yeteneği var ama zeki olduğunu üstün zekalı olduğunu düşündüğü için mutlaka fen bilimleriyle ilgili bir alana gitmesi, sayısalı seçmesi, tıp okuması, mühendislik okuması, tıp okumasını hayal ettiği bir çocuğun hukuk seçmeye meyletmesinin ya da işte bir edebiyat öğretmeni olmaya meyletmesinin kendisine yapılmış büyük bir hata olduğunu düşünmesi." (K3)

"Çok fazla var. Öğrenci farklı bölümde olmak istiyor ama veli ona izin vermiyor ya sen zekisin ve şu bölümde olmalısın diyen veliler var alan seçiminde." (K1)

2.1.5.3.4.Okuma-Yazmayı Bilerek Okula Başlama

'Okuma-yazmayı bilerek okula başlama' temasında, okuma yazma bilerek okula başlamanın ebeveynler için üstün zekânın bir belirtisi olarak kabul edilmesi incelenmektedir. Çocuğun okuma-yazmaya başlaması ilkokul 1. Sınıfta beklenen bir gelişim görevidir. Çünkü anlatıldığında öğrenilebildiği düşünülür. Bunun için ilkokula başlamadan önce okuma-yazmayı öğrenmeye başladığı fark edilen çocuğun yani öğretilmeden kendi kendine öğrenebilmiş olan çocuğun ebeveyni, çocuğun üstün zekâlı olduğuna inanır. Eğitim uzmanlarına göre bu meselede çocuğun günümüzde çok çeşitli uyaranlara sıklıkla maruz kalmasının etkisini yok sayarak karar verilmektedir.

> *"…benim de zihnimde olan maddelerden bir tanesi sınıf öğretmeni olarak özellikle birinci sınıflarda okulumuza yeni gelen velilerimizde gördüğümüz okuma-yazma biliyor, işte sayıları 1000'e kadar saymayı biliyor o zaman üstün zekalı. Bana şöyle söylediler, bizi şöyle yönlendirdiler gibi bizim okula gelmeden önce bu konularda aşırı bir bilgi kirliliğiyle donanarak geldikleri yönünde. Bu özellikle son 2-3 yılda daha fazla görülmeye başlandı. Şu an da yine geldiklerinde söylüyorlar ama bu oranın daha fazla olduğunu biz de görüyoruz. Artık çok fazla çocuk okuma-yazma bilerek geliyor…" (K4)*

> *"Sonra 3-4 görüşme daha yaptık. Şunu izah ediyorlar genellikle "benim çocuğum okumayı gerçekten güzel bir şekilde biliyor. Hatta anaokulu 5 yaşındayken okumayı öğrenmişti. Yazmayı da biliyor biraz onun için kesinlikle üstün zekalı benim çocuğum. Peki o kadar çok uyaran olması? …" (K7)*

Çocuklarda görülen bazı özellikler, konuya ve kitleye yakın olmaları bakımından çoğunlukla ebeveynler ve eğitimciler tarafından üstün zekâ belirtisi olarak görülmektedir. Bunlar çocukların kendini en çok gösterdiği alan olan okulla ilişkili alanlarda görülmektedir. Küçük yaşlarda okuma-yazmayı bilerek okula başlamak bir belirti olarak kabul edilirken, ilerleyen yaşlarda ders başarısı, sınav notları, sayısala olan ilgi birer belirti kabul edilmektedir. İlginç bir şekilde çocuğun ön plana çıktığı olumlu sayılan özellikleri üstün zekâ için bir belirti olarak görülürken, diğer yandan çocuğun problemli davranışları da bir belirti olarak değerlendirilebilmektedir. Bu özelliklerin ortak noktasının bilişsel temelli olması ve toplumda gördüğü değer olduğu düşünülebilir.

2.1.6.Tartışma

Çalışma 1'de ebeveynin "üstün zekâlı" çocuğa sahip olma durumunu yansıtma biçimlerinin, söz konusu özelliği olan ebeveynlerle çalışan öğretmen, eğitim yöneticisi ve psikolojik danışmanların bakışıyla irdelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın yapıldığı grup, bu ebeveynlerle çocukları bağlamında sıklıkla muhatap olmaları münasebetiyle nitelikli bilgi verebilecekleri düşünülerek tercih edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin üstün zekâlılık hakkındaki algılarının sürecin önemli bir parçası olduğu da alanyazında vurgulanmaktadır (Ayebo, 2016). Bu araştırmadaki eğitim uzmanları, etiketlenmiş ve etiketlenmemiş üstün zekâ tanısına sahip çocuklar, etiketlenmiş ve etiketlenmemiş normal gelişim gösteren (zekâ düzeyi normal sınırlar içinde olan) çocuklar ve bu gruplarda bulunan

çocukların ebeveynleriyle çalışma tecrübesine sahiptirler. Söz konusu katılımcılar, üstün zekâlı çocuklar ve ebeveynleriyle çalışma hakkında yıllar boyunca sadece deneyim kazanmamış aynı zamanda çeşitli eğitimler de almışlardır. Eğitimcilerin, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının üstün zekâlı çocuklarla çalışma hakkında aldıkları eğitimin önemi ve araştırmaların sağlıklılığına etkisi alanyazında görülmektedir (Orhan-Karsak ve Gider, 2019; Kaya, 2015; Gökden-Kaya, 2019; Metin, Şenol ve İnce, 2017).

Bu çalışmada, eğitim uzmanları, odak grup görüşmesinde etiketli olan veya çocuğunun üstün zekâlı olduğunu düşünen ebeveynlere dair gözlemlerini paylaşmışlardır. Eğitim uzmanlarının gözlemlerine göre ebeveynler arasında bu konuda ortak duygu, düşünce ve davranış kalıplarına rastlanmaktadır. Bu çalışma, Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği'nin geliştirilmesine kılavuzluk etmesi için tasarlanmıştır. Söz konusu ölçek aşağıda anlatıldığı üzere Çalışma 2'de geliştirilmiş ve kullanılmıştır.

Araştırmanın ilk çalışması olan eğitimcilerle odak grup görüşmesi için yapılan içerik analizinde ortak kategorilere ulaşılmıştır. Bu kategoriler üst tema, tema ve kod olarak tasarlanmıştır. Çalışma 1 kapsamında bulgular temelde, 'etiket etkisi', 'piyasa-sektör' ve 'üstün zekâ belirtisi' kategorilerinde bütünlük göstererek şekillenmiştir. Eğitim uzmanlarının, ebeveynlerin çocuklarını üstün zekâlı olarak kabul ettiğinde veya böyle bir bilgiye sahip olduğunda duygu, düşünce ve davranışlarının ortak bir yönde şekillendiği yönünde görüşler tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle, belirlenen kategoriler, alanyazında bahsedilen sonuçlarla benzerlikler göstermekle beraber bunların alanyazına katkı sağlayacak bulgulara da rastlandığı söylenebilir. Çalışma 1, Çalışma 3 ve alanyazında ortak veya farklı olarak görülen noktalar ise genel tartışma bölümünde irdelenmiştir.

Çalışma 1'de gerçekleştirilen odak grup görüşmesinde elde edilen verilerden 'etiket etkisi' üst teması, etiketin ve etiket etkisinin ebeveynlerde nasıl şekillendiğini ve ebeveynin üstün zekâ etiketinden hangi yönlerde etkilendiğini ebeveynler ve onların çocuklarıyla çalışan eğitim uzmanlarının bakışıyla irdelemiştir. Eğitim uzmanlarının, ebeveynlerin çocuklarını üstün zekâlı olarak kabul ettiğinde veya böyle bir bilgiye sahip olduğunda duygu, düşünce ve davranışlarının ortak bir yönde şekillendiği yönünde görüşleri tespit edilmiştir. 'Etiket etkisi', Çalışma 1'in en çok bahsedilen üst temasıdır. Bu üst tema beş temadan oluşmaktadır. Bunlar, 'üstünlük yanlılığı etkisi', 'ailenin gerçekdışı beklentisi', 'gayret/çalıma disiplini', 'üstün zekâya eşlik eden psikopatolojiler' ve 'aile içi ilişkiler' temaları olmuştur. 'Üstünlük yanlılığı etkisi' büyük bir frekans farkıyla en çok bahsedilen temadır. Öğretmenlerin, ebeveynin üstün zekâ etiketinin bu yönünden bahsetme sıklığı ile eğitimci gözüyle ebeveynlerin en çok dikkat edilmesi gerektiğini düşündükleri yönüne işaret ettiği düşünülebilir. Alanyazında etiket etkisiyle ilgili hem çocuklar hem de ebeveynlerle yapılmış çalışmalar, edebiyat ve sinema gibi sanat dallarında üretilmiş eserler söz konusudur. Etiket etkisi hakkında yapılan araştırmaların 1960 yılında başlamış olması fakat ancak 1990'larda etiketin olumsuz etkilerinin de olabileceğinin fark edilmesi konunun alanda uzun zamandır var olduğunu göstermektedir. Eğitimcilerle yapılan araştırmalarda ebeveynlerin süreçlerinin incelenmesine

rastlanmamıştır, genellikle eğitim yöntemleri, üstün zekâlılar için sunulan eğitime dair tutumlar (McCoach ve Siegle, 2007) v.b. kapsamında araştırmalar söz konusudur. Dolayısıyla burada alanyazından alıntılanan ve bahsedilen araştırmalar, eğitimcilerle değil ebeveynler ve çocuklarla yapılan araştırmaları içermektedir. Etiket etkisi hakkında bir hayli dikkat çekici araştırma bulunmaktadır (Allen, 2003; Berlin, 2009; Borland, 2005; Chan, 2002; Colangelo ve Brower, 1987; Cornell, 1983; Cornell, 1989; Fisher, 1981; Freeman, 2013; Grenier, 1985; Guskin ve ark., 1986; Hertzog, 2003; Makel, 2009; Matthews ve Foster, 2008; Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014; Öpengin, 2011; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı, Ekşi, 2018; Ring ve Shaughnessy, 1993; Sak, 2020; Shechtman ve Silektor, 2012). Bu açıdan bulgular arasında en çok etiket etkisinin vurgulanmış olması sahadaki ve alanyazındaki verilerle örtüşmektedir.

Etiket etkisi, ebeveynde üstünlük yanlılığı oluşturmakta, ebeveynlerin çocuğuna dair gerçekdışı beklentilere sahip olmasına sebep olmaktadır. Ebeveynin çocuk için hedeflediği kazanımlar, gayret ve çalışma disiplinindense zekâsını gösterdiğine inanılan sınav sonuçları ve dereceler olabilmektedir. Süreç yerine sonuca odaklanan bir yapı ortaya konmaktadır. Ebeveyn tutumunun çocukta çeşitli psikopatolojik durumlarla ilişkili olduğu düşünülmekte, ayrıca aile içi ilişkiler de etiketten etkilenmektedir. Eğitim uzmanları sadece çocuğun değil ebeveynlerin de etiketten etkilendiğine dair bu üst temada görüşlerini bildirmişlerdir.

Alanyazında üstün zekâ etiketinin ebeveyne etkisi hakkında en sık bahsedilen konulardan biri gururdur (Colengelo ve Brower, 1987; Hershey ve Oliver, 1988; Hertzog, 2003; Jones, 1971; Kerr, Colengelo ve Gaeth, 1988; McCoach ve Siegle, 2003; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı, Ekşi, 2018). ‘Etiket etkisi’ üst temasında en çok bahsedilen temanın ‘üstünlük yanlılığı etkisi’ olması alanyazınla uyumlu bir bulgudur. Ancak üstünlük yanlılığı daha bütüncül bir değerlendirme yaparak gurur ile ifade edilen alanı daha kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Alanyazında, üstünlük yanlılığının; anosognozi, üstbiliş yetisi, etnosentrisizm, Wobegon Gölü etkisi, kendini kayırma eğilimi, Dunning-Kruger sendromu, hayalî üstünlük, narsisizm, hubris sendromu gibi kavramlarla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Karadeniz, 2017).

Bu temaya ait kodlar, ‘kendi fikrinin merkezîliği’, ‘seçkinlik beklentisi’, ‘üstün zekâ kaynağı-ebeveyn etiketi’, ‘ekstra eğitimler ve prestiji’, ‘gerçekdışı önem-benmerkezcilik’, ‘sosyal denklik beklentisi’, ‘hataya tahammül edememe’ ve ‘zekânın hebâ olmaması çabası’dır. Bu temada en sık bahsedilen kod ebeveynin en iyi kendisinin bildiğini düşünmesi hakkında ortaya çıkan ‘kendi fikrinin merkezîiği’ kodu, ‘seçkinlik beklentisi’ ve ‘üstün zekânın kaynağı olarak ebeveyn etiketi’ kodları olmuştur. Eğitim uzmanlarının görüşlerinin ve gözlemlerinin ortaklık arz ettiği en yüksek frekansa sahip olan ilk üç kod da birbirini destekler niteliktedir. Çocuğunun üstün zekâ tanısının kendinden kaynaklandığını düşünmek böylece kendisini de etiketli hissetmek, “öteki”nden farklı olduğunu düşünmek, kendi fikirlerinin en doğru olduğunu düşündürebilir ve bu da seçkinlik hissi anlamına gelir.

Bu duygunun dışarıdaki insanlar tarafından tanınması ve buna göre davranılmasının beklenmesi doğal olarak bu duygu ve düşüncelerin peşinden gelir.

Araştırmada, ebeveynlerin, çocuğuyla ilgili bilgilere en doğru şekilde kendilerinin vâkıf olduklarını düşünmeleri ve buna yönelik davranışlarının olduğuna dair gözlemlere dayanan bir tablo ortaya koyulmuştur. Eğitim uzmanları, ebeveynlerde kendilerini çocuklarıyla ilgili konularda en yetkin olarak kabul etme eğilimi gözlemektedirler. Bu eğilim, kendi fikrini merkezîleştirme, çocuğunun başka rollerini göz ardı ederek onu her hâliyle tanıdığını iddia etme, kendi fikriyle örtüşmeyen bulguları kabul etmeme ile şekillenmektedir. Bu gözlemler, ebeveynin uzmanlar, öğretmenler ve okul gibi çocuğunun çevresini oluşturan kişi ve kurumlara güvenmediğini gösterir birtakım tavırları ile örneklendirilmiştir. Çocuğuyla ilgili her meseleye müdahil olma isteği, okulu yönlendirme çabası, öğretmenin çocuğunun zekâsını tatmin edecek yeterlikte olup olmadığını sorgulama, çocuğunun inisiyatif almasından rahatsız olma, çocuğuyla ilgili en küçük bir ayrıntıyı bile derinlemesine takip etme, gereğinden fazla müdahale, çocuğun kariyerini çok küçük yaştan itibaren planlama ve ona yönelik adımlar atma gibi örnekler katılımcılar tarafından açıklanmıştır. Öğretmenin uzmanlığını değerlendirebileceğini düşünmek ve ona uzmanlık alanıyla ilgili akıl vermek, kendinin en yetkin olduğunu ifade etmenin bir başka şeklidir. Hatta zekâ testi sonucunda ebeveynler, kendi fikirleriyle örtüşmeyen bir sonuçla karşılaştıklarında sonucu kendi dışındaki etkenlere bağlayarak testi uygulayan uzman, test şartları veya çocuğun testin uygulandığı günün uygun olmaması gibi unsurları ortaya sürerek testin tekrar edilmesine uzmanı ikna etmeye çalışmaktadırlar. Uzmanın verdiği bilgi kendi düşüncesiyle örtüşmediğinde, çocuğunun gelişiminin beklediği kadar ileride olduğu söylenmediğinde ebeveyn, çocuğunun geleceğini etkileyecek bir kararda dahi uzmana güvenmemeyi tercih etmekte ve kendi düşüncesini öncelemektedir. Bu göstergeler bir yönüyle dış kontrol odağının baskınlığını çağrıştırırken diğer bir yönüyle algılanan ebeveynlik yeterliği kavramıyla açıklanabilir.

Üstün zekâlı çocukları olan ebeveynlerin çocukları için etki üretme yeterliğine ilişkin inançları, algılanan ebeveynlik yeterliğidir. Ebeveynlerin çocukları ile ilgili ortaya çıkan bir probleme karşı nasıl bir yol izlediği, problemi çözmek için ne boyutta çaba harcadığı ve çocukları ile ilgili ortaya çıkan ihtiyaçları giderebileceği konusundaki inancı ebeveyn yeterliğinin göstergesidir (Bandura, 1994). Çocuğun tanılanması ve bu doğrultuda arttığı düşünülen sorumlulukla beraber ebeveynlik yeterliğine ve bu role güvene ilişkin algıdaki artışa dair literatürdeki bulgular, bu kodla benzerlik göstermektedir (Coşkun, Sağır, Girli, 2019; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı, Ekşi, 2018). Bu durum, alanyazında hayalî üstünlük olarak yer bulan, kişilerin diğerlerinden daha iyi ve daha liyakatli olduğuna inandığı bilişsel bir süreç olarak tanımlanan kavram ile benzeşmektedir (Hoorens, Remmers ve Riet, 1999). Rusell (2018) da yaptığı araştırmada öğretmenlerin, üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynler hakkında bazı düşüncelerine değinmektedir. Eğitim uzmanları, üstün zekâlıların ihtiyaçları konusundaki bilgi eksikliğinden dolayı ebeveynlerin çocuklarının zekâsına nasıl faydalı olabileceklerini bilmediklerini ve karmaşık olan durumu daha da karmaşık hâle getirebildiklerini, bunun için öğretmen rehberliğine

ihtiyaç olduğunu düşünmektedirler. Dolayısıyla söz konusu araştırmadaki bulgular da üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarının zekâsı için faydalı olma istek derecesinin ve kullandıkları yöntemlerin, okul sistemini karmaşıklaştırabilmesi yönüyle bu araştırmadaki bulgularla örtüşmektedir. Ebeveynlerdeki bu eğilimin temeli, ebeveynin benlik genişlemesi ile ilişkilendirilebilir. Benlik Genişlemesi Kuramı kişinin benliğini şekillendiren, benliğin kimlik, kaynak ve bakış açısı bakımından şekillenmesini sağladığını anlatan bir kuramdır. Ebeveynlerin benlik genişlemesinde, kendi psikolojik ve sosyal varlıklarını ifadeleri açısından çocukları v.b. yakınlarının nitelikleri önemli bir yer tutar (Aron, Aron ve Smollen, 1992). Ben tasavvuruna ötekini katarak benlik genişlemesi yaşayan kişi ötekinin fikirleri, dünya görüşü, kabiliyetleri, başarıları, konumu/mevkii/statüsü v.b. kaynaklarını artık kendinin kabul ederek kullanıma açabilir. Böylece öteki benlik genişlemesi yaşayanın ben tasavvuruna katıldıkça artık kendini onun bir parçası olarak hissetmeye başlayabilir (Dinçer, 2017). Ebeveynin benlik genişlemesinde önemli bir unsur olarak görülen çocukları ile ilişkisi bu bağlamda düşünülebilir. Dolayısıyla ebeveyn, bu süreçle çocuğunu ben tasavvuruna katarak düşünmeye ve davranmaya başlayabilir. Ben tasavvuruna ötekini katmanın dereceleri söz konusudur. Bu derecelerin fert ve ait olmayı sağlıklı bir şekilde sağlayabilecek ölçüde var olması ebeveynin ve çocuğun psikolojik sağlığı için bir hayli önem taşımaktadır.

Seçkinlik hissi, eğitimcilerin etiketli çocukların ebeveynlerinde gözlemledikleri bir diğer özellik olarak tespit edilmiştir. Ebeveynlerin seçkinlik hissedemediği yerde güvensizlik ve sıradanlaşma kaygısı yaşadığını ifade eden katılımcılar, ebeveynlerin genel olarak seçkinliklerinin fark edilmesini istediğini gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Bu duyguyu yaşayan ebeveynlerin, çocuklarının kapasitesinin doğru tespit edilemediği, çocuğun kapasitesini gösterip gösteremediğine dair kaygılar yaşayabildiği, kapasitesini gösteremediğini düşündüğünde bunu aklî bir zemine dayandırmak ve gerekçelendirmek için gayret gösterdiği belirtilmiştir. Bu duygu için ifade edilen başka bir özellik, ebeveynlerin çocuğunun orada olmakla başarılı olduğunun tescilleneceği özel bir sınıfta bulunmasını beklemeleri olmuştur. Çocuğu böyle bir sınıfta olmadığı takdirde ebeveynlerin güven problemleri yaşayabildikleri, öğretmenin çocuğun seçkinliğini ifade etmemiş olmasını öğretmenin işinde iyi olmaması olarak yorumladıkları bildirilmiştir. Eğitim uzmanları, ebeveynlerin çocuğa, öğretmenin verdiğinden daha fazlasını yaptırma çabasında olduğunu ifade etmektedir. Ebeveynler bunu çocuğun körelmemesi amacıyla yaptıklarını açıklamaktadır, eğitim uzmanlarıysa bunun çocuğun üstünde psikolojik baskıya ve ebeveynin beklentisinin artmasına sebep olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca eğitim uzmanlarına göre ebeveynlerin bu davranışının, çocuğunun diğerlerinden yani olağan seviyeden daha iyisini hak ettiğini/başarabileceğini gösteren örtük bir mesaj içerdiğini belirtmektedirler. Bu durum çocuğuna akranlarından fazla ve farklı ödev verilmesi talebine kadar varabilmiştir. Eğitim uzmanları, ebeveynin çocuğunun okulda özel olma ve ayrıcalık görme beklentilerini, çocuğunun yeteneklerinin uzmanlar, öğretmenler tarafından doğru değerlendirilmesini sorgulayarak veya çocuğuna her zaman sınıftan farklı ödevler verilmesini talep ederek dile getirdikleri şeklinde ifade etmektedirler. Ebeveynler, çocuğa farklı muamele yapılmasını çocuğun

çalışması için bir önşart olarak öğretmene bildirmekten çekinmemektedirler. Gulevska (2017) Balkanlarda öğretmenlerle yaptığı araştırmada, öğretmenlerin üstün zekâlı çocukların ebeveynlerinin okulla ve öğretmenlerle görüşme yapmaktan zevk aldığını fakat ebeveynlerin çocukları için müfredat dışı taleplerine okul tarafından bekledikleri kadar cevap verilemediğinde eğitime katılımının sekteye uğradığını ifade ettiklerini belirtmektedir.

Üstün zekâlılara özgü eğitimlere dahil olma isteğinin bir yönünün de seçkinlik hissi olduğu belirtilmiştir. Çocuğunun üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurumlara gitmesi ve okulda verilen "sıradan" müfredat dahilindeki eğitime eksik katılmasını bir ayrıcalık olarak görüp, etiket ile ayrıcalığı, seçilmişlik hazzını tattıkları ifade edilmiştir. Ebeveynler, öğretmenlere göre diğerlerinden farklı olmayı kıymetli bulmaktadırlar. Zaman zaman seçkinlik hissi kendini, ebeveynin çocuğuna sınıf atlatma talebinde bulunması şeklinde de tezahür ettiği anlatılmıştır. Kendi yaşıtlarıyla okumamak, sınıfta diğer çocuklardan yaş olarak küçük olmak ve buna rağmen başarılı olmak ebeveyn için çocuğu adına bir seçkinlik göstergesidir. Ebeveynlere göre yaşıtlarıyla okurken herkes başarılı olur, asıl mesele büyük yaştakilerle rekabet etmektir. Sınıf atlama yaşıtlarından daha zekî olduğunun da otoritelerce onaylanmış bir kanıtıdır. Sınıf atlatmanın çocuğun bilişsel ihtiyacına cevap aranırken sosyal ve duygusal gelişimini göz ardı etmeye varabildiğini, böyle durumlar gerçekleştiğinde ise ebeveynin, arkadaşlarının çocuğunu anlamadığından kaygı duyduğunu ve bunu zekâ seviyelerindeki farklılıkla açıklayabildiklerini belirtmişlerdir. Bu durum, kimi bilimsel ve popüler kaynaklarda (memnurlar.net, 2014) yer bulan üstün zekâlı çocukların çevresi tarafından anlaşılamayabileceği kalıpyargısının ebeveynlerdeki yansıması olarak açıklanabilir. Cornell (1989) ise bu durumu etiketle ilişkilendirmektedir. Bulguların işaret ettiği seçkinlik hissi ve seçkinlik beklentisi, alanyazında çocuğun tanılamaya aday gösterilmesinden itibaren yani tanı henüz kesinleşmemiş olsa bile ebeveynin çocuğunu bilişsel ve kişisel özellikleriyle akranlarından farklı görme eğiliminde olmasıyla başladığı anlatılmıştır (Özdemir-Kemahlı, Kemahlı, Ekşi, 2018). Öpengin ve Sak'ın (2012) araştırmasında çocuklarının üstün zekâlı tanısı almış olmasının ebeveynlere olumlu duygular hissettirdiği belirtilerek bu olumlu duyguların buradaki bulgularla paralel bir tablo ortaya koyduğu görülmüştür.

Araştırmadaki katılımcıların etiketli çocuğun ebeveyn tutumlarına yönelik gözlemleri hakkında elde edilen verilerde ön plana çıkan bir diğer üstünlük duygusu kategorisi 'üstün zekânın kaynağı olarak ebeveyn etiketi' olmuştur. Katılımcılar, çocuğunun zekâsını ve başarısını kendine atfetme, bunun kaynağının kendisi olduğunu düşünme ve böylece çocuğunun üstün zekâ etiketi almasını kendisi için bir etiket kabul etme özelliklerini ebeveynlerde gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Ebeveynin çocuğunun etiketini, benliğinin bir parçası, bir kimlik özelliği, kendi prestiji ve etiketi olarak değerlendirdiği görülmüştür. Kendisi zekî olduğu için çocuğunun da zekî olduğunu düşünmekte, bunu bir başarı olarak ve aynı zamanda kendi zekâsının tescili olarak görmektedir. Bir katılımcı bunun tam tersi olarak farklı bir uçta özel eğitim ihtiyacına sahip olan çocukların ebeveynlerinin çoğunlukla bu durumu saklama eğiliminde olduğunu gözlemlediğini ifade ederek

ebeveynlerin her hâlükârda çocuğunun zekâsını kendine atfettiğine işaret eden bir örnek vermiştir. Aynı zamanda bu gözlem, bir insana insan olduğu için değer vermektense ona zekâ gibi ondan verim sağlanabilecek bir özelliğiyle değer vermenin, insanı bu noktaya indirgemenin, kapitalist piyasa ve onun birey/toplum kurgusunun bir eseri olduğunu düşündürmektedir. Çocuğun üstün zekâlı olmama ihtimali ebeveynin kendi zekâsına da bir tehdit olarak algılanabilmektedir. Bundan dolayı çocuğun etiket alamaması ihtimali ebeveyne kaygı vermektedir. Bu kaygıyla baş edebilmek için çocuğu zekâ testi öncesinde çalıştırmak, materyalleri tanıtıp cevapları söylemek kullanılan yöntemlerden biridir. Çocuğun zekâ seviyesi gerçeği yansıtmayacak olsa da önemli olan çevrenin çocuğu etiketli zannetmesidir. Çünkü etiket, ebeveynin kendisi için istediği, kendi zekâsını göstermesine yardımcı olacak bir araçtır. Görece daha iyi kariyere sahip olan ebeveynler bu konuda daha dikkatlidirler. Kendileri, kariyerleriyle çevreye karşı zekâlarına bir standart çizmişlerdir ve bunun çocuklarının etiketiyle pekişmesini istemektedirler. Çocuğun değer sisteminde buna dair herhangi bir şema olmamasına rağmen ebeveyn kendi atıf sisteminden hareketle çocuğun etiket almasına önem vermektedir. Üstün zekâyı kendine atfederek bu etiketten memnun olan ebeveyn, başka bir durumda çocuğu normalin altında seyrediyorsa bunu da kendiyle özdeşleştirdiği için kabul etmeme eğilimi göstermektedir. Bu durum, üstün zekâyı ebeveynin sadece bir üstünlük duygusuyla sahiplenmediğini, aynı zamanda ben tasavvuruna ötekini katma bağlamında benliğine çocuğunu dahil ettiğini, her özelliğini kendiyle ilişkilendirdiğini de göstermektedir (Aron, Aron, Smollen, 1992; Brummelman ve ark., 2013; Dinçer, 2017; Dinçer, Ekşi, Aron, 2018).

Ebeveynin çocuğunun zekâsını kendi çabasına, genlerine atfederek bunun kendinden kaynaklandığını ve kendini temsil ettiğini düşünmesi durumuna buradaki bulgularda olduğu gibi alanyazında da rastlanmaktadır. Çocuğun üstün zekâlılara özgü eğitim programlarının öğrenci tanılama süreci için aday gösterilmesini bir başarı olarak değerlendiren ebeveynin, özdeşim kurarak başarıyı sahiplenmesi, Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında da bir tema olarak değerlendirilmiştir.

Ekstra eğitimler ve ebeveyne sağladığı prestije dair gözlemlerinden bahseden katılımcılar, bu durumu ebeveynin seçkinlik hissiyle ilişkilendirmişlerdir. Ebeveynler, eğitim uzmanlarına göre ekstra eğitimleri bir prestij olarak değerlendirmektedirler. Bu tip eğitim programları bundan dolayı popülerleşmektedir. Bu durum aynı zamanda kapitalist sistemin çocuğu kurstan kursa koşturmayla ebeveynlik sorumluluğunu yerine getirmeyi birbirine dayandıran bir pozisyona yerleştirmesi ve böylece bunu sistemin işleyişine katkı sağlamanın bir yolu, bir yansıması olarak kullanması şeklinde okunabilir. Ebeveynlik yeterliği, ebeveynin vicdanî bir rahatlık duymasına imkân tanıyabilir. Bu durum bir üstünlük duygusu meselesi olmakla beraber sektöre katkı için yaratılan bir algının da sonucu olarak değerlendirilebilir. Sektörün yarattığı algıdan dolayı buna yönelen ebeveynlerin duygularına hitap edilerek sektörü beslemesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Guskin ve arkadaşları (1986) yaptıkları bir araştırmada bu konuya değinerek ebeveynin yüksek beklenti ve çocuğun bilişsel özelliklerini genelleyerek onu kurstan kursa koşturduğunu o yıllarda bile vurgulamaktadırlar.

‘Üstünlük yanlılığı etkisi’ni açıklayan bir diğer unsur gerçekdışı önem-benmerkezcilik olarak tespit edilmiştir. Bu kodda katılımcılar ebeveynin çocuğunun zekâsına verdiği değerin olması gerekenden fazla olduğunu gözlemlediklerini, çevreyi göz ardı ederek sadece kendi çocuğu merkezinde tolerans ve hizmet bekleme ile bu özelliğin şekillendiğini anlatmışlardır. Eğitim uzmanları ebeveynlerde rastladıkları bu yaklaşımı iki yönüyle ele almaktadırlar. Birincisi çocuğa insanlığın kurtarıcısı rolünün biçilmesiyle çevresindeki herkesin onun zekâsını geliştirmesi için hizmet etme yükümlülüğüne sahip olması beklentisidir. Diğeri ise yine çocuğun potansiyeli dolayısıyla yapabileceği hataların tolare edilmesi, herhangi bir sınırın onun için söz konusu olmaması gerektiği, her davranışının mazur görülmesi ve tahammül gösterilmesi gerekliliğidir. Bu beklentiler gerçekdışı bir yapı sergilemektedir. Bunun benmerkezci bir düşünme tarzına işaret edebileceği ve günümüz değer sistemiyle (Twenge ve Campbell, 2015) ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir. Bu beklentiyi oluşturan pek çok bilimsel görüş, alanyazında rahatlıkla bulunabilir (Ataman, 2005). Çocuk için geliştirilen bu algı, ebeveyne bu özelliklere sahip bir çocuğun ebeveyni olmanın verdiği üstünlük duygusu olarak yansımaktadır.

Sosyal denklik, ‘üstünlük yanlılığı etkisi’nin bir unsuru olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların görüşüne göre çocuğu üstün zekâ etiketi almış olan ebeveynlerin; hem kendilerinin hem de çocuklarının kendi kriterlerine göre belli bir başarı ve zekâ düzeyine sahip çocuklarla ve onların ebeveynleriyle iletişim kurmasını beklemelerini ifade etmektedir. Ebeveynler çocuğunun benzer zekâ düzeyinde olduğunu düşündüğü çocuklarla problem yaşamasına tahammül edememekte ama “öteki”yle yaşadığı problemleri tolare edebilmektedirler. Bu iki örnek durum, çocuğu üstün zekâ etiketi almış olan ebeveynlerin, sosyal denklik beklentisi içinde olabileceğini göstermektedir. Bu beklenti sınıfsal bir anlayış meydana getirebilir. Alanyazında sosyal denklik üzerine kurulmuş eğitim ortamının ayrıştırma anlamına gelebileceğini söyleyen veya bunun tam tersi damgalanmayı önleyerek sağlıklı arkadaşlıklara imkân tanıyacağını ifade eden araştırmalar da bulunmaktadır (Ring ve Shaughnessy, 1993). Üstün zekâlı öğrencilerin bazılarının tercihinin sosyal denklik (Moulton ve ark., 1998), bazılarınınsa yalıtılmış olmayan ortamlar olduğu (Hertzog, 2003) belirtilmektedir. Normal sınıflarda eğitim gören üstün zekâlı öğrencilerin akademik benlik algıları yalıtılmış sınıflarda eğitim görenlere göre daha yüksektir (Marsh ve ark., 1995; Zeidner ve Schleyer, 1999). Bu bulgu, çocukların bulundukları ortamın benlik algısına etkisini gösterebilir. Kendiyle aynı etikete ve benzer becerilere sahip olmadığı etiketlenen çocukların yanında kendilerini mutlak bir konumda görmeleri kolaylaşarak benlik algısını etkileyebilir. Bir diğer yandan kendi becerilerine yakın veya daha yüksek derecede becerilere sahip öğrencilerle aynı sınıfta eğitim almak kendini biricik algılamamasına ve tevazuua imkân tanımaktadır (Colangelo, 1988).

Hataya tahammül edememe, bir yönüyle mükemmeliyetçilik çocuğu üstün zekâ etiketi almış olan ebeveynlerde katılımcıların gözlemlediği özelliklerden bir tanesidir. Ebeveynlerin, hataya veya tahammül edememe ve mükemmeliyetçilik doğrultusunda çocuğunun herhangi eksiğini duymaya, sınavda yaptığı bir yanlışı bilmeye tahammül edememesi, böyle bir şeyle karşılaştığında ise bunu

çocuğunun zekâsına bir hakaret olarak kabul etmesi, tabir-i caizse 98 alan öğrenciye “neden 100 almadın?” demesi olarak örneklendirilmiştir. Mükemmeliyetçilik, çok yaygın olarak alanyazında üstün zekâlı çocuklara atfedilen bir özelliktir. Üstün zekâlı tanısı alan çocukların ebeveynleriyle az sayıda yapılan araştırmada da bu araştırmada olduğu gibi görülebilen bir özellik olmuştur (Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018). Eğitim uzmanlarına göre, bu durum çocuğun gelişimini, hataya bakış açısını etkileyerek onun kişilik gelişimine yön verebilir; aile içi iletişim problemlerine ve psikolojik problemlere yol açabilir.

Üstünlük yanlılığı etkisinin kapsamında olan bir başka özellik, zekânın hebâ olmaması çabası olmuştur. Zekâya atfedilen değer doğrultusunda ebeveynlerin çocuğunun zekâsının ziyan olmaması, iyi değerlendirilmesi yönünde onun üstün özelliklerine vurgu yapmasıyla açıklanmaktadır. Çocuğun sahip olduğu bu özel niteliğin iyi değerlendirilmesi için eğitim ortamının ve uzmanlarının sorgulandığı, eğitimin bir bütün olarak kabul edilmeyip sadece bilişsel gelişimin ön planda tutulduğu yanlılık barındıran bir durum ortaya konmaktadır. Bu bakış açısı üstünlük yanlılığının bir yansıması olarak görülebilir. Ayrıca sadece bilişsel yönünün dikkate alınması, çocuğun gelişim sürecinin eksik kalmasına sebep olabilir.

Üstün zekâ etiketinin eğitim uzmanlarına göre ebeveyne bir diğer etkisi, ailede gerçekdışı beklenti oluşturmasıdır. Çocuğun yaşına uygun gelişim görevleri dışında beklentiler oluşmasına sebep olduğu düşünülen bu etki, ebeveynin çocuk üzerinde sosyal hayatını ders başarısı için kısıtlama, çocuğa zekâsını performansı ile göstermesi yönünde yapılan baskı gibi tutum ve davranışlara sebep olabilmektedir. Eğitim uzmanlarının bu konudaki gözlemleri, ebeveynindeki yüksek/gerçekdışı beklenti ve hırsa bağlı olarak çocukların kaygı yaşamasına yol açabilmektedir. Bu beklenti, aile içi rol karmaşasına sebep olabilmekte ve sistemsel problemler yaratabilmektedir. Gerçekdışı beklentiye maruz kalmış çocukların, duygularını sakladığı ve hata yapmaktan korktukları gözlenmektedir. Gerçekdışı beklentinin üstünlük yanlılığı etkisinin bir çıktısı olarak görülebileceği bu nedenle birbiriyle ilişkili iki tema olduğu düşünülmektedir. Eğitim uzmanları, gerçekdışı/yüksek beklentilerin çocukta olumsuz etki yarattığını gözlemlediklerini vurgulamaktadırlar. Ebeveynin gerçekdışı beklentisi, çocuğun kişilik özelliklerini şekillendirmekte, onu çekingen, uzlaşıdan uzak, saldırgan hâle getirebilmekte, çocuğun kaygısının yüksek olmasına sebep olmaktadır. Ailedeki rolünü muğlaklaştırmakta, sosyal hayatını böylece sosyal gelişimini kısıtlamaktadır. Bütün bunlar etiketin çocuğa, ailenin bütününe ve topluma etki edecek yönlerinden bazıları olarak dile getirilmektedir.

Alanyazında üstün zekâ etiketi alan çocuklarla ilgili yapılan pek çok araştırmada, ailelerin gerçekdışı/yüksek beklentisinden bahsedilmekle beraber (Eker, 2019; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018; Sak, 2020) öğretmenlerin ebeveyn beklentilerine dair görüşlerini içeren herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Çocuklarla yapılan araştırmalar da yine yoğun ebeveyn beklentisine yönelik sonuçlar içermektedir (Berlin, 2009; Moulton ve ark., 1998). Coşkun, Sağır ve Girli (2019) ise, yüksek

beklentilere sebebiyet veren bilişsel özelliklerin, normal akranlarıyla paralel ilerleyen çeşitli gelişim basamakları açısından dezavantaj oluşturabildiğini belirtmektedir.

Eğitim uzmanlarına göre, aile içi ilişkiler etiketin etkilediği bir diğer unsurdur. Etiket, aile sistemini bir bütün olarak etkilemektedir. Aile içinde rol karmaşasına, ebeveynin etiketli çocuğun ihtiyaçlarının diğer çocuklarından daha fazla olduğuna inanmasına, etiketli çocuğa olması gerekenden fazla yetki verilmesine, diğer çocuklara nazaran ona daha çok güvenmelerine sebep olabilmektedir. Etiketli çocuğun ve ona karşı ebeveyninin rolleri muğlaklaşır, tâbî olunan yani otorite olan kişi örtük biçimde etiketli çocuk hâline gelebilir. Bu durum, çocuğun ihtiyacı olan ebeveyn desteğini alamamasına, ebeveynin konumunun değişmesiyle de aile sisteminin hasar görmesine sebep olabilmektedir. Aynı zamanda kardeşler arasında probleme alt yapı oluşturabilir. Alanyazında etiketin aile içi ilişkileri etkilediğine dair bulgular mevcuttur. Hatta henüz etiket almamış fakat tanılama süreci için aday gösterilen çocukların bile aile içerisinde daha fazla ilgi ve destek gördüğü belirtilmektedir (Belur, 2014). Bu çocukların ebeveyn ve kardeşlerinin sistemdeki rolleri, aile içerisindeki inançlar, aile hedefleri, aile içi kurallar, sınırlar, beklentiler, iletişi görüntüleri üzerinde etkili olduğu gösterilmektedir (Carlson ve Yang, 2008).

Eğitim uzmanlarının gözlemleri doğrultusunda ebeveynlerde etiket etkisi ile gayret ve çalışma disiplini yerine zekâya verilen önem ön plana çıkmaktadır. Bu durumda çocuk da kendisini tam ve yeterli görmekte, bir çalışma disiplini geliştirememektedir. Sonuç odaklı bakış açısı ise ders başarısı ile zekâ seviyesinin doğru orantılı algılanmaya başlanmasına sebep olmaktadır. Ebeveynleri bu bakış açısına sahip olan çocukların ders başarılarında düşme yaşadıklarını ifade eden eğitim uzmanları, emeksiz başarı hayalinin etiketle ilişkili olabileceğini belirtmektedirler. Son yıllarda gayret yerine emek verilmeden kazanılan özelliklerle kendini ifade etme tercihinin sıklaşmasının, sınıflı bir sosyal yapıyı canlandırdığı söylenebilir. Özellikle ilerleyen sınıf seviyelerinde eğitim uzmanları, çalışma disiplinine sahip öğrenciler ile etiket dolayısıyla düzenli çalışma alışkanlığı edinememiş öğrenciler arasında ders başarısı farkının açıkça ortaya çıktığını gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Leana-Taşçılar (2017) da “ben nasıl olsa tanılandım, ders çalışmama, ödev yapmama gerek yok” diye düşünen öğrencinin tembel, isteksiz, motivasyonu düşük bir hâle geleceğini ve etiketlenme ile öğrencinin gerçek potansiyelini ortaya koymasının engellenebileceğini anlatmaktadır.

Etiket Etkisi üst temasının son teması üstün zekâya eşlik eden psikopatolojiler olmuştur. Bu tema, etiketli çocuğun üstün zekâ durumuna eşlik eden psikopatolojiler konusunda ebeveyn tutumu ve katkısını incelemektedir. Eğitim uzmanları, bu çocuklarda görülen psikopatolojilerin sebepleri arasında ebeveyn tutumunun da olabileceğini ifade ederken, ebeveynler, çocukta görülen herhangi bir psikopatolojiyi çocuğun üstün zekâsıyla ilişkilendirerek yorumlama eğilimi göstermektedirler. Alanyazına göre üstün zekâlı çocuklarda görülen gelişim basamaklarıyla ilgili dezavantajların ortaya çıkmasında aile ve çevrenin önemli bir rolü bulunmaktadır (Coşkun, Sağır ve Girli, 2019; Dağlıoğlu, 2015; Jung ve Young, 2019; Saranlı ve Metin, 2012). Ancak Amend ve Beljan’a (2009) göre toplum ve aileler, üstün zekâlı çocukların davranışlarını psikopatoloji ile yorumlamaya eğilimli

olabilmektedirler. Bunun sebebi çocuklarına herhangi eksiklik veya psikopatolojiyi yakıştıramayarak, eğer böyle bir durum varsa bile bunun kaynağını üstün zekâya bağlayarak benlik saygısını korumaya çalışmaları olabilir. Burada ebeveynin psikopatolojilere dair algısı, ona yükledikleri anlam da etkili bir faktör olabilir.

Çalışma 1'in ikinci üst teması Piyasa/Sektör olarak tespit edilmiştir. Etiket, ebeveynleri çeşitli yönlerde etkilemekte ve çocuğunun üstün zekâsına katkı sağlamak için bir şeyler yapmaya ihtiyaç oluşturmaktadır. Bu ihtiyacı oluşturup sonra da ihtiyacın karşılanması için imkân sunan bir sektör işliyor gibi görünmektedir. İkinci üst tema bu sektörün boyutlarını, piyasanın unsurlarını eğitim uzmanlarının gözlemleri doğrultusunda incelemektedir.

Bu üst temada sektörleşme, kavram karmaşası/bilgi kirliliği, ayrıştırma/damgalama, devlet yönlendirmesi, üstün zekâlılara özgü eğitim programları, psikoloji uzmanları, zekâya atfedilen değer, eğitim sektörü ve ebeveynler arasında popülerlik temaları bulunmaktadır. En çok bahsedilen tema ise zekâya atfedilen değer olmuştur. Sektörün hedefine ulaşabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için önce hedef kitlenin anlam dünyasında değer yaratmak gerekir. Bu durumda, zekâya atfedilen değer kodunun bu üst temada en yüksek frekansı alması beklenen bir sonuçtur. Sektörün, çocuk ve ebeveyni etrafında aktif olmasından dolayı yarattığı alanın büyük çoğunluğunun okula yansımış olabileceği düşünülmektedir. Mikrodan makroya pek çok alanın piyasaya dahil olduğu ve katkı sunduğu görülmektedir.

Üstün zekâ alanında bir piyasa oluştuğu ve bu alanın bir sektöre dönüştüğü konusunda alanyazında geniş bir veri söz konusu olmamakla birlikte bu konuyu irdeleyen çalışmalar da yer almaktadır (Öz, Yalçın ve Turan, 2014; Sapon-Shevin, 1994). Kurulan sistemin devamı için pek çok araç kullanılmakta, öncelikle bir anlam ve değer sistemi inşa edilmektedir. Bu bağlamda, özellikle ebeveynler açısından zekâya atfedilen değerin yükseltilmesi için zekâ, yetenek, üstün zekâ, özel yetenek gibi kavramların yüceltilerek yaygınlaştırılmakta olduğu görülmektedir. Eğitim uzmanları bilişsel gelişimin öncelendiğini, toplumsal olarak zekâya atfedilen değerin onu önemsenen bir kavram hâline getirdiğini ve bunun toplumsal pratiklere de yansıdığını vurgulamaktadırlar. Zekâ veya ders başarısı dışındaki alanlarla ilgili iletilen sorunların göz ardı edilmesinin talep edildiği bir yapı sergileniyor gibidir. Ebeveynler, çocuğun bilişsel özelliklerine, zekâ gelişimine önem vererek psikolojik, duygusal ve sosyal alanları geri planda görebilmekte, bunun için okulun da kapsamını dar bir çerçevede değerlendirip sadece derslerle sınırlı olduğunu düşünebilmektedirler. "Zekî ama çalışmıyor" kalıbı ile çoğu zaman çocuğun zekî olmasıyla eğitimin diğer boyutlarında desteğe ihtiyacı olmadığına dair bir rasyonalizasyon ortaya konmaktadır. Sektörün parlattığı zekâ kavramı, artık değer sisteminde merkeze yerleşerek sektörün unsurları tarafından olgunlaştırılmış ve kıvama getirildiğinde ise faydalanılma zamanı da gelmiş demektir. Eğitim uzmanlarına göre bazı eğitim kurumları ebeveynin bu özelliğini fark ederek istismar edebilmektedir. Çocukların problemlerini ebeveynden bu yolla uzak tutarak sorumluluk almamayı tercih edebilmektedirler. Bu alanın kavramlarındaki muğlaklığın, karmaşanın alanı istismara açık hâle getirebildiğini de belirtmektedirler.

Kavram karmaşasına bu araştırmada eğitim uzmanlarının temas ettiği gibi alandaki araştırmacılar da konuyu aynı perspektifle irdelemektedirler (Eriş, 2017; Sak, 2020; Sezgin, 2020b).

Zekâya atfedilen değer öylesine derin bir şekilde konumlanmaktadır ki çocuğunu zekâ testine getirmeden önce bir şekilde test materyallerine ulaşan ebeveyn, çocuğunu çalıştırıp, bunun uzman tarafından anlaşılmayacağını düşünerek testi manipüle etmeye gayret edebilmekte, uzmanlık alanına müdahale etmeye çalışmakta ve manipülasyona maruz kaldığı için sonucun gerçek olmayacağını bildiği hâlde test sonucunu talep edebilmektedir. Eğitim uzmanları, bunun gibi şaşırtıcı olaylara şahit olduklarını da anlatmışlardır. Bu konuya özen gösteren ebeveynin zekâya performanstan daha çok değer verdiği görülmektedir. Başarı veya performans ise zekâya işaret kabul edildiği için istenen bir durum hâline gelmektedir.

Bir diğer tema popülerliktir. Zekânın popülerleşmesi, ebeveynler arasında hemen her çocuğun üstün zekâlı olarak yansıtılmasının bir iltifat ve itibar hâline gelmesi, teknolojik değişimin çocuklardaki yansımasının yanlış yorumlanması, çağın problemlerinden olan narsisistik tavrın pekiştirilmesi, üstün zekânın kolay kazanılan, emek gerektirmeyen, kaybedilme ihtimali olmayan ve ömürlük bir unvan olarak algılanması gibi bağlamlarda ele alınmıştır. Ebeveynlerin bir furya olarak çocuğuna zekâ testi yaptırmak istediği, sektörün bu şekilde evrildiği, ebeveynler arasında konuşulan konuların zekâya yoğunlaştığı görülmektedir. Eğitim uzmanları, çocuklarını üstün zekâlı kabul eden ebeveynlerle artık daha sıklıkla karşılaşılıyor olmasının sebepleri arasında teknolojik değişim ve uyaran artışını göstermektedirler. Zekâya bir değer olarak bu yönüyle odaklanılmasının sebeplerinden birinin de yeni nesil için çağımızda pekiştirilen davranış modelinin narsisistik ve dürtüsel bir örüntüye sahip olması olduğu ifade edilmektedir. Eğitim uzmanlarınca üstün zekânın popülerliğinin sebepleri arasında bu unvanın, kolay elde edilen, kaybedilme ihtimali olmayan ve emek gerektirmeyen yapısının olduğu düşünülmektedir. Söz konusu meseleler, ebeveynler arasında popülerlik kazanmakta, ebeveynler böylece birbirlerinden etkilenerek üstün zekâ sektörüne ilgi duymakta ve sektöre katkı sağlamaktadırlar.

Üstün zekâ, çeşitli alanlarda etkililiğini artıran ve yaygınlaşan bir kavram olarak günümüz medeniyetinde kendine bir yer edinerek araçsallaştırılmaktadır. Günümüz dünyasının inşasında işlevi olan bir kavram için bir sektör oluşması şaşırtıcı değildir. Üstün zekânın bir araç olarak yaygınlaşmasını, varlığını pekiştirmesini ve işlevini daha iyi bir şekilde yerine getirmesini sağlayacak sektörel unsurlar oluşmaktadır. Ebeveynde bir ilgi ve ihtiyaç oluşması düzenin sürekliliğini sağlayacak önemli bir adımdır. Bunun için kavramın popülerliği ve değeri artmakta bir yandan da bilgi karmaşası oluşmaktadır. Bu ortamda eğitim kurumları, üstün zekâlılara özgü eğitim programları, psikoloji uzmanları ve devlet politikalarının etkisinin olduğu şüphesizdir. Bütün bu unsurlarla varlığını inşa eden ve sürdüren sektör günümüzde üstün zekâyı sadece bilişsel bir kavram olmaktan çıkarmakta ve bir dünyanın parçası hâline getirmektedir.

Mevcut dünya düzeninin faydalanmaya çalıştığı kavramlardan biri olması münasebetiyle üstün zekânın sektörleşmesi söz konusu olmaktadır (Öz, Yalçın ve Turan, 2014; Sezgin, 2020a;

Twenge ve Campbell, 2015). Eğitim uzmanları, ebeveynlerin hassasiyet gösterdikleri zekâ ve üstün zekâ kavramı üzerinden kâr getireceği fark edilen bir konu buldukları için eğitim kurumlarının ilgi gösterdiklerini belirtmekte, devlet politikalarının da iyi niyetle de olsa bunu desteklediğini ifade etmektedirler. Medyanın sektörleşme sürecine etkisinin yadsınamaz düzeyde olduğu belirtilmektedir. Eğitim uzmanları bu düşünceleriyle sektörün unsurlarını sıralamaktadırlar.

Eğitim uzmanları, içeriden bir gözlemci olarak, eğitim camiasının üstün zekâ konusunu ticârîleştirmesiyle eğitimin bir "sektör" hâline geldiğini belirtmektedirler. Eğitim, okul, öğretmen gibi kavramlardaki anlam kaybı, ebeveynlerin tutumları yoluyla gözlenebilmektedir. Buna yol açansa eğitim kurumlarının ticârî bakış açısıdır. Burs vereceği kişileri bursluluk sınavlarıyla seçerek bir reklam metası hâline getirmek, sektörel kaygılarla hareket etmek, üstün zekâyı bir eğitim meselesinden çok bir ticarî mesele olarak organize etmek bu bakış açısının birer göstergesidir. Eğitim kurumlarında bursluluk sınavları, ayrıştırılmış sınıflar, üstün zekâlılara özgü eğitim programları gibi uygulamalar bir Pazar anlayışı içinde yapılmaktadır. Öğretmenlerin, çocuğunun üstün zekâlı olduğuna dair ebeveynleri yönlendirdiği eğitim uzmanları tarafından gözlemlenmektedir. Ebeveynleri sektöre yönlendiren, en önemsedikleri faktörlerden biri öğretmenin yönlendirmeleridir.

Sektörü aktive eden bir diğer unsur üstün zekâlılara özgü eğitim programları olarak belirtilmektedir. Eğitim uzmanlarının görüşlerine göre ebeveynler bu programlara katılmaya epey istekli olmakta fakat çoğu zaman hayal kırıklıkları yaşamaktadırlar. Bu eğitim programlarının sadece bilişsel yönde planlanması kapsamlı yeterlikte olamamasına sebep olmaktadır. Eğitim uzmanları bu tip programların tanılanan çocuklar için bireysel ilgi görebilme, vaktini değerlendirme imkânı sunduğunu düşünmektedirler. Bu açıdan bakıldığında sadece üstün zekâ tanısına değil bütün zekâ profillerine aynı imkânın sunulmasının gerekliliği vurgulanarak fırsat adaletine değinilmektedir. Eğitim uzmanları, bu programların üstün zekâ özelinde değil bütün zekâ profilleri için uygun olabileceğini düşünmekte, devletin bu imkânı sadece kendisinden faydalanılacak bir kesime sunulmasını eleştirmektedirler. Eğitim uzmanları bu programların çocukların vaktini nitelikli değerlendirmesi, boşa geçirmemesi için olumlu bulduklarını ancak bütün çocuklara sağlanan imkânlar olması gerektiğini belirtmektedirler. Bu eğitim programları kimi zaman devlet kimi zaman belediye gibi kuruluşlar eliyle hayata geçirilmekte, bu da okul dışı eğitim almayı meşrulaştırmakta hatta teşvik etmektedir. Bu durumda ebeveyn ve öğrenci tarafından okulun geri planda tutulması yaygınlaşmaktadır. Bu imkânın sadece bir kesime sunulmasıyla değerinin artırıldığı, diğer ebeveynlerin dikkatini çektiği ve böylece sektöre katkı sağladığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Sektöre katkı sağladığı düşünülen bir diğer unsur psikoloji uzmanları olarak anlatılmaktadır. Psikoloji uzmanlarının ebeveynlerle test sonuçlarını açıkça paylaşmasını doğru bulmadıklarını, bunun uzmanı olmayan bir kişi ile paylaşılmasının her ne kadar iyi niyetli olursa olsun bilmeden çocuğun aleyhine kullanılabileceğini ifade etmektedirler. Bu durum ebeveynler arasında konunun daha büyük bir ilgiyle takip edilmesine sebep olmakta böylece piyasanın sürekliliği desteklenmiş olmaktadır. Test puanlarının ebeveyne verilmesi, yaratacağı kafa karışıklığı ve bunun çocuğun

eğitimine yansıması ile birlikte çocuk hakkında mahfuz bir bilginin yorumlaması mümkün olmayacak kişilere kontrolsüzce ulaşmasına yol açabilir. Bu, çocuğun yüksek yararının gözetilmemesi, etiketleme ile sektöre katkı sağlanması anlamına gelebilir.

Sektörün bir sonucu olarak tanı alan çocuklar damgalanmakta, bu da ayrıştırmaya yol açabilmektedir. Tanı alan çocukların çeşitli mecralarda toplumdan farkının sıklıkla vurgulanması normalleşmekte ve ayrıştırılmayı arzulayanların varlığı yani bu ayrıştırmanın gönüllü yapılması, haz üretmesinin ayrıştırmanın günümüz silahlarından olduğunun işareti olduğuna bir işaret olarak görülmektedir. Günümüzde olumlu karşılanan bu tip bir ayrıştırmaya daha çok dikkat çekilmesi, bunun daha sinsi ve tehlikeli olduğunu belirtmek içindir. Huxley (2018) de yeni dünyada kitleleri kontrol etme aracının hazzı yönetmekten geçtiğini ve bunu insanların kendilerinin arzulayacağını metaforik bir yolla anlatırken bu minvalde bir çerçeve çizmişti. Günümüzde sınıflı bir toplum yapısı oluşturma ekonomik veya fiziksel değil zihinsel ölçütlere bağlanmaktadır. Devlet eğitim politikalarının da bütünleştirme değil ayrıştırma üzerine kurulu olduğu düşünülmektedir (Levent, 2011). Üstün zekâ tanısı almış çocuklar damgalanarak ve ayrıştırılarak hayatın toplumsal provasını okul ortamında yaşayamamakta ve bu benlik algısını etkileyebilmektedir. Alanyazında etiketin ve üstün zekâ etiketinin benlik algısına etkisi çeşitli araştırmalarda yer almaktadır. Ring ve Shaughnessy (1993), üstün zekâlı çocukların üstün zekâ etiketinden çok güçlü şekilde etkilendiklerini ve bu etiketin onların benlik algısını, benlik bilincini ve benlik beklentilerini etkilediğini belirtmiştir. Zeidner ve Schleyer (1999) yaptıkları araştırmada ayrıştırılmış sınıfta eğitim gören üstün zekâ etiketli öğrencilerin normal sınıflarda eğitim görenlere göre daha olumlu bir kişisel-sosyal profil çizerken, daha düşük sınav kaygısı ve daha yüksek akademik benlik algısı gösterdiklerini bulmuşlardır. Coleman ve Fults (1982) ise üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında eğitim gören etiketli öğrencilerin, yüksek başarılı ve normal gelişim gösteren öğrencilere göre daha düşük benlik algısına sahip olduklarını bulgulamışlardır. Alanyazında ayrıştırmanın etkisi olarak görülebilen bu araştırmaların diğer bir bakış açısıyla ‘küçük havuz büyük balık etkisi’ ile de açıklandığı görülmüştür.

Çalışma 1’de üçüncü ve son üst tema üstün zekâ belirtisidir. Bu üst temada en yoğun frekans çocuğun problemli davranışların bir zekâ belirtisi olarak görülmesi olmuştur. Ardından ders başarısı, sayısala ilgi ve okuma yazma bilerek okula başlama gelmektedir. En fazla karşılaşılan temanın problemli davranışlar olması, ebeveynlerin çocuğunun problemiyle karşılaşmak istememesi ve onu kendini tatmin eden bir sebebe bağlama, rasyonelleştirme ve meşrulaştırma eğilimi ile açıklanabilir. Çocuktaki bir problem öteki tarafından fark edildiğinde bir savunma mekanizması olarak ve kendi duygularını dengeleyebilmek, psikolojik sağlıklılığını sürdürebilmek için bunun sebebini üstün zekâya bağlayarak çocuktaki anormalliği toplumda onaylanan bir konumla karşılamak isteyebilirler.

Eğitim uzmanlarının gözlemlerine göre çocuğun yaşadığı bazı problemlerin üstün zekâ ile açıklanması ise çocuğun gelişiminde olumsuz izler bırakabilecek nitelikte olabilmektedir. Mesela çocuğun öğretmenine yaptığı saygısızlığı “üstün zekâlılar başına buyruk olur, asi olur” ya da “lider ruhlu bir çocuk” diye açıklamak çocuğun gelişimini örseleyebilmektedir. Bu davranışının takdir

edildiğini gören çocuğun bu davranışı öğrenmemesi için önünde hiçbir sebep kalmamaktadır. Çocuğun herhangi probleminin olmaması gibi probleminin olması da bir üstün zekâ belirtisi olarak görülmektedir. Bu iki özellik iki farklı uçta yer alsa dahi ebeveynlerin, çocuğun problemini üstün zekâ belirtisi olarak görmesini bir meşrulaştırma mekanizması olarak kullandıkları düşünülebilir.

Eğitim uzmanlarına göre ebeveynlerin üstün zekâ belirtisi kabul ettiği bir diğer özellik ders başarısı olarak gözlemlenmekte buna aynı bağlamdaki iki özellik olan sayısala gösterilen ilgi ve okuma yazmaya okuldan önce başlama eşlik etmektedir. Bunlar çocukların kendini en çok gösterdiği alan olan okulla ilişkili alanlarda görülmektedir. İlginç bir şekilde çocuğun ön plana çıktığı olumlu sayılan özellikleri üstün zekâ için bir belirti olarak görülürken, diğer yandan çocuğun problemli davranışları da bir belirti olarak değerlendirilebilmektedir.

İlkokula başlamadan önce okuma-yazmayı öğrenmeye başladığı fark edilen çocuğun yani öğretilmeden kendi kendine öğrenebilmiş olan çocuğun ebeveyninin, çocuğun üstün zekâlı olduğuna inandığı eğitim uzmanlarınca ifade edilmektedir. Eğitim uzmanlarına göre bu meselede çocuğun günümüzde çok çeşitli uyaranlara sıklıkla maruz kalmasının etkisini yok sayarak karar verilmektedir. Ders başarısı yani sınav odaklı bir bakış açısı ile zekâ seviyesinin doğru orantılı görülmesi sıklıkla karşılaşılan bir diğer durum olmaktadır. Zekâ ile kazanılan başarı, emek ile kazanılan başarıya tercih edilmekte, daha değerli görülmektedir. Zekâyla ilgili bu ön kabul, çocuğu kaygıya sevk etebileceği gibi ona kendini sürekli baskı altında hissettirebilir. Çocuğun sayısala duyduğu ilginin bir zekâ belirtisi olarak kabul edilmesinden dolayı ebeveynlerin çocuklarını sayısal temelli mesleklere yönlendirdiği gözlenmektedir. Özellikle lisede alan seçiminde bu ayrım çok bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde de bu konuda ilk kurulan okul 1964 yılında matematik ve fen alanında Ankara Fen Lisesi olmuştur (Pehlivan, 2010). Bu özellikleri açısından ebeveynin algısını büyük ölçüde inşa edenin ise ülkemizin eğitim sisteminin “başarı” ölçütü üzerine kurulu olması ve sayısal eğilimi olduğu söylenebilir.

Zekâ belirtisi olarak kabul edilen bu özelliklerin ortak noktasının bilişsel temelli olmaları ve toplumda gördükleri değer olduğu düşünülebilir. Her kültür ve toplum zekâyı birbirinden farklı değerlerle algılar. Hatta üstün zekâ kuramlarının çoğunun insanların zihinlerindeki zekâya ilişkin düşünce, inanç ve değerleri yansıttığı görülmektedir (Demirel ve Sak, 2011). Zamanın ruhu ve gerektirdikleri de yine zekâ algısını şekillendiren faktörlerden biri sayılabilir. Bu durumda ders başarısı, sayısala ilgi ve okuma yazmayı okula başlamadan öğrenmiş olmanın ebeveynler tarafından zekâ belirtisi olarak görülmesi, ülkemizdeki eğitim sisteminin değerleri göz önünde bulundurulduğunda çok da şaşırtıcı değildir.

Temalar arası ilişkiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde eğitim uzmanlarına göre ebeveynlerin toplumsal algı ve eğitim sistemi etkisiyle çocukların bazı özelliklerini zekâ belirtisi olarak değerlendirdikleri; bunun etiket almaya zemin hazırladığı görülmektedir. Etiketten çocukların yanı sıra ebeveynlerin de etkilenmesi ve etiket ile oluşan eğilimle üstün zekâ piyasasında bulunmaya gönüllü oldukları düşünülmektedir. Dolayısıyla Çalışma 1’de eğitim uzmanlarına göre ebeveynlerin,

sektörün güçlenmesine katkı sağlamaları ile karakterize sistem ve ilişki ağı hakkındaki düşünce ve algı ortaya konmuştur.

2.2. Çalışma 2

Bu çalışmada, araştırmacı tarafından Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği (ECZA) geliştirilmiştir. Ayrıca bir ölçek bataryası, ECZA ile beraber uygulanmış ve bu veriler ile analiz yapılmıştır. Ölçek geliştirme ve analiz çalışmasına dair detaylı bilgiler bu bölümde sunulmaktadır.

2.2.1.Katılımcılar

Çalışma 2'de, 2019 yılında İstanbul ili, Anadolu yakası ilçelerinde ikâmet etmekte olan üstün zekâlı çocuğa sahip ve etiketlenmiş, çocuğu üstün zekâlı olduğu hâlde bu şekilde etiketlenmemiş ve çocuğu zekâ düzeyi bakımından normal gelişim gösteren ebeveynlerden bir katılımcı havuzu oluşturulmuştur. Bu havuz, çocuğu, Anadolu yakasında bulunan, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan özel okullarda ve kamu okullarında eğitim gören veya üstün zekâlı çocuklara özgü eğitim veren Millî Eğitim Bakanlığı, üniversiteler veya belediyeler tarafından kurulmuş eğitim programlarına dahil olan ebeveynlerden oluşmaktadır. Havuz oluşturulurken 8 farklı kurumun velilerine ulaşılmıştır. Bu nedenle, katılımcı grubun seçileceği havuzun oluşturulmasında izin alınabilen kurumlar havuza dahil edilebildiğinden kurumlar seçilirken kullanılan örnekleme yönteminin uygun örnekleme olduğu söylenebilir. Çalışma kapsamında bu havuzdaki bütün ebeveynler çalışmaya davet edilmiştir. Daveti kabul eden ebeveynlerden çalışmanın katılımcı grubu oluşturulmuştur.

Katılımcılar, çocuğu üstün zekâlı olarak etiketlenen 154, çocuğu üstün zekâlı olup etiketlenmemiş 208 ve çocuğu normal zekâ sınırları içinde değerlendirilen 156 ebeveynden oluşmak üzere toplam 518 kişidir. Bu safhada havuzda yer alan bütün velilerden kendi içlerinde benzeşik üç alt grup oluşturulmuştur. Ebeveynin üstün zekâlı olarak nitelenen öğrencisi olup olmama ve etiketlenmiş olup olmama özelliklerine göre oluşturulan örneklemde ise grupların benzeşik örnekleme yöntemine göre oluşturulduğu söylenebilir. Benzeşik örnekleme yöntemi, evrenden araştırmanın problemi ile ilgili olarak benzeşik bir alt grubun/durumun seçilerek çalışmanın o alanda yapılması için kullanılmaktadır (Büyüköztürk ve ark., 2017). Bütün ebeveynlerin araştırmaya uygun yaş aralığında olan en az bir çocuğuna objektif bir zekâ testi araştırmacı tarafından veya eğitim aldığı kurumda en az 6 ay önce uygulanmış ve ebeveynin bu testin sonucunu bilip bilmemesine göre gruplar oluşturulmuştur.

Veri ayıklama işlemi için ECZA toplam puanlarının uç değerlerine bakılmış ve z puanına çevrilerek incelenmiştir. Bütün verilerin +-4 standart sapma içinde olduğu tespit edilmiştir. Veri ayıklama işleminin ardından yapılan normallik ve varsayımların karşılanması için gerekli öncel analiz

sonuçlarına göre 518 verinin de kullanılabileceği tespit edilmiştir. Dolayısıyla hiçbir veri kaybedilmemiştir.

Çalışmaya 8-15 yaş arasında çocuğu olan ebeveynler dahil edilmiştir. Çünkü bu dönem, ebeveynlerin çocuklarını benliğinin parçası olarak algıladıkları bir zamandır (Brummelman ve ark., 2013). Çocuğunun en az 6 ay önce tanı almış olması ebeveyn seçimindeki ölçütlerden biridir. Katılımcı ebeveynlerin çocuklarının zekâ düzeyini belirlemek için yapılan zekâ testleri, araştırmacı ve çeşitli uzmanlar tarafından uygulanmıştır. Araştırmaya katılan ebeveynlerin demografik bilgilerine dair tanımlayıcı değerler aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 2.7: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Demografik Bilgiler		N	%
Ebeveynlik Türü	Anne	319	61.6
	Baba	199	38.4
	Toplam	518	100.00
Eğitim Durumu	İlkokul	33	6.4
	Ortaokul	25	4.8
	Lise	139	26.8
	Lisans	249	48.1
	Yüksek Lisans	56	10.8
	Doktora	16	3.1
	Toplam	518	100.00
Aile Yapısı	Beraber	483	93.2
	Ayrı	26	5.0
	Eş Vefat	9	1.7
	Toplam	518	100.00
Çocuk Sayısı	1	78	15.1
	2	240	46.3
	3	160	30.9
	4	36	6.9
	5	3	.6
	7	1	.2
	Toplam	518	100.00

Katılımcıların ebeveynlik durumlarına göre dağılımları incelendiğinde, %61,6'sının anne, %38.4'ünün ise baba olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin eğitim durumlarında, %6,4'ünün ilkokul, %4.8'inin ortaokul, %26.8'inin lise, %48.1'inin lisans, %10.8'inin yüksek lisans, %3.1'inin ise doktora mezunun olduğu görülmektedir. Katılımcıların aile yapılarına göre dağılımları incelendiğinde, %93.2'sinin anne-babanın beraber olduğu, %5'inin parçalanmış aile olduğu, %1.7'sinin ise tek ebeveyn olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan ebeveynlerin çocuk sayısına göre dağılımları incelendiğinde ise %15.1'inin tek çocuk, %46.3'ünün 2, %30.9'unun 3, %6.9'unun 4, %0.6'ının 5 çocuk ve %0.2'sinin ise 7 çocuk sahibi aileler olduğu görülmektedir.

Tablo 2.8: Katılımcıların Yaş, Aylık Aile Geliri ve Çocuk Sayısına İlişkin Betimsel Bulguları

	n	Eksik	$\bar{X}$	S	Min.	Mak.
Yaş	517	1	42.0716	6.39894	28	65
Aylık Aile Geliri	416	102	9116.5745	5713.23934	.00	50000.00
Çocuk Sayısı	518	0	2.3243	.85678	1	7

Araştırmaya katılan ebeveynlerin yaş, aylık aile geliri ve çocuk sayısına göre dağılımları incelendiğinde, katılımcıların yaş ortalamasının 42, aylık aile geliri ortalamasının 9.116₺ ve ortalama çocuk sayısının 2 olduğu görülmektedir.

2.2.2.Veri Toplama Araçları

Çalışma 2, etiketlenme çerçevesinde belirlenmiş ebeveyn grupları (çocuğu üstün zekâlı olarak etiketlenmiş, çocuğu üstün zekâlı olduğu hâlde etiketlenmemiş, çocuğu zekâ düzeyi bakımından normal gelişim gösteren ebeveynler) üzerinde ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısı hakkında bir ölçek geliştirilmesi ve ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısına dair betimsel tarama yapılmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede ilk olarak Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği geliştirilmiştir.

2.2.2.1.Ölçek Geliştirme Süreci (ECZA)

Bu çalışma ile ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısının belirlenmesine yönelik bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ölçek geliştirme çalışmasına başlamadan önce alanyazında konu hakkında herhangi ölçek bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Bu araştırmanın başladığı 2016 yılında konuyla ilgili herhangi ölçek bulunamadığından dolayı bu ihtiyacı karşılamak üzere bir bu ölçek geliştirilmesine karar verilmiştir. Ölçek geliştirme çalışmaları; ölçülmek istenen özelliğin tanımlanması, madde yazımı, uzman görüşlerinin alınması, madde seçimi, pilot uygulama

ve nihai formların oluşturulması işlemleri ile sürdürülmüştür (Büyüköztürk ve ark., 2017). Ölçek geliştirilirken takip edilen bu basamaklar aşağıda açıklanmıştır.

Ölçülen özelliğin tanımlanmasında konu hakkında alanyazın taraması yapılmıştır. Konuyla ilgili alanyazında bulunan, ebeveyne yönelik olmasa da daha önce hazırlanmış olan benzer ölçme araçlarının geliştirme süreçleri, uyarlanma süreçleri ve maddeleri incelenmiştir. Alanyazın taramasının yanında araştırmanın birinci basamağını da oluşturan, alan uzmanlarının (öğretmenler, okul psikolojik danışmanları, okul idarecileri ve konu hakkında çalışan bilimciler) konu hakkındaki görüşlerine başvurularak bilgi toplanmış ve ölçülmek istenen özelliğin çerçevesi bu sayede ortaya çıkarılmıştır. Çalışma 1'de elde edilen bulgulara ek olarak ilgili alanyazında ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısına yönelik özellikler (Öpengin, 2011; Sak, 2020) ve araştırmacının akademik ve meslekî tecrübesi ve gözlemlerinden yola çıkılarak ölçülmek istenen özellikler tespit edilmiştir.

Ardından ölçeğin formatı belirlenmiş ve madde havuzu oluşturulmuş, uzman görüşüne başvurulmuştur. Ölçülmek istenen özelliğin yukarıda bahsedilen yollarla tespit edilen bütün belirtileri madde hâline getirilmiştir. Belirlenen her bir özellik çoğaltılarak madde havuzu oluşturulmuş ve taslak bir ölçek haline getirilmiştir. Madde havuzu için 110 madde hazırlanmıştır. Sonrasında bu maddeler alan uzmanları eşliğinde değerlendirilmiştir. Aday maddelerin istenilen özelliği ölçüp ölçmediği bununla birlikte dil ve şekil açısından incelenmesi her alanın uzmanı tarafından gerçekleştirilmiştir. Psikoloji ve ölçme-değerlendirme alanlarında doktora üstü dereceye sahip 3 öğretim üyesi tarafından maddelerin uygunluğu incelenmiş ve her bir madde için yorumları alınmıştır. Ayrıca maddeler 1 Türkçe eğitimi uzmanı ve 1 Türk dili ve edebiyatı uzmanı tarafından dil, imlâ ve anlaşılırlığı bakımından incelenmiştir. Bu çalışmanın ardından ölçeğin 99 maddelik ilk uygulama formu oluşturulmuştur.

Ölçek, yapısı dikkate alınarak cevap seçenekleri 5'li dereceleme tipinde (1= Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Bazen/Orta, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) düzenlenmiştir.

Pilot uygulama yapılmadan önce madde havuzu içerisindeki maddelerin hedef kitle tarafından anlaşılırlığını ve amaca uygunluğunu tespit etmek için hedef kitlede yer alan 5 kişi ile bütün maddeler sırasıyla sorularak ne anlaşıldığı ve cevabının ne olduğu incelenerek maddelerin anlaşılırlığı ve amaca uygunluğu bu şekilde test edilmiştir. Bu çalışma sonrasında herhangi bir düzeltmeye ihtiyaç doğmamıştır. Bu çalışmanın ardından geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmak için gerekli verileri toplamak üzere ölçek uygulanmıştır. Geçerlik ve güvenirlik analizleri hakkında detaylı bilgi bu bölümün bulgular kısmında açıklanmaktadır.

Geçerlik ve güvenirlik analizleri sonrasında yeterli psikometrik niteliklere sahip olduğu belirlenen ölçek tek faktör altında toplam 87 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam puanı her bir soruya verilen cevapların toplamıyla hesaplanmaktadır, alınabilecek en yüksek puan 435, en düşük puan ise 87'dir. Ölçekte herhangi ters madde bulunmamaktadır.

Pilot Çalışma

Ölçek oluşturulduktan sonra bu çalışmada kullanılacak diğer veri toplama araçlarını da kullanarak beş ebeveyn ile öncalışma yapılmıştır. Verilerin tamamı araştırmacı tarafından ve bireysel olarak yüz yüze (Büyüköztürk ve ark., 2017) toplanmıştır. Katılımcılara, Bilgilendirme ve Onam Metni (EK1), Kişisel Bilgi Belgesi (EK2), ECZA'nın ölçüt geçerliğini tespit edebilmek için Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği-Kısa Form (Ekşi, 2016) ve araştırma kapsamında geliştirilmiş olan Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği (EK3) madde havuzu sırasıyla uygulanmıştır. Ölçeklerle ilgili detaylı bilgiler aşağıda verilmektedir. Ölçek bataryasını ortalama okuma hızına sahip bir yetişkinin cevaplama süresi toplam yaklaşık 20 ilâ 25 dakika arasında sürmüştür.

2.2.2.1.1.Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği (ECZA)

Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği (ECZA) araştırmacı tarafından bu çalışma kapsamında geliştirilen bir ölçektir. Ölçeğin geliştirilmesiyle ilgili detaylı bilgi yukarıda açıklanmıştır. Ölçekle ilgili güvenirlik, geçerlik analizleri bulgular kısmında ele alınacaktır. Bu ölçek, araştırmaya katılan ebeveynlerin, çocuklarının zekâsını nasıl algıladıklarını ve çocuklarının zekâsına yükledikleri anlamı araştırmak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçekten alınacak görece yüksek puan, ebeveynin çocuğunun zekâsına dair algısından daha yüksek düzeyde etkilendiğini, çocuğunun zekâsını bir üstünlük vesilesi olarak algılamanın ve "üstün zekâlı" ebeveyni olma kimliğinin, katılımcılarda daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. 87 maddeden oluşan ölçek, 5'li likert derecelemesiyle değerlendirilmektedir.

2.2.2.2.Bilgilendirme Onam Metni ve Kişisel Bilgi Belgesi

Veri toplama sürecinin başında ebeveynlere okuyup eğer kabul ediyorlarsa imzalamaları için bir bilgilendirme ve onam metni sunulmuştur. Bilgilendirme ve onam metninde, araştırmanın amacına, verilerin kimseyle paylaşılmayacağı ve sadece araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılacağına yönelik bilgiler ebeveynlerle paylaşılmıştır.

Kişisel bilgi belgesi için katılımcıların yaşı, cinsiyeti, çocuk sayısı, çocuklarının yaşı, çocuklarının cinsiyeti, çocuklarından hangilerinin üstün zekâlı tanısı almış olduğu bilgisi, eğitim durumu, çocuklarından etiketlenmiş olan varsa ne kadar süre önce bu etiketi almış olduğu bilgisi, aile yapısı bilgisi, çocuklarının okuduğu okul bilgisi, çocuklarının eğitim durumu/gittiği sınıf, aile gelir düzeyi gibi bilgiler sorulmuştur.

2.2.2.3.Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği-Kısa Form

Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği (FFNI), Glover, Miller, Lynam, Crego ve Widiger (2012) tarafından geliştirilmiş, beş faktörlü kişilik modeli çerçevesinde narsisizmle ilişkili olan kişilik

bileşenlerini tespit etmeyi amaçlayan 148 maddelik bir ölçektir. Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği-Kısa Formu (BFNÖ-KF – Five-Factor Narcissism Inventory-Short Form / FFNI-SF) ise orijinali Sherman ve arkadaşları (2015) tarafından oluşturulmuş olup Füsun Ekşi (2016) tarafından Türk kültürüne uyarlanan 60 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçeğin hedef kitlesi 18 yaşını tamamlamış yetişkinlerdir. DSM'nin narsisistik kişilik bozukluğu tanımına özgü narsisizm anlayışına denk gelen 15 alt boyutu bulunmaktadır. Ölçekte, 1 (kesinlikle katılmıyorum) ilâ 5 (kesinlikle katılıyorum) arasında konumlandırılmış 5'li dereceleme tipi kullanılmıştır.

Türk kültürüne uyarlama çalışması kapsamında ilk olarak gerekli izinler alınmış ve sonrasında çeviri-tersine çeviri çalışmaları uzmanlarla beraber yürütülmüştür. Güvenirlik ölçümleri, altölçekler bazında madde-toplam korelasyonları .22 ile .73 arasında ve iç tutarlılık katsayısı ise .87 olarak saptanmıştır. Geçerlik ölçümleri için doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen yapı geçerliği, 15 faktörlü; 15 faktöre ek olarak narsisizmi temel bileşen olarak kabul eden; 15 faktöre ek olarak büyüklenmeci ve kırılgan olmak üzere iki bileşeni temel kabul eden olmak üzere üç model öngörmüştür. Bunlardan en iyi uyum sağlayan ilk model olmuştur. Model 1'in faktör yükleri .27 ilâ .83 arasında değişmektedir. Model 1'e göre altölçekler; onay arayıcılık, kibir, liderlik/otorite, güvensizlik, hak iddia etme, teşhircilik, sömürücülük, büyüklenme hayalleri, umursamazlık, empati eksikliği, manipülatiflik, hayranlık ihtiyacı, tepkisel öfke/öfke, utanç ve maceraperestlik olarak belirlenmiştir (Ekşi, 2016). Ölçeğin bu araştırmada kullanılması için F. Ekşi'den yazılı izin alınmıştır.

2.2.3.İşlem

Uygulamaya başlamak için ilgili okulların yetkilileri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu kurumlardan katılımcı olmak için gereken şartlara uyan bütün velilerin ilk olarak, araştırma hakkında bilgi sahibi olması ve katılım kararını ifade edebilmesi için hazırlanmış olan Bilgilendirme Metni ve Onam Metnini okumaları sağlanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılara sırasıyla Kişisel Bilgi Belgesi, Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği ve Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği'ni içeren bir batarya bizzat araştırmacı tarafından çocukların eğitim aldıkları kurumlara gidilerek bireysel olarak ebeveynlere uygulanmıştır. Sosyal istenirlik yanlılığı oluşmaması ve sonuçların mümkün olduğunca gerçekçi elde edilebilmesi için araştırmacı gerekli açıklamaları yaptıktan sonra katılımcıların yanından uzaklaşmış, sadece soru sormak isteyenlerin sorularını cevaplamıştır.

Araştırmanın konusundan çalışma öncesinde çalışma grubundaki kişilere bahsedilirken "anne-babaların bakış açılarıyla ilgili yapılan bir araştırma için size birtakım sorular sorulacaktır" şeklinde bir açıklama yapılmış, çalışma grubuna araştırma öncesinde araştırmayla ilgili detaylı bilgi araştırma sonuçlarının etkilenmemesi için verilmemiştir. Özellikle yapılan açıklamada üstün zekâ ifadesi kullanılmamasına dikkat edilmiştir.

2.2.4.Verilerin Yorumlanması ve Çözümlenmesi

Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği (ECZA) geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında; ayırt edici geçerlik, açımlayıcı faktör analizi ile yapı geçerliği, madde toplam korelasyonu; güvenirlik için iç tutarlılık cronbach'ın alpha katsayısı değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistiklerin yanı sıra parametrik analizlerden ANOVA kullanılmış, grupların ECZA toplam puan ortalamaları arasındaki anlamlı farklılık olma durumu analiz edilmiştir. Araştırmada SPSS 26 Veri Analiz Programı kullanılmıştır.

2.2.5.Bulgular

Bu bölümde Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişikin Algısı Ölçeği (ECZA) psikometrik özellikleri için yapılan geçerlik ve güvenirlik analizlerine dair bulgular ile betimsel bulgulara ve analizlere yer verilmiştir.

2.2.5.1.ECZA'nın Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi ve Yorumlanması

Uzman görüşü, pilot uygulama ve bunlara bağlı olarak yapılan düzenlemeler sonrasında elde edilen 99 maddeden oluşan ölçek formu, psikometrik özelliklerinin incelenmesi amacıyla 518 kişiye uygulanmıştır. Geçerlik incelemesi için yapı geçerliği (açımlayıcı faktör analizi), ayırt edici geçerlik, madde-toplam korelasyonu, güvenirlik incelemeleri için de iç tutarlılık katsayısı değerlendirilmiştir. Bu detaylar bu bölümde sunulmaktadır.

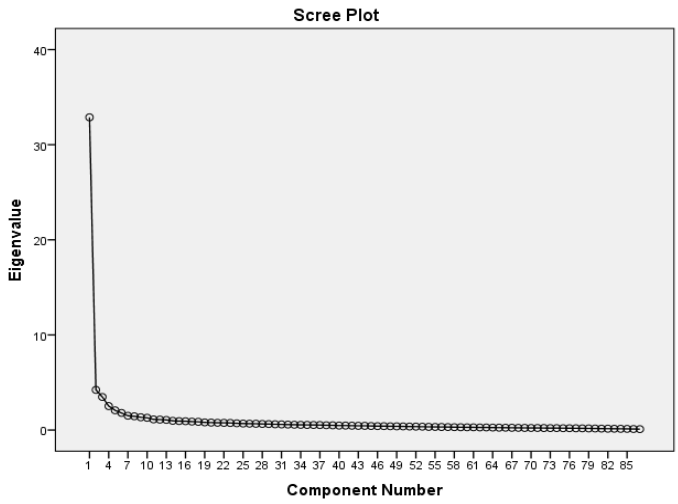
2.2.5.1.1.Yapı Geçerliği

Elde edilen veriler yapı geçerliğinin incelenmesi amacıyla temel bileşenler analizi kullanılarak ve dik (varimax) döndürme ile incelenmiştir. Bu verilerle ilgili ilk analiz sonuçları incelendiğinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklemin uygunluğu değerinin .964 olduğu ve Bartlett'ın küresellik testi sonucunun da anlamlı olduğu (sig. =.000) görülmüştür. Bu iki değerden KMO değerinin 1'e yakın olması Bartlett'ın testinin sonucunun da anlamlı olması toplanan verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2005). Maddelerin ortak faktör varyansı değerleri .801 ile .464 arasındadır. Faktör özdeğerleri ve açıklanan varyans incelendiğinde, sonuçların (öz-değeri 1'den yüksek) 17 faktörlü ve %65 varyans açıklayan bir yapıya işaret ettiği görülmektedir. Birinci faktörün özdeğeri 34,334 olup bu sayının büyüklüğü dikkat çekicidir. 17. faktörün özdeğeri ise 1,025'tir. Bu çözüme ilişkin özdeğer-faktör sayısı grafiği incelendiğinde birinci faktörün diğer faktörlerden bir hayli yüksek değer verdiği, ilk 3 faktörün belirgin olarak diğer faktörlerden ayrıştığı görülmektedir. Maddelerin faktörlere dağılımı ve yük değerleri incelendiğinde 25. ve 46. maddelerin dışında diğer bütün maddelerin 1. faktörde yüksek yük değeri verdikleri, bu yük değerlerinin .769 ile .262 (.262'den önceki en düşük yük değeri .309) arasında değiştiği görülmüştür. Faktör yük değerlerine bakıldığında 89 maddenin birinci faktörde .769 ile .488 arasında yük değeri verdiği ve

diğer faktörlerde yüksek yük değerine sahip olmadıkları yani binişik olmadıkları görülmüştür. Tüm bu bulgular, ilk faktörün özdeğerinin .30'un üzerinde olması, maddelerin ilk faktördeki yük değerlerinin yüksek olması, 89 maddenin ilk faktörde binişik olmadan ayrışmış olması durumlarının bir arada bulunması, maddelerin tek faktörde toplanma eğilimine yani birlikte bir özelliği ölçme durumuna işaret etmektedir. Bu nedenle ilk faktörde yüksek yük değeri vermeyen 25. ve 46. maddeler ile ilk madde dışında diğer faktörlerde de yüksek yük değeri veren yani binişik olan, 6., 27., 29., 56., 63., 65., 66. ve 71. maddeler dışarıda bırakılarak faktör analizi yeniden yapılmıştır.

İkinci analiz sonuçları incelendiğinde KMO değerinin aynı olduğu, Bartlett test sonucunun anlamlı olduğu, ortak faktör varyansı yük değerlerinin .793 ile .414 arasında değiştiği, özdeğeri 1'den yüksek 13 faktörlü bir yapı olduğu, ilk faktörün toplam varyansının %38'ini açıkladığı, bütün faktörlerin birlikte %64 varyans açıkladığı görülmüştür. Maddelerin faktörlere dağılımı ve yükleri incelendiğinde bütün maddelerin birinci faktörde .771 ile .489 arasında yüksek yük değeri verdiği dikkat çekmektedir. Sadece 5. ve 78. maddelerin yük değerleri diğer faktörlerde de yüksektir, yani bu maddeler binişiktir. Bütün bu bulgular dikkate alındığında bu iki madde analiz dışında tutularak açımlayıcı faktör analizi sonuçlarının kuvvetli bir biçimde tek faktörlü yapıya işaret etmesi nedeniyle tek faktöre sınırlandırılarak analizin tekrar yapılmasına karar verilmiştir.

Üçüncü analiz sonuçları incelendiğinde KMO değerinin .966 olduğu ve Bartlett test sonucunun anlamlı olduğu görülmüştür. Ortak faktör varyansı değerleri .594 ile .240 arasında değişmektedir (bkz. Tablo 2.9). Bu çözüm, önceki bulgular dikkate alınarak tek faktör çekilmesine zorlandığından, ortak faktör varyansı değerlerinin düşmesi, beklenen bir durumdur. Child (2006, akt. Yong ve Pearce, 2013) faktör analizinde ortak faktör varyansı değerlerinin .20'nin üzerinde olduğunda kabul edilebileceğini belirtmektedir. Tek faktörün özdeğeri 32,878'dir (bkz. Şekil 2.5). Tek faktörlü çözüm %37.791 varyans açıklamaktadır. Büyüköztürk ve arkadaşları (2017), tek faktörlü çözümlerde .30'un üzerinde açıklanan varyansın kabul edilebileceğini belirtmektedir. Maddelerin faktör yüklerine bakıldığında .790 ile .490 arasında değiştiği görülmektedir (bkz. Tablo 2.9). Büyüköztürk (2005) faktör yüklerinin .30'un üzerinde kabul edilebilir olduğunu belirttiğinden faktör yüklerinin de yeterli olduğu söylenebilir. Üçüncü çözümle ilgili bütün bu bulgular dikkate alındığı zaman ölçeğin tek faktör altında toplanan 87 maddeden oluşan geçerli bir yapısı olduğu söylenebilir. ECZA'nın ayrıca düzeltilmiş madde toplam korelasyonları incelenmiştir. Düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları incelendiğinde .756 ile .479 arasında değişmekte olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 9). Madde-toplam korelasyonları .20 ve üstü olan maddelerin ölçekte kalması istatistiksel açıdan uygun bulunduğu için (Büyüköztürk, 2005) güvenirlik açısından bütün maddelerin kabul edilebilir olduğu söylenebilir.

Şekil 2.5: Üçüncü Çözümün Öz-değer Faktör Sayısı Grafiği

Tablo 2.9: Maddelerin Ortak Faktör Varyansı, Faktör Yükleri, Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonları ve Betimsel İstatistikleri

Madde	Ortak Faktör Varyansı h^2	Faktör Yükleri	Madde-Toplam Korelasyonları	$\bar{X}$	S
E1	,268	,518	,514	2,5077	1,21202
E2	,273	,522	,513	2,2568	1,06360
E3	,298	,545	,536	2,4556	1,18866
E4	,390	,624	,623	2,6197	1,21091
E7	,397	,630	,614	1,9595	1,03156
E8	,383	,619	,604	2,1371	1,14961
E9	,386	,621	,597	1,6815	,87568
E10	,383	,619	,596	1,7606	,88870
E11	,367	,606	,589	1,8803	,98202
E12	,286	,535	,534	2,9749	1,34601
E13	,257	,507	,500	2,3687	1,19037
E14	,367	,606	,614	2,8166	1,33077
E15	,371	,609	,605	2,5811	1,25639
E16	,482	,694	,675	1,8475	,97844
E17	,413	,643	,624	1,9324	,97417
E18	,435	,660	,639	1,8301	,96059
E19	,410	,640	,616	1,6699	,88020
E20	,292	,540	,521	1,7606	,92076
E21	,362	,601	,578	1,6313	,87140
E22	,367	,606	,581	1,6815	,88447
E23	,407	,638	,617	1,7799	,93597
E24	,285	,534	,534	2,5907	1,29217

E26	,306	,553	,558	2,4421	1,23439
E28	,321	,567	,564	2,5811	1,22679
E30	,485	,697	,678	1,8108	,92615
E31	,430	,656	,624	1,5347	,79271
E32	,240	,490	,479	2,1699	1,13247
E33	,382	,618	,591	1,5116	,84761
E34	,269	,519	,519	2,3378	1,21235
E35	,280	,529	,532	2,8494	1,29890
E36	,297	,545	,513	1,4903	,88339
E37	,377	,614	,584	1,4015	,81864
E38	,357	,597	,573	1,5444	,95192
E39	,297	,545	,544	2,3166	1,34989
E40	,415	,644	,645	2,1100	1,26149
E41	,412	,642	,638	2,0463	1,24463
E42	,328	,573	,587	2,8398	1,41538
E43	,293	,541	,521	1,5135	,91559
E44	,305	,552	,556	2,2915	1,30390
E45	,351	,592	,603	2,6564	1,33023
E47	,297	,545	,546	2,5869	1,34523
E48	,379	,615	,611	2,2336	1,06893
E49	,406	,637	,625	2,1544	1,06250
E50	,432	,657	,660	2,4575	1,24903
E51	,422	,650	,660	2,7452	1,34866
E52	,401	,633	,621	1,8726	1,07692
E53	,325	,570	,573	2,7008	1,32278
E54	,434	,659	,635	1,5849	,85253
E55	,454	,674	,662	1,9633	1,10240
E57	,332	,576	,576	2,7703	1,21536
E58	,343	,586	,573	2,0830	1,16146
E59	,440	,663	,652	1,9884	1,17017
E60	,265	,515	,516	2,6274	1,30842
E61	,375	,612	,612	2,3591	1,23082
E62	,326	,571	,559	2,0598	1,16787
E64	,389	,624	,614	2,0077	1,11606
E67	,359	,599	,573	1,9093	,97427
E68	,459	,677	,661	1,9961	1,07548
E69	,428	,654	,637	2,0811	1,10965
E70	,402	,634	,631	2,5753	1,22084
E72	,356	,596	,589	2,3089	1,11312
E73	,462	,679	,656	1,9479	,97512

E74	,351	,593	,593	2,8494	1,27182
E75	,325	,570	,550	2,1525	1,03978
E76	,309	,556	,534	1,8610	,99515
E77	,477	,691	,671	2,0695	1,08933
E79	,375	,612	,602	2,3012	1,16278
E80	,524	,724	,707	2,0077	1,07366
E81	,463	,680	,664	2,0077	1,11085
E82	,420	,648	,638	2,3900	1,20703
E83	,594	,771	,756	2,1564	1,14207
E84	,499	,707	,695	2,2625	1,17542
E85	,384	,620	,610	2,4556	1,25361
E86	,497	,705	,677	1,7452	,94158
E87	,435	,659	,623	1,5058	,84538
E88	,450	,671	,643	1,7220	1,04813
E89	,388	,623	,594	1,5232	,86320
E90	,326	,571	,556	2,1236	1,26559
E91	,388	,623	,599	1,8919	,98337
E92	,362	,601	,589	2,2548	1,17712
E93	,461	,679	,659	1,8861	,99153
E94	,408	,639	,613	1,7355	,99201
E95	,329	,573	,562	2,1622	1,23956
E96	,400	,633	,617	2,0270	1,07335
E97	,294	,542	,539	2,4228	1,22704
E98	,452	,673	,647	1,6371	,92856
E99	,459	,678	,659	1,8050	1,12068

2.2.5.1.2.Ayırt Edici Geçerlik

Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği'nin ölçüt geçerliğini belirlemek amacıyla Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği-Kısa Form kullanılmıştır. Ölçekler 518 ebeveyne uygulanmış, uygulama sonucunda ölçüt geçerliğini tespit etmek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir.

ECZA ölçeğinden alınan puanlarla Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği-kısa form toplam puanları arasında hesaplanan Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı değerinin: .46 olduğu, bu değerin .000 düzeyinde anlamlı olduğu ve bu iki ölçek arasındaki puanların pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu bulgu ECZA'nın Beş Faktör Narsisizm Ölçeği-kısa form ile orta düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu da ECZA'nın ölçtüğü narsisistik duygulanımın, narsisistik kişilik yapılanmasıyla ortaklıkları olmasına rağmen tamamen aynı olguyu temsil etmediğine, etiket etkisinden kaynaklanan bir narsisistik duygulanım yapısı olduğuna işaret etmektedir.

2.2.5.1.3.İç Tutarlılık Güvenirlik İncelemesi

ECZA ölçümlerinin güvenirliği için Cronbach'ın alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin ölçümlerinin iç tutarlılık katsayısı .98'dir. Cronbach'ın alfa değerleri ".00 ≤ α ≤ .40 = güvenilir değil; .40 ≤ α ≤ .60 = düşük düzeyde güvenilir; .60 ≤ α ≤ .80 = oldukça güvenilir; .80 ≤ α ≤ 1.00 = yüksek düzeyde güvenilir" (Karagöz, 2016, s.941) olarak yorumlanmaktadır. Bu durumda ECZA ölçümlerinin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.5.2.Betimsel Bulgular

Araştırmaya kullanılan ölçeklerin (ECZA ve 5-FNÖ-kf) betimsel bulgularına dair tanımlayıcı değerler aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 2.10: Kullanılan Ölçeklere İlişkin Betimsel Bulgular

	n	X̄	S	Min.	Mak.	Cr.Alfa
ECZA	518	184.1409	58.64961	87	435	.98
5-FNÖ-kf	518	148.6795	23.45294	75	245	.875

Araştırmada iki ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki araştırmacı tarafından geliştirilen Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin algısı Ölçeği (ECZA) ve diğeri 5-Faktör Narsisizm Ölçeğidir (5-FNÖ-kf). Çalışma 2'deki 518 katılımcı kapsamında yapılan incelemelerde, ECZA'nın ortalamasının 184.1409 ve 5-FNÖ-kf'nin ortalamasının ise 148.6795 olduğu görülmektedir. Ayrıca toplanan veriler üzerinden 5-FNÖ-kf'nin cronbach'ın alfa katsayısına bakılmış, Ekşi'nin (2016) araştırmasındakiyle aynı (.87) olduğu tespit edilmiştir.

2.2.5.3.ECZA Analizleri

Etiketlenmiş üstün zekâlı, etiketlenmemiş üstün zekâlı ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin ECZA ölçeğinden aldıkları puanların ortalamalarının anlamlı farklılık gösterme durumu tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. ANOVA sonuçlarına bakıldığında (bkz. Tablo 2.11), katılımcıların etiket durumuna göre ECZA'dan almış oldukları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir [F (2, 515) = 46.034, p<.000]. Bu anlamlı farkın etki büyüklüğünü belirlemek için hesaplanan eta kare değeri ise .15'tir. Bu değer etki düzeyinin büyük olduğunu yani pratik anlamlılığın yüksek olduğunu göstermektedir. Bu anlamlı farklılık kaynağının belirlenmesi için karşılaştırılan gruplardaki kişi sayısının farklı olması nedeniyle post hoc ikili karşılaştırmalarından Bonferroni testi kullanılmıştır. Bonferroni testi sonuçları incelendiğinde etiketlenmiş üstün çocukların ebeveynlerinin test puanlarının (X̄: 218,34, sd: 62,69), hem etiketlenmemiş üstün çocukların ebeveynlerinin (X̄: 164,79, sd: 48,00) hem de normal gelişim

gösteren çocukların ebeveynlerinin puanlarından ($\bar{X}$: 175,91, sd: 52,63) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur (bkz. Tablo 2.12 ve Şekil 2.6). Etiketlenmemiş üstün zekâlı çocukların ebeveynleri ile normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin ECZA puan ortalamaları arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

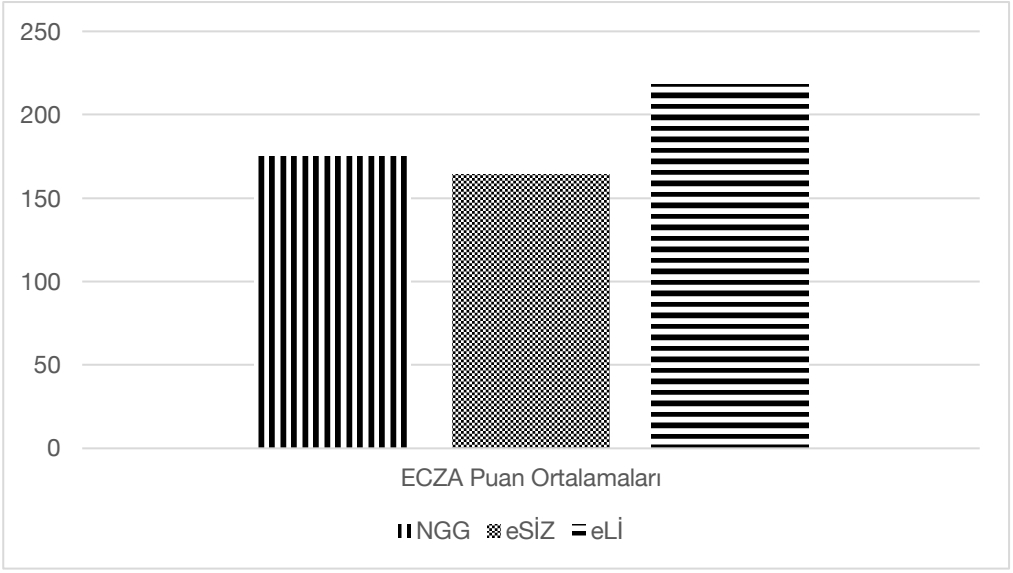
Tablo 2.11: eSİZ, eLİ ve NGG Çocukların Ebeveynlerinin ECZA Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklılık
Gruplar Arası	269706,407	2	134853,204	46,034	,000	B>A
Gruplar İçi	1508658,305	515	2929,434			B>C
Toplam	1778364,712	517				

Tablo 2.12: eSİZ, eLİ ve NGG Çocukların Ebeveynlerinin ECZA Puanlarına İlişkin Betimsel Bulguları

Veri Kaynağı	n	$\bar{X}$	S
A- NGG	155	175,91	52,63
B- eLİ	155	218,34	62,69
C- eSİZ	208	164,79	48,00
Toplam	518	184,14	58,65

Tablo 2.11'de etiket durumlarına göre üç grup ebeveynin ECZA puanlarının ANOVA sonuçları incelenebilir. Tablo 2.12'de ise üç grup ebeveynden araştırmaya katılan kişi sayısı, ortalama ve standart sapma değerleri bulunmaktadır.

Şekil 2.6: Katılımcıların Yer Aldıkları Gruplara Göre ECZA Puan Ortalamaları

Tablo 2.12 ve Şekil 2.6 incelendiğinde, etiket durumuna göre üç gruba ayrılan ebeveynlerden etiketli çocuğu olanların en yüksek ECZA puan ortalamasına, etiketsiz çocuğu olanların en düşük ECZA puan ortalamasına sahip olduğu; çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynlerinse diğer iki grubun ortasında yer alacak şekilde ECZA puan ortalaması sergilediği görülebilir.

2.2.6.Tartışma

Çalışma 2'de bu araştırmanın ilk adımıyla (Çalışma 1) belirlenen unsurlar, alanyazın ve araştırmacının meslekî ve akademik deneyimi çerçevesinde ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısı hakkında bir ölçek geliştirilmesi hedeflenmiştir. Çocuğunun etiketlenme durumuna göre belirlenmiş olan üç grup ebeveynin, geliştirilen ölçek vasıtasıyla çocuğunun zekâsına ilişkin algısı ve bu algı ile oluşturduğu narsisistik duygulanım eğilimi farkları incelenmiştir.

Ölçek, 8 farklı kurumdan 518 ebeveyne uygulanmış, bu veriler analiz edilmiştir. Çocuğu üstün zekâlı olan ebeveynlerin toplumda rastlanma sıklığı normal dağılım açısından düşünüldüğünde 8 farklı kurumdan 518 kişiye ulaşılabilmiş olması araştırma açısından bir avantaj oluşturmaktadır. Araştırmanın, çalışma grubunun önemsediği bir konu hakkında olması ve ölçek hakkındaki açıklamaların bizzat araştırmacı tarafından yapılmış olması dolayısıyla veri kaybı yaşanmadığı düşünülmektedir. Çalışma grubundaki ebeveynlerin betimsel bilgileri incelendiğinde, üç etiket grubundan da birbirine yakın sayıda ebeveyne ulaşıldığı görülmektedir. Ebeveynlik durumuna göre katılımcıların yaklaşık %60'ını annelerin, %40'ını babaların oluşturduğu böylece her iki grup için de temsil edilir düzeyde veriye ulaşıldığı söylenebilir. Katılımcılar arasında her eğitim düzeyinden kişi bulunmasına rağmen çoğunluğun lise ve lisans düzeyinde toplanması, gelir ortalamasının ise yüksek sayılabilecek bir seviyede olması çalışma grubunun sınırlılıkları arasında sayılabilir. Diğer gelir ve eğitim düzeylerinde de araştırma yapılması faydalı olacaktır. Araştırma yapılan kesimin toplumun küçük bir grubunu oluşturması ve bunların içinden de etiket gruplarının gerektirdiği şartları sağlayanların seçilmesi, betimsel özelliklerin çeşitliliğe ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Alanyazında üstün zekâlı çocukların ebeveynleriyle yapılan nicel araştırmalarda çalışma gruplarındaki ebeveyn sayısının daha mahdut olduğu ve betimsel değerler açısından farklılaşmaların olduğu görülmektedir (Afat, 2013; Ben-Artzey-Schieber, 2019; Chan, Chan ve Chi-yan-Chan, 2013; Coşkun, Sağır ve Girli, 2019; Ogurlu, 2016).

Araştırmaya katılan ebeveynlerin, çocuklarının zekâsını nasıl algıladıklarını ve çocuklarının zekâsına yükledikleri anlamı, çocuğunun zekâsına ilişkin algısının yarattığı narsisistik duygulanım eğilimini ölçen herhangi bir araca rastlanmamıştır. Bu amaca hizmet etmesi planlanan Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı (ECZA) Ölçeği'nin geliştirilmesinde, alanyazın taramasıyla beraber eğitim uzmanları ile gerçekleştirilen odak grup görüşmesinden elde edilen kategoriler (Çalışma 1) temel alınmıştır. Bu kategorilerden yola çıkılarak ölçülmek istenen özelliğin çerçevesi

çizilmiş ve her bir kategoriye uygun maddeler tasarlanarak 110 maddelik havuz oluşturulmuştur. Madde havuzu, uzman görüşüne sunulmuş, alınan geribildirimlerle madde sayısı 99'a düşürülmüştür. Pilot uygulamanın ardından herhangi değişiklik ihtiyacı olmamış ve psikometrik nitelikleri belirlemek için bir uygulama yapılmıştır. Geçerlik ve güvenirlik analizleri sonrasında yeterli psikometrik niteliklere sahip olduğu belirlenen ölçek tek faktör altında toplam 87 maddeden oluşmaktadır.

Yapı geçerliği için açımlayıcı/keşifsel faktör analizi uygulanmıştır. Bileşenlere ilişkin özdeğerler ve açıklanan varyans dikkate alındığında toplam varyansın %37.791'ini açıklaması ölçeğin tek boyutlu olarak yorumlanabileceğini göstermektedir. Açımlayıcı/keşifsel faktör analizi sonucunda ECZA'da kalan maddeler, Çalışma 1'in her üç üst temasından yani etiket etkisi, piyasa/sektör ve üstün zekâ belirtisi üst temalarından yola çıkılarak oluşturulan maddelere tekabül etmektedir. Sektör/piyasa üst temasının Çalışma 1'de bulunmasına rağmen ECZA'da diğer üst temalar kadar yer almamasının sebebi, ebeveynlerin bakış açısının çocukları özelinde olması, eğitim uzmanlarının ise meslekî olarak sistemsel bir bakış açısı ile meseleyi değerlendirmesi olduğu düşünülebilir.

Alanyazında ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısı hakkında herhangi ölçek bulunmamasına karşın, çocuklarda etiket etkileri (Öpengin ve Sak, 2012), çocuk ve yetişkinlerde narsisistik kişilik yapılanması ve duygulanımı (Akın, Şahin ve Gülşen, 2015; Atay, 2009; Ekşi, 2016; Karadeniz, 2017; Özsoy, Rauthmann, Jonason ve Ardıç, 2017; Şengül ve ark., 2015; Yılmaz, 2018), benmerkezcilik (Aşkun ve Çetin, 2017) gibi konularda geliştirilen ölçekler bulunmaktadır. Dolayısıyla alanyazında ECZA'nın bileşenlerinden bazılarını ifade eden veya onlara yakın olan ölçeklerin olduğu görülmektedir. ECZA'nın en büyük bileşenlerinden biri, etiket etkisidir. Pek çok araştırma, ebeveynin etiketten etkilendiğine işaret etmektedir (Chan, 2002; Fisher, 1981; Guskin ve ark., 1986). Etiket etkisinin oluşumunda etikete dair algının belirleyiciliğinin yadsınamaz bir noktada olduğu bilinmektedir (Sak, 2020). Çocuklara uygulanan ve etiketin çocuk üzerindeki etkisini ölçmek için geliştirilen Üstün Zekâ Etiketi Etkileri Ölçeği'nde bulunan üç temel etki alanından birinin ebeveyn algısı olduğu görülmektedir (Öpengin ve Sak, 2012). Etiket etkisinde ebeveyn algısının bu ölçeğin faktörlerinden biri olması işaret ettiği etki alanı itibariyle ECZA ile benzerlik göstermektedir. Etiket etkisi araştırmalarında üstün zekâlı çocukların ebeveynlerinin özellikleri, beklenti, gerçekdışı özgüven, kıyaslama, gurur, mükemmellik beklentisi, kardeş ilişkileri v.b. bağlamlarında incelenmektedir (Aydın ve Buğa, 2020; Öpengin ve Sak, 2012). Çalışma 1 temaları ve dolayısıyla ECZA maddelerinin hem bu alanlarla örtüştüğü hem de bunlara sektör/piyasa, popülerlik, zekâya atfedilen değer, statü gibi farklı alanları eklediği görülmektedir.

Alanyazında, ebeveynlerle yapılan nicel araştırmalarda, üstün zekâlı çocukların ebeveynlerinde bulunduğu belirtilen özellikler hakkında çoğunlukla yetişkinler için hazırlanmış genel ölçekler kullanılmaktadır. Bu araştırmalarda, üstün zekâlı çocuklar ve normal zekâya sahip çocukların ebeveynlerinin karşılaştırıldığı, daha ziyade üstün zekâlı çocukların ebeveynlerinin,

çocuklarının eğitimine dair algısını araştırmaya yoğunlaşıldığı görülmektedir (Eren ve ark., 2018; Jolly ve Matthews, 2012; Şahin ve ark., 2018; Yazdani ve Daryei, 2016). Ebeveynlerin çocuklarının eğitimlerine yönelik farkındalıklarını tespit etmek üzere geliştirilen Ebeveyn Farkındalıkları Ölçeği (Üstün Zekâlı Çocuğu Olan Ebeveynler), üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynler için geliştirilen az ölçekten biridir. Bu ölçek, stres-çatışma, mükemmeliyetçilik, motivasyon-başarı, kendi kendini yönetme-sorumluluk faktörlerinden oluşmuştur (Afat ve Köksal-Konik, 2018). Bu ölçek ile ECZA'nın ortak yönü üstün zekâlı çocukların ebeveynleri için hazırlanmış olmasıdır ancak kullanım amaçları birbirinden farklılaşmaktadır. Onun için bu ölçeğin faktörleri ile ECZA'yı oluşturan temalar arasında benzerlikler olmasına rağmen bunlar birbirinin yerine kullanılabilir nitelikte değildir.

Ayrıca ayırt edici geçerlik için özellikle üstünlük yanlılığı etkisi temasının ECZA'da yoğun bir şekilde yer almış olmasından dolayı Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği-kısa form kullanılmıştır. ECZA ve Beş-Faktör Narsisizm Ölçeği toplam puanları arasında .46 değerinde korelasyon olduğu, bu iki ölçek arasındaki puanların pozitif yönde orta düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu da ECZA'nın ölçtüğü narsisistik duygulanım eğiliminin, narsisistik kişilik yapılanmasıyla ortaklıkları olmasına rağmen tamamen aynı olguyu temsil etmediğine, etiket etkisinden kaynaklanan bir narsisistik duygulanım yapısı olduğuna işaret etmektedir. Bütün bu geçerlik değerleri, ECZA'nın ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısını ölçme konusunda geçerli ve özgün bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

EZCA'nın güvenirlik çalışmaları için düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları incelendiğinde .479 ile .756 arasında değişmekte olduğu görülmüştür. Madde-toplam korelasyonları .20 ve üstü olan maddelerin ölçekte kalması istatistiksel açıdan uygun bulunduğu için (Büyüköztürk, 2005) güvenirlik açısından bütün maddelerin kabul edilebilir olduğu söylenebilir. Ölçeğin Cronbach'ın alfası iç tutarlılık katsayısı .98 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla ECZA ölçeğinin oldukça yüksek düzeyde güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Etiketlenmiş üstün zekâlı, etiketlenmemiş üstün zekâlı ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin, ECZA ölçeğinden aldıkları puanların ortalamalarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemek için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına bakıldığında, katılımcıların etiket durumuna göre ECZA'dan almış oldukları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Sonuçlara göre etki düzeyinin büyük olduğu yani pratik anlamlılığın yüksek olduğu söylenebilir. Bu anlamlı farklılığın kaynağının belirlenmesi için kullanılan Bonferroni testi sonuçları incelendiğinde etiketlenmiş üstün zekâlı çocukların ebeveynlerinin ECZA puanlarının, hem etiketlenmemiş üstün zekâlı çocukların ebeveynlerinin hem de normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin puanlarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Etiketlenmemiş üstün zekâlı çocukların ebeveynleri ile normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin ECZA puan ortalamaları arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgulardan hareketle etiketin, ebeveynlerin çocuğunun zekâsına ilişkin algısı üzerinde belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir. Etiketlenmiş çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun zekâsına ilişkin algısında etiketten kaynaklanan narsisistik duygulanım eğiliminin, etiketlenmemiş üstün zekâlı ve

etiketlenmemiş normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerden yüksek olması etiket etkisi ile açıklanabilir. Alanyazında hem nitel hem de nicel araştırmalarda ebeveynlerde üstün zekâ etiket etkisi olarak gurur sıklıkla bahsedilen bir özellik olmaktadır. Bugüne kadar üstün zekâ etiketinin ebeveynlerde meydana getirdiği öncelikli duygular arasında gurur duygusunun olduğu pek çok araştırmada ifade edilmektedir (Cornell, 1989; Fisher, 1981; Jackson, 2014). Gurur, üstünlük yanlılığı ve narsisistik duygulanım eğilimi kapsamında değerlendirilen bir kavramdır (Çağbayır, 2018; Karadeniz, 2017). Bu araştırmadaki bulgular, alanyazınla uyumlu bir şekilde üstün zekâ etiketinin ebeveynde üstünlük duygusuyla, üstünlük yanlılığıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulguya, farklı gruplarla yapılan bir çalışma sonucunda ulaşılmış olması etiket etkileri konusu açısından dikkate değerdir.

Alanyazında, üstün zekâ etiketi almış çocukların ebeveynleriyle, normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleriyle ve iki ebeveyn grubunun karşılaştırılmasıyla ilgili çalışmalar mevcuttur. Normal gelişim gösteren çocuklardan etiketlenmiş veya zekâ hakkında herhangi ölçüme tâbî tutulmamış olanların ebeveynleriyle ilgili araştırmalar da söz konusudur (Ben-Artzey, 2020; Bakır-Ayğar ve Gündoğdu, 2017; Ersoy, Ogurlu ve Aydın, 2019; Koshy, Smith ve Brown, 2014; Öpengin ve Sak, 2012). Ancak etiketlenmemiş üstün zekâlı çocukların ebeveynleriyle ilgili herhangi araştırmaya rastlanmamıştır. Bunun nedeni üstün zekâlı olduğu tespit edilmiş olan çocukların etiketlenmemesini öngören herhangi model bulunmaması olabilir. Dolayısıyla böyle bir grubun araştırılması da mümkün olamamaktadır. Bu araştırmanın özgün taraflarından biri olan bu çalışma grubunun, etiket etkilerini tespit etmekte daha nitelikli yorumlara imkân tanıyacak bir kontrol unsuru olduğu söylenebilir. Ebeveynler üzerinde etiket etkilerinin görülebilmesi için sadece üstün zekâ etiketi almış çocukların ebeveynleriyle çalışmak sınırlı bir bilgi sağlayabilir. Bu grubun normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri ile karşılaştırılması bir miktar daha veri sağlayabilir. Ancak bu tip araştırmalarda tespit edilen etkilerin zekâ durumundan mı yoksa etiketten mi kaynaklandığının anlaşılabilmesi için zekâ grubu durumunun görülebileceği bir araştırma tasarlanmasının faydalı olabileceği düşünülerek bu araştırmanın grupları oluşturulmuştur. Hatta çalışmadaki iki grubun zekâ durumları bunun için eşitlenmiş, sadece etiketten kaynaklanan farkın tespiti için çaba gösterilmiştir.

Çalışma 2'deki bulgularda üstün zekâ etiketi almış çocukların ebeveynlerinin, etiket etkisiyle, çocuğunun zekâsına dair algısından görece yüksek düzeyde etkilendiği, "üstün zekâlı" ebeveyni olma kimliğini yüksek düzeyde taşıdığı, çocuğunun zekâsını bir üstünlük vesilesi olarak algıladığı ve böylece üstün zekâ etiketinin oluşturduğu narsisistik duygulanım tehdidi altında olabileceği görülmektedir. Bu ölçekten alınan görece yüksek puan, çocuklarındaki üstün zekâ etiketinin, ebeveynlerde üstünlük yanlılığına yol açtığına, kişiliğin karanlık üçlüsünden/dörtlüsünden biri olan narsisistik duygulanıma (Inancsi, Láng ve Bereczkei, 2015; Öztürk, 2019; Rauthmann ve Kolar 2012) yaklaştırdığına dair bir işaret olarak kabul edilebilir. Alanyazında etiketin olumsuz etkileri de bu kapsamda geniş yer tutmaktadır. Üstünlük yanlılığının insana olumsuz etkileri genelgeçer olarak kabul edilen gerçeklerden biri gibi görünmektedir. Aynı zamanda çeşitli kültürlerde ve dinlerde kabul

edilen, evrensel ve kadîm bir görüştür. Bu derin hazzın, eğitilerek zararlarından sakınılması hakkında fikirler ortaya konmuştur. Çocukların gelişiminin zarara uğramaması ve sağlıklı ilerleyebilmesi için etiketin olumsuz etkileri açısından tedbir alınması da üstünde ittifak edilen bir görüştür. Ayrıca gelişim bir etkileşim eseridir. Gelişimin bileşenleri çocuk, ebeveyn, çevre, kültür, bağlam ve zamanın etkileşimiyle meydana gelir. Dolayısıyla çocuğun kişilik özellikleri şekillenirken ebeveynden etkilendiği ve ebeveyn ile çocuk arasında duygu ve düşünce geçişi olduğu bilinmektedir (Bornstein ve Güngör, 2013; Kağıtçıbaşı, 2012; Tenenbaum ve Leaper, 2002). Bu durumda ebeveynde olabilecek özellikler çocuklara da sirayet edebilir.

Çalışma 1'de eğitim uzmanları tarafından ve Çalışma 3'te ebeveynler tarafından her üç etiket grubu için ittifakla en çok bahsedilen kategori 'üstünlük yanlılığı etkisi' olmuştur. Bu özelliklerin, Çalışma 1 ve Çalışma 3'te ayrıntıları araştırılmıştır. Çalışma 1'de eğitim uzmanları, üstünlük yanlılığının bileşenlerini, gerçekdışı beklenti, gayret/çalıma disiplininin zedelenmesi, ebeveynin fikrinin merkezîliği algısı, seçkinlik beklentisi, üstün zekâ kaynağının ebeveynin etiketi olması, ekstra eğitimler ve sağladığı prestij, zekâya verilen gerçekdışı önem, benmerkezcilik, sosyal denklik beklentisi, hataya tahammül edememe ve zekânın hebâ olmaması çabası olarak görmüşlerdir. Üstünlük yanlılığının, piyasa tarafından bir araç hâline getirildiği eğitim uzmanları ve ebeveynler tarafından ortaya konmuştur. Hem bu özelliklerden hem de etiketin olumsuz etkilerinden ebeveyni ve dolayısıyla çocuğu koruyabilmek; çevrelerine ve topluma olumlu katkılarda bulunabilmeleri adına önlerindeki psikolojik engelleri kaldırabilmek için eğitim modelleri ve devlet politikalarının buna göre düzenlenmesine, psikoloji uzmanlığı eğitim müfredatının bu bilinçle geliştirilmesine, sistemin bir bütün olarak daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine ve sisteme dışarıdan bakarak arka planının görülmesine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

2.3. Çalışma 3

Üçüncü ve son çalışma betimsel nitel desende kurgulanan, mülâkatlarla verileri toplanan ve nicel içerik analizi ile incelenen bir araştırmadır. Aşağıda bu çalışmaya ilişkin detaylı bilgiler sunulmuştur.

2.3.1.Çalışma Grubu

Çalışma 2'de yer alan bütün ebeveynler Çalışma 3'e davet edilmiş, bunlardan çocuğu etiketli (eLİ) olan 154 ebeveynin 65'i, çocuğu üstün zekâlı fakat etiketsiz (eSİZ) olan 208 ebeveynden 135'i, çocuğu zekâ düzeyi bakımından normal gelişim gösteren (NGG) 156 ebeveynden 91'i görüşmeye katılmayı kabul etmiştir. Her üç grupta da çocuğunun zekâ profili, zekâ testi ile belirlenmiş olan ebeveynler katılımcı olarak kabul edilmiştir. eLİ katılımcılar, çocuğunun zekâ düzeyinden bir etiket olarak bilgi sahibidir, diğer iki gruptaki ebeveynler ise çocuğunun zekâ düzeyi hakkında bir etiket

olarak bilgi sahibi olmayanlar yani etiketlenmemiş olanlardan oluşmaktadır. Katılımcılar, Çalışma 2 için ölçeği doldurduklarında Çalışma 3 için gönüllülük formu verilmiş ve bu formda gönüllü olanlar arasında araştırma kriterlerine göre seçim yapılacağı ve gönüllülerin tamamı ile çalışılamayacağı gerekçeleriyle belirtilmiştir. Araştırma tasarımının gerektirdiği şekilde çalışma grubunun kısıtlı sayıda olabileceği burada açıklanmıştır. Her üç ebeveyn grubundan da ECZA puanına göre düşük, ortalamaya yakın ve yüksek olan kişiler çalışmaya davet edilmiş ve gönüllü olanlarla görüşmeler yürütülmüştür. Her bir etiket grubunda ECZA puanı düşük olan 1'er kişi, ortalamaya yakın olan 2'şer kişi ve yüksek olan 2'şer kişi bulunmaktadır. Dolayısıyla çocuğu etiketli olan 5, çocuğu üstün zekâlı olan fakat etiketlenmemiş 6, çocuğu zekâ düzeyi bakımından normal gelişim gösteren 5 ebeveyn ile görüşme yapılmıştır. Çalışma grubu ile ilgili bilgiler Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 2.13: Çalışma 3 Çalışma Grubunun Özellikleri

Katılımcı Kod	Grup	Yaş	Ebeveyn Türü	Eğitim	Meslek	Aile Geliri (₺)	Çocuk Sayısı	Çocuk Yaşı	Ebeveynlik Yaşı	Üstün/Tanılı Çocuk Sırası	EZCA Puanı
E1	eSİZ	54	A	YL	Hemşire	7000	2	23-14	23	1-2	orta
E2	eSİZ	47	B	Lisans	Müzisyen	5000	2	13-9	13	1-2	yüksek
E3	eSİZ	39	B	YL	Tarih Uzmanı	7500	2	13-10	13	1-2	orta
E4	eSİZ	41	A	Lisans	Eğitim Yöneticisi	8000	3	13-11-11	13	1-2-3	düşük
E5	eSİZ	39	B	Ortaokul	Şoför	4000	1	7	7	1	yüksek
E6	eSİZ	38	A	Lisans	Öğretmen	10000	2	11-1	11	1	orta
E7	NGG	47	B	Ortaokul	Hizmet Personeli	4000	3	27-22-13	27	3	düşük
E8	NGG	41	A	Lise	Çay Ocağı Sorumlusu	4000	2	13-7	13	2	orta
E9	NGG	40	B	Lise	Baskı-reklam	7000	2	12-7	12	1-2	yüksek
E10	NGG	37	A	Lise	Usta Okulöncesi Öğreticisi	6000	2	7-3	7	1	orta
E11	NGG	48	B	Lise	Güvenlik Görevlisi	2500	3	23-21-13	23	3	yüksek
E12	eLİ	44	A	Lisans	Bilgi Belge Yönetimi	4000	3	19-15-12	19	3	yüksek
E13	eLİ	48	A	Lisans	Sosyolog	5000	1	12	12	1	yüksek
E14	eLİ	43	A	Lisans	İşletme	10000	2	11-7	11	1-2	orta
E15	eLİ	42	A	Lisans	Muhasebeci	10000	3	16-9-7	16	3	düşük
E16	eLİ	30	A	Lise	Kendi Evinin Çalışanı	3000	2	9-7	9	1	orta

Tablo 2.13'te Çalışma 3 için ulaşılan katılımcılara ilişkin demografik bilgilere yer verilmiştir. Tablo 2.13'te katılımcılara ilişkin veriler katılımcıların isimleri anılmadan E*'nu'* şeklinde kodlanarak gösterilmiştir. Ayrıca her alıntıda katılımcı numarasının yanı sıra etiket grubu ve ebeveynlik türü de belirtilmiştir. Çalışma grubundaki kişilerden 2'si ortaokul, 5'i lise, 7'si lisans ve 2'si yüksek lisans

mezunudur. Katılımcıların yaşları 30 ilâ 54 arasında değişmekle birlikte yaş ortalaması 42,3'tür. Katılımcılar birbirlerinden farklı sosyoekonomik, sosyokültürel çevrelerden gelmekte ve birbirinden farklı meslekler yürütmektedir. Katılımcıların aile gelirleri 2500-10000 ₺ arasında değişmektedir. Katılımcıların ortalama aile gelir durumu 6062 ₺'dir. Katılımcıların çocuk sayısı 1 ilâ 3 arasındadır. Çocuklarının yaşları sırasıyla Tablo 2.13'te belirtilmiştir. Katılımcıların kaç senedir ebeveyn oldukları ebeveynlik yaşı kavramı ile karşılanmış, çalışma grubunda ebeveynlik yaşının 7 ilâ 27 arasında değişmekte olduğu görülmektedir. Katılımcıların kaçıncı çocuğunun etiketten bağımsız olarak tanı almış olduğu Tablo 2.13'te 'tanılı çocuk sırası' sütununda gösterilmektedir. Araştırmaya katılım için dikkat edilen ölçütlerden biri alanyazında bulunan araştırmalarda çoğunlukla tercih edilmiş olan bir ölçüt olarak tanı alma süresinin en az 6 ay olmuş olmasıdır. Çalışma grubundaki ebeveynlerin çocuklarının tanı alma süreleri en az 1 yıldır.

Çalışma 3'te ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılması ile gerçekleşir. Ölçüt araştırmacı tarafından oluşturulur ya da daha önceden hazırlanmış ölçütler kullanılabilir (Marshall ve Rossman, 2014; akt. Baltacı, 2018).

2.3.2.Veri Toplama Araçları

Çalışma 3'te çalışma grubu ile yapılan görüşmeler için görüşme ile ilgili gerekli bilgileri ve yarı yapılandırılmış açık uçlu soruları içeren derinlemesine birebir yüz yüze görüşme protokolü araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Alanyazın taraması, araştırmacının meslekî tecrübesi ve gözlemleri ile uzman görüşleri alınarak ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısı ve bu bağlamda ebeveynde etiket etkileri hakkında görüşme soruları listesi hazırlanmıştır. Ayrıca görüşme soruları geliştirilirken Sosyalleştirme Hedefleri Ölçeği (Harwood, 1992), Cornell'in (1989) ve Matthews, Ritchotte ve Jolly'nin (2014) araştırmalarında kullandıkları görüşme sorularından da faydalanılmıştır. Sorular oluşturulduktan sonra uzman görüşüne sunulmuştur. Soruları inceleyen psikoloji alanında doktora yapmış 3 uzmanın görüşleri çerçevesinde yapılan küçük değişikliklerle sorulara son şekli verilmiştir (EK4a ve EK4b).

Etiketlenmiş ve etiketlenmemiş ebeveynler için iki farklı soru listesi geliştirilmiştir. Görüşme belgelerinin hazırlanmasında, etiketlenmemiş ebeveynlerin ve çocuklarının bu araştırma vesilesiyle etiketlenme riskinin oluşmamasına dikkat edilmiştir. Görüşme belgesi ile her iki grup için çocuğunun zekâsına ilişkin algısı hakkında daha geçerli ve derinlemesine bilgi edinilmesi amaçlanmıştır.

2.3.3.İşlem

Çalışma grubundaki ebeveynlerle yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine birebir görüşmeler yürütülmüştür. Görüşme protokolünün hazırlanmasının ardından iki pilot çalışma ile soruların işlevselliği test edilmiştir. Pilot çalışmalarda sorularla ilgili görüşmenin seyrini ve sonucunu etkileyecek büyük değişiklikler ortaya çıkmadığı için pilot görüşmeler de araştırmaya dahil edilmiştir. Görüşmeler kapsamında katılımcılara verilecek bilgiler, onam bilgileri, görüşme yeri, görüşme süresi v.b. konular öncesinde katılımcılarla paylaşılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmenin başında, araştırmacı kendisini tanıtmış, kısaca araştırmadan bahsetmiş, görüşmenin kapsamını anlatmış ve ortalama ne kadar süreceği hakkında bilgi vermiştir. Ardından, katılımcılardan kendilerini tanıtmaları istenerek kaynaşmanın ve güven ortamının oluşması sağlanmaya çalışılmıştır. Tanışmadan sonra Bilgilendirme ve Onam Metni (EK1) sesli bir şekilde katılımcılara okunmuş ve araştırmaya katılmayı kabul ettiği takdirde imzalamaları istenmiştir. Bu belgede, çalışma hakkında kısa bir bilgi mevcut olup, çalışmanın gönüllülük esaslı olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında, katılımcılar bu konuyla ilgili sözlü olarak da bilgilendirilmiştir.

Görüşmeler bizzat araştırmacı tarafından ve ses kaydına müsait olabilmesi şartıyla katılımcıların iş yerlerinde, evlerinde veya araştırmacının ofisinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme mekân ve zamanına araştırmacı ve katılımcı beraber karar vermişlerdir. Görüşmeler katılımcıların özelliklerine göre 20 ilâ 80 dakika arasında sürmüştür. Sosyal istenirlik etkilerini bertaraf etmek, etik hassasiyetler ve mahremiyeti korumak amacı ile ebeveynlerle ayrı ayrı görüşülmüştür. Ayrıca katılımcıların samimi bir ortamda rahatlıkla tecrübelerini paylaşabilmeleri için görüşmenin sohbet şeklinde olmasına özen gösterilmiştir ve çeşitli ikramlarda bulunulmuştur. Görüşme katılımcılara teşekkür edilerek ve maddî açıdan küçük armağanlar takdim edilerek tamamlanmıştır.

Ebeveynlerin, çocuğunun zekâsına dair algısı bağlamında, duygu, düşünce, tutum ve davranışlarından, kendi bakış açılarıyla çocuklarının özelliklerinden, kendileri ve çocukları üstündeki etiket etkileri hakkında yaşadıkları ve gözlemledikleri deneyimlerden, üstün zekâlılık hakkındaki görüşlerinden bahsetmeleri istenmiştir. Katılımcıların cevapları doğrultusunda detaylandırıcı sorular sorulmuştur. Görüşme boyunca bahsedilen meselelerde özellikle şimdiye kadar etiketlenmemiş grupların etiketlenmemelerine hassasiyet gösterilmiş ve araştırmacı da buna uygun bir üslup kullanmaya dikkat etmiştir.

2.3.4.Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Bu çalışmada, ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısı, “üstün zekâlı” çocuğa sahip olmaya dair algısı, çocuk ve ebeveyn üstünde etiketin etkileri hususlarının irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak çalışma grubuyla yapılan görüşmelerin dökümü ve gözlem notlarının oluşturduğu veriler, temel nitel analiz (betimsel ve karşılaştırmalı) ve nicel içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve yorumlanmıştır. Nicel içerik analizi, veriler içindeki tekrar eden durumların incelenmesine dayanır (Silverman, 2018). Deşifre ve aslına uygun bir şekilde analiz

edilebilmesi için katılımcıların izniyle görüşmelerin ses kaydı alınmıştır. Verilerin çözümlenmesi için öncelikle ses kaydı alınan görüşmelerin deşifresi, araştırmacı tarafından yapılmıştır. Dökümü çıkarılan görüşmeler, MAXQDA 2020 Dijital Veri Analizi Yazılımı aracılığıyla analiz edilmiştir.

İlk adım olarak dökümler tekrar tekrar okunmuş ve verinin kavramsal bir seviyeye ulaştırılması için kodlama yapılmış, anahtar ifadeler listelenmiştir. Kodlar kategorize edilerek temalaştırılmıştır. (Silverman, 2018). Araştırma problemleriyle ilgili veriler elde edildikten sonra doğrudan veriye yani mülakat dökümlerinden alıntılar yapılmıştır. Bir sonraki adımda bu ifadelerden hareketle temalar içinde anlam grupları geliştirilmiştir (Moustakas, 1994 akt. Creswell, 2016).

Bu araştırmada, inandırıcılık, geçerlik ve güvenirlik için araştırmacının saha notları tutması ve ses kaydı ile çalışmasının yanında başka birtakım çalışmalara da yer verilmiştir. Güvenirlik için gerekli olan düşük çıkarımsal tanımlayıcılar olarak ifade edilen bütün etkileşimlerin kayıt altına alınması, özenli bir tanskripsiyon ve yeterli uzunlukta ve miktarda alıntıya bağlamdan koparmadan yer verilmesi gibi unsurlar dikkate alınmıştır. Pilot çalışmalar yapılmıştır. Kodlamalar belli bir süre sonra yeniden gözden geçirilerek tutarlık için karşılaştırılmıştır. Geçerlik için çeşitlendirmeye (üçgenleme) ve katılımcı teyidine başvurulmuştur. Diğer geçerlik yöntemlerinden birbirine bağlı olarak gerçekleştirilen; sürekli karşılaştırmalı yöntem, aykırı durum analizi, kapsamlı veri incelemesi ve uygun çizelgelerin kullanılması da kullanılmıştır.

2.3.5.Bulgular

Bu bölümde, ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısı ve anlamlandırmasına yönelik bir inceleme yapmayı amaçlayan Çalışma 3'ün betimsel ve karşılaştırmalı bulgularına yer verilmiştir.

Bulguların sunumunda katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden alıntılanan ifadelere yer verilmiş ve böylelikle katılımcıların deneyimlerinin ve algılarının daha iyi anlaşılabilmesine ve güvenirliğin sağlanmasına çalışılmıştır. Etik ilkeler gereğince katılımcıların isimleri yerine katılımcı ebeveyn numarası (*E'nu'*) kullanılmıştır. Alıntılar, katılımcı ebeveyn numarası, anne-baba olma bilgisi (A-B) ve etiket grubu (eLİ – eSİZ – NGG) belirtilerek sunulmuştur.

Yapılan nitel araştırma ve analizler sonucunda ortaya çıkan yedi üst tema; 'etiket etkisi/algısı', 'zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı', 'piyasa-sektör', 'çocuğunun özellikleri', 'başarı algısı', 'üstünlük algısı' ve 'sosyalleştirme hedefleri' olarak başlıklandırılabilir.

Tablo 2.14: Çalışma 3 Üst Temalarından Bahsedilme Sıklığı

Üst Temalar	Toplam Frekans	eLİ (F)	eSİZ (F)	NGG (F)
Etiket Etkisi/Algısı	895	591	150	154
Zekâ Belirti ve Kaynaklarına Dair Algı	224	159	34	31
Üstün Zekâ Piyasası/Sektörü	214	161	18	35
Başarı Algısı	102	32	46	24
Çocuğunun Özellikleri	94	20	49	25
Üstünlük Algısı	57	7	31	19
Sosyalleştirme Hedefleri	52	17	19	16
TOPLAM	1337	987	351	294

Bulgular incelendiğinde Tablo 2.14'te belirtildiği gibi görüşmede 'etiket etkisi/algısı' üst teması için 895, 'zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı' üst teması için 224, 'üstün zekâ piyasası/sektörü' üst teması için 214, 'çocuğunun özellikleri' üst teması için 94, 'başarı algısı' üst teması için 102, 'üstünlük algısı' üst teması için 57 ve sosyalleştirme hedefleri üst teması için 52 kodlu bölüm belirlenmiştir. Toplam 1337 kodlu bölümde en çok bahsedilen üst temanın 'etiket etkisi/algısı' olduğu görülmektedir. 'Etiket etkisi/algısı'nı takip eden en yüksek kodlu bölüme sahip iki üst tema ile sonrasındaki üst temalar arasında frekans itibariyle ciddi bir fark söz konusudur. Aynı zamanda ilk üç üst temada etiket grupları arasındaki fark da incelenmeye değer görünmektedir. Bu ilk üç üst temada etiketli çocuğu olan ebeveynlerle diğer iki gruptaki ebeveynler arasındaki frekans yoğunluk farkı çok fazladır. Buna karşın çocuğu normal gelişim gösteren ve etiketsiz olan ebeveynlerin kodlu bölüm frekansları birbirine yakındır. Diğer üst temalarda ise ilk üç üst temada görüldüğü kadar grup frekansları arasında bariz bir farklılık yoktur. İlk üç üst temanın diğerlerinden toplam frekans ve gruplar arasındaki frekans farkları düşünüldüğünde diğer üst temalara göre belirgin sonuçlar verdiği anlaşılmaktadır. Bunun için ilk üç üst temanın Çalışma 3 kapsamında incelenmesine karar verilmiştir.

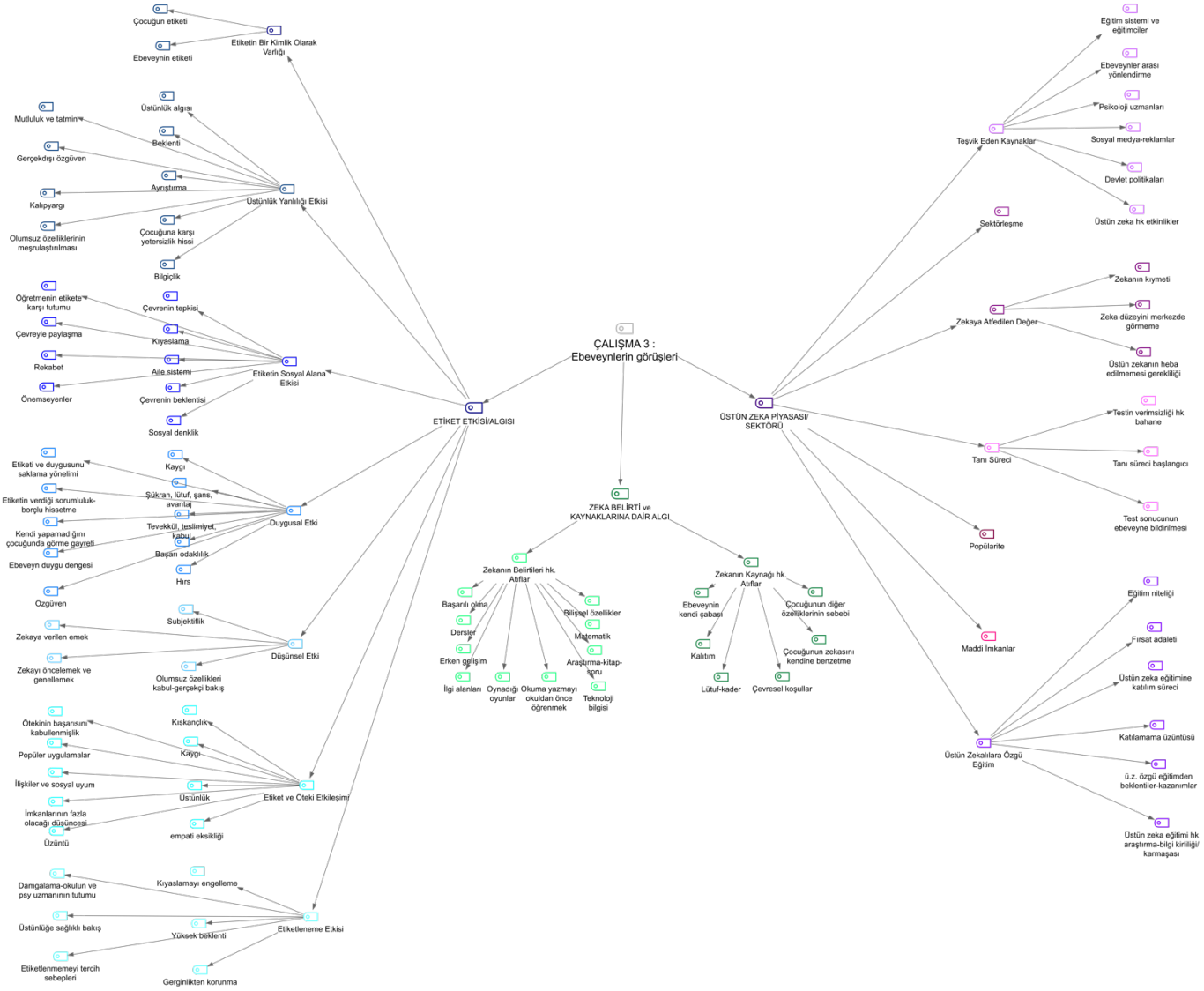
Araştırmanın, kodlu bölüm frekans yoğunluğunun fazla olmasından dolayı üst temaların frekans yoğunluğu ölçü alınarak sınırlandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Yüksek frekansa sahip olan üst temaların tez kapsamına alınması tezin kapsamını ve sınırlarını belirlemek için bir gereklilik hâline gelmiştir. Yüksek frekansa sahip üst temalar, ebeveynlerin en fazla bahsettiği, en önemli gördükleri meseleler olarak yorumlanmaktadır. Dolayısıyla en fazla frekansa sahip ilk üç üst tema olan 'etiket etkisi/algısı', 'zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı', 'piyasa/sektör', bu araştırma kapsamında incelenecektir.

Bulgular sistemi; üst temalar, temalar, kodlar olarak kurgulanmıştır. Şekil 8'de görüldüğü gibi 'etiket etkisi/algısı' üst teması 'etiketin bir kimlik olarak varlığı', 'etiketlememe etkisi', 'üstünlük yanlılığı etkisi', 'etiketin sosyal alana etkisi', 'duygusal etki', 'düşünsel etki', 'etiket ve öteki etkileşimi' temalarından; 'zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı' üst teması 'zekânın kaynağı hakkında atıflar' ve 'zekânın belirtileri hakkında atıflar' temalarından; 'piyasa/sektör' üst teması 'zekâya atfedilen değer',

‘popülarite’, ‘üstün zekâlılara özgü eğitim’, ‘teşvik eden kaynaklar’, ‘tanı süreci’ ve ‘maddi imkanlara ihtiyaç oluşturması’, temalarından oluşmaktadır.

Bu çalışmada genel olarak üstün zekâ ve üstün zekâlılık meselelerinin, etiketleme çerçevesinde hem üstün zekâlı etiketi almış hem üstün zekâlı olup etiketlenmemiş hem de normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri tarafından algılanma biçimleri ortaya konmuş ve algılamaları arasında farklar olduğu tespit edilmiştir. Üstün zekâ etiketi hakkında ebeveynlerin algılarının üç temel kategoride incelenmeye müsait olduğu görülmüştür. Bunlar etiket etkisi/algısı, zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı ve piyasa/sektör olmuştur. Üstün zekâ etiketinden ebeveynlerin çeşitli alanlarda etkilendiği, bu etiketi benliklerinin bir parçası hâline getirdiği, ebeveynlerin benlik inşâsında çocuklarının bu özelliğinin önemi ve bunu dahil ederek benlik genişlemesi yaşadıkları görülmüş; üstün zekâ belirtisi olarak gördükleri özellikler ve üstün zekâyı atfettikleri kaynaklar tespit edilmiş; üstün zekâ etiketinin çeşitli unsurların etkisiyle yaygınlaşmasının, popülerleşmesinin bir sektör oluşumunu mümkün kıldığı görülmüştür. Bulguların detayları için kategoriler ayrı ayrı incelenecektir.

Çalışma 3’ün üst tema ve tema detayları, hiyerarşik tema-kod modeli ile Şekil 2.7’de gösterilmiştir.

Şekil 2.7: Çalışma 3'e İlişkin Hiyerarşik Tema-Kod Modeli

2.3.5.1.Üst Tema 1: Etiket Etkisi/Algısı

"Üstün zekâlı" bir çocuğun ebeveyni olmanın toplumda algılanma biçimlerinin etiketli çocuğa sahip ebeveynler, yüksek zekâ düzeyine sahip çocuğu olan etiketsiz ebeveynler ve normal zekâ düzeyine sahip çocuğu olan ebeveynlerin bakışıyla incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen Çalışma 3 sonucunda ortaya çıkan ilk üst tema 'Etiket Etkisi/Algısı' olmuştur. Bu üst tema, ebeveynin etikete ve etiket etkisine ilişkin algısını ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin üstün zekâ etiketini algılama biçimlerini, etiketin ebeveynlere etkilerini, etiketin hangi alanlarda etkili olduğunu, etiketlememe etkisine dair algılarını kapsamaktadır. Sadece çocuğun değil ebeveyninin de üstün zekâ etiketinden

etkilendiğini bu alan tanımlamaktadır. Bu bölüm ebeveynin etiketin etkilerini nasıl algıladığını ele almaktadır.

Şekil 2.8: Etiket Etkisi/Algısı Üst Temasına İlişkin Temalar

Şekil 2.8'da görüleceği gibi 'etiket etkisi/algısı' üst teması; *'etiketin bir kimlik olarak varlığı'*, *'üstünlük yanlılığı etkisi', 'etiketin sosyal alana etkisi', 'duygusal etki', 'düşünsel etki', 'etiketlememe etkisi'* ve *'etiket ve öteki etkileşimi'* temalarından oluşmaktadır. Aşağıda bu temalara ilişkin kodlu bölümlerin ve etiket durumuna göre grupların frekansları sunulmaktadır.

Tablo 2.15: Etiket Etkisi/Algısı Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı

Temalar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Üstünlük Yanlılığı Etkisi	355	245	43	67
Etiketin Sosyal Alana Etkisi	205	156	33	16
Duygusal Etki	160	105	29	26
Etiketin Bir Kimlik Olarak Varlığı	75	53	16	6
Etiketlenmeme Etkisi	46	1	21	24
Etiket ve Öteki Etileşimi	35	14	7	15
Düşünsel Etki	19	17	1	1
TOPLAM	895	591	150	154

Bütün temalar göz önünde bulundurulduğunda bu üst temaya en çok değinen grubun etiketli çocukların ebeveynleri olduğu görülmektedir. Etiketin ebeveyne olan etkisini ve etikete dair algıları ifade eden görüşlerin, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin grubunda yoğunlaşması, üstün zekâ meselesinin en çok onların gündeminde olduğunun da bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu bulgu, diğer iki üst tema olan 'zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı' ile 'piyasa/sektör'de yine aynı grubun yüksek frekansa sahip olmasını da desteklemektedir.

Ebeveynlerle yapılan görüşmelerde 'etiket etkisi/algısı' üst teması çerçevesinde en fazla bahsedilen temalar sırasıyla 'üstünlük yanlılığı etkisi', 'etiketin sosyal alana etkisi' ve 'duygusal etki' olmuştur. Bu üst temadaki en yüksek frekansa sahip temanın 'üstünlük yanlılığı etkisi' alanında olması ebeveynlerin ifadelerinde çocuklarında tanılanan üstün zekânın ebeveynde üstünlük algısı olarak tezahür ettiğini göstermektedir. Bu bulgu, Çalışma 2'de, Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği (ECZA) aracılığıyla elde edilen sonuçlarla uyumludur. Çocuğu etiketli olan

ebeveynlerin çocuklarının üstün zekâ etiketi dolayısıyla edindikleri narsisistik duygulanım diğer iki ebeveyn grubuna göre anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. Çalışma 3'te elde edilen bulgular da bu yöndedir. Ayrıca bu bölümde bu sonuç hakkında daha özel bulgulara, detaylara ulaşmak için inceleme yapılmıştır.

'Etiketlenmeme etkisi' temasından görece daha az bahsedilmesinin, konunun, etiketlenmemiş ebeveynlerin gündeminde daha az bulunmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. 'Etiketlenmeme etkisi' temasına etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin; diğer temalara ise etiketli çocukların ebeveynlerinin çoğunlukla değindiği tespit edilmiştir. Bu durumda 'etiket etkisi/algısı'nın, ebeveynler açısından 'etiketliler ve diğerleri' olarak iki farklı algılama biçimi yarattığı düşünülebilir.

Her bir etki boyutu, üstün zekâ etiketinin ebeveyne etkisinin, ebeveynin etikete ve etiket etkisine dair algısının sınırlarını çizmektedir.

2.3.5.1.1.Üstünlük Yanlılığı Etkisi

'Etiket etkisi/algısı' üst temasında en çok bahsedilen tema 'üstünlük yanlılığı etkisi' olmuştur. Üstünlük yanlılığı etkisi, bu araştırma bağlamında, ebeveynin çocuğunun algılanan zekâsı ve varsa etiketi dolayısıyla diğer ebeveynlere göre kendinde bir üstünlük hissetmesi, bunu farklı biçimlerde yaşaması anlamına gelmektedir. Kendini çocuğunun bu özelliğini algıladığı şekliyle diğerlerinde üstün gören ebeveynin, hangi araçlarla bunu yaşadığı ve ifade ettiği bu bölümde incelenmiştir. Çocuğu etiketli olan ebeveynlerin yoğun bir şekilde benlik tasavvurlarına çocuklarının etiketini üstünlük yanlılığı ile kattıkları gözlenmektedir. Katılımcıların ifadelerinin analizi sonucu dokuz kod birleşerek 'üstünlük yanlılığı etkisi' temasını oluşturmuştur.

Tablo 2.16: Üstünlük Yanlılığı Etkisi Temasının Kodarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Üstünlük Algısı	193	124	27	42
Beklenti	50	42	2	6
Ayrıştırma	35	27	4	4
Mutluluk ve Tatmin	32	14	9	9
Çocuğu Karşısında Yetersizlik Hissi	14	9	1	4
Gerçekdışı Özgüven	10	8	0	2
Ukalalık	9	9	0	0
Kalıpyargı	9	9	0	0
Olumsuz Özelliklerinin Meşrulaştırılması	4	3	0	0
TOPLAM	355	245	43	67

Tablo 2.16'da 'etiket etkisi/algısı' üst teması içinde yer alan 'üstünlük yanlılığı etkisi' temasına ait kodlar bulunmaktadır. Bu kodlar ebeveynlerin görüşüyle, 'üstünlük algısı', 'beklenti', 'ayrıştırma', 'mutluluk ve tatmin', 'çocuğu karşısında yetersizlik hissi', 'gerçekdışı özgüven', 'ukalalık', 'kalıpyargı' ve 'olumsuz özelliklerinin meşrulaştırılması' olarak belirlenmiştir. 'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasında bulunan toplam 355 kodlu bölümde en çok bahsi geçen kodun 'üstünlük algısı' olduğu görülmektedir. Etiketli çocukların ebeveynleri, bütün kodlarda diğer gruplara göre daha yüksek frekanslara sahiptir. 'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasının içeriği, çeşitli katılımcıların ifadeleri çerçevesinde, aşağıdaki kodlarda toplanarak detaylandırılmıştır.

a. Üstünlük algısı

'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasında en çok bahsedilen kod 'üstünlük algısı' olmuştur. Üstünlük algısını ebeveynler çeşitli kavramlar üzerinden kurgulamışlardır. Bu kavramlar; gurur, kibir, algılanan prestij/itibar, ayrıcalık ve seçkinlik hissi, övünme ve övgü, zekâsının fark edilmesinin hazzı, çocuğunu üstün görmek, özel hissetmek, üstün zekânın hak ettiği, tevazu söylemi, ön planda olma gayreti ve hazzı olmuştur. Üstünlük algısı, ebeveynin çocuğunun zekâsını baz alarak hem kendinin hem de çocuğunun diğerlerinden farklı olma algısı, üstünlüğünü hissetme ve bu üstünlüğe uygun davranışlarla karşılaşma talebini kapsamaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler bu algıyı yansıtırken, etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri ise bu algının muhtemel çıktılarını, bu algıyla ilgili gözlemlerini yorumlamışlardır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin bu koddan bahsetme sıklıkları diğer iki gruptaki ebeveyne göre son derece yüksektir. Bu fark verileri de üstünlük algısının etiketle ilişkisini ortaya koymaktadır.

Üç Etiket Grubunun Ortak Olan Görüşleri:

Her üç etiket grubundaki ebeveyn de çocuğunun zekâ seviyesini bilmenin ve üstün zekâ etiketinin ebeveynde büyüklenmeciliğe, üstünlük duygusuna sebep olabildiğini ve bunun psikolojik açıdan sakıncalı olabileceğini, sosyalleşmeyi olumsuz etkileyebileceğini, bu duygunun hem çocuğa hem ebeveyne olan zararlarını merkeze alarak örneklendirmişlerdir. Dolayısıyla ebeveynler tarafından zekâdan kaynaklanan üstünlük duygusunun zararlı olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünce, ebeveynler tarafından deneyimden ziyade bilgi-gözlem düzeyinde bir sebep-sonuç ilişkisi kurgusu olarak gündeme getirilmiştir.

> *"Çünkü gerçekten de işte belki bizlere de test yapılsaydı. Bizler için de dedeler için de dediğim gibi bir şeyler aynı çıkacaktı. Ama ne olacak? Gene siz hayatın içerisinde farklı zekâ, farklı kültür, farklı sosyal durumlardaki kişilerle karşılaşacaksınız ve onlarla yaşayacaksınız. Yani onlarla yaşarken de onları küçümseyerek tüm bir ömür geçmez. Ha geçtiği zaman da o size sıkıntı yaratır. Çünkü psikolojik olarak orada sıkıntı yani gerçekten ciddi hem çevreyle uyumsuzluk anlamında sıkıntı yaşarsınız hem de psikolojik olarak yaa falan (kasılma hareketi) narsistik durumlar falan gerçekleşebilir." (E14, eLİ, A)*

"… kötü olan yönü de şu ki bazı konularda insanlardan kendini daha ben hani ben daha iyiyim tarzı ego egoist olmasını da açıkçası istemem. Ve istemediğim için de dediğim gibi %50'lik bir ihtimal olarak bir şeyim şüphem var … onlar öyle davrandığı zaman bana tuhaf geliyor … bazen bu açıkçası bazen de rahatsız ediyor. Her çocuk bence her çocuk özeldir. Her çocuğun kendi alanında başarılı olduğu bir yer vardır ve o nedenden dolayı hani bir çocuğa "işte benim çocuğum bu konuda çok iyi, bu kadar yaptı bilmem ne etti" falan filan tarzı davranmak o çocuğun dediğim gibi egoist olmasına bence yol açıyor ki bu da çok büyük bir sıkıntı." (E16, eLİ, A)

"…sürekli bu özelliği ona çeşitli vesilelerle, davranışlar yoluyla olur, konuşma yoluyla olur, etrafındaki insanların tutumları ile olur hissettirilmiş ve sadece bu özelliği vurgulanmışsa bu ciddi bir problem demek." (E3, eSİZ, B)

"… kıyaslama yapardım elbette ki ve kıyaslama çoğu zaman insanları mutsuz eder. Mutlu ettiği de zannedilebilir ama o mutluluk enaniyeti getirir beraberinde. Mutsuzluk da belki depresyonu, çekingenliği getirirdi. Bununla başa çıkabilmek yani kendi adıma zor olabilirdi diye düşünüyorum. Benim yaşadığım duyguları mutlaka çocuğum da yaşardı. Kendi akranları arasında hırpalanırdı." (E1, eSİZ, A)

"Toplumda görüyorum da zaten öyle bir şey olduğu zaman sanki onlar topluma bir üst şeyine çıkmış gibi hissediyorlar. Yani bizim çocuğumuz şöyledir böyle zeki işte IQ'su şu kadar bilmem ne. Onları belki bir hanımefendi için komşusundan kendini üstün görme veya bir babanın diğer babalardan kendini üstün görme vesilesi olarak algılanıyor … Sanki üstün zekâlı olduğu zaman bütün dünyayı yönetecekmiş gibi böyle ne yaparsa yapsın başarılı olacakmış gibi algılatılıyor. Bunu bilfiil kendim de gördüm yani insanlarda da gördüm … Bugün çıkmaz sonucunda nasıl bir kibir edineceği oraya gidince seneler sonra çıkar ama o zaman pişmanlık fayda vermez." (E9, NGG, B)

"Belki tabii bir baba olarak eşimin hani çocuğunun zeki olması hoşuna giderdi … Ama üstün zekanın da insanlara katkısının yanında bu programlar ve günümüzde üstün zekayı sömürmek için o çocukların kibirli hâle getirilme riskini, zararının da olduğunu bilmek, bu açıdan gelişimlerinin dikkate alınmadığını bilmek gerçekten insanı etkiliyor ve anne-babayı da kolay ele geçiriyor bu tarafı es geçerek davranmak. Mesela ben kendim için de eşim için de bir anne-baba olarak kesinlikle bilsem nefsimin hoşuna gider diyebilirim." (E10, NGG, A)

eLİ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâsının fark edilmesinden aldığı zevki anlatıp, başarıyı, çocuğunun diğer çocukları geçmesi şeklinde tanımlayıp, bunlarla övünmektedir. Bununla beraber çocuğu normal gelişim gösteren bir ebeveyn de aynı şekilde çocuğunun özellikleriyle övündüğünü anlatmıştır.

"Tabii kendi sınıfında mesela ilk 3'e ilk 5'e girdiği zaman, derslerindeki alınan notlar belli zaten yani sınıfından birkaç kişi öne çıkıyor mesela öğretmenleri tarafından isimler sayılıyor, şu şu şu şu çocuklar dediği zaman A.H.'nin da içinde olması, öğretmenleri tarafından fark edilmesi değişik hani zeki olduğunun fark edilmesi hoşuma gider. Başarılı olduğunu düşünürüm. Bir de tabii ki bu denemeler yani Türkiye geneli İstanbul geneli Üsküdar geneli denemelerde başarılı olduğu zaman, ilk üçe ilk beşe falan girdiği zaman o zaman diyorum ki evet başarılı." (E12, eLİ, A)

"Tabii herkesin evlatları babalar ya da anneler için veliler için biraz övünç kaynağıdır. Onun olumlulukları övünmemize vesile oluyor tabii." (E11, NGG, B)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketsiz ebeveynler, çocuklarının bazı becerilerinin diğer çocuklardan daha iyi olmasının, tıpkı zekâ özelinde söyleyen aynı etiket grubundan ebeveynlerin düşüncelerinde olduğu gibi, bir gurur sebebi olmaması gerektiğini anlatmışlardır.

> *"Ya bu bir gurur meselesi değil ama mutluyum yani evet benim evladımın, yani bu yönde eksikleri mutlaka var ama, bu yönde gidiyor olmaları benim idealimdi zaten yapmam gereken vazife olarak düşündüğüm şeydi ahlaklı olmaları. Bir gurur meselesi değil yani vazifemi yerine getirmeye çalıştım bütün bakış açım bu." (E1, eSİZ, A)*

> *"Bu bir gurur kibir kaynağı olmamalıdır onun açısından da. Bu bir üstünlük değildir." (E2, eSİZ, B)*

> *"Dolayısıyla birisinin birisinden zeki olması veya birisinin birisinden işte teknolojik aletleri iyi kullanıyor olması veya birisini derin düşünceye sahip olup da farklı bu tarz şeyleri bunlar bir bunları bir avantaj veya bunları bir övünç, gurur meselesi olarak görmelerine ben açıkçası tasvip etmiyorum." (E9, NGG, B)*

> *"Yani çok hani böyle benim çocuğum üstün zekalı olsun, başkalarına karşı nasıl söylerim veya nasıl dile getireyim ki onu bakış açısı olarak kendimizi beğenme veya öyle diyeyim Hocam tabir-i caizse kendimizi beğenme tarzında hiçbir şeyimiz yok." (E5, eSİZ, B)*

Çocuğu etiketsiz olan ve normal gelişim gösteren ebeveynler, çevresinde gördükleri ebeveynlerin çocuğunun zekâsından gurur duyuyor olma durumunun son yıllarda arttığını gözlemlemekte ve tasvip etmemektedir. Ayrıca günümüzde kendi çocuğunun diğerlerinden üstün olduğunu ispatlama çabasının ne pahasına olursa olsun ebeveynler tarafından tercih edildiğini düşünmektedirler. Bu düşünceler üstünlük yanlılığına işaret etmektedir.

> *"Büyük gurur kaynağı ebeveynlerine göre her şeyden önce. Yani zaman zaman benim çocuğum hiperaktif ya da benim çocuğum işte bunları daha anaokulu yaşındayken yapabiliyor demek. Ama şu an çoğunlukla sanki benim çocuğum biraz yaşıtlarından farklı, biraz üstün zekalı gibi yaklaşımlar çok." (E1, eSİZ, A)*

> *"Yani Hocam şöyle söyleyeyim. Üstün zekalı diye bakıp da bazı öyle insanlar var ki mesela çevremizde ben kendi çevreme yaşamış olduğum ortama baktığım zaman insanlar çocuklarıyla da övünürler, kibirlenirler, gururlanırlar, öyle bir şey yaparlar." (E7, NGG, B)*

> *"Fakat anne-babalar kendilerinin "benim çocuğum da o programa dahil olabildi, diğerlerinden iyi" diye hissedebilmek için çocuğu ayrıştırmayı göze alıyor." (E9, NGG, B)*

Bireylerin, kendi eksiklerini ve hatalarını fark etmeleri ve bunu anlatabilmeleri bir tevazu örneği olarak görülebilir. Kendi yaptığı hatayı fark etmenin, kabullenme ve bir özeleştiri yapmanın, bir kişinin konumunu tarif ederken o kişinin 'insani olarak değil iş manasında kendinden altta olduğunu' özellikle vurgulamanın, eğitim almaya ihtiyacı olduğunu söyleyebilmenin tevazu için birer örnek teşkil ettiği görülmektedir.

"… kendinden en azından iş manasında yani insani olarak değil ama iş manasında altta olan insana bile davranış şeklinden ben yaptığım hatayı fark ettim." (E9, NGG, B)

"Mesela biz bir eksiklik yaptık sezon başında yani bu yapıldı mı yaptım ben kendim mesela şimdi." (E7, NGG, B)

"Tabii beraberinde yani M. A.'nın eğitimiyle beraber bizim de aslında yani onu sonradan algıladık. İlk etapta düşüncem bu değildi. Biz biraz bizim kötü taraflarımızı görmesin veya işte yani bizim eksiklerimizi o yaşamasın veya ona sirayet etmesin diye aslına bakarsanız okul tercihini yaptık. Fakat ne olursa olsun okulda bu eğitim verilse dahi bizim de o eğitime aynı şekilde adapte olmamız gerektiğini sonradan fark ettik. Elimizden geldiği kadar da uyum sağlamaya çalışıyoruz … Bak bizim de mesela eksiklerimiz var. Okulun söylediği her şeyi veya öğretmenlerinin söylediği her şeyi biz de tam manasıyla yerine getiremiyoruz. Yani bu isteyerek olmuyor bazen geçmişteki yaşadığınız şeylerin bize bugüne sirayet etmesi de olabilir." (E9, NGG, B)

Hem ebeveyn olarak çocuğunun olumsuz tarafını görmezden gelmeye eğilimli olma konusunu ifade ederek gerçekçi bakış açısı sunması hem de çocuğunun ve kendisinin olumsuz bir yönünden kendiliğinden bahsedebilmesi tevazu olarak değerlendirilebilir.

"Olumsuz tarafı da Hocam yani şimdi ebeveyn olarak çocukların pek olumsuz taraflarını görmek istemeyiz de yani mesela … bana bir şey soracağı zaman zaten hayır diyeceksin tarzında yaklaşıyor yani belki de ben yapmışımdır onu tam olarak bilemiyorum ama hani o tarz bir olumsuzluğu var bana göre." (E5, eSİZ, B)

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Üstünlük duygusunu ifade ederken etiketli çocuğu olan ebeveynlerin en çok tercih ettikleri kavram 'gurur' olmuştur. Etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuğunun üstün zekâlı olmasının ebeveyne hissettirdiği ilk ve en baskın duygunun gurur olduğunu ifade etmişlerdir.

"Bu gurur duygusunun bendeki karşılığına 10 üzerinden 7 verebilirim." (E13, eLİ, A)

"Oğlumun üstün potansiyelli olduğunu … öğrendik. Sonra farklı bir an, önce tabii insan bir gurur duyuyor … Bir anne olarak tabii ki önce gurur verici, bunu hep söylüyorum." (E14, eLİ, A)

"Başarılı olmaları ya gurur veriyor ve sevindiriyor." (E16, eLİ, A)

Etiketli ebeveynin çocuğuyla gurur duymasının temel kaynağı ve dayanağı olarak çocuğun zekâsı görülmektedir.

"Yani şimdi de mesela bazen işte ateşlendiği zaman ya da bazen işte televizyonda bir şeyleri görüp bir anda bir şeyler değişip çocuk bambaşka bir noktaya da gelebilir. E ne olacak? Yani benim için daha mı kıymetsiz olacak? Tamam belki gurur duyamayacağım bir noktaya gelecek. Ama o benim çocuğum onu hep seveceğim. Dolayısıyla yani onu çok da büyütmemek gerekiyor." (E13, eLİ, A)

"Üstün zekalı bir çocuğum olmasaydı çok fazla bir değişiklik olacağını zannetmiyorum. Yani evet daha fazla belki gurur duyuyorsunuz. Dersleriyle ilgili daha rahat ilerlemesi olduğunu görüyorsunuz." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olmanın verdiği gururla bu durumu, sıklıkla sohbetlerinde anmak için gayret ettiklerini belirtmişler, yaşadıkları üstünlük algısının çevre tarafından bilinmesini, bu duyguyu paylaşmayı bir hayli önemsemektedirler.

"Yani ilk başlarda tabii bu gurur duyabileceğim bir şey olduğu için bunu çok lafın arasına sıkıştırdığım olmuştu." (E14, eLİ, A)

"A.'dan bahsetmek beni mutlu ediyor. Onunla her açıdan gurur duyuyorum yani gerçekten gurur duyuyorum yani o yüzden benimle onunla ilgili konuşmak beni rahatlatıyor. Kesinlikle bunu söyleyebilirim yani." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğun ebeveyninin, çocuğunun davranışlarından dolayı övgü alması karşısında hissettiklerini anlatması bu başlığa bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Etiketli çocuğun ebeveyni, hayatın içinde çocuğunun zekâsı dolayısıyla övgü almak ve çocuğun zekâsının fark edilmesini bir itibar olarak görüp kendilerinde üstünlük duygusunu teşvik etmektedir.

"Geçen sene hiç unutmuyorum Capitol'de öylesine dolaşıyordum … Bir beştaş gördüm. Satıcı hanım benimle ilgilendi … ne kadar dedim ben şimdi, 60 bin dedi tamam mı? 60.000 dedi. Benim yanımda da oğlum, çıldırdı, gözleri kocaman oldu. Rakamları falan biliyor ya (gülüyor) yalvarıyor bana. "Anne lütfen alma lütfen anneciğim. Bu çok pahalı, bu çok pahalı … Kadın 18 bin liraya kadar indirdi. Ama benim oğlumun mücadelesi bitmedi. Oradan çıktık bana anneciğim bunu almayacaksın değil mi? 18 bin lira bile çok pahalı anne diyor … O çocuk o rakamı bilmese benimle böyle kıyasıya bir mücadeleye girmez. Satıcı şaşırdı. Ben de hatta güldüm bak dedim evladın da hayırlısı dedim kendimce. Başka bir küçük çocuk olsa alalım der. Bilmez yani mutlu olur bilmez, onun ne kadar büyük bir rakam olduğunu biliyordu ve onu almamam için beni ikna etmeye çalıştı. Çünkü kazanımları her şeyi biliyor." (E15, eLİ, A)

Çocuğu etiketli katılımcıların çoğu, çocuğunun özellikle zekâsını gösterdiği alanlarda başarı elde etmesi ve bu başarıyı sergileyebilmeleriyle gurur duyduklarını ifade etmişlerdir. Yani çevre tarafından çocuğun üstün zekâsının fark edilmesi, ebeveynde gurur vesilesi olmaktadır. Hatta normal gelişim gösteren öğrencilerin bulunduğu ortamlarda elde edilen başarılara alışık oldukları için üstün zekâlılar içinde de en başarılı olmanın verdiği mutluluk yine gurur kavramı ile açıklanmıştır. Çıtayı yükselttikçe başarının ve zekâyı göstermenin kıymeti ebeveyn gözünde artmaktadır. Dolayısıyla rakiplerin zekâ seviyesi rekabetin ve üstünlüğün değeri için önemsenmektedir. Başarının yanı sıra çocukta genellikle üstün zekâlılarda görüldüğü dile getirilen patolojilerin olmaması da çocuğu etiketli olan ebeveynler tarafından gurur vesilesi olarak görülmektedir. Bu ifade, söz konusu patolojiler olsaydı yeterince gurur duyamayacağı şeklinde yorumlanabilir. Bunların tamamı zekânın dışarıdaki insanlar tarafından görülüp takdir edilmesiyle elde edilen gurura atıfta bulunan meselelerdir.

"Dediğim gibi bu çok gururlandırıcı bir şey. Yani ilk söyleyebileceğim o. Çok gururlandırıcı bir şey. Her ortamda bir şekilde onun bir sözüyle bir hareketiyle bir yorumlamasıyla herkes tarafından bir şekilde hayranlıkla karşılanmasıyla gurur duyuyorsunuz. Yani okulu zaten saymıyorum, o da öyle. Böyle bir gurur duyma duygusu var. Onun dışında bu olmasa hayatımda o zaman daha farklı kaygılar olacaktı. Yani işte atıyorum 80 olan notunu işte 90'a nasıl çıkartabilir belki düşünecektim. Bilemiyorum yani, düşünemiyorum … Çocuk Üniversitesi'ni bitirirken ilk üçe girdi. Bu dediğim gibi çok büyük bir mutluluk, çok büyük bir gurur. Çünkü diğer kurumlarda zaten bu çocuklar otomatikman öne geçiyorlar. İşte ders notları çok iyi. Ama bir de bu Üsküdar Çocuk Üniversitesi'nde." (E13, eLİ, A)

"Yani sorunları olmayan bir çocuk olduğu için belki de daha rahat bunu söyleyebiliyorum. Çünkü çevremde bu tarz deminden beri nitelendirdiğim bazı rahatsızlıklar işte üstünlerde görülen problemlerin hiçbiri bende olmadığı için kendime evet onure oluyorum, gurur duyuyorum onlarla. Ya sürekli her okuldaki işte her hafta bu hafta satranç şampiyonu, işte bu hafta bilmem ne şampiyonu, işte bu hafta şunda şöyle işte Almanca sözlük yarışmasında 1. Oldu şampiyonu. Ben okula gidip her onları fotoğraf çektiğinde evet gurur duyuyorum." (E14, eLİ, A)

"İnsan gurur duyuyor tabii ki. Hani onun bir yerlere geldiğini görmek hani başarılı bir çocuk olduğunu görmek gurur verici. Onure oluyorum." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun başarılarından veya diğer çocuklardan ileri olduğunu belli edecek örneklerden sıklıkla bahsetmektedir. Bunun da karşımıza bir örtük gurur tablosu sunduğu düşünülebilir.

"Zaten herkes bu çocuğun akıllı olduğunu görüyor biliyor konuşuyoruz. Bir de hani böyle teşhir etmeye gerek yok dedik. Çünkü herkes zaten görüyordu yani o hayvan kitabını herkes ona da gösterdi, o şaşkınlığı onlar da yaşadı. Tangram oyunlarını oynarken "ya bir dakika ya o yapıyor biz yapamıyor muyuz?" deyip onlar da uğraştılar onu yapmaya bizim gibi. Restorana gittiğimizde herkes o çocuğumun o siparişte kaç lira edeceğini hesapladığını gördü. Yani çünkü çocuk söylüyordu zaten "ben söyleyeceğim, ben siparişi vereceğim, parayı ben vereceğim, para üstünü ben alacağım" O zamanlar ısrarcıydı da. O zaman ona tam bir oyun gibiydi. Yani evde de biz onu oynuyorduk biliyor musunuz?" (E15, eLİ, A)

Örtük gurur için bir diğer bakış açısı ise iki çocuğundan birinin üstün zekâ birinin normal gelişim göstermesi ile ebeveyn olarak dengeleneceğinin belirtilmesi olmuştur. Dengelenme ifadesi eksi ile artıya, yok ile vara işaret etmektedir. Dolayısıyla burada üstün zekânın varlığı bir gurur sebebi, yokluğu ise gurur olmamasının sebebi olarak gösterilmiştir.

"Yani o durumda (çocuğunun normal zekâ düzeyinde olması) olmadığım için şimdi bilemiyorum açıkçası (kahkaha). Bir de şöyle bir durum var şimdi şu anda kızım yani sınavlara girmediği için sınavların da sonucu olmadığı için şu an belki de kızım normal zekaya sahip. Şu anda da en fazla dengede olmuş olurum." (E16, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun katıldığı üstün zekâlılara özgü programlarda onlara özel davranılmasından, özel oldukları hissinin verilmesinden, bu programlara katılanların çevre tarafından özel görülmesinden ve bu programlara katılabilmelerinden dolayı çocukların kendilerini özel hissettiğini düşünmektedirler.

"Aslında oğlum da çok ukala falan değil ama böyle hani çok önemsemedi. Kazandığını falan çok önemli bir şey gibi hissetmedi. Ama oraya gittikçe böyle kendi belki arkadaşlarıyla aynı ortamda herkesin gidemediği ama onların gittiği bir yer yani bir ortama girdi. Bu farklı hissettirdi tabii … o ortamda kendini rahat hissetti, özel hissetti. İfade etmiş çok rahat kendini." (E12, eLİ, A)

"…üstünler sınıfı üstün zekalılar sınıf öğretmenliğinde okuyan öğrenciler bizim sınıfa staja geliyorlardı yani onlar zaten kimlerle çalıştıklarının kimleri gördüklerinin farkındalar." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun zekâsı, ebeveynlerin kendilerini özel hissetmelerine sebep olmaktadır.

"Yani ben kendimi özel hissediyorum … Ya yine gurur duyuyorsun, yine özel hissediyorsun. Ama bence küçük oğlum tespit edildiği için onun kadar güçlü değildi abisinde o zaman duygularım." (E15, eLİ, A)

"Yani ayrıcalıklı özel oluyorsunuz … Yani evet diğer anne-babaların yanında özel, seçilmiş hissediliyor. İster istemez evet. (kahkaha)" (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının zekâsından dolayı ayrıcalıklı ve seçkin olduğunu düşündükleri gibi bundan açık ve örtük ifadelerle sıklıkla bahsetmektedirler.

"Hani ben dediğim gibi kendim ayrıcalıklı, çocuklarım da farklılıklarını göstermeliler … benim çocuklarım bence kendi ayrıcalıklarını kendileri yaratacaklar. Ben değil. Yani onlar şu an belki ilk etapta BİLSEM'e girerek aslında orada kendi ayrıcalıklarını kendileri yarattılar … üstüne basa basa söylüyorum hani bazı arkadaşlar diyor ki "bak mutlaka çalış, çöpçü olursun" falan gibi böyle ayrım yapıyorlar … insanlara nasıl faydalı olabilirsiniz? Hani sen bir ayrıcalık yaratmaya çalışırken belki bunlara bir şey yaparken de ayrıcalığını yaratabilirsin." (E14, eLİ, A)

"… yani benim çocuğumun kendi kaderini kendi yaratacak." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, üstünlük duygularını besleyen yollardan birinin de çocuğunun zekâsının fark edilmesi için çaba göstermeleri olduğu görülmüştür.

"Oradan mezun olur olmaz dedi ki: "abi ben üniversiteyi bitirdim, sen hala üniversiteyi bitiremeyeceksin, sen kaç sene sonra bitireceksin, ben bitirdim." Demeye başladı. Ablasına abisine "ben üniversiteye gidiyorum" diye hava atmaya başladı." (E12, eLİ, A)

"…gittiği zaman işte bazı konularda bazı arkadaşlar kendini hani üst tutmaya çalıştığı zaman mesela ben şunu yaptım dediği zaman ben de bunu yaptım diye bir tavrımız oluyor tabii doğal olarak. O işte telefonum var işte şunu yaptım falan dediği zaman, aa ben de bilgisayarda işte kodlama yapmaya başladık işte bilgisayarsız internetsizlik oyunu falan oynuyoruz, Çocuk Üniversitesi'ne seçildim tarzı böyle şeyler yapıyor." (E16, eLİ, A)

Ön planda olma gayreti ve hazzı etiket dolayısıyla yaşanan üstünlük duygusunun bir şekli olarak ortaya konmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, kendi çocuğundan üstün bir başarı göstermesini ve ön planda olmasını beklemektedirler. Çocuğu etiketli olan ebeveynler, sıklıkla

çocuğunun başarılarını anlatma eğilimi içinde bulunma, onları sürekli etkinliklere, sınavlara ve kurslara götürdüğünü anlatma gibi bir yaklaşım göstermişlerdir. Bu durum ebeveynin hem çocuğunun başarısına dair beklentisi hem de kendisinin bu gibi faaliyetlere çocuğunu dahil ederek çocuğunun da kendinin de ön planda olmasına yardımcı olması hakkında ipuçları sunmuştur. Ebeveynin beklentisi, her ne kadar çocuğunun ön planda olması yönündeyse de aynı zamanda bu ön planda olma durumunun toplumsal bir faydaya da dönüşmesini beklediğine dair bir fikir de ortaya konmuştur.

> *"Mutlaka başarılı olmalı ama başarılı olurken de mutlaka yani sadece akademik başarıyı istemiyorum ben ondan. Yani ilgi alanlarını da ekleyerek veya dilediğin gibi diğer insanlara da ne yapabilirimi de ekleyerek. Sadece benim iyi olmam dünyayı güzelleştirmeye yetmez … Oyun yazmak eğer senin çevrendeki insanlara bir fayda sağlayacaksa o oyunu yaz ya da ne bileyim illa bu yazılım oyun üzerine bir yazılım olmak zorunda değil ki insan hayatı için insan faydası için ne yapabilirsen o robotik madem çok seviyorsun tamam ipad'te ilerle, bilgisayarda ilerle ama bunu fayda sağlar bir şey yapmaya çalış diye elimden geldiği kadar o yönde yani geleceğin mesleğinin de o olduğunu düşündüğümüz için daha çok dediğim gibi hem kendi zevkliyle hem yeteneğiyle ilgisiyle ama aynı zamanda fayda sağlamayı düşündüğü şeyleri bir araya getirip kullansın istiyorum." (E14, eLİ, A)*

Ön planda olma gayreti ve hazzının çocuklarında da dikkatlerini çektiğini anlatan etiketli çocuğu olan ebeveynler, bu konuyu rekabet, hırs, hataya tahammülsüzlük, en iyi olma beklentisi, kaybetme korkusu gibi özelliklerle ilişkilendirmişlerdir.

> *"Yapamayacağı ya da daha arka planda kalacağı bir şeyi çok da üzerine gitmek devam ettirmek istemedi. Bir şeylerde ön sıradaysa orada sorun yok ama biraz arkalara kalınca oradan çok hoşlanmadı … yani ben dedi şey yapamıyorum işte yine böyle bir oyunla ilgili ama top toplayıcıyım mesela dedi en iyi top toplayıcı da ben olurum ne yapalım dedi. Yani en iyi o oyunu oynayan ben değilsem en iyi top toplayıcısı ben olurum dedi. Mesela bu da bana çok ilginç gelmişti yine ilkokulda. Yani böyle bir tarafı var." (E13, eLİ, A)*

> *"Yarışmacı ruhlular yani sürekli en önce vermeliyim. İkisinde de maalesef o var ve bu da beni çok üzüyor. Çünkü her zaman onlara bunu söylüyorum. Aslında ilk verenin değil her zaman tamamen düzgün detaylı hani çok da onları işte yanlış yapmayın falan filan tarzında değil ama daha doğru daha bilgisini yansıtacak daha açıklamalı ve daha düzgün bir sonuç verebilmeleri için ilk verenin değil detaylı bakıp emin olduktan sonra verenin daha doğru olduğunu söylüyorum. Biraz biraz oturttum." (E14, eLİ, A)*

Çocuğu etikteli olan ebeveynler, kişinin hak ettiklerinin bir belirleyicisi olarak zekâ profilini ve üstün zekâyı görmektedirler. Çaba ve emek yerine zekâ seviyesine göre liyakatin belirlenmesi vurgulanmaktadır. Bu zekâya yönelik algının üstünlük duygusunun bir eseri olduğu düşünülmektedir.

> *"Ben hep şu şekilde yaklaşıyorum. Ya diyorum ki hani bile bile yaptığı zaman hani bilmeyip de yapsa benim için güzel, sorun değil, öğrenirsin. Ama bile bile bir soruyu nasıl yanlış cevaplarsın ya (kahkaha) yazık noktasında bende var. Yani niye sen böyle yaptın, sen hatasız olmak zorundasın, bunu yapmamak zorundasından farklı bir şekilde yani hani sen bunu hak etmiyorsun bu sonucu gibi bir mantığım var benim." (E13, eLİ, A)*

“(kahkaha) Ben olabilir en çok Ö.’nün zekasını önemseyen çünkü yani dediğim gibi en başından itibaren ben hep evet bir farklılık var ve hep bu, bu farklılık bir yerlere ya hak ettiği şekilde yansımalı diye bakıyorum. Bu yani kelime bu.” (E13, eLİ, A)

“Her şey zıttı ile kaimdir” ilkesi gereğince tevazu gösterebilmek ve özeleştiri yapabilmek yine üstünlük duygusunun anlatılmasına yardımcı olabileceği düşünülen kavramlardandır. Bundan dolayı ebeveynlerden bazılarının tevazu ve özeleştiriye dair çeşitli ifadeleri, üstünlük duygusu kodu kapsamında değerlendirilmiştir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin zaman zaman kendilerinin üstün taraflarını dile getirdikleri görülmüştür. Bu ifadelere rağmen aynı zamanda tevazu söylemini yine üstünlüğü vurgularken kullanmaları da dikkat çekmiştir. Bu durumda tevazu söyleminin üstünlüğü inşa eden araçlardan biri olarak görüldüğü, üstünlüğün bir tezahürü olarak konuşmada geçtiği düşünülmektedir. Buna kadîm kavramlarda tekebbürden tevazu (humblebrag) denmektedir. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin ise tevazu söylemlerini 152ort h değil daha gerçekçi bir şekilde özeleştiri bağlamında kullandığı görülmüştür.

“Diğer anne-babaların yanında çocuğumun bu özelliğinin görünüyor olmasından utanıyorum yani şöyle bir utanma, nasıl tarif edebilirim onu? Yani bu aslında normalde bir şey kaynağı belki üstünlük hissetme işte aşağılama küçümseme filan kaynağı belki ama tam tersi öyle olmaması gerekiyor. Biz belki yapısal olarak da öyle çok alçakgönüllü insanlarız belki onunla da ilgili. Böyle ama hafif bir utanç hissediyorum.” (E13, eLİ, A)

“Bence babada potansiyel var. Bende belki vardır bilemiyorum. Bence genel olarak geçmiş olabilir.” (E14, eLİ, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin, genellikle çocuklarının zekâsını değil bilişsel beceriler dışındaki özelliklerini gurur vesilesi olarak tanımladıkları görülmektedir.

“El becerileri çok hoşuma gidiyor, bana gurur veriyor.” (E6, eSİZ, A)

Çocuğu etiketsiz olan ebeveynlerin etiket algısına bakıldığında; etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğunun üstün zekâ etiketinden dolayı kendilerini ayrıcalıklı ve itibarlı gördükleri, kendilerine ait algıladıkları prestijin bu etiket ile arttığını düşündükleri tespit edilmiştir.

“Ancak bu lütfun size nasip olmuş olması sizin bir ayrıcalık sahibi olduğunuzu göstermiyor.” (E2, eSİZ, B)

“Hani ebeveyn olarak belki hani başkaları tarafından ailenin övülmesi ‘aaa bak şu şunun çocuğuymuş gayet zeki, akıllı; ailesi nasıl bir eğitim veriyor’ tarzında bakılabilir.” (E5, eSİZ, B)

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, çevresinde gördüğü etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun ön planda olmasını beklediğini gözlemlediğini anlatmıştır. Bu durum, etiketli çocuğu olan

ebeveynlerin ifadeleriyle aynı yönde bir bulgudur. Bu ebeveynler kendi çocukları için beklentisini, onun ve kendisinin ön planda olması yönünde geliştirmediğini ayrıca ifade etmiştir.

> *"Şimdi çevremizdeki örneklerden yani ben kendi çevremdeki örneklerden bakarsam istiyorlar açıkçası. Yani çocuğum üstün zekalı olsun, karşı taraftakilere göre biraz daha kendini gösterebilirsin sivrilebilsin tabir-i caizse. Yani o kendini ispat edebilsin diye bakıyorlar. Yani çevremdeki örneklerden … çocuk daha üstün olsun sınıfta daha başarılı olsun ama bakıyorsunuz hani her yaş grubunun aslında her çocuğun kendine ait bir özelliği var. O özellikte yetiştirmesi doğrultusunda kanaatindeyiz … hani çok üstün zekalı değil kendini geliştirebileceği yerde daha iyi bir şekilde ilerlesin diye istiyoruz … Hiçbir zaman ya bu çocuk çok üstünmüş karşı taraf üstünmüş bizim çocuğumuz onun altında kalmış diye bir düşünceye girmiyoruz açıkçası. Veya biz o şekilde bakmıyoruz…" (E5, eSİZ, B)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuğunun kendisiyle mücadele etmesi gibi bazı davranışları hoşlarına gitmese bile bu davranış çocuğunun bir becerisini gösterdiği için onunla gurur duymaktadırlar. Yani kendi yanlış olarak değerlendirdiği bir davranış bile olsa, o davranış eğer çocuğun diğer çocuklara göre gelişmiş bir yönünü ortaya koyuyorsa bunu bir mutluluk sebebi olarak anlatmıştır.

> *"Ayrıntılı detaylı düşünüşü veya benimle arkadaşıymış gibi mücadele ederken her ne kadar benim bir tarafıyla hoşuma gitmese bile onun çok okuduğunu ve mücadeleci olduğunu, kendine güveninin olduğunu gördükçe mutlu oluyorum … Bazen bazı konularda büyüğü olduğumu unutuyor benimle arkadaşı gibi mücadele ediyor, sevmiyorum bunu. Yani evet mantıklı konuşuyor. Ben de için için onu takdir ediyorum. Ama sanki böyle arkadaşıyla aynı seviyedeymiş gibi konuşuyor. Bundan da aslında birazcık rahatsız oluyorum. Bir taraftan da hoşuma gidiyor, seviniyorum yani." (E11, NGG, B)*

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuklarında üstün zekâ etiketi olsaydı bunun kendilerinde üstünlük duygusu, kibir oluşturabileceğini düşünmektedirler.

> *"Büyük konuşmamak lazım çünkü bana söylenseydi mesela zekâ testi yapıldı ama çocuğumun seviyesi söylenmedi, üstün zekalı denseydi o gün böyle yapamayabilirdim de. Kibir olurdu yani. Yani o anne-babanın inancına bağlı bir şey nasıl bakacağı yani." (E7, NGG, B)*

> *"Çünkü sadece kendime bırakırsan bir şey yapamazdım, ya telaşlanırdım ya da kibirlenirdim." (E8, NGG, A)*

Etiketli çocukların ebeveynleri çoğunlukla üstünlüğü kendi çocuğunun zekâsı ile özdeşleştirerek kendi benliği üzerinden kurgularken, etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise kendilerini bu şekilde tanımlamamışlar, etiketli ebeveynleri anlatırken üstünlük kavramını kullanmışlardır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin üstünlük kavramından bahsetme sıklığı diğer iki grubun sıklığından bir hayli yükseltir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuklarının zekâsından gurur duyduklarını her fırsatta dile getirmekte, çocuklarının ön planda olmasından haz duymakta ve bunu hem çevreye hem çocuklarına açıkça belirtmekte ve beklemektedirler. Gurur ve örtük gurur, bu

ebeveynlerde en sık görülen ifade biçimi olmuştur. Gurur, genellikle literatürde olumlu duygulanım olarak yer bulmaktadır. Ancak duygunun kökenine bakılırsa üstünlük içerdiği için kişiye kendini iyi hissettirse de "olumlu" olarak değerlendirilmesinin risk içerebileceği bir duygu olarak görülebilir. Seçkin ve özel hissetme, ayrıcalıklı davranış görme de yine etiketli çocuğu olan ebeveynlerin beklentileri arasındadır. Övünmek ve övgü almak çocuğun özellikle ders başarısıyla beraber ortaya çıkmaktadır. Kişinin hak ettiklerinin ölçüsü olarak zekâ seviyesi görülmektedir. Bu duygunun yarattığı bu inanç kişide yanılgılara ve bilişsel hatalara sebebiyet verebilir.

b. Beklenti

'Beklenti' kodunda ebeveynlerin çocuğundan beklentileri, etiketin beklentilere etkisi ve beklentilerinin boyutu ele alınmıştır. Beklentinin kapsamı ve boyutlarının etiket grubuna göre farklılaştığı görülmüştür. 'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasında en çok bahsedilen kodlardan ikincisi 'beklenti' olmuştur. Bu yüksek frekanstan dolayı bu konuyu anlatırken alt başlıkların kullanılmasının anlatımın verimi artıracağı düşünülmüştür. Bundan dolayı 'beklenti' kodu çeşitli alt başlıklarda kendi içinde kategorize edilerek değerlendirilmiştir. Beklenti kodu, yüksek beklenti, hatasızlık beklentisi, mükemmeliyetçilik, emeğinin karşılığını beklemek, mutlak başarı beklentisi, ailede maddi beklenti, gelecek hedefi-toplumsal beklenti ve çocuğun kendinden beklentisi konuları kapsamında açıklanmıştır.

b.1. Yüksek beklenti

Üstün zekâ etiketinin, ebeveynde çocuğuna karşı yüksek beklenti oluşturması hakkında hem etiketli çocuğu olan ebeveynler hem de çocuğu etiketsiz olan ebeveynler görüşlerini bildirmişlerdir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocukların ebeveynlerinin çocuklarından yüksek başarı bekledikleri görülmüştür. Yüksek beklentiyi sıkıntı olarak adlandırmaları, bu duygularının kendilerinde yarattığı rahatsızlığın farkında olduklarının da bir göstergesi olarak görülebilir.

"Beklenti olarak böyle dediğim gibi daha öncesinde daha fazla sıkıntı yaşıyordum." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan katılımcıların çoğu çocuğu etiketlendikten sonra ondan beklentisinin arttığından bahsetmiştir. Örnekler değerlendirildiğinde bu beklentilerin çoğu zaman gerçeküstü beklentiler olduğu söylenebilir. Etiket öncesinde ve sonrasında çocukta herhangi değişiklik söz konusu olamayacağına göre etiketin doğrudan yüksek beklentiye sebep olduğu yönünde bir sonuç çıkarılabilir.

"Tabii ki öğrenince daha büyük bir başarı bekliyorsunuz. Yani mutlaka hani dediğim gibi benimkini zaten matematik yönünde olduğu için zihinden problemler yapınca falan filan diyorum ki matematiği iyi olan çocuk zaten bence her alanda başarılı olur özgüven ve edasıyla evet çocuğumdan daha iyi başarılar beklediğim, beklentimin arttığını söyleyebilirim." (E14, eLİ, A)

"Öğrenince başarı beklentim değişti tabii. Sınıf arkadaşlarından sanki sınıfın en iyisi olması gerektiğini düşündüm. Dedim ki madem üstün zekalı benim çocuğum. Sonra yanıldığını anlıyorsun. Üstün zekalı demek her şeyde birinci olacak, her yerde böyle yani sivrilip çıkacak yani ortaya çıkacak gibi değil. Sonradan onu fark ediyorum. Ama tabii fark edene kadar geçen zamanda yaptıklarım…" (E12, eLİ, A)

Etiket ile beklenti değişiminin hem ebeveynler hem de diğer tanıdıklar açısından kariyer ile şekillendiği söylenebilir. "Memleketi zekîler kurtarır" gibi bir yargı da yine bu örneklerdeki algıda değerlendirilebilir. Dünyayı kurtarma misyonu toplumda etiketlilere verilmektedir.

"Tabii ki zekasını öğrendiğimde başarı beklentim değişti, hani ben şey oluyorsun hani bu çocuk maşallah okursa çok iyi bir yerlere gelir. Bu çocuk üstünde durursak iyi bir yerlere gelir. Şimdi ben şuradan bile görebiliyorum." (E15, eLİ, A)

"Yani yapamadığında şaşırıyorlardır muhtemelen. Beklentilerin değiştiğini düşünüyorum. Eskiden mesela 'Aferin çok iyi, hani çok akıllısın sen maşallah' dedikleri oluyordu. Ama bunu duyduktan sonra sen doktor olacaksın, işte sen mühendis olacaksın, memleketi kurtaracaksın" gibi bir hani şey yapıyorlardı yani başka kefeye koyuyorlardı. Anlatabiliyor muyum?" (E15, eLİ, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, gözlemlediği ebeveynlerin kendi çocukları hakkında yanlı ve gerçekdışı olumlu izlenimleri dolayısıyla çocuklarından beklentisinin de yükseldiğinden bahsetmiştir.

"Aslında normalde çağın getirdiği bir şey ama bunu görmek istediği şekilde o anka kuşu meselesi nedeniyle görmek istediği şekilde görüp öyle bir etiket yapıştırıyor çocuğuna dolayısıyla şunun farkında olması gerek, kendi beklentilerini de yükseltiyor çocuğunda." (E1, eSİZ, A)

Test sonucunda, çocuğun üstün zekâlı olmadığına dair bir etiket alması da ihtimaller arasındadır ve bu da bir etikettir. Dolayısıyla eğer bu ihtimal gerçekleşseydi beklentisinin yukarıdaki örneklerin tam aksine düşeceğini düşünen katılımcılar da olmuştur. Bu da etiketlememenin, çocuğu, çevredekiler tarafından geliştirilen, normalin üstünde veya altındaki beklentilerden yani önyargıdan koruması anlamına geldiği görülmüştür.

"Ayrıca bu sefer de belki çocuğum çok daha farklı şeyler yapabilecekken "ya ne yapayım işte bu çocuğun durumu da bu" deyip bir şeylerden vazgeçebilecektim. Dolayısıyla bu kesinlikle beni çok rahatlattı." (E3, eSİZ, B)

b.2. Hatasızlık beklentisi-mükemmeliyetçilik

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler anne-baba olarak çocuklarından hatasız olmalarını beklediklerini, çocuklarının hata yapmalarından duygusal olarak etkilendiklerini, bu mükemmeliyetçiliğin çocuklarında da kendini gösterdiğini çeşitli örneklerle anlatmışlardır. Çocuğun hata yapmasını onun zekâsına ve kendi benliğine bir haksızlık olarak değerlendirmektedirler.

"Hata yapması beni rahatsız eder hem de nasıl. Ben mesela geçen denemede kodlamayı yanlış yapmış ve sonuç yok, sonuç alamadık. Ben biraz hayal kırıklığı yaşadım. Çok üzüldüm yani. Sanki her şeyi yapabilirmiş, yapamayacağı bir şey yokmuş gibi." (E12, eLİ, A)

""Eşimde daha çok var öğrendikten sonra beklenti değişikliği … biraz hataya tahammülü az, büyük başarılar bekler. Hatayı daha fazla takıyor kafasına diyeyim. Eşim çocuğun üstün zekalı olmasını geneller ve bu çocuk bu özelliği varken nasıl bu hatayı yapar diye hayıflanır … Ya diyorum ki hani bile bile yaptığı zaman hani bilmeyip de yapsa benim için güzel, sorun değil, öğrenirsin. Ama bile bile bir soruyu nasıl yanlış cevaplarsın ya (kahkaha) yazık noktasında bende var. Yani niye sen böyle yaptın, sen hatasız olmak zorundasın, bunu yapmamak zorundasından farklı bir şekilde yani hani sen bunu hak etmiyorsun bu sonucu gibi bir mantığım var benim." (E13, eLİ, A)

"Hata yapmaları zekalarından beklediğim başarıyı gösterememeleri beni korkutur." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının hatasını kabullenememektedirler. Çocuğunun hata yapmasına, dolayısıyla düşük not almasına üzüldüğünü ve sinirlendiğini belirtirken aynı zamanda hatayı rasyonalize etmeye çalışmaktadırlar.

"Hata yapması beni korkutmaktan daha ziyade bazı konularda hata yapmaları, düşük not almaları falan üzer ve sinirlendirir … Mesela ilk sınavda diyelim işte 100 aldı ikinci sınavda tuttu 90 aldı. Bu onun bazı konuları anlamadığını ya da dikkatsiz davrandığını gösterir … Mesela geçende bir sınav oldu. Sağdaki hani sağ yerine sol diye işaretlemiş dikkatsiz davrandığından … Sonradan "anne ben bunu dikkatsiz cevap verdim" diye şey yaptı. Neden diye sorduğumda işte bu okuma yazma sıkılma konusunda doğal olarak o bir bana dezavantaj veriyor." (E16, eLİ, A)

Ebeveynlerden, çocuklarının kendilerini yıpratan çok yoğun bir mükemmeliyetçilik yaşadığını söyleyenler de olmuştur. Bunun sebebi olarak ebeveynlerin olması gereken yerler dışında da sözlü pekiştireç verdiklerini, bu motivasyon yaklaşımının çocuğun kendine gerçeküstü bir yapabilirlik atfetmesine sebep olduğunu anlatmışlardır.

"Çünkü girdiğimiz sınavlarda aldığı sonuçlarda işte tabii ki hep bu çocuklarda şey vardır. Seninle gurur duyuyorum gerçekten harikaydın. Başarılarınla bizi çok mutlu ettin. Zaten senden bunu bekliyordum. Helal olsun falan tarzında. Zaten bunlar hep gazla çalıştıkları için hep bu kelimeler mutlaka hayatımızda var ve gerçekten farkında. Ya anne şimdi gireceğim yine işte acaba hata yapacak mıyım yoksa yine hiç mi hata yapmayacağım falan tarzında ciddi bir özgüvenden kaynaklı şeylerinin farkındalar yani onlar da." (E14, eLİ, A)

"…kendilerine güvenlerinin hep maalesef on numara olmaları. Kendine güvenlerinden bazen hata yapıyorlar. Mükemmeliyetçi olmaya çalışıyorlar. Hatta bazen kaybedecekleri savaşa asla girmiyorlar. Bu yönleri tabii ki kötü aslında her şekilde ondan kazanacağı mutlaka bir tecrübe vardır. Her şekilde kazanmışsındır aslında. Sınavı ya da işte yarışmayı ya da sonucu kazanmıştır

ya da o süreçte tecrübe kazanmışsındır. Onu öğretiyorum. Şu an direkt olarak ortaya çıkan özellikler bunlar." (E14, eLİ, A)

Etiketli ebeveynlerden biri, mental retarde olan bir çocuğu daha olduğu için mükemmeliyetçi olunmaması gerektiğini düşündüğünü belirtmektedir. Üstün zekâ etiketinin ebeveyne sunduğu hatasızlık beklentisi ve mükemmeliyetçilik özelliğini bir diğer çocuğunun etiketinin tam tersi şekilde etkilediği, böylece ebeveynin en azından mükemmeliyetçilikle ilgili algısının dengelendiği görülmektedir.

"…her çocuk hata yapabilir. Benim zaten çok hata yapan bir kızım var. Hatalar yapan bir oğlum vardı büyük oğlum var. Yani bence çocuklar hata yapar, yapmalılar zaten. Çok da hata yapıyor zaten A. hata yapıyor, yapmıyor değil. İyi çocuk olan ya da işte ne bileyim uslu çocuk olan da hata yapabilir yani ona mükemmeliyetçi bir yük vermemek lazım bence." (E15, eLi, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler çocuğun hata yapabileceğini ve bunu normal karşılanması gerektiğini düşünmektedirler. Bu ebeveynlerden biri, zekî olduğunu düşündüğü bir arkadaşının yaptığı hatadan bahsettiği bir örnek ile zekâ ile hatasızlığın eşdeğer görülmesinin yersiz olduğunu düşündüğünü anlatmıştır.

"Benim bir arkadaşım var mesela bu arkadaş hakikaten zeki. Ben kendim de yani burada söylemişimdir kendisine yani senin kafan çok iyi çalışıyor. Yani farklı şey yapıyor. Benim de farklı şeylerim var ona göre baktığın zaman. Ama gerçekten sen zeki bir adamsın dedim. Fakat ticari olarak ciddi bir hata yaptı. Senin gibi bir adamın bu hatayı yapmış olması beni düşündürüyor dedim. Yani bu hatayı nasıl yaparsın gibi bende bile mesela ona karşı böyle bir şey oluşmuş. Böyle bir adam nasıl böyle bir hata yapabilir diye zeki olması demek bu hataları yapamayacağı manasına gelmez. O hataları yapıyor olması demek o eğitimi almadığı ya da işte geçmişte bununla alakalı bilgilendirilmediği anlamına gelir. Eğer bir hata yapıyorsa onunla alakalı bir durum. Bunu zekasıyla veya işte onunla alakalı bir durum olmadığını görüyorum, düşünüyorum." (E9, NGG, B)

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, etiketli çocukların ebeveynlerinin, çocuğunun hatasız olacağı, mükemmel olacağı yönünde bir beklenti ve önkabulleri olduğunu düşünmektedirler.

"…yani genelde çocuğuna hiçbir şekilde bir şey konduramama ve çocuğu hep mükemmel olması yönünde bir beklenti ile ilerletme görüyorum bu ailelerde…" (E10, NGG, A)

b.3. Emeğin karşılığını beklemek

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğuna zekâsına verdiği emeğin karşılığını almayı beklediği görülmektedir.

"Hani bana diyorlar ki "aa sen üstünler sınıfında daha fazla mı para veriyorsun, senin çocuğunu aslında bedava almaları lazım." Aksine biz mesela O. Koleji'ne üstünler sınıfına aslında çok daha fazla para vererek belki de %50 %40 %50 daha fazla vererek çocuğumu gönderdim. Çünkü dışarıdan yaptığımız her yatırım evet bana mutlaka yol, su, elektrik olarak dönecek, döndü de, ama bunların hepsi birer tabii ki hem manevi olarak bir zor bir süreç ve maddi olarak da zor bir süreç. Ama farklı ve güzel yani kendimi iyi hissediyorum, mutlu oluyorum. Çünkü çocuklarım bana bunun karşılığını veriyor." (E14, eLİ, A)

Bu etiket grubundaki ebeveynler duygusal açıdan çocuğundan beklentilerini dengede tutmaya gayret ettiklerinden bahsetmişlerdir. Emeğinin karşılığını beklemek ebeveyni aynı zamanda duygusal bir yük ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bunun farkında olan ebeveynler, çocuğun zekâsına verdikleri emeğin karşılığını alma konusunda duygusal açıdan kendilerini ve beklentilerini dengelemeye çalıştıklarından bahsetmişlerdir.

"Duygusal bir beklentiye girmemeye çalışıyorum." (E13, eLİ, A)

b.4. Mutlak "başarı" beklentisi

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğundan beklentisi, ders başarısı, sıralama başarısı, kariyer ve toplumsal beklenti olarak görülmektedir. Başarı beklentisini, olmazsa olmaz olarak gören etiketli çocuğu olan ebeveynlerin bu özelliğinden, diğer etiket grubundaki ebeveynler de gözlemleri doğrultusunda bahsetmişler ve bu özelliğin sebebi olarak etiketi göstermişlerdir. Etiketli ebeveynler başarıyı zekâ ile ilişkilendirirken, normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise başarı tanımlarına zekâ, ahlâk ve toplumsal fayda bileşenlerini bir arada almışlardır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından zekâ ile mutlak başarının doğrudan ilişkilendirildiği ve kurulan bu ilişkinin, ebeveynlerin, etiketli çocuklara karşı algısını ve muamelesini şekillendirdiği görülmektedir. Ders başarısı, başarıyı her alana genelleme, kariyer ve hırs da bu beklentiye eşlik etmektedir. Bu gruptaki ebeveynlerden birinin zekâ ile başarının ilişkili olmadığını bildiğini ama bunu kabul etmek istemediğini anlatarak sözlerine başlaması dikkat çekicidir. Buradan etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocukları ve üstün zekâ hakkında edindikleri bilgilerin, algılarını şekillendirmede yetersiz kalabildiği sonucuna ulaşılabilir.

"Aslında okuduğum her şeyde üstünlerin illa akademik başarısını çok iyi olması gerekmediği hatta birçoğunun çok da kötü olduğu ile ilgili okuduğum şeyler var ama yine de bu beni çok kabul edebileceğim bir durum değil. Şimdi inkâr edemeyeceğim (gülüyor), yalan söyleyemeyeceğim. Çünkü dedim ki belki de üstün yeteneklerinin akademik açıdan, hani bir resim ya da müzik olmaması nedeniyle matematik olması nedeniyle daha çok o yönde ilgi alanlarının olması nedeniyle benim akademik olarak da beklentim var. Mutlaka iyi olmaları gerektiğini düşünüyorum hissediyorum. Evet baskım yok ama mutlaka bunu hissettirdiğim çok alan da var." (E14, eLİ, A)

"Akademik olarak mutlaka iyi bir yerlerde bekliyorum çünkü hani hep üstün zekalı dendiğinde bizim genlerimize işlemiş, illa çok başarılı olur. Bir karşılığı var. Ne kadar yanlış olduğunu düşünsem de veya okuduklarımdan bilsem de bu herhalde bizim biraz genlerimize işlemiş bilemiyorum … Mutlaka başarılı olmalı…" (E14, eLİ, A)

"…hani beklenti evet bir başarı beklentisi otomatikman var." (E13, eLİ, A)

Kariyer, yüksek puanlı bir üniversite mezunu olmak, sıralama başarısı yani rakiplerini geçmek ve meslek sahibi olmanın zekâyla bağlantılı olduğu önkabulü ebeveyn beklentisinin bir diğer yönü olarak tezahür etmektedir. Başarı ile rekabetin ilişkilendirilmiş olması beklentinin yapısını ve sınırlarını ortaya koymaktadır.

"İşte yani benim için genelde kriter birinci olması değil ama yüzde bire girmesi. Çünkü bin kişi girer benimki 5. Olmuştur; 1500 kişi girer veya 15000 kişi girer. Ben orada biraz daha oransal duruma bakıyorum. Benim için hani %1'e giriyor olması başarılıdır." (E14, eLİ, A)

"Eşim de benim gibi yani o bir iyi bir üniversite okusun mesela Boğaziçi'nde bir üniversite okusun istiyor. Yani bu büyük oğlum için de geçerli. İyi bir üniversite okusun istiyor çocuğum. Ne yapacaksa başarılı olsun. Hani mutlu olsun. Kendi yaptığı işi iyi yapması bizim için başarı. Maksadımız o … Yani ben benim oğlum ne olmak istiyorsa şu anda bir veteriner olmak istiyor, marketçi olmak istiyor yani bir de bilim adamı olmak istiyorum dedi. İcat yapmak istiyorum bilim adamı olmak istiyorum diyor. Bilmiyorum yani bilmiyorum marketçilik şu anda beni çok çekmiyor açıkçası. Ama ne olmak istiyorsa yani iyi bir üniversite okursa bu benim için bir başarı ölçüsü olabilir. İyi bir üniversite okusun, seveceği mutlu olacağı bir şey yapsın, yapacağı neyse onu çok iyi yapsın. Marketçi olmazsa iyi olur yani ama diğerlerinde hani bilmiyorum ne yapacaksa iyi bir şey yapsın hani iyi bir üniversite okusun isterim. Yaptığı işte başarılı olsun o benim için yeterli. Yani bir şey icat etmesine gerek yok." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocukların ebeveynlerinin, kendi çocuklarından yüksek beklentileri olduğu kadar çocuklarına yönelik davranış ve sunulan imkanlar açısından da yüksek beklentileri olduğu görülmektedir. Çocuğu etiketli olan ebeveynler, çocuğuna gerekli imkânlar verilse, onun dünya çapında bir başarı göstererek ülkesini temsil ve topluma hizmet edebileceğini düşünmektedirler. Ebeveynler onların desteklenerek özel ilgi görmesini, imkânlarının sıradan olmamasını ve çocuğun gelecekte kariyer sahibi olmasını beklemektedirler. Ayrıca çocuğun etiketinin çevre tarafından öğrenilmesinden sonra çevrenin de mutlak başarı beklemeye ve bu başarıyı memleketi kurtarmak gibi misyonlar yükleyerek aktardıklarını, çocuğuna ayrıcalıklı bakmaya başlandığını ifade etmiştir. Başarı beklentisinin, millî ve toplumsal referans noktaları ile gerekçelendirilmesinin, sadece bencilce hırsla istenen şahsî bir beklenti olmadığının vurgulanmasının, toplumsal normlar ve değerlerle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde ebeveynin yüksek beklentisinin, toplumsal olarak kabul edilebilir bir şekilde dışavurulması mümkün olabilmektedir.

"Ben mesela düşünüyorum. Geçen gün bir haber vardı. 3 tane bilim adamından bahsediyor. 3 Türk bilim adamı ilk 100 bilim adamı arasına girmiş. Şimdi birinciye baktım Amerika'dan bir üniversiteden, ikinciye baktım Almanya'dan bir üniversiteden. İçimden şunu düşünerek bekledim: inşallah üçüncüsü Türkiye'dendir ama değildi. O da Amerika'dandı. Şimdi yani toplumsal olarak da diyorsunuz ki yani böyle bir zekâ var. Çok yani insanlık adına da bir şeyler yapabilecek bir

zekâ ama Türkiye'de değerlendiremiyorsunuz. Yani dolayısıyla hep bununla ilgili bir arayış içinde oldum. Hala da devam ediyorum bu arayışa." (E13, eLİ, A)

"Ama A.'nın iyi olduğu şeyleri destekleselerdi hani bu çocuk şimdi çok daha iyi olurdu. Mesela matematik profesörleri ne bileyim bilim adamları ya da ne bileyim hani sporcular hepsi iyi oldukları noktalarda beslendikleri için bir yerlere gelirler. Hani çocuğun iyi olduğu noktalarda beslerlerse bir yere taşınır. Öyle değil mi? Yani senin çocuğun bunlarda iyi ama bunlarda çok kötü demek onu ortalama bir seviyeye taşımaktır. Böyle çocukları ortalama seviyeye taşımaya gerek yok yani … Matematik için hani sen bu konularda çok iyisin. Hani onu bir tık hep zorla hep bir tık zorla bir tık zorla, ya o çocuk bir matematik profesörü olabilir, çok iyi bir makine mühendisi olabilir. ASELSAN'da çalışabilir. Yani tamam ortalama seviye çok iyidir ama bizim ülkemizin bilim adamlarına, mühendislerine, doktorlara da ihtiyacı var. Çok iyi sporculara da ihtiyaçları var … İnsanlar bir şekilde neyde iyiyse onda yarışıyor yani. Aşçılıkta bile yarışılıyor. Her şeyde yarışılıyor yani o yüzden insanların yetenekleri neyse onu ortalamaya çekmeye gerek yok. Tamam ortalama olmak hani güzel onlar da kabul görüyor … Bunu okul destekleyebilir, anne-baba destekleyebilir, devlet destekleyebilir. Bence iyi olduğunuz konuda şey yapmamız lazım biraz zorlamamız lazım, daha iyiye taşıyabilmemiz lazım." (E15, eLİ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuğunun zekâsını insanlara zarar verecek şekilde kullanmamasını, ahlâkî değerler çerçevesinde kullanmasının temel amaç olarak belirtirken, etiketli ebeveynlerin çocuklarına dair mutlak başarı beklentisi olduğunu gözlemlediklerini de şaşkınlıkla ifade etmişlerdir. Etiketli ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin başarı beklentisinin, zekâya atfettikleri değerin kapsamının birbirinden farklılaşmakta olduğu görülmektedir.

"Benim çocuğuma üstün zekalı denseydi Allah vergisi derdim yani inşallah doğru yolda gitsin zekayı doğru yolda kullansın diye niyet ederdim. Tabii ki bunu dilimizde söylüyoruz ama o günleri yaşamış olsaydık acaba böyle mi olurduk yani bunu hep böyle düşünüyorum." (E7, NGG, B)

"Sanki üstün zekalı olduğu zaman bütün dünyayı yönetecekmiş gibi böyle ne yaparsa yapsın başarılı olacakmış gibi algılatılıyor. Bunu bilfiil kendim de gördüm yani insanlarda da gördüm … Benim için bir önemi yok. Niye önemi yok? Ben bir örnek gördüm. Makine Kimya Enstitüsü Müdürü birkaç sene önce işte silah çizimlerini Amerika'ya satarken enselendi. Yani teknik takipteymiş zaten. Tam bu satışı gerçekleştirirken enselendi. Bu şahıs iki üniversite bitirmiş ve zeki olmasa oraya gidemezdi zaten. Başarıysa başarının en zirvesinde, devletin en önemli kurumlarından birinin başında müdür. Ama ahlaki değerleri yok. Yani vatana ihanet ederken enselendi. Dolayısıyla o vatana ihanet ettiren şey ortadan kalkmıyorsa ben eğitimin bir manası yok benim için. Yoksa diğer bilgiler internette de var zaten, biz de açar buluruz." (E9, NGG, B)

b.5. Ailede maddî beklenti

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun zekâsından dolayı burs gibi maddî beklentileri olduğu görülmektedir. Diğer iki etiket grubundan olan ebeveynlerin bu konuda herhangi bir görüşünün bulunmaması, ailede maddî beklenti oluşmasının bir etiket etkisi olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Maddî beklenti, çocuk okul yaşlarındayken burs talebi olarak görülmektedir.

“Bizim 5. Sınıfa geçtiğimiz sene için O. Koleji’nde yoktu ama bu sene duyduğum kadarıyla açmışlar. Ama yine de kalmazdım. Çünkü bize şey imkânı sunmadılar, biz orada dörtten ayrılıyoruz O. Koleji bize bursluluk sınavı açmadı. Biz de dedik ki hani 4 yıl boyunca zaten biz bu çocuklara ekstra ücret verdik. Ekstra farklı fiyat verdik. Benim çocuğumun bir de atıyorum yani atıyorum ya 30 bin lira vereceğime 15 bin lira niye vermeyeyim? Ben 15 bini zaten yine kendine kullanacağım. Onu cebime atıp gezmeyeceğim ki. Yine çocuğuma sağlayacağım yani. Dolayısıyla bize bir bursluluk sınavı imkânı sağlamamış olmalarından dolayı devamı da olmadığı için okulu oradan ayrıldık işte.” (E14, eLİ, A)

b.6. Çocuğun kendinden beklentisine dair ebeveyn algısı

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocukların kendilerinden beklentilerine dair ebeveynlerinin algısını ortaya koyan görüşlere de rastlanmaktadır. Ebeveynler, çocuklarının yüksek beklentilere sahip olmadıklarını, performans kaygısı, kaybetme/başarısızlık korkusu yaşamadıklarını belirtmekle beraber çocukların, hiç belli etmeseler de, üstünden zaman geçtikten sonra yaptıkları yorumlarda önplanda olmakla veya başarıyla ilgili bir beklentileri olduğunu fark etmişlerdir. Ebeveynlerin algısına göre etiket ile çocuğun kendinden beklentisinin farklılaştığı söylenebilir.

“Ya çok fazla bir şeyi yok onun. Ay bak işte şunu yapayım şu sınavı kazanayım da şuraya gideyim de bunu ileride şunu yapayım da gibi hedefleri öyle bir şeyi yok. Beklediğimizi verememekten, yapamamaktan kaygı duyar mı? Pek öyle hissetmiyorum. Ama mesela içten içe bir süre sonra fark ettiğim bir şeyleri var. Onları anlatayım size. İlkokulda basketbola biz bunu vermiştik. Bir süre gitti, bir süre sonra gitmek istemedi. Çok zorlamadık. Bana geçen sene miydi dedi ki anne dedi ya ben dedi zaten basketbolda başarılı olabilecek bir çocuk değildim, çok da iyi değildim dedi. Şimdi ben buradan şeyi çıkarttım. Yapamayacağı ya da daha arka planda kalacağı bir şeyi çok da üzerine gitmek devam ettirmek istemedi. Bir şeylerde ön sıradaysa orada sorun yok ama biraz arkalara kalınca oradan çok hoşlanmadı.” (E13, eLİ, A)

“Belli etmiyor öyle bir şey çok rahat duruyor, umurunda değilmiş gibi ama bilemeyeceğim yani. Ben öyle hissettim.” (E12, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin görüşlerine göre, ebeveynlerin motivasyon sağlamak amacıyla kullandığı sözlü pekiştireçler vesilesiyle çocuğun, kendi etiketinin farkında olması durumu çocukta yüksek beklentiye, hatasızlık beklentisine ve dolayısıyla performans kaygısına yol açmaktadır.

“Kendinin farkında. Farkında değil desem yalan olur. Çünkü girdiğimiz sınavlarda aldığı sonuçlarda işte tabii ki hep bu çocuklarda şey vardır. Seninle gurur duyuyorum gerçekten harikaydın. Başarılarınla bizi çok mutlu ettin. Zaten senden bunu bekliyordum. Helal olsun falan tarzında. Zaten bunlar hep gazla çalıştıkları için hep bu kelimeler mutlaka hayatımızda var ve gerçekten farkında. Ya anne şimdi gireceğim yine işte acaba hata yapacak mıyım yoksa yine hiç mi hata yapmayacağım falan tarzında ciddi bir özgüvenden kaynaklı şeylerinin farkındalar yani onlar da.” (E14, eLİ, A)

Ebeveynlerin çocuklarından beklentisi, çocuklarına karşı geliştirilen muamele yönüyle beklentisi ve çocukları kendilerinden beklentisinin her üç etiket grubundaki ebeveyn açısından da farklılaşmakta olduğu görülmüştür. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, etiket ile beklentilerinin yükselmesi, mutlak

başarı ve kariyer sahibi olması, çocuğunun hatasız ve mükemmel olması, verdiği emeğin karşılığını alması, maddî destek bulması gibi beklentileri olduğu ortaya konmuştur. Diğer etiket gruplarındaki ebeveynlerde bu beklentiler görülmezken, bu ebeveynler etiketli çocuğu olan ebeveynlerin gözlemledikleri beklentilerinden ve bu beklentinin zararlarından bahsetmişlerdir.

c. Ayrıştırma

'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasına ilişkin 'ayrıştırma' kodunda ebeveynlerin çocuğunu diğer çocuklardan eğitim ortamında, ihtiyaçları ve sağlanan imkânlar bağlamında ayrıştırdığı veya öyle algıladığı, böylece çocukların maruz kalabileceği sivriltme, öteleme ve ötekileştirme meseleleri değerlendirilmiştir.

Üç Etiket Grubunun Ortak Olan Görüşleri:

Her üç etiket grubundan ebeveynlerin ortak görüşü, ayrıştırmanın çocuğun gelecekte toplumsal uyum ve narsisistik kişilik yapılanması açısından sıkıntı yaşamasına sebep olabileceği yönündedir.

> *"Şimdi ben çok çalışanlarla üstün zekalıların aynı okullarda olması meselesini onu da çok araştırdım. Yani mesela şeyde ilkokulda yine dediğim gibi bir okulun özel bu çocuklar için açtığı iki tane sınıfı vardı ve mesela oraya filan sokmayı düşündük çocuğumu. Ama sonra Almanya'da yaşayan bir akrabamızdan şeyi öğrendim orada bu konuyla ilgili çok denemeler yapılmış ve sonunda denmiş ki hayır bu çocuklar ileride nasıl hayatın içerisinde her zekâ grubuyla beraber yaşayacaksa şimdiden okullarda da bunu bu şekilde karma eğitimle devam etmeleri daha sağlıklı diye bir sonuca varıldığını öğrenmiştim … Gene siz hayatın içerisinde farklı zekâ, farklı kültür, farklı sosyal durumlardaki kişilerle karşılaşacaksınız ve onlarla yaşayacaksınız. Yani onlarla yaşarken de onları küçümseyerek tüm bir ömür geçmez. Ha geçtiği zaman da o size sıkıntı yaratır. Çünkü psikolojik olarak orada sıkıntı yani gerçekten ciddi hem çevreyle uyumsuzluk anlamında sıkıntı yaşarsınız hem de psikolojik olarak yaa falan (kasılma hareketi) narsistik durumlar falan gerçekleşebilir. Öyle olmaması için sonuçta her türlü zekâ grubuyla, sosyal grupla, işte çalışkan, tembel, herkesle birlikte okuması sonradan daha iyi diye bir rahatlığa eriştim kendi kafamda." (E13, eLİ, A)*

> *"Bunu yetiştireceksiniz sonra toplumla muhatap olacak. Kendi seviyesinde, tırnak içerisinde kendi seviyesinde diyorum, kendi seviyesinde olmayan insanlarla hayatı paylaşmak zorunda kalacak. Bütün bir eğitim sürecinde pohpohlanmış, şişirilmiş, el üstünde tutulmuş, bütün engeller önünden kaldırılmış, gerçekçi bir ortam sunulmamış, topluma çıktığı zaman nasıl olacak, nasıl sağlıklı iletişim kuracak." (E1, eSİZ, A)*

> *"Her halukarda bile bile göze soka soka ayrıştırma taraftarı değilim. Maalesef toplumda böyle bir şey yok. Direkt işte böbürlenerek aaa şöyle olacak böyle olacak deyip o merkezlere gidiyoruz. Bu sefer de netice alamıyoruz." (E10, NGG, A)*

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ayrıştırmanın uygulandığı yollardan birinin eğitim modelleri olduğu ve okullar tarafından uygulandığı ortaya konmuştur. Bunu deneyimlemiş olan etiketli çocukların ebeveynleri, ayrıştırılmış bir eğitim programında çocuklarının daha iyi eğitim aldığına; okulda bu sınıfın diğerlerinden farklı olduğunu

veliler ve öğretmenlerin bildiğine fakat öğrencilerin bilmediğine; öğrencilerin bilmesini istemediklerine değinmişlerdir. Bu gruptaki ebeveynlerin ayrıştırılmış eğitim modelinden memnun oldukları, pek çok avantajından bahsettikleri gözlenmiştir. Bu avantajların çoğunlukla etiketli öğrencilerin diğerlerinden farklı olduğunu vurgulayan ve böylece farklı muamele görmelerini tabii karşılayan uygulamalara tekabül ettiği görülmüştür. Her ne kadar öğrencilerin bilmemesini tercih etseler de öğretmen ve velilerin ayrıştırılmış sınıfın ve öğrencilerin bu özelliğini bilmesinin, o sınıftaki öğrencilerin ayrıştırılmışlık duygusunu yaşaması için yeterli olduğu söylenebilir.

"… şey dediler O. Koleji'nde üstün zekalılarla ilgili bir sınıfımız var, gidelim mi? Hani biz bunların önce bir para tuzağı olduğunu çünkü farklı fiyat verecektik. Sonra farklı eğitim olduğunu söylediler. Ayrıştırmak doğru mu diye düşündük. Sonra bunu çocukların fark etmeyeceğini söylediler. Evet faydasını gördük … Biz dediğim gibi ilkokulda aslında ne çocuklarımızın kendileri ne de diğer okuduğu sınıftaki yani diğer yan sınıftaki arkadaşları bizim sınıfımızın faklı olduğunun farkında değildi." (E14, eLİ, A).

"…öğretmenimizin bence o bölüm mezunu olması ile alakalı çünkü onlar üstünler ile ilgili mezun olurken … yani onlar zaten kimlerle çalıştıklarının kimleri gördüklerinin farkındalar." (E14, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler; etiketin, bu etiketi çocuğa motivasyon aracı olarak sözlü pekiştireçlerle yansıtmanın, onları ötekileştirme, sivriltme, ötelemenin ve üstün zekâlılara özgü eğitim programlarıyla ayrıştırılmanın çocukta toplumsal uyum problemlerine ve narsisistik kişilik yapılanmasına sebep olacağını düşünmektedirler.

"Bunlara baktığımız zaman aslında çocuk üstün olmuyor daha çok sivrilmiş ve ötelenmiş oluyor …" (E5, eSİZ, B)

"Fakat anne-babalar kendilerinin "benim çocuğum da o programa dahil olabildi, diğerlerinden iyi" diye hissedebilmek için çocuğu ayrıştırmayı göze alıyor ama bu gelecekte böyle bir insan olup sevilmemesine sebep olacak, bilmiyor, göremiyor. Toplum da bu şekilde ayrışıyor. Zaten toplumu ayrıştıran sebepler çok fazla. Bir de bunu mu ekleyelim? Ayrıştıkça birlikten uzaklaşılıyor, toplumsal uyumdan uzaklaşılıyor. Yani bunu taa temeli işte o çocuk yaşta anne-babanın hareket tarzından hatta öğretmenlerin hareket tarzından ve sistemden kaynaklanıyor … Belki tam olarak ifade edemem gözlemlerimi söylüyorum ama uyumsuz insanlar olarak yetişiyor bu çocuklar. Aileleri tarafından körüklendiği için yani sen yaparsın uçarsın vs. bu şekilde aileleri tarafından desteklendiği için kendisini diğer çocuklardan farklı daha üstün görmeye başlıyor. Dolayısıyla kendisini toplum üstü bir insan olarak görmeye başlar ve bu şekilde bu toplumdan ayrıştırıldıkları için aslında asosyal de olurlar, öyle yetişiyorlar. Yani toplumla kaynaşamıyorlar." (E9, NGG, B)

"…çocuklarının üstün zekalı olduğunu bilen ailelerin hep bir ötekileştirme benim çocuğum ondan hoşlanmaz, benim çocuğum bunu yapmaz … Bunun sıkıntı yaşattığını ve toplumda da bu çocukların hep ötekileştirerek asosyal olma ihtimalleri var maalesef." (E10, NGG, A)

c.1. <u>İhtiyaçlarının diğer çocuklardan fazla olduğu inancı</u>

Ayrıştırma kapsamında değerlendirildiğinde özellikle etiketli çocuğu olan ebeveynlerin söz konusu çocuklarının ihtiyaçlarının, diğer çocuklara göre daha fazla olduğunu böylece onlara özel bir muamelede bulunmaları gerektiğini, diğer çocuklardan daha fazlasını hak ettiklerini düşündükleri görülmüştür. Ebeveyn ilgisi, verilen eğitim, yapılan açıklamalar, götürülen kurslar, ebeveynin yapması gereken araştırmalar, öğrenmesi gereken konular, ebeveynin sorumluluğu gibi temel meselelerin etiketliler için çok daha fazla olması gerektiği, genel bir kanı olarak etiketli ebeveynler tarafından ortaya konmuştur. Diğer iki etiket grubundaki ebeveyn bu konuda herhangi görüş belirtmemiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ebeveynler etiketli çocuklarıyla diğer çocuklara göre daha fazla ilgilenmeleri gerektiğini, onların diğer çocuklara göre buna çok daha fazla ihtiyacı olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Normal gelişim gösteren çocuklar için bu ilgiye gerek olmayacağını anlatan ebeveynlerin verdikleri örneklerde sadece üstün zekâ tanısı almış çocuklar için uygulanması gereken ebeveynlik tutumları bulunmadığı dikkat çekicidir. Tanı almak ve etiket, ebeveynin düşüncelerinde yanlılık yaratmaktadır.

> *"Ama bütün sıkıntı şu oluyor: şimdi böyle bir çocuğunuz olduğunu anladığınız vakit o çocuğun değerini vermeniz gerektiği gibi bir sorumluluk hissediyorsunuz. Evet çok onu ön plana çıkartıp çok farklı gösterip böbürlenmek anlamında değil. Ama onun ihtiyaçlarını karşılamak için ve onun ihtiyaçları belki başka çocuklardan daha fazla olduğu için ona da ayrı bir çaba sarf etmek hissiyatınız oluyor. Yani beklenti … Ama yani şimdi belki hayatta her şey öyle yani bir iyi tarafı var. Bir kötü tarafı var. Bir zorluğu var bir kolaylığı var. Evet bu yönlerden çok kolay hani dersleriyle ilgili falan ama mesela ben de onunla hep daha fazla ilgilenme ihtiyacı hissettim. Çünkü diğer çocuk tatmin oluyor bir şeyden bizimki tatmin olmuyor. Yani bir konuyu bir kerede halledebilirken belki bir anne ben onu o kadar uzun anlatmak zorunda kaldım ki hep. Yani hatta bana bir arkadaşım şey der: Ya sen yani ikna ederek çocuğa bir şeyleri yaptırmaya çalıştın. Atıyorum bir ilaç içerken bile bu seni iyileştirecek hastasın diye anlata anlata… Ben hep böyle yapardım. Aa ben burnunu tıkarım hemen filan diye, sen ne kadar sabırlıydın filan diye anlatır mesela. Yani böyle anneliğin tarzını zorlayan farklılıklar oluyor." (E13, eLİ, A)*

> *"Ama üstün zekalı olmasa da o ilk üç yaşta onu yapardım ama belki sonrasında işte değişirdi. Yani ben mesela şu an çocuk şu saatte okuldan çıkacak eve gideyim derdinde olmayabilirdim. Aslında belki şimdi de değilim ama bunun iyi bir şey olduğunu düşünüyorum, bunu önemsiyorum. Kapıyı açtığım zaman onun gelmesi beni karşısında görmesinin onun psikoloji için çok iyi olduğunu düşünüyorum. İleride kendini daha güvende hisseden, ayakları üzerinde duran bir çocuk olması adına. Dolayısıyla biraz daha dediğim gibi az kaygılı olurdum belki yani bir şekilde bu su akacak yolunu bulacak çok da fazla ekstra bir şeye çabaya gerek olmayabilirdi diye düşünüyorum." (E13, eLİ, A)*

> *"Sonuçta oğlum gibi bir çocuk da farklı gelişen bir çocuk. Belki artı yönde ama o da farklı gelişen ve özel ilgi isteyen bir çocuk." (E15, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, üstün zekâ tanısı almış çocukların eğitim ihtiyacının diğer çocuklara göre daha fazla olduğunu ve özel eğitime ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Bunu, çocuklar için

mümkün kılan unsurun etiket olduğuna, çocuk, bu özel verilen eğitime ulaşamazsa zekâsının köreleceğine ve onu gösteremeyeceğine ebeveynlerinin inandıkları görülmüştür.

> *"Şimdi eğitim dediğimiz şey çok genel anlamda normal popülasyonun ortalaması için mecburen öyle bir sistem oluşturuluyor. Ama tabii bu çocuklar onların dışında ihtiyaçları olan öğrenme ihtiyaçları olan çocuklar. Bu anlamda özel eğitim almalarına ihtiyaçları var. İhtiyaç yani bu." (E13, eLİ, A)*

> *"Bu tür çocukları 5 yaştan sonra böyle desteklemek gerekiyor. Hani Çocuk Üniversiteleri var. Bu tür çocukların gittiği yerler var açıkçası. Bunları gerçekten desteklemezsen beyindeki sinaptik bağlantılar 1-2 sene içerisinde uyurmuş ve bir daha uyanmazlarmış … Okullar da bu tür çocuklara uygun olmadığı için körelmesine destek olmuş oluyorlar tabii." (E15, eLİ, A)*

> *"%50 olarak hem normal hem çok zor bir şey. Biraz önce dediğim gibi üstün zekalı veya daha düşük zekalı olan bir bireyin özel eğitime her zaman için ihtiyacı var." (E16, eLİ, A)*

Üstün zekâlı çocuğu ilgi alanına göre kurslara göndermek, ekstra eğitimler aldırmak etiketli çocuklar için çocuğu etiketli olan ebeveynler tarafından önemli bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Eleştirel bir şekilde zıttıyla düşünüldüğünde, bu algı, diğer çocukların bunlara ihtiyacı olmadığını işaret etmektedir.

> *"Üstün bir tanılı anne çocuk olarak, anne olarak çünkü onları daha fazla doyurmam gerektiğini fark ediyorum … İkinci olarak da gerçekten şimdi çocuklarımla ilgili … konularda tabii ki anne baba olarak çok araştırdık, çok doyurmaya çalıştık onların ruhlarını. Hangi şekilde nereden ne yapabiliriz diye basketbolu mu olur, düşünme becerileri mi olur, resim mi olur, müzik mi? Herhangi bir şey olabilir yani yeter ki onları doyurabileceği alanlara." (E14, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

c.2. Zekâya göre imkân sağlamak

Zekâ seviyesi hem aile içinde hem de toplumda çocukların imkânlarının belirlenmesinde önemli bir etmen olmaktadır. Zekâ seviyesine göre belli eğitimlere veya okullara kabul edilmek, etiketlenen çocuğun destek odası veya farklılaştırılmış eğitim gibi haklardan faydalanabilmesi vs gibi… Bu bakış açısının aile içinde de yansıması görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, üstün zekâlı çocukların diğerlerinden daha fazla imkâna sahip olması gerektiğini düşünmektedirler.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketli olan ebeveynler etiketli çocuğuna diğer çocukları için hissetmedikleri şekilde daha fazla imkân sunulması gerektiğini düşünmektedirler. Bu da zekâ seviyesine göre imkân sağlamak

anlamına gelmekte, fırsat adaleti ve sosyal adalet açısından değerlendirilmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler bu konuda herhangi bir görüş belirtmemişlerdir.

> *"Bu çocuğun madem zekâsı var bir şey yapmamız lazım. Ya bilemezsek, ya doğru yönlendiremezsek. Diğer çocuklarım için hissetmediğim bir endişe hissettim … Bize zekâ düzeyi ifade edilince biz bu çocuğumuzun üzerinde daha iyi durmalıyız diye düşündük. Yani imkanlarımızı zorlayıp madem hani zekâsı iyi, ne bileyim hangi yöndeyse zekâsı o yönde evet yönlendirelim imkanımızı da zorlayalım madem hani onda bir potansiyel var onu değerlendirelim. Hani kendine de bir yol açalım önünü falan deriz yani diğer çocuklarımıza göre. Tabii ki hepsini ayrı ayrı yol göstermek isteriz, imkânı zorlayarak zaten yapıyoruz ama onun önü açıksa daha iyi imkân sunmaya çalışırız. Ya da başkalarından yardım isteriz." (E12, eLİ, A)*

> *"Ama bütün sıkıntı şu oluyor: şimdi böyle bir çocuğunuz olduğunu anladığınız vakit o çocuğun değerini vermeniz gerektiği gibi bir sorumluluk hissediyorsunuz." (E13, eLİ, A)*

> *"Eğer maddi imkânım olmazsa ve onları bence yan eğitimlerle, derslerle, basketbolu da olabilir işte dediğim gibi ne bileyim çalmak istediği enstrüman da olabilir en basitinden benim oğlum mesela İstanbul Bilim Olimpiyatları ilk kapsamındaki şeyi kazandı eğitim hakkını kazandı ama her cumartesi sabah saat 8.30 öğleden sonra 4 eğitime gitmesi gerekiyor İstanbul Erkek Lisesi'ne Cağaloğlu'na. İşte böyle bir şeyi anne-baba olarak zamanımızın olması lazım, paramızın olması lazım. Her şekilde imkanlarımın olması lazım ki benim o çocukları doyurabilmeliyim." (E14, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Ayrıştırma, her üç etiket grubundan ebeveynin de doğru bulmadığı fakat pratikte daha farklı tezahür eden bir konudur. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, etiketli çocukları eğitim kurumlarında ayrıştırılmış eğitime dahil etme, etiketli çocuğa gösterilen ilgi, diğer çocuklardan daha fazla ilgi ve imkânâ ihtiyacının olduğu şeklinde bir algıya sahip olduğu görülmektedir. Diğer iki etiket grubundaki ebeveynlerin görüşleri, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin kendileri hakkında düşüncelerini teyit etmektedir fakat kendi çocukları hakkında bu açıdan herhangi görüş belirtmemişlerdir.

d. Mutluluk ve tatmin

Her üç etiket grubundaki ebeveynlerin de genel olarak çocuklarının özelliklerinden mutlu oldukları görülmektedir. Mutluluğu ilişkilendirdikleri özellikler ise etiket grubuna göre farklılık göstermiştir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâsı ve başarılarını mutluluk ile ilişkilendirirlerken; diğer etiket grubundaki ebeveynler, çocuğunda bulunan zekâ dışındaki özelliklerle de mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin gurur yerine mutluluk kavramının kullanmaları dikkat çekicidir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketli olan ebeveynler, çocuğunun zekâ seviyesinden dolayı kendilerini mutlu hissetmekte ve mutluluğunun kaynağını üstün zekâlı çocuğunun varlığına, onun iyileştirici gücüne bağlamaktadırlar.

> *"… ilk duyduğumda kazandığına açıkçası sevindim şimdi yani şey değil. Çünkü en azından dediğim gibi başarı, başarı demeyeyim de evde o sıkıldım ortamından biraz daha kurtulabilmesini benim aslında planladığım için bu gerçekleştiği zaman da açıkçası sevindim." (E16, eLİ, A)*

> *"Bu tanıyı aldığında hem çok mutlu oldum. Hem çok gururlandım." (E13, eLİ, A)*

> *"A.'dan bahsetmek beni mutlu ediyor. Onunla her açıdan gurur duyuyorum yani gerçekten gurur duyuyorum yani o yüzden benimle onunla ilgili konuşmak beni rahatlatıyor. Kesinlikle bunu söyleyebilirim yani … A. bizim hayatımıza güneş gibi geldi … A. Z.'deki bütün yaralarımı A.'la iyileştirdim. Allah'a çok şükürler olsun." (E15, eLİ, A)*

Çocuğu etiketli olan ebeveynler, çocuklarının etiketi dolayısıyla zorluk yaşasalar bile bu zorluğa rağmen çocuğunun zekâsından mutlu olduklarını vurgulamışlardır. Bu vurgu zekânın ebeveyne sağladığı mutluluğun her şeye rağmen hayatlarında ağır bastığına işaret etmektedir.

> *"…bunların hepsi birer tabii ki hem manevi olarak bir zor bir süreç ve maddi olarak da zor bir süreç. Ama farklı ve güzel yani kendimi iyi hissediyorum, mutlu oluyorum … şu an tabii ki gurur duyuyorum bundan mutluluk duyuyorum ama zor bir görevim olduğunun da farkındayım." (E14, eLİ, A)*

> *"%50 olarak hem normal hem çok zor bir şey." (E16, eLİ, A)*

> *"…işte her okul dönemi öncesinde hangi okula vereyim? Hangi öğretmene vereyim? Hangi kurum buna ne verir? Ne vermez? İşte yorucu bir şey çok yorucu bir şey. Ama yani keyifli (kahkaha)." (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, üstün zekâlı çocuklarda sık görüldüğünü belirttikleri problemlerin kendi çocuklarında olmamasını bir mutluluk vesilesi olarak görmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından zekâdan duydukları memnuniyetin belirtilmesinde çoğunlukla gurur kavramı kullanılırken, zekâ dışında olumlu bulduğu bir özellik için mutluluk kavramının tercih edilmesi dikkat çekicidir.

> *"Özellikle de öğretmenlerine çok saygılı bir çocuk olarak bütün öğretmenlerinin ortak söylediği ve bizim de aslında anne-baba olarak şaşırdığımız bir şey oldu hep bu. Çünkü yani tabii ki yani saygılı olunacak ki öğretmenlere yani bunun başka bir şekli olamaz bize göre. Ama anlıyorum ki diğer çocuklar yine belki üstün zekalı olmanın bazı dezavantajları ile birlikte geliyor ne yazık ki. Bizde öyle bir şey yoktu. Biz çok şanslıydık o anlamda. Yani yapısal olarak çocuk işte çok hareketli çok işte güdülerini kontrol edemeyen filan bir çocuk olmadığı için muhtemelen onu kast ediyorlardı*

bütün öğretmenler ortak olarak saygılı saygılı diyerek. Yani o ekstra bir bizim için mutluluk kaynağı oldu … Onun dışında yani şey açısından da dediğim gibi sadece zekâ meselesi değil hani öyle çok fazla duvarlara tırmanan bir çocuk olmamasının de çok keyfini yaşadım." (E13, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Çocuğu etiketsiz olan veya normal gelişim gösteren ebeveynlerin, çocuğunun üstün zekâlı olduğunu bilmesi veya çocuğunun üstün zekâlı olması hâlinde hissedeceği duygu, bu ebeveynler tarafından mutluluk olarak ifade edilmiştir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin bu duyguyu, bir önceki bölümde görüldüğü gibi, gurur olarak belirtmeleri karşısında, diğer iki grubun mutluluk olarak ifade etmesi dikkat çekicidir.

"Belki birisi bana gelip de demiş olsa ki bu işi bilen birisi bak senin çocuğun üstün zekalı, şöyle özellikleri var böyle özellikleri var dese belki bir anda bir mutluluk olabilir yani bir anne olarak çocuğumun üstün zekalı olduğu bir kişi tarafından yani bu alanla ilgili bir kişi tarafından söylenince." (E4, eSİZ, A)

"Tabi mutlu olur herhalde. Yani eğer öyle üstün zekalı bir çocuğa sahipse veya bunu biliyorsa farkındaysa…" (E2, eSİZ, B)

"Ama gerçekten çocuğum üstün zekâlı olsa mutlu olurdum … ama çok dikkatli olunmasını isterdim, ne ben ne çocuğum açısından öbür türlü şımarıklık bazında olsun istemezdim yani." (E10, NGG, A)

Çocuğu etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuğunun zekâsı dışındaki özellikler dolayısıyla da mutluluk duymaktadırlar. Bu etiketli çocuğu olan ebeveynlerde görülmeyen bir durumdur. Mutluluk duygusunun tarifinde etiketli çocuğu olan ebeveynler, diğer iki grubun aksine, zekâyı ön plana çıkartmışlardır. Bu örneklerde etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarını zekâları dışındaki özellikleriyle mutlu olduklarına dair örnekler görülmektedir.

"Ya bu bir gurur meselesi değil ama mutluyum yani evet benim evladımın, yani bu yönde eksikleri mutlaka var ama, bu yönde (ahlaklı) *gidiyor olmaları benim idealimdi zaten yapmam gereken vazife olarak düşündüğüm şeydi. Sadece bir gurur meselesi değil yani vazifemi yerine getirmeye çalıştım bütün bakış açım bu." (E1, eSİZ, A)*

"Başkalarının çocuklarını da görüyorum tabii. Bir ortamda otururken mesela, başkaları için söylüyorum, çocuk geliyor her zamanki alışık olduğu şekilde davranıyor. O ortamda annesi, babası onu uyarmak zorunda kalıyor. Anlıyoruz ki başka bir zamanda başka bir yerde beraberlerken ya da ayrıyken o davranışı o çocuk sürekli sergileyebiliyor. Ama bizimkiler öyle yapmıyor. Mesela benim çocuğum öyle yapmıyor. Her zaman evde de yalnızken de aynı tavır ve davranış birilerinin içindeyken de aynı tavır ve davranış. Bu onun eksiklik yapmadığını düşündürüyor bana. Bu tutarlılık hoşuma gidiyor." (E11, NGG, B)

e. Çocuğu karşısında yetersizlik hissi

‘Üstünlük yanlılığı etkisi’ temasına ilişkin kodlardan biri olan ‘çocuğu karşısında yetersizlik hissi’, ebeveynin, çocuğunun kendisini özellikle bilişsel alandaki yetkinliğiyle geride bıraktığını hissetmesi, bu açıdan çocuğu karşısında yetersiz olduğunu düşünmesi ve bundan haz duyduğuna dair imayı içermektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketli olan ebeveynler, kendilerinin ve çevredeki yetişkinlerin yetkinliklerini, çocuğun yeterlikleriyle karşılaştırdıklarında kendi yetersizliklerinden ve çocuğunun yeterliğinin ispat edilmiş olmasından haz duymaktadırlar. Ebeveynler, çocuklarıyla ve çocuğunun çevresindeki yine etiketli olan çocuklarla ebeveynleri arasındaki gündem farkını, nesil farkıyla değil onların üstün zekâlı olmasıyla açıklamakta ve bununla kendi yetersizliğini çocuğunun yetişkinlerden bile üstün yeterliklere sahip olduğunu anlatmaktadır.

> *“İşte keyifli çünkü biz oturup mesela scrabble oynuyoruz. Her hafta sonu neredeyse ritüelimiz bu. Tatillerdeki ritüelimiz. Çocuk bizi yeniyor. Biz çıldırmak üzereyiz yani. Ama işte burada da yani bir taraftan çok keyifli çok mutlu oluyoruz, çok gurur duyuyoruz ama bir taraftan da yani üzülüyor insan nasıl ben bu çocuğa yeteceğim diye açıkçası (kahkaha) … mesela dün akşam ben dedim ki işte hafta sonu scrabble yerine başka bir şeyler mi yapsak. Hep yeniliyoruz zaten (kahkaha).” (E13, eLİ, A)*

> *“Mesela C3 açıkta kalsın oğlum diyorum takır tukur takır tukur bir şeyler yapıyor, o açıkta. Biz debeleniyoruz kocamla (kahkaha) yarım saat bir saat kendi aramızda yapamıyoruz ama o yapıyor … Tangram oyunlarını oynarken “ya bir dakika ya o yapıyor biz yapamıyor muyuz?” deyip onlar da (diğer yetişkinler) uğraştılar onu yapmaya bizim gibi.” (E15, eLİ, A)*

> *“Bir de benim herhalde çevremdeki bütün arkadaşlar öyle. Üstünler sınıfından geldiğimiz için genelde bizim arkadaş çevremiz de biraz öyle. Hep aynı dili konuşuyorlar. Hatta ben ne konuştuklarını anlamıyorum. Hani oyun içinden olsun belgesel veya Star Wars filminden bir karakterden veya Harry Potter’dan falan o kadar enteresan ilgi alanları beraber çocuklarla bir aradalar ki. Onların dilinden ben anlayamıyorum. Bazen hani ben mi farklı dünyadayım falan diyorum (kahkaha).” (E14, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Üstün zekâlı fakat etiketsiz çocuğu olan ve çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler ise üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynin donanımının diğer ebeveynlerden yüksek olması gerektiğini düşünmektedirler. Onlara göre, ebeveyn eğer o gerekli donanıma sahip değilse, çocukla aralarında bir fark varsa çocuğa karşı yetersiz kalır ve çocuğu destekleyemeyeceği için sadece etiketin varlığından zevk alır, çocuğa katkı sağlayamaz. Bu durumu, bu etiket gruplarındaki ebeveynler bir tedirginlik ve kaygı olarak yansıtmışlardır.

> *“Zorlukları ne olabilir? Üstün zekalı bir çocuk ama zekâsı doğrultusunda cevap verebilmeniz gerekir. Yani o donanıma sahip olmanız lazım. Yani benim düşüncem o şekilde. Çünkü sorduğu sorulara veya isteklerine karşılık veremediğiniz zaman yani bu üstün zekalı değil sadece sizin*

egonuzu tatmin etmiş olur yani başka bir şey olmaz. Bizim açımızdan söylediğim gibi yani biz çok üstün zekalı değil kendi doğrusunu yetişmesinin tarafında olan bir insanız." (E5, eSİZ, B)

"Üstün zekâlı olsaydı acaba biz buna yetebilecek miyiz? Ne yapabilir, nasıl yaklaşılır? … O zaman da diyorsun ki ya öbür türlüyse ya yetişemezsem ya toplumda sıkıntı yaşarsa?" (E10, NGG, A)

Bu durumda etiketli çocuğu olan ebeveynlerin kendilerini çocuğuna karşı bilişsel açıdan yetersiz hissetmesi, bundan zevk alması bir üstünlük duygusu tezahürü olarak karşımıza çıkarken, etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin çocuğun üstün zekâlı olması hâlinde ebeveynin kendini yetersiz hissedebileceği düşüncesi bir kaygıyı ifade etmesi münasebetiyle üstünlük duygusu içermeden etiketli ebeveynin yaşadığı duyguyu teyit etmektedir. Etiketli ve diğer ebeveyn grupları arasında yetkinlik ve yeterlik düşüncesinin kapsamı açısından bariz bir fark görülmüştür.

f. Gerçekdışı özgüven

'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasına ilişkin kodlardan olan 'gerçekdışı özgüven' hakkında etiketli ve normal gelişim gösteren çocukları olan ebeveynler ortak fikirleri paylaşmışlardır. Etiketsiz ebeveynlerin bu konuda herhangi bir görüşüne rastlanmamıştır. Gerçekdışı özgüven kodu, ebeveynlerin, çocuklarının zekâsı dolayısıyla yapabileceklerinin sınırsız olduğuna inanması ve bu özelliği ebeveynin çocuğunda görmesini kapsamaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin hem kendilerinin hem de çevredeki yetişkinlerin, etiketli çocuk hakkında düşüncelerinin gerçekdışı bir özgüven ile şekillendiği görülmektedir. Ebeveynin çocuktan beklentisinin, çocukta gerçekdışı özgüveni tetikleyebileceği de bu örneklere bakılarak söylenebilir. Zaman zaman yüksek beklenti içine giren ebeveynler bazen omnipotan bir rol yükleyerek etiketli çocuğa gerçekdışı beklenti ile yaklaşabilmektedirler. Etiketli çocuğun her alanda her şeyi yapabileceği inancı gelişebilir. Bu da üstünlük yanlılığının bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

"Yani mutlaka hani dediğim gibi benimkini zaten matematik yönünde olduğu için zihinden problemler yapınca falan filan diyorum ki matematiği iyi olan çocuk zaten bence her alanda başarılı olur özgüven ve edasıyla evet çocuğumdan daha iyi başarılar beklediğim, beklentimin arttığı." (E14, eLİ, A)

"Yani o yapar evet o zaten yapar, o zeki." (E12, eLİ, A)

"Evet yani o mesela şey işte zeki çocuk hani onda da yapar işte." (E14, eLİ, A)

Yanlış motivasyon araçlarının gerçekdışı özgüveni tetiklediğini düşünülmektedir. Etiketli ebeveynler kendi duygu ve düşüncelerini gerçekdışı özgüvenle şekillendirdiklerini örnekleyen ifadeler ortaya koymaktadırlar. Ebeveyndeki gerçekdışı özgüvenin çocuğu etkilediği ebeveynlerin görüşlerinde görülmektedir. Etiketli ebeveynler çocuklarının özgüveninin çok yüksek olduğunu ve bunun onlara zarar veren tarafları olduğunu gözlemlediklerini anlatmışlardır.

> *"Çünkü girdiğimiz sınavlarda aldığı sonuçlarda işte tabii ki hep bu çocuklarda şey vardır. Seninle gurur duyuyorum gerçekten harikaydın. Başarılarınla bizi çok mutlu ettin. Zaten senden bunu bekliyordum. Helal olsun falan tarzında. Zaten bunlar hep gazla çalıştıkları için hep bu kelimeler mutlaka hayatımızda var ve gerçekten farkında. Ya anne şimdi gireceğim yine işte acaba hata yapacak mıyım yoksa yine hiç mi hata yapmayacağım falan tarzında ciddi bir özgüvenden kaynaklı şeylerinin farkındalar yani onlar da … Yani diyorum ya bazen hani kaybedecekleri o topa hiç girmemeyi ve direkt pes etmeyi tercih ediyorlar. Hemen enerjileri düşüyor. Mutlaka onu tekrar toparlaman gerekiyor. Şimdi genelde konuştuğumuz öğretmenler özellikle PDR birimi ile görüştüğümüzde hani bu çocukların akıl yaşları ile zekâ yaşları arasında ciddi bir fark olduğunu, biyolojik yaşı bu çocuğun evet 7 birinin benim şu an, atıyorum 11, ama akıl yaşları birinin 9 olabilir birinin 13 olabilir mesela veya daha fazla veya daha fazla az bilemiyorum. Tabii bunlar kendileri ben çocuk muyum, yetişkin miyim, ergen miyim diye bu şeyde çizgide çok gidiyorlar. O yüzden çok ufak bir şeyde tavan yapıyorlar ama o kadar hemen hızlı tekrar düşüyorlar ki sürekli bir alttan destek beklemek, pofpoflamak ya da hep sürekli bir şeyleri anlatmak, o gazı vermek gerekiyor. Sürekli gazla çalışıyorlar bizim ikisi de. O yüzden biraz o konularda ciddi zorluk çekiyorum." (E14, eLİ, A)*

Ebeveynin algısında var olan çocuğuna yönelik gerçekdışı özgüvenin, çocukta da görüldüğü anlaşılmaktadır. Üstün zekâ etiketinin çocukta çalışma alışkanlığını olumsuz etkilediği görülmektedir.

> *"Bu kendine fazla güvenmeye başladı, "ben yaparım, ben biliyorum" gibi … işte ben çalışmadan da yaparım dedi, beni bir ara çok endişelendirdi. Baktım ki evet bu çalışmayı bıraktı, çalışmıyor, ben yaparım diyor." (E12, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler için gerçekdışı özgüven; rekabet, mükemmeliyetçilik, hataya ve geri planda kalmaya tahammül edememe, merkezde olma isteği, girişimciliğin körelmesi, teşebbüs cesaretinin kırılması, kazanacağından emin olmadığı zaman teşebbüs etmeme, çalışmak yerine hiç başlamamayı tercih etme, risk alamama ve sonuç odaklılık ile ilişkilendirilebilir.

> *"…kendilerine güvenlerinin hep maalesef on numara olmaları. Kendine güvenlerinden bazen hata yapıyorlar. Mükemmeliyetçi olmaya çalışıyorlar. Hatta bazen kaybedecekleri savaşa asla girmiyorlar. Bu yönleri tabii ki kötü aslında her şekilde ondan kazanacağı mutlaka bir tecrübe vardır. Her şekilde kazanmışsındır aslında. Sınavı ya da işte yarışmayı ya da sonucu kazanmıştır ya da o süreçte tecrübe kazanmışsındır. Onu öğretiyorum. Şu an direkt olarak ortaya çıkan özellikler bunlar." (E14, eLİ, A)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocukta gerçekdışı özgüven oluşturabilecek şekilde yanlış pekiştirme teknikleri kullandıklarını ve bunların etkisiyle çocukların problem yaşayabilecekleri özelliklere sahip olabildiklerini düşünmektedirler. Bu

ebeveynler, çocuklarının üstün zekâ etiketine sahip olması durumunda gerçekdışı özgüvene kapılabileceğinden de kaygı duymaktadırlar.

> *"Belki tam olarak ifade edemem gözlemlerimi söylüyorum ama uyumsuz insanlar olarak yetişiyor bu çocuklar. Aileleri tarafından körüklendiği için yani sen yaparsın uçarsın vs. bu şekilde aileleri tarafından desteklendiği için kendisini diğer çocuklardan farklı daha üstün görmeye başlıyor. Dolayısıyla kendisini toplum üstü bir insan olarak görmeye başlar ve bu şekilde bu toplumdan ayrıştırıldıkları için aslında asosyal de olurlar, öyle yetişiyorlar. Yani toplumla kaynaşamıyorlar." (E9, NGG, B)*

> *"(Çocuğu üstün zekâ etiketi alsaydı) Üstün zekalıyım her şeyi öğreneceğim bütün derslerimde başarılı olacağım her şeyi öğretmenim kızmadan yapabileceğim gibi düşünceye varır çocuk aklıyla ama ben anne olarak acaba bu çocuğu ahlaki yönden nereye götürürüm, ne yaparım, neyi ne kadar tutarım diye kaygılanırım yani korkarım açıkçası." (E10, NGG, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocukları için gerçekdışı özgüven ile hareket ederken, normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler çocuklarının etiketli olsalardı gerçekdışı özgüvenle hareket etme ihtimalinden kaygı duymakta, diğer ebeveynlerin bu açıdan davranışlarını yanlış bulduklarını ifade etmektedirler. Çocuğu etiketsiz olan ebeveynlerin gerçekdışı özgüven hakkında herhangi ifadesi bulunmamaktadır.

g. Bilgiçlik

'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasına ilişkin kodlardan olan 'bilgiçlik', ebeveynlere göre çocuğun bilmediği bir konuda dahi biliyormuş gibi konuşması ve davranması, bir alışkanlık olarak bilgiçlik taslaması olarak tanımlanmıştır. Özellikle etiketli çocuğu olan ebeveynlerde çocuğunda ukalalıklar gördüğüne dair bir algı olduğu tespit edilmiştir. Diğer etiket grubundaki ebeveynlerin bu koda değinmediği görülmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunu bilgiçlik üzerinden de tanımlamıştır. Çocuğunu ukala gören ebeveynler olduğu gibi çocuğunun ukala olmadığını söyleyen ebeveynler de olmuştur. Ebeveynin çocuğundan bahsederken ukalalık kavramını tercih etmesi, ebeveyn algısında etiket ile ukalalığın ilişkilendirildiğini göstermektedir.

> *"Şöyle zaman zaman ukalalıkları oluyor. Şimdi evet zekasından kaynaklandığı ve gerçekten o söylediği doğruysa orada yapacak bir şey yok ama bilmediği bir konuyu da… Zaten aslında belki de ukalalığın tanımı da o hani bilmediğin bir konuda biliyormuş gibi konuşma, onu çok yapıyorlar bunlar. Çünkü hiçbir zaman çocuk gibi olmadı dedi geçenlerde bir arkadaşımız onun komşumuz çünkü çocuğuyla aynı okullardalar hep gözlemleyen birisi dedi ki zaten Ö. Dedi hiçbir zaman çocuk gibi olmadı dedi. Yani şimdi evet her zaman bir böyle ukalalık hâli diye belki tanımlayabileceğimiz ya da belki hani dediği doğruysa ukalalık olmuyor. Ama bazen dediğim gibi çok büyük bir kişinin bildiği bir konuda kendisinin de o konuyu biliyormuş gibi konuştuğu oluyor. Tabii uyarıyorum kızıyorum yani resmen kızıyorum yani ne yapıyorsun sen gibi, bunu sen nasıl*

bilebilirsin ki? Ama onu söyleme rahatlığında yani onu işte törpülemeye çalışmak hep bizim yaptığımız şey … onun da birtakım zaafları, yanlış yaptığı şeyler, düzgün olmayan hareketler ya da yapısal şeyler yani yapısal şeyler ukalalığı şusu busu olabilir." (E13, eLİ, A)

"Aslında oğlum da çok ukala falan değil ama böyle hani çok önemsemedi. Kazandığını falan çok önemli bir şey gibi hissetmedi. Ama oraya gittikçe böyle kendi belki arkadaşlarıyla aynı ortamda herkesin gidemediği ama onların gittiği bir yer yani bir ortama girdi." (E12, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun bilgiç olduğunu düşündüğü davranışlarını dengelemeye, o özelliklerini törpülemeye gayret etmektedir. Bir yandan diğer insanlara karşı ebeveynin söylemlerindeki bulunan küçümseyici ifadeler ve bakış açısı, çocuğun bu özelliği ile ilişkilendirilebilir.

"Dediğim gibi yani arkadaşlarıyla falan da evet ukalalıkları çok oluyor, biz kendi aramızda zaten "yine ukalalık yaptın" falan diye onu eleştiriyoruz. Ama hani böyle ben çok üstten şey yapıp da çocuklar diğerlerine dair, evet şey yapabiliyor ama yani eleştirdiği çocukları da genellikle zekalarından değil davranışlarından eleştirdiğini ben fark ediyorum. Ya da mesela o söylediği zaman işte o çocukta işte zeki değil kafası çalışmıyor işte falan aptal neyse çok da söylemiyor aslında bu tarz kelimeleri ama dediği zaman da yani onun da işte başka bir iyi özelliği var. İşte futbolu iyi oynuyor filan gibi yani hep o şeyini dengelemeye törpülemeye çalışıyorum, olacaksa bile çok izin vermemeye çalışıyorum. Hani çok şu ana kadar öyle bir sıkıntısını görmedim ama ileride ne olur bilemiyorum. Mesela babası çok sinirleniyor etrafındaki insanlara gerizekalı diye konuşuyor. Yani bana mesela çok ters geliyor böyle bu şekilde söylemesi. Ama öyle mi evet belki öyle ama yapabileceğimiz bir şey yok yani…" (E13, eLİ, A)

"İşte dediğim gibi orada şey çok önemli şimdi ukalalığı nasıl tanımladığımız çok önemli yani gerçekten çocuk bildiği bir konuda bir şeyleri söylüyorsa evet orada aa diyorum bak ne kadar da güzel bunu düşündü söyledi. Ondan sonra biliyor yani bu aradaki farkı ve bir başkası bu yaşta bunu söyleyemez bilemez. Hatta bazen biz bile hani böylesini biz düşünemezdik deyip hani orada şapka çıkartma var ama diğerinde dediğim gibi kusura bakma sen böyle bir konu oluyor ki nasıl anlatayım bir de hep büyüklerin arasında olduğu için gerçekten hani sosyal anlamda diyelim ki onun bilemeyeceği bir konuyu biliyormuş gibi bazen söylüyor büyük büyük laflar ediyor yani boyundan büyük laflar ediyor. O konuda çok net kızıyorum. Çok net kızıyorum yani." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, ukalalığı, üstün zekâdan dolayı duyulan gururu azaltacak bir faktör olarak gördüğü tespit edilmiştir. Burada bir kıyas unsuru olarak ele alınmasından dolayı gururun ne kadar başat bir duygu olduğu hem de ukalalığın gururu bile azaltacak kadar önemli bir olumsuzluk olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

"Onure oluyorum. Yani belki çok ukala bir çocuk olsaydı bilmiyorum belki bencil olsaydı böyle hisseder miydim bilmiyorum." (E15, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

h. Kalıpyargı

‘Üstünlük yanlılığı etkisi’ temasına ilişkin kodlardan olan ‘kalıpyargı’nın, sadece etiketli ebeveynler tarafından kullanıldığı görülmüştür. Kalıpyargı kodu, ebeveynlerin üstün zekâlı çocukları, normal gelişim gösteren çocukları ve bu iki grubun ebeveynlerini, tek tip olarak algıladıklarını, belli özelliklerin hepsine genellenebileceğini düşündüklerini içeren dilsel ifadeleri kapsamaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Hem üstün zekâlı çocuklar hem normal gelişim gösteren çocuklar hem de onların ebeveynleri hakkında, konudan bağımsız ve dilsel olarak, kalıpyargılar ile düşünüldüğü, bu kestirme düşüncelerden faydalanıldığı gözlenmektedir. Bunların dile kolayca yerleştiği kendini kullanılan ifadelerde açıkça göstermektedir. Kalıpyargı kodu, normallik kavramı üzerinde kurgulanan kalıpyargıların, bilimsel mecralarda da popüler alanda da üstün zekâ konusu açıldığında sıklıkla bahsedilen ‘üstün zekâlılarda ortak özellikler’ sorunsalıyla körüklendiğini düşündürmektedir.

Üstün zekâlı çocuklar hakkında;

> “Ben mesela uyutmakta çok zorlanıyordum. Bu çocukların bir özelliği de o…” (E13, eLİ, A)

> *“Ama anlıyorum ki diğer çocuklar yine belki üstün zekalı olmanın bazı dezavantajları ile birlikte geliyor ne yazık ki … Zaten aslında belki de ukalalığın tanımı da o hani bilmediğin bir konuda bilmiyormuş gibi konuşma, onu çok yapıyorlar bunlar.” (E13, eLİ, A)*

> *“… çok küçük yaşlarından itibaren bu çocuklar çok fazla ilgilenilmesiyle çok fazla meraklarının tatmin edilmesini bekleyen ve sürekli öğrenmeyi seven çocuklar galiba.” (E13, eLİ, A)*

> *“Biz bunu desteklemedik. Bu tür çocukları 5 yaştan sonra böyle desteklemek gerekiyor. Hani Çocuk Üniversiteleri var. Bu tür çocukların gittiği yerler var açıkçası. Bunları gerçekten desteklemezsen beyindeki sinaptik bağlantılar 1-2 sene içerisinde uyurmuş ve bir daha uyanmazlarmış. Belki oğlum bu süreci yaşıyor bilmiyorum. Okullar da bu tür çocuklara uygun olmadığı için körelmesine destek olmuş oluyorlar tabii … okul araştırmasını yaptığımızda bu tür çocukların gittiği tam olarak da bu çocukların okula gittiği bir Kadıköy’de bir yer, bir de işte Pendik Şile sularında bir yer bulduk … Ama yine de kendi gibi olan çocukların olduğu bir yere şey olsun dedik.” (E15, eLİ, A)*

Normal gelişim gösterenler hakkında;

> *“Çünkü normal insanlarda bile bu var.” (E16, eLİ, A)*

Etiketli çocukların ebeveynleri hakkında;

> *“Şimdi aslında çok genel bir şey. Biz hem çok şanslı hem de çok zorlanan anne babalarız diye düşünüyorum.” (E13, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

i. Olumsuz özelliklerinin meşrulaştırılması

'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasına ilişkin kodlardan olan 'olumsuz özelliklerinin meşrulaştırılması', ebeveynlerin, çocuklarındaki olumsuz algılanabilecek özellikleri rasyonalize ederek olumlu yönüyle ortaya koyma gayretini ifade etmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarındaki olumsuz algılanabilecek özellikleri meşrulaştırma ve rasyonel gerekçelerle olumlu olarak yansıtmaya çalışmaktadır. Ebeveynlerin kendi algıları, çocuklarındaki özelliklerin her halukarda olumlu olması yönündedir.

> *"Çocuğum daha sessiz. Az konuşur öz konuşur, çok konuşmayı da sevmiyor. Ama olması gerekeni yapması gerekeni yapıyor. Yani çok içine de kapanık ama kendini azla da ifade ediyor." (E12, eLİ, A)*

> *"İşte dediğim gibi orada şey çok önemli şimdi ukalalığı nasıl tanımladığımız çok önemli yani gerçekten çocuk bildiği bir konuda bir şeyleri söylüyorsa evet orada aa diyorum bak ne kadar da güzel bunu düşündü söyledi. Ondan sonra biliyor yani bu aradaki farkı ve bir başkası bu yaşta bunu söyleyemez bilemez. Hatta bazen biz bile hani böylesini biz düşünemezdik deyip hani orada şapka çıkartma var." (E13, eLİ, A)*

> *"Kendine güvenlerinden bazen hata yapıyorlar." (E14, eLİ, A)*

> *"Her çocuğa yani normal uyum sağlaması kolay oldu, arkadaşlarıyla anlaşması kolay oldu. Yalnız dediğim gibi haksızlığa pek gelmemesinden dolayı devamlı bir ağlama hani kendini düzgün ayakta durarak değil de hani daha böyle bir şey bebeksi davranışlarla kendini ifade etmesi tek sıkıntım benim açıkçası bu oluyor." (E16, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

2.3.5.1.2.Etiketin Sosyal Alana Etkisi

'Etiket etkisi/algısı' üst temasında bahsedilen temalardan biri 'etiketin sosyal alana etkisi' olmuştur. Katılımcıların ifadelerine göre 'etiketin sosyal alana etkisi' temasının içeriği, dokuz kodda detaylandırılmıştır. 'Etiketin sosyal alana etkisi' temasında çocuğunun zekâsı ve etiket durumunun

aile, çevre, okul, sosyal etkileşim bağlamında ebeveynde görülen etkileri, bunlara dair ebeveyn algısı ve tutumları ele alınmıştır.

Tablo 2.17: Etiketin Sosyal Alana Etkisi Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Kıyaslama	69	46	16	7
Aile Sistemi	49	34	7	8
Çevrenin Tepkisi	23	23	0	0
Çevreyle Paylaşma	22	22	0	0
Rekabet	14	4	9	1
Önemseyenler	9	9	0	0
Öğretmenin Etikete Karşı Tutumu	9	9	0	0
Çevrenin Beklentisi	6	6	0	0
Sosyal Denklik	4	3	1	0
TOPLAM	205	156	33	16

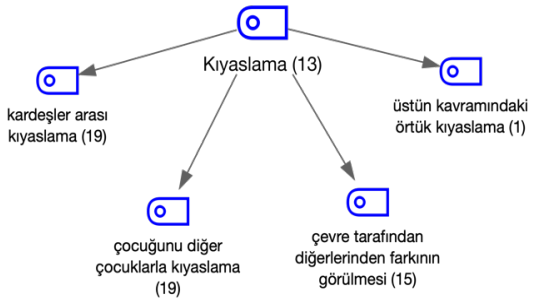
Tablo 2.17'de 'etiket etkisi/algısı' üst teması içinde yer alan 'etiketin sosyal alana etkisi' temasına ait kodlar bulunmaktadır. Bu kodlar ebeveynlerin görüşüyle 'kıyaslama', 'aile sistemi', 'çevrenin tepkisi', 'çevreyle paylaşma', 'rekabet', 'önemseyenler', 'öğretmenin etikete karşı tutumu', 'çevrenin beklentisi' ve 'sosyal denklik' olarak belirlenmiştir. 'Etiketin sosyal alana etkisi' temasında bulunan toplam 205 kodlu bölümde en çok bahsi geçen kodun 'kıyaslama' olduğu görülmektedir. Bu temada etiketin sosyal alana etkisi söz konusu olduğu için bazı kodlarda sadece etiketli çocukların ebeveynlerinin görüşleri yer almıştır. 'Rekabet' kodu dışındaki bütün kodlarda etiketli grup daha yüksek frekansa sahipken, bu kodda etiketsiz grup en yüksek frekansa sahiptir. Temanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda 156 kodlu bölüm ile etiketli çocukların ebeveynlerinin sosyal alana etkiden daha çok bahsettikleri anlaşılmaktadır.

'Etiketin sosyal alana etkisi' temasının kodları, aşağıda çeşitli katılımcıların ifadeleri çerçevesinde detaylandırılmıştır.

a. Kıyaslama

'Etiketin sosyal alana etkisi' temasına ilişkin kodlardan olan 'kıyaslama', ebeveynin çocuğunu diğer çocuklarla karşılaştırmasına dayanan bir düşünceyi yansıtmaktadır ve ancak ötekinin varlığı ile yapılması mümkün olabileceği için sosyal bir etki olarak tanımlanmıştır. Bu kodda, 'kardeşler arası kıyaslama', 'çocuğunu diğer çocuklarla kıyaslama', 'çevre tarafından yapılan kıyaslama' ve 'üstün kavramındaki örtük kıyaslama' olarak dört tür cevap karşımıza çıkmaktadır. Frekans yoğunluğundan dolayı daha verimli bir analiz için bu cevap türleri farklı başlıklarda değerlendirilmiştir. Bu bölüm için etiketli çocuğu olan ebeveynlerin cevapları 44, etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin cevapları 16 ve

normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin çocukları 7 kodlu bölümde olmak üzere toplam 67 cevapta kıyaslama tespit edilmiştir.

Şekil 2.9: Kıyaslama Koduna İlişkin Hiyerarşik Kod Modeli

Şekil 2.9'da görüldüğü gibi bu koddaki cevap türlerinin frekansları birbirine yakındır. Sadece 'üstün kavramındaki örtük kıyaslama' konusundan bir katılımcı bahsetmiştir. Bunun sebebi, alışılmış rutin faaliyetlerin, sistem dışında fark edilebilmesinin çok sık görülebilen bir durum olmamasından kaynaklanabileceği düşünülmüştür.

a.1. Kardeşler arası kıyaslama

Birbirinin en yakınında olan ve bütün süreçleriyle ebeveynin vâkıf olduğu çocuklar yani kardeşler, kıyaslanmaya maruz kalan bir grup olmuştur. Ebeveynler çocuklarını birbiriyle kıyasladıklarını ifade eden görüşler ortaya koymuşlardır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin görüşleri incelendiğinde, kendileri veya eşlerinin, üstün zekâ etiketine sahip olan çocukları lehine çocuklarını bilişsel yönleriyle birbiriyle karşılaştıran bir bakış açısına sahip oldukları görülmektedir.

> *"Evet kıymetli bir özellik, çünkü diğer çocuklarımla karşılaştırdığımda gerçekten daha hani algıları açık, çabuk anlıyor, bizi üzmüyor … Eşim ama özellikle küçük oğlum farklı benim için diyor. Özellikle üçüncü çocuğumuz için eşim daha çok der ben söylemiyorum gerçi çocuklarımın yanında da A. H.'nin yeri benim gözümde farklı diyor eşim her yerde, bize çocuklarıma hissettiriyor bunu yani, farklı olduğunu hissettiriyor." (E12, eLİ, A)*

> *"Büyük oğlumla biz çok yapboz gibi deneme tahtasına döndü büyük oğlum, ilk çocuk. Ama üçüncü bizi üzmedi fazla, iyi anlaşıyoruz. Kızımla da yani ortada tam bir ortada. Büyük oğlumla küçük oğlumu daha iyi kıyaslayabiliyorum. Küçük oğlum hani algıları açık, konuşunca hem duygusal anlıyor. Bizi üzmedi yani üzmeden yapıyor yapması gerekeni. Tamam diyor. Yani ama büyük oğlum öyle değil işte. Hepsi ayrı ayrı." (E12, eLİ, A)*

"Abide gördüğüm bütün ilgi, merak, dikkat süresi, oyun oynadıklarındaki zevk alanlarının hepsini küçükte de gördüğüm için hep genelde aynı yönde ilerletmeye çalışıyorum. Şu ana kadar iyiyiz bakalım hayırlısı olsun." (E14, eLİ, A)

"Bence A. daha zeki ondan. Anne olarak gözlemim öyle." (E15, eLİ, A)

İki çocuğunu da zekâ testine götüren etiketli ebeveynler, çocuklarından birinin üstün zekâlı olarak diğerinin ise üstün zekâlı olmadığı yönünde etiketlendiğini belirtmiştir. Bunun da iki çocuğu açık bir kıyasa maruz bıraktığı görülmektedir. Etiketlenen iki çocuk arasında zekâlarını takiben başarıları, çalışma alışkanlıkları yönüyle de kıyaslama yapılmaktadır. Üstün zekâ etiketi alan çocuğun çalışma alışkanlığını etiket ile kaybettiği, normal gelişim gösteren etiketi alan çocuğun ise üstün zekâlı çocuğundan daha başarılı olduğunu vurgulayarak ebeveynin bir telafi mekanizması gösterdiği görülmektedir.

"İkisine de yapıldı. Kızım normal çıktı, normal düzeyde. Oğlumda ise üstün zekalı çıktı. O kabul edildi. Başladık öyle. Ama kızım kabul edilmedi. Kızım kabul edilmediği için biraz üzüldü, çünkü arkadaşlarından da giden oldu kızımın … Ben şuna inananlardanım; başarı, zekâ bir yere kadar; çalışmakla başarıya ulaşırsın. Kızımı o bakımdan daha çok takdir ediyorum çünkü çalışıyor, o kendini biliyor ve çalışıyor. Çalışmazsam yapamayacağım diyor çalışıyor yapıyor. Ama oğlum işte ben çalışmadan da yaparım dedi, beni bir ara çok endişelendirdi. Baktım ki evet bu çalışmayı bıraktı, çalışmıyor, ben yaparım diyor. Önce sevindirdi ama sonra endişelenmeye başladım … Ama şöyle ben kızım şu anda mesela iki oğlumdan ayrı kızım daha başarılı. Zekâsı normal düzeyde ama çalışıyor. Çalışmayı biliyor. Düzenli ve düzgün çalışıyor. Lise ikide. Onun sınavları gayet güzel. Hatta sınıfında birinci, okulunda bile biyolojide yıllardır mesela hiç 100 alamamış kimse, kızım almış bu sene. Çalışıyor yani ama oğullarım biraz çalışmıyor." (E12, eLİ, A)

Ebeveynlerin tek çocuğu varsa kıyaslamanın yakın akrabaların çocukları arasında yapıldığı görülmektedir.

"Kıyaslamak ister istemez oluyor ama şey değil böyle yani ikisi de evet farklı ama hani o da tabii sonuçta yine çok zeki (kahkaha) bir çocuk olduğu için öyle çok da fazla aralarında uçurumlar olmadığı için ve tabii kişisel olarak yaklaşımları böyle onların da belki bir sürü ailede şey olabilir kıskançlıklar yaratılabilir çocuklar arasında. Bizde öyle bir şey olmadı en azından şimdiye kadar. Çok her zaman iyi geçindiler. Çok farklılar belki karakter olarak ama dediğim gibi zaten zekâ olarak çok yakınlar. Farkında iki farklı çocuk hatta şimdi bir küçüğümüz daha var yeğenim. O da bambaşka mesela ama mesela ne oluyor? Ö. İle onun benzer özellikleri bazen dikkat çekiyor ve konuşuluyor. Ama yani şey değil hiçbir problem yaratmadı." (E13, eLİ, A)

Sadece ebeveynlerin değil çevrelerinin de kardeşleri kıyaslayan bir bakış açısına sahip olduğunu ebeveynler anlatmaktadır.

"Etrafımızda da hani bizim yakınlarımız bize bu söylerdi yani. Diyorlar "tamam ortancayla da çok ilgileniyorsunuz, çok şey ama o zaten gelebileceği yer bakın belli hani o çocuk ne olursa olsun belli bir yere kadar geliyor ama küçüğü desteklerseniz o çok ilerilere gelebilir. Bu memleket için iyi şeyler yapabilir. Onu da ihmal etmeyin" diye bize söylüyordu arkadaşlarımız." (E15, eLİ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin de çocukları arasında bilişsel yönleriyle karşılaştırma yaptıkları görülmektedir.

"Ama M.A.'nın algısı bence H.'dan da ve diğer çocuklardan da çok daha yüksek." (E9, NGG, B)

"Powerpoint sunumları yapıyordu 1. Sınıftayken, hazırlıyordu. Şimdi kardeşine de bakıyorum onun şeylerine yardımcı oluyor. Mesela aynı yaşta iken büyük kimseden yardım almadan onları yapıyordu. Küçük ondan yardım almak zorunda kalıyor bu powerpoint sunumlarını şey yaparken. O konuda iyi. Küçüğün o kısmı biraz zayıf. Ya bir de küçük edebi konulara daha dikkat ediyor. Yani bir saygısızlık onları özellikle yapmamaya gayret gösteriyor. Büyük o konuda pek sınırları yok. Biz uyarmak zorunda kalıyoruz." (E9, NGG, B)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz fakat üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynlerin, frekans bakımından diğer etiket gruplarındaki ebeveynlerden bilişsel özellikleriyle çok daha az karşılaştırma yaptıkları ve karşılaştırmaların daha ziyade kişilik özellikleri kapsamında olduğu görülmektedir.

"Ayşe Bengisu'da mesela öyle değil. Ali Bahadır'da olduğu gibi sonuca gitmek, ondan sonra değerlendirebilmek, olması gerekeni yapabilmek adına biraz daha boşvercilik bir durum söz konusu gibi geliyor bana. Mesela görev ve sorumluluklar adına son dakikaya kadar bekleyebiliyor ama Bahadır'da öyle olmuyordu mesela. Haftalık ödevler olabiliyor. Bu haftalık ödevleri Bahadır zamana yayıp zamanında bitirebiliyor. Ama Bengisu'da haftalık ödev süresi geçtiği halde yani biz farkındayız geçiyor geçmek üzere hiç oralı bile olmadığı zamanlar oluyor." (E2, eSİZ, B)

"İkizlerin bu aslında mücadeleci yapıları biraz benziyor ama biri çözüm üreten mücadeleci bir yapıya sahip olduğu için daha az sıkıntıyla karşılaşıyor ama diğeri kendisine doğru genel şeyi inatlaşma ikna etme gibi bir durum ortaya çıktığı için daha sık problemle karşılaşıyor bu noktada. İkizleri yine ister istemez abiyle mukayese ettiğim zaman ki farklılıkları onların daha az okumasından kaynaklandığını düşünüyorum. Daha az bilgiye sahip olduklarını düşünüyorum. Bu saygı edep ve kültür açısından abilerinden eksik kaldıklarını düşünüyorum." (E4, eSİZ, A)

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin, etiketleme yapılmamasını bilinçli olarak tercih ettiği, bu tercihlerinin kendilerini çocuklarını karşılaştırma riskinden koruduğunu düşündükleri görülmektedir.

"Özellikle ben bunu çok düzgün yaşadım. Bu mesele benim üç çocuğumu birbiriyle kıyaslamamamı da sağladı … Hiç kimseyle mukayese edilmedikleri için, bir sıralama yapılmadığı için, birinci olmak gibi bir hedefleri olmadığı için hep bir önceki başarından daha iyi; bu kendini aşma hedefi işte." (E4, eSİZ, A)

a.2. <u>Çocuğunu diğer çocuklarla kıyaslamak</u>

Ebeveynlerin sadece kendi çocukları arasında kıyaslama yapmadıkları, çocuklarını diğer çocuklarla da kıyasladıkları görülmüştür.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan bütün katılımcılar, çocuklarını diğer çocuklarla kıyaslayarak, onların zekâ seviyesi, bilişsel özellikler, başarı, sınav notu, zekâ oyunlarını tercih etmesi gibi konularda diğer çocuklardan farklı olduklarını ifade etmişlerdir. Diğerleriyle kıyaslamak, aynı zamanda çocuğun kendine verdiği değeri, başarı kriterini, başarı algısını başkalarına bağlı geliştirmesine sebep olabilir.

"Konuştuğumuz zaman anlıyor, diğer çocuklardan farkı o." (E12, eLİ, A)

"…ama şöyle bir durum var mesela bütün okuduğu devlet okullarında benim çocuk çok rahat bir şekilde hani diğerleriyle arayı açıyor mesela en son aldığı bir şey sınavı işte 100 alırken öbürleri en fazla alanı arasında 80, 85, 15-20 puan uçurum gibi bir şey olabiliyor açık olabiliyor…" (E13, eLİ, A)

"Sınıfta herkesten daha hızlı ilerleme kaydetti." (E14, eLİ, A)

"Çocuğum da bu tür oyunları oynamayı seviyor. Başka çocuklar hani ne bileyim futbol oynarken şu bu oynarken o mesela bir yetişkinle bir araya geldikleri zaman hadi bana toplama sor diyor mesela … bir tane şimdi apartmanda bir arkadaşı var okul sonrası birlikte oynadıkları, o çocuk biraz daha böyle laptop tarzı şeylere daha çok meyilli … Belki de kendi arkadaşları arasında oğlumun sevdiği oyunlar kabul görmüyor. Bu da bir gerçek. Sonuçta zekâ seviyeleri farklı olabilir. Çünkü oğlum akıl oyunları oynamayı çok severdi … Akıl küpü var, tangram vardı onları oynayalım derdi, artık demiyor. Çünkü arkadaşları sıkılıyor. Oynamak istemiyor. Bana da bunu söylüyor … ama arkadaşlarımız sevmiyor anne o oyunları diyor … Yani oğlum gibi zeki çocuklar sınıfında oğlumun anlatışından dolayı O. E. var. Hani o çocuk da iyi gibi diye düşünüyorum. İ.'yı bilmiyorum. Ama onun ağzında duyuyorum oğlumun mesela bazı şeylere olan hani hevesini. Başka da bilmiyorum. Yani çocuğumun anlattığı kadarıyla." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, bilinçli bir çabayla olmasa da yaptığı kıyaslamayla çocuklarının benlik algısı oluşumunda etkili olabileceği düşünülmektedir.

"Ona ben hep şu şekilde söylüyorum özgüvenini artırmak için "oğlum sen arkadaşlarından arkadaşlarınla aranda kıyasladığın zaman sen matematikte bazı konularda çok iyisin. Aslında çalışırsan çok daha iyi olabilirsin" diyorum yani." (E15, eLİ, A)

Başarının, bir çocuğun diğer çocuklarla kıyaslanmasıyla tarif edilmesi, böyle bir kriterle ifade edilmesi yaygın bir durumdur. Ülkemizdeki sınav sisteminin de etkisiyle ebeveynler çoğunlukla kıyaslama üzerine bir değerlendirme bakışı geliştirmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin de çocuklarını diğer çocuklarla sınav sıralaması ile karşılaştırdığı bir bakış açısı geliştirmiş olduğu görülmektedir.

"İşte yani benim için genelde kriter birinci olması değil ama yüzde bire girmesi. Çünkü bin kişi girer benimki 5. Olmuştur; 1500 kişi girer veya 15000 kişi girer. Ben orada biraz daha oransal duruma bakıyorum. Benim için hani %1'e giriyor olması başarılıdır." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğunun özellikle bilişsel özelliklerini, çevredekilere yaşıtlarıyla kıyaslama yoluyla anlattıkları görülmektedir.

"Yani A. farklı bir çocuk. Hani zekâ seviyesi farklı diyorum. Öyle diyorum. Yaşıtlarına göre biraz matematiğe bazı konulara ilgisi yüksek diyorum soranlara." (E15, eLİ, A)

Üç Etiket Grubunun Ortak Görüşleri:

Her üç etiket grubundaki ebeveyn, merhamet, ebeveyne davranış tarzı, iletişim gibi konularda çevredeki diğer çocuklarla kıyaslayarak kendi çocuklarıyla ilgili genellikle olumlu tarafları dile getirmişlerdir.

"Ama çok insancıl bir tarafı çok yüksek seviyede. Ben kendi kızımla olan ilişkisini etrafıyla olan ilişkisine baktığım zaman. Bu çocuk 8 yaşına geldi benim oğlum daha ben 1 yaşındayken dahi birisine vurduğunu yani anca belki şöyle yapmıştır (itme hareketi) vurduğuna şahit değilim yani. Ben annesiyim. 1 yaşında 2 yaşında hani bunu yapar çocuklar çünkü başka çocuklarım da var benim çok da yeğenlerim kuzenlerim geniş bir aileyiz. O yüzden en başta merhametli diyebilirim." (E15, eLİ, A)

"… dışarıya göre kıyasladığımızda yani kendi aile yapımızla diğer öğrenciler veya yaşıtlarıyla akrabalarımızın çocuklarıyla kıyasladığımızda bariz bir fark var … Mukayese etmek gerekirse kardeşimin çocukları var, kardeşimin çocuklarıyla, yani kişileri mukayese etmek adına demiyorum ama ortada bir gerçek var sonuçta, onların iletişimi ile diyaloğu ile veya sonuca gitmesiyle bizim çocukların arasındaki farkı gözlemleyebiliyorum. Daha rahat sonuca gidebiliyorlar, kendilerini daha rahat ifade edebiliyorlar. Duygu ve düşüncelerini, belki olması gerektiği kadar değil ama bazı insanlara veya yaşıtlarına göre daha rahat ifade edebildiklerini düşünüyorum." (E2, eSİZ, B)

"Başkalarının çocuklarını da görüyorum tabii. Bir ortamda otururken mesela, başkaları için söylüyorum, çocuk geliyor her zamanki alışık olduğu şekilde davranıyor. O ortamda annesi, babası onu uyarmak zorunda kalıyor. Anlıyoruz ki başka bir zamanda başka bir yerde beraberlerken ya da ayrıyken o davranışı o çocuk sürekli sergileyebiliyor. Ama bizimkiler öyle yapmıyor. Mesela benim çocuğum öyle yapmıyor. Her zaman evde de yalnızken de aynı tavır ve davranış birilerinin içindeyken de aynı tavır ve davranış. Bu onun eksiklik yapmadığını düşündürüyor bana. Bu tutarlılık hoşuma gidiyor." (E11, NGG, B)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin, çocukların etiket vasıtasıyla kıyaslamaya maruz kaldığını düşündüğü, kıyaslamanın muhtemel etkilerine dair düşünceleri, kendi çocukları için kıyaslamaya karşı duruşları ve etiketlememeyi tercih ettikleri görülmektedir.

"Ya üstün zekalı çocuk derken benim düşüncem Hocam öncelikle benim çocuğumun iyi olması başka çocuğa göre kıyaslama değil önceliğim o, hani ona bakarak daha benim çocuğum çok üstün zekalıymış, başkalarına karşı ben hani kendimi daha üstün görüyorum veya o bizle alakalı bir durum olarak değil … Şimdi ilk başta bende şey vardır Hocam benim bakış açım hani kıyaslamadan hani karşı çocuk nasıl yaptı veya o nasıl oldu değil de hani benim çocuğum benim istediğimi yapabiliyor mu? Benim istediklerim doğrusunu ilerleyebiliyor mu?" (E5, eSİZ, B)

"… (çocuğum etiketlenseydi) kıyaslama yapardım elbette ki ve kıyaslama çoğu zaman insanları mutsuz eder. Mutlu ettiği de zannedilebilir ama o mutluluk enaniyeti getirir beraberinde. Mutsuzluk da belki depresyonu, çekingenliği getirirdi. Bununla başa çıkabilmek yani kendi adıma zor olabilirdi diye düşünüyorum. Benim yaşadığım duyguları mutlaka çocuğum da yaşardı. Kendi akranları arasında hırpalanırdı." (E1, eSİZ, A)

"Dolayısıyla açıkçası çok da öyle bir şeyim yok. Yani düşüncem yok. Aaa bizim çocuk şundan iyidir bundan iyidir falan … Fakat anne-babalar kendilerinin "benim çocuğum da o programa dahil olabildi, diğerlerinden iyi" diye hissedebilmek için çocuğu ayrıştırmayı göze alıyor …" (E9, NGG, B)

a.3. Çevre tarafından yapılan kıyaslama

Ebeveynler etiketli çocuklarının, çevrelerindeki tanıdıkları, akrabaları, diğer çocuklar ve onların ebeveynleri tarafından yaşıtlarıyla kıyaslandıkları, etiketli çocuğun diğerlerinden farklı olduğunun fark edildiği hakkında görüşlerini bildirmişlerdir. Bu farkı daha çok bilişsel özellikler, zekâ seviyesi, ders başarısı, zekâ belirtisi olarak kabul ettikleri durumlar gibi konulara yoğunlaştırmışlardır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, akrabalarının bir kıyaslama yaparak etiketli çocuğun diğerlerine göre farklı geliştiğini belirttiğini söylemişlerdir.

"Sadece işte kardeşimin eşi "ya ben zaten fark ediyordum. Bu başka bir çocuk" dedi. Her türlü fark ediliyor. Çünkü benim çocuğum da var, 5 ay araları bir de öyle bir durum çok yakın zamanlarda bütün gelişimlerini gördük gözlemledik, yani hiç şaşırmadı. Öyle söyleyeyim. Görüyordu çünkü farkı." (E13, eLİ, A)

"Eğer bana kişisel olarak bir soru sorulduysa zekasını söylüyorum. Hani zaten kendileri de az çok fark ediyorlar … Etrafta ailemizde yine o şekilde hani söylüyorlardı bu çok farklı çok zeki diye, ona da söylüyorlardı. Gerçekten öyle." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının sınav sonuçları, başarıları, zekâ seviyesinin diğer çocukların ebeveynleri ve öğretmenler tarafından yaşıtlarıyla kıyaslanarak farklılığının görüldüğünü belirtmektedirler.

"…çok rahat bütün sınavlar, ders zaten çok da fazla sınav önemli değil ama bir şekilde hani farkı hep dediğiniz gibi diğer öğrenciler, aileler tarafından da görülüyordu … hep fark edilen bir çocuk oldu. Yani zekasıyla evet senin çocuğun gerçekten farklı bir çocuk. Ya bu çocuk çok başka türlü düşünüyor diye hep öyle çok anlaşılıyordu. Yani hep ortamlarda bir şekilde anlaşılıyor. Yani o da bununla ilgili bazen konuşturmayı gerektiriyor … Yani işte bizim anne, baba, kardeşlerimiz biliyor. Zaten dediğim gibi dışarıdan da fark ediliyor." (E13, eLİ, A)

"Zaten herkes bu çocuğun akıllı olduğunu görüyor biliyor konuşuyoruz. Bir de hani böyle teşhir etmeye gerek yok dedik. Çünkü herkes zaten görüyordu yani o hayvan kitabını herkes ona da gösterdi, o şaşkınlığı onlar da yaşadı. Tangram oyunlarını oynarken "ya bir dakika ya o yapıyor biz yapamıyor muyuz?" deyip onlar da uğraştılar onu yapmaya bizim gibi. Restorana gittiğimizde herkes o A.'nın o siparişte kaç lira edeceğini hesapladığını gördü. Yani çünkü çocuk söylüyordu zaten "ben söyleyeceğim, ben siparişi vereceğim, parayı ben vereceğim, para üstünü ben alacağım" … Arkadaşlarım da soruyorlar, bahsi geçiyor bu durumun, A.'nın farklı oyunlar oynamak istemesini fark ediyorlar." (E15, eLİ, A)

Genellikle üstün zekâ ile özdeşleştirilen bir özellik olan çocuk gibi davranmamak, 'büyümüş de küçülmüş' olmak çevre tarafından çocuğun farklılığını ifade ederken bir kıyaslama ortaya koymaktadır.

> *"Çünkü hiçbir zaman çocuk gibi olmadı dedi geçenlerde bir arkadaşımız onun komşumuz çünkü çocuğuyla aynı okullardalar hep gözlemleyen birisi dedi ki zaten Ö. Dedi hiçbir zaman çocuk gibi olmadı dedi." (E13, eLİ, A)*

Çevre tarafından bilişsel açıdan farkının görülüyor olmasının kıskançlık ve hırs yarattığı düşünülmektedir.

> *"Ama tabii onlar bana hep şey yapıyorlar "işte tabii Ö. De çok zeki bir çocuk hani bizimkiyle onu biz kıyaslayamayız zaten" filan diye onlar söylüyorlar. O şekilde. Normal karşılıyorlar ama içten içe bilmiyorum … yani hani orada bir şeyi sezdim ben yani orada "biz o kadar çalışıyoruz hani o çok da çalışmadan bunu yapıyor". Bir hırs var yani o kişide diye ben onu hissettim ama yani ne yapabilirsiniz ki. Çok da umursamıyorum." (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler çoğunlukla çevre tarafından çocuğu için verilen geribildirimlerin bilişsel özellikleri baz aldığını vurgulasalar da çocuğun bilişsel özellikleri dışında bir özelliğinin de dikkat çektiği az da olsa belirtilmektedir.

> *"Arkadaşlarla bir araya geldiğimiz zaman hani çocuklar zaten hani ortalama yaklaşık aralıklarla arkadaşları oluyor. Belki birkaç yaş küçük birkaç yaş büyük. Gördüğüm zaman kendi arkadaşlarım arasında da bu mevzu bahistir. Yani çok edepli çok efendi bir oğlun var Allah bağışlasın. Çok korumacı küçüklere karşı çok korumacıdır. Hani onlar merdivene yaklaştıkları zaman bile hani asla yaklaştırmamaya çalışır, kesinlikle yaklaştırmam bana güvenebilirsin korurum ben onu der. Öyle söylüyorlar. Mesela büyükler kendi aralarında bir atışma tartışma oldukları zaman hani Alihan genelde karışmaz. Anneler de görüyorlar örnek alınacak çocuk diye. Buradaki öğretmenlerimiz de mesela değerler eğitimi öğretmenimiz olsun, güzel okuma öğretmenimiz olsun gelip teşekkür ediyorlar. Çok edepli çok efendi çok uslu bir çocuğunuz var diye. Etrafta da böyle şeyler duyunca tabii bir anne olarak onure oluyor." (E15, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

a.4. <u>Üstün kavramındaki örtük kıyaslama</u>

Üstün zekâ tanısının çocuğa ve ebeveyne sunduğu etiketin varlığı, teste girmiş ve bu etiketi alamamış olan çocuk ve ebeveynlerin de zımnen tam tersi olarak etiketlenmesi anlamına gelir.

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Zekâ testi sonucunda her halukarda bir etiketleme olduğu, etiketlenmemeyi iradî olarak tercih etmiş olan ebeveynler tarafından ortaya konmaktadır.

> *"Sizin ve çocuğunuzun IQ'su normal denseydi, bu çocuğumun zekasının üstün olmadığı anlamına gelirdi otomatik olarak ve üstün zekalı olduğu söylenen çocukların yanında çocuğumun ezilmesini istemezdim." (E3, eSİZ, B)*

eLİ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Çoğunlukla etiketli ebeveynlerin algısında yer bulan kıyaslama, ebeveynler tarafından kardeşler arasında ve çekirdek aile dışındaki akraba veya tandıkların çocukları, sınıf arkadaşları arasında yapılırken, çevredeki insanların da etiketli çocukları diğer çocuklarla kıyasladığı görülmüştür. Etiketsiz ebeveynin görüşlerine göre üstün zekâ etiketi sadece tanılanan çocukları etiketlememekte aynı zamanda örtük bir şekilde teste girip üstün zekâ tanısı alamayan çocukları da etiketlemektedir.

b. Aile sistemi

'Aile sistemi' kodu, 'ebeveynlik tutumu' ve 'kardeşler' bağlamlarında ele alınmıştır. Katılımcıların zekâ ve etiket çerçevesinde hem kendilerinde bulunan hem de çevredeki ebeveynlerde gözlemledikleri ebeveynlik tutumları ve kardeşler hakkındaki görüşleri bu bölümde incelenmiştir.

b.1. Ebeveynlik tutumu

Aile sistemi içinde ebeveynlik tutumu önemli bir yere sahip olduğu için ve ebeveynleri birinci derecede ilgilendirdiği için bu kod içinde sıklıkla ve vurgulanarak bahsedilen bir konu olmuştur. Çoğunlukla etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından gündeme getirilen ebeveynlik tutumu, az da olsa etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin görüşlerinde de yer almıştır. Ebeveynlik tutumunda, ebeveynin çocuğuyla kurduğu ilişkinin ebeveynin algısında nasıl şekillendiği yansıtılmaya çalışılmıştır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ebeveyn ilgisi / kendini adama:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, ilgili ebeveyn tutumu sergilediklerini yoğun bir şekilde anlatmışlardır. Çocuklarıyla anne ve baba beraberce ilgilendiklerini belirterek çocukların gelişimine kendilerini adadıklarını ifade etmişler, bazen hırslı bile olabildiklerin ama bunun baskıya dönüşmediğini

belirtmişlerdir. İlgi göstermedeki temel ortak amacın bilişsel gelişime odaklanmak olduğu görülmektedir. Bütün bunlara rağmen çocuğunun farklı olmasından haz duyan bir babanın çocuğuyla tam anlamıyla ilgilenemediğini düşünerek suçluluk duyduğu da görülmektedir.

"Eşimin düşüncesi ve tutumu da yaklaşık çok yaklaşık ama dediğim gibi o biraz daha hani bu işin mustarip olma kısmıyla kendisi de çok cebelleşmiş ve cebelleşiyor. O yönüyle biraz daha da hırslı bence yani. Ama çok genel anlamda başka bir baba olmuş olsa, ki ben görüyorum, onlarla falan hiç kıyas götürmeyecek bir şekilde de sakin rahat sanki çok üstüne gitmeyen filan bir baba. Orada da ama mesela hep şey gene onda da ben görüyorum. Daha dün akşam bile dedi ki "ya benim bu çocukla daha fazla zaman geçirip ilgilenmem lazım". Yani onda öyle bir problem psikoloji var. Ben dediğim gibi hayatımı adadım gibi bir durum var. (kahkaha) Her şeyimi ona endeksledim. Ama o da toplumdaki sonuçta erkek evin maddi yükünü karşılamak adına çalışma hayatı daha fazla vaktini alıyor ve otomatikman onunla vakit ayıracağı vakit geçireceği zamanları az, onunla ilgili bir suçluluk duyuyor. Heves ediyor aslında, çok da mutlu oluyor mesela dün akşam ben dedim ki işte hafta sonu scrabble yerine başka bir şeyler mi yapsak. Hep yeniliyoruz zaten (kahkaha). O da dedi ki şey "yok yook onda çok şey öğreniyor. Bak dedi kelime haznesi gelişiyor" falan diye yani o da böyle hep yine çok geliştirmeye yönelik şey yapmak istiyor. Yani o böyle eksikleri daha çok fark ediyor. Tabii haz duyuyor canım çocuğunun farklı olmasından." (E13, eLİ, A)

"İngilizceye bir tık destek olduğumda bile çok değil hemen fark ediyordu çocuk. Bir kere göstermem bir kere okumam yetiyor yani. O zaman öyleydi şimdi bilmiyorum artık. O yüzden azıcık elinden tutsan çok daha iyi yerlere koşacağını çok net görebiliyorsun yani." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin ebeveynlik tutumu yoğunluklu olarak ilgi üzerine kurulmuştur. Bunu, çocuğun bilişsel özelliklerini geliştirmek ve üstün zekâlı çocuğun diğer çocuklara göre daha fazla ilgiye ihtiyacı olması gibi sebeplerle temellendirmektedirler.

"Ama yani şimdi belki hayatta her şey öyle yani bir iyi tarafı var. Bir kötü tarafı var. Bir zorluğu var bir kolaylığı var. Evet bu yönlerden çok kolay hani dersleriyle ilgili falan ama mesela ben de onunla hep daha fazla ilgilenme ihtiyacı hissettim. Çünkü diğer çocuk tatmin oluyor bir şeyden bizimki tatmin olmuyor. Yani bir konuyu bir kerede halledebilirken belki bir anne ben onu o kadar uzun anlatmak zorunda kaldım ki hep. Yani hatta bana bir arkadaşım şey der: Ya sen yani ikna ederek çocuğa bir şeyleri yaptırmaya çalıştın. Atıyorum bir ilaç içerken bile bu seni iyileştirecek hastasın diye anlata anlata ben hep böyle yapardım. Aa ben burnunu tıkarım hemen filan diye, sen ne kadar sabırlıydın filan diye anlatır mesela. Yani böyle anneliğin tarzını zorlayan farklılıklar oluyor." (E13, eLİ, A)

"Ben özellikle işte 6 yaşındayken 7 yaşındayken desteklemeye çalıştım. Çünkü kızımın o dönem oyun ablaları vardı. Ben oğlumla zaman harcamaya çalışıyordum yani … Büyük çocuğumun ilk 7 yılında onunla çok meşgul oldum. Yani onunla çok oynadım, vakit harcadım. Sonraki zamanlarda belki hani o kayıplarımızdan dolayı biraz ihmal edilmiş olabilir ama onunla babası da ben de delice ilgilendik yani. Çok güzel oynadı çocuğum. Çok güzel büyüdü." (E15, eLİ, A)

"İşimi yaparken ben onu yanımda oturtturuyordum mesela şöyle yapıyorum işte mutfakta oturtuyordum kendi şey masasına kendim orada bak işte oğlum buna patates denir yani 2 yaş falan 1,5 yaş 1 yaş işte bak bununla böyle yemek yapılıyor, böyle doğranıyor falan ya da işte birlikte bezelye ayıklamak falan. Hep onunla artık koşut giden bir hayatım var. Dediğim gibi belki birçok aile için de böyle ama bunun çok önemli olduğunu bildiğim için yani ona şeye çok inanıyorum ben gerçekten anneler özellikle ne veriyorsa veriyor. Yani dinlemenin hep çok önemli olduğunu söylüyorlar. Ben de çok inanıyorum buna. Hep küçükken deniyordu çocukla konuşun, evet hep konuştum. İşte masal, şarkı onun yerine ben kendim uydurduğum melodi sözlerle o melodileri ona söylüyordum. Çünkü hani her gece aynı masalı tekrarlamak aynı şarkıyı söylemek

de değil. İşte sözlerini değiştirip söylemek gibi. Yani şimdi bütün bunlar aslında hep gerçekten annenin kafasını yorması efor sarf etmesini gerektiren şeyler. Çok böyle baktığınızda evet aynı şeyleri yapıyor gibi gözüküyor olabilir ama öyle değil. Ve öyle olduğu için de gerçekten kendinizle ilgili değil hep onunla ilgili şeyleri düşünmek araştırmak. İşte her okul dönemi öncesinde hangi okula vereyim? Hangi öğretmene vereyim? Hangi kurum buna ne verir? Ne vermez? İşte yorucu bir şey çok yorucu bir şey. Ama yani keyifli (kahkaha)." (E13, eLİ, A)

Etiketli ebeveynler kimi zaman diğer çocuklarının ihtiyaçlarıyla ilgilenirken etiketli olan çocuğunu ilgisiz bırakmak zorunda kaldığını hissederek suçluluk duymaktadır. Etiketli olan çocuğa profesyonel bir destek verilmesi gerektiğini düşünerek bunu yapamamış olmalarını üzüntüyle karşılamaktadırlar.

"Çünkü bizde görüyorlardı, biz hep ortancama doğruyuz. Hani o da orada. Küçüğüm bir dönem kendiliğinden her şeyi kendi yaptı çocuğum yani kendiliğinden bir bitki gibi büyüdü diyeyim yani. Biz onu hep suladık hep çok sevdik ama zamanda olarak da hani şey olarak profesyonel anlamda destek olamadık yani anne olaraktan çok sevdik, baba olaraktan çok sevdik, ilgilendik ama profesyonel destek anlamında ona bir şey yapamadık." (E15, eLİ, A)

Özellikle etiketli çocuğu olan annelerin, çocuğuyla daha kaliteli bir şekilde ilgilenebilmek için çalıştıkları işten ayrılmak gibi adımlarla kendi hayatlarını çocuklarına adadıkları görülmektedir.

"Ben bankacıydım çalışıyordum büyük oğluma hamile olduğunu öğrendiğimde işten ayrılmayı tercih ettim. Hep dedim ki kendim büyütmek mi? Biraz daha az para kazanmak mı? Ay biraz daha çok para kazanmak mı? Dedim ki kendim büyütür biraz daha az para kazanırım ve bence bunun faydası da çok oldu. Yani kendim evet bir ara çocuklarım işte öğretmenleri annenizin babanızın meslekleriyle ilgili resim çizin dediğinde keşke beni çamaşır sererken çizmeyeydi iyiydi ama (kahkaha). Orada biraz canım sıkılmıştı ama (kahkaha)." (E14, eLİ, A)

"…gerçekten kendinizle ilgili değil hep onunla ilgili şeyleri düşünmek araştırmak … Ben dediğim gibi hayatımı adadım gibi bir durum var. (kahkaha) Her şeyimi ona endeksledim … Hayatımı ona endeksledim. Çok net somut. Hayatımı ona adadım gibi bir şey çünkü kendimi gerçekleştirdiğim her şeyden geriye bırakıp her şeyi daha doğrusu direkt onun gelişimine kendimi adadım. Onunla ilgili bir şeyler yapmaya yani her şeyimi artık ona göre programlıyorum. Şimdi ev kadını rolüne girdim, hiç hoşlanmıyorum. Çünkü aslında hep çok üretken çalışan işte hatta akademik anlamda da yüksek lisans yapmış sonrasında yapamamış birisiyim. Çünkü 2,5 yaşındayken baktım mümkün değil yani hem o çocukla ilgilenip hem öyle bir enerjiyi toplamak benim için mümkün olmadı ama işte hep ondan sonra da onun şeyini yaşıyorum sıkıntısını yaşıyorum. Yani vaktimi ona göre planlıyorum. Mesela işte okuldan gelecek saat neyse bugün buraya gelirken bile onu hesap ederek geliyorum. Onunla işte vakit harcamak onu okuldan gelince dinlemek neler yaşadığını. Varsa dersleriyle ilgili yardım ya da tartışma, konuşma, duygularını paylaşma. Şeyden beri bu böyle yani anaokulu çağındayken ya da daha da küçük bebeklik çağındayken bile." (E13, eLİ, A)

Etiketli ebeveynler için çocuğunu kendi çabasıyla büyük emeklerle büyütmek kendi ebeveynlik tutumunu açıklamakta önemli bir yer tutmuştur. Bu durum ebeveynin çocuğuna verdiği önemi, ilgiyi, emeği ispatlar nitelikte bir araç olarak görülebilir.

"Şeyden beri bu böyle yani anaokulu çağındayken ya da daha da küçük bebeklik çağındayken bile ben onu mecburen çünkü bir de yalnız büyüttüm öyle de bir sıkıntım var yani etrafta aile büyükleri ya da konu-komşu falan hiç destek almadan." (E13, eLİ, A)

<u>Çocukla ilişki:</u>

Etiketli ebeveynler çocuğuyla ilişkisinde duygusal bağ kurma ve koşulsuz sevgi vermeye dikkat etmektedirler. Böyle bir ebeveynlik tutumu sergilediklerini anlatırken bu ilişkiden duydukları memnuniyeti de dile getirmişlerdir.

> *"Şunu hep ben ona yaptım: 3 yaşında da zaten bununla ilgili geldi bana hayatımdaki verilebilecek en büyük hediyeyi verdi. Ben ona hep şey söylüyordum: bir problem olduğu zaman işte belki bağırıyordum, kızıyordum. Ama oğlum ben sana kızsam da bak seni hep sevdiğimi bil diyordum. 3 yaşında bir gün geldi anne bana kızdın ama beni sevdiğini biliyorum dedi. Yani hayatın en büyük hediyesi buydu bana. Hala da onu yapıyorum. Yani kızıyorum ama sonra sonra işte sarılıp seni çok seviyorum, sen ne yaparsan yap seni çok seviyorum falan deyip onları söylüyorum." (E13, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ebeveyn ilgisi konusunda çocuğu etiketsiz olan ebeveynlerin görüşlerinde etiketli çocuğu olan ebeveynlerde olduğu gibi bilişsel özellikleri yönüyle değil daha ziyade erdemlere ve kişilik gelişimine ağırlık vererek ilgi gösterildiği vurgulanmıştır. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler de etiketli çocuğu olan ebeveynlerde olduğu gibi gösterdikleri yoğun ilgiden bahsetmişlerdir.

> *"Farkındalık seviyemi olabildiğince arttırmaya çalıştım bu anlamda. Yani öncelikle iyi bir insan olmaları için bana düşen görev nedir? Arkasından sosyal anlamda kariyer zaten gelecektir. Ama benim evlat profilimde önce iyi bir insan olmaları daha da açıkçası iyi bir evlat olmaları öncelikle gerçekten iyi bir insan olmaları benim için önemli olan buydu … Bu anlamda da hani evde olabildiğince küçük yaşlardan itibaren kendi ailemden kültürümden öğrendiğim şeyleri olabildiğince onlara onların seviyesine inebildiğim müddetçe anlatmaya kültürümü yaşatmaya gayret ettim. Bu benim için önemliydi. Çünkü bir kökümüz var. O kökümüzün ne olduğunu gösterebilmeliyim. İstanbul'da yaşamamıza rağmen çocuklarımı her izinde aldım memlekete götürdüm orada tarladaki işçilerin halini görebilmeleri için gittik. Tarlada işçi olarak çalıştık. Akrabalarımızın tarlalarında işte yoksul akrabalarımız ve yoksul ailelerimiz vardı. Onların sofrasına oturduk gibi yani anlatmakla kalmayıp uygulamada da olabildiğince bunları yaşamaya yaşatmaya onların yerine düşünebilmek için dikkatlerini o yöne çekmeye çalıştım. Geldikten sonra da mesela sizce bugün biz ne yaptık? Bu insanlar sürekli böyle bir hayatı yaşıyorlar. Biz olsaydık nasıl olurdu? Ne düşünürdük şeklinde konuşmalarımız oldu işte sonra da Allah herhalde K. Okulları ile tanışmamızı vesile etti." (E1, eSİZ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

<u>Danışma:</u>

Etiketsiz çocuğu olan bir anne olarak E4 ve normal gelişim gösteren bir çocuğu olan E8, ebeveynlik tutumunu kendi başlarına belirlemediklerini, daha az hata yapmak için aileleri, okul ve öğretmenleri gibi güvendikleri kişilerle istişareyle, danışarak yok aldıklarını ifade etmişlerdir. Danışarak yürümenin kendilerini çok rahatlattığından bahsetmişlerdir.

> *"… çok destek aldığım bir okul var, çok destek aldığım bir rehberlik servisi var. Beni doğruya yönlendireceğine inandığım bir ekip var. Dolayısıyla bu ekibin söylemiş olduğu her şeye bazen aklıma yatmasa da saçma da gelse uymaya çalıştım ki annelik duygularım işin içine girmesin diye … danıştığım bir ekip olduğu için aldığım kararın sonucu genelde %90 istediğim yönde oldu diyebilirim … çocuklarımla ilgili ne yaşarsam yaşayayım paylaşabileceğim bir rehberlik servisim vardı ve o rehberlik servisim beni yönlendiriyordu. Ben 13 yıldır çocuklarımı bu okulda okutmaya*

çalışıyorum. Neden 13 yıldır? Çünkü doğdukları ilk andan beri hep sorunlarımı veya mutluluklarımı paylaşabileceğim bir ekip oldu … Bu noktada hep biz bir ekipten destek aldık … Bence insanı başarılı veya üstün kılan şeyin bu mücadele yapısı ve süreç yönetimi olduğunu düşünüyorum bunun da kesinlikle yaşadığı tecrübelere ve destek aldığı kişilere bağlı olduğunu düşünüyorum." (E4, eSİZ, A)

"Ne yapmam gerektiği hakkında işte yine büyüklerime danışarak yol çizerdim kendime. Çünkü sadece kendime bırakırsan bir şey yapamazdım, ya telaşlanırdım ya da kibirlenirdim." (E8, NGG, A)

Ebeveynlik tutumları hakkında, kendi için istediğini bütün çocuklar için isteme, duygusal davranma, ebeveyn eğitimi, olumlu düşünme bağlamlarında da görüşlerini bildiren ebeveynler olmuştur.

"İnşallah çocuklarım hayra vesile olacak işlerde zekalarını kullanırlar. Herkesin çocuğu bu vesileyle kullanmış olur veya olmalıdır diye düşünüyorum." (E2, eSİZ, B)

"Tabii beraberinde yani M.A.'nın eğitimiyle beraber bizim de aslında yani onu sonradan algıladık. İlk etapta düşüncem bu değildi. Biz biraz bizim kötü taraflarımızı görmesin veya işte yani bizim eksiklerimizi o yaşamasın veya ona sirayet etmesin diye aslına bakarsanız okul tercihini yaptık. Fakat ne olursa olsun okulda bu eğitim verilse dahi bizim de o eğitime aynı şekilde adapte olmamız gerektiğini sonradan fark ettik. Elimizden geldiği kadar da uyum sağlamaya çalışıyoruz." (E9, NGG, B)

"Ben pek fazla çocuklarımın yanında eşimi olumsuz kelime kullandırmıyorum. Hani o olmadı diye bir şey yok, çalışırsan olur kızım, çalışman gerekiyor, başarmak için bunu yapmamız gerekiyor. Biz böyle eşimle beraber konuşuyoruz. Çocukların yanında konuşmamaya gayret ediyoruz." (E8, NGG, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin ebeveynlik tutumlarını, çocuğuna ilgi gösterme, kendini çocuğuna adama, çocukla kurduğu ilişki, çocuğu destek almadan büyütmüş olmak gibi daha ziyade kendine odaklanan bir yapıda sunması; etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynlerin ise ebeveynlik tutumlarını istişareye vurgu yaparak açıklaması etiket gruplarındaki ebeveynlerin bakış açılarındaki farkları ortaya koymaktadır.

Üç Etiket Grubunun Ortak Olan Görüşleri:

<u>Eşler arası tutarlılık:</u>

Ebeveynlik tutumlarında anne-baba arasındaki tutarlılık her üç etiket grubunda da önemsenerek konu edilmiştir. Ebeveynler arasında tutarlılık sergileyen aileler olduğu gibi farklı görüşte olan ve bunu tutumlarına yansıtan ebeveynlerin de söz konusu olduğu görülmüştür. Bu araştırmanın katılımcıları arasında zekâ, etiket ve çocuk yetiştirmeye yönelik ebeveynlik tutumları açısından ebeveynler arasında tutarlı bir tavır olmadığını belirtenler, tutarlı bir tavra sahip olanlardan daha fazladır. Ebeveynlik tutumları konusunda ebeveynlerin tutarlılığı açısından etiket grupları arasında bir farklılık söz konusu değildir.

"Eşim direkt hani beni özellikle o konuda hani şey yapar mıyım diye hani "aa benim çocuğum üstün zekalı ya tamam falan filan" tarzı yapar mıyım düşüncesiyle özellikle beni direkt tembihledi hani bu çocuğa karşı objektif olacağız. Herhangi bir ekstradan bir özellik yapmayacağız." (E16, eLİ, A)

"(eşim) Bu üstün zekalılara dönük olarak çok önemser özellikle bir insanın sayısal başarısını … Onun da hayata bakış açısı kendi değerlendirmesi bu şekilde … Bu bana göre baskı." (E6, eSİZ, A)

"Onun (eşimin) belki bakış açısı biraz daha farklı olabilir." (E4, eSİZ, A)

"(eşim) Birkaç defa zekâ testine götürmeye çalıştı. Hatta bizim işimiz icabı eğitimciler de çok gelip gidiyor bizim işyerimize. Özetle kızım da işte o daha okula gitmiyordu, 3 yaşlarında falandı. Onu izledi inceledi biraz. İşte bir üstün zekalı çocukların eğitimi ile ilgilenen bir öğretmendi. Bana geldi. Direkt bunu bize bir getirsene dedi. Bunda farklı bir durum var. Biz bunu bir inceleyelim falan dedi. Ben de olur dedim. Hani üzmemek adına kırmamak için olur dedim ama götürmedim. Annesi birkaç defa ben ölçtürmek istiyorum, merak ediyorum dedi. … benden gizli de götürebilirdi yani bir şey diyemezsin, bilemezsin yani. Öyle bir davranış şekline girmedi. Demek ki anladı diye düşünüyorum yani." (E9, NGG, B)

"Eşim benim aksime zekâyı önemser, aramızda bahsederiz, o daha çok böyle olanlarla mutlu olur. Yani sergilendikten sonraki duruma bakar, o onunla mutlu olur. O o kadardır. Gelecekle alakalı ya da ben çocuğumun böyle daha akıllı daha geleceği düşünsün, daha akıllıca planlar program yapsın, geleceğe yönelik planlı olsun diye çok gayreti olmaz ama olumlulukları gördükçe mutlu olur. Çok önem verir." (E11, NGG, A)

Eşler arasında zekâya ve çocuk yetiştirmeye dair tutumların birbirleriyle tutarlı olduğunu belirten ebeveynler de olmuştur.

"Eşimin düşüncesi ve tutumu da (bana) yaklaşık çok yaklaşık." (E13, eLİ, A)

"O da (eşim) benim gibi düşünüyor. O da benim gibi düşünüyor." (E15, eLİ, A)

"Yani o daha çok benim fikrime saygı duyar. Hani bir şey olduğunda sen eğitimcisin, annesin. Sen daha iyi bilirsin der genelde. Öyle bir durumda eminim hani benim düşünceme saygı duyardı diye düşünüyorum." (E10, NGG, A)

b.2. Kardeşler

Etiket ve öteki ilişkisinde ilk etkilenmesi beklenen, etiketli çocuğun en yakınında olması münasebetiyle kardeşleri olabilmektedir. Onun için ebeveynler bu konuda çeşitli endişelerini ve görüşlerini paylaşmışlardır. Aile sistemi açısından da önemli bir yere sahip olan kardeşlerin etiketten nasıl etkilendiğinin ebeveynin algısında nasıl şekillendiği incelenmiştir. Kardeşlerin birinin üstün zekâ etiketi alması ve diğerinin alamaması aile sistemindeki dinamikleri değiştirmektedir. Sadece etiketli çocuğu olan ebeveynler etiket karşısında kardeşlerin durumu hakkında görüş belirtmişlerdir, diğer etiket gruplarından olan ebeveynlerin bu konuda herhangi görüşüne rastlanmamaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

İki çocuğunu da aynı zamanda zekâ testine götüren ebeveynlerin çocuklarından biri üstün zekâ tanısı alırken diğeri normal gelişim gösteren olarak tanılanmıştır. Çocuklarından birinin etiketlenmesi sonrasında ebeveynler, çocuklarının zekâ seviyesi hakkında kendi gözleminden de bahsetmektedir. Üstün zekâ tanısı alamamak normal gelişim gösteren tanısı almak anlamına geleceği için bu da bir etikettir. Kardeşler arasında görülen bu durum örneği, toplumda yaşananın bir numunesi olarak kabul edilebilir. Zekâ testi ve üstün zekânın popülaritesi dolayısıyla normal gelişim gösteren olarak tanılanan ve etiket alan çocuklar, bu durumun yaygınlığı nedeniyle sıradanlaştığı ve geniş kitlelerde yaşandığı için genel olarak farkında olunamamaktadır.

> *"Sonra gittim, ikisine de yapıldı. Kızım normal çıktı, normal düzeyde. Oğlumda ise üstün zekalı çıktı. O kabul edildi. Başladık öyle. Ama kızım kabul edilmedi. Kızım kabul edilmediği için biraz üzüldü, çünkü arkadaşlarından da giden oldu kızımın … onu hani öyle ayrım yapmamaya çalıştık yaptırmamaya. O farklı hani olabilir. Hatta biz ona test sonuçlarını göstermedik. İkisine de göstermedik. Sen kazanamamışsın sen kazanmışsın gibi yaptık yani … Kızım kazanamayınca birazcık kardeşine karşı şey yaptı ama ben onun yaşındayken şöyleydim, ben ondan daha iyiydim diye … İşte ben ondan daha iyiydim, sürekli hiçbir karşılaştırma yapmamamıza rağmen sürekli kardeşinden bahsedilirken diyordu ki ben ondan daha iyiyim, ben onun yaşındayken şöyleydim ama gibi konuşuyordu. Birazcık eziklik hissetti tabii … Ondan sonra bir ara ara da biz hani sürekli konuştuk yani ablanın yanında şöyle yapma böyle yap. Gerçi büyük oğlum da vardı. Onda hani böyle bir şeylerle tanışmadık. Bilgi Evi'ne devamlı gitti katıldı şeylere ama onun geçti yani o yetişemedi bu Çocuk Üniversitesi'ne falan. Tanışmadık o zaman yani. Onun için çok problem etmedi kardeşinin gitmesini. Ama bir büyüğü için tam bir hezimet yani." (E12, eLİ, A)*

Üstün zekâ tanısı alan kardeşin yanı sıra ailede bu tanıyı alamayan bir kardeş söz konusu olduğunda, ebeveynlerin etiketli çocuğun kardeşinin kendini kötü hissetmesinden, kıyaslama yapılmasından ve kardeşler arasında problem yaşanmasından endişe duydukları görülmüştür. Ebeveynler duydukları endişe karşısında birtakım telafi düşünceleri ortaya koymuşlardır.

> *"Ama şöyle ben kızım şu anda mesela iki oğlumdan ayrı kızım daha başarılı. Zekâsı normal düzeyde ama çalışıyor. Çalışmayı biliyor. Düzenli ve düzgün çalışıyor. Lise ikide. Onun sınavları gayet güzel. Hatta sınıfında birinci, okulunda bile biyolojide yıllardır mesela hiç 100 alamamış kimse, kızım almış bu sene. Çalışıyor yani ama oğullarım biraz çalışmıyor. Yani üstün zekalı olmak bir şey değil çalışarak yapılır. Belli bir yere kadar götürüyor." (E12, eLİ, A)*

> *"Herkesin farklı artı özellikli yönleri var. Herkes farklı kimse aynı değil. Herkesin bazı iyi noktaları bazı kötü noktaları var diye büyüttüm ben oğlumu. Çocuğum mesela matematikte ne bileyim işte anlama konusunda, okumada bazı şeylerde çok iyiyse de el becerilerinde çok kötü olan bir çocuk yani bir ayakkabıyı giydirmek için bir fermuarı takmak için bayağı uğraşmamız gerekir. Yani ona onları örneklendirirdim. Yani kızım da mesela onun duygusal zekâsı da çok yüksek derim. Çok duygulu bir çocuk. Hani sesleri çok iyi duyuyor, çok iyi ayırt ediyor. Herkesin farklılıklarıyla olduğunu büyütüp o şekilde anlattım. O da herhalde bunu kanıksadı. Aklına yattı belki de. O yüzden hep gurur duydum yani oğlum ile." (E15, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan bazı ebeveynlerin ise kardeşler arasında problem yaşanmamasına hassasiyet gösterdiği ve bunun için etiketi çocuklara nasıl yansıtacaklarını hassasiyetle planladıkları görülmüştür.

> *"Eşim direkt hani beni özellikle o konuda hani şey yapar mıyım diye hani "aa benim çocuğum üstün zekalı ya tamam falan filan" tarzı yapar mıyım düşüncesiyle özellikle beni direkt tembihledi hani bu çocuğa karşı objektif olacağız. Herhangi bir ekstradan bir özellik yapmayacağız. Çünkü ileride kardeşine karşı da daha farklı davranabilir diye." (E16, eLİ, A)*

Bir ebeveyn, iki çocuğunu zekâ seviyesi, bilişsel özellikleri ve ilgi alanları bakımından birbirine benzettiği için iki kardeşe de aynı imkânı sağlayacağını anlatmıştır.

> *"Abide gördüğüm bütün ilgi, merak, dikkat süresi, oyun oynadıklarındaki zevk alanlarının hepsini küçükte de gördüğüm için hep genelde aynı yönde ilerletmeye çalışıyorum. Şu ana kadar iyiyiz bakalım hayırlısı olsun." (E14, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Aile sisteminin en temel iki dinamiği olan ebeveyn tutumu ve kardeşlerle ilişkiler konularında sadece etiketli çocuğu olan ebeveynler görüşlerini bildirmişlerdir. Diğer etiket gruplarındaki ebeveynlerin çocuklarının zekâsı bağlamında bu konuya değinmedikleri görülmüştür. Etiketli çocuğu olan ailelerde bir diğer kardeşin üstün zekâ tanısı alamaması durumunda ebeveynlerin denge kurmakta zorlandıkları ve endişe duydukları görülmektedir. Eğer ailedeki bütün kardeşler üstün zekâ etiketi aldıysa, bu durumda ebeveyn, bütün kardeşlere aynı imkânı sunacağını anlatmıştır.

c. Çevrenin tepkisi

'Etiketin sosyal alana etkisi' temasına ilişkin kodlardan olan 'çevrenin tepkisi' konusunu, çeşitli katılımcılar, aile dışı çevrenin tepkisi ve aile çevresinin tepkisi olarak iki bağlamda ifade etmişlerdir. Çocuğunun zekâ özelliklerine ebeveynin algısına göre çevreden gelen tepkilere dair çeşitli katılımcıların görüşleri bu bölümde örneklendirilmiştir. Bu üst tema çerçevesindeki en yüksek frekansa sahip temalardan biri olan 'çevrenin tepkisi', frekans yoğunluğu dolayısıyla karşımıza çıkan iki tür cevaba dayanılarak daha sade bir anlatım olabilmesi için iki başlıkta incelenmiştir.

c.1. <u>Aile dışı çevrenin tepkisi</u>

Aile dışındaki kişilerden çocuğunun zekâsı ve etiketi hakkında gelen tepkileri ebeveynin algısına göre inceleyen bu başlıkta sadece etiketli ebeveynlerin görüş bildirdiği görülmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketlenmiş olan ebeveynlere göre, ebeveynlerin üstün zekâ etiketine verdikleri tepki, kendi çocuklarının etiket durumuna bağlı olarak değişmektedir. Çocuğu, zekâsı için herhangi tanı almamış ebeveynlerin, üstün zekâ etiketini duyduklarında kendi çocuklarının da böyle bir eğitime dahil olmasını istedikleri, çocuğu etiketli olan ebeveynler tarafından açıklanmaktadır. Fakat çocuğunun etiketi hakkında diğer ebeveynlerden gördükleri ilgi beklentilerini karşılamamaktadır.

> *"Pek de yani aman aman hani böyle çocuğun zekiymiş gibi bir şey olmadı yani. Ha öyle mi falan deyip geçiştirdiler. Belki başka ne diyeyim? Herkes aynı Çocuk Üniversitesi'ne giden velilerle belki konuşsaydık, aynı ortamda bulunsaydık farklı olabilirdi. Ama Çocuk Üniversitesi ile hiç tanışmamış aileler şöyle sadece dediler ki biz de gitsek, bizim çocuğumuz da gitse." (E12, eLİ, A)*

> *"Bu Çocuk Üniversitesi ile ilgili aslında sadece bir kişi var yani bir aile var diyeyim. Çok aşırı dikkat edip hani ben de işte çocuğu sokmak istiyorum ama yani biraz uzakta oturuyorlar ama sokamıyorum ama bizim çocuğumuz kesin üstün zekalı falan tarzı böyle bir denk geldiğim oldu. Dayımın oğlu var ondan sonra onlar da mesela hani böyle işte ya gidiyor mu, aa ne kadar başarılı falan filan yani diyorum ki hani normal bir şey de hani başarılı tamam başarısı bazı konularda işte mesela zihin haritaları, tasarım atölyesi veya bilgisayar yazılım atölyesi tarzı şeyler evet bunlar bana bir avantaj, bana değil çocuğuma bir avantaj sağlıyor." (E16, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, diğer ebeveynlerin kendilerine karşı kıskançlık ve hırs ile yaklaştıklarını gözlemlemektedirler. Ebeveynlere göre, çocuğu etiket almamış ebeveynlerin, etiketli çocuğun durumunu önemsediği, etiketli çocuğun zekâsını kabullendiğine dair tepkiler göstermesine rağmen kendi çocuğunu hırsla etiketli çocuğun başarısına yetiştirmeye çalıştığı görülmektedir.

> *"Ama tabii onlar bana hep şey yapıyorlar "işte tabii Ö. De çok zeki bir çocuk hani bizimkiyle onu biz kıyaslayamayız zaten" filan diye onlar söylüyorlar. O şekilde. Normal karşılıyorlar ama içten içe bilmiyorum. Mesela şimdiki okulundan biri dedi ki … "Ben onu çok çalıştırıyorum yani işte o derste" dedim, aa yok artık" falan mı dedi yani hani orada bir şeyi sezdim ben yani orada "biz o kadar çalışıyoruz hani o çok da çalışmadan bunu yapıyor". Bir hırs var yani o kişide diye ben onu hissettim ama yani ne yapabilirsiniz ki. Çok da umursamıyorum." (E13, eLİ, A)*

> *"Önemserler hatta hep işte maşallah maşallah falan filan (kahkaha) derler tabii ki bütün çocuklara maşallah o ayrı ama bazen dediğim gibi kıskançlık işte hemen benim de oğlum benim de torunum diye muhabbetlere giriyorlar." (E14, eLİ, A)*

> *"…Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor dediğimde "aa senin çocuğun bak üstün zekalıymış" diyorlar. Kendi çocuğunda olsa bu davranışı yapacağını düşünerek söylüyorum ki çünkü bunu yapan kişi genel anlamda bunu da yapar yani öyle tahmin ediyorum." (E16, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının zekâsının çevre tarafından fark edildiğini ve bu konuda onlardan olumlu veya olumsuz geribildirimler aldıklarını belirtmektedirler. Çevredekilerden bazıları

çocuğun zekâsından kaynaklanan davranışlarını takdir ederken, bazılarının da çocuğun etiketinden bahsedilmesini kendini beğenmişlik olarak niteleyebildiği veya nazar korkusuyla konuşulmasını uygun bulmadığının düşünüldüğü görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, bu tepkilerin çocuğun yaşı ilerledikçe azaldığını düşünmektedirler.

> *"Çünkü hiçbir zaman çocuk gibi olmadı dedi geçenlerde bir arkadaşımız komşumuz çünkü çocuğuyla aynı okullardalar hep gözlemleyen birisi, dedi ki zaten Ö. Dedi hiçbir zaman çocuk gibi olmadı dedi." (E13, eLİ, A)*

> *"Dilleri, nasıl doğru kelimeyi seçeyim, hani insanların bakış açısını öngöremiyorsun. Kimisi bunu ukalalık olarak görebiliyor, kimisi kendini beğenmişlik olarak görebiliyor. İşte bazı insanlar nazar olur diye korkuyor. Yani bilmiyorum … İlk etapta insanlar böyle 6 yaşlarındayken bu tür şeyler dile getiriliyordu. Artık 8 yaşına geldi çocuğum, geliyor yani. Bunlar çok konuşulmaz oldu. O bu tür şeyleri insanların çok gözüne sokmuyor artık." (E15, eLİ, A)*

Aile dışından tanıdıkların etiketli çocuğun ebeveynine, çocukla daha fazla ilgilenmesini çünkü etiketli çocuğun "gelecek vaad ettiği"ni söylediği görülmektedir. Toplumda görülen üstün zekânın kurtarıcı rolü burada kendini göstermekte ve etiketli çocuğun ebeveyni üzerinde bir baskı hâline gelmektedir.

> *"Etrafımızda da hani bizim yakınlarımız bize bunu söylerdi yani. Diyorlar "tamam ortancayla da çok ilgileniyorsunuz, çok şey ama o zaten gelebileceği yer bakın belli hani o çocuk ne olursa olsun belli bir yere kadar geliyor ama oğlanı desteklerseniz o çok ilerilere gelebilir. Bu memleket için iyi şeyler yapabilir. Onu da ihmal etmeyin" diye bize söylüyordu arkadaşlarımız … biz ilk 1'e başladığımızda bizde böyle bir sosyal baskı vardı açıkçası. Hani bu çocuğu doğru yerlerde okumasını sağlayın, doğru eğitim almasını sağlayın. Ortancaya tamam çok emek veriyorsunuz. Hani onunla çok ilgileniyorsun ama bu çocuğun da hakkı var. Bununla da ilgilenin. Bakın bu bir iki sene içinde köreliyor bu durum beslenmezse. Bak çok bir zaman kalmadı diye hani etraftan söylüyorlardı." (E15, eLİ, A)*

> *"Hani etrafımızdaki mesela başka çocukları olan aileler geliyorlar, görüyorsun sen onların çocukları bizimki gibi değil, onlar da söylüyorlar "Bak bu çocuğu hani şey yapma değerlendirelim hani bu çocuğun gidebileceği yerler varsa gönderelim" falan diye, destekliyorlar." (E15, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

c.2. Aile çevresinin tepkisi

Aile çevresinin, çocuğun zekâsı ve etiketi için verdiği tepkiler ebeveynlerin algısına göre bu başlıkta incelenmiştir. Sadece etiketli çocuğu olan ebeveynlerin bu konuda görüş bildirdiği görülmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğun nine ve dedeleri, çocuğun zekâsının kendilerinden geçen, kendi genleriyle alakalı olan bir özellik olarak düşündükleri için bununla övünmekte ve her fırsatta bu yönüne ilgi göstermektedirler. Dede ve ninelerin etiketli çocuğun zekâsına dönük tepkisi daha ziyade ilgi şeklindedir ve sebebi bu özelliğin kendilerinden geçtiğini dolayısıyla kendi zekâlarını vurgulamalarıdır. Bu coşkuyla verdikleri tepkilerde çocuğa etiketini fark ettirme, açıkça etiket hakkında konuşma gibi sıkıntılı durumlar oluşturabilmektedirler.

> *"Ama tabii onlar zaten kendilerinin de o genler (kahkaha). O genler onlardan gidiyor. Onu biliyorlar ve hep bununla ilgili konuşuluyor zaten…onlar da kendilerine pay çıkartıp bir gurur da yaşıyorlar. Hani ailede evet farkındalar evet çok da hani ekstra bir şey de değil sanki çünkü bizde de vardı bir şey…" (E13, eLİ, A)*

> *"Onlar bununla çok gurur duyuyorlar. İlk duyduklarında tabii ki benim torunum falan (kahkaha) diye tepki verdiler … ama tabii ki ortamlarda bizim ebeveynlerimizdeki tek eksik bence oydu evet. Bilinçlilerdi, tecrübelilerdi, eğitimlilerdi vesaire ama bu çocuğun yanında konuşmamak gerektiği ile ilgili sıkıntılarımız vardı. İki taraf da bunu mutlaka "E tabi canım benim torunum üstün zekalı olacak kime çekti" falan çocuklar da "anne üstün zekalı ne demek" falan deyip… Biz orada daha böyle normal açıklamalar üstün zekalı falan demeden "oğlum işte evet siz zekisiniz. Baban birçok şeyi anlatıyor. Ama sen de bunu anlıyorsun ve zevkle ilgi ile dinliyorsun." Gibi. Aslında birçok anne baba bunu çocuklarına yapsa konuşsa bunu anlamayacak çocuk yok. Bir de hep şey diyorduk biz onlara "siz zaten folik asit çocuklarısınız. Sizin hepinizin doğduğunda eskiden çocukların gözü kapalı doğardı sizin artık doğuştan gözünüz açık" falan deyip böyle olayı şakaya falan vurup geçiştiriyorduk ama maalesef evet büyüklerinizde bunu direkt onların yanlarında konuşma olayları oldu. Ama biz hep böyle kapatmaya çalıştık. Tampon bölge olmaya çalıştık. Hem kızmıyorsun anneanneye, babaanneye, dedeye hem işte "onlar bilmiyorlardı" falan diye anlatmaya çalıştık. Onlar hala "nereden bilmiyorlardı, onlar aralarında konuşuyorlardı" falan diye savundular tabii." (E14, eLİ, A)*

Akrabalardan çocuğun etiketini önemseyenler olduğu gibi hiç ilgilenmeyenlerin de olduğu belirtilmiştir. Çocuğun zekâsının, akrabalar arasında dikkat çeken, konu edilen bir durum olduğunda ondan gelecekle ilgili beklentilerin ifade edildiği görülmektedir.

> *"Etrafta ailemizde yine o şekilde hani söylüyorlardı bu çok farklı çok zeki diye, ona da söylüyorlardı. Gerçekten öyle … Yani mesela amcaları falan ona sorular sorduğu zaman dayıları teyzeleri sorduğu zaman maşallah A. sen doktor olacaksın, bakacaksın bize falan diye hani ona söylerler. Hani aferin oğluma, biz bunları lisede ortaokulda öğreniyorduk. Mesela toplamada, çıkarmada o zamanlar öyleydi. Sordukları zaman cevapları bizi şaşırtırdı, etrafındakileri de şaşırtırdı … Çevremizin de akrabalarımızın da dikkatini çekiyor, hoşlarına gidiyor. Tabi o ortamı sıcaklaştırıyor, insanların aralarında hani çok ortak bir paylaşım yoksa bir paylaşım konusu oluşturuyor, gülüyor insanlar. Başka sorular sormaya başlıyorlar. Masaya renk geliyor yani." (E15, eLİ, A)*

> *"Yani anneanne, babaanne, dede yani pek böyle şeyleri önemsemiyorlar, ilgilenmediler öyle şeylerle, uzaktalar zaten. Uzaktalar, yakınımızda değiller, yakınımızda amcaları var. Mesela amcası demişti ki ben onda değişik bir şey olduğunu anlamıştım dedi." (E12, eLİ, A)*

Etiketli çocuğun gelişimini görmüş olan yakın akrabalar şaşırmamakta, etiket haberini beklemektedirler. Ebeveynler, bu durumun bazı ailelerde yaşı yakın olan çocuklar ve ebeveynleri arasında kıskançlıklara yol açabileceğini ifade etmiştir.

"Sadece işte kardeşimin eşi "ya ben zaten fark ediyordum. Bu başka bir çocuk" dedi. Her türlü fark ediliyor. Çünkü benim çocuğum da var, 5 ay araları bir de öyle bir durum çok yakın zamanlarda bütün gelişimlerini gördük gözlemledik, yani hiç şaşırmadı. Öyle söyleyeyim. Görüyordu çünkü farkı. Onun dışında dediğim gibi öyle çok da ekstra bir şey olmadı sanki … Kıyaslamak ister istemez oluyor ama şey değil böyle yani ikisi de evet farklı ama hani o da tabii sonuçta yine çok zeki (kahkaha) bir çocuk olduğu için öyle çok da fazla aralarında uçurumlar olmadığı için ve tabii kişisel olarak yaklaşımları böyle onların da belki bir sürü ailede şey olabilir kıskançlıklar yaratılabilir çocuklar arasında. Bizde öyle bir şey olmadı en azından şimdiye kadar. Çok her zaman iyi geçindiler. Çok farklılar belki karakter olarak ama dediğim gibi zaten zekâ olarak çok yakınlar. Farkında iki farklı çocuk hatta şimdi bir küçüğümüz daha var yeğenim. O da bambaşka mesela ama mesela ne oluyor? Ö. İle onun benzer özellikleri bazen dikkat çekiyor ve konuşuluyor. Ama yani şey değil hiçbir problem yaratmadı." (E13, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Aileden ve aile dışından çocuğun zekâ durumu ve etiketi hakkında gelen tepkiler ebeveynin algısına göre incelenmiştir. Sadece etiketli çocuğu olan ebeveynlerin görüş bildirmiş olması, çevrenin etikete dair tepkisi konusunun diğer etiket gruplarının gündeminde olmadığını göstermektedir denilebilir. Hem ailede hem de aile dışı çevrede çocuğun etiketinin dikkat çektiği görülmektedir. Aile dışında gelecekte üstün zekânın topluma katkısından bahsedilirken aile içinde kendilerine katkısı ön plandadır. Aile dışından gelen tepkilerin etiketli çocuğu olan ebeveynin beklentisini karşılamadığı görülürken, zaman zaman hem aile içinde hem de aile dışında kıskançlık ve hırs yaratabildiği gibi aynı zamanda aile içinde bir övünme meselesi olarak da değerlendirildiği görülmektedir.

d. Çevreyle paylaşma

'Etiketin sosyal alana etkisi' temasına ilişkin kodlardan olan 'çevreyle paylaşma' konusu, ebeveynlerin etiketi ilk duyduklarında kimlerle, nasıl paylaştıkları ve çocuklarının etiketinden nasıl, ne şekilde bahsediyor oldukları bağlamlarında değerlendirilmiştir. Çevreyle çocuğunun etiketini, zekâ özelliklerini paylaşmaya dair etkenlerin neler olduğu belirlenmiş ve çeşitli katılımcıların görüşleriyle örneklendirilmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâ testi sonucunu öğrendiklerinde bu bilgiyi bir mutluluk haberi olarak görmüşler ve sevdikleriyle hemen heyecanla paylaşmayı tercih etmişlerdir. Çocukları tanı aldığında akrabalarına haber vermek sık görülen bir davranış olmaktadır.

"İlk duyduğumda çok mutlu oldum çok gurur duydum. Hemen kimi arayıp söyleyebilirim dedim (kahkaka). İlk önce kız kardeşimle annemi aradım. Duyunca önce bir tabii ki sevdiklerimle bunu paylaştım." (E14, eLİ, A)

"Eşim ve ben, diğer kardeşleriyle paylaştım hemen … Sonra amcaları falan teyzesi olabilir." (E12, eLİ, A)

Çocuğunun etiketini, girdiği ortamlarda özellikle bu konudan söz açarak anlatan ebeveynler olduğu da görülmektedir. Etiketin öğrenilmesinin üstünden zaman geçtikçe ebeveynin her ortamda artık eskiden duyduğu heyecanla çocuğunun etiketini paylaşmadığı, sadece sosyal medyada başarılarını paylaşmakta olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla sosyal etki açısından etiketin alınmasından sonra geçen zamanın da önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

"…başka okula geçtiğimizde ben önce bunu gözlerine tabii ki sokmadım çünkü çocuğumun dediğim gibi o 4-5 yılı geçtik ya artık, bir sindirdik tabii (kahkaha) … Yani ilk başlarda tabii bu gurur duyabileceğim bir şey olduğu için bunu çok lafın arasına sıkıştırdığım olmuştu. 5,5-6 yaşlarında. Ama sonra biraz nazara da inandığım için herhalde biraz geri çekildim. Bir de mutlaka benim çocuklarımı zaten sosyal medyayı da çok kullanan bir anneyim. Başarılarını bir şekilde paylaşıyorum ama bunu gerçekten insanların gözüne sokmak için değil. Benim daha önce kaybolan fotoğraflarımdan dolayı aslında arşiv olarak kullanmak istediğim için de sosyal medyayı çok ciddi anlamda kullanıyorum. Ama birçok platforma da üye olduğum için de sosyal medyayı kullanıyorum. Tabii ki oradaki alanlarda hem kullandığın fotoğraflardan çocuklarımla ilgili başarılar hem de bir ortamda gerçekten bir şeyle ilgili bilgi sahibi olduğum bilindiğinde hani bana döndüğünde mutlaka konu bir şekilde oraya geliyor. Hani başta kendim bilerek söylediğim olmuştu. Ama şu an gerçekten bilerek söylemiyorum." (E14, eLİ, A)

Çocuğu etiketli olan ebeveynler, ilk önce çocuklarının etiketinden genel olarak bulunduğu ortamlarda bahsetmediğini söyleyerek söze başlamışlardır. Ancak bazı meşrulaştırma stratejileri kullanarak çocuklarının tanısından, zekâsından, etiketinden çevrelerine bahsettikleri görülmektedir. Bu stratejilerden biri istisna olarak tanımladıkları durumlarda, çocuklarının etiketini paylaştıklarını belirtmeleri olmuştur. Zekâ, ancak bir konu olarak sohbet içinde geçtiğinde çocuklarından bahsettiklerini söylemişlerdir. Ayrıca diğer ebeveynlere bahsederek onların da çocuğunun zekâsı hakkında merak duyup bu eğitimlerden faydalanmasını sağladıklarını anlatarak çocuğunun etiketinden bahsetmenin sebebini meşru bir zeminde açıklamaya gayret etmişlerdir.

"Ben her yerde söylemedim bunu. Herkesle paylaşmadım. Sadece hani belki şeyden çıkar bir laftan çıkar ne bileyim bir muhabbette geçer o zaman söyledim. Çok da şey yapmadım böyle yani herkese anlatıp gezmedim. Şey söylemedim yani çocuğum Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor şöyle falan demedim … Bahsediyorum bundan. Hatta birkaç arkadaşa vesile oldum ben. Şöyle şöyle yapacaksın dedim, yol gösterdim. Gittiler, kazananlar oldu. Gidiyorlar şu anda da. Onlar da istediler. Aa biz de bir şey yapalım, bizim çocuğumuz da gitsin diye bizimle beraber fark ettiler çocuklarında böyle bir şey olabileceğini. Tabii bazıları istedi ama gidemedi. Bakalım bizimkinin nasılmış diye herkes merak etmeye başladı … Başka çevremizde yani çocuğu olup da belki hani aynı yaşta olan çocuğu olan arkadaşlarla siz de hani yararlanmak ister misiniz? O bakımdan yani paylaştık." (E12, eLİ, A)

"Genel anlamda pek söylemem. Sadece çok aşırı ortamda mesela bazı çocuklar şey olduğunda bir denesen acaba olur mu diye hani. Çünkü bazı benzer özellikleri olduğunu düşündüğümde sen

de bir denesen derim. Sonrasında ardından sen denedin mi falan dediğinde, evet ben bunu denedim. Hani orası da çocuklara iyi bir eğitim veriyor. En azından bu şekilde davranmak yerine daha etkili olur diye fikrimi paylaşıyorum ama hani dediğim gibi herhangi bir ortama girip de aaa benim çocuğum üstün zekalı falan diye bir şey söz konusu değil, sevmiyorum da o konuda öyle şeyler söylemeyi. Ama diyenler de var. Hani mesela bazen bakıldığı özellikle ilk dediğim gibi Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor dediğimde "aa senin çocuğun bak üstün zekalıymış" diyorlar. Kendi çocuğunda olsa bunu davranışını yapacağını düşünerek söylüyorum ki çünkü bunu yapan kişi genel anlamda bunu da yapar yani öyle tahmin ediyorum." (E16, eLİ, A)

Ebeveynler çocuğunun zekâsının dışarıdan diğer insanlar tarafından fark edilebildiğini düşündükleri için açıklama ihtiyacı hissettiklerini ve bu konuyu soranlara söylediklerini belirtmişlerdir.

"…yani hep fark edilen bir çocuk oldu. Yani zekasıyla evet senin çocuğun gerçekten farklı bir çocuk. Ya bu çocuk çok başka türlü düşünüyor diye hep öyle çok anlaşılıyordu. Yani hep ortamlarda bir şekilde anlaşılıyor. Yani o da bununla ilgili bazen konuşturmayı gerektiriyor … Yani işte bizim anne, baba, kardeşlerimiz biliyor. Zaten dediğim gibi dışarıdan da fark ediliyor." (E13, eLİ, A)

"Genellikle arkadaş ortamlarına girdiğimizde çocuklarımın bu durumu tabii biliniyor. Konuşuyoruz." (E14, eLİ, A)

"Eğer bana kişisel olarak bir soru sorulduysa zekasını söylüyorum. Hani zaten kendileri de az çok fark ediyorlar." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğunun etiketini paylaşırken gözettikleri bir diğer etmen, paylaştıkları kişilerin özellikleri olmaktadır. Çocuklarının zekâ durumunu, zekâsıyla ön plana çıkan bir çocuğu olduğunu düşündükleri ebeveynlerle paylaşmayı tercih etmektedirler. Diğer ebeveynler ise kendi çocuğuyla etiketli çocuğun farkını kolaylıkla fark ettiği ve etiketli çocuğu olan ebeveyne bunu söylediği için etiketli ebeveynlerin kendilerinin söylemelerine gerek kalmamaktadır.

"Ya ben onlara da işte çok fazla şey yapmak istemiyorum ancak onu konuşabileceğim kişiler zaten kendi çocuklarında da böyle biraz özellikleri olan kişiler oluyor. Yani çok diğerleriyle bu konuyu üstünü basarak şey yapmıyorum. Ama tabii onlar bana hep şey yapıyorlar "işte tabii Ö. De çok zeki bir çocuk hani bizimkiyle onu biz kıyaslayamayız zaten" filan diye onlar söylüyorlar. O şekilde." (E13, eLİ, A)

Ebeveynler bazı zamanlarda çocuğunun etiketinden, zekâsından bahsetmemeyi tercih etmektedirler. Ebeveynlerin çevreyle etiketi paylaşmamasının sebeplerinden biri kıskançlık ihtimali ve diğer ebeveynlerin, kendisinin ulaştığı imkânlara ulaşıp ulaşamayacakları olmaktadır. Bir diğer sebep olarak da kardeşler arasında bir kıyaslama ihtimali doğurabilmesi olarak düşünülmüştür. 'Duygusal etki' temasında ele alınacak olan nazar kodu da ebeveynin çocuğunun etiketini çevreyle paylaşmamayı tercih etme sebeplerinden biridir.

"Önemserler hatta hep işte maşallah maşallah falan filan (kahkaha) derler tabii ki bütün çocuklara maşallah o ayrı ama bazen dediğim gibi kıskançlık işte hemen benim de oğlum benim de torunum diye muhabbetlere giriyorlar. O yüzden özellikle akraba çevremde bunu söylemiyorum. Bir de ben

Hataylıyım. Hatay'da üstünler ile ilgili bir okul yok. Üstünlerle ilgili bir eğitim yok ya da böyle bir düşünme becerileri dersleri ile ilgili bir anlayış yok. Dolayısıyla o ortamlarda bunları söylemekten biraz da kaçınıyorum ama kendi ortamında İstanbul'daki arkadaş çevremde ve ortamda hani bunu söylemekten zaten dediğim gibi mutlaka tecrübelerim bir şekilde ortaya çıktığında ve onlar bunu anladığında konu mutlaka oraya geliyor ve hani bunu da söylemekten çok da çekinmem, tecrübelerimi paylaşıyorum." (E14, eLİ, A)

"Bir de bu çok dillendirilsin istemedim açıkçası. Nedenini hiç bilmiyorum. Bilmiyorum belki de hani konuşmak istemedim bilmiyorum. Sebebi ortanca çocuğum olabilir. Ortancam ile kıyaslanmasını istememem bu konuyu konuşmamı engelliyor." (E15, eLİ, A)

"Önce eşimle konuştuk. Sonra babaannemizle konuştuk. Daha sonra da kayıt için başvuruda bulunduk. Eşim direkt hani beni özellikle o konuda hani şey yapar mıyım diye hani "aa benim çocuğum üstün zekalı ya tamam falan filan" tarzı yapar mıyım düşüncesiyle özellikle beni direkt tembihledi hani bu çocuğa karşı objektif olacağız. Herhangi bir ekstradan bir özellik yapmayacağız. Çünkü ileride kardeşine karşı da daha farklı davranabilir diye. O yüzden de biz de öyle bir karar aldık ailece ve ona hiçbir zaman hani "sen üstün zekalısın, sen işte şeysin" falan tarzı bir yaklaşımda bulunmadık." (E16, eLİ, A)

Etiketin çocukla paylaşılması da zaman zaman söz konusu olmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerden, çocuğunun zekî olduğu bilgisini, onu motive etmek için açıkça onunla paylaşan ama bu paylaşımda herhangi bir terim kullanmayanlar olduğu görülmektedir. Yakın çevresindeki akrabalarının çocukla terimi bile paylaşmış olabileceği ebeveynler tarafından belirtilmiştir. Çocuğunun etiketinden bahsederken hangi terimin tercih edilmesi gerektiği, hangisinin doğru olduğu etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından çekinceyle karşılanmaktadır. Ayrıca bu ifadelerde çocuğun iyi olduğu alanın açıkça belirtiliyor olması, yeterince başarılı olmadığı düşünülen alanın ise çocuğun yetenekli olmadığı değil iradî olarak sevmediği bir alan olarak nitelendirilmesi dikkat çekmektedir.

"Ona ben hep şu şekilde söylüyorum özgüvenini artırmak için "oğlum sen arkadaşlarından arkadaşlarınla aranda kıyasladığın zaman sen matematikte bazı konularda çok iyisin. Aslında çalışırsan çok daha iyi olabilirsin" diyorum yani. Terim olarak bilmez. Onu genelde ben çok deklare etmemeye çalışıyorum. Yani kendi oğluma da başkalarına da ama bunu etrafta mesela kuzenleri var hani amcaları, halaları, teyzeleri onlar hani dedilerse de bilmiyorum yani. O terimi kendi biz bir aradayken kullanmadık. Senin zekâ seviyen iyi, yüksek hani oğlum sen öğrenebilirsin, hani İngilizceyi çok sevmez. Hani onu o konuda yüreklendirmek için bazen diyorum "bak senin zekâ seviyen iyi sen okursan birkaç defa çalışırsan bunu yapabilirsin, senin için bebek işi" derim mesela onu yüreklendirmek için. O kadar … Açıkçası insan çekiniyor yani nasıl doğru bir terim kullanacağını bilemiyorsun." (E15, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

e. Rekabet

‘Etiketin sosyal alana etkisi’ temasına ilişkin kodlardan olan ‘rekabet’, kıyaslamanın ileri boyutu olarak çocukların ötekiyle arasında kuracağı sıralama, birbirini geçmeye gayret etme temelli bir ilişki geliştirmesi yönündeki ebeveyn algısını irdelemektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının rekabet temelli kişilik özelliklerini ve davranışlarını vurgulamaktadırlar. Aynı zamanda bu özelliklerinin ebeveynin tutumunun bir yansıması olduğu ebeveynlerin ifadelerinde görülmektedir.

> *“Yarışmacı ruhlular yani sürekli en önce vermeliyim. İkisinde de maalesef o var ve bu da beni çok üzüyor. Çünkü her zaman onlara bunu söylüyorum. Aslında ilk verenin değil her zaman tamamen düzgün detaylı hani çok da onları işte yanlış yapmayın falan filan tarzında değil ama daha doğru daha bilgisini yansıtacak daha açıklamalı ve daha düzgün bir sonuç verebilmeleri için ilk verenin değil detaylı bakıp emin olduktan sonra verenin daha doğru olduğunu söylüyorum. Biraz biraz oturttum.” (E14, eLİ, A)*

> *“…atıyorum o dönem bir şeyi hırsla yapıp pardon hırslanıp yapamadıkları zaman öğretmenimizin … Yani bir çocuk yarışmacı ruhluysa onu biraz nasıl törpüleyebilirim, bir çocuk tamamen koyvermişse onu biraz ortama nasıl sağlayabilirim biraz daha nasıl yarışmacı yapabilirim, ya da çok hırs varsa ve bu ona zarar veriyorsa hırsı iyi yönde nasıl kullanabilirim gibi hani ben okuduğu okulda farklı eğitimden çok faydalandığını düşünüyorum.” (E14, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin algısına göre rekabet başarıyla bağlantılıdır. Hatta rekabet etiketli çocuğu olan ebeveyn tarafından talep edilmektedir.

> *“İnsanlar bir şekilde neyde iyiyse onda yarışıyor yani. Aşçılıkta bile yarışılıyor. Her şeyde yarışılıyor yani o yüzden insanların yetenekleri neyse onu ortalamaya çekmeye gerek yok … Bence iyi olduğunuz konuda şey yapmamız lazım biraz zorlamamız lazım, daha iyiye taşıyabilmemiz lazım.” (E15, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketsiz olan ve normal gelişim gösteren ebeveynler, rekabeti çocuklarından uzak tutmaya, onları birer yarışçı gibi görmemeye gayret göstermekte; kendilerinin çocukları için bir başkasıyla rekabet yerine kendini aşma hedefiyle daha barışçıl hareket etmesine çalışmaktadırlar.

> *“Hiçbir zaman bir yarış atı niteliğinde çocuğu koşturmadık. İşte şu puanı almazsan okula gelme veya üzülürüz şundan dolayı arkadaşından geri olursan şu puanı alamazsan işte sana şunu yapamayız gibi bir durum içerisinde olmadık … Şimdi A.B., ellerinizden öper, herhangi bir yarış içerisinde değil ancak yapması gereken bir şey varsa onu neticelendirmek üzere hareket eder. Ertelemek boş vermek adına değil. Ne gerekiyorsa yani yapabileceği şey neyse onu sonuna kadar yapar ve götürür.” (E2, eSİZ, B)*

> *“Halbuki onlar kendilerinin elde ettiği başarıyı aşma gibi bir hedefe kilitlendiler. Biz de ona kilitlendik. Evlatlarımızın bir önceki başarısından daha üstteki bir başarıyı elde etmelerini sağladık. Özellikle ben bunu çok düzgün yaşadım. Bu mesele benim üç çocuğumu birbiriyle*

kıyaslamamamı da sağladı. Her çocuğun kendi başarısını aşma gibi bir hedefinin konulmuş olması hem öğrencilere hem velilere bizlere, dolayısıyla ben T.'yi kendi içinde "aaa bak bir önceki hareketinden daha başarılı bir hareket, bir önceki aldığın sonuçtan daha başarılı bir sonuç" diye tebrik ettim; N.'yi o şekilde tebrik ettim; A.'yı o şekilde tebrik ettim. Onlar hep kendilerini başarılı hissettiler dolayısıyla. Hiç kimseyle mukayese edilmedikleri için, bir sıralama yapılmadığı için, birinci olmak gibi bir hedefleri olmadığı için hep bir önceki başarından daha iyi; bu kendini aşma hedefi işte. İşte bu olayla mücadele edemiyordum artık mücadele ediyorum. Bu sınavdan başarılı olamıyordum artık bak biraz daha alıyorum biraz daha alıyorum diye. O yüzden de çok daha az belki mücadele ederek, daha az uğraşarak, çok daha az gerginlikler yaşayarak çocuklarımda başarıyı elde ettiğimizi düşünüyorum." (E4, eSİZ, A)

"…onların daha iyi olmasını sürekli aşılama ve çocuklarında hep birinci olma hırsı yaratma, sen bunu yaparsın, en iyisini yaparsın gibi çocukları hep böyle bir şey eğitiyoruz eğitiyorlar daha doğrusu, gerçi bizim de yaptığımız oluyor tabii arada ama hani bunu bariz bir şekilde görebiliyorsun." (E10, NGG, A)

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin algısına göre rekabet anlayışı ebeveyn-çocuk arasındaki iletişimi zedelemekte, ebeveynde kaygı yaratmakta ve ebeveynler bundan kaçınmaktadırlar.

"… (etiketlenmediği için) kaygılanmadık, neden kaygılanmadık, çünkü çocuğumuz özel sınıfta da en başarılı sınıfta da olsaydı en başarısız sınıfta da olsaydı kaygılanacaktık. En başarılı sınıfta olsaydı yarış gibi bir havanın içerisinde olacaktı ve kaygılanacaktık veya biz de onu o havaya sokup yanlış iletişim kuracaktık." (E4, eSİZ, A)

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin çevrelerinde rekabet ile hareket eden ebeveynler bulunmakta kendileri de bundan kaçınmaktadırlar.

"Kendi çevremdeki örneklerden bakarsam şöyle istiyorlar çocuğum üstün zekalı olsun, karşı taraftakilere göre biraz daha kendini gösterebilirsin sivrilebilsin tabir-i caizse. Yani o kendini ispat edebilsin diye bakıyorlar. Yani çevremdeki örneklerden ablamdan olsun en basit örneği yakın olarak vereyim … Yani tek çocuk daha üstün olsun sınıfta daha başarılı olsun ama bakıyorsunuz hani her yaş grubunun aslında her çocuğun kendine ait bir özelliği var. O özellikte yetiştirmesi doğrultusunda kanaatindeyiz. Hani çok üstün zekalı değil kendini geliştirebileceği yerde daha iyi bir şekilde ilerlesin diye istiyoruz … Hiçbir zaman ya bu çocuk çok üstünmüş karşı taraf üstünmüş bizim çocuğumuz onun altında kalmış diye bir düşünceye girmiyoruz açıkçası." (E5, eSİZ, B)

Zihindeki kıyaslama yaklaşımı, sıralama alt yapısı, yanlış başarı tanımı, ülkemizin sınav sistemi gibi faktörler, ebeveynlerin çocuğu ile öteki arasında kurduğu ilişkiyi rekabet ve yarış temeline oturturken, bir yandan da bunların rekabet anlayışını çocuğun kişilik gelişimine hâkim kılmakta etkili olduğu görülmektedir. Ancak etiketli çocuğu olan ebeveynler rekabeti desteklerken, etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise çocuklarını rekabetten uzak tutmaktadırlar. Bu etiket etkisi bağlamında ortaya anlamlı bir fark koymaktadır.

f. Önemseyenler

'Etiketin sosyal alana etkisi' temasına ilişkin kodlardan olan 'önemseyenler' konusunu, çeşitli katılımcılar, etiketi kimlerin önemsediği ve önemsemelerinin göstergeleri bağlamında ifade

etmişlerdir. Çocuğunun zekâ özelliklerini ve etiketini önemseyenler hakkında çeşitli katılımcıların görüşleri bu bölümde örneklendirilmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Katılımcılardan bazıları, etiketi ve çocuklarının zekâsını, en çok anne ve baba olarak kendilerinin, bazıları ise nine ve dedelerin önemsediklerini belirtmişlerdir.

> *"En çok babası önemsiyor. Babası ve ben, yani biz önemsiyoruz. Bizden başka babaanne, anneanne hani onlar da sevinir." (E12, eLİ, A)*

> *"Vallahi en çok önemseyen bence biz anne baba olarak bir de dedelerimiz (kahkaha) … Önemsememin en büyük göstergesi her şeyi ile ilgilenmek." (E13, eLİ, A)*

> *"Anneannemiz. Önemsemek yani şöyle hani bak benim işte torunum Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor vesaire tarzı böyle hani daha bir böyle şey hani genelde dediğim gibi anneannemizin öyle bazen denk de geldim açıkçası denk gelmesem de yapacağını da tahmin ediyorum." (E16, eLİ, A)*

Anne, baba, nine ve dedelerden sonra ise teyze, amca, yakın akrabaların dikkatini çektiği ve onların da sevindikleri görülmektedir. Etiketi ilk öğrendikleri zamanlarda yakın akrabalarının çocuğun zekâsını doğru değerlendirmek için ebeveyne ısrar ettiğinden bahsedilmiştir.

> *"Teyzesi çok sevinmişti." (E12, eLİ, A)*

> *"Çevremizin de akrabalarımızın da dikkatini çekiyor, hoşlarına gidiyor…" (E15, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

g. Öğretmenin etikete karşı tutumu

Bu kod, öğretmenin zekâ ve etikete karşı tutumunu ebeveynlerin algısıyla açıklamaktadır. Sadece etiketli çocuğu olan ebeveynlerden bu konuda görüş bildirenler olmuştur. Diğer iki etiket grubu hiçbir görüşünde bu konuya değinmemiştir. Çocuklarla yoğunlukla muhatap olan kişi olarak öğretmenin, ebeveynin algısına göre etikete ve etiketli çocuğa karşı tutumu hakkında çeşitli katılımcıların görüşleri bu bölümde örneklendirilmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, öğretmenlerin çocuğun zekâsını kolaylıkla fark ettiğini, onunla herkesten farklı bir şekilde ilgilendiğini gözlemlemişlerdir. Öğretmenlerin, bursluluk sınavlarına yönlendirmesi sık rastlanan durumlar olarak görülmektedir.

"Ama dediğim gibi öğretmen çevreleri özellikle çok net fark ettiler." (E13, eLİ, A)

"Kendi öğretmeni de zaten o anlamda çok şey yapıyordu oğlumun peşindeydi yani." (E15, eLİ, A)

"Yok olmadı. Açıkçası o zaman çok da bunların farkında değildik ama öğretmenimizin yönlendirmesiyle farkına varmaya başladık. Ama hani az önce bile küçük oğlumun ilkokul öğretmeniyle görüştüğümde "ya oğlunuz zehir zehir beni öldürüyor" falan filan dedi. Yani hep genelde bizim öğretmen yönlendirmelerimiz oldu. Acayip dedi yani bu çocuğu hani mutlaka bursluluk falan ama tabii şu anda D. Koleji'yle ilgili sıkıntı olduğu için bizim öğretmenimizin de ayrılma ihtimali var, büyük ihtimalle istifa edecek. Hani küçük gerçekten abisinin yolunda. Hiç boşa bir yere göndermeyin. İyi bir okula burs alıp göndermeye çalışın dedi. Gerçekten zehir gibi. Hani bizde hep öğretmen yönlendirmesi söz konusu oldu. PDR olmamasına rağmen ki bu öğretmenimiz bizim çok eski 65 yaşında bir öğretmen olmasına rağmen üstün zekalı şu bu bir ayrımı yok. Böyle bir kavram biliyorsunuz daha yeni yıllarda yeni jenerasyonda olan bir kavram sadece onun bahsettiği çok akıllı ve zeki olduğu." (E14, eLİ, A)

Ebeveynlere göre bazı öğretmenlerin etiketi öğrendikten sonra tavırlarında herhangi değişiklik gözlenmemektedir. Fakat ebeveynler, öğretmenlerin kendilerine yansıtmasalar da zekî çocuk ile çalışmaktan hoşlandığını ve çevresine bunu anlattığını belirtmişlerdir.

"Öğretmenine söyledim. Kesinlikle davranışları farklılaşmadı. Çünkü dediğim gibi öğretmenimiz biraz idealist bir öğretmen olduğu için her çocuk benim gözümde aynıdır. Kendine göre farklılıkları vardır. Hatta ben dedim sokmaya düşünüyorum ne dersiniz diye bir soru sorduğunda "gerek var mı sizce" diye bir yaklaşımda bulundu. Ben de dedim hani bu bilmiyorum ama dedim hani evde bu kadar sıkıldım ettim. Siz bilirsiniz dedi sonrasında daha sonra bir geçen sene bu BİLSEM'in son sınavları olduğundan dolayı girmesini isteyen veliler var mı falan diye bize bir soru sordu. Biz de sonrasında hani kendi belirlediği bazı öğrenciler varmış ki ekstradan isteyen varsa onları da şey yapalım diye. Sonra Çocuk Üniversitesi'ne giden var mı hani aranızda? Diye bir sorusu olmuş. O zaman da oğlum ben gidiyorum dedikten sonra "tamam, istersen sen BİLSEM'e girmeyebilirsin. BİLSEM ile aynı şeyde nasılsa. Hani sen zaten yolunda ilerliyorsun." Gibi bir şey vermiş ama onun dışında derslerde veya şeylerde herhangi bir ters veya pozitif ya da negatif bir yönde bir şeyi olmuyor. Direkt objektif." (E16, eLİ, A)

"Evet. İlkokul öğretmeni şeydi bu konuda hiç ekstra bir şey farklılık falan yansıtmadı çocuğuma. Yani hani mesela diyordum ya o yazıları çok kötü falan diye yani o hep böyle onun olumsuz şeylerinin üzerine durdu. Bize de onu yansıttı. Ama muhtemelen çocuğuma da öyle. Yani öyle çok özel, işte farklı bir çocuk bu filan evet bunun farkındaydı. Evet hoşuna da giden şeyler sonuçta her öğretmen hoşlanır yani böyle çocuklarla çalışmaktan, vardı. Mesela ben biliyorum başka öğretmen arkadaşları ile falan da bunu paylaştıklarını biliyorum. Ama çocuğuma da bize de öyle çok ekstra bir şekilde yansıtmadı onu yani bize hiçbir zaman öyle "aa oğlunuz çok şey bir çocuk" falan yok, normal bir çocuk olarak yansıttı. Olumsuzluklarını daha çok güçlendirmek manasında söyledi. İşte çok dağınık, çantası şey, derli toplu olmasını istemesi o tarz şeyler. Mesela ilk andan itibaren okuma yazmayı bildiği için ekstra kitaplar falan veriyordu. Çünkü öbür derslerde falan da ona kitap veriyormuş mesela o ekstra okuyormuş, yani sınıf ortamında da öyle bir dengeyi sağlamak için gayret etti." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğun daha önce okul dışında kazandığı madalya ve kupaları, okul ve öğretmenler ailesinden isteyerek, tören gibi diğer öğrencilerin ve velilerin de olduğu ortamlarda ilan etmektedirler. Bu süreçte çocuğun etiketini diğer velilerin ve öğretmenlerin duyduğu, etiket bilgisinin yayıldığı görülmektedir. Okul ve öğretmenlerin, etiketli çocuğun okul dışında da olsa kazandığı ödülleri okulda diğer öğrenci ve velilerin önünde sergilemek istemesi, etiketli çocuğa bir katkı değil aksine onu kendi reklamı için onu kullanması anlamına gelebilir.

> *"O süreçte çocuğumun zaten okuldaki başarıları olunca hani onlar bize bunu paylaşmak istediğini söylediler. Mesela matematik başarısı varsa matematik öğretmeni işte bana şey dedi oğlunuzun atıyorum madalyası varsa ya da plaketi varsa getirsin. Ben de işte törende oğlunuza bunu yapayım diye. Tabii bu süreçte bu dağıldı, bizim veliler duydu öğretmenler duydu ama biraz haset yani o kıskançlıkla ilgili şeylerimiz mutlaka oldu … öğretmenlerimiz bununla ilgili hep destek oldular." (E14, eLİ, A)*

Öğretmenin ve okul yönetiminin etiketli çocuğa ayrıcalıklı bir muamelede bulunması ebeveynin anlattığı deneyimlerden yola çıkılarak anlaşılmaktadır. Çocuk, üstün zekâlılara özgü eğitim programına girmeye hak kazanamamış olsa da öğretmenin ısrarla her sene çocuğu teste göndermesi ve denemesi ile ebeveynin planlarının uyumlu olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin bu gibi durumlardan, ayrıcalıklı yaklaşımdan, üstün zekâ uygulamaları yönlendirmesinden epeyce memnun olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu davranışla veli memnuniyeti gözetilerek okulun kendine sektörel bir yatırım yaptığı düşünülmektedir. Ayrıca ebeveynin, net olarak hatırlayamamış olsa da test sonucuna dair bir puandan bahsetmiş olması dikkat çekicidir.

> *"Yani bazı sınavlar mecburi sınavlar değil. Okul yönlendirme yapar ya da yapmaz, okulun yönlendirmesinin mecburi olmadığı sınavlar. Ama bizim dışarıdan bildiğimiz sınavlar olduğu için hani ben gidiyorum ki müdür yardımcısına yani böyle bir sınav var okuldan başvuru yapmamız gerekiyormuş dediklerinde mutlaka bana hep destek oldular. Yani o konuda desteklerini gördüm. Çünkü üstün oldukları bildiği zaman bu çocuğu gerçekten heba etmek istemiyorlar ya da atıyorum ben şey dedim oğlum işte cumartesi günü Cağaloğlu'nda akşama kadar bir etkinlik vardı. Rahatlıkla izin alabildik." (E14, eLİ, A)*

> *"Kızım geçen sene de BİLSEM sınavına girdi. Geçen sene kaç puan aldı tam bilmiyorum. 180 miydi öyle bir şeydi galiba ama dediğim gibi biraz da tabletten falan uzak olduğumuz için hani ay bastım gitti falan filan muhabbeti olmadığı için bu sene öğretmenimiz tekrardan 3 sene boyunca tekrar tekrar ben denettireceğim diye söyledi. Bu sene tekrardan deneyecek. Eğer ki BİLSEM'i kazanamayıp Çocuk Üniversitesi'ni kazanırsa Çocuk Üniversitesi'nde devam etmeyi planlıyoruz." (E16, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli ebeveynlerin algısına göre, zekî çocuğu en sık ve çabuk fark eden kişilerin öğretmenler olduğu, fark ettiğinde çocuğu üstün zekâlılara özgü eğitime ve zekâ testine yönlendirdikleri,

öğretmenlerin çocuğun zekâsı dolayısıyla ona gösterdikleri ilginin farklılaştığı, bazı öğretmenlerin de bu ilgiyi dengede tutabildiği görülmektedir.

h. Çevrenin beklentisi

Bu kod, çevrenin ebeveynin algısına göre etiketli çocuktan beklentilerini incelemektedir. Çeşitli katılımcılar çevrelerinde etiketli çocuk için beklentiyi, kariyer, her alanda başarı ve hatasızlık bağlamlarında ifade etmişlerdir. Bu kod için sadece etiketli çocukların ebeveynlerinin görüş bildirdiği görülmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çevrelerinin etiketi öğrendikten sonra çocuktan kariyer, hatasızlık, başarı, geniş performans ve bilgi gibi beklentiler oluştuğunu gözlemlemektedirler. Etiketin oluşturduğu beklentinin ebeveyn için olduğu kadar çevre için de söz konusu olduğu görülmektedir. Burada bahsedilen beklenti ve içeriğinin sadece çevreyle değil aynı zamanda ebeveynin algısıyla da şekillenmiş olabileceği, kendi beklentisi ile çevre beklentisini okumuş olabileceği ihtimali de gözetilmelidir.

> *"Yani yapamadığında şaşırıyorlardır muhtemelen. Beklentilerin değiştiğini düşünüyorum. Eskiden mesela "Aferin çok iyi, hani çok akıllısın sen maşallah" dedikleri oluyordu. Ama bunu duyduktan sonra sen doktor olacaksın, işte sen mühendis olacaksın, memleketi kurtaracaksın" gibi bir hani şey yapıyorlardı yani kefeye koyuyorlardı. Anlatabiliyor muyum? … Yani mesela amcaları falan ona sorular sorduğu zaman dayıları teyzeleri sorduğu zaman maşallah oğlum sen doktor olacaksın, bakacaksın bize falan diye hani ona söylerler." (E15, eLİ, A)*

> *"Şimdi mesela bizi yıllarca görmemiş bir arkadaş şeyi sordu Ö.'ye işte bir ülkenin başkentini. Çünkü Karakas başkenti olan Venezuella galiba 2-3 yaşlarında iken bunu biz öğretmişiz ona ve arkadaş ortamımızda bu konuşulmuş ve insanlar o zamandan hatırlıyorlar bunu 5, 6 belki 10 sene geçmiş aradan. Sordular tekrar çocuk bilemedi. Çünkü onu o anda öğrenmiş. O yıllar içerisinde bir şekilde aklında tutmuş. Sonrasında unutmuş. Şaşırdılar. Mesela bu somut bir örnek." (E13, eLİ, A)*

Etiketli ebeveynler tarafından çevrenin etiketi öğrendikten sonra zekâsından dolayı çocuğun her alanda başarılı olmasını beklediği, zekâyı bütün alanlara genellediği düşünülmektedir. Ebeveynin zekânın genellenmemesi gerektiği, belli bir alana özgü olabileceği ve diğer alanlarda normal standartlarda bir yapı sergileyebileceğini düşünmesi çocuklarka ilişkisinin sağlıklı bir seyir takip etmesi adına önemlidir. Ancak çevrenin gerçeküstü beklentisi, hem ebeveyni hem de çocuğu rahatsız eden bir tablo ortaya koymaktadır.

> *"Evet yani o mesela şey işte zeki çocuk hani onda da yapar işte. Ben de onlara bazen anlatıyorum … Tabii ki bu yeteneğini ya da potansiyelini ya da bir farkındalığın olduğu bir alan var. Hani bu alanın ne olduğunu senin biliyor olman karşıdaki kimse ne soruyorsa hani onun cevabını o şekilde*

vermek ve o yönde ilerlediğinde de aslında bütün tüm her şeyde başarılı olmanın doğru olmadığını hani anlatmak gerekiyor. Ama genelde eskilere bunu anlatmak biraz daha zor oluyor yeniler bunu biraz daha anlıyor ve sormuyor. Eskiler biraz daha bu konuda farklı davranıyor." (E14, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

i. Sosyal denklik

'Sosyal denklik' kodu, ebeveynlerin kendi çocuklarıyla, özellikle zekâ bağlamında, aynı seviyede olan çocukların beraber olmasını tercih etmesi, böylelikle çocuklarının zekâ seviyeleri birbirine benzeyen ebeveynlerin bir arada olabilmesini sağlamasına dair görüşlerini içermektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, kendilerini çocuğu zekî olan ebeveynlerin yanında daha rahat hissettiklerini ve ifade edebildiklerini anlatmışlardır.

"Onun dışında da bazen tabii kendi çocukları da daha zeki olan diyeceğim ben çünkü üstün olabilir olmayabilir onu ben bilmiyorum, test yapılmış çocuklar değil. Onların anneleriyle mesela daha rahat anlaştım ben de. Çünkü bir şekilde kafa yapıları çocuğun geleceğine dair yapabileceklerimiz daha denk geldiği için işte o BİLSEM'e sokuyordu ben BİLSEM'e sokuyordum filan gibi. Yani o şekilde paylaşımlar oldu." (E13, eLİ, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketsiz olan ebeveynler ise etiketli çocukların sosyal denklik tercihi doğrultusunda sosyalleşmesinin onlar için özellikle uzun vadede problem yaratacağını düşünmekte ve sağlıklı bulmamaktadırlar. Etiketli çocukların ebeveynleri hakkında gözlemlerinden bahsetmişlerdir.

"Bunu yetiştireceksiniz sonra toplumla muhatap olacak. Kendi seviyesinde, tırnak içerisinde kendi seviyesinde diyorum, kendi seviyesinde olmayan insanlarla hayatı paylaşmak zorunda kalacak. Bütün bir eğitim sürecinde pohpohlanmış, şişirilmiş, el üstünde tutulmuş, bütün engeller önünden kaldırılmış, gerçekçi bir ortam sunulmamış, topluma çıktığı zaman nasıl olacak, nasıl sağlıklı iletişim kuracak." (E1, eSİZ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

2.3.5.1.3.Duygusal Etki

‘Etiket etkisi/algısı’ üst temasında bahsedilen temalardan biri ‘duygusal etki’ olmuştur. ‘Duygusal etki’ temasında çocuğunun zekâ ve etiket durumunun ebeveynde görülen duygusal etkileri, bunlara dair ebeveyn algısı ve tutumları ele alınmıştır. Katılımcıların ifadelerine göre ‘duygusal etki’ temasının içeriği, on bir kodda detaylandırılmıştır.

Tablo 2.18: Duygusal Etki Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

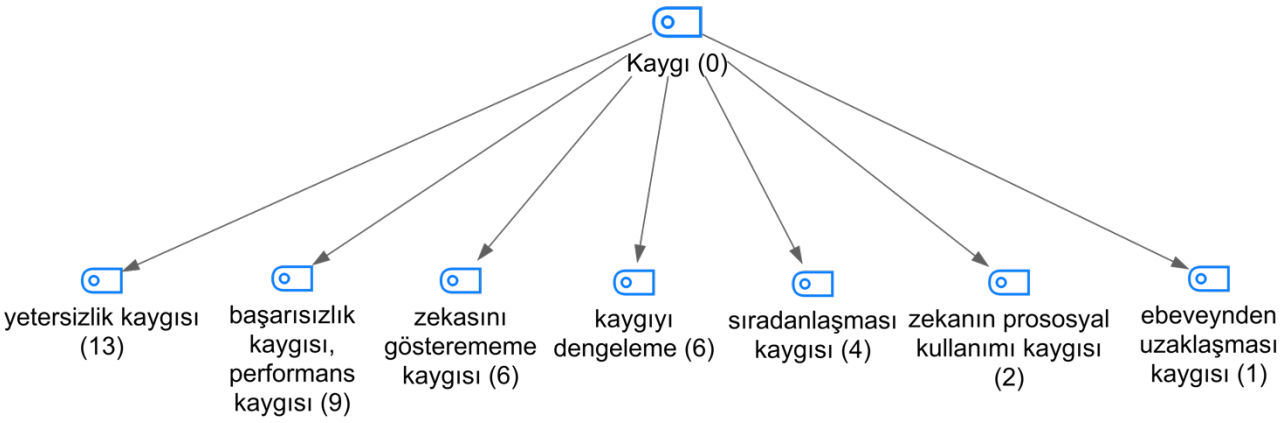
Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Kaygı	41	32	4	5
Etiketin verdiği sorumluluk-borçlu hissetme	35	21	9	5
Etiketi ve duygusunu saklama yönelimi	20	20	0	0
Şükran-lütuf-şans-avantaj	19	7	6	6
Hırs	15	9	2	4
Ebeveyn duygu dengesi	8	1	5	2
Başarı odaklılık	7	6	1	0
Tevekkül-teslimiyet-kabul	6	2	1	3
Özgüven	5	5	0	0
Kendi yapamadığını çocuğunda görme gayreti	3	2	0	1
Duygunun geçişi	1	0	1	0
TOPLAM	160	105	29	26

Tablo 2.18’de ‘etiket etkisi/algısı’ üst teması içinde yer alan ‘duygusal etki’ temasına ait kodlar bulunmaktadır. Bu kodlar ebeveynlerin görüşüyle ‘etiketin verdiği sorumluluk-borçlu hissetme’, ‘etiketi ve duygusunu saklama yönelimi’, ‘duygunun geçişi’, ‘kaygı’, ‘hırs’, ‘başarı odaklılık’, ‘şükran, lütuf, şans, avantaj’, ‘tevekkül, teslimiyet, kabul’, ‘özgüven’, ‘kendi yapamadığını çocuğunda görme gayreti’ ve ‘ebeveyn duygu dengesi’ olarak belirlenmiştir. ‘Duygusal etki’ temasında bulunan toplam 160 kodlu bölümde en çok bahsi geçen kodun ‘kaygı’ ve ‘etiketin verdiği sorumluluk-borçlu hissetme’ olduğu görülmektedir. Temanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda duygusal etkiden, 105 kodlu bölüm ile etiketli çocukların ebeveynlerinin daha çok bahsettikleri anlaşılmaktadır.

‘Duygusal etki’ temasının kodları, aşağıda çeşitli katılımcıların ifadeleri çerçevesinde detaylandırılmıştır.

a. Kaygı

‘Duygusal etki’ temasına ilişkin kodlardan olan ‘kaygı’, etiket dolayısıyla ebeveynde oluşan kaygının çeşitli boyutlarıyla ebeveynler tarafından ele alınması ile geliştirilmiştir.

Şekil 2.10: Kaygı Koduna İlişkin Hiyerarşik Kod Modeli

Şekil 2.10'da görüldüğü gibi 'başarısızlık kaygısı-performans kaygısı', 'zekâsını göstereememe kaygısı', 'sıradanlaşma kaygısı', 'yetersizlikler kaygısı', 'ebeveynden uzaklaşması kaygısı', 'kaygıyı dengeleme' ve 'zekânın prososyal kullanımı kaygısı' olarak yedi tür cevap karşımıza çıkmaktadır. Bu bölüm için etiketli çocuğu olan ebeveynlerin cevapları 32, etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin cevapları 4 ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin çocukları 5 kodlu bölümde olmak üzere toplam 41 cevapta etiketin ebeveyne hissettirdiği kaygı tespit edilmiştir.

a.1. Başarısızlık kaygısı-performans kaygısı

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, hem kendilerinin hem de çocuklarının başarısızlıkla karşılaşma ihtimaline karşı kaygı duymaktadırlar ve bağlantılı olarak performans kaygısının da buna eşlik ettiği görülmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketli olan ebeveynler, çocuklarının hem üstün zekâ etiketine sahip olup hem de başarısızlık yaşamasından kaygı duymaktadırlar. Bu, üstün zekâyı başarıyla eşdeğer ve kendilerini çocuğunun zekâsıyla çevrenin beklentisini karşılaması hakkında sorumlu gördüklerini işaret etmektedir. Bu durumun temelinde dış kontrol odağı ve toplumsal beklentiyi karşılamanın olması mümkündür. Zekâlarından beklenen performansı ve başarıyı gösterememeleri ihtimali ebeveynleri kaygıya sevk etmektedir. Başarısızlık kaygısının ise performans kaygısına temel oluşturduğu gözlenmektedir. Ebeveynlerin kendilerinin zekâsı ve başarısıyla ilgili kendi ebeveynlerinin kurduğu ilişkiye yaptıkları atıf, başarısızlık kaygısının nesiller arası aktarılan bir yönü olabileceğini çağrıştırmaktadır. Hayat başarısının zekâyla doğrudan ilişkisi olmadığı bilgisinin konuşma içinde verilmesi ebeveynin kendi zekâ seviyesini bu meşru bilgiyle korumaya alması anlamına gelebilir.

"Hata yapmaları zekalarından beklediğim başarıyı gösterememeleri beni korkutur." (E14, eLİ, A)

"O yüzden belki ben zekiyim işte ben üstün zekalıyım falan deyip de başarısız olmasından korkarım." (E12, eLİ, A)

"İşte siz de böyle gittiniz gittiniz, tabii annem bu arada şey sonrasında ama ne oldunuz ki diye işi bitiriyor. İşin o kısmı (kahkaha) ayrı. Dün bir program vardı, Acar Baltaş da onu söylüyor diyor ki: hayattaki başarı açısından hiçbir korelasyon yok yani bu çocuklar hayatta başarılı olur mu diye bir şey yok. Bu da çok kaygı verici bir şey aslında ne yazık ki." (E13, eLİ, A)

Ebeveynler, etiketli çocuğunun başarısızlık ve performans kaygısı yaşadığını girdiği ortamlarda başarılı olma, merkezde olma, sürekli en iyi olma gibi beklentilerle hareket etmesiyle açıklamışlardır. Çocuğun beklediği başarıyı yakalayamadığında o ortamda bulunmaya ve başarmayı denemeye çalışmadığını, ayrılmak istediğini belirtmişlerdir. Bu da girişimcilik, teşebbüs motivasyonu ve risk alma gibi özellikleri kazanmanın önüne geçmektedir.

"Ya çok fazla bir şeyi yok onun. Ay bak işte şunu yapayım şu sınavı kazanayım da şuraya gideyim de bunu ileride şunu yapayım da gibi hedefleri öyle bir şeyi yok. Beklediğimizi verememekten, yapamamaktan kaygı duyar mı? Pek öyle hissetmiyorum. Ama mesela içten içe bir süre sonra fark ettiğim bir şeyleri var. Onları anlatayım size. İlkokulda basketbola biz bunu vermiştik. Bir süre gitti, bir süre sonra gitmek istemedi. Çok zorlamadık. Bana geçen sene miydi dedi ki anne dedi ya ben dedi zaten basketbolda başarılı olabilecek bir çocuk değildim, çok da iyi değildim dedi. Şimdi ben buradan şeyi çıkarttım. Yapamayacağı ya da daha arka planda kalacağı bir şeyi çok da üzerine gitmek devam ettirmek istemedi. Bir şeylerde ön sıradaysa orada sorun yok ama biraz arkalara kalınca oradan çok hoşlanmadı … Aynı şeyi söyleyen çocuk ama bir başka yine bu tarz bir konuda da yani ben dedi şey yapamıyorum işte yine böyle bir oyunla ilgili ama top toplayıcıyım mesela dedi en iyi top toplayıcı da ben olurum ne yapalım dedi. Yani en iyi o oyunu oynayan ben değilsem en iyi top toplayıcısı ben olurum dedi. Mesela bu da bana çok ilginç gelmişti yine ilkokulda. Yani böyle bir tarafı var." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre, ebeveyn tutum ve davranışları, ebeveynlerin verdikleri pekiştireçler, çocuklarda başarısızlık veya kaybetme kaygısı, performans kaygısı yaratmaktadır.

"Çünkü girdiğimiz sınavlarda aldığı sonuçlarda işte tabii ki hep bu çocuklarda şey vardır. Seninle gurur duyuyorum gerçekten harikaydın. Başarılarınla bizi çok mutlu ettin. Zaten senden bunu bekliyordum. Helal olsun falan tarzında. Zaten bunlar hep gazla çalıştıkları için hep bu kelimeler mutlaka hayatımızda var ve gerçekten farkında. Ya anne şimdi gireceğim yine işte acaba hata yapacak mıyım yoksa yine hiç mi hata yapmayacağım falan tarzında ciddi bir özgüvenden kaynaklı şeylerinin farkındalar yani onlar da." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre kendileri çocuğunun başarısıyla ilgili kaygı duymamakta ama çocuğu başarısızlık ve performans kaygısı yaşamaktadır. Ebeveynin yaşamadığını düşündüğü bir kaygının sadece çocukta görünüyor olduğu şeklindeki algı dikkat çekicidir.

"Ama hani böyle çok beklentiye sokup da işte orada şu an çok kritik bir zaman. Yani belki de bunu iki sene sonra konuşursak sizinle orada daha net bu konuyla ilgili bir şey çıkar. Şöyle olabilir: şimdi işte %5'lik dilime girecek belli sıralamalarla okullar var. Oraları kazandı kazanamadı. Onunla ilgili belki sıkıntılar olabilir. Ama ben işte bunu hep şöyle aşmaya çalışıyorum. Onun da yanında

mesela konuşuluyor: işte tam puanla Galatasaray'a giremeyen bir sürü öğrenci olmuş. Ya da işte ikinci sıradaki şeyi de işte bir sorusu yanlış olan ona da girememiş falan gibi şeyler. Şimdi onları da duydukça ya diyorum boş ver yani elinden geleni yaparsın artık duruma bakarız. Ama yine de o kendi içerisinde bunu nasıl yaşıyor? Belki iki sene sonra ben görebileceğim." (E13, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

a.2. Zekâsını gösterememe kaygısı

Ebeveynin çocuğunun zekâsını toplum önünde gösteremeyecek veya zekâ seviyesine yakıştırılamayacak bir durumda bulunarak elde ettiği statüyü zedeleyecek olmasından duyduğu kaygı ifade edilmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre etiketli çocuğun zekâsını gösterememesi, sınav notlarının bekleneni karşılayamaması, gelecek planları, unvan, statü ve kariyer bağlamlarında hak ettiği yere gelememesi gibi bağlamlarda bir kaygı oluşturmaktadır.

"Ve ben mesela şu an şey sınavı liseye giriş sınavı için de bir maratona başlıyorlar bazıları yedinci sınıftan. Orada hep şunu söylüyorum tamam ama bir sürü çocuk da çok çalışarak onunla eşitleyip işte onu geçme durumu da olacaktır. Onunla ilgili de ne yapabiliriz gibi bir kaygım da var açıkçası. Yani çünkü bu potansiyel zaten çok rahat belki en iyi okullara girebilecekken ama belki bazıları çok daha fazla çalışıp yapabilir onu ve bizimki yapamayabilir. Ha yapamazsa çok mu dert? Ben bunları ilkokulda çok dert ettim. Çok dert ettim anaokulundan ilkokula geçiş sürecinde. Ortaokulda da epey bir farklı farklı okul sınavlarına soktum, bursluluk sınavlarına soktum. Ama hep işte maddi sıkıntı burada bize engel oldu. Ama bir süre sonra şey demeye başladım yani benim çocuğumun kendi kaderini kendi yaratacak. Şansı neyse o olacak. Çok da fazla zorlamaya gerek yok demeye başladım. Dolayısıyla hani bu anlamda zorlanması daha fazla zorlanması herhangi bir başka okulda daha fazla zorlanması iyi olabilir ama yine de son tahlilde her şey olacağına varacak. (kahkaha)" (E13, eLİ, A)

"Ben olabilir. (kahkaha) Ben olabilir en çok Ö.'nün zekasını önemseyen çünkü yani dediğim gibi en başından itibaren ben hep evet bir farklılık var ve hep bu, bu farklılık bir yerlere ya hak ettiği şekilde yansımalı diye bakıyorum. Bu yani kelime bu … Beklenti olarak böyle dediğim gibi daha öncesinde daha fazla sıkıntı yaşıyordum ama şimdi elinden geleni yap, artık sonrası Allah'a kalmış gibi." (E13, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

a.3. Sıradanlaşması kaygısı

Ebeveynlerin, çocuğun zekâsının yeterli derecede destek ve özeni göremeyip özel statüsünü kaybetmesi, sıradanlaşması ile ilgili kaygısı ifade edilmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarındaki bu olağanüstü buldukları özelliğin zamanla sıradanlaşmasıyla çocuklarının ortalama insanlarla aynı seviyede olabileceğinden kaygı duymaktadırlar. Çocuğun bu olağanüstü durumuyla duygusal bağ kurmak istememeleri, hissettikleri kaygının bir göstergesi olarak ifade edilmektedir. Çocuğunun olağanüstü zekâsının eskiden çevre tarafından fark edilip şimdi fark edilmiyor olmasını da buna bir delil olarak görmektedirler.

> *"Şu anda belki de bu durum böyle devam etmez belki de gittikçe A. sıradanlaşır yani öyle düşünüyorum. Hani ona çok bir şey yüklemek istemem açıkçası … İlk etapta insanlar böyle 6 yaşlarındayken bu tür şeyler dile getiriliyordu. Artık 8 yaşına geldi çocuğum, geliyor yani. Bunlar çok konuşulmaz oldu. O bu tür şeyleri insanların çok gözüne sokmuyor artık. Eskiden bu tür oyunları çok oynuyorduk bir araya geldiğimizde. Şimdi artık diğer çocukların sevdiği şeyleri sevmeye başladı. Onlarla oynuyor. O dönemi iyi değerlendirilemediği için zekâsı uykuya geçti. Artık bunlar çok konuşulmuyor. Bence o da artık böyle şeyleri düşünmüyordur yani. Unutmuştur." (E15, eLİ, A)*

Çocuğunun sıradanlaşmasından, ortalama bir seviyeye gerilemesinden kaygı duyan etiketli çocuğu olan ebeveynler, bu durumun önüne geçmek için çevre, okul ve devletin desteği ile diğer çocuklardan daha farklı imkânlar verilmesini, bu şekilde çocuklarının olağanüstü zekâ veya yeteneklerinin sıradanlaşmasının engellenmesini beklemektedir. Çocuklarının olumsuz tarafları söylenerek sıradanlaşmasına katkı sağlanacağını, önde olan yönlerinin geliştirilmesine gayret edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Ancak bu destek verilirse onlardan bir başarı beklenebileceğini, aksi takdirde desteklenmeyen çocukların sıradanlaşacağını öngörmektedirler.

> *"Ama A.'nın iyi olduğu şeyleri destekleselerdi hani bu çocuk şimdi çok daha iyi olurdu. Mesela matematik profesörleri ne bileyim bilim adamları ya da ne bileyim hani sporcular hepsi iyi oldukları noktalarda beslendikleri için bir yerlere gelirler. Hani çocuğun iyi olduğu noktalarda beslerlerse bir yere taşınır. Öyle değil mi? Yani senin çocuğun bunlarda iyi ama bunlarda çok kötü demek onu ortalama bir seviyeye taşımaktır. Böyle çocukları ortalama seviyeye taşımaya gerek yok yani … Matematik için hani sen bu konularda çok iyisin. Hani onu bir tık hep zorla hep bir tık zorla bir tık zorla, ya o çocuk bir matematik profesörü olabilir, çok iyi bir makine mühendisi olabilir. ASELSAN'da çalışabilir. Yani tamam ortalama seviye çok iyidir ama bizim ülkemizin bilim adamlarına, mühendislerine, doktorlara da ihtiyacı var. Çok iyi sporculara da ihtiyaçları var … İnsanlar bir şekilde neyde iyiyse onda yarışıyor yani. Aşçılıkta bile yarışılıyor. Her şeyde yarışılıyor yani o yüzden insanların yetenekleri neyse onu ortalamaya çekmeye gerek yok. Tamam ortalama olmak hani güzel onlar da kabul görüyor … Bunu okul destekleyebilir, anne-baba destekleyebilir, devlet destekleyebilir. Bence iyi olduğunuz konuda şey yapmamız lazım biraz zorlamamız lazım, daha iyiye taşıyabilmemiz lazım." (E15, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, başarısızlık kaygısı yaşarken bir yandan da çalışma alışkanlığının kritik önemine inanmaktadırlar. Çalışmanın yaş ilerledikçe başarı için ayırıcı bir etken olacağını ve aksi hâlde zekânın bir avantaj olmaktan çıkacağını belirtmişlerdir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlere

göre çocuğun olağanüstü düzeydeki zekâsı, o hiçbir şey yapmasa dahi belli bir yaşa kadar başarıya imkân tanıyabilir. Yine de buna rağmen çocuğun çalışma alışkanlığı kazanması için ebeveynler çaba göstermekte, belli bir yaşa kadar potansiyeliyle başarıya ulaşan çocuğunun belli bir yaştan sonra ise bu avantajını kullanabilmesinin çalışma alışkanlığı kazanmasına bağlı olduğunu düşünmektedirler. Zekânın bir avantaj ve çalışma alışkanlığı kazanmanın amacının ise sıradanlaşmamak olduğu vurgulanmıştır. Çalışma alışkanlığı zekâya destek vermek için sıradanlaşma kaygısı dolayısıyla çocuğa ebeveyni tarafından salık verilmektedir.

> *"Başarı tabii ki sonuçta çok otomatikman özellikle de belli bir yaşa kadar gelen bir şey diye hep doğalı buydu. Yani öyle ekstra bir beklentiye gerek kalmadan hani bir zekâ varsa ortada işte 5 yaşında öğrenilmiş bir okuma yazmaya tabii ki ilkokulda o çocuk devam ettirecektir hani potansiyelini hiçbir şey yapmasa bile kullanacaktır ama dediğim gibi biz hala buna rağmen ilkokulda bile hep çok çalış çaba göster çalışkan olmak önemliyi vermeye çalıştık. Benim hep bundan sonrası için aslında şey kaygım var. Evet potansiyel buraya kadar geldi ama bundan sonra o çalışkanlığı çabayı daha fazla göstermeli ve o kalsın yoksa gidecek bir özelliği kalmayacak, ekstra bir avantaj olmaktan çıkabilir. Hatta çok olumsuz sonuçlara bile yol açabildiğini biliyorum. Yani değerlendirilmeyen zekaların. Yani benim en büyük kaygım da buydu aslında en başından beri. Dolayısıyla hani beklenti evet bir başarı beklentisi otomatikman var. Daha az çalışmak, daha çok çalışmak belki farkı yarattı." (E13, eLİ, A)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere göre etiketli çocukların ebeveynleri çocuklarının sıradanlaşma ihtimaline karşı kaygılı davranmaktadırlar.

> *"Ve bir şey olduğunda haa sen öyle diyorsun ama benim çocuğum üstün zekalı bunu bunu yapabilir, ben ona yüz verirsem iyice körelir, benim bunu yapmam lazımmış gibi bunu iyilik yaparmış gibi bir de yapmaları daha iç acıtıcı." (E10, NGG, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

a.4. Yetersizlik Kaygısı

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, hem kendilerinin çocuğa sunduğu imkân ve ilginin yetersiz kalmasından hem de çocuğun herhangi olumsuz özellik, psikopatoloji veya bilişsel alanda kendini gösterebileceği noktalarda geri kalma ihtimalinden kaygı duydukları gözlenmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun üstün zekâlı olmasıyla gurur duymalarının yanında bu durum onlarda yüksek derecede kaygı da yaratmaktadır. Ebeveynliğin bir gereği olarak mutlaka kaygı duyulmakta ancak etiketli ebeveynlere göre çocuğunun zekâ seviyesine göre kaygının konusu

değişmektedir. Ebeveynin normal gelişim gösteren bir çocuğu olsaydı sadece istek duyacağı konuları şimdi kaygı düzeyinde yaşadığı belirtilmiştir. Etiket dolayısıyla bu ebeveynler, kendilerini normalde yaşayacağından daha fazla kaygıya sahip ve daha hassas davranmak zorunda olan ebeveynler olarak görmektedirler. Burada ebeveynin normal gelişim gösteren çocuğu olsa yaşayacağı kaygıyla baş edebileceği ancak üstün zekâlı çocuk için kendisinin yetersiz kalma kaygısı yaşadığı görülmektedir.

> *"Şimdi önce şeyi söyleyeyim ben bu tanı alma sürecine hiç girmeyi istememiştim. Gerçi başta da onu söyledim. Onun sebebi de işte bunu bilerek bu gerçeği bilerek gözüne sokularak bu gerçekle ne yapabilirimi düşünmek sıkıntısı. Belki o gerçek gözümün içine sokulmasaydı bir şekilde zaten bu rutininde gidecekti. Ben yine daha iyi okulda daha iyi öğretmende okumasını isteyecektim. Ama bununla ilgili ekstra bir kaygı yaşamayacaktım belki olay bu yani. Ailenin çocuğun yaşadığı olumsuz duyguları engellemek için aslında bu tanı süreci nasıl bir rol üstleniyor iyice incelenmesi lazım. Hatta bazı duyguları yaşarken olumsuz değil gibi ama olumsuz oluyor sonucunda. Sırf ne yapmamız gerektiği söylense yetermiş ama tam tersi oluyor, sonuç var da ne yapılması gerektiği yok." (E13, eLİ, A)*

> *"Her ortamda bir şekilde onun bir sözüyle bir hareketiyle bir yorumlamasıyla herkes tarafından bir şekilde hayranlıkla karşılanmasıyla gurur duyuyorsunuz. Yani okulu zaten saymıyorum, o da öyle. Böyle bir gurur duyma duygusu var. Onun dışında bu olmasa hayatımda o zaman daha farklı kaygılar olacaktı. Yani işte atıyorum 80 olan notunu işte 90'a nasıl çıkartabilir belki düşünecektim. Bilemiyorum yani, düşünemiyorum." (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun üstün zekâ etiketini öğrendiğinde diğer çocuklarında hissetmedikleri şekilde başka imkânlar sağlaması gerektiğine dair, eksik kaldığı bilemediği yetersiz kaldığı bir yer olup olmadığına dair endişe duymaktadırlar.

> *"Biraz endişelendiriyor insanı gerçekten. Hani önce seviniyorsun mutlu oluyorsun ama sonra endişeleniyorsun. Yani biz ne yapabiliriz? Bir şey yapmalıyım. Bu çocuğun madem zekâsı var bir şey yapmamız lazım. Ya bilemezsek, ya doğru yönlendiremezsek. Diğer çocuklarım için hissetmediğim bir endişe hissettim." (E12, eLİ, A)*

> *"Dediğim gibi bu kadar kaygıyla bu kadar beklenti ne yapabilirim daha fazlasını nasıl yapabilirim beklentisiyle hareket etmek yerine normal hayatına devam ederdi ben de hiçbir işte acaba yapabileceğim bir şey varken yapamıyor muyum suçluluğunu yaşamadan normal standartlarda gider ve daha rahat olurdum diye düşünüyorum … Bu tanıyı aldığında hem çok mutlu oldum. Hem çok gururlandım. Hem kendi adıma "haa tabii bizden geçiyor" diye bir şey oluyor ister istemez, yok desek yalan yani şimdi. Ama hem de dediğim gibi çok ciddi kaygı, sıkıntı yaşadım. Yetememe kaygısı, kendini ona eksik bir şey yapıp da suçlatma suçlama, yani suçlatmayı burada çocuk açısından değil de kendi kendini suçlama, bak ben buna yetemedim korkusu. Doğrusu o bir ciddi vicdani muhasebe. Çünkü yani o çocukta o potansiyel var bunu biliyorsun, onu işleyememek, onun geriye gitmesi ihtimalinin korkusu." (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, bazı dezavantajların, çocuklarda üstün zekâya eşlik ederek başarıyı düşüreceğinden kaygı duymaktadırlar. Bu ebeveynler, internet ve sosyal medyada yaygın olan bazı bilgileri okuyarak üstün zekâya dezavantajların eşlik edebileceği ve çocuklarında dikkat, uyum, iletişim problemleri, hiperaktivite, disleksi gibi çocuğunda yetersizlik kabul edebilecekleri özelliklerle karşılaşılabileceği düşüncesiyle kaygılanmaktadırlar.

"Oğlumun üstün potansiyelli olduğunu 5 buçuk yaşında yapılan testle öğrendik. Sonra farklı bir an önce tabii insan bir gurur duyuyor. Ondan sonra bir sosyal medya platformlarında ki konuları okuyunca işte uyum sorunu işte atıyorum, adaptasyon, çocuklarla iletişim, arkadaş bulma, hipereraktivite… Hani bunları veya disleksi, bunları duyduğumda çok ciddi bir korkuya kapılmıştım. Ben o zaman normal mi olsun falan filan diye. Allah'tan benim çocuğumda üstünde üstünlerde direkt görülen otizme en yakın bazı problemler, hiperaktivite, uyum sorunu bunların hiçbirini çok şükür ki yaşamadık … Başta çok onure edici, gurur verici. Ama sonra … üstün zekalılarda görülen hareketlilik, hiperaktivite, uyum sorunu, dikkat sorunu, disleksisi, otizme kadar varıncaya kadar okuduğumda bunlar beni korkutmuştu. Benim çocuklarımda bunları olmadıktan sonra olmadığı zaman tabii ki bana bir rahatlama çöktü ama şu an tabii ki gurur duyuyorum bundan mutluluk duyuyorum ama zor bir görevim olduğunun da farkındayım." (E14, eLİ, A)

"Üstün zekalı çocukların da bazen problemi olabiliyor. Problem oluyor, belki de hiç çalışamayacak, ders çalışamayacak yani. Doğru yönlendirilmesi lazım. Belki de çocuğun başka bir rahatsızlık gibi oluyor yani hani üstün zekâsı var ama çabuk mesela şeyler duydum. Çok derslerden çok çabuk sıkılıp dikkatini veremiyor, dikkati dağınıklığı olabilir. Çok zekidir ama dikkat dağınıklığı mesela her şeye engel olabiliyor, başarısını düşürüyor." (E12, eLİ, A)

"Ama anlıyorum ki diğer çocuklar yine belki üstün zekalı olmanın bazı dezavantajları ile birlikte geliyor ne yazık ki." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarındaki normatif yaşa bağlı gelişim göstermeme durumunu kaygıyla karşılamakta ancak bazen de üstünlüğü bu kaygı üzerinden ifade ettikleri görülmektedir. Bu durumun istenir bir özellik olmadığını ifade etmeye ihtiyaç duyması bunu çağrıştırmaktadır. Bu durum çocukta adeta bir yetersizlik olarak yansıtılmaktadır.

"…eyvah dedim bu çocuk hani okuyor mu? Çünkü o eyvahlık bir şey." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının duygusal açıdan bir yetersizliğini gözlemlemektedirler. Günümüzde çoğu çocuğun özelliklerinden olan çabuk mutsuz olabilme problemini kendi çocuklarının da yaşadığını, bunun da çok fazla imkâna sahip oldukları için doyumsuzluktan kaynaklandığını düşünmektedirler.

"Bence çok mutlu çocuklar ama bazen çok çabuk hemen de mutsuz olabiliyorlar ya bizim belki gerçi şu an bence üstünlerin problemi değil şu an hepimiz böyle çocuklarımıza geçmişte yapamadığımız almadığımız şeyleri şu an yaparak şımartma yönünde bir eğilim gösterdiğimiz için hani bu üstünlerin özellikleri olduğunu düşünmüyorum ama genel anlamda bir doyumsuzluk falan söz konusu. Gerçi ben elimden geldiği kadar bunu törpüleyip her dediklerini yapmamaya pahalı oyuncaklar almamaya çalıştım. Öyle çok çok çok çok büyük pahalı oyuncaklarımız vesaire aldıklarımız falan filan yok. Biz daha çok şey kendi aramızda ailece oynayacağımız oyunları tercih ettik. Gidip de pahalı işte dünya kadar para verip alacağımıza 100 liraya Monopoly alıp da kendimizi ailece de oynayıp yani zevk aldık. Birlikte vakit geçirmenin çok daha önemini vesaire fark ettik ama maddiyat bence bu konuda önemli." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre çocuklarının bazı özelliklerinde eksiklik bulunmaktadır ancak bu belirtilen özelliklerin bilişsel olmaması dikkat çekicidir. Ebeveynler çocuklarında isnad ettikleri

yetersizlikleri bilinçli olsun veya olmasın bilişsel olmayan özelliklerden seçmektedirler. Bu da zekâya ve bilişsel özelliklere verilen değeri göstermenin bir yoludur.

> "Herkesin farklı artı özellikli yönleri var. Herkes farklı kimse aynı değil. Herkesin bazı iyi noktaları bazı kötü noktaları var diye büyüttüm ben A.'yı. A. mesela matematikte ne bileyim işte anlama konusunda, okumada bazı şeylerde çok iyiyse de el becerilerinde çok kötü olan bir çocuk yani bir ayakkabıyı giydirmek için bir fermuarı takmak için bayağı uğraşmamız gerekir. Yani ona onları örneklendirirdim. Yani A. Z. de mesela onun duygusal zekâsı da çok yüksek derim. Çok duygulu bir çocuk. Hani sesleri çok iyi duyuyor, çok iyi ayırt ediyor. Herkesin farklılıklarıyla olduğunu büyütüp o şekilde anlattım. O da herhalde bunu kanıksadı. Aklına yattı belki de. O yüzden hep gurur duydum yani A. ile." (E15*, eLİ, A*)

> "Çünkü ya ben hep şu bilinçteyim tamam evet farklı zekâ olarak ama bu bir çocuk. Yani bütün çocukların olduğu gibi bütün insanların olduğu gibi yani onun da birtakım zaafları, yanlış yaptığı şeyler, düzgün olmayan hareketler ya da yapısal şeyler yani yapısal şeyler ukalalığı şusu busu olabilir." (E13*, eLİ, A*)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

a.5. <u>Ebeveynden uzaklaşması kaygısı</u>

Ebeveynler, çocuklarının kazandıkları okullar, başarılar, kariyerleri gibi sebeplerle yani zekâsıyla özdeşleştirdikleri özellikler vesilesiyle çocuklarının kendilerinden uzaklaşmasından kaygı duymaktadırlar.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâsı dolayısıyla kazandığı başarılar sonucunda kendinden uzaklaşmasından kaygı duymaktadırlar.

> *"Açıkçası da korkarım yani çok başarılı olmasından. Çünkü benden uzaklaşmasını istemem. Çok başarının benden uzaklaştıracağı anlamına geldiğini düşünüyorum. Başka şehirlere gideceğini düşünüyorum açıkçası. Belki başka ülkelere gider diye korkuyorum. Çok başarılı olmasını da istemiyorum açıkçası onu itiraf edebilirim. Yani iyi bir üniversitede okusun, başarılı bir şey olsun. Ama çok çok çok başarılı olmasına bence gerek yok." (E15, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

a.6. <u>Zekânın prososyal kullanımı kaygısı</u>

Ebeveynlerin kaygıları arasında çocuğunun zekâsını ahlâka, insanlığın yararına uygun kullanması, kendi menfaati için makyavelist bir bakış açısıyla kullanmaması da bulunmaktadır.

Üç Etiket Grubunun Ortak Olan Görüşleri:

Çocuğu etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuklarının zekâsının topluma faydalı ve ahlaklı olma ile eşgüdümlü geliştirilememesinden, zekâsını kötüye kullanacak olma ihtimalinden endişe duymaktadırlar. Etiketli çocukların ebeveynleri yoğunlukla çocuklarının bilişsel gelişimine katkı sunamayacaklarından kaygı duyarken, çocuğu etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynlerin kaygısı çocuklarının zekâsını toplum yararına kullanıp kullanmayacakları yönüyle yaşanmaktadır. Zekânın prososyal kullanımı çerçevesinde etiketli çocuğu olan ebeveynlerin duruşu insanlığa, memlekete faydalı olma yönünde yani zekâdan faydalanma yönünde tezahür etmektedir. Yani her üç etiket grubu da aynı kaygıyı duyarken gerekçeleri birbirinden farklı gelişmektedir.

"Benim açımdan bu ilk gözlemlediğin şeyler benim açımdan da ben zeki olmasından daha çok korkuyorum. Açık konuşmak gerekirse ekstra zeki olduğu zaman, ki A. bunun örneği benim gördüğüm kadarıyla, herhangi bir test yaptırmadım ama, gördüğüm kadarıyla fena değil fakat endişelendim. Niye? Doğru yönlendirilmezse çok kötü sonuçlara benim başıma bela olur yani öyle söyleyeyim. Adolf Hitler dünyanın en zeki insanı derler yani öyle söyleniyor. Fakat bir seferde daha çok Yahudiyi nasıl öldürebilirim diye kullanmış bu zekayı. Fatih Sultan Mehmet de çok zeki bir insandı ama işte daha o devirde hiç ortaya çıkmamış şeyler icat etmiş bu zekasıyla. Bazı şeyler var çok ayrıntıya girmeyeyim. O silahı da insanları katledecek şekilde değil işte surları yıkacak şekilde kullanacak bir merhamete de sahip oluyor. Yani bu merhamete sahip değilse işte o zekanın hiçbir önemi kalmıyor. Benim düşüncem de bu." (E9, NGG, B)

"…ben anne olarak acaba bu çocuğu ahlaki yönden nereye götürürüm, ne yaparım, neyi ne kadar tutarım diye kaygılanırım yani korkarım açıkçası." (E10, NGG, A)

"Ben açıkçası büyütürken hep şunun kaygısını yaşadım çocuklarımda. İstanbul büyük bir şehir ve ben bu çocuklara gerçekten insani anlamda öncelikle insani anlamda geleceğe hazırlayabilecek miyim diye böyle bir kaygım vardı." (E1, eSİZ, A)

"Mutlaka başarılı olmalı ama başarılı olurken de mutlaka yani sadece akademik başarıyı istemiyorum ben ondan. Yani ilgi alanlarını da ekleyerek veya dilediğin gibi diğer insanlara da ne yapabilirimi de ekleyerek. Sadece benim iyi olmam dünyayı güzelleştirmeye yetmez. Sokağa çıktığımda o insanlar eski hayatı yaşıyorsa, mesela benim eşim, ay eşim diyorum, benim oğlum ciddi anlamda ipad'e çok düşkün. Bence şu an maalesef ki çağın hastalığı. İşte robotik kodlama dersleri alıyor ekstra. Bununla ilgili geçen ay mesela yurt dışına gitti. Orada çok güzel yine ciddi bir başarı aldı veya bu deneyap atölyeleri T3'te yine İstanbul'da yapılan sınavda, bu sene 2. Senesi, 3 yıllık ücretsiz 36 ay ücretsiz eğitim hakkı kazandı. Bu sene ikincisi geçen sene A. daha doğrusu 4. Sınıfın mayısında sınava girdi. 3. Olarak kazandı. Ha evet diyorum sen 3. Olarak kazandın, kendine robotik kodlamada bir yer edinebilirsin. Ama sen gidip de uydur muydur bir şey yapma. Oyun yazmak eğer senin çevrendeki insanlara bir fayda sağlayacaksa o oyunu yaz ya da ne bileyim illa bu yazılım oyun üzerine bir yazılım olmak zorunda değil ki insan hayatı için insan faydası için ne yapabilirsen o robotik madem çok seviyorsun tamam ipad'te ilerle, bilgisayarda ilerle ama bunu fayda sağlar bir şey yapmaya çalış diye elimden geldiği kadar o yönde yani geleceğin mesleğinin de o olduğunu düşündüğümüz için daha çok dediğim gibi hem kendi zevkliyle hem yeteneğiyle ilgisiyle ama aynı zamanda fayda sağlamayı düşündüğü şeyleri bir araya getirip kullansın istiyorum." (E14, eLİ, A)

a.7. Kaygıyı dengeleme

Etiketin, çocuklarının kendilerine uygun eğitimi alması için bir araç olabileceği gibi olumlu bir tarafı olduğunu düşünmelerine rağmen, ebeveynler aynı zamanda etiketin kendilerinde oluşturacağı kaygılardan korunma, kaygıyı dengeleme konusuna temas etmektedirler. Çocuğunun zekâ seviyesini bilmenin, bunun getireceği problemlerin ve beklentilerin verdiği kaygılardan kendilerini uzak tutmaktadırlar. Bu başlıkta sadece etiketsiz çocuğu olan ebeveynler görüş bildirmiştir.

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuğun etiketlenmesinin işlevini etiketin, doğru eğitimi vermek için bir araç olarak açıklarken aynı zamanda kendi duygularıyla mücadele etmek zorunda bırakacak olmasını da bir handikap olarak değerlendirmekte, çocuğun etiketlenmesini tedirginlikle karşılamaktadırlar. Çocuğunun etiketlenmemesini iradî olarak seçen ebeveynler, bunun nedenini kendilerinde etiket ile oluşabilecek kaygının dengelenmesi, duygusal bir serbestlik olarak açıklamaktadırlar.

> *"Çocuğumun zekâ seviyesi her ne olursa olsun bunu bilmiş olmam gerekli eğitimi verebilmem anlamına gelebileceği gibi aynı zamanda doğru yönetemeyebileceğim duygularla mücadele etmem anlamına da gelebilir. Bu durumda alnımın akıyla çıkabilir miydim? Bu beni düşündürür." (E1, eSİZ, A)*

> *"Çocuğum şu an normal gelişim düzeyinde de olabilir, üstün zekalı da olabilir, parlak da olabilir belki de dâhidir. Açık bir ifadede bulunamam. İşte o korkulara sahip olmamış oldum." (E6, eSİZ, A)*

> *"Belki zekâ seviyesi hakkında bilgi verilseydi kendim panik olabilirdim. Normal denseydi diğer çocuklara yetişemez mi diye üstün denseydi de işte yapamadığı bir şey çıkarsa diye sürekli panik olurdum. Telaş yapabilirdim." (E8, NGG, A)*

> *"Bu (etiketlememe) bizim bir kere kaygımızı dengeledi. Çünkü kaygılanmadık, neden kaygılanmadık, çünkü çocuğumuz özel sınıfta da en başarılı sınıfta da olsaydı en başarısız sınıfta da olsaydı kaygılanacaktık. En başarılı sınıfta olsaydı yarış gibi bir havanın içerisinde olacaktı ve kaygılanacaktık veya biz de onu o havaya sokup yanlış iletişim kuracaktık. En başarısız sınıfta olsa o zaman umudumuz azalacaktı yine çocuğumuzla yanlış iletişim kuracaktık." (E4, eSİZ, A)*

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Ebeveynlerde genel olarak görülen kaygı çocuk etiketlendiğinde herhangi ebeveyn kaygısından daha farklı bir boyuta taşınmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun başarısız olma ihtimalinden, zekâsını gösterememesinden, sıradanlaşmasından, ebeveyninden uzaklaşmasından, herhangi psikopatolojiye sahip olmasından ve kendi yetersizliklerinden kaygı duymakta oldukları

görülmektedir. Diğer etiket gruplarındaki ebeveynlerin ise çocuklarının zekâsını ahlâkî düzlemde kullanmama ihtimali kaygı yaratmakta, kaygılarını dengelemeye çalıştıkları görülmektedir.

b. Etiketin verdiği sorumluluk-borçlu hissetme

'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'etiketin verdiği sorumluluk-borçlu hissetme', ebeveynlerin algısında etiketli çocuğa karşı kendini etiket dolayısıyla daha fazla sorumlu ve bu imtiyaza karşı borçlu hissetmesi, hakkını vermeye çalışması, etiketin ebeveyne hissettirdiği sorumluluk duygusu olarak görülmektedir. Bu kodda 'ebeveynlik sorumluluğu', 'çocuğa yatırım' ve 'daha fazlasını yapmak zorunda hissetmek' olarak üç tür cevap karşımıza çıkmaktadır. Bu bölüm için etiketli çocuğu olan ebeveynlerin cevapları 21, etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin cevapları 8 ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin çocukları 4 kodlu bölümde olmak üzere toplam 33 cevapta etiketin ebeveyne hissettirdiği sorumluluk duygusu tespit edilmiştir.

b.1. Ebeveynlik sorumluluğu

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocukların ebeveynleri çocuklarının etiketiyle birlikte normalde bir ebeveyn olarak hissedebileceklerinden veya diğer normal gelişim gösterdiğini düşündükleri çocukları için hissettiklerinden çok daha büyük bir sorumluluk hissettiklerini, onu kendilerinde bir borç olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Borç ibaresi, bir karşılık verme ihtiyacının, kendilerine yapılan bir iyiliğin karşılığını verme zorunluluğu hissinin göstergesi olarak düşünülebilir. Bu da bir değer biçme anlamına gelebilir.

> *"…Ama bütün sıkıntı şu oluyor: şimdi böyle bir çocuğunuz olduğunu anladığınız vakit o çocuğun değerini vermeniz gerektiği gibi bir sorumluluk hissediyorsunuz. Evet çok onu ön plana çıkartıp çok farklı gösterip böbürlenmek anlamında değil. Ama onun ihtiyaçlarını karşılamak için ve onun ihtiyaçları belki başka çocuklardan daha fazla olduğu için ona da ayrı bir çaba sarf etmek hissiyatınız oluyor. Yani beklenti." (E13, eLİ, A)*

> *"Bu tanıyı aldığında hem çok mutlu oldum. Hem çok gururlandım. Hem kendi adıma "haa tabii bizden geçiyor" diye bir şey oluyor ister istemez, yok desek yalan yani şimdi. Ama hem de dediğim gibi çok ciddi kaygı, sıkıntı yaşadım. Yetememe kaygısı, kendini ona eksik bir şey yapıp da suçlatma suçlama, yani suçlatmayı burada çocuk açısından değil de kendi kendini suçlama, bak ben buna yetemedim korkusu. Doğrusu o bir ciddi vicdani muhasebe. Çünkü yani o çocukta o potansiyel var bunu biliyorsun, onu işleyememek, onun geriye gitmesi ihtimalinin korkusu … Üstün bir tanılı anne çocuk olarak, anne olarak çünkü onları daha fazla doyurmam gerektiğini fark ediyorum." (E14, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından bu sorumluluk zor bir görev olarak tanımlanmıştır.

> *"… gurur duyuyorum bundan mutluluk duyuyorum ama zor bir görevim olduğunun da farkındayım." (E14, eLİ, A)*

Ebeveynler, çocukları üstün zekâlı olmasaydı bu kadar yüksek sorumluluğa bağlı bir kaygı yaşamayacaklarını, bu sorumluluğa bağlı olarak herhangi ebeveyne göre daha fazla ilgi göstermeleri gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşünce çocuğa insan olduğu için koşulsuz bir saygı ve çocuğu olduğu için koşulsuz bir sevgi vermekten ebeveyni uzaklaştırabilecek bir yapı öngörür.

> *"… (çocuğum normal olsaydı) bu kadar kaygıyla bu kadar beklenti ne yapabilirim daha fazlasını nasıl yapabilirim beklentisiyle hareket etmek yerine normal hayatına devam ederdi ben de hiçbir işte acaba yapabileceğim bir şey varken yapamıyor muyum suçluluğunu yaşamadan normal standartlarda gider ve daha rahat olurdum diye düşünüyorum … Ama üstün zekalı olmasa da o ilk üç yaşta onu yapardım ama belki sonrasında işte değişirdi. Yani ben mesela şu an çocuk şu saatte okuldan çıkacak eve gideyim derdinde olmayabilirdim. Aslında belki şimdi de değilim ama bunun iyi bir şey olduğunu düşünüyorum, bunu önemsiyorum. Kapıyı açtığım zaman onun gelmesi beni karşısında görmesinin onun psikoloji için çok iyi olduğunu düşünüyorum. İleride kendini daha güvende hisseden, ayakları üzerinde duran bir çocuk olması adına. Dolayısıyla biraz daha dediğim gibi az kaygılı olurdum belki yani bir şekilde bu su akacak yolunu bulacak çok da fazla ekstra bir şeye çabaya gerek olmayabilirdi diye düşünüyorum." (E13, eLİ, A)*

> *"Bu çocuğun madem zekâsı var bir şey yapmamız lazım. Ya bilemezsek, ya doğru yönlendiremezsek. Diğer çocuklarım için hissetmediğim bir endişe hissettim." (E12, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, ebeveyn olarak hissettiği sorumluluğu üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurumlarla paylaştığında kendini daha rahat hissetmektedir. Bu duygu, ebeveynlerin üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurumlarını tercih etmelerinde rol oynayan çeşitli motivasyonlardan sayılabilir.

> *"Bizde çok somut bizim karşılayamadığımız bir açığı kapatma anlamında çok ciddi bir aslında bizim omuzlarımızda yükü bir ölçüde alan bir şey bir tarafıyla ya da dediğim gibi bizim yetemediğimiz artık ben bu kadarını yapabiliyorum bundan fazlasını o kurum yapabildi dediğim bir şey." (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının zekâlarını insanlık ve toplum için kullanmaları gerektiğini düşünerek ve onları bu yönde yetiştirmekte, bu yönde yetiştirme sorumluluğunu kendilerinde hissetmektedirler.

> *"Ve bunu hani gösterirken üstüne basa basa söylüyorum hani bazı arkadaşlar diyor ki "bak mutlaka çalış, çöpçü olursun" falan gibi böyle ayrım yapıyorlar. Onlara çok üzülüyorum. Hayır sen kendin için evet ileriye dönük ne kadar şey yapabilirsen yap ama sokağa çıktığında senin muhatap olduğun apartman görevlisi, çöpçü, bakkal, sen onlarla da muhatapsın. Dolayısıyla onların hayatı için de ne yapabilirsin? Yani bu sosyal sorumluluk anlamında gerçekten çok hani bunlar belki üstünlerin özellikleri değildir ama çok vicdanlı merhametli iki tane çocuğum var. Onları bu yönde insanlara nasıl faydalı olabilirsiniz? Hani sen bir ayrıcalık yaratmaya çalışırken belki bunlara bir şey yaparken de ayrıcalığını yaratabilirsin. Hani ben bu açıdan daha çok onlar açısından bir şey yapmaları gerektiğini düşünüyorum. Kendimi ebeveyn olarak değil. Sadece sorumluluğum onlara gerçekten elimden geldiği kadar doğru yolu göstermek. O yoldan ilerlesinler." (E14, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, ebeveyn sorumluluğunun çocuğun zekâ seviyesine göre değişmeyeceğini düşünmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarındaki üstün zekâ özelliğini kendileri için bir sorumluluk olarak görmesine karşın etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler çocuğunun herhangi özelliğinden veya zekâ seviyesinden bağımsız olarak bizatihi ebeveyn olmayı bir sorumluluk olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

> *"Bu bize bir emanet, evlatlar bize bir emanet sonucunda. Bu emaneti nasıl koruyup kolladığımıza dair bir hesap sorulacak mı? Benim inancıma göre evet sorulacak. O zaman buradan alnımın akıyla çıkmam gerekir … Çünkü işte biz şunu biliyoruz ki anne baba olarak evladımızın ahiretine de hitap ettiğimizi inancımız gereği biliyoruz, bunun farkındayız. Öyle olunca bu büyük bir sorumluluk … Ya bu bir gurur meselesi değil ama mutluyum yani evet benim evladımın, yani bu yönde eksikleri mutlaka var ama, bu yönde gidiyor olmaları benim idealimdi zaten yapmam gereken vazife olarak düşündüğüm şeydi. Sadece bir gurur meselesi değil yani vazifemi yerine getirmeye çalıştım bütün bakış açım bu." (E1, eSİZ, A)*

> *"Üstün zekalı olmasının da çok büyük bir artı olduğunu düşünmezdim. Çünkü o da bir anne için ayrı bir sorumluluk ama sorumluluk. Nihayetinde yönlendirmeniz gereken bir çocuk var ve bu sorumluluğu nasıl gerçekleştireceğinizi bulmanız bilmeniz önemli, çocuğunuzu nasıl yönlendireceğinize karar verebilmeniz önemli. Bunun için de çocuğunuzun zekâ türünün çok etkili bir faktör olduğunu düşünmüyorum. Sizin nasıl bir yol olacağınız önemli." (E4, eSİZ, A)*

> *"… çocuğunda yani normal, anormal, paranormal, hepsi bir sıkıntı. Bir tek normali normal görüyorsun. Onun da normal olup olmadığını bilmiyorsun, şüphe ediyorsun. Acaba anormal mi, acaba paranormal mi? O zaman da diyorsun ki ya öbür türlüyse ya yetişemezsem ya toplumda sıkıntı yaşarsa? Yani çevrede o kadar bu konu gündemde tutuluyor ki, körükleniyor ki herkes çocuğundan şüphe etmeye başlıyor. Bir taraftan da ebeveyn bunları yaptırınca tatmin oluyor, çocuğu için her şeyi yaptığını düşünüyor, görevini yerine getirdiğini düşünüyor. Yani bu anne-babaya böyle düşündürülüyor." (E10, NGG, A)*

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, her ebeveynin sorumluluğunu zekâ seviyesinden bağımsız olarak bir diğer yönüyle ele almışlardır. Ebeveynin kendi kişilik özelliklerinin etkisiyle çocuğun sahip olacağı özelliklerin şekillenmesi, ebeveynin çocuğun benlik inşasındaki önemli rolü, ebeveynlerde bir sorumluluk algısı meydana getirmektedir. Ebeveynler, kendi eksikliklerinin çocuğa yansıyacağını bilmekte ve bu konuda mütevazı bir duruş sergilemektedirler.

> *"Çünkü şu dönemde insanların evlat yetiştirirken yaşadıkları problemler en azından bugüne kadar bunlarla çok karşılaşmadım. Her birimizin eksiği var bunu kabul ediyorum. Biz bir kere anne-baba olarak mükemmel insanlar olmuş olsaydık belki karşımızdaki çocuklardan da bunu bekleyebilirdik ama bizim bir sürü eksiğimiz var. Dolayısıyla bu eksiklerimiz kendi evladımıza da yansıyor. Onların da tabii ki geliştirmesi gereken yönleri var, bunu kabul ediyorum ama buna rağmen mevcut ortam içerisinde şunu rahatlıkla söyleyebilirim: evlatlarımın her ikisinden de bu anlamda çok memnunum." (E3, eSİZ, B)*

Ebeveynlik sorumluluğunun yeterince yerine getirilememesi hâlinde bunun sonuçlarının çocuklara yansıyacağı, dolayısıyla ebeveynin sorumluluğunu bilmesiyle ilgili eğitim almasının önemli olduğu görülmektedir.

"Şimdi o öyle bir duygu ki Hocam biz bunu yaşadığımız için söylüyorum ben bunu. Aslında bunları her yerde de konuşmak istemiyorum ama gerçekten sizinle konuşabilirim rahatlıkla gönül rahatlığıyla konuşabilirim yani. Bizim aile içerisinde özellikle benden gelen bir şeyler yani ben aileme çok çektirdim. Çocuklarıma çok çektirdim. Bir de E.'nin fazla okul değiştirmesi oldu. Yani buraya gelene kadar K. Vakfı Okulları'na gelene kadar 3-4 tane okul değiştirdi mesela. Çok içine kapalı bir çocuktu yani aşırı derecede yani hiç kesinlikle yani ben mesela gece gündüz hep dışarıda olan bir insanım çocuklarıma doğru düzgün hiçbir yani babalık görevimi fazla yapamadım bunu öyle izah edeyim ama buraya geldikten sonra ben hem kendim de burada bir eğitim olarak kendim için de önemli. Ben bu eğitimi burada kendim için de gördüm. Benim çocuğum da gördü. Ailem de gördü." (E7, NGG, B)

Çocuğu etiketsiz olan ve normal gelişim gösteren ebeveynlerden, etiketli çocuğu olan ebeveynlerde tespit edilen duyguyla tutarlı olarak, üstün zekâlı bir çocuğun ebeveynine normal gelişim gösteren bir çocuktan daha fazla sorumluluk yükleyeceğini düşünenler de olmuştur.

"Bu endişelendirdi şu açıdan eğer düzgün iyi bir eğitim veremezsek yani kötü manada da bu ilerleyebilir yani bu özellik kötü manada da çok ciddi zirvelere ulaşabilir. İyi bir eğitim verilirse iyi manada belki zirvelere ulaşabilir diye düşündüm." (E9, NGG, B)

"Şimdi bence üstün zekalı bir çocuğa sahip olmak ilk bende oluşturduğu şey ciddi bir sorumluluk. Yani zaten bir çocuğa sahip olmanın getirmiş olduğu bir sorumluluk var, bir yük var ama üstün zekalı bir çocuğa sahip olmanın çok daha ayrı bir yönü var çünkü hani bir reklam vardı "Kontrolsüz güç güç değildir" diye. Aynen öyle." (E3, eSİZ, B)

Aynı yönde fikir beyan eden yani üstün zekâlı bir çocuğun ebeveynine daha fazla sorumluluk düştüğünü düşünen bazı katılımcılar ise eğer bu sorumluluk yerine getirilemezse tarihte de görüldüğü gibi bu çocukların insanlığa zarar veren işler yapılabileceğini belirtmişlerdir. Buradan, üstün zekâlı bireylerin yetişkinliğinde, normal gelişim gösteren bireylere göre daha "büyük işler başarması" beklentisinin de var olduğu, üstün zekâlıların "kurtarıcı" rolü teyit edilmektedir.

"Empatik yaklaşım yapmak gerekirse üstün zekalı bir çocuğum olsaydı herhalde bacaklarım titrerdi diye düşünüyorum. Çünkü o da özel ilgi gerektiren bir alan diye düşünüyorum. Eğer o zekayı kontrol edemezseniz kontrol etmek değil de doğru yönlendiremediğiniz zaman hiç beklenmeyen ve istenmeyen şeyler de olabilir. Örneğin işte diyeyim ki atom bombasını icat eden de belki bir üstün zekalı birisiydi ama sonuç olarak insanlığın zararına olan bir amaç için kullanıldı. Üstün zekalı bir çocuğum olsaydı buna vesile olsaydı utanırdım yani üzülürdüm çünkü görevimi yerine getirmemiş olduğumu düşünürdüm." (E1, eSİZ, A)

"Doğru yönlendirilmezse çok kötü sonuçlara benim başıma bela olur yani öyle söyleyeyim. Adolf Hitler dünyanın en zeki insanı derler yani öyle söyleniyor. Fakat bir seferde daha çok Yahudiyi nasıl öldürebilirim diye kullanmış bu zekayı. Fatih Sultan Mehmet de çok zeki bir insandı ama işte daha o devirde hiç ortaya çıkmamış şeyler icat etmiş bu zekasıyla. Bazı şeyler var çok ayrıntıya girmeyeyim. O silahı da insanları katledecek şekilde değil işte surları yıkacak şekilde kullanacak bir merhamete de sahip oluyor. Yani bu merhamete sahip değilse işte o zekanın hiçbir önemi kalmıyor. Benim düşüncem de bu." (E9, NGG, B)

b.2. Çocuğa yatırım

Etiketin ebeveyne hissettirdiği sorumluluk kapsamında bir başka duygusal etki ise çocuğa yatırım yapma durumu olarak tespit edilmiştir. Çocuğun özel eğitim kurumlarından burs kazanabilmesi için gayret etme, ilgi alanı yaratma ve çeşitli kurslara götürme, yoğun etkinliklerle doyurmaya çalışma yoluyla çocuğa yatırım yapmanın, bu yatırımın karşılığını beklemenin ve üstün zekânın karşılığını verebilmenin ebeveyn için önemli bir konumda olduğu gözlenmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Maddi manevi zahmetine katlanarak çocuğa emek verme durumunun ebeveyni mutlu etmesinin, çocuğun bu emeğin karşılığını vermesiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Çocuğun ebeveynin yatırımına, onun için yaptığı ekonomik özverisine karşılık başarılı olması, ebeveyne yatırımın karşılığını bulduğunu hissettiren bir durumdur. Yani çocuk için harcanan paranın karşılığında başarı beklenmektedir.

> *"Hani bana diyorlar ki "aa sen üstünler sınıfında daha fazla mı para veriyorsun, senin çocuğunu aslında bedava almaları lazım." Aksine biz mesela O. Koleji'ne üstünler sınıfına aslında çok daha fazla para vererek belki de %50 %40 %50 daha fazla vererek çocuğumu gönderdim. Çünkü dışarıdan yaptığımız her yatırım evet bana mutlaka yol, su, elektrik olarak dönecek, döndü de, ama bunların hepsi birer tabii ki hem manevi olarak bir zor bir süreç ve maddi olarak da zor bir süreç. Ama farklı ve güzel yani kendimi iyi hissediyorum, mutlu oluyorum. Çünkü çocuklarım bana bunun karşılığını veriyor." (E14, eLİ, A)*

Özel okullardan burs bularak, çocuğa, algılanan kaliteli bir eğitim verebilmek için çabalamak da etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından çocuğa yapılan bir yatırım olarak görülmektedir. Döngüsel olarak çocuğun kazandığı burs da ebeveyn tarafından aileye maddî bir destek olarak algılanmaktadır. Ebeveynler, çocuklarının kazandığı burslar ile okul dışındaki faaliyetlerde gösterdiği başarıları ilişkilendirerek, çocuğun bursu hak ettiğini işaret etmektedir. Özel okulun algılanan kaliteli eğitimiyle bu başarıların desteklenmesi ve çoğaltılması amaçlanmaktadır. Burada çocuğun bilişsel özelliklerini geliştirmekten ziyade sonuç odaklı bir kazanç kültürü söz konusudur. Bu kültür hem ekonomik hem de başarı anlamında kurgulanmıştır. Çocuğun zekâsı değil zekâsının çıktıları önemsenerek çocuk metalaştırılmaktadır. Bu algının temelinde özel okulların piyasa/sektör gereği çocukların gösterdikleri başarılar reklam ve pazarlama unsuru olarak kullanmaları ile ebeveynlerle çocukları bu çarka dahil etmeleri olduğu düşünülmektedir. Piyasa/sektör üst temasında detaylı olarak irdelenmiştir.

> *"Acaba hani başka bir okuldan burs alır mı diye büyük oğlumu sınava soktuğumda okul birincisi kontenjanı ile işte bize %50 verdiler sonra diğer görüşmelerimiz sayesinde çünkü A.'nın şey dışında okul başarısı dışında İstanbul Bilim Olimpiyatları il birinciliği pardon il ikinciliği, Ataşehir birinciliği. O ilk seneydi. Sonra il birinciliği aldı 2. Senesinde. Kanguru matematik Olimpiyatları'nda her zaman ilk %10'a kaldı. 2. Basamak sınavına girdi. Bu sene Türkiye dokuzuncusu oldu ki 82 ülkede yapılan Kanguru Matematik Olimpiyatları ciddi bir organizasyon. Türkiye Teknoloji Takımı var dene-yap atölyeleri, 2. Senesinde okuyor. Oraya yine İstanbul'da yapılan sınavla çok kişi girmişti, 3. Olarak girdi. Akademik olarak başarılı bir çocuk ama tabii ki ne kadar destekleyebilirsek*

o kadar daha başarılı olur … Bir bursluluk okullarına birkaç yere daha görüşmeye gideceğiz inşallah." (E14, eLİ, A)

"Çok şükür şu an elimizden geldiği kadar hele de özellikle bu sene A.'nın %100 burs alarak bize kardeşi için sunduğu ekstra bir maddi destekle, çünkü ben çalışmıyorum." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, okul dışındaki ekstra eğitimleri, kursları, etkinlikleri önemsemekte, etiketi öğrendikten sonra bunlar hakkında araştırma yapmaktadırlar. Bütün bunlar ebeveyne göre etiketli çocuğa yapılan bir yatırımdır.

"İkinci olarak da gerçekten şimdi çocuklarımla ilgili tabii ki işin içine girdiğim zaman birçok zaman önce bilmediğim, tecrübesiz olduğum, cahil olduğum, ilgi alanlarımızın dışında olan konularda tabii ki anne baba olarak çok araştırdık, çok doyurmaya çalıştık onların ruhlarını. Hangi şekilde nereden ne yapabiliriz diye basketbolu mu olur, düşünme becerileri mi olur, resim mi olur, müzik mi? Herhangi bir şey olabilir yani yeter ki onlara doyulabileceği alanlara." (E14, eLİ, A)

Ebeveynin çocuğa yaptığı yatırımın, sunduğu imkânların, gösterdiği çabanın karşılığı olarak beklediklerinden biri de çocuğun gelecekte topluma katkı sunmasıdır. Bunun bir delili olarak ebeveyn, çocuğunun okul dışında gittiği etkinlikler ve elde ettiği başarıları özenle anlatmaktadır.

"Mutlaka başarılı olmalı ama başarılı olurken de mutlaka yani sadece akademik başarıyı istemiyorum ben ondan. Yani ilgi alanlarını da ekleyerek veya dilediğin gibi diğer insanlara da ne yapabilirimi de ekleyerek. Sadece benim iyi olmam dünyayı güzelleştirmeye yetmez. Sokağa çıktığımda o insanlar eski hayatı yaşıyorsa, mesela benim eşim, ay eşim diyorum, benim oğlum ciddi anlamda ipad'e çok düşkün. Bence şu an maalesef ki çağın hastalığı. İşte robotik kodlama dersleri alıyor ekstra. Bununla ilgili geçen ay mesela yurt dışına gitti. Orada çok güzel yine ciddi bir başarı aldı veya bu deneyap atölyeleri T3'te yine İstanbul'da yapılan sınavda, bu sene 2. Senesi, 3 yıllık ücretsiz 36 ay ücretsiz eğitim hakkı kazandı. Bu sene ikincisi geçen sene A. daha doğrusu 4. Sınıfın mayısında sınava girdi. 3. Olarak kazandı. Ha evet diyorum sen 3. Olarak kazandın, kendine robotik kodlamada bir yer edinebilirsin. Ama sen gidip de uydur muydur bir şey yapma. Oyun yazmak eğer senin çevrendeki insanlara bir fayda sağlayacaksa o oyunu yaz ya da ne bileyim illa bu yazılım oyun üzerine bir yazılım olmak zorunda değil ki insan hayatı için insan faydası için ne yapabilirsen o robotik madem çok seviyorsun tamam ipad'te ilerle, bilgisayarda ilerle ama bunu fayda sağlar bir şey yapmaya çalış diye elimden geldiği kadar o yönde yani geleceğin mesleğinin de o olduğunu düşündüğümüz için daha çok dediğim gibi hem kendi zevkliyle hem yeteneğiyle ilgisiyle ama aynı zamanda fayda sağlamayı düşündüğü şeyleri bir araya getirip kullansın istiyorum. Benim ona sağladığım imkânlar, onun için koşturmam…" (E14, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

b.3. Daha fazlasını yapmak zorunda hissetme

Üstün zekâ etiketinin, ebeveynin duygusal olarak çocuğuna sunduğu katkıdan daha fazlasını sunması ile ilgili bir etkisi olduğu görülmektedir. Çocuğu etiketli olan ebeveynlerde, bu duyguya kaygı

ve beklenti eşlik etmektedir. Bu duygusal etkinin aynı zamanda zekâya atfedilen örtük değerin de bir başka ifadesi olduğu söylenebilir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Üstün zekâ etiketi, etiketli çocuğu olan ebeveynlere çocuklarına normal gelişim gösteren bir çocuktan daha hassas davranmaları, daha fazlasını yapmaları gerektiğini düşündürmektedir.

> *"Ama üstün zekalı olmasa da o ilk üç yaşta onu yapardım ama belki sonrasında işte değişirdi. Yani ben mesela şu an çocuk şu saatte okuldan çıkacak eve gideyim derdinde olmayabilirdim. Aslında belki şimdi de değilim ama bunun iyi bir şey olduğunu düşünüyorum, bunu önemsiyorum. Kapıyı açtığım zaman onun gelmesi beni karşısında görmesinin onun psikoloji için çok iyi olduğunu düşünüyorum. İleride kendini daha güvende hisseden, ayakları üzerinde duran bir çocuk olması adına. Dolayısıyla biraz daha dediğim gibi az kaygılı olurdum belki yani bir şekilde bu su akacak yolunu bulacak çok da fazla ekstra bir şeye çabaya gerek olmayabilirdi diye düşünüyorum … Dediğim gibi bu kadar kaygıyla bu kadar beklenti ne yapabilirim daha fazlasını nasıl yapabilirim beklentisiyle hareket etmek yerine normal hayatıma devam ederdim ben de hiçbir işte acaba yapabileceğim bir şey varken yapamıyor muyum suçluluğunu yaşamadan normal standartlarda gider ve daha rahat olurdum diye düşünüyorum." (E13, eLİ, A)*

Üstün zekâ etiketi, çocuğun daha fazla imkâna sahip olabilmesi için ülkemizde ve dünyada kullanılan bir araçtır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun etiketli olmasından dolayı ona daha fazla imkân sunmak, daha ilgili olmak, her konuda diğer çocuklara göre daha fazlasını yapmak zorunda hissettiği için bu aracın özellikle ekonomik açıdan daha düşük sınıflara dahil olan çocuklar için önemli olduğunu düşünmektedirler. Görece iyi eğitim verdiği düşünülen özel okullara veya benzeri eğitimlere katılabilen çocukların etikete ihtiyaç duymadığı zira zekâ seviyesine bakılmaksızın ihtiyaç duyabileceği eğitim imkânlarına sahip olduğu görüşü ebeveynlerde hâkimdir. Her hâlükârda etiketli çocuğun diğerlerine göre daha iyi eğitim alması gerektiği, daha fazlasını hak ettiği böylece ebeveynin de daha fazlasını yapmak zorunda hissettiği fikri etiketli ebeveynler tarafından ortaya konmaktadır. Konunun sosyoekonomik yönünün de duygusal etkisinin olduğu görülmektedir.

> *"Kardeşimin çocuklarını bir tanı sürecine sokmadılar, girilmedi. Ama şöyle söyleyeyim. Onlar ekonomik olarak daha üst düzeyde bazı okullarda okutabiliyorlar çocuklarını. Dolayısıyla orada daha yoğun zaten bir eğitim alıyorlar. Yani benim o konudaki kendimi hep yetersiz mi bu çocuk eğitim alıyor diye hissettiğim şeyi onlar yaşamıyorlar." (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocuğa karşı ebeveynin yetersiz kalabileceğine, etiketten dolayı daha fazlasını yapmak zorunda olduğuna dair çevreden gelen yönlendirmelerin, ebeveyni, çocuğa bu ilgiyi sağlayabilmek için üstün zekâlılara özgü eğitim kurumlarına göndermeye teşvik ettiği görülmüştür. Etiketli çocuğun diğer çocuklara göre daha fazla imkâna sahip olması hakkındaki algının üstün zekâlılara özgü eğitime katılmada bir motivasyon olduğu ve çevre tarafından önemsendiği bir kez daha görülmektedir.

"Çok önemseyen yok yani galiba bence. Herkes artık bu durumu yani biz ilk 1'e başladığımızda bizde böyle bir sosyal baskı vardı açıkçası. Hani bu çocuğu doğru yerlerde okumasını sağlayın, doğru eğitim almasını sağlayın. A. Z.'ye tamam çok emek veriyorsunuz. Hani onunla çok ilgileniyorsun ama bu çocuğun da hakkı var. Bununla da ilgilenin. Bakın bu bir iki sene içinde köreliyor bu durum beslenmezse. Bak çok bir zaman kalmadı diye hani etraftan söylüyorlardı. O zaman da biz de anne baba olarak kendi aramızda eşimle konuşuyorduk … O çocukla yeterince ilgilenmiyor muyuz diye bir dönem bir şeye girdik yani. Çocukla zaten ilgilenemiyoruz. Hiç değilse doğru ellere teslim edelim. Hani gitmesi gereken bir kurs bir yer merkez varsa ona en azından başlatalım. O da kendi yolunu bulur. Zaten iyi bu konuda. Kendisi alır yürür gider diye düşünüyorduk eşimle ikimiz." (E15, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuklarının ve dolayısıyla kendilerinin sahip olduğu bu özelliğin karşılığını vermeye çalıştığı, kendini bunu yapmaya borçlu ve sorumlu hissettiği, normal gelişim gösteren çocuklara göre daha fazla imkân vermeye çalıştığı, bunun için çocuğa çeşitli yollarla yatırım yapmaya çalıştığı görülmektedir. Ebeveynler, yaptıkları yatırımın karşılığını çocuğun başarısı ile göreceklerini düşünmektedirler.

c. Etiketi ve duygusunu saklama yönelimi

'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'etiketi ve duygusunu saklama yönelimi'nde, etiketli çocuğu olan ebeveynin, çocuğunun zekâsından ve bunun kendisinde oluşturduğu duygudan toplum içinde bahsetmemeyi tercih etmesi ile bunun sebepleri ele alınmıştır. Türk kültürüne özgü olarak 'nazar inancı'nın bu duyguyu saklamada etkili bir sebep olduğu görülmektedir. Bu bölüm hakkında, konunun doğası gereği, sadece etiketli çocuğu olan ebeveynler görüş bildirmişlerdir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ebeveynler çocuklarının üstün zekâ etiketinden her yerde bahsetmek istememelerini, nazar ile açıklamakta, diğer ailelerle kurdukları iletişimin hiyerarşik bir pozisyonda olmasını istememektedirler. Nazarın, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Kültürel psikoloji açısından bakıldığında ebeveynlerin çocuklarının etiketini saklamaktaki en büyük motivasyonlarının nazar olması anlaşılabilir bir durumdur. Çocuklarını nazardan korumak için ebeveynlerde, onların erken okuma-yazma öğrenme, ders başarısı, sınav notlarının yüksek olması gibi ön plana çıktığını düşündükleri özelliklerini saklama, bilişsel olmayan bazı özelliklerinin olumsuzluklarını anlatma eğilimi görülmektedir.

"Eşimle zaten birlikte gittik onunla paylaştık. O anda ilk etapta kimseyle konuşmadık. Yani konuşmamayı tercih ettik. Hani derler ya hani nazar olmasın çocuk diye. Nazar olmasın dedik…" (E15, eLİ, A)

"Yani şu anlamda yani ne kadar biz şanslıyız şükürler olsun ama yani bunu belli etmemek, mesela ilkokulda hep şey yapıyordum. Tabii dediğim gibi 5 yaşında okumayı söken bir çocuk olarak ilkokulda çok ön plandaydı, çok rahat bütün sınavlar, ders zaten çok da fazla sınav önemli değil ama bir şekilde hani farkı hep dediğiniz gibi diğer öğrenciler aileler tarafından da görülüyordu. Ve ben hep şey yapmaya çalışıyordum: "Tamam işte tamam ama yazısı çok kötü ama" falan deyip böyle hani olumsuz olabilecek ya da onlara yakın olabilecek yönlerini hep çıkartmaya çalıştım mesela. Orada böyle nazar da değmesin gibi bir şey de var … Ve onunla dediğim gibi hep dengelemeye çalışmak için çocuğun farklı olumsuz özelliklerini de konuşmak gibi bir psikolojideyim ben yani biraz dediğim gibi nazar değmesin diye biraz onlarla hani çok da biz farklıyız deyip uzaklaşmamak için, bir iletişim noktası yakalayabilmek için aslında. Zaten iletişim noktası çok var ama yani bu yönünü çok ön plana çıkartıp dediğim gibi biz üstünüz demek istememek." (E13, eLİ, A)

"Ama sonra biraz nazara da inandığım için herhalde biraz geri çekildim." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâ düzeyinden kendi sosyal ortamında bahsetme hususunda karşıdaki kişinin bunu ukalalık, kendini beğenmişlik olarak görebilme ihtimalinden, kardeşiyle kıyaslanabileceğinden veya nazar değmesinden çekinmektedirler. Bunun için duygusunu saklamayı tercih etmektedirler. Bahsedecek olsalar dahi bu sebeplerle kullanacakları terimi seçmekte zorlanmaktadırlar.

"Dilleri, nasıl doğru kelimeyi seçeyim, hani insanların bakış açısını ön göremiyorsun. Kimisi bunu ukalalık olarak görebiliyor, kimisi kendini beğenmişlik olarak görebiliyor. İşte bazı insanlar nazar olur diye korkuyor. Yani bilmiyorum. Açıkçası insan çekiniyor yani nasıl doğru bir terim kullanacağını bilemiyorsun. Bir de bu çok dillendirilsin istemedim açıkçası. Nedenini hiç bilmiyorum. Bilmiyorum belki de hani konuşmak istemedim bilmiyorum. Sebebi A.Z. olabilir. A.Z. ile kıyaslanmasını istemem bu konuyu konuşmamı engelliyor." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler arasında çocuğunun etiketini kendi sosyal ortamında bahsetmekten zevk alanlar veya zevk alınan durumlar (bkz. 'çevreyle paylaşma' kodu) olduğu gibi çocuğunun üstün zekâlı olması konusunun açılmasının istenmediği durumlar da olabilmektedir. Bunun sebebinin çocuğunu ve kardeşiyle ilişkisini etiketin zararlarından korumak olduğu görünmektedir.

"Eşim direkt hani beni özellikle o konuda hani şey yapar mıyım diye hani "aa benim çocuğum üstün zekalı ya tamam falan filan" tarzı yapar mıyım düşüncesiyle özellikle beni direkt tembihledi hani bu çocuğa karşı objektif olacağız. Herhangi bir ekstradan bir özellik yapmayacağız. Çünkü ileride kardeşine karşı da daha farklı davranabilir diye. O yüzden de biz de öyle bir karar aldık ailece ve ona hiçbir zaman hani "sen üstün zekalısın, sen işte şeysin" falan tarzı bir yaklaşımda bulunmadık." (E16, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâ durumunu sadece soranlara söylediğini ve sorduklarında onları da iyi bir imkâna yönlendirme niyetiyle yaptığını her fırsatta açıklama ihtiyacı hissederek yani etiketten bahsetmeyi mantığa büründürerek anlatmaktadırlar. Bu meşrulaştırma bir savunması duygusu ve etikete karşı duygusunu saklama olarak anlamlandırılabilir.

"Ortamlara girdiğimizde hani benim çocuğum üstün zekalı falan gibi bir muhabbet de pek açılmıyor. Açılmasını da pek istemiyorum. Sadece sordukları zaman aa Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor. Nasıl gidiyor falan filan dedikleri zaman işte bir test uyguluyorlar, testin sonucuna göre gidiyorsun ya da gidemiyorsun falan diye bu şekilde söylüyoruz … Genel anlamda pek söylemem. Sadece çok aşırı ortamda mesela bazı çocuklar şey olduğunda bir denesen acaba olur mu diye hani. Çünkü bazı benzer özellikleri olduğunu düşündüğümde sen de bir denesen derim. Sonrasında ardından sen denedin mi falan dediğinde, evet ben bunu denedim … herhangi bir ortama girip de aaa benim çocuğum üstün zekalı falan diye bir şey söz konusu değil, sevmiyorum da o konuda öyle şeyler söylemeyi. Ama diyenler de var. Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor dediğimde "aa senin çocuğun bak üstün zekalıymış" diyorlar. Kendi çocuğunda olsa bunu davranışını yapacağını düşünerek söylüyorum ki çünkü bunu yapan kişi genel anlamda bunu da yapar yani öyle tahmin ediyorum." (E16, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, bu araştırma için yapılan mülâkatlarda çocuğunun üstün zekâlı olmasından dolayı yaşadığı sevinci saklamaya çalışarak ifadelerini şekillendirdiği ve genelleştirdiği görülmektedir.

"(Kazandığının haberi geldiğinde) Bu aramadan sonra çocuğumun üstün zekalıdan daha ziyade yani çocuğumun en azından kendini geliştirebileceğini düşündüm. "Aa tamam yaşasın süper zekaymış" falan aslında şöyle bir şey var. Bunu bir yerde de okumuştum. Üstün zekalı olmak bir avantaj değil aksine yeri geldiğinde bir dezavantaj olabilir çünkü düşük zekalı olmak da üstün zekalı olmak da özel eğitim gerektiren bir durum olduğunu bildiğim için bana hani üstün zekalı deyince "aa hadi benim çocuğum üstün zekalı" diye düşünmedim. Ama ilk duyduğumda kazandığına açıkçası sevindim şimdi yani şey değil. Çünkü en azından dediğim gibi başarı, başarı demeyeyim de evde o sıkıldım ortamından biraz daha kurtulabilmesini benim aslında planladığım için bu gerçekleştiği zaman da açıkçası sevindim. Çünkü en azından kendini geliştirebilir ve ileride kendine bir yol çizerken o yolun doğrultusunda en azından kendini geliştirmiş olarak yönlendirebilir diye düşünerek sevindim." (E16, eLİ, A)

Ebeveynler, dede ve ninelerin torunlarının üstün zekâ etiketinden kendi sosyal ortamlarında bahsettiklerini anlatırken, onların bahsetmelerindeki sebebin zekâya verilen önemden kaynaklanmadığını ifade etmek ve buradaki etiketten kaynaklanan duyguyu saklamak için sebebi meşru bir zemine, toruna verilen kıymete yüklemeye çalışmaktadırlar.

"…yani şöyle hani bak benim işte torunum Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor vesaire tarzı böyle hani daha bir böyle şey hani genelde ama şöyle bir şey de var biliyoruz ki hani her büyük yani anne babadan daha ziyade daha büyükler torun falan olduğu zaman daha kıymetli daha şey olduğu için hani daha el üstünde tutulabilir vaziyette olduğunu düşünüyorlar." (E16, eLİ, A)

Öğretmenlerin etiketli çocuğun bu durumunu saklamaya meyilli olması ebeveyn tarafından gerekçelendirilebilmekte ve memnuniyetle karşılanmaktadır. Ebeveynin anlatımlarında ve algısında, öğretmenin, çocuğun olumsuz taraflarını güçlendirmeye çalıştığı ve bilişsel açıdan desteğini de ihmal etmediği, gelişiminin diğerlerinden erken olduğunu gördüğü fakat bunu açığa çıkarmadığı, çocuğu etiketin zararlı taraflarından korumaya çalıştığı görülmektedir.

"… işte hep ama işte dağınık bir çocuk kısmını mesela söylüyorlar diyelim ki (kahkaha) … İlkokul öğretmeni şeydi bu konuda hiç ekstra bir şey farklılık falan yansıtmadı Ö.'ye. Yani hani mesela

diyordum ya o yazıları çok kötü falan diye yani o hep böyle onun olumsuz şeylerinin üzerine durdu. Bize de onu yansıttı. Ama muhtemelen Ö.'ye de öyle. Yani öyle çok özel, işte farklı bir çocuk bu filan evet bunun farkındaydı. Evet hoşuna da giden şeyler sonuçta her öğretmen hoşlanır yani böyle çocuklarla çalışmaktan, vardı. Mesela ben biliyorum başka öğretmen arkadaşları ile falan da bunu paylaştıklarını biliyorum. Ama Ö.'ye de bize de öyle çok ekstra bir şekilde yansıtmadı onu yani bize hiçbir zaman öyle "aa Ö. Çok şey bir çocuk" falan yok, normal bir çocuk olarak yansıttı. Olumsuzluklarını daha çok güçlendirmek manasında söyledi. İşte çok dağınık, çantası şey, derli toplu olmasını istemesi o tarz şeyler. Mesela ilk andan itibaren okuma yazmayı bildiği için ekstra kitaplar falan veriyordu. Çünkü öbür derslerde falan da ona kitap veriyormuş mesela o ekstra okuyormuş, yani sınıf ortamında da öyle bir dengeyi sağlamak için gayret etti." (E13, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, dede ve ninelerin, öğretmenlerin, çocuğun etiketini ve bu etiketin yarattığı duyguyu saklamaya çalıştıkları, bunun sebepleri arasında çocuğu etiketin olumsuz etkilerinden korumak olduğu gibi nazar faktörünün de büyük bir yer tuttuğu görülmüştür.

d. Şükran, lütuf, şans, avantaj

'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'şükran, lütuf, şans, avantaj', ebeveynler tarafından çocuğunun zekâsına atfedilen değerin hissettirdiği duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün gruplardan ebeveynlerin ortak fikri, zekânın bir şükür sebebi, bir şans ve avantaj olduğu yönündedir. Etiketli ebeveynler bunu yaşarken, diğer etiket gruplarından ebeveynler de kavramsal olarak aynı yönde fikir beyan etmektedirler.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğun da ebeveynin de üstün zekâdan dolayı etiketli çocuğu olan ebeveynlerin gözünde şanslı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Üstün zekânın özel bir avantaj olduğu ve devam etmesi için çocuk ve ebeveyni tarafından gayret gösterilmesi gerektiği ortaya konmaktadır. Şans ve avantaj, üstün zekânın elde edilecek olan karşılığına, ötekinden farklı olduğuna işaret eder şekilde kullanılmaktadır.

"Bak algısı çok açık, o bakımdan şanslı…" (E12, eLİ, A)

"Yani şu anlamda yani ne kadar biz şanslıyız şükürler olsun … Biz hem çok şanslı hem de çok zorlanan anne babalarız diye düşünüyorum … o çalışkanlığı çabayı daha fazla göstermeli ve o kalsın yoksa gidecek bir özelliği kalmayacak, ekstra bir avantaj olmaktan çıkabilir." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre çocuğun üstün zekâlılara özgü bir eğitim programına dahil olabilmesi bir şanstır. Bu eğitim programı da yine çocuğun ötekinden farklılığını ortaya koyar.

> *"Daha sonra aslında oğlumda özel bir şeylerin farklı olduğunu biraz tespit ettik ama herhangi bir hani böyle işte oturalım da hadi zekâ testi yapalım tarzı bir şey değil de hani bir deneyelim şansımızı. Eğer bu böyle bir şey gerçekten varsa en azından o da vaktini boş geçirmemek yerine en azından biraz daha onu da tatmin eder. Bazı konularda daha başarılı olma imkânı da olur." (E16, eLİ, A)*

> *"(Kazandığının haberi geldiğinde) Bu aramadan sonra çocuğumun üstün zekalıdan daha ziyade yani çocuğumun en azından kendini geliştirebileceğini düşündüm. "Aa tamam yaşasın süper zekaymış" falan aslında şöyle bir şey var. Bunu bir yerde de okumuştum. Üstün zekalı olmak bir avantaj değil aksine yeri geldiğinde bir dezavantaj olabilir çünkü düşük zekalı olmak da üstün zekalı olmak da özel eğitim gerektiren bir durum olduğunu bildiğim için bana hani üstün zekalı deyince "aa hadi benim çocuğum üstün zekalı" diye düşünmedim. Ama ilk duyduğumda kazandığına açıkçası sevindim şimdi yani şey değil." (E16, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler zekâyı bir lütuf ve nimet olarak ifade görmektedirler. Bu, üstün zekâya verilen değerin ve zekânın çaba ile elde edilmediğinin, 'gifted' ifadesinde olduğu gibi, hediye olarak Tanrı tarafından verildiğinin göstergesi olarak kullanılmaktadır. Zekâya verilen değerin ifade edilmesinin yanında çaba ile elde edilmeyenle övünülemeyeceği de göz önünde bulundurulmaktadır.

> *"Üstün zekalı olmak da Allah'ın bir lütfudur diye düşünüyorum … Bunun şükrünü verebilmek adına veya o çocuğu damgalamamak adına … Bu bir lütuftur. Bu lütfun da şükrünü eda edebilmek adına anne de baba da ortak hareket edip olumsuzluğa çocuğu sevk etmemek durumundadır diye düşünüyorum." (E2, eSİZ, B)*

> *"En önemli hakikaten bunu bir nimet olarak düşünüyorum." (E3, eSİZ, B)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ebeveynlerden bazıları, çocuklarının beğendiği özelliklerle yetişmiş olmasından dolayı buna katkı sağlayan kişilere de şükran duygusunu ifade etmişlerdir.

> *"Yani ben istiyorum ki böyle bir çocuk yetiştirmişiz elhamdülillah şükürler olsun. Yardımcı olanların da bize bu önderliği yapan insanlardan da Allah razı olsun diyorum … Çünkü ben az önce söyledim ya. Allah çocuklarımdan razı olsun. Bunun içerisinde hanımım da dahil olmak üzeredir. Yani benim çocuklarımın en büyük katkısını sağlayan benim hanımındır. Yani o benim düşündüklerinden daha kat kat fazlasını düşünen bir insandır diyebilirim." (E7, NGG, B)*

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, zekânın şükredilecek bir özellik olduğunu belirtmelerine rağmen ebeveyne ve çocuğa bir ayrıcalık sağlamadığını eklemektedirler. Bu, normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin zekâya bakış açısının üstünlük çerçevesinde değerlendirilmediğini göstermektedir.

"Mutlu oluyorum ama tabi bu bana ekstra bir özellik sağladığını düşünmüyorum çünkü hani aldığı eğitimden yaş gereği işte fıtrattan genlerden hani olması gereken bir şeymiş gibi geliyor. Hani bariz bir şey değil bana göre. Bir farklılık hissetmiyoruz yani. Ama şükrediyoruz tabii olumlu bir yönü olduğu için." (E10, NGG, A)

Üstün zekâ her üç etiket grubundan olan ebeveyn tarafından da şükran, lütuf, şans, avantaj olarak değerlendirilmesine rağmen etiket gruplarının bakış açılarında birtakım farklar görülmektedir. Etiket ebeveynlerde daha ziyade şansın bir karşılığına dair beklenti oluştururken, bunu bir ayrıcalık olarak değerlendirmişlerdir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler çaba göstermeden elde edilmiş olmasına vurgu yapmışlardır. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise bunun doğuştan gelen bir özellik olmadığını ve çevrelerinden verilen destekle geliştiğini vurgulayarak şükranlarını belirtirken ayrıcalık olmadığını da ifade etmişlerdir.

e. Hırs

'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'hırs', ebeveynin çocuğunun başarısı, zekâsını göstermesi, rekabette önde olması gibi konularda hem kendinde hem de çocuğunda bulunan aşırı istek ve bunun biçimlerini ifade etmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocukların ebeveynleri, çocuklarını ve kendilerini hırs konusunda tutarlı bir şekilde tanımlayamamaktadırlar. Zaman zaman söylemlerinde hırslarına yer verirken bir yanan da hırslı olmadıklarını ifade etmektedirler. Bu durum, hırsın istenmedik bir özellik olduğunu bilmelerine rağmen sahip oldukları bir özellik olmasından kaynaklanmaktadır denilebilir.

"Eşimin düşüncesi ve tutumu da yaklaşık çok yaklaşık ama dediğim gibi o biraz daha hani bu işin mustarip olma kısmıyla kendisi de çok cebelleşmiş ve cebelleşiyor. O yönüyle biraz daha da hırslı bence yani." (E13, eLİ, A)

"… hani bir çocuğa "işte benim çocuğum bu konuda çok iyi, bu kadar yaptı bilmem ne etti" falan filan tarzı davranmak o çocuğun dediğim gibi egoist olmasına bence yol açıyor ki bu da çok büyük bir sıkıntı." (E16, eLİ, A)

"…mesela sınav öncesinde özellikle oturtuyorum evde bir sınav da ben yapıyorum. Her ihtimale karşı kafasında hani yer etti mi yoksa dalgınlık oldu mu düşüncesiyle bu şekilde ilerliyoruz." (E16, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının sınav başarısı konusunda hırslı davranmalarından endişe duymakta ve bunu engellemeye çalışmaktadırlar. Bunu yaparken yine de ebeveynin sınav

başarısını baz alıyor ve vurguluyor olması da ebeveynin hırsı açısından dikkat çekici olmalıdır. Bir hırs göstergesi olarak farkında olunmadan çocuğun yönlendirildiği bir başarı bazı da söz konusudur.

> *"Ama hani böyle çok beklentiye sokup da işte orada şu an çok kritik bir zaman. Yani belki de bunu iki sene sonra konuşursak sizinle orada daha net bu konuyla ilgili bir şey çıkar. Şöyle olabilir: şimdi işte %5'lik dilime girecek belli sıralamalarla okullar var. Oraları kazandı kazanamadı. Onunla ilgili belki sıkıntılar olabilir. Ama ben işte bunu hep şöyle aşmaya çalışıyorum. Onun da yanında mesela konuşuluyor: işte tam puanla Galatasaray'a giremeyen bir sürü öğrenci olmuş. Ya da işte ikinci sıradaki şeyi de işte bir sorusu yanlış olan ona da girememiş falan gibi şeyler. Şimdi onları da duydukça ya diyorum boş ver yani elinden geleni yaparsın artık duruma bakarız. Ama yine de o kendi içerisinde bunu nasıl yaşıyor? Belki iki sene sonra ben görebileceğim." (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocukların babalarının, çocuklar üzerinde başarı, ders, not konularında baskı uyguladıkları, hırslı davrandıkları, bu hırsı sürekli bir zihinsel aktiviteyle meşgul olmasını isteme biçimde gösterdikleri görülmektedir.

> *"Çok fazla çocuklara baskı kuruyorlar diğer babalar. Daha fazla ders çalış, niye buradan bu notu aldın, niye o eksik? Biz şöyle yaklaşıyoruz mesela "hangi soruyu yanlış yaptın?", bakıyoruz, tartışıyoruz o soruyla ilgili ve bak işte yani dikkat eksikliği ise onunla ilgili ne yapılabilir; mesela şey yaptık, ilkokulda falan hep çok hızlı yapıyor bir kere yani verilen sürenin çok çok daha az bir bölümünde sınavlarını tamamlıyor. Çok genel bu böyle. Hep biz ona vermeye çalıştık yani dön tekrar et orada hatalarını görüp düzeltme şansın olsun zaten vaktin bol yani işte onu yaptığı için şimdi bana şeyi söylüyor iki senedir mesela son sınavında da üç tane yanlışını düzeltmiş onu söylüyor. Mesela yani demek istediğim şey şu biz o şey kısımlarında da nasıl daha iyi hale getirebilirizin peşindeyiz. Ama babası işte dediğim gibi yani biraz daha fazla ilgilensem, daha fazla okusa kitap … Sonra bana evet diyor düşündüm sen haklısın ama yine de ne yapabiliriz diyor. Yani yine de dönüp dönüp. O zaman diyorum scrabble oynamayalım kitap okuyalım. Diyor ki ama yok yok scrabble çok faydalı onu yapalım. Yani sürekli çocuğu zihinsel anlamda geliştirecek bir aktivite içinde olarak tatmin oluyor sanırım." (E13, eLİ, A)*

Ebeveynler ve öğretmenler, etiketli çocukların hırslı olduklarını görmekte ve buna müdahale etme gayreti göstermektedirler.

> *"O dönem bir şeyi hırsla yapıp pardon hırslanıp yapamadıkları zaman … Yani bir çocuk yarışmacı ruhluysa onu biraz nasıl törpüleyebilirim, bir çocuk tamamen koyvermişse onu biraz ortama nasıl sağlayabilirim biraz daha nasıl yarışmacı yapabilirim, ya da çok hırs varsa ve bu ona zarar veriyorsa hırsı iyi yönde nasıl kullanabilirim gibi hani ben okuduğu okulda farklı eğitimden çok faydalandığını düşünüyorum." (E14, eLİ, A)*

> *"En başta çok hırslılar bir kere." (E14, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler etiketli ebeveynlerin ifadeleriyle tutarlı olarak eğer etiketlenselerdi kendilerinin de çocuklarının da hırslı olacağını düşünmektedirler. Etiketlememenin hırstan koruduğunu anlatmışlardır. Ayrıca örnek verdikleri ebeveynlik tutumlarında da hırslı bir yapı olmadığı görülmektedir.

"Hırslı olurdu. Hırs ise ruh sağlığını bozan bir yapı. Bunun üzerine şekillenecek çünkü." (E1, eSİZ, A)

"…bu sefer belki bana denilmiş olsaydı ki çocuğunuz üstün zekalı, bir baba olarak çocuğumdan normaldeki beklentilerimin çok daha üstünde bir beklentiye sahip olup kendi hırslarımın kurbanı yapabilirim onu." (E3, eSİZ, B)

"…onların daha iyi olmasını sürekli aşılama ve çocuklarında hep birinci olma hırsı yaratma, sen bunu yaparsın, en iyisini yaparsın gibi çocukları hep böyle bir şey eğitiyoruz eğitiyorlar daha doğrusu, gerçi bizim de yaptığımız oluyor tabii arada ama hani bunu bariz bir şekilde görebiliyorsun … Ve bir şey olduğunda haa sen öyle diyorsun ama benim çocuğum üstün zekalı bunu bunu yapabilir, ben ona yüz verirsem iyice körelir, benim bunu yapmam lazımmış gibi bunu iyilik yaparmış gibi bir de yapmaları daha iç acıtıcı." (E10, NGG, A)

"… babasının tutumu şöyle: acele etmeyelim, zamanla onu oturtacak, belki anlamadığı bir şey var anlamadığı bir konu onu alınca daha kavrayacak. Yaşı belki büyüdükçe daha iyi anlayacak gibi." (E8, NGG, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, kendilerinin ve çocuklarının çoğunlukla çocuğun ders notları, bilişsel özellikleri ve sınav sonuçları hakkında hırslı davranırken, diğer etiket gruplarındaki ebeveynler de etiketli ebeveynlerin hırslı olduklarını düşünmektedir.

f. Ebeveyn duygu dengesi

'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'ebeveyn duygu dengesi' ile çocuğun özelliklerinin farklılaşması ile ebeveynin duygusal dengesini korumaya gayret etmesi, aşırı etkilenmemesi, bunu yaparken takip ettiği yollar incelenmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketli olan ebeveynlerin, duygu dengesini korumak için kullandıkları yollardan biri çocuğunun zekâsı dolayısıyla duygusal bir beklentiye girmemeye gayret etmek olmuştur.

"…Duygusal bir beklentiye girmemeye çalışıyorum…" (E13, eLİ, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere göre çocuğun üstün zekâ etiketine sahip olması ebeveynin duygusal dengesini korumasında olumsuz bir etkiye sahiptir. Kendisinde ve eşinde duygusal açıdan aşırılıklara yol açabilir, bu da çocukta olumsuzluklara sebep olabilir.

""Mesela üstün zekalı olmuş olmasından değil de kendimden ve babasının geleceği durumdan korkarım. O benim için ayrıca bir kaos ortamı yaratırdı. Hali hâlihazırda yaşadığım kaosları söyledim, bunlara ayrıca bir kaos ortamı ekleyebilirdi ve çok doğru yönetebileceğimi düşünmezdim. Anneyim sonuçta, babası da ben de meseleye ebeveyn gözünden duygusal

bakarız. Benim şunu da yapabileceğini biliyorum: kızımın ya şu kadar IQ'su, bu kadar zekâsı, bu kadar başarısı var. Bir şeyi yapamasa "niye bunu yapamıyor" diye ben çocuğu eminim yıpratırdım kendimi de yıpratırdım herhalde … Çünkü anne-babasınız, evlada sahipsiniz, evladınızın üstün olan bir yönü. Sonuçta zekâ da çok önemli bir kavram. Üstün olduğu söylenen bir yönü gururunuzu okşar, hoşunuza gider, işte onun çok mükemmel harika bir şey olduğunu düşünürsünüz … O yüzden kesinlikle evladımın, üstün zekalı olduğu söylendiğindeki durumumu düşünmek bile istemiyorum. Benim için çok korkutucu olurdu çünkü hâlihazırdaki durumu ile bile çok doğru baş edemediğimi düşünüyorum. Üstün zekalı olması ile alakalı herhalde hiç baş edemezdim. Bir özel eğitim öğrencisi olmuş olsa herhalde o kadar zorlanırdım diye düşünüyorum." (E6, eSİZ, A)

"…zihinsel taleplerini karşılayabilir miydim, bunlara odaklanabilir miydim sağlıklı bir şekilde bilemiyorum, kendime odaklanmakta ona sıra gelir miydi bilemiyorum… (E1, eSİZ, A)

Duygusal dengesini koruyabilmek adına ebeveynlerin kullandıkları yollardan biri de güvendikleri uzmanlara danışarak hareket etmek olmuştur. Ebeveyn olmanın duygularını yanlı hâle getirmesinden bu şekilde korunmaktadırlar.

"Ha tabi kendi kendime mi oldu bu olay? Hayır kesinlikle çok destek aldığım bir okul var, çok destek aldığım bir rehberlik servisi var. Beni doğruya yönlendireceğine inandığım bir ekip var. Dolayısıyla bu ekibin söylemiş olduğu her şeye bazen aklıma yatmasa da saçma da gelse uymaya çalıştım ki annelik duygularım işin içine girmesin diye." (E4, eSİZ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğun zekâ testi sonucunda normalin altında olduğunu öğrenmek ve dolayısıyla etiketlenmesi, ebeveyni duygusal denge açısından olumsuz etkiler.

"Yani söylenmiş olsaydı eğer düşük olsaydı çok yıpratıcı olurdu. Anne olarak baba olarak bunun gerçekten hep bir ekside kalırdık. Hep bir acaba böyle olmasa ne olur deyip hep çocuğa karşı belki önyargılı olabilirdik. Ya da niye oldu diye kendimizi yiyebilirdik. Bilmemek bence daha iyiydi." (E10, NGG, A)

Her üç etiket grubundan olan ebeveyne göre de çocuğun etiketlenmesi ebeveynin duygusal denge kurmasını zorlaştırır. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, ebeveynlik duygularıyla hareket etmeyi tercih etmemektedirler. Her iki uçtaki etiketin de ebeveyni duygusal denge açısından olumsuz etkileyeceği görülmektedir. Ebeveynler, çocuklarıyla ilgili konular için birtakım duygusal denge kurma yolları belirlemiş ve uygulamaktadırlar.

g. Başarı odaklılık

Etiketin duygusal etkilerinden biri ebeveynin başarı odaklı olması ve bunun kendisinde ve çocukta görülen etkileridir. 'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'başarı odaklılık', ebeveynlerin çocuklarının ders başarısı, sınav notu v.b. unsurlara verdikleri önem, çocuklarının başarılarından sıklıkla bahsetmeleri ve bundan haz duymalarını incelemektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarından mutlak başarı beklemekte ve başarıya odaklandıklarını onlara açıkça belli etmektedirler. Bunun bir baskı olmadığını söylemekte, üstün zekâlıların her zaman başarılı olamayacağını bilmekte ve bunu belirtmekte ama yine de buna rağmen üstün zekânın karşılığı olarak ders başarısı beklemektedirler.

> *"Aslında okuduğum her şeyde üstünlerin illa akademik başarısını çok iyi olması gerekmediği hatta birçoğunun çok da kötü olduğu ile ilgili okuduğum şeyler var ama yine de bu beni çok kabul edebileceğim bir durum değil. Şimdi inkâr edemeyeceğim (kahkaha), yalan söyleyemeyeceğim. Çünkü dedim ki belki de üstün yeteneklerinin akademik açıdan, hani bir resim ya da müzik olmaması nedeniyle matematik olması nedeniyle daha çok o yönde ilgi alanlarının olması nedeniyle benim akademik olarak da beklentim var. Mutlaka iyi olmaları gerektiğini düşünüyorum hissediyorum. Evet baskım yok ama mutlaka bunu hissettirdiğim çok alan da var … akademik olarak mutlaka iyi bir yerlerde bekliyorum çünkü hani hep üstün zekalı dendiğinde bizim genlerimize işlemiş, illa çok başarılı olur. Bir karşılığı var. Ne kadar yanlış olduğunu düşünsem de veya okuduklarımdan bilsem de bu herhalde bizim biraz genlerimize işlemiş bilemiyorum." (E14, eLİ, A)*

Çocuğun başarı elde etmesi için onu yönlendirirken ebeveyn tarafından bir yandan kişilik gelişimini etkileyecek ifadeler kullanıldığı da görülmektedir. Başarı odaklı olmaya dair duygu ve uygulamalar çerçevesinde ebeveynlerin çocuklara irâdî olarak olandan fazla başarılı hissini yaşatacak pekiştireçler kullandığı görülmektedir. Bununla bağdaştırılabilecek bir sonuç olarak da çocukta girişimciliğin, risk almanın azaldığı, gelişim rolü karmaşası, hatadan çekinerek özgüven problemi yaşandığı görülmektedir.

> *"Çünkü girdiğimiz sınavlarda aldığı sonuçlarda işte tabii ki hep bu çocuklarda şey vardır. Seninle gurur duyuyorum gerçekten harikaydın. Başarılarınla bizi çok mutlu ettin. Zaten senden bunu bekliyordum. Helal olsun falan tarzında. Zaten bunlar hep gazla çalıştıkları için hep bu kelimeler mutlaka hayatımızda var ve gerçekten farkında." (E14, eLİ, A)*

> *"Yani diyorum ya bazen hani kaybedecekleri o topa hiç girmemeyi ve direkt pes etmeyi tercih ediyorlar. Hemen enerjileri düşüyor. Mutlaka onu tekrar toparlaman gerekiyor. Şimdi genelde konuştuğumuz öğretmenler özellikle PDR birimi ile görüştüğümüzde hani bu çocukların akıl yaşları ile zekâ yaşları arasında ciddi bir fark olduğunu, biyolojik yaşı bu çocuğun evet 7 birinin benim şu an, atıyorum 11, ama akıl yaşları birinin 9 olabilir birinin 13 olabilir mesela veya daha fazla veya daha fazla az bilemiyorum. Tabii bunlar kendileri ben çocuk muyum, yetişkin miyim, ergen miyim diye bu şeyde çizgide çok gidiyorlar. O yüzden çok ufak bir şeyde tavan yapıyorlar ama o kadar hemen hızlı tekrar düşüyorlar ki sürekli bir alttan destek beklemek, pofpoflamak ya da hep sürekli bir şeyleri anlatmak, o gazı vermek gerekiyor. Sürekli gazla çalışıyorlar bizim ikisi de. O yüzden biraz o konularda ciddi zorluk çekiyorum." (E14, eLİ, A)*

Başarının ebeveyn ve çocukları arasında sık bahsedilen bir gündem olması ve ebeveynin yönlendirmelerinin başarı odağında olması söz konusu kod açısından dikkat çekicidir. Etiketli ebeveynler, çocuklarının başarılarını artırmak için çocuklarına verdikleri öğütlerden ve yaptıkları yönlendirmelerden bahsetmektedirler. Bu öğütler hem başarı odağını hem de rekabet ve yarışın

hayatlarındaki varlığını ortaya koymaktadır. Söylem ve eylemler arasındaki fark bu konuda dikkat çekmektedir.

> *"Kafadan işlem yapmaya çalışmaları, hırslı olmaları, kendilerine güvenlerinin hep maalesef on numara olmaları. Kendine güvenlerinden bazen hata yapıyorlar. Mükemmeliyetçi olmaya çalışıyorlar. Hatta bazen kaybedecekleri savaşa asla girmiyorlar. Bu yönleri tabii ki kötü aslında her şekilde ondan kazanacağı mutlaka bir tecrübe vardır. Her şekilde kazanmışsındır aslında. Sınavı ya da işte yarışmayı ya da sonucu kazanmıştır ya da o süreçte tecrübe kazanmışsındır. Onu öğretiyorum. Şu an direkt olarak ortaya çıkan özellikler bunlar." (E14, eLİ, A)*

> *"Yarışmacı ruhlular yani sürekli en önce vermeliyim. İkisinde de maalesef o var ve bu da beni çok üzüyor. Çünkü her zaman onlara bunu söylüyorum. Aslında ilk verenin değil her zaman tamamen düzgün detaylı hani çok da onları işte yanlış yapmayın falan filan tarzında değil ama daha doğru daha bilgisini yansıtacak daha açıklamalı ve daha düzgün bir sonuç verebilmeleri için ilk verenin değil detaylı bakıp emin olduktan sonra verenin daha doğru olduğunu söylüyorum. Biraz biraz oturttum … İkinci kötü yanı kafadan işlem yapmayı asla ay pardon yazarak işlem yapmayı asla sevmiyorlar. Hep kafadan yapmayı seviyorlar. Tabii yine onlara bunu anlattım. Önce 3 şıklı sorular oluyor ama ilerleyen zamanlarda 4 şık, hatta sonra beş şık. Dolayısıyla artık bunu kafadan yaparken tutmanın zor olduğu elemenin zor olduğu, mutlaka o boşlukları kağıt kalem kullanmaları gerektiğini söyledim." (E14, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, akademik başarı olarak tabir ettikleri ders başarısı ve kariyer beklentisinin yanında çocuklarının topluma faydalı işler yapmasını bir başarı beklentisi olarak açıklamaktadırlar. Bu beklentiden bahsederken konunun içinde büyük bir bölümü çocuğun başarılarına ait detayların kaplaması, ebeveynlerin çocuklarının başarılarını anlatmaktan zevk alması, sıklıkla çocuklarının başarılarından bahsetmesi başarı odaklılık için bir gösterge olarak incelenebilir.

> *"Mutlaka başarılı olmalı ama başarılı olurken de mutlaka yani sadece akademik başarıyı istemiyorum ben ondan. Yani ilgi alanlarını da ekleyerek veya dilediğin gibi diğer insanlara da ne yapabilirimi de ekleyerek. Sadece benim iyi olmam dünyayı güzelleştirmeye yetmez. Sokağa çıktığımda o insanlar eski hayatı yaşıyorsa, mesela benim eşim, ay eşim diyorum, benim oğlum ciddi anlamda ipad'e çok düşkün. Bence şu an maalesef ki çağın hastalığı. İşte robotik kodlama dersleri alıyor ekstra. Bununla ilgili geçen ay mesela yurt dışına gitti. Orada çok güzel yine ciddi bir başarı aldı veya bu deneyap atölyeleri T3'te yine İstanbul'da yapılan sınavda, bu sene 2. Senesi, 3 yıllık ücretsiz 36 ay ücretsiz eğitim hakkı kazandı. Bu sene ikincisi geçen sene A. daha doğrusu 4. Sınıfın mayısında sınava girdi. 3. Olarak kazandı. Ha evet diyorum sen 3. Olarak kazandın, kendine robotik kodlamada bir yer edinebilirsin. Ama sen gidip de uydur muydur bir şey yapma. Oyun yazmak eğer senin çevrendeki insanlara bir fayda sağlayacaksa o oyunu yaz ya da ne bileyim illa bu yazılım oyun üzerine bir yazılım olmak zorunda değil ki insan hayatı için insan faydası için ne yapabilirsen o robotik madem çok seviyorsun tamam ipad'te ilerle, bilgisayarda ilerle ama bunu fayda sağlar bir şey yapmaya çalış diye elimden geldiği kadar o yönde yani geleceğin mesleğinin de o olduğunu düşündüğümüz için daha çok dediğim gibi hem kendi zevkliyle hem yeteneğiyle ilgisiyle ama aynı zamanda fayda sağlamayı düşündüğü şeyleri bir araya getirip kullansın istiyorum." (E14, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocukları üstün zekâlı olduğu hâlde etiketlenmemiş olan ebeveynlerin, kendisi adına başarı odaklı olmasına rağmen bir ebeveyn tutumu olarak bunu çocuklarına yansıtmadıkları görülmektedir. Hatta çevrede bunu yansıtan ebeveynler olduğunda bundan rahatsızlık duyulduğundan bahsedilmiştir.

"Eşimin çocuklarla ilgili hiç bu anlamda beklentisi yok kendi çocuklarımızla ilgili. Ama mesela dışarıdaki kişilere karşı bu anlamda hani çok uç bir şeyini görmedim. Tavrını görmedim. Veyahut da beklentisini görmedim ama o da mesela bu tarzdaki kişilerle karşılaştığı zaman anne-babaların çocuklara olan tutumları ile ilgili rahatsızlıklarını ifade etti. Yani aslında çok farklı düşünmüyoruz bu anlamda ama mesela eşimin birazcık daha başarı odaklı olduğunu söyleyebilirim. Her ne kadar çocuklara tam olarak yansıtmasa da kendi hayatında bu anlamda çok başarıya endeksli bu anlamda hırslı. Dolayısıyla karşılaştığı en ufak bir başarısızlık onu ciddi derecede yıpratıyor, moral motivasyonunu ciddi derecede çöküntüye uğratabiliyor. Etrafındaki yakınındaki insanlar özellikle çalışma arkadaşları olsun veya öğrencileri olabilir hani böyle bir beklentisi de bu anlamda olabiliyor." (E3, eSİZ, B)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli ebeveynlerin, süreci ve gelişimi değil sonucu ve başarı olarak tanımladıkları önde olmayı önceledikleri görülmektedir. Çocuklarının önplanda olmasını hissettirecek övgü ve pekiştireçler, rekabet gibi aracılarla başarıya odaklandıklarını anlatmışlardır. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynlerin başarı odağına dair eğilimi olmadığı görülmektedir.

h. Tevekkül, teslimiyet, kabul

'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'tevekkül, teslimiyet, kabul', ebeveynin çocuğunun zekâsı seviyesini ve onun getirilerini gerçekçi bir şekilde değerlendirip, her ne seviyede olursa olsun tevekkülle karşılamasını, kabul edip etmeyeceğini ifade etmektedir. Bu kod hakkında üç gruptan da katılımcılar her halukarda çocuğunu aynı kabul ile karşılayacağını belirtmiştir.

Üç Etiket Grubunun Ortak Olan Görüşleri:

Her üç etiket grubundan ebeveynler, çocuklarının özelliklerine tevekkülle yaklaşmaktadırlar. Bu özellik, etiket grubundan ziyade kültürel kodlarla ilgilidir. Ebeveynler, çocuğa her hâlukâda her özelliğiyle aynı kabul derecesinde ve ona karşı duygusal olarak aynı yakınlıkta bakmaktadırlar. Sadece etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğun üstün zekâsı olmasa tek farkın onunla gurur duyamayacakları olduğunu belirtmeleri üstünlük duygusu açısından dikkat çekicidir.

"Yani çünkü evet zekâ herkese bir şekilde farklı da olsa diğer bütün özellikler gibi dağıtılmış, bize de bu düştü. Yani ben mesela şöyle size anlatayım: hamileliğimde, biraz ileri yaş hamileliği yaşadım ben 36'da böyle tam amniyosentez için sınır, 37 olsa kesin yapılacak, 36'da çok düşündüm. Doktorum yapmamı önerdi ama şey değerlerinde bir sorun yoktu işte down sendromlu olma ihtimali … ama düşündüm yani hani evet down sendromlu da olsa benim karnındaki o çocuğu ben kabul edecektim. Dolayısıyla hep sonrasını da öyle baktım. Yani şimdi de mesela bazen işte ateşlendiği zaman ya da bazen işte televizyonda bir şeyleri görüp bir anda bir şeyler değişip çocuk bambaşka bir noktaya da gelebilir. E ne olacak? Yani benim için daha mı kıymetsiz

olacak? Tamam belki gurur duyamayacağım bir noktaya gelecek. Ama o benim çocuğum onu hep seveceğim." (E13, eLİ, A)

"İnandığımız bir varlık var ve bu bize bir şeyi vermiş. Eyvallah başım gözüm üstüne. Yapabileceğim benim değiştirebileceğim bir şey yok çünkü." (E1, eSİZ, A)

"… yapılması gereken nedir, bize de bir yol gösterirler, o yol üzerinde hareket ederdim. Allah ne demişse o olur derdim. Teslim oluruz. İnan Hocam hiç fazla bir şey hissetmezdim." (E7, NGG, B)

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğun geleceğiyle ilgili duydukları kaygıyı tevekkül inancıyla yatıştırmaya çalıştıkları görülmektedir. Tevekkül, ebeveynin yaşadığı kaygılar için yatıştırıcı bir etkiye sahiptir.

"Ortaokulda da epey bir farklı farklı okul sınavlarına soktum, bursluluk sınavlarına soktum. Ama hep işte maddi sıkıntı burada bize engel oldu. Ama bir süre sonra şey demeye başladım yani benim çocuğumun kendi kaderini kendi yaratacak. Şansı neyse o olacak. Çok da fazla zorlamaya gerek yok demeye başladım. Dolayısıyla hani bu anlamda zorlanması daha fazla zorlanması herhangi bir başka okulda daha fazla zorlanması iyi olabilir ama yine de son tahlilde her şey olacağına varacak (kahkaha)." (E13, eLİ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, teslimiyeti çocuğunun çevresindeki uzmanlara karşı da yaşamaktadır. Söylenenleri uygulamak, yapılması gerekenlerin kendileri peşine düşmese bile onlara söyleneceğini düşünmek bu ebeveynleri şüpheyle yaşamaktan kurtarmakta ve rahatlatmaktadır.

"Sonuçta olması gereken bir şey varsa bir aşırılık varsa onlar bana nasıl yapmam gerektiğini anlatırlardı. Güveniyorum. Onun için peşine düşmedim, peşine düşmeyi de gerekli görmüyorum bu tip zekâ testi vs gibi konuların." (E8, NGG, A)

Çocuğu etiketlenseydi aynı tevekkülle ve teslimiyetle yaklaşamayabileceğini, kaygı duyabileceğini belirten ebeveynler, etiket ile tevekkülün azalabileceğini öngörmektedir.

"Benim çocuğuma üstün zekalı denseydi Allah vergisi derdim yani inşallah doğru yolda gitsin zekayı doğru yolda kullansın diye niyet ederdim. Tabii ki bunu dilimizde söylüyoruz ama o günleri yaşamış olsaydık acaba böyle mi olurduk yani bunu hep böyle düşünüyorum." (E7, NGG, B)

Her üç etiket grubundan ebeveynin de kültürel kodlarla çocuğunu her hâlükârda aynı kabul ve tevekkülle karşılayacağı görülmektedir. Bununla birlikte etiketli ebeveynler gelecek kaygısı yaşarken, normal gelişim gösteren ebeveynler tarafından etiket ile tevekkülün ters orantılı olabileceği ortaya konmaktadır.

i. Özgüven

'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'özgüven', genellikle halk arasında, olduğundan farklı yorumlanagelmektedir. Bu kod kapsamında ebeveynler, özgüvenle ötekinden iyi olma, kendini gösterme, her şeyi yapabileceği fikri ve cesaretini geliştirmeyi kastetmektedirler. Burada ebeveynlerin, çocukları ve kendileri için kabul ettikleri özgüven boyutları ve onu etkileyen faktörleri ele aldıkları görülmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocukların ebeveynleri, çocukların özgüvenlerinin artmasına önem vermektedirler. Özgüveni, çocuğun bilişsel özelliklerle kendini göstermesi olarak algılamaktadırlar. Bazı ebeveynler üstün zekâlılara özgü eğitim programına başlayan etiketli çocuğun özgüveninin arttığını düşünürken, bazı ebeveynlerse çocuğun diğer çocuklara göre daha yetkin olduğunu, yani diğerlerinin ondan daha az yetkin olduğunu ona anlatarak bunu yapmaya gayret etmiştir.

> *"…başarı çıtasını giderek yükseltti. Bir kendine özgüven geldi tabii." (E12, eLİ, A)*

> *"Ona ben hep şu şekilde söylüyorum özgüvenini artırmak için "oğlum sen arkadaşlarından arkadaşlarınla aranda kıyasladığın zaman sen matematikte bazı konularda çok iyisin. Aslında çalışırsan çok daha iyi olabilirsin" diyorum yani … Senin zekâ seviyen iyi, yüksek hani oğlum sen öğrenebilirsin, hani İngilizceyi çok sevmez. Hani onu o konuda yüreklendirmek için bazen diyorum "bak senin zekâ seviyen iyi sen okursan birkaç defa çalışırsan bunu yapabilirsin, senin için bebek işi" derim mesela onu yüreklendirmek için. O kadar." (E15, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun bilişsel özellikleri ve başarılarıyla kendi özgüvenlerini ilişkilendirmektedirler. Çocuğunun matematiğinin iyi olmasının ebeveyne sağladığı özgüvenden bahsederken, aynı zamanda başarı odağını da ortaya koymaktadır.

> *"…diyorum ki matematiği iyi olan çocuk zaten bence her alanda başarılı olur özgüven ve edasıyla evet çocuğumdan daha iyi başarılar beklediğim, beklentimin arttığını söyleyebilirim." (E14, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Özgüven, etiketli çocukların ebeveynlerinin hem kendileri hem de çocukları açısından önemsedikleri bir kavramdır. Çocuklarının bilişsel özellikleri ve başarılarını özgüven yükseltici bir unsur olarak görmektedirler. Çocuklarının özgüvenini onun diğerlerinden üstün olduğunu düşündürerek yükseltmeye gayret etmeleri üstünlük duygusunun gelişmesine yardımcı olabilir. Etiketsiz veya

normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin özgüven hakkında herhangi bir görüşüne rastlanmamış olması etiketin özgüven kavramına gösterilen özeni artırdığını ortaya koymaktadır.

j. Kendi yapamadığını çocuğunda görme gayreti

'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'kendi yapamadığını çocuğunda görme gayreti', çocuğa ebeveyn tarafından sunulan imkânlar ve ondan beklenenlerin temelinde ebeveynin kendi sahip olamadıkları veya imkân bulamadıklarının olduğunu ifade etmektedir.

eLİ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketli veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin, kendi çocukluğuyla çocuğunu özdeşleştirdiği, meslek seçimi, yetenekleri, sahip olamadıkları imkânlar gibi konularda çocuklarına kendi yaşayamadıklarını sunma gayreti içinde oldukları görülmektedir.

> *"Bence çok mutlu çocuklar ama bazen çok çabuk hemen de mutsuz olabiliyorlar ya bizim belki gerçi şu an bence üstünlerin problemi değil şu an hepimiz böyle çocuklarımıza geçmişte yapamadığımız almadığımız şeyleri şu an yaparak şımartma yönünde bir eğilim gösterdiğimiz için hani bu üstünlerin özellikleri olduğunu düşünmüyorum ama genel anlamda bir doyumsuzluk falan söz konusu." (E14, eLİ, A)*

> *"Ben öyle bir şeyim yok sadece bizimkilerin artı özellikleri neler keşfetmek belki bu konuda yönlendirmek daha iyi noktaya. Yani ben kendim bu sıkıntıyı yaşadığım için söylüyorum özellikle. Benim ailem doğru yönlendiremedi. Benim arzum bilgisayar mühendisliği veya elektronik mühendisliğine girmekti. Bunu da başarabileceğimi biliyordum. Onlar işte şey olmamı istediler daha doğrusu biraz dedemin baskılarıyla imam olsun, hoca olsun şeklinde şey yaptılar … [Oğlumun] özellikle teknolojik aletlere karşı acayip derecede bir şeyi var. İlgisi var ilgisinden ziyade çok çabuk kavrıyor yani onları." (E9, NGG, B)*

> *"Babamız zaten çok dediğim gibi başarılı ama biraz tembelmiş hatta çocuklarıma "ben de çok zekiydim işte ilk ÖSS'de Türkiye dördüncüsü olup sonra zar zor şu okula girdim. Lütfen benim yaptığım hataları yapmayın, potansiyelinizin başarınızın farkında olun, hani bunu ipad gibi televizyon gibi gereksiz aletlerle öldürmeyin." Diyerek böyle şeylerde bulunduk telkinlerde bulunup hani onları adamları o yönde yönlendirmeye çalışıyoruz." (E14, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin, kendi sahip olamadıklarını çocuklarının kullanımına sundukları, çocuklarıyla kendilerini özdeşleştirdikleri görülmektedir ve ebeveynler bu durumun farkında oldukları ifadeler de kullanmaktadır. Etiketsiz çocukların ebeveynlerinin ise bu konuda herhangi görüşüne rastlanmamıştır.

k. Duygunun geçişi

'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'duygunun geçişi', üstün zekâ etiketi hakkında ebeveynin duygularının çocuğa geçtiğini ve ebeveynin bu duygularla baş etmesinin güçlüğünü ele almaktadır.

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğunun etiketlenmemesini tercih etmiş olmasının sebeplerinden birinin de kendisi etikete karşı duygularını belli etmediğini düşünse de bu duyguların çocuğuna geçmesi ve çocuğunun bu konuda zorlanabileceğini düşünmesi olmuştur.

> *"Bununla başa çıkabilmek yani kendi adıma zor olabilirdi diye düşünüyorum. Benim yaşadığım duyguları mutlaka çocuğum da yaşardı. Kendi akranları arasında hırpalanırdı." (E1, eSİZ, A)*

eLİ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Duygunun ebeveynden çocuğa kolaylıkla geçen bir yapısının olması, etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin kendi duygularından çocuğunun olumsuz etkilenmemesi ve zarar görmemesi için çocuğun etiketlenmemesini tercih etmelerine sebep olmaktadır.

2.3.5.1.4.Etiketin Bir Kimlik Olarak Varlığı

'Etiket etkisi/algısı' üst temasında yer alan temalardan biri 'etiketin bir kimlik olarak varlığı' olmuştur. Bu temada, etiketin bir kimlik olarak varlığı yani üstün zekâ etiketinin bulunması, kimlik olarak algılanması, gerekliliği veya etiketlenmenin karşısında olmaya dair tutumlara yönelik gerekçeler tanımlanmıştır. Bu tema 'ebeveynin etiketi' ve 'çocuğun etiketi' olmak üzere iki koddan oluşmaktadır. Bu kodlar, ebeveynin çocuğun etiketi hakkındaki algısı ve kendini çocuğunun etiketi ile özdeşleştirmesi ve kendini bu etiketle tanımlamasını açıklamaktadır. Yani ebeveyn, etiketin varlığını bir kimlik olarak hem çocuk hem de kendisi üzerinden tanımlamaktadır.

Tablo 2.19: Etiketin Bir Kimlik Olarak Varlığı Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Çocuğun Etiketi	48	35	11	2
Ebeveynin Etiketi	27	18	5	4
TOPLAM	75	53	16	6

Tablo 2.19'da görüldüğü gibi ebeveynin çocuğun etiketine dair algısı kendini etiketli görmesinden çok daha yoğun bir şekilde yer almaktadır. Aynı zamanda etiketli ebeveynlerin hem kendi hem de çocuğunun etiketinden bahsetmesi diğer iki gruptaki ebeveynlerin etiketin bir kimlik olarak varlığından bahsetmelerinden çok daha fazla görülmüştür. Bunun sebebinin etiketli ebeveynin gündemini meşgul eden bir konu olarak zekâ ve etiketin olduğu, diğer iki gruptaki ebeveynlerin bu konuda çok baskın bir tutuma sahip olmaması olduğu düşünülebilir.

a. Çocuğun etiketi

'Etiketin bir kimlik olarak varlığı' temasına ilişkin kodlardan olan 'çocuğun etiketi' konusunda ebeveynin çocuğun etiketlenmesine ilişkin algısı anlaşılmaya çalışılmıştır. Çocuğun etiketinin, ebeveyne göre içerdiği unsurlar, çocuğun etiketini fark etmesini sağlayan mekanizmalara dair algıları bu bölümde şekillendirilmiştir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, etiketin çocuklarına faydaları olduğu, maddi imkân sağlaması, çocuğun etiketin farkında olmaması gerektiği fakat çevresel etkiler ve ebeveyn davranışlarıyla yeniden üretilerek varlığını sürdürmesi gibi noktaları vurgularken, diğer iki etiket grubundaki ebeveynlerle etiketli çocuğu olan ebeveynlerin ortak olan bazı görüşleri de söz konusu olmuştur.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocukta etiketin bir kimlik olarak varlığı, çocuğu etiketli olan ebeveynler için etiketin çocuklarına sağladığı fayda üzerinden tanımlanmaktadır. Çocuğun etiketlenmesinin faydalarından biri olarak burs gibi maddî desteklere sahip olunabilmesi görülmektedir. Ebeveynin vereceği ekstra desteğin kaynağı da etiket olarak görülmektedir. Etiketli çocukların ebeveynleri etiketin işlevi olarak çocuğa daha fazla imkân ve eğitim verilebilmesi olduğunu belirtmiş fakat etiketin zararlı olmadığını özellikle vurgulamışlardır. Yani çocuk üstün zekâ etiketi almamışsa ebeveynin ekstra destek arayışında olmasına gerek olmadığı zımnen ortaya konmaktadır.

> *"Bana zekâ seviyesinin açıkça söylemiş olmasının zararları bence yok. Faydaları da hani daha fazla gerçekten katkı sağlayıp neler yapabilirize geldiğim için ben şey olduğunu düşünmüyorum zararı olduğunu hiç düşünmüyorum. Bence bilmemizin farkının işte fark büyük oğlum için farklı bir okulda okuduğunda ve sonrasındaki hamleler, kazandığı başarılar, bursluluk sınavları hep doyurduk ve bence karşılığını gördük. Şu an küçük oğlum için aynı şeyleri yapmaya çalışıyorum. Ben bir zararı olduğunu düşünmüyorum. Aksine doğru hamleler doğru adımlar ekstra destekler ruhunu doyurmak beynini doyurmak o açıdan doğru olduğunu düşünüyorum." (E14, eLİ, A)*

> *"Çok şükür şu an elimizden geldiği kadar hele de özellikle bu sene A.'nın %100 burs alarak bize kardeşi için sunduğu ekstra bir maddi destekle çünkü ben çalışmıyorum." (E14, eLİ, A)*

"Şimdi eğitim dediğimiz şey çok genel anlamda normal popülasyonun ortalaması için mecburen öyle bir sistem oluşturuluyor. Ama tabii bu çocuklar onların dışında ihtiyaçları olan öğrenme ihtiyaçları olan çocuklar. Bu anlamda özel eğitim almalarına ihtiyaçları var. İhtiyaç yani bu." (E13, eLİ, A)

Bazı etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğuna etiketini fark ettirmekten kaçındığı, etiket etkileri hakkında iyi seviyede bir içgörüye sahip olduğu görülürken, aynı durumda olan diğer bazı ebeveynlerinse çocuğa belli etmemeye çalıştığını söylediği fakat eylemlerinin tam tersi olabildiği görülmüştür. Bu durumda ebeveynlerin etiketi, çocuğa fark ettirmemeyle ilgili bilgisinin olduğu, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun etiketini ona hissettirmeyi tasvip etmedikleri söylenebilir. Ancak bilgileri davranışlarını yönetmek için yeterli olmamakta, duyguları ile karar vererek çocuğa farklılığını hissettirecek ifadelerde bulunabilmekte veya çevresindekilerin hissettirdiğini fark etmektedirler. Genel olarak ebeveyn davranışlarının ve ebeveynin çocuğun yanında etiketten bahsetmesinin; çocuğun etiketlenmesine, çocuğun etiketini fark etmesine yol açtığı, ebeveynin, duygu, davranış ve tutumunun çocuğun etiketini şekillendirdiği görülmektedir.

"Çocuklar arasında diğer çocuklardan farklı oldukları genel anlamda orada değil de dediğim gibi dışarıda çok etkili oluyor. Mesela bir arkadaşımız vardı. Onun da kızı gidiyordu mesela bir gün denk geldik. Ondan sonra işte ya çok işte iyi oluyor falan filan tarzı işte böyle şey yaptığı zaman genel anlamda aslında bizim büyükler olarak hani çocuğumuzu bir övdüm şey yaptım tarzı bir şeyimiz olduğu için çocuk da öyle bir şeye denk geldiği zaman ha tamam aa ben bak şeyim falan diye bu şekilde düşünmelerine yol açıyor. Aslında okuldan veya şeyden olduğunu pek zannetmiyorum." (E16, eLİ, A)

"Eşim direkt hani beni özellikle o konuda hani şey yapar mıyım diye hani "aa benim çocuğum üstün zekalı ya tamam falan filan" tarzı yapar mıyım düşüncesiyle özellikle beni direkt tembihledi hani bu çocuğa karşı objektif olacağız. Herhangi bir ekstradan bir özellik yapmayacağız. Çünkü ileride kardeşine karşı da daha farklı davranabilir diye. O yüzden de biz de öyle bir karar aldık ailece ve ona hiçbir zaman hani "sen üstün zekalısın, sen işte şeysin" falan tarzı bir yaklaşımda bulunmadık." (E16, eLİ, A)

"Ona ben hep şu şekilde söylüyorum özgüvenini artırmak için "oğlum sen arkadaşlarından arkadaşlarınla aranda kıyasladığın zaman sen matematikte bazı konularda çok iyisin. Aslında çalışırsan çok daha iyi olabilirsin" diyorum yani. Terim olarak bilmez. Onu genelde ben çok deklare etmemeye çalışıyorum. Yani kendi oğluma da başkalarına da ama bunu etrafta mesela kuzenleri var hani amcaları, halaları, teyzeleri onlar hani dedilerse de bilmiyorum yani. O terimi kendi biz bir aradayken kullanmadık. Senin zekâ seviyen iyi, yüksek hani oğlum sen öğrenebilirsin, hani İngilizceyi çok sevmez. Hani onu o konuda yüreklendirmek için bazen diyorum "bak senin zekâ seviyen iyi sen okursan birkaç defa çalışırsan bunu yapabilirsin, senin için bebek işi" derim mesela onu yüreklendirmek için. O kadar." (E15, eLİ, A)

Etiketin bir kimlik olarak algılanması, etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından onun yeniden üretimini sağlayan mekanizmaların varlığına bağlanmıştır. Bunların, aile büyükleri tarafından çocuğun etiketinden açıkça bahsedilmesinden zevk almaları, üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurumlar gibi mekanizmalar olduğu ortaya konmuştur.

"Yani biz buna çok kızdık çok söyledik. Biz dediğim gibi ilkokulda aslında ne çocuklarımızın kendileri ne de diğer okuduğu sınıftaki yani diğer yan sınıftaki arkadaşları bizim sınıfımızın faklı olduğunun farkında değildi ama tabii ki ortamlarda bizim ebeveynlerimizdeki tek eksik bence oydu evet. Bilinçlilerdi, tecrübelilerdi, eğitimlilerdi vesaire ama bu çocuğun yanında konuşmamak gerektiği ile ilgili sıkıntılarımız vardı. İki taraf da bunu mutlaka "E tabi canım benim torunum üstün zekalı olacak kime çekti" falan çocuklar da "anne üstün zekalı ne demek" falan deyip… Biz orada daha böyle normal açıklamalar üstün zekalı falan demeden "oğlum işte evet siz zekisiniz. Baban birçok şeyi anlatıyor. Ama sen de bunu anlıyorsun ve zevkle ilgi ile dinliyorsun." Gibi. Aslında birçok anne baba bunu çocuklarına yapsa konuşsa bunu anlamayacak çocuk yok … ama maalesef evet büyüklerinizde bunu direkt onların yanlarında konuşma olayları oldu. Ama biz hep böyle kapatmaya çalıştık. … Onlar, "çocuklar zaten aralarında konuşuyorlardı" falan diye savundular tabii." (E14, eLİ, A)

"… hatta şöyle tam tersi bir sıkıntılı durum yaşadım ben. Bir kuruma gitmiştik bu ilk tanılandığı zaman anaokulu döneminde işte üstün zekalılar diye başlayan bir kurum ismiydi, özel bir kurum. Mesela orada ben duyuyorum çocukları üstün diye tanımlamamak lazım işte orada farklı bir kelime bulmak falan bu tarz şeyleri konuştuğum için ben sıkıntı yaşadım yönetimle. Çok net böyle bir durum böyle bir sıkıntı yaşadım. Ama evet çok dillendirmek istemedim. Onlar da tam tersi söylemekten yana oldular tabii isimlerinde de geçtiği için. Açıkça bu tutumlarını gördüm. Böyle bir durum var yani bu ailelerde ve bu ailelere hitap eden kurumlarda." (E13, eLİ, A)

Aynı zamanda ebeveyne göre etiketin, çocuktan saklanmasının hem saçma olduğu hem de mümkün olmadığı görüşü söz konusudur. Etiketi yeniden üretme ve yaşatmanın ebeveyn tarafından onaylanmadığı fakat etiket etkisinin kaçınılmaz bir boyutta olduğu ve çocuğun fark etmesine mecbur kalındığı görülmüştür. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun etiketinin farkında olmasını ders başarısı, aldığı notlar, ebeveynin bu konuyu pekiştirecek davranışları ve çevrenin yönlendirmesi gibi çeşitli sebeplere bağlamışlardır.

"Şimdi evet çok fazla bu konuyu böyle üzerine basıp işte böbürlenerek söylemek falan değil ama hani böyle bir gerçeğin olduğunu da zaten adı üstün denilen bir çocuk hani zaten o kadar kafası çalışan bir çocuktan saklamak da saçma. Yapamıyorsunuz daha doğrusu. Fark ediyor işte ben zeki çocuk diyorum, önemli olan çalışmak diyorum falan o şekilde yani biliyor ama yani bununla ilgili hani çok da fazla büyütülecek bir şey olmadığını söylemeye belirtmeye çalışıyorum … Benim oğlum kendinin farkında … Ya şey zaman zaman diyor işte "ne yapayım işte çok zekiyim" falan diyor." (E13, eLİ A)

"Farkında. Farkında değil desem yalan olur. Çünkü girdiğimiz sınavlarda aldığı sonuçlarda işte tabii ki hep bu çocuklarda şey vardır. Seninle gurur duyuyorum gerçekten harikaydın. Başarılarınla bizi çok mutlu ettin. Zaten senden bunu bekliyordum. Helal olsun falan tarzında. Zaten bunlar hep gazla çalıştıkları için hep bu kelimeler mutlaka hayatımızda var ve gerçekten farkında. Ya anne şimdi gireceğim yine işte acaba hata yapacak mıyım yoksa yine hiç mi hata yapmayacağım falan tarzında ciddi bir özgüvenden kaynaklı şeylerinin farkındalar yani onlar da." (E14, eLİ, A)

"Babamız zaten çok dediğim gibi başarılı ama biraz tembelmiş hatta çocuklarıma "ben de çok zekiydim işte ilk ÖSS'de Türkiye dördüncüsü olup sonra zar zor şu okula girdim. Lütfen benim yaptığım hataları yapmayın, potansiyelinizin başarınızın farkında olun, hani bunu ipad gibi televizyon gibi gereksiz aletlerle öldürmeyin." Diyerek böyle şeylerde bulunduk telkinlerde bulunup hani onları adamları o yönde yönlendirmeye çalışıyoruz." (E14, eLİ, A)

Bu farkındalığın zaman zaman eğitim kurumları dolayısıyla oluşmakta olduğu da ifade edilmiştir. Etiketten, eğitim kurumunda ve arkadaş ortamında bahsedilmesi aracılığıyla çocuğun da fark etmesine sebep olunmakta ve bu farkındalık çocuğun çalışma gayretini olumsuz etkilemektedir.

> *"Aslında oğlum da çok ukala falan değil ama böyle hani çok önemsemedi. Kazandığını falan çok önemli bir şey gibi hissetmedi. Ama oraya gittikçe böyle kendi belki arkadaşlarıyla aynı ortamda herkesin gidemediği ama onların gittiği bir yer yani bir ortama girdi, o değişik geldi…" (E12, eLİ, A)*

> *"Yani Çocuk Üniversitesi'nde her öğrencinin giremeyeceğini bildiğinden aslında farkında mesela kardeşini de tembihliyor. Bazen bu sene sınava sokacağımızı bildiği için anne ön kayıtlar başlamış. Kardeşim bak … eğer kazanamazsan da sakın üzülme ama kazanırsan da bak benim gibi okula gideceksin falan tarzı … Çünkü dediğim gibi kendi kendine aslında biraz anladığım kadarıyla arkadaş ortamının verdiği bir izlenim var. Aaa sen Çocuk Üniversitesi'ne gidiyorsun bak işte falan diye bir iki yerden falan böyle hani yerden herhalde duymuşluğu var ki ya da bazı kişilerin bana söylediğini duymuşluğu var ki bazı konularda şey yapıyor hani mesela okumak veya yazmayı sevmiyor dediğim aslında bir yerde bu. Hani ben nasıl olsa zekâm iyi, derste anlıyorum, şey yapıyorum, çalışmama gerek yok." (E16, eLİ, A)*

"Üstün" teriminin çocuğa etiket ile verildiği, çocuğun "zekî" olmasının test olmadan "üstün" nitelemesine sahip olması için yeterli olmadığı hakkındaki düşünce çocuğun etiketini bir kere daha ortaya çıkarmaktadır.

> *"…kendi çocukları da daha zeki olan diyeceğim ben çünkü üstün olabilir olmayabilir onu ben bilmiyorum, test yapılmış çocuklar değil." (E13, eLİ, A)*

Üç Etiket Grubunun Ortak Olan Görüşleri:

Etiketin her türünün, hangi zekâ seviyesine veya patolojiye ait etiket olursa olsun, ebeveyni yıpratıcı etkisinin olduğu üç etiket grubundan ebeveyn tarafından da belirtilmiştir. Üstün zekâ etiketinin, ebeveyn ve çevrenin çocuk üzerinde bir baskı ve beklenti unsuru hâline geldiği de ebeveynlerin ortak görüşüdür.

> *"Eskiden mesela "Aferin çok iyi, hani çok akıllısın sen maşallah" dedikleri oluyordu. Ama bunu duyduktan sonra sen doktor olacaksın, işte sen mühendis olacaksın, memleketi kurtaracaksın" gibi bir hani şey yapıyorlardı yani başka kefeye koyuyorlardı. Anlatabiliyor muyum?" (E15, eLİ, A)*

> *"Bir kere bunun en bariz somut göstergesi olarak ilk nota bakıyor, ilk aklına gelen şey not. Yani bir öğrenci veliye göre çok yüksek notlar alıyorsa çok zeki ama beklenen notları alamıyorsa hele ki önceden de ona "işte bak senin çocuğun çok kapasiteli, potansiyeli çok yüksek" denildiğinde o çocuktan ders başarısı ve okul başarısı açısından istediğini elde edemiyorsa, o zaman ciddi bir psikolojik baskı oluşturuyor onun üzerinde ve o çocuk çok ciddi sıkıntılar yaşıyor. Bunu çok sık gördüm yani." (E3, eSİZ, B)*

> *"Aslında normalde çağın getirdiği bir şey ama bunu görmek istediği şekilde o anka kuşu meselesi nedeniyle görmek istediği şekilde görüp öyle bir etiket yapıştırıyor çocuğuna dolayısıyla şunun farkında olması gerek, kendi beklentilerini de yükseltiyor çocuğunda … evet evlatlarımız hepimiz için kıymetli, bazen duygusal düşünebiliyoruz onlar hakkında, ama gerçeği görmek olduğu gibi*

kabul etmek hem onun açısından hem bizim beklentilerimiz ve kendi ruh sağlığımız kendi geleceğimiz açısından daha güzel olur diye düşünüyorum." (E1, eSİZ, A)

"Yani söylenmiş olsaydı eğer düşük olsaydı çok yıpratıcı olurdu. Anne olarak baba olarak bunun gerçekten hep bir ekside kalırdık. Hep bir acaba böyle olmasa ne olur deyip hep çocuğa karşı belki önyargılı olabilirdik. Ya da niye oldu diye kendimizi yiyebilirdik. Bilmemek bence daha iyiydi." (E10, NGG, A)

b. Ebeveynin etiketi

'Etiketin bir kimlik olarak varlığı' temasına ilişkin kodlardan olan 'ebeveynin etiketi' konusunu çeşitli katılımcılar, sosyal konum, kendini bu etiketle özdeşleştirme, ebeveynin zorlanma sebebi olması, ben tasavvuruna ötekini katma bağlamlarında ifade etmişlerdir. Bu bölümde, ebeveynin çocuğunun etiketi dolayısıyla üstün zekâlı bir çocuğun ebeveyni olma etiketini kendi benliğine katarak, bunu adeta bir kimlik unsuru olarak değerlendirmesi işlenmiştir. Her ne kadar üstün zekâ etiketi çocuğa ait bir etiket olsa da bunun, ebeveynin etiketi olarak hissedilmeye başlanması hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemli bir noktaya işaret etmektedir. Her üç etiket grubundaki ebeveyn de kendini çocuklarının özellikleri ile tanımlayıp, bunları, diğer ebeveynlerden kendilerini ayırt edici bir unsur olarak dile getirmektedirler. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri, etiketli çocukların ebeveynlerinin aksine çocuklarının çoğunlukla zekânın haricindeki diğer özellikleri üzerinden diğer ebeveynlerden farklılaştıklarını anlatmışlardır. Üstün zekâlı çocuk ebeveyni olma etiketine yani ebeveyn etiketini taşımaya dair çeşitli katılımcıların görüşleri bu bölümde örneklendirilmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketli olan ebeveynler, kendilerini üstün zekâlı bir çocuğun ebeveyni olarak tanımlamakta ve kendilerinin diğer ebeveynlerden farklılığını, zaman zaman üstün zekâlı bir çocuğun ebeveyni olma etiketi ile açıklamaktadırlar.

"Yani kendimi üstün zekalı annesi olarak gördüm mü? Çok değil çok değil…" (E13, eLİ, A)

"Bazen bu durum beni (diğer ebeveynlerden) farklılaştırıyor ama bazen zorluyor." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun üstün zekâsını, ebeveynin sosyal konumu ile ilişkilendirmektedirler. Çocuğun üstün zekâlı olması, ebeveyn tarafından bir itibardan öte bir kimlik unsuru olarak benimsenmekte ve ebeveynin kendini diğer ebeveynlerden daha bilgili olarak kabul etmesi etiketi kendi sosyal konumu tayin eden bir araç olarak gördüğünü göstermektedir.

"Tabii ki bunlar bizi kendi içimizde çevremde bir de benim büyük oğlumun da öyle olmasıyla birlikte özellikle küçüğün çevresinde biraz bilinçli bir anne, işte Ö.'nün mutlaka tecrübelerinden

yararlanmalıyız. Hani ne yaptın biz de yapalım. İşte şu an mesela herkes bir düşünme becerilerine saldırma. İşte hangi kitapları çocuklarıma yönlendiriyorsam … Dolayısıyla yani benim diğer arkadaşlarımdan farklı olarak birçok konuda daha fazla bilgiye sahip olmam, yönlendirmem, bir şey olduğu zaman aa bana buna danışabilirim, hani şunu kullanabilirim, şununla görüşebilirim gibi hani birçok konuda daha fazla bilgim olduğunu fark ettim. Onlar da benden genelde tecrübelerime elimden geldiği kadar yararlanmaya çalışıyorlar." (E14, eLİ, A)

"Ama mutlaka bilgi sahibi olduğum, tecrübeli olduğum alanlardan paylaştığımda zaten insanlar bunun mutlaka farkına varıyor ve çevremde bununla ilgili çok fazla bir arkadaş grubum var. Bu arada BİLSEM okul aile birliği başkanıydım geçen sene. Artık kimde telefonlarım var bilmiyorum yani birisi arıyor "Ö. Hanım sizce bu konuda ne yapmalıyız?" falan bir danışmanlık pozisyonuna gelmiş durumdayız (kahkaha). Ücretsiz genel danışman. Siz bizim için doğru adımsınız diyorlar. Hatta en son bir arkadaşım vardı, sigortacı, iki tane oğlu var ikisi de üstün potansiyelli ama çok ciddi sorunları olup ilaç falan kullanan dürtüselliği olan vesaire. En son benimle görüşmek isteyip tecrübelerimden yararlanmak istediğinde bana dedi ki "Ö., şu binadan çık atla de vallahi atlayacağım." Dedi (gülüyor). Yani o derece, bu arada bunu söyleyen de erkek. Ya yapmayın falan filan dedim. Çok ciddi 5-6 yıldır tecrübelere sahip olduğum için genelde fikrimi çok ciddiye alırlar. Hani ben nerede ne yapıyorum, hangi kursa gönderiyorum, hangi öğretmenden? Çok ciddi anlamda bu konuda hangi okulların sınavlarına sokuyorum gibi bu konuda çok tecrübelerimden yararlanmak isteyenler." (E14, eLİ, A)

Katılımcılardan bazıları çocuğunun etiketinden bahsederken dil sürçmesiyle de olsa birden fazla sefer kendini etiketle nitelendirmiştir. Bu da ebeveynin çocuğunun etiketiyle özdeşleştiğini ve o etiketi kendi benliğine dahil ettiğini göstermektedir.

"Üstün bir tanılı anne çocuk olarak, anne olarak çünkü onları daha fazla doyurmam gerektiğini fark ediyorum." (E14, eLİ, A)

"Çünkü çevremde bu tarz deminden beri nitelendirdiğim bazı rahatsızlıklar işte üstünlerde görülen problemlerin hiçbiri bende olmadığı için kendime evet onure oluyorum, gurur duyuyorum onlarla." (E14, eLİ, A)

"…zihin haritaları, tasarım atölyesi veya bilgisayar yazılım atölyesi tarzı şeyler evet bunlar bana bir avantaj, bana değil çocuğuma bir avantaj sağlıyor." (E16, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri, kendilerini diğer ebeveynlerden ayıran tarafları anlatırken, çocuklarının zekâsına değinmemişlerdir. Genellikle çocuklarının veya ebeveynlikte kendilerinin farklı olduğunu düşündükleri özelliklerinden bahsederek diğer ebeveynlerden farklılıklarını vurgulamışlardır. Bu özelliklerin hem olumlu hem de olumsuz özellikler olarak açıklanması etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin bu farklılığı bir itibar olarak görmediğini işaret etmektedir. Olumlu özellikleri ise kendilerine atfetmediklerini özellikle belirtmeleri de bunun bir işareti olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla etiketli ebeveynlerin kendilerini üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olma etiketiyle açıklamaları bariz bir şekilde etiket ile ortaya çıkmaktadır. Etiketli çocuğun olan ebeveynler tarafından yapılan açıklamalarda dikkati çeken ebeveynlik konusunda yeterlik hissiyatı, diğer ebeveynlerde görülmemektedir. Etiketli çocuğu olan

ebeveynlerde görülen bu özelliği, diğer ebeveynlerin gözlemlemesi ve ifade etmesi ebeveyn gruplarının algı farklarını ortaya koymaktadır.

> *"Tabii ki çocuklarımın özellikleri diğer anne-babalara göre beni farklılaştırdı çünkü üç çocuğumun da birbirinden birçok farklı özellikleri var. Bu anlamda olumlu anlamda da olumsuz anlamda da farklı özellikleri var. Dolayısıyla diğer annelere göre biraz daha hayatım zorlaştı. Her üç çocuğun yaşadığına da sabırla yaklaşmak duygularını kontrol edebilmek gerçekten beni çok zorladı. Çünkü tepki vermem gereken bir gün içinde bile 4-5 tane olay oluyor. Hata yapmaktan çok korktum. Belki diğer annelerin bu kadar korkusu olmadı. Ama ben gerçekten çok korktum ve çalıştım. Bu anlamda farklılaştığımı düşünüyorum." (E4, eSİZ, A)*

> *"Çünkü gittiğim yerlerde insanların bana yaptıkları işte dönüşlerle ile ilgili aklıma gelen mesela "evlatlarınız ne kadar hanımefendi/beyefendi, çok edepliler, çok tertipliler, tavırları çok güzel, çok güzel yetiştirmişsiniz." Gibi böyle dönüşler alıyorum ve hamdolsun hiçbir zaman şöyle bir hissiyatta olmadım: "ben bu çocukların babasıyım, onları ben yetiştirdim" şeklinde. Bir yere gittiğim zaman bazı ortamlar vardır, ortamlara gittiğiniz zaman çocuklarınızın tavırları konuşmaları işte ne bileyim tutumları ve davranışları eğer böyle aşırı uçlardaysa mesela bir konuda bir şeye inat ediyorlarsa veya ne bileyim hani bir ebeveyn olarak düşünüyorum sizi mahcup edecek bir şey söylüyorlarsa siz de mahcup oluyorsunuz." (E3, eSİZ, B)*

> *"Fakat anne-babalar kendilerinin "benim çocuğum da o programa dahil olabildi, diğerlerinden iyi" diye hissedebilmek için çocuğu ayrıştırmayı göze alıyor…" (E9, NGG, B)*

Ebeveynin ve çocuğun etiketi hakkında ebeveynlerin algıları etiket grubuna göre çoğunlukla farklılaşmaktadır. Sadece etiketin genel olarak ebeveyn ve çocukta bir baskı ve beklenti unsuru olması her üç gruptan ebeveynin de ortak görüşü olmuştur.

2.3.5.1.5.Etiketlenmeme Etkisi

'Etiket etkisi/algısı' üst temasında bahsedilen temalardan biri 'etiketlenmeme etkisi' olmuştur. Bu kodda, çocuğun etiketlenmemesinin ebeveyne ve çocuğa ebeveynlerin algıladığı etkileri incelenmektedir. Katılımcıların ifadelerine göre 'etiketlenmeme etkisi' temasının içeriği, altı kodda detaylandırılmıştır.

Tablo 2.20: Etiketlenmeme Etkisi Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Damgalama-Okulun ve Psikoloji Uzmanının Tutumu	17	1	8	8
Yüksek Beklenti	10	0	7	3
Etiketlememeyi Tercih Sebepleri	7	0	1	6
Üstünlüğe Sağlıklı Bakış	4	0	0	4
Gerginlikten Korunma	2	0	2	0
Kıyaslamayı Engelleme	1	0	1	0
TOPLAM	41	1	19	21

Tablo 2.20'de 'etiket etkisi/algısı' üst teması içinde yer alan 'etiketlenmeme etkisi' temasına ait kodlarda bulunan kodlu bölümler gösterilmektedir. Bu kodlar ebeveynlerin görüşüyle 'damgalama-okulun ve psikoloji uzmanının tutumu', 'yüksek beklenti', 'etiketlenmemeyi tercih sebepleri', 'üstünlüğe sağlıklı bakış', 'gerginlikten korunma' ve 'kıyaslamayı engelleme' olarak belirlenmiştir. 'Etiketlenmeme etkisi' temasında bulunan toplam 41 kodlu bölümde en çok bahsi geçen kodun 'damgalanma-okulun ve psikoloji uzmanının tutumu' ve 'yüksek beklenti' olduğu görülmektedir. Temanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda, bu temadan çoğunlukla etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin bahsettikleri anlaşılmaktadır. Bunun, çocuğu etiketsiz ve bilişsel açıdan normal gelişim gösteren ebeveynlerin çocuklarının okuduğu okul dolayısıyla bu tema hakkında eğitim almış olmalarından kaynaklandığı düşülmektedir. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren olarak tabir edilen çocuklar, kendi zekâ özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre eğitim aldıkları hâlde etiketlemeye maruz kalabilecekleri bütün ihtimallerden muhafaza edilmiş bir sistem içinde yer almaktadırlar.

'Etiketlenmeme etkisi' temasının kodları, aşağıda çeşitli katılımcıların ifadeleri çerçevesinde detaylandırılmıştır.

a. Damgalama-Okulun ve Psikoloji Uzmanının Tutumu

'Etiketlememe etkisi' temasına ilişkin kodlardan olan 'damgalama-okulun ve psikoloji uzmanının tutumu' konusunda ebeveynler çocukların özellikle eğitim sebebiyle damgalamaya maruz bırakıldığını, bunu tercih etmediklerini, etiketleme yapmayan okul tutumu ve etiketlememeye dikkat eden psikoloji uzmanıyla edindikleri deneyimlerini bu kodda paylaşmışlardır.

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğunun okuduğu okulda etiketlememe üzerine bir sistem olduğunu vurgulayan normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının insana bakış açısını doğru şekillendirdiği ve çocukları damgalandığı için bundan memnun olmaktadırlar. Ayrıca okulda bu sistem ile bilişsel gelişim bütünün sadece bir parçası olarak algılanmakta, gereğinden fazla önem verilmemekte, etiketleme ile ebeveynin duyguları kısa vadede tatmin edilerek uzun vadede çocuklara zarar verilmemektedir.

> *"Çok şükür öyle de bir kurumda değiliz. Onun farkında değiller yani. Kim kimden üstündür kimse bir şey bilmiyor. Onun için çocuğun diğer bütün alanlarını sadece bilişsel gelişimine kurban etmeyip dengeli bir gelişim elde edilebiliyor. Çocukların bakış açısı birinin diğerine üstünlüğüne göre belirlenmemiş oluyor. İnsana bakış açısı sadece insan olmasıyla şekillenmiş oluyor. Bu bir anne-baba olarak bizim için çok önemli olduğundan dolayı hem bilişsel gelişimini yok saymayan ama hem de bu bakış açısını geliştirmek için gerekli tedbirleri almış olan bir kurumda okumasını istedik. Sadece kendimizi düşünüp, kısa vadede kendimizi tatmin edecek ama aynı zamanda kendi çocuğumuza da zarar verecek bir sistemin içinde var olmak istemedik." (E10, NGG, A)*

"…yani çocuğun yaşantısı farklı oluyor yani. Dışarıdaki çocukla K. Okulları'nda yaşayan bir çocuğun. Dışarıda da üstün zekalı çocuklar var, K. Okulları'nda da vardır kesin ama biz kimler olduğunu bilmiyoruz, kimse bilmiyor." (E7, NGG, B)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketlenmemiş olan ebeveynlerin, çocuklarında üstünlük duygusu olmaması için onları damgalamayı istemediklerini ve bunun için zekâ profiline uygun eğitim veren ancak etiketleme yapmayan bir okulu tercih ettikleri görülmektedir.

"Bunun şükrünü verebilmek adına veya o çocuğu damgalamamak adına; çünkü üstün zekalı olsa gurur olabilir kibir olabilir ileri yaşlarda iş hayatında evlilik hayatında bu ciddi problemlere sebebiyet verebilir. Bu nedenle biz eğer çocuğumuzda öyle bir durum varsa bile normal insan olarak düşünmesini veya bu şekilde davranılmasını bekleriz ve okulumuzun da zaten yaptığı uygulamalarla bunu desteklediğini düşünüyoruz. Kısacası bu." (E2, eSİZ, B)

"Bence benim bakış açımı etkileyen en önemli faktörlerden birisi okulun çocuklarıma bakış açısı. Okulda çocuklarımla ilgili zekâları ile ilgili özellikle hiçbir şeye değinilmeden, açık edilmeden çocuklarımın kendi zekâ profillerine göre eğitim alması sağlandı. Ve ben yerleştirildikleri sınıflarda üç çocuğumun da çok mutlu ve başarılı olduğunu gözlemledim." (E4, eSİZ, A)

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, zekânın keskin bir sınıflama aracı olarak okul sistemine sirayet etmesi gerektiğini düşünürlerken bu konuda diğer ülkelerde bütünleştirme uygulamaları olduğunu görmek onların fikirlerini değiştirmiştir.

"Şimdi ben çok çalışanlarla üstün zekalıların aynı okullarda olması meselesini onu da çok araştırdım. Yani mesela şeyde ilkokulda yine dediğim gibi bir okulun özel bu çocuklar için açtığı iki tane sınıfı vardı ve mesela oraya filan sokmayı düşündük Ö.'yü. Ama sonra Almanya'da yaşayan bir akrabamızdan şeyi öğrendim orada bu konuyla ilgili çok denemeler yapılmış ve sonunda denmiş ki hayır bu çocuklar ileride nasıl hayatın içerisinde her zekâ grubuyla beraber yaşayacaksa şimdiden okullarda da bunu bu şekilde karma eğitimle devam etmeleri daha sağlıklı diye bir sonuca varıldığını öğrenmiştim. Dolayısıyla ondan itibaren ben birazcık orada bıraktım işe." (E13, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Damgalamanın büyük çoğunlukla eğitim kurumlarında yaşandığı bilinmektedir. Okulda yapılan damgalamanın yanı sıra psikoloji uzmanları tarafından da test sonuçlarının puan olarak paylaşımı söz konusu olabilmektedir. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler hem okulda hem de psikoloji uzmanları tarafından herhangi bir etiketlemeye maruz kalmadıklarını ve bundan memnun olduklarını anlatmışlardır. Bu istisnai bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Damgalamanın önlenmesi için zekâ testi sonucunun ebeveyne puan ile değil yorum ile bildirilmesine dikkat edilmesi ve bu anlayışın yaygınlaştırılması gerekmektedir.

"Çocuklarımın okudukları okulda zekâ profiline uygun eğitim veriliyor. Dolayısıyla hani bununla ilgili bir test yapıldı. Bize çocuğumuzun işte IQ'sunun ne olduğu, hangi derecede olduğu söylenmedi ki bence çok da doğru bir uygulama bu. Tabii ki yeteneklerinden bahsedildi yani hangi yönleri geliştirirse çok daha ilerleyebilir, çok daha kendisini geliştirebilir, bundan bahsettiler ama işte "çocuğunuz çok zeki veyahut da işte şöyledir" bu şekilde bir ifadede kesinlikle bulunan olmadı." (E3, eSİZ, B)

"Okulun diğer okullarda olduğu gibi onlara belki de işte özel sınıfındasınız şu sınıftasınız bu sınıftasınız veya işte daha ders başarısı az olan öğrencilerin bulunduğu sınıftasınız dememesi ve bize de dememesi … bize nasıl davranacağımızı anlatıyorlar, seviyesinden değil ama özelliklerinden bahsediyorlar." (E4, eSİZ, A)

"… birebir hani çocuğunuz bu seviyede olduğu söylenmedi, ne şekilde davranmamız nasıl destek vermemiz gerektiği anlatıldı, özellikleri yorumlandı." (E5, eSİZ, B)

"Test yapıldı ve ona uygun sınıfta ona uygun yöntemlerle eğitim alıyor. Biz de aynı yöntemlerle destek veriyoruz, yöntemler bize anlatılıyor. Ama çocuğum şu an normal gelişim düzeyinde de olabilir, üstün zekalı da olabilir, parlak da olabilir belki de dâhidir. Açık bir ifadede bulunamam, bilmiyorum, söylenmedi … Zekâ seviyesi bana belirtilmiş olsaydı zaten sağlılı bir şekilde baş edebileceğimi düşünmüyorum. Sağlıklı yaptığımı zannederdim ama işin içinde o belli olmuyor işte" (E6, eSİZ, A)

b. Yüksek beklenti

'Yüksek beklenti' kodu, etiketin ebeveynde, çevrede ve hatta çocuğun kendisinde yüksek beklenti oluşturmasına karşılık ebeveynin, çocuğu bu yüksek beklentinin vereceği zarardan korumak ile etiketlememeyi ilişkilendirmesini kapsamaktadır.

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, çocuklarını etiketin vereceği yüksek beklentiden korumak için irâdî olarak etiketlenmemesini tercih etmektedirler. Bu tercih ebeveyne verilen eğitimle doğru orantılıdır. Okuldaki uzmanların yönlendirmeleri, açıklamaları ve verdikleri veli eğitimi ebeveynde bu tercihi oluşturmaktadır.

"…yani bizim mesela büyük kızım da K.'deydi … Ona bir test yapıldı. Ben o testin sonucunda çıkan zekâ seviyesini hala bilmiyorum. Çünkü o testi yapanlar bize sadece böyle böyle şu şu şu noktalarda dikkat etmeniz gerekiyor dediler. Sorduğumuzda da yani öğrenemiyor muyuz biz bu sonucu dediğimizde de bunun nedenini ve niçinini açıkladılar. Bu benim için çok mantıklıydı. Evet bilseydim çocuğumun üstün zekalı veya normal olduğunu biraz önce söylediğim beklentiler bende de oluşabilirdi. Ben daha az hata yapmak için bunu öğrenmemeliyim … Bilmem gerektiği kadarı zaten izah edilmişti, açıklanmıştı. Dolayısıyla hakikaten sonradan aramızdaki iletişim adına bu çok faydalı olmuş. Çünkü beklentim şu ya da bu şekliyle tavan yapmamış. Katkı sunacağım noktalarda zaten nereler olduğu söylendiği için sunabileceğim katkıyı zekâ seviyesini öğrenmeye ihtiyaç duymadan da sunamaya çalıştım. Sonuçta bir çocuk bütünüyle tek bir zekâ profiline sahip değilmiş, birçok zihinsel özellikten bahsettiler bize sonuçları yorumlarken. O zaman bir seviyeyi bilmenin de çok bir anlamı olmayacaktı zaten … evlatlarımız hepimiz için kıymetli, bazen duygusal düşünebiliyoruz onlar hakkında, ama gerçeği görmek olduğu gibi kabul etmek hem onun açısından hem bizim beklentilerimiz ve kendi ruh sağlığımız kendi geleceğimiz açısından daha güzel olur diye düşünüyorum." (E1, eSİZ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiket ile ebeveynde oluşacak yüksek beklenti, ebeveyn tutumlarında değişiklik yaratabilir. Bu değişiklik çocuk adına olumsuz sonuçlar doğurur.

> *"…anne-babanın da çocuk üzerindeki beklentisi her daim çok uç noktalarda olacak ve eğer öğrenci veya çocuk bu beklentiyi yerine getiremezse bunu gerçekleştiremezse bu sefer onlar da ayrı bir hayal kırıklığı belki anne-babanın çocuğa karşı tutum ve davranışlarını ciddi bir gerginlik veya değişim; bütün bunların yaşanma ihtimali çok yüksek." (E3, eSİZ, B)*

Sadece çocuğunun bilişsel yönünü önemseyerek diğer özelliklerini gözardı etmeye sebep olabilir.

> *"Verilmemiş olmasının bana bir şey kaybettirdiğini düşünmüyorum. Niye düşünmüyorum? Böyle olunca ne ezilmiştir ne böbürlenmiştir. Bundan dolayı verilmediğini düşünüyorum. Yani iyi olmazdı diye düşünüyorum çocuğun gelişimi açısından şöyle: ondan beklentilerimiz olurdu aşırı derece, ondan istekleriniz çoğalırdı. O da bunu başarmak için çok yorulurdu ve ezikliğini yaşardı belki de başaramamanın ezikliğini yaşardı. Beklentilere girerdik gereksiz diye düşünüyorum. Çocuğun diğer özelliklerini bu beklentilerle harcamış olurduk, göremezdik." (E11, NGG, B)*

Ebeveynde yüksek hırs ve dolayısıyla beklenti artışı meydana gelir.

> *"Beni ciddi derecede rahatlattı bunun bana söylenmemiş olması sadece yorumların paylaşılması. Niye rahatlattı? Çünkü bu sefer belki bana denilmiş olsaydı ki çocuğunuz üstün zekalı, bir baba olarak çocuğumdan normaldeki beklentilerimin çok daha üstünde bir beklentiye sahip olup kendi hırslarımın kurbanı yapabilirim onu. Yani bu beklentilerimin altında ezilebilirdi çocuk." (E3, eSİZ, B)*

Yüksek beklenti ebeveyn tarafından genellikle sınav sonucu, ders başarısı ve notlar bağlamında değerlendirilmektedir.

> *"Eşimle hiç çocuklarımın zekâsı üzerine konuşmadık ama konuşsaydık nasıl bir tepki vereceğini hayal edebiliyorum. Yani şöyle olsaydı ki işte eşime çocuklarınızdan birisi üstün zekalı veya üçü birden üstün zekalı denseydi onlara tavır ve davranışlarının değişeceğini düşünüyorum. Onun böyle bir şeye daha fazla kıymet verdiğini düşünüyorum ama onun zaten hayat başarısından algısı biraz da ders başarısı ile özdeşleşir. Dolayısıyla üstün zekalı olan bir çocuğun eğitim hayatının çok daha başarılı olacağını düşünebilirdi, çok daha yüksek puanlarla yüksek üniversitelere gireceğini düşünebilirdi ama eşimi tanıdığım kadarıyla bu düşüncesiyle işleri yönlendirmeye başladıktan bir süre sonra çocuklarımızda karşılaşacağımız problemlerle karşılaştığımızda o onu frenleyecekti ve dönüp soracaktı. Yani ne yaptık? Ne oldu diye." (E4, eSİZ, A)*

> *"Bir kere bunun en bariz somut göstergesi olarak ilk nota bakıyor, ilk aklına gelen şey not. Yani bir öğrenci veliye göre çok yüksek notlar alıyorsa çok zeki ama beklenen notları alamıyorsa hele ki önceden de ona "işte bak senin çocuğun çok kapasiteli, potansiyeli çok yüksek" denildiği halde o çocuktan ders başarısı ve okul başarısı açısından istediğini elde edemiyorsa, o zaman ciddi bir psikolojik baskı oluşturuyor onun üzerinde ve o çocuk çok ciddi sıkıntılar yaşıyor. Bunu çok sık gördüm yani." (E3, eSİZ, B)*

Üstün zekâ etiketi, ebeveynin çocuğundan her alanda en mükemmelini beklemesine ve duygusal açıdan kendisini de çocuğunu da bu gerginlikle yıpratmasına sebep olur.

> *"Mesela üstün zekalı olmuş olmasından değil de kendimden ve babasının geleceği durumdan korkarım. O benim için ayrıca bir kaos ortamı yaratırdı, çok doğru yönetebileceğimi düşünmezdim. Anneyim sonuçta, babası da ben de meseleye ebeveyn gözünden duygusal bakarız. Benim şunu da yapabileceğini biliyorum: kızımın ya şu kadar IQ'su, bu kadar zekâsı, bu kadar başarısı var. Bir şeyi yapamasa "niye bunu yapamıyor" diye ben çocuğu eminim yıpratırdım ya da işte çok düşük olması hadi bir tık daha niye yukarıya çıkmıyor, nasıl bunu ben yapamıyorum bunu da yapsana, bunu da nasıl olamıyorla daha çok onu da yıpratırdım kendimi de yıpratırdım herhalde." (E6, eSİZ, A)*

Etiket ile ebeveyn çocuğuna da mükemmel olma hırsını vermeye başlar ve bu gerginlikle çocuğunu ötekilerden ayrıştırmaya başlamasına sebep olur. Böylece hem etiketli çocuklar hem de diğerleri bu durumdan etkilenirler.

> *"Öncelikle çocuğumun üstün zekalı olup olmadığını bilmediğim için belki bir şey farklılık görmüyor olabilirim ama çocuklarını üstün zekalı olduğunu bilen ailelerin hep bir ötekileştirme benim çocuğum ondan hoşlanmaz, benim çocuğum bunu yapmaz yani hiçbir şekilde bir şey konduramama ve çocuğu hep mükemmel olması, beklentisini buna göre çocuğa yansıtma, onların daha iyi olmasını sürekli aşılama ve çocuklarında hep birinci olma hırsı yaratma, sen bunu yaparsın, en iyisini yaparsın gibi çocukları hep böyle bir şey eğitiyoruz eğitiyorlar daha doğrusu, gerçi bizim de yaptığımız oluyor tabii arada ama hani bunu bariz bir şekilde görebiliyorsun." (E10, NGG, A)*

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocukların ebeveynler, etiketin yüksek beklenti yaratarak ebeveyn tutumlarında olumsuz değişim yaratacağını ve çocuklarına zarar vereceğini düşünmektedirler. Bu gözlem ve düşünceler irâdî olarak etiketlememeyi tercih etmelerini sağlamaktadır.

c. Etiketlenmemeyi tercih sebepleri

'Etiketlememe etkisi' temasına ilişkin kodlardan olan 'etiketlenmemeyi tercih sebepleri' konusunda çocuğunun etiketlenmesini irâdî olarak reddetmiş olan ebeveynlerin bu kararlarının arkasındaki sebepler incelenmektedir. Ayrıca etiketi tercih etmedikleri için takip ettikleri yollardan ve bu tercihin sebeplerinden bahsetmektedirler.

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin etiketlenmemeyi tercih sebepleri, etiketin çocuğuna ve kendisine olumsuz etiketleri olacağını düşünmeleridir. Bu olumsuz etkiler arasında kıyaslama, yanlış benlik kurgusu, haz ve verdiği geçici mutluluk, çekingenlik, uzun vadeli mutsuzluk, girişimciliğin körelmesi, hırs, kibir, baş etme becerilerinin gelişememesi sayılabilir. İletişim becerileri, kişilik gelişimi ve psikolojik sağlığa da olumsuz etkilerinin olabileceğinden bahsedilmiştir. Ayrıca ebeveynin duygularının çocuğa yansıması da mümkün olabileceğinden dolayı ebeveynin yaşayacağı olumsuz etkilerin çocuğa aktarılması da söz konusu olacaktır. Dolayısıyla uzmanı olmayan kimselerin çocuğun zekâ düzeyini bilmesi çocuğa, ebeveyn olarak kendisine, çocuğun aşkın/manevî yönüne, ailelerinin tamamına ve topluma yönelik riskler içermektedir. Etiketin ayrıştırmaya yol açması durumunda ise çocuğun gerçekçi bir toplumsal hayatı prova edemeyeceği, sürekli pohpohlanacağı ve gelecekte bununla karşılaşmadığında zorlanacağı; sosyal denklik beklentisi içinde olacağı ve bu iki durumun da çocuk için gerçeklikten uzaklaştıran kişilik gelişimini olumsuz etkileyen yönler olduğu görülmektedir.

"… kıyaslama yapardım elbette ki ve kıyaslama çoğu zaman insanları mutsuz eder. Mutlu ettiği de zannedilebilir ama o mutluluk enaniyeti getirir beraberinde. Mutsuzluk da belki depresyonu, çekingenliği getirirdi. Bununla başa çıkabilmek yani kendi adıma zor olabilirdi diye düşünüyorum. Benim yaşadığım duyguları mutlaka çocuğum da yaşardı. Kendi akranları arasında hırpalanırdı. Kişilik gelişiminde çok büyük sıkıntılar meydana gelebilirdi. Hırslı olurdu her iki ihtimalde de. Hırs ise ruh sağlığını bozan bir yapı. Bunun üzerine şekillenecek çünkü. İşte sıra kariyerine geldiği zaman da kendini beğenen, ağzından çıkanı kulağı duymayan, iletişim becerisini geliştirememiş bir sürü örnek var karşımızda, onlardan da olabilirdi yani … Dolayısıyla insani ilişkiler adına çok olumlu sonuçlar olmazdı herhalde diye düşünüyorum. Bizim anne baba olarak hem duygusal anlamda hem sosyal anlamda bu tür riskleri göğüslememeliyiz. Böyle riskleri olan davranışların üstüne gitmememiz gerekiyor … Bunu uzmanı olmadan bilmek büyük bir risk aslında. Benim için evladım için aile için ve toplum için çok büyük bir risk. Bunu yetiştireceksiniz sonra toplumla muhatap olacak. Kendi seviyesinde, tırnak içerisinde kendi seviyesinde diyorum, kendi seviyesinde olmayan insanlarla hayatı paylaşmak zorunda kalacak. Bütün bir eğitim sürecinde pohpohlanmış, şişirilmiş, el üstünde tutulmuş, bütün engeller önünden kaldırılmış, gerçekçi bir ortam sunulmamış, topluma çıktığı zaman nasıl olacak, nasıl sağlıklı iletişim kuracak. Bunlara vesile olmamak lazım. O yüzden de adımların doğru atılması için çabalamak lazım. Sonuç olarak uzmanı değilsek bilmemek daha doğru bence." (E1, eSİZ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketleme normal gelişim gösteren ebeveynler tarafından, hangi ucu ifade ederse etsin ebeveyn için olumsuz görülmektedir. Ebeveynin etiketle kaygısının artacağı düşünüldüğü için etiketlememeyi tercih etmektedirler. Ancak zekâ profiline uygun eğitimin etiketlemeden alınabilmesine yakın bir çizgi ortaya koymaktadırlar.

"Yani söylenmiş olsaydı eğer düşük olsaydı çok yıpratıcı olurdu. Anne olarak baba olarak bunun gerçekten hep bir ekside kalırdık. Hep bir acaba böyle olması ne olur deyip hep çocuğa karşı belki önyargılı olabilirdik. Ya da niye oldu diye kendimizi yiyebilirdik. Bilmemek bence daha iyiydi. Üstün zekalı olsaydı acaba biz buna yetebilecek miyiz? Ne yapabilir, nasıl yaklaşılır? Bunlar hakkında ne yapacağımızı bu isimlerle mi öğreniyoruz? Hayır. Sonuçta bize uzmanlar isim söylemeden, ne olduğunu söylemeden, yaftalamadan ne yapmamız gerektiğini söyleseler sadece çocuklarımıza daha sağlıklı yaklaşırız. Kendi kendimize bilip bilmeden kurguladığımız dünyanın içine onları sokmaya çalışmayız." (E10, NGG, A)

"Verilmediği için herhangi etki olmadı, içim gönlüm çok rahat. Belki verilseydi kendim panik olabilirdim. Normal denseydi diğer çocuklara yetişemez mi diye üstün denseydi de işte yapamadığı bir şey çıkarsa diye sürekli panik olurdum. Telaş yapabilirdim. Ne yapmam gerektiği hakkında işte yine büyüklerime danışarak, hocalarıma danışarak yol çizerdim kendime. Çünkü sadece kendime bırakırsan bir şey yapamazdım, ya telaşlanırdım ya da kibirlenirdim." (E8, NGG, A)

Ebeveynin etiketi öğrenmeye istekli bir yapısı olduğunu, etiketi öğrendikten sonra ne kadar belli etmediğini düşünse de mutlaka çocuğa o duyguyu yansıtacağını ve çocuğun bundan olumsuz etkileneceğini düşündükleri için normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler etiketlememeyi tercih etmektedirler.

"H. İşte daha okula gitmiyordu, 3 yaşlarında falandı. İşte bir üstün zekalı çocukların eğitimi ile ilgilenen bir öğretmen vardı iş yerimize gelip giden. Bana geldi. Direkt bunu bize bir getirsene dedi. Biz bunu bir inceleyelim falan dedi. Ben de olur dedim. Hani üzmemek adına kırmamak için olur dedim ama götürmedim. Annesi birkaç defa ben ölçtürmek istiyorum, merak ediyorum dedi. Ben şunu söyledim. Okulda bunu ölçüp bize veya kimseye net olarak yorumları dışında bir bilgi vermemelerinin sebebi ne acaba? Niye söylemiyorlar bu ölçüleri bize acaba dedim. Yani bunun bir sebebi var. Olsun işte biz öyle yapmayız falan diyor. Yani bir kere o zihne girdikten sonra 'benim çocuğum üstün zekalı' mantığı zihne girdikten sonra sen farkında bile olmazsın hareket tarzının. Yani bu çocuğu o şekilde ister istemez davranırsın yani. Dolayısıyla okulda o yüzden söylemiyorlar bize dedim. Böyle diyorum ve söylememekte de yerden göğe kadar haklılarmış bunu şimdi daha iyi anladım dedim eşimi bu şekilde görünce. Yani bu çok ciddi bir sıkıntı olur … Bildirilseydi sonuçta hepimiz nefis taşıyoruz. Nefsi ne kadar beslerseniz o kadar çok güçlenir. Dolayısıyla bizim onu biliyor olmamız, aklımızın bir köşesinde hep işte benim çocuğumun zekâsı şu, iyi ya da kötü, benim de otomatikman davranışlarımı etkiler çocuğuma karşı olan veya işte diğer çevredeki insanlara karşı olan davranışlarımı otomatik olarak etkiler. Yani kötü manada etkiler." (E9, NGG, B)

Ebeveynlerin, çocuğunun etiketlenmesini tercih etmeme sebebinin ebeveynin etiketi öğrendikten sonra çocuğa olması gerekenden çok daha fazla yüklenmesi, beklentisinin artması ve olması gerekenden fazla uyarana tâbî tutması olduğu görülmektedir.

"Ne yapılacağını değil ne olduğunu söyleyip anne-babaları bu bilgiyle canavarlaştırıp çocukların üstüne salıyorlar. Sonra kendimizi tatmin etmek için güya mutlu etmek için çocuğu koştur dur artık oradan oraya. Ne yapılması gerekiyor bilmeden herkes kendi anlayışına göre yıpratıyor çocuğunu. Biz sadece kendimizi düşünüp, kısa vadede kendimizi tatmin edecek ama aynı zamanda kendi çocuğumuza da zarar verecek bir sistemin içinde var olmak istemedik." (E10, NGG, A)

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, etiketin ve etiketlememenin hem çocuk hem de ebeveyn için sahip olduğu etkileri çeşitli bağlamlarda açıklamışlardır. Ebeveyn davranışları vasıtasıyla çocuğa kıyaslama, yüksek beklenti, ayrıştırma, kibir gibi olumsuz etkilerinin

olabileceği vurgulanırken, ebeveyne ise davranışlarını duygusal olarak kontrol edemeyeceği bir noktaya gelerek kaygı yaşaması gibi etkileri olabileceği görülmektedir. Bu etkilerin sadece üstün zekâ etiketinde değil zekâ hakkında yapılan her etiketlemede görülebileceğinin anlatılması dikkat çekmektedir.

d. Üstünlüğe sağlıklı bakış

'Üstünlüğe sağlıklı bakış' kodunda, ebeveynlerin, etiketlenmeme ile çocuklarında üstünlüğe dair sağlıklı bir bakış açısı gelişebildiğine dair düşünceleri ele alınmaktadır.

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğun etiketlenmemesi, kendini veya ötekini herhangi bir özelliğinden dolayı doğrudan üstün olarak kabul etmeyip sadece insan olarak âdil bir şekilde görebilmesini sağlamaktadır.

> *"Çocukların bakış açısı birinin diğerine üstünlüğüne göre belirlenmemiş oluyor. İnsana bakış açısı sadece insan olmasıyla şekillenmiş oluyor. Bu bir anne-baba olarak bizim için çok önemli olduğundan dolayı hem bilişsel gelişimini yok saymayan ama hem de bu bakış açısını geliştirmek için gerekli tedbirleri almış olan bir kurumda okumasını istedik." (E10, NGG, A)*

> *"… bu davranış çocuğa karşı olan davranış şekillerimizi kötü etkilemekten kurtarır en azından yani çocuğumuzu korur. Ona sanki üst seviye bir insanmış gibi veya onu megaloman yani o noktaya gelmesini biz de desteklemiş oluruz. Onu bilmiyor olmamız bizi engeller artı sonuçta bu çocuğun arkadaşları var yani biz onu hissettirirsek o da bu duyguyla beraber arkadaşlarıyla olan ilişkileri bozulur." (E9, NGG, B)*

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere göre çocuğun etiketlenmemesi, etiketin üstünlük duygusu aracılığıyla arkadaş ilişkilerini, merhamet ve duyarlığını olumsuz etkilemesi riskinden korumuştur.

> *"(tanı ile ilgili bilgi) Verilmemiş olmasının bana bir şey kaybettirdiğini düşünmüyorum. Niye düşünmüyorum? Böyle olunca ne ezilmiştir ne böbürlenmiştir. Bundan dolayı verilmediğini düşünüyorum." (E11, NGG, B)*

> *"… bu çocuğun arkadaşları var yani biz onu hissettirirsek o da bu duyguyla beraber arkadaşlarıyla olan ilişkileri bozulur yani asosyal olmasına sebep olur ki ben M.A.'nın şöyle bir şey anlatacağım. Yani çevresini de incelediğini fark ediyorum, hissediyorum, çevresindeki insanları da dikkat ettiğini hissediyorum. İkinci sınıftayken, … E. var onların sınıfında özel eğitim bir çocuk var. Annesi o gün işte ben bırakayım seni sınıfa diye söylemiş okuldan içeri girmişler. Tam işte merdivenlerin başında E.'yi görüyor. 2. Sınıf yani M.A. bir de erken başladı 6 yaşında demek istiyorum 6 yaşındayken annesine çantayı veriyor "anne tutar mısın?" diyor, E.'ye doğru koşuyor. E.'ye diyor ki işte "bana yaslan beraber inelim" diyor. 6 yaşındayken bunu söylüyor. Eğer o çocuğa hissettirilseydi belki işte zeki olduğunu diğer çocuklardan farklı olduğunu bu merhamet duygusuna ve bu çevre bilincine sahip olacağını ben düşünmüyorum. Tamamen sanki dünya onun etrafında dönüyormuş gibi bir algı içerisinde yaşayacağını hissederdi diye düşünüyorum. Dolayısıyla bilmemek bize onun bunu hissettirmesini engelledi diye düşünüyorum." (E9, NGG, B)*

eLİ ve eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli ve etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

e. Gerginlikten korunma

'Gerginlikten korunma' kodu, ebeveynlerin, etiket ile çocuklarında ve kendilerinde oluşacak gerginlikten korunmayı istemelerini ifade etmektedir.

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının etiketlenmemiş olmasıyla kaygılarını dengelemekte, çocuklarıyla aralarında gerginlikten uzak bir iletişim oluşturabildiklerine inanmaktadırlar.

> *"Bu bizim bir kere kaygımızı dengeledi. Çünkü kaygılanmadık, neden kaygılanmadık, çünkü çocuğumuz özel sınıfta da en başarılı sınıfta da olsaydı en başarısız sınıfta da olsaydı kaygılanacaktık. En başarılı sınıfta olsaydı yarış gibi bir havanın içerisinde olacaktı ve kaygılanacaktık veya biz de onu o havaya sokup yanlış iletişim kuracaktık. En başarısız sınıfta olsa o zaman umudumuz azalacaktı yine çocuğumuzla yanlış iletişim kuracaktık … O yüzden de çok daha az belki mücadele ederek, daha az uğraşarak, çok daha az gerginlikler yaşayarak çocuklarımda başarıyı elde ettiğimizi düşünüyorum." (E4, eSİZ, A)*

eLİ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

f. Kıyaslamayı engelleme

'Kıyaslamayı engelleme' kodunda, ebeveynlerin etiketlememe ile çocuklarının kıyaslanmasını engellemeyi amaçladıkları ele alınmaktadır.

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere göre etiketlememe çocukları kardeşleriyle kıyaslamanın önüne geçmektedir.

> *"Bu mesele benim üç çocuğumu birbiriyle kıyaslamamamı da sağladı." (E4, eSİZ, A)*

eLİ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

2.3.5.1.6.Etiket ve Öteki Etkileşimi

'Etiket etkisi/algısı' üst temasında bahsedilen temalardan biri 'etiket ve öteki etkileşimi' olmuştur. Etiket, sadece etiketlenen çocuğu ve ebeveynini etkilemez. Aynı zamanda onlarla etkileşim hâlinde olan çocuklar ve ebeveynleri başta olmak üzere çevrelerindeki herkesi ve toplumu da etkiler. Bu tema, etiketlenmiş çocuk ve ebeveyni dışında onlarla temas hâlinde olan herkesin, öteki olarak etiket ve etiketlilerle etkileşimine dair ebeveynlerin algısını incelemektedir. Katılımcıların ifadelerine göre 'etiket ve öteki etkileşimi' temasına, on iki kodda değinilmiştir.

Tablo 2.21: Etiket ve Öteki Etkileşimi Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Üstünlük	11	2	4	5
Kıskançlık	8	8	0	0
İlişkiler ve sosyal uyum	8	0	3	5
Kaygı	3	0	0	3
İmkânlarının Fazla Olacağı Düşüncesi	1	1	0	0
Popüler Uygulamalar	1	1	0	0
Ötekinin Başarısını Kabullenmişlik	1	1	0	0
Üzüntü	1	1	0	0
Empati Eksikliği	1	0	0	1
TOPLAM	35	14	7	14

Tablo 2.21'de 'etiket etkisi/algısı' üst teması içinde yer alan 'etiket ve öteki etkileşimi' temasına ait kodlarda bulunan kodlu bölüm frekansları gösterilmektedir. Bu bölümde etiketli çocukların ebeveynlerinin kendilerinin ve çocuklarının çevreden gördükleri tepkileri algılanan şekilde yansıtması; etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin ise çevrelerindeki etiketli çocukların ebeveynlerinde algıladıkları özellikleri veya muhtemel karşılaşmaları durumlarını anlatması söz konusu olmuştur. Yani etiket etkisi çerçevesinde karşılıklı olarak algılanan öteki etkileşimi anlatılmıştır. 'Etiket ve öteki etkileşimi' temasında bulunan toplam 35 kodlu bölümde en çok bahsi geçen kodların 'üstünlük', 'kıskançlık' ve 'ilişkiler' olduğu görülmektedir. Temanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda, bu temadan her üç grubun da birbirine yakın sıklıkta bahsetmiş olduğu anlaşılmaktadır.

'Etiket ve öteki etkileşimi' temasının kodları, aşağıda çeşitli katılımcıların ifadeleri çerçevesinde detaylandırılmıştır.

a. Üstünlük

'Etiket ve öteki etkileşimi' temasına ilişkin bir kod olan 'üstünlük', ebeveynlerin etiket vasıtasıyla aralarında kendiliğinden bir üstünlük ve sınıf oluşumu düşüncesini incelemektedir. Etiketin bilindiği bir sosyal ortamda ilişkilerin yaşayabileceği değişim bu kodda ele alınmaktadır.

Üç Etiket Grubunun Ortak Olan Görüşleri:

Üç etiket grubundaki ebeveynler de sosyal ortamda etiketli olduğu bilinen bir çocuğun etiketiyle varlığının diğer çocukları ve dolayısıyla onların ebeveynlerini olumsuz etkilediğini deneyimlemekte ve düşünmektedirler. Etiketin varlığı ile sosyal ortamda bireylerin bakış açılarında ister istemez hiyerarşik bir ilişki kurulmaktadır.

> *"Yani eğer üstün zekalı değilse ezileceğini düşünürüm. Mesela böyle çocukların yanına gidince veya aynı ortamda karışık olarak eğitim alınıyorsa bu çocuklar sadece zekasıyla değil davranışlarıyla da çocuğumu ezebilir yani en azından ben öyle hissederim." (E10, NGG, A)*

> *"Kızım kazanamayınca birazcık kardeşine karşı şey yaptı ama ben onun yaşındayken şöyleydim, ben ondan daha iyiydim diye. İkisi de atletizme gidiyordu dört sene falan beraber gittiler. Kızım hentbole de gitti. İşte ben ondan daha iyiydim, sürekli hiçbir karşılaştırma yapmamamıza rağmen sürekli kardeşinden bahsedilirken diyordu ki ben ondan daha iyiyim, ben onun yaşındayken şöyleydim ama gibi konuşuyordu. Birazcık eziklik hissetti tabii." (E12, eLİ, A)*

> *"Tabii ki bir çocuğun yapıp benim çocuğumun yapamaması ister istemez o zaman beni üzebilir. Bir çocuğun üstün olup benimkinin ona yetişememesi ve bu durumun çocuğum tarafından hissedilmesi de böylece beni üzer. Bir çocuk üstün olduğunu bilirse ve benim çocuğumun yanında bunu gösterir veya söylerse de çocuğum üzülür … hemen kendini geri çekiyor. Böyle olduğu zaman gözlüyorum mesela o zaman ben de üzülüyorum." (E5, eSİZ, B)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren ebeveynler, üstün zekâ etiketinin sebep olabileceği benmerkezcilikten endişe etmektedirler. Benmerkezcilik, bu ebeveynlere göre, çocuğun kibirle ötekini küçümsemesi, ötekine karşı diğerkâm olmaması, çoğunlukla kendini düşünmesi olarak görülmektedir.

> *"Ama benim çocuğumun üstün zekalı olduğu söylense ve yanında da normal zekalı olduğu bilinen, söylenen bir çocuk olsa bu E.'nin çocuk olduğu için belki bunu bilmesi ve karşısındakini küçümsemesine sebep olabilirdi. O da onun merhamet duygusunu ve daha acımasız olmasını insanlara karşı onu desteklerdi, istemezdim asla. Yani bana göre en önemli şey diğerkamlık ve karşısındakini düşünerek hareket etmesi. Yeri geldiğinde kendini unutacak ama karşısındaki insana saygısını asla unutmayacak. O anlamda öyle olsun istemezdim yani … Eğer böyle onlara nasıl desem duygusal yönden şımartma ya da onu ahlaki yönden böyle o dozu ayarlamadan vermekse istemem." (E10, NGG, A)*

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuklar arasında yaşanan ilişkinin benzerini etiketli çocuğu olan ebeveynlerle kendi aralarında yaşamaktadırlar. Çocuğu etiketlenmiş olan

ebeveynler, çocuğu etiketlenmemiş ebeveynlerin algısına göre kendilerine karşı çocuğunun etiketi üzerinden üstenci bir tavırla yaklaşmaktadır.

> *"İşte sen dedi zaten şirketin çok önemli değil, şirketini çok büyük görmüyorsun ama dedi. Hani çocuk olsa da olur olmasa da olur, şirketi devam ettirse de olur ettirmese de olur. Ama bizim büyük bir şirketimiz var, bizden sonra bu nasıl olacak falan. Siz kendinize CEO yetiştiriyorsunuz o zaman, çocuk yetiştirmiyorsunuz dedim. Yani bu şekilde ifade etti. İşte çocuğunun sırf çocuk üniversitesine devam edebilmesi için okuldan almaya kalkan velinin kendisi de karşısındakini küçümseyebilecek bir yapıda olduğu için çocuğunun da kibirle büyümesi onu rahatsız etmiyor, hatta bundan dolayı gurur duyacağını ifade etti. Benim için bir önemi yok." (E9, NNG, B)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Zekâ testi sonucunda üstün zekâlılık etiketi verilirken aynı zamanda bu tanı verilmemiş olan çocuklar da üstün zekâlı olmadığı yönünde etiketlenmektedir. Yani zekâ testine giren her çocuk testten etiketlenerek çıkmaktadır. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının, böyle bir etiket alması durumunda üstün zekâ etiketi alanların bulunduğu bir sosyal ortamda üstünlük ilişkisine maruz kalacağını düşünmektedirler. Çocuğun zekâ testine girmesi her hâlükârda bu ilişkinin üretilmesi ve sürdürülmesi anlamına gelmektedir.

> *"Tam tersini düşünelim. Sizin ve çocuğunuzun IQ'su normal denseydi, bu, çocuğumun zekasının üstün olmadığı anlamına gelirdi otomatik olarak ve üstün zekalı olduğu söylenen çocukların yanında çocuğumun ezilmesini istemezdim." (E3, eSİZ, B)*

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, girdikleri sosyal ortamlarda çocuklarının zekâsı üzerinden diğer ebeveynlerle ilişkilerinde bir hiyerarşi yaratmaya gayret ettiğini varsaymaktadırlar.

> *"Onlarla bir arada olduğum zaman şöyle olabilir. Eğer karşı taraf bana onu hissettirirse tabii ki o zaman bir burukluk hissederim. Yani benim çocuğum sürekli onlar dile getirip işte yani kendi çocuğunu övmesi sürekli övgüler yağdırması ister istemez bir anne-baba olarak bir üzüntü veya bir kırgınlık tarzında olabilir." (E5, eSİZ, B)*

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre öteki ile ilişkisini üstünlük üzerinden kurgulayanların sosyal açıdan uyumsuzluk yaşaması pek muhtemeldir ve bunun sebebi de onlara sunulan eğitim ortamıdır. Çünkü çocuğa içinde bulunduğu eğitim süreci, usulü, iklimi belirli bir bakış açısı kazandırır.

> *"Gene siz hayatın içerisinde farklı zekâ, farklı kültür, farklı sosyal durumlardaki kişilerle karşılaşacaksınız ve onlarla yaşayacaksınız. Yani onlarla yaşarken de onları küçümseyerek tüm bir ömür geçmez. Ha geçtiği zaman da o size sıkıntı yaratır. Çünkü psikolojik olarak orada sıkıntı yani gerçekten ciddi hem çevreyle uyumsuzluk anlamında sıkıntı yaşarsınız hem de psikolojik olarak yaa falan (kasılma hareketi) narsistik durumlar falan gerçekleşebilir." (E13, eLİ, A)*

b. Kıskançlık

'Kıskançlık' kodunda, ebeveynlerin algısı doğrultusunda, ötekilerin etiketli çocuk ve ebeveynini kıskanması, bu kıskaçlığın hem aile içinde hem de diğer ebeveynler arasında gerçekleşmesi ele alınmaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, akrabaları arasındaki yetişkinlerin, etiketli çocuklar ile kendi çocuklarının zekâsı, başarısı gibi konularda kıskançlıklar yaşadıklarını dile getirmektedir. Ebeveynin çocuğu ve kendisi için yarattığı kendilik algısı çerçevesinde üstün zekâya verdiği değerin, karşı taraftan kıskançlık olarak algılandığını düşündürmektedir. Ötekinin davranışları, reel olarak bir kıskançlık içeriyor da olabilir ama bir diğer ihtimal etiketli çocuğun ebeveyninin ötekinin davranışını kendi inşa ettiği değer sistemi çerçevesinde değerlendiriyor olma olasılığıdır.

> *"Hani onu başarısına başarı olduğunu ama amca çocukları, kuzenler herkes çocuğunun daha iyi olmasını istiyor. Belki bir kıskançlık olabilir. Mesela geçen sene denemede okulda birinci olmuştu A.H., bunu yani tebrik etmek yerine geçiştirmeyi tercih ediyorlar. Tebrik etmiyorlar kuzenleri falan." (E12, eLİ, A)*

Kıskançlık olmayan durumlar, etiketli çocuk ile ötekiler arasında zekâ seviyesinde büyük fark olmamasından kaynaklanmasıyla açıklanmaktadır. Bu algı, zekâya verilen değer, zekânın çocuğa ve ebeveynine kattığı değer ile ilişkilidir. Zekânın özenilecek, kıskanılacak bir özellik olarak değerlendirilmesi dolayısıyla etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, sahip olunan zekâ seviyesi doğrultusunda kendine ve karşıdakine değer biçtiği, buna göre kendilik algısı geliştirdiği görülmektedir.

> *"Kıyaslamak ister istemez oluyor ama şey değil böyle yani ikisi de evet farklı ama hani o da tabii sonuçta yine çok zeki (kahkaha) bir çocuk olduğu için öyle çok da fazla aralarında uçurumlar olmadığı için ve tabii kişisel olarak yaklaşımları böyle onların da belki bir sürü ailede şey olabilir kıskançlıklar yaratılabilir çocuklar arasında. Bizde öyle bir şey olmadı en azından şimdiye kadar. Çok her zaman iyi geçindiler. Çok farklılar belki karakter olarak ama dediğim gibi zaten zekâ olarak çok yakınlar. Farkında iki farklı çocuk hatta şimdi bir küçüğümüz daha var yeğenim. O da bambaşka mesela ama mesela ne oluyor? Ö. İle onun benzer özellikleri bazen dikkat çekiyor ve konuşuluyor. Ama yani şey değil hiçbir problem yaratmadı." (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, girdikleri ortamlarda diğer ebeveynlerin kendilerini kıskandığına dair çeşitli örnekler vermişlerdir. Kıskançlığın bu denli dile getirilmiş olması, ebeveynlerin ötekiyle etkileşimini kendi merkezinde, çocuğunun zekâsı ve kıyaslama üzerinden anlamlandırmalarının bir sonucu olarak görülebilir.

> *"Çocukların bu özellikleri diğer anne-babalar arasında bizi tabii ki farklılaştırıyor, önce bir husumet ve kıskançlık oluyor … hatta hep işte maşallah maşallah falan filan (kahkaha) derler tabii ki bütün*

çocuklara maşallah o ayrı ama bazen dediğim gibi kıskançlık işte hemen benim de oğlum benim de torunum diye muhabbetlere giriyorlar." (E14, eLİ, A)

"Hatta bazen öyle bir durum oluyor ki bir komşu ile karşılaştık. Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor deyince gözlerini devirerek "haa gidiyor mu şey hani bizimki kazanamadı" falan tarzı böyle mi hani hayal kırıklığına uğradı diyeyim." (E16, eLİ, A)

"Normal karşılıyorlar ama içten içe bilmiyorum. Mesela … 98 almış diye böyle bir konu geçti. Dedim "ben onu çok çalıştırıyorum yani işte o derste", "aa yok artık" falan mı dedi yani hani orada bir şeyi sezdim ben yani orada "biz o kadar çalışıyoruz hani o çok da çalışmadan bunu yapıyor". Bir hırs var yani o kişide diye ben onu hissettim ama yani ne yapabilirsiniz ki. Çok da umursamıyorum." (E13, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

c. İlişkiler ve sosyal uyum

Etiketliler ve ötekilerin geliştirdiği ilişkiler aralarında etkileşimi yaratan en önemli unsurdur. 'İlişkiler ve sosyal uyum' kodu, etiketli çocukların toplumsal ilişkilerinin yapısına dair görüşleri incelemektedir.

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, etiketli çocukların insanî ilişkiler ve sosyal hayattaki uyumlarının etiket dolayısıyla zarar gördüğünü düşünmektedirler. Bu ebeveynlerin, etiketi, sosyal uyum açısından değerlendiriyor olmaları bakış açılarının rekabet veya bilişsel özellikler gibi daha agresif yapılanmalar yerine insanî ilişkiler ve etkileşim üzerine kurulduğunu göstermektedir.

"… insani ilişkiler adına çok olumlu sonuçlar olmuyor." (E1, eSİZ, A)

"Bunun sıkıntı yaşattığını düşünüyorum ve toplumda da bu çocukların hep ötekileştirerek asosyal olma ihtimalleri var maalesef." (E10, NGG, A)

"Bu şekilde bu toplumdan ayrıştırılınca aslında asosyal de olurlar, öyle yetişirler. Yani toplumla kaynaşamazlar … Belki tam olarak ifade edemem ama kesinlikle uyumsuz insan hâline getiriliyor özenle. Çok ciddi manada…" (E9, NGG, B)

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

d. Kaygı

Etiketli çocuğun veya ebeveyninin bulunduğu ortamda diğer ebeveynlerin ve çocukların öteki pozisyonunda hissettiği duygulardan biri de kaygı olarak tespit edilmiştir. 'Kaygı' kodunda, ebeveynlerin ve çocukların öteki pozisyonundayken, etiketli çocuk ve ebeveyninin bulunduğu ortamlarda hissedeceği kaygı ve biçimleri incelenmektedir.

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocukları etiketlenmiş çocuklarla bir arada bulunduğunda öğrenilmiş başarısızlık yaşayabileceğini ve kendini etiketleyebileceğini düşünmektedirler.

> *"Eğer test sonucunda normal denseydi yani yanındakinin daha üstün olması belki etkileyebilir çocuğu, yapabilse bile niye ben bunu yapamıyorum diye bir kaygı oluşabilir çocukta. Öğrenme kaygısı. Ben yapamıyorum demek ki ben öğrenemem gibi bir kaygı oluşturabilir." (E10, NGG, A)*

Öteki olarak veya üstün zekâlı olarak etiketlenmiş olmak, ebeveynde telaş, tedirginlik ve kibir yaratabilir.

> *"Belki verilseydi kendim panik olabilirdim. Normal denseydi diğer çocuklara yetişemez mi diye üstün denseydi de işte yapamadığı bir şey çıkarsa diye sürekli panik olurdum. Telaş yapabilirdim … Çünkü sadece kendime bırakırsan bir şey yapamazdım, ya telaşlanırdım ya da kibirlenirdim." (E8, NGG, A)*

eSİZ ve eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya etiketli çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

e. İmkânlarının fazla olacağı düşüncesi

'Etiket ve öteki etkileşimi' temasına ilişkin 'imkânlarının fazla olacağı düşüncesi' kodunda ebeveynlerin, etiketli çocukların eğitimde daha fazla imkâna sahip olduğuna dair algısı incelenmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre çevredeki diğer ebeveynler, etiketli çocukların okula ücret ödemesine şaşırmakta, okullarda ücretsiz okuma hakkına sahip olması gerektiğini düşünmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin önceki temalarda görülen ayrıcalık beklentisi ile diğer ebeveynlerin

etiketli çocukların ayrıcalıklı olması gerektiğini düşündüklerine dair etiketli çocuğu olan ebeveynlerin algıları birbiriyle örtüşmektedir.

> *"Hani bana diyorlar ki "aa sen üstünler sınıfında daha fazla mı para veriyorsun, senin çocuğunu aslında bedava almaları lazım." (E14, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

f. Popüler uygulamalar

'Popüler uygulamalar' kodunda, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğu için yaptıklarının çevresindeki ebeveynler arasında yaygınlaşması ele alınmaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocukları için yaptıkları faaliyetlerin çevrelerindeki ebeveynlerin dikkatini çektiğini ve kendi çocukları için uygulamaya gayret ettiklerini gözlemlemişlerdir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin algılarında, kendi çocukları için yaptıkları faaliyetler ve etiketli çocuğu olan bir ebeveyn olmak kendilerine popülerlik sağlamaktadır. Öteki ile etkileşimlerinde bu popülarite dikkatlerini çekmekte, kendi benliklerini bunun üzerinden tarif etmektedirler.

> *"Tabii ki bunlar bizi kendi içimizde çevremde bir de benim büyük oğlumun da öyle olmasıyla birlikte özellikle küçüğün çevresinde biraz bilinçli bir anne, işte Ö.'nün mutlaka tecrübelerinden yararlanmalıyız. Hani ne yaptın biz de yapalım. İşte şu an mesela herkes bir düşünme becerilerine saldırma. İşte hangi kitapları çocuklarıma yönlendiriyorsam." (E14, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

g. Ötekinin başarısını kabullenmişlik

Bu temaya ilişkin kodlardan olan 'ötekinin başarısını kabullenmişlik', ebeveynin algısına göre ötekinin etiketli çocuğun başarısını kabullenerek kendi benliğini onun gerisinde kalma ile şekillendirdiğini anlatmaktadır. Bu ebeveynin, kendi çocuğunu sürekli önplanda görme isteğiyle de ilişklendirilebilir. Ebeveynin çocuğunu ön planda görme eğilimi ilk üst temada anlatılmıştır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının her konuda diğerlerinden başarılı olmasını, çevresindeki çocukların kabullenmiş olduğunu düşünmektedir.

> *"Yani şimdi de mesela okulda da bir şey dersinde şöyle bir şey yaşanmış. Bilişim dersinde kesme-biçme işleri yapıyorlarmış. Öğretmen bakmış Ö. Yapıyor işte herkesten önce yapmış bitirmiş. Hadi demiş sen arkadaşlarına yardım et. Bir arkadaşı da şey demiş "ya hadi diğer derslerde anladık tamam da yani bu derste de mi böyle yine sen öyle başarılı olacaksın?" (kahkaha) Tabii şimdi öyle olunca ister istemez hani kıskançlık, yarışma durumu, hırs." (E13, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

h. Üzüntü

'Üzüntü' kodunda, üstün zekâlılara özgü eğitime katılmaya hak kazanamayan çocukların ebeveynlerinin üzüldüğüne dair gözlemler değerlendirilmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, diğer ebeveynlerinin çocuklarının üstün zekâlılara özgü eğitimlere dahil olamama durumunun yani bir diğer deyişle üstün zekâlı olmama etiketi almış olmasının üzüntüsünü yaşadığını düşündükleri görülmektedir.

> *"Bazısı kazanamadı. Yani çocuklarını gene deneyen bazı veliler var. Onlar da çocuğu başarısız oldu ya başarısız demeyeyim de normal zekâ düzeyine sahip olduğundan dolayı açıkçası kendini kötü hisseden annelerle karşılaştım. Açıkçası bana biraz şey geldi, garip geldi." (E16, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

i. Empati eksikliği

'Empati eksikliği' kodu, etiketli çocukların gelecekte yaşayabileceği düşünülen sıkıntılardan birinin ötekini anlamakta güçlük çekme ve uyum sorunları olabileceği düşüncesini içermektedir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, bu konuda deneyimlerine dayanarak fikir beyan etmişlerdir. Diğer etiket gruplarından bu koda ait herhangi görüşe rastlanmamıştır.

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, üstün zekâlı olarak etiketlenen ve doğru davranış ile muhatap olamamış kişilerin yetişkinliğinde sosyal hayatında empati eksikliği yaşayacağını, çevresindeki 'öteki'leri anlayamayacağını ve bunun şiddet/zorbalığa kadar gidebileceği için uyumda zorluklar çekebileceklerini düşünmektedirler. Öteki olarak üstün zekâlı bireyler tarafından anlaşılamayacağını düşünmek, çoğunlukla aynı ortamlarda bulunulmadığını ve birbirlerini tanımadıklarını gösterebilir. Aynı zamanda normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin bu ilişkiyi, zekâ bağlamında sınıflı bir yapı temelinde değerlendirdiği ve öğrenilmiş bir ötelenme duygusuyla düşündükleri görülmektedir.

> *"Toplumun arzu ve istekleri ne? Bu bir öğretmen olsa çocuğun derdini anlayamaz. Bu bir işyerinde işveren olsa çalışanın sıkıntısını anlayamaz. Ben de açıkçası bu süreçlere yaşadığım için birkaç gözümün önünde örnek şahsiyetler vardı. O şahsiyetlerden aldığım şeylerle hareket tarzlarıyla ki onlar da bence çok kişi de bence çok zeki bir insan fakat davranış şekli o kişiye yani kendinden en azından iş manasında yani insani olarak değil ama iş manasında altta olan insana bile davranış şeklinden hatayı fark ettim. Bunu anlamayan insanlar gerçekten o insanları ciddi manada eziyorlar. Mobbing uyguluyorlar. Yani bu ciddi bir sıkıntı." (E9, NGG, B)*

eSİZ ve eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya etiketli çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

'Etiket ve Ötekinin Etkileşimi' temasında etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, ötekinin kendilerini algılaması hakkındaki düşünceleri, etiketin sunduğu imkânlar, kıskançlık, üstün zekâ tanısı alamamış olmanın verdiği üzüntü, ebeveynin ortamlarda elde ettiği popülerlik gibi daha ziyade sahip oldukları ayrıcalıkların öteki ile etkileşimin merkezinde olduğu bir algı tablosunda toplanmaktadır. Diğer etiket gruplarındaki ebeveynler, etiketlilerle etkileşimlerini kendileri öteki pozisyonundayken yani etiketlilerle aynı ortamdayken kaygı duyma ile açıklarken, etiketlileri ise empati eksikliği olabilecek, sosyal ilişkileri ve uyumlarında problemler yaşayabilecek insanlar olarak tanımlamaktadırlar. Ayrıca etiket grupları arasındaki etkileşim üstünlük bağlamında açıklanmaktadır. Bu durum, diğer temalardaki bulgularla uyumlu sonuçlara sahip olup, katılımcı ebeveynlerin düşünceleri değerlendirildiğinde etiketin, sınıflı yapıyı ve bireylerin kendilik algısını inşa etmede etkin bir faktör olduğunu işaret etmektedirler.

2.3.5.1.7.Düşünsel etki

'Etiket etkisi/algısı' üst temasında bahsedilen temalardan biri 'düşünsel etki' olmuştur. 'Düşünsel etki' temasında çocuğunun zekâ ve etiket durumunun ebeveynde görülen düşünsel etkileri, bunlara dair

ebeveyn algısı ve tutumları ele alınmıştır. Katılımcıların ifadelerine göre 'düşünsel etki' temasının içeriği, dört kodda detaylandırılmıştır.

Tablo 2.22: Düşünsel Etki Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Zekâyı Öncelemek ve Genellemek	10	9	0	1
Zekâya Verilen Emek	6	6	0	0
Olumsuz Özellikleri Kabul-Gerçekçi bakış	2	1	1	0
Subjektiflik	1	1	0	0
TOPLAM	19	17	1	1

Tablo 2.22'de 'etiket etkisi/algısı' üst teması içinde yer alan 'düşünsel etki' temasına ait kodlar bulunmaktadır. Bu kodlar ebeveynlerin görüşüyle 'zekâyı öncelemek ve genellemek', 'zekâya verilen emek', 'olumsuz özellikleri kabul-gerçekçi bakış' ve 'subjektiflik' olarak belirlenmiştir. 'Düşünsel etki' temasında bulunan toplam 19 kodlu bölümde en çok bahsi geçen kodun 'zekâya verilen emek' ve 'bilişsel gelişimi öncelemek-zekâyı her alana genellemek' olduğu görülmektedir. Temanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda düşünsel etkiden, 19 kodlu bölüm ile neredeyse sadece etiketli çocukların ebeveynlerinin bahsettikleri anlaşılmaktadır.

'Düşünsel etki' temasının kodları, aşağıda çeşitli katılımcıların ifadeleri çerçevesinde detaylandırılmıştır.

a. Zekâyı öncelemek ve genellemek

'Düşünsel etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'zekâyı öncelemek ve genellemek', ebeveynlerin çocuğun bilişsel özelliklerini diğer özelliklerinden ve ihtiyaçlarından önde tutması, zekânın her alanda başarı getirmesi gerektiğine dair inanç incelenmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin odağında bilişsel özelliklerin bulunmakta onların geliştirilmesi için gayret gösterilmekte ve bilişsel özelliklere ait niteliklere herhangi eksiklik yakıştırılamazken çocukta anılabilecek eksiklikler çoğunlukla sanat, el becerileri, fiziksel beceriler gibi diğer alanlara atfedilmektedir. Eksiklik anlatılırken bilişsel olarak güçlü bir özellikle beraber açıklanması da dikkat çekicidir.

> *"Bir şeylerde ön sıradaysa orada sorun yok ama biraz arkalara kalınca oradan çok hoşlanmadı. Ama tabii ki bu birazcık da fiziki bir şey olduğu için yani bilmiyorum çok da genele yayabilir miyiz?" (E13, eLİ, A)*

"Oğlum mesela matematikte ne bileyim işte anlama konusunda, okumada bazı şeylerde çok iyiyse de el becerilerinde çok kötü olan bir çocuk yani bir ayakkabıyı giydirmek için bir fermuarı takmak için bayağı uğraşmamız gerekir. Yani ona onları örneklendirirdim." (E15, eLİ, A)

"Sanatsal anlamdan daha ziyade bilimsel anlamda daha çok dikkati var. Belirgin şekilde aslında zekasını gösterir. Elektronik olarak seviyor veya bazı konularda bir şeyleri açıp çözeyim hani ne yapabiliriz vesaire gibi şeyleri var. Bulmaca tarzı şeyleri çok seviyor." (E16, eLİ, A)

"Şimdi resimde çok başarılı olan bir çocuğun akademik başarısı çok abartı iyi olmayabilir. Matematik alanında iyi olmayabilir fen alanında iyi olmayabilir ya da tam tersi matematik alanında iyi olan oğlumun müzikten yani bir nota çalarsa iyi diyordum." (E14, eLİ, A)

Ebeveynlerin çocuğuyla beraber vakit geçirirken aynı zamanda onun mutlaka bilişsel yönünü geliştirecek etkinlikler tercih etmesi zekâyı önceleme açısından anlamlıdır.

"… mesela dün akşam ben dedim ki işte hafta sonu scrabble yerine başka bir şeyler mi yapsak. Hep yeniliyoruz zaten (kahkaha). O da dedi ki şey "yok yook onda çok şey öğreniyor. Bak dedi kelime haznesi gelişiyor" falan diye yani o da böyle hep yine çok geliştirmeye yönelik şey yapmak istiyor … Sonra bana evet diyor düşündüm sen haklısın ama yine de ne yapabiliriz diyor. Yani yine de dönüp dönüp. O zaman diyorum scrabble oynamayalım kitap okuyalım. Diyor ki ama yok yok scrabble çok faydalı onu yapalım. Yani sürekli çocuğu zihinsel anlamda geliştirecek bir aktivite içinde olarak tatmin oluyor sanırım." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun etiketini bildiklerinde beklentilerini de buna bağlı olarak düzenlerler. Etiketli çocuğun bilişsel becerilerinin hangi alanda parlak olduğuna bakılmaksızın genellenerek, ebeveynleri tarafından her alanda, her zaman hatasızlık ve başarı beklendiği görülmüştür.

"Eşim çocuğun üstün zekalı olmasını geneller ve bu çocuk bu özelliği varken nasıl bu hatayı yapar diye hayıflanır." (E13, eLİ, A)

"…diyorum ki matematiği iyi olan çocuk zaten bence her alanda başarılı olur özgüven ve edasıyla evet çocuğumdan daha iyi başarılar beklediğim, beklentimin arttığını söyleyebilirim … dedim ki belki de üstün yeteneklerinin akademik açıdan, hani bir resim ya da müzik olmaması nedeniyle matematik olması nedeniyle daha çok o yönde ilgi alanlarının olması nedeniyle benim akademik olarak da beklentim var. Mutlaka iyi olmaları gerektiğini düşünüyorum hissediyorum. Evet baskım yok ama mutlaka bunu hissettirdiğim çok alan da var." (E14, eLİ, A)

Çocuksu olmamayı veya yaşından daha büyük davranışlar sergilemeyi bir övgü olarak ifade eden yetişkinler, bu ifadeyi çocuğun bilişsel özellikleriyle ilişkilendirmişlerdir. Böylece popüler olan bu söylemle etiketli çocuğun zekâsını duygusal ve sosyal gelişim özelliklerine genellemiş olmaktadırlar.

"Çünkü hiçbir zaman çocuk gibi olmadı dedi geçenlerde bir arkadaşımız onun komşumuz çünkü çocuğuyla aynı okullardalar hep gözlemleyen birisi dedi ki zaten Ö. Dedi hiçbir zaman çocuk gibi olmadı dedi." (E13, eLİ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuğunun etiketlenmesine müsaade eden ve bilişsel gelişimini önceleyerek sadece ona önem veren bir kurumda eğitim almasını tercih etmemektedirler. Etiketlemenin, sadece zekâyı önceliediği ve çocuğun diğer gelişim alanlarını gölgede bıraktığı ebeveynler tarafından dile getirilmektedir.

> *"(etiketlendiğinde) Onun için çocuğun diğer bütün alanlarını sadece bilişsel gelişimine kurban etmeyip dengeli bir gelişim elde edilebiliyor. Çocukların bakış açısı birinin diğerine üstünlüğüne göre belirlenmemiş oluyor. İnsana bakış açısı sadece insan olmasıyla şekillenmiş oluyor. Bu bir anne-baba olarak bizim için çok önemli olduğundan dolayı hem bilişsel gelişimini yok saymayan ama hem de bu bakış açısını geliştirmek için gerekli tedbirleri almış olan bir kurumda okumasını istedik." (E10, NGG, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğun zekâsına yüklediği anlamla beraber beklentisinin, çocuğun bilişsel özellikleriyle ilişkili olan veya öyle sanılan her alanda başarılı olması, hatasız olmasının beklenmesi, bilişsel özelliklerinin öncelenmesi ve zekâsının ilişkili bulunan her alana genellenmesi ile şekillenmektedir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler çocuklarının sadece bilişsel özelliklerinin önemsendiği ortamlardan kaçınırken etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerinse herhangi bir görüşüne rastlanmamaktadır. Normal gelişim gösteren ebeveynlerin çocuklarının bilişsel özellikler dışındaki özelliklerin de dikkate alındığı yerlerde kendilerini daha değerli hissettikleri, etiketli çocuğu olan ebeveynlerinse bilişsel özelliklerle kendilerini daha değerli hissedecekleri için bunu öncelemeleri beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

b. Zekâya verilen emek

'Düşünsel etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'zekâya verilen emek', hem çocuğun emeği hem de çevredekilerin, devletin, okulun çocuk için vereceği emek olarak ele alınmıştır. Ebeveynlerin beklentisi, çocuk için emek verilmesinin gerekliliği, bunun herkes için bir sorumluluk olduğu ve çocuğun da kendi zekâsını kullanabilmesi için çabalaması gerektiği olmuştur.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli ebeveynlere göre çocuğun zekâsını kullanması ve geliştirmesi için çaba göstermesi, zekâya çocuğun emek vermesi gereklidir. Zekâya verilmesi gereken bu emeğin amacının çocuğun zekânın avantajlarından faydalanması olarak belirtilmiştir. Bu amaç, aynı zamanda benmerkezci bir yapı ortaya koymaktadır.

"Başarı tabii ki sonuçta çok otomatikman özellikle de belli bir yaşa kadar gelen bir şey diye hep doğalı buydu. Yani öyle ekstra bir beklentiye gerek kalmadan hani bir zekâ varsa ortada işte 5 yaşında öğrenilmiş bir okuma yazmaya tabii ki ilkokulda o çocuk devam ettirecektir hani potansiyelini hiçbir şey yapmasa bile kullanacaktır ama dediğim gibi biz hala buna rağmen ilkokulda bile hep çok çalış çaba göster çalışkan olmak önemliyi vermeye çalıştık. Benim hep bundan sonrası için aslında şey kaygım var. Evet potansiyel buraya kadar geldi ama bundan sonra o çalışkanlığı çabayı daha fazla göstermeli ve o kalsın yoksa gidecek bir özelliği kalmayacak, ekstra bir avantaj olmaktan çıkabilir. Hatta çok olumsuz sonuçlara bile yol açabildiğini biliyorum. Yani değerlendirilmeyen zekaların. Yani benim en büyük kaygım da buydu aslında en başından beri. Dolayısıyla hani beklenti evet bir başarı beklentisi otomatikman var. Daha az çalışmak, daha çok çalışmak belki farkı yarattı." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre çocuğun potansiyelini geliştirmek ve değerlendirmek için aile, öğretmen, okul, devlet emek vermelidir ve bundan sorumludur.

"Ama A.'nın iyi olduğu şeyleri destekleselerdi hani bu çocuk şimdi çok daha iyi olurdu. Mesela matematik profesörleri ne bileyim bilim adamları ya da ne bileyim hani sporcular hepsi iyi oldukları noktalarda beslendikleri için bir yerlere gelirler. Hani çocuğun iyi olduğu noktalarda beslerlerse bir yere taşınır. Öyle değil mi? Yani senin çocuğun bunlarda iyi ama bunlarda çok kötü demek onu ortalama bir seviyeye taşımaktır. Böyle çocukları ortalama seviyeye taşımaya gerek yok yani … Matematik için hani sen bu konularda çok iyisin. Hani onu bir tık hep zorla hep bir tık zorla bir tık zorla, ya o çocuk bir matematik profesörü olabilir, çok iyi bir makine mühendisi olabilir. ASELSAN'da çalışabilir. Yani tamam ortalama seviye çok iyidir ama bizim ülkemizin bilim adamlarına, mühendislerine, doktorlara da ihtiyacı var. Çok iyi sporculara da ihtiyaçları var … İnsanlar bir şekilde neyde iyiyse onda yarışıyor yani. Aşçılıkta bile yarışılıyor. Her şeyde yarışılıyor yani o yüzden insanların yetenekleri neyse onu ortalamaya çekmeye gerek yok. Tamam ortalama olmak hani güzel onlar da kabul görüyor … Bunu okul destekleyebilir, anne-baba destekleyebilir, devlet destekleyebilir. Bence iyi olduğunuz konuda şey yapmamız lazım biraz zorlamamız lazım, daha iyiye taşıyabilmemiz lazım." (E15, eLİ, A)

Çocuğun zekâsından beklenen performans elde edilemediyse bu çevresel/dışsal faktörlere bağlanarak bunun ebeveynin, öğretmenin sorumluluğunda olması vurgulanmakta, çocuğun zekâ seviyesine leke gelmemesi için gayret edilmektedir. Ebeveynin emek vermesi, öğretmenin çocuğun zekâsını fark etmesi ve teste yönlendirmesi ebeveyn tarafından zekâya verilen emekten tatmin olmanın şartları arasında değerlendirilmektedir.

"Biz bunu desteklemedik. Bu tür çocukları 5 yaştan sonra böyle desteklemek gerekiyor. Hani Çocuk Üniversiteleri var. Bu tür çocukların gittiği yerler var açıkçası. Bunları gerçekten desteklemezsen beyindeki sinaptik bağlantılar 1-2 sene içerisinde uyurmuş ve bir daha uyanmazlarmış. Belki A. bu süreci yaşıyor bilmiyorum. Okullar da bu tür çocuklara uygun olmadığı için körelmesine destek olmuş oluyorlar tabii … Büyük abisi de çok iyiydi, o da çok iyiydi. Onun bağlantılarının uyuduğuna eminim yani. Onun zamanında kendi aramızda zekâ testine götürmeyi konuştuk ama götürmedik. Belki anaokulu öğretmenleri belki de etrafınızdaki insanlar o kadar çok bilinçli değildi. Biz de çocuğu iyi bir şekilde başarılı bir şekilde okuturuz diye düşündük. Ama öyle bir test yapmadık. Belki çok gündemde değildi o zamanlar. Belki de anaokulu öğretmenimiz çok şey yapmıyordu. Etrafta ailemizde yine o şekilde hani söylüyorlardı bu çok farklı çok zeki diye, ona da söylüyorlardı. Gerçekten öyle." (E15, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre zekâya hem çocuğun hem de aile, öğretmen, okul, devlet v.b. çevrenin emek vermesi ve ilgi göstermesi gerekmektedir. 'Zekânın kaynakları' temasında ebeveyn ve çevrenin zekânın oluşumu ve gelişimine etkisi anlatılmaktadır. Bu iki kod beraber yorumlanırsa bütünler bir yapı sergileyebileceği düşünülmektedir.

c. Olumsuz özellikleri kabul-Gerçekçi bakış

'Duygusal etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'olumsuz özellikleri kabul-gerçekçi bakış', ebeveynlerin çocuğundaki ve ebeveynlik rolü açısından kendindeki olumsuz özellikleri herhangi meşrulaştırma gayreti içinde olmadan gerçekçi bir bakış açısıyla kabul edebilmesi incelenmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çevreden gelen bir beklenti ve baskıya imâda bulunarak etiketli çocukların da olumsuz özellikleri olabileceğini gerçekçi bir kabulle ortaya koymuştur.

> *"…diğer ailelere, diğer çocuklara göre bir dengelenme. Çünkü ya ben hep şu bilinçteyim tamam evet farklı zekâ olarak ama bu bir çocuk. Yani bütün çocukların olduğu gibi bütün insanların olduğu gibi yani onun da birtakım zaafları, yanlış yaptığı şeyler, düzgün olmayan hareketler ya da yapısal şeyler yani yapısal şeyler ukalalığı şusu busu olabilir." (E13, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan bir ebeveyn kendi ebeveynlik tutumuna ait olumsuz bir özellik olan çocuğundaki olumsuzlukları göz ardı etme yönelimini gerçekçi bir kabul ile ortaya koymuştur.

> *"Olumsuz tarafı da Hocam yani şimdi ebeveyn olarak çocukların pek olumsuz taraflarını görmek istemeyiz de yani mesela" (E5, eSİZ, B)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

d. Subjektiflik

'Düşünsel etki' temasına ilişkin kodlardan olan 'subjektiflik', ebeveynlerin çocuğunun nesnel olamayacak özelliklerinin bile olumlu algılandığına dair kesin yargılar ortaya koyması şeklinde açıklanmıştır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, etiketin düşünsel etkisi ile çocuklarını nesnel değerlendirememektedir. Kuşkusuz öznel değerlendirmeye tâbî olduğu herkes tarafından kabul edilen fiziksel görüntüyü bile ebeveynler, nesnellik yanılgısıyla ifade etmektedir.

> *"Evet zekâ zaten var. Ya da işte tipiyle ilgili bir şeyler evet zaten var. Ama senin buna kişi olarak katacağın şey çalışkanlık işte onları hep vermeye çalışıyoruz." (E13, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

2.3.5.2.Üst Tema 2: Zekâ Belirti ve Kaynaklarına Dair Algı

"Üstün zekâlı" bir çocuğun ebeveyni olmanın toplumda algılanma biçimlerinin, etiketli çocuğa sahip ebeveynler, yüksek zekâ düzeyine sahip çocuğu olan etiketsiz ebeveynler ve normal zekâ düzeyine sahip çocuğu olan ebeveynlerin bakışıyla incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen Çalışma 3 sonucunda ortaya çıkan ikinci üst tema 'Zekâ Belirti ve Kaynaklarına Dair Algı' olmuştur. Bu üst temada, ebeveynlerin, çocuğun zekâsının kaynaklandığı faktöre dair atıfları ve zekâ belirtisi olarak gördüğü özellikler incelenmiştir.

Şekil 2.11: Zekâ Belirti ve Kaynaklarına Dair Algı Üst Temasına İlişkin Temalar

Şekil 2.11'de görüleceği gibi 'zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı' üst teması; 'zekânın belirtileri hakkında atıflar' ve 'zekânın kaynağı hakkında atıflar' temalarından oluşmaktadır. Aşağıda bu temalara ilişkin kodlu bölümlerin ve etiket durumuna göre grupların frekansları sunulmaktadır.

Tablo 2.23: Zekâ Belirti ve Kaynaklarına Dair Algı Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı

Temalar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Zekânın Belirtileri Hk. Atıflar	157	110	29	18
Zekânın Kaynağı Hk. Atıflar	67	49	5	13
TOPLAM	224	159	34	31

Ebeveynlerle yapılan görüşmelerde ‘zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı’ üst teması çerçevesinde en fazla bahsedilen tema ‘zekânın belirtileri hakkında atıflar’ olmuştur. Her iki temaya da etiketli çocukların ebeveynleri diğer gruplara göre gözle görülür bir farkla daha çok değinmiştir.

2.3.5.2.1.Zekânın Belirtileri Hakkında Atıflar

‘Zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı’ üst temasının bir teması olan ‘zekânın belirtileri hakkında atıflar’, ebeveynlerin çocuklarında zekâ belirtisi olarak kabul ettikleri özellikleri incelemektedir. Bu temanın içeriği, katılımcıların ifadeleri çerçevesinde, on yedi kodlarda toplanarak detaylandırılmıştır.

Tablo 2.24: Zekânın Belirtileri Hakkında Atıflar Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Bilişsel Özellikler	39	20	8	11
Dersler	38	30	4	4
Matematik	19	17	2	0
Başarılı Olma	14	12	1	1
Araştırmacı-Kitap Okuma-Soru Sorma	9	2	7	0
Oynadığı Oyunlar	8	8	0	0
Okuma Yazmayı Okuldan Önce Öğrenme	6	6	0	0
Erken Gelişim	4	3	1	0
İlgi Alanları	4	2	2	0
Entelektüel Birikim	3	2	1	0
Yaşından Büyük Özellikler	3	2	1	0
Teknoloji Bilgisi	3	1	1	1
Asilik	2	2	0	0
Uykusuzluk	2	2	0	0
Öğrenmeyi Seven-İlgilenilmesi Gereken	1	1	0	0
İleri Görüşlülük	1	0	0	1
Hiperaktiflik	1	0	1	0
TOPLAM	157	110	29	18

Tablo 2.24’te ‘zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı’ üst teması içinde yer alan ‘zekânın belirtileri hakkında atıflar’ temasına ait kodlarda bulunan kodlu bölüm frekansları gösterilmektedir. Bu temada ebeveynlere göre zekâ belirtisi olarak anılan özellikler ele alınmıştır. Ebeveynler bu temada çoğunlukla kendi çocuklarından yola çıkarak örnekler vermişlerdir. Bu tema aynı zamana üstün zekâya toplumsal olarak yüklenen anlam hakkında çalışmanın bir başlangıcı sayılabilir. Bu kodlar arasında en çok bahsedilen üç tanesi ‘bilişsel özellikler’, ‘dersler’ ve ‘matematik’ olmuştur. Temanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda, bu temadan en çok çocuğu etiketli olan ebeveynlerin bahsetmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma 3'te yer alan 'zekânın belirtileri hakkında atıflar' temasının kodları, aşağıda çeşitli katılımcıların ifadeleri çerçevesinde detaylandırılmıştır.

a. Bilişsel özellikler

'Bilişsel özellikler' kodunda ebeveynlerin, zekânın bir belirtisi olarak çocuğun bilişsel özelliklerine yaptığı atıflar incelenmektedir. Ebeveynlerin sıklıkla tercih ettiği bilişsel özellikler, hızlı anlama, derin düşünme, hafıza, problem çözme, öğrenme hızı, mizah, dikkat gibi özellikler olmaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Genellikle çocuklarının özellikleri sorulduğunda ebeveynlerden çocuğu etiketli olanlar zekâyı ilk sıralarda anmakta ve bunu çocuğun en temel özelliği olarak kabul etmektedirler. Çocuğunun özellikleri arasında zekâyı, bir müktesep hak olarak görmektedirler. Çocuğunun özellikleri sorulduğunda ilk olarak zekâ ile başlayıp, zekâ belirtisi olarak bilişsel özellikleri kabul etmektedirler.

> *"Zekâ zaten var." (E13, eLİ, A)*

> *"Özellikleri içinde ilk zekâsını aklıma getiriyorum." (E15, eLİ, A)*

Çocuğun zekâ seviyesinin yüksekliğini ispat etmek için aile çevresinin ve öğretmeninin söylemlerine atıfta bulunmaktadırlar. Ailenin ve öğretmenin onay söylemi, çocuğun zekâ seviyesinin ispatı olarak ortaya konmaktadır.

> *"Hani onun zekâsı da hep konuşulur edilir kendi ailemizde…" (E15, eLİ, A)*

> *"Ama hani az önce bile küçük oğlumun ilkokul öğretmeniyle görüştüğümde "ya A. zehir zehir beni öldürüyor" falan filan dedi." (E14, eLİ, A)*

Zekâyı genellikle bilişsel özelliklerle tarif eden ebeveynler, bir zekâ göstergesi olarak mizah, espri yeteneğini saymaktadırlar.

> *"Zekâ, espri yeteneği, büyüklerle daha iyi anlaşması demek." (E13, eLİ, A)*

Çocuğun zekâsının belirtisi olarak bilişsel özellikler anlatılırken, en çok anılan özelliklerden biri çocuğun hızlı anlaması olmuştur. Hatta bazı ebeveynler zekâyı hızlı anlamayla aynı şey olarak değerlendirmektedirler.

"Bak algısı çok açık, o bakımdan şanslı … Algısı açık tek seferde anlıyor. Konuştuğumuz zaman anlıyor, diğer çocuklardan farkı o. Konuşuyoruz, bağırıp çağırmak zorunda kalmıyorum." (E12, eLİ, A)

"Bir insanın diğerinden üstün olduğunu gösteren bir şeyi bir kerede alıyor olması yani zekâsı olabilir … Zekâ olarak evet bir şeyi bir kerede anlıyorlar, o konuda hep sınav sonuçları başarılı oluyor. Bazen de o konuda ilerlemeye çalışıyorlar … Hani bir şeyi bir kere söylemede anlama, hemen onunla ilgili örneklendirme … O şeyde istekli olması, yeteneğinin olması ve bence bir şeyi bir seferde anlayıp hemen onunla ilgili devamındaki örnekleri yapıyor olması yeterli. Yani bazı şeyi insanlara birkaç kere söylemek gerekiyor yani benim çevremdeki arkadaşların çocuklarında da görüyorum 'ya oğlum işte kaç kere anlattım daha anlamadın diyorlar.'" (E14, eLİ, A)

"İngilizceye bir tık destek olduğumda bile çok değil hemen fark ediyordu çocuk. Bir kere göstermem bir kere okumam yetiyor yani. O zaman öyleydi şimdi bilmiyorum artık. O yüzden azıcık elinden tutsan çok daha iyi yerlere koşacağını çok net görebiliyorsun yani. Ama tutmayınca insan bilmediğini ne yapabilirsin ki?" (E15, eLİ, A)

Çocuğun zekâsının bir belirtisi olarak bilişsel özelliklerden biri olan hafıza da ebeveynler tarafından işaret edilmekte ve bu konuda örnek olaylar anlatmaktadırlar.

"… bir olayın üzerine birkaç ay geçtiğinde onu hiç unutmayıp hafızasına yerleştirip bir an önce onu kullanma." (E14, eLİ, A)

"Ben hatırlıyorum yine A.K. 3-4 yaşlarındaydı, bu Arabalar çizgi filmi vardı. O çizgi filmi biz kaç kere seyrettik bilmiyorum. O çizgi filmde bütün replikleri ses çıkaran çıkartılan seslere ayakkabı setlerini hani her şeyi bir insan Bütün CD'yi baştan sona söyleyebilir mi? O 90 dakikayı? Bizi oturturdu onları her şey söylerdi yani. O arabaların vın vın deyişini, ya anlatamam size kapı çarpar hani dan diye kapı çarpar ya o kapı çarpmasını dahi söylerdi yani. Bence bu da iyi bir zekanın belirtisi." (E15, eLİ, A)

"1,5-2 yaşında bir kitabımız var bizim, benim babam orman şefliğinde çalışmış. Hayvanlarla çok ilgisi olan bir kitap. Yani yaklaşık 2000 tane hayvan var, resimleri var ve altında isimleri var yani bir buçuk iki yaşını daha geçmemiştir, yani doğru dürüst konuşamıyor çocuk. Bir gün işte onu oyalamak için böyle açtım resimleri hayvanlara ilgisi olduğunu biliyorum neyse o masanın üzerinde mi kaldı nasıl oldu bilmiyorum. Kucağıma aldım onu hayvanları işte gösteriyorum böyle tamam mı? O bana "bu ne" diyor? Hani bin tane sorar ya çocuklar hep bu ne bu ne bu ne bu ne bu ne diye. İşte altında hayvanın adı yazıyor üstünde de resmi var renkli bir resim. Yani mesela bir sayfada 50 tane arkalı önlü 50 tane hayvan var. Bütün kuşlar birbirlerine benziyor. Akbaba, yarasa, şahin ne bileyim atmaca hani bir bir onları gösterdim arkadan gösterdim. Yani bir kere bir kere iki kere gösterdin mi bilmiyorum. Çocuğun da demek dikkatini çekiyor, bana soruyor onu avutmak oynamak için onu getiriyorum kucağıma oynuyoruz. 1,5-2 yaşında var yok yani sonra bir gün bir baktım sonra yine kucağıma aldığımda işte kendisi gösterdi söylemeye başladı. Ben böyle söylüyorum şaşırıyoruz. Soruyorum böyle yapıyorum artık ben ne diyorum ben bu ne diyorum bende bir merak uyandı. Ondan sonra bu ne diyorum bu ne diyorum çocuk hepsini söylüyor bana. Şaşırdım oraya çevirdim bu ne bu ne bu ne koca kitap 2000 tane hayvan var, bana şimdi göstersen ben bilemem yani akbaba, şahin bilmem ne sülün mülün hepsini saydı. Sonra biz hayret ettik yani eşimle. Ondan sonra işte hani konuşuyoruz muhabbet oluyor aile dostları arasında akrabalarımız arasında, onlar soruyorlar keyif alıyorsun yani hayret ediyorsun." (E15, eLİ, A)

Zekâ seviyesinin yüksekliğini ispat etmek için bir zekâ belirtisi olarak ortaya konan bilişsel özelliklerden biri de dikkattir.

"…mesela hep beraber bir yere giderken bizim hiç fark etmediğimiz şeyi anında fark ediyor. Çok küçük detay bile olsa onu gözden kaçmış, biz dikkat etmiyoruz, o çok dikkatli. Dikkati var, dikkat ediyor bir şeylere detayları falan dikkat ediyor…" (E12, eLİ, A)

"Abide gördüğüm bütün ilgi, merak, dikkat süresi, oyun oynadıklarındaki zevk alanlarının hepsini küçükte de gördüğüm için hep genelde aynı yönde ilerletmeye çalışıyorum. Şu ana kadar iyiyiz bakalım hayırlısı olsun." (E14, eLİ, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketsiz olan ebeveynlerden bazıları, çocuğunun performansa dökemese de kıvrak bir zekâya sahip olduğunu söylerken aynı zamanda bunun bir anne bakışı olabileceğini de ekleyerek gerçekçi bir bakış açısı sunmaktadır.

"Yine anne olarak bakışım olabilir. Kıvrak bir zekâsı olduğunu düşünüyorum. Ama bugüne kadar hemen hemen neredeyse çok verimli kullandığını görmedim diyebilirim." (E6, eSİZ, A)

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, zekâ belirtisi olarak okuduğunu anlama, ifade edebilme gibi soyut düşünme becerilerine ve hafızaya atıfta bulunmaktadırlar.

"Yani çocukluğundan beri okuduğunu anlayabiliyor mu anlayabildiğini bize ifade edebiliyor mu? Hikayeler okurduk mesela hikâyenin içerisinde geçen karakterlerle ilgili ona soru sorardım. Anladıklarını ifade ettirirdim veya kitap bittikten sonra hadi şunu şöyle yapalım mı, bunu böyle yapalım mı diye o hikâyenin içerisinde olan şeylerden birtakım çıkarımlar elde etmek adına hep olumlu şeyler gelirdi." (E2, eSİZ, B)

"Mükemmel bir ezber yeteneği var. Defaatle şahit olduğum bir şey mükemmel hızlı sürekli bir ezber yeteneği var." (E6, eSİZ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının öğrenme hızını ve derin düşünmesini zekâ belirtisi olarak kabul etmektedirler.

"M. A. çok hızlı öğreniyor." (E9, NGG, B)

"…8 yaşında. O da derin düşünen birisi … Fakat gerekmedikçe bir konuşması gerekmedikçe sırf dikkat çekmek için bir şeyler yapmıyor ama derin düşünüyor. Hatta bazı öğretmeninden öğrendiği bazı şeyleri bize anlatırken tabii kendi düşüncelerini de kattığını hissediyorum." (E9, NGG, B)

eLİ ve eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Ayırt edici bir özellik olarak çocuğu etiketsiz olan ebeveynler, çocuklarında en önemli özellik olarak problem çözmeyi göstermiş, etiketli olan ebeveynler ise çocuğunun problem çözme becerisinin daha

iyi olmasını beklediğini belirtmiştir. Etiketli çocukların diğer bilişsel özellikleri önplana çıkarılırken, etiketsiz olan çocuğun problem çözme, baş etme gibi özelliklerde iyi olduğunun söylenmesi dikkat çekicidir.

> *"İkincisi problemle baş edebilme gücünün yüksek olması, çözümler üretmesi. En önemlisi bu bence. Yaşadığı her şeye karşı mutlaka çözüm üretmesi." (E4, eSİZ, A)*

> *"N.'yi diğer çocuklardan ayıran en önemli özellik mücadeleci ve çözüm üreten yapısı. Onun yaş dönemindeki çocukların o kadar mücadeleci olduklarını düşünmüyorum. Bulduğu çözümler üzerinde mücadeleci." (E4, eSİZ, A)*

> *"Arkadaşları gibi bazen de yırtıcı olsun istiyor insan. Çünkü A. çok çabuk şişiyor, 3 tane duygusal bir soru sor ya da azıcık üzerine git, gözlerinde birer çay bardağı su doluyor, ne akıyor ne iniyor ne çıkıyor böyle konuşamıyor, dudakları titriyor, yani biraz güçlü olsun isterdim aslında." (E15, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuklarında zekâ belirtisi olarak bilişsel özelliklerden dikkat, hafıza, öğrenme hızı gibi zekânın dışarıdan görülmesine müsaade eden özellikleri gösterirken, etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin daha gerçekçi bir bakış açısı kullandıkları, soyut düşünme ve problem çözmeye önem verdikleri görülmektedir. Soyut düşünme ve problem çözme daha ziyade çocuğun kendi psikolojik hayatını yönetebilmesi için gerekli olan özelliklerdir denilebilir. Zekâ belirtisi olarak kabul edilen özellikler konusunda, etiketin ebeveyne etkisinin, zekânın dışarıdan fark edilmesi yönelimi olduğu söylenebilir.

b. Dersler

'Dersler' kodunda ebeveynler, zekâ belirtisi olarak, çocuğun ders süreci ve performansını bir delil olarak değerlendirmektedirler. Çocuğunun zekî olduğu ama yeterince çalışmadığı, ders çalışmasa da başarılı olabildiği, diğer çocuklar kadar ders çalışmadıkları, ebeveynin derslere karşı tutumu, çocukların ebeveyne ihtiyaç duymadan derslerde başarılı olduğu, doğal ve kolay başarıya sahip oldukları bağlamlarında düşündükleri zekâ belirtilerini yansıtmaktadırlar.

eLİ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketli veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının zekî olduğundan ama yeterince çalışmadığından bahsederek bunu bir zekâ belirtisi olarak kabul etmektedirler. "Zekî ama çalışmıyor" kalıpyargısı, toplumda sık görülen bir meşrulaştırma ve zekâyı sözde tevazu ile ifade etme şeklidir. Bu kalıpyargıda bulunan tevazuun sözde oluşu, zekânın performansa dönük beklenti yaratmasından bahsedilmesiyle ilişkilendirilebilir. Performansın beklendiği seviyede olmaması çalışmamak ile ilişkilendirilmekte, böylece zekânın vurgulanması için çalışma bir araç hâline getirilmiş olmaktadır.

"Babamız zaten çok dediğim gibi başarılı ama biraz tembelmiş hatta çocuklarıma "ben de çok zekiydim işte ilk ÖSS'de Türkiye dördüncüsü olup sonra zar zor şu okula girdim. Lütfen benim yaptığım hataları yapmayın, potansiyelinizin başarınızın farkında olun, hani bunu ipad gibi televizyon gibi gereksiz aletlerle öldürmeyin." Diyerek böyle şeylerde bulunduk telkinlerde bulunup hani onları adamları o yönde yönlendirmeye çalışıyoruz." (E14, eLİ, A)

"M.A. çok hızlı öğreniyor ama çalışma kısmına geldiği zaman biraz bana benziyor. Ben de küçükken öyleydim. Çok çabuk algılıyor fakat ekstra çalışmaya gerek duymuyor yani nasıl anlatayım yani tembel zekilerden diyeyim öyle söyleyeyim. Çalışma sıkıntısı var yani okulun dışındaki saatlerde illa ona hatırlatmak gerekiyor veya takip etmek gerekiyor." (E9, NGG, B)

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocukların ebeveynlerinin, sınavlar gibi çocuğun zekâsını gösterebileceğini düşündükleri etkinliklere dair çocuğa taktikler veren, yönlendiren, takip eden, hazırlanmaları için para ve emek harcayan ortak bir tutuma sahip oldukları görülmektedir. Çocuğun bu taktiklerle gösterdiği ders başarısı ebeveyn için bir zekâ göstergesi olmaktadır.

"Çok fazla çocuklara baskı kuruyorlar diğer babalar. Daha fazla ders çalış, niye buradan bu notu aldın, niye o eksik? Biz şöyle yaklaşıyoruz mesela "hangi soruyu yanlış yaptın?", bakıyoruz, tartışıyoruz o soruyla ilgili ve bak işte yani dikkat eksikliği ise onunla ilgili ne yapılabilir; mesela şey yaptık, ilkokulda falan hep çok hızlı yapıyor bir kere yani verilen sürenin çok çok daha az bir bölümünde sınavlarını tamamlıyor. Çok genel bu böyle. Hep biz ona şey yapmaya vermeye çalıştık yani dön tekrar et orada hatalarını görüp düzeltme şansın olsun zaten vaktin bol yani işte onu yaptığı için şimdi bana şeyi söylüyor iki senedir mesela son sınavında da üç tane yanlışını düzeltmiş onu söylüyor." (E13, eLİ, A)

"…ama şu an ben dışarıdan çocuğuma yani büyük oğluma yaptığım artıları, doğru hamleleri, doğru adımlar, en çok da bunun düşünme becerileri yönünde olduğunu düşünüyorum, şu an 2. Sınıfa giden oğluma da şu an düşünme becerileri dersi aldırarak destek olmaya çalışıyorum. Özel ders aldırıyorum. Yani 6. Sınıftaki oğlum A.'ya özel ders değil de Düşünme Becerileri Merkezi dedikleri bir merkezdi. Bu eve gelen bir öğretmen. Sadece düşünme becerileri dersi aldırıyorum. Çünkü artık sınav sistemimizin ve hani yeni nesil sorular dediğimiz soruların biraz daha muhakeme, mantık yürütme, çok hızlı şekilde okuduğunu anlama, hızlı okuma ve hızlı okurken de okuduğunu anlamaya yönelik olduğunu düşünüyorum. Birinci çocuğumda yaptığım doğru hamleleri ikinci çocuğumda yaparak eğitimlerine katkı sağlamaya çalışıyorum. Doğru bir bilgi mi bilmiyorum ama ikisi de şu an BİLSEM öğrencisi. İkisi de genel yetenekten kazandı. Abide gördüğüm bütün ilgi, merak, dikkat süresi, oyun oynadıklarındaki zevk alanlarının hepsini küçükte de gördüğüm için hep genelde aynı yönde ilerletmeye çalışıyorum. Şu ana kadar iyiyiz bakalım hayırlısı olsun." (E14, eLİ, A)

Çocuğun zekâ göstergelerinden biri olarak ders yaparken, sınavlarda zihinden işlem yapmak ve kağıt-kalem kullanmayı sevmemek gösterilmiştir. Ebeveyn ise bunun doğrusunu çocuğun daha başarılı olabilmesi gerekçesiyle çocuklara öğütlediğini anlatmıştır.

"… yazarak işlem yapmayı asla sevmiyorlar. Hep kafadan yapmayı seviyorlar. Tabii yine onlara bunu anlattım. Önce 3 şıklı sorular oluyor ama ilerleyen zamanlarda 4 şık, hatta sonra beş şık. Dolayısıyla artık bunu kafadan yaparken tutmanın zor olduğu elemenin zor olduğu, mutlaka o boşlukları kağıt kalem kullanmaları gerektiğini söyledim." (E14, eLİ, A)

Çocukların rekabeti öncelemesini bir zekâ gösteresi olarak ortaya koyarken aynı zamanda buna karşı ebeveyn tutumu olarak hatasızlığın öncelenerek çocuklara öğütlenmesi söz konusu olmaktadır.

> *"Yarışmacı ruhlular yani sürekli en önce vermeliyim. İkisinde de maalesef o var ve bu da beni çok üzüyor. Çünkü her zaman onlara bunu söylüyorum. Aslında ilk verenin değil her zaman tamamen düzgün detaylı hani çok da onları işte yanlış yapmayın falan filan tarzında değil ama daha doğru daha bilgisini yansıtacak daha açıklamalı ve daha düzgün bir sonuç verebilmeleri için ilk verenin değil detaylı bakıp emin olduktan sonra verenin daha doğru olduğunu söylüyorum. Biraz biraz oturttum." (E14, eLİ, A)*

Çocuğun zekâsını destekleyeceğini düşündüğü veya zekâsıyla avantaj elde edeceği bursluluk sınavları gibi etkinliklere sıklıkla çocukları dahil etmeye çalışmaktadırlar. Bursluluk sınavlarında elde edilen başarılar hem zekânın bir göstergesi olarak hem de üstün zekâ sayesinde elde edilen maddî bir kazanç olarak karşımıza çıkmaktadır. Zekâsını geliştirebilmesi ve gösterebilmesi için her türlü maddî ve manevî emeği harcayan ebeveyn, aynı zamanda zekâ vasıtasıyla çocuğun elde ettiği ve maddî karşılığı olan başarıları da hedeflemektedir.

> *"Ortaokulda da epey bir farklı farklı okul sınavlarına soktum, bursluluk sınavlarına soktum. Ama hep işte maddi sıkıntı burada bize engel oldu. Ama bir süre sonra şey demeye başladım yani benim çocuğumun kendi kaderini kendi yaratacak. Şansı neyse o olacak. Çok da fazla zorlamaya gerek yok demeye başladım. Dolayısıyla hani bu anlamda zorlanması daha fazla zorlanması herhangi bir başka okulda daha fazla zorlanması iyi olabilir ama yine de son tahlilde her şey olacağına varacak. (kahkaha)" (E13, eLİ, A)*

> *"Çünkü ben büyük oğlumda şunu fark ettim ki aslında göndermeyi düşünmediğim bir okul bile olsa ilgi alanlarından çok ilgili olmadığı alanda mesela ben fen bilgisinden çok anlamıyorum anne diyordu matematik kafası daha çok olduğu için hep fende hata yapıyorum diyordu. Hakikaten sonra 4-5 tane bursluluk sınavında fark ettik ki fen bilgisi sindirim ya da solunum şimdi yalan söylemeyeyim hata eksiği var ve o konuda kendisiyle daha çok çalışmalara başladık. En azından bana bunu bile verdi. Yani kaç sınava sokmuş olmanın önümde hep fen bilgisi ve fen bilgisindeki işte solunumda, solunumdu evet, hangisinde kasılıyor diyafram hangisi şey oluyor falan diye onu görmüş olduk. Şu an küçükte de öyle, onları yapacağım en azından hangisi daha zayıf hangi yönleri daha zayıf neresi desteklenmesi gerekiyor onları tespit etmek için bile (gülüyor) böyle bursluluk sınavlarına sokacağız." (E14, eLİ, A)*

Çocuklarının etiketlendikten sonra ders çalışmamaya başladığını, çalışmasa da diğer çocuklardan farklı başarılar elde edebildiğini ifade eden etiketli çocuğu olan ebeveynler, bunu açık olarak veya zımnen zekâyı vurgulayan bir özellik olarak yansıtmakta, zekâyla ilişkilendirmekte, zaman zaman bundan hoşlandıklarını gösteren tepkilerle anlatmaktadırlar.

> *"…ama bunu, zekasındaki farklılığı öğrendikten sonra baktım ki A.H. ders çalışmayı bıraktı. Hiç çalışmıyordu. Giriyor, çıkıyor, 5 dakika. Yaptım ödevimi diyor, 5 dakika." (E12, eLİ, A)*

> *"… sınavlara giriyor mesela bazılarına hiç çalışmadan giriyor." (E13, eLİ, A)*

> *"Ki bizimkiler okul dışında çok test çözen kitap karıştıran çocuklar çok açıkçası değiller. Yani dersi derste öğrenip ödevlerini Allah'tan çok kısa sürede yapıp, hani böyle çok arkadaşlar diyor ki ay 1*

saattir ödev yapıyoruz. Benim hiç öyle bir ödevim olmadı. Ya diyorum benim çocuğum ödev yapmıyor eksik ödev yapıyor (gülüyor) ya gerçekten hızlı yapıyor, ya da yarısını yarın okulda yapıyor (kahkaha).” (E14, eLİ, A)

“Hani ben nasıl olsa zekâm iyi, derste anlıyorum, şey yapıyorum, çalışmama gerek yok.” (E16, eLİ, A)

Çocuğu etiketli olan ebeveynler çocukları kendilerinin desteğine ihtiyaç duymadan hatta çalışmaya bile ihtiyaç duymadan ders başarısı elde ettiğini bir zekâ belirtisi olarak açıklamışlardır. Böyle olduğunda kendileri de çocuğa çok müdahale etmemeyi, dersleriyle ilgilenmemeyi tercih eden bir tutum sergilemektedirler. Bu ebeveyn tutumunu ve çocuğun bu tutumla başarılı olmasını belirtmeyi bir zekâ belirtisi olarak vurgulamaktadırlar.

“Çocuğumun böyle bizim ilgimize ihtiyaç duymadan derslerde en yüksek puanları alması önce evet şey diyordum güzel bir şey … Ama oğlum işte ben çalışmadan da yaparım dedi, beni bir ara çok endişelendirdi. Baktım ki evet bu çalışmayı bıraktı, çalışmıyor, ben yaparım diyor. Önce sevindirdi … A.H. sessiz, yapması gerekeni içten biliyor, bana mesela şu anda diyor ki: derslerle ilgili bana hiç şey yapma anne bana bırak. Her şeyi bana bırak, ben halledeceğim diyor ve yapıyor. Çok ders çalışmayı sevmiyor, yazmayı hiç sevmiyor, okumayı sevmiyor ama az şöyle 5 dakika 10 dakika baksa hallediyor. Yüz puanları alıp getiriyor.” (E12, eLİ, A)

“Keza okuldaki sınavlarından da haberim bile yok. Hepsi de kendi sorumluluğunda. Gidiyor geliyor ve stres de yapmıyor … Ya ben çocuklarımın hiçbirine bir şey anlatmadım. Okulda öğretmenlerinden aldıkları onlara yetiyor. Ve eve geldiklerinde gerçekten çok net olarak söylüyorum ödevlerini de asla yaptırmıyorum ve öğretmenlerinin hepsine de bunu her zaman söyledim o sorumluluk bana ait değil. Yani ben eve geldiğinde evet belki anlamadığı şeyi anlatıp okula öyle de gönderebilirim ama öğretmenin onu görmesini tercih ettiğim için ödevini yaptığında yanlış yapıyorsa da yapamıyorsa da hani ben öyle göndermeyi tercih edip onu genelde öğretmenine hani bırakıyorum.” (E14, eLİ, A)

“Çocukla zaten ilgilenemiyoruz. Hiç değilse doğru ellere teslim edelim. Hani gitmesi gereken bir kurs bir yer merkez varsa ona en azından başlatalım. O da kendi yolunu bulur. Zaten iyi bu konuda. Kendisi alır yürür gider diye düşünüyorduk eşimle ikimiz.” (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun kolay ders başarısı elde etmesini, diğer çocuklar kadar ders çalışmaya ihtiyaç duymadan onlardan daha başarılı olmasını, böylece ebeveynin rahat etmesini çocuğun zekâ belirtisi olarak görmektedirler.

“Zekâ olarak evet bir şeyi bir kerede anlıyorlar, o konuda hep sınav sonuçları başarılı oluyor. Bazen de o konuda ilerlemeye çalışıyorlar.” (E14, eLİ, A)

“Yani okulu zaten saymıyorum, o da öyle. Böyle bir gurur duyma duygusu var … ama şöyle bir durum var mesela bütün okuduğu devlet okullarında benim çocuk çok rahat bir şekilde hani diğerleriyle arayı açıyor mesela en son aldığı bir şey sınavı işte 100 alırken öbürleri en fazla alanı arasında 80, 85, 15-20 puan uçurum gibi bir şey olabiliyor açık olabiliyor … Evet bu yönlerden çok kolay hani dersleriyle ilgili falan…” (E13, eLİ, A)

Ötekiler kadar efor harcamadan ders başarısının ötekilerden farklı olması, çocuğun sosyal ortamında da dikkat çeken bir durum hâline gelmektedir. Bunu anlatmak ve bunun fark edilmesi ebeveyn için bir zekâ göstergesi olarak algılanmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının her konuda diğerlerinden başarılı olmasını, çevresindeki çocukların kabullenmiş olduğunu düşünmektedir. Bu ifadenin bir başka okunuşu kendi çocuğunun sürekli ön planda olması olabilir. Bu konu, aynı zamanda, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin ilk üst temada detaylı bir şekilde anlattığı çocuğunun ön planda olmasına dair hazzını ortaya koymaktadır.

> *"Yani şimdi de mesela okulda bir şey dersinde şöyle bir şey yaşanmış. Bilişim dersinde kesme-biçme işleri yapıyorlarmış. Öğretmen bakmış Ö. Yapıyor işte herkesten önce yapmış bitirmiş. Hadi demiş sen arkadaşlarına yardım et. Bir arkadaşı da şey demiş "ya hadi diğer derslerde anladık tamam da yani bu derste de mi böyle yine sen öyle başarılı olacaksın?" (kahkaha)." (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler her ne kadar çocuklarının diğerleri kadar çaba göstermeden başarılı olmasını bir zekâ belirtisi olarak görerek yüceltseler de çocuğun ders başarısı için çaba gösterdikleri de görülmektedir.

> *"Yani ayrıcalıklı özel oluyorsunuz. Mutlu oluyorsunuz. Keyifli oluyorsunuz. Çünkü çocuğunuzla ilgili mesela ders probleminiz olmuyor. Ama ne sonuçta ben de sınavlarına çalıştırıyorum. Yani boşlamıyorum. Ama tabi yani insanlar çok farklı şeylerden bahsederken hiç sizin için sorun olmayan bir şey oluyor diyelim ki o sınavlar. Ertesi gün çocuk sınava deli gibi hazırlanıyor diye anlatırken diğer anne, sizde hiç öyle bir şey yok. Yani o bir rahatlık aslında … 98 almış diye böyle bir konu geçti. Dedim "ben onu çok çalıştırıyorum yani işte o derste", "aa yok artık" falan mı dedi yani hani orada bir şeyi sezdim ben yani orada "biz o kadar çalışıyoruz hani o çok da çalışmadan bunu yapıyor". Bir hırs var yani o kişide diye ben onu hissettim ama yani ne yapabilirsiniz ki. Çok da umursamıyorum … daha fazla belki gurur duyuyorsunuz. Dersleriyle ilgili daha rahat ilerlemesi olduğunu görüyorsunuz…" (E13, eLİ, A)*

> *"… beklenti olarak yani okul, ders, başarı hep şunu söylüyoruz biz daha ilkokuldan itibaren işte okul birincilikleri falan filan: ya senin çaba göstermen önemliyi hep vermeye çalışıyoruz. Yani dersine çalış, sınavlara giriyor mesela bazılarına hiç çalışmadan giriyor ama bazılarına girmeden önce de mutlaka biz birlikte üzerinden geçiyoruz." (E13, eLİ, A)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, etiketli çocuklara ebeveyninin ders çalıştırmasının kolay ve bu çocukların daha başarılı olacağını düşünmekte ve bunu bir zekâ belirtisi olarak görmektedirler. Bu düşünceleri etiketli çocuğu olan ebeveynlerle aynı yöndedir. Her iki grubun da aynı yönde düşünmesi bunun toplumsal bir inanç hâline geldiğini gösterebilir.

> *"Hani zorlanmadan çocuklarıyla, biz mesela sıradan çocuklarla ödev yaparken zorlanacaksın, ona bir şeyler anlatırken anlamayacak, tekrar tekrar anlatmak zorunda kalacaksın orada belki zorlanmayacaklar … öğrenim hayatında daha başarılı olacaklar." (E8, NGG, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ebeveynlerin çocukta hem bulunmasını hem de bulunmamasını zekâ göstergesi olarak kabul ettiği nadir özelliklerden biri ders başarısıdır. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, gözlemlerine dayanarak çocuğu etiketli olan fakat ders başarısı açısından beklediği seviyeyi bulamayan ebeveynlerin çocuğunun düşük ders başarısını bir zekâ belirtisi olarak kabul edebildiğini ifade etmektedirler.

> *"Bir de çocuğunun üstün potansiyelli olduğu söylenmiş ama kendi beklediği notları göremeyen velilerden bazıları da bunun bir potansiyel göstergesi olduğunu düşünebiliyorlar. Bunları da gördüm. Bu sefer düşük notlarla övünmeye başlıyorlar hatta yüksek not aldığında sıkıntıya giriyorlar." (E3, eSİZ, B)*

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, gözlemlerinden hareketle, etiketli çocukların ebeveynlerinin ders başarısı konusunda hassas olduklarını, gerekirse çocuğuna karşı psikolojik baskıya başvurduklarını ifade etmektedirler.

> *"Bir kere bunun en bariz somut göstergesi olarak ilk nota bakıyor, ilk aklına gelen şey not. Yani bir öğrenci veliye göre çok yüksek notlar alıyorsa çok zeki ama beklenen notları alamıyorsa hele ki önceden de ona "işte bak senin çocuğun çok kapasiteli, potansiyeli çok yüksek" denildiği halde o çocuktan ders başarısı ve okul başarısı açısından istediğini elde edemiyorsa, o zaman ciddi bir psikolojik baskı oluşturuyor onun üzerinde ve o çocuk çok ciddi sıkıntılar yaşıyor. Bunu çok sık gördüm yani." (E3, eSİZ, B)*

Çocukların öğrenci olması ve zekânın bu vesileyle en rahat gösterilebileceği yer olması münasebetiyle ebeveynlere göre dersler, ders başarısı, sınav notları zekâ belirtisi olarak kabul edilmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerde, zekâ belirtisi olarak görülen ders başarısını gösterebilmek için çocuğuna hatasızlık ve başarı taktikleri verme, zekâ odaklı etkinliklere, bursluluk sınavlarına yoğun ilgi, çocuğun diğer çocuklara göre daha az ders çalışmasını, ebeveyne ihtiyaç duymadan ders başarısı elde etmesini yüceltme gibi eğilimler görülmektedir. 'Zekî ama çalışmıyor' kalıbı da yine çocuğun aynı yönde zekâsını ispatlama, zekâ belirtisi gösterdiğini ortaya koyma ve ebeveynin algıladığı zekâ seviyesine uygun performansı yine ebeveynin algısına göre gösterememesini meşrulaştırma/rayonalize etme amacıyla kullanılmaktadır. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocukları hakkında zekâ belirtisi olarak gördükleri özelliklerden bahsetmişlerdir. Bu özellikler etiketli çocuğu olan ebeveynlerin gösterdiği özelliklerle benzerlik göstermektedir.

c. Matematik

Bu temaya ilişkin 'matematik' kodunda ebeveynlerin, çocuğun matematiğe ve sayısala ilgisini, zekâ belirtisi olarak kabul ettikleri tespit edilmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğun zekâsını açıklarken yaygın olarak kullanılan belirtilerden birinin matematik olduğu ve çocuğun zekâ seviyesinin ebeveyn tarafından çevreye gösterilmesinde başat bir argüman olarak değerlendirildiği sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin bir zekâ belirtisi olarak matematiği önemsemesi, bu argümanı sıklıkla kullanmalarından anlaşılmaktadır.

> *"Yani A. farklı bir çocuk. Hani zekâ seviyesi farklı diyorum. Öyle diyorum. Yaşıtlarına göre biraz matematiğe bazı konulara ilgisi yüksek diyorum soranlara." (E15, eLİ, A)*

Etiketli çocukların yatkın oldukları alanlar ve kariyer alan ihtimallerini etiketli çocuğu olan ebeveynler, matematik ve sayısal alanlarla sınırlı olarak ifade etmektedirler. Bu durum, etiketlenen çocuğun yönünün tek bir alana meyilli olarak düşünüldüğünü gösterebilir. Zekânın geliştirilmesiyle ilgili üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurumlarda matematiğe verilen desteğin özellikle belirtilmesi dikkat çekicidir.

> *"Bir de biz onun orada şeyi tespit ediyorlar ya çocuğun hangi yönü gelişmiş. İşte elektrik elektronik, işte matematik zekâsı var, şu alanlara yönelebilirim falan." (E12, eLİ, A)*

> *"Giden (üstün zekâlılara özgü eğitim veren bir kursa) bir tane arkadaşım var. Hani burada robotik oyunlar var, işte matematikle işte özellikler laboratuvar çalışmaları ile ilgisi olan çocukların ilgi alanlarına göre hani çocukları destekliyorlarmış." (E15, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, genellikle zekânın matematikle, diğer alanlarınsa yetenekle ilişkili olduğuna işaret ederken, etiketli çocuğu olan ebeveynlerden biri kendisinden yola çıkarak tek zekâ göstergesinin matematik olmadığını vurgulamaktadır. Ancak matematik için özel vurgu yapma ihtiyacı hissetmiş olması da matematiğin önemsenmesine dair genel bir kanıyı ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

> *"Daha çok üstün zekalılar demeyeyim aslında biraz kendini üstün yetenekliler de çoktu matematik alanında mesela benim oğlum daha çok akademik ama çok güzel resim yapan çok güzel işte müzikle ilgili beste yapıp çalan arkadaşları da vardı aynı sınıfta." (E14, eLİ, A)*

> *"Üstün zekalı deyince aa matematikte süper olacak diye düşünmüyorum ben. Matematiği çok kötü olabilirdi. Benim mesela matematik zekâm pek yok, benim sözeldir. Eşim matematik. Çocuklarımın üçü de babalarından almışlar. Matematik zekâları var. Ben sevemiyorum, yapamıyorum. Sözelciyim ben, ezberim çok iyi." (E12, eLİ, A)*

Başarı anlatılırken çocuğu etiketli olan ebeveynler tarafından matematik alanının merkeze alınması, bu denli önemsenmesi bir hayli dikkat çekicidir. Matematikte başarılı olanın her alanda başarılı olacağı inancı, matematikte iyi olan çocuktan beklentinin artması, matematik ile çevredekileri şaşırtması da bunlara bir örnek teşkil etmektedir. Bunun aynı zamanda toplumsal bir algıya da işaret etmekte olduğu düşünülebilir.

"Akademik olarak derken ben biraz daha hep matematiği kastediyorum ama çocuğum o yönde olduğu için. Matematik alanında iyi olan ve birbirleriyle yarışan 5, maksimum 6 çocuk vardı. Ama şunu söyleyebilirim 2-3 tanesi hariç hepsi burslu olarak 4. Sınıf sonrasında da çok iyi yerleri kazandılar … matematik kafası daha çok olduğu için…" (E14, eLİ, A)

"Çünkü dedim ki belki de üstün yeteneklerinin akademik açıdan, hani bir resim ya da müzik olmaması nedeniyle matematik olması nedeniyle daha çok o yönde ilgi alanlarının olması nedeniyle benim akademik olarak da beklentim var … dediğim gibi benimkini zaten matematik yönünde olduğu için zihinden problemler yapınca falan filan diyorum ki matematiği iyi olan çocuk zaten bence her alanda başarılı olur özgüven ve edasıyla evet çocuğumdan daha iyi başarılar beklediğim, beklentimin arttığını söyleyebilirim." (E14, eLİ, A)

"Mesela toplamada, çıkarmada o zamanlar öyleydi. Sordukları zaman cevapları bizi şaşırtırdı, etrafındakileri de şaşırtırdı." (E15, eLİ, A)

Çocukların, matematik alanında başarılarını, onları diğer çocuklarla kıyaslayarak ortaya koymak, dereceyi/sıralamayı önemsemek ve bunu çocuklara da aksettirmek ebeveynlerin davranışları arasındadır.

"İşte genelde matematik alanında iyiyse, matematik alanında aldığı bütün başarılar, dereceler. İşte yani benim için genelde kriter birinci olması değil ama yüzde bire girmesi. Çünkü bin kişi girer benimki 5. Olmuştur; 1500 kişi girer veya 15000 kişi girer. Ben orada biraz daha oransal duruma bakıyorum. Benim için hani %1'e giriyor olması başarılıdır." (E14, eLİ, A)

"Ona ben hep şu şekilde söylüyorum özgüvenini artırmak için "oğlum sen arkadaşlarından arkadaşlarınla aranda kıyasladığın zaman sen matematikte bazı konularda çok iyisin. Aslında çalışırsan çok daha iyi olabilirsin" diyorum yani." (E15, eLİ, A)

Çocuğunun başarılı ve başarısız olduğu alanları anlatırken ebeveynler, başarısız olduğu alanı bilişsel olmayan bir alandan seçerken, başarısızlığı ifade etmekte bir destekçi olarak bilişsel bir alanda gösterilen başarıyı da söze eklemeyi uygun bulmaktadırlar. Burada seçilen destekleyici bilişsel alanın matematik olması önemlidir.

"Herkesin farklı artı özellikli yönleri var. Herkes farklı kimse aynı değil. Herkesin bazı iyi noktaları bazı kötü noktaları var diye büyüttüm ben oğlumu. Oğlum mesela matematikte ne bileyim işte anlama konusunda, okumada bazı şeylerde çok iyiyse de el becerilerinde çok kötü olan bir çocuk yani bir ayakkabıyı giydirmek için bir fermuarı takmak için bayağı uğraşmamız gerekir. Yani ona onları örneklendirirdim. Yani kızım da mesela onun duygusal zekâsı da çok yüksek derim. Çok duygulu bir çocuk. Hani sesleri çok iyi duyuyor, çok iyi ayırt ediyor. Herkesin farklılıklarıyla olduğunu büyütüp o şekilde anlattım. O da herhalde bunu kanıksadı. Aklına yattı belki de. O yüzden hep gurur duydum yani oğlumla." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun oynadığı oyunları, anılarını anlatırken bile matematiğe olan ilgisini ve matematik başarısını konu etmektedirler. Bu, hayatlarının her alanına matematiğe verilen önemin ve buna bağlı geliştirilen bakış açısının sızdığının bir göstergesidir.

"Arkadaşlarım da soruyorlar, bahsi geçiyor bu durumun, A.'nın farklı oyunlar oynamak istemesini fark ediyorlar. Mesela A. diyelim ki 1,5-2 yaşlarındaydı herhalde, okumayı neredeyse öğreniyor

gibiydi. Mesela oyun oynayalım diyor, 29 harf var, karşıdaki hadi bir oyun oynayalım diyor veya hani çocuğu oyalamaya çalışırlar ya A. soruyordu mesela "alfabede 21. Harf hangisi F. Teyze?" diyordu. İşte sen bana sor ben sana sorayım. Hadi 20 ile 72'yi toplayalım hadi F. Teyze diyor. Harfleri sorması bir buçuk iki yaşı, okuma yazmayı sökmesi 2,5-3'ü buldu. Ondan sonra 3'ten sonra da toplamaya çok matematiğe zaten çok alakası vardı. 25'le 30, 40 ile 50, ondan sonra hani 81 ile 25 hani böyle farklı rakamları toplamaya falan başladı. 5-6 yaşlarında 3-4 basamaklıları saymaya toplamaya başladı." (E15, eLİ, A)

"Geçen sene hiç unutmuyorum Capitol'de öylesine dolaşıyordum … Bir beştaş gördüm. Satıcı hanım benimle ilgilendi … ne kadar dedim ben şimdi, 60 bin dedi tamam mı? 60.000 dedi. Benim yanımda da oğlum, çıldırdı, gözleri kocaman oldu. Rakamları falan biliyor ya (gülüyor) yalvarıyor bana. "Anne lütfen alma lütfen anneciğim. Bu çok pahalı, bu çok pahalı. Anne bak diyor bir araba bile değil. Araba olsa binebilirsin diyor. Tamam mı? Kıyafet değil anne giyebiliriz diyor. Anne bir motorsiklet değil. Anne ne yapacaksın ki diyor zaten senin bir sürü yüzüğün var. Tamam mı? Kadın indirdi 48 bine. Bir yandan ona gülüyoruz … Ondan sonra 48 mi hayır çok pahalı lütfen almayalım anne, bak diyor biz bunlarla diyor defalarca diyor yemeğe çıkarız diyor. Tüm istediklerimizi alırız diyor tatile gideriz diyor. Tamam mı? Kadın 18 bin liraya kadar indirdi. Ama benim oğlumun mücadelesi bitmedi. Oradan çıktık bana anneciğim bunu almayacaksın değil mi? 18 bin lira bile çok pahalı anne diyor … O çocuk o rakamı bilmese benimle böyle kıyasıya bir mücadeleye girmez. Satıcı şaşırdı. Ben de hatta güldüm bak dedim evladın da hayırlısı dedim kendimce. Başka bir küçük çocuk olsa alalım der. Bilmez yani mutlu olur bilmez, onun ne kadar büyük bir rakam olduğunu biliyordu ve onu almamam için beni ikna etmeye çalıştı. Çünkü kazanımları her şeyi biliyor." (E15, eLİ, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, toplumda ve ailelerinde matematiğe yatkınlığın zekâyla ve başarıyla eşdeğer görülmesini eleştirmektedirler.

"Hani işte üstün zekâlı olmak çünkü çocuğun sayısal anlamda müthiş bir başarıya sahip olmasıymış gibi değerlendiriliyor … (eşim) Bu üstün zekalılar dönük olarak çok önemser özellikle bir insanın sayısal başarısını, sayısal başarısındaki matematik başarısını, fen bilimleri değil de, matematik başarısının çok önemli olduğunu düşünür. Bir insanın matematik bilmemesinin hiçbir şey bilmemesi anlamına geldiğini düşünür. Onun da hayata bakış açısı kendi değerlendirmesi bu şekilde. Yani bir insan matematik bilmiyorsa, bir şey bilmiyordur ona göre." (E6, eSİZ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, matematik ve sayısala ilgiyi bir zekâ belirtisi olarak gördükleri için kendi çocuklarının bu yönünü ön plana çıkardıkları görüşler ortaya koymaktadırlar. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, toplumda bu bakış açısına rastladıklarını ve bundan hoşlanmadıklarını ifade ederken normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin bu konuda herhangi görüşüne rastlanmamaktadır. Böylece matematiğin ebeveynler tarafından bir zekâ belirtisi olarak kabul edilmesi etiket durumuna göre farklılaşmaktadır.

d. Başarılı olma

Bu temada, 'başarılı olma' kodunda ebeveynlerin, çocuklarında başarı olarak değerlendirdikleri durumları, bir zekâ belirtisi olarak kabul ettikleri ve bunları sıklıkla anlattıkları görülmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, zekâ ve başarıyı eşgüdümlü görmekte ve üstün zekâ etiketi almış bir çocuğun mutlaka zekâ seviyesini, algıladıkları şekilde başarı olarak göstermesi gerektiğini düşünmektedirler. Başarı olarak tanımladıkları durumu bir zekâ belirtisi olarak görmektedirler.

> *"…akademik olarak mutlaka iyi bir yerlerde bekliyorum çünkü hani hep üstün zekalı dendiğinde bizim genlerimize işlemiş, illa çok başarılı olur. Bir karşılığı var. Ne kadar yanlış olduğunu düşünsem de veya okuduklarımdan bilsem de bu herhalde bizim biraz genlerimize işlemiş bilemiyorum." (E14, eLİ, A)*

> *"…başarı çıtasını giderek yükseltti … (çocuk üniversitesine) sınıfta 3 kişi falan gidiyorlardı, üç arkadaş. Üçü de gerçekten sınıfında iyilerdi başarılılardı." (E12, eLİ, A)*

> *"Başarı tabii ki sonuçta çok otomatikman özellikle de belli bir yaşa kadar gelen bir şey diye hep doğalı buydu. Yani öyle ekstra bir beklentiye gerek kalmadan hani bir zekâ varsa ortada …" (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, zekâ seviyesi ile başarının doğru orantılı olmak zorunda olmasa da böyle bir durumun kendisi açısından kabul edilebilir olmadığını belirtmektedirler. Mutlaka çocuğunun zekâ seviyesini başarı olarak kabul ettikleri sonuçlarda görmek istemektedirler.

> *"Aslında okuduğum her şeyde üstünlerin illa akademik başarısını çok iyi olması gerekmediği hatta birçoğunun çok da kötü olduğu ile ilgili okuduğum şeyler var ama yine de bu beni çok kabul edebileceğim bir durum değil. Şimdi inkâr edemeyeceğim (gülüyor), yalan söyleyemeyeceğim. Çünkü dedim ki belki de üstün yeteneklerinin akademik açıdan, hani bir resim ya da müzik olmaması nedeniyle matematik olması nedeniyle daha çok o yönde ilgi alanlarının olması nedeniyle benim akademik olarak da beklentim var. Mutlaka iyi olmaları gerektiğini düşünüyorum hissediyorum. Evet baskım yok ama mutlaka bunu hissettirdiğim çok alan da var." (E14, eLİ, A)*

> *"Çünkü o onun üstün zekâlı olmak ayrı bir bence ayrı bir durum sınavlarda veya şeylerde hayatında genel anlamda başarılı veya başarısız olması ayrı bir durum. Çünkü her normal insanlarda bile bu var." (E16, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, zekâ belirtisi olarak toplumda prestijli görünen ve sayısal temelli olduğu düşünülen meslekleri ve kariyeri göstermekte, üstün zekâlıların kariyerlerinde belli mesleklerin olduğunu ve sıradan ortalama insan olmadıklarını vurgulamaktadırlar. Bu algı, üstün zekâlılara özgü eğitim veren bazı kurumlarda da önemsenmekte ve bu algıya katkı sağlanmaktadır. Ebeveynler, çocuğunun bu kurumlarda aldığı bu popüler mühendislik, robotik gibi eğitimleri

önemsemekte, gelecek vaad ettiğini düşünerek çocuklarının zekâ belirtisi olarak anlatmaktadır. Bu duruş, toplumun bakışını ve bu konuya artan ilgisini de temsil etmektedir.

> *"Yani senin çocuğun bunlarda iyi ama bunlarda çok kötü demek onu ortalama bir seviyeye taşımaktır. Böyle çocukları ortalama seviyeye taşımaya gerek yok yani. … tamam ortalama seviye çok iyidir ama bizim ülkemizin bilim adamlarına, mühendislerine, doktorlara da ihtiyacı var." (E15, eLİ, A)*

> *"Kendini tanıdı belki de hani neleri yapabileceğini, orada mesela şey dersi vardı mühendisliğe giriş dersi, robot yapma şeyleri onlarda çok başarılıydı, çok rahat güzel yapmış." (E12, eLİ, A)*

Çocuğu etiketli olan ebeveynlerin, çocuklarının başarılarını zekâ belirtisi olarak detaylı bir şekilde anlattıkları ve bundan haz duydukları görülmektedir. Başarı olarak kabul ettikleri durumlar genellikle burs ve sıralama başarısı olmaktadır.

> *"Acaba hani başka bir okuldan burs alır mı diye büyük oğlumu sınava soktuğumda okul birincisi kontenjanı ile işte bize %50 verdiler sonra diğer görüşmelerimiz sayesinde çünkü A.'nın şey dışında okul başarısı dışında İstanbul Bilim Olimpiyatları il birinciliği pardon il ikinciliği, Ataşehir birinciliği. O ilk seneydi. Sonra il birinciliği aldı 2. Senesinde. Kanguru matematik Olimpiyatları'nda her zaman ilk %10'a kaldı. 2. Basamak sınavına girdi. Bu sene Türkiye dokuzuncusu oldu ki 82 ülkede yapılan Kanguru Matematik Olimpiyatları ciddi bir organizasyon. Türkiye Teknoloji Takımı var dene-yap atölyeleri, 2. Senesinde okuyor. Oraya yine İstanbul'da yapılan sınavla çok kişi girmişti, 3. Olarak girdi. Akademik olarak başarılı bir çocuk ama tabii ki ne kadar destekleyebilirsek o kadar daha başarılı olur … Bir bursluluk okullarına birkaç yere daha görüşmeye gideceğiz inşallah … İlgi alanının o farkın yani kendisi o zekasının farkında olduğu zaman o yönde ilerliyor olması da bence onun bir farkıdır yani mesela A. genelde ne yapıyor? Kanguruda iyiyim, bu sene de sınava gireyim mi anne. Geçen sene bilmem ne olmuştum bunu da yapayım. Kendini o yönde geliştirmeye çalışıyor. Hangi alanda iyiyse o yönde geliştirmeye çalışıyor. İşte sınavlarda başarılı olmaya çalışıyor." (E14, eLİ, A)*

Çocuk üniversitesini kazanmanın yani üstün zekâlı olmanın bir ebeveyn tarafından başarı ile ifadelendirilmesi sonrasında düzeltilmiş olsa dahi zekâ-başarı ilişkisi algısı açısından dikkat çekici bir dil sürçmesi olarak değerlendirilebilir.

> *"Bazısı kazanamadı. Yani çocuklarını gene deneyen bazı veliler var. Onlar da çocuğu başarısız oldu ya başarısız demeyeyim de normal zekâ düzeyine sahip olduğundan dolayı açıkçası kendini kötü hisseden annelerle karşılaştım. Açıkçası bana biraz şey geldi, garip geldi." (E16, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerden çocuğunun başarısından mutlu olduğunu ifade edenler de olmaktadır. Kişi sayısı ve sıklığı bakımından etiketli çocuğu olan ebeveynlerle karşılaştırılamayacak seviyede dahi olsa her ebeveynin yoğunlukları değişse bile çocuğunun başarısıyla mutlu olduğu görülmektedir.

> *"…başarılı olmaları … bizi çok mutlu ediyor." (E2, eSİZ, B)*

eLİ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketli veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, zekâ belirtisi olarak başarının kabul edildiğini ancak yine de başarının tek başına yetmeyeceğini, topluma faydalı ve ahlaklı olmanın önemli bir şart olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu düşüncesini anlatırken bile etiketli çocuğu olan ebeveynlerin bir yandan çocuğunun başarılarını anlatması dikkat çekicidir. Bu detay, ebeveynlerin etiket durumuna göre başarıyı zekâ belirtisi olarak görme durumunun birbirinden farklılaştığını göstermektedir.

> *"Mutlaka başarılı olmalı ama başarılı olurken de mutlaka yani sadece akademik başarıyı istemiyorum ben ondan. Yani ilgi alanlarını da ekleyerek veya dilediğin gibi diğer insanlara da ne yapabilirimi de ekleyerek. Sadece benim iyi olmam dünyayı güzelleştirmeye yetmez. Sokağa çıktığımda o insanlar eski hayatı yaşıyorsa, mesela benim eşim, ay eşim diyorum, benim oğlum ciddi anlamda ipad'e çok düşkün. Bence şu an maalesef ki çağın hastalığı. İşte robotik kodlama dersleri alıyor ekstra. Bununla ilgili geçen ay mesela yurt dışına gitti. Orada çok güzel yine ciddi bir başarı aldı veya bu deneyap atölyeleri T3'te yine İstanbul'da yapılan sınavda, bu sene 2. Senesi, 3 yıllık ücretsiz 36 ay ücretsiz eğitim hakkı kazandı. Bu sene ikincisi geçen sene A. daha doğrusu 4. Sınıfın mayısında sınava girdi. 3. Olarak kazandı. Ha evet diyorum sen 3. Olarak kazandın, kendine robotik kodlamada bir yer edinebilirsin. Ama sen gidip de uydur muydur bir şey yapma. Oyun yazmak eğer senin çevrendeki insanlara bir fayda sağlayacaksa o oyunu yaz ya da ne bileyim illa bu yazılım oyun üzerine bir yazılım olmak zorunda değil ki insan hayatı için insan faydası için ne yapabilirsen o robotik madem çok seviyorsun tamam ipad'te ilerle, bilgisayarda ilerle ama bunu fayda sağlar bir şey yapmaya çalış diye elimden geldiği kadar o yönde yani geleceğin mesleğinin de o olduğunu düşündüğümüz için daha çok dediğim gibi hem kendi zevkliyle hem yeteneğiyle ilgisiyle ama aynı zamanda fayda sağlamayı düşündüğü şeyleri bir araya getirip kullansın istiyorum." (E14, eLİ, A)*

> *"Benim için bir önemi yok. Niye önemi yok? Ben bir örnek gördüm. Makine Kimya Enstitüsü Müdürü birkaç sene önce işte silah çizimlerini Amerika'ya satarken enselendi. Yani teknik takipteymiş zaten. Tam bu satışı gerçekleştirirken enselendi. Bu şahıs iki üniversite bitirmiş ve zeki olmasa oraya gidemezdi zaten. Başarıysa başarının en zirvesinde, devletin en önemli kurumlarından birinin başında müdür. Ama ahlaki değerleri yok. Yani vatana ihanet ederken enselendi. Dolayısıyla o vatana ihanet ettiren şey ortadan kalkmıyorsa ben eğitimin bir manası yok benim için. Yoksa diğer bilgiler internette de var zaten, biz de açar buluruz." (E9, NGG, B)*

Çocuğun üstün zekâ etiketinin ebeveyne etkilerinden biri de çocuğun başarılarını bir zekâ belirtisi olarak kabul etmesidir. Etiketli ebeveynler ile diğer ebeveynlerin başarıyı bir zekâ belirtisi olarak görme durumu birbirinden farklılaşmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveyenler, zekâ seviyesini gösterebilmek için mutlaka başarıyı şart olarak görürken, toplumda zekâ belirtisi olarak kabul edilen mesleklere çocukların ilgisini ve bu alanlardaki başarısını da bir başarı olarak değerlendirmektedirler. Çocuğun sıralamada önde olabilmesini, ders notlarını, üstün zekâlılara özgü eğitime kabul edilmesini başarı olarak değerlendirmekte ve bunları zekâ belirtisi olarak anlatmaktadır. Başarının kişisel olamayacağı toplumsal fayda ile anlam kazanacağını normal gelişim gösteren veya etiketli çocuğu olan ebeveynler anlatırken etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuğunun başarılarını da bu cümlelerine eklemektedirler. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin başarı ile zekâyı örtüştürme sıklıkları ve yoğunluklarının azlığı ile beraber sadece çocuklarının başarılarından mutlu olacakları dair ifadeleri

başarıya karşı katı olmayan bir algı ve tutuma sahip olduklarının bir işaretidir. Bütün bunlar ebeveynlerin etiket durumlarına göre başarı algılarını yansıtırken, bunun yanı sıra başarıyı bir zekâ belirtisi olarak görme durumlarının birbirlerinden farklılaştığını da göstermektedir.

e. Araştırmacı-kitap okuma-soru sorma

'Araştırmacı-kitap okuma-soru sorma' kodunda, araştırmacı, kitap okuyan, soru sormayı seven ve merak duygusu kuvvetli olmak zekâ belirtisi olarak tarif edilen özelliklerden olmuştur.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının diğer çocuklara göre kolay tatmin olmayan, ikna olmayan, açıklama bekleyen, meraklı yapılarını zekâ belirtisi olarak görmektedirler.

> *"…diğer çocuk tatmin oluyor bir şeyden bizimki tatmin olmuyor. Yani bir konuyu bir kerede halledebilirken belki bir anne ben onu o kadar uzun anlatmak zorunda kaldım ki hep." (E13, eLİ, A)*

> *"Abide gördüğüm bütün ilgi, merak, dikkat süresi, oyun oynadıklarındaki zevk alanlarının hepsini küçükte de gördüğüm için hep genelde aynı yönde ilerletmeye çalışıyorum. Şu ana kadar iyiyiz bakalım hayırlısı olsun." (E14, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının araştırmacılığını, kitap okuma bağlamında değerlendirerek emek vermeleriyle ilişkilendirmişlerdir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerle benzer bir özellik olan meraklı olma ve soru sorma burada da görülüyor olmasına rağmen buradaki fark, soru sormayı ebeveynle iletişim ihtiyacıyla ilişkilendiren ebeveynin zekâ belirtisi olarak göstermiyor oluşudur.

> *"İki özelliği araştırmacı olması ve çok kitap okuması. A.'nın bence önemli bir özelliği belki de çok kitap okumasından araştırmasından kaynaklanabilir." (E4, eSİZ, A)*

> *"Çocuğumu tarif etmek gerekirse Hocam bir kere soru sormayı çok seven bir çocuk. Yani açık, her şeyi merak ediyor … Her yerde aynısı vardır ama bizim çocuğumuz aşırı bir soru … gereksinimi duyan hani sürekli anne baba ile iletişim halinde olmak isteyen bir çocuk o şekilde … Yani ılımlı, soru soran, araştırmacı bir kişiliği var." (E5, eSİZ, B)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli ve etiketsiz her iki ebeveyn grubundaki ebeveynler de araştırmacı, soru soran, meraklı gibi ortak özelliklerle çocuklarını anlatmış olsalar da iki grubun bu özellikleri ilişkilendirdikleri kaynak atıfları birbirinden farklıdır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuğun diğerlerinden farklılığına ve bunların çocuğunun zekâ seviyesi belirtisi olduğuna vurgu yaparken, etiketsiz grup, bu özellikleri çocuğunun kitaba ve araştırmaya verdiği emeğe; ailesiyle iletişim isteğine bağlamaktadır.

f. Oynadığı oyunlar

'Oynadığı oyunlar' kodunda, çocukların oynadıkları oyun türlerini ebeveynlerin bir zekâ belirtisi argümanı olarak ortaya koyması incelenmektedir. Çocukların oynadıkları oyunlar onların sosyal hayatının büyük bir parçasını oluşturduğu gibi pek çok özelliğinin de yansıması olabilir. Ancak bu özelliklerin meydana gelmesinde çeşitli kaynakların rol oynadığı bilinmektedir. Ebeveynlerin buna zekâ belirtisi atfında bulunması ebeveynin çocuğun zekâsına ilişkin algısını ortaya koymakta önemli bir unsur olarak görülebilir. Ebeveynin sağladığı ortam, sunduğu imkânlar, kendi vizyonu ve kendini ben tasavvuruna katması bakımından temsil eden en önemli varlık olan çocuğunun kendi eseri olan pek çok faktöre bağlanabilecek zekâsı kendi benlik imajını çizmektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, bir zekâ belirtisi olarak çocuğunun oynamayı tercih ettiği oyunları göstermektedir. Bunlar çocuğun bilişsel becerileriyle oyuna dahil olabileceği etkinliklerdir. Oyun türlerinden bahsetmek bilişsel becerileri ön plana çıkarmayı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının arkadaşlarıyla ve yetişkinlerle oynadığı oyunlardan bahsetmektedirler. Burada ebeveynin algısına göre çocuğun kendi tercih ettiği oyunların bilişsel becerileri temel aldığı ancak arkadaşlarının tercih ettiği hatta etiketli çocuğu yönlendirdiği oyunlarınsa fiziksel temelli olduğu görülmektedir. Bu fark çocukların zekâ seviyelerinin kıyaslanmasının bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Etiketli çocuğun yetişkinlerle oynadığı oyunlarınsa yine bilişsel temelli oyunlar olduğu, yetişkinlerin çocuğun isteğini yapmaya olan eğilimi dolayısıyla katılımı yerine çocuğun zekâ seviyesinin yetişkinlere uygun olması atfı örtük bir şekilde göze çarpmaktadır.

> *"…zaten kendileri de az çok fark ediyorlar. Çünkü A. da bu tür oyunları oynamayı seviyor. Başka çocuklar hani ne bileyim futbol oynarken şu bu oynarken o mesela bir yetişkinle bir araya geldikleri zaman hadi bana toplama sor diyor mesela. Bu sene onu çok duymuyorum açıkçası. Geçen sene de duyuyordum bu sene o tür oyunlar çok oynamıyoruz. Sebebini bilmiyorum ama belki arkadaşlarıyla oyunları daha çok çekiyor, belki bir tane şimdi apartmanda bir arkadaşı var okul sonrası birlikte oynadıkları, o çocuk biraz daha böyle laptop tarzı şeylere daha çok meyilli. Ya da işte bir araya geldikleri zaman böyle tipik erkek çocuğu oyunları oynuyorlar hani işte koltuktan koltuğa atlamalı. Belki de kendi arkadaşları arasında A.'nın sevdiği oyunlar kabul görmüyor. Bu da bir gerçek. Sonuçta zekâ seviyeleri farklı olabilir. Çünkü A. akıl oyunları oynamayı çok severdi … yetişkinlerle olduğumuzda bu oyunları hani çok dile getiriyordu. Ama şimdi biraz daha kendi arkadaşlarıyla bir arada öyle olunca bu akıl oyunları çok gündeme gelmiyor. A. illa bir babasına bir satranç oynayalım derdi. Akıl küpü var, tangram vardı onları oynayalım derdi, artık demiyor.*

Çünkü arkadaşları sıkılıyor. Oynamak istemiyor. Bana da bunu söylüyor. Ben de aslında onları oynamasını tercih ediyorum … ama arkadaşlarımız sevmiyor anne o oyunları diyor. Öylelikle onların istediklerini oynuyor, ben de bir şey demiyorum … Arkadaşlarım da soruyorlar, bahsi geçiyor bu durumun, A.'nın farklı oyunlar oynamak istemesini fark ediyorlar. Mesela A. diyelim ki 1,5-2 yaşlarındaydı herhalde, okumayı neredeyse öğreniyor gibiydi. Mesela oyun oynayalım diyor, 29 harf var, karşıdaki hadi bir oyun oynayalım diyor veya hani çocuğu oyalamaya çalışırlar ya A. soruyordu mesela "alfabede 21. Harf hangisi F. Teyze?" diyordu. İşte sen bana sor ben sana sorayım. Hadi 20 ile 72'yi toplayalım hadi F. Teyze diyor." (E15, eLİ, A)

Oynadıkları akıl oyunlarında yetişkinleri yenerek oyunu kazanıyor olması ve performansıyla çevredekileri şaşırtması da bir zekâ ürünü olarak ifade edilmiştir. Çocuğun oynamayı tercih ettiği oyunların bilişsel temelli olmasının yanında bu oyunlarda yetişkinleri dahi geride bırakacak bir performans sergilemesi ebeveyn tarafından zekâ belirtisi olarak anlatılmakta, açıkça zekâya bir delil olarak anlatıldığı ifade edilmektedir.

Sonra eşim seyahatlerden geldiğinde bu tangram tarzı oyunlar var ya, o da yani 3-4 aralığındaydı herhalde, babası ile oynuyorlar bir kare boş bırakıyorsun, mesela diyorsun ki A4 boşta olacak … Mesela C3 açıkta kalsın oğlum diyorum takır tukur takır tukur bir şeyler yapıyor, o açıkta. Biz debeleniyoruz kocamla (gülüyor) yarım saat bir saat kendi aramızda yapamıyoruz ama o yapıyor. Ondan sonra hadi diyoruz tamam işte şu açıkta kalacak diyorum, mesela C1 diyorum, AB2 diyorum, bir şeyler yapıyor, birkaç dakika sürüyor. Sonra bir bakıyoruz açıkta, orada da şey yok hayret ediyorsun yani. Sonra Pazar kahvaltısına aile dostlarımız geliyor onlar oynuyorlar. Nasıl ya falan diyorlar herkes tamam mı nasıl ya diyorlar. Herkes toplaşıp açıp yapamıyor. Bizimki yapıyor. Yani o şekilde fark ediyorsun. Etmemen mümkün değil. Çocuk gözüne sokuyor yani." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının hayatın içinde restoranda, markette v.s. bilişsel özelliklerin özellikle sayısal alandaki bilişsel özelliklerin kullanıldığı yerlerde yapılan faaliyetlerin çocuk için bir oyun hâline geldiğini, buralarda gösterdiği performansın diğer bütün çocuklardan farklı olduğunu, bunun çevrenin dikkatini çekecek kadar yüksek bir zekâ seviyesine tekabül ettiğini anlatmaktadır. Ebeveynin bu durumun "garip" olarak nitelemesi ve karşı tarafın şaşırdığını varsayarak kullandığı ünlemlerse ebeveynin çocuğun zekâsına yönelik içinde bulunduğu duygu durumu ifade etmesi açısından bir hayli önemlidir.

"… herkes zaten görüyordu yani o hayvan kitabını herkes ona da gösterdi, o şaşkınlığı onlar da yaşadı. Tangram oyunlarını oynarken "ya bir dakika ya o yapıyor biz yapamıyor muyuz?" deyip onlar da uğraştılar onu yapmaya bizim gibi. Restorana gittiğimizde herkes o A.'nın o siparişte kaç lira edeceğini hesapladığını gördü. Yani çünkü çocuk söylüyordu zaten "ben söyleyeceğim, ben siparişi vereceğim, parayı ben vereceğim, para üstünü ben alacağım" O zamanlar ısrarcıydı da. O zaman ona tam bir oyun gibiydi. Yani evde de biz onu oynuyorduk biliyor musunuz? … Yani şimdi yapmıyoruz ama çocuk 6 yaşındaydı mesela hani bir restorana gidersiniz ya sipariş verirsiniz, önden çorba isterseniz işte içecek istersiniz, salata istersiniz hani ana yemek vardır işte kebap bilmem ne bilirsin arkasından tatlı, bir çocuk bunları oynar mı? 6 kişiyiz. Herkes sipariş ediyor oynuyor. Yani onlara menüden mesela şey yapıyor. Her menüye bir rakam veriyor fiyat olarak. Hesabın kaç lira olduğunu buluyor. Sonra da işte para veriyoruz biz işte mesela 300 mü tuttu 500 lira para veriyoruz ya da 890 lira para veriyoruz. Para üstü ne kadar diyoruz? Oyunumuza bakar mısınız? Çevremizin de akrabalarımızın da dikkatini çekiyor, hoşlarına gidiyor … Market alışverişi yapıyoruz şimdi, süte markette olabilecek her şeye o kendisine göre 2 sayfa 3 sayfa rakamlandırıyor. Mesela süt 3 lira, ne bileyim işte patates 5 lira şu şu kadar bu bu kadar kadar yani sonra ben sipariş veriyorum, liste hazırlıyorum evde ne eksikse o onların işte şey

yapıyor rakamlandırıyor. Şu kadar borcun var diyor işte ona ne bileyim 187 lira tuttuysa 200 lira veriyorum. O bana para üstü veriyor. Böyle garip şeyler işte." (E15, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

g. Okuma yazmayı okuldan önce öğrenme

Bu temaya ilişkin kodlardan olan 'okuma-yazmayı okuldan önce öğrenme' konusunda ebeveynler, çocuğun okuma-yazmayı okula başlamadan önce yani yaşıtlarından ve öngörülenden önce öğrenmiş olmasını bir zekâ belirtisi olarak görmektedirler.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre okuma yazmayı okula gitmeden öğrenmek bir zekâ belirtisi olarak kabul edilmektedir. Bu ebeveynlerin çocuklarındaki okuma yazmayı erken öğrenme durumunu sıklıkla belirttikleri gözlenmektedir.

"Ama yani çocuğun evet bir farklı durumu olduğunu biliyoruz yani daha öncesinden de biliyoruz. Mesela ben size somut iki örneği söyleyeyim. Çok küçük yaşlardan itibaren bir defasında zarf gelmişti eve, "aa Türk Telekom" diye onun yazısını okudu ve ben herhalde bir, bir buçuk yaş civarıydı, eyvah dedim bu çocuk hani okuyor mu? Çünkü o eyvahlık bir şey. Sonradan düşündüm ki reklamlarda da Türk Telekom'un televizyon reklamları muhtemelen bu dedim imgesel olarak logoyu duyduğu için öyle söyledi. Tamam orada bir rahatladık ama sonra tam yine 1,5 yaşında bir cümle kurdu, o cümle 13 kelimeden ibaretti, 13 kelime. Bugün bizim kullandığımız cümleler bile o kadar değil. Mesela bu çok önemli bir gösterge." (E13, eLİ, A)

"5 yaşındayken şöyle bir su şişesinde "Bursa yazıyor burada" dedi. Dedim ki ben Bursalıyım, bir şekilde hep Bursa imgesel olarak yine görüyor. Oradan herhalde. Ama ertesi gün bir baktık ki biz işte televizyon haberlerde altyazılar geçer ya bayağı onları okuyor. Vallahi okumayı da öğrendi … hani bir zekâ varsa ortada işte 5 yaşında öğrenilmiş bir okuma yazmaya tabii ki ilkokulda o çocuk devam ettirecektir hani potansiyelini hiçbir şey yapmasa bile kullanacaktır." (E13, eLİ, A)

"… *okuma yazmayı kendi kendine öğrendi ama şöyle söyleyeyim o da geç yürüdü geç konuştu. Yani 3 yaşında daha anca ya konuşuyordu ya konuşmuyordu ama 3 yaşından sonra da hızını alamadı erken okuma yazmayı kendi biz öğretmediğimiz halde öğrendi. Okula başladığında okuma yazma biliyordu. Öğretmenlerinin bunu fark etmesi ile farklı olduğunu işte test yapalım üstünler sınıfına gitsin" (E14, eLİ, A)*

"A. diyelim ki 1,5-2 yaşlarındaydı herhalde, okumayı neredeyse öğreniyor gibiydi." (E15, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

h. Erken gelişim

'Zekânın belirtileri hakkında atıflar' temasına ilişkin kodlardan olan 'erken gelişim' konusunda ebeveynler, gelişiminin diğer çocuklara göre erken olmasını zekânın bir belirtisi olarak görmektedirler. Hem etiketsiz ebeveynin gözlemi hem de etiketli ebeveynin deneyimi aynı yeri işaret etmektedir.

eLİ ve eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, kendi çocuklarındaki gelişim seyrinin diğer çocuklara ve olması gereken zamana göre daha erken görüldüğünü anlatırken bunu zekâ belirtileri bağlamında ortaya koymaktadırlar. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerse etiketli çocuğu olan ebeveynlerde bu tutumu gözlediklerini dile getirmektedirler.

> *"Büyük gurur kaynağı ebeveynlerine göre her şeyden önce … benim çocuğum işte bunları daha anaokulu yaşındayken yapabiliyor demek." (E1, eSİZ, A)*

> *"Öğretmeni söylemese de aklımıza gelirdi ölçtürmek. Çocuk 8-10 aylıkken konuşuyordu … Harfleri sorması bir buçuk iki yaşı, okuma yazmayı sökmesi 2,5-3'ü buldu. Ondan sonra 3'ten sonra da toplamaya çok matematiğe zaten çok alakası vardı. 25'le 30, 40 ile 50, ondan sonra hani 81 ile 25 hani böyle farklı rakamları toplamaya falan başladı. 5-6 yaşlarında 3-4 basamaklıları saymaya toplamaya başladı." (E15, eLİ, A)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

i. İlgi alanları

'İlgi alanları' kodunda ebeveynlerin çocukları için zekâ belirtisi olarak gördükleri parlak olduğunu düşündükleri özellikleri, ilgi alanları, beceri alanları bulunmaktadır. Ebeveynler, kendi çocuklarının zekî olduğuna işaret eden yaşantı örneklerinden bahsetmektedirler. Konuşmalarda çocuklarının parlak sonuçlar alabildiği ilgi alanlarını, becerilerini ifade eden örneklerin sıklıkla geçmesi, ebeveynlerin çocuğunun zekâsını ispatlamaya olan meylini göstermektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının ilgi alanlarını daha çok bilim ve sayısal alanlar ile açıklamaktadırlar. Bu ilgi alanları, zekâ belirtisi olarak görülmektedir.

"…elektronik alanında yani bilimsel alanda daha yatkın." (E16, eLİ, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının bilişsel alanda olmayan ilgi alanlarını da vurgulamaktadırlar. E6, çocuğunun el becerisinin parlak özelliklerinden biri olduğunu, bu ilgi alanı konusunda kendini geliştirdiğini ifade etmektedir. Bunu anlatırken bir anne olarak kendi görüşü olduğunu vurgulaması da duygularının farkında olduğunu göstermektedir. Çocuğunun ilgi alanını ve başarılı olduğunu düşündüğü bir özelliği, çocuğu üstün zekâlı olduğu için bilişsel özelliklerinin de ön planda olması beklenirken, bilişsel özelliklerinden seçmemiş olması zekâ belirtisi olarak ortaya koyma gibi bir kaygısı olmadığına işaret olarak sayılabilir.

"Genel olarak çok beceriklidir. Yani el becerisi çok çok çok iyidir. Benim şahsi kanaatim tabii ki. Hem yazısı hem bir şeyleri değerlendirip bir şeyler üretmek açısından elinin birçok işe çok yatkın olduğunu biliyorum. Küçük yaştan itibaren bu özelliğini söyleyebilirim." (E6, eSİZ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

j. Entelektüel birikim

'Entelektüel birikim' kodunda ebeveynler, genel kültür, yabancı lisan bilme gibi entelektüel faaliyetleri zekî çocuklar için uygun bulmakta, bunları bir zekâ belirtisi olarak görmektedir.

eLİ ve eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Hem etiketli hem de etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere göre zekâ seviyesi uygun olanların yapabileceği, çocukların diğer yaşıtlarından farkını gösteren belirtilerden biri genel kültür diye ifade edilen entelektüel birikimdir.

"Ama genel kültürü bence yaşına göre iyi olduğunu düşünüyorum, birçok şeyden haberdar olduğunu düşünüyorum." (E3, eSİZ, B)

"… eşimin arkadaşlarında mesela 3-6 yaş arasında hafız olan çocuklar var. Ondan sonra 3-6 yaş arasında okula giden böyle şey anaokulları var. O anaokullarında birkaç tane dil bilen arkadaşlar var. Hani ben A. ile A.Z. olmasa muhtemelen ben A. ile şu anda hani çok uğraşıyor çok vakit geçiriyor çocuğun belki 3-4 dil bilmesine yardımcı olan bir anne olurdum … Yani ona vakit ayırabilseydim o şu anda belki birkaç dil bilen bir çocuk olurdu" (E15, eLİ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

k. Yaşından büyük özellikler

'Yaşından büyük özellikler' kodunda, çocuğun zekâ seviyesine bağlı olarak kendi yaşının özelliklerini göstermemesi, yaşından büyük davranışlar, tutumlar, ilgiler sergilemesi hakkında ebeveynler tarafından ortaya konan görüşler incelenmektedir. Dilimizde ve kültürümüzde var olan 'büyümüş de küçülmüş' kalıbı bu özelliğin zekâ belirtisi olarak görüldüğünü destekleyen bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun yaşından beklenmeyen ve büyüklere uygun olduğu düşünülen bilgilere sahip olması ve bunu gösterebilmesi, büyüklerle daha iyi anlaşması, çocuk gibi davranmaması gibi özellikleri zekânın bir belirtisi olarak görmektedirler.

> *"Zekâ, … büyüklerle daha iyi anlaşması demek." (E13, eLİ, A)*

> *"Çünkü hiçbir zaman çocuk gibi olmadı dedi geçenlerde bir arkadaşımız onun komşumuz çünkü çocuğuyla aynı okullardalar hep gözlemleyen birisi dedi ki zaten Ö. Dedi hiçbir zaman çocuk gibi olmadı dedi … Ama bazen dediğim gibi çok büyük bir kişinin bildiği bir konuda kendisinin de o konuyu biliyormuş gibi konuştuğu oluyor." (E13, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler de bu görüşe katılmakla birlikte doğuştan gelen bir özelliğe atıfla değil sonradan gayret ve emekle elde edilen özellikleri, bilgisi ile yaşından beklenmeyen bir donanımı ifade etmektedirler.

> *"Mesela bir ortama gidiyorsunuz A.B. Osmanlı Türkçesi ile bir şeyler okuyor veya İngilizce bir çeviri yapabiliyor. Arapça konuşulan bir meseleyi tercüme edebiliyor veya ifade edebiliyor. Bu üniversite öğrencilerinin bile belki yapamadığı bir şeyi bir ortaokul lise öğrencisi gerçekleştirdiği zaman anne baba olarak mutluluk vesilesi oluyor. Yani bu sizi mutlu eden bir hadise oluyor." (E2, eSİZ, B)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

İki etiket grubu da çocuğun yaşından büyük özellikler göstermesinden memnun olurken ve her ikisinin çocukları bilişsel açıdan benzer özellikler/zekâ seviyesi gösterirken birinin zekâ belirtisi olarak

görmesi diğerinin ise emekle elde edilen donanımı işaret etmesi etiket etkisi olarak yorumlanabilir. Bilişsel açıdan diğer iki etiket grubuyla benzer özellikleri göstermeyen normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri ise herhangi bir görüş bildirmemiştir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin gündeminde çocuklarının yaşından büyük özellikler göstermesi bulunmamaktadır.

I. Teknoloji bilgisi

'Teknoloji bilgisi' kodunda, çocuğun teknoloji bilgisinin bir zekâ belirtisi olarak kabul edilmesi ve bu durumun yaygınlığı hakkında görüşler bulunmaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından çocuğun teknolojik aletleri iyi kullanması, bilime olan ilgisi gibi konular zekâyı örneklendirirken kullanılmış özelliklerdir. Bu, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuklarındaki teknoloji bilgisini bir zekâ belirtisi olarak kabul ettiklerini göstermektedir.

> *"Sanatsal anlamdan daha ziyade bilimsel anlamda daha çok dikkati var. Belirgin şekilde aslında zekasını gösterir. Elektronik olarak seviyor veya bazı konularda bir şeyleri açıp çözeyim hani ne yapabiliriz vesaire gibi şeyleri var. Bulmaca tarzı şeyleri çok seviyor." (E16, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, kendi gözlemlerine göre ebeveynlerin günümüzde çocuklardaki teknoloji bilgisine dayanarak, onları kendi dönemleriyle kıyaslayarak, üstün zekâlı kabul ettiklerini ifade etmişlerdir.

> *"Bu herhalde teknolojinin hızlı gelişmesi ve hızlı öğrenmeyi zorlaması nedeniyle çocuklar annelerden babalardan bir adım daha öndeler. Bununla da çok alakalı diye düşünüyorum. Kendilerinden farklı oldukları için nesil farkını düşünmek yerine şimdiki çocuklar arasında farklı olduğunu zannediyorlar. Halbuki sadece kendi çocuğunu biliyor, kıyaslama imkânı yok ama öyle düşünüyor." (E1, eSİZ, A)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun teknolojik aletleri kullanım bilgisini onun zekâ seviyesine dair bir gösterge olarak kabul etmektedirler.

> *"Mesela daha okula gitmezken annesi telefonda bir şey bulamadığı zaman işte o zaman akıllı telefonlar daha yeni yaygınlaşmaya başlıyordu. A. işte daha okula gitmezken gösteriyordu 4 yaşında 5 yaşında "bak buradan gir şurayı göster" falan diye. O kısmı çok iyi özellikle teknolojik aletlere karşı acayip derecede bir şeyi var. İlgisi var ilgisinden ziyade çok çabuk kavrıyor yani onları. Powerpoint sunumları yapıyordu 1. Sınıftayken, hazırlıyordu. Şimdi kardeşine kardeşine de bakıyorum. Onun şeylerine yardımcı oluyor. Mesela aynı yaşta iken M.A. kimseden yardım almadan onları yapıyordu. H. Ondan yardım almak zorunda kalıyor bu powerpoint sunumlarını şey yaparken. O konuda iyi. H.'nin o kısmı biraz zayıf." (E9, NGG, B)*

Teknoloji devrimi, teknolojik aletlerin halkın günlük hayatı için ulaşılabilir olması günümüz ebeveynlerinin hayatlarının bir kısmını teşkil etmektedir. Ancak günümüz çocukları bu teknolojik hayatın içine doğmuşlardır. Dijitalliğin halk için ulaşılabilir olmadığı bir dönemi tanımıyorlar. Dolayısıyla bu iki nesil arasındaki teknoloji tanışıklığı farkı ebeveynler tarafından yapılan yorumların şaşkınlık içermesine ve bu durumu farklı şekillerde yorumlamalarına sebep olmaktadır. Mesela bu yorumlardan biri toplumsal dijital dönüşüm veya nesil farkı değil, bu çocukların üstün zekâlı olduğu yönünde olmaktadır.

m. Asilik

'Zekânın belirtileri hakkında atıflar' temasına ilişkin kodlardan olan 'asilik' konusunda ebeveynler, üstün zekâlı çocukların genel özelliklerinden birinin asilik olabildiğinden bahsetmektedir. Asilik, onlara göre zekânın bir belirtisidir. İtaat ise tam tersi olarak algılanabilir. Hatta bu, üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında, ebeveyne göre öğretmenlerin çok sık gördüğü bir tutumdur.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocukların itiraz etme, asi olma, düzenin dışında olma gibi tutumlarını çocuğun zekâsıyla özdeşleştirerek, bunun bir zekâ belirtisi olduğunu, üstün zekâlılarda yaygın olarak görüldüğüne inanmaktadırlar.

> *"Üzebilirdi de tam tersi de olabilirdi çünkü. Üstün zekalı çocukların bazen daha değişik özellikleri olabiliyor. Çok itiraz edebiliyorlar, asi olabiliyorlar ki bu da normal, sonuçta onların bu özellikleri asi olmalarına da sebep olabilir." (E16, eLİ, A)*

> *"Özellikle de öğretmenlerine çok saygılı bir çocuk olarak bütün öğretmenlerinin ortak söylediği ve bizim de aslında anne-baba olarak şaşırdığımız bir şey oldu hep bu. Çünkü yani tabii ki yani saygılı olunacak ki öğretmenlere yani bunun başka bir şekli olamaz bize göre. Ama anlıyorum ki diğer çocuklar yine belki üstün zekalı olmanın bazı dezavantajları ile birlikte geliyor ne yazık ki. Bizde öyle bir şey yoktu. Biz çok şanslıydık o anlamda. Yani yapısal olarak çocuk işte çok hareketli çok işte güdülerini kontrol edemeyen söz dinlemeyen üslupsuz filan bir çocuk olmadığı için muhtemelen onu kast ediyorlardı bütün öğretmenler ortak olarak saygılı saygılı diyerek." (E13, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

n. Uykusuzluk

‘Uykusuzluk’ kodu, ebeveynlerin çocuğunun az uyumayı tercih ettiğini anlattıkları ve bunu zekâ belirtisi olarak sundukları bir özelliktir. Uykusuzluk, bilimsel ve popüler kaynaklarda geçen ve üstün zekâlı çocukların özellikleri olarak yaygınlaşan bir bilgidir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketli olan ebeveynlerden bazıları, üstün zekâlı çocuklarda görüldüğünü vurgulayarak çocuklarının uyku konusunda zorlandıklarını, az uyuduklarını belirtmişlerdir. Bu özellik ile zekâ seviyesini koruma altına alma ve ispat etme gayreti gösterilmektedir. Sadece etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğun uykusundan bahsetmiş olması bu yönelimi kuvvetlendirmektedir.

> *“Ben mesela uyutmakta çok zorlanıyordum. Bu çocukların bir özelliği de o ve ben bununla ilgili çok uğraştım.” (E13, eLİ, A)*

> *“A. çok az uyurdu.” (E15, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

o. Öğrenmeyi seven-ilgilenilmesi gereken

‘Öğrenmeyi seven, ilgilenilmesi gereken’ kodunda, meraklarının tatmin edilmesine ve ilgilenilmesine diğerlerinden daha fazla ihtiyaç duyma, öğrenmeyi sevme özellikleri ebeveynler tarafından zekâ seviyesi ile ilişkilendirilmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, kendi çocuğundan yola çıkarak bir genelleme yapıp bütün üstün zekâlı çocukların bir zekâ belirtisi olarak öğrenmeyi sevme, merak duyma ve bunun tatmin edilmesine ihtiyacı olma gibi özellikleri belirtmektedirler.

> *“Çünkü çok küçük yaşlarından itibaren bu çocuklar çok fazla ilgilenilmesiyle çok fazla meraklarının tatmin edilmesini bekleyen ve sürekli öğrenmeyi seven çocuklar galiba.” (E13, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

p. İleri görüşlülük

‘İleri görüşlülük’ kodunda, zekânın bir belirtisi olarak çocuğun ileri görüşlü olmasının ebeveynler tarafından önemsenmesi incelenmektedir. İleri görüşlülük daha ziyade isabetli ve doğru karar verme, geleceği yordama, sebep-sonuç ilişkisi ve sosyal muhakeme içeren bir beceri olarak görülmektedir.

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, zekâ belirtisi olarak ileri görüşlülüğü öne sürmektedirler ancak bunu kendi çocukları üzerinde değil kavramsal olarak ortaya koymaktadırlar. Kendi çocuğu üzerinden bir zekâ belirtisi tarif etmemek bunun bir üstünlük aracı olarak kullanılmadığını, yalnızca bir fikir olarak değerlendirildiğini gösterir. İleri görüşlülük bilişsel becerilerden ziyade daha sosyal alt yapıya sahip bir özelliktir. Bu sayede etiketli çocuğu olan ebeveynlerin gösterdiği zekâ belirtilerinde bilişsel özelliklerden ziyade sosyal özelliklerin görüldüğü söylenebilir.

> *“Ben bu konuda daha akıllıca daha ileriyi görenin üstün zekalı olduğunu düşünüyorum.” (E11, NGG, B)*

eLİ ve eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Bu konuda etiketli ve etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

q. “Hiperaktiflik”

‘Hiperaktiflik’ kodunda ebeveynlerin, çocuğun hareketliliğini toplumda yaygın olarak kullanılmaya başlanan fakat aslında bir psikopatolojik terim olan hiperaktif kavramıyla karşılaması ve bunu bir zekâ belirtisi olarak ortaya koyuyor olması incelenmektedir. Hareketli çocuk zekidir anlayışı halk arasında yayın olan ve bu araştırmada da karşımız çıkan bir görüştür. Zaman zaman bir telafi mekanizması olarak teselli amacıyla kullanılsa da çocuğa doğru ortamın sağlanamamasından mı yoksa zekânın doğasından mı olduğu düşünülmeksizin çoğu zaman bir zekâ belirtisi olduğuna inanılmaktadır.

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, gözlemlerine göre etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarına aşırı hareketli anlamında ve bir zekâ belirtisi olarak hiperaktif demelerinin yaygın olduğundan bahsetmektedir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynin bu gözlemi aynı zamanda bir eleştiri de içermektedir.

> *“Büyük gurur kaynağı ebeveynlerine göre her şeyden önce. Yani zaman zaman benim çocuğum hiperaktif ya da benim çocuğum işte bunları daha anaokulu yaşındayken yapabiliyor demek.” (E1, eSİZ, A)*

eLİ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Bu konuda etiketli ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiket gruplarına göre ebeveynlerin zekâ belirtisi olarak kabul ettikleri özellikler birbirinden farklılaşmaktadır. Ebeveynin kendi çocuğunun özelliklerine odaklanma yoğunluğu da etiket durumunda göre birbirinden farklılaşmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, zekâ belirtilerine dair atıflarını kendi çocuklarında gördükleri özellikler üzerinden yaparken; diğer ebeveynler, etiketli ebeveynlerin üstün zekâ belirtisi olarak gördüğü özellikleri anlatmayı tercih etmektedirler. Belirtiler aranırken üstün zekâ kavramı değil sadece zekâ kavramı kullanılmasına rağmen tutumlarında görülen bu fark, ebeveynlerin kendi çocuklarına ve çocuklarının zekâsına yükledikleri anlamın etiketlenme ile seviyesinin arttığını ve kişisel olmasından ziyade toplumsal boyutta algılanmaya başladığını göstermektedir. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler kendi çocukları için zekâ belirtisi olarak el becerileri, teknolojiye ilgi, kitap okuma, ilmî ilgi ve gelişim gibi özellikleri tercih ederken, etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuklarının zekâsını gösterme, bunu sağlayacak vesileleri arama, kendini ve çocuğunu bu hedefe göre inşa etmeye gayret etmekte; zekâ belirtisi olarak çocuğun başarıları, ders çalışmadan elde ettiği sınav notları, diğer çocuklarla kıyaslandığında erken gelişim, oynadıkları oyunların bilişsel tabanlı olması, bilişsel özelliklerinin ön plana çıkması, okuma yazmayı yaşıtlarından önce öğrenmesi, sayısala özellikle matematiğe olan ilgisi, teknolojiye ilgisi gibi özellikleri göstermektedirler. Sayısala ilgisi ile çocuğun üstün zekâlı olarak algılanmasını garantiye almak bilişsel olmayan diğer özelliklerin yeterli olmadığını söylemeye müsait bir ortam yaratmakta ve çocuktaki bir yetersizliği ebeveyninin gözünde meşrulaştırabilmektedir. Yani bir yetersizlik ancak sayısala ilgiyi belirtirken ifade edilebilmektedir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynler daha ziyade bilişsel ve daha da özelleştirirsek sayısal alt yapısı olan özellikleri kendi çocukları üzerinden zekâ belirtisi olarak anlatarak bunları bir üstünlük aracı olarak kullanmaktadırlar. Ancak etiketsiz ebeveynler benzer bilişsel becerilere sahip olmalarına rağmen etiketli çocuğu olan ebeveynler kadar yoğun bir şekilde bilişsel atıflarla zekâ belirtilerini anlatmamaktadırlar. Burada etiketin ebeveynin gündemine büyük ölçüde zekâyı taşıdığını görüyoruz. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, kendi çocukları üzerinden anlatmak yerine zekâ belirtilerini gözlemleriyle etiketli çocukların ebeveynleri üzerinden anlatmayı tercih etmektedirler. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise zekâ belirtilerine daha az temas etmekle beraber kavramsal boyutta ele almayı tercih etmektedirler.

Bunların dışında zekâ belirtisi olarak görülebilen kişilik özellikleri de söz konusudur. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, asilik, soru sorma, öğrenmeyi sevme, yaşından büyük tavırlar sergileme gibi özellikleri zekâ belirtisi olarak kabul ederken; etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, ileri görüşlülük, soru sormayı ve araştırma yapmayı sevme gibi özellikleri önemsemekte

ve zekâ belirtisi olarak kabul etmektedirler. Bu genellemelerin kaynağında, bilimsel ve popüler kaynakların, anaakım medya ve sosyal medyanın üstün zekâ özelliklerini yaygın bir bilgi olarak sunmalarıyla ebeveynlerde bir alt yapı oluşturması olduğu düşünülmektedir. Bu faktörler, üçüncü üst temada incelenmektedir.

2.3.5.2.2.Zekânın Kaynağı Hakkında Atıflar

'Zekâ Belirti ve Kaynaklarına Dair Algı' üst temasının bir teması olan 'zekânın kaynağı hakkında atıflar', ebeveynlerin çocuğun zekâsının oluşmasına sebep olan kaynağa dair düşüncelerini inceleyen temadır. Bu temanın içeriği, katılımcıların ifadeleri çerçevesinde, altı kodda toplanarak detaylandırılmıştır.

Tablo 2.25: Zekânın Kaynağı Hakkında Atıflar Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Kalıtım	22	19	0	3
Ebeveynin kendi çabası	22	19	2	1
Çocuğun diğer özelliklerinin sebebi	8	0	1	7
Lütuf-kader	6	3	1	2
Çocuğunun zekâsını kendine benzetme	5	5	0	0
Çevresel koşullar (ebeveyn dışında)	4	3	1	0
TOPLAM	67	49	5	13

Tablo 2.25'te 'zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı' üst teması içinde yer alan 'zekânın kaynağı hakkında atıflar' temasına ait kodlarda bulunan kodlu bölüm frekansları gösterilmektedir. Bu temada ebeveynlerin, çocuklarının zekâsının kaynağı hakkında görüşleri ele alınmıştır. 'Zekânın kaynağı hakkında atıflar' temasında bulunan toplam 67 kodlu bölümde en çok bahsi geçen kodların 'ebeveynin kendi çabası' ve 'kalıtım' olduğu görülmektedir. Temanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda, bu temadan en çok çocuğu etiketli olan ebeveynlerin bahsetmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma 3'te yer alan 'zekânın kaynağı hakkında atıflar' temasının kodları, aşağıda çeşitli katılımcıların ifadeleri çerçevesinde detaylandırılmıştır.

a. Kalıtım

Bu temada en çok bahsedilen kodlardan olan 'kalıtım', ebeveynlerin, çocuğun zekâsının kaynağı olarak kendi ailelerinin genlerini göstermelerini içermektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğun zekâ seviyesinin, genetik aktarım ile oluştuğuna dair düşüncelerini ortaya koyan ebeveynler, bu yaklaşımlarıyla ailelerindeki zekâ seviyesini de garanti altına almış olmaktadır. Etiketli çocuğun zekâ seviyesi ölçülerek tasdik edilmiş bir vaziyette olduğu için bunun aile genleriyle ilişkilendirilmesi zekâ seviyesi ölçülmemiş dahi olsa ailenin tamamının zekâ seviyesinin yüksek olduğunu ispatlar nitelikte bir alt yapı oluşturmakta gibidir. Bu inanç, ebeveynin benlik imajını ve benlik saygısını, aynı zamanda algıladığı toplumsal statüsünü ve kendilik algısını yükseltmenin bir yoludur. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, kendi çocukları ve kendi aileleri hakkında bu inancı ortaya koyarken, normal gelişim gösteren çocukların ebeveynler ise etiketli çocuğu olan ebeveynlere dair gözlemlerini belirtmişlerdir.

> *""Çünkü gerçekten de işte belki bizlere de test yapılsaydı. Bizler için de dedeler için de dediğim gibi bir şeyler aynı çıkacaktı … Tabii ki yani zaten bütün araştırmalarda genetik bir numaralı faktör ama biliyorum ki çevre koşulları eğitimle de o geliştirilebilir ya da köreltilebilir tam tersi. Onu da biliyorum ama hani çok net bir genetikle ilgisi var … Bu tanıyı aldığında hem çok mutlu oldum. Hem çok gururlandım. Hem kendi adıma "haa tabii bizden geçiyor" diye bir şey oluyor ister istemez, yok desek yalan yani şimdi…" (E13, eLİ, A)*

> *"Aslında gurur duyuyorum. Sanıyorum benim çocukluğumda da böyle bir durumum varmış. Ben de hani normal belki de normalin biraz üstünde bir çocuktum bilmiyorum." (E15, eLİ, A)*

> *"Çocuğun bu özelliği benim bildiğim kadarıyla genetik faktörlerden. Çünkü bu zekâ dediğimiz şey beyinle alakalı olan bir şey ama akıllı veya işte duygusal yönde olmak bu ailenin davranışları ile oluşturulmuş bir şey. Bu özellikleri bana benziyor. Şimdi benzemiyorlar desem yalan olur. Çünkü bazen mesela ben de bulmaca tarzı şeyleri severim. Hani bazı dip noktaları ulaşmayı severim hani dediğim gibi özellikle matematik analitik konularda daha aktifimdir mesela ben … Yani pratik mesela pratik zekâ yönüyle diyeyim. Hani bazı konularda çabuk karar alabilme veya bazı şeyleri kafadan rahatlıkla halledebilme özellikleri babamızda da var. Bu babamızdan kaynaklı da olduğunu düşünüyorum açıkçası." (E16, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan annelerin vurguladığı bir bilgi çocuğun zekâsının kaynağını ebeveynin kendine atfetmesi açısından önemlidir. Çocuğun zekâsı için belirleyici faktörün anne genleri olduğunu bilimsel bir bilgi olduğunu düşünerek belirtmektedirler.

> *"Onu sanki daha çok eşimle ilgili görüyorum. Mesela şeyi çok merak ediyorum o araştırmaların mutlaka devam ediyor ve sonucunda nereye varılacak? Hani deniyor ya aslında anne genlerinden daha çok öyle bir teori var şu an önde giden. Ama ben öyle olduğunu düşünmüyorum çünkü babasıyla o kadar çok özellikleri birleşiyor gibi görünüyor ki. Yani aynı şekilde düşünüyorlar gibi geliyor bana. Aynı mantık silsilesi içerisinde düşünüyorlar gibi geliyor. Belki oğlum olduğu için yani belki kız çocuğu olsa daha farklı olabilir ama yani şu an aklıma gelmiyor ama mutlaka benimle de ilgili "Bak benim gibi düşünüyor" dediğim şeyleri de var." (E13, eLİ, A)*

> *"Genetik olarak anne diyorlar ama demek ki bende de biraz gen var öyle çok başarılı okullarda okumadım. Hep tembeldim. Genelde haytalığa vurduğum, mutlaka bütünlemeye kaldım falan filan hani öyle bir öğrenciydim. Hep diyorum benim EQ'um bence daha iyi ama eşim çok ciddi hem IQ hem EQ çok çok çok çok düzgün bir adam." (E14, eLİ, A)*

Sadece ebeveynlerin değil, ailenin diğer fertleri özellikle dede ve ninelerin de çocuğun zekâsını genetik faktörleri öne sürerek kendilerine benzetmeye meyilli oldukları görülmektedir. Ebeveynlerin zekâ için genetik faktörleri ön plana çıkarmasının kendi zekâ seviyelerini garantiye alma ve ispat etme yönündeki işlevi, dede-nineler için de geçerlidir.

"Ama tabii onlar zaten kendilerinin de o genler (kahkaha). O genler onlardan gidiyor. Onu biliyorlar ve hep bununla ilgili konuşuluyor zaten. Yani mesela şöyle bir şeyi ben size söyleyeyim. Biraz sembolik o da. "Annecim seni iyi ki doğurmuşum" dediğim zaman o bana şey diyor işte "iyi ki anneannem de seni doğurmuş anne", "iyi ki onun annesi de anneannemi doğurmuş anne" falan diye öyle geriye doğru gidiyoruz biz. Dolayısıyla yani bunda hepsinin payı var. Yani onun farkında herkes. Dolayısıyla hani onlarda kendilerine pay çıkartıp bir gurur da yaşıyorlar. Ya da işte ne bileyim dayıya da benziyor deniyor işte sen de diyor mesela annem, çıkartıyor bana gazeteyi gösteriyor işte Bursa'nın pırlanta çocukları diye gazetelerde fotoğrafın çıkmıştı diyor. Ben hiç hatırlamıyorum mesela onu ilkokulda … Dolayısıyla hani ailede evet farkındalar evet çok da hani ekstra bir şey de değil sanki çünkü bizde de vardı bir şey ama benim babam otomobil tamircisi ama diyoruz ki belki kendi koşulları bizim şimdiki koşullarımız gibi olsaydı bir mühendis olabilirdi filan gibi konular geçiyor (kahkaha)." (E13, eLİ, A)

"Vallahi bence biz anne baba olarak bir de dedelerimiz (kahkaha). Onlar bununla çok gurur duyuyorlar. İlk duyduklarında tabii ki benim torunum falan (kahkaha) diye tepki verdiler. Benim kayınpeder okumuş çok bilgili tecrübeli bir adam. O şimdi Y.T.Ü. kimya mühendisi, eşim Y.T.Ü. endüstri mühendisi, kaynım Y.T.Ü makine mühendisi. Şimdi onlarda böyle bir mühendis kafası mühendis şeyi olunca bu çocuk bizim yönden falan filan deyip işte bir gurur duyuyoruz. H. (eşim) zaten nasıldı görmen lazım küçükken öğretmenleri açık kalırdı deyip genetik muhabbete girip oradan böyle bir gurur duyuyorlar. Bizim tarafta da şöyle benim yeğenim 4 yıl öncenin Türkiye birincilerinden. İskenderun'da da bizim aile çevremizin hepsi öğretmen olduğu için yeğenimin babası fizik halası kimya vesaire kirvesi Türkçe bilmem kimi matematik vs. Hani benim çocuklarım için de aslında yeğenim çok güzel bir rol modeldi. Şu an onların hayali hep E. abileri gibi Koç'a %100 burslu gitmek vesaire … O yüzden benim tarafım da öyle diyor, bizim sülalede zaten var işte E. Türkiye birincisi olmuş, babam diyordu işte eskilerden işte kimse okumazken ben işte bilmem İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi mezunu oldum falan diye böyle tabii hepsi kendi torununun kendisine çektiğiyle ilgili (kahkaha) iki tarafın da genleri iyi ama onu söyleyebilirim … Kayınpeder bir dönem kimya öğretmenliği yapmış Vefa Lisesi'nde. Kayınvalidem zaten Erenköy K. Lisesi Sanat Tarihi Öğr. Ama çocukların başında böyle o eli sopalılardan, babam hem İngilizce dersi vermiş hem ilkokullarda öğretmenlik yapmış. Annem zaten ilkokul öğretmeniydi. Dolayısıyla hani bizim çevremizde zaten eğitim sektörünün içinde olduğu için hem bilgililer hem tecrübeliler hem de çocukların zaten genetik olarak kime çekecek zaten ya anaya babaya deyip gurur duyarlar (kahkaha) … İki taraf da bunu mutlaka "E tabi canım benim torunum üstün zekalı olacak kime çekti" falan çocuklar da "anne üstün zekalı ne demek" falan deyip." (E14, eLİ, A)

"…yani şöyle hani bak benim işte torunum Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor vesaire tarzı…" (E16, eLİ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, kendi çocuklarının zekâ kaynağı hakkında görüş bildirmek yerine toplumda ebeveynlerin çocuklarının zekâ kaynağını kendi genleriyle özdeşleştiren bir tutum sergilediklerini ifade etmektedirler.

"Yani şöyle zekâ noktası anne babaya bağlı. Hani işte belli bir yüzdeyi babadan alır ya da anneden alır gibi bu bir övünme kaynağı gibi toplumda. Maalesef bir şey oldu mu ha işte güzelliği şöyle zekasını benden aldı, benden aldığı için böyle gibi bir övünme bir değer kılma … Bununla alakalı yani herkes kendince bir baba bir anne bana benzedi güzellik bile böyle. Bununla ilgili

benim gibi kaşları benim gibi gözleri gibi zekayı da aynı şekil soyut şey daha da etkileyici olduğu için herkes işte benim zekama benzedi. Ara ara tabii bir şey olduğunda benim eşim bile dediği oluyor. Ben gibi bak bu konuyu iyi anlıyor gibi. Bunu bir böbürlenme noktası haline getiriyor insanlar yani maalesef." (E10, NGG, A)

'Zeki ama çalışmıyor' düşünce kalıbı aracılığıyla çocuğunun zekâ seviyesinin performansına yansımamasını meşru bir zemine yerleştirmeye gayret eden ebeveyn aynı zamanda çocuğunun zekâsının kaynağını da performansının kaynağını da kendiyle özdeşleştirmektedir. Bu kaynak atfıyla hem çocuğunun hem de kendisinin algıladığı zekâ seviyesini ve performansının algıladığı zekâ seviyesiyle uyumsuzluğuna meşru bir açıklama getirmiştir.

"M. A. çok hızlı öğreniyor ama çalışma kısmına geldiği zaman biraz bana benziyor. Ben de küçükken öyleydim. Çok çabuk algılıyor fakat ekstra çalışmaya gerek duymuyor yani nasıl anlatayım yani tembel zekilerden diyeyim öyle söyleyeyim." (E9, NGG, B)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

b. Ebeveynin kendi çabası

Bu temaya ilişkin en çok bahsedilen kodlardan olan 'ebeveynin kendi çabası' konusunda ebeveynler, çocuğun zekâsını ebeveynin oyunlar, dersler gibi kendi çabası ve emeği ile inşâ ettiğini ortaya koyan görüşlerinden bahsetmektedirler.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ebeveynlerden bazıları çocuğunun doğal ortamında, günlük rutinlerini gerçekleştirirken, günlük işleri yaparken bile bilişsel özelliklerini, zekâsını geliştirecek aktiviteler yaptıklarından bahsetmişlerdir. Bu oyunların ve aktivitelerin genellikle sayısal ağırlıklı ve zaman zaman yabancı dil ile ilişkili olması ebeveynlerin zekâyı ilişkilendirdiği alanların anlaşılması açısından dikkat çekicidir. Ebeveynler, çocuklarının zekâ seviyesinin kaynağını kendi çabalarına atıfta bulunarak anlatmaktadırlar.

"Bence evde hani hamurları mutlaka iyidir ama o hamuru bence şekillendirmek de çok iyi. Bence biz eşimle ben bunu yapabildik. Yani mayaları iyiydi ama dediğim gibi şekillendirmeyi o güzel yoğurma işlemini yaptık. Bizim hep arabadaki oyunlarımız şu. Biz arabada giderken gerçekten hep çocuklarımızla oyun oynarız. Hani atıyorum onlara küçük yaştan 15+15, onu biliyor mu 30, tamam başlarım oradan 150+150 işte der ki bana 300, peki 1500+1500= 3000 bu böyle gider 15000+15000. Sonra çok farklı böyle minik şeyler yaparım. Şimdi 150+150=300'dü, 149+149 oradan bir çıkardım buradan bir çıkardım, toplamda 2 çıkarırsak ne olur? Gerçekten bizim arabadaki oyunlarımız bu veya işte son kelimenin son iki harfinden başlayan bir şey bulmak hani son harfinden değil. Genelde bunların hep böyle şeylerini zorlayacak, etrafa bakarken farkındalıklarını yükseltecek. Hani babayla ben, daha çok baba, ben hiç onun hakkını inkâr edemeyeceğim. Keşke bu görüşmeye bence o gelseydi. Babamız gerçekten çok ilgili bir baba. Bence olay biraz anne-babanın ilgisinde bitiyor." (E14, eLİ, A)

"A.K.'nin ilk 7 yılında onunla çok meşgul oldum. Yani onunla çok oynadım, vakit harcadım. Sonraki zamanlarda belki hani o kayıplarımızdan dolayı biraz ihmal edilmiş olabilir ama A.K.'yi babası da ben de delice ilgilendik yani … Hani biraz da tabii bunun aileyle karakteristik özellikleri de var ama yetiştirmeyle de çok alakası var …. Onları görerek örnek alarak daha kendi yapısal karakteristik özelliklerini de birleştirerek öyle gelişti. Yani ben kendimi özel hissediyorum." (E15, eLİ, A)

"Beşiğini sallıyordum mesela uyumak bilmiyordu ama ben de şöyle bir şey yapıyordum, sallarken işte 1, 2, 3 diye 100, 200, 300 falan gidiyordu ve bu herkesten önce 100'e kadar falan sayıyordu. Hani arkadaşlarının anneleri bu bak 10'a kadar sayıyor, 30'a kadar sayıyor, 20'ye kadar, 50'ye kadar sayıyor ama arada bir atlıyor falan hiç öyle bir şey yoktu bizde. Yani 100'e kadar çok rahat sayıyordu … Sonra ona babası İngilizce, Fransızca sayıları saymayı öğretiyordu." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının oynadıkları oyunlar aracılığıyla onların zekâlarının gelişimi için irâdî bir çaba harcadıklarını ve bu çaba sonucunda çocuğun zekâ seviyesinin tanı alacak dereceye ulaştığını düşünmektedirler. Çocuğun zekâsının kaynağı hakkında ebeveynin çocukları ile oynamayı tercih ettikleri oyunlara ebeveynler tarafından atıf yapılmıştır, zekânın bu oyunlar sayesinde ebeveynin çabasıyla geliştiği anlatılmıştır.

"Yani evet çocukların farkına varmak önemli ama onların deminden beri dediğim gibi ruhlarını doyurmak önemli. İlgi alanlarını keşfetmek önemli. İlgi alanlarını keşfettiğin zaman o yönde sadece der mesela ben bizimkileri onları 1500+1500=3000, 1499+1499 hadi söyle dediğimde bunu ben kağıt-kalem olarak yaptıramam. Ama ben bunu arabada sohbet konusu olarak işte oyun olarak işte şimdi sıra bende Hakan sıra sende Hakan diyerek hani yönlendirdik. Bence babada potansiyel var. Bende belki vardır bilemiyorum. Bence genel olarak geçmiş olabilir ama biz ilgiyle de bunları mutlaka doyurduğumuzu düşünüyorum." (E14, eLİ, A)

"Sonra eşim seyahatlerden geldiğinde bu tangram tarzı oyunlar var ya, o da yani 3-4 aralığındaydı herhalde, babası ile oynuyorlar bir kare boş bırakıyorsun, mesela diyorsun ki A4 boşta olacak ama şu anda oynasa başarabileceğini sanmıyorum ama o zaman inanılmazdı." (E15, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, ev ortamını, çevresel faktörleri, sosyal iklimi kendi çabalarıyla çocuğun zekâ gelişimine katkı sağlayacak, entelektüel gelişim ve genel kültüre odaklı bir şekilde oluşturma gayreti içindedirler.

"Bir de bizim ev şöyle bir ev. Ay bizim evde belgesel seyredilir falan filan tarzında bir şey vardır ya gerçekten bizim ev öyle. Ben öyle dizi mizi izlemem, televizyon izlemem. Eşim televizyon izlemeyi çok sever ama spor ve belgesel kanalları çok sever. O da dizi izlemez. E çocuklarımızın genelde bizim hafta sonları bile izlediğimiz kanallar arasında hep belgesel birlikte oturup izliyoruz." (E14, eLİ, A)

"Dolayısıyla onun anne baba olarak işte okul çevresi olarak öğretmenleri olarak ihtiyaçlarını tatmin etmek çok ciddi bir efor sarf etmeyi gerektirdi. Elimizden geldiğince yaptık yapmaya da devam ediyoruz." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğa ancak yeterince destek verildiğinde, yeterli imkânlar sağlandığında zekâ gelişiminin olumlu olacağına inanmaktadırlar. Buradan da ebeveynlerin, çocuğun zekâsını aile ilgisi ve ebeveynin çabasıyla ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır.

> *"Yani zaten onu insan öyle bir zekâ testi olarak değil de bir şeyler yapmak gerek filan diye kendimizce konuşuyorduk. Çünkü eşimin arkadaşlarında mesela 3-6 yaş arasında hafız olan çocuklar var. Ondan sonra 3-6 yaş arasında okula giden böyle şey anaokulları var. O anaokullarında birkaç tane dil bilen arkadaşlar var. Hani ben A. ile A.Z. olmasa muhtemelen ben A. ile şu anda hani çok uğraşıyor çok vakit geçiriyor çocuğun belki 3-4 dil bilmesine yardımcı olan bir anne olurdum. Ama benim A.'la uğraşmaya çok vaktim kalmadı hani. A.'nın büyümesinde evimizde bir yardımcı vardı … Yani ona vakit ayırabilseydim o şu anda belki birkaç dil bilen bir çocuk olurdu. Muhakkak bu bahsettiğim etüt merkezlerinde bu tarz yeteneklerini pekiştirmiş üstüne bir şeyler koymuş olan bir çocuk olurdu. Şu anda biz bu yeteneklerinin uykuya geçmeye başladığını düşünüyoruz anne-baba olarak … İlk etapta insanlar böyle 6 yaşlarındayken bu tür şeyler dile getiriliyordu. Artık 8 yaşına geldi çocuğum, geliyor yani. Bunlar çok konuşulmaz oldu. O bu tür şeyleri insanların çok gözüne sokmuyor artık. Eskiden bu tür oyunları çok oynuyorduk bir araya geldiğimizde. Şimdi artık diğer çocukların sevdiği şeyleri sevmeye başladı. Onlarla oynuyor. O dönemi iyi değerlendirilemediği için zekâsı uykuya geçti. Artık bunlar çok konuşulmuyor. Bence o da artık böyle şeyleri düşünmüyordur yani. Unutmuştur … yani o da (eşim) ziyan olsun istemiyor. O da çok ilgilenemiyor açıkçası. Ben de ilgilenemiyorum. Bunu bir vicdani tarafı da var bizde açıkçası onu itiraf edeyim. Çünkü onunla çok meşgul olamadık yani olamıyoruz da." (E15, eLİ, A)*

Okuldan verilen ve zekâyı etkileyeceği düşünülen ödevler, etkinlikler ebeveyn ile beraber yapılarak çocuğun desteklenmesi sağlanmaktadır.

> *"… ne yaptım ben mesela Şeker Portakalı'nı okuttu öğretmeni, ben de onunla birlikte aynı anda okudum kitabı, aynı anda okuyarak şu isimler, kardeşinin isimleri neydi falan diye konuşa konuşa …" (E13, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun zekâsını aile ilgisiyle ilişkilendirmişlerdir. Çocuğun başarısı ebeveynin başarılı olduğunun bir işareti sayılmaktadır. Çocuk başarılı oldukça ebeveyn, daha çok gayret etme motivasyonu geliştirmektedir. Ebeveyn, çocuğunun başarısını kendi emeğine atfetmektedir.

> *"Aslında şöyle bir durum var başarılı olduğu zaman dediğim gibi her anne gibi hani çocuğunla gurur duyup bu konu hakkında kendimin de başarılı olduğuna inanıp ve sonrasında daha iyiye nasıl gideriz? Bu konuda biraz daha kafa yorup biraz araştırma yapmaya çalışıyoruz." (E16, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere göre ailenin tutumu ile üstün zekâlı çocuğun özellikleri olumlu veya olumsuz olarak şekillenebilir. Dolayısıyla ebeveynin çabasına bağlı olarak zekâ gelişimi değil fakat bu çabaya bağlı olarak zekânın nasıl kullanılacağı ve çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi vurgulanmaktadır.

"Bence üstün zekaya sahip olan bir çocuk küçüklüğünden itibaren doğru bir eğitim alamamışsa, doğru bir anne-baba tutumu ile karşılaşmamışsa ve sürekli bu özelliği ona çeşitli vesilelerle, davranışlar yoluyla olur, konuşma yoluyla olur, etrafındaki insanların tutumları ile olur hissettirilmiş ve sadece bu özelliği vurgulanmışsa bu ciddi bir problem demek." (E3, eSİZ, B)

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, toplumda çocuğun zekâ seviyesinin ebeveynin çabası ile ilişkilendirildiği düşünülmektedir.

"Hani ebeveyn olarak belki hani başkaları tarafından ailenin övülmesi aaa bak şu şunun çocuğuymuş gayet zeki, akıllı; ailesi nasıl bir eğitim veriyor tarzında bakılabilir." (E5, eSİZ, B)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerine göre çocuk, bulunduğu noktaya ailenin yetiştirmesiyle, çabasıyla getirilmiştir.

"… böyle bir çocuk yetiştirmişiz şükürler olsun." (E7, NGG, B)

c. Çocuğunun diğer özelliklerinin sebebi

'Çocuğunun diğer özelliklerinin sebebi' kodunda ebeveynlerin, çocuklarının zekâ dışındaki özelliklerinin kaynaklarına dair atıfları incelenmektedir. Zekâ dışındaki özelliklerin kaynağını ebeveynler, danışabilecekleri bilinçli bir çevre, öğretmenler, kendileri ve yaratılış olarak görmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynler zekâ dışında herhangi özellikten ve kaynağından bahsetmemişlerdir, bu ebeveynlerin sadece çocuklarının zekâya ve zekânın kaynağına dair görüş belirtmiş olmaları yönelimlerine, gündemlerine dair fikir vermektedir.

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere göre çocuğun donanımlı yetişmesi, hem ebeveynin hem de ebeveyni yönlendiren bilinçli bir çevrenin eseridir.

"…benim yanlışlarımı düzeltmesi benim hoşuma gidiyor. Yani ben istiyorum ki böyle bir çocuk yetiştirmişiz şükürler olsun. Yardımcı olanların da bize bu önderliği yapan insanlardan da Allah razı olsun diyorum … Burada incelik olsun diye konuşmuyorum şimdi. Yani benim çocuklarımın en büyük katkısını sağlayan benim hanımındır. Yani o benim düşündüklerinden daha kat kat fazlasını düşünen bir insandır diyebilirim." (E7, NGG, B)

Aynı zamanda çocuğun gelişiminde öğretmelerinin etkisi ve emeği de büyük yer tutmaktadır.

"Mesela bunda S. Hocamızdan Allah razı olsun çok yardımcı oldu. S. Hocam zaten geçmişten belli önceki sınıflarından belli sağ olsun bir velisi olarak öğretmen olarak değil de bir velisi olarak neredeyse ilgilendi. Memnunum yani o konuda ben." (E7, NGG, B)

Herkeste farklı farklı özelliklerin baskın bulunması, sosyal hayatta insanların birbirine ihtiyaç duyması için bir yaratılış hikmeti olarak değerlendirilmiş, çocuklardaki farklı özelliklerin varlığı da böyle bir sebebe bağlanmıştır.

> *"Yani ben şöyle düşünüyorum: Allah her insana farklı özellikler veriyor … Allah her insana farklı özellikleri bahşediyor. Bu özellikleri bahşetmesinin sebeplerinden birisi de o insanların birbirlerine muhtaç olduğunu belki yani hissettirmek için. Yani sizin farklı bir özelliğiniz var. Ben sizin o özelliğinizden faydalanırım. Benim farklı bir özelliğim var, siz benim o özelliğimden faydalanıyorsunuz. Dolayısıyla birisinin birisinden zeki olması veya birisinin birisinden işte teknolojik aletleri iyi kullanıyor olması veya birisini derin düşünceye sahip olup da farklı bu tarz şeyleri bunlar bir bunları bir avantaj veya bunları bir övünç, gurur meselesi olarak görmelerine ben açıkçası tasvip etmiyorum. Onda olmayabilir onda da başka bir özellik vardır. Acaba ne diye belki bakmak lazım. Dolayısıyla açıkçası çok da öyle bir şeyim yok. Yani düşüncem yok. Aaa bizim çocuk şundan iyidir bundan iyidir falan." (E9, NGG, B)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynlerin, çocuğun asabiyet, derin düşünme gibi zekâ dışındaki diğer özelliklerini ebeveyne benzettikleri görülmektedir.

> *"Ama onun dışında mesela asabi olmasıyla alakalı benim yansımam yani sonuçta. Bu çocuk benim aynam sonuçta. Bu çocuk asabiyse bu benim asabiyetimden kaynaklanıyor. Kötü hissediyorum. Ben de böyle hissettiriyorum muhtemelen herkese her şeye ya da çevreme." (E6, eSİZ, A)*

> *"Tabii o zamana kadar bazı şeyler algılıyorum düşünüyorum. Ben de düşünmeyi çok severim. Elimden geldiği kadar boş kaldığım anlarda veya araç kullanırken olabildiğince bazı konuları düşünüyorum." (E9, NGG, B)*

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

d. Lütuf-kader

'Lütuf-kader' kodunda ebeveynler, çocuğun zekâsının insanın kontrol edemediği bir noktadan yönetildiği, dağıtıldığı, bahşedildiği yönündeki inançlarını, kendi iradesi ve emeği dışında sahip oldukları bir şey olduğunu düşündüklerini ortaya koyan görüşlerinden bahsetmişlerdir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre zekâ, insanlara bilinmeyen dinamiklerle aşkın bir güç tarafından dağıtılmıştır. Kime nasıl hangi kriterlere göre verildiğini bilmek mümkün değildir. Onun için insanların kendine düşeni kabul etmesi gerekir.

"Yani çünkü evet zekâ herkese bir şekilde farklı da olsa diğer bütün özellikler gibi dağıtılmış, bize de bu düştü." (E13, eLİ, A)

Zekânın olduğu gibi başarı ve hayat şartları da bahşedilmiş özelliklerdir ve sorgulamak mümkün değildir.

"…zekâ, yani belki çok adil bir şekilde dağıtılan bir şey ama hiç şeye bakmıyor yani ne bileyim ben sokakta dilenci gördüğünüz birisi de üstün zekalı olabilir ama biz bilmiyoruz. Yani dolayısıyla yani böyle çok bunu nasıl söyleyeyim çok bahşedilmiş bir şey ama yani ona da öbürü bahşedilmiş o da onu yaşıyor. Hani bana da bu bahşedilmiş ben de bunu yaşıyorum. Bir süre sonra bu gerçeği aslında siz şey yapmıyorsunuz kanıksıyorsunuz yani." (E13, eLİ, A)

Çocuğun özelliklerini, zekâsını hiçbir müdahaleyle insanın değiştirme imkânı yoktur ve bu kader tarafından belirlenir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerden biri, bir çocuğunun hamileliğini çok ihtimamla, diğerininkini sıradan geçirdiği hâlde; sıradan geçirdiği hamilelikten doğan çocuğunun üstün zekâlı olmasını kadere ve bunun kendisine bir imtihan olduğuna bağlamıştır.

"… biraz kaderci bir aileyiz. Çünkü ben A.Z'nin hamileliğindeki iki tane öncesinde ölümü olduğu için karnımda A.Z'yi ben çılgınca takip ettim hamileliğim boyunca … 3 tane kadın doğum doktoruyla ne diyorlarsa yaptım gerçekten yani. Her bakımdan her şeyime çok dikkat ettim ve Allah-u Teala bana A.Z.'yi verdi. A.'da ise hamileliğimi 4 aylıkken öğrendim. Öncesinde bilmiyordum… neredeyse sıradan bir kadın doğum doktoruna gittim ya. Neredeyse yani çok sıradan küçük bir poliklinik kıvamındaki bir doktora gittim. Öbüründeyse profesörler eşliğinde takip etmiştim. A.Z.'yi A.'ya hamileliğimde kucakladım indirdim bindirdim, doğumuma 3 gün kala bile sokaklarda ben terapilerdeydim. Konuşma terapisiydi şuydu buydu yani gideceğim günden önceki gün ben araba kullanıyordum. Benimle dalga geçiyorlardı. Sırtında bagajda bir hastane çantan olsun sen sokakta doğuracaksın diye. Yani öyle A.'ın hamileliğimde hiçbir korumaya bir şeye gitmedim. Çünkü vaktim yoktu. Ama Allah-u Teala bana A.'yı verdi. Birisi için deliler gibi çırpındım. A.Z.'yi verdi (özel gereksinimli çocuk). Birisi için hiçbir şey yapmadım bana A.'yı verdi (üstün zekâlı çocuk). O yüzden biz hayata çok kaderci yaklaşmaya başladık eşimle. Sen ne yaparsan yap, eğer Allah-u Teala sana imtihan verecekse sen dağları denizleri ırmakları koysan boş. Ama o verecekse de hiçbir şey engel değil. Sen ister sağlık ocağına git, ister bir ağacın altında doğur, istersen en iyi hastanelerde takip edil. Allah-u Teala'nın takdir ettiği neyse insanoğlu onu yaşayacaktır. Biz kul olaraktan her şeyi elimizden geleni yapmaya çalışırız. Yani Allah çalışanın muhakkak mükafatını verir. Muhakkak insanlar rızkını çalışarak elde eder. Muhakkak herkes gayret ederekten belli bir yere gelir. Ama bazı şeyler vardır insanın kader çizgileri vardır. İmtihanlar vardır. Bunları bence Allah-u Teala O dilerse olur yani." (E15, eLİ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere göre zekâ, insan eliyle inşâ edilemez, ebeveyne bağlı değildir, dolayısıyla herhangi sebebe bağlanamaz ve bilinmeyen kriterlerle insanlara dağıtılır.

"Halbuki veren Allah alan Allah yani neticede. Ama biz bunu böyle görmediğimiz için hep bir sebebe bağlıyoruz. Hep bir kendimize bir pay biçmeye çalışıyoruz." (E10, NGG, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Çocuğu etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynlere göre üstün zekâ bir lütuf, bir hediyedir ve ebeveyne düşen sorumluluk yalnızca çocuğun zekâsını doğru yönde kullanmasını sağlamaktan ibarettir.

> *"Bu bir lütuftur. Bu lütfun da şükrünü eda edebilmek adına anne de baba da ortak hareket edip olumsuzluğa çocuğu sevk etmemek durumundadır diye düşünüyorum. Bizim hanım da bu konuda benimle aynı düşüncededir diye düşünüyorum." (E2, eSİZ, B)*

> *"Benim çocuğuma üstün zekalı denseydi Allah vergisi derdim yani inşallah doğru yolda gitsin zekayı doğru yolda kullansın diye niyet ederdim. Tabii ki bunu dilimizde söylüyoruz ama o günleri yaşamış olsaydık acaba böyle mi olurduk yani bunu hep böyle düşünüyorum." (E7, NGG, B)*

e. Çocuğun zekâsını kendine benzetme

'Zekânın kaynağı hakkında atıflar' temasına ilişkin kodlardan olan 'çocuğun zekâsını kendine benzetme' konusunda ebeveynler, çocuğun zekâsını kendine veya eşine benzetme üzerine görüşlerinden bahsetmişlerdir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun zekâsına işaret ettiğini düşündükleri bazı özelliklerini kendilerine veya eşlerine benzetmişlerdir. Bu benzetme, çocuğun zekâsının kaynağı için kendilerine atıf yaptıkları anlamına gelir. Bu kod ile ebeveynin ben tasavvuruna ötekini yani çocuğunu katma derecesi yorumlanabilir ve böylece ebeveynin çocuğun zekâ seviyesinden etkilenmesi (Üst Tema 1), bunu sadece çocuğu için değil aynı zamanda kendisi için de bir üstünlük ve statü olarak görmesi şeklinde açıklanabilir.

> *"…önemli olan ben de çünkü kendi açımdan da öyle yaşıyorum. Yani bir şeyleri merak edip hep bir şeyleri öğrenmek, kurslara gitmek hep keyifli öğrenmek keyifli yani yeni bir şeyler öğrenmek çok keyifli … işte ben çocukken onun gibi kitap o kadar böyle hevesli oluyordum ki…" (E13, eLİ, A)*

> *"Eşim bu işin mustarip olma kısmıyla kendisi de çok cebelleşmiş ve cebelleşiyor. O yönüyle biraz daha da hırslı bence yani … Yani o böyle eksikleri daha çok fark ediyor. Tabii haz duyuyor canım çocuğunun farklı olmasından yani bir de şöyle de bir şey var diyorum ya şöyle de bir şey var onunla kafa yapıları daha böyle mantık silsilesi daha şey gidiyor birlikte gidiyor. Ya diyor leb demeden leblebiyi anlıyor. Ya tam tersi öyle karşılıklı bir ilişki bir de ya bu çocuk diyor ben bununla tartışamıyorum çünkü benim argümanlarımla bana yaklaşıyor diyor otomatikman. (kahkaha). Öyle bir sıkıntılı durum yaşıyor. Bir şey diyemiyorum diyor çünkü o kadar aynı mantıkla düşünüyoruz ki bana benim mantığımla itiraz ettiği zaman haklı oluyor yani. (kahkaha) öyle bir sıkıntısı var." (E13, eLİ, A)*

> *"(kahkaha) Genler diyorlar ama bence benim EQ'um daha iyi. Benim sosyal yönüm çok kuvvetli çok çevremiz var, çok arkadaşımız var. Eşim kesinlikle üstün zekalı … Eşim gerçekten mesela ilkokul sıralarında öğretmenleri bazen bir şey söylediğinde nereden biliyorsun falan diyorlarmış, o da diyormuş ki Meydan Laouresse'ta okudum … Öğretmeni H. Diyorsa bu kesin doğrudur falan deyip eve gidip araştırıyormuş. Eşim inanılmaz." (E14, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler arasında çocuğunun zekâsının kendine benzemediğini, eşine benzediğinin anlatılmasına da rastlanmaktadır. Bu durumda yine de kendine benzemediğini söyleyen ebeveynlerin kendi zekâ seviyesinin iyi olduğunu vurgulama ihtiyacı hissettiği görülmektedir.

> *"Bence o çocuğun yani her üstün zekalı çocuğun potansiyeli farklı yönde bence … Benim mesela matematik zekâm pek yok, benim sözeldir. Eşim matematik. Çocuklarımın üçü de babalarından almışlar. Matematik zekâları var. Ben sevemiyorum, yapamıyorum. Sözelciyim ben, ezberim çok iyi." (E12, eLİ, A)*

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâ kaynağına dair atıflarda bulunurken kendilerinin ve eşlerinin başarılarını buna dayanak olarak göstermektedirler. Böylece etiketli olan çocuklarının kendilerine benzediğini, onların zekâ seviyesinin kendilerinden kaynaklandığını ispatlamaya çalışmaktadırlar.

> *"Babası da çok açıkçası çok zeki bir çocukmuş. Ben de öyleymişim. Hani ben de böyle hani iyiymişim diyeyim. Şu an ölçüme tâbî tutulmadım. Ama ben de mesela ortaokul lise hayatımda ilkokul hayatımda hep çok başarılıydım yani. Lise hayatımda üniversiteye hazırlanırken 5-6 kişilik bir sınıfta üniversiteye hazırlandım. Yani anne-babaya çekmiş olabilir diye düşünüyoruz. Büyük abisi de çok iyiydi, o da çok iyiydi … Ben eşimle ikimiz de hani ben İstanbul Üniversitesi işletme mezunuyum. Bizim zamanımızda o okulu kazanmak o bölümü kazanmak çok zordu. Eşim de aynı şekilde. O da maliye bölümünü bitirmiş. Hukuk kazanmış ama okumamış, maliyeye geçmiş." (E15, eLİ, A)*

> *"Babamız zaten çok dediğim gibi başarılı ama biraz tembelmiş hatta çocuklarıma "ben de çok zekiydim işte ilk ÖSS'de Türkiye dördüncüsü olup sonra zar zor şu okula girdim. Lütfen benim yaptığım hataları yapmayın, potansiyelinizin başarınızın farkında olun, hani bunu ipad gibi televizyon gibi gereksiz aletlerle öldürmeyin." Diyerek böyle şeylerde bulunduk telkinlerde bulunup hani onları adamları o yönde yönlendirmeye çalışıyoruz." (E14, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

f. Çevresel koşullar (ebeveyn dışındakiler)

'Çevresel koşullar' kodunda, çocuğun zekâsının kaynağının ebeveynin çabası dışında çevresel koşullar olduğu ortaya konmaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre, zekâ seviyesinin genetikle daha çok ilgisi olmasına rağmen çevresel koşullar ve eğitimle de geliştirilebilir.

"Tabii ki yani zaten bütün araştırmalarda genetik bir numaralı faktör ama biliyorum ki çevre koşulları eğitimle de o geliştirilebilir ya da köreltilebilir tam tersi. Onu da biliyorum ama hani çok net bir genetikle ilgisi var." (E13, eLİ, A)

Çocuğun gittiği okul ve aldığı eğitim, çevresel koşullar olarak çocuğun zekâ seviyesini etkilemektedir.

"Bu tür çocukları 5 yaştan sonra böyle desteklemek gerekiyor. Hani Çocuk Üniversiteleri var. Bu tür çocukların gittiği yerler var açıkçası. Bunları gerçekten desteklemezsen beyindeki sinaptik bağlantılar 1-2 sene içerisinde uyurmuş ve bir daha uyanmazlarmış … Okullar da bu tür çocuklara uygun olmadığı için körelmesine destek olmuş oluyorlar tabii … doğru ellere teslim edelim. Hani gitmesi gereken bir kurs bir yer merkez varsa ona en azından başlatalım. O da kendi yolunu bulur. Zaten iyi bu konuda. Kendisi alır yürür gider diye düşünüyorduk eşimle ikimiz." (E15, eLİ, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Her çağın şartları, çocukların zekâsının önceki nesillere göre daha yüksek olduğu yanılgısını yaratabilir. Buradan yola çıkarak, çoğu kişi kendi zamanının çocuklarına benzemediği ve şimdiki zamanın şartlarıyla donanmış oldukları için bu zamanın çocuklarını üstün zekâlı olarak kabul etmektedir. Bu yanılgı düşüncesi ile etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, günümüzde ebeveynler tarafından üstün zekâ olarak algılanan kavramın kaynağını çağın getirdiği çevresel koşullar olarak görmektedir.

"Aslında normalde bu çağın getirdiği bir şey ama bunu görmek istediği şekilde o anka kuşu meselesi nedeniyle görmek istediği şekilde görüp öyle bir etiket yapıştırıyor çocuğuna dolayısıyla şunun farkında olması gerek." (E1, eSİZ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

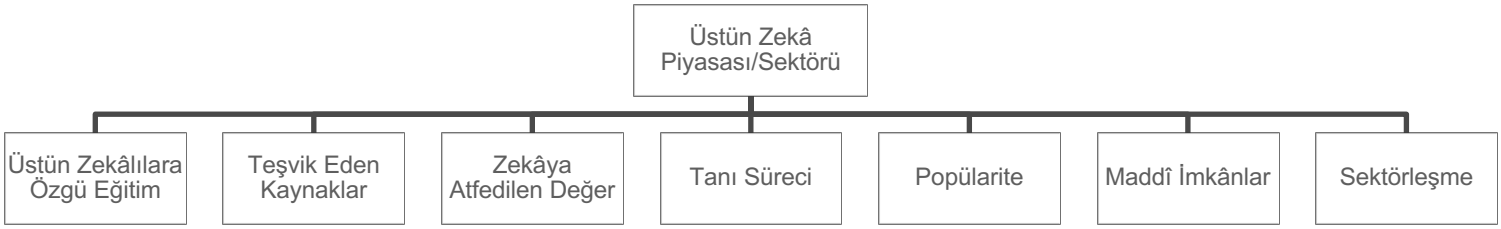
Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Zekânın kaynağını, etiketli çocuğu olan ebeveynler genellikle genler ve ebeveynin çabasına atfederken ve çocuğun zekâsını kendine benzetirken; etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, bu konuda etiketli çocuğu olan ebeveynlere dair gözlemlerini dile getirmekte, zekâyı bir lütuf olarak görmekte ve zekâ dışındaki özelliklerin kaynaklarından bahsetmektedirler.

2.3.5.3.Üst Tema 3: Üstün Zekâ Piyasası/Sektörü

"Üstün zekâlı" bir çocuğun ebeveyni olmanın toplumda algılanma biçimlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada ortaya çıkan üçüncü ve son üst tema 'üstün zekâ piyasası/sektörü' olmuştur. Bu üst temada ebeveynlerin algısı doğrultusunda üstün zekânın günümüzde bir kapitale işaret ettiğinin görülmesi dolayısıyla bir sektör hâline getirilmesi, çocukların, ebeveynlerin bir

sömürüye maruz kalması konusu ele alınmıştır. Ebeveynlerde oluşturulan çocuğunun zekâsını önemseme ve gündemde tutma ihtiyacı ve bu ihtiyacın tatminine yönelik sektör yaratarak çözüm üretilmesi kapitalizmin alışılageldik stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 2.12: Üstün Zekâ Piyasası/Sektörü Üst Temasına İlişkin Temalar

Şekil 2.12'de görüleceği gibi 'üstün zekâ piyasası/sektörü' üst teması; *'üstün zekâlılara özgü eğitim', 'teşvik eden kaynaklar',* '*zekâya atfedilen değer', 'tanı süreci', 'popülarite', 'maddî imkanlar' ve 'sektörleşme'* temalarından oluşmaktadır. Aşağıda bu temalara ilişkin kodlu bölümlerin ve etiket durumuna göre grupların frekansları sunulmaktadır:

Tablo 2.26: Üstün Zekâ Piyasası/Sektörü Üst Temasının Temalarından Bahsedilme Sıklığı

Temalar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Üstün Zekâlılara Özgü Eğitim	88	77	2	9
Teşvik Eden Kaynaklar	48	39	1	8
Zekâya Atfedilen Değer	41	18	11	12
Tanı Süreci	14	13	1	0
Popülarite	12	6	1	5
Maddî İmkânlar	8	7	0	1
Sektörleşme	3	1	2	0
TOPLAM	214	161	18	35

Tablo 2.26'da görüldüğü gibi ebeveynlerle yapılan görüşmelerde 'üstün zekâ piyasası/sektörü' üst teması çerçevesinde en fazla bahsedilen temalar sırasıyla *'üstün zekâlılara özgü eğitim', 'teşvik eden kaynaklar'* ve *'zekâya atfedilen değer'* olmuştur. Bütün temalar göz önünde bulundurulduğunda bu üst temaya en çok değinen grubun etiketli çocukların ebeveynleri olduğu görülmektedir.

2.3.5.3.1.Üstün Zekâlılara Özgü Eğitim

'Üstün zekâ piyasası/sektörü' üst temasının en çok bahsedilen teması 'üstün zekâlılara özgü eğitim' olmuştur. Zekâ ile eğitim özellikle konunun aktörleri çocuklar ve ebeveynler olduğu için eşgüdümlü ilerlemektedir. Üstün zekâ dendiğinde ilk akla gelen genellikle eğitim olmaktadır. Dolayısıyla bu

temada, çocuğun zekâsı doğrultusunda ona sunulan eğitim imkânları, ebeveynin zekâ ile bağlantılı olarak eğitimle ilgili algısı, beklentisi, üstün zekâlılara özgü eğitim, eğitim camiasının sektöre dönüşümü ve nitelikleri gibi konular incelenmektedir. Katılımcıların ifadeleri çerçevesinde, bu temaya ait kodlu bölümler altı kodda detaylandırılmıştır.

Tablo 2.27: Üstün Zekâlılara Özgü Eğitim Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Eğitimin niteliği	43	34	2	7
Üstün zekâ eğitimi hakında araştırma – bilgi kirliliği/karmaşası	17	16	0	1
Üstün zekâlılara özgü eğitimden beklentiler-kazanımlar	17	16	0	1
Üstün zekâ eğitimine katılım süreci	5	5	0	0
Katılamama üzüntüsü	5	5	0	0
Fırsat adaleti	1	1	0	0
TOPLAM	88	77	2	9

Tablo 2.27'de 'üstün zekâ piyasası/sektörü' üst teması içinde yer alan 'üstün zekâlılara özgü eğitim' temasına ait kodlara ilişkin kodlu bölümlerin ve etiket durumuna göre grupların frekansları bulunmaktadır. Çalışma 3'te yer alan 'üstün zekâlılara özgü eğitim' teması kodlarına ilişkin katılımcı görüşleri açıklanmıştır. Bu bölümde üstün zekâlılara özgü eğitimin etiketlemeye yol açması, sektörleşme, eğitim yöntemleri, eğitim içeriğinin tatmin edici olmaması, ebeveynlerin eğitimden memnuniyeti, üstün zekâlı çocukların özel bir eğitim ihtiyacı olduğu, bütün çocukların daha doyurucu bir eğitime ihtiyaç duyduğu, üstün zekâlı çocukların daha iyi bir eğitimi hak ettiği, ebeveynin üstün zekâlı çocuğa özel dersler aldırması, üstün zekâlı çocukların eğitimi için özel olarak eğitim almış öğretmenlere ihtiyaç olduğu, bu imkanların az yerde bulunduğu, bu eğitime tâbî tutulmayan çocukların zekâsının köreleceği, bu eğitimi alarak çocuğunun mutlu olacağı ve burs gibi maddî ve manevî beklentiler bağlamlarında görüşler belirtilmiştir.

a. Eğitimin niteliği

'Üstün zekâlılara özgü eğitim' temasında bahsedilen kodlardan biri 'eğitimin niteliği' olmuştur. Etiletleme ve bu durumun ebeveynin duygularına hitap ederek bir sektör hâline getirilmesini anlatan görüşler bulunmaktadır. Bu çerçevede eğitimin niteliği tartışılmaktadır. Üstün zekâlılara özgü eğitimin niteliği ve boyutları incelenmektedir.

Üç Etiket Grubunun Ortak Olan Görüşleri:

Her üç etiket grubundaki ebeveynler de üstün zekâlılara özgü eğitimin ülkemizde içeriğinin tatmin edici olmadığını düşünmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynin ve çocuğunun öğretmeninin üstün

zekâlı bir çocuk için yeterli eğitimin Türkiye'de olmadığına dair düşüncesi birbiriyle örtüşmektedir. Ebeveyn, öğretmenin görüşünü kendi fikrine kanıt niteliğinde öne sürmüştür. Normal gelişim gösteren bir çocuğun ebeveyni ise Türkiye'de bu imkânların olmadığını değil bu imkânların nasıl kullanılması gerektiğini yani doğru yöntemi bilenin olmadığını düşündüğünü açıklamaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerden bazıları, üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında bulunmalarının sebebini sadece evde boşa vakit harcamamak olarak değerlendirmektedir.

"…bir zekâ testi falan mı yaptırsanız? İki öğretmeni vardı. Birisi bunu söyledi. Diğeri de dedi ki ya yaptırsanız ne olacak, bu Türkiye koşullarında daha büyük bir sorun olacak sizin için. Açıkçası ben de öyle düşünüyordum … Tabii oradan itibaren şey çok büyük bir sıkıntı gerçekten Türkiye'de ne yapabilirsiniz?" (E13, eLİ, A)

"Şu an çok da aman aman bir mükemmel eğitim alıyor muyuz? Hayır. Ama orada ya bazen şey diyorum evde ipad oynayacağına orada iki tane şey öğrense faydalı ama gerçekten bazen çok güzel şeyler öğrendiklerinin farkındayım." (E14, eLİ, A)

"Tabii o yerlerde merkezlerde eğitim programı gerçekten buna hizmet ediyor mu tartışılır, bu da ayrı bir konu … (O eğitimlere gidince) Direkt işte böbürlenerek aaa şöyle olacak böyle olacak deyip gidiyoruz. Bu sefer de netice alamıyoruz … Gerçi bunu bilen var mı da bize söylesin? Hep toplumda şu var: Türkiye'de üstün zekalılara göre okul yok. Yani Türkiye'de üstün zekalılara göre okul yok değil. Bunun sistemini bilen yok. Okul var, mekân var, materyal var, imkân var. Her türlü maddi imkân var ama bunu nasıl sunduğumuzu bilmediğimiz için hiç kimsenin bununla ilgili tam net bir tavrı yok. Şu yapılırsa bu olur, bu yapılırsa çözüm alınır diyen yok bize. Yani hepsi havada kalan şeyler. Ne yapılacağını değil ne olduğunu söyleyip anne-babaları bu bilgiyle canavarlaştırıp çocukların üstüne salıyorlar. Sonra kendimizi tatmin etmek için çocuğu koştur dur artık oradan oraya. Ne yapılması gerekiyor bilmeden herkes kendi anlayışına göre yıpratıyor çocuğunu." (E10, NGG, A)

"Çünkü gerçekten üstün zekalı diye tanımlanan gruba ait Türkiye'de çok doğru ve düzenli ve düzgün anlamlı manidar bir şey yapıldığını düşünmüyorum." (E6, eSİZ, A)

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynleden bazıları, üstün zekâlılığın popülerliğinin artmasından dolayı talep oluştuğunu ve meselenin bu talebe arz oluşturmak için ticarileştiğini ifade etmektedir. Bunun bir kanıtı olarak üstün zekâlılarla diğer yetenek gruplarını okulun aynı sınıfta toplamış olması gösterilmektedir. Bu kaliteyi düşürüyor ve eğitimi hedefinden saptırıyor olsa da uygulanıyor olması ebeveynde tatminsizlik yaratmaktadır. Etiketli çocuğun ebeveyni, sınıf mevcudunun az olması, tam gün eğitim verilmesi gibi her özel okulda olan niteliklerin bu sınıflara özgü olduğunu düşünerek bir avantaj olarak saymaktadır. Bu, bir telafi mekanizması olarak düşünülebilir.

"Amaç ne olabilir tam olarak açıkçası bilmiyorum ama ben önce biraz ticari olarak olduğunu düşündüm çünkü yeni jenerasyon annelerin hepsi çocuklarının üstün zekalı olduğunu düşünüyor. Dolayısıyla hani bu buradan biraz ticarete aktarıp bunu kullanmak olabilir diye düşündüm. Biz de o yüzden hani gönderelim mi göndermeyelim mi diye düşündük. Çünkü O. Koleji çok bildiğimiz düşündüğümüz bir okul değildi ama o dönemde çevremde bir tane sanırım D. Koleji'nin bir

kampüsü ile bir de A. Koleji diye bir okulun hani bir üstün zekalılar vardı dendi. D. Koleji'ni nedense hiç düşünmüyordum ama büyük konuştum gönderdim A. Koleji maddi olarak bize uymadı, gönderemedik. Daha çok üstün zekalılar demeyeyim aslında biraz kendini üstün yetenekliler de çoktu matematik alanında mesela benim oğlum daha çok akademik ama çok güzel resim yapan çok güzel işte müzikle ilgili beste yapıp çalan arkadaşları da vardı aynı sınıfta. Aslında bence tam olarak şeye hizmet etmiyordu amaca. Ya nasıl amaca? Çünkü üstün yeteneklide müziği veya resmi iyi olan bir çocuğun akademik başarısı bir tık daha geriden geliyordu ve o zaman bizimkilerin yanında biraz şey ama 13 kişilik bir sınıfta 5-6 kişi akademik olarak. Ama bu arada bu sınıfların biraz ticari olduğunu düşünüyorum. Eğer gerçekten çünkü üstünlere yönelik bir sınıf olsaydı konuşmamızın başında bahsettiğim şey oldu. 13 kişiden atıyorum 5-6'sı akademik diğeri işte müzikte de var resimde de vardı, yüzmede de vardı. Şimdi resimde çok başarılı olan bir çocuğun akademik başarısı çok abartı iyi olmayabilir. Matematik alanında iyi olmayabilir fen alanında iyi olmayabilir ya da tam tersi matematik alanında iyi olan oğlumun müzikten yani bir nota çalarsa iyi diyordum. Dolayısıyla bunlar hepsi bir arada olamaz zaten. Üstün oldukları bir dal belki maksimum 2 dal vardır. Dolayısıyla böyle bir karışık karma sınıftı ama dediğim gibi bizim öğretmenimizin az kontenjan, sınıf mevcudumuzun olması nedeniyle bir de tabii ki gün içinde sabahtan öğlene, öğlenden akşama değil de gün boyu süren bir eğitim olması nedeniyle o konuda doyurdu. Ama genelde zaten bu yönde bir parasal anlam olmasa gerçekten bu amaca hizmet etmiş olsaydı bence hani ilgi alanlarına göre de ayrılmış olması gerekiyordu branşlaşılması gerekiyordu yani diye düşünüyorum." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, okullarda normal gelişim gösteren çocuklar için hazırlanmış standart bir müfredat olduğunu; tanı almış üstün zekâlı çocukların ise daha farklı öğrenme ihtiyaçlarına sahip olduğu için standart dışı, kendi özelliklerine özgü, farklılaştırılmış eğitim programlarına ihtiyaç duyduğunu düşünmektedirler. Bu algı, ebeveynlerde ayrıştırılmış müfredat, ayrıştırılmış eğitim beklentisinin başlangıcıdır. Her zekâ profilinin kendine özgü öğrenme ihtiyaçları olması değil sadece üstün zekâ tanısı almış çocukların bu ihtiyacının görülmesi, %96'lık bir kesimin standart eğitim almasının normal karşılanması söz konusudur. Bu algının, çeşitli bilimsel ve popüler kaynaklardan edinilen bilgilere dayanmakta olduğu düşünülmektedir. Bu algı aracılığıyla eğitimin sektörleşmesi mümkün kılınmaktadır.

"Şimdi eğitim dediğimiz şey çok genel anlamda normal popülasyonun ortalaması için mecburen öyle bir sistem oluşturuluyor. Ama tabii bu çocuklar onların dışında ihtiyaçları olan öğrenme ihtiyaçları olan çocuklar. Bu anlamda özel eğitim almalarına ihtiyaçları var. İhtiyaç yani bu." (E13, eLİ, A)

"Herkes artık bu durumu yani biz ilk 1'e başladığımızda bizde böyle bir sosyal baskı vardı açıkçası. Hani bu çocuğu doğru yerlerde okumasını sağlayın, doğru eğitim almasını sağlayın … Çocukla zaten ilgilenemiyoruz. Hiç değilse doğru ellere teslim edelim. Hani gitmesi gereken bir kurs bir yer merkez varsa ona en azından başlatalım. O da kendi yolunu bulur. Zaten iyi bu konuda. Kendisi alır yürür gider diye düşünüyorduk eşimle ikimiz … Zekâ testi yaptırdık, sonucunu bize söylediler. Ondan sonra okul aramaya başladık. Buraya okula geldik işte. Hangi okula başlayalım diye araştırdık. Bu çocuğu iyi bir okula götürelim, çocuk üniversitesine götürelim, öyle bir şeylere yeltenelim dedik. Ondan sonra okul araştırmasını yaptığımızda bu tür çocukların gittiği tam olarak da bu çocukların okula gittiği bir Kadıköy'de bir yer, bir de işte Pendik Şile sularında bir yer bulduk … Ama yine de kendi gibi olan çocukların olduğu bir yere şey olsun dedik." (E15, eLİ, A)

Üstün zekâlılara özgü eğitimin yöntemi açısından ayrıştırma ile yapılmasını ebeveynlerden bazıları eleştirmektedir. Bu ebeveynler, çocuk toplumda nasıl karma bir kitleyle bir arada olacaksa okul döneminde de ayrıştırılmadan eğitim almalı görüşündedir. Bazılar ise çocuklarını ayrıştırılmış

sınıflarda okutmayı tercih etmektedir. Bazı özel okullarda üstün zekâlılara özgü eğitim verilen ayrı sınıflar bulunmaktadır. Bu sınıflara sadece zekâ seviyesi değil zekâ belirtisi olarak kabul edilen birtakım kriterlere göre öğrenci kabul edilmektedir.

> *"Şimdi ben çok çalışanlarla üstün zekalıların aynı okullarda olması meselesini onu da çok araştırdım. Yani mesela şeyde ilkokulda yine dediğim gibi bir okulun özel bu çocuklar için açtığı iki tane sınıfı vardı ve mesela oraya filan sokmayı düşündük Ö.'yü. Ama sonra Almanya'da yaşayan bir akrabamızdan şeyi öğrendim orada bu konuyla ilgili çok denemeler yapılmış ve sonunda denmiş ki hayır bu çocuklar ileride nasıl hayatın içerisinde her zekâ grubuyla beraber yaşayacaksa şimdiden okullarda da bunu bu şekilde karma eğitimle devam etmeleri daha sağlıklı diye bir sonuca varıldığını öğrenmiştim. Dolayısıyla ondan itibaren ben birazcık orada bıraktım işe … Çünkü gerçekten de işte belki bizlere de test yapılsaydı. Bizler için de dedeler için de dediğim gibi bir şeyler aynı çıkacaktı. Ama ne olacak? Gene siz hayatın içerisinde farklı zekâ, farklı kültür, farklı sosyal durumlardaki kişilerle karşılaşacaksınız ve onlarla yaşayacaksınız. Yani onlarla yaşarken de onları küçümseyerek tüm bir ömür geçmez. Ha geçtiği zaman da o size sıkıntı yaratır. Çünkü psikolojik olarak orada sıkıntı yani gerçekten ciddi hem çevreyle uyumsuzluk anlamında sıkıntı yaşarsınız hem de psikolojik olarak yaa falan (kasılma hareketi) narsistik durumlar falan gerçekleşebilir. Öyle olmaması için sonuçta her türlü zekâ grubuyla, sosyal grupla, işte çalışkan, tembel, herkesle birlikte okuması sonradan daha iyi diye bir rahatlığa eriştim kendi kafamda. Şimdi de mesela hep yokluyorum. Yani okulundan gene çok memnun olduğunu söylüyor, gene bir devlet okuluna gidiyor." (E13, eLİ, A)*

> *"Büyük oğlum 1. Sınıfa başladığında okuma yazma bilmiyordu. Hatta okuma yazma bilmeyen sınıfa vermek istediler ama o sınıf üstünler sınıfı olmadığı için veremediler. Hatta bana yaz tatilinde okuma yazma öğretebilir misiniz dediler. Ben de bunu yapmayacağımı söyledim. Çünkü benim bir harfi yanlış öğretmem onun o sürecini daha çok uzatacaktı. Eskiden çünkü bir k harfine biz "ke" diyorduk, "ke" dediğimiz zaman çocuk kar kelimesi okuyacağımızda mesela kear diye okuyor. Bu süreç uzar diye ben istemedim." (E14, eLİ, A)*

Çocuğunun ayrıştırma yoluyla eğitim almasını istemeyen ebeveynler, üstün zekâlılara özgü eğitim verilen kurumlarda çocukların "üstün" kavramıyla karşılaştıklarını, etiketli çocuğu olan ailelerde ve bu kurumlarda bu kavramın sıklıkla kullanıldığını gözlemlediklerini ifade etmektedir. Bu durumu eleştiren ebeveynler, çocuğun üstün kavramıyla karşılaşmaması gerektiği düşüncesindedir. Ancak çocuğu ayrıştırılmış eğitim alan ebeveynler, çocukların, sınıfın ayrıştırılmış olduğunu ve "üstün" kavramının kullanıldığını fark etmediklerine inanmaktadır. Her iki görüş de "üstün" kavramının çocuğa ulaşmasına karşıysa da takip ettikleri yol birbirinden farklılaşmaktadır.

> *"Bir kuruma gitmiştik bu ilk tanılandığı zaman anaokulu döneminde işte üstün zekalılar diye başlayan bir kurum ismiydi, özel bir kurum. Mesela orada ben duyuyorum çocukları üstün diye tanımlamamak lazım işte orada farklı bir kelime bulmak falan bu tarz şeyleri konuştuğum için ben sıkıntı yaşadım yönetimle. Çok net böyle bir durum böyle bir sıkıntı yaşadım. Ama evet çok dillendirmek istemedim. Onlar da tam tersi söylemekten yana oldular tabii isimlerinde de geçtiği için. Açıkça bu tutumlarını gördüm. Böyle bir durum var yani bu ailelerde ve bu ailelere hitap eden kurumlarda." (E13, eLİ, A)*

> *"Biz dediğim gibi ilkokulda aslında ne çocuklarımızın kendileri ne de diğer okuduğu sınıftaki yani diğer yan sınıftaki arkadaşları bizim sınıfımızın faklı olduğunun farkında değildi." (E14, eLİ, A)*

Etiketli ebeveynler, ayrıştırılmaya duyulan ihtiyacın imkân yetersizliğinden olduğunu düşünmektedir. Çocuğa kendi zekâ profiline uygun eğitim verilse ve çocuk bu eğitimden tatmin olacak olsa etiketlemeye, ayrıştırmaya ihtiyaç olmayacağını ifade etmişlerdir. Bu imkânın sadece özel okullarda olduğunu gözlemlemektedirler.

> *"Kardeşimin çocuklarını bir tanı sürecine sokmadılar, girilmedi. Ama şöyle söyleyeyim. Onlar ekonomik olarak daha üst düzeyde bazı okullarda okutabiliyorlar çocuklarını. Dolayısıyla orada daha yoğun zaten bir eğitim alıyorlar. Yani benim o konuda ki kendimi hep yetersiz mi bu çocuk eğitim alıyor diye hissettiğim şeyi onlar yaşamıyorlar. Tam tersi zorlanıyor okul tarafından o çocuk. Yani gerek duymadılar tanı sürecine girmeye belki. Daha fazla zorlanabileceği bir eğitim ortamında olan çocuğun üstün zekalılıkla alakalı ekstra bir eğitim programına dahil olması çok da ihtiyaç duyulan bir şey değil." (E13, eLİ, A)*

Fakat etiketli çocuğu olan ebeveynler, bir yandan buna rağmen yine de normal okuldaki yoğun eğitimin üstün zekâlılara özgü eğitimle aynı şey olamayacağını vurgulayamaktadırlar. Bir yandan da üstün zekâlılarla çok çalışarak onlarla aynı puanı alanların aynı okullara gideceğinden yani ayrıştırılmış eğitim yapılamayacağından kaygı duymaktadırlar. Prensipte ayrıştırılmış eğitime karşı bir duruş sergilese de çocuğu söz konusu olduğu zaman ebeveynler ayrıştırılmış eğitim beklentisi içinde olabilmektedir.

> *"… bütün okuduğu devlet okullarında benim çocuk çok rahat bir şekilde hani diğerleriyle arayı açıyor mesela en son aldığı bir şey sınavı işte 100 alırken öbürleri en fazla alanı arasında 80, 85, 15-20 puan uçurum gibi bir şey olabiliyor açık olabiliyor. Ve ben mesela şu an şey sınavı liseye giriş sınavı için de bir maratona başlıyorlar bazıları yedinci sınıftan. Orada hep şunu söylüyorum tamam ama bir sürü çocuk da çok çalışarak onunla eşitleyip işte onu geçme durumu da olacaktır. Onunla ilgili de ne yapabiliriz gibi bir kaygım da var açıkçası. Yani çünkü bu potansiyel zaten çok rahat belki en iyi okullara girebilecekken ama belki bazıları çok daha fazla çalışıp yapabilir onu ve bizimki yapamayabilir. Ha yapamazsa çok mu dert? Ben bunları ilkokulda çok dert ettim. Çok dert ettim anaokulundan ilkokula geçiş sürecinde. Ortaokulda da epey bir farklı farklı okul sınavlarına soktum, bursluluk sınavlarına soktum. Ama hep işte maddi sıkıntı burada bize engel oldu. Ama bir süre sonra şey demeye başladım yani benim çocuğumun kendi kaderini kendi yaratacak. Şansı neyse o olacak. Çok da fazla zorlamaya gerek yok demeye başladım. Dolayısıyla hani bu anlamda zorlanması daha fazla zorlanması herhangi bir başka okulda daha fazla zorlanması iyi olabilir ama yine de son tahlilde her şey olacağına varacak. (kahkaha)" (E13, eLİ, A)*

Ebeveynler çocukları tanı aldığında ona nerede nasıl bir eğitim vereceklerini uzun süre araştırmakta ve bunu herhangi ebeveyninkinden daha yüksek bir sorumluluk olarak algılamaktadırlar. Çocuğunu üstün zekâlılara özgü eğitime dahil etmiş ebeveynler, bundan memnun olmaktadırlar. Bu eğitimin çocuğun eğitim hayatındaki büyük bir açığı kapattığını hatta bu eğitimdeki bir bölümü bitirdiğinde devam edebileceği yine üstün zekâlılara özgü programlar istemektedirler.

> *"Biz hatta Çocuk Üniversitesi bitti, ne yapalım yani burada bırakılmasın, devam edecek bundan sonrası var mı diye bir araştırma yapmıştık. Bir yer bulmuştuk ama şey yapamadık zaman da olmadı devamı olsun gelsin yani üstüne koyalım, burada bitmesin hani 4 senelik eğitimi aldı sonrası gelsin isterdik ama imkân Türkiye'de bu kadar, şu anda yok. Ama olsun yine de çok teşekkür ederiz böyle bir imkânı sunuldu diğer çocuklarınıza olmadı ama A. H. Yararlandı." (E12, eLİ, A)*

"… ilkokul arayışına başladım. Ford Otosan'ı öğrendim … Sonra dediğim gibi Çocuk Üniversitesi neyse ki bir şekilde ulaştığımız bir kurum oldu. Yani yine de İstanbul'da olmak işte Üsküdar'da oturuyor olmak, o da bir şans çünkü benim bir arkadaşım var Bakırköy'de oturuyor. Kendi çocuğu ile de ilgili böyle bir durum var. Ama ilgili kurum yok, ücretsiz yok. Hep konuştuk Çocuk Üniversitesi'yle daha da sonrasına dair başka neler yapılabilir bu çocuklara dair onlar da düşünüyorlar biliyorum, istiyorlar bir şeyler ama işte ülkenin gündemi, seçimler şey ne olacağı belli olmayan bir süreç oldu falan. Daha da fazla kurumlar olmalı. Yani o çok net. Çünkü tamam belki %2 filan diye söyleniyor üstün çocuk oranı genel popülasyonda ama ulaşım eğitim imkanları çok çok çok zor. Bütün çocuklara ulaşılamıyor, çok kısıtlı bir kesim ondan faydalanıyor … kurumda alınan ekstra eğitimler bizim için o açığı biraz kapattı büyük ölçüde de diyebilirim birazın biraz ötesinde kapattı diyebilirim. Biz çok memnun kaldık ve dediğim gibi bu sene mezun olduktan sonra boşluğa da düştük yani … Bizde çok somut bizim karşılayamadığımız bir açığı kapatma anlamında çok ciddi bir aslında bizim omuzlarımızda yükü bir ölçüde alan bir şey bir tarafıyla ya da dediğim gibi bizim yetemediğimiz artık ben bu kadarını yapabiliyorum bundan fazlasını o kurum yapabildi dediğim bir şey … Çocuk Üniversitesi'ne girdikten sonra gerçekten çok büyük bir ihtiyacı karşıladığını gördük." (E13, eLİ, A)

"Önce bir tabii ki sevdiklerimle bunu paylaştım ama ondan sonra gerçekten çok hızlı bir şekilde çünkü bize şey dediler O. Koleji'nde üstün zekalılarla ilgili bir sınıfımız var, gidelim mi? Hani biz bunların önce bir para tuzağı olduğunu çünkü farklı fiyat verecektik. Sonra farklı eğitim olduğunu söylediler. Ayrıştırmak doğru mu diye düşündük. Sonra bunu çocukların fark etmeyeceğini söylediler. Evet faydasını gördük. Asla pişman olmadım ama küçükte de şartlar onu gerektirmedi. Ortaokulda böyle bir eğitim devam etmiyor. Sadece ilkokulda vardı bu sınıf. Yani mecburen normal bir okula verdik. Bir de ortaokulda böyle bir eğitimin devamının olmamasından dolayı da biraz biz bir geçiş döneminde handikap yaşadık." (E14, eLİ, A)

"Çocuklarımdan biri Çocuk Üniversitesi'ne devam ediyor, birini de bu sene sınava sokmayı planlıyorum. Bakalım olursa eğer ikisi de devam edecek diye umut ediyorum." (E16, eLİ, A)

Günümüz sisteminin ortaya koyduğu manipülatif bir duygu olan ebeveynin üstün zekâ tanısı almış çocuk için normal gelişim gösteren çocuğa göre daha fazla sorumluluk hissetmesi, ebeveynin eğitime bakışını şekillendirmektedir. Üstün zekâlı çocukların eğitiminde normal gelişim gösteren bir çocukla karşılaştırıldığında ebeveynin daha iyi okul ve öğretmen için kaygı duyduğunu, daha büyük bir arayış içinde olduğunu ifade etmektedir. Buradan üstün zekâlı çocukların daha iyi bir eğitimi hak ettiğine dair bir yönelim söz konusudur.

"(Tanı almasaydı) Ben yine daha iyi okulda daha iyi öğretmende okumasını isteyecektim. Ama bununla ilgili ekstra bir kaygı yaşamayacaktım belki olay bu yani." (E13, eLİ, A)

Sektörün ebeveyne üstün zekâlı çocuğun daha iyi bir eğitime ihtiyacı olduğuyla ilgili duygusal baskısı, ebeveynin her duyduğu etkinliğe çocuğu götürmeye çalışmasına sebep olmaktadır. Üstün zekâlılığa kazandırılan değer ile tanı almış olsun ya da olmasın bütün ebeveynler bu etkinliklere yönlendirilmiş olmaktadır. Çocuklarını mahrum bırakmadıklarını, sorumluluğu yerine getirdiklerini hissettirerek ebeveynlik görevi tatmini sağlamaktadır. Çoğu ebeveyn için hassas bir konu olan ebeveynlik sorumluluğuna hitap ederek arz edilen etkinliklerde talep yaratılmaktadır. İki çocuğu da üstün zekâ tanısı almış ve üstün zekâlılara özgü eğitim programına dahil olan bir ebeveyn, çocuklarına onlara faydalı olacağını düşündüğü özel dersler aldırdığını, ekstra etkinliklere götürdüğünü anlatmıştır.

"…ama şu an ben dışarıdan çocuğuma yani büyük oğluma yaptığım artıları, doğru hamleleri, doğru adımlar, en çok da bunun düşünme becerileri yönünde olduğunu düşünüyorum, şu an 2. Sınıfa giden oğluma da şu an düşünme becerileri dersi aldırarak destek olmaya çalışıyorum. Özel ders aldırıyorum. Yani 6. Sınıftaki oğlum A.'ya özel ders değil de Düşünme Becerileri Merkezi dedikleri bir merkezdi. Bu eve gelen bir öğretmen. Sadece düşünme becerileri dersi aldırıyorum. Çünkü artık sınav sistemimizin ve hani yeni nesil sorular dediğimiz soruların biraz daha muhakeme, mantık yürütme, çok hızlı şekilde okuduğunu anlama, hızlı okuma ve hızlı okurken de okuduğunu anlamaya yönelik olduğunu düşünüyorum. Birinci çocuğumda yaptığım doğru hamleleri ikinci çocuğumda yaparak eğitimlerine katkı sağlamaya çalışıyorum. Doğru bir bilgi mi bilmiyorum ama ikisi de şu an BİLSEM öğrencisi. İkisi de genel yetenekten kazandı. Abide gördüğüm bütün ilgi, merak, dikkat süresi, oyun oynadıklarındaki zevk alanlarının hepsini küçükte de gördüğüm için hep genelde aynı yönde ilerletmeye çalışıyorum. Şu ana kadar iyiyiz bakalım hayırlısı olsun." (E14, eLİ, A)

Bu kavram ile birlikte yeni bir meslek grubu da yaratılmıştır. Ebeveynler, üstün zekâlılara özgü eğitimde üstün zekâlı çocukların eğitimi için özel olarak eğitim almış öğretmenlerin başarılı olacağını düşünmektedirler.

"…anlaşılabildiklerini hissettiler. Veya atıyorum o dönem bir şeyi hırsla yapıp pardon hırslanıp yapamadıkları zaman öğretmenimizin bence o bölüm mezunu olması ile alakalı çünkü onlar üstünler ile ilgili mezun olurken tabii ki birçok sınıfa staj yapmaya çünkü onlar bizim öğretmenimizken hala üstünler sınıfı üstün zekalılar sınıf öğretmenliğinde okuyan öğrenciler bizim sınıfa staja geliyorlardı yani onlar zaten kimlerle çalıştıklarının kimleri gördüklerinin farkındalar. Bence de zaten orada verilen o farklı eğitim neyse hangi derslerse bence bütün öğretmenlere verilmeli. Çünkü gerçekten çocuğun ruhundan anlıyorlar. Yani bir çocuk yarışmacı ruhluysa onu biraz nasıl törpüleyebilirim, bir çocuk tamamen koyvermişse onu biraz ortama nasıl sağlayabilirim biraz daha nasıl yarışmacı yapabilirim, ya da çok hırs varsa ve bu ona zarar veriyorsa hırsı iyi yönde nasıl kullanabilirim gibi hani ben okuduğu okulda farklı eğitimden çok faydalandığını düşünüyorum." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan bazı ebeveynler, çocuğunu üstün zekâlılara özgü eğitim programına dahil edemediği için üzüntü duymakta, çocuğunun ayırt edici özelliklerini kaybettiğini düşünmektedir. Standart müfredat ile eğitim yapan kurumlarda çocuğun zekâsının köreleceğine inanmaktadır. Bu durum ebeveynin üstündeki duygusal baskıyı göstermesi açısından bir hayli çarpıcıdır.

"Biz bunu desteklemedik. Bu tür çocukları 5 yaştan sonra böyle desteklemek gerekiyor. Hani Çocuk Üniversiteleri var. Bu tür çocukların gittiği yerler var açıkçası. Bunları gerçekten desteklemezsen beyindeki sinaptik bağlantılar 1-2 sene içerisinde uyurmuş ve bir daha uyanmazlarmış. Belki A. bu süreci yaşıyor bilmiyorum. Okullar da bu tür çocuklara uygun olmadığı için körelmesine destek olmuş oluyorlar tabii." (E15, eLİ, A)

Üstün zekâlılara özgü eğitimler ve programlar, genellikle büyükşehirlerde veya daha merkezî olduğu düşünülen yani pazarı olabilecek bölgelerde bulunmakta, hedef kitle düşünülerek organize edilmektedir.

"Bir de ben Hataylıyım. Hatay'da üstünler ile ilgili bir okul yok. Üstünlerle ilgili bir eğitim yok ya da böyle bir düşünme becerileri dersleri ile ilgili bir anlayış yok." (E14, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, üstün zekâlılara özgü eğitimi, çocuğunun gelecekteki mutluluğu ve burs gibi maddî ve manevî beklentilerle özdeşleştirmektedirler.

> *"Yani kendine bazı konularda eğer ki doğru bir eğitim verilirse kendini kendi alanında kendini en iyi şekilde yetiştirebileceğini ve hangi yollarda mutlu olup hangi yollarda mutlu olamayacağını veya başarılı başarısız olamayacağını kendi belirleyebilecek seviyeye gelebileceğini düşünüyorum." (E16, eLİ, A)*

> *"Bizim 5. Sınıfa geçtiğimiz sene için O. Koleji'nde yoktu ama bu sene duyduğum kadarıyla açmışlar. Ama yine de kalmazdım. Çünkü bize şey imkânı sunmadılar, biz orada dörtten ayrılıyoruz O. Koleji bize bursluluk sınavı açmadı. Biz de dedik ki hani 4 yıl boyunca zaten biz bu çocuklara ekstra ücret verdik. Ekstra farklı fiyat verdik. Benim çocuğumun bir de atıyorum yani atıyorum ya 30 bin lira vereceğime 15 bin lira niye vermeyeyim? Ben 15 bini zaten yine kendine kullanacağım. Onu cebime atıp gezmeyeceğim ki. Yine çocuğuma sağlayacağım yani. Dolayısıyla bize bir bursluluk sınavı imkânı sağlamamış olmalarından dolayı devamı da olmadığı için okulu oradan ayrıldık işte." (E14, eLİ, A)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Üstün zekâlılara özgü eğitim programlarının tanı alan çocuklar ve ebeveynlere katkısı olmaktadır. Ancak bunun yanı sıra normal gelişim gösteren ebeveynler, bu programların, üstün zekâlı çocuklar ve ebeveynlerini sömürdüğünü, üstünlük yanlılığı aşılayarak ebeveynin çocuğunu bu programlara dahil etmeye gönüllü hâle getirdiğini düşünmektedirler. Hatta bu duygunun oluşturduğu istekle ebeveynler tarafından bu programların çocukları ayrıştırması gibi olumsuzluklarının görmezden gelinebildiği veya göze alındığı düşünülmektedir.

> *"Ama üstün zekanın da insanlara katkısının yanında bu programlar ve günümüzde üstün zekayı sömürmek için o çocukların kibirli hâle getirilme riskini, zararının da olduğunu bilmek, bu açıdan gelişimlerinin dikkate alınmadığını bilmek gerçekten insanı etkiliyor ve anne-babayı da kolay ele geçiriyor bu tarafı es geçerek davranmak." (E10, NGG, A)*

> *"… anne-babalar kendilerinin "benim çocuğum da o programa dahil olabildi, diğerlerinden iyi" diye hissedebilmek için çocuğu ayrıştırmayı göze alıyor ama bu gelecekte böyle bir insan olup sevilmemesine sebep olacak, bilmiyor, göremiyor." (E9, NGG, B)*

Küresel medeniyetin 21. Yüzyıl sistemi, pek çok konuya olduğu gibi çeşitli ve geniş kitlelere hitap eden eğitim konusuna da müdahalede bulunmaktadır. Üstün zekâlılara özgü eğitim anlayışı ve bunun ebeveyndeki yansıması da küresel medeniyetin kurduğu düzenin bir ürünüdür. Bu doğrultuda eğitimin niteliği ebeveynler tarafından yoğun olarak tartışılan konulardan biridir. Her üç etiket grubundaki ebeveyn de ülkemizde üstün zekâlılara özgü eğitimi tatmin edici bulmamaktadır. Fakat etiket gruplarına göre tatmin edici bulmama sebepleri birbirinden farklılaşmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, imkânların yetersizliğinden bahsederken diğer iki gruptaki ebeveynler içeriğin ve yöntemin yetersizliğine vurgu yapmaktadırlar. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, normal gelişim gösteren çocuklar için standart müfredatın yeterli olacağını ancak kendi çocuklarının daha fazlasına ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Bunu için bazıları ayrıştırılmış eğitimi savunurken bazıları

ayrıştırmayı mümkün kılacak eğitim yöntemlerini eleştirmekte, çocuğa "üstün" yakıştırmasından uzak durulması gerektiğini düşünmektedir. Normal gelişim gösteren bir çocuk için hissedilmesi gerekenden daha fazla sorumluluk hissetmeleri gerektiğini düşünmekte ve buna uygun hareket etmeye çalışmaktadırlar. Bunun piyasa için arza talep yaratma hareketi olması kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bu fikri destekleyen bulgular tespit edilmiştir. Ebeveynlerin, görevini tam yapma tatmini için çocuğunu pek çok etkinliğe götürdüğünü ifade etmesi, bursluluk sınavları ile geleceğinin inşa edildiğinin düşünülmesi, üstün zekâlılara özgü eğitime katılmanın bir mecburiyet olarak görülmeye başlaması, bu eğitimlerin daha fazla talep göreceği merkezlerin açılması gibi bulgular buna örnek teşkil edebilir.

b. Üstün zekâ eğitimi hakkında araştırma-bilgi kirliliği/karmaşası

'Üstün zekâ eğitimi hakkında araştırma-bilgi kirliliği/karmaşası' kodu, çocuğu tanı aldıktan sonra ebeveynin konu hakkında eğitim araştırması yapması, bilgi kaynağı olarak diğer ebeveynlere başvurması, üstün zekâ konusunda bilgi kirliliğine maruz kalınması ve bilgi karmaşası yaşanması bağlamlarında ele alınmaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Tanı alındıktan sonra takip edilen silsilede gurur ve kaygıdan sonra harekete geçmek yani araştırma yapmak olmaktadır. Tanıdıklar arasında bulunan psikoloji uzmanlarına, öğretmenlere danışmak katılımcıların anlattığı bir davranış olmuştur. Ayrıca ebeveynlerin "damdan düşenin hâlini damdan düşen anlar" atasözünde olduğu gibi bunu yaşayan diğer ebeveynlerden bilgi almak istediği görülmektedir.

> *"Ama genelde dediğim gibi önce bir sevin, gurur duy, söyle sonra ne yapabilirim öğretmen, eğitim çevresi ile ilgili görüştüm … Sonra fikrine çok çok çok saygı duyduğum İskenderun'da aynı dönem aynı okuldan mezun olduğumuz psikolojik danışmanlık ve rehberlik yapan özel okullarda bir arkadaşım var P. Diye, kulakları çınlasın canım benim, ona sordum ne yapabiliriz ne edebiliriz diye. Ondan sonra da birkaç öğretmen yine arkadaşımla görüştüm sonra BİLSEM'lerde öğretmenlik yapan arkadaşımın kayınvalidesi işte onu aradım. Onunla birlikte hatta hemen o hanıma gittik. İşte o bana birkaç bağlantı adı verdi. Üstün annesi velisi olan onlarla görüştüm." (E14, eLİ, A)*

Ebeveynler, çevredeki ebeveynlere hem danışman hem rol model olabilmektedir. Çevresindeki ebeveyne danışarak hareket etmek yaygın bir davranış şekli olarak gözlenmekte ve diğer ebeveynlerin yaşantısında olan, çocuklarına uyguladıkları şeyler diğer ebeveynlere bir örnek hükmünde takip edilmektedir. Üstün zekâ etiketi almış çocuğu olan ebeveynin bulunduğu toplulukta bir otorite olarak algılanması ve ona danışılması da üstün zekâlı çocuğu vâr edenin ebeveyn olduğuna bir atıf içermektedir. Üstün zekâlı çocuğa sahip olmak toplumda istenen bir durumdur ve

buna sahip olmak bir ebeveynlik başarısıdır. Bu başarıya erişmek için onun gittiği yoldan gitmek, tavsiyelerine uymak önemlidir.

> *"Dolayısıyla yani benim diğer arkadaşlarımdan farklı olarak birçok konuda daha fazla bilgiye sahip olmam, yönlendirmem, bir şey olduğu zaman aa bana buna danışabilirim, hani şunu kullanabilirim, şununla görüşebilirim gibi hani birçok konuda daha fazla bilgim olduğunu fark ettim. Onlar da benden genelde tecrübelerime elimden geldiği kadar yararlanmaya çalışıyorlar." (E14, eLİ, A)*

> *"Yani zaten onu insan öyle bir zekâ testi olarak değil de bir şeyler yapmak gerek filan diye kendimizce konuşuyorduk. Çünkü eşimin arkadaşlarında mesela 3-6 yaş arasında hafız olan çocuklar var. Ondan sonra 3-6 yaş arasında okula giden böyle şey anaokulları var. O anaokullarında birkaç tane dil bilen arkadaşlar var." (E15, eLİ, A)*

Ebeveynin algısında, çocuk etiketlendikten sonra ihtiyaçları artmaktadır. Ona verilmesi gereken eğitimin sağlanması için ekstra etkinlikler, eğitimler, kurslar araştırmak sıklıkla görülen bir davranış biçimidir.

> *"… gerçekten şimdi çocuklarımla ilgili tabii ki işin içine girdiğim zaman birçok zaman önce bilmediğim, tecrübesiz olduğum, cahil olduğum, ilgi alanlarımızın dışında olan konularda tabii ki anne baba olarak çok araştırdık, çok doyurmaya çalıştık onların ruhlarını." (E14, eLİ, A)*

Bir bilginin öğrenildikten sonra yeniden yorumlanarak yeni formuyla gerçekliğine inanıp yaymak bilgi kirliliğine sebep olabilir. Ayrıca bilimsel bilgiyi bilmek ile inanmak ve ona göre organize olmak birbirinden farklıdır. Bu durum üstün zekâlılık hakkında ebeveynlerin kulaktan dolma bilgiler veya öğrenilen bilginin zihinde yeniden inşa edilerek yeni formuna inanılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda popüler olan konularda bilgi kirliliği ve bilgi karmaşası yaşanabilir. Bu durum ebeveynlerde de görülmektedir.

> *"Bu tür çocukları 5 yaştan sonra böyle desteklemek gerekiyor … Bunları gerçekten desteklemezsen beyindeki sinaptik bağlantılar 1-2 sene içerisinde uyurmuş ve bir daha uyanmazlarmış … Okullar da bu tür çocuklara uygun olmadığı için körelmesine destek olmuş oluyorlar tabii." (E15, eLİ, A)*

> *"Aslında okuduğum her şeyde üstünlerin illa akademik başarısını çok iyi olması gerekmediği hatta birçoğunun çok da kötü olduğu ile ilgili okuduğum şeyler var ama yine de bu beni çok kabul edebileceğim bir durum değil." (E14, eLİ, A)*

> *"Bence hiçbir davranışla anlaşılamaz çünkü dediğim gibi duygusal zekâ var. Yanlış bilmiyorsam mental zekâ dediğimiz bir zekâ var." (E16, eLİ, A)*

İnsanların eline geçme ihtimali yüksek olan popüler yayınlarda bulunan, zekâ testi gibi bulmacalar bilgi kirliliğine sebep olabilir ve dolayısıyla ebeveynler ile çocukların duygularını şekillendirebilir.

Burada E16, bu tip yayınlardaki testleri çocuğuyla beraber uygulamaktan ve "kendilerini sınamaktan" zevk aldığını belirtmiştir.

> *"Sadece biz kendi aramızda sevdiğimiz için hani oturup aa gel hadi şu şeyleri yapalım hani testleri yapalım, doğru bildik mi bilmedik mi hani kendimizi sınama maksatlı yaptığımız oldu." (E16, eLİ, A)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, yeterli ve sağlam bilgi kaynağına ulaşmanın zorluğundan, yaygın olanın bilgi kirliliği olduğundan bahsetmektedir.

> *"…hiç kimsenin bununla ilgili tam net bir tavrı yok. Şu yapılırsa bu olur, bu yapılırsa çözüm alınır diyen yok bize. Yani hepsi havada kalan şeyler." (E10, NGG, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli ebeveynlerin çocuğu tanı aldıktan sonra ilk hissettiği duygu, gurur, sonra da kaygı olmaktadır. Bu ilk duygu yoğunluğunu atlattıktan sonra üstün zekâlı bir çocuk için yapılması gerekenleri çevresindeki uzmanlara, öğretmenlere, aynı durumda olan ebeveynlere sorarak araştırma yapar. Diğer ebeveynlerin davranışlarını rol model alarak çocuğuna hedefler belirler. Bu araştırmada üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynler, bir başarıya sahip olarak algılandığı için ebeveynlik otoritesi kabul edilir ve ona danışılır. Başarı emek verilerek elde edilen bir eserdir. Üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olmak bir başarı olarak algılanıyorsa burada ebeveynin diğer ebeveynler tarafından üstün zekânın kaynağı olarak algılandığı söylenebilir. Etiketli ebeveynler ekstra etkinlik, eğitim gibi faaliyetler araştırırlar ki çocuklarının buna normal gelişim gösteren çocuklardan daha çok ihtiyaç duyduğunu düşünürler. Buna sektör tarafından inandırılmaktadırlar. Etiketli ebeveynler yaptıkları araştırmaların sonucunda bilgi kirliliği ve bilgi karmaşasıyla da karşılaşabilirler. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin de gözlemleri bu yöndedir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler ise bu konu hakkında herhangi görüş bildirmemiştir.

c. Üstün zekâlılara özgü eğitimden beklentiler-kazanımlar

'Üstün zekâlılara özgü eğitim' temasında bahsedilen kodlardan biri 'üstün zekâlılara özgü eğitimden beklentiler-kazanımlar' olmuştur. Bu kodda üstün zekâlılara özgü eğitimi ebeveynlerin nasıl anlamlandırdığı, ondan neler beklediği ve muhtemel kazanımları incelenmektedir. Bir başka deyişle ebeveynlerin hangi alanlarda çocukları için desteğe ihtiyaç duyduğu ve üstün zekâlılara özgü eğitim programlarını ebeveynlerin tercih etme sebepleri bu kategoride görülebilir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, üstün zekâlılara özgü eğitim programlarından çocuklarının başarılarını artırmasını beklemektedirler. Çocukların vaktini boşa harcamayıp orada değerlendirmesini, programın bir avantajı ve programa çocuklarını gönderme sebebi olarak görmektedirler.

> *"… en azından o da vaktini boş geçirmek yerine en azından biraz daha onu da tatmin eder. Bazı konularda daha başarılı olma imkânı da olur." (E16, eLİ, A)*

> *"Ama orada ya bazen şey diyorum evde ipad oynayacağına orada iki tane şey öğrense faydalı ama gerçekten bazen çok güzel şeyler öğrendiklerinin farkındayım. Üstüne bir şey koyduklarının farkındayım." (E14, eLİ, A)*

Çocuğu etiketli olan ebeveynlere göre bu programlarda standart eğitim programlarından farklı, daha kaliteli bir eğitim verilmektedir. Ebeveynler, bu programlardan çocukların iyi bir eğitim almasını, kendini geliştirebilmesini beklemektedirler.

> *"Giden bir tane arkadaşım var. Hani burada robotik oyunlar var, işte matematikle işte özellikle laboratuvar çalışmaları ile ilgisi olan çocukların ilgi alanlarına göre hani çocukları destekliyorlarmış. Zekâ oyunları ile destekliyorlar. Bunları biliyorum. Normal eğitim sürecinden daha farklı bir süreç işliyor orada." (E15, eLİ, A)*

> *"Bu aramadan sonra çocuğumun üstün zekalıdan daha ziyade yani çocuğumun en azından kendini geliştirebileceğini düşündüm." (E16, eLİ, A)*

Etiketli çocukların ebeveynleri açısından bu eğitim programlarından beklenti, sosyal denkliktir yani çocukların sosyal açıdan kendileriyle yakın zekâ seviyesine sahip çocuklarla aynı ortamda bulunmasıdır. Böylece çocuğun daha rahat sosyalleşeceğini, arkadaşlarının onu anlayabileceğini, yakın özelliklere sahip olacakları düşünülmektedir. Bu programlardaki çocukların birbirini daha rahat anlayacağını düşünmek, diğer çocukların üstün zekâlıları anlayamayacağını düşündüklerine dair bir örtük anlam taşımaktadır. Bu düşüncenin, ebeveynlerin diğer kodlarda ortaya koydukları, ayrıştırmanın çocukların gelecekte sosyal hayatını tehlikeye atmasına dair, düşünceleriyle arasında çelişkiler barındırması dikkat çekicidir.

> *"…Oğlum açısından da hep şey soruyorduk biz ona yani hani üniversitedekiyle normal şey hayatında üniversitedekini daha böyle dolu dolu daha iyi anlaşıyor oradaki çocuklarla diye tanımlıyordu. Yani oradaki çocuklarla onlar benim söylediğimi daha iyi anlıyor, daha rahat aynı dili konuşmak diye tanımlıyordu. Hiçbir zaman böyle işte ya gitmeyelim falan deyip de gitmedi, hep gidip çok zevk alıyordu. Her çıkışta bize anlatıyordu bugün şu oldu bu oldu hep anlattı hep çok dolu dolu hep orada yaşadılar o süreci … Bir beyin fırtınası lafımız vardır ya Çocuk Üniversitesi'nde daha o rahattı belki. Ya da işte şimdiki öğretmenlerinden birisi onu söyledi ve din öğretmeni bunu söyleyen. Benim çok ilgimi çekti çok da hoşuma gitti. Dedi ki ben bu sınıfta dedi*

çok sorgulayıcı çocuklar görüyorum ve bu sınıfa çok büyük bir istekle geliyorum. Onlarla çok güzel tartışmalarımız oluyor. Bence bu önemli değerli bir şey. Diğerleriyle dediğim gibi sorgulayıcı bakan diğer beyinlerle birlikte siz de beyin olarak kendinizi daha zorlayıp siz de daha fazla şeyler düşünüp daha soru işaretleri ile birçok şeyi araştırıp merak edip üretkenliğinizi artırabiliyorsunuz. Ortam o anlamda güzel olurdu. Ya da oluyor belki somut olarak şu an (kahkaha)." (E13, eLİ, A)

"Bir de benim herhalde çevremdeki bütün arkadaşlar öyle. Üstünler sınıfından geldiğimiz için genelde bizim arkadaş çevremiz de biraz öyle. Hep aynı dili konuşuyorlar. Hatta ben ne konuştuklarını anlamıyorum. Hani oyun içinden olsun belgesel veya Star Wars filminden bir karakterden veya Harry Potter'dan falan o kadar enteresan ilgi alanları beraber çocuklarla bir aradalar ki. Onların dilinden ben anlayamıyorum. Bazen hani ben mi farklı dünyadayım falan diyorum. Genelde ortamlarımız o şekilde çocuklar. BİLSEM'den keza arkadaşları var … Kendiyle aynı arkadaşlıklar aynı insanlarla arkadaşlık ettikleri için bazen muhabbetlerinin bile farklı olduğunun farkındayım." (E14, eLİ, A)

"Yakın çevremizde bir okul bulalım. Ama yine de kendi gibi olan çocukların olduğu bir yere şey olsun dedik." (E15, eLİ, A)

Ebeveynler çocukları için olduğu kadar kendi açılarından da sosyal denklik arayışı içindedirler. Üstün zekâlılara özgü olmayan eğitim kurumlarında, kendisi için sosyal denkliği olan kişiler bulamadığını anlatan E13, zaman zaman o eğitim kurumlarındaki velileri küçümseyebilmekte ve bunu fark edip kendini durdurmaktadır.

"Yani bana kalırsa mesela ben birazcık daha hani keşke daha farklı bir profil olsa diye yaklaştım. Yani bana göre gittiği okulda daha aileler sorgulayıcı bir profil olsa benim için daha güzel olurdu. Nasıl tarif etmeliyim onu? Çok cahil insanlar var. Açık açık söyleyeyim şimdi. Çok açık net kelimeyi de koyalım yani. Gerçekten çok cahil olduğunu gördüğünüz insanlarla bir arada çocuklar okuyor. Öyle olmamasını dilerdim ama şimdi burada da mesela şey kriter değil aslında bazı şeyler çok cilalanmış olabiliyor. Yani hani bakıyorsunuz belki özel bir okul falan filan çok dışarıdan şey görünebilir ama aslında onların da sıyırdığınız zaman makyajları onların da o kadar bazen cahil olduklarını görebiliyorsunuz ki. İşte ne bileyim çok parayla sanki kendini var eden insanlar olabiliyor mesela hani o buradaki mesela gerçekten cahil olan kişi belki oradan daha iyi konumda. Çünkü orada hem bunu görebilir, elimde imkân var ama hem de göremiyor. Burada belki imkânı olmadığı için zaten o cehaleti yaşıyor. Doğalı o, onun gerçeği o olduğu için. Ama diğer tarafta o çok bilmiyorum ülkenin genel anlamda birazcık da sosyoloji falan böyle okuyunca insan çok daha başka türlü bakıyor. Yani çok yozlaşmış olabiliyor. Çok tatsız bir yere doğru giden bir kitle var. Hani onlarla birlikte olmasındansa dediğim gibi gerçekten cahilse de cahil yani onlarla olsun. Bir de hani her cahilin içerisinde diye bir başka yaklaşımım olduğu için biraz küçümsediğim de oluyor. Ama sonra dönüp kendi kendime o insanlarla birazcık daha derin ilişkiye girince onlardan da öğrendiğim şeyler olduğunu görünce yani şimdi herkesten de %100 bir şey beklememek lazım." (E13, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, bu programların, çocukları sıradanlaşmaktan uzaklaştırmasını, ayrıcalıklı konumunu sürdürmesini sağlamasını beklemektedir. İş ve kariyerle ilgili basamakların başarı olarak algılandığı görülmektedir ve ebeveynler bu programlara katılmanın bu açıdan düşünüldüğünde çocuğun başarısına katkıda bulunacağını düşünmektedirler. Bu kod, üstünlük yanlılığı temasındaki ayrıcalıkla ilgili kategorilerle doğrudan ilintilidir.

"Ama A.'nın iyi olduğu şeyleri destekleselerdi hani bu çocuk şimdi çok daha iyi olurdu. Mesela matematik profesörleri ne bileyim bilim adamları ya da ne bileyim hani sporcular hepsi iyi oldukları noktalarda beslendikleri için bir yerlere gelirler. Hani çocuğun iyi olduğu noktalarda beslerlerse bir

yere taşınır. Öyle değil mi? Yani senin çocuğun bunlarda iyi ama bunlarda çok kötü demek onu ortalama bir seviyeye taşımaktır. Böyle çocukları ortalama seviyeye taşımaya gerek yok yani … Matematik için hani sen bu konularda çok iyisin. Hani onu bir tık hep zorla hep bir tık zorla bir tık zorla, ya o çocuk bir matematik profesörü olabilir, çok iyi bir makine mühendisi olabilir. ASELSAN'da çalışabilir. Yani tamam ortalama seviye çok iyidir ama bizim ülkemizin bilim adamlarına, mühendislerine, doktorlara da ihtiyacı var. Çok iyi sporculara da ihtiyaçları var … İnsanlar bir şekilde neyde iyiyse onda yarışıyor yani. Aşçılıkta bile yarışılıyor. Her şeyde yarışılıyor yani o yüzden insanların yetenekleri neyse onu ortalamaya çekmeye gerek yok. Tamam ortalama olmak hani güzel onlar da kabul görüyor … Bunu okul destekleyebilir, anne-baba destekleyebilir, devlet destekleyebilir. Bence iyi olduğunuz konuda şey yapmamız lazım biraz zorlamamız lazım, daha iyiye taşıyabilmemiz lazım." (E15, eLİ, A)

Üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında çocuklarına özel ilgi gösterildiğini belirten ebeveynler, çocuklarının bu ilgiyi sevdiğini dolayısıyla bu programı uygulayan kurumu da sevdiğini düşünmektedirler. Ebeveynlerin beklentisi ve bu programlara dair düşündükleri kazanım, çocuğun gittiği eğitim kurumunu sevmiş olması ve orada özel ilgi görüyor olmasıdır. Çocuğun gittiği eğitim programındaki öğretmenler tarafından özel ilgi görmesi, ebeveynler tarafından önemsenen bir eğitim kurumu niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Severek gitti 4 sene boyunca bir gün, Pazar günlerini tercih ettik biz, eşim götürüp getirecekti orası ters bir yer diye, hiçbir Pazar demedi ki ben bu Pazar gitmek istemiyorum. 4 sene çok severek gitti orada kendini mutlu hissetti, rahat hissetti, sevdi ortamı, kendine gösterilen ilgiyi, muameleyi sevdi." (E12, eLİ, A)

"Çünkü çok küçük yaşlarından itibaren bu çocuklar çok fazla ilgilenilmesiyle çok fazla meraklarının tatmin edilmesini bekleyen ve sürekli öğrenmeyi seven çocuklar galiba. Dolayısıyla onun anne baba olarak işte okul çevresi olarak öğretmenleri olarak ihtiyaçlarını tatmin etmek çok ciddi bir efor sarf etmeyi gerektirdi. Elimizden geldiğince yaptık yapmaya da devam ediyoruz ama kurumda alınan ekstra eğitimler bizim için o açığı biraz kapattı büyük ölçüde de diyebilirim birazın biraz ötesinde kapattı diyebilirim. Biz çok memnun kaldık …" (E13, eLİ, A)

Ebeveynler, üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında, çocuğun sosyal yönünün, iletişim becerilerinin geliştiğini, kendini özel hissettiği için bunun gerçekleşebildiğini belirterek bunlardan memnun olduğunu, kazanımların ve beklentisinin bu yönde olduğunu açıklamıştır.

"Ama daha rahat oldu sosyalleşti, tabii atletizmin de faydası oldu, Bilgi Evleri de devam ediyordu o arada. Gerçekten sosyalleşti. Kendini ifade etti … genellikle içine kapanık, kendini asla ifade etmiyor … Eve birisi geldi, amcasının hanımı diyelim yengesi. Benle konuşuyor ama eve biri geldiği anda çıtı yok. Ağzını bıçak açmıyor. Diyorlardı ki bu çocuğun dili var mı? … ben de üzülüyordum hani yani niye? Hiç kim geldiyse yakın bile olsa o gidene kadar asla konuşmuyordu. İçine kapanık. İlkokul öğretmeniyle ben iletişim kurmaya çalıştım. Hocam konuşuyor mu sınıfta hani parmak kaldırıp bir şey soruyor mu söylüyor mu? Evet diyordu çok rahat ifade ediyor kendini okulda yani öyle ortamda ama evde birisi geldiği anda hiç konuşmuyordu. Hiç konuşmazdı. Sonra bu ikinci sınıfa giderken başladı zaten Çocuk Üniversitesi'ne. O ortamda falan hocalar ile de görüştük çok rahat kendini ifade ediyor her bakımdan hiç kitap okumamasına rağmen çok kitap okuyor gibi dediler bilgi dağarcığı çok falan. Öyle bir ortamda kendini rahat hissetmiş mesela tiyatro gibi dersleri vardı onların. Özeldi yani çok memnunlardı kendini demek o ortamda kendini rahat hissetti, özel hissetti. İfade etmiş çok rahat kendini." (E12, eLİ, A)

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre üstün zekâlılara özgü eğitim programlarının çocuğa sunduğu kazanımlardan biri de çocuğunun çeşitli alanlarla tanışarak yeteneğini keşfetmesi ve geliştirmesidir.

> *"Bir de biz onun orada şeyi tespit ediyorlar ya çocuğun hangi yönü gelişmiş. İşte elektrik elektronik, işte matematik zekâsı var, şu alanlara yönelebilirim falan. Yani o bizi orada yönlendiriyorlardı hocalarımız. Kendini tanıdı belki de hani neleri yapabileceğim, orada mesela şey dersi vardı mühendisliğe giriş dersi, robot yapma şeyleri onlarda çok başarılıydı, çok rahat güzel yapmış." (E12, eLİ, A)*

Kendi yaş grubuna verilenden daha fazla bilgi verilmesi ebeveynin algısında üstün zekâılara özgü eğitimin kazançlarından biridir. Ebeveynin bunu anlatırken gösterdiği jest, mimik ve tepkiler bu kazanımı ona çocuğunun diğerlerinden farkını ispatlayan bir gurur yaşattığını da düşündürmektedir.

> *"Ben şöyle söyleyeyim size Çocuk Üniversitesi'nde bir önceki sene ders çıkışında çocuk bana (kahkaha) Aristo'yu anlattı. Şimdi normal bir eğitim sürecinde böyle bir şey o yaştaki bir çocuk için (kahkaha) mümkün değil." (E13, eLİ, A)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuğunu üstün zekâlılara özgü eğitim programına dahil etmek isteyen ebeveynlerle ilgili gözlemlerini paylaşmaktadır. Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, bu ebeveynlerin, söz konusu eğitim programında çocuğunun daha iyi eğitim alacağını düşündüğünü belirtmektedirler.

> *"(çocuk üniversitesinde) İyi eğitileceğini düşünüyor." (E9, NGG, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Üstün zekâlılara özgü eğitim programlarının çocuklar için kazanımları ve ebeveynlerin bu programlardan beklentileri, çocuğun başarısını artırmak, vaktini değerlendirmek, iyi eğitim alması, sosyallikte denklik arayışı, sıradanlaşmadan uzaklaştırması, özel ilgi gösterilmesi, çeşitli alanlarla tanışma, sosyalleşme gibi başlıklarda etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından açıklanmaktadır. Bu beklentiler bir yandan ebeveynlerin çocukları için ihtiyaç duydukları destek bekledikleri konulardır denilebilir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerse gözlemlerini aktarmış ve çevresindeki ebeveynlerin bu programlarda iyi eğitim verildiğini düşündüğünü belirtmiştir.

d. Üstün zekâ eğitimine katılım süreci

‘Üstün zekâ eğitimine katılım süreci’ kodunda, ebeveynin algısına göre ebeveynin yansıttığı şekliyle çocuklarını zekâ testine götürme kararından öncesi, zekâ testi süreci, sonrası ve ardından gelen eğitim sürecine başlama ele alınmaktadır. Okul seçimi ve öğretmen nitelikleri,

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Zekâ testi sonuçları, uzmanlar tarafından etiketli çocuğu olan ebeveynlerle paylaşılmaktadır. Puanla ekstra eğitimlerin kapısı açılmakta, bu süreci ebeveyn bizzat kendisi yürütmekte, takip etmektedir. Ebeveynin bu gündeminin çocuğa nasıl yansıdığı gözden kaçırılmamalı, uzmanlar tarafından incelenmelidir.

> *“RAM’daki teste biraz biz geç kalmıştık ama sonrasında Ö.’yü almak istedi üniversite yönetimi. İyi ki de öyle oldu. Çünkü dediğim gibi BİLSEM’i kaçırmıştık biz sınavlarına girmeyi ve Çocuk Üniversitesi’ne girdikten sonra gerçekten çok büyük bir ihtiyacı karşıladığını gördük … WISC-R testi yapıyorlardı. Ve o testte aldığı puanın çok yüksek olduğunu söyledi. O puanı bildirince böyle bir şey söz konusu oldu gerçekleşti.” (E13, eLİ, A)*

Tanıdan sonra çocuklarına nasıl bir eğitim vermeleri gerektiği konusunda kaygı duyan ve araştırma yapan etiketli çocuğu olan ebeveynler arasında, özel eğitim kurumunda ayrıştırılmış sınıfta üstün zekâlılara özgü eğitimi tercih edenler de olmaktadır. Bu tercih öncesinde tanıdıklarına danışmış, öğretmenin niteliklerini önemsemiştir. Öğretmenin nitelikleri her öğretmende bulunması beklenen niteliklerdir fakat sadece üstün zekâlılara özgü eğitimde böyle bir öğretmene ihtiyaç varmış algısı yaygındır. Öğretmen niteliklerinde görülen algı, farklılaştırılmış müfredatın içeriği için de geçerlidir. Muhakeme, mantık yürütme gibi her çocuğun geliştirmesi gereken özellikler sadece üstün zekâlı çocuklara özgü olarak algılanmaktadır. Bu sınıflarda öğretmenlerin üstün zekâlılar sınıf öğretmenliği bölümü mezunu olmasının ve farklılaştırılmış müfredat uygulanmasının bir avantaj olduğu fakat ayrıştırılmış sınıfta hem üstün zekâlılar hem üstün yeteneklilerin olmasının amacından sapmaya sebep olduğu düşünülmektedir. Ayrıca sınıfta burs kazananların özellikle belirtilmiş olmasından burs kazanmanın bir itibar olarak addedildiği anlaşılabilir.

> *“Sonra üstünler ile ilgili bir sınıf açıldığını, okul açıldığını duyunca gönderip göndermemek arasında kararsız kalıp birkaç tecrübesine güvendiğim insanlarla konuştuğumda kendiyle aynı şekilde düşünen, kendi farkındalıklarını ortaya koyup bu konuda ilerlemeye çalışan, meraklı, soru sormaya müsait ve öğretmen olarak da tabii bunlara cevap verebilecek potansiyelde eğitim görmüş bir insanla bir arada olduklarında kendini ileriye taşıyabileceklerini söylediler. Ben de bunun üzerine eşimle beraber karar verdik. Üstünler sınıfının olduğu bir okula gönderdik. Orada 4 yıl boyunca çok faydasını gördük. Hani diğer öğrencilerle ayrıştırmadan yemekhanesinin, işte spor alanlarının, koridorlarının, teneffüs alanların, hepsini birlikte oldukları alanda beraber ders gördüler, çalıştılar. Bizim öğretmenimiz İstanbul Üniversitesi Üstün Zekalılar Sınıf Öğretmenliği Bölümü mezunuydu. Gördüğü eğitimler arasında düşünme becerileri olduğu için bizim gördüğümüz eğitimde de zaten %50 devlet müfredatı %50 geliştirmiş farklılaştırılmış müfredat denilen işte çocuklarımızın düşünme becerilerini daha çok muhakeme mantık yürütmeyi sağlayacak olan dersler gördüler. Daha çok üstün zekalılar demeyeyim aslında biraz kendini üstün yetenekliler de çoktu matematik alanında mesela benim oğlum daha çok akademik ama çok güzel resim yapan çok güzel işte müzikle ilgili beste yapıp çalan arkadaşları da vardı aynı*

sınıfta. Aslında bence tam olarak şeye hizmet etmiyordu amaca. Ya nasıl amaca? Çünkü üstün yeteneklide müziği veya resmi iyi olan bir çocuğun akademik başarısı bir tık daha geriden geliyordu ve o zaman bizimkilerin yanında biraz şey ama 13 kişilik bir sınıfta 5-6 kişi akademik olarak. Akademik olarak derken ben biraz daha hep matematiği kastediyorum ama çocuğum o yönde olduğu için. Matematik alanında iyi olan ve birbirleriyle yarışan 5, maksimum 6 çocuk vardı. Ama şunu söyleyebilirim 2-3 tanesi hariç hepsi burslu olarak 4. Sınıf sonrasında da çok iyi yerleri kazandılar." (E14, eLİ, A)

"Elimizde bir tek O. Koleji kaldı yani çok da doyurdu mu doyurmadı mı çok aman aman bilmiyorum ama ben bizim öğretmenimizin farkından dolayı iyi olduğumuzu düşünüyorum ama bizim bir üstün zekalılar sınıfımız daha vardı. 4 şube vardı, ikisi normal ikisi üstündü. Oradaki diğer öğretmenden mesela kimse memnun kalmadı. Ayrıldılar. Bizim biraz öğretmenimizin daha özverili, başarılı, istekli, araştırmacı, genç, dinamik olmasından kaynaklı artılarımız oldu diye düşünüyorum." (E14, eLİ, A)

Çocuğunun zekâ testinden aldığı puan kendisine bildirilmiş olan ebeveynlerin üstün zekâlılara özgü eğitim programlarına çocuğunu dahil etmek için azimli bir mücadele içinde olduğu görülmektedir. Ebeveynler ve öğretmenler, çocukların bu programlara katılabilmesi için tekrar tekrar her yolu ve her alternatifi denemektedirler. Bu denemeler, hem ebeveynlerin hem de öğretmenlerin bu programlara katılımını ne kadar önemsediğini göstermektedir.

"Kızım geçen sene de BİLSEM sınavına girdi. Geçen sene kaç puan aldı tam bilmiyorum. 180 miydi öyle bir şeydi galiba ama dediğim gibi biraz da tabletten falan uzak olduğumuz için hani ay bastım gitti falan filan muhabbeti olmadığı için bu sene öğretmenimiz tekrardan 3 sene boyunca tekrar tekrar ben denettireceğim diye söyledi. Bu sene tekrardan deneyecek. Eğer ki BİLSEM'i kazanamayıp Çocuk Üniversitesi'ni kazanırsa Çocuk Üniversitesi'nde devam etmeyi planlıyoruz. Ama Çocuk Üniversitesi'ne değil de BİLSEM'i kazanırsa BİLSEM'e devam etmesinden yanayım. Ama ikisini de kazanamama ihtimali de var. O zaman da ekstradan farklı yönlerde bu Üsküdar'ın vermiş olduğu Gençlik Merkezi işte Enderun vesaire gibi yerlere de göndermeyi veya onlarla da bir denemeyi düşünüyorum açıkçası." (E16, eLİ, A)

Çocuğunun üstün zekâlı olması ebeveyn için sevindirici bir haberdir. Ebeveynler bu haberi çocuğunun kendini geliştirebilmesi için bir fırsat olarak değerlendirmektedirler. Ebeveynlerden biri bu haberi aldığındaki sevinci, eşinin uyarısıyla, kontrollü yaşamaya gayret göstermektedir.

"(Kazandığının haberi geldiğinde) Bu aramadan sonra çocuğumun üstün zekalıdan daha ziyade yani çocuğumun en azından kendini geliştirebileceğini düşündüm. "Aa tamam yaşasın süper zekaymış" falan aslında şöyle bir şey var. Bunu bir yerde de okumuştum. Üstün zekalı olmak bir avantaj değil aksine yeri geldiğinde bir dezavantaj olabilir çünkü düşük zekalı olmak da üstün zekalı olmak da özel eğitim gerektiren bir durum olduğunu bildiğim için bana hani üstün zekalı deyince "aa hadi benim çocuğum üstün zekalı" diye düşünmedim. Ama ilk duyduğumda kazandığına açıkçası sevindim şimdi yani şey değil. Çünkü en azından dediğim gibi başarı, başarı demeyeyim de evde o sıkıldım ortamından biraz daha kurtulabilmesini benim aslında planladığım için bu gerçekleştiği zaman da açıkçası sevindim. Çünkü en azından kendini geliştirebilir ve ileride kendine bir yol çizerken o yolun doğrultusunda en azından kendini geliştirmiş olarak yönlendirebilir diye düşünerek sevindim … Eşim direkt hani beni özellikle o konuda hani şey yapar mıyım diye hani "aa benim çocuğum üstün zekalı ya tamam falan filan" tarzı yapar mıyım düşüncesiyle özellikle beni direkt tembihledi hani bu çocuğa karşı objektif olacağız. Herhangi bir ekstradan bir özellik yapmayacağız … "sen üstün zekalısın, sen işte şeysin" falan tarzı bir yaklaşımda bulunmadık." (E16, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Üstün zekâ eğitimine katılım süreci etiketli çocuğu olan ebeveynler için ortak bir örüntü arz etmektedir. Çoğunlukla öğretmen yönlendirmesiyle zekâ testine gidilmiş, puan ebeveyne bildirilmiş, ebeveynin aldığı tavsiyeler ve sektörün yarattığı iklim sayesinde yoğun takibi ve azmi ile çocuğun üstün zekâlılara özgü eğitim programlarından birine mutlaka katılımı sağlanmıştır. Bu programlara katılım ile hem çocuğun hem ebeveynin ayrıcalıklı imkânlara sahip olduğu yanılgısı yaygındır. Bundan dolayı ebeveyn programa katılma konusunda ısrarcı bir profile sürüklenmektedir.

e. Katılamama üzüntüsü

'Katılamama üzüntüsü' kodu, çocuğu üstün zekâlılara özgü eğitim programlarına katılamayan ebeveynlerin veya bu programlara katılmış olsa bile muhtemel katılamama hâlinde hissedecekleri duyguyu incelemektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, empati kurarak eğer üstün zekâlılara özgü eğitim programlarına katılamasalardı hissedecekleri duygunun üzüntü olacağını ifade etmektedirler.

> *"En fazla yani bu düşünce var kafamda. Biraz önce dediğim gibi aslında eğitim alamamasına üzülürüm çünkü bu eğitim sadece üstün zekalılara veriliyor, benim çocuğum mahrum kalmış olur, bu fırsat ona sunulmamış olur, bu da beni üzer. Hani ne kadar olsa bu bence dediğim gibi her çocuğa verilmesi gereken bir eğitim. Özel eğitim alması gereken çocuklarda tam olarak hani şey olarak nasıl anlatayım psikiyatri alanında iyi olmadığım için tam olarak hangi eğitimin nasıl verilmesi gerektiğini bilmediğim için bu konuda tam bir yorum yapamam ama dediğim gibi her çocuğa kendi alanında çocukluktan itibaren başarılı olabileceği konuda ilerlemesinden yana olduğum için gidemediğine açıkçası üzülür müydüm üzülürdüm. Ama üstün zekalı olmadığı için değil gidemediği için üzülürdüm." (E16, eLİ, A)*

Kardeşlerden üstün zekâlılara özgü eğitim programlarına katılma hakkı kazananlar, kazanamayan kardeşini teselli etmektedir. Katılamayan kardeş, üstün zekâlılara özgü eğitime kazanamamış olmasından dolayı üzülmekte, eğitim programına kabul edilen kardeş de kabul edilmeyen kardeşinin yerine kendini koyarak üzüntü duyulabileceğini düşünmektedir.

> *"Sonra gittim, ikisine de yapıldı. Kızım normal çıktı, normal düzeyde. Oğlumda ise üstün zekalı çıktı. O kabul edildi. Başladık öyle. Ama kızım kabul edilmedi. Kızım kabul edilmediği için biraz üzüldü, çünkü arkadaşlarından da giden oldu kızımın." (E12, eLİ, A)*

"Yani Çocuk Üniversitesi'nde her öğrencinin giremeyeceğini bildiğinden aslında farkında mesela kardeşini de tembihliyor. Bazen bu sene sınava sokacağımızı bildiği için anne ön kayıtlar başlamış. Kardeşim bak sana bu şekilde sorular soracaklar. Bu soruları sen kendin cevapladın, ondan sonra ona göre daha sonrasında sana şey yapacaklar, eğer kazanamazsan da sakın üzülme ama kazanırsan da bak benim gibi okula gideceksin falan tarzı. Bunun bilincinde ama dediğim gibi bu aslında bir sınav gibi gösterildiğinden aslında hani aa ben sınava girdim, sınavı kazandım. Hadi gittim oraya falan tarzı bir durum oluşuyor." (E16, eLİ, A)

Ebeveynler arasında, üstün zekâlılara özgü eğitime kabul edilmek bir itibar meselesi olarak görülmektedir. Etiketli çocuğu olan E16, çevresinde çocuğu bu programlara kabul edilmemiş olan ebeveynlerin çocuklarının üstün zekâlı olmadığı görüldüğü için üzüntü duyduğunu ifade ederek bu programlar için çocukların girdiği zekâ testlerinde programa kabul edilmeyen çocuk ve ebeveynine ikincil etiketleme yapıldığını göstermektedir.

"Bazısı kazanamadı. Yani çocuklarını gene deneyen bazı veliler var. Onlar da çocuğu başarısız oldu ya başarısız demeyeyim de normal zekâ düzeyine sahip olduğundan dolayı açıkçası kendini kötü hisseden annelerle karşılaştım. Açıkçası bana biraz şey geldi, garip geldi." (E16, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocukları üstün zekâlılara özgü eğitim programına katılamasaydı bundan, bu programdan istifade edememekten dolayı üzüntü duyacağını, bazı ebeveynlerin çocuğunun ikincil etiketlemeye maruz kalmasından dolayı üzüntü duyduğunu şaşırarak gördüğünü belirtmektedir. Kardeşlerden birinin eğitim programına katılıp diğerinin katılamaması da yine üzüntü sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir şeyin yokluğundan üzüntü duyulması ve itibar kaybedildiğini hissettirmesi tam aksi düşünüldüğünde varlığında da itibar kazanıldığının düşünülmesi anlamına gelir. Etiketli ebeveynler hem kendileri hem de gözlemledikleri ebeveynler ve çocuklar için bunun bir üzüntü sebebi olduğunu belirtmektedirler. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin ise bu konuda herhangi bir görüşüne rastlanmamıştır.

f. Fırsat adaleti

'Fırsat adaleti' kodu, çıkar bakış açısıyla sadece bir zihinsel profilin değerli kabul edilerek ona imkân sağlanması ve diğer profillerin standart ve sıradan olarak görülerek kendilerine özgü eğitime, ek imkânlara sahip olamamasının yarattığı fırsat adaletsizliğini incelemektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Üstün zekâlılara özgü eğitim, fırsat adaleti çerçevesinde değerlendirildiğinde bütün çocuklar kendi zihinsel durumunda uygun, özenli eğitimi haketmektedir. Bazılarını sahip oldukları avantajlardan yararlanmak için özel imkânlarla donatıp, tıpkı Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın yarattığı bir terim olan 'Çoğunluk Dünya' mantığında olduğu gibi çoğunluğu, sistem eliyle sıradanlaştırmak adalete uygun olmayan bir düzen inşâsı sunar. Etiketli çocuğu olan bazı ebeveynler de bunun farkındadır.

> *"Hani bir yerde şöyle bir şey var aslında şu anda bence Çocuk Üniversitesi'nde verilen genel eğitimler ortaokul ve lise çağında değil bu dönemde verilse bütün çocuklara verilse daha başarılı olabileceklerine inanıyorum ki bizim öğretmenimizin yani oğlumun öğretmeninin hep söylediği bir şey var okullarda en başarılı yani şu an dünya çapında en başarılı olan ülke Finlandiya ve Finlandiya'nın en başarılı olmasının sebeplerinden biri çocukların genel anlamda çok fazla ders ödev yerine başarıları hangi yönde bunları tespit ederek o yolu ilerlemelerini sağlamak olduğundan bu şekilde düşünüyorum. Velilerden de açıkçası bu şekilde olduğu zaman bir yerde haklı olduklarını düşünüyorum. Çünkü ister istemez hani mesela benim çocuğum bilgisayar eğitimi alırken, yazılım kodlama eğitimi alırken onlar orta sonda lisede bu tarz yerlerde aldıkları zaman bazı çocuklar belki ömrü hayatı boyunca hiç alamayacaklar. Bir de öyle bir durum var. O yüzden bu da açıkçası bazen bana bir soru işareti yaratıyor." (E16, eLİ, A)*

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

2.3.5.3.2.Teşvik Eden Kaynaklar

'Üstün zekâ piyasası/sektörü' üst temasının bir teması olan 'teşvik eden kaynaklar', ebeveynleri çocuğunun zekâsını merkeze alan bir gündeme, etiketlemeye ve üstün zekâ piyasasına yönlendiren, buna teşvik eden kaynakları; bir başka deyişle sektörün gelişimini sağlayan unsurları incelemektedir. Ebeveynlerin deneyim, görüş ve gözlemleri doğrultusunda çocuğunun zekâsına yoğunlaşmayı teşvik etmiş, bunu gündeme almasını sağlamış olan unsurlar ele alınmaktadır. Bu temaya ait kodlu bölümler yedi kodda detaylandırılmıştır.

Tablo 2.28: Teşvik Eden Kaynaklar Temasına İlişkin Kodlardan Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Eğitim sistemi ve eğitimciler	29	25	1	3
Ebeveynler arası yönlendirme	12	8	0	4
Psikoloji uzmanları	3	3	0	0
Sosyal medya ve reklamlar	2	2	0	0
Devlet politikaları	1	0	0	1
Üstün zekâ hakkında etkinlikler	1	1	0	0
TOPLAM	48	39	1	8

Tablo 2.28'de 'üstün zekâ piyasası/sektörü' üst temasında yer alan 'teşvik eden kaynaklar' temasına ait kodlara ilişkin kodlu bölümlerin ve etiket durumuna göre grupların frekansları bulunmaktadır.

‘Teşvik eden kaynaklar’ temasında bulunan toplam 48 kodlu bölüm içinde en yoğun olarak bahsedilen kodun ‘eğitim sistemi ve eğitimciler’ olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin, çocuklarla bilişsel özellikleri çerçevesinde en fazla teşrik-i mesai içinde bulunan grubun eğitimciler olması ve onların birinci derecede ilgi alanında bulunan bir konu olması ile açıklanabilir. Bu bölümde üstün zekâ etiketi almaya teşvik eden kaynaklar üstün zekâ hakkında etkinlikler, eğitimciler, psikoloji uzmanları, devlet politikaları, sosyal medya, kitaplar bağlamlarında görüşler bulunmaktadır. En fazla kodlu bölüm yoğun bir şekilde etiketli çocuğu olan ebeveynlere aittir.

a. Eğitim sistemi ve eğitimciler

‘Teşvik eden kaynaklar’ temasında en çok bahsedilen kod ‘eğitim sistemi ve eğitimciler’ olmuştur. Bu kod, ebeveynleri etikete ve üstün zekâ piyasasına teşvik eden en büyük kaynak olan eğitimciler ve eğitim sistemini bu yönüyle incelemektedir. Konunun birinci derecede okullar ve öğretmenlerin ilgi alanına girmesi, çocuğun bilişsel özellikleriyle en çok ve yoğun olarak okul ve öğretmenin muhatap olması bunun sebeplerinden olabilir. Öğrencinin lehine bir niyetle de olsa okul ve öğretmenin çocuğu ve ebeveyni üstün zekâ piyasasının içine çektiği söylenebilir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Okulda çocuğun başarılarının çok sık ilan edilmesi, bunun pazarının oluşması eğitim sektörünün hedeflerine ulaşması için araçsallaştırılan bir olgudur. Aynı zamanda ebeveyni teşvik eden unsurlar arasında yer almaktadır. Hatta okuldaki başarılarının yanında okul dışında kazanılan başarılarının da öğretmenler tarafından ebeveynden istenmesi ve okulda ilan edilmesi de söz konusu olmaktadır. Bu yaklaşım, her ne kadar çocuğu teşvik etmek, olumlu davranışlarını pekiştirmek gibi iyi bir niyet olarak okunabilecek olsa da çocuğun bu kadar çok göz önünde bulunmasının sağlıklı bir durum olmadığı âşikârdır. Okulun, çocuk üzerinden sektörel kaygılarla reklam yapması, yadsınmaması gereken bir durumdur. Ebeveynin çocuğunun başarısından haz duyması, bununla kısa vadeli de olsa mutlu olması okulun bu yaklaşımla elde ettiği ikinci kazanımdır.

> *“Ya sürekli her okuldaki işte her hafta bu hafta satranç şampiyonu, işte bu hafta bilmem ne şampiyonu, işte bu hafta şunda şöyle işte Almanca sözlük yarışmasında 1. Oldu şampiyonu. Ben okula gidip her onları fotoğraf çektiğinde evet gurur duyuyorum … O süreçte çocuğumun zaten okuldaki başarıları olunca hani onlar bize bunu paylaşmak istediğini söylediler. Mesela matematik başarı varsa matematik öğretmeni işte bana şey dedi oğlunuzun atıyorum madalyası varsa ya da plaketi varsa getirsin. Ben de işte törende oğlunuza bunu yapayım diye. Tabii bu süreçte bu dağıldı, bizim veliler duydu öğretmenler duydu ama biraz haset yani o kıskançlıkla ilgili şeylerimiz mutlaka oldu. Çok samimi olmadıklarından, samimi olduklarımdan da çok bunu sezmedim ya da hissettirmediler, onu bilemiyorum ama öğretmenlerimiz bununla ilgili hep destek oldular.” (E14, eLİ, A)*

> *“4 yıl O. Koleji’ne gitti ilkokulda. 5. Sınıfta D. Koleji’ne gitti. Aslında ben D. Koleji’nden memnundum ama şu anda belki sizin de bildiğiniz üzere yaşanan olaylardan dolayı çok da önümüzü göremediğimiz için acaba hani başka bir okuldan burs alır mı diye büyük oğlumu sınava*

soktuğumda okul birincisi kontenjanı ile işte bize %50 verdiler sonra diğer görüşmelerimiz sayesinde çünkü A.'nın şey dışında okul başarısı dışında İstanbul Bilim Olimpiyatları il birinciliği pardon il ikinciliği, Ataşehir birinciliği. O ilk seneydi. Sonra il birinciliği aldı 2. Senesinde. Kanguru Matematik Olimpiyatları'nda her zaman ilk %10'a kaldı. 2. Basamak sınavına girdi. Bu sene Türkiye dokuzuncusu oldu ki 82 ülkede yapılan Kanguru Matematik Olimpiyatları ciddi bir organizasyon. Türkiye Teknoloji Takımı var dene-yap atölyeleri, 2. Senesinde okuyor. Oraya yine İstanbul'da yapılan sınavla çok kişi girmişti, 3. Olarak girdi. Akademik olarak başarılı bir çocuk ama tabii ki ne kadar destekleyebilirsek o kadar daha başarılı olur. Yani anaokulu artı 4 yıl 5 yıl olmak üzere O. Koleji, 1 yıl D. Koleji, şu an B.'de. Küçüğü 2 yıl O. Koleji, anaokulu 1. Sınıf D. Şimdi tekrar D. Onu da şimdi gelirken kayıt yaptırdık. Bir bursluluk okullarına birkaç yere daha görüşmeye gideceğiz inşallah." (E14, eLİ, A)

Okul, üstün zekâlılara özgü etkinliklere, yarışmalara katılmayla ilgili üstün zekâlı tanısı almış çocuklara diğer çocuklara göre daha farklı bir konum vererek esnek ve müsamahakâr davranmaktadır. Çocuğun bu tip faaliyetlerde bulunmasını ve başarı elde etmesini desteklemektedir. Bu destek önceki bulgularda bahsedildiği gibi sektörel hedeflerin bir parçası sayılabilir. Ebeveyne sağlanan ve hissettirilen özel konum, ebeveyni üstün zekâ piyasası içinde kalmaya teşvik eden unsurlar arasındadır.

"… sınavlar konusunda hemen destek olma vesaire hemen müracaat etme işte bize giriş kağıtlarını gönderme vs. bunlar oldu … Yani bazı sınavlar mecburi sınavlar değil. Okul yönlendirme yapar ya da yapmaz, okulun yönlendirmesinin mecburi olmadığı sınavlar. Ama bizim dışarıdan bildiğimiz sınavlar olduğu için hani ben gidiyorum ki müdür yardımcısına yani böyle bir sınav var okuldan başvuru yapmamız gerekiyormuş dediklerinde mutlaka bana hep destek oldular. Yani o konuda desteklerini gördüm. Çünkü üstün oldukları bildiği zaman bu çocuğu gerçekten heba etmek istemiyorlar ya da atıyorum ben şey dedim oğlum işte cumartesi günü Cağaloğlu'nda akşama kadar bir etkinlik vardı. Rahatlıkla izin alabildik." (E14, eLİ, A)

Öğretmen tutumu, çocuğun tanı almasında, ebeveynin farkındalığının sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle son yıllarda çocuğun yararı niyetiyle ebeveyni üstün zekâ piyasasının içinde olmaya teşvik eden unsurlardan biri de öğretmenlerin tutumu ve yönlendirmeleridir.

"… orada (Bilgi Evi'nde) bir hocamız vardı … o dedi ki şey var A. H.'de bir şey görüyorum ben, A. H. Üçüncü olmuştu bir de N., ikisini de bir test yaptır, Çocuk Üniversitesi'ne başvuru yap. Ben de öyle gittim. İkisini de zekâ testi yaptırmamı söyledi. Biri üstün zekâlı diğeri normal çıktı sonuçlarda." (E12, eLİ, A)

"Bu arada atlamayayım, öğretmenlerimizi anmam gerekiyor. Daha anaokulunda başladıktan 15-20 gün sonra dediler ki öğretmenleri ya hani biz çocuk ayrımı yapmak istemiyoruz öğretmen olarak ama ya o bir başka bir çocuk yani nasıl anlatalım size aslında bir zekâ testi falan mı yaptırsanız? İki öğretmeni vardı. Birisi bunu söyledi. Diğeri de dedi ki ya yaptırsanız ne olacak, bu Türkiye koşullarında daha büyük bir sorun olacak sizin için. Açıkçası ben de öyle düşünüyordum … öğretmenler fark etti ve yönlendirdi. İkincisi yine kendi çevremde o da yine öğretmendi yönlendirdi … eşimin patronunun eşi öğretmendi ve ısrarla bizi yönlendirdi. Hatta testler ücretli RAM dışında biliyorsunuz. Bir özel kurumda ücretini almadan bize test uygulattı." (E13, eLİ, A)

"Ama hep hani biz çok da farklı evet zeki diyorduk ama çok da farkının değildik. Bize hep öğretmen yönlendirmeleri sayesinde oldu. Sonra farkına varıp onları o konuda testlere soktuk. Öğretmenleri fark edip yönlendirdi, testleri okulda yapıldı … Orada (anaokulunda) ilk fark etmişlerdi öğretmenleri … BİLSEM'e gitmekle alakalı yine öğretmenleri yönlendirdi. Kaydoldular ve

kazandılar … Açıkçası o zaman çok da bunların farkında değildik ama öğretmenimizin yönlendirmesiyle farkına varmaya başladık. Ama hani az önce bile küçük oğlumun ilkokul öğretmeniyle görüştüğümde "ya A. zehir zehir beni öldürüyor" falan filan dedi. Yani hep genelde bizim öğretmen yönlendirmelerimiz oldu. Acayip dedi yani bu çocuğu hani mutlaka bursluluk falan ama … Hani A. gerçekten abisinin yolunda. Hiç boşa bir yere göndermeyin. İyi bir okula burs alıp göndermeye çalışın dedi. Gerçekten zehir gibi. Hani bizde hep öğretmen yönlendirmesi söz konusu oldu. PDR olmamasına rağmen ki bu öğretmenimiz bizim çok eski 65 yaşında bir öğretmen olmasına rağmen … Ama hep hani biz çok da farklı evet zeki diyorduk ama çok da farkının farkında değildik. Bize hep öğretmen yönlendirmeleri sayesinde oldu. Sonra farkına varıp onları o konuda testlere soktuk." (E14, eLİ, A)

"Kendi öğretmeni de zaten o anlamda çok şey yapıyordu A.'ın peşindeydi yani. Ona hani bir şeyler yapalım istiyordu. O bizi yüreklendirdi … Büyük abisi de çok iyiydi, o da çok iyiydi. Onun bağlantılarının uyuduğuna eminim yani. Onun zamanında kendi aramızda zekâ testine götürmeyi konuştuk ama götürmedik. Belki anaokulu öğretmenleri belki de etrafınızdaki insanlar o kadar çok bilinçli değildi … anaokulu öğretmenimiz çok şey yapmıyordu." (E15, eLİ, A)

Okulun PDR biriminin ebeveyni üstün zekâ piyasasına teşvik edecek yorumlarda bulunduğu ve buna benzer bilgilerin ebeveynin meseleye bakışını şekillendirdiği görülmektedir.

"Şimdi genelde konuştuğumuz öğretmenler özellikle PDR birimi ile görüştüğümüzde hani bu çocukların akıl yaşları ile zekâ yaşları arasında ciddi bir fark olduğunu, biyolojik yaşı bu çocuğun evet 7 birinin benim şu an, atıyorum 11, ama akıl yaşları birinin 9 olabilir birinin 13 olabilir mesela veya daha fazla veya daha fazla az bilemiyorum." (E14, eLİ, A)

Sektörün kapsamlı bir süreç işlettiği görülmektedir. Bu süreçte özne elbette öncelikle çocuk ve ebeveynidir. Çocuğu zekâ testine öğretmenleri yönlendirmektedir. Ardından eğer çocuk üstün zekâ tanısı alırsa okulun çocuğa farklı imkânlar ve onu elinde tutmaya çalıştığı teklifler sunduğu görülmektedir. Bunun sebebinin, çocuğun okulun reklam hânesine yazılacak başarılar kazandırma potansiyeli olduğu söylenebilir. Çocuğun zekâsının böyle bir eğitime katılmazsa köreleceği intibaı ebeveyni kaygıya sevketmekte, bu eğitim programının ebeveyne kendini özel hissettirecek imkânlar sunması ise cezbetmektedir. Bu kullanılan pazarlama teknikleri, reklam ve pazarlama alanında meta satışında sıklıkla karşılaşılan ve yaygın olarak bilinen tekniklerdir. Ayrıştırılmış sınıf uygulaması, farklılaştırılmış müfredat, çocuğun özel sınıfta okuyacak olması, üstün zekâlılar sınıf öğretmenliği bölümünden mezun olan bir öğretmenin bulunması gibi özel okulların sunduğu imkânlar, ebeveynleri bu eğitim programlarına dahil olmaya, sektörün içinde olmaya teşvik etmektedir. Bu imkânların okullar tarafından ebeveynlere, diğer çocuklardan istenen okul ücretinden daha yüksek bir ücret karşılığında sunulması hem ticârî kazanç hem de ebeveynin kendini özel hissetmesi için bir yol olarak kullanılmaktadır. Bunun ticârî olduğunu düşünseler de okulun sunduğu bahsi geçen imkânlar ebeveyne cazip gelmektedir. Üstün zekâlılara özgü eğitim programları düzenleyen kurumların adında "üstün" kelimesini bulundurarak etiketi normalleştirmesi ile üstün zekâlılara özgü eğitim veren okulların çocuklara farklı olduğunu hissettirmeyeceklerini iddia etmesi eğitim camiasında bulunan ve birbiriyle çelişen iki uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

"… bize şey dediler O. Koleji'nde üstün zekalılarla ilgili bir sınıfımız var, gidelim mi? Hani biz bunların önce bir para tuzağı olduğunu çünkü farklı fiyat verecektik. Sonra farklı eğitim olduğunu söylediler. Ayrıştırmak doğru mu diye düşündük. Sonra bunu çocukların fark etmeyeceğini söylediler. Ortaokulda böyle bir eğitim devam etmiyor. Sadece ilkokulda vardı bu sınıf. Yani mecburen normal bir okula verdik. Bir de ortaokulda böyle bir eğitimin devamının olmamasından dolayı da biraz biz bir geçiş döneminde handikap yaşadık … Sonra üstünler ile ilgili bir sınıf açıldığını, okul açıldığını duyunca gönderip göndermemek arasında kararsız kalıp birkaç tecrübesine güvendiğim insanlarla konuştuğumda kendiyle aynı şekilde düşünen, kendi farkındalıklarını ortaya koyup bu konuda ilerlemeye çalışan, meraklı, soru sormaya müsait ve öğretmen olarak da tabii bunlara cevap verebilecek potansiyelde eğitim görmüş bir insanla bir arada olduklarında kendini ileriye taşıyabileceklerini söylediler. Ben de bunun üzerine eşimle beraber karar verdik. Üstünler sınıfının olduğu bir okula gönderdik … Bizim öğretmenimiz İstanbul Üniversitesi Üstün Zekalılar Sınıf Öğretmenliği Bölümü mezunuydu. Gördüğü eğitimler arasında düşünme becerileri olduğu için bizim gördüğümüz eğitimde de zaten %50 devlet müfredatı %50 geliştirmiş farklılaştırılmış müfredat denilen işte çocuklarımızın düşünme becerilerini daha çok muhakeme mantık yürütmeyi sağlayacak olan dersler gördüler. Daha çok üstün zekalılar demeyeyim aslında biraz kendini üstün yetenekliler de çoktu matematik alanında mesela benim oğlum daha çok akademik ama çok güzel resim yapan çok güzel işte müzikle ilgili beste yapıp çalan arkadaşları da vardı aynı sınıfta. Aslında bence tam olarak şeye hizmet etmiyordu amaca." (E14, eLİ, A)

Özel okulun verdiği burs ve burs kazanmanın itibarı ebeveyni etikete ve üstün zekâ piyasasına girmeye teşvik etmektedir. Etiketli ve okul başarısı yüksek olan çocukların ebeveynlerinin okul tercihinde bursun etkili olması eğitim kurumlarını burs vermeye; burs verilmesi ise ebeveyni o eğitim kurumuna yönlendirerek aralarında birbirini besleyen döngüsel bir ilişki yaratmaktadır. Okulların burs verme amacı ise tartışmalı bir başka konuyu meydana getirmektedir. Özel okullarda "normal" sınıflar için genellikle üstün zekâ ve başarı bursu verilirken, özel okul bünyesinde üstün zekâlılara özgü eğitim programı varsa bu, ebeveynin yapması gereken ekstra bir ödeme gerektirmektedir. Okullardaki burs ve ekstra ödeme gibi iki uçta bulunan durumların her ikisi de ebeveyn için itibar yaratarak kayıt motivasyonu sağlayan ve ebeveyni üstün zekâ piyasasında tutan teşvik stratejilerindendir.

"Benim oğlum D. Koleji'nde okuyordu geçen sene. Sonra geçen sene ara sınıfta B. Koleji'ne %100 burslu geçtik. Yani herhalde B. Koleji'nde %100 burslu verdikleri pek bir öğrenci yoktur. Oğlum 6. Sınıfta; 2. Sınıfa giden bir oğlum daha var. Ona da tanı kondu ama O. Koleji'ndeki üstün zekalılar sınıfına gönderip göndermemekte kararsız kaldım… Önümüzde hangi görebileceğimiz sınavlar varsa burslulukla ilgili göndermeyi düşündüğüm ya da düşünmediğim tüm okullara göndereceğim çünkü büyük oğlumda bunu yaptık biz." (E14, eLİ, A)

"Hani bana diyorlar ki "aa sen üstünler sınıfında daha fazla mı para veriyorsun, senin çocuğunu aslında bedava almaları lazım." Aksine biz mesela O. Koleji'ne üstünler sınıfına aslında çok daha fazla para vererek belki de %50 %40 %50 daha fazla vererek çocuğumu gönderdim … Bizim 5. Sınıfa geçtiğimiz sene için O. Koleji'nde yoktu ama bu sene duyduğum kadarıyla açmışlar. Ama yine de kalmazdım. Çünkü bize şey imkânı sunmadılar, biz orada dörtten ayrılıyoruz O. Koleji bize bursluluk sınavı açmadı. Biz de dedik ki hani 4 yıl boyunca zaten biz bu çocuklara ekstra ücret verdik. Benim çocuğumun bir de atıyorum yani atıyorum ya 30 bin lira vereceğime 15 bin lira niye vermeyeyim?... Dolayısıyla bize bir bursluluk sınavı imkânı sağlamamış olmalarından dolayı devamı da olmadığı için okulu oradan ayrıldık işte." (E14, eLİ, A)

Bursluluk sınavları ebeveynleri sektöre bağlayan bir başka unsuru oluşturmaktadır. Bu ilginin sebeplerinden biri olarak ebeveynler, çocuklarının eksik öğrendiği konularının tespiti, sınav kaygısından arınma gibi amaçları göstermektedirler.

> *"Sınav heyecanı işte stresi olmasın diye lay lay lom girsin diye bütün sınavlara soktuk ve gerçekten hiçbirinde ne bir heyecan yaptı ne bir stres yaptı. Keza okuldaki sınavlarından da haberim bile yok. Hepsi de kendi sorumluluğunda. Gidiyor geliyor ve stres de yapmıyor. O yüzden şu an biz de küçüğe aynı yolu izleyip ne kadar çok bursluluk sınavı varsa onları kaydedip deneyeceğiz. Çünkü ben büyük oğlumda şunun fark ettim ki aslında göndermeyi düşünmediğim bir okul bile olsa ilgi alanlarından çok ilgili olmadığı alanda mesela ben fen bilgisinden çok anlamıyorum anne diyordu matematik kafası daha çok olduğu için hep fende hata yapıyorum diyordu. Hakikaten sonra 4-5 tane bursluluk sınavında fark ettik ki fen bilgisi solunum konusunda hata eksiği var ve o konuda kendisiyle daha çok çalışmalara başladık. En azından bana bunu bile verdi. Yani kaç sınava sokmuş olmanın önümde hep fen bilgisi ve fen bilgisindeki işte solunumda, hangisinde kasılıyor diyafram hangisi şey oluyor falan diye onu görmüş olduk. Şu an küçükte de öyle, onları yapacağım en azından hangisi daha zayıf hangi yönleri daha zayıf neresi desteklenmesi gerekiyor onları tespit etmek için bile (gülüyor) böyle bursluluk sınavlarına sokacağız." (E14, eLİ, A)*

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler de okulların burs politikalarını tıpkı etiketli çocuğu olan ebeveynlerin görüşlerinde analiz edildiği yönde görmektedirler. Burada tek fark etiketli ebeveynin bu durumu kendi lehine bir uygulama olarak görmeleri, etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerinse bunun bir sektör olduğu düşüncesinde olarak yorumluyor olmasıdır.

> *"Mesela zaman zaman yaz aylarında işte mesela geliyorlar işte benim çocuğum şurada test yapıldı üstün zekalı, okul bunun için ne kadar burs veriyor gibi böyle şeylerle karşılaşılıyor. Bizimkinin gittiği okulda şunu söylüyorlar biz zekaya değil ihtiyaca istinaden burs veriyoruz. Böyle bir ilkemiz var diyorlar. Bunun nedeni de toplumda bunlar kabul gördüğü için farklı okullarda oraya gidip bunu çok rahatça sorabiliyor burada bu söylenen şaşırtıcı bile gelebiliyor. Neden diyorlar. Çünkü zekaya burs verilse okulun yararına olur ama ihtiyaca burs vermek tamamen bursu alanın yararına oluyor. Okulun hiçbir menfaati olmadan verdiği bir burs oluyor o zaman ve bu da gerçek yardım demektir. Menfaat karşılığı verildiğinde alışveriş olur yardım değil ve toplumsal bir ihtiyacı karşılamamış olur. Bunu anlatmaya çalışıyoruz ama beklenti oluyor yine de tabii ki hem de çok fazla." (E1, eSİZ, A)*

Eğitim sistemi ve eğitimciler, ebeveynleri etiketlenmeye ve üstün zekâ piyasasında bulunmaya teşvik eden en önemli kaynaklardandır. Bu teşvik için kullanılan bursluluk sınavları, üstün zekâlılara özgü eğitim programları, ebeveyne kendini ve çocuğunu özel hissettirme, çeşitli müsamahalarla ayrıcalıklı bir konum sağlama, çocuğun okul içinde ve okul dışında kazandığı başarılarının sıklıkla sergilenmesi ve sürekli ön planda tutulması, ayrıştırılmış sınıf uygulaması, farklılaştırılmış müfredat, üstün zekâlılar sınıf öğretmenliği bölümünden mezun olan bir öğretmen bulunması gibi pek çok yöntem söz konusudur. Öğretmenler, pdr uzmanları ebeveynlere farkındalık kazandırmakta, okullar da bu stratejileri uygulayarak ebeveynleri sektörün bir parçası olmaya, piyasanın içinde kalmaya teşvik etmektedir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerse bursluluk sınavları ve verilen bursların okulun kendi reklam hanesi için bir hazırlık olduğuna dair görüş ve gözlemlerini anlatmaktadır. Etiketli ebeveynler

bu stratejileri kendileri için bir avantaj olarak değerlendirirken, etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler bunu kapitalist bir teknik olarak yorumlamaktadırlar.

b. Ebeveynler arası yönlendirme

'Ebeveynler arası yönlendirme' kodu, ebeveynlerin birbirlerinden aldıkları tavsiyeleriyle veya diğer ebeveynlerden görerek üstün zekâ konusuyla ilgilenmeye başlamalarını incelemektedir. Ebeveynin ebeveyni teşvik ettiği ve piyasanın sürekliliğine ebeveynlerin birbirlerini dahil ederek katkı sağladığı bir teşvik sürecini ele almaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Üstün zekâ piyasasına girişi teşvik eden kaynaklardan biri ebeveynlerdir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, arkadaşları olan diğer ebeveynlerin yönlendirmeleriyle üstün zekâlılara özgü eğitim programına müracaat ettikleri görülmektedir. Çocuğun tanılanma sürecinin başlaması, zekâ testi yaptırılması ve sonucunun öğrenilmesi, üstün zekâlılara özgü eğitime müracaat edilmesinde etkili olan faktör, bir diğer ebeveynin tavsiyesi ve teşviki olabilmektedir.

> *"Benim bir arkadaşım sayesinde Çocuk Üniversitesi ve öncesinde RAM'da testlerinin yapılmasıyla başladı süreç." (E13, eLİ, A)*

> *"Bu programı normalinde daha önceden bazı arkadaşlardan çeşitli yerlerden duyuyordum. Dediğim gibi o Çocuk Üniversitesi'nin de şeyin tavsiye üzerine aslında bir arkadaşımız da gönderdiği için tavsiye etti. Hani bak bir dene istersen dedi. Sonrasında da afişi görünce aa tamam önkayıtlar başlamış nasılsa deyip o şekilde sınava girdik." (E16, eLİ, A)*

Kendi çocukları diğer ebeveynlerin tavsiyeleri ve teşviki ile üstün zekâlılara özgü eğitim programına başlamış olan etiketli ebeveynler, kendi deneyimledikleri ve memnun kaldıkları bir eğitim programını diğer çocukların da istifade etmesi için çevrelerindeki ebeveynlere tavsiye etmektedirler. Ebeveynler, diğer ebeveynleri de bu konuyla ilgilenmeye davet etmektedir. Bu bir açıdan kendi çocuğunun üstün zekâlı olduğunu paylaşmanın sosyal meşruiyeti olan bir yolu olarak da işlev kazanmaktadır. Fakat ebeveynlerin görüşlerinde tavsiye ettikleri bazı çocukların programa kabul edildiği fakat bazılarının kabul edilmediği belirtilmektedir. Bu durumda çocuğu bir uzman gözüyle tanımadan ebeveynini teşvik etmek bazı çocukların ikincil etiketlenmeye maruz kalmasına ve bundan çocuğun duygu durumunun etkilenmesine sebep olabilmektedir.

> *"Başka çevremizde yani çocuğu olup da belki hani aynı yaşta olan çocuğu olan arkadaşlarla siz de hani yararlanmak ister misiniz? O bakımdan yani paylaştık … Hatta birkaç arkadaşa vesile oldum ben. Şöyle şöyle yapacaksın dedim, yol gösterdim. Gittiler, kazananlar oldu. Gidiyorlar şu anda da. Onlar da istediler. Aa biz de bir şey yapalım, bizim çocuğumuz da gitsin diye bizimle beraber fark ettiler çocuklarında böyle bir şey olabileceğini. Tabii bazıları istedi ama gidemedi. Bakalım bizimkinin nasılmış diye herkes merak etmeye başladı." (E12, eLİ, A)*

“Sadece çok aşırı ortamda mesela bazı çocuklar şey olduğunda bir denesen acaba olur mu diye hani. Çünkü bazı benzer özellikleri olduğunu düşündüğümde sen de bir denesen derim. Sonrasında ardından sen denedin mi falan dediğinde, evet ben bunu denedim. Hani orası da çocuklara iyi bir eğitim veriyor. En azından bu şekilde davranmak yerine daha etkili olur diye fikrimi paylaşıyorum.” (E16, eLİ, A)

Şimdi etiketli olan ebeveynin etiket öncesinde çevresindeki ebeveynler, çocuğu doğrudan bildikleri üstün zekâlılara özgü bir eğitim programına yönlendirmek yerine yalnızca “çocuğu değerlendirmeyi” tavsiye etmektedirler. Çocuğu üstün zekâlı olmayan ebeveynler, kendi çocuğuyla diğer çocuk arasındaki farkı gördüğünde diğer çocuğun üstün “zekâsının değerlendirilmesiyle” ilgili onun ebeveynini yüreklendirmektedir. Bu durum etiketlenecek ebeveyn için bir farkındalık, bir başlangıç niteliği taşımaktadır. Zekâyı değerlendirme ifadesiyse zekâya atfedilen değeri ve karşılığında bir kazanç beklendiğini çağrıştırmaktadır.

“Hani etrafımızdaki mesela başka çocukları olan aileler geliyorlar, görüyorsun sen onların çocukları bizimki gibi değil, onlar da söylüyorlar “Bak bu çocuğu hani şey yapma değerlendirelim hani bu çocuğun gidebileceği yerler varsa gönderelim” falan diye, destekliyorlar.” (E15, eLİ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynlere göre, ebeveynleri üstün zekâ piyasasına girmeye teşvik eden unsurlardan biri, ebeveynin kendi çocuğunu etiketli olan diğer çocuklarla kıyaslamasıdır. Etiketli ebeveynler çocuğunun etiketinden bulundukları ortamlarda bahsettikçe orada bulunan diğer ebeveynler de bundan etkilenebilmektedir. Yani bu görüş, ebeveynler arası kıyaslama ve üstünlük arzusu temelli örtük bir yönlendirmenin varlığına işaret etmektedir. Bu örtük yönlendirmenin kaynağında, sistem, öğretmen ve ebeveynlerin tutumları olduğu, bunun toplumsal ölçekte ayrışmaya yol açabileceği ve toplumsal uyumu bozabileceği belirtilmektedir.

“Fakat anne-babalar kendilerinin “benim çocuğum da o programa dahil olabildi, diğerlerinden iyi” diye hissedebilmek için çocuğu ayrıştırmayı göze alıyor ama bu gelecekte böyle bir insan olup sevilmemesine sebep olacak, bilmiyor, göremiyor. Toplum da bu şekilde ayrışıyor. Zaten toplumu ayrıştıran sebepler çok fazla. Bir de bunu mu ekleyelim? Ayrıştıkça birlikten uzaklaşılıyor, toplumsal uyumdan uzaklaşılıyor. Yani bunu taa temeli işte o çocuk yaşta anne-babanın hareket tarzından hatta öğretmenlerin hareket tarzından ve sistemden kaynaklanıyor.” (E9, NGG, B)

Çevrelerindeki ebeveynler tarafından kendileri de üstün zekâ piyasasına girmek için teşvik gören çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, bu tavsiyelere kendi eğitim hedeflerinin net olduğunu belirterek kesin bir tavır göstermekte ve uzak kalmaya çalışmaktadırlar. Bu net tavrın sebeplerinden biri çocuklarının özelliklerini gerçekçi bir şekilde tanıyor olmaları da olabilir.

“Fakat hatta şöyle ifade edeyim bir arkadaşımız ayrıldı bu okuldan. Ayrılırken bana da teklif etti. Dedi ki ya sen de gel bizle beraber. Niye dedim? Yani neden ayrılıyorsun bu okuldan? İşte çocuk

üniversitesine göndereceğiz ama okulla program uymuyor falan dedi. Neden üstün zekalılık üzerine odaklandın? Benim için çok önemli değil." (E9, NGG, B)

"Hatta arkadaşlarımdan işte şu falanca yere gönderiyoruz şurada işte şu test var gibi, ona götürdük, sen götürdün mü? Ben ne aklımdan geçti ne hani böyle bir ihtiyaç hissettim. Böyle bir ihtiyaç hissetmedik ne annesi ne de babası olarak. Ama çevredekiler bizi buna teşvik ettiler. Baksan ne olur? Öğrensen ne olur? Wisc-r oldu, neticesi ne oldu? Gibi sürekli soran oluyor tabii ki, insanlar merak ediyor." (E10, NGG, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Ebeveynlerin birbirlerini teşviki, üstün zekâ piyasasının sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Hem etiketli çocuğu olan ebeveynler çevrelerindeki ebeveynlerin tavsiyeleriyle bir farkındalık kazanarak üstün zekâ piyasasına girmektedir hem de bu ebeveynler, kendi çocukları etiket aldıktan sonra çevrelerindeki ebeveynleri çocuklarını zekâ testine götürerek denemeleri için teşvik etmektedir. Bu teşvik sonucunda kimi çocuk üstün zekâlılara özgü eğitimlere katılabilirken kimi çocuk ikincil etiketlenmeyle reddedilmektedir. Ebeveynlerin bu ihtimali düşünmeden diğer çocukların da istifade etmesini sağlamaya çalışması dikkat çekicidir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerse çevrelerindeki ebeveynlerden üstün zekâ piyasasına girmeleriyle ilgili teşvik görmekte fakat çocukları için böyle bir eğitim hedefleri bulunmadığını belirtmektedirler. Çocuğu etiketsiz olan ebeveynlerin bu konuda herhangi bir görüşü söz konusu değildir.

c. Psikoloji uzmanları

'Psikoloji uzmanları' kodu, psikolog, psikolojik danışman gibi psikoloji uzmanlarının, ebeveynleri, üstün zekâ piyasasına dahil etmeye dair teşvikleri ele alınmaktadır. Psikoloji uzmanlarının konu ile ilgili bir mesleğin mensubu olmaları ve otoriteleri dolayısıyla ebeveynler üzerinde etkili oldukları görülmektedir. Sadece etiketli çocuğu olan ebeveynler bu konuda teşvik gördüklerini ifade etmektedirler. Diğer etiket gruplarının bu konuda herhangi bir görüşü bulunmamaktadır.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, üstün zekâ konusuyla ilgilenmeye uzmanın yönlendirmesiyle başladıklarını ve çocuklarına zekâ testi yaptırdıklarını ifade etmektedirler. Kendi çevrelerinden veya çocuğun okulunda görevli olan PDR uzmanları ebeveyni buna yönlendirmekte, hatta doğrudan üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurum tavsiyesinde bulunmaktadırlar.

"Anaokuluna gittiğimizde orada bizim bir şey vardı psikolog danışmanınız vardı. O bizi yönlendirdi. Hani bir şey yapalım bir ölçtürelim diye. Hani aslında ölçme ihtiyacı yok, gerek yok. O kendisi de

herhalde ufak bir test yapmıştı zannediyorum. Ama TÜZDER'e gittik. O bizi işte oraya yönlendirdi. Yaptılar … Orada hani şey yaptılar söylediler. Kendi öğretmeni de zaten o anlamda çok şey yapıyordu A.'nın peşindeydi yani. Ona hani bir şeyler yapalım istiyordu. O bizi yüreklendirdi. Ailede de birkaç PDR uzmanı arkadaşımız var onlar o şekilde hani bir şey yaptık öyle ölçtürmüştük … PDR mezunu birkaç arkadaşımız var. Onlar belki hani bizi yüreklendirmiş olabilir bu konuda." (E15, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

d. Sosyal medya ve reklamlar

Zekâ, günümüzde bir tüketim nesnesi pozisyonunda muamele görmektedir. Anaakım medya, sosyal medya ve reklamlar aracılığıyla zekâ ekseninde rekabet yaratma, bilgi kirliliği, eksik ebeveynlik hissettirme, muhtemel problemler, psödo zekâ testleri gibi öğeler sunularak ebeveynlerde kaygının tetiklenmesi, ebeveynlerin zekâ testine ihtiyaç duymaya ve üstün zekâ konusuyla ilgilenmeye teşvik edilmesi gibi etkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. 'Sosyal medya ve reklamlar' kodu bir teşvik öğesi olarak bunları ve etkilerini incelemektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, zekâ konusunda sosyal medyayı aktif kullanmaktadırlar. Buradan elde ettikleri bilgilerle süreci yönetmek yanlış bilgilerle süreci yönetmeye ve olumsuz etkilere sebep olabilir.

"Oğlumun üstün potansiyelli olduğunu 5 buçuk yaşında yapılan testle öğrendik. Sonra farklı, önce tabii insan bir gurur duyuyor. Ondan sonra bir sosyal medya platformlarında ki konuları okuyunca işte uyum sorunu işte atıyorum, adaptasyon, çocuklarla iletişim, arkadaş bulma, hipereraktivite… Hani bunları veya disleksi, bunları duyduğumda çok ciddi bir korkuya kapılmıştım. Ben o zaman normal mi olsun falan filan diye. Allah'tan benim çocuğumda üstünde üstünlerde direkt görülen otizme yakın bazı problemler, hiperaktivite, uyum sorunu bunların hiçbirini çok şükür ki yaşamadık." (E14, eLİ, A)

"… sosyal medyadan da açıkçası … sadece biz kendi aramızda sevdiğimiz için hani oturup aa gel hadi şu şeyleri yapalım hani testleri yapalım, hani ne varmış sonuca bakmaktan daha ziyade doğru bildik mi bilmedik mi hani kendimizi sınama maksatlı oyun maksatlı yaptığımız oldu." (E16, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

e. Devlet politikaları

'Devlet politikaları' kodu, ebeveynleri, ülke çapında ve devlet eliyle kurulan sistemin üstün zekâ etiketi ve piyasasına yönlendirme durumunu incelemektedir. Eğitim destek odaları, üstün zekâlılara özgü eğitim kurumları gibi okula eklenen hizmetler veya doğrudan üstün zekâlılara özgü eğitim veren devlet okulları, belediyeler tarafından kurulan çocuk üniversiteleri bunlara örnek olarak verilebilir. Devletin bunu destekleyici bir duruş sergilemesi, oluşturulan eğitim raporlarında destekleyici uygulamalar ve tutum gösterilmesi piyasanın canlanmasına ön ayak olmaktadır. Bu politika ve uygulamalardan güç alan sermaye, bu konunun üstüne daha rahat giderek bütün ebeveynleri çocuklarını birincil veya ikincil etiketlemeye maruz bırakmaya yönlendirmektedir. Bu konuya ilgisi olan ebeveynlerin bir kısmını devlet bir kısmını sermaye, piyasanın içine çekmektedir. Her ikisinde de ebeveyn ve çocuklar etiket etkisine maruz kalmakta, konuyu gündemlerine kontrolsüzce alabilmektedirler. Bunun bir imkân olduğu da öne sürülebileceği gibi diğer yandan ebeveynin ve çocuğun gündemine kontrolsüzce düşmesinin, hatrı sayılır ölçüde yan etkiye de sahip olabileceği düşünülmelidir.

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Normal gelişim gösteren ebeveynlere göre üstün zekâ piyasasını oluşturan ve ebeveynleri buna dahil olmaya yönlendiren önemli etkenlerden biri de devlet politikalarıdır. Devletin toplumdaki talebe arz oluşturduğu, bu arzınsa tekrar talebe dönüştüğü anlaşılmaktadır.

> *"İnanılmaz önemsiyorlar hatta kaldı ki insanlara kalmıyoruz bazı belediyeler veya bazı devlet kurumları dahi bununla alakalı özel okullar açıyorlar. … Dolayısıyla toplumun algısı bu okulu açtırıyor. Yani toplumdaki insanları üstün zekalı olduğu zaman sanki çok başka insanlarmış çok daha değerlilermiş gibi sanki böyle çok üst düzey insanlarmış gibi algıladığı için belediye veya devlet kurumları bu konuda hizmet veriyor. Ama yıkıcı sonuçları var." (E9, NGG, A)*

eLİ ve eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli ve etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

f. Üstün zekâ hakkında etkinlikler

'Teşvik eden kaynaklar' temasında bahsedilen 'üstün zekâ hakkında etkinlikler' kodu, üstün zekâyı, zekâ gelişimini konu edinen, hedef kitlesi uzmanlar, ebeveynler ve çocuklar olan etkinliklerin sektörün gelişimine sağladığı katkı ve ebeveynlerin bu konudaki görüşlerini içermektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuklar, üstün zekâ hakkında yapılan etkinliklerde aktif rol verilerek sektörün dikkat çekmesi için bir araç hâline getirilmektedirler. Bu etkinlikleri çoğunlukla uzmanlar organize etmesine rağmen çocukların bu etkinlikler vasıtasıyla açıkça etiketlemeye maruz kaldığı görülmektedir. Ebeveynler de bu etkinliklerden, etiketlenen çocukların ifadelerinden yola çıkarak çocuğun bilişsel yönünün gelişmesiyle psikolojik açıdan etkilenmesi arasında fark gözetmemekte, zekî çocuğun psikolojik açıdan kendini daha iyi kontrol edebileceğini varsaymaktadır. Sonuç olarak etiketli çocuğun sektörün gelişimi için araçsallaştırılması söz konusudur. Üstün zekâ hakkında yapılan etkinliklerde etiket alan çocukların fikirlerini alma ve doğrudan meseleyi muhatabı ile paylaşma gibi olumlu niyetlerle de olsa, etiketlemenin beslendiği ve diğer ebeveynlerin etikete teşvik edildiği görülmektedir. Etiketleme, bu etkinliklerle ebeveynin gözünde normalleştirilmekte ve ebeveyn, üstün zekâ piyasasının içine çekilmektedir.

> *"Yine bir toplantıya ben katılmıştım üstün zekalı çocuklardan üçü beşi çıktı konuşma yaptı. Dediler ki yani işte bize söylenmemesi gerektiğini bildirilmemesi gerektiğini hep söylüyorlar. Söylememeye çalışıyorlar ama biz farkındayız zaten demişti bir çocuk lise çağında falan bir çocuk. Şimdi ondan sonra ben durup düşünmeye başladım. Şimdi evet çok fazla bu konuyu böyle üzerine basıp işte böbürlenerek söylemek falan değil ama hani böyle bir gerçeğin olduğunu da zaten adı üstün denilen bir çocuk hani zaten o kadar kafası çalışan bir çocuktan saklamak da saçma. Yapamıyorsunuz daha doğrusu. Fark ediyor işte ben zeki çocuk diyorum, önemli olan çalışmak diyorum falan o şekilde yani biliyor ama yani bununla ilgili hani çok da fazla büyütülecek bir şey olmadığını söylemeye belirtmeye çalışıyorum."* (E13, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Piyasayı sürdürücü ve üstün zekâ sektörünü güçlendirmeye yardımcı olan unsurların kasıtlı veya bilmeden hedeflediği kitlelerden biri konuyla en çok ilgilenmeye müsait olan ve konuyu hassas ve duygusal olarak karşılama ihtimali yüksek olan grup ebeveynlerdir. Üstün zekâ hakkında yapılan etkinliklerin artması ve konunun toplumda yaygınlaşması, eğitim kurumlarının ve öğretmenlerin tutumları, psikoloji uzmanlarının yaklaşımları, devlet politikalarının konunun yaygınlaşmasına olan katkısı, anaakım/sosyal medyanın etkisi ve ebeveynlerin birbirini yönlendirmesi ile üstün zekâya olan ilgi artmakta, bu unsurlar ebeveynleri teşvik etmekte ve böylece piyasanın sürekliliğine katkıda bulunulmaktadır.

2.3.5.3.3.Zekâya Atfedilen Değer

'Üstün zekâ piyasası/sektörü' üst temasının en çok bahsedilen temalarından biri 'zekâya atfedilen değer' olmuştur. Bu tema, ebeveynler tarafından çocuğun zekâsını hayatlarının merkezinde tutma, zekânın değer sistemlerindeki konumu, ona gösterilen özen, eylemlerin temel amacının ona hizmet

etme ve geliştirme olması kapsamında ele alınmaktadır. Toplumda, ebeveynlerde ve çocuklarla temasta olan diğer alanlarda zekâya atfedilen değer bu temada incelenmektedir. Katılımcıların ifadeleri çerçevesinde, bu temaya ait kodlu bölümler üç kodda detaylandırılmıştır.

Tablo 2.29: Zekâya Atfedilen Değer Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Zekânın kıymeti	24	12	5	7
Zekâ düzeyini merkezde görmeme	11	0	6	5
Üstün zekânın heba edilmemesi	6	6	0	0
TOPLAM	41	18	11	12

Tablo 2.29'da 'üstün zekâ piyasası/sektörü' üst teması içinde yer alan 'zekâya atfedilen değer' temasına ait kodlara ilişkin kodlu bölümlerin ve etiket durumuna göre grupların frekansları bulunmaktadır. Kodlarına ilişkin katılımcı görüşleri bu bölümde açıklanmıştır.

a. Zekânın kıymeti

'Zekâya atfedilen değer' temasına ilişkin kodlardan olan 'zekânın kıymeti', zekâ düzeyi doğrultusunda gösterilmesi gereken ihtimam, zekânın bir gurur vesilesi olması, zekâ düzeyi üzerinden küçümseme ifadeleri kullanma gibi bağlamlarda ele alınmıştır. Ebeveynlerin ve toplumun değer sisteminde yüksek bir konuma sahip olan zekâya hangi boyutlarıyla bu konumun sağlandığı incelenmektedir. Ebeveynlerin zekânın toplumsal statü sağlama işlevini önemsemesiyle doğru orantılı yargılar ortaya konmaktadır.

Üç Etiket Grubunun Ortak Olan Görüşleri:

Her üç etiket grubundaki ebeveynin de toplumda zekânın değer gördüğünü düşünüyor olması ve kendi dışındaki diğer ebeveynlerin zekâya verdiği kıymeti gözlemlediğini örneklerle ifade etmesi zekânın toplumsal değer sistemi içindeki yüksek konumunu kavramamızı pekiştirmektedir. Bunun toplumdaki kıymetini anlatmak için piyango metaforuna başvurulması, zekânın da piyango gibi emek sarf edilmeden insanı zenginleştiren, doğru değerlendirildiğinde sınıf atlamaya imkân veren, kime çıkacağı belli olmayan bir şans olgusu olarak görüldüğüne işaret edebilir.

> *"Bazısı kazanamadı. Yani çocuklarını gene deneyen bazı veliler var. Onlar da çocuğu başarısız oldu ya başarısız demeyeyim de normal zekâ düzeyine sahip olduğundan dolayı açıkçası kendini kötü hisseden annelerle karşılaştım." (E16, eLİ, A)*

> *"O piyangonun kendilerine vurduğunu düşünüyorlar." (E1, eSİZ, A)*

"Toplumda görüyorum da zaten öyle bir şey olduğu zaman sanki onlar topluma bir üst şeyine çıkmış gibi hissediyorlar. Yani bizim çocuğumuz şöyledir böyle zeki işte IQ'su şu kadar bilmem ne. Onları belki bir hanımefendi için komşusundan kendini üstün görme veya bir babanın diğer babalardan kendini üstün görme vesilesi olarak algılanıyor." (E9, NGG, B)

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu etiketli olan ebeveynler, ebeveyn olarak kendi çocuklarının zekâsından faydalandıkları yönleri anlatarak bu avantajlar doğrultusunda zekânın kıymetli olduğunu belirtmektedirler. Toplumun değerleri, bireyleri ve onların değer sistemini de şekillendirir. Ebeveynlerin bu görüşü toplumun bakışının da bir yansıması olarak kabul edilebilir.

"(zekâ) kıymetli bir özellik, çünkü diğer çocuklarımla karşılaştırdığımda gerçekten daha hani algıları açık, çabuk anlıyor, bizi üzmüyor." (E12, eLİ, A)

Üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olmak, sosyal çevrede değer ve ilgi gören, ebeveyni popülerleştiren, ebeveyne değerli bir pozisyon sağlayan, sosyal statüsünü kuvvetlendiren bir özelliktir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, bunu hem kendi sosyal ilişkilerinde hem de çevrelerindeki kişilerde gözlemleyerek bu yönüyle toplumsal dokuyu tanımlamaktadırlar. Ebeveynin üstün zekâ tanılı bir çocuğu olduğu bilindiğinde, çevrenin ona bakışı değişmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynin algısına göre diğer ebeveynler, onun yaptıklarını yaparak kendi çocuklarının da aynı değerde olmasını sağlamak istemektedirler. Bu durum, ebeveyn algısında zekânın toplumsal değerini ortaya koymaktadır. Bu değeri görerek bireysel olarak ebeveyn de çocuğunun zekâsının değeri ile çocuğunun ve kendisinin değerinin artmasını yeniden anlamlandırmakta ve inşa etmektedir.

"Tabii ki bunlar bizi kendi içimizde çevremde bir de benim büyük oğlumun da öyle olmasıyla birlikte özellikle küçüğün çevresinde biraz bilinçli bir anne, işte Ö.'nün mutlaka tecrübelerinden yararlanmalıyız. Hani ne yaptın biz de yapalım. İşte şu an mesela herkes bir düşünme becerilerine saldırma. İşte hangi kitapları çocuklarıma yönlendiriyorsam." (E14, eLİ, A)

"…herhangi bir ortama girip de "aaa benim çocuğum üstün zekalı" falan diye bir şey söz konusu değil, sevmiyorum da o konuda öyle şeyler söylemeyi. Ama diyenler de var. Hani mesela bazen bakıldığı özellikle ilk dediğim gibi Çocuk Üniversitesi'ne gidiyor dediğimde "aa senin çocuğun bak üstün zekalıymış" diyorlar. Kendi çocuğunda olsa bunu davranışını yapacağını düşünerek söylüyorum ki çünkü bunu yapan kişi genel anlamda bunu da yapar yani öyle tahmin ediyorum." (E16, eLİ, A)

Zekâ zaman zaman açık kıymetlendirme ile karşılansa bile çoğunlukla örtük ifadelerde bu kıymet ortaya konur. Çocuğun zekâsının ebeveynin onunla gurur duymasına bir vesile olduğu belirtilirken, aksi hâlde yani üstün zekâ tanısı alamayacak seviyede olması durumunda gurur duyulmayacağının açıkça ifade edilmesi zekâya atfedilen değeri örtük bir şekilde göstermektedir.

"Yani şimdi de mesela bazen işte ateşlendiği zaman ya da bazen işte televizyonda bir şeyleri görüp bir anda bir şeyler değişip çocuk bambaşka bir noktaya da gelebilir. E ne olacak? Yani benim için daha mı kıymetsiz olacak? Tamam belki gurur duyamayacağım bir noktaya gelecek. Ama o benim çocuğum onu hep seveceğim. Dolayısıyla yani onu çok da büyütmemek gerekiyor." (E13, eLİ, A)

Bir insanın kendi iradesi, emeği dışında sahip olduğu bir olgu olan zekâ üzerinden küçümseme yapılması, zekâyı hedef alan küçültücü ifadeler ve hakaretler kullanılması, bireysel düzlemde dolaylı olarak zekâya verilen değerin bir göstergesidir. Ancak bu tip hakaretlerin dilde var olması, toplumsal düzlemde zekânın gördüğü değeri, tam aksiyle ifade ederek ortaya koymaktadır.

"Mesela babası çok sinirleniyor etrafındaki insanlara gerizekalı diye konuşuyor. Yani bana mesela çok ters geliyor böyle bu şekilde söylemesi. Ama öyle mi evet belki öyle ama yapabileceğimiz bir şey yok yani bu öyle bir şey ki, zekâ, yani belki çok adil bir şekilde dağıtılan bir şey ama hiç şeye bakmıyor yani ne bileyim ben sokakta dilenci gördüğünüz birisi de üstün zekalı olabilir ama biz bilmiyoruz. Yani dolayısıyla yani böyle çok bunu nasıl söyleyeyim çok bahşedilmiş bir şey ama yani ona da öbürü bahşedilmiş o da onu yaşıyor. Hani bana da bu bahşedilmiş ben de bunu yaşıyorum." (E13, eLİ, A)

Bir şeyin karşılığını verme sorumluluğunu hissetmek, o şeyin değerli görüldüğünün, kendine lütfedildiğini düşünmenin göstergesidir. Bir şeyin ederi olması için bir değeri olması gerekir. Dolayısıyla etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğunun üstün zekâlı olması durumunun karşılığını verme sorumluluğu hissetmeleri, bu duruma verdikleri değeri göstermektedir.

"Ama bütün sıkıntı şu oluyor: şimdi böyle bir çocuğunuz olduğunu anladığınız vakit o çocuğun değerini vermeniz gerektiği gibi bir sorumluluk hissediyorsunuz." (E13, eLİ, A)

Zekâya hem toplumsal hem de bireysel düzemde verilen değer ve bu değerin boyutu etiketli ebeveynler tarafından yaşanarak görülse de her üç etiket grubundaki ebeveyn tarafından gözlemlenebilmekte, fark edilebilmektedir. Zekânın toplumumuzda ve günümüzde gördüğü değeri ve bu değerin şeklini doğrudan, dolaylı, açık ve örtük olarak görmekte, günlük dil pratiğinde de gözlemleyebilmekteyiz.

b. Üstün zekânın hebâ edilmemesi

'Zekâya atfedilen değer' temasına ilişkin kodlardan olan 'üstün zekânın hebâ edilmemesi' konusunu çeşitli katılımcılar, herkesin üstün zekâlı çocuğa özen göstermesinin bir sorumluluk olduğu, üstün zekâlı çocuğa ayrıcalıklı davranılmasının gerektiği bağlamlarında ifade etmişlerdir. Üstün zekânın hebâ edilmemesinin hem bireyi hem insanlığın ilerlemesini sağlayacak insanî bir görev olarak değerlendirilmiş, buna dikkat edilmediği takdirde adeta israfa sebep olacağına, ziyan edilmesinin söz konusu olacağına vurgu yapılmıştır. Bu kod kapsamına giren görüşlerin tamamı etiketli çocukların ebeveynlerinden gelmiştir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ebeveynler tarafından zekânın hebâ edilmemesi, iyi değerlendirilmesi amacıyla çocuğun yoğun bir şekilde kurslara, sınavlara götürülmesiyle, bunu destekleyen ve hatta teşvik eden okul ve öğretmen tutumlarıyla karşılaşılmaktadır. Okul ve öğretmen tarafından ebeveynin bu olağanüstü gayretine destek verilmesi ve esnek davranılması, öğrencilere muamelede tutum farkını doğurabilir. Üstün zekâlı çocuğun ziyan olmaması için ebeveyn okul ve öğretmeni, okul ve öğretmen ebeveyni teşvik etmektedir.

> *"Evet yani o da (eşim) ziyan olsun istemiyor." (E15, eLİ, A)*

> *"Yani bazı sınavlar mecburi sınavlar değil. Okul yönlendirme yapar ya da yapmaz, okulun yönlendirmesinin mecburi olmadığı sınavlar. Ama bizim dışarıdan bildiğimiz sınavlar olduğu için hani ben gidiyorum ki müdür yardımcısına yani böyle bir sınav var okuldan başvuru yapmamız gerekiyormuş dediklerinde mutlaka bana hep destek oldular. Yani o konuda desteklerini gördüm. Çünkü üstün oldukları bildiği zaman bu çocuğu gerçekten heba etmek istemiyorlar ya da atıyorum ben şey dedim oğlum işte cumartesi günü Cağaloğlu'nda akşama kadar bir etkinlik vardı. Rahatlıkla izin alabildik." (E14, eLİ, A)*

> *"Açıkçası o zaman çok da bunların farkında değildik ama öğretmenimizin yönlendirmesiyle farkına varmaya başladık. Ama hani az önce bile küçük oğlumun ilkokul öğretmeniyle görüştüğümde "ya A. zehir zehir beni öldürüyor" falan filan dedi. Yani hep genelde bizim öğretmen yönlendirmelerimiz oldu. Acayip dedi yani bu çocuğu hani mutlaka bursluluk falan … Hani A. gerçekten abisinin yolunda. Hiç boşa bir yere göndermeyin. İyi bir okula burs alıp göndermeye çalışın dedi. Gerçekten zehir gibi. Hani bizde hep öğretmen yönlendirmesi söz konusu oldu." (E14, eLİ, A)*

Okulun tutumu genellikle zekâyı hebâ etmeme yönünde olduğu gibi ebeveynin de okuldan talebi, beklentisi aynı doğrultuda olmaktadır. Ebeveynin beklentisi, çocuğun "sıradan" bir hayat sürmemesi, zekâ seviyesine yakışan ona layık imkânlara/başarılara/statüye sahip olabilmesi ve toplumun o zekâ seviyesinden yeteri çıkarı elde edebilmesi için gereken desteğin bütün sorumlular tarafından özellikle okul tarafından sağlanması yönündedir. Toplum için faydasından bahsetmek bencil görüntü vermeye karşı meşru bir zemin arayışı olarak da değerlendirilebilir. Okul ise bu beklentiye cevap vermeyi, hem bir sorumluluk hem de sektörel bir gereklilik olarak görebilir.

> *"Ama A.'nın iyi olduğu şeyleri destekleselerdi hani bu çocuk şimdi çok daha iyi olurdu. Mesela matematik profesörleri ne bileyim bilim adamları ya da ne bileyim hani sporcular hepsi iyi oldukları noktalarda beslendikleri için bir yerlere gelirler. Hani çocuğun iyi olduğu noktalarda beslerlerse bir yere taşınır. Öyle değil mi? Yani senin çocuğun bunlarda iyi ama bunlarda çok kötü demek onu ortalama bir seviyeye taşımaktır. Böyle çocukları ortalama seviyeye taşımaya gerek yok yani. Bir çocuk yüzmede çok iyiyse ve ama halter kaldıramıyorsa, senin çocuğun yüzmede çok iyi ama halter kaldıramıyor. O yüzden ortalama bir sporcu demeye ve onu sıradanlaştırmaya bence gerek yok. Sen yüz, tamam sana olimpik havuz hazırlayalım, seni şöyle çalıştıralım. Sana şu saatlerde sana saat ayarlayalım. Seni daha iyi bir noktaya getirelim. Yani dünya olimpiyatlarında derece almana çalışalım hazırlayalım dersin. Bu spor içindir. Matematik için hani sen bu konularda çok iyisin. Hani onu bir tık hep zorla hep bir tık zorla bir tık zorla, ya o çocuk bir matematik profesörü olabilir, çok iyi bir makine mühendisi olabilir. ASELSAN'da çalışabilir. Yani tamam ortalama seviye*

çok iyidir ama bizim ülkemizin bilim adamlarına, mühendislerine, doktorlara da ihtiyacı var. Çok iyi sporculara da ihtiyaçları var. Öyle değil mi? Yani sporcuların zekâ şeyleri yetenekleri çok yoksa onları aptal diyerekten okullara atmanın bir anlamı var mı? Çünkü bugün bizim ülkemizin sporculara da ihtiyacı var. Dünyada spor diye bir kavram var. İnsanlar bir şekilde neyde iyiyse onda yarışıyor yani. Aşçılıkta bile yarışılıyor. Her şeyde yarışılıyor yani o yüzden insanların yetenekleri neyse onu ortalamaya çekmeye gerek yok. Tamam ortalama olmak hani güzel onlar da kabul görüyor … Herkes iyi olduğu noktada bir yerlere gitmeye çalışsın. Bunu okul destekleyebilir, anne-baba destekleyebilir, devlet destekleyebilir. Bence iyi olduğunuz konuda şey yapmamız lazım biraz zorlamamız lazım, daha iyiye taşıyabilmemiz lazım." (E15, eLİ, A)

Üstün zekânın işlevi olarak topluma faydalı olması ön planda tutulmakta ve zekâya ona göre değer verildiği görülmektedir. Bu yolla, faydalanılamayacağı düşünülen insanlara daha az değer verildiği, onlara gösterilecek ilginin adeta israf olduğu imâ edilmektedir. Bu toplumda görülen genel bir bakış açısını işaret etmektedir. Toplumun bu konuda referans noktası bir canlıya bir insana insan olduğu için değer vermek değil ondan faydalanılabildiği ölçüde değer vermek ve ilgilenmek, imkân sağlamak olmaktadır. Çevrenin etiketli çocuklar hakkında ebeveynine yönelik tutumu ve yönlendirmesi de bu doğrultuda olmuştur. Burada ebeveynin algısı toplumun kendi çocuğu özelinde verdiği değer olarak şekillenmekte, bundan memnuniyetle bahsettiği görülmekteyse de aslında etiketli çocuğa değil sadece onun bu özelliğine değer verildiği ve bunun satır arasında sağlayacağı faydaya dönük yapıldığı anlaşılmaktadır.

"Etrafımızda da hani bizim yakınlarımız bize bunu söylerdi yani. Diyorlar "tamam A.Z.'yi de çok ilgileniyorsunuz, çok şey ama o zaten gelebileceği yer bakın belli hani o çocuk ne olursa olsun belli bir yere kadar geliyor ama A.'yı desteklerseniz o çok ilerilere gelebilir. Bu memleket için iyi şeyler yapabilir. Onu da ihmal etmeyin" diye bize söylüyordu arkadaşlarımız … Hani etrafımızdaki mesela başka çocukları olan aileler geliyorlar, görüyorsun sen onların çocukları bizimki gibi değil, onlar da söylüyorlar "Bak bu çocuğu hani şey yapma değerlendirelim hani bu çocuğun gidebileceği yerler varsa gönderelim" falan diye, destekliyorlar." (E15, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Çocuğun çevresindeki herkesin çocuğun bizatihi kendisinden ziyade zekâsının ziyan olmaması ile ilgilenmesi, geliştireceğine inanılan her etkinliğe zekâsının hebâ olmaması için dahil edilmesi, ilacın olması gereken dozajdan çok miktarda veya yanlış zaman ve yöntemle alınarak faydasından çok zarar vermesine benzemektedir. İlaçta görülen kısa vadeli sonuç gibi çocuktaki etki kısa sürede görülemeyeceği için yapılan müdahalelerin daha kontrollü olması gerektiği unutulmamalıdır. Üstün zekâ tanısı almış etiketli çocukların zekâsının hebâ edilmemesi düşüncesi örtük olarak çocuğun kendisine insan olması münasebetiyle koşulsuz değer verilmesini değil sadece zekâ seviyesi ve o zekâdan elde edilecek kazanca makyavelist bir bakışla odaklanılması, sadece kazanca değer verilmesi anlamını taşımaktadır. Bu düşünce sadece üstün zekâ tanısı almış etiketli çocuklar için zekâsının heba edilmemesi gerektiğini, diğer çocukların ziyan olması veya olmamasının mevzuu

bahis dahi edilmemesi, onların potansiyelinin standart olması sebebiyle standart muameleye layık olduğu, kıymetli olmadığı örtük göndermesini içerir. Okul ve öğretmenler ebeveynleri, ebeveynlerse beklentileriyle okul ve öğretmenleri teşvik ederek üstün zekâlı çocuğun zekâsının hebâ olmaması fikrini geliştirmektedir. Okullar, sektörel kaygılarla buna yatkın olmakta ve hatta ebeveyni bu yönde teşvik etmektedir. Çocuğunun üstün zekâlı olduğunu duyan, bununla ilgili teşvik edildiğini bilen velinin okula bakışı elbette farklılaşır. Bu sektörel manipülasyon ebeveynin duygularına hitap etmektedir.

c. Zekâ düzeyini merkezde görmeme

'Zekâ düzeyini merkezde görmeme' konusu, çalışma disiplini kazanma ve eğitimin önemsenmesi bağlamlarında ele alınmıştır. Bu kod kapsamına giren görüşlerin tamamı etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerine aittir.

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, zekâya değil çalışmaya ve eğitime vurgu yaparak çocuğunun ancak eğitimle yükseleceğine inandığını belirtmektedir.

> *"…eğitim alıp daha da ilerleyebileceğinden, inandığımdan dolayı onu eğitimle aslında daha yukarı seviyelere taşıyabileceğimi düşünebiliyorum açıkçası." (E5, eSİZ, B)*

> *"Çok da anne-baba olarak bunun önemli olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Azimle kararlılıkla yani istikrarla yapılan her şey sonuca gidecektir diye düşünüyorum." (E2, eSİZ, B)*

Çocuğu etiketsiz olan ebeveynler, çocuğun zekâsının hangi seviyede olduğunun çocuğa gösterilen ilgiyi değiştirmeyeceğini, ebeveyne düşen sorumluluğun her halukarda aynı seviyede olacağını vurgulamaktadırlar. Burada hem çocuğun zekâ seviyesine göre ihtiyacının hem de ebeveynin sorumluluğunun farklılaşmadığının belirtilmesi, zekâya verdiği değeri ve zekâ seviyesini merkeze alınmadığını göstermektedir.

> *"Eşimle hiç çocuklarımın zekâsı üzerine konuşmadık … Şunu düşünürdüm nasıl kontrol edilecek nasıl yönlendirilecek nasıl doğruya sevk edilecek? Çünkü çocuğumuz üstün zekalı da olsa normal zekalı da olsa zekâ geriliği de olsa bizim sorumluluğumuz onu hayatta başarılı kılmak, o hâliyle başarılı kılmak. Üstün haliyle başarılı kılmak veya normal zekalı haliyle başarılı kılmak veya da zekâ geriliği varsa eğer o haliyle başarılı kılmak, bir annenin sorumluluğunun bu olduğunu düşünürdüm. Dolayısıyla hangi zekâ kriterinde olursa olsun aslında bence önemli olan çocuğunuzu tanımak ve onunla kurduğunuz iletişim. Bu iletişiminde hangi zekâ seviyesinde olursa olsun çocuğunuza doğruları öğretmek çocuğunuzu doğru yönlendirmek şekilde sonuçlanması gerektiğini düşünüyorum. Üstün zekalı olmasının da çok büyük bir artı olduğunu düşünmezdim. Çünkü o da bir anne için ayrı bir sorumluluk ama sorumluluk. Nihayetinde yönlendirmeniz gereken bir çocuk var ve bu sorumluluğu nasıl gerçekleştireceğinizi bulmanız bilmeniz önemli, çocuğunuzu nasıl yönlendireceğinize karar verebilmeniz önemli. Bunun için de*

çocuğunuzun zekâ türünün çok etkili bir faktör olduğunu düşünmüyorum. Sizin nasıl bir yol olacağınız önemli." (E4, eSİZ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuğunun zekâ seviyesinin ve bunu bilmenin kendisi için önemli olmadığını vurgulamakta, önemli olanın çocuğun mevcut zekâsını nerede ve nasıl kullandığı ve onun ahlâkı olduğuna inanmaktadırlar.

"İnan Hocam (üstün zekâlı denseydi) hiç fazla bir şey hissetmezdim yani samimi söylüyorum öyle bir bazı insanlar vardır çocuklarına canım cicim işte şöyle böyle falan filan yani değişiklik yapmayız sadece çocuğum için bana ne faydalı, ne yapabilirim?" (E7, NGG, B)

"Bilmiyor olmamız da yani bence çok da bir sıkıntı değil bilsek ne olur bilmesek ne olur yani. Benim için bir önemi yok. Niye önemi yok? Ben bir örnek gördüm. Makine Kimya Enstitüsü Müdürü birkaç sene önce işte silah çizimlerini Amerika'ya satarken enselendi. Yani teknik takipteymiş zaten. Tam bu satışı gerçekleştirirken enselendi. Bu şahıs iki üniversite bitirmiş ve zeki olmasa oraya gidemezdi zaten. Başarıysa başarının en zirvesinde, devletin en önemli kurumlarından birinin başında müdür. Ama ahlaki değerleri yok. Yani vatana ihanet ederken enselendi. Dolayısıyla o vatana ihanet ettiren şey ortadan kalkmıyorsa ben eğitimin bir manası yok benim için." (E9, NGG, B)

"Yani bu merhamete sahip değilse işte o zekanın hiçbir önemi kalmıyor … ama ben ona söyledim uyardım dedim ki yani orası belki birkaç yetenek kazandırabilir ama eğer bu çocuğa işte merhamet, saygı, edep, terbiye bunları öğretmezseniz hiçbir anlamı yok." (E9, NGG, B)

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketli çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Zekâya verilen kıymet ve zekânın israf edilmemesi için üstün zekâ tanılı çocuklara farklı muamele edilmesi gerektiği yönündeki görüşlerin çoğunlukla etiketli çocuğu olan ebeveynlere; zekânın merkeze alınmaması gerektiği hakkındaki görüşlerin ise etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait olduğu görülmektedir. Ebeveynlerde etiket gruplarının zekâya atfettikleri değerin içeriği birbirinden farklılaşmaktadır. Zekâya hem ebeveynler ve eğitim sektörü hem de toplum tarafından atfedilen değerin etiket etkisiyle farklılaştığı söylenebilir.

2.3.5.3.4.Tanı Süreci

'Üstün zekâ piyasası/sektörü' üst temasının bir teması olan 'tanı süreci', üstün zekâ piyasasıyla tanışan ebeveynlerin çocukları için içinde bulundukları tanı sürecine dair algısını incelemektedir. Bu temaya ait kodlu bölümler üç kodda detaylandırılmıştır.

Tablo 2.30: Tanı Süreci Temasının Kodlarından Bahsedilme Sıklığı

Kodlar	Frekans	eLİ	eSİZ	NGG
Test sonucunun ebeveyne bildirilmesi	6	6	0	0
Tanı süreci başlangıcı	5	5	0	0
Testin verimsizliği	3	2	1	0
TOPLAM	14	13	1	0

Tablo 2.30'da 'üstün zekâ piyasası/sektörü' üst temasında yer alan 'tanı süreci' temasına ait kodlara ilişkin kodlu bölümlerin ve etiket durumuna göre grupların frekansları bulunmaktadır. 'Tanı süreci' temasında en yoğun olarak bahsedilen kodun 'test sonucunun ebeveyne bildirilmesi' olduğu görülmektedir. Tanı süreci, zekâ testleri, test sonucunun ebeveyne bildirilmesi, ebeveynin test hakkında endişelerini kapsamaktadır. Bu süreç, üstün zekâ piyasasına hizmet eden ve katkı sunan detaylarla doludur. Ebeveynin algısı da piyasanın sürdürülmesi için yönlendirilmekte, düzenin etkisi ile şekillenmektedir. Ebeveynler, süreç içinde karşılaştıkları bilgi kirliliği ve pedagojik olmayan tutumlardan dolayı zorlanmakta, süreci anlamlandırmaya çabalamaktadır. Bu anlamlandırma kimi zaman yeterli bilgi sahibi olamayarak kimi zaman da olması gerekenden fazla bilgiye maruz kalarak ebeveyni zor durumda bırakmaktadır. Yine de çocuğuna fayda sağlamak için azimle sistemin içinde kalmaya gayret etmektedirler. Bu durumsa sistemin güçlenmesi ve sürdürülmesini sağlamaktadır.

a. Tanı süreci başlangıcı

'Tanı sürecinin başlangıcı' kodu, ebeveynlerin zekâ konusuyla ilgilenmeye başlaması, çocuklarını zekâ testine götürme ve test sonucu bağlamlarında görüşleri ve deneyimlerini incelemektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ebeveynler, çocuklarındaki erken gelişim, okuma-yazmayı okuldan önce öğrenmiş olma gibi belirtilerle çocuğunu fark etmekte fakat zekâ testine öğretmenlerinin yönlendirmesiyle girmektedirler. Çocuk 5,5-6 yaşlarındayken teste hemen yönlendirilmekte, böylece üstün zekâlılara özgü eğitimlere hem özel hem de devlet kurumlarında dahil olmaktadırlar. Çok fazla test ismi geçmesi, fakat hangisinin kesin olarak uygulandığının bilinmemesi, internetten öğrenilen bilgilerle kaygının tetiklenmesi bir bilgi karmaşası işareti olarak ebeveynlerde görülmektedir. Ayrıca çocuğa birden fazla zekâ testi uygulanması da çocuğu ve ebeveynin psikolojik sağlığı açısından sistemin dikkat çekici bir yönüdür.

> *"Tanı süreci ikisinde de aşağı yukarı aynı oldu. Hani bir şeyi bir kere söylemeden anlama, hemen onunla ilgili örneklendirme ya da atıyorum bu olayın üzerine birkaç ay geçtiğinde onu hiç unutmayıp hafızasına yerleştirip bir an önce onu kullanma. Büyük oğlum 1. Sınıfa başladığında okuma yazma bilmiyordu. Hatta okuma yazma bilmeyen sınıfa vermek istediler ama o sınıf üstünler sınıfı olmadığı için veremediler … Sınıfta herkesten daha hızlı ilerleme kaydetti … İkincisi okuma yazmayı kendi kendine öğrendi ama şöyle söyleyeyim o da geç yürüdü geç konuştu. Yani*

3 yaşında daha anca ya konuşuyordu ya konuşmuyordu ama 3 yaşından sonra da hızını alamadı erken okuma yazmayı kendi biz öğretmediğimiz halde öğrendi. Öğretmenlerinin bunu fark etmesi ile farklı olduğunu işte test yapalım üstünler sınıfına gitsin çünkü O. Koleji'nde öyle bir sınıf olduğu için farklı olan çocuklara Metropolitan, Stanford-Binet onlar yapıldı. Sonra 6'yı geçtikten sonra da Wisc-r hatta Wisc-4 bile yapıldı zaten BİLSEM'in ikinci aşaması da hani Wisc-4 olduğu için onlar yapıldı. Ama hep hani biz çok da farklı evet zeki diyorduk ama çok da farkının farkında değildik. Bize hep öğretmen yönlendirmeleri sayesinde oldu. Sonra farkına varıp onları o konuda testlere soktuk. Öğretmenleri fark edip yönlendirdi, testleri okulda yapıldı. Binet yapıldı. Sonra Wisc-r. Çok potansiyelli olduğu söylendi. İkisi de zaten BİLSEM'i kazandığı için RAM'larda Wisc-4'ler yapıldı. ASİS veya Wisc-4 dendi … Oğlumun üstün potansiyelli olduğunu 5 buçuk yaşında yapılan testle öğrendik … Binet 5,5 yaşında yapılmıştı. Küçükte 6 yaşında Binet yapıldı. Üstüne bir, 1,5 yıl sonra BİLSEM tarafından wisc-4 yapıldı. BİLSEM'e gitmekle alakalı yine öğretmenleri yönlendirdi. Kaydoldular ve kazandılar." (E14, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

b. Testin verimsizliği

Ebeveynlerin özellikle beklediği sonuçtan daha farklı bir sonuçla karşılaştığında test yapan uzmana, teste ve çıkan sonuca dair algısında bir güvensizlik oluşmakta, çeşitli bahanelerle sonucu görmezden gelmeye çalışma davranışı gözlemlenmektedir. 'Testin verimsizliği' kodu, bu algıyı incelemektedir. Kullanılan bu savunma mekanizması, ebeveynin üstün zekâ etiketini istediği fakat beklediği sonuca ulaşamadığı için önce kendi açısından durumu rasyonalize etme gayreti olarak görülmektedir. Bu, zekâya verilen değer ve sektörün içinde bulunma azmi ile piyasanın sürdürülebilmesine sunulan dolaylı katkıyı göstermektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, etiket alamayan diğer çocuklarının test süreci hakkında bilgi vermiştir. Bu süreç anlatılırken, test günü çocuğunun hasta veya yorgun olması, test araçlarına aşina olmaması gibi sebepler öne sürülerek aslında çocuğun daha yüksek puan alabilecek kapasitede olduğu ispatlanmaya çalışılmaktadır.

"O testte de hani aslında o teste gittiğimiz gün A. için çok zor bir gündü yani. Hatta geri mi dönsek falan dedik hastaydı işte 2-3 saatlik bir uykuyla işte öyle böyle gittik." (E15, eLİ, A)

"Kızım geçen sene de BİLSEM sınavına girdi. Geçen sene kaç puan aldı tam bilmiyorum. 180 miydi öyle bir şeydi galiba ama dediğim gibi biraz da tabletten falan uzak olduğumuz için hani ay bastım gitti falan filan muhabbeti olmadığı için…" (E16, eLİ, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Ebeveynleri bazen de test sonucunu testi yapan uzmanın işinin ehli bir kişi olmasıyla ilişkilendirmektedirler.

> *"Zekâ testini yapan kişinin bir defa ehil olup olmadığı beni ilgilendirir. Neye göre normal neye göre üstün zekalı?" (E2, eSİZ, B)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

c. Test sonucunun ebeveyne bildirilmesi

'Test sonucunun ebeveyne bildirilmesi' kodunda zekâ testinin sonucunun puan olarak veya zekâ seviyesi olarak ebeveyne, öğretmene, çocuğa ve çocukla temas hâlindeki herhangi bireye verilmesi durumu incelenmektedir. Testi yapan uzman veya söz konusu çocukla ilgilenen psikoloji uzmanları dışında zekâ testi sonucunun bu özellikleriyle herhangi kişiyle paylaşılması, çocuğun açık etiketlemeye birincil veya ikincil olarak maruz kalmasına sebep olacağı için bilimsel olarak uygun olmadığı şüphesizdir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

'Etiketlenmeme etkisi' temasında görülebileceği gibi çocuğu etiketsiz olan ebeveynler, test sonuçlarının kendileriyle paylaşılmadığını belirtmişlerdir. Bunun aksine etiketli çocuğu olan ebeveynlere, bazı uzmanların, test sonuçlarını puan olarak bildirilmekte veya en azından zekâ seviyesi belirterek sonucu vermekte olduğu görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin maruz kaldığı her iki durumda da etiketleme gerçekleşir.

> *"Ve işte orada o zaman Stanford-Binet testi uygulanmıştı. Özellikle sözel olarak çok önde çıktı. Ama mesela şu an geldiğimiz noktada sayısalı da analitik deniyor aslında ikisi bağlantılı biliyorum. Ben birazcık da o konularla ilgili de çalıştığım için. Öyle bir sonuç çıktı … WISC-R testi yapıyorlardı. Ve o testte aldığı puanın çok yüksek olduğunu söyledi. O puanı bildirince böyle bir şey söz konusu oldu." (E13, eLİ, A).*

> *"Zekâ testi yaptırdık, sonucunu bize söylediler." (E15, eLİ, A)*

> *"Bizle skor paylaşılmadı ama çok potansiyelli olduğu söylendi." (E14, eLİ, A)*

> *"Gençlik merkezinin önünde bir afiş vardı ön kayıtlarımız başladı diye biz de vakit kaybetmeden ön kayıt yaptırdık. Sonra da sınava girdik. Bu şekilde sınavın sonucu bize verildi. Wisc-r 4 testi yapıldı. Testin sonuçlarına göre testin tam şeyini hatırlamıyorum ama kademelerini hatırlamıyorum ama birinci testte üstün zekalı sonraki 2 testte yüksek parlak zekalı en sondada normal zekalı olarak çıktı. Kabul edildiği söylendi ve o şekilde biz de daha sonra kayıt yaptırdık*

ve başladık o şekilde derslerimize. Testin içeriğinde 4 kademe varmış. İsimlerini hatırlamıyorum işitsel zekâ, görsel zekâ şeklinde. Testin isimlerini hatırlamıyorum ama üstün, yüksek, parlak falan diye o şekilde tam sırası olarak dediğim gibi o şekilde hatırlıyorum." (E16, eLİ, A)

Bazen puan bildirilmesi yerine sadece üstün zekâlılara özgü eğitim programına kabul edilip edilmediği bilgisi uzmanlarca ebeveynler ile paylaşılmaktadır. Bu uygulamanın amacı etiketlemeden kaçınmak değil test yapan kurumun iş yoğunluğunu azaltmaktır. Ebeveyne gerekenden fazla bilgi verilmesinin nasıl zararı varsa olması gerekenden az bilgi verilmesi veya hiç bilgi verilmeyerek belirsizlik içinde bırakılması da aynı derecede zarar verecektir. Test sonucuyla ilgili herhangi bilgi verilmemiş olsa da sadece üstün zekâlılara özgü eğitim programını kazandığının belirtilmesinin de ebeveyn ve algısı açısından etiketleme işlevini gördüğü rahatlıkla söylenebilir.

"Çünkü onlarda (RAM) hiç kimseyle görüşme şansımız olmadı. İçeri odalara alıp görüştürüp hemen geri çıkarttıkları için sadece bize kazandınız bilgisi geldiği için (o testteki puanla ilgili) bilgim yok yani." (E14, eLİ, A)

eSİZ ve NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

2.3.5.3.5.Popülarite

'Popülarite' temasında, üstün zekânın ebeveynler arasında git gide yaygınlaşan, popülerleşen bir yapı sergilemesi ele alınmaktadır. Ebeveynler, bu meşhurluğu çeşitli boyutları, ilgi gösteren kişiler, ortaya konma şekilleri ile beraber anlatmaktadır. Toplumda yaygınlaşan bir değer olarak üstün zekâya çeşitli kaynaklar ilgi göstermektedir. Bu ilgi zamanla bir sektöre dönüşme ve ekonomiye alan sağlama yönünde evrilmektedir. Dolayısıyla hem mikro hem de makro düzeyde bir etkiye sahip olmasının temelinde yaygınlaşması ve kazandığı popülarite yatmaktadır.

Üç Etiket Grubunun Ortak Olan Görüşleri:

Her üç etiket grubundaki ebeveyn de üstün zekâ kavramının ve zekâ testlerinin ebeveynler arasında ve eğitim camiasında giderek yaygınlaştığını belirtmişlerdir. Ebeveynlik görevi konusunda çocuğunu zekâ testine götürmenin ebeveyne bir tatmin sağladığı düşünülmektedir. Ebeveynlerin günümüzde beklentisinin, çocuğunun üstün zekâ tanısı alması yönünde olduğu gözlenmektedir. Ebeveynler bu tip beklentilere, davranışlara birbirlerini özendirmektedirler.

"PDR olmamasına rağmen ki bu öğretmenimiz bizim çok eski 65 yaşında bir öğretmen olmasına rağmen üstün zekâlı şu bu bir ayrımı yok. Böyle bir kavram biliyorsunuz daha yeni yıllarda yeni jenerasyonda olan bir kavram." (E14, eLİ, A)

"Ama şu an çoğunlukla sanki benim çocuğum biraz yaşıtlarından farklı, biraz üstün zekalı gibi yaklaşımlar çok." (E1, eSİZ, A)

"Bunlar aslında tamamen belli bir noktada tamamen maddeye bağlı şeyler. Hadi bunu yapalım, şurada şu test var bunu uygulayalım tamamen popüler bir sirkülasyon. Şu test yapıldı, hadi şunu da deneyelim, belki şu netice verir, şu ölçüye göre yaklaşalım, şunu yapalım gibi hepsi birbirine aynı nasıl bir kıyafet alıyorsan peşi sıra geliyorsa bu testleri de ben böyle görüyorum. Asla küçümsemek değil. Tabii ki ilim, orada bir şey var, emek var, ilim var ama neticede artık bu hale geldi, kötüye kullanımı söz konusu. Bir gidiyorsun mesela dizinde sıkıntı var. Bir mr ile öğrenebilirsin ama önce diyor ki röntgen çektir, röntgenin peşine şunu yaptır, şunu uygula bilmem ne halbuki bir mr ile bitecektir. Bu testler de öyle. Çocuk belli bir düzeyde yapılacak testler vardır yaş seviyesine göre, onlar yapılır ve biter. Sömürüldüğünü hissettiriyorlar yani ve bunun sonu yok. Hani Allah muhafaza bir kanser hastası oluyorsun şunu da deneyelim bunu da deneyelim, çocuğunda yani normal, anormal, paranormal, hepsi bir sıkıntı. Bir tek normali normal görüyorsun. Onun da normal olup olmadığını bilmiyorsun, şüphe ediyorsun. Acaba anormal mi, acaba paranormal mi? O zaman da diyorsun ki ya öbür türlüyse ya yetişemezsem ya toplumda sıkıntı yaşarsa? Yani çevrede o kadar bu konu gündemde tutuluyor ki, körükleniyor ki herkes çocuğundan şüphe etmeye başlıyor. Bir taraftan da ebeveyn bunları yaptırınca tatmin oluyor, çocuğu için her şeyi yaptığını düşünüyor, görevini yerine getirdiğini düşünüyor. Yani bu anne-babaya böyle düşündürülüyor." (E10, NGG, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuğunun zekâ seviyesiyle ilgili merak duymadıklarını, buna ihtiyaç olmadığını, çevrelerindeki ebeveynlerin onların da önemsemesi için teşvik ettiğini ancak kendilerinin önemsemediğini belirtmişlerdir. Çevreden gördükleri teşvik konunun popülerleştiğinin göstergesidir. Ancak normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler özellikle bu akıma kapılmadıklarını vurgulamaktadırlar.

"Ya şu var gittiği okulda zaten bu yapıldığı için yaş seviyesine göre hiç böyle bir ihtiyaç hissetmedik. Hani yapılır neticede de bir sıkıntı varsa ya sosyalliğinde ya da gelişiminde ya da gelişim seviyesinde yaş seviyesinden düşük ya da yüksek olduğunda bizi yönlendireceklerini de bildiğimiz için ve bir çabaya girmedim. Hatta arkadaşlarımdan işte şu falanca yere gönderiyoruz şurada işte şu test var gibi, ona götürdük, sen götürdün mü? Ben ne aklımdan geçti ne hani böyle bir ihtiyaç hissettim. Böyle bir ihtiyaç hissetmedik ne annesi ne de babası olarak. Ama çevredekiler bizi buna teşvik ettiler. Baksan ne olur? Öğrensen ne olur? Sürekli soran oluyor tabii ki, insanlar merak ediyor." (E10, NGG, A)

"… peşine düşmedim, peşine düşmeyi de gerekli görmüyorum bu tip zekâ testi vs gibi konuların." (E8, NGG, A)

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Üstün zekâ etiketi almış çocukların ebeveynleri, çevrelerinde konunun ve bu unvanın popüler olduğunu belirtmektedir. Toplumda üstün zekâ etiketi almış bir çocuğun ebeveyni de etiketlenmektedir. Bu etiket ile ebeveynlerin, çevrelerinde özellikle grup içinde yani diğer ebeveynler arasında konumu farklılaşmaktadır. Merkezde, bilen ve sözü dinlenir pozisyonda olmaktadır.

"Ama mutlaka bilgi sahibi olduğum, tecrübeli olduğum alanlardan paylaştığımda zaten insanlar bunun mutlaka farkına varıyor ve çevremde bununla ilgili çok fazla bir arkadaş grubum var. Bu arada BİLSEM okul aile birliği başkanıydım geçen sene. Artık kimde telefonlarım var bilmiyorum yani birisi arıyor "Ö. Hanım sizce bu konuda ne yapmalıyız?" falan bir danışmanlık pozisyonuna gelmiş durumdayız (kahkaha). Ücretsiz genel danışman … Tabii ki bunlar bizi kendi içimizde çevremde bir de benim büyük oğlumun da öyle olmasıyla birlikte özellikle küçüğün çevresinde biraz bilinçli bir anne, işte Ö.'in mutlaka tecrübelerinden yararlanmalıyız. Hani ne yaptın biz de yapalım. İşte şu an mesela herkes bir düşünme becerilerine saldırma. İşte hangi kitapları çocuklarıma yönlendiriyorsam." (E14, eLİ, A)

Zekâ testlerinin son yıllarda popülerleştiği, E15'in büyük oğlunun zekâsıyla ilgili görüşünden de anlaşılabilir. Küçük oğluna zekâ testi yaptıran E15, büyük oğlunun çocukluğunda test yaptırma fikrinin yaygın olmadığı ve büyük oğlunun öğretmeni onu teste yönlendirmediği için zekâ testi yaptırmadıklarını anlatmaktadır. İki çocuğunun eğitim yılları arasında geçen zaman göz önünde bulundurulduğunda bu ifade, günümüzde zekâ testlerinin yaygın olduğunu ve öğretmenlerin zekâ testine daha sık yönlendirdiğini işaret etmektedir. Bugün konunun yaygın olması etiketli ebeveynler tarafından bilinçli olmak şeklinde tanımlanmakta ve desteklenmektedir. Dolayısıyla sadece çocuğun faydasına olan noktaların göz önünde bulundurulduğu söylenebilir.

"Büyük abisi de çok iyiydi, o da çok iyiydi. Onun bağlantılarının uyuduğuna eminim yani. Onun zamanında kendi aramızda zekâ testine götürmeyi konuştuk ama götürmedik. Belki anaokulu öğretmenleri belki de etrafınızdaki insanlar o kadar çok bilinçli değildi. Biz de çocuğu iyi bir şekilde başarılı bir şekilde okuturuz diye düşündük. Ama öyle bir test yapmadık. Belki çok gündemde değildi o zamanlar. Belki de anaokulu öğretmenimiz çok şey yapmıyordu." (E15, eLİ, A)

Her üç etiket grubundan olan ebeveyn de zekâ, üstün zekâ, zekâ testi gibi konuların son zamanlarda popülerleştiği hakkında hemfikirdir. Bu yaygınlaşma etiketli ebeveynlerin çevrelerinde konumlarını etkilemekte, onların de etiketlenmesine sebep olmaktadır. Normal gelişim gösteren ebeveynler ise çocuğu için böyle bir girişimde bulunmaya ihtiyaç hissetmemektedirler. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler ise sadece toplumda bu konunun ününün arttığı yönündeki gözlemlerini ifade etmektedirler.

2.3.5.3.6.Maddî İmkânlar

'Üstün zekâ piyasası/sektörü' üst temasının 'maddî imkânlar' temasında, çocuğun üstün zekâ tanısı aldıktan sonra ebeveynin yapması gerektiği düşünülen her şeyin maddî imkâna ihtiyaç oluşturması ile çocuğun zekâsının maddî imkânın kapısı olduğunun düşünülmesi arasındaki ekonomik döngü incelenmektedir. Etiketlenmenin ardından, sistem, etiketlenen çocuğun ebeveyninin, ebeveynlik duygusuna hitap ederek yani çocuğu için yapması gereken faaliyetleri yapmazsa eksik ebeveynlik yapmış olacağı gibi bir vicdanî yük ile baş başa bırakarak bir ekonomik döngü başlatmaktadır. Bu döngü, sektörün ana amacı ve temel taşıdır. Bu çarkın yarattığı pazara atölyeler, eğitim kurumları, yarışmalar, sınavlar, kurslar, okul bursları, üstün zekâlılara özgü eğitim verdiğini söylenen çeşitli faaliyetler dahil olmaktadır. Tanı almamış olsa bile sektördeki eğitimlere ve uygulamalara katılmak

çocuğunun zekâ gelişimine katkı sağlayacağını düşünen ebeveynleri de çekmektedir. Bu da sektörün yaygınlığını ve gücünü göstermektedir.

eLİ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Maddî imkânların olması bu tip uygulamalara dahil olmak için bir ön şarttır. Diğer yandan bu tip uygulamalara katılmak, maddî imkânlara sahip olmanın bir aracı olarak da düşünülmektedir. Çocuğun zekâsıyla kazanabileceği maddî imkânlardan biri burs kazanması olabilirken diğer yandan gelecekte üstün zekâlıların bulunacağı konumlarda daha yüksek ücretlerle çalışılacağını düşünmek de yine maddî imkân beklentisi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Burs kazanmak çocuğun aileye maddî katkı sağlama yolu olarak düşünülmektedir. Bir okulu tercih sebebi, etiketli çocuğu olan ebeveynler için çocuğun eğitim bursu kazanması ile büyük ölçüde doğru orantılıdır. Burs alarak okula verilmeyen parayla da yine çocuğun bilişsel yönünü geliştirmek için başka etkinliklere katılmayı planlamaktadırlar. Üstün zekâlı çocuğun zekâsının beslenmesini kendileriyle beraber insanlığın bir sorumluluğu olarak gördükleri için okulun verdiği burs karşılığında ceplerinde kalan parayı keyfî değil çocuğun zekâsı için harcayacaklarını bu fikirlerine meşruiyet kazandırmanın bir yolu olarak söylemektedirler.

> *"Eğer maddi imkânım olmazsa ve onları bence yan eğitimlerle, derslerle, basketbolu da olabilir işte dediğim gibi ne bileyim çalmak istediği enstrüman da olabilir en basitinden benim oğlum mesela İstanbul Bilim Olimpiyatları ilk kapsamındaki şeyi kazandı eğitim hakkını kazandı ama her cumartesi sabah saat 8.30 öğleden sonra 4 eğitime gitmesi gerekiyor İstanbul Erkek Lisesi'ne Cağaloğlu'na. İşte böyle bir şeyi anne-baba olarak zamanımızın olması lazım, paramızın olması lazım. Her şekilde imkanlarımın olması lazım ki benim o çocukları doyurabilmeliyim. Çok şükür şu an elimizden geldiği kadar hele de özellikle bu sene A.'nın %100 burs alarak bize kardeşi için sunduğu ekstra bir maddi destekle … Birlikte vakit geçirmenin çok daha önemini vesaire fark ettik ama maddiyat bence bu konuda önemli … (Ortaokulda) O. Koleji bize bursluluk sınavı açmadı. Biz de dedik ki hani 4 yıl boyunca zaten biz bu çocuklara ekstra ücret verdik. Ekstra farklı fiyat verdik. Benim çocuğumun bir de atıyorum yani atıyorum ya 30 bin lira vereceğime 15 bin lira niye vermeyeyim? Ben 15 bini zaten yine kendine kullanacağım. Onu cebime atıp gezmeyeceğim ki. Yine çocuğuma sağlayacağım yani. Dolayısıyla bize bir bursluluk sınavı imkânı sağlamamış olmalarından dolayı devamı da olmadığı için okulu oradan ayrıldık işte. (E14, eLİ, A)*

> *"Ortaokulda da epey bir farklı farklı okul sınavlarına soktum, bursluluk sınavlarına soktum. Ama hep işte maddi sıkıntı burada bize engel oldu." (E13, eLİ, A)*

Üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynlerin daha fazla ekonomik yükümlülük altına girmesi bunun karşılığını alacaklarını düşündükleri için problem oluşturmamaktadır. Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez atasözünde de ifade edildiği gibi ebeveyn maddî olarak verdiğini geri alacağını düşünerek tam da sektörün gerektirdiği gibi iç dünyasında bir pazarlık ilişkisi inşâ etmektedir.

> *"Önce bir tabii ki sevdiklerimle bunu paylaştım ama ondan sonra gerçekten çok hızlı bir şekilde çünkü bize şey dediler O. Koleji'nde üstün zekalılarla ilgili bir sınıfımız var, gidelim mi? Hani biz bunların önce bir para tuzağı olduğunu çünkü farklı fiyat verecektik. Sonra farklı eğitim olduğunu söylediler … Hani bana diyorlar ki "aa sen üstünler sınıfında daha fazla mı para veriyorsun, senin*

çocuğunu aslında bedava almaları lazım." Aksine biz mesela O. Koleji'ne üstünler sınıfına aslında çok daha fazla para vererek belki de %50 %40 %50 daha fazla vererek çocuğumu gönderdim. Çünkü dışarıdan yaptığımız her yatırım evet bana mutlaka yol, su, elektrik olarak dönecek, döndü de, ama bunların hepsi birer tabii ki hem manevi olarak bir zor bir süreç ve maddi olarak da zor bir süreç. Ama farklı ve güzel yani kendimi iyi hissediyorum, mutlu oluyorum. Çünkü çocuklarım bana bunun karşılığını veriyor." (E14, eLİ, A)

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, zekâ geliştirici etkinlikler, eğitimler gibi sektörün temel faaliyetlerinin ekonomik bir alt yapıyla kurulmuş olmasından dolayı zekâyla ilgili her şeyin ekonomik gerekliliklerle ilerleyeceğini düşünmektedirler. Bu düşünce, etiketli çocuğu olan ebeveynlerle örtüşmektedir.

"Bunlar aslında tamamen belli bir noktada tamamen maddeye bağlı şeyler." (E10, NGG, A)

eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

2.3.5.3.7.Sektörleşme

'Üstün zekâ piyasası/sektörü' üst temasında yer alan temalardan biri 'sektörleşme' olmuştur. Bu tema, piyasa/sektör algısını, üstün zekâlılık olgusunun yaygınlaşması ve ticarileşmesi kapsamında değerlendiren görüşleri incelemektedir. Üstün zekâlılığın, döngüsel olarak arz-talep oluşturduğunu ve ebeveynlerle hizmet vericilerin birbirini besleyen bir düzen kurarak beklentileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilgi çekici döngü, sektör yaratıcıları tarafından fark edilmiştir.

eLİ ve eSİZ Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ortak Görüşleri:

Hem etiketli çocuğu olan ebeveynler hem de etiketsiz çocuğu olan ebeveynler aynı yönde fikir beyan ederek, son yıllarda ebeveynlerin çoğunun, çocuğunun üstün zekâlı olduğunu düşünmesi, meselenin ticarileşmesi ve bu iki noktanın birbirini beslemesi, bir döngü oluşturması durumu vurgulanmıştır. Üstün zekâlı çocuğa sahip olmanın piyango ifadesine yapılan gönderme ile karşılanması ve böyle anlaşıldığının belirtilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca çocuğun üstün zekâlı olduğunu gösterir belgeyle, maddî karşılık arayışında olmak da yine bu üst tema içinde önemsenmesi gereken bir unsurdur. Bu arayış, çocuğun daha iyi bir eğitim alması niyetiyle yapılmaktadır ancak ebeveynin zihniyetini şekillendiren ve bu döngünün bir parçası hâline getiren sistemi de görmezden gelmemek gerekir. Ebeveynde algıyı yaratan da bu algının karşılık bulması için ihtiyacın tatminini sağlayacak çarkları oluşturan da sistemdir. Bu döngü, etiketli veya etiketsiz çocuğu olan yani bilişsel becerileri itibariyle bu çarka kapılmaya daha müsait, sistemin hedefinde bulunma ihtimali yüksek olan ebeveynlerin gündemindedir. Bu durum, bir şekilde sisteme temas ettiklerini, kendi bakış açıları doğrultusunda

irâdî olarak sisteme dahil olup olmamayı tercih ettiklerini düşündürmektedir. Normal gelişim gösteren ebeveynlerin bu konuda herhangi bir görüşü bulunmamaktadır.

> *"Amaç ne olabilir tam olarak açıkçası bilmiyorum ama ben önce biraz ticari olarak olduğunu düşündüm çünkü yeni jenerasyon annelerin hepsi çocuklarının üstün zekalı olduğunu düşünüyor. Dolayısıyla hani bu buradan biraz ticarete aktarıp bunu kullanmak olabilir diye düşündüm." (E14, eLİ, A)*

> *"Bugün buna fazlasıyla rastlamamızın sebebi üstün zekalı çocuk avcılığı yapılıyor olması bence. Bunu özellikle para kazanmak için anne babaların önüne sürüyorlar. Her birimizin evladı da kendimize anka kuşu gibi göründüğü için bu anne-babalara farklı geliyor ve üstün zekalı olduğunu düşünüyorlar. O piyangonun kendilerine vurduğunu düşünüyorlar çocuk normal olsa bile. Çünkü bu ihtimal olması gerekenden çok daha fazla dile getiriliyor artık." (E1, eSİZ, A)*

> *"Mesela zaman zaman yaz aylarında işte mesela geliyorlar işte benim çocuğum şurada test yapıldı üstün zekalı, okul bunun için ne kadar burs veriyor gibi böyle şeylerle karşılaşılıyor. Bizimkinin gittiği okulda şunu söylüyorlar biz zekaya değil ihtiyaca istinaden burs veriyoruz. Böyle bir ilkemiz var diyorlar. Bunun nedeni de toplumda bunlar kabul gördüğü için farklı okullarda oraya gidip bunu çok rahatça sorabiliyor burada bu söylenen şaşırtıcı bile gelebiliyor. Neden diyorlar. Çünkü zekaya burs verilse okulun yararına olur ama ihtiyaca burs vermek tamamen bursu alanın yararına oluyor. Okulun hiçbir menfaati olmadan verdiği bir burs oluyor o zaman ve bu da gerçek yardım demektir. Menfaat karşılığı verildiğinde alışveriş olur yardım değil ve toplumsal bir ihtiyacı karşılamamış olur. Bunu anlatmaya çalışıyoruz ama beklenti oluyor yine de tabii ki hem de çok fazla." (E1, eSİZ, A)*

NGG Çocuğu Olan Ebeveynlerin Görüşleri:

Bu konuda normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi kodlu bölüm bulunmamaktadır.

Çocuğunun maddî imkânlar nisbetinde zekâ geliştirici etkinliklere katılabileceğini düşünen ebeveynler aynı zamanda üstün zekâ ile maddî imkânlara erişilebileceğine de inanmaktadırlar. Bu algı, sektörün başarısıdır. Bu konuda toplumda bir ihtiyaç yaratıp sonra bu ihtiyaca çözüm üretmek, tanılı veya tanısız bütün ebeveynlerin eksik ebeveynlik yapmamak için çocuklarını bu tip etkinliklere götürmesini sağlamak ekonomik bir sistem ve piyasanın canlı bir kolu olduğu anlamına gelir. Üstün zekâ piyasası hakkındaki parçaların bütünleştiricisinin bu tema olduğu söylenebilir. Piyasa, kendini önceleyen ebeveynler oluşturur ve bu ebeveynler etiketlenmeyi gönüllü olarak tercih ederler. Bu tercih sonucunda çocuklarını piyasanın bir askeri hâline getirirler ve bundan haz duyarlar. Bu haz piyasanın sürdürücüsü, lokomotifidir. Etiket etkisini de zekâ belirtisi ve kaynakları algısını da oluşturan piyasadır. Piyasayı sürdüren ise etiket etkisi ile zekâ belirtisi ve kaynakları algısıdır. Ebeveynde üstün zekâ ile anlam kazanan bir benlik imajı, toplumda ise zekâyı önceleyen bir değer sistemi inşâ edilir. Zekâ, bir meta olarak tüketim nesnesi hâline getirilmektedir.

2.3.6.Tartışma

Bu araştırmanın üçüncü ve son çalışması olan Çalışma 3'ün temel amacı etiketli çocuğa sahip ebeveynler, üstün zekâlı çocuğu olan fakat etiketlenmemiş ebeveynler ve normal zekâ düzeyine sahip çocuğu olan ebeveynlerin bakışıyla, ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısı, "üstün zekâlılık" ve "üstün zekâlı" bir çocuğun ebeveyni olma algısının incelenmesidir. Üstün zekâ konusunda, başı çeken araştırma öznelerinin çocuklar olduğu bilinmektedir. O hâlde eğitimciler ve ebeveynler de çocuğa en yakın iki grup olduğu için algısına müracaat edilmesi gereken ilk halkada yer almaktadırlar. Üstün zekâ konusunda alanyazında ebeveynlerin görüşlerine, algılarına başvurulduğu görülmektedir (Jolly ve Matthews, 2012).

Çalışma 3, betimsel nitel desende kurgulanmış, mülâkatlarla verileri toplanmış, nicel içerik analizi ile incelenmiştir. Alanyazında üstün zekâ konusunda ebeveynlerle yapılan çalışmaların yıllarca nicel devam etmiş olmasına rağmen son zamanlarda genellikle nitel desenlere yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar, katılımcılar açısından genellikle etiketli ebeveynler hakkında veya etiketli ve etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin karşılaştırılması şeklinde geliştirilmektedir (Gürültü ve Alcı, 2020; Hidalgo, 2017; Jackson, 2014; Jolly ve Matthews, 2012; Koshy, Smith ve Brown, 2014). Bu araştırmanın gruplarının etiketli, üstün zekâlı fakat etiketlenmemiş, normal gelişim gösterdiği tespit edilmiş ve etiketlenmemiş çocuğu olan ebeveynler olarak üç gruptan oluşması özgün taraflarından biri olarak görülebilir. Şimdiye kadar bu üç grupla bir arada çalışılmış herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Alanyazın taraması, araştırmacının meslekî tecrübesi/gözlemleri ve uzman görüşleri ile ebeveynin çocuğunun zekâsına ilişkin algısı hakkında görüşme soruları listesi hazırlanmıştır. Bütün basamaklarında uzman görüşüne başvurularak yürütülen bu çalışmada inandırıcılık, geçerlik ve güvenirlik için gereken adımlar takip edilmiştir. Etiketlenmemiş ebeveynlerin ve çocuklarının, bu araştırma vesilesiyle etiketlenme riskinin oluşmamasına dikkat etmek gibi etik hassasiyetler dolayısıyla etiketlenmiş ve etiketlenmemiş ebeveynler için iki farklı soru listesi geliştirilmiştir.

Çalışma 3'ün katılımcıları, araştırma kapsamında (Çalışma 2) geliştirilen bir ölçek olan Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı (ECZA) Ölçeği vasıtasıyla belirlenen sonuçlara göre seçilmiştir. Çocuğu etiketli olan 5, çocuğu üstün zekâlı olan fakat etiketlenmemiş 6, çocuğu zekâ düzeyi bakımından normal gelişim gösteren 5 ebeveyn ile görüşmeler yapılmıştır. Ebeveynlerin 6'sı baba ve 10'u annedir. Babaların annelere göre araştırmada daha az sayıda bulunması alanyazında da rastlanan bir sınırlılık olarak görülmektedir (Ben-Artzey 2020; Jolly ve Matthews, 2012). Etiketli ebeveynler grubu, sadece annelerden oluşmakta, diğer iki grupta anne-baba dağılımları dengeli bir eşitlik arz etmektedir. Anneler, geleneksel olarak çocuklarla babalardan daha yoğun bir şekilde ilgilenebildiği için araştırma verilerinde daha çok detaya ulaşılabilmiş olabilir fakat tek ebeveyn algısının incelenmesinin bir sınırlılık teşkil ettiği söylenebilir. Araştırma, babaların da olduğu bir grup ile tekrar yapılarak karşılaştırılabilir, böylece ebeveyn bakış açısındaki farkları görmek de mümkün

olabilir. Görüşmelerin süresi açısından yapılan değerlendirmelerde etiketli çocukların ebeveynlerinin daha uzun görüşme sürelerine sahip oldukları görülmektedir. Çocuklarından bahsetmekten aldıkları zevki belirterek konudan dolayı daha uzun süre anlatmak istediklerini ifade etmeleri dikkat çekicidir. Bu durum benlik sunumu ve izlenim yönetimi açısından önemli bulunmuştur. Ebeveynlerin yaptıkları bu açıklamanın yanında etiketlenme sebebiyle daha fazla deneyime sahip olmaları, konunun daha merkezinde bulunmaları da sürenin uzama sebeplerinden biri olabilir.

Ebeveynlik, çocuğun özellikleri kadar ebeveynin algısıyla kurguladığı ve bu algıyla şekillenen, dönüşen bir roldür. Ebeveynlik, sosyokültürel kavramsallaştırmasının statik olmadığı, aksine zaman ve yere bağlı olarak değiştiği ortak kabul gören bir kavramdır. Ebeveynlikle ilgili kültürel farklılıklar ve buna bağlı toplumsal değerler çeşitlilik göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 2012). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, çocuğun ve ebeveynin toplumsal değişim çerçevesinde nasıl algılandığı, ebeveynin çocuğunu nasıl algıladığı da günümüzde bütün çocuklar ve spesifik olarak bu tezin konusu çerçevesinde "üstün zekâlı" çocuklar ve ebeveynleri açısından konunun bir hayli önemli bir parçasını teşkil etmektedir.

Çalışmada, her üç gruptan ebeveynler, görüşmelerde, çocuklarının zekâsına, üstün zekâlılık ve üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olmaya dair duygu, düşünce, davranış ve gözlemlerini paylaşmışlardır. Ebeveynler arasında bu konuda ortak duygu, düşünce ve davranış kalıplarına rastlanmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarını üstün zekâlı olarak kabul ettiğinde veya böyle bir bilgiye sahip olduğunda duygu, düşünce ve davranışlarının ortak bir yönde şekillendiği yönünde görüşler tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle, belirlenen kategorilerin, alanyazında bahsedilen sonuçlarla benzerlikler göstermekle beraber alanyazına katkı sağlayacak bulgulara da sahip olduğu söylenebilir. Çalışma 1, Çalışma 3 ve alanyazında ortak veya farklı olarak görülen noktalar ise genel tartışma bölümünde irdelenmiştir.

Çalışma 3 kapsamında bulgular temelde frekans yoğunluğu sırasıyla, 'etiket etkisi/algısı', 'zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı', 'piyasa-sektör', 'çocuğunun özellikleri', 'başarı algısı', 'üstünlük algısı' ve 'sosyalleştirme hedefleri' kategorilerinde bütünlük göstererek şekillenmiştir. Toplam 1337 kodlu bölümde en çok bahsedilen üst temanın 'etiket etkisi/algısı' olduğu görülmektedir. 'Etiket etkisi/algısı'nı takip eden en yüksek kodlu bölüme sahip iki üst tema ile sonrasındaki üst temalar arasında frekans itibariyle ciddi bir fark söz konusudur. Araştırmanın, kodlu bölüm frekans yoğunluğunun fazla olmasından dolayı üst temaların frekans yoğunluğu ölçü alınarak sınırlandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Yüksek frekansa sahip olan üst temaların tez kapsamına alınması tezin kapsamını ve sınırlarını belirlemek için bir gereklilik hâline gelmiştir. Yüksek frekansa sahip üst temalar, ebeveynlerin en fazla bahsettiği, en önemli gördükleri meseleler olarak yorumlanmaktadır.

Aynı zamanda ilk üç üst temada etiket grupları arasındaki fark da incelenmeye değer görünmektedir. Bu ilk üç üst temada etiketli çocuğu olan ebeveynlerle diğer iki gruptaki ebeveynler arasındaki frekans yoğunluk farkı çok fazladır. Buna karşın çocuğu normal gelişim gösteren ve

etiketsiz olan ebeveynlerin kodlu bölüm frekansları birbirine yakındır. Diğer üst temalarda ise ilk üç üst temada görüldüğü kadar grup frekansları arasında bariz bir farklılık yoktur. İlk üç üst temanın diğerlerinden toplam frekans ve gruplar arasındaki frekans farkları düşünüldüğünde diğer üst temalara göre belirgin sonuçlar verdiği anlaşılmaktadır. Üstün zekâ ve üstün zekâlılık meselelerinin, etiketleme çerçevesinde hem üstün zekâlı etiketi almış hem üstün zekâlı olup etiketlenmemiş hem de normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri tarafından algılanma biçimleri ortaya konmuş ve algılamaları arasında farklar olduğu tespit edilmiştir.

Bu ölçütler göz önünde bulundurularak üstün zekâ etiketi hakkında ebeveynlerin algılarının üç temel kategoride incelenmeye müsait olduğu görülmüştür. Bunlar, 'etiket etkisi/algısı', 'zekâ belirti ve kaynaklarına dair algı' ve 'piyasa/sektör'dür. Üstün zekâ etiketinden ebeveynlerin çeşitli alanlarda etkilendiği, bu etiketi benliklerinin bir parçası hâline getirdiği, ebeveynlerin benlik inşâsında çocuklarının bu özelliğinin önemi ve bunu dahil ederek benlik genişlemesi yaşadıkları görülmüş; üstün zekâ belirtisi olarak gördükleri özellikler ve üstün zekâyı atfettikleri kaynaklar tespit edilmiş; üstün zekâ etiketinin çeşitli unsurların etkisiyle yaygınlaşmasının, popülerleşmesinin bir sektör oluşumunu mümkün kıldığı görülmüştür.

Çalışma 3'te incelenen üç üst temanın birbiriyle ilişkisi değerlendirildiğinde üstün zekâya karşı yaratılan/gösterilen yoğun ilginin sistem tarafından görmezden gelinmediği ve fırsatın değerlendirilerek bir sektöre dönüştüğü söylenebilir. Bu durumu oluşturan zemin ise yapılan yönlendirmelerle ebeveynin etiketten etkilenmesi, etiketle özdeşleşmesi, zekâ belirtisi olarak kabul ettiği özellikler ve çocuğunun zekâsının kaynağına dair algısı olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin görüşleri, algıları ve buradan ortaya çıkan bulgular da bir sektör oluştuğunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla bütüncül bakıldığında üst temaların, döngüsel bir tabloya işaret ettiği söylenebilir.

Çalışma 3'ün ilk üst teması olan 'etiket etkisi/algısı', ebeveynin etikete ve etiket etkisine ilişkin algısını, etiketin ve etiket etkisinin ebeveynlerde nasıl şekillendiğini, ebeveynin üstün zekâ etiketinden hangi yönlerde etkilendiğini irdelemektedir. Ebeveynlerin üstün zekâ etiketini algılama biçimlerini, etiketin ebeveynlere etkilerini, etiketin hangi alanlarda etkili olduğunu, etiketlememe etkisine dair algılarını kapsamaktadır. 'Etiket etkisi/algısı', Çalışma 3'in en çok bahsedilen üst temasıdır. Bu üst temanın, diğerleri arasında görece yüksek frekansa sahip olması, her ne kadar etiket çocuğuna ait bir özellik olsa da ebeveynin de etiketten etkilendiğini ve kendini etiketle tanımladığını, etiketle özdeşleştiğini göstermektedir. Yani sadece çocuğun değil ebeveyninin de üstün zekâ etiketinden etkilendiğini bu alan tanımlamaktadır, ebeveyn de bu süreçlerle etiketlenmektedir. Bütün temalar göz önünde bulundurulduğunda bu üst temaya en çok değinen grubun etiketli çocukların ebeveynleri olduğu görülmektedir. Etiketin ebeveyne olan etkisini ve etikete dair algıları ifade eden görüşlerin, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin grubunda yoğunlaşması, üstün zekâ meselesinin en çok onların gündeminde olduğunun da bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu bulgu, diğer iki üst tema olan 'zekâ belirti ve kaynakları algısı' ile 'piyasa/sektör'de yine aynı grubun yüksek frekansa sahip olmasını da desteklemektedir. Ring ve Shauhnessy (1993),

yaptıkları alanyazın taramasında üstün zekâ etiketinden yalnızca üstün zekâlı olduğu tespit edilmiş çocuğun değil aynı zamanda ailesinin ve arkadaşlarının da etkilendiği sonucuna varmışlardır.

'Etiket etkisi/algısı' üst teması, yedi temadan oluşmaktadır. Bunlar, 'etiketin bir kimlik olarak varlığı', 'üstünlük yanlılığı etkisi', 'etiketin sosyal alana etkisi', 'duygusal etki', 'düşünsel etki', 'etiketlememe etkisi' ve 'etiket ve öteki etkileşimi' temalarıdır. 'Üstünlük yanlılığı etkisi' büyük bir frekans farkıyla en çok bahsedilen temadır. Bu üst temadan bahsetme sıklığı ile ebeveynlerin en çok etkilendikleri yöne işaret ettikleri düşünülebilir. Bu üst temadaki en yüksek frekansa sahip temanın 'üstünlük yanlılığı etkisi' olması, ebeveynlere göre çocuklarının üstün zekâ tanısının ebeveynde üstünlük algısı olarak tezâhür ettiğini göstermektedir. Üstünlük yanlılığı etkisi, bu araştırma bağlamında, ebeveynin çocuğunun algılanan zekâsı ve varsa etiketi dolayısıyla diğer ebeveynlere göre kendinde bir üstünlük hissetmesi, bunu farklı biçimlerde yaşaması anlamına gelmektedir.

'Etiketlenmeme etkisi' temasından ise görece az bahsedilmesinin, konunun, etiketlenmemiş ebeveynlerin gündeminde daha az bulunmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. 'Etiketlenmeme etkisi' temasına etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin; diğer temalara ise etiketli çocukların ebeveynlerinin çoğunlukla değindiği tespit edilmiştir. Bu durumda 'etiket etkisi/algısı'nın, ebeveynler açısından 'etiketliler ve diğerleri' olarak iki farklı algılama biçimi yarattığı düşünülebilir. Her bir etki boyutu, üstün zekâ etiketinin ebeveyne etkisinin, ebeveynin etikete ve etiket etkisine dair algısının sınırlarını çizmektedir. Alanyazında etiketlenmenin etkilerinden 1960'lardan beri bahsediliyor olmasına (Allen, 2003; Berlin, 2009; Borland, 2005; Chan, 2002; Colangelo ve Brower, 1987; Cornell, 1983; Cornell, 1989; Fisher, 1981; Freeman, 2013; Grenier, 1985; Guskin ve ark., 1986; Hertzog, 2003; Makel, 2009; Matthews ve Foster, 2008; Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014; Ring ve Shaughnessy, 1993; Öpengin, 2011; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı, Ekşi, 2018; Sak, 2012; Shechtman ve Silektor, 2012) rağmen uzun vadedeki sonuçlarının yeterince araştırılmamış olduğu da vurgulanmaktadır (Reynolds ve Ramsey, 2003 akt. Leana-Taşçılar, 2017).

Kendini, çocuğunun bu özelliğini algıladığı şekliyle diğerlerinden üstün gören ebeveynin, hangi araçlarla bunu yaşadığı ve ifade ettiği, 'üstünlük yanlılığı etkisi' temasında incelenmiştir. Dokuz kod birleşerek bu temayı oluşturmuştur. Bu kodlar, 'üstünlük algısı', 'mutluluk ve tatmin', 'çocuğuna karşı yetersizlik hissi', 'beklenti', 'ayrıştırma', 'olumsuz özelliklerinin meşrulaştırılması', 'kalıpyargı', 'gerçekdışı özgüven' ve 'ukalalık' olarak belirlenmiştir. Etiketli çocukların ebeveynleri, diğer etiket gruplarına göre bu temanın bütün kodlarından daha yoğun bir sıklıkla bahsetmiştir. Bu bulguyla, çocuğu etiketli olan ebeveynlerin benlik tasavvurlarına çocuklarının etiketini, üstünlük yanlılığı ile kattıkları anlaşılabilir.

'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasında en çok bahsi geçen kodun 'üstünlük algısı' olduğu görülmektedir. Üstünlük algısını ebeveynler çeşitli kavramlar üzerinden kurgulamışlardır. Bu kavramlar, gurur, kibir, algılanan prestij/itibar, ayrıcalık ve seçkinlik hissi, övünme ve övgü, zekâsının fark edilmesinin hazzı, çocuğunu üstün görmek, özel hissetmek, üstün zekânın hak ettiği, tevazu söylemi, ön planda olma gayreti ve hazzı olmuştur. Üstünlük algısı, ebeveynin çocuğunun zekâsını

baz alarak hem kendinin hem de çocuğunun diğerlerinden farklı olma algısı, üstünlüğünü hissetme ve bu üstünlüğe uygun davranışlarla karşılaşma talebini kapsamaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler bu algıyı yansıtırken, etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri ise bu algının muhtemel çıktılarını, bu algıyla ilgili gözlemlerini yorumlamışlardır. Aynı zamanda üç etiket grubunun ortaya koyduğu ortak fikirler de söz konusudur. Her üç etiket grubundaki ebeveyn de üstün zekâ etiketinin üstünlük duygusuna sebep olabildiğini ve bunun psikolojik açıdan sakıncalı olabileceğini, sosyalleşmeyi olumsuz etkileyebileceğini, bu duygunun hem çocuğa hem ebeveyne olan zararlarını merkeze alarak örneklendirmişlerdir. Dolayısıyla ebeveynler tarafından zekâdan kaynaklanan üstünlük duygusunun zararlı olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünce, ebeveynler tarafından deneyimden ziyade bilgi-gözlem düzeyinde bir sebep-sonuç ilişkisi kurgusu olarak gündeme getirilmiştir. Alanyazında da üstünlük sıfatı ile damgalanmanın hem çocuk hem de ebeveyni için sorunlar yarattığı belirtilmektedir (Akarsu, 2001).

Etiketli ve etiketsiz ebeveynlerin fikirleri arasında farklar da bulunmaktadır. Fakat normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin zaman zaman etiketli ebeveynlerle, zaman zaman da etiketsiz ebeveynlerle aynı fikirleri paylaşabildiği görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâsının fark edilmesinden aldığı zevki anlatıp, başarıyı, çocuğunun diğer çocukları geçmesi şeklinde tanımlayıp, bunlarla övünmektedir. Çocuğu etiketsiz olan ve normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuklarının bazı becerilerinin diğer çocuklardan daha iyi olmasının, bir gurur sebebi olmaması gerektiğini anlatmakta fakat çevresinde gördükleri ebeveynlerin çocuğunun zekâsından gurur duyuyor olma durumunun son yıllarda arttığını gözlemlemekte ve tasvip etmemektedirler. Ayrıca günümüzde kendi çocuğunun diğerlerinden üstün olduğunu ispatlama çabasının ne pahasına olursa olsun ebeveynler tarafından tercih edildiğini düşünmektedirler. Bu düşünceler, etiketin üstünlük yanlılığına aracı olduğunu işaret etmektedir. Ancak normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerde istikrarlı ve bütüncül bir görüş tespit edilememiştir. Bu bulgu da etiketin aracılık rolünü destekler niteliktedir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin bu koddan bahsetme sıklıkları diğer iki gruptaki ebeveyne göre son derece yüksektir. Bu fark, üstünlük algısının etiketle ilişkisini ortaya koymaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun üstün zekâlı olmasının ebeveyne hissettirdiği ilk ve en baskın duygunun gurur olduğunu ifade etmişlerdir. Bu ebeveynler, üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olmanın verdiği gururla, bu ayrıcalık ve seçkinlik duygularını açık ve örtük ifadelerle sohbetlerinde sıklıkla anmak için gayret etmekte, yaşadıkları üstünlük algısının çevre tarafından bilinmesini, bu duyguyu paylaşmayı bir hayli önemsemektedirler. Hayatın içinde çocuğunun zekâsı dolayısıyla övgü almak ve çocuğun zekâsının fark edilmesini bir itibar olarak görüp kendilerinde üstünlük duygusunu teşvik etmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, üstünlük duygularını besleyen yollardan birinin de çocuğunun zekâsının fark edilmesi için çaba göstermeleri olduğu görülmüştür. Üstün zekânın varlığı bir gurur sebebi, yokluğu ise gururlanılmamasının sebebi olarak gösterilmiştir.

Hatta normal gelişim gösteren öğrencilerin bulunduğu ortamlarda elde edilen başarılara alışık oldukları için üstün zekâlılar içinde de en başarılı olmanın verdiği mutluluk yine gurur kavramı ile açıklanmıştır. Çıtayı yükselttikçe başarının ve zekâyı göstermenin kıymeti ebeveyn gözünde artmaktadır. Dolayısıyla rakiplerin zekâ seviyesi rekabetin ve üstünlüğün değeri için önemsenmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun başarılarından veya diğer çocuklardan ileri olduğunu belli edecek örneklerden sıklıkla bahsetmektedirler. Bunun da karşımıza bir örtük gurur tablosu sunduğu düşünülebilir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun katıldığı üstün zekâlılara özgü programlarda onlara özel davranılmasından, özel oldukları hissinin verilmesinden, bu programlara katılanların çevre tarafından özel görülmesinden ve bu programlara katılabilmelerinden dolayı çocukların kendilerini özel hissettiğini düşünmektedirler. Ayrıca bu durum ebeveynlerin, kendilerini özel hissetmelerine de sebep olmaktadır.

Ön planda olma gayreti ve hazzı etiket dolayısıyla yaşanan üstünlük duygusunun bir şekli olarak ortaya konmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, kendi çocuğundan üstün bir başarı göstermesini ve ön planda olmasını beklemektedirler. Çocuğu etiketli olan ebeveynler, sıklıkla çocuğunun başarılarını anlatma eğilimi içinde bulunma, onları sürekli etkinliklere, sınavlara ve kurslara götürdüğünü anlatma gibi bir yaklaşım göstermişlerdir. Bu durum ebeveynin hem çocuğunun başarısına dair beklentisi hem de kendisinin bu gibi faaliyetlere çocuğunu dahil ederek çocuğunun da kendinin de ön planda olmasına yardımcı olması hakkında ipuçları sunmuştur. Ebeveynin beklentisi, her ne kadar çocuğunun ön planda olması yönündeyse de aynı zamanda bu ön planda olma durumunun toplumsal bir faydaya da dönüşmesini beklediğine dair bir fikir de ortaya konmuştur. Ön planda olma gayreti ve hazzının çocuklarında da dikkatlerini çektiğini anlatan etiketli çocuğu olan ebeveynler, bu konuyu rekabet, hırs, hataya tahammülsüzlük, en iyi olma beklentisi, kaybetme korkusu gibi özelliklerle ilişkilendirmişlerdir. Çocuğu etiketli olan ebeveynler, kişinin hak ettiklerinin bir belirleyicisi olarak zekâ profilini ve üstün zekâyı görmektedirler. Çaba ve emek yerine zekâ seviyesine göre liyakatin belirlenmesi vurgulanmaktadır. Zekâya yönelik bu algının üstünlük duygusunun bir eseri olduğu düşünülmektedir. Guskin ve arkadaşları (1986) yaptıkları araştırmada çocukların gözünde üstün zekâ etiketinin ebeveyninin yanında özel bir konuma sahip olmak anlamına geldiğini tespit ettiklerini belirtmektedirler.

Etiketsiz ebeveynler, kendileri ve çocukları hakkında üstünlük algısı kodunda değerlendirilebilecek bir ifadede bulunmamışlar, etiketli ebeveynler hakkında gözlemlerinden bahsetmişlerdir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğunun üstün zekâ etiketinden dolayı kendilerini ayrıcalıklı ve itibarlı gördüklerini, algıladıkları prestijin etiket ile arttığını düşünmektedirler. Ayrıca yine etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun ön planda olmasını beklediğini gözlemlediklerini belirtmektedirler. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin bu gözlemi ile etiketli çocuğu olan ebeveynlerin ifadeleri birbirini desteklemektedir.

“Her şey zıttı ile kaimdir” ilkesi gereğince tevazu gösterebilmek ve özeleştiri yapabilmek yine üstünlük duygusunun anlatılmasına yardımcı olabileceği düşünülen kavramlardandır. Etiketli çocuğu

olan ebeveynlerin zaman zaman kendilerinin üstün taraflarını dile getirdikleri görülmüştür. Bu ifadelere rağmen aynı zamanda tevazu söylemini yine üstünlüğü vurgularken kullanmaları da dikkat çekmiştir. Bu durumda tevazu söyleminin üstünlüğü inşa eden araçlardan biri olarak görüldüğü, üstünlüğün bir tezahürü olarak konuşmada geçtiği düşünülmektedir. Buna kadîm kavramlarda tekebbürden tevazu (humblebrag) denmektedir. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin ise tevazu söylemlerini özeleştiri bağlamında kullandığı görülmüştür. Bu bulgu çerçevesinde etiketin tevazu ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bireylerin, kendi eksiklerini ve hatalarını fark etmeleri ve bunu anlatabilmeleri bir tevazu örneği olarak görülebilir. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin gösterdiği davranışlardan, kendi yaptığı hatayı fark etme, kabullenme ve bir özeleştiri yapma, bir kişinin konumunu tarif ederken o kişinin 'insani olarak değil iş manasında kendinden altta olduğunu' özellikle vurgulama, eğitim almaya ihtiyacı olduğunu söyleyebilmenin tevazu için birer örnek teşkil ettiği söylenebilir. Bu ebeveynlerin hem ebeveyn olarak çocuğunun olumsuz tarafını görmezden gelmeye eğilimli olma konusunu ifade ederek gerçekçi bakış açısı sunması hem de çocuğunun ve kendisinin bilişsel olan ve olmayan olumsuz yönlerinden kendiliğinden bahsedebilmesi de tevazu olarak değerlendirilebilir (Yücel ve Arslantürk, 2019). Bütün bu bulgulardan hareketle, etiketin üstünlük yanlılığına yol açması ile ebeveynler ve dolayısıyla çocuklar için bazı olumsuz tarafları olabileceği söylenebilir.

Alanyazında çeşitli araştırmalar da ebeveynlerin tanılama sürecine katıldıklarını öğrenmelerinden itibaren mutluluk, heyecan, iftihar gibi duygular hissettiklerini; çocukları üstün zekâlı olarak tanılandıktan sonra da gurur, övünç, kaygı gibi duyguların baskın hâle geldiğini belirtmektedirler (Chan, 2002; Fisher, 1981; Öpengin ve Sak, 2012; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018). Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında, ebeveynlerin tanılama sürecinde, aday olan çocuğunu, akranlarından farklı görme eğitiminde olduğu anlaşılmıştır. Zincirli (2016) ise öğrenci tanılama sürecine dair velilerde yanlış bir algı oluştuğunu, pek çok velinin çocuğunun Bilim ve Sanat Merkezi'ne yönlendirilmesini kişisel tatmin, saygınlık kazanma gibi farklı amaçlarla isteyebildiğini, bu durumun öğretmenlerin seçimini etkileyebildiğini belirtmektedir. Alanyazında etiket ile çocuğun ve ebeveynin kendini diğerlerinden farklı görmesi, özel hissetmesi (Davaslıgil, 2000; Morelock, 1992), ebeveynin çocuğunu diğer akranlarından farklı görmesi (Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018) konusunu vurgulayan araştırmalara rastlanmaktadır. Ancak bunun, çocuğun ve ebeveynin etiketlenmesi ile sistemin inşâ ettiği bir durum olmasından ziyade çocukta ve ebeveynde üstün zekâdan kaynaklanan bir özellik olarak yansıtılması dikkat çekicidir. Janos, Fung ve Robinson (1985) ayrıca bu kendini diğerlerinden farklı yerde hissetmeyi, düşük benlik saygısı ile ilişkilendirmektedirler. Alanyazında benlik saygısı hakkında farklı sonuçlar da söz konusudur. Bazı araştırmalarda üstün zekâlı çocukların normal/olağan gelişim gösteren çocuklara göre daha olumlu benlik algısına sahip oldukları görülürken bazı araştırmalarda bunlar arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir (Baltacı, 2017; Leana–Taşcılar ve Kanlı, 2014; Metin ve Bencik-Kangal, 2012).

Çağlar'ın (2004, s.64), bizzat içinde bulunduğu 1960'lar Türkiye'sinde üstün zekâlılara özgü eğitim çalışmalarında türdeş özel "üst" sınıf uygulaması ile ilgili verdiği bilgiler ve anlattığı gözlemler üstünlük yanlılığı etkisi başta olmak üzere sosyal denklik beklentisi, üstün zekâlılara özgü eğitim, ayrıştırma, etiketin sosyal alana etkisi kodları, zekâ seviyesi ile ayrıcalık hakkına sahip olma ve etiket etkisi kapsamlarında değerlendirildiğinde bir hayli dikkat çekicidir:

> 1962-1963 öğretim yılında ilkokul ikinci sınıfında başlayan üstün zekâlı çocuklar (ÜZÇ) için açılan üst özel sınıflara öğrenci olarak alındılar. Bu sınıfa alınan öğrencilerin durumları ana babalar tarafından bilinecek, çocuklar bu durumlarından haberdar edilmeden, onlarda üstünlük duyguları abartılarak açıklanmadan, normal sosyal gelişimlerinin sağlanmasına çok özen gösterilecekti. Bu hususlar öğretmenlere, okul yöneticilerine ve çocukların ana babalarına vurgulanarak açıklanmıştı ve buna özenle uymaları istenmişti. Sınıf mevcutları 15 ve altında tutulacaktı. Bu hususlara özenle uyulması gerekirken 2, 3, 4, 5. sınıflarda eğitim ve öğretimleri sırasında titizlikle uyulması gereken bunun tersi her gün artan bir şekilde uygulanmaya başlandı ki istenmeyen üstünlük duyguları yalnız çocuklarda değil, özel sınıfta görev alan öğretmenlerde ve bu sınıflara devam eden öğrencilerin ana babalarında ve hatta çocukların yakınlarında istenmeyen üstünlük duygularının gelişmesi şeklinde tecelli etti. ÜZÇ özel sınıflarına devam edenlerin aynı okula devam eden yaşıtları ile sosyal ilişkileri belirgin şekilde bozulmaya, akranlarını horlayan, onlarla hiç ilişki kurmama gibi istenmeyen davranış ve tutumlar geliştirdikleri gözlendi. Hatta bu biraz daha ileri giderek özel sınıf öğretmenlerinin diğer sınıf öğretmenleri arasındaki ilişkilerine de yansıdı. Bu yetmiyormuş gibi üstün zekâlı çocuğu olan ailelerin birbirleri ile eskiden kurulmuş normal ilişkilerinin bozulması, sadece üstün zekâlı çocuğu olan aileler arasında ilişkiler kurulmasına varan sağlıksız sosyal bir durumun ortaya çıkmasına sebep olduğu görüldü. Gizlenmesi gereken çocukların durumları hakkındaki bilgiler, birçok öğretmenler, ana babalar ve bazı yöneticiler tarafından abartılarak rahatsız edecek şekil ve düzeyde gelişti.

Beklenti, hem alanyazında hem de bu çalışmada ebeveynlerde göze çarpan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Etiketin beklentilere etkisi incelendiğinde ebeveynin çocuğundan beklentileri, beklentilerin boyutları ve kapsamının etiket grubuna göre farklılaştığı görülmektedir. Bu çalışmada, beklentinin boyutları; yüksek beklenti, hatasızlık beklentisi/mükemmeliyetçilik, ebeveynin emeğinin karşılığını beklemesi, mutlak başarı beklentisi, ailede maddî beklenti, gelecek hedefi/toplumsal beklenti ve çocuğun kendinden beklentisi olarak belirlenmiştir. Fisher (1981) araştırmasında, etiketin ailede üstün zekâ etiketi almış çocuğa karşı beklentileri artırdığını bulgulamıştır. Etiketlemenin beklentileri yükselttiği için çocuk üzerindeki baskıyı artırdığı yönünde araştırmalar da mevcuttur (Clark, 2016). Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi (2018) yaptığı nitel araştırmada, çocukların tanılama sürecine girmelerinden itibaren henüz sonuç belirlenmemişken bile ebeveynlerin beklentilerini kesin kazandığı yönünde gösterdiklerini tespit etmişlerdir.

Mükemmeliyetçilik ile de açıklanabilecek hatasızlık beklentisi, beklenti kodunun bir boyutunu oluşturmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının hata yapmasından duygusal olarak etkilendiklerini, bu mükemmeliyetçiliğin çocuklarında da kendini gösterdiğini çeşitli örneklerle anlatmışlardır. Çocuğun hata yapmasını onun zekâsına ve kendi benliğine bir haksızlık olarak değerlendirmektedirler. Etiketli ebeveynler, çocuğunun hatasını kabullenememektedirler. Çocuğunun hata yapmasına, dolayısıyla düşük not almasına üzüldüğünü ve sinirlendiğini belirtirken aynı zamanda hatayı rasyonalize etmeye çalışmaktadırlar.

Bir çocuğu üstün zekâ diğer çocuğu mental retardasyon etiketi almış olan bir ebeveynin hatasızlık beklentisi içinde olmadığını belirtmesi dikkat çekmektedir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerse çocuğun hata yapabileceğini ve bunun normal karşılanması gerektiğini düşünmekle birlikte etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun hatasız olacağı, mükemmel olacağı yönünde bir beklenti ve önkabulleri olduğu yönündeki gözlemlerini vurgulamışlardır.

Üstünlük ve mükemmeliyet çabasının temelini Adler (2011), evrimin *'en güçlü olanın hayatta kalması (survival of the fittest)'* ve *'uyum'* ilkelerine bağlamaktadır. Ancak sağlıklı olan ve olmayan üstünlük duygusunun ayrımını da yapmaktadır. Yanlış kusursuzluk ve üstünlük amacına örnek olarak, bir başkasına hükmetme isteği, kusursuzluk çabası ile sorumluluk almamak hatta başkalarına yük olmak, başarısızlık yaşamamak için hiçbir şeye teşebbüs dahi etmemek, başarısızlığa tahammülsüzlük gibi unsurları belirtmektedir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğuna zekâsına verdiği emeğin karşılığını almayı beklediği görülmektedir. Bu etiket grubundaki ebeveynler duygusal açıdan çocuğundan beklentilerini dengede tutmaya gayret ettiklerinden bahsetmişlerdir. Emeğinin karşılığını beklemek ebeveyni aynı zamanda duygusal bir yük ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bunun farkında olan ebeveynler, çocuğun zekâsına verdikleri emeğin karşılığını alma konusunda duygusal açıdan kendilerini ve beklentilerini dengelemeye çalıştıklarından bahsetmişlerdir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarından mutlak başarı beklentisi içinde oldukları, bunu ders başarısı, sıralama başarısı, kariyer ve toplumsal beklentileri karşılamak olarak tanımladıkları görülmektedir. Bu fikir ve duyguların oluşumunda, ülkenin eğitim sisteminin etkin olduğu söylenebilir (Kapıkıran 2016). Öpengin ve Sak (2012) da bu konuda aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Öpengin ve Sak'a (2012) göre Türkiye'de var olan sınav odaklı eğitim anlayışının da etkisiyle üstün zekâlı öğrencilerden aileleri her sınavda en iyi notu almalarını beklemekte ve bunun için sürekli çalışmalarını, zamanlarının önemli bir kısmını ders çalışmaya ayırmalarını istemektedirler. Bu durum öğrenciler üzerinde aile beklentilerini karşılama telaşı ile korku, stres ve kaygıya dönüşebilmektedir. Geliştirdikleri ölçekte bulunan "Düşük not aldığımda ailem hayal kırıklığı yaşar" maddesinden elde edilen sonuç, aşırı aile beklentilerine örnek olarak verilebilir. Başarı beklentisi alanyazına göre başarı baskısına dönüşebilir (Ablard ve Parker, 1997; Jacobs ve Harvey, 2005). Ebeveynlerin etiketli olan, yüksek başarı gösteren ve daha yüksek başarı gösterebileceğini düşündükleri çocukları üzerinde baskı kurduğu da belirtilmektedir (Janos, Fung ve Rabinson, 1985). Üstün zekâ etiketi almış ve tanılamaya aday gösterilmiş olan çocukların ebeveynlerinin okul başarısı için baskı yaptıkları yapılan araştırmalarda görülmüştür (Hodge ve Kemp, 2006; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı, Ekşi, 2018). Ebeveynin başarı baskısı ile çocukların öğrenme hedef yönelimliliği arasında olumsuz yönde anlamlı ilişki söz konusudur (Levpuscek ve Zupancic, 2008). Ebeveyn başarı baskısı ile benlik saygısı arasında olumsuz ilişki saptanmıştır (Adams ve ark., 2000). Başarı baskısı, depresyon ve anksiyeteyi (Riley, 2003), intihar girişimlerini (Otsukai 2006; akt. Kapıkıran, 2016), psikolojik ve duygusal-davranışsal sorunları artırabilmektedir (Tang, 2007).

Diğer etiket grubundaki ebeveynler etiketli ebeveynlerin bu özelliğinden, gözlemleri doğrultusunda bahsetmişler ve bu özelliğin sebebi olarak etiketi göstermişlerdir. Etiketli ebeveynler başarıyı zekâ ile ilişkilendirirken, normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise başarı tanımlarına zekâ, ahlâk ve toplumsal fayda bileşenlerini bir arada almışlardır. Kurulan bu ilişkinin, ebeveynlerin, etiketli çocuklara karşı algısını ve muamelesini şekillendirdiği görülmektedir. Ders başarısı, başarıyı her alana genelleme, kariyer ve hırs da bu beklentiye eşlik etmektedir. Bu gruptaki ebeveynlerden birinin zekâ ile başarının ilişkili olmadığını bildiğini ama bunu kabul etmek istemediğini anlatarak sözlerine başlaması dikkat çekicidir. Buradan etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocukları ve üstün zekâ hakkında edindikleri bilgilerin, bazı durumlarda algılarını şekillendirmede yetersiz kalabildiği sonucuna ulaşılabilir.

Beklenti kodunda, hem etiketli hem de etiketsiz çocukların ebeveynlerinin yüksek beklenti hakkında görüşlerini bildirdikleri görülmektedir. Etiketli ebeveynler, etiket ile birlikte çocuklarından beklentilerinin yükseldiğini, özellikle yüksek başarı beklediklerini ifade etmektedirler. Örnekler değerlendirildiğinde bu beklentilerin çoğu zaman gerçeküstü beklentiler olduğu söylenebilir. Bu bulgu, Sak'ın (2020) ifade ettiği gerçekdışı özgüven ile de ilişkilendirilebilir. Etiket ile beklenti değişiminin hem ebeveynler hem de diğer tanıdıklar açısından kariyer ile şekillendiği söylenebilir. "Memleketi zekîler kurtarır" gibi bir yargı da etiketli ebeveynlerin bakış açısında dikkat çekicidir. Buradan dünyayı kurtarma misyonunun toplumda etiketlilere verildiği sonucu çıkarılabilir.

Kariyer, yüksek puanlı bir üniversite mezunu olmak, sıralama başarısı yani rakiplerini geçmek ve meslek sahibi olmanın zekâyla bağlantılı olduğu önkabulü ebeveyn beklentisinin bir diğer yönü olarak tezahür etmektedir. Başarı ile rekabetin ilişkilendirilmiş olması beklentinin yapısını ve sınırlarını ortaya koymaktadır. Etiketli çocukların ebeveynlerinin, kendi çocuklarından yüksek beklentileri olduğu kadar çocuklarına yönelik davranış ve sunulan imkanlar açısından da yüksek beklentileri olduğu görülmektedir. Çocuğu etiketli olan ebeveynler, çocuğuna gerekli imkânlar verilse, onun dünya çapında bir başarı göstererek ülkesini temsil ve topluma hizmet edebileceğini düşünmektedirler. Ebeveynler onların desteklenerek özel ilgi görmesini, imkânlarının sıradan olmamasını ve çocuğun gelecekte kariyer sahibi olmasını beklemektedirler. Ayrıca çocuğun etiketinin çevre tarafından öğrenilmesinden sonra çevrenin de mutlak başarı beklemeye ve bu başarıyı memleketi kurtarmak gibi misyonlar yükleyerek aktardıklarını, çocuğuna ayrıcalıklı bakmaya başlandığını ifade etmiştir. Başarı beklentisinin, millî ve toplumsal referans noktaları ile gerekçelendirilmesinin, sadece bencilce hırsla istenen şahsî bir beklenti olmadığının vurgulanmasının, toplumsal normlar ve değerlerle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde ebeveynin yüksek beklentisinin, toplumsal olarak kabul edilebilir bir şekilde dışavurulması mümkün olabilmektedir. Alanyazında da üstün zekâlı çocukların, topluma katkı sunabilecek bir kaynak olarak değerlendirilmekte olduğu, destekleyici ve zorlayıcı bir eğitim ile özel bir alanda uluslararası anlamda kabul görmüş bir konuma erişebileceklerinin düşünüldüğü vurgulanmaktadır (Bolat ve Tekin, 2017; Coşkun, Sağır ve Girli, 2019; Emir, 2017; Kanlı ve Emir, 2013; Robinson, 2008).

Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuğunun zekâsını insanlara zarar verecek şekilde kullanmamasını, ahlâkî değerler çerçevesinde kullanmasının temel amaç olarak belirtirken, etiketli ebeveynlerin çocuklarına dair mutlak başarı beklentisi olduğunu gözlemlediklerini de şaşkınlıkla ifade etmektedirler. Etiketli ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin, başarı beklentisi ve zekâya atfettikleri değerin kapsamının birbirinden farklılaşmakta olduğu görülmektedir.

Bu ebeveynlerin yüksek beklentiyi, sıkıntı olarak görmeleri, bu duygularının kendilerinde yarattığı rahatsızlığın farkında olduklarının da bir göstergesi olarak düşünülebilir. Üstün zekâlıların ailelerinden gördükleri olumsuz yaklaşımlar alanyazında aile baskısı ve aşırı beklentiler olarak belirtilmektedir (Berlin,2009; Freeman, 2013; Moulton ve ark., 1998; Sak, 2020). Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi (2018) de araştırmalarında yüksek beklenti temasına ulaşmıştır.

Çocuğu üstün zekâlı olduğu hâlde etiketlenmemiş ebeveynler, gözlemledikleri ebeveynlerin çocukları hakkında yanlı ve gerçekdışı olumlu izlenimleri dolayısıyla onların çocuklarından beklentilerinin de yükseldiğinden bahsetmişlerdir. Test sonucunda, çocuğun üstün zekâlı olmadığına dair bir etiket alması da ihtimaller arasındadır ve bu da bir etikettir. Dolayısıyla eğer bu ihtimal gerçekleşseydi beklentinin, yukarıdaki örneklerin tam aksine düşeceğini düşünen ebeveynler de olmuştur. Bu da etiketlememenin, çocuğu çevredekiler tarafından geliştirilen, normalin üstünde veya altındaki beklentilerden yani önyargıdan koruması anlamına geldiğini düşündürmektedir. Makel (2009) tarafından, çocukları üstün zekâlı olarak tanılanan ve çocuklarının üstün zekâlı olmadığı tanılanan ebeveynlerin tutumlarının incelendiği araştırmada, üstün zekâlılar programına çocuğu kabul edilmeyen ebeveynlerin genel akademik alandaki tutumlarında olumsuz anlamda bir değişim olduğu saptanmıştır. Alanyazındaki bu bulgu da zekâ testinden sonra eğer sonuç normal düzeyde çıkarsa ebeveynin çocuktan beklentisinin düşeceğini göstermekte yani Çalışma 3'teki bulguları desteklemektedir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun zekâsından dolayı burs gibi maddî beklentileri olduğu görülmektedir. Diğer iki etiket grubundan olan ebeveynlerin bu konuda herhangi bir görüşünün bulunmaması, ailede maddî beklenti oluşmasının bir etiket etkisi olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Maddî beklenti, çocuk okul yaşlarındayken burs talebi olarak görülebilmektedir.

Etiketli ebeveynlerden, çocuklarının kendilerini yıpratan çok yoğun bir mükemmeliyetçilik yaşadığını söyleyenler de olmuştur. Bunun sebebi olarak ebeveynlerin olması gereken yerler dışında da sözlü pekiştireç verdiklerini, bu motivasyon yaklaşımının çocuğun kendine gerçeküstü bir yapabilirlik atfetmesine sebep olduğunu anlatmışlardır. Etiketli çocukların kendilerinden beklentilerine dair ebeveynlerinin algısını ortaya koyan görüşlere de rastlanmaktadır. Ebeveynler, çocuklarının yüksek beklentilere sahip olmadıklarını, performans kaygısı, kaybetme/başarısızlık korkusu yaşamadıklarını belirtmekle beraber çocukların, hiç belli etmeseler de, üstünden zaman geçtikten sonra yaptıkları yorumlarda önplanda olmakla veya başarıyla ilgili bir beklentileri olduğunu fark etmişlerdir. Ebeveynlerin algısına göre etiket ile çocuğun kendinden beklentisinin farklılaştığı söylenebilir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin görüşlerine göre, ebeveynlerin motivasyon sağlamak

amacıyla kullandığı sözlü pekiştireçler vesilesiyle çocuğun, kendi etiketinin farkında olması durumu çocukta yüksek beklentiye, hatasızlık beklentisine ve dolayısıyla performans kaygısına yol açmaktadır.

Beklenti kodunda görüldüğü gibi ebeveynlerin çocuklarından beklentisi, çocuklarına karşı geliştirilen muamele yönüyle beklentisi ve çocukları kendilerinden beklentisinin her üç etiket grubundaki ebeveyn açısından da farklılaşmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, etiket ile beklentilerinin yükselmesi, mutlak başarı ve kariyer sahibi olması, çocuğunun hatasız ve mükemmel olması, verdiği emeğin karşılığını alması, maddî destek bulması gibi beklentileri olduğu ortaya konmuştur. Diğer etiket gruplarındaki ebeveynlerde bu beklentiler görülmezken, bu ebeveynler etiketli çocuğu olan ebeveynlerin gözlemledikleri beklentilerinden ve bu beklentinin zararlarından bahsetmişlerdir.

Etiket ile çocukların ebeveynler tarafından ayrıştırmaya maruz kaldığı, bu ayrıştırmanın çocuğunu diğer çocuklardan eğitim ortamında ayırmaya çalışma şeklinde veya ihtiyaçlar ve sağlanan imkânlar bağlamında yapılabildiği böylece çocukların sivriltildiği, ötelendiği veya ötekileştirildiği görülmüştür. Üç etiket grubu da ayrıştırmanın, çocuğun gelecekte toplumsal uyum ve narsisistik kişilik yapılanması açısından sıkıntı yaşamasına sebep olabileceği yönünde görüş bildirmiş olmalarına rağmen davranışları bakımından birbirinden farklılaşmaktadırlar. Ayrıştırmanın uygulandığı yollardan birinin eğitim modelleri olduğu ve okullar tarafından uygulandığı ortaya konmuştur. Bunu deneyimlemiş olan etiketli çocukların ebeveynleri, ayrıştırılmış bir eğitim programında çocuklarının daha iyi eğitim aldığına; okulda bu sınıfın diğerlerinden farklı olduğunu veliler ve öğretmenlerin bildiğine fakat öğrencilerin bilmediğine; öğrencilerin bilmesini istemediklerine değinmişlerdir. Bu gruptaki ebeveynlerin ayrıştırılmış eğitim modelinden memnun oldukları, pek çok avantajından bahsettikleri gözlenmiştir. Bu avantajların çoğunlukla etiketli öğrencilerin diğerlerinden farklı olduğunu vurgulayan ve böylece farklı muamele görmelerini tabii karşılayan uygulamalara tekabül ettiği görülmüştür.

Etiketli ebeveynlerde görülen bu davranış örüntüsü, zekâya atfedilen değerle doğru orantılı olabilir. Zekâ seviyesi ne olursa olsun her çocuğun ihtiyaçları ve onun için sunulabilecek imkânlar, çocuğun etiketlenmesinden sonra ebeveyn tarafından daha çok dikkate alınmaya başlamaktadır. Çocuğun zekâ seviyesi dolayısıyla sunulan imkânları daha çok hak ettiği düşüncesi örtük bir şekilde ortaya konabilmektedir. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı, Ekşi'nin (2018) yaptığı araştırmanın bulguları arasında da çocuğu tanılama sürecine giren ebeveynlerin çocuğuna karşı ilgi ve desteğin arttığı tespit edilmiştir. Aynı araştırmada ebeveynler, tanılanma sürecine katılmış olmayı başarı olarak değerlendirmiş, çocuklarının eğitimine daha fazla destek olma ve çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilenme ihtiyacı duymuşlar, aileler için tanılanma sürecinin motive edici olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla her iki araştırmada benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Çalışma 3'te ayrıştırmanın aracı olarak iki inanç görülmektedir. Bunlardan biri ebeveynlerin etiketli çocuklarının ihtiyaçlarının diğer çocuklardan fazla olduğu inancı, diğeri ise zekâ seviyesine

göre imkân sağlanması gerektiği inancı olmuştur. Bu iki inanç ile etiketli çocukların ayrıştırılarak uzun vadede zarara maruz bırakıldığı, normal gelişim gösteren veya etiketlenmemiş çocukların ise etiketliler kadar imkâna sahip olamadığı düşünülebilir. Bu iki inanç ile ayrıştırma meşrulaştırılmaktadır.

Zekâ seviyesi hem aile içinde hem de toplumda çocukların imkânlarının belirlenmesinde önemli bir etmen olmaktadır. Zekâ seviyesine göre belli eğitimlere veya okullara kabul edilmek, etiketlenen çocuğun destek odası veya farklılaştırılmış eğitim gibi haklardan faydalanabilmesi v.s. gibi… Bu bakış açısının aile içinde de yansıması görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, üstün zekâlı çocukların diğerlerinden daha fazla imkâna sahip olması gerektiğini düşünmektedirler.

Etiketli çocukların ebeveynleri, çocuklarının ihtiyaçlarının, diğer çocuklara göre daha fazla olduğunu böylece onlara özel bir muamelede bulunmaları gerektiğini, diğer çocuklardan daha fazlasını hak ettiklerini düşündükleri görülmüştür. Ebeveyn ilgisi, verilen eğitim, yapılan açıklamalar, götürülen kurslar, ebeveynin yapması gereken araştırmalar, öğrenmesi gereken konular, ebeveynin sorumluluğu gibi temel meselelerin etiketliler için çok daha fazla olması gerektiği, genel bir kanı olarak etiketli ebeveynler tarafından ortaya konmuştur. Etiketli ebeveynler, etiketli çocuklarını kurslara göndermeyi, ekstra eğitimler aldırmayı önemli bir ihtiyaç olarak görmektedir. Eleştirel bir şekilde zıttıyla düşünüldüğünde, bu algı, diğer çocukların bunlara ihtiyacı olmadığını işaret etmektedir. Ayrıştırma, her üç etiket grubundan ebeveynin de doğru bulmadığı fakat pratikte daha farklı tezahür eden bir konudur. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, etiketli çocukları eğitim kurumlarında ayrıştırılmış eğitime dahil etme, etiketli çocuğa gösterilen ilgi, diğer çocuklardan daha fazla ilgi ve imkâna ihtiyacının olduğu şeklinde bir algıya sahip olduğu görülmektedir. Diğer iki etiket grubundaki ebeveynler bu konuda herhangi görüş belirtmemişlerdir. Tanı almak ve etiketin, ebeveynin düşüncelerinde yanlılık yarattığı görülmektedir. Bu da sosyal adalet adına olumsuz bir ortama zemin hazırlayabilir.

Her üç etiket grubundaki ebeveynlerin de genel olarak çocuklarının özelliklerinden mutlu oldukları görülmektedir. Mutluluğu ilişkilendirdikleri özellikler ise etiket grubuna göre farklılık göstermiştir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâsı ve başarılarını mutluluk ile ilişkilendirirlerken diğer etiket grubundaki ebeveynler, zekâ ile beraber çocuğunda bulunan zekâ dışındaki özelliklerle de mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin gurur yerine mutluluk kavramının kullanmaları dikkat çekicidir. Çocuğu etiketli olan ebeveynler, kendilerinin ve çevredeki yetişkinlerin yetkinliklerini, çocuğun yeterlikleriyle karşılaştırdıklarında kendi yetersizliklerinden ve çocuğunun yeterliğinin ispat edilmiş olmasından haz duymaktadırlar. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynin donanımının diğer ebeveynlerden yüksek olması gerektiğini düşünmektedirler. Bu durumu, bu etiket gruplarındaki ebeveynler bir tedirginlik ve kaygı olarak yansıtmışlardır. Bu durumda etiketli çocuğu olan ebeveynlerin kendilerini çocuğuna karşı bilişsel açıdan yetersiz hissetmesi, bundan zevk alması bir üstünlük duygusu tezahürü olarak karşımıza

çıkarken, etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin çocuğun üstün zekâlı olması hâlinde ebeveynin kendini yetersiz hissedebileceği düşüncesi bir kaygıyı ifade etmesi münasebetiyle üstünlük duygusu içermeden etiketli ebeveynin yaşadığı duyguyu teyit etmektedir.

'Üstünlük yanlılığı etkisi' temasına ilişkin kodlardan olan 'gerçekdışı özgüven' hakkında etiketli veya normal gelişim gösteren çocukları olan ebeveynler ortak fikirleri paylaşmışlardır. Etiketsiz ebeveynlerin bu konuda herhangi bir görüşüne rastlanmamıştır. Gerçekdışı özgüven kodu, ebeveynlerin, çocuklarının zekâsı dolayısıyla yapabileceklerinin her alanda mükemmel ve sınırsız olduğuna inanması olarak tanımlanabilir. Ebeveynin çocuktan beklentisinin, çocukta gerçekdışı özgüveni tetikleyebileceği de söylenebilir. Zaman zaman yüksek beklenti içine giren ebeveynler bazen omnipotan bir rol yükleyerek etiketli çocuğa gerçekdışı beklenti ile yaklaşabilmektedirler. Bu da üstünlük yanlılığının bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Yanlış motivasyon araçlarının gerçekdışı özgüveni tetiklediği düşünülmektedir. Etiketli ebeveynler çocuklarının özgüveninin çok yüksek olduğunu ve bunun onlara zarar veren tarafları olduğunu gözlemlediklerini anlatmışlardır. Ebeveynin algısında var olan çocuğuna yönelik gerçekdışı özgüvenin, çocukta da görüldüğü anlaşılmaktadır. Üstün zekâ etiketinin çocukta çalışma alışkanlığını olumsuz etkilediği görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler için gerçekdışı özgüven; rekabet, mükemmeliyetçilik, hataya ve geri planda kalmaya tahammül edememe, merkezde olma isteği, girişimciliğin körelmesi, teşebbüs cesaretinin kırılması, kazanacağından emin olmadığı zaman teşebbüs etmeme, çalışmak yerine hiç başlamamayı tercih etme, risk alamama ve sonuç odaklılık ile ilişkilendirilebilir. Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynlerin gerçekdışı özgüvenin sebebi olarak etiketi göstermiş olması dikkat çekici bir nokta olmuştur. Sak (2020), etiketin etkileri arasında gerçekdışı özgüveni de saymaktadır. Öpengin ve Sak'ın (2012) geliştirdikleri ölçekte bulunan "Başaramayacağım hiçbir şey yoktur" maddesinin, alanyazında etiketlenmenin olumsuz etkileri olarak görülen gerçekdışı özgüvene işaret ettiği belirtilmiştir. Bu madde, çocukta etiketin etkilerinden olduğu bilinen "başaracaklarının sınırı olmaması" düşüncesini ortaya koyarken, Çalışma 3'te görülen etiketli ebeveynlerin çocukları için aynı yöndeki algısıyla uyumlu olarak değerlendirilmektedir. Yani bu araştırma ve alanyazındaki bulgulara bakıldığında etiket ile hem çocukta hem de ebeveynde çocuk üzerinden inşa edilen gerçekdışı özgüven algısı oluşmaktadır.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerde çocuğunda ukalalıklar gördüğüne dair bir algı olduğu tespit edilmiştir. Diğer etiket grubundaki ebeveynlerin bu koda değinmediği görülmektedir. Ebeveynin çocuğundan bahsederken ukalalık kavramını tercih etmesi, ebeveyn algısında etiket ile ukalalığın ilişkilendirildiğini göstermektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun ukala olduğunu düşündüğü davranışlarını dengelemeye, o özelliklerini törpülemeye gayret etmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, ukalalığı, üstün zekâdan dolayı duyulan gururu azaltacak bir faktör olarak gördükleri tespit edilmiştir. Burada bir kıyas unsuru olarak ele alınmasından dolayı gururun ne kadar başat bir duygu olduğu hem de ukalalığın gururu bile azaltacak kadar önemli bir olumsuzluk olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Sadece etiketli ebeveynlerin kullandığı bazı kalıpyargılarla karşılaşılmıştır. Kalıpyargı kodu, ebeveynlerin üstün zekâlı çocukları, normal gelişim gösteren çocukları ve bu iki grubun ebeveynlerini, tek tip olarak algıladıklarını, belli özelliklerin hepsine genellenebileceğini düşündüklerini içeren dilsel ifadeleri kapsamaktadır. Kalıpyargı kodu, normallik kavramı üzerinde kurgulanan kalıpyargıların, bilimsel mecralarda da popüler alanda da üstün zekâ konusu açıldığında sıklıkla bahsedilen 'üstün zekâlılarda ortak özellikler' sorunsalıyla körüklendiğini düşündürmektedir. Zekânın belirtileri sorunsalı, aynı zamanda ikinci üst temada kendini göstermektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuklarındaki olumsuz algılanabilecek özellikleri meşrulaştırma ve rasyonelleştirerek olumlu olarak yansıtmaya çalışmakta olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin kendi algıları, çocuklarındaki özelliklerin her halukarda olumlu olması yönündedir. Diğer etiket gruplarında böyle bir sonuca rastlanmamıştır.

Bu üst temanın ikinci teması, alanyazında da rastlandığı üzere (Cross, Coleman ve Stewart, 1995; Huryn, 1986) 'etiketin sosyal alana etkisi' olmuştur. 'Etiketin sosyal alana etkisi' temasında çocuğunun zekâsı ve etiket durumunun aile, çevre, okul, sosyal etkileşim bağlamında ebeveynde görülen etkileri, bunlara dair ebeveyn algısı ve tutumları ele alınmıştır. Temanın kodları 'kıyaslama', 'aile sistemi', 'çevrenin tepkisi', 'çevreyle paylaşma', 'rekabet', 'önemseyenler', 'öğretmenin etikete karşı tutumu', 'çevrenin beklentisi' ve 'sosyal denklik' olarak belirlenmiştir. En çok bahsi geçen kodun 'kıyaslama' olduğu görülmektedir. 'Rekabet' kodu dışındaki bütün kodlarda etiketli grup daha yüksek frekansa sahiptir.

Etiketin sosyal alanı etkilemesinin araçlarından biri kıyaslamadır. Kıyaslama, kardeşler arası ve diğer çocuklarla kıyaslama, çevre tarafından yapılan kıyaslama ve 'üstün kavramındaki örtük kıyaslama olarak dört türde incelenebilir. Kıyaslama kodundan en çok etiketli ebeveynler bahsetmiştir. Öpengin ve Sak'ın (2012) araştırmasına göre de öğrenciler, üstün zekâlı olarak tanılandıktan sonra ebeveynleri tarafından diğer akranlarıyla daha fazla karşılaştırıldıklarını düşünmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynler hem ailede hem de çevre tarafından kardeşlerin birbiriyle kıyaslandıklarını belirtmekte, normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler çocuklarını bilişsel yönleriyle, etiketsiz ebeveynler ise daha düşük frekansla yer alıyor olsa da kişilik özellikleriyle kıyaslamaktadırlar. Her üç etiket grubundaki ebeveyn, merhamet, ebeveyne davranış tarzı, iletişim gibi konularda çevredeki diğer çocuklarla kıyaslayarak kendi çocuklarıyla ilgili genellikle olumlu tarafları dile getirmişlerdir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, sadece kardeşleri birbirleriyle değil kendi çocukları ile diğer çocukları da zekâ seviyesi, bilişsel özellikler, başarı, sınav notu, zekâ oyunlarını tercih etmesi gibi konularda kıyasladıkları görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocukları hakkında çevrelerindeki akraba, öğretmen, ahbaplarının da kıyaslama yaptığını belirtmektedirler. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerse bu konudan bahsetmemişlerdir. Konudan bahsetmemiş olmaları çevrenin onların çocukları hakkında kıyaslama yapmadığını değil ebeveynlerin dikkatini çekmediğini gösteriyor olabilir.

Üstün zekâ tanısının, çocuğa ve ebeveyne sunduğu etiketin varlığı, teste girmiş ve bu etiketi alamamış olan çocuk ve ebeveynlerin de zımnen tam tersi olarak etiketlenmesi anlamına gelir. Bu kıyaslama şekli daha ziyade etiketsiz ebeveynler tarafından ortaya konmaktadır. Diğer etiket grupları bu konudan bahsetmemekte ve etiketsiz ebeveynler çocuğunun etiketlenmemesini bundan dolayı seçtiğini belirtmektedirler.

Aile sistemi, ebeveynlik tutumu ve kardeşler bağlamlarında etiketin etkilediği bir diğer unsurdur. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında tanı süreci ile aile ortamında değişimin başladığı, tanılama sürecinin aile içi iletişim örüntüleri, kurallar, roller, beklentiler, ilgi ve destek gibi aile işlevlerinde değişiklik yarattığı ve aile içi psikososyal deneyimlere yansıdığı görülmüştür. Goldenberg ve Goldenberg'in (2008; akt. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018) de belirttiği gibi döngüsel nedensellik, aile üyelerinden birinde meydana gelen bir değişimin sistemin diğer parçalarında etki göstermesine sebep olmaktadır. Çalışma 3'ün bulgularında da döngüsel nedensellik görülmekte, etiketlenen bir aile bireyinin aile sistemini bütünüyle etkilediği, diğer aile üyelerin üzerinde etkili olduğu ve aile ortamında değişim yaşattığı fark edilmektedir. Fornia ve Frame'e (2001) göre etiket, bütün aile üyelerinin hayatını etkilemektedir. Freeman (2010; akt. Freeman, 2013) da araştırmasında üstün zekâlı olup etiketli veya etiketsiz olan çocuklarda başarının gelişmesi veya düşmesinde, motivasyonun, kişilerarası ilişkilerin ve aile dinamiklerinin rolünü vurgulamıştır. Fisher (1981), etiketin aile üzerine olumlu etkileri olabileceği gibi zararları yani olumsuz etkileri de olabileceğini; ailede üstün zekâ etiketi almış bir çocuğun varlığının çocuk yetiştirme uygulamalarını, kardeş ilişkilerini, ailenin zamanını nasıl geçirdiğini, çocuğuna yönelik beklenti ve isteklerini etkileyeceğini belirtmektedir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, etiketli bir çocuğa sahip oldukları için kendilerini o çocuğun gelişimine adamaları gerektiğini düşünmekte, ilgili ebeveynlik tutumuna sahip olduklarını vurgulamaktadırlar. İlgi göstermedeki temel ortak amacın bilişsel gelişime odaklanmak olduğu görülmektedir. Bütün bunlara rağmen aynı ebeveynler çocuğuyla tam anlamıyla ilgilenemediklerini düşünerek suçluluk duyabilmektedirler. Etiketli ebeveynler, ilgi göstermeyi, çocuğun bilişsel özelliklerini geliştirmek ve üstün zekâlı çocuğun diğer çocuklara göre daha fazla ilgiye ihtiyacı olması gibi sebeplerle temellendirmektedirler. Etiketli ebeveynler kimi zaman diğer çocuklarının ihtiyaçlarıyla ilgilenirken etiketli olan çocuğunu ilgisiz bırakmak zorunda kaldığını hissederek suçluluk duymaktadırlar. Özellikle etiketli çocuğu olan annelerin, çocuğuyla daha kaliteli bir şekilde ilgilenebilmek için çalıştıkları işten ayrılmak gibi adımlarla kendi hayatlarını çocuklarına adadıkları görülmektedir. Etiketli ebeveynler için çocuğunu kendi çabasıyla büyük emeklerle büyütmek kendi ebeveynlik tutumunu açıklamakta önemli bir yer tutmuştur. Bu durum ebeveynin çocuğuna verdiği önemi, ilgiyi, emeği ispatlar nitelikte bir araç olarak görülebilir. İlgili ebeveynlik tutumu, etiketli ebeveynler tarafından önemsenen bir konu olmuştur. Çalışma 3 ile benzer şekilde Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında etikete aday olan birçok ailede aşırı ilgili tutum görülmüş ve bu seviyede ilginin, destek ve sorumluluk duygusunun; davranış kontrolünün katılaşmasına doğru

ilerlediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla Çalışma 3'te tespit edilen ilgili ebeveynlik tutumunun, bir sonraki adımda davranış kontrolünün katılaşmasıyla sonuçlanabileceği görülmektedir.

Etiketli ebeveynler çocuğuyla ilişkisinde duygusal bağ kurma ve koşulsuz sevgi vermeye dikkat etmektedirler. Böyle bir ebeveynlik tutumu sergilediklerini anlatırken bu ilişkiden duydukları memnuniyeti de dile getirmişlerdir. Ebeveyn ilgisi konusunda çocuğu etiketsiz olan ebeveynlerin görüşlerinde etiketli çocuğu olan ebeveynlerde olduğu gibi bilişsel özellikleri yönüyle değil daha ziyade erdemlere ve kişilik gelişimine ağırlık vererek ilgi gösterildiği vurgulanmıştır. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler de etiketli çocuğu olan ebeveynlerde olduğu gibi gösterdikleri yoğun ilgiden bahsetmişlerdir.

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ebeveynlik tutumunun içine okul ve öğretmenleri gibi güvendikleri kişilere veya profesyonellere danışma ve tavsiye almayı da dahil etmişlerdir. Ebeveynlik tutumları hakkında, kendi için istediğini bütün çocuklar için isteme, duygusal davranma, ebeveyn eğitimi, olumlu düşünme bağlamlarında da görüşlerini bildiren ebeveynler olmuştur.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin ebeveynlik tutumlarını, çocuğuna ilgi gösterme, kendini çocuğuna adama, çocukla kurduğu ilişki, çocuğu destek almadan büyütmüş olmak gibi daha ziyade kendine odaklanan bir yapıda sunması; etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynlerin ise ebeveynlik tutumlarını istişareye vurgu yaparak açıklaması etiket gruplarındaki ebeveynlerin bakış açılarındaki farkları ortaya koymaktadır. Ebeveynlik tutumlarında anne-baba arasındaki tutarlılık her üç etiket grubunda da önemsenerek konu edilmiştir. Bu araştırmanın katılımcıları arasında zekâ, etiket ve çocuk yetiştirmeye yönelik ebeveynlik tutumları açısından ebeveynler arasında tutarlı bir tavır olmadığını belirtenler, tutarlı bir tavra sahip olanlardan daha fazladır. Ebeveynlik tutumları konusunda ebeveynlerin tutarlılığı açısından etiket grupları arasında bir farklılık söz konusu değildir.

Aile sistemi açısından önem arz eden bir diğer konunun bulgulara göre kardeşler olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynin algısına göre kardeşlerin etiketten etkilendiği görülmektedir. Sadece etiketli çocuğu olan ebeveynler, etiket karşısında kardeşlerin durumu hakkında görüş belirtmişlerdir; diğer etiket gruplarından olan ebeveynlerin bu konuda herhangi görüşüne rastlanmamaktadır. Kardeşlerin birinin üstün zekâ etiketi alması ve diğerinin normal gelişim etiketi alması, aile sistemindeki dinamikleri değiştirmektedir. Zekâ testi ve üstün zekânın popülaritesi dolayısıyla teste götürülen ve normal gelişim gösteren olarak tanılanan çocukların yaşadıkları, durumun yaygınlığı nedeniyle sıradanlaşmakta ve meşrulaşmaktadır. Bundan dolayı bu durumun farkına az varılabilmektedir. Hele ki bu mesele, kardeşler arasında etiket farkı olarak karşımıza çıktığında, etiket etkisi katlanmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, etiketli çocuğun kardeşinin kendini kötü hissetmesinden, kıyaslama yapılmasından ve kardeşler arasında problem yaşanmasından endişe duydukları görülmüştür. Ebeveynler duydukları endişe karşısında birtakım telafi düşünceleri ortaya koymuşlardır. Ebeveynlerin kardeşler arasında problem yaşanmamasına hassasiyet gösterdiği ve bunun için etiketi çocuklara nasıl yansıtacaklarını hassasiyetle planladıkları

görülmüştür ama ebeveynler yine de kardeşlerin etiketten etkilendiğini vurgulamaktadırlar. Bundan dolayı ebeveynler denge kurmakta zorlanmaktadırlar. Alayazındaki araştırmalarda, tanılama sürecine katılan çocuklarla kardeşleri arasında kıskançlık ve rekabet yaşandığı belirtilmektedir (Fisher, 1981; Ring ve Shaughnessy, 1993). Tanı alan çocuğun kardeşlerinin derslerine karşı motivasyonunun arttığı ve tanılamaya katılan kardeşe beğeni duydukları, yoğun beğeni duygusunun rekabete dönüştüğü görülmüştür (Belur, 2014; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018). David, Gill ve Raviv (2009), etiketin kardeşler arasında empati ve arkadaşlığı artırdığı bulgusunu, Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi (2018) ebeveynlerin ifade ettikleri beğeni, gurur gibi duygularla ilişkilendirmiş ve yorumlamışlardır. Bu noktada 'olumlu duygu' kavramının kapsamını irdelemek gerektiği düşünülmektedir. Öpengin'in (2011) araştırmasında, ebeveynlere göre üstün zekâ tanısı alamayan çocukların hayal kırıklığı yaşayabilecekleri ve üzülecekleri tespit edilmişken çocukların kendilik algılar arasında anlamlı fark görülmediği belirtilmiştir. Lapidot-Berman ve Oshrat (2009), kardeşlerden en az birinin üstün zekâ etiketi aldığı aileler ile hiçbir kardeşin etiket almadığı aileleri karşılaştırdığı araştırmada etiketli kardeşin bulunmadığı ailelerdeki kardeşler, etiketli kardeşin bulunduğu ailelere göre daha büyük karşılıklı destek içinde olduklarını belirtmişlerdir. Aynı araştırmada etiketli kardeşin bulunduğu ailelerde üstün zekâlı olmayan çocuklar, etiketi olmayan ailelerdeki çocuklardan altı kat daha fazla kardeşlerinin kibirli olmasından rahatsızlık duymaktadırlar ve bununla birlikte iki kat daha fazla kardeşlerinin zihinsel becerisine sahip olmak istemektedirler. Bu araştırmayla etiketin kardeş ilişkilerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma 1'de eğitim uzmanlarının ifadelerinde görüldüğü gibi özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların ebeveynlerinin de çocuğunun tanısından bahsetmekte zorlanması durumu, ebeveynin kendini çocuğunun özellikleriyle ve özellikle zekâsıyla özdeşleştirmesi, özyeterliğini bununla ilişkilendirilmesi şeklinde yorumlanmıştır. Araştırmalar da, benzer şekilde, ailede özel eğitime ihtiyaç duyan bir bireyin olmasının ve ona aşırı ilgi ve destek gösterilmesinin, bütün aile sistemini ve aile üyelerini ve onların planlarını etkilediğini göstermiştir (Caykaytar ve Özen, 2015; Dağlıoğlu ve Alemdar, 2010). Del Prete (1996) de bu durumda diğer kardeşlerin beğeni, özenme ve kıskançlık duygularına sahip olabileceğinden bahsetmektedir.

Ebeveynin algısının şekillenmesinde etkin olan bir başka yön de çevreyle etiket üzerinden kurduğu ilişki olmaktadır. Çocuğunun etiketini çevreyle paylaşma ve çevrenin buna verdiği tepkinin ebeveynin algısında nasıl olduğu incelenen bir diğer başlık olmuştur. Çocuğu normal gelişim gösteren veya etiketsiz olan ebeveynler bu konudan hiç bahsetmemişlerdir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocukları tanı aldığında bunu tanıdıklarına, akrabalarına haber vermeleri sık görülen bir davranış olmaktadır. Çocuğunun etiketini, girdiği ortamlarda özellikle bu konudan söz açarak anlatan ebeveynler olduğu da görülmektedir. Etiketin öğrenilmesinin üstünden zaman geçtikçe ebeveynin her ortamda artık eskiden duyduğu heyecanla çocuğunun etiketini paylaşmadığı da belirtilmiştir. Bu sosyal alana etiketin etkisi açısından etiketin alınmasından sonra geçen zamanın da önemli bir faktör olduğuna işaret etmektedir. Çocuğu etiketli olan ebeveynler, ilk önce çocuklarının etiketinden,

bulunduğu ortamlarda bahsetmediğini söyleyerek söze başlamışlar ancak bazı meşrulaştırma stratejileri kullanarak çocuklarının tanısından, zekâsından, etiketinden çevrelerine bahsettiklerini belirtmişlerdir. Çocuğunun etiketinden bahsetmenin sebebini meşru bir zeminde açıklamaya ihtiyaç duymaktadırlar.

Ebeveynler bazı zamanlarda çocuğunun etiketinden, zekâsından bahsetmemeyi tercih etmektedirler. Ebeveynlerin çevreyle etiketi paylaşmamasının sebeplerinden biri kıskançlık ve diğer ebeveynlerin, kendisinin ulaştığı imkânlara ulaşamayacakları ihtimali olmaktadır. Bir diğer sebep olarak da kardeşler arasında bir kıyaslama ihtimali doğurabilmesi olarak düşünülmüştür. 'Duygusal etki' temasında ele alınmış olan nazar da ebeveynin çocuğunun etiketini çevreyle paylaşmamayı tercih etme sebeplerinden biridir. Etiketin çocukla paylaşılması da zaman zaman söz konusu olmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin veya çevrelerindekilerin, çocuğun zekî olduğu bilgisini, onu motive etmek için açıkça onunla paylaşmakta olduğu görülmektedir. Çocuğunun etiketinden bahsederken hangi terimin tercih edilmesi gerektiği, hangisinin doğru olduğu etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından çekinceyle karşılanmaktadır. Cornell'in (1989) ve Matthews, Ritchotte ve Jolly'nin (2014) araştırmalarında farklı kültürlerden ebeveynlerin bu araştırmadaki ebeveynlerle aynı endişeyi duydukları görülmektedir. Ayrıca çevreyle paylaşılırken ebeveynler tarafından çocuğun iyi olduğu alan açıkça belirtilmekte, yeterince başarılı olmadığı düşünülen alan ise çocuğun yetenekli olmadığı değil iradî olarak sevmediği bir alan olarak nitelendirilmektedir.

Etiketli ebeveynler çevrenin tepkisini değerlendirirken en önemli faktör olarak çevredekilerin çocuklarının etiket durumlarını göstermişlerdir. Toplumda görülen üstün zekânın kurtarıcı rolü çevreden gelen tepkilerde de kendini göstermekte ve etiketli çocuğun ebeveyni üzerinde bir baskı hâline gelmektedir. Aile çevresinin tepkisinde ise çoğunlukla kendilerine ve genlerine atıfta bulunan bir yapı sergilenmektedir. Akrabalardan çocuğun etiketini önemseyenler olduğu gibi hiç ilgilenmeyenlerin de olduğu belirtilmiştir. Aile dışında gelecekte üstün zekânın topluma katkısından bahsedilirken aile içinde kendilerine katkısı ön plandadır. Aile dışından gelen tepkilerin etiketli çocuğu olan ebeveynin beklentisini karşılamadığı görülürken, zaman zaman hem aile içinde hem de aile dışında kıskançlık ve hırs yaratabildiği gibi aynı zamanda aile içinde bir övünme meselesi olarak da değerlendirildiği görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, etiketi ve çocuklarının zekâsını, en çok anne ve baba olarak kendilerinin, bazıları ise nine ve dedelerin önemsediklerini belirtmişlerdir. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâsının önemsenmesinden bahsetmemişlerdir.

Sak (2020), etiket ile çevrenin beklentisinin artmasını etiketin olumlu etkileri arasında saymaktadır. Ancak Çalışma 3'te etiketli çocuğu olan ebeveynler, çevrelerinin etiketi öğrendikten sonra çocuktan kariyer, hatasızlık, başarı, geniş performans ve bilgi gibi beklentilere sahip olduklarını ve bunun bir yük oluşturduğunu gözlemlemektedirler. Etiketin oluşturduğu beklentinin ebeveyn için olduğu kadar çevre için de söz konusu olduğu görülmektedir. Etiketli ebeveynler tarafından çevrenin etiketi öğrendikten sonra zekâsından dolayı çocuğun her alanda başarılı olmasını beklediği, zekâyı

bütün alanlara genellediği düşünülmektedir. Ebeveynin zekânın genellenmemesi gerektiği, belli bir alana özgü olabileceği ve diğer alanlarda normal standartlarda bir yapı sergileyebileceğini düşünmesi çocuklarla ilişkisinin sağlıklı bir seyir takip etmesi adına önemlidir. Ancak çevrenin gerçeküstü beklentisi, hem ebeveyni hem de çocuğu rahatsız eden bir tablo ortaya koymaktadır.

Öğretmenin etikete karşı tutumundan sadece etiketli ebeveynler bahsetmiştir. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren ebeveynlerin çocuklarının bulundukları sınıfta etiketli öğrenci olmadığı için bu konuda herhangi bir fikir beyan etmemiş olabilirler. Etiketli ebeveynlerin algısına göre, zekî çocuğu en sık ve çabuk fark eden kişilerin öğretmenler olduğu, fark ettiğinde çocuğu üstün zekâlılara özgü eğitime, bursluluk sınavlarına ve zekâ testine yönlendirdikleri, öğretmenlerin çocuğun zekâsı dolayısıyla ona gösterdikleri ilginin farklılaştığı, bazı öğretmenlerin de bu ilgiyi dengede tutabildiği görülmektedir. Fakat ebeveynler, öğretmenlerin kendilerine yansıtmasalar da zekî çocuk ile çalışmaktan hoşlandığını ve çevresine bunu anlattığını belirtmişlerdir. Okul ve öğretmenler, etiketli çocuğun daha önce okul dışında kazandığı madalya ve kupaları ailesinden isteyerek, tören gibi diğer öğrencilerin ve velilerin de olduğu ortamlarda ilan etmektedirler. Bu süreçte çocuğun etiketini diğer velilerin ve öğretmenlerin duyduğu, etiket bilgisinin yayıldığı görülmektedir. Okul ve öğretmenlerin, etiketli çocuğun okul dışında da olsa kazandığı ödülleri okulda diğer öğrenci ve velilerin önünde sergilemek istemeleri, etiketli çocuğa bir katkı değil aksine onu okulun reklamı için kullanması anlamına gelebilir. Öpengin ve Sak (2012) tarafından yapılan araştırmada da bu sonuçlara benzer olarak okul ortamlarında öğrencilerin okul dışında elde ettikleri başarıların önemsenmekte olduğu ve bu başarıların hem öğrencinin kendisi hem ailesi hem de öğretmenleri tarafından çok fazla ön plana çıkarıldığı ve bunun da başarılı olan öğrencinin arkadaş çevresinde kıskançlığa neden olabildiği ifade edilmektedir. Okulda ve öğretmenleri tarafından ön plana çıkarılan etiketli çocukların çeşitli sorunlar yaşayabilecekleri söz konusu araştırmada vurgulanmaktadır.

Öğretmenin ve okul yönetiminin etiketli çocuğa ayrıcalıklı bir muamelede bulunduğu ebeveynlerin görüşlerinden anlaşılmaktadır. Ebeveynlerin bu gibi durumlardan, ayrıcalıklı yaklaşımdan ve üstün zekâ uygulamaları yönlendirmesinden epeyce memnun olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu davranışla veli memnuniyeti gözetilerek okulun kendine sektörel bir yatırım yaptığı düşünülmektedir. Zincirli'ye (2016) göre niceliksel olarak tanı sürecine çok öğrenci yönlendirmek bir başarı olarak algılanabilmekte, bu kimi zaman da veli memnuniyeti için yapılabilmektedir. Velilerin algısından, beklenti ve talebinden kaynaklanabilen bu tutum, öğretmenin objektif değerlendirme yapmasını engelleyebilmektedir.

Rekabet günümüzde bir hayli ön planda tutulan ve değer atfedilen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynlerin rekabet algısı, kıyaslamanın ileri boyutu olarak çocukların ötekiyle arasında kuracağı sıralama, birbirini geçmeye gayret etme temelli bir ilişki geliştirmesini destekler. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının rekabet temelli kişilik özelliklerini ve davranışlarını vurgulamaktadırlar. Aynı zamanda bu özelliklerinin ebeveynin tutumunun bir yansıması olduğu ebeveynlerin ifadelerinde görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin algısına göre rekabet

başarıyla bağlantılıdır. Hatta rekabet etiketli çocuğu olan ebeveyn tarafından talep edilmektedir. Çocuğu etiketsiz olan ve normal gelişim gösteren ebeveynler, rekabeti çocuklarından uzak tutmaya, onları birer yarışçı gibi görmemeye gayret göstermekte; kendilerinin çocukları için bir başkasıyla rekabet yerine kendini aşma hedefiyle daha barışçıl hareket etmesine çalışmaktadırlar. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin algısına göre rekabet anlayışı ebeveyn-çocuk arasındaki iletişimi zedelemekte, ebeveynde kaygı yaratmakta ve ebeveynler bundan kaçınmaktadırlar. Zihindeki kıyaslama yaklaşımı, sıralama alt yapısı, yanlış başarı tanımı, ülkemizin sınav sistemi gibi faktörler, ebeveynlerin çocuğu ile öteki arasında kurduğu ilişkiyi rekabet ve yarış temeline oturturken bir yandan da bunların rekabet anlayışını çocuğun kişilik gelişimine hâkim kılmakta etkili olduğu görülmektedir. Ancak etiketli çocuğu olan ebeveynler rekabeti desteklerken, etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise çocuklarını rekabetten uzak tutmaktadırlar. Bu etiket etkisi bağlamında ortaya anlamlı bir fark koymaktadır. Davaslıgil'e (2000) göre üstün zekâlı çocuğun çevresiyle mükemmelliğe odaklanarak ilişkiye girmesi sorun üreten bir eğilimdir. Çocuk diğerlerine odaklanmışsa yani rekabet odaklıysa genellikle yersiz beklentilere, hayal kırıklığına ya da nefrete sürüklenebilir. Davaslıgil'in rekabet yorumu ile bu araştırmanın bulgularının tutarlı bir yaklaşım gösterdiği görülmektedir. Rekabetin, ilerleyen boyutlarda kişiliğin karanlık üçlüsünden/dörtlüsünden biri olan makyavelizme kapı araladığı da bilinmektedir (Inancsi, Láng ve Bereczkei, 2015; Öztürk, 2019; Rauthmann ve Kolar 2012). Narsisistik hayranlık ve rekabet ile makyavelist davranışlar arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu, narsisistik kişiliğin makyavelist davranışları etkilediği görülmektedir (Uçkun, Üzüm ve Uçkun, 2018).

Etiketin sosyal alana etkisinin son boyutu sosyal denklik olmuştur. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, sosyal denklik arayışında olmuşlar, kendi çocuklarıyla, özellikle zekâ bağlamında, aynı seviyede olan çocukların beraber olmasını tercih etmiş, böylelikle çocuklarının zekâ seviyeleri birbirine benzeyen ebeveynlerin bir arada olabilmesini istediklerini anlatmışlardır. Kendilerini çocuğu zekî olan ebeveynlerin yanında daha rahat hissettiklerini ve ifade edebildiklerini belirtmişlerdir. Baykoç-Dönmez (2014) de etiketli ebeveynlerin birbirlerine karşı daha ilgili olduklarını belirtmektedir. Çocuğu etiketsiz olan ebeveynler ise etiketli çocukların ebeveynleri hakkındaki gözlemlerinden bahsetmişlerdir. Etiketli çocukların sosyal denklik tercihi doğrultusunda sosyalleşmesinin onlar için özellikle uzun vadede problem yaratacağını düşünmekte ve sağlıklı bulmamaktadırlar.

'Etiket etkisi/algısı' üst temasının üçüncü teması, alanyazında da rastlandığı üzere (Cross, Coleman ve Stewart, 1995; Huryn, 1986), 'duygusal etki' olmuştur. Bu temada, çocuğunun zekâ ve etiket durumunun ebeveynde görülen duygusal etkileri, bunlara dair ebeveyn algısı ve tutumları ele alınmıştır. Bu temayı oluşturan kodlar, 'etiketin verdiği sorumluluk-borçlu hissetme', 'etiketi ve duygusunu saklama yönelimi', 'duygunun geçişi', 'kaygı', 'hırs', 'başarı odaklılık', 'şükran, lütuf, şans, avantaj', 'tevekkül, teslimiyet, kabul', 'özgüven', 'kendi yapamadığını çocuğunda görme gayreti' ve 'ebeveyn duygu dengesi' olarak belirlenmiştir. 'Duygusal etki' temasında en çok bahsi geçen kodun 'kaygı' ve 'etiketin verdiği sorumluluk-borçlu hissetme' olduğu görülmektedir. Temanın bütünü göz

önünde bulundurulduğunda duygusal etkiden, etiketli çocukların ebeveynlerinin daha çok bahsettikleri anlaşılmaktadır.

Kaygı, ebeveynlerin etiketten duygusal olarak en çok etkilendikleri alan olmuştur. Ebeveynliğin bir gereği olarak mutlaka kaygı duyulmakta ancak etiketli ebeveynlere göre çocuğunun zekâ seviyesine göre kaygının konusu değişmektedir. Etiket dolayısıyla ebeveynde oluşan kaygının 'başarısızlık kaygısı-performans kaygısı', 'zekâsını gösterememe kaygısı', 'sıradanlaşma kaygısı', 'yetersizlikler kaygısı', 'ebeveynden uzaklaşması kaygısı', 'kaygıyı dengeleme' ve 'zekânın prososyal kullanımı kaygısı' olarak çeşitli boyutları söz konusudur. Nicel veriler incelendiğinde de kaygıdan bütün boyutlarda büyük fark ile en çok etiketli ebeveynler bahsetmektedir. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin görüşleri, kaygıyı dengeleme ve etiketli ebeveynler hakkındaki gözlemleri konularında yoğunlaşmıştır.

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının hem üstün zekâ etiketine sahip olup hem de kendilerinin ve çocuklarının başarısızlıkla karşılaşma, zekâlarından beklenen performansı ve başarıyı gösterememe ihtimaline karşı kaygı duymaktadırlar ve bağlantılı olarak performans kaygısının da buna eşlik ettiği görülmektedir. Bu, üstün zekâyı başarıyla eşdeğer ve kendilerini çocuğunun zekâsıyla çevrenin beklentisini karşılaması hakkında sorumlu gördüklerini işaret etmektedir. Bu durumun temelinde dış kontrol odağı ve toplumsal beklentiyi karşılamanın olması mümkündür. Ebeveynlerin kendilerinin zekâsı ve başarısıyla ilgili kendi ebeveynlerinin kurduğu ilişkiye yaptıkları atıf, başarısızlık kaygısının nesiller arası aktarılan bir yönü olabileceğini çağrıştırmaktadır. Hayat başarısının zekâyla doğrudan ilişkisi olmadığı bilgisinin konuşma içinde verilmesi ebeveynin kendi zekâ seviyesini bu meşru bilgiyle korumaya alması anlamına gelebilir. Ebeveynler, etiketli çocuğunun başarısızlık ve performans kaygısı yaşadığını girdiği ortamlarda başarılı olma, merkezde olma, sürekli en iyi olma gibi beklentilerle hareket etmesiyle açıklamışlardır. Çocuğun beklediği başarıyı yakalayamadığında o ortamda bulunmaya ve başarmayı denemeye çalışmadığını, ayrılmak istediğini belirtmişlerdir. Bu da girişimcilik, teşebbüs motivasyonu ve risk alma gibi özellikleri kazanmanın önüne geçmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre, ebeveyn tutum ve davranışları, ebeveynlerin verdikleri pekiştireçler, çocuklarda başarısızlık veya kaybetme kaygısı ile performans kaygısı yaratmaktadır.

Novotna ve Sejvalova (2002; akt. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018), üstün zekâlı çocukların ebeveynlerinin en sık karşı karşıya kaldıkları zorluklarından birinin, çocuğunun başarısızlık yaşaması korkusu olduğunu belirtmişlerdir. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında çocuklarının tanı alma sürecine aday gösterilmesinin beraberinde tanılama sürecinin sonucuna yönelik ebeveynlerde kaygıyı da gündeme getirdiği görülmüş; ebeveynlerin tanı alamama kaygısı ana teması, başa çıkma konusunda çaresizlik ve baş etme stratejileri geliştirme olarak iki alt tema içerisinde kümelenmiştir. Söz konusu araştırmada, sonraki her adım için hem ebeveynlerin hem de sürece katılan çocuklarının kaygı yaşadığı anlaşılmıştır. Araştırmacılar bu duygu durumunun en önemli sebebini, ebeveynlerin tanılama sürecine verdikleri önem ve tanılama

sonucunun belirsizliği olarak yorumlamışlardır. Makel (2009), Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi (2018) ve Çalışma 3 birbirine benzer şekilde, tanılama sürecine adaylıktan itibaren çocuğun ve ebeveynin yoğun kaygı yaşadığını bulgusunu sunmaktadır. Hatta çocukların kaygı düzeylerinin ebeveynlerine göre daha düşük olduğunu belirten araştırmalar da mevcuttur (Cross, Coleman ve Stewart, 1993). Bu duygu ve tutum, hiçbir hataya ve yetersizliğe müsaade etmeyen bir yapı ortaya koyarak esnekliği, özdüzenleme becerisini, hatayı düzeltme sorumluluğunu yok etmekle birlikte çocuğu ve ebeveyni herhangi yetersizlik ihtimaline karşı sürekli teyakkuzda tutarak gerginliğe sürükleyebilir ve psikolojik açıdan yorabilir. Bilişsel özelliklerdeki güçlülüğü genelleyerek çocuktan beklentinin yükseltilmesi, hatasızlık beklentisi, başarısızlık kaygısı, zayıf bir tarafı ifade ederken mutlaka önce güçlü bir tarafını anlatarak söyleyebilme gibi yaklaşımlar, çocukta da sürekli teyakkuzda olma ve zayıf tarafları kabulde zorlanma özellikleri geliştirebilir, böylece kişiyi narsisistik yönelime yaklaştırabileceği düşünülebilir.

Ebeveynin çocuğunun zekâsını toplum önünde gösteremeyecek veya zekâ seviyesine yakıştırılamayacak bir durumda bulunarak elde ettiği statüyü zedeleyecek olmasından duyduğu kaygı, zekâsını gösterememe kaygısı olarak belirlenmiştir. Etiketli ebeveynlerde, etiketli çocuğun zekâsını performansıyla beklendiği kadar ortaya koyamaması, sınav notlarının bekleneni karşılayamaması, gelecek planları, unvan, statü ve kariyer bağlamlarında hak ettiği yere gelememesi gibi alanlarda kaygı oluşturmaktadır. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında çocuğun zekâsını gösterememesi hâlinde ebeveynin hissettiği üzüntü ve kaygıyla baş etmek için çeşitli stratejiler geliştirdiği bulgulanmıştır.

Etiketli ebeveynler, çocuğun zekâsının yeterli derecede destek ve özeni göremeyip özel statüsünü kaybetmesi, sıradanlaşması ile ilgili kaygılarını da ifade etmişlerdir. Bu ebeveynler, çocuklarındaki bu olağanüstü buldukları özelliğin zamanla sıradanlaşmasıyla çocuklarının ortalama insanlarla aynı seviyede olabileceğinden kaygı duymaktadırlar. Çocuğunun sıradanlaşmasından, ortalama bir seviyeye gerilemesinden kaygı duyan etiketli çocuğu olan ebeveynler, bu durumun önüne geçmek için çevre, okul ve devletin desteği ile diğer çocuklardan daha farklı imkânlar verilmesini, bu şekilde çocuklarının olağanüstü zekâ veya yeteneklerinin sıradanlaşmasının engellenmesini beklemektedir. Çocuklarının olumsuz tarafları söylenerek sıradanlaşmasına katkı sağlanacağını, önde olan yönlerinin geliştirilmesine gayret edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Çalışma alışkanlığına bile sıradanlaşmaktan kurtarıcı bir strateji olarak bakılmakta ve bunun için çocuktan çalışması talep edilmektedir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere göre etiketli çocukların ebeveynleri çocuklarının sıradanlaşma ihtimaline karşı kaygılı davranmaktadırlar fakat etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin bu konuda herhangi görüşüne rastlanmamıştır.

Bir diğer kaygı boyutunda etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, hem kendilerinin çocuğa sunduğu imkân ve ilginin yetersiz kalmasından hem de çocuğun herhangi olumsuz özellik, psikopatoloji veya bilişsel alanda kendini gösterebileceği noktalarda geri kalma ihtimalinden kaygı duydukları gözlenmektedir. Bu muhtemel yetersizliklerden bahsederken, etiketli ebeveynler, normal

gelişim gösteren çocukları için sadece sahip olmasını isteyecekleri bazı özellikler için şimdi kaygı düzeyinde bir istek duyduklarını belirtilmişlerdir. Etiket dolayısıyla bu ebeveynler, kendilerini normalde yaşayacaklarından daha fazla kaygıya sahip ve daha hassas davranmak zorunda olan ebeveynler olarak görmektedirler. Burada ebeveynin normal gelişim gösteren çocuğu olsa yaşayacağı kaygıyla baş edebileceği ancak üstün zekâlı çocuk için kendisinin yetersiz kalma kaygısı yaşadığı görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun üstün zekâ etiketini öğrendiğinde diğer çocuklarında hissetmedikleri şekilde başka imkânlar sağlaması gerektiğine dair; eksik kaldığı, bilemediği, yetersiz kaldığı bir yer olup olmadığına dair endişe duymaktadırlar. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, bazı dezavantajların, çocuklarda üstün zekâya eşlik ederek başarıyı düşüreceğinden kaygı duymaktadırlar. Bu ebeveynler, internet ve sosyal medyada yaygın olan bazı bilgileri okuyarak üstün zekâya dezavantajların eşlik edebileceği ve çocuklarında dikkat, uyum, iletişim problemleri, hiperaktivite, disleksi gibi çocuğunda yetersizlik olarak kabul edebilecekleri özelliklerle karşılaşılabileceği düşüncesiyle kaygılanmaktadırlar. Günümüzde çoğu çocuğun özelliklerinden olan çabuk mutsuz olabilme problemini kendi çocuklarının da yaşadığını, bunun da çok fazla imkâna sahip oldukları için doyumsuzluktan kaynaklandığını düşünmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre çocuklarının bazı özelliklerinde eksiklik bulunmaktadır ancak bu belirtilen özelliklerin bilişsel olmaması dikkat çekicidir. Ebeveynler çocuklarına isnad ettikleri yetersizlikleri bilinçli olsun veya olmasın bilişsel olmayan özelliklerden seçmektedirler. Bu da zekâya ve bilişsel özelliklere verilen değeri göstermenin bir yoludur. Üstün zekâlılığın ebeveyn tarafından istenen bir durum olmadığını vurgulamaları, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuklarındaki normatif yaşa bağlı gelişim göstermeme durumunu kaygıyla karşılamakta ancak bazen de üstünlüğü bu kaygı üzerinden ifade etmekte olduklarını göstermektedir.

Üstün zekâ tanısı almış olan çocukların temel sosyal ihtiyaçları normal gelişim gösteren akranlarıyla benzerdir (Robinson, 2008). Ancak tanılama süreci öncesi ve sonrasında ebeveynlere, bu çocuklarıyla ilgili yeni roller yüklenmekte, aileler bir yandan çocuklarının ihtiyaçlarını tespit etme ve maddî, fiziksel enerji ve zaman açısından kaynak yaratmakla uğraşmakta, diğer yandan çocuklarının beklentilerine cevap verip veremeyeceği ile ilgili kaygı yaşamaktadırlar. Bu sebeplerle ebeveynler de çocuklarının potansiyeline ulaşmasında yeterli destekte bulunamayacaklarına ilişkin olumsuz inançlar geliştirebilmektedirler. Bu ortaya çıkan olumsuz inanç, üstün zekâlı çocukların sosyal ve duygusal gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir (Dağlıoğlu, 2015; Dağlıoğlu ve Alemdar, 2010; Karakuş, 2010; Saranlı, 2015). Coşkun, Sağır ve Girli'ye (2019) göre etiketli ebeveynlerden, çocuklarının potansiyelini gerçekleştirmesine destek olmaları beklenmektedir. Bu beklenti, soyut bir hedefe yöneliktir ve dolayısıyla ebeveynlerde yetersizlik kaygısına sebep olabilmektedir. Ebeveynlerin okul desteği yönüyle yeterlikleri olsa dahi beklenen çok üst düzey ve soyut bir hedef olduğu için ebeveyn bu yeterliğini görememektedir. Halbuki potansiyelini gerçekleştirmek, sadece üstün zekâ tanısı almış çocuklar için bir hedef olamaz. Bu, istisnasız bütün çocuklar ve ebeveynleri için bir hedeftir. Bu hedefin sadece bir grup çocuğa ve ebeveynine ait olduğu inancı, hem etiketli ebeveynlerin büyük bir yük altında ezilmelerine sebep olmakta, onlara kendilerini yetersiz

hissettirmekte böylece ebeveynlik motivasyonlarını düşürmekte hem de etiketlenmemiş veya normal gelişim gösteren ebeveynlerin çocukları için hedeflerini sığlaştırmakta böylece onları baştan öğrenilmiş çaresizliğe veya yüzeyselliğe itmekte, kendilerinden beklentilerini düşürmektedir.

Aydın ve Buğa'nın (2020) yaptıkları araştırmada, etiketli çocukların ebeveynlerinin akılcı olmayan inançlarının beklenti alt boyutu arttıkça ebeveyn yetkinliğinin arttığı bulunmuştur. Etiketli ebeveynlerin çocukları ile ilgili hususlarda kendilerini "çok yetkin, ehliyetli ve başarılı olmaları" gerektiği düşünceleri, aslında bir akılcı olmayan inanç olup, ebeveynlerin bu yetkinlik algısına sahip olması onların aynı zamanda akılcı olmayan inanca sahip olduğunu gösterir. Çocuklarına karşı akılcı olmayan beklentilere sahip olan veya çocuklarını yeteri kadar tanımayan ebeveynlerin, ebeveynlik konusunda başarısızlıklar ve sonrasında buna bağlı olarak depresyon yaşaması aynı araştırmacıların aktardığına göre yüksek ihtimaldir.

Kaygı sadece çocuğun bilişsel yönüyle ilişkili gelişmemekte aynı zamanda duygusal bazı konularla ilgili de oluşmaktadır. Etiketli ebeveynler, çocuklarının kazandıkları okullar, başarılar, kariyerleri gibi sebeplerle yani zekâsıyla özdeşleştirdikleri özellikler, başarıları vesilesiyle çocuklarının kendilerinden uzaklaşmasından kaygı duymaktadırlar. Bir diğer kaygı zekânın prososyal kullanımına dairdir yani çocuğunun zekâsını ahlâka, insanlığın yararına uygun kullanması, kendi menfaati için makyavelist bir bakış açısıyla kullanmaması yönündendir. Çocuğu etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuklarının zekâsının daha ziyade ahlaklı olma ile eşgüdümlü geliştirilememesinden, zekâsını kötüye kullanacak olma ihtimalinden endişe duymaktadırlar. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerde bu kaygı, insanlığa, memlekete faydalı olma, zekâdan faydalanma yönünde yüceltme ile tezahür etmektedir.

Kaygının son boyutunda kaygının dengelenmesi yer almaktadır. Bu boyut daha ziyade etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynler tarafından açıklanmıştır. Bu başlıkta etiketli çocuğu olan ebeveynlerin herhangi bir görüşüne rastlanmamaktadır. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuğun etiketlenmesinin işlevini etiketin, doğru eğitimi vermek için bir araç olarak kullanılması şeklinde açıklarken aynı zamanda kendi duygularıyla mücadele etmek zorunda bırakacak olmasını da bir engel olarak değerlendirmekte, çocuğun etiketlenmesini tedirginlikle karşılamaktadırlar. Çocuğunun etiketlenmemesini iradî olarak seçen ebeveynler, bunun nedenini kendilerinde etiket ile oluşabilecek kaygının dengelenmesi ve duygusal bir serbestlik olarak açıklamaktadırlar. Etiketin getirebileceği kendi bilişsel özelliklerine uygun eğitim avantajına ise sistem doğru kurulursa etiketsiz de ulaşılabileceğini düşünmektedirler.

Duygusal etki temasının bir diğer kodu etiketin ebeveyne verdiği sorumluluk ve ebeveynin kendini borçlu hissetmesi olmuştur. Ebeveynlerin algısında etiketli çocuğa karşı kendini etiket dolayısıyla daha fazla sorumlu ve bu imtiyaza karşı borçlu hissetmesi, hakkını vermeye çalışması, etiketin ebeveyne hissettirdiği sorumluluk duygusu olarak görülmektedir. Bu kodda 'ebeveynlik sorumluluğu', 'çocuğa yatırım' ve 'daha fazlasını yapmak zorunda hissetmek' olarak üç tür cevap

karşımıza çıkmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, bu kodda büyük bir farkla daha fazla görüş bildirmişlerdir.

Etiketli çocukların ebeveynleri çocuklarının etiketiyle birlikte normalde bir ebeveyn olarak hissedebileceklerinden veya diğer normal gelişim gösterdiğini düşündükleri çocukları için hissettiklerinden çok daha büyük bir sorumluluk hissettiklerini; onu kendilerinde bir borç olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Borç ibaresi, bir karşılık verme ihtiyacının, kendilerine yapılan bir iyiliğin karşılığını verme zorunluluğu hissinin göstergesi olarak düşünülebilir. Bu da bir değer biçme anlamına gelebilir. Bu ebeveynler tarafından bu sorumluluk zor bir görev olarak tanımlanmıştır. Ebeveynler, çocukları üstün zekâlı olmasaydı bu kadar yüksek sorumluluğa bağlı bir kaygı yaşamayacaklarını, bu sorumluluğa bağlı olarak herhangi ebeveyne göre çocuklarına daha fazla ilgi göstermeleri gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşünce çocuğa insan olduğu için koşulsuz bir saygı ve çocuğu olduğu için koşulsuz bir sevgi vermekten ebeveyni uzaklaştırabilecek bir yapı geliştirir. Bu ebeveynler, ebeveyn olarak hissettiği sorumluluğu, üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurumlarla paylaştıklarında kendilerini daha rahat hissetmektedirler. Bu duygu, ebeveynlerin üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurumlarını tercih etmelerinde rol oynayan çeşitli motivasyonlardan biri sayılabilir. Etiketli ebeveynler, çocuklarının zekâsını, insanlık ve toplum için kullanmaları gerektiğini düşünerek onları bu yönde yetiştirmekte, bu yönde yetiştirme sorumluluğunu kendilerinde hissetmektedirler.

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin çoğu çocuğunun herhangi özelliğinden veya zekâ seviyesinden bağımsız olarak bizatihi ebeveyn olmayı bir sorumluluk olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Yani bu ebeveynler, ebeveynlik sorumluluğunun çocuğun zekâ seviyesine göre değişmeyeceğini düşünmektedirler. Bu ebeveynlerden, üstün zekâlı bir çocuğun ebeveynine diğer ebeveynlerden daha fazla sorumluluk düşeceğini düşünenler az da olsa olmuştur. Buna gerekçe olarak tarihte de görüldüğü gibi bu çocukların insanlığa zarar veren işler de yapılabileceklerini belirtmişlerdir. Buradan, üstün zekâlı bireylerin yetişkinliğinde, normal gelişim gösteren bireylere göre daha “büyük işler başarması” beklentisinin de var olduğu ve üstün zekâlıların “kurtarıcı” rolü teyit edilmektedir.

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynin kendi kişilik özelliklerinin etkisiyle çocuğun sahip olacağı özelliklerin şekillenmesi, ebeveynin çocuğun benlik inşasındaki önemli rolü, ebeveynlerde bir sorumluluk algısı meydana getirmektedir. Ebeveynler, kendi eksikliklerinin çocuğa yansıyacağını bilmektedirler. Ebeveynlik sorumluluğunun yeterince yerine getirilememesi hâlinde bunun sonuçlarının çocuklara yansıyacağı, dolayısıyla ebeveynin sorumluluğunu bilmesiyle ilgili eğitim almasının önemli olduğu görülmektedir. Bu araştırmadaki etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin de etiketli çocuğu olan ebeveynlerde görüldüğü kadar ebeveynlik sorumluluğunu önemsediği, bu konuda bilinçli olduğu görülmüştür. Ancak onlar da toplumda etiketli ebeveynler için bu konunun daha ön planda tutulduğunun farkında olduklarını belirtmektedirler.

Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) yaptığı araştırmada, üstün zekâ değerlendirmesi için aday gösterilmiş olan çocuğun ebeveyninde yoğun sorumluluk duygusu görüldüğü tespit edilmiştir ve tespit edilen kodlardan biri ebeveynlik rolüne güvenin artması olmuştur. Birçok ailede aşırı ilgi, destek ve sorumluluk duygusunun davranış kontrolünün katılaşmasına doğru ilerlediği aynı araştırmada belirtilmektedir. Söz konusu araştırmanın bulguları, tanılama sürecinin, ebeveynlerin sorumluluk duygularını artırdığını göstermiştir. Bu sebeple hem çocuğa olan ilgi ve desteğin arttığı, hem de eve ait kurallarda ve düzende önemli değişiklikler yapıldığı anlaşılmıştır. Baykoç-Dönmez (2014) de etiketli ebeveynlerin daha fazla sorumluluk hissettiklerini belirtmektedir. Dağlıoğlu ve Alemdar'a (2009) göre çocukların herhangi bir gelişim basamağındaki hızlı artış, aile sorumluluğunu da aynı ölçüde artırmaktadır. Coşkun, Sağır ve Girli'nin (2019) yaptığı araştırmada etiketli ebeveynlere çocuğunun potansiyelini geliştirme gibi bir sorumluluğun verilmiş olmasıyla hedeflerinin soyutlaştığı ve bunun böylece yetkinliklerini olduğundan daha az hissettirebileceği belirtilmektedir. Buradan yola çıkılarak sorumluluk arttıkça yetkinlik algısının azaldığı söylenebilir. Ancak nicel bir araştırma ile sorumluluk algısı ile yetkinlik algısı arasındaki ilişki incelenerek buradaki nitel bulguların desteklenmesi sağlanabilir.

Ebeveynlik sorumluluğu, diğer araştırmalarda da görüldüğü gibi, yetersizlik kaygısı kodu ve ebeveyn yetkinliği/yeterliği kavramlarıyla ilişkilendirilebilir. Ebeveyn sorumluluğunun, hedeflerin büyümesi ve soyutlaşması ile arttığı belirtilmektedir. Sorumluluğun artması ise ebeveynin yetkinliğini alanyazına ve Çalışma 3'teki bulgulara göre olumsuz etkilerken yine Çalışma 3'te bazı ebeveynler ise bir aracı olarak çevrenin tutumu değişkeni söz konusu olduğunda, algılanan yetkinliğin, ebeveynlik rolüne güveni arttığından bahsetmişlerdir. Çalışma 2'de geliştirilen ölçekte de buna dair maddeler mevcuttur. Ebeveynlik rolüne güvenin artmasının, ebeveyn etiketine katkı sağladığı, etiketi pekiştirdiği böylece etiketin bir kimlik olarak varlığını desteklediği bulgularda görülmektedir.

Etiketin ebeveyne verdiği sorumluluğun bir diğer yönü çocuğa yapılan yatırım olarak tespit edilmiştir. Çocuğun özel eğitim kurumlarından burs kazanabilmesi için gayret etme, ilgi alanı yaratma ve çeşitli kurslara götürme, yoğun etkinliklerle doyurmaya çalışma yoluyla çocuğa yatırım yapmanın, bu yatırımın karşılığını beklemenin ve üstün zekânın karşılığını verebilmenin ebeveyn için önemli bir konumda olduğu gözlenmiştir. Maddi manevi zahmetine katlanarak çocuğa emek verme durumunun ebeveyni mutlu etmesinin, çocuğun bu emeğin karşılığını vermesiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Çocuk için harcanan paranın ve emeğin karşılığında başarı beklenmektedir. Başarı da ebeveyni yatırımın karşılığı olarak mutlu etmekte ve yetkin hissettirmektedir. Aydın ve Buğa'nın (2020) araştırmasında da Çalışma 3 ile benzer olarak akıl dışı inançlardan biri olan beklentinin, ebeveynin kendini daha yetkin hissetmesi ile doğru orantılı olduğu bulunmuştur. Çocuğun ebeveynin yatırımına, onun için yaptığı ekonomik özverisine karşılık başarılı olması, ebeveyne yatırımın karşılığını bulduğunu hissettiren böylece yetkinlik hissini destekleyen bir durumdur.

Özel okullardan burs bularak, çocuğa, algılanan kaliteli bir eğitim verebilmek için çabalamak da etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından çocuğa yapılan bir yatırım olarak görülmektedir.

Döngüsel olarak çocuğun kazandığı burs da ebeveyn tarafından aileye maddî bir destek olarak algılanmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, okul dışındaki ekstra eğitimleri, kursları, etkinlikleri önemsemekte, etiketi öğrendikten sonra bunlar hakkında araştırma yapmaktadırlar. Bütün bunlar ebeveyne göre etiketli çocuğa yapılan bir yatırımdır. Özel okulun, kursların algılanan kaliteli eğitimiyle bu başarıların desteklenmesi ve çoğaltılması amaçlanmaktadır. Burada çocuğun bilişsel özelliklerini geliştirmekten ziyade sonuç odaklı bir kazanç kültürü söz konusudur. Bu kültür hem ekonomik hem de başarı anlamında kurgulanmıştır. Çocuğun zekâsı değil zekâsının çıktıları önemsenerek çocuk metalaştırılmaktadır. Bu algının temelinde özel okulların piyasa/sektör gereği çocukların gösterdikleri başarılar reklam ve pazarlama unsuru olarak kullanmaları ile ebeveynlerle çocukları bu çarka dahil etmeleri olduğu düşünülmektedir. Bu durum, beklenti kodunun bir boyutu olan maddî beklenti ve piyasa/sektör üst temasının bir teması olan maddî imkânlar kategorileriyle de ilişkilidir.

Ebeveynin daima çocuğu için yaptıklarından tatmin olmaması ve daha fazlasını yapmak zorunda hissetmesi, etiketin ebeveyne yüklediği sorumluluğun bir parçasıdır. Aynı zamanda çocuğun potansiyelini gerçekleştirmesi sorumluluğunun ebeveyne toplumsal olarak yüklenmesi (Coşkun, Ağır ve Girli, 2019) ile de ilişkili görünmektedir. Çocuğu etiketli olan ebeveynlerde, bu duyguya kaygı ve beklenti eşlik etmektedir. Bu duygusal etkinin aynı zamanda zekâya atfedilen örtük değerin de bir başka ifadesi olduğu söylenebilir. Üstün zekâ etiketi, etiketli çocuğu olan ebeveynlere çocuklarına normal gelişim gösteren bir çocuktan daha hassas davranmaları ve daha fazlasını yapmaları gerektiğini düşündürmektedir. Üstün yanlılığı etkisi temasındaki ayrıştırma kodunun temelleri ve boyutları bu kategorinin tamamlayıcısı niteliğinde düşünülebilir. Üstün zekâ etiketi, çocuğun daha fazla imkâna sahip olabilmesi için ülkemizde ve dünyada kullanılan bir araçtır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun etiketli olmasından dolayı ona daha fazla imkân sunmak, daha ilgili olmak, her konuda diğer çocuklara göre daha fazlasını yapmak zorunda hissettikleri için bu aracın özellikle ekonomik açıdan daha zayıf olan çocuklar için önemli olduğunu düşünmektedirler. Görece iyi eğitim verdiği düşünülen özel okullara veya benzeri eğitimlere katılabilen çocukların etikete ihtiyaç duymadığı zira zekâ seviyesine bakılmaksızın ihtiyaç duyabileceği eğitim imkânlarına sahip olduğu görüşü ebeveynlerde hâkimdir. Her hâlükârda etiketli çocuğun diğerlerine göre daha iyi eğitim alması gerektiği, daha fazlasını hak ettiği böylece ebeveynin de daha fazlasını yapmak zorunda hissettiği fikri etiketli ebeveynler tarafından ortaya konmaktadır. Konunun sosyoekonomik yönünün de duygusal etkisinin olduğu görülmektedir. Etiketli çocuğa karşı ebeveynin yetersiz kalabileceğine, etiketten dolayı daha fazlasını yapmak zorunda olduğuna dair çevreden gelen yönlendirmelerin, ebeveyni çocuğa bu ilgiyi sağlayabilmek için üstün zekâlılara özgü eğitim kurumlarına göndermeye teşvik ettiği görülmüştür. Etiketli çocuğun diğer çocuklara göre daha fazla imkâna sahip olması hakkındaki algının üstün zekâlılara özgü eğitime katılmada bir motivasyon olduğu ve çevre tarafından önemsendiği bir kez daha görülmektedir.

Etiketin ebeveyne bir diğer etkisi şükran, lütuf, şans, avantaj duygusudur. Bu, ebeveynler tarafından çocuğunun zekâsına atfedilen değerin hissettirdiği duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün gruplardan ebeveynlerin ortak fikri, zekânın bir şükür sebebi, bir şans ve avantaj olduğu yönündedir. Etiketli ebeveynler bunu yaşarken, diğer etiket gruplarından ebeveynler de kavramsal olarak aynı yönde fikir beyan etmektedirler. Etiketli ebeveynler şans ve avantaj kavramlarıyla ötekinden farklılık konumunu, etiketsiz ebeveynler lütuf ve nimet kavramlarıyla değeri teyit etmektedirler. Etiketsizlerin kullandığı kavramlar, üstün zekâya verilen değerin ve zekânın çaba ile elde edilmediğinin, 'gifted' ifadesinde olduğu gibi, hediye olarak Tanrı tarafından verildiğinin göstergesi olarak kullanılmaktadır. Zekâya verilen değerin ifade edilmesinin yanında çaba ile elde edilmeyenle övünülemeyeceği de göz önünde bulundurulduğu söylenebilir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının beğendiği özelliklerle yetişmiş olmasından dolayı buna katkı sağlayan kişilere de şükran duygusunu ifade etmişlerdir. Etiket ebeveynlerde daha ziyade şansın bir karşılığına dair beklenti oluştururken, bunu bir ayrıcalık olarak değerlendirmişlerdir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler çaba göstermeden elde edilmiş olmasına vurgu yapmışlardır. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise bunun doğuştan gelen bir özellik olmadığını ve çevrelerinden verilen destekle geliştiğini vurgulayarak şükranlarını belirtirken ayrıcalık olmadığını da ifade etmişlerdir.

Hırs, etiketin duygusal bir etkisi olarak ebeveynin çocuğunun başarısı, zekâsını göstermesi, rekabette önde olması gibi konularda hem kendinde hem de çocuğunda bulunan aşırı istek ve bunun biçimlerini ifade etmektedir. Sosyal alana etkisinden biri olan rekabetin duygusal alandaki yansıması olduğu düşünülerek iki kategori ilişkilendirilebilir. Etiketli çocukların ebeveynleri, çocuklarını ve kendilerini hırs konusunda tutarlı bir şekilde tanımlayamamaktadırlar. Zaman zaman söylemlerinde hırslarına yer verirken bir yandan da hırslı olmadıklarını ifade etmektedirler. Bu durum, hırsın istenmedik bir özellik olduğunu bilmelerine rağmen sahip oldukları bir özellik olmasından kaynaklanmaktadır denilebilir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının sınav başarısı konusunda hırslı davranmalarından endişe duymakta ve bunu engellemeye çalışmaktadırlar. Bunu yaparken yine de ebeveynin sınav başarısını baz alıyor ve vurguluyor olması da ebeveynin hırsı açısından dikkat çekici olmaktadır. Bir hırs göstergesi olarak farkında olunmadan çocuğun yönlendirildiği bir başarı bazı da söz konusudur. Etiketli çocukların babalarının, çocuklar üzerinde başarı, ders, not konularında baskı uyguladıkları, hırslı davrandıkları, bu hırsı sürekli bir zihinsel aktiviteyle meşgul olmasını isteme biçimde gösterdikleri görülmektedir. Ebeveynler ve öğretmenler, etiketli çocukların hırslı olduklarını görmekte ve buna müdahale etme gayreti göstermektedirler. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler etiketli ebeveynlerin ifadeleriyle tutarlı olarak eğer etiketlenselerdi kendilerinin de çocuklarının da hırslı olacağını düşünmektedirler. Etiketlememenin hırstan koruduğunu anlatmışlardır. Ayrıca örnek verdikleri ebeveynlik tutumlarında da hırslı bir yapı olmadığı görülmektedir.

Ebeveynlerin çocuklarının ders başarısı, sınav notu v.b. unsurlara verdikleri önem, çocuklarının başarılarından sıklıkla bahsetmeleri ve bundan haz duymaları başarı odaklılık kategorisinde değerlendirilmiştir. Mutlak başarı beklentisi, rekabet ve hırs kodlarıyla birbirlerini destekleyen bir yapı sergileyen başarı odaklılık kodunda, etiketli ebeveynler, başarıya odaklandıklarını çocuklarına açıkça belli etmekte, bunun bir baskı olmadığını düşündüklerini vurgulamaktadırlar. Üstün zekâlıların her zaman başarılı olamayacağını bilmekte ve bunu belirtmekte ama yine de buna rağmen üstün zekânın karşılığı olarak ders başarısı beklemektedirler. Söylem ve eylemler arasında fark gözlenmektedir. Başarıya odaklanma incelenirken başarının tanımı ve kapsamı da incelenmelidir. Ülkemizde başarının sıralama ve sınav notu ile sınırlandırılmış yapısı, başarıyı rekabete indirgemekte, kapsamını ise daraltmaktadır. Aslolanın insanın kendini bilme yolunda bir miktar ileri götürmesi "dünü ile bugününün eşit olmaması" başarı tanımı olarak görülmediği sürece somut ve yüzeysel başarı odakları ile hedefler oyalanabilir. Çocuğun başarı elde etmesi için onu yönlendirirken ebeveyn tarafından bir yandan kişilik gelişimini etkileyecek ifadeler kullanıldığı da görülmektedir. Başarı odaklı uygulamalardan biri de ebeveynlerin çocuklara, gerçekte olandan daha fazla başarılı oldukları hissini yaşatacak pekiştireçler kullanmalarıdır. Bununla bağdaştırılabilecek bir sonuç olarak da çocukta girişimciliğin, risk almanın azaldığı, hatadan çekinerek özgüven problemi yaşandığı görülmektedir. Başarının ebeveynle çocukları arasında sık bahsedilen bir gündem olması, ebeveynin yönlendirmelerinin başarı odağında olması dikkat çekicidir. Bu öğütler hem başarı odağını hem de rekabet ve yarışın hayatlarındaki varlığını ortaya koymaktadır. Etiketli ebeveynlerin, süreci ve gelişimi değil sonucu ve başarı olarak tanımladıkları önde olmayı önceledikleri görülmektedir. Çocuklarının ön planda olmasını hissettirecek övgü ve pekiştireçler, rekabet gibi aracılarla başarıya odaklandıklarını anlatmışlardır. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynlerin başarı odağına dair eğilimi olmadığı görülmektedir. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren ebeveynlerinse çevrelerinde başarı odaklı ebeveynler görmekten rahatsızlık duydukları anlaşılmaktadır.

Etiketin ebeveynlerde etkilediği bir diğer yön özgüven algısıdır. Ebeveynler özgüveni ötekinden iyi olma, kendini gösterme, her şeyi yapabileceği fikri ve cesaretini geliştirme olarak görmektedirler. Özgüven, etiketli çocukların ebeveynlerinin hem kendileri hem de çocukları açısından önemsedikleri bir kavramdır. Özgüveni, çocuğun bilişsel özelliklerle kendini göstermesi olarak algılamaktadırlar. Çocuklarının bilişsel özellikleri ve başarılarını özgüven yükseltici bir unsur olarak görmektedirler. Çocuklarının özgüvenini onun diğerlerinden üstün olduğunu düşündürerek ve üstün zekâ terimini kullanarak yükseltmeye gayret etmeleri üstünlük duygusunun gelişmesine yardımcı olabilir. Aynı zamanda çocukları için üstün zekâlı terimini kullanmayan annelerin çocuklarına kıyasla, bu terimi kullanan annelerin çocukları, fiziksel görünümleriyle ilgili görece daha düşük benlik kavramları bildirmişlerdir. Aynı zamanda bu annelerin çocuklarının dikkatlerini konsantre etme ve sürdürme özellikleriyle ilgili daha yüksek düzeyde kaygı hissettikleri bulgulanmıştır (Cornell 1989). Dolayısıyla mükemmeliyetçilik ve başarısızlık kaygılarının da özgüvenle ters orantılı bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren

çocukların ebeveynlerinin özgüven hakkında herhangi bir görüşüne rastlanmamış olması etiketin özgüven kavramına gösterilen özeni artırdığını ortaya koymaktadır. Alanyazında tanılama sürecinin başlangıcından itibaren çocukların özgüvenlerinin arttığına dair araştırmalar bulunmaktadır (Berlin, 2009; Hoge ve Renzulli, 1993). Ebeveynlerin görüşleri diğer araştırmalarda da bu yönde olmuştur (Özdemir-Kemahlı, Kemahlı, Ekşi, 2018).

Ebeveynler kendilerinin yapmak isteyip yapamadıklarını çocuklarında görme gayreti göstermektedirler (Brummelmann ve ark., 2013). Çocuğa ebeveyn tarafından sunulan imkânlar ve ondan beklenenlerin temelinde ebeveynin kendi sahip olamadıkları veya imkân bulamadıklarının olduğu söylenebilir. Bu durum etiket vasıtasıyla çocukta algılanan olağanüstü güç ile ebeveynlerde daha belirgin hâle gelebilmektedir. Ebeveynlerin, kendi çocukluğuyla çocuğunu özdeşleştirdiği, meslek seçimi, yetenekleri, sahip olamadıkları imkânlar gibi konularda çocuklarına kendi yaşayamadıklarını sunma gayreti içinde oldukları görülmektedir. Ebeveynlerin, bu tutumlarının farkında oldukları görülmektedir. Alanyazında da benzer bulgular görülmektedir. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında çocukluk hayallerini gerçekleştirme şansı isimli bir kod tespit edilmiş, bunun, kendisinin geçmişte gerçekleştirme fırsatı bulamadığı hedeflerinin, çocuğu tarafından gerçekleştirileceği anlamına geldiği görülmüştür.

Duygunun ebeveynden çocuğa kolaylıkla geçen bir yapısının olması, etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin kendi duygularından çocuğunun olumsuz etkilenmemesi ve zarar görmemesi için çocuğun etiketlenmemesini tercih etmelerine sebep olmaktadır. Üstün zekâ etiketi hakkında ebeveynin duygularının çocuğa geçmesi ve ebeveynin bu duygularla baş etmesinin güçlüğü hakkında etiketli ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin herhangi bir görüşüne rastlanmamıştır. Ebeveynler bir yandan duygu dengelerini korumaya gayret etmekte ve bunun için çeşitli stratejiler kullanmaktadırlar. Her üç etiket grubundan olan ebeveyne göre de çocuğun her iki uçtaki etikete sahip olması ebeveynin duygusal denge kurmasını zorlaştırır. Ebeveynler, çocuklarıyla ilgili konular için birtakım duygusal denge kurma yolları belirlemiş ve uygulamaktadırlar. Etiketli ebeveynler, çocuğunun zekâsı dolayısıyla duygusal bir beklentiye girmemeye gayret etmektedirler. Etiketsiz ebeveynlerse üstün zekâ etiketinin ebeveynlerde aşırılıklara yol açabileceğini düşünmekte, duygu dengesini koruyabilmek için güvendikleri uzmanlara danışarak hareket etmektedirler. Ebeveyn olmanın duygularını yanlı hâle getirmesinden bu şekilde korunduklarını belirtmişlerdir.

Ebeveynlerin etiketle ilgili algısına katkı sağlayan özelliklerden biri tevekkül, teslimiyet ve kabul olmuştur. Her üç etiket grubundan ebeveynler, her halukarda çocuğunu aynı kabul ile karşılayacağını belirterek çocuklarının özelliklerine tevekkülle yaklaşmaktadırlar. Bu özelliğin, etiket grubundan ziyade kültürel kodlarla ilgili olduğu düşünülmektedir. Ebeveynler, çocuğa her halukarda her özelliğiyle aynı kabul derecesinde ve ona karşı duygusal olarak aynı yakınlıkta bakmaktadırlar. Sadece etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğun üstün zekâsı olmasa tek farkın onunla gurur duyamayacakları olduğunu belirtmeleri üstünlük duygusu açısından dikkat çekicidir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğun geleceğiyle ilgili duydukları kaygıyı tevekkül inancıyla yatıştırmaya

çalıştıkları görülmektedir. Tevekkül, ebeveynin yaşadığı kaygılar için yatıştırıcı bir etkiye sahiptir. Normal gelişim gösteren ebeveynler, çocuğu etiketlenseydi aynı tevekkülle ve teslimiyetle yaklaşamayabileceklerini, kaygı duyabileceklerini belirtmekte, etiket ile tevekkülün azalabileceğini öngörmektedirler. Tevekkül, kültürel psikoloji açısından değerlendirildiğinde Türk kültürünün temelinde vâr olan, halk arasında yaygın fikir ve tutumlarla, şiir ve eserlerle hayatın her yerine işlemiş bir husus olarak görülebilir.

Etiketin ebeveynler üzerinde düşünsel etkileri arasında en çok zekâya verilen emek ve bilişsel gelişimi öncelemek, zekâyı her alana genellemek kodları yer almıştır. Düşünsel etki alanında en çok görüş belirten etiket grubu etiketliler olmuştur. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin odağında bilişsel özellikler bulunmaktadır. Bilişsel özelliklere ait niteliklere herhangi eksiklik yakıştırılamazken çocukta anılabilecek eksiklikler çoğunlukla sanat, el becerileri, fiziksel beceriler gibi diğer alanlara atfedilmektedir. Eksiklik anlatılırken bilişsel olarak güçlü bir özellikle beraber açıklanması da dikkat çekicidir. Ebeveynlerin çocuğuyla beraber vakit geçirirken aynı zamanda onun mutlaka bilişsel yönünü geliştirecek etkinlikler tercih etmesi zekâyı önceleme açısından anlamlıdır. Çocuksu olmamayı veya yaşından daha büyük davranışlar sergilemeyi bir övgü olarak ifade eden yetişkinler, bu ifadeyi çocuğun bilişsel özellikleriyle ilişkilendirmişlerdir. Böylece popüler olan bu söylemle etiketli çocuğun zekâsını duygusal ve sosyal gelişim özelliklerine genellemiş olmaktadırlar. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğun zekâsına yüklediği anlamla beraber beklentisinin, çocuğun bilişsel özellikleriyle ilişkili olan veya öyle sanılan her alanda başarılı olması, hatasız olmasının beklenmesi, bilişsel özelliklerinin öncelenmesi ve zekâsının ilişkili bulunan her alana genellenmesi ile şekillenmektedir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler çocuklarının sadece bilişsel özelliklerinin önemsendiği ortamlardan kaçınırken etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerinse herhangi bir görüşüne rastlanmamaktadır. Normal gelişim gösteren ebeveynlerin çocuklarının bilişsel özellikler dışındaki özelliklerin de dikkate alındığı yerlerde kendilerini daha değerli hissettikleri, etiketli çocuğu olan ebeveynlerinse bilişsel özelliklerle kendilerini daha değerli hissedecekleri için bunu öncelemeleri beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyük çoğunlukla etiket almış çocuk her alanda iyi olmamasına rağmen, her alanda iyi olmasına dair gerçekdışı beklenti ve önyargı oluşabilmektedir (Leana-Taşçılar, 2017). Coşkun, Sağır ve Girli (2019) de üstün zekâlı çocukların yüksek beklentilere sebep olan bilişsel özelliklerinin, normal gelişim gösteren akranları ile paralel ilerleyen çeşitli gelişim basamakları hakkındaki algıyı etkilediğini belirtmektedirler. Alanyazına göre etiketli çocukların sosyal ilişkileri ve duygusal gelişimlerde yaşadıkları dezavantajların ortaya çıkmasında ailesel ve çevresel faktörlerin önemli rolü bulunmaktadır (Dağlıoğlu, 2015; Jung ve Young, 2019; Saranlı ve Metin, 2012). Dolayısıyla ebeveyn algısını bilmenin bu dezavantajların giderilmesi için bir kapı aralayabileceği düşünülmektedir.

Zekâya verilen emek, hem çocuğun emeği hem de çevredekilerin, devletin, okulun çocuk için vereceği emek olarak ele alınmıştır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre çocuğun zekâsını geliştirmek ve değerlendirmek için aile, öğretmen, okul, devlet emek vermelidir ve bundan

sorumludur. Zekâya verilmesi gereken bu emeğin amacının çocuğun zekânın avantajlarından faydalanması olarak belirtilmiştir. Çocuğun zekâsından beklenen performans elde edilemediyse bu çevresel/dışsal faktörlere bağlanarak bunun ebeveynin, öğretmenin sorumluluğunda olduğu vurgulanmakta, çocuğun zekâ seviyesine leke gelmemesi için gayret edilmektedir. Ebeveynin emek vermesi, öğretmenin çocuğun zekâsını fark etmesi ve teste yönlendirmesi ebeveyn tarafından zekâya verilen emekten tatmin olmanın şartları arasında değerlendirilmektedir. Zekânın kaynaklarına ebeveynler tarafından yapılan atıflar temasında anlatılan ebeveynin ve çevrenin zekânın oluşumuna ve gelişimine etkisinin bu düşünsel etkiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Yağmurlu, Çıtlak, Dost ve Leyendecker (2009) sosyalleştirme hedefleri hakkında yaptıkları araştırmada, yüksek tahsil seviyesine sahip annelerin diğer ebeveynlere göre çocuğun kendini geliştirme hedefine yani kendine güven ve yeteneklerini geliştirmeye daha çok önem verdiklerini bulmuşlardır. Çalışma 3'te katılımcılarının çoğunlukla yüksek tahsil seviyesine sahip ebeveynlerden oluştuğu düşünüldüğünde bu araştırmadaki bulgularla örtüşmesi beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer düşünsel etki olan olumsuz özellikleri kabul ve gerçekçi bakış kodunda, etiketli çocuğu olan ebeveynleri, çevreden gelen bir beklenti ve baskıya imâda bulunarak etiketli çocukların da olumsuz özellikleri olabileceğini gerçekçi bir kabulle ortaya koymakta, Etiketsiz çocuğu olan bir ebeveyn kendi ebeveynlik tutumuna ait olumsuz bir özellik olan çocuğundaki olumsuzlukları göz ardı etme yönelimini gerçekçi bir kabul ile anlatmaktadırlar. Sübjektiflik kodunda ise etiketli ebeveynlerin, etiketin düşünsel etkisi ile çocuklarını nesnel değerlendiremediği, kuşkusuz öznel değerlendirmeye tâbî olduğu herkes tarafından kabul edilen fiziksel görüntüyü bile, nesnellik yanılgısıyla ifade ettiği görülmektedir.

Etiket, sadece etiketlenen çocuğu ve ebeveynini etkilemez. Aynı zamanda onlarla etkileşim hâlinde olan çocuklar ve ebeveynleri başta olmak üzere çevrelerindeki herkesi ve toplumu da etkiler. Ring ve Shaughnessy (1993) de yaptıkları alanyazın taramasında üstün zekâ etiketinden yalnızca üstün zekâ etiketi almış çocuğun değil aynı zamanda ailesinin ve arkadaşlarının da etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Etiket ve öteki etkileşimi teması, etiketlenmiş çocuk ve ebeveyni dışında onlarla temas hâlinde olan herkesin, öteki olarak etiket ve etiketlilerle etkileşimine dair ebeveynlerin algısını göstermektedir. Etiket etkisi çerçevesinde karşılıklı olarak algılanan öteki etkileşimi anlatılmıştır. Bu temadan her üç grubun da birbirine yakın sıklıkta bahsetmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Üç etiket grubundaki ebeveynler de sosyal ortamda etiketli olduğu bilinen bir çocuğun etiketiyle varlığının diğer çocukları ve dolayısıyla onların ebeveynlerini olumsuz etkilediğini deneyimlemekte ve düşünmektedirler. Etiketin varlığı ile sosyal ortamda bireylerin bakış açılarında ister istemez hiyerarşik bir ilişki kurulmaktadır. Ebeveynlerin etiket vasıtasıyla aralarında kendiliğinden bir üstünlük ve sınıf oluşumu geliştiği açıklanmıştır. Zekâ testi sonucunda üstün zekâlılık etiketi verilirken aynı zamanda bu tanı verilmemiş olan çocuklar da üstün zekâlı olmadığı yönünde etiketlenmektedir. Yani zekâ testine giren her çocuk testten etiketlenerek çıkmaktadır. Ring

ve Shaughnessy (1993) de ailedeki çocuklar üzerinden aynı değerlendirmeyi yaparak kardeşlerden birinin “üstün zekâlı” olarak tanılanması diğerinin “üstün zekâlı değil” olarak tanılanması anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının, böyle bir etiket alması durumunda üstün zekâ etiketi alanların bulunduğu bir sosyal ortamda üstünlük ilişkisine maruz kalacağını düşünmektedirler. Çocuğun zekâ testine girmesi her hâlükârda bu ilişkinin üretilmesi ve sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre öteki ile ilişkisini üstünlük üzerinden kurgulayanların sosyal açıdan uyumsuzluk yaşaması pek muhtemeldir ve bunun sebebi de onlara sunulan eğitim ortamıdır. Çünkü çocuğa içinde bulunduğu eğitim süreci, 392ort , iklimi belirli bir bakış açısı kazandırır.

Etiketli ebeveynler ötekiyle ilişkisinde kıskançlık gördüğünü anlatmakta, ancak diğer ebeveynler kıskançlığın okunabileceği herhangi bir görüş bildirmemektedirler. Etiketliler ve ötekilerin geliştirdiği ilişkiler, aralarında etkileşimi yaratan en önemli unsurdur. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, etiketli çocukların insanî ilişkiler ve sosyal hayattaki uyumlarının etiket dolayısıyla zarar gördüğünü düşünmektedirler. Cornell’in (1989) araştırması da bu görüşü desteklemektedir. Etiketli çocuğun veya ebeveyninin bulunduğu ortamda diğer ebeveynlerin ve çocukların öteki pozisyonunda hissettiği duygulardan biri de kaygı olarak tespit edilmiştir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocukları etiketlenmiş çocuklarla bir arada bulunduğunda öğrenilmiş başarısızlık yaşayabileceğini ve kendini etiketleyebileceğini düşünmektedirler. Normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerine göre öteki olarak veya üstün zekâlı olarak etiketlenmiş olmak, ebeveynde telaş, tedirginlik ve kibir yaratabilir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre çevredeki diğer ebeveynler, etiketli çocukların okula ücret ödemesine şaşırmakta, okullarda ücretsiz okuma hakkına sahip olması gerektiğini düşünmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin önceki temalarda görülen ayrıcalık beklentisi ile diğer ebeveynlerin etiketli çocukların ayrıcalıklı olması gerektiğini düşündüklerine dair etiketli çocuğu olan ebeveynlerin algıları birbiriyle örtüşmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocukları için yaptıkları faaliyetlerin çevrelerindeki ebeveynlerin dikkatini çektiğini ve kendi çocukları için uygulamaya gayret ettiklerini gözlemlemişlerdir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin algılarında, kendi çocukları için yaptıkları faaliyetler ve etiketli çocuğu olan bir ebeveyn olmak kendilerine popülerlik sağlamaktadır. Öteki ile etkileşimlerinde bu popülarite dikkatlerini çekmekte, kendi benliklerini bunun üzerinden tarif etmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının her konuda diğerlerinden başarılı olmasını, çevresindeki çocukların kabullenmiş olduğunu ve bunun aralarında rekabet ve hırs yarattığını düşünmektedirler. Bu ifadenin bir başka okunuşu kendi çocuğunun sürekli ön planda olduğu yönündedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, diğer ebeveynlerinin çocuklarının üstün zekâlılara özgü eğitimlere dahil olamama durumunun yani bir diğer deyişle üstün zekâlı olmama etiketi almış olmasının üzüntüsünü yaşadığını düşündükleri görülmektedir. Belur’un (2014) araştırmasında da bu bulgularla benzer olarak üstün zekâlılara özgü eğitim programlarına kayıt hakkı kazanan çocukların ebeveynleri aile içinde beğeni, takdir ve ilgi göstermede; kayıt hakkı

kazanamayan çocukların ebeveynleriyse moral bozukluğu yaşamak konusunda ön plana çıkmaktadırlar.

'Etiket ve Ötekinin Etkileşimi' temasında etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, ötekinin kendilerini algılaması hakkındaki düşünceleri, etiketin sunduğu imkânlar, kıskançlık, üstün zekâ tanısı alamamış olmanın verdiği üzüntü, ebeveynin ortamlarda elde ettiği popülerlik gibi daha ziyade sahip oldukları ayrıcalıkların öteki ile etkileşimin merkezinde olduğu bir algı tablosunda toplanmaktadır. Diğer etiket gruplarındaki ebeveynler, etiketlilerle etkileşimlerini kendileri öteki pozisyonundayken yani etiketlilerle aynı ortamdayken kaygı duyma ile açıklarken, etiketlileri ise empati eksikliği olabilecek, sosyal ilişkileri ve uyumlarında problemler yaşayabilecek insanlar olarak tanımlamaktadırlar. Ayrıca etiket grupları arasındaki etkileşim üstünlük bağlamında açıklanmaktadır. Bu durum, diğer temalardaki bulgularla uyumlu sonuçlara sahip olup, etiketin, katılımcı ebeveynlerin düşünceleri değerlendirildiğinde sınıflı yapıyı inşa etmede ve bireylerin kendilik algısını inşa etmede etkin bir faktör olduğunu göstermektedir.

Kimlik, kim olduğumuza, kendimizi nasıl gördüğümüze, kendimizi görerek ötekini nasıl algıladığımıza dair bir yaklaşım sağlar ve böylece bize benliğimizle ilgili bir bakış sunar (Goffman, 1959). Kimlik, sosyal olarak konumlanmış durumlarla ilişkili olarak kendimiz hakkında anlattığımız hikayelerde müzakere edilmiş söylemler aracılığıyla inşa edilir ve bireyle toplum arasında bir köprüdür (Jackson, 2014). Dolayısıyla bu sosyal inşa sürecinde üstün zekâ etiketi hem çocuk hem ebeveyn için bir kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etiketin çocuklarda ve ebeveynlerde bir kimlik olarak varlığı ebeveynlerin görüşlerinde tespit edilen en kritik temalardan biri olmuştur. Ebeveynler, çocuklarının ve kendilerinin kimliğini etiket ile inşa edebilmektedir. Ebeveynin çocuğun etiketine dair algısı kendini etiketli görmesinden çok daha yoğun bir şekilde görülmektedir. Aynı zamanda etiketli ebeveynlerin hem kendi hem de çocuğunun etiketinden bahsetmesi diğer iki gruptaki ebeveynlerin etiketin bir kimlik olarak varlığından bahsetmelerinden çok daha fazla bulunmaktadır. Bunun sebebinin etiketli ebeveynin gündemini meşgul eden bir konu olarak zekâ ve etiketin olduğu, diğer iki gruptaki ebeveynlerin bu konuda çok baskın bir tutuma sahip olmaması olduğu düşünülebilir. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'ye (2018) göre etiketleme süreci, tanıdan önce çocuk aday gösterildiği anda veya teste gittiği andan itibaren başlamaktadır. Dolayısıyla ebeveynlerin bu kimliği taşımaya başlamasının da aynı zamana tekabül ettiği söylenebilir.

Etiketin her türünün, hangi zekâ seviyesine veya patolojiye ait etiket olursa olsun, ebeveyni yıpratıcı etkisinin olduğu üç etiket grubundan ebeveyn tarafından da belirtilmiştir. Üstün zekâ etiketinin, ebeveyn ve çevrenin çocuk üzerinde bir baskı ve beklenti unsuru hâline geldiği de ebeveynlerin ortak görüşüdür.

Çocukta etiketin bir kimlik olarak varlığı, çocuğu etiketli olan ebeveynler için etiketin çocuklarına sağladığı fayda üzerinden tanımlanmaktadır. Çocuğun etiketlenmesinin faydalarından

biri olarak burs gibi maddî desteklere sahip olunabilmesi görülmektedir. Ebeveynin vereceği ekstra desteğin kaynağı da etiket olarak görülmektedir. Etiketli çocukların ebeveynleri etiketin işlevi olarak çocuğa daha fazla imkân ve eğitim verilebilmesi olduğunu belirtmiş fakat etiketin zararlı olmadığını özellikle vurgulamışlardır. Yani çocuk üstün zekâ etiketi almamışsa ebeveynin ekstra destek arayışında olmasına gerek olmadığı zımnen ortaya konmaktadır. Bazı etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğuna etiketini fark ettirmekten kaçındığı, etiket etkileri hakkında iyi seviyede bir içgörüye sahip olduğu görülürken, aynı durumda olan diğer bazı ebeveynlerinse çocuğa belli etmemeye çalıştığını söylediği fakat eylemlerinin tam tersi olabildiği görülmüştür. Bu durumda ebeveynlerin etiketi, çocuğa fark ettirmemeyle ilgili bilgisinin olduğu, etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun etiketini ona hissettirmeyi tasvip etmedikleri söylenebilir. Ancak bilgileri davranışlarını yönetmek için yeterli olmamakta, duyguları ile karar vererek çocuğa farklılığını hissettirecek ifadelerde bulunabilmekte veya çevresindekilerin hissettirdiğini fark etmektedirler. Genel olarak ebeveyn davranışlarının ve ebeveynin çocuğun yanında etiketten bahsetmesinin; çocuğun etiketlenmesine, çocuğun etiketini fark etmesine yol açtığı, ebeveynin, duygu, davranış ve tutumunun çocuğun etiketini şekillendirdiği görülmektedir.

Etiketin bir kimlik olarak algılanması, etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından onun yeniden üretimini sağlayan mekanizmaların varlığına bağlanmıştır. Bunların, aile büyükleri tarafından çocuğun etiketinden açıkça bahsedilmesinden zevk almaları, üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurumlar gibi mekanizmalar olduğu ortaya konmuştur. Bu farkındalığın zaman zaman eğitim kurumları dolayısıyla oluşmakta olduğu da ifade edilmiştir. Etiketten, eğitim kurumunda ve arkadaş ortamında bahsedilmesi aracılığıyla çocuğun da fark etmesine sebep olunmakta ve bu farkındalık çocuğun çalışma gayretini olumsuz etkilemektedir. Robinson'un (1990) araştırmasında etiketli çocuklar kendilerini ilk etiketleyenin aileleri olduğunu belirtmişlerdir. "Üstün" teriminin çocuğa etiket ile verildiği, çocuğun "zekî" olmasının test olmadan "üstün" nitelemesine sahip olması için yeterli olmadığı hakkındaki düşünce çocuğun etiketini bir kere daha ortaya çıkarmaktadır. Cornell (1989), araştırmasında ebeveynlerin "üstün zekâ" terimini kullanmalarından bahsetmektedir. Çavuşoğlu ve Semerci (2015), çocukların etiketi fark ettiklerinde kendilerini özel ve farklı gördüklerini belirtmektedir. Stuart ve Beste (2008) ise yaşıtlarının çok ilerisinde potansiyelleri olduğunu bilen çocukların bu durumlarını bildiklerini açıklayamamanın veya gösterememenin sıkıntısını yaşadıklarını ve bu sıkıntının iletişim problemlerine yol açtığını ifade etmektedir.

Diğer yandan etiketin, sadece çocuk için değil ebeveyn için de bir kimlik unsuru hâline geldiği görülmektedir. Ebeveynler, etiketi bir kimlik olarak sosyal konum, kendini bu etiketle özdeşleştirme, ebeveynin zorlanma sebebi olması, ben tasavvuruna ötekini katma bağlamlarında ifade etmektedirler. Her ne kadar üstün zekâ etiketi çocuğa ait bir etiket olsa da bunun, ebeveynin etiketi olarak hissedilmeye başlanması hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemli bir noktaya işaret etmektedir. Ebeveynin ve çocuğun etiketi hakkında ebeveynlerin algıları etiket grubuna göre

çoğunlukla farklılaşmaktadır. Sadece etiketin genel olarak ebeveyn ve çocukta bir baskı ve beklenti unsuru olması her üç gruptan ebeveynin de ortak görüşü olmuştur.

Çocuğu etiketli olan ebeveynler, kendilerini üstün zekâlı bir çocuğun ebeveyni olarak tanımlamakta ve kendilerinin diğer ebeveynlerden farklılığını, üstün zekâlı bir çocuğun ebeveyni olma etiketi ile açıklamaktadırlar. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun üstün zekâsını, ebeveynin sosyal konumu ile ilişkilendirmektedir. Çocuğun üstün zekâlı olması, ebeveyn tarafından bir itibardan öte bir kimlik unsuru olarak benimsenmekte ve ebeveynin kendini diğer ebeveynlerden daha bilgili olarak kabul etmesi etiketi kendi sosyal konumu tayin eden bir araç olarak gördüğünü göstermektedir. Ebeveynlerin çocuğunun etiketinden bahsederken dil sürçmesiyle de olsa birden fazla sefer kendini etiketle nitelendirmesi dikkat çekicidir.

Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri, etiketli çocukların ebeveynlerinin aksine çocuklarının çoğunlukla zekânın haricindeki diğer özellikleri üzerinden diğer ebeveynlerden farklılaştıklarını anlatmışlardır. Bu ebeveynler, kendilerini diğer ebeveynlerden ayıran tarafları anlatırken, çocuklarının zekâsına değinmemişler, çocuklarının ve kendilerinin hem olumlu hem de olumsuz özelliklerinden bahsetmişlerdir. Olumsuz özellikleri de bu farklılıklarının bir parçası olarak görebilmeleri bu farklılığı bir itibar olarak görmediklerinin işareti kabul edilebilir. Olumlu özellikleri ise kendilerine atfetmediklerini özellikle belirtmeleri de bunun bir işareti olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla etiketli ebeveynlerin kendilerini üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olma etiketiyle açıklamaları bariz bir şekilde etiket ile ortaya çıkmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler tarafından yapılan açıklamalarda dikkati çeken ebeveynlik konusunda yeterlik hissiyatı, diğer ebeveynlerde görülmemektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerde görülen bu özelliği, diğer ebeveynlerin gözlemlemesi ve ifade etmesi ebeveyn gruplarının algı farklarını ortaya koymaktadır.

Ebeveynlerde bir kimlik unsuru olarak etiket görülüyor olsa da etiketin duygusal etkilerinden olan etiketi ve duygusunu saklama yönelimi de zaman zaman görülebilmektedir. Bu konudan, konunun doğası gereği sadece etiketli ebeveynler bahsetmişlerdir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler arasında çocuğunun etiketini kendi sosyal ortamında bahsetmekten zevk alanlar veya zevk alınan durumlar (bkz. ‘çevreyle paylaşma’ kodu) olduğu gibi çocuğunun üstün zekâlı olması konusunun açılmasının istenmediği durumlar da olabilmektedir. Bu kodda etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâsından ve bunun kendisinde oluşturduğu duygudan bazen toplum içinde bahsetmemeyi tercih ettiklerini ve bunun sebeplerini anlatmışlardır. Türk kültürüne özgü olarak ‘nazar inancı’nın bu duyguyu saklamada etkili bir sebep olduğu görünmektedir. Çocuklarını nazardan korumak için ebeveynlerde, onların erken okuma-yazma öğrenme, ders başarısı, sınav notlarının yüksek olması gibi ön plana çıktığını düşündükleri özelliklerini saklama, bilişsel olmayan bazı özelliklerinin olumsuzluklarını anlatma eğilimi görülmektedir. Diğer sebepler arasında çocuğunu ve kardeşiyle ilişkisini etiketin zararlarından korumak, karşıdaki kişinin bunu ukalalık, kendini beğenmişlik olarak görebilme ve kardeşiyle kıyaslanma ihtimalinden çekinme bulunmaktadır. Bunun için duygusunu saklamayı tercih etmektedirler. Bahsedecek olsalar dahi bu sebeplerle kullanacakları

terimi seçmekte zorlanmaktadırlar. Matthews, Ritchotte ve Jolly (2014) araştırmalarında etiketli ebeveynlerin diğer ebeveynler tarafından haklarında olumsuz düşünceler oluşmasını istemedikleri için çocuklarının üstün zekâ etiketini ifade eden terimleri kullanmaktan kaçındıklarını bulmuşlardır. Çalışma 3'te ebeveynlerde temelde aynı duygu tespit edilmiş ancak gerekçelerin nazar gibi daha kültürel boyutları olduğu görülmüştür. Cornell (1989) ise araştırmasında ebeveynlerin %90'ından fazlasının çocuklarını üstün zekâlı olarak gördüklerini belirtmelerine rağmen, yaklaşık %25-30'unun terimi kullanmaktan kaçındığını açıklamıştır. Terimi kullanmayı tercih eden ebeveynlerin çocuklarında uyum sorunları olma ihtimalinin daha yüksek olduğu da aynı araştırma tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca Eriş, Seyfi ve Hanoz'un araştırmasında (2009) da ebeveynler, muhatapları kim olursa olsun, çocuklarının etiketini hangi terimle ifade ederlerse etsinler çocuğun durumundan bahsettikleri anda muhatabın kendileriyle iletişime mesafe koyduğunu belirtmektedirler. Bu bulgunun, ebeveynleri çocuğun durumunu paylaşmaktan kaçınmaya yönelttiği ve toplumda iletişim bariyerlerinin yapılanmasına yol açabileceğini göstermekte olduğu söylenebilir.

Ebeveynlerde algılanan etiket etkileriyle birlikte aynı zamanda bazı ebeveynlerin çocuklarının etiketlenmemesini irâdî olarak tercih ettiği görülmektedir. Bu tercihin gerekçeleri ve etiketlememenin etkileri hakkında bir tema oluşmuştur. Bu temada en çok bahsi geçen kodun 'damgalanma-okulun ve psikoloji uzmanının tutumu' ve 'yüksek beklenti' olduğu görülmektedir. Temanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda, bu temadan çoğunlukla etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin bahsettikleri anlaşılmaktadır. Bunun, çocuğu etiketsiz ve bilişsel açıdan normal gelişim gösteren ebeveynlerin çocuklarının okuduğu okul dolayısıyla bu tema hakkında eğitim almış olmalarından kaynaklandığı düşülmektedir. Ebeveynlerine göre etiketsiz ve normal gelişim gösteren olarak tabir edilen çocuklar, kendi zekâ özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre eğitim aldıkları hâlde etiketlemeye maruz kalabilecekleri bütün ihtimallerden muhafaza edilmiş bir sistem içinde yer almaktadırlar. Aldıkları eğitimler doğrultusunda etiket etkilerinin farkında oldukları anlaşılmaktadır.

Ebeveynler, çocukların özellikle eğitim sebebiyle damgalamaya maruz bırakıldığını düşünmektedirler. Çocuğunun okuduğu okulda etiketlememe üzerine bir sistem olduğunu vurgulayan normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının insana bakış açısını doğru şekillendirdiği ve çocukları damgalamadığı için bundan memnun olduklarını vurgulamışlardır. Ayrıca söz konusu okulda bu eğitim sistemi ile bilişsel gelişim, bütünün sadece bir parçası olarak algılanmakta, çocuğun gelişiminin her yönüne dengeli olarak önem verilmektedir. Genellikle okullarda veli memnuniyeti için başvurulan etiketleme, bu eğitim sisteminde uzun vadede çocuğa vereceği zararlar düşünülerek hareket edilmektedir. Çocuğu etiketlenmemiş ebeveynlerin, çocuklarında üstünlük duygusu olmaması için onları damgalamayı istemedikleri ve bunun için zekâ profiline uygun eğitim veren ancak etiketleme yapmayan bir okulu tercih ettikleri görülmektedir.

Ebeveynler, okulda yapılan damgalamanın yanı sıra psikoloji uzmanlarının da test sonuçlarını puan olarak paylaşmasının etiketlemeye sebep olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca ebeveynin duygularının çocuğa yansımasından dolayı ebeveynin yaşayacağı olumsuz etkilerin

çocuğa aktarılması söz konusu olabilecektir. Bunun için uzmanı olmayan kimselerin çocuğun zekâ düzeyini bilmesinin çocuğa, ebeveyne, çocuğun aşkın/manevî yönüne, psikolojik sağlığına, aile sistemine ve topluma yönelik riskler içerdiğini düşünmektedirler.

Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, etiketlenmemenin gerekçelerini etiketlemenin yol açabileceğini düşündükleri yüksek beklenti, kıyaslama, yanlış benlik kurgusu, haz ve verdiği geçici mutluluk, çekingenlik, uzun vadeli mutsuzluk, girişimciliğin körelmesi, hırs, kibir, baş etme becerilerinin gelişememesi, iletişim becerileri, kişilik gelişimi ve psikolojik sağlık gibi zararlardan çocuklarını korumak olarak açıklamışlardır. Ebeveynler, etiketin yüksek beklenti yaratarak ebeveyn tutumlarında olumsuz değişim oluşturacağını ve çocuklarına zarar vereceğini düşünmektedirler. Etiketin ayrıştırmaya yol açması durumunda ise çocuğun gerçekçi bir toplumsal hayatı prova edemeyeceği, sürekli pohpohlanacağı ve gelecekte bunu elde edemediğinde zorlanacağı; sosyal denklik beklentisi içinde olacağı ve bu iki durumun da çocuk için gerçeklikten uzaklaştıran, kişilik gelişimini olumsuz etkileyen yönler olduğu düşüncesi görülmektedir. Ebeveynin etiketleme ile davranışlarını duygusal olarak kontrol edemeyeceği bir noktaya gelerek kaygı yaşaması gibi etkileri olabileceği anlatılmıştır.

Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere göre çocuğun etiketlenmemesi, kendini veya ötekini herhangi bir özelliğinden dolayı doğrudan üstün olarak kabul etmeyip sadece insan olarak âdil bir şekilde görebilmesini sağlamaktadır. Etiketin üstünlük duygusu aracılığıyla arkadaş ilişkilerini, merhamet ve duyarlığını olumsuz etkilemesi riskinden korumakta olduğunu ve dolayısıyla etiketlememenin üstünlüğe sağlıklı bakış oluşturduğunu düşünmektedirler. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının etiketlenmemiş olmasıyla kaygılarını dengelemekte, çocuklarıyla aralarında gerginlikten uzak bir iletişim oluşturabildiklerine, onları kıyastan koruduklarına inanmaktadırlar.

Ebeveynler, irâdî olarak çocuklarının etiketlenmemesini tercih etmektedirler. Bu tercih ebeveyne verilen eğitimle doğru orantılıdır. Okuldaki uzmanların yönlendirmeleri, açıklamaları ve verdikleri veli eğitiminin ebeveynde bu tercihi pekiştirdiği anlaşılmaktadır. Etiketlenmeme hakkında herhangi araştırma bulunmamasının sebebi etiketlenmemeyi irâdî olarak tercih eden ve böyle bir sistem içinde bulunan ebeveynlerle sık karşılaşma imkanının bulunmaması olabilir. Borland'in (2003, 2005) ortaya koyduğu "üstün zekâlı çocuklar olmadan üstün zekâ eğitimi" fikri de buradakiyle benzer bir şekilde etiketlenmeme üzerinedir.

Ebeveynlerin algısında tespit edilen üç üst temadan biri 'üstün zekâ belirti ve kaynakları algısı' olmuştur. Bu üst temada, ebeveynlerin, çocuğun zekâsının kaynaklandığı faktöre dair atıfları ve zekâ belirtisi olarak gördüğü özellikler incelenmiştir. İlk tema olan üstün zekâ belirtileri hakkında atıflar için aynı zamanda üstün zekâya toplumsal olarak yüklenen anlam hakkında çalışmanın bir başlangıcı da denebilir. Bur temada çocukta görülen üstün zekâ belirtileri değil ebeveynin çocukta üstün zekâ belirtisi olarak algıladığı unsurlar ele alınmaktadır. Bu temada en çok bahsedilen üç kod 'bilişsel özellikler', 'dersler' ve 'matematik' olmuştur. Temanın bütünü göz önünde

bulundurulduğunda, bu temadan en çok çocuğu etiketli olan ebeveynlerin bahsetmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu temada bahsedilen özelliklere bakıldığında ebeveynlerin bazı özellikleri zekâ işareti saydıkları görülmektedir. Ancak Çitil ve Ataman'a (2018) göre üstün zekânın bazı özelliklerle özdeşleştirilmesi, bütün üstün zekâlıların benzer özelliklere sahip olduğunu düşünmek yanlış bir algı yaratabilir. Çünkü üstün zekâlı bireyler homojen bir grup değildir ve özellikleri kişiden kişiye ve yaşadıkları çevreye göre değişkenlik gösterebilir. Saranlı ve Metin (2012) de bilimsel kaynaklarda yer alan üstün zekâlara ait olarak sunulan belirtilerin aslında her çocukta görülebileceği, üstün zekâlı çocuklarda diğerlerine göre daha ileri düzeyde görülmesinin üstün zekâlıları ayırt edici nokta olduğunu vurgulamışlardır. Hem bilimsel kaynaklarda hem de popüler kaynaklarda bilerek veya sehven yaygınlaştırılan homojenlik algısının en önemli araçlarından biri de bu temada bahsedilen üstün zekâ belirtileri olmaktadır. Ebeveynler arasındaki yaygınlığı ve bu ortak görüşlerin bir tema hâline gelebilmesi de bu yaygınlığın bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) yaptığı araştırmada elde edilen bir tema, bu çalışmadaki söz konusu temaya benzer olarak ebeveynlerin tanılamaya aday gösterilen çocuklarını akranlarından farklı görme eğiliminde olduğunu, bu farklılığın bilişsel ve kişisel özelliklerden oluşan belirtilerle ortaya konduğunu anlatmaktadır.

Genellikle çocuklarının özellikleri sorulduğunda ebeveynlerden çocuğu etiketli olanlar zekâyı ilk sıralarda anmakta ve bunu çocuğun en temel özelliği olarak kabul etmektedirler. Etiketli ebeveynlerin üstün zekâ belirtisi olarak, çocuklarında akranlarına göre farklı gördüklerini ifade ettikleri özellikler arasında, hızlı anlama, derin düşünme, hafıza, problem çözme, öğrenme hızı, mizah, dikkat gibi bilişsel özellikler bulunmaktadır. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında da benzer şekilde çocuğu tanılama için aday gösterilmiş olan ebeveynlerin, çocuklarında gördükleri farklılıkları açıklarken bilişsel özelliklere ağırlık verdikleri görülmüştür.

Etiketli ebeveynler, çocuğun zekâ seviyesinin yüksekliğini ispat etmek için aile çevresinin ve öğretmeninin söylemlerine atıfta bulunmaktadırlar. Ailenin ve öğretmenin onay söylemi, çocuğun zekâ seviyesinin ispatı olarak ortaya konmaktadır. Çocuğu etiketsiz olan ebeveynlerden bazıları, çocuğunun performansa dökemese de kıvrak bir zekâya sahip olduğunu söylerken aynı zamanda bunun bir anne bakışı olabileceğini de ekleyerek gerçekçi bir bakış açısı sunmaktadırlar. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, zekâ belirtisi olarak okuduğunu anlama, ifade edebilme gibi soyut düşünme becerilerine ve hafızaya atıfta bulunmaktadırlar. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının öğrenme hızını ve derin düşünmesini zekâ belirtisi olarak kabul etmektedirler.

Düşünme, problem çözme, ifade etme, hatırlama, analiz, sentez gibi zihinsel faaliyetler bilişsel gelişim alanının niteliklerindendir (Smith ve Kosslyn, 2014). Ayırt edici bir özellik olarak çocuğu etiketsiz olan ebeveynler, çocuklarında en önemli özellik olarak problem çözmeyi göstermiş, etiketli olan ebeveynler ise çocuğunun problem çözme becerisinin daha iyi olmasını beklediğini belirtmiştir. Etiketli çocukların diğer bilişsel özellikleri ön plana çıkarılırken, etiketsiz olan çocuğun

problem çözme, baş etme gibi özelliklerde iyi olduğunun söylenmesi dikkat çekicidir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuklarında zekâ belirtisi olarak bilişsel özelliklerden dikkat, hafıza, öğrenme hızı gibi zekânın dışarıdan görülmesine müsaade eden özellikleri gösterirken, etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin daha gerçekçi bir bakış açısı kullandıkları, soyut düşünme ve problem çözmeye önem verdikleri görülmektedir. Soyut düşünme ve problem çözme daha ziyade çocuğun kendi psikolojik hayatını yönetebilmesi için gerekli olan özelliklerdir denilebilir. Zekâ belirtisi olarak kabul edilen özellikler konusunda, etiketin ebeveyne etkisinin, zekânın dışarıdan fark edilmesi yönelimi olduğu söylenebilir.

Bilişsel özelliklerin ve zekânın bir göstergesi olarak başarılı olma ebeveynler tarafından önemsenen ortak bir özellik olmuştur. Ebeveynlerin, çocuklarında başarı olarak değerlendirdikleri durumları, bir zekâ belirtisi olarak kabul ettikleri ve bunları sıklıkla anlattıkları görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, zekâ ve başarının teorik olarak doğru orantılı olmayabileceğini bilmelerine rağmen zekâ ve başarıyı eşgüdümlü görmekte ve üstün zekâ etiketi almış bir çocuğun mutlaka zekâ seviyesini, algıladıkları şekilde başarı olarak göstermesi gerektiğini düşünmektedirler. Ebeveynlerin ifade ettikleri bu bilgiler alanyazında da bulunmaktadır. Bazı etiketli öğrencilerin eğitim hayatında beklenmedik başarısızlıklar yaşayabildiği görülebilmektedir (Leana-Taşçılar, 2017)

Etiketli ebeveynler, zekâ belirtisi olarak toplumda prestijli görünen ve sayısal temelli olduğu düşünülen meslekleri ve kariyeri göstermekte, üstün zekâlıların kariyerlerinde belli mesleklerin olduğunu ve sıradan ortalama insan olmadıklarını vurgulamaktadırlar. Bu algı, üstün zekâlılara özgü eğitim veren bazı kurumlarda da önemsenmekte ve bu algıya katkı sağlanmaktadır. Ebeveynler, çocuğunun bu kurumlarda aldığı bu popüler mühendislik, robotik gibi eğitimleri önemsemekte, gelecek vaad ettiğini düşünerek çocuklarının zekâ belirtisi olarak anlatmaktadırlar. Bu duruş, toplumun bakışını ve bu konuya artan ilgisini de temsil etmektedir. Bu ebeveynlerin, çocuklarının başarılarını zekâ belirtisi olarak detaylı bir şekilde anlattıkları ve bundan haz duydukları görülmektedir. Başarı olarak kabul ettikleri durumlar genellikle üstün zekâlılara özgü eğitim veren kurumlara kabul edilmek, burs ve sıralama başarısı olmaktadır.

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerin başarı ile zekâyı örtüştürme sıklıkları ve yoğunluklarının azlığı ile beraber sadece çocuklarının başarılarından mutlu olacaklarına dair ifadeleri, başarıya karşı katı olmayan bir algı ve tutuma sahip olduklarının bir işaretidir. Başarının kişisel olamayacağı toplumsal fayda ile anlam kazanacağını normal gelişim gösteren veya etiketli çocuğu olan ebeveynler anlatırken etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuğunun başarılarını da bu cümlelerine eklemektedirler. Bütün bunlar ebeveynlerin etiket durumlarına göre başarı algılarını yansıtırken, bunun yanı sıra başarıyı bir zekâ belirtisi olarak görme durumlarının birbirlerinden farklılaştığını da göstermektedir.

Başarı, ebeveynler için çocuğun eğitim hayatının odak noktasını oluşturmaktadır (Gordon, 1993). Eğitim dönemi içerisindeki sınavlar, öğrenci karneleri, okul seçimleri ve meslek hayatının, başarı ölçütlerinin olduğu sınavlara göre belirlendiği düşünüldüğünde, üstün zekâlılara özgü eğitim

programının tanılama sürecinin de bu sistemin bir parçası haline dönüştüğü görülmüştür (Sak ve ark., 2015). Çocuğun tanılama sürecine aday olan ebeveynlerin görüşlerine göre tanılama sürecine aday olmanın başarılı olmaya eşdeğer görüldüğü anlaşılmıştır (Öpengin ve Sak, 2012; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018). Ayrıca Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında da başarı göstergesi alt teması tespit edilmiştir. Çocuğu üstün zekâ etiketi almış veya tanılamaya aday gösterilmiş olan ebeveynlerin okul başarısı için çocuklarına baskı yaptığı yapılan araştırmalarda görülmüştür (Hodge ve Kemp, 2006; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018).

Çocukların öğrenci olması ve zekânın bu vesileyle en rahat gösterilebileceği yer olması münasebetiyle ebeveynlere göre dersler, ders başarısı, sınav notları zekâ belirtisi olarak kabul edilmektedir. Etiketli ebeveynler, zekâ belirtisi olarak, çocuğun ders süreci ve performansını bir delil olarak değerlendirmektedirler. Hatta okul sınavlarında yüksek not alan öğrenciler aile, okul ve yaşadıkları çevre tarafından, resmi olarak etiketlenmiş olmasalar da üstün zekâlı olarak düşünülmektedirler. Bu durum bir bakıma örtük etiketleme olarak da adlandırılabilir (Öpengin ve Sak, 2012). Etiketli çocuğu olan ebeveynler, zekâ belirtisi olarak görülen ders başarısını gösterebilmek için çocuğuna hatasızlık ve başarı taktikleri verme, zekâ odaklı etkinliklere, bursluluk sınavlarına yoğun ilgi, çocuğun diğer çocuklara göre daha az ders çalışmasını, ebeveyne ihtiyaç duymadan ders başarısı elde etmesini yüceltme gibi eğilimler görülmektedir.

Çocuğunun zekî olduğu ama yeterince çalışmadığı, ders çalışmasa da başarılı olabildiği, diğer çocuklar kadar ders çalışmadıkları, ebeveynin derslere karşı tutumu, çocukların ebeveyne ihtiyaç duymadan derslerde başarılı olduğu, doğal ve kolay başarıya sahip oldukları bağlamlarında düşündükleri zekâ belirtilerini yansıtmaktadırlar. Bursluluk sınavlarında elde edilen başarılar hem zekânın bir göstergesi olarak hem de üstün zekâ sayesinde elde edilen maddî bir kazanç olarak karşımıza çıkmaktadır. Zekâsını geliştirebilmesi ve gösterebilmesi için her türlü maddî ve manevî emeği harcayan ebeveyn, aynı zamanda zekâ vasıtasıyla çocuğun elde ettiği ve maddî karşılığı olan başarıları da hedeflemektedir.

Etiketli çocukların ebeveynlerinin, sınavlar gibi çocuğun zekâsını gösterebileceğini düşündükleri etkinliklere dair çocuğa taktikler veren, yönlendiren, takip eden, hazırlanmaları için para ve emek harcayan ortak bir tutuma sahip oldukları görülmektedir. Çocuğun bu taktiklerle gösterdiği ders başarısı ebeveyn için bir zekâ göstergesi olmaktadır. Çocuğun zekâ göstergelerinden biri olarak ders yaparken, sınavlarda zihinden işlem yapmak ve kağıt-kalem kullanmayı sevmemek gösterilmiştir. Ebeveyn ise bunun doğrusunu çocuğun daha başarılı olabilmesi gerekçesiyle çocuklara öğütlediğini anlatmıştır. Çocukların rekabeti öncelemesini bir zekâ gösteresi olarak ortaya koyarken aynı zamanda buna karşı ebeveyn tutumu olarak hatasızlığın öncelenerek çocuklara öğütlenmesi söz konusu olmaktadır.

'Zekî ama çalışmıyor' kalıbı da yine çocuğun aynı yönde zekâsını ispatlama, zekâ belirtisi gösterdiğini ortaya koyma ve ebeveynin algıladığı zekâ seviyesine uygun performansı yine ebeveynin algısına göre gösterememesini meşrulaştırma/rayonalize etme amacıyla

kullanılmaktadır. Bu kalıpyargıda bulunan tevazuun sözde oluşu, zekânın performansa dönük beklenti yaratmasından bahsedilmesiyle ilişkilendirilebilir. Performansın beklendiği seviyede olmaması çalışmamak ile ilişkilendirilmekte, böylece zekânın vurgulanması için çalışma bir araç hâline getirilmiş olmaktadır.

Çocuklarının etiketlendikten sonra ders çalışmamaya başladığını, çalışmasa da diğer çocuklardan farklı başarılar elde edebildiğini ifade eden etiketli çocuğu olan ebeveynler, bunu açık olarak veya zımnen zekâyı vurgulayan bir özellik olarak yansıtmakta ve yüceltmektedirler. Çocuğu etiketli olan ebeveynler çocukları kendilerinin desteğine ihtiyaç duymadan hatta çalışmaya bile ihtiyaç duymadan ders başarısı elde ettiğini bir zekâ belirtisi olarak açıklamışlardır. Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, etiketli çocuklara ebeveyninin ders çalıştırmasının kolay ve bu çocukların daha başarılı olacağını düşünmekte ve bunu bir zekâ belirtisi olarak görmektedirler. Bu düşünceleri etiketli çocuğu olan ebeveynlerle aynı yöndedir. Her iki grubun da aynı yönde düşünmesi bunun toplumsal bir inanç hâline geldiğini gösterebilir. Mesela Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında tanılamaya aday gösterilmiş çocukların ebeveynler de kolay ve hızlı öğrenmeyi bir zekâ belirtisi olarak göstermişlerdir.

Ebeveynlerin çocukta hem bulunmasını hem de bulunmamasını zekâ göstergesi olarak kabul ettiği nadir özelliklerden biri ders başarısıdır. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, gözlemlerine dayanarak çocuğu etiketli olan fakat ders başarısı açısından beklediği seviyeyi bulamayan ebeveynlerin çocuğunun düşük ders başarısını bir zekâ belirtisi olarak kabul edebildiğini ifade etmektedirler. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, gözlemlerinden hareketle, etiketli çocukların ebeveynlerinin ders başarısı konusunda hassas olduklarını, gerekirse çocuğuna karşı psikolojik baskıya başvurduklarını ifade etmektedirler. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler etiketli çocuğu olan ebeveynlerin çocukları hakkında zekâ belirtisi olarak gördükleri özelliklerden bahsetmişlerdir. Bu özellikler etiketli çocuğu olan ebeveynlerin gösterdiği özelliklerle benzerlik göstermektedir.

Çalışma 1'de eğitim uzmanlarından elde edilen temayla benzer bir şekilde toplumda ve böylece ebeveynlerde zekâ belirtisi olarak görülen özelliklerden biri de sayısala ve matematiğe ilgi olarak tespit edilmiştir. Etiketli çocukların yatkın oldukları alanlar ve kariyer alan ihtimallerini etiketli çocuğu olan ebeveynler, matematik ve sayısal alanlarla sınırlı olarak ifade etmektedirler. Etiketli ebeveynler, genellikle zekânın matematikle, diğer alanlarınsa yetenekle ilişkili olduğuna işaret etmişlerdir. Çocukların, matematik alanında başarılarını, onları diğer çocuklarla kıyaslayarak ortaya koymak, dereceyi/sıralamayı önemsemek ve bunu çocuklara da aksettirmek ebeveynlerin davranışları arasındadır.

Çocuğunun başarılı ve başarısız olduğu alanları anlatırken ebeveynler, başarısız olduğu alanı bilişsel olmayan bir alandan seçerken, başarısızlığı ifade etmekte bir destekçi olarak bilişsel bir alanda gösterilen başarıyı da söze eklemeyi uygun bulmaktadırlar. Burada seçilen destekleyici bilişsel alanın matematik olması önemlidir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun oynadığı

oyunları, anılarını anlatırken bile matematiğe olan ilgisini ve matematik başarısını konu etmektedirler. Bu, hayatlarının her alanına matematiğe verilen önemin ve buna bağlı geliştirilen bakış açısının sızdığının bir göstergesidir. Matematiğin ebeveynler tarafından bir zekâ belirtisi olarak kabul edilmesi etiket durumuna göre farklılaşmaktadır. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler ise toplumda ve ailelerinde matematiğe yatkınlığın zekâyla ve başarıyla eşdeğer görülmesini eleştirmektedirler. Çevik (2016), günümüz eğitim sisteminde matematik ve "temel bilimler" diye nitelenen fizik, kimya ve biyoloji alanlarında başarılı olamayan öğrencilerin başarısız kabul edildiğini belirtmektedir. Toplumun sayısala ilgisi ülkemizin eğitim politikaları ışığında da değerlendirilebilir. Türkiye'de tematik olark kurulan ilk okulun 1964 yılında matematik ve fen alanında Ankara Fen Lisesi olması dikkat çekicidir (Pehlivan, 2010).

Ebeveynler tarafından üstün zekâ belirtisi olarak görülen özelliklerden biri okuma yazmayı okula gitmeden önce yani yaşıtlarından ve beklenenden erken, yardımsız öğrenmiş olmak olarak belirtilmektedir. Bu konuyu etiketli ebeveynler sıklıkla dile getirmişlerdir. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin bu konuda herhangi görüşü olmaması gündemlerinde bu meselenin olmadığı anlamına gelir. Etiketli çocuklar kadar etiketlenmemiş ama üstün zekâlı çocukların da okuma yazmayı okuldan önce öğrenmesi kuramsal olarak mümkün olabilecekken ebeveynlerin bu konudan bahsetme durumundaki farklılık gündemlerine almayla ilgili olduğunu düşündürmüştür. Bu konuya benzer şekilde erken gelişim özellikleri de etiketli ebeveynler tarafından sıklıkla anlatılan ve üstün zekâ belirtisi olarak görülen özelliklerden biri olmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, kendi çocuklarındaki gelişim seyrinin diğer çocuklara ve olması gereken zamana göre daha erken görüldüğünü anlatırken bunu zekâ belirtileri bağlamında ortaya koymaktadırlar. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerse etiketli çocuğu olan ebeveynlerde bu tutumu gözlediklerini dile getirmektedirler. Çocuğun zekâ seviyesine bağlı olarak kendi yaşının özelliklerini göstermemesi, yaşından büyük davranışlar, tutumlar, ilgiler sergilemesi, çocuğun yaşından beklenmeyen ve büyüklere uygun olduğu düşünülen bilgilere sahip olması ve bunu gösterebilmesi, büyüklerle daha iyi anlaşması, çocuk gibi davranmaması gibi özellikleri zekânın bir belirtisi olarak etiketli ebeveynler tarafından dile getirilmiştir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler de bu görüşe katılmakla birlikte doğuştan gelen bir özelliğe atıfla değil sonradan gayret ve emekle elde edilen özellikleri, bilgisi ile yaşından beklenmeyen bir donanımı ifade etmektedirler. İki etiket grubu da çocuğun yaşından büyük özellikler göstermesinden memnun olurken ve her ikisinin çocukları bilişsel açıdan benzer özellikler/zekâ seviyesi gösterirken birinin zekâ belirtisi olarak görmesi diğerinin ise emekle elde edilen donanımı işaret etmesi etiket etkisi olarak yorumlanabilir. Bilişsel açıdan diğer iki etiket grubuyla benzer özellikleri göstermeyen normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri ise herhangi bir görüş bildirmemiştir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, bir üstün zekâ belirtisi olarak parlak olduğunu düşündükleri özelliklere, ilgi alanlarına, beceri alanlarına ve bunların içinde de daha çok bilim ve sayısal alanlara atıfta bulunmaları dikkat çekicidir. Konuşmalarda çocuklarının parlak sonuçlar alabildiği ilgi

alanlarını, becerilerini ifade eden örneklerin sıklıkla geçmesi, ebeveynlerin çocuğunun zekâsını ispatlamaya olan meylini göstermektedir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, etiketli ebeveynlerde görülen sadece bilişsel alanı vurgulayan özellikleri değil çocuklarının bilişsel alanda olmayan ilgi alanlarını da vurgulamaktadırlar. Teknoloji bilgisi ve ilgisi de ebeveynler tarafından yaygın bir şekilde bir zekâ belirtisi olarak düşünülmektedir. Etiketli veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler tarafından çocuğun teknolojik aletleri iyi kullanması, bilime olan ilgisi gibi konular zekâyı örneklendirirken kullanılmaktadır. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, kendi gözlemlerine göre ebeveynlerin günümüzde çocuklardaki teknoloji bilgisine dayanarak, onları kendi dönemleriyle kıyaslayarak, üstün zekâlı kabul ettiklerini ifade etmişlerdir. Teknoloji devrimi, teknolojik aletlerin halkın günlük hayatı için ulaşılabilir olması günümüz ebeveynlerinin hayatlarının bir kısmını teşkil etmektedir. Ancak günümüz çocukları bu teknolojik hayatın içine doğmuşlardır. Dijitalliğin halk için ulaşılabilir olmadığı bir dönemi tanımıyorlar. Dolayısıyla bu iki nesil arasındaki teknoloji tanışıklığı farkı ebeveynler tarafından yapılan yorumların şaşkınlık içermesine ve bu durumu farklı şekillerde yorumlamalarına sebep olmaktadır. Mesela bu yorumlardan biri toplumsal dijital dönüşüm veya nesil farkı değil, bu çocukların üstün zekâlı olduğu yönünde olmaktadır. Çalışma 1'de eğitim uzmanları tarafından bu bulguyu ve yorumu içeren görüşler de bildirilmiştir.

Genel kültür, yabancı lisan bilme gibi entelektüel faaliyetleri zekî çocuklar için uygun bulmakta, bunları bir zekâ belirtisi olarak görmektedir. Hem etiketli hem de etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere göre zekâ seviyesi uygun olanların yapabileceği, çocukların diğer yaşıtlarından farkını gösteren belirtilerden biri genel kültür diye ifade edilen entelektüel birikimdir. Araştırmacı, kitap okuyan, soru sormayı seven ve merak duygusu kuvvetli olmak zekâ belirtisi olarak tarif edilen özelliklerden olmuştur. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının diğer çocuklara göre kolay tatmin olmayan, ikna olmayan, açıklama bekleyen, meraklı yapılarını zekâ belirtisi olarak görmektedirler. Etiketli ve etiketsiz her iki ebeveyn grubundaki ebeveynler de araştırmacı, soru soran, meraklı gibi ortak özelliklerle çocuklarını anlatmış olsalar da iki grubun bu özellikleri ilişkilendirdikleri kaynak atıfları birbirinden farklıdır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuğun diğerlerinden farklılığına ve bunların çocuğunun zekâ seviyesi belirtisi olduğuna vurgu yaparken, etiketsiz grup, bu özellikleri çocuğunun kitaba ve araştırmaya verdiği emeğe; ailesiyle iletişim isteğine bağlamaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, kendi çocuğundan yola çıkarak bir genelleme yapıp bütün üstün zekâlı çocukların bir zekâ belirtisi olarak öğrenmeyi sevme, merak duyma ve meraklarının tatmin edilmesine ve onlarla ilgilenilmesine diğerlerinden daha fazla ihtiyaç duyma gibi özellikleri belirtmektedirler. Üstün zekâya ilişkin sosyal temsillerin incelendiği benzer araştırmalarda ise katılımcıların, tanılama adayı ebeveynlerin en sık ve öncelikli kullandıkları sosyal temsillerinin bu araştırma sonuçlarına benzer olarak zeki, başarılı, çalışkan ve yetenekli, olgun, meraklı, hırslı gibi kelimeleri içerdiği görülmüştür (Chan, 2002; Kaya ve ark., 2015; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı, Ekşi, 2018; Özsoy, 2014).

Çocukların oynadıkları oyunlar onların sosyal hayatının büyük bir parçasını oluşturduğu gibi pek çok özelliğinin de yansıması olabilir. Ancak bu özelliklerin meydana gelmesinde çeşitli kaynakların rol oynadığı bilinmektedir. Ebeveynlerin buna zekâ belirtisi atfında bulunması ebeveynin çocuğun zekâsına ilişkin algısını ortaya koyan önemli bir unsur olarak görülebilir. Ebeveynin sağladığı ortam, sunduğu imkânlar, kendi vizyonu ve kendini ben tasavvuruna katması bakımından temsil eden en önemli varlık olan çocuğunun kendi eseri olan pek çok faktöre bağlanabilecek zekâsı kendi benlik imajını çizmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, bir zekâ belirtisi olarak çocuğunun oynamayı tercih ettiği oyunları göstermektedir. Bunlar çocuğun bilişsel becerileriyle oyuna dahil olabileceği etkinliklerdir. Oyun türlerinden bahsetmek bilişsel becerileri ön plana çıkarmayı mümkün kılmaktadır. Burada ebeveynin algısına göre çocuğun kendi tercih ettiği oyunların bilişsel becerileri temel aldığı ancak arkadaşlarının tercih ettiği hatta etiketli çocuğu yönlendirdiği oyunlarınsa fiziksel temelli olduğu görülmektedir. Bu fark çocukların zekâ seviyelerinin kıyaslanmasının bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Etiketli çocuğun yetişkinlerle oynadığı oyunlarınsa yine bilişsel temelli oyunlar olduğu, yetişkinlerin çocuğun isteğini yapmaya olan eğilimi dolayısıyla katılımı yerine çocuğun zekâ seviyesinin yetişkinlere uygun olması atfı örtük bir şekilde göze çarpmaktadır. Oynadıkları akıl oyunlarında yetişkinleri yenerek oyunu kazanıyor olması ve performansıyla çevredekileri şaşırtması da bir zekâ ürünü olarak ifade edilmiştir. Çocuğun oynamayı tercih ettiği oyunların bilişsel temelli olmasının yanında bu oyunlarda yetişkinleri dahi geride bırakacak bir performans sergilemesi ebeveyn tarafından zekâ belirtisi olarak anlatılmakta, açıkça zekâya bir delil olarak anlatıldığı ifade edilmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının hayatın içinde restoranda, markette v.s. bilişsel özelliklerin özellikle sayısal alandaki bilişsel özelliklerin kullanıldığı yerlerde yapılan faaliyetlerin çocuk için bir oyun hâline geldiğini, buralarda gösterdiği performansın diğer bütün çocuklardan farklı olduğunu, bunun çevrenin dikkatini çekecek kadar yüksek bir zekâ seviyesine tekabül ettiğini anlatmaktadır. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin görüşlerinde böyle bir yaklaşım görülmemiştir. Çocuğun algılanan zekâ belirtilerini göstererek onun zekâ seviyesini ispat çabasının, ebeveynin kendi konumunu inşâsı ile ilgili önemli bir dayanak teşkil etmekte olduğu söylenebilir.

Ebeveynler, çocukların akranlarından farklılıklarını ve üstün zekâ belirtilerini anlatırken kişilik özelliklerinden bahsetmeyi de tercih etmişlerdir. Üstün zekâ tanılama süreci başlatılan ebeveynlerin algısını inceleyen Özdemir-Kemahlı, Kemahlı, Ekşi'nin (2018) yaptığı araştırmada da bu araştırmadakine benzer olarak ebeveynlerin çocukları kişisel özellikler açısından da akranlarından farklı olarak değerlendirdiği görülmüştür. Asilik ve itaat zekâ seviyesinin göstergeleri olarak hem toplum hem de ebeveynler tarafından anlamlandırılagelmiş iki özellik olmuştur. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocukların itiraz etme, asi olma, düzenin dışında olma gibi tutumlarını çocuğun zekâsıyla özdeşleştirerek, bunun bir zekâ belirtisi olduğuna, üstün zekâlılarda yaygın olarak görüldüğüne inanmaktadırlar. Hatta bu, üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında, ebeveyne göre öğretmenlerin çok sık gördüğü bir tutumdur. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin görüşlerinde böyle bir yaklaşım görülmemiştir. Ebeveyndeki bu algının çocuğun eğer

varsa bu gibi eğilimlerini zekâsını geliştirmek adına görmezden gelerek pekiştirilmesine sebep olabileceği düşünülebilir. Antikonformizmin yaygınlaşması (Niedzviecki, 2011) ve bunun zekâ ile ilişkilendirilmesi konusu hakkında araştırmalar yapılarak daha iyi anlaşılması sağlanmasına günümüzde ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Aile ve topluluk bağları sıkı olan toplumlarda zekânın sosyal tanımı baskındır. Bu nedenle, birçok kişi için bilişsel yeterlik bile sosyal yeterliği içermektedir. Sosyal yetkinlik ise toplumdaki yetişkin rollerine uyum sağlayacak şekilde sosyalleşmedir ve sosyal yetkinliğin temeli benlik gelişimidir. Zekânın sosyal olarak tanımlandığı ortamlarda benliğin de ilişkisel bir şekilde kavramlaştırılması beklenebilir. Bunun nedeni, insan ilişkilerinin çok önemli olduğu kültürel ortamlarda çocuk eğitiminde sosyal yetkinliğin gelişiminin, özellikle de diğer insanlara karşı duyarlı olmanın ve sosyal sorumluluk duygusunun vurgulanmasıdır (Kağıtçıbaşı, 2012). Türkiye'de yapılan bu araştırmanın sonuçlarında çocuklarının kişilik özellikleri açısından başına buyruk tavrın, itaate karşı asiliğin, ileri görüşlülüğün üstün zekâyı temsil etmesinden dolayı ebeveynler tarafından tercih edilen özellikler olduğu görülmüştür.

Etiket gruplarına göre ebeveynlerin zekâ belirtisi olarak kabul ettikleri özellikler birbirinden farklılaşmaktadır. Ebeveynin kendi çocuğunun özelliklerine odaklanma yoğunluğu da etiket durumuna göre birbirinden farklılaşmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, zekâ belirtilerine dair atıflarını kendi çocuklarında gördükleri özellikler üzerinden yaparken diğer ebeveynler, etiketli ebeveynlerin üstün zekâ belirtisi olarak gördüğü özellikleri anlatmayı tercih etmektedirler. Belirtiler aranırken üstün zekâ kavramı değil sadece zekâ kavramı kullanılmasına rağmen tutumlarında görülen bu fark, ebeveynlerin kendi çocuklarına ve çocuklarının zekâsına yükledikleri anlamın etiketlenme ile seviyesinin arttığını ve kişisel olmasından ziyade toplumsal boyutta algılanmaya başladığını göstermektedir. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler kendi çocukları için zekâ belirtisi olarak el becerileri, teknolojiye ilgi, kitap okuma, ilmî ilgi ve gelişim gibi özellikleri tercih ederken, etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuklarının zekâsını gösterme, bunu sağlayacak vesileleri arama, kendini ve çocuğunu bu hedefe göre inşa etmeye gayret etmekte; zekâ belirtisi olarak çocuğun başarıları, ders çalışmadan elde ettiği sınav notları, diğer çocuklarla kıyaslandığında erken gelişim, oynadıkları oyunların bilişsel tabanlı olması, bilişsel özelliklerinin ön plana çıkması, okuma yazmayı yaşıtlarından önce öğrenmesi, sayısala özellikle matematiğe olan ilgisi, teknolojiye ilgisi gibi özellikleri göstermektedirler. Sayısala ilgisi ile çocuğun üstün zekâlı olarak algılanmasını garantiye almak bilişsel olmayan diğer özelliklerin yeterli olmadığını söylemeye müsait bir ortam yaratmakta ve çocuktaki bir yetersizliği ebeveyninin gözünde meşrulaştırabilmektedir. Yani bir yetersizlik ancak sayısala ilgiyi belirtirken ifade edilebilmektedir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynler daha ziyade bilişsel ve daha da özelleştirirsek sayısal alt yapısı olan özellikleri kendi çocukları üzerinden zekâ belirtisi olarak anlatarak bunları bir üstünlük aracı olarak kullanmaktadırlar. Ancak etiketsiz ebeveynler çocukları benzer bilişsel becerilere sahip olmalarına rağmen etiketli çocuğu olan ebeveynler kadar yoğun bir şekilde bilişsel atıflarla zekâ

belirtilerini anlatmamaktadırlar. Burada etiketin ebeveynin gündemine büyük ölçüde zekâyı taşıdığını görüyoruz. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, kendi çocukları üzerinden anlatmak yerine zekâ belirtilerini gözlemleriyle etiketli çocukların ebeveynleri üzerinden anlatmayı tercih etmektedirler. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise zekâ belirtilerine daha az temas etmekle beraber kavramsal boyutta ele almayı tercih etmektedirler.

Bunların dışında zekâ belirtisi olarak görülebilen kişilik özellikleri de söz konusudur. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, asilik, soru sorma, öğrenmeyi sevme, yaşından büyük tavırlar sergileme gibi özellikleri zekâ belirtisi olarak kabul ederken; etiketsiz veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler, ileri görüşlülük, soru sormayı ve araştırma yapmayı sevme gibi özellikleri önemsemekte ve zekâ belirtisi olarak kabul etmektedirler. Kohn (1959) da çalışmasında ebeveynlerin yaşadıkları toplumda gerekli, işlevsel ve uygun olan davranışları gösterecek şekilde çocuklarını sosyalleştirdiklerini ifade etmektedir. Değişen sosyal çevrede yetkinlik kıstasları da değişmektedir (Kağıtçıbaşı, 2012). Bu genellemelerin kaynağında, bilimsel ve popüler kaynakların, anaakım medya ve sosyal medyanın üstün zekâ özelliklerini yaygın bir bilgi olarak sunmalarıyla ebeveynlerde bir alt yapı oluşturması olduğu düşünülmektedir.

Ebeveynlerin çocuğun zekâsının oluşmasına sebep olan kaynağa dair düşünceleri ‘zekânın kaynağı hakkında atıflar’ temasında incelenmiştir. Ebeveynler, çocuklarının zekâsının kaynağı olarak genlere, kendi çabalarına, lütuf-kadere, çevresel koşullara atıfta bulunmuş, çocuğun zekâsını kendiyle özdeşleştirmiş ve çocuğunun diğer özelliklerinin sebeplerini de çeşitli kaynaklarla ilişkilendirmişlerdir. Bu temada en çok bahsi geçen kodların ‘ebeveynin kendi çabası’ ve ‘genler’ olduğu görülmektedir. Temanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda, bu temadan en çok çocuğu etiketli olan ebeveynlerin bahsetmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, çocuğun zekâsına yönelik atıflar konusuyla daha ziyade etiketli ebeveynlerin ilgilendiği sonucunu verebilir. Ebeveynler, çocukların davranışlarını içsel veya dışsal sebeplere atfederler ve bu atıfları, genellikle belirsizlik içeren durumlarda ebeveynlerin his ve davranışlarına yön verir. Asya kökenli Amerikalı ebeveynlerin, okul başarısının sebebini sadece çalışmaya, İngiliz kökenli Amerikalı ebeveynlerinse bu başarıyı çocuğun içsel özelliklerine atfettikleri görülmüştür (Bornstien, 2006; akt. Yağmurlu ve Yavuz, 2012). Davranışı içsel sebeplere atfetmek söz konusu davranışın değişmesi zor veya imkânsız olan zekâ, cinsiyet, mizaç, kişilik gibi kişisel özellikler sebebiyle yapıldığını varsaymayı gerektirir. Dışsal sebeplere atfedildiğinde ise davranışın ortaya çıkışı durumsal faktörlere bağlanır ve değişebilirlik algısı yüksektir (Grusec ve ark., 1997; akt. Yağmurlu ve Yavuz, 2012). Bu bulgulardan hareketle Çalışma 3’te özellikle etiketli ebeveynlerin, çocuklarının zekâsını genlere ve kendi çabalarına bağladıkları, yani hem içsel hem de dışsal faktörlere atfettikleri görülmektedir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun zekâsının kaynağı olarak kendi ailelerinin genlerini göstermektedirler. Çocuğun zekâ seviyesinin, genetik aktarım ile oluştuğuna dair düşüncelerini ortaya koyan ebeveynler, bu yaklaşımlarıyla ailelerindeki zekâ seviyesini de garanti altına almış olmaktadır. Etiketli çocuğun zekâ seviyesi ölçülerek tasdik edilmiş bir vaziyette olduğu için bunun

aile genleriyle ilişkilendirilmesi zekâ seviyesi ölçülmemiş dahi olsa ailenin tamamının zekâ seviyesinin yüksek olduğunu ispatlar nitelikte bir alt yapı oluşturmakta gibidir. Bu inanç, ebeveynin benlik imajını ve benlik saygısını, aynı zamanda algıladığı toplumsal statüsünü ve kendilik algısını yükseltmenin bir yoludur. Sadece ebeveynlerin değil, ailenin diğer fertleri özellikle dede ve ninelerin de çocuğun zekâsını genetik faktörleri öne sürerek kendilerine benzetmeye meyilli oldukları görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, kendi çocukları ve kendi aileleri hakkında bu inancı ortaya koyarken, normal gelişim gösteren çocukların ebeveynler ise etiketli çocuğu olan ebeveynlere dair gözlemlerini belirtmişlerdir.

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun zekâsına işaret ettiğini düşündükleri bazı özelliklerini kendilerine veya eşlerine benzetmişlerdir. Bu benzetme, çocuğun zekâsının kaynağı için kendilerine atıf yaptıkları anlamına gelir. Bu kod ile ebeveynin ben tasavvuruna ötekini yani çocuğunu katma derecesi yorumlanabilir (Aron, Aron, Somllen, 1992; Brummelman ve ark., 2013; Dinçer, Ekşi, Aron, 2018) ve böylece ilk üst tema yani etiket etkisi/algısı üst temasında anlatılan ebeveynin çocuğun zekâ seviyesinden etkilenmesi, bunu sadece çocuğu için değil aynı zamanda kendisi için de bir üstünlük ve statü olarak görmesi şeklinde açıklanabilir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğunun zekâ kaynağına dair atıflarda bulunurken kendilerini ve eşlerinin başarılarını buna dayanak olarak göstermektedirler. Bu tutum, etiketli olan çocuklarının kendilerine benzediği, onların zekâ seviyesinin kendilerinden kaynaklandığını ispatlama çabası olarak değerlendirilebilir. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'ye (2018) göre ebeveynler için, çocuğunun tanılama sürecine aday gösterilmesi, akranlarından farklı olması anlamına geldiği gibi kendisi ve çocuğu adına başarılı olmanın da ifadesi olmaktadır. Ayrıca söz konusu araştırmada birçok ebeveynin kendilerini çocuklarıyla özdeşleştirdiği ve bu başarıdan kendilerine pay çıkardığı da anlaşılmış; ebeveynlerin çocuklarının tanılama sürecine aday olmasına ilişkin başarı temasına yükledikleri anlamlar incelendiğinde özdeşim kurarak başarıyı sahiplenme alt teması ortaya çıkmıştır. Çalışkan'ın (2017) araştırmasında da üstün zekâlı çocukların ebeveynlerinin kendilerini de başarılı olarak değerlendirdiği görülmektedir. Etiketsiz veya normal gelişim gösteren ebeveynlerin, çocuğun asabiyet, derin düşünme gibi zekâ dışındaki diğer özelliklerini ebeveyne benzettikleri görülmektedir.

Etiketli ebeveynler, çocuğun zekâsını ebeveynin oyunlar, dersler gibi kendi çabası ve emeği ile inşâ ettiğini ortaya koyan görüşlerinden bahsetmektedirler. Ebeveynlerden bazıları çocuğunun doğal ortamında, günlük rutinlerini gerçekleştirirken, günlük işleri yaparken bile bilişsel özelliklerini, zekâsını geliştirecek aktiviteler yaptıklarından bahsetmişlerdir. Bu oyunların ve aktivitelerin genellikle sayısal ağırlıklı ve zaman zaman yabancı dil ile ilişkili olması ebeveynlerin zekâyı ilişkilendirdiği alanların anlaşılması açısından dikkat çekicidir. Ebeveynler, çocuklarının zekâ seviyesinin kaynağını kendi çabalarına atıfta bulunarak anlatmaktadırlar. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarının oynadıkları oyunlar aracılığıyla onların zekâlarının gelişimi için irâdî bir çaba harcadıklarını ve bu çaba sonucunda çocuğun zekâ seviyesinin tanı alacak dereceye ulaştığını düşünmektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, ev ortamını, çevresel faktörleri, sosyal iklimi kendi çabalarıyla çocuğun zekâ

gelişimine katkı sağlayacak, entelektüel gelişim ve genel kültüre odaklı bir şekilde oluşturma gayreti içindedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğa ancak yeterince destek verildiğinde, yeterli imkânlar sağlandığında zekâ gelişiminin olumlu olacağına inanmaktadırlar. Buradan da ebeveynlerin, çocuğun zekâsını aile ilgisi ve ebeveynin çabasıyla ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. Okuldan verilen ve zekâyı etkileyeceği düşünülen ödevler, etkinlikler ebeveyn ile beraber yapılarak çocuğun desteklenmesi sağlanmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, çocuğun zekâsını aile ilgisiyle ilişkilendirmişlerdir. Çocuğun başarısı ebeveynin başarılı olduğunun bir işareti sayılmaktadır. Çocuk başarılı oldukça ebeveyn, daha çok gayret etme motivasyonu geliştirmektedir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler de çocuğun zekâsını ebeveyn çabasına atfederken etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere göre ailenin tutumu ile üstün zekâlı çocuğun özellikleri olumlu veya olumsuz olarak şekillenebilir. Dolayısıyla ebeveynin çabasına bağlı olarak zekâ gelişimi değil fakat bu çabaya bağlı olarak zekânın nasıl kullanılacağı ve çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi vurgulanmaktadır. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler tarafından, toplumda çocuğun zekâ seviyesinin ebeveynin çabası ile ilişkilendirildiği düşünülmektedir.

Araştırmalar ebeveynlik düşüncelerinin, çocuğun beceri gelişimine yönelik ebeveyn davranışlarıyla ilişkili olduğuna ve böylece çocuğun gelişimine etki ettiğine işaret etmektedir (Sigel ve McGillicuddy-DeLisi, 2002; akt. Yağmurlu ve Yavuz, 2012). Donahue, Pearl ve Herzog (1997), 4-5 yaşlarındaki Amerikalı çocuklar ve anneleriyle yaptıkları bir araştırmada, dil gelişiminde çevresel faktörlerin kalıtımdan daha etkili olduğunu düşünen annelerin, çocukları ile daha fazla sözel iletişim kurdukları ve konuşmalarını daha çok sağlayacak şekilde çocuklarına sorular yönelttiklerini görmüşlerdir. Okulöncesi yaşlarda çocuğu olan annelerle yapılan bir araştırmada (Meagher ve ark., 2007) çocukla yapılan okuma aktivitesi hakkındaki düşüncelerin annenin davranışlarıyla bağlantılı olduğu, okuma aktivitesinin öğretici bir aktivite olması gerektiğini düşünen annelerin diğer davranışlardan daha çok öğretmeye yönelik davranışlar gösterdiği, okudukları hikaye hakkında çocuklarına daha çok bilgi verdiği, daha spesifik sorular sorduğu; okumanın eğlenceli bir aktivite olduğunu düşünen annelerin de okuma etkinliği sırasında çocuklarını daha çok övdüğü bulgulanmıştır. Kağıtçıbaşı (1989), Türkiye'de eğitimin okulla birlikte başlayacağını düşünen ebeveynlerin, okul döneminden önce çocuğun bilişsel gelişimini destekleyecek aktivitelerde bulunmadıklarını, bunun daha çok dezavantajlı kesimlerde daha yaygın olduğunu belirtmektedir. Hem üstün zekâ belirtisi olarak görülen özelliklerde hem zekâya verilen değer temasında hem de zekânın kaynağına dair atıflarda bu durumun, geçen yıllar içinde nasıl bir değişime uğradığı yordanabilir. Ancak Amerika'da yapılan bir araştırmada (McGillicuddy-DeLisi, 1982) ebeveynin tahsil seviyesi yükseldikçe çocuğun öğrenme sürecinde ebeveynin aktif rolü olduğuna dair düşüncenin de güçlendiği bulunmuştur. Her iki ülkede yapılan araştırmalar benzer sonuçlar vermiştir. Çalışma 3'teki katılımcıların, yoğun olarak üniversite mezunu olduğu düşünüldüğünde sonucun bu araştırmalarla benzerlikler gösterdiği söylenebilir.

Ebeveynler, çocuğun zekâsının kaynağının ebeveynin çabası dışında çevresel koşullara da bağlı olabileceğinden bahsetmişlerdir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlere göre, zekâ seviyesinin genetikle daha çok ilgisi olmasına rağmen çevresel koşullar ve eğitimle de geliştirilebilir. Çocuğun gittiği okul ve aldığı eğitim, çevresel koşullar olarak çocuğun zekâ seviyesini etkilemektedir. Her çağın şartları, çocukların zekâsının önceki nesillere göre daha yüksek olduğu yanılgısını yaratabilir. Buradan yola çıkarak, çoğu kişi kendi zamanının çocuklarına benzemediği ve şimdiki zamanın şartlarıyla donanmış oldukları için bu zamanın çocuklarını üstün zekâlı olarak kabul etmektedir. Bu yanılgı düşüncesi ile etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, günümüzde ebeveynler tarafından üstün zekâ olarak algılanan kavramın kaynağını çağın getirdiği çevresel koşullar olarak görmektedir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere göre çocuğun donanımlı yetişmesi, hem ebeveynin hem de ebeveyni yönlendiren bilinçli bir çevrenin eseridir. Aynı zamanda çocuğun gelişiminde öğretmelerinin etkisi ve emeği de büyük yer tutmaktadır. Herkeste farklı farklı özelliklerin baskın bulunması, sosyal hayatta insanların birbirine ihtiyaç duyması için bir yaratılış hikmeti olarak değerlendirilmiş, çocuklardaki farklı özelliklerin varlığı da böyle bir sebebe bağlanmıştır. Çocuğun okul başarısının çevreye ve kalıtıma ne kadar bağlandığı ebeveynlerin okulla ilgili çalışmaları destekleme davranışıyla ilişkili olduğu bulunmuştur (Eccles ve Harold, 1996; akt. Yağmurlu ve Yavuz, 2012).

Ebeveynler, çocuğun zekâsının insanın kontrol edemediği bir noktadan yönetildiği, dağıtıldığı, bahşedildiği yönündeki inançlarını, kendi iradesi ve emeği dışında sahip oldukları bir şey olduğunu düşündüklerini ortaya koyan görüşlerinden bahsetmişlerdir. Etiketli ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere göre zekâ, insanlara bilinmeyen dinamiklerle aşkın bir güç tarafından dağıtılmıştır. Kime nasıl hangi kriterlere göre verildiğini bilmek mümkün değildir. Onun için insanların kendine düşeni kabul etmesi gerekir. Zekânın olduğu gibi başarı ve hayat şartları da bahşedilmiş özelliklerdir ve sorgulamak mümkün değildir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerse çocuğun lütfedilmiş olan zekâsını doğru yönde kullanmasını ebeveynin sorumluluğunda görmektedirler.

Çalışmanın üçüncü ve son üst teması, ebeveynlerin algısı doğrultusunda üstün zekânın günümüzde bir sermaye aracı olmasından dolayı bir sektör hâline getirilmesi, çocukların, ebeveynlerin bir sömürüye maruz kalması konusunun ele alındığı üstün zekâ piyasası/sektörü olmuştur. Koçak'a (2012) göre bilgi, yeniliğin temelini oluşturmaktadır ve Pazar bilgisi ile yeni ürün yaratma, yenilik yapma söz konusu olabilmektedir. Pazarlama paradigmasında tüketiciye daha iyi değer önerileri sunumu günümüzdeki rekabet ortamının vazgeçilmez unsurudur. Günümüz Pazar yapısında, ekonomi sadece değer önerisinde bulunmakta ve değer müşteri ile ortak yaratılmaktadır. Pazarlama düşüncesi, 2004 ve 2007 yaklaşımları ile yeni bir boyut kazanmıştır. Değişim paradigmasından uzun dönemli müşteri ilişkileri kurarak müşteri değeri yaratma temelli değer yaratma paradigmasına geçilmeye başlamıştır. Müşteri değerinin de ancak müşteri ile ortak hareket ederek sağlanabileceği temel alınmıştır. Yeni pazarlama düşüncesinde değer, değişim değeri değil

kullanım değeridir. İşletme sadece müşteriye değer önermesinde bulunur ve gerekli kaynakları sağlar, değer ancak müşterinin o teklifi ve kaynakları kullandıktan sonra daha iyi bir duruma gelmesi ile oluşur. Müşteri ile ortak hareket ederken veya onlara değer önerisinde bulunurken onları takip değil yönlendirmeye yönelik faaliyetler pazarlamanın yeni boyutu hâline gelmiştir (Koçak, 2012). Bir ihtiyacın bir kaynak tarafından hem yaratılması hem de yine aynı kaynak tarafından o ihtiyacın karşılanması için ekonomik bir Pazar oluşturulması kapitalizmin alışılageldik stratejisi olarak bilinmektedir. Ebeveynlerde oluşturulan çocuğunun zekâsını önemseme ve gündemde tutma ihtiyacı ve bu ihtiyacın tatminine yönelik sektör yaratarak çözüm üretilmesi bu stratejinin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üst temada 'zekâya atfedilen değer', 'popülarite', 'sektörleşme', 'teşvik eden kaynaklar', 'tanı süreci', 'üstün zekâlılara özgü eğitim' ve 'maddî imkanlar' temaları bulunmaktadır. Ebeveynlerle yapılan görüşmelerde 'üstün zekâ piyasası/sektörü' üst teması çerçevesinde en fazla bahsedilen temalar sırasıyla 'üstün zekâlılara özgü eğitim', 'teşvik eden kaynaklar' ve 'zekâya atfedilen değer' olmuştur. Bütün temalar göz önünde bulundurulduğunda bu üst temaya en çok değinen grubun etiketli çocukların ebeveynleri olduğu görülmektedir.

Zekânın etiketli ebeveynler tarafından hayatın merkezinde tutulması, zekânın değer sistemlerindeki konumu, ona gösterilen özen, eylemlerin temel amacının ona hizmet etme ve geliştirme olması durumları piyasa için önemli bir dayanaktır. Bu değeri yaratan piyasanın kendisidir. Yapılan araştırmalarda tanılama sürecine katılan çocukların aile içinde daha fazla ilgi ve destek gördüğü, ebeveynlerin daha aktif olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (Belur, 2014). Zekâya verilen değer ile fayda elde edilecek bir kesimin özel muamelesini meşru ve gerekli görmek büyük çoğunluğu yığın olarak algılamakla eşdeğer olabilmektedir. Alanyazında bu yönde çok sayıda görüş mevcuttur. Buna örnek olarak iki görüşe burada değinilebilir. "Gereğinde ve zamanında teşhis edilememek, ihtiyaçlarına uygun eğitim alamamak gibi nedenler yüzünden üstün yetenekli bireylerin ortalama yetenek yığını içinde kaybolması her toplum için telafisi mümkün olmayan bir eksikliktir" (Enç, Çağlar ve Özsoy,1987; akt. Öz, Yalçın ve Turan, 2014). "İki zekâ yaşı ileride olan bir çocuğa gelişi güzel seçilmiş yüz çocuk arasında bir taneye rastlanır … bir milyon çocuk taramak gerekir. Bir tanesinin eğitim kapsamı dışında kalması hem ülke hem insanlık için büyük kayıptır" (Ataman, 2012). Öz, Yalçın ve Turan (2014, s. 29-30) bu "yığın" anlayışına karşı durmaktadır.

> Eğitim kapsamı dışında kalması kayıp sayılan bu 'bir taneler'dir. Çünkü 'kayıp' durumu üzerinde konuşulan birey, bir fert olarak şahsiyet boyutu göz ardı edilmek suretiyle, sadece şahsî menfaat ve piyasa nezdinde değerli olanı önceleyen ölçekler üzerinden değerlendirmeye konu edilmektedir. Her insanın biricikliği, aşkınlığı, mutluluk yolculuğu tamamıyla gündem dışıdır. Söylemin ülke ve insanlık ile ilişkilendirilmesi, durumu daha da ironik ve paradoksal hâle getirmektedir. Toplumun kahir ekseriyetini ortalama-alt sınıfa ait yığın olarak görmek ve bu yığın için ortaya konulan çabayı bir kayıp olarak değerlendirmek, adalet ilkesinin bütünüyle gündem dışı olduğunu aşikâr hale getirmektedir.

Ebeveynlerin ve toplumun değer sisteminde yüksek bir konuma sahip olan zekâya bazı boyutlarıyla bu konumun sağlandığı görülmektedir. Ebeveynlerin zekâya atfettiği değer, zekânın toplumsal statü sağlama işlevini önemsemeleriyle doğru orantılı yargılar ortaya koymaktadır. Her üç etiket grubundaki ebeveynin de toplumda zekânın değer gördüğünü düşünüyor olması ve kendi

dışındaki diğer ebeveynlerin zekâya verdiği kıymeti gözlemlediğini örneklerle ifade etmesi zekânın toplumsal değer sistemi içindeki yüksek konumunu kavramamızı pekiştirmektedir. Bunun toplumdaki kıymetini anlatmak için piyango metaforuna başvurulması, zekânın da piyango gibi emek sarf edilmeden insanı zenginleştiren, doğru değerlendirildiğinde sınıf atlamaya imkân veren, kime çıkacağı belli olmayan bir şans olgusu olarak görüldüğüne işaret edebilir. Çocuğu etiketli olan ebeveynler, ebeveyn olarak kendi çocuklarının zekâsından faydalandıkları yönleri anlatarak bu avantajlar doğrultusunda zekânın kıymetli olduğunu belirtmektedirler. Toplumun değerleri, bireyleri ve onların değer sistemini de şekillendirir. Ebeveynlerin bu görüşü toplumun bakışının da bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olmak, sosyal çevrede değer ve ilgi gören, ebeveyni popülerleştiren, ebeveyne değerli bir pozisyon sağlayan, sosyal statüsünü kuvvetlendiren bir özelliktir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, bunu hem kendi sosyal ilişkilerinde hem de çevrelerindeki kişilerde gözlemleyerek bu yönüyle toplumsal dokuyu tanımlamaktadırlar. Ebeveynin üstün zekâ tanılı bir çocuğu olduğu bilindiğinde, çevrenin ona bakışı değişmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynin algısına göre diğer ebeveynler, onun yaptıklarını yaparak kendi çocuklarının da aynı değerde olmasını sağlamak istemektedirler. Bu durum, ebeveyn algısında zekânın toplumsal değerini ortaya koymaktadır. Bu değeri görerek bireysel olarak ebeveyn de çocuğunun zekâsının değeri ile çocuğunun ve kendisinin değerinin artmasını yeniden anlamlandırmakta ve inşa etmektedir. Zekâ zaman zaman açık kıymetlendirme ile karşılansa bile çoğunlukla örtük ifadelerde bu kıymet ortaya konur. Çocuğun zekâsının ebeveynin onunla gurur duymasına bir vesile olduğu belirtilirken, aksi hâlde yani üstün zekâ tanısı alamayacak seviyede olması durumunda gurur duyulmayacağının açıkça ifade edilmesi zekâya atfedilen değeri örtük bir şekilde göstermektedir.

Bir insanın kendi iradesi, emeği dışında sahip olduğu bir olgu olan zekâ üzerinden küçümseme yapılması, zekâyı hedef alan küçültücü ifadeler ve hakaretler kullanılması, bireysel düzlemde dolaylı olarak zekâya verilen değerin bir göstergesidir. Ancak bu tip hakaretlerin dilde var olması, toplumsal düzlemde zekânın gördüğü değeri, tam aksiyle ifade ederek ortaya koymaktadır. Bir şeyin karşılığını verme sorumluluğunu hissetmek, o şeyin değerli görüldüğünün, kendine lütfedildiğini düşünmenin göstergesi olabilir. Bir şeyin ederi olması için bir değeri olması gerekir. Dolayısıyla etiketli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğunun üstün zekâlı olması durumunun karşılığını verme sorumluluğu hissetmeleri, bu duruma verdikleri değeri göstermektedir. Zekâya hem toplumsal hem de bireysel düzlemde verilen değer ve bu değerin boyutu etiketli ebeveynler tarafından yaşanarak görülse de her üç etiket grubundaki ebeveyn tarafından gözlemlenebilmekte, fark edilebilmektedir. Zekânın toplumumuzda ve günümüzde gördüğü değeri ve bu değerin şeklini doğrudan, dolaylı, açık ve örtük olarak görmekte, günlük dil pratiğinde de gözlemleyebilmekteyiz.

Zekâya atfedilen değerin ve zekânın bir değer olarak gündemde olmasının ebeveynler tarafından yansıtılma biçimlerinden biri de zekânın hebâ edilmemesi olarak ifade edilmiştir. Etiketli ebeveynlere göre zekânın hebâ edilmemesi, herkesin üstün zekâlı çocuğa özen göstermesinin bir

sorumluluk olduğu, üstün zekâlı çocuğa ayrıcalıklı davranılmasının gerektiği şeklinde açıklanmaktadır. Üstün zekânın hebâ edilmemesi düşüncesi, hem bireyi hem insanlığın ilerlemesini sağlayacak insanî bir görev olarak değerlendirilmiş ve buna dikkat edilmediği takdirde adeta israfa sebep olacağına, ziyan edilmesinin söz konusu olacağına vurgu yapılmıştır. Bu kod kapsamına giren görüşlerin tamamı etiketli çocukların ebeveynlerinden gelmiştir. Ebeveynler tarafından zekânın hebâ edilmemesi, iyi değerlendirilmesi amacıyla çocuğun yoğun bir şekilde kurslara, sınavlara götürülmesiyle, bunu destekleyen ve hatta teşvik eden okul ve öğretmen tutumlarıyla karşılaşılmaktadır. Okul ve öğretmen tarafından ebeveynin bu olağanüstü gayretine destek verilmesi ve esnek davranılması, öğrencilere muamelede tutum farkını doğurabilir. Üstün zekâlı çocuğun ziyan olmaması için ebeveyn okul ve öğretmeni, okul ve öğretmen ebeveyni teşvik etmektedir. Okulun tutumu genellikle zekâyı hebâ etmeme yönünde olduğu gibi ebeveynin de okuldan talebi, beklentisi aynı doğrultuda olmaktadır. Ebeveynin beklentisi, çocuğun "sıradan" bir hayat sürmemesi, zekâ seviyesine yakışan ona layık imkânlara/başarılara/statüye sahip olabilmesi ve toplumun o zekâ seviyesinden yeteri çıkarı elde edebilmesi için gereken desteğin bütün sorumlular tarafından özellikle okul tarafından sağlanması yönündedir. Toplum için faydasından bahsetmek bencil görüntü vermeye karşı meşru bir zemin arayışı olarak da değerlendirilebilir. Okul ise bu beklentiye cevap vermeyi, hem bir sorumluluk hem de sektörel bir gereklilik olarak görebilir.

Çocuğun çevresindeki herkesin çocuğun bizatihi kendisinden ziyade zekâsının ziyan olmaması ile ilgilenmesi, geliştireceğine inanılan her etkinliğe zekâsının hebâ olmaması için dahil edilmesi, ilacın olması gereken dozajdan çok miktarda veya yanlış zaman ve yöntemle alınarak faydasından çok zarar vermesine benzemektedir. İlaçta görülen kısa vadeli sonuç gibi çocuktaki etki kısa sürede görülemeyeceği için yapılan müdahalelerin daha kontrollü olması gerektiği unutulmamalıdır. Üstün zekâ tanısı almış etiketli çocukların zekâsının hebâ edilmemesi düşüncesi örtük olarak çocuğun kendisine insan olması münasebetiyle koşulsuz değer verilmesini değil sadece zekâ seviyesi ve o zekâdan elde edilecek kazanca makyavelist bir bakışla odaklanılması, sadece kazanca değer verilmesi anlamını taşımaktadır. Bu düşünce sadece üstün zekâ tanısı almış etiketli çocuklar için zekâsının heba edilmemesi gerektiğini, diğer çocukların ziyan olması veya olmamasının mevzuu bahis dahi edilmemesi, onların potansiyelinin standart olması sebebiyle standart muameleye layık olduğu, kıymetli olmadığı örtük göndermesini içerir. Okul ve öğretmenler ebeveynleri, ebeveynlerse beklentileriyle okul ve öğretmenleri teşvik ederek üstün zekâlı çocuğun zekâsının hebâ olmaması fikrini geliştirmektedir. Okullar, sektörel kaygılarla buna yatkın olmakta ve hatta ebeveyni bu yönde teşvik etmektedir. Çocuğunun üstün zekâlı olduğunu duyan, bununla ilgili teşvik edildiğini bilen velinin okula bakışı elbette farklılaşır. Bu sektörel manipülasyon ebeveynin duygularına hitap etmektedir.

Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler, zekâya değil çalışmaya ve eğitime vurgu yaparak çocuğunun ancak eğitimle yükseleceğine inandığını belirtmektedir. Çocuğu etiketsiz olan ebeveynler, çocuğun zekâsının hangi seviyede olduğunun çocuğa gösterilen ilgiyi

değiştirmeyeceğini, ebeveyne düşen sorumluluğun her halukarda aynı seviyede olacağını vurgulamaktadırlar. Burada hem çocuğun zekâ seviyesine göre ihtiyacının hem de ebeveynin sorumluluğunun farklılaşmadığının belirtilmesi, zekâya verdiği değeri ve zekâ seviyesini merkeze alınmadığını göstermektedir. Ebeveynlerde etiket gruplarının zekâya atfettikleri değerin içeriği birbirinden farklılaşmaktadır. Zekâya hem ebeveynler ve eğitim sektörü hem de toplum tarafından atfedilen değerin etiket etkisiyle farklılaştığı söylenebilir.

Toplumda zekâ ve üstün zekâ kavramlarına atfedilen değerle birlikte bu kavramların yaygınlaştığı ve popülaritesinin arttığı görülmektedir. Değerinin artması ve popülerleşmesi birbirini besleyen iki yönüdür. Toplumda yaygınlaşan bir değer olarak üstün zekâya çeşitli kaynaklar ilgi göstermektedir. Bu ilgi zamanla bir sektöre dönüşme ve ekonomiye alan sağlama yönünde evrilmektedir. Dolayısıyla hem mikro hem de makro düzeyde bir etkiye sahip olmasının temelinde yaygınlaşması ve kazandığı popülarite yatmaktadır. Her üç etiket grubundan olan ebeveyn de zekâ, üstün zekâ, zekâ testi gibi konuların son zamanlarda popülerleştiği hakkında hemfikirdir, üstün zekâ kavramının ve zekâ testlerinin ebeveynler arasında ve eğitim camiasında giderek yaygınlaştığını belirtmişlerdir. Ebeveynlik görevi konusunda çocuğunu zekâ testine götürmenin ebeveyne bir tatmin sağladığı düşünülmektedir. Ebeveynlerin günümüzde beklentisinin, çocuğunun üstün zekâ tanısı alması yönünde olduğu gözlenmektedir. Ebeveynler bu tip beklentilere, davranışlara birbirlerini özendirmektedirler. Bu yaygınlaşma, etiketli ebeveynlerin çevrelerinde konumlarını etkilemekte, onların de etiketlenmesine sebep olmaktadır. Etiketli ebeveynler, çevrelerinde konunun ve bu unvanın popüler olduğunu belirtmektedir. Bu etiket ile ebeveynlerin, çevrelerinde özellikle grup içinde yani diğer ebeveynler arasında konumu farklılaşmaktadır. Merkezde, bilen ve sözü dinlenir pozisyonda olmaktadır. Normal gelişim gösteren ebeveynler, çevrelerindeki ebeveynlerin onların da bunu önemsemesi için teşvik ettiğini ancak kendilerinin önemsemediğini belirtmişlerdir. Önemsemediklerini özellikle belirtmeleri dahi konunun gündemlerine bir şekilde girdiğinin göstergesidir. Çevreden gördükleri teşvik konunun popülerleştiğinin göstergesidir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler ise sadece toplumda bu konunun ününün arttığı yönündeki gözlemlerini ifade etmektedirler.

Zekânın bir değer olarak empoze edilmesi, ona günümüzde daha yüksek bir değer atfedilmesi, yaygınlaşması, popülerleşmesi ve ticârîleşmesi, kavramın pazarlama aracı hâline geldiğinin ve etrafında bir sektörleşme başladığını göstergeleri olarak kabul edilebilir. Üstün zekâlılığın, döngüsel olarak arz-talep oluşturduğunu ve ebeveynlerle hizmet vericilerin birbirini besleyen bir düzenin parçaları olması sağlanarak bu ilişkiden beklentilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ilgi çekici döngü, sektör yaratıcıları tarafından fark edilmiştir. Hem etiketli çocuğu olan ebeveynler hem de etiketsiz çocuğu olan ebeveynler aynı yönde fikir beyan ederek, son yıllarda ebeveynlerin çoğunun, çocuğunun üstün zekâlı olduğunu düşünmesi, meselenin ticarileşmesi ve bu iki noktanın birbirini beslemesi, bir döngü oluşturması durumu vurgulanmıştır. Üstün zekâlı çocuğa sahip olmanın piyango ifadesine yapılan gönderme ile karşılanması ve böyle anlaşıldığının

belirtilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca çocuğun üstün zekâlı olduğunu gösterir belgeyle, maddî karşılık arayışında olmak da yine bu üst tema içinde önemsenmesi gereken bir unsurdur. Bu arayış, çocuğun daha iyi bir eğitim alması niyetiyle yapılmaktadır ancak ebeveynin zihniyetini şekillendiren ve bu döngünün bir parçası hâline getiren sistemi de görmezden gelmemek gerekir. Ebeveynde algıyı yaratan da bu algının karşılık bulması için ihtiyacın tatminini sağlayacak çarkları oluşturan da sistemdir. Bu döngü, etiketli veya etiketsiz çocuğu olan yani bilişsel becerileri itibariyle bu çarka kapılmaya daha müsait, sistemin hedefinde bulunma ihtimali yüksek olan ebeveynlerin gündemindedir. Bu durum, bir şekilde sisteme temas ettiklerini, kendi bakış açıları doğrultusunda irâdî olarak sisteme dahil olup olmamayı tercih ettiklerini düşündürmektedir. Normal gelişim gösteren ebeveynlerin bu konuda herhangi bir görüşü bulunmamaktadır.

Çocuğunun maddî imkânlar nisbetinde zekâ geliştirici etkinliklere katılabileceğini düşünen ebeveynler aynı zamanda üstün zekâ ile maddî imkânlara erişilebileceğine de inanmaktadırlar. Bu algı, sektörün başarısıdır. Bu konuda toplumda bir ihtiyaç yaratıp sonra bu ihtiyaca çözüm üretmek, tanılı veya tanısız bütün ebeveynlerin eksik ebeveynlik yapmamak için çocuklarını bu tip etkinliklere götürmesini sağlamak ekonomik bir sistem ve piyasanın canlı bir kolu olduğu anlamına gelir. Üstün zekâ piyasası hakkındaki parçaların bütünleştiricisinin bu tema olduğu söylenebilir. Piyasa, kendini önceleyen ebeveynler oluşturur ve bu ebeveynler etiketlenmeyi gönüllü olarak tercih ederler. Bu tercih sonucunda çocuklarını piyasanın bir askeri hâline getirirler ve bundan haz duyarlar. Bu haz piyasanın sürdürücüsü, lokomotifidir. Etiket etkisini de zekâ belirtisi ve kaynakları algısını da oluşturan piyasadır. Piyasayı sürdüren ise etiket etkisi ile zekâ belirtisi ve kaynakları algısıdır. Ebeveynde üstün zekâ ile anlam kazanan bir benlik imajı, toplumda ise zekâyı önceleyen bir değer sistemi inşâ edilir. Zekâ, bir meta olarak tüketim nesnesi hâline getirilmektedir. Zincirli (2016), yaptığı araştırmaya katılan üstün zekâlılara özgü eğitim programı öğretmenlerinin, tanılama sürecinin içeriğinin yayınevleri tarafından ticârî amaçla kullanılmaya başlandığını belirttiklerini ifade etmektedir. Tanılama sürecine yönelik “sınav hazırlık” kitapları bu amaçla yayınevleri tarafından bol miktarda basılmakta ve rağbet görmektedir. Bu kitapların reklamlarına sosyal medyada da sıklıkla rastlanabilmektedir.

Ebeveynleri çocuğunun zekâsını merkeze alan bir gündeme, etiketlemeye ve üstün zekâ piyasasına yönlendiren, buna teşvik eden kaynaklar; bir başka deyişle sektörün gelişimini sağlayan unsurlar ebeveynler tarafından ortaya konmuştur. Bunlar üstün zekâ hakkında etkinlikler, eğitimciler, psikoloji uzmanları, devlet politikaları, sosyal medya, kitaplar olarak belirlenmiştir. En yoğun olarak bahsedilen kodun ‘eğitim sistemi ve eğitimciler’ olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin, çocuklarla bilişsel özellikleri çerçevesinde en fazla teşrik-i mesai içinde bulunan grubun eğitimciler olması ve onların birinci derecede ilgi alanında bulunan bir konu olması ile açıklanabilir. En fazla kodlu bölüm yoğun bir şekilde etiketli çocuğu olan ebeveynlere aittir.

Ebeveynleri etikete ve üstün zekâ piyasasına teşvik eden en büyük kaynağın eğitimciler ve eğitim sistemi olmasının sebepleri arasında konunun birinci derecede okullar ve öğretmenlerin ilgi

alanına girmesi, çocuğun bilişsel özellikleriyle en çok ve yoğun olarak okul ve öğretmenin muhatap olması sayılabilir. Öğrencinin lehine bir niyetle de olsa okul ve öğretmenin çocuğu ve ebeveyni üstün zekâ piyasasının içine çektiği söylenebilir. Okulda çocuğun başarılarının çok sık ilan edilmesi, bunun pazarının oluşması eğitim sektörünün hedeflerine ulaşması için araçsallaştırılan bir olgudur. Aynı zamanda ebeveyni teşvik eden unsurlar arasında yer almaktadır. Hatta okuldaki başarılarının yanında okul dışında kazanılan başarılarının da öğretmenler tarafından ebeveynden istenmesi ve okulda ilan edilmesi de söz konusu olmaktadır. Bu yaklaşım, her ne kadar çocuğu teşvik etmek, olumlu davranışlarını pekiştirmek gibi iyi bir niyet olarak okunabilecek olsa da çocuğun bu kadar çok göz önünde bulunmasının sağlıklı bir durum olmadığı âşikârdır. Okulun çocuk üzerinden sektörel kaygılarla reklam yapıyor olması, yadsınmaması gereken bir durumdur. Ebeveynin çocuğunun başarısından haz duyması, bununla kısa vadeli de olsa mutlu olması yani veli memnuniyeti, okulun bu yaklaşımla elde ettiği ikinci kazançtır.

Etiketli çocukların ebeveynlerinin görüşlerine göre okul, üstün zekâlılara özgü etkinliklere, yarışmalara katılmayla ilgili üstün zekâlı tanısı almış çocuklara diğer çocuklara göre daha farklı bir konum vererek esnek ve müsamahakâr davranmaktadır. Çocuğun bu tip faaliyetlerde bulunmasını ve başarı elde etmesini desteklemektedir. Bu destek, sektörel hedeflerin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Ebeveyne sağlanan ve hissettirilen özel konum, ebeveyni üstün zekâ piyasası içinde kalmaya teşvik eden unsurlar arasındadır.

Etiketli ebeveynlerin görüşleri incelendiğinde öğretmen tutumunun, çocuğun tanı almasında, ebeveynin farkındalığının sağlanmasında kritik bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle son yıllarda çocuğun yararı niyetiyle ebeveyni üstün zekâ piyasasının içinde olmaya teşvik eden unsurlardan biri de öğretmenlerin tutumu ve yönlendirmeleridir. Okulun PDR biriminin ebeveyni üstün zekâ piyasasına teşvik edecek yorumlarda bulunduğu ve buna benzer bilgilerin ebeveynin meseleye bakışını şekillendirdiği görülmektedir.

Sektörün kapsamlı bir süreç işlettiği görülmektedir. Bu süreçte özne elbette öncelikle çocuk ve ebeveynidir. Çocuğu zekâ testine öğretmenleri yönlendirmektedir. Ardından eğer çocuk üstün zekâ tanısı alırsa okulun çocuğa farklı imkânlar ve onu elinde tutmaya çalıştığı teklifler sunduğu görülmektedir. Bunun sebebinin, çocuğun okulun reklam hânesine yazılacak başarılar kazandırma potansiyeli olduğu söylenebilir. Çocuğun zekâsının böyle bir eğitime katılmazsa köreleceği intibaı ebeveyni kaygıya sevketmekte, bu eğitim programının ebeveyne kendini özel hissettirecek imkânlar sunması ise cezbetmektedir. Bu kullanılan pazarlama teknikleri, reklam ve pazarlama alanında meta satışında sıklıkla karşılaşılan ve yaygın olarak bilinen tekniklerdir. Ayrıştırılmış sınıf uygulaması, farklılaştırılmış müfredat, çocuğun özel sınıfta okuyacak olması, üstün zekâlılar sınıf öğretmenliği bölümünden mezun olan bir öğretmenin bulunması gibi özel okulların sunduğu imkânlar, ebeveynleri bu eğitim programlarına dahil olmaya, sektörün içinde olmaya teşvik etmektedir. Bu imkânların okullar tarafından ebeveynlere, diğer çocuklardan istenen okul ücretinden daha yüksek bir ücret karşılığında sunulması hem ticârî kazanç hem de ebeveynin kendini özel hissetmesi için bir yol

olarak kullanılmaktadır. Bunun ticârî olduğunu düşünseler de okulun sunduğu bahsi geçen imkânlar ebeveyne cazip gelmektedir. Üstün zekâlılara özgü eğitim programları düzenleyen kurumların adında "üstün" kelimesini bulundurarak etiketi normalleştirmesi ile üstün zekâlılara özgü eğitim veren okulların çocuklara farklı olduğunu hissettirmeyeceklerini iddia etmesi eğitim camiasında bulunan ve birbiriyle çelişen iki uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer teşvik unsuru özel okulun verdiği burs ve burs kazanmanın itibarı ile ebeveynin etikete ve üstün zekâ piyasasına ısındırılmasıdır. Etiketli ve okul başarısı yüksek olan çocukların ebeveynlerinin okul tercihinde bursun etkili olması eğitim kurumlarını burs vermeye; burs verilmesi ise ebeveyni o eğitim kurumuna yönlendirerek aralarında birbirini besleyen döngüsel bir ilişki yaratmaktadır. Okulların burs verme amacı ise tartışmalı bir başka konuyu meydana getirmektedir. Özel okullarda "normal" sınıflar için genellikle üstün zekâ ve başarı bursu verilirken, özel okul bünyesinde üstün zekâlılara özgü eğitim programı varsa bu, ebeveynin yapması gereken ekstra bir ödeme gerektirmektedir. Okullardaki burs ve ekstra ödeme gibi iki uçta bulunan durumların her ikisi de ebeveyn için itibar yaratarak kayıt motivasyonu sağlayan ve ebeveyni üstün zekâ piyasasında tutan teşvik stratejilerindendir. Bu ilginin sebeplerinden biri olarak ebeveynler, çocuklarının eksik öğrendiği konularının tespiti, sınav kaygısından arınma gibi amaçları göstermektedirler. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynler de okulların burs politikalarını tıpkı etiketli çocuğu olan ebeveynlerin görüşlerinde analiz edildiği yönde görmektedirler. Burada tek fark etiketli ebeveynin bu durumu kendi lehine bir uygulama olarak görmesi, etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerinse bunun bir sektör olduğu düşüncesiyle yorumluyor olmasıdır.

Eğitim sistemi ve eğitimciler, ebeveynleri etiketlenmeye ve üstün zekâ piyasasında bulunmaya teşvik eden en önemli kaynaklardandır. Bu teşvik için kullanılan bursluluk sınavları, üstün zekâlılara özgü eğitim programları, ebeveyne kendini ve çocuğunu özel hissettirme, çeşitli müsamahalarla ayrıcalıklı bir konum sağlama, çocuğun okul içinde ve okul dışında kazandığı başarılarının sıklıkla sergilenmesi ve sürekli ön planda tutulması, ayrıştırılmış sınıf uygulaması, farklılaştırılmış müfredat, üstün zekâlılar sınıf öğretmenliği bölümünden mezun olan bir öğretmen bulunması gibi pek çok yöntem söz konusudur. Öğretmenler ve pdr uzmanları ebeveynlere farkındalık kazandırmakta; okullar da bu stratejileri uygulayarak ebeveynleri sektörün bir parçası olmaya, piyasanın içinde kalmaya teşvik etmektedir. Etiketsiz çocuğu olan ebeveynlerse bursluluk sınavları ve verilen bursların okulun kendi reklam hanesi için bir hazırlık olduğuna dair görüş ve gözlemlerini anlatmaktadırlar. Etiketli ebeveynler bu stratejileri kendileri için bir avantaj olarak değerlendirirken, etiketsiz çocuğu olan ebeveynler bunu kapitalist bir teknik olarak yorumlamaktadırlar.

Ebeveynlerin birbirlerini teşviki, üstün zekâ piyasasının sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Hem etiketli çocuğu olan ebeveynler çevrelerindeki ebeveynlerin tavsiyeleriyle bir farkındalık kazanarak üstün zekâ piyasasına girmektedir hem de bu ebeveynler, kendi çocukları etiket aldıktan sonra çevrelerindeki ebeveynleri çocuklarını zekâ testine götürerek denemeleri için teşvik

etmektedirler. Bu bir açıdan kendi çocuğunun üstün zekâlı olduğunu paylaşmanın sosyal meşruiyeti olan bir yolu olarak da işlev kazanmaktadır. Bu teşvik sonucunda kimi çocuk üstün zekâlılara özgü eğitimlere katılabilirken kimi çocuk ikincil etiketlenmeyle reddedilmektedir. Ebeveynlerin bu ihtimali düşünmeden diğer çocukların da istifade etmesini sağlamaya çalışması dikkat çekicidir. Bu durumda çocuğu bir uzman gözüyle tanımadan ebeveynini teşvik etmek bazı çocukların ikincil etiketlenmeye maruz kalmasına ve bundan çocuğun duygu durumunun etkilenmesine sebep olabilmektedir. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerse çevrelerindeki ebeveynlerden üstün zekâ piyasasına girmeleriyle ilgili teşvik görmekte fakat çocukları için böyle bir eğitim hedefleri bulunmadığını belirtmektedirler. Bu net tavrın sebeplerinden biri çocuklarının özelliklerini gerçekçi bir şekilde tanıyor olmaları veya etikete karşı duruşları olabilir. Bu ebeveynlere göre, ebeveynleri üstün zekâ piyasasına girmeye teşvik eden unsurlardan biri, ebeveynin kendi çocuğunu etiketli olan diğer çocuklarla kıyaslamasıdır. Etiketli ebeveynler çocuğunun etiketinden bulundukları ortamlarda bahsettikçe orada bulunan diğer ebeveynler de bundan etkilenebilmektedir. Yani bu görüş, ebeveynler arası kıyaslama ve üstünlük arzusu temelli örtük bir yönlendirmenin varlığına işaret etmektedir.

Psikoloji uzmanlarının konu ile ilgili bir mesleğin mensubu olmaları ve otoriteleri dolayısıyla ebeveynler üzerinde etkili oldukları görülmektedir. Sadece etiketli çocuğu olan ebeveynler bu konuda teşvik gördüklerini ifade etmektedirler. Diğer etiket gruplarının bu konuda herhangi bir görüşü bulunmamaktadır. Bir diğer otorite ve teşvik unsuru da devlet politikalarıdır. Devlet eliyle ve ülke çapında kurulan sistemin üstün zekâ etiketi ve piyasasına yönlendirme durumu ebeveynlerin görüşlerinde yer bulmaktadır. Eğitim destek odaları, özel sınıf ve türdeş kümeler uygulamaları, BİLSEM gibi (Enç, 2005; Levent, 2011) okula eklenen hizmetler veya doğrudan üstün zekâlılara özgü eğitim veren devlet okulları, belediyeler tarafından kurulan çocuk üniversiteleri bunlara örnek olarak verilebilir. Etiketli veya normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere göre devletin bunu destekleyici bir duruş sergilemesi, oluşturulan eğitim raporlarında destekleyici uygulamalar ve tutum gösterilmesi piyasanın canlanmasına ön ayak olmaktadır. Bu politika ve uygulamalardan güç alan sermaye, bu konunun üstüne daha rahat giderek bütün ebeveynleri çocuklarını birincil veya ikincil etiketlemeye maruz bırakmaya yönlendirmektedir. Bu konuya ilgisi olan ebeveynlerin bir kısmını devlet bir kısmını sermaye, piyasanın içine çekmektedir. Her ikisinde de ebeveyn ve çocuklar etiket etkisine maruz kalmakta, konuyu gündemlerine kontrolsüzce alabilmektedirler. Bunun bir imkân olduğu da öne sürülebileceği gibi diğer yandan ebeveynin ve çocuğun gündemine kontrolsüzce düşmesinin, hatrı sayılır ölçüde yan etkiye de sahip olabileceği düşünülmelidir. Devletin toplumdaki talebe arz oluşturduğu, bu arzınsa tekrar talebe dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Zekâ, günümüzde bir tüketim nesnesi pozisyonunda muamele görmektedir. Anaakım medya, sosyal medya ve reklamlar aracılığıyla zekâ ekseninde rekabet yaratma, bilgi kirliliği, eksik ebeveynlik hissettirme, muhtemel problemler, psödo zekâ testleri gibi öğeler sunularak ebeveynlerde kaygının tetiklenmesi, ebeveynlerin zekâ testine ihtiyaç duymaya ve üstün zekâ konusuyla

ilgilenmeye teşvik edilmesi gibi etkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, zekâ konusunda sosyal medyayı aktif kullanmaktadırlar. Buradan elde ettikleri bilgilerle süreci yönetmek yanlış bilgilerle süreci yönetmeye ve olumsuz etkilere sebep olabilmektedir. Sosyal medyada "zekâ geliştirici" özelliği iddiasıyla tanıtımı yapılan kitaplar ve çalışmaların olağanüstü etki gücüyle ortaya konması teşvik edici unsurlar arasında değerlendirilebilir. Alanyazında da ebeveynlerin çoğunlukla akranlarından farklılığı bilişsel özelliklerle tanımlamalarının, ebeveynlerin üstün zekâ kavramını tanılama sürecine katılmadan önce televizyon, sosyal medya ve eğitimcilerden öğrendiğini gösterebileceği gibi çocukların gerçekten bu özellikleri taşıyor olması anlamına gelebileceği ifade edilmektedir (Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018).

Üstün zekâyı, zekâ gelişimini konu edinen, hedef kitlesi uzmanlar, ebeveynler ve çocuklar olan etkinliklerin sektörün gelişimine sağladığı katkı, ebeveynlerin görüşlerinde görülmektedir. Etiketli çocuklar, üstün zekâ hakkında yapılan etkinliklerde aktif rol verilerek sektörün dikkat çekmesi için bir araç hâline getirilmektedirler. Bu etkinlikleri çoğunlukla uzmanlar organize etmesine rağmen çocukların bu etkinlikler vasıtasıyla açıkça etiketlemeye maruz kaldığı görülmektedir. Ebeveynler de bu etkinliklerden, etiketlenen çocukların ifadelerinden yola çıkarak çocuğun bilişsel yönünün gelişmesiyle psikolojik açıdan etkilenmesi arasında fark gözetmemekte, zekî çocuğun psikolojik açıdan kendini daha iyi kontrol edebileceğini varsaymaktadırlar. Sonuç olarak etiketli çocuğun sektörün gelişimi için araçsallaştırılması söz konusudur. Üstün zekâ hakkında yapılan etkinliklerde etiket alan çocukların fikirlerini alma ve doğrudan meseleyi muhatabı ile paylaşma gibi olumlu niyetlerle de olsa, etiketlemenin beslendiği ve diğer ebeveynlerin etikete teşvik edildiği görülmektedir. Etiketleme, bu etkinliklerle ebeveynin gözünde normalleştirilmekte ve ebeveyn, üstün zekâ piyasasının içine çekilmektedir. Bu, alanyazında da eleştirilen konular arasında nadiren de olsa görülmektedir (Öz, Yalçın ve Turan, 2014).

Piyasayı sürdürücü ve üstün zekâ sektörünü güçlendirmeye yardımcı olan unsurların kasıtlı veya bilmeden hedeflediği kitlelerden biri konuyla en çok ilgilenmeye müsait olan ve konuyu hassas ve duygusal olarak karşılama ihtimali yüksek olan grup ebeveynlerdir. Üstün zekâ hakkında yapılan etkinliklerin artması ve konunun toplumda yaygınlaşması, eğitim kurumlarının ve öğretmenlerin tutumları, psikoloji uzmanlarının yaklaşımları, devlet politikalarının konunun yaygınlaşmasına olan katkısı, anaakım/sosyal medyanın etkisi ve ebeveynlerin birbirini yönlendirmesi ile üstün zekâya olan ilgi artmakta, bu unsurlar ebeveynleri teşvik etmekte ve böylece piyasanın sürekliliğine katkıda bulunulmaktadır.

Tanı süreci, ebeveynin üstün zekâya dair algısını doğrudan etkileyen, şekillendiren unsurlardan biri olarak ortaya konmaktadır. Tanı süreci teması, zekâ testleri, test sonucunun ebeveyne bildirilmesi, ebeveynin test hakkında endişelerini kapsamaktadır. Bu süreç, üstün zekâ piyasasına hizmet eden ve katkı sunan detaylarla doludur. Ebeveynin algısı da piyasanın sürdürülmesi için yönlendirilmekte, düzenin etkisi ile şekillenmektedir. Ebeveynler, süreç içinde karşılaştıkları bilgi kirliliği ve pedagojik olmayan tutumlardan dolayı zorlanmakta, süreci

anlamlandırmaya çabalamaktadır. Bu anlamlandırma kimi zaman yeterli bilgi sahibi olamayarak kimi zaman da olması gerekenden fazla bilgiye maruz kalarak ebeveyni zor durumda bırakmaktadır. Yine de çocuğuna fayda sağlamak için azimle sistemin içinde kalmaya gayret etmektedirler. Bu durumsa sistemin güçlenmesi ve sürdürülmesini sağlamaktadır.

Etiketli ebeveynler yaptıkları araştırmaların sonucunda bilgi kirliliği ve bilgi karmaşasıyla da karşılaşabilirler. Bilimsel bilgiyi bilmek ile inanmak ve ona göre organize olmak birbirinden farklıdır. Bu durum üstün zekâlılık hakkında ebeveynlerin kulaktan dolma bilgiler veya öğrenilen bilginin zihinde yeniden inşa edilerek yeni formuna inanılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda popüler olan konularda bilgi kirliliği ve bilgi karmaşası yaşanabilir. Bu durum ebeveynlerde de görülmektedir. İnsanların eline geçme ihtimali yüksek olan popüler yayınlarda bulunan, zekâ testi gibi bulmacalar bilgi kirliliğine sebep olabilir ve dolayısıyla ebeveynler ile çocukların duygularını şekillendirebilir.

Etiketli ebeveynlerin görüşlerinde çocuklarındaki erken gelişim, okuma-yazmayı okuldan önce öğrenmiş olma gibi belirtilerle çocuğunu fark ettikleri fakat zekâ testine öğretmenlerinin yönlendirmesiyle gittikleri görülmektedir. Çocuk 5,5-6 yaşlarındayken teste hemen yönlendirilmekte, böylece üstün zekâlılara özgü eğitimlere hem özel hem de devlet kurumlarında dahil olmaktadırlar. Çok fazla test ismi geçmesi, fakat hangisinin kesin olarak uygulandığının bilinmemesi, internetten öğrenilen bilgilerle kaygının tetiklenmesi bir bilgi karmaşası işareti olarak ebeveynlerde görülmektedir. Ayrıca çocuğa birden fazla zekâ testi uygulanması da çocuğu ve ebeveynin psikolojik sağlığı açısından sistemin dikkat çekici bir yönüdür. Ebeveynlerin özellikle beklediği sonuçtan daha farklı bir sonuçla karşılaştığında test yapan uzmana, teste ve çıkan sonuca dair algısında bir güvensizlik oluşmakta, çeşitli bahanelerle sonucu görmezden gelmeye çalışma davranışı gözlemlenmektedir. Kullanılan bu savunma mekanizması, ebeveynin üstün zekâ etiketini istediği fakat beklediği sonuca ulaşamadığı için önce kendi açısından durumu rasyonalize etme gayreti olarak görülmektedir. Bu, zekâya verilen değer ve sektörün içinde bulunma azmi ile piyasanın sürdürülebilmesine sunulan dolaylı katkıyı göstermektedir. Etiketli ebeveynler test sürecini anlatırken test günü çocuğunun hasta veya yorgun olması, test araçlarına aşina olmaması gibi sebepler öne sürerek aslında çocuğun daha yüksek puan alabilecek kapasitede olduğu ispatlamaya çalışmışlardır. Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında da katılımcılar buradaki bulgulara benzer şekilde öğrenci tanılama sürecinin objektif olduğuna dair şüphelerinin olacağını dile getirmişler, ebeveynlerin çocuğun zekâsını gösterememesi hâlinde kendi hissedecekleri üzüntü ve kaygıyı önlemeye yönelik baş etme stratejileri arasında sürecin objektifliğine dair şüphe duymayı kullandıkları görülmüştür.

Tanı sürecine ait en önemli problemlerden biri de test sonuçlarının ebeveyne uzmanlara ait kavramlar ve puanlarla bildirilmesi olarak görülmüştür. Testi yapan uzman veya söz konusu çocukla ilgilenen psikoloji uzmanları dışında ebeveyne, öğretmene, çocuğa ve çocukla temas hâlindeki herhangi bireye zekâ testi sonucunun puan veya zekâ seviyesi olarak paylaşılması, çocuğun açık

etiketlemeye birincil veya ikincil olarak maruz kalmasına sebep olacaktır. Etiketsiz olan ebeveynler, test sonuçlarının kendileriyle paylaşılmadığını belirtmişlerdir. Bunun aksine etiketli çocuğu olan ebeveynlere, bazı uzmanların, test sonuçlarını puan olarak bildirilmekte veya en azından zekâ seviyesi belirterek sonucu vermekte olduğu görülmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin maruz kaldığı her iki durumda da etiketleme gerçekleşir. Bazen puan bildirilmesi yerine sadece üstün zekâlılara özgü eğitim programına kabul edilip edilmediği bilgisi uzmanlarca ebeveynler ile paylaşılmaktadır. Bu uygulamanın amacı etiketlemeden kaçınmak değil test yapan kurumun iş yoğunluğunu azaltmaktır. Ebeveyne gerekenden fazla bilgi verilmesinin nasıl zararı varsa olması gerekenden az bilgi verilmesi veya hiç bilgi verilmeyerek belirsizlik içinde bırakılması da aynı derecede zarar verecektir. Test sonucuyla ilgili herhangi bilgi verilmemiş olsa da sadece üstün zekâlılara özgü eğitim programını kazandığının belirtilmesinin de ebeveyn ve algısı açısından etiketleme işlevini gördüğü rahatlıkla söylenebilir. Nitekim Hobbs (1975) ABD'de devlet tarafından 1972 yılında organize edilen çalışmasının sonuçlarında, çocuğun gelişimine ilişkin kayıtlara ulaşmada sınırlar konulmasının gerekli olduğunu o yıllarda bile belirtme ihtiyacı duymuştur.

Mevcut becerinin vakit kaybetmemek ve uygun eğitimi zamanında verebilmek için tespit edilmesi ne kadar doğru ve faydalı sonuçlar ortaya koyarsa, bunun için etiketlemeye müracaat edilmesi ve etiketin yan etkileri de bir o kadar zarara sebep olabilir. Bu çalışmanın sonuçlarında olduğu gibi alanyazında etiketin zararlarından bahseden bir hayli araştırma bulunmaktadır (Binet, 1904; akt. Gould, 1996; Clark, 1997; akt. Öpengin ve Sak, 2012; Leana-Taşçılar, 2017).

Emek ve çabaya karşın doğuştan getirilen özelliklerin değer hâline gelmesi kadîm bir arkaplana sahiptir. Sınıflı yapının temellerini anlamada bu değer önemli kabul edilebilir. Eflatun'a göre toplumu oluşturan bireyleri dört sınıfa ayırmak gerekir. En kalabalık olan ve bakıra benzetilen sınıf, köle sınıfıdır. İkinci sınıfta ise esnaf, tüccar ve sanatkârlar gerçek vatandaşları oluşturur ve tunca benzetilirler. Gümüşe benzettiği sınıf içerisinde ise savaşçılar ve seçkin sanatçılar yer almaktadır. Eflatun, son sınıfı altına benzetmektedir. Geleceğin yönetici filozoflarını "altın yaratılışlı" olarak nitelendirmiştir. Bu sınıftaki insanların sonuna kadar yükselmesi sağlanmalıdır. Yöneticilik için gerekli eğitimden geçilmelidir. Eski Yunan düşünürlerinden Eflatun, *Devlet* adlı eserinde, yeterli bulduğu devlet biçimini açıklamış, ayrıca bu devleti gerçekleştirebileceklerini düşündüğü "yönetici filozofların" nasıl eğitilmeleri gerektiğini detaylı olarak anlatmıştır (Çavuşoğlu ve Semerci, 2015; Platon, 2012).

Türkiye Selçuklu Devleti'nde hükümet teşkilatında, orduda önemli bir mevki sahip olan gulamlar, esirleri arasından seçme, satın alma, hediye ve herhangi intikal etme gibi yöntemlerle temin edilirdi. Özellikle küçük yaşta dergâha alınan kulamlar, "gulamhane" adı verilen "gulam mektepleri" veya "askerî kışlalarda eğitim görürlerdi. Küçük yasta girdikleri gulamhanelerde "babayan" adı verilen kişiler nezaretinde yetiştirilen gulamlar, liyakat, hüner ve kahramanlıkları nispetinde yüksek makamlara kadar yükselirlerdi (Çavuşoğlu ve Semerci, 2015). Osmanlı Devleti'nde 15. Yüzyılda kurulmuş olan Enderun Mektebi, zamanla çeşitli değişikliklere uğramakla

beraber 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Enderun'da eğitim gören bireyler başarı durumlarına göre Büyük ve Küçük Oda, Doğancı Odası, Seferli Koğuşu, Kiler Koğuşu, Hazine Odası ve Has Odaya yerleştirilirdi. Bu odaların en yükseği Has Oda'ydı. Enderun'dan sadrazamlar, kaptan paşalar, yeniçeri ağaları, eyalet valileri, sancak beyleri, şairler, edipler, ressamlar, mimarlar, musıkîciler, araştırmacılar yetişmiştir (Akyüz, 2011). Enderun'da derslerle ilgili yapılan eksik ve ihmaller için çeşitli tedbirler ve yaptırımlar uygulanır, yine de düzelmezse öğrenci eğitimden uzaklaştırılırdı. Menavino, kendisi gibi İtalyan asıllı olan iki çocukla birlikte saraya getirildikleri ve hükümdarın karşısına çıkarılıp yazı yazmaları istendiği, yazdıkları yazılara hükümdarın "Toscanalılar akıllı olur, çünkü küçük yaşta itibaren okuma-yazma öğrenirler." Diye yorum yaptığını anlatmıştır (Miller, 1941; akt. Enç, 2005). Enderun Mektebi 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile kapatılmış, 1922'de saltanatın kaldırılması ile yürürlükten kaldırılmıştır. Cumhuriyet döneminde de köy enstitüleri, millet mektepleri, fen liseleri, sosyal bilimler liseleri gibi uygulamalarla zaman içinde ülke sathındaki bütün çocukların emekleri karşılığında eğitime dahil edilmeleri tıpkı Selçuklu ve Osmanlı'da olduğu gibi devam etmiştir (Akyüz, 2011). Cumhuriyet döneminde devletin himayesinde yetenekli çocukların eğitilmesi için 1948 yılında çıkarılan İdil Biret-Suna Kan yasası çıkarılmış, 1956 yılında yasa kapsamı genişletilerek 6660 Sayılı "Müzik ve Plastik Sanatlarda Olağanüstü Yetenek Gösteren Çocuklar Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir. 1948'den 1980'e kadar 22 sanatçı bu yasa çerçevesinde eğitim görmüştür (Enç, 2005). Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde 1994 yılından itibaren Bilim ve Sanat Merkezleri hizmet vermektedir. BİLSEM'ler için tanılama süreci ile öğrenci kabulü gerçekleşmektedir (Levent, 2011). Bu tarihî arkaplandan ve üstün zekâ eğitiminin sürecinden hareketle zamanın ruhuyla, kültürel değişimle ilişkili olarak üstün zekâya bakışın değişiklikler gösterdiği görülmektedir.

Küresel medeniyetin 21. yüzyıl sistemi, pek çok konuya olduğu gibi çeşitli ve geniş kitlelere hitap eden eğitim konusuna da müdahalede bulunmaktadır. Üstün zekâlılara özgü eğitim anlayışı ve bunun ebeveyndeki yansıması da küresel medeniyetin kurduğu düzenin bir ürünüdür. Bu doğrultuda eğitimin niteliği ebeveynler tarafından yoğun olarak tartışılan konulardan biridir. Her üç etiket grubundaki ebeveynler de üstün zekâlılara özgü eğitimin ülkemizde içeriğinin tatmin edici olmadığını düşünmektedirler. Fakat etiket gruplarına göre tatmin edici bulmama sebepleri birbirinden farklılaşmaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, imkânların yetersizliğinden bahsederken diğer iki gruptaki ebeveynler içeriğin ve yöntemin yetersizliğine vurgu yapmaktadırlar. Normal gelişim gösteren bir çocuğun ebeveyni ise Türkiye'de bu imkânların olmadığını değil bu imkânların nasıl kullanılması gerektiğini yani doğru yöntemi bilenin olmadığını düşündüğünü açıklamaktadır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerden bazıları, üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında bulunmalarının sebebini sadece evde boşa vakit harcamamak olarak değerlendirmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerden bazıları, üstün zekâlılığın popülerliğinin artmasından dolayı talep oluştuğunu ve meselenin bu talebe arz oluşturmak için ticarileştiğini ifade etmektedir. Bunun bir kanıtı olarak üstün zekâlılarla diğer yetenek gruplarını okulun aynı sınıfta toplamış olması gösterilmektedir. Bu kaliteyi

düşürüyor ve eğitimi hedefinden saptırıyor olsa da uygulanıyor olması ebeveynde tatminsizlik yaratmaktadır.

Etiketli çocuğu olan ebeveynler, okullarda normal gelişim gösteren çocuklar için hazırlanmış standart bir müfredat olduğunu; tanı almış üstün zekâlı çocukların ise daha farklı öğrenme ihtiyaçlarına sahip olduğu için standart dışı, kendi özelliklerine özgü, farklılaştırılmış eğitim programlarına ihtiyaç duyduğunu düşünmektedirler. Bu algı, ebeveynlerde ayrıştırılmış müfredat, ayrıştırılmış eğitim beklentisinin başlangıcıdır. Her zekâ profilinin kendine özgü öğrenme ihtiyaçları olması değil sadece üstün zekâ tanısı almış çocukların bu ihtiyacının görülmesi, %96'lık bir kesimin standart eğitim almasının normal karşılanması söz konusudur. Bu algının, çeşitli bilimsel ve popüler kaynaklardan edinilen bilgilere dayanmakta olduğu düşünülmektedir. Bu algı aracılığıyla eğitimin sektörleşmesi mümkün kılınmaktadır.

Üstün zekâlılara özgü eğitimin yöntemi açısından ayrıştırma ile yapılmasını etiketli ebeveynlerden bazıları eleştirmektedirler. Bu ebeveynler, çocuk toplumda nasıl karma bir kitleyle bir arada olacaksa okul döneminde de ayrıştırılmadan eğitim almalı görüşündedirler. Bazıları ise çocuklarını ayrıştırılmış sınıflarda okutmayı tercih etmektedirler. Etiketli ebeveynler, ayrıştırılmaya duyulan ihtiyacın imkân yetersizliğinden olduğunu düşünmektedirler. Çocuğa kendi zekâ profiline uygun eğitim verilse ve çocuk bu eğitimden tatmin olacak olsa etiketlemeye, ayrıştırmaya ihtiyaç olmayacağını ifade etmişlerdir. Bu imkânın sadece özel okullarda olduğunu gözlemlemektedirler. Üstün zekâlılarla çok çalışarak onlarla aynı puanı alanların aynı okullara gideceğinden yani ayrıştırılmış eğitim yapılamayacağından kaygı duymaktadırlar. Prensipte ayrıştırılmış eğitime karşı bir duruş sergilese ve onu meşrulaştırmaya çalışsa da yine de çocuğunun menfaati söz konusu olduğu zaman ebeveynler ayrıştırılmış eğitim veya elit bir konum beklentisi içinde olabilmektedirler. Ebeveynler çocukları tanı aldığında ona nerede nasıl bir eğitim vereceklerini uzun süre araştırmakta ve bunu herhangi ebeveyninkinden daha yüksek bir sorumluluk olarak algılamaktadırlar. Günümüz sisteminin ortaya koyduğu manipülatif bir duygu olan ebeveynin üstün zekâ tanısı almış çocuk için normal gelişim gösteren çocuğa göre daha fazla sorumluluk hissetmesi, ebeveynin eğitime bakışını şekillendirmektedir. Üstün zekâlı çocukların eğitiminde normal gelişim gösteren bir çocukla karşılaştırıldığında ebeveyn, daha iyi okul ve öğretmen için kaygı duyduğunu, daha büyük bir arayış içinde olduğunu ifade etmektedir. Buradan üstün zekâlı çocukların daha iyi bir eğitimi hak ettiğine dair bir yönelim söz konusudur.

Sektörün ebeveyne üstün zekâlı çocuğun daha iyi bir eğitime ihtiyacı olduğuyla ilgili duygusal baskısı, ebeveynin her duyduğu etkinliğe çocuğu götürmeye çalışmasına sebep olmaktadır. Üstün zekâlılığa kazandırılan değer ile tanı almış olsun ya da olmasın bütün ebeveynler bu etkinliklere yönlendirilmiş olmaktadır. Çocuklarını mahrum bırakmadıklarını, sorumluluğu yerine getirdiklerini hissettirerek ebeveynlik görevi tatmini sağlamaktadır. Çoğu ebeveyn için hassas bir konu olan ebeveynlik sorumluluğuna hitap ederek arz edilen etkinliklerde talep yaratılmaktadır. Ebeveynlerin, görevini tam yapma tatmini için çocuğunu pek çok etkinliğe götürdüğünü ifade etmesi, bursluluk

sınavları ile geleceğinin inşa edildiğinin düşünülmesi, üstün zekâlılara özgü eğitime katılmanın bir mecburiyet olarak görülmeye başlanması, bu eğitimlerin daha fazla talep göreceği merkezlerin açılması gibi bulgular buna örnek teşkil edebilir. Üstün zekâlılara özgü eğitimler ve programlar, genellikle büyükşehirlerde veya daha merkezî olduğu düşünülen yani pazarı olabilecek bölgelerde bulunmakta, hedef kitle düşünülerek organize edilmektedir. Normal gelişim gösteren ebeveynler, bu programların, üstün zekâlı çocuklar ve ebeveynlerini sömürdüğünü, üstünlük yanlılığı aşılayarak ebeveynin çocuğunu bu programlara dahil etmeye gönüllü hâle getirdiğini düşünmektedirler. Hatta bu duygunun oluşturduğu istekle ebeveynler tarafından bu programların çocukları ayrıştırması gibi olumsuzluklarının görmezden gelinebildiği veya göze alındığı düşünülmektedir.

Çocuğunun ayrıştırma yoluyla eğitim almasını istemeyen ebeveynler, üstün zekâlılara özgü eğitim verilen kurumlarda çocukların "üstün" kavramıyla karşılaştıklarını, etiketli çocuğu olan ailelerde ve bu kurumlarda bu kavramın sıklıkla kullanıldığını gözlemlediklerini ifade etmektedirler. Bu durumu eleştiren ebeveynler, çocuğun üstün kavramıyla karşılaşmaması gerektiği düşüncesindedirler. Ancak çocuğu ayrıştırılmış eğitim alan ebeveynler, çocukların, sınıfın ayrıştırılmış olduğunu ve "üstün" kavramının kullanıldığını fark etmediklerine inanmaktadırlar. Her iki görüş de "üstün" kavramının çocuğa ulaşmasına karşıysa da takip ettikleri yol birbirinden farklılaşmaktadır.

Ebeveynlerin beklentilerinden biri de üstün zekâlılara özgü eğitimin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Çocuk bu eğitimdeki bir bölümü bitirdiğinde devam edebileceği üstün zekâlılara özgü programlar istemektedirler. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, üstün zekâlılara özgü eğitimi, çocuğunun gelecekteki mutluluğu ve burs gibi maddî ve manevî beklentilerle özdeşleştirmektedirler. Etiketli çocuğu olan bazı ebeveynler, üstün zekâlılara özgü eğitimleri önemsemekte; çocuğunu bu eğitim programına dahil edemezse üzüntü duymakta, çocuğunun ayırt edici özelliklerini kaybettiğini düşünmektedir. Standart müfredat ile eğitim yapan kurumlarda çocuğun zekâsının köreleceğine inanmaktadır. Bu durum ebeveynin üstündeki duygusal baskıyı göstermesi açısından bir hayli çarpıcıdır. Ebeveynler, üstün zekâlılara özgü eğitimde üstün zekâlı çocukların eğitimi için özel olarak eğitim almış öğretmenlerin başarılı olacağını düşünmektedirler. Ebeveynlerin üstün zekâlılara özgü eğitimde çocuğuna eğitim verecek öğretmenlere dair diğer öğretmenlerden daha nitelikli olma, müfredatın muhkeme, mantık yürütme gibi zihinsel özellikleri geliştirici olması gibi beklentileri bulunmaktadır. Hem öğretmen hem de müfredattan beklentiler diğer bütün "standart" eğitim programları için geçerli olan beklentilerdir. Öte yandan Çitil ve Ataman (2018) da üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında çalışan öğretmenlerin bu öğrencilere uygun beceri ve özelliklerinin olması gerektiğinden bahsetmektedirler. Bu düşünce, üstün zekâlı olarak tanılanmış öğrencilerin diğerlerine göre daha fazla önemseniyor olması anlamına gelmektedir.

Bu araştırmadaki bazı bulgulara benzer bulguları olan başka bir araştırmada (Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018), tanılamaya aday olan ebeveynler, çocuklarının tanılandıktan sonra üstün zekâlılara özgü eğitimi çok önemli görmekte ve bu eğitimle ilgili aşırı beklentiler

geliştirmektedirler. Ebeveynlerin ifadelerinden tanı almaya aday olmanın nitelikli bir eğitim almaya aday olmakla aynı anlama geldiği anlaşılmıştır. Ebeveynler nitelikli bir eğitim alma beklentisine dair düşüncelerini geleceğe dair olumlu beklentiler, kaçırılmaması gereken bir eğitim fırsatı ve ülkesine faydalı olma kavramlarıyla ifade etmeye çalışmışlardır. Söz konusu araştırmacılar ebeveynlerin bu beklentisinin çok iyimser bir beklenti olduğunu düşünmektedirler.

Alanyazında çocuğu üstün zekâlılara özgü eğitime katılmış olan, bunu deneyimlemiş ebeveynlerin ve alana dair uzmanların tıpkı Çalışma 3'ün bulgularında olduğu gibi olumsuz eleştirileri ve tatminsizlikleri de söz konusudur. Alanın uzmanlarına göre üstün zekâlılara özgü eğitimde; teori ve uygulama arasındaki uyumsuzluklar, ulusal tanılamalarda ve program türlerindeki yetersizlikler, uygulayıcıların alana dair taşıdığı eksiklikler gibi problemler bu eğitimin niteliğini düşürmektedir (Sak ve ark., 2015). Ebeveynlerin görüşlerinin alındığı araştırmalarda, etiketli çocuklara verilen eğitimin fiziksel ortamının uygun olmaması, çalışma saatlerinin azlığı, becerilerini kullanabilmeleri için gerekli donanım ve eğitim materyallerinin eksikliği bakımından üstün zekâlılara özgü eğitim programlarının olumsuz olarak değerlendirildiği görülmüştür (Koç, 2016).

Etiketli ebeveynlerin çocuğu tanı aldıktan sonra ilk hissettiği duygu, gurur, sonra da kaygı olmaktadır. Bu ilk duygu yoğunluğunu atlattıktan sonra üstün zekâlı bir çocuk için yapılması gerekenleri çevresindeki uzmanlara, öğretmenlere ve "damdan düşenin hâlini damdan düşen anlar" atasözünde olduğu gibi kendisiyle aynı durumda olan ebeveynlere sorarak araştırma yapar. Diğer ebeveynlerin davranışlarını rol model alarak, onların danışmanlığına başvurarak çocuğuna hedefler belirler. Bu araştırmada üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynler, bir başarıya sahip olarak algılandığı için ebeveynlik otoritesi kabul edilir ve ona danışılır. Başarı emek verilerek elde edilen bir eser olarak görülmektedir. Bu başarıya erişmek için onun gittiği yoldan gitmek, tavsiyelerine uymak önemsenmektedir. Üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olmak bir başarı olarak algılanıyorsa burada ebeveynin diğer ebeveynler tarafından üstün zekânın kaynağı olarak algılandığı söylenebilir. Ebeveynin algısında, çocuk etiketlendikten sonra ihtiyaçları artmaktadır. Ona verilmesi gereken eğitimin sağlanması için ekstra etkinlikler, eğitimler, kurslar araştırmak sıklıkla görülen bir davranış biçimidir. Buna sektör tarafından inandırılmaktadırlar.

Etiketli ebeveynlere göre üstün zekâlılara özgü eğitim programları standart eğitim programlarından daha kalitelidir ve çocuklarının bu program sayesinde iyi bir eğitim alarak başarılarını artırmasını beklemektedirler. Çocukların vaktini boşa harcamayıp orada değerlendirmesini, programın bir avantajı ve programa çocuklarını gönderme sebebi olarak görmektedirler. Bu eğitim programlarından bir diğer beklenti, hem kendileri hem çocukları için sosyal denkliktir. Yani çocukların sosyal açıdan kendileriyle yakın zekâ seviyesine sahip çocuklarla aynı ortamda bulunmasıdır. Böylece çocuğun daha rahat sosyalleşeceğini, arkadaşlarının onu anlayabileceğini, yakın özelliklere sahip olacakları düşünülmektedir. Bu programlardaki çocukların birbirini daha rahat anlayacağını düşünmek, diğer çocukların üstün zekâlıları anlayamayacağını düşündüklerine dair bir örtük anlam taşımaktadır. Bu düşüncenin, ebeveynlerin diğer kodlarda ortaya

koydukları, ayrıştırmanın çocukların gelecekte sosyal hayatını tehlikeye atmasına dair, düşünceleriyle arasında çelişkiler barındırması dikkat çekicidir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, bu programların, çocukları sıradanlaşmaktan uzaklaştırmasını, ayrıcalıklı konumunu sürdürmesini sağlamasını beklemektedir. İş ve kariyerle ilgili basamakların başarı olarak algılandığı görülmektedir ve ebeveynler bu programlara katılmanın bu açıdan düşünüldüğünde çocuğun başarısına katkıda bulunacağını düşünmektedirler. Kağıtçıbaşı da (2012) Çoğunluk Dünya ülkelerinde çocuğun okulda gösterdiği başarının daha iyi bir iş bulmada ve modernleşen ekonomilere tam olarak katılımda çok önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir. Bu kod, üstünlük yanlılığı temasındaki ayrıcalıkla ilgili kategorilerle doğrudan ilintilidir. Üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında çocuklarına özel ilgi gösterildiğini belirten ebeveynler, çocuklarının bu ilgiyi sevdiğini dolayısıyla bu programı uygulayan kurumu da sevdiğini düşünmektedirler. Ebeveynlerin beklentisi ve bu programlara dair düşündükleri kazanım, çocuğun gittiği eğitim kurumunu sevmiş olması ve orada özel ilgi görüyor olmasıdır. Çocuğun gittiği eğitim programındaki öğretmenler tarafından özel ilgi görmesi, ebeveynler tarafından önemsenen bir eğitim kurumu niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynler, üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında, çocuğun sosyal yönünün, iletişim becerilerinin geliştiğini, çocuğun çeşitli alanlarla tanışarak yeteneğini keşfettiğini, kendini özel hissettiği için bunun gerçekleşebildiğini belirterek bunlardan memnun olduğunu, kazanımların ve beklentisinin bu yönde olduğunu açıklamıştır. Kendi yaş grubuna verilenden daha fazla bilgi verilmesi ebeveynin algısında üstün zekâlılara özgü eğitimin kazançlarından biridir. Ebeveynin bunu anlatırken gösterdiği jest, mimik ve tepkiler bu kazanımı ona çocuğunun diğerlerinden farkını ispatlayan bir gurur yaşattığını da düşündürmektedir. Ebeveynler ve öğretmenler, çocukların bu programlara katılabilmesi için tekrar tekrar her yolu ve her alternatifi denemektedirler. Bu denemeler, hem ebeveynlerin hem de öğretmenlerin bu programlara katılımını ne kadar önemsediğini göstermektedir.

Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi'nin (2018) araştırmasında da tanı almaya aday gösterilmenin, ebeveynlerin zihninde daha nitelikli özel bir eğitim anlamına geldiği anlaşılmıştır. Ebeveynler tarafından sıklıkla geleceğe dair olumlu beklentiler, kaçılmaması gereken bir eğitim fırsatı ve ülkesine faydalı olma ifadeleri kullanılmıştır. Ebeveynlerin algıları genel olarak üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında eğitim olanakları ve bunun çocuğun geleceğine olumlu yansımasına ilişkindir. Ebeveynler, Çalışma 3'teki bulgularla benzer bir şekilde okula ek olarak alınan eğitim ile çocuklarının yeteneklerinin geliştirileceğini, onlara gerekli rehberlik hizmetlerinin sunulacağını ve alanında uzman öğretmenler tarafından projelerle destekleneceğini düşünmektedirler. Ayrıca onlara göre üstün zekâlılara özgü eğitim olanakları çocukları için daha başarılı bir eğitim öğretim hayatı geçirmelerini sağlayabilir. Koç (2016) araştırmasında ebeveynlerin, Dünya Bankası ya da Avrupa Birliği Eğitim Fonuna proje ile başvurulması, çeşitli fonlardan destek alınması, çocuklara yönelik sosyal aktivite ve kültürel gezilerin çoğaltılması gibi eğitim olanaklarının üstün zekâlılara özgü eğitim programlarında daha fazla olmasına dair yüksek beklentilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Hertzog (2003), yaptığı araştırmada üstün zekâlılara özgü eğitim programları hakkında öğrencilerin algılarını incelemiştir. Öğrenciler, okul içinde ayrı bir sınıfta veya

ayrıştırılmış bir programda eğitim gördüklerinde damgalanmaya maruz kaldıklarını, dışlandıklarını, öğretmen ve ebeveyn beklentilerinin arttığını belirtmişler; bunların yanı sıra normal sınıflara göre daha iyi eğitim fırsatlarına sahip olduklarını, kendilerine daha nitelikli ve hevesli öğretmenlerin verildiğini ifade etmişlerdir. Bu bulgu, üstün zekâlılara özgü eğitim programları hakkında ebeveynlerin beklenti ve düşünceleriyle örtüşmektedir. Bu programlara daha fazla özen gösterildiği ve normal gelişim gösteren öğrencilerin dahil olduğu eğitim programlarından daha nitelikli bir yapı kurulmaya gayret edildiği ve bunun bir gereklilik olarak görüldüğü her iki araştırmanın bulgularının örtüşmesinden anlaşılabilir.

Üstün zekâ eğitimine katılım süreci etiketli çocuğu olan ebeveynler için ortak bir örüntü arz etmektedir. Çoğunlukla öğretmen yönlendirmesiyle zekâ testine gidilmiş, puan ebeveyne bildirilmiş, ebeveynin aldığı tavsiyeler ve sektörün yarattığı iklim sayesinde yoğun takibi ve azmi ile çocuğun üstün zekâlılara özgü eğitim programlarından birine mutlaka katılımı sağlanmıştır. Bu programlara katılım ile hem çocuğun hem ebeveynin ayrıcalıklı imkânlara sahip olduğu yanılgısı yaygındır. Bundan dolayı ebeveyn programa katılma konusunda ısrarcı bir profile sürüklenmektedir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler, empati kurarak eğer üstün zekâlılara özgü eğitim programlarına katılamasalardı hissedecekleri duygunun üzüntü olacağını ifade etmektedirler. Kardeşler arasında üstün zekâlı eğitim programlarına katılanlar katılamayan diğer kardeşini teselli etmektedirler. Ebeveynler arasında, üstün zekâlılara özgü eğitime kabul edilmek bir itibar meselesi olarak görülmektedir. Etiketli ebeveynler, çevrelerinde çocuğu bu programlara kabul edilmemiş olan ebeveynlerin çocuklarının üstün zekâlı olmadığı görüldüğü için üzüntü duyduğunu ifade ederek bu programlar için çocukların girdiği zekâ testlerinde programa kabul edilmeyen çocuk ve ebeveynine ikincil etiketleme yapıldığını göstermektedir.

Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi (2018) yaptıkları araştırmada, tanı almaya aday gösterilen öğrencilerin üstün zekâ tanısı alamamasının ebeveynler için kaygı verici olduğunu saptamışlardır. Bu ebeveynler, tanı alamama ihtimalini hayal kırıklığı ve üzüntü olarak tanımlamışlardır. Bazı ebeveynler ise tanı alamamayı kendi yetersizliği olarak anlamlandırmışlardır. Bu bulgular Çalışma 3 bulguları ile uyumludur ve bu görüş zıttı ile düşünüldüğünde tanı almanın ebeveynin yeterliğine işaret edeceği yani çocuğunun zekâsıyla ebeveynin özdeşleştiği anlamına gelmektedir.

Pazarlama düşüncesindeki yeni yaklaşım artık değerin müşteri ile ortak hareket edilerek ve ancak onlara değer yaratacak kaynakların sağlanması ile oluşabileceği, ürünün sadece hizmet sunumu için bir mekanizma olduğu görüşüdür (Koçak, 2012). Hizmet baskın mantık pazarlamanın temelinde sürekli öğrenme süreci vardır ve bilgi ve yetenekler gibi elle tutulamayan, dinamik ve işlemsel kaynaklar en önemli rekabet gücü olarak görülür (Madhavaram ve Hunt, 2008). Pazarlamanın bir unsuru olarak oluşturulan zekâ değeri kapsamında gelişen sektör, zekâ için maddî imkânların seferber edilmesini ve zekâdan maddî imkân sağlama beklentisini geliştirmektedir. Bu kapsamda değerin metalaşması sağlanmaktadır. Çocuğun üstün zekâ tanısı aldıktan sonra

ebeveynin yapması gerektiği düşünülen her şeyin maddî imkâna ihtiyaç oluşturması ile çocuğun zekâsının maddî imkânın kapısı olduğunun düşünülmesi arasındaki ekonomik döngü önemlidir. Etiketlenmenin ardından, sistem, etiketlenen çocuğun ebeveyninin, ebeveynlik duygusuna hitap ederek yani çocuğu için yapması gereken faaliyetleri yapmazsa eksik ebeveynlik yapmış olacağı gibi bir vicdanî yük ile baş başa bırakarak bir ekonomik döngü başlatmaktadır. Bu döngü, sektörün ana amacı ve temel taşıdır. Bu çarkın yarattığı pazara atölyeler, eğitim kurumları, yarışmalar, sınavlar, kurslar, okul bursları, üstün zekâlılara özgü eğitim verdiğini söylenen çeşitli faaliyetler dahil olmaktadır. Tanı almamış olsa bile sektördeki eğitimlere ve uygulamalara katılmak çocuğunun zekâ gelişimine katkı sağlayacağını düşünen ebeveynleri de çekmektedir. Bu da sektörün yaygınlığını ve gücünü göstermektedir.

Etiketli ebeveynlere göre maddî imkânların olması bu tip uygulamalara dahil olmak için bir önşarttır. Diğer yandan bu tip uygulamalara katılmak, maddî imkânlara sahip olmanın bir aracı olarak da düşünülmektedir. Çocuğun zekâsıyla kazanabileceği maddî imkânlardan biri burs kazanması olabilirken diğer yandan gelecekte üstün zekâlıların bulunacağı konumlarda daha yüksek ücretlerle çalışılacağını düşünmek de yine maddî imkân beklentisi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Burs kazanmak çocuğun aileye maddî katkı sağlama yolu olarak düşünülmektedir. Ancak aynı zamanda bu imkânı aile kendisi için değil çocuğun geleceğini ilgilendirdiği için kıymetli bulmaktadır. Kağıtçıbaşı'nın (2012), Çocuğun Değeri araştırması yaklaşık otuz yıl sonra tekrarlandığında çocuğun ebeveynler tarafından ekonomik maliyet olarak görüldüğü saptanmıştır. Burada da aynı şekilde çocuğun iyi yetişmesi için ekonomik maliyet olması durumu, ebeveynler tarafından göz önünde bulundurulmaktadır. Bir okulu tercih sebebi, etiketli çocuğu olan ebeveynler için çocuğun eğitim bursu kazanması ile büyük ölçüde doğru orantılıdır. Burs alarak okula verilmeyen parayla da yine çocuğun bilişsel yönünü geliştirmek için başka etkinliklere katılmayı planlamaktadırlar. Üstün zekâlı çocuğun zekâsının beslenmesini kendileriyle beraber insanlığın bir sorumluluğu olarak gördükleri için okulun verdiği burs karşılığında ceplerinde kalan parayı keyfî değil çocuğun zekâsı için harcayacaklarını bu fikirlerine meşruiyet kazandırmanın bir yolu olarak söylemektedirler. Üstün zekâlı çocuğu olan ebeveynlerin daha fazla ekonomik yükümlülük altına girmesi bunun karşılığını alacaklarını düşündükleri için problem oluşturmamaktadır. Ebeveynde, maddî olarak verdiğini geri alacağı inancı yerleştirilerek tam da sektörün gerektirdiği gibi iç dünyasında bir pazarlık ilişkisi inşâ etmesi sağlanmaktadır. Tabir-i caizse 'kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez' atasözündeki zihniyet sektör tarafından ön plana çıkarılmaktadır. Çocuğu normal gelişim gösteren ebeveynler, zekâ geliştirici etkinlikler, eğitimler gibi sektörün temel faaliyetlerinin ekonomik bir alt yapıyla kurulmuş olmasından dolayı zekâyla ilgili her şeyin ekonomik gerekliliklerle ilerleyeceğini düşünmektedirler. Bu düşünce, etiketli çocuğu olan ebeveynlerle örtüşmektedir. Bu konuda etiketsiz çocuğu olan ebeveynlere ait herhangi bir görüşüne rastlanmamaktadır.

Hem bu araştırmanın sonuçları hem de alanyazındaki bulgulara bakıldığında, çocukların zekâ seviyesi bir ölçüt olarak belirlenerek, buna göre gelişimine tanınacak imkân miktarının

belirlenmesi, şüphesiz sosyal adaletin bozulması anlamına gelir. Eğer imkân kısıtlı olduğu için 'hiç olmazsa üstün zekâlılar faydalansın' deniyorsa bu, menfaat için çocuklara imkân sunmak demek olur. Eğer öyle değilse neden bütün çocuklara bu imkânlar sunulmaktan geri durulmaktadır? Üstün zekâlı çocukların ihtiyaçları için kurulan her cümledeki 'üstün zekâlı çocuklar' söz öbeğinin yerine 'bütün çocuklar' öbeğini getirerek okumayı deneyelim. Böyle olduğunda herhangi bir yanlış söz konusu olacak mı? Anlamda bir hata olmuyorsa bu inançların ayrıştırmaya sebep olduğu söylenebilir.

"Algı gerçeğin kendisidir" postmodernist deyişinde de görüleceği gibi gerçek herkese göre kendi zihinsel sürecinden geçirilerek yeniden inşâ edilebilir. Algıyı öğrenmek, kişilere özgü kurulan gerçekleri anlamak için önemli bir anahtardır. O hâlde algı araştırmaları, bireylerin bulundukları konumu baz alarak gerçeği inşa süreçlerini açıklamaya çalışır. Böylece ilişkili pek çok konuya açıklık getirebilmek için bir zemin kurulmasına katkı sağlanabilir. Diğer yandan algı yönetimi ve kendini pazarlama bu çağın aynı anlayışla yarattığı kavramlar olarak karşımıza çıkar. Piyasanın kuruluşu ve ona hizmet eden unsurların belirmesinde bunlar kritik kavramlardır. Kendini pazarlama çağında değerli olana karar verebilme ölçüsünün, kendini gösterebilme, kendini yüceltme, kendini yükseltme ile ilişkilendirilebileceği düşünülebilir (Fromm, 2019; Öztürk, 2019). Bu da algının etiketi aktive ettiğini düşündürebilir. Çalışma 3, algıdan yola çıkarak piyasayı sürdüren araçlardan olan üstün zekâ kavramına, tüketim ekonomisinin hâkimiyetinin üstün zekâyı bir istismar aracı olarak kullanmasına, kavramla en yakın ilişkili gruplardan biri olan ebeveynlerin bakışıyla erişme gayretinde olmuştur.

Temalar arası ilişkiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu çalışmada genel olarak üstün zekâ ve üstün zekâlılık meselelerinin, etiketleme çerçevesinde hem üstün zekâlı etiketi almış hem üstün zekâlı olup etiketlenmemiş hem de normal gelişim gösterdiği tespit edilmiş çocukların ebeveynleri tarafından algılanma biçimleri ortaya konmuş ve algılamaları arasında farklar olduğu tespit edilmiştir. Üstün zekâ etiketinden ebeveynlerin çeşitli alanlarda etkilendiği, bu etiketi benliklerinin bir parçası hâline getirdiği, ebeveynlerin benlik inşâsında çocuklarının bu özelliğinin önemi ve bunu dahil ederek benlik genişlemesi yaşadıkları görülmüş; üstün zekâ belirtisi olarak gördükleri özellikler ve üstün zekâyı atfettikleri kaynaklar tespit edilmiş; üstün zekâ etiketinin çeşitli unsurların etkisiyle yaygınlaşmasının, popülerleşmesinin bir sektör oluşumunu mümkün kıldığı görülmüştür. Ebeveynlere göre üstün zekâlı tanısı almış bir çocuğun ebeveyninin yani üstün zekâlı olarak etiketlenmiş bir ebeveynin, toplumsal algı ve eğitim sistemi etkisiyle çocukların bazı özelliklerini zekâ belirtisi olarak değerlendirdikleri; bunun etiket almaya zemin hazırladığı görülmektedir. Etiketten çocukların yanı sıra ebeveynlerin de etkilendiği ve etiket ile oluşan eğilimle üstün zekâ piyasasında "gönüllü" bir şekilde bulunmaya davet edildikleri düşünülmektedir. Ebeveynlerin, sektörün güçlenmesine katkı sağlamaları ile karakterize sistem ve ilişki ağı hakkındaki düşünce ve algı, Çalışma 3'te ortaya konmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Bu bölüm, araştırma için yapılan her üç çalışma hakkında genel tartışmayı, öneriler ve sınırlılıkları içermektedir. Genel tartışmada, Çalışma 1, 2 ve 3'ün sonuçlarının ortak noktaları, temel önerme çerçevesinde bütüncül ve eleştirel yorum ve çözüm önerileri ile yer almaktadır. Çalışmalardaki bulgular ve üst temalar, tespit edilen benzerlikler, farklılıklar, analiz ve sentezlerle sunulmaktadır. Öneriler, araştırmacılar, uygulayıcılar ve eğitim politikalarına yönelik oluşturulmuştur.

3.1. Tartışma ve Yorum

Modernitenin özcülük ve postmodernitenin özsüzlük baskısının ortak noktası olan itidalsizlik, sermaye düzeni ve neoliberal politikaların, dolayısıyla tüketim ekonomisinin, gönüllü aracı olma durumunun, günümüz küreselleşmesinin hızıyla dünyanın büyük bir kısmında kendini çeşitli şekillerde gösterdiği düşünülebilir (Harvey, 2012; Şaylan, 2016). Bu sürecin gönüllü olarak sürekliliğinin sağlanabilmesi için büyük ölçüde yaratılan değerlerden güç toplanır. Sermayenin kilit noktalarından olan pazarlama da buna dayanır. İşte bütün bu kavramlar sadece ekonomi alanını değil, günümüzü ve sistemin diğer parçalarını anlamak için alet çantasının işlevsel birer unsuru sayılabilir.

Ontoloji ile epistemolojinin sıralamasında oluşan yer değişiklik (Sezgin, 2020a) günümüz değer sisteminin temellerini anlamada iyi bir kılavuz olarak irdelenmelidir. Son yüzyılda ebeveynler için oluşturulan ihtiyaçlarla birlikte ilginin, psikolojik konular, "başarılı" çocuk yetiştirme gibi alanlarda yoğunlaşması, bu sahanın piyasasının gelişmesini sağlamıştır. Piyasa ve onun sürekliliğini sağlayan pazarlama hakkında Koçak (2012, s.65), değer yaratmanın önemini vurgulamaktadır.

> Pazarlama düşüncesinde, … değer yaratma paradigmasına geçilmeye başlanmıştır. "Müşteri" değerinin de ancak "müşteri" ile ortak hareket ederek sağlanabileceği temel alınmıştır … "Müşteri" ile ortak hareket ederken veya onlara değer önerisinde bulunurken onları takip değil onları yönlendirmeye yönelik faaliyetler pazarlamanın yeni boyutu hâline gelmiştir.

Kurgulanan değer sistemine bağlı olarak yaratılan ihtiyaçlar doğrultusunda talebin artması sonucunda arz için imkân doğabilmektedir. Böylece soyut kavramların metalaştırılarak insanların hassasiyet gösterdiği ve tatmin edildikçe haz duyduğu alanlarda piyasa kurulması mümkün olmaktadır. Piyasaya insanların gönüllü olarak dahil olması, Huxley'in distopyasında öngördüğü gibi haz-değer ilişkisini yani değeri müşteri ile ortak yaratabilmeyi sağlamaktadır. Bu kurulan ilişki, zekâ kavramı ile değerlendirildiğinde hem bir haz odağı hem de bir piyasanın varlığı görülebilmektedir.

Ebeveynler çocuklarına ekonomik, psikolojik, sosyal ve daha pek çok alanda yatırım yaparlar. Ebeveynlik davranışlarının getirileri, ebeveynlerin bu davranışları ile çocuğa yapacakları katkı konusundaki beklentileri ve çocukta görmek istedikleri yani değerli buldukları özelliklerden oluşmaktadır. Sosyal mübadele kuramı bu perspektifle ebeveyn davranışlarını inceler. Sembolik

etkileşimcilik kuramı ise aile içi ilişkilerin ve ebeveyn davranışlarının toplumsal olarak belirlenen anlamları doğrultusunda anlaşılabileceğini söyler. Bu yaklaşıma göre ebeveynlik toplumsal olarak belirlenen, anlamlandırılan değer verilen ve değerlendirilen bir roldür. Aile sistemleri kuramına göre ebeveynlik davranışları, toplumsal, kültürel, yerel ve aile içi bütün diğer ilişkilerin etkileşimi göz önünde bulundurularak anlaşılabilir (Baydar, Akçinar ve İmer, 2013). Cesur'un (2020) tarif ettiği hem bireysel hem de kültürel alanda tercihlerin değerlere dönüşmesi süreci olan ahlâkîleştirme yönüyle de konu değerlendirilebilir. Buna göre tercihler zamanla değere dönüşebilir. Buna örnek olarak ebeveynlerin çocuklarında görmeyi tercih ettikleri, önemsedikleri özelliklerin zamanla değere dönüşmesi de verilebilir.

Günümüzde zekâ ebeveynler tarafından değerli bulunduğu için ebeveynlik davranışlarını şekillendiren unsurlardan biri olarak gözlemlenmektedir. Zekânın bir değer olarak yaygınlaşması, çocuğun zekâsının araçsallaştırılması, çocuk ve zekâ kavramlarının piyasa ile birlikte metlaşama sürecinin, ebeveynlerin benlik sunumu ve izlenim yönetimi açısından da önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir. Bu araştırma bütün bu öncüllerden hareketle ebeveyn ile zekâ değeri arasındaki anlam ilişkisine odaklanmıştır.

Onur'a (2012) göre Batıda sanayileşmeyle birlikte okullaşma, çocukluğun modernleşmesini başlatmıştır. Okullaşma, çocuğun amacının iş olmaktan çıkarmış ve böylece ailenin çocuk üzerindeki otoritesini azaltmıştır. Çocukluk amacı iş odağından okul odağına döndüğünde, ebeveynlerin çocuk için koyduğu standartlar değişmiş, çocukların zekâsı ölçülmeye başlanmış ve bunu teşvik etmeye gösterilen ilgi artmıştır (Onur, 2012). Türkiye'de de son yıllarda hem üstün zekâlılara yönelik eğitim imkânlarında hem de toplumda üstün zekâlı çocuklara yönelik ilgide büyük artış olduğu gözlemlenmektedir (Sak, 2020). Sanayileşmenin etkileriyle ailede çocuk sayısı ve aynı zamanda çocuk ölümleri azalmıştır. Daha az sayıda ve daha uzun yaşayacak çocuklara sahip olmak ebeveynlerin duygusal beklentilerini ve ideallerin düzeyini yükseltmiş, çocukları sorun olarak görmeyi artırmıştır (Onur, 2012). Bu durumla bağlantılı olarak, bu araştırmanın her üç çalışması da kendini çocuğuna adamış ve hayatının merkezine çocuğunu almış ebeveynlerin varlığını bulgulamıştır. Ancak bu durum üstün zekâ etiketi ile ebeveynler tarafından daha değerli bulunmakta ve böyle bir çocuğa daha fazla yatırım yapılması her etiket grubu tarafından makul karşılanmaktadır.

Ebeveynler çocuklarını yetiştirirlerken, farkında olarak veya olmayarak, belli değerler ve çocukları için belirledikleri hedefler doğrultusunda hareket eder, bu hedeflere ulaşmalarını sağlayacağını düşündükleri davranışları sergilerler. Değer, inanç, düşünce, hedef, tutum, algı ve atıflar ebeveyn bilişlerini oluşturur. Ebeveynlik davranışlarıyla birlikte ebeveynlik bilişleri de ana babalığı etkiler, şekillendirir (Grusec, Hastings ve Mammone, 1994; akt. Yağmurlu ve Yavuz, 2012; Kuczynski, 1984). Ebeveynin çocuk ve çocuğun gelişimi hakkında doğru kabul ettiği düşünce veya bilgiler ve ebeveynliğin nasıl olması gerektiği hakkındaki fikirleri ebeveynlik düşüncelerini oluşturur (Okagaki ve Binghan, 2005; akt. Yağmurlu ve Yavuz, 2012). Algılar ebeveynlerin çocukların davranışlarını nasıl görüp yorumladıkları ile ilgili, atıflar ise ebeveynin bu davranışların sebeplerini

neye atfettikleri yani olası sebeplerinin ne olduğunu düşündükleri ile ilgilidir (Bugental ve Happaney, 2002; akt. Yağmurlu ve Yavuz, 2012). Ebeveynler çocuklarının davranış ve mizaçlarını belli bir şekilde algılar ve bu algılar yolu ile çocuğun davranışlarına bir sebep veya niyet atfeder (Okagaki ve Bingham, 2005; akt. Yağmurlu ve Yavuz, 2012). Atfettikleri sebep ve niyetler, ebeveynlerin bu davranışlar karşısında gösterdikleri tepkileri etkiler. Bilişler çocuğun gelişimini sadece ebeveynlik davranışları yoluyla etkilemez, aynı zamanda evin ve ev hayatının nasıl düzenlendiği, çocuğun bir gününü nasıl geçirdiği, seçilen okulun özellikleri, aile içi roller gibi pek çok konu, ebeveynin bilişlerinden etkilenir ve çocuğun gelişimine etki eder.

Ebeveynlerin çocukları için belirledikleri hedefler, şüphesiz günümüz değerleriyle şekillenmektedir. Ebeveynlerin etkilendiği ve çocuklarını da doğrudan veya dolaylı olarak etkiledikleri üstün zekâ etiketi, 21. yüzyılda bir değer olarak belirmektedir. Clark (1997; akt. Öpengin ve Sak, 2012) etiketlemenin olumsuz etkilerini en aza indirmenin, bu öğrencilerle çalışanların birincil sorumluluğu olduğunu belirtmektedir.

Bu araştırmada ebeveynin "üstün zekâlı" çocuğa sahip olma algısı, etiketleme çerçevesinde karma araştırma yöntemleriyle incelenmiştir. Çalışma 1'de eğitim uzmanlarıyla bir odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiş, bu görüşmenin sonuçlarından, alanyazından ve araştırmacının meslekî ve akademik hareketle geliştirilmesi amaçlanan ölçeğin maddeleri oluşturulmuştur. Çalışma 2'de Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı (ECZA) Ölçeği geliştirilmiş, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış, üç farklı etiket durumuna sahip olan ebeveynlerin ölçekten aldıkları puanlar analiz edilmiştir. Çalışma 3'te Çalışma 2'deki ölçek puanlarına göre her üç etiket grubundan belli ölçütlere göre belirlenen ebeveynlerle görüşmeler gerçekleştirilmiş, etiket durumu birbirinden farklı olan ebeveynler için üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olmanın ne anlam ifade ettiği etiketleme çerçevesinde irdelenmiştir. Bu araştırmadaki üç çalışmanın sonuçlarının birbirini desteklediği ve birbiriyle örtüştüğü tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın özgün yönlerinden birinin, katılımcıların etiket durumuna göre farklı üç gruptan oluşması olduğu söylenebilir. Çocuğu üstün zekâlı olup etiketlenmemiş olan ebeveynlerin katılımcı olarak dahil olduğu hiçbir araştırmaya bugüne kadar rastlanmamıştır. Ayrıca veri ve yöntem çeşitliliğinin bu araştırmanın geçerlik ve güvenirliği bakımından dikkat çekici başka bir unsuru olduğu görülebilir.

Çalışma 1 ve 3'te temelde etiket etkisi, üstün zekâ belirtisi ve piyasa/sektör olmak üzere her üç üst temanın birbiriyle aynı olduğu görülmektedir. Bu durum hem eğitim uzmanları hem de ebeveynlerin üstün zekâlılık hakkında aynı noktalara vurgu yaptıklarını, konu hakkında gündemlerine en çok giren en belirgin olduğunu düşündükleri bölümlerin benzer olduğunu göstermektedir. Eğitim uzmanları Çalışma 1'de ebeveynler hakkında gözlemlerini paylaşmışlar, ebeveynlerse Çalışma 3'te aynı üst temalara tekabül edecek şekilde algılarını ortaya koymuşlardır. Eğitim uzmanlarının ebeveynler hakkında gözlemlerinin, ebeveynlerin algılarıyla benzer olması üstün zekâlılık konusunda bu iki grubun birbirini teyit ettikleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla

birbirini teyit eden temaların varlığı, her iki hedef kitlenin algısının benzer unsurlarda yoğunlaşması, konunun ön plana çıkan yönlerini pekiştirmekte ve daha kuvvetli bir şekilde ortaya koymaktadır. Üst temaların içeriğinin ebeveynlerde görece fazla ayrıntılı organize olmuş olmasının, kullanılan görüşme tekniğinin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Eğitim uzmanları, etiket etkisi üst temasında üstünlük yanlılığı, ailenin gerçekdışı beklentisi, aile içi ilişkiler, gayret/çalışma disiplini ve üstün zekâya eşlik eden psikopatolojiler temalarını gündeme getirirken, ebeveynler aynı üst temada üstünlük yanlılığı etkisi, etiketin sosyal alana etkisi, duygusal etki, düşünsel etki, etiketin bir kimlik olarak varlığı, etiketlenmeme etkisi ve etiket ve öteki etkileşimi temalarından bahsetmişlerdir.

Alanyazında üstün zekâ etiketine yönelik çalışmalar 1960'lı yıllarda başlamıştır. O yıllarda yapılan ilk çalışmalarda genelde üstün zekâlı öğrenciler için hazırlanan ayrıcalıklı eğitim programlarının verdiği heyecanla diğer muhtemel etkiler görmezden gelinerek etiketlemeye yönelik olumlu bir bakışın olduğu görülmektedir (Guskin ve ark., 1986). Günümüzde eğitim programlarına yönelik olumlu tutumun devam ettiği gözlenmekle beraber 1970'lerde yapılan çalışmalarda etiketlemenin olumsuz olabilecek tarafları da fark edilmeye ve etiketlemeye karşı olumsuz görüşler de ortaya atılmaya başlanmıştır. Marland Raporu'nun 1972'de çizdiği üstün zekâ rotası ve yarattığı etki ile bu durumun geleceğinin de farkında olan birtakım bilim insanları tarafından duyulan endişeler ve yapılan çalışmalar hızlanmıştır. Üstün zekâ etiketinin hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olduğundan 1990 ve sonrasında yapılan çalışmalarda bahsedilmiştir. Araştırmacılar kendi bakış açılarıyla etiket etkilerinin olumlu veya olumsuz olduğuna dair yorumlar yapmışlardır.

Üstün zekâlı olarak tabir edilen grup için yapılan etiketleme, kısa vadede haz ve gerçek dışı da olsa mutluluk verebilirken; verebileceği zararlar ancak uzun vadede görülebileceği için bu kısmını dikkate alınması genel olarak toplumda kısa vadeli hazza tercih edilmemektedir (Colangelo ve Brower, 1987). Onun için özel eğitim bireylerinin etiketleme etkileri ve zararları açıkça görülebilirken, üstün zekâ etiketinin etkileri ve zararları hemen görülemediği için örtük bir yapı sergilemekte ve bireylerin kısa vadeli hazzının ertelenmesi ile mücadele edilmesi çetin bir alan oluşturmaktadır. Ayrıca yönetici işlevlerin bir parçası olan ve bu yönüyle irade kapsamına giren 'hazzın ertelenmesi' kavramının incelenmesi, bu konuda çözüm için anahtar bir role sahip olabilir (bkz. Mischel, 2016; Sezgin, 2013).

Üstün zekânın paradoksal bir özellik olduğu söylenebilir ve yararının karşısında zararları da vardır. Sak'a (2020) göre üstün zekâ yalnızca bir etiket olarak kullanıldığında üstün zekânın sağladığı yararlar aksi yöne dönüşür. Sak (2020) etiketin olumlu yönlerini özgüven artışı, çevre beklentilerinin artması ve böylece çocuğa daha iyi eğitim fırsatları verilmesi, toplumsal katkı olarak belirtirken; olumsuz yanlarını sosyal dışlanma, gerçekdışı özgüven, saygınlık kaygısı, normalleşme, çevrenin aşırı beklentileri, çocuktan yetişkin gibi davranmasını isteme olarak belirtmektedir. Heller (2004) yaptığı alanyazın taramasında etiketlemenin, üstün zekâlılar ile ilgili en ciddi problemlerden biri olduğu yargısına ulaşmıştır. Etiketlemenin sonucu olarak gördüğü riskler arasında sosyal

yalıtımı, benmerkezci tutum ve davranış geliştirmeyi, tehlikeli veya istenmedik kişilik gelişimini ve mükemmeliyetçiliği göstermektedir. Etiketlemenin sakıncaları Matthews ve Foster (2008) tarafından diğer araştırmacılarla benzer şekilde, üstün zekânın anlamı hakkındaki karışıklık, diğerlerinin yanlış kanı ve önyargılarıyla uğraşmak, ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin gerçekçi olmayan beklentileri, kendinden gerçekçi olmayan ve yoğunlaştırılmış beklentiler, seçkin ve ayrıcalıklı algılanmanın yarattığı mutsuzluk, gerekli programa devam edebilmek için okul değiştirme zorunluluğu, şişirilmiş özgüven, eski arkadaşları tarafından kıskanılma ve dışlanma olarak açıklanmıştır.

Sosyal kimlik, sosyal sınıflandırma, sosyal karşılaştırma, iç-grup kayırmacılığı gibi sosyal psikolojik kavram ve kuramlar (Demirtaş, 2003) da yine üstün zekâ etiketinin ebeveyn üzerinde analiz edilmesinde işlevsel olacaktır. Üstün zekâ etiketi ile etiket almış ebeveynler iç grup olarak görülmeye başlanabilir ve bu durum hem grup içinde hem de dış gruplara karşı ve dış gruplar tarafından önyargı, ayrıştırma, kayırmacılık, kalıpyargı vasıtasıyla etnosentrik bir yapıya yol açabilir (Yardım, 2016). Bireysel ve toplumsal sağlığın ve barışın yapılandırılması ve sürdürülmesinde konunun bu yönüyle değerlendirilmesi ciddi düzeyde önemi haizdir. Eleştirel sosyal psikolojik bir bakış açısıyla iç-grup etkisi analiz edilerek çeşitli öngörülerde de bulunulabilir. Uzun vadede yol açacağı etkiler hem bireysel hem de sosyal açıdan dikkate değerdir.

Etiketleme, zekâ veya diğer psikolojik ölçütlerle yapıldığında karşımıza “üstün”, “normal” gelişim gösteren, özel gereksinimli çocuklar çıkmaktadır. Bunun yanı sıra her üç gruptan da durumu tespit edilmediği, teşebbüs edilmediği veya imkânı olmadığı için etiket almamış olan çocuklar yani durumu bilinmeyen çocuklar da konunun başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu tezin konusu özelinde düşünüldüğünde üstün zekâ etiketi, sadece bu tanıyı alan bireyi değil aynı zamanda o bireyin anne-babası, kardeş(ler)i, akranları, akranlarının aileleri, öğretmenleri, eğitim uzmanları, eğitim sistemi, yaşadığı çevre, etiketlenmemiş bireyler, etiketlenmemiş bireylerin aileleri, normal gelişim gösterdiği etiketlenen bireyler ve onların aileleri, diğer çocuklar ve ebeveynleri, bütün toplum ve hatta ülkeyi ilgilendiren ve etkileyen bir olgudur. Leana-Taşçılar’a (2017) göre de sadece etiketlenen çocuğa değil, diğer çocuklara ve ebeveynlere de nasıl etkide bulunacağının düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. Etiket vâr olduğu her alanda olduğu gibi, üstün zekâ konusunda da muhataplarını etkilemektedir. Ebeveynler de kendi çocuğu etiketli olsun ya da olmasın toplumda var olan üstün zekâ etiketinden etkilenmektedirler. Fakat bu etki, kendi çocuğunun etiketlenmesi hâlinde şiddetini artırmaktadır. Çalışma 1 ve 3’te, ‘ebeveyn etiketi’ ortak kategorilerden olmuştur. Hem eğitim uzmanları hem de ebeveynler etiketin ebeveyni de etkilediğini hatta ebeveynin de etiketlendiğini düşünmektedirler. Bu bulgu dolayısıyla araştırmada, “etiketli ebeveynler” ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir. Çalışma 2’de geliştirilen ölçek sonuçları da ebeveynin sadece etiketten etkilendiğini değil aynı zamanda etiketi benimseyerek etiketlendiğini göstermektedir.

Ebeveyn etiketi bulgusunun çeşitli sebepleri olabileceği düşünülmektedir. Ben tasavvuruna ötekini yani çocuğunu katma aracılığı ile ebeveynin yaşadığı benlik genişlemesi ebeveynin de etiketlenmesi için birincil açıklamalardan biri olabilir. Bunun yanı sıra çocuğu kendine benzetme ve

özelliklerinin kaynağını kendinden aldığı inancının kuvveti yani zekânın kaynağına dair atıflar temasında elde edilen bulguların da bu etiketlemede önemli bir etken olduğu söylenebilir. Çocukluğunda yapamadıklarını çocuğunun yapması için gayret etme temasının bulguları da ebeveyn etiketinde rol oynayabilir ve bu telafi mekanizması benlik genişlemesine yardımcı olabilir. Ebeveynin hayatında ebeveynlik rolünün baskın olması, sosyal ve sanal çevresini genişletme ve orada kendine sosyal konum ve prestij edinebilmeye, otorite kabul edilmeye bir araç olması diğer söylenebilecek faktörler olabilir. Araştırmanın bütün çalışmalarında bu bulgulara rastlanmakla birlikte özellikle Çalışma 3'te ebeveynler sosyal medya gibi sanal çevrelerinden sosyal çevrelerine kadar bu durumu yaşadıklarını örnekleriyle ortaya koymuşlardır. Kültürel faktörler de bu süreçte göz ardı edilmemelidir. Ebeveynlerin kendi çevresinde konuşurken eşlerinden çocuklarının diliyle mesela "annemiz", "babamız" diye bahsetmeleri, kendilerini çocuğuyla tanımlamaları, ebeveynin çocuğunu ben tasavvuruna katmaya müsait bir kültürde yaşadığını çağrıştırmaktadır.

Kağıtçıbaşı (2012), benliğin kültürlere göre şekillenmesinden yola çıkarak ilişkisel toplulukçuluğun baskın olduğu toplumlarda benliğin ilişkili ve akışkan yapılanacağını yani benliklerin birbirinin içine geçme derecesinin yüksek seviyelerde olacağını belirtmektedir. Ancak bu kültürün öngördüğü benlik tipinde rekabetten ziyade işbirliği eğilimi olduğu (Eliram ve Schwarzwald, 1987; akt. Kağıtçıbaşı, 2012) belirtilmesine rağmen bu araştırmada benlik özellikleri bakımından ilişkili ve akışkanlık gözlenirken aynı zamanda rekabet de görülebilmektedir. Genellikle bireyci kültürlerin bir özelliği olan kendini yükseltme eğilimi veya benliğe hizmet eden yanlılık yani özellikleriyle kendilerini birçok insandan daha iyi görme eğiliminin, bu araştırmadaki adıyla üstünlük yanlılığı etkisinin, etiket etkisi ile ebeveynlerde yükseldiği bulgulanmıştır. Burada da kültürel olarak bireyci bir özellik görülmektedir. Araştırma bulgularında hem toplulukçu-özerk hem de bireyci-ilişkisel ağırlıklı yapılardan nitelikler sergilenmesi, kültürel olarak biriden birine eğilimli olmadığını gösterebilir. Türk kültürünün tarihî, coğrâfî, kültürel özellikleri ve küreselleşme ile her iki kültürel boyutu bir arada barındırabildiği söylenebilir.

Alanyazında çoğunlukla etiketin çocuklara etkileri araştırılmaktadır. Ancak etiketin ebeveynleri de etkilediği bilinmektedir. Ebeveynliğe ilişkin yaşanan depresyonun en büyük sebeplerinden birinin, ebeveynlerin çocuklarına yönelik yanlış davranışları, inançları ve gerçekçi ve akılcı olmayan beklentileri olduğu bulunmuştur (Webster-Stratton ve Hammond, 1988). Dolayısıyla ebeveynlerin etiketten bilişleri vasıtasıyla etkilenmesinden hareketle üstün zekâ etiketinin ebeveynlere etkisi konusunda daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın bu ihtiyaç için bir ön adım olması beklenmektedir. Etiketin, ebeveyne etkisinin doğrudan ve dolaylı olarak çocuğa da yansıdığı (Kağıtçıbaşı, 2012) düşünüldüğünde bu ihtiyacın etkisi artmaktadır. Üstün zekâyı çocuğu için bir terim olarak ebeveynin kullanması bile çocuğunu etkileyebilmektedir. Terimi kullanan ebeveynlerin çocuklarının sosyogramında, görece düşük sıralandıkları Cornell'in (1989) araştırmasında bulgulanmıştır. Etiket bağlamında, ebeveynin çocuktan, çocuğun ise ebeveynden etkilendiği çeşitli araştırmalarla ortaya konmaktadır.

İnsanların temel arzuları/güdüleri ile hareket etmesi veya bunları eğiterek kendini bilme yolculuğuna girmesi, kadîm felsefede yaygın bir düşünce ve anaakım psikoloji kuramlarında bulunan temellerden biri olarak bilinir. Bu arzular veya hazlar batıda olduğu kadar doğu, şaman veya semavî dînî öğretilerinde de ortak olarak yer bulur. Aynı zamanda sinema, edebiyat, sahne sanatları, görsel ve plastik sanatlarda da işlenen konular arasında sıklıkla görülür. Biyolojik ve evrensel kökenleri olsa da bu duygular içinde bulundukları ortamda kendini gösterir, dolayısıyla ortamdan etkilenir (Kağıtçıbaşı, 2012). Günümüzde yüceltilen ve değer sisteminde üst kademelerde olup ortamı oluşturanlar, övünme, gösteriş, görünürlük, rekabet, aykırılık gibi unsurlar olabilmektedir. Ölüm, yaşlılık, hastalık veya acıdan uzak durma yaygınlaşmaktadır. Ötekinin başarısını kendi başarısızlığı, mutluluğunu kendi mutsuzluğu olarak görmek, sanal üretim (youtuber, sosyal medya fenomenliği, futbol, eğlence, siyaset gibi) alanlarında var olmak başarı sayılmaktadır. Bu alanların ortak özellikleri olduğu ve bu özelliklerin narsisistik özelliklerle anlamlandırılabileceği söylenebilir. Üstünlük, hem verdiği haz itibariyle bu açıdan değerlendirilebilir hem de üstünlük algısının kimlik, kişilik ve benlik çalışmalarında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren adım adım artarak güç ilişkilerinin insanları ve düşünceleri yönlendirmede görece daha kapsamlı bir şekilde merkezî bir rol oynamaya başlamasıyla, haz insanların ve insanlığın odağı hâline getirilmiştir. Evrene, insanlığa ve insanlara makro ve mikro düzlemde hükmetme hedefi, dünya düzenini bu amaca göre şekillendirmeye yönelmiştir. Yeni anlam kurgusu ve değer sistemiyle kentleşme, sanayileşme, teknoloji, kapitalizm, modernizm, pozitivizm ve yeni paradigmaların yarattığı yeni sınıflı yapı, insanları düzenin yararına olacak şekilde tasarlamak için oluşturulmuştur. Kohn'un bahsettiği sosyal sınıflar, bugün hazzı odağa alan bu yapının eseri olarak Huxley'in öngörüsü doğrultusunda şekillenmektedir. Hiçbir birey ve topluluk zorla bu sisteme dahil edilmemekte, tamamen kendi rızasıyla katılmaktadır. Tıpkı sistemin bankacılık, reklam, moda, estetik, yemek ve benzeri -semavi ve spiritüel dinlerin temel günahlar olarak kabul ettiği değerlere tekabül eden- diğer unsurları gibi bireyleri hazza ve dolayısıyla yeni konformizme kilitleyerek sınıflandırma, onlardan faydalanma ve onları yönetme amacına hizmet eden (Niedzviecki, 2011; Twenge ve Campbell, 2015) bir diğer gönüllü tahakküm/haz aracı da zekâ algısıdır. Zekânın sınıflandırılması, bu sınıflandırmanın etkisiyle pek çok insan grubunun kibrin, narsisizmin haz yörüngesine çekilmesindeki hedef çok açıktır. Haz yörüngesi günümüzde toplulukları yönetmenin anahtarı olarak planlanmıştır. İşlem bitene kadar ağa düşen kimse hazzın etkisiyle ağın farkına kolay kolay varamaz. Farkına varıldığında ise artık istenen işlem çoktan tamamlanmış, sisteme gerekli olan katkı sunulmuş olur. Hazzın etkisiyle çoğunlukla kalıcı fayda ve anlık haz karıştırılır, elde edilen hazzın kalıcı fayda olduğu zannedilir. Günümüzdeki sınıflı yapının ve bununla insanların yönetilmesinin önceki yüzyıllardan farkı işte tam da burada görülebilir. Önceki yüzyıllarda güçle, baskıyla açık ve net olarak yönetildiğinin farkında olabilen insan, yaklaşık son üç yüz yıldır, genel hatlarıyla sistem biliniyor olsa bile yönetilirken büyük çoğunlukla yönetildiğinin farkına varamamaktadır. Zekânın toplumsal olarak bu işlevi görmesi elbette birdenbire gerçekleşmemiş, uzun bir inşâ sürecinin ve arka planındaki zihniyetin eseri olarak var olmuştur.

Twenge ve Campbell (2015), narsisisizmin küresel bir medeniyet akımı olarak kendini gösterdiği alanların başında ABD eğitim ve öğretim sisteminin geldiğini belirtmektedir. Bu sistemin, felsefesi gereği son 50 yıldır gençlere doğuştan değerli, eşi bulunmaz ve her şeye layık olduklarını işleme teması üzerine kurulduğu anlatılmaktadır. 'Parent Effectiveness Training' isimli ve ABD'de 1970'lerden itibaren yaygınlaşan bir eğitim programı ile çocukların sorumluluk almadan yetki sahibi olması gerektiğinin ebeveynlere öğütlenmesi, okullarda aşırı övgü kullanımının teşvik edilmesi, notların olduğundan yüksek gösterilmesi bu anlayışı örneklendirebilir. İnsanlara medya aracılığıyla verilen "mükemmelsiniz" mesajının, eğitim sistemi aracılığıyla çocuklara da ulaştırılmasında olduğu gibi bu durumun, bankaların kolay kredi vermesi ve insanları olduğundan fazla zengin hissettirerek tüketime yönlendirmesiyle aynı düzenin parçası olduğu düşünülebilir (Twenge ve Campbell, 2015). Kağıtçıbaşı (2012) da Amerika'daki okullar, anne-babalar, öğretmenler ve iş yerlerinin, kişinin özgüvenini ve özsaygısını pekiştirmenin ve özyeterlik inancını artırmanın başarıya giden emin bir yok olduğuna dair iyimser bir inanca sahip olduklarını ve bunun kültürel bir özellik olduğunu vurgulamaktadır. Narsisizm ile beraber kozmetik, moda, çocuk merkezli aileler v.b. unsurların yarattığı yeni kolektif gerçeklik algısının (Twenge ve Campbell, 2015) haz aracılığıyla kitlelerin yönetilmesini mümkün hâle getirmekte olduğu söylenebilir. Zekâ da toplumda doğuştan getirilen bir özellik olarak kabul edilir ve burada açıklandığı gibi zekâ aracılığıyla verilen etiketler sayesinde aşılanan üstünlük duygusu, emek verilmeden sahip olunan ve bir kere elde edildiğinde kaybedilmeyecek bir unvan sağlayarak etiketten etkilenen her kesime psikolojik bir yük getirebilir. Zira insanın, kendine sahip olduğu özelliklere göre değer biçmesi, bunalıma girmek için bir sebep sayılabilir (Miller, 2018).

Kültürel değerler ve inançlar, halk bilgeliğinin tezahürleridir ve sık sık kendini yükseltme eğilimini yansıtan pratiklerde kendilerini gösterirler. Mesela Amerika'da okullar, ebeveynler, öğretmenler, işyerleri v.s. kişinin özgüvenini ve özsaygısını pekiştirirler ve kişinin özyeterliliğinin başarıya giden emin bir yol olduğuna dair iyimser bir inanca sahiptirler. Ancak diğer bazı sosyokültürel ortamlarda özgelişim ve tevazu yönelimi tercih edilebilir (Kağıtçıbaşı, 2012).

Küresel kültürün oluşturduğu suni ihtiyaçlardan biri rekabetle ilişkilendirilecek şekilde başarı ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç ve hedef doğrultusunda ebeveynler çocuklarına karşı başarı odaklı bir ebeveynlik tutumu belirlemekte olduğu her üç çalışma bulgusunda da görülmektedir. Benliğin özerklik ve denetim boyutları açısından bireysel veya daha kişilerarası (sosyal) bir biçimde kurgulanması başarı güdüsünün kavramlaştırılmasında etkilidir. Amerikan psikoloji öğretisinde başarı güdüsü bireysel çaba, faallik ve ötekilerle rekabet olarak belirlenmiştir. Bu kişilerarası uyum ve grup sadakatinin önemli olduğu ilişkisellik kültürleriyle çelişebilir. Toplulukçu kültürlerde başarı güdüsü tıpkı ilişkisel benliğin keskin olmayan sınırlardan geçerek ötekilere doğru genişlemesi gibi benliğin ötesine geçer ve ötekilerle kaynaşır. Yapılan araştırmalar Türklerde de bu tip başarı güdüsü olduğunu göstermiştir (Phalet ve Claeys, 1993; akt. Kağıtçıbaşı, 2012). Karşılıklı bağımlı insan ilişkilerinin baskın olduğu toplumlarda sosyal yönelimli başarı güdüsü olduğu öne sürülmektedir.

Başarı güdüsü, farklı başarı ihtiyaçları içeren, tek başına veya çeşitli bileşenlerle işleyen karmaşık bir yapıdır. Sosyal yönelimli başarı güdüsü benliği aşarak sadece bireyi değil onu çevreleyen sosyal varlığı da yüceltecek şekilde bütünsel bir güdüdür. Ancak bu, benliği önemsiz kılmak veya kişisel çıkarları grup için feda etmek anlamına gelmez, benliği grupla bir kılarak başarının her ikisini de yüceltmesini sağlar. Yapılan araştırmalarda (Lin ve Fu, 1990; akt. Kağıtçıbaşı, 2012) görüldüğü gibi ilişkisel benliğin geliştiği ailesel-kültürel ortamda benliğe sadakat ve "kendini gerçekleştirme"nin gruba sadakat ile çelişmesi gerekmez. Hem benliğe hem ötekine yönelik başarı güdüsünü destekleyen çocuk sosyalleşmesi farklı amaçları birleştiren bir yapıya sahiptir (Kağıtçıbaşı, 2012). Bu durum, her üç çalışmanın bulgularında da görülmüştür. Sistem, etiketli ebeveynleri, başarı odaklı, çocuğunun başarısını anlatmaktan haz duyan, başarısızlık kaygısı ve mutlak başarı beklentisi yaşayan, zekâyı "başarı"yı hak etmek için bir önkoşul sayan merkezî bir konuma çekmekte ve bunlarla ilgili değerler yaratmaktadır. Bu noktada başarının ne olduğu, günümüz değerleri dikkate alınarak mutlaka yeniden tartışılmalıdır.

Adler'e (2011) göre, sağlıklı olan kusursuzluk amacı ideal toplum amacını da kapsayan bir kusursuzluktur. Hem yatay hem de dikey kesitte bireyin bir bütünün parçası olduğunu kavrayarak normatif ideal, yön veren bir amaç olan nihai toplumsal duyguya (gemeinschaftsgefühl) doğru olan gayrettir. Bir bireyin veya kalabalığın hareketinin ancak sonsuzluk için değer yaratması onu kalıcı ve değerli kılabilir. Sağlıklı üstünlük çabası bireyin değil insanlığın kusursuzluğa ulaşma yolunun tercih edilmiş olmasıdır. Başarıyı ve hatayı yeniden yorumlarken Adler'in tanımından faydalanılabilir ancak daha iyi anlaşılabilmesi için "dünüyle bugünü eşit olmama" ilkesini ifade eden felsefenin derinlemesine anlaşıması gerekir. Sağlıklı başarı ve hata algısı için hataya dair anlayışın "adam yanıla yanıla, pehlivan yenile yenile" atasözünde olduğu gibi yeniden anlamlandırılması gerekmektedir.

Özyeterlik temel bir motivasyon olarak bu araştırmanın bulgularında da kendini göstermiştir. Biliş ve çocuğa yönelik davranış arasında kuvvetli bir bağ olması, ebeveynin o spesifik davranışı gösterme konusunda özyeterliğini yüksek algılamasıyla ilişkili olabilmektedir (Yağmurlu ve Yavuz, 2012). Dolayısıyla ebeveyn bilişleri, ebeveyn özyeterliğinin yüksek algılandığı alanlarda daha kuvvetli bir şekilde çocuğa sunulmaktadır. Bu da çocuğun başarısına yapılan yatırım konusunda gösterilen hassasiyetin bulgularda da görünen ebeveynlik özyeterliğinin yüksek algılanması ile ilişkili olması şeklinde yorumlanabilir. Ebeveynin gözünde etiketli çocuğunun konumuna yetişemeyecek ancak uzmanlar, öğretmenler, diğer ebeveynler v.s. herkesten daha fazla özyeterliğe sahip olma duygusunu oluşturan unsurlardan biri de bir kimlik olarak ebeveyn etiketinin varlığı olabilir. Bulgularda tümgüçlülük ve üstünlük yanlılığı özyeterlik ile ilişkili kavramlar olarak karşımıza çıkmıştır. Tevazuun iyileştirici varlığının bulgularda kendini göstermesi dengeyi sağlayan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Poizitivist düşünce, zekâyı evrensel bir gerçek olarak kabul etmesine rağmen zekânın ve üstün zekânın algılanmasında önemli bir yön, onun insan yapımı ve toplumsal olarak inşâ edilmiş

bir kavram olmasıdır (Borland, 2003; Demirel ve Sak, 2011; Eriş, 2008; Gladwell, 2009; Jackson, 2014; Kağıtçıbaşı, 2012). Pozitivist araştırmalar, bu bakış açısıyla zekâyı belli kalıplar içinde tanımlamanın kimlere fayda sağlayıp kimlere zarar verebileceğini sorgulamamışlardır. Bu görüş, Çalışma 1, ve 3'ün bulgularında görüldüğü gibi, insan bilincinin sadece bilişsel yönünü değerli görür (Eriş, 2008). Etiket ile zekâya atfedilen değer, zekâyı öncelemek ve genellemek temalarında bu görüş açıkça görülmektedir. Descartes'tan beri aktif bir şekilde Batı zihniyetinde yer alan ve özellikle ABD'nin eğitim sistemi bu görüşe göre kurulmuş (Eriş, 2008), bu eğitim anlayışı küreselleşme ile dünyaya yayılmaktadır. Zekâ testleri de bu bağlamda ortaya çıkmış, bu düşüncenin bir ürünü olarak makul bir zeminde kendine yer bulmuştur. Oysa "üstün zekâlılığın" birçok yönden psikososyal bir süreçle ve sosyal olarak inşa edildiği söylenebilir. Zekânın toplumsal bir icat olduğu fikri doğrultusunda Sak (2008), üstün zekâ kuramlarının çoğunun insanların zihinlerinde zekâ ve zekâya ilişkin zihinsel kapasiteler ile ilgili olarak oluşturdukları düşünce, inanç ve değerleri yansıttığını ifade etmektedir. Sak'a (2008) göre bir kuramcının üstün zekâ kuramını oluşturmasındaki çıkış noktası kişisel deneyimleri ve kişisel iknalarıdır. Gerçekte zekâya dair yargılar birtakım inanç sistemleri olup bireyin yaşantısıyla her gün daha da farklılaşabilmektedir (Sak, 2011). Üstün zekâ ve üstün yetenek gibi kavramların tanımları, toplumdan topluma, kültürden kültüre, hatta zamandan zamana farklılıklar gösterir (Demirel ve Sak, 2011; Kağıtçıbaşı, 2012; Sak, 2008). Kuramların da kültürel psikoloji açısından değerlendirildiğinde bu unsurlarla şekillendiği de yaygın olarak bilinen bir gerçektir.

Kültürel, felsefi, politik ve eğitim bağlamlarıyla ilgili "üstün zekâ" kavramsallaştırmalarının göreceli kullanımı, "üstün zekâ"nın sosyal olarak oluşturulmuş bir kavram olduğunu ve tanımların zamanla ve sosyoekonomik koşullarla ilişkili olarak değiştiğini göstermektedir (Jackson, 2014). Gladwell (2009), entelektüel 'aykırı' olarak görülen şeylerin kültürel olarak göreceli olduğunu ve şans, zamanlama, yetiştirme ve değerler dahil olmak üzere, çoğu özcü ve sabit olmaktan çok çevresel olan çok sayıda değişkenin bir araya gelmesinin sonucu olduğunu savunmaktadır. Borland (2003), üstün zekâlılığın fiziksel gerçekliği, ağırlığı, kütlesi olmadığını, onun doğanın bir gerçeği değil, sosyal bir yapı olduğunu söylemektedir. Üstün zekâ, keşfedilmemiş, icat edilmiştir. Üstün zekâlılığın sosyal olarak inşa edilmiş olması, varlığını insanların etkileşimlerinden, özellikle de söylemlerinden kazandığı anlamına gelir. Sosyal olarak inşa edilmiş kavramlar ve yapılar, özelliklerini ve etkilerini, ampirik gerçeklerin zamanla toplanmasıyla değil, sosyal etkileşimin alışverişi yoluyla elde eder. Ve fakat Borland (2005), bir varlığın sosyal olarak inşa edilmiş olmasının onu anlamsız hâle getirmeyeceğini, sadece onu yargılamak için kriterleri bilimsel-deneyselden (gerçekten var mı?), pragmatik veya faydacı ve ahlakî (çocukların eğitiminde yaratılmasının sonuçları nelerdir?) olana doğru değiştireceğini belirtmektedir.

Bu icat, standart tanıma uyan özellikte bireylere fayda sağlarken, tanıma uymayanlara zarar verebilmektedir. Bunun örneği, Batı'da, baskın kültürün (Beyaz, orta-üst sınıf, eril) ekonomik ve politik gücünü̈ kullanarak zekâyı, Kartezyen-Newtonyen mekânistik dünya görüşüne dayalı olarak tanımlamayı seçmesinde görülebilir (Heshusius, 1989; Kincheloe, 1999; akt. Eriş, 2008). İcat edilen

zekâ algısının, sınıflı, ayrıştırıcı, statükoyu kuvvetlendiren bir tarafı olduğu, kitlelerin yönetilmesi için kullanılan bir araç hâline getirildiği bu örnekten hareketle anlaşılabilir. Kritik Kuramcılara göre ABD'de bu tür bir kavramsallaştırma yapılması ve aynı yönde bir eğitim sisteminin kurulması fakirlik ve refahın temelindeki sınıfsal ve ırksal farklılıkları gölgede bırakarak statükonun korunmasına yardım etmiştir ve yardım etmeyi sürdürmektedir. Sistem güçlü olan bir azınlığı memnun etmekte, başarısızlığın suçunu öğretmenlerin, öğrencilerin ve ebeveynlerin omzuna yıkmaktadır (Fine, 1986; Rumberger, 1995; Spring; 1989; akt. Eriş, 2008).

Üstün zekâ etiketinin açık etkileri olabileceği gibi örtük etkileri de olabilir. Aynı zamanda etiketten etkilenen grupların etikete karşı tepkileri, duygu, düşünce ve davranışları açık ve örtük olarak yorumlanmalıdır. Ayrıca etiketlenenlerin üstün zekâlı olduğunun açık olması, örtük olarak etiketlenmemiş bireylerin zekâlarının böylece "değerlerinin/kıymetlerinin" etiketlenmiş bireylerden düşük olduğu îması taşımaktadır. Üstün zekâ etiketinden birincil olarak etkilenen kitleden olan ebeveyn, çocuğunun daha kıymetli olduğu, "işlenmemiş cevher" olduğu fikri ile üstünlük algısı işlenirken, diğer taraftan normal gelişim gösteren çoğunluğa "onlar kadar" değerli olmadığı, sıradan olduğu imâsı ile had çizilmekte, örtük olarak değersizleştirilmektedir. "Normal gelişim gösteren" öğrencilere "sıradan" eğitim verilmesinin normalleşmesi aynı zamanda yaklaşık %96'lık kesimin bilişsel olarak da homojenleştirilmesi anlamına gelir. Bu da %96'nın israfı demektir. Aynı zamanda normal gelişim gösteren şeklinde etiketlenmiş çocuklarda öğrenilmiş başarısızlık yaratarak daha zor noktalara da evrilebilir.

Eğitim uzmanları Çalışma 1'de birine seçkin muamelesi yapmak diğerini ikincil etikete maruz bırakmak ve ötelemek anlamına geleceği için seçkinlik muamelesini adil bulmamaktadırlar. Zekâya dayalı seçkinlik muamelesini doğru bulmadıkları için ebeveyn beklentisini karşılayamadıklarını belirten uzmanlar da olmuştur. Ebeveynin seçkin olduğunu hissettirmek onun güvenini kazanmak için de kilit rol oynamaktadır. Çalışma 3'te ebeveynler ise normal gelişim gösteren çocuğu olduğunu öğrenmenin ebeveyni üzeceğini belirterek Çalışma 1'deki bulguyla örtüşen bir bulgu ortaya koymuşlardır. Eğitim uzmanları da ebeveynler de her ne kadar birbirlerini etkileyen bir durum ortaya koysalar da aslında mevcut sistemin döngüsü içinde örtük etki ile bunları yaşamaktadırlar. Ebeveynler sıradan muamele görmekten çekinmekte, eğitim uzmanları adaletsizlik yapmaktan geri durmaya çalışmaktadırlar. Ancak her ikisinden de "hayatta kalmak için" temelde istenen, seçkinliği sürdürmek olabilmektedir. Bu da her zekâ seviyesine yeterli kıymet verilmediği için her zekâ seviyesinin gerekli ve işlevsel olduğu fikrini yetersiz kılmaktadır.

Jackson (2014), ZB (IQ) temelli üstün zekâlılık kavramsallaştırmalarının sosyal olarak ikincil grupları dışlamaya hizmet ettiğini belirtmektedir. Borland'in (2003) da 'Üstün Zekalılığın Ölümü: Üstün Zekâlı Çocuklar Olmadan Üstün Zekâ Eğitimi' ile kastettiği budur yani üstün zekâlı olan ve olmayan bütün çocuklar için etiketleme ve sosyal olarak inşâ etme ihtiyacı olmadan her çocuğun kendi bilişsel özelliklerine göre eğitim alabilmesinin mümkün olması için çalışmak. Borland (2003) üstün zekâ araştırmalarının ontoloji/epistemoloji ile ilgili olmaması, ahlâkî/pragmatik olması ve bütün

öğrencilerin yararına olması gerektiğini ve hizmet adaletini iyileştirmeyi savunur. Güç dengesini tartışmanın yollarından biri de marjinalleştirilen bir grubun incelenmesi yani üstün zekâlılık hakkında sosyal pratiklerinin incelenmesidir. "Üstün" zekâ ifadesinin bizatihi kendisinde, bir şeyin "diğerine" göre üstün olduğu yani kıyaslama anlamı bulunmaktadır. Bu kıyaslama her iki taraf ve paydaşları için psikolojik yük taşıyabilir. Özellikle de çocuklar açısından bu araştırmanın konusu ve bulguları, multidisipliner bir şekilde istismar ve travma psikolojisi bağlamında klinik alandaki araştırmalarla da irdelenebilir.

Üstün zekânın işlevi olarak topluma faydalı olması ön planda tutulmakta ve zekâya ona göre değer verildiği görülmektedir. Bu yolla, faydalanılamayacağı düşünülen insanlara daha az değer verildiği, onlara gösterilecek ilginin adeta israf olduğu imâ edilmektedir. Bu toplumda görülen genel bir bakış açısını işaret etmektedir. Toplumun bu konuda referans noktası bir canlıya bir insana insan olduğu için değer vermek değil ondan faydalanılabildiği ölçüde değer vermek ve ilgilenmek, imkân sağlamak olmaktadır. Çevrenin etiketli çocuklar hakkında ebeveyne yönelik tutumu ve yönlendirmesi de bu makyavelist doğrultuda olmuştur. Burada ebeveynin algısı toplumun kendi çocuğu özelinde verdiği değer olarak şekillenmekte, bundan memnuniyetle bahsettiği görülmekteyse de aslında etiketli çocuğa değil sadece onun bu özelliğine değer verildiği ve bunun satır arasında sağlayacağı faydaya dönük yapıldığı anlaşılmaktadır.

Zekâ ile eğitim özellikle konunun aktörleri çocuklar ve ebeveynler olduğu için eşgüdümlü ilerlemektedir. Üstün zekâ dendiğinde akla ilk gelen genellikle eğitim olmaktadır. Nitekim üstün zekâ alanında eğitimin çok sayıda araştırmaya konu olduğu bilinmektedir (Ayvacı ve Bebek, 2019; Coşkun, Sağır ve Girli, 2019; Kardeş, Akman ve Yazıcı, 2018; Worrell ve ark., 2019). Bilimsel yayınlarda üstün zekâlı çocukların doğuştan getirdikleri özellikler dolayısıyla özel bir eğitime ihtiyaç duydukları, okul müfredatının bu çocukların eğitim ihtiyaçlarını karşılamadığı belirtilmekte (Malkoç, 2014), bu öğrenciler için esas amacın onların becerilerini başarının üst seviyelerine kadar geliştirmelerini sağlamak olduğu açıklanmaktadır (Dağlıoğlu, 2004). Üstün zekâlı öğrencilerin becerilerinin uygun ortamlarda gelişebileceği, bu öğrencilere uygun ortamın sağlanamamasının onların becerilerini köreltebileceği (Ataman, 2012) de araştırmalarda bulunan açıklamalardandır. Bu cümleler ilk okunduğunda kulağa normal gelmektedir ancak özneyi değiştirerek sorulduğunda ilk cümlenin herhangi özel durumu olmadığı anlaşılmaktadır. Yani normal gelişim gösteren öğrencilerin becerilerini başarının üst seviyelerine çıkarmak mümkün değil midir? Veya normal gelişim gösteren öğrencilerin becerilerini geliştirmesi için uygun ortamlara ihtiyaç yok mudur? Her türlü ortam onlar için yeterli midir? "Normal" gelişim gösteren öğrencilerin bilişsel özellikleri homojen midir? Neden ve niçin sadece bilişsel özelliklere göre öğrenme ortamları planlanmaktadır? Neden ve niçin sadece bir kesim için bu cümleler kurulmakta, bu beklentiler geliştirilmektedir? Her çocuğun potansiyelini geliştirmezsek körelmez mi?

Bu araştırmada her üç çalışmada da en temel ve yoğun bulgu olarak karşımıza çıkan üstünlük yanlılığı etkisi, üstün zekâ piyasası/sektörü, başarı odaklılık, rekabet gibi yüksek frekansa

sahip ve diğer bulgularla ilişkili olduğu tespit edilmiş olan bulgular incelendiğinde yapbozun bu parçası kolaylıkla yerine yerleştirilebilecektir. Hepimizin günümüz değer sisteminin içine çekildiğimiz anlaşılabilecektir. Bunu daha somut olarak ortaya koymak için "üstün zekâlı" tanısı alan bir çocuk için bilimsel kaynaklarda çocuğa sunulması gerektiği anlatılan eğitim imkânlarını listeleyip şu paradoksal soruyu kendimize sorduğumuzda neyle karşılaşıyoruz?: "Normal gelişim gösteren bir çocuğun da bu eğitime ihtiyacı var mı?" Yoksa o çocuk sıradan doğmanın doğal gereği olarak sıradan imkânlara mı layık? Üstün zekâlı çocuklar için gerekli olduğu söylenen her şeyde cümleyi öznesini değiştirerek, özneyi "normal gelişim gösteren çocuk" olarak okursak ortaya ne çıkar? Cümledeki yapılması gerekenin yapılmasının zararlı olduğunu mu görürüz? Yani üstün zekâ etiketi olan çocuklar için yapılması gerekenler aslında genellikle her çocuk için yapılması gerekenler değil midir? Özneyi değiştirerek okumayı denersek çoğunlukla her çocuk için gerekenlerin tavsiye edildiği rahatlıkla görülebilecektir.

Her çocuğa fırsat adaleti çerçevesinde ihtiyacı olan eğitimi vermek bazılarını bir "yığın" olarak algılayıp sıradanlaştırmak anlamına gelmemelidir. Üstün zekâlı çocukların ihtiyaçlarını anlatmaya çalışan her cümledeki özneyi değiştirip "her çocuk" ibaresini yerleştirelim. Nasıl bir zarar oluşuyor? Etiketin faydaları uzmanlar arasında iletişimi kolaylaştırmak dışında alanyazında genellikle özel deneyimler yaşama fırsatına sahip olmak, özel hissetmek, daha çok fırsat elde etmek, farklı eğitim programlarına dahil olmak, sınıfta sıkılmamak, daha iyi öğretmenlere sahip olmak, devletten fon almak olarak sıralanmaktadır (Berlin, 2009; Matthews, Ritchotte ve Jolly, 2014; Sak, 2020). Bu faydalar etiketleme olmadan sahip olunabilecek şeyler olamaz mı? Veya bunlar sadece bir zekâ düzeyi ile kazanılabilecek faydalar mı olmalı, neden bunlardan bütün çocuklar faydalanmamalı? Yetersiz kaynaklar sebebiyle sadece bazılarına yetecek kadar kaynak var ve onun için mi bazılarını seçip öncelemek zorundayız? Eğer durum böyleyse, kimlerin faydalanacağını seçmenin kriterleri o çocuklardan ne kadar faydalanmamızın mümkün olacağı şeklinde mi belirlenmektedir?

Bütün çocuklar kendi zihinsel durumuna uygun, özenli eğitimi hak etmektedir. Her çocuğun potansiyeline ulaşma çabası aynı kıymette olmalıdır. Bazılarını sahip oldukları avantajlardan yararlanmak için onları özel imkânlarla donatıp, çoğunluğu, sistem eliyle sıradanlaştırmak adalete uygun olmayan bir düzen inşâsı sunar. Etiketli çocuğu olan bazı ebeveynler de bunun farkındadır. Bu ebeveynler, sadece üstün zekâlı çocukların değil bütün çocukların kendilerine uygun eğitim imkânlarına sahip olması gerektiğini sosyal adalet çerçevesinde ele almışlardır. Burada bir Pazar anlayışı ve beklentisi için yaratılan "norm"ların içine araştırmacılar, ebeveynler, eğitimciler v.s. olarak girme meselesi detaylı bir şekilde düşünülmelidir.

Elbette her zihinsel profil için kendine özgü bir eğitim programı olması eğitimin amacına daha çok hizmet eder ancak bu sadece belli bir kesim için beklenirse çoğunluğun "Çoğunluk Dünya" kavramının (Kağıtçıbaşı, 2012) çıkışındaki anlayışa terk edilmesi kaçınılmazdır. Kağıtçıbaşı (2012), sanayi sonrası batı hayatının yararlarını ve sorunlarını yaşamayan toplumları, merkezin dışında kalan "diğer tarafı" ifade etmek için Çoğunluk Dünya terimini geliştirmiştir. Genelde günümüzde

“gelişmekte olan ülkeler” diye tabir edilen ve zımnen gelişmemiş olduğu ifade edilen dünyanın niceliksel olarak çoğunluğuna tekabül eden bir kesim için bu söylemi değiştiren Kağıtçıbaşı (2012), küreselleşmenin kaynağında olmayan kitle için Çoğunluk Dünya ifadesini kullanmaktadır. Tıpkı bu terimde olduğu gibi normal gelişim gösterdiği söylenen çocukların da aynı pozisyonda oldukları söylenebilir.

Etiketin sadece kendisi değil popülerleşmesiyle birlikte yarattığı etiket kültürü, toplumun bütününü etkilemektedir. Ebeveynlerde, eğitim sisteminde, medyada v.s. görülen genel bir üstün zekâ eğilimi ve çocukların daha değerli olduğunu ifade etmek için üstün zekâlı olduklarını imâ etme davranışlarının varlığı açıkça gözlenebilmektedir. Bulgularda da üstün zekâlı çocuklarla daha özel ilgilenilmesinin bir gereklilik olduğu her üç çalışmada da göze çarpmaktadır. Dolayısıyla üstün zekâya rağbet edilmesi aslında ebeveynlerin çocuğuyla özel olarak ilgilenilmesi, daha iyi eğitim görebilme hakkına sahip olması gibi gerekçelerden dolayı yaygınlaşmaktadır. Bu da örtük etkiyi yani normal gelişim gösteren çocukların özel ilgiye hakkı olmadığı, sıradan ve yığının bir parçası olduğu anlamına gelecek yanlış inanışların varlığını gündeme getirmektedir. Bilimsel kaynaklarda dahi bu konu hâlâ vurgulanmakta, örtük etki meşrulaştırılmaktadır.

Üstün zekâlı olarak etiketlenmiş çocukların, bilimsel kaynaklarda sıklıkla karşılaşılan ve genel bir zihniyet olarak yerleşmiş olan “işlenmemiş cevher” olarak görülmesi ve tabir edilmesi meselesi irdelendiğinde, bu ifade ile diğerleri için değersizlik imâ edilirken aynı zamanda üstün zekâ etiketi almış çocuklar da beklenti ile yüksek bir psikolojik yükle muhatap edilmekte ve ondan “faydalanma, istifade etme” anlamı ile pragmatik bir ilişki ortaya konmaktadır. Bu, bir zihniyetin yansımasıdır.

Ailelerin sadece üstün zekâ etiketi olan çocuklara özel ilgi verildiğine dair algısı dolayısıyla her ebeveynin çocuğunu böyle yansıtmaya başlamakta olduğu gözlenmektedir. Oysa her çocuk için kendine uygun hedeflere kimseyi “yığının” içinde kaybolma tehlikesi olmadan, sıradanlaştırmadan yaklaştırabileceğimiz bir toplumsal değer yaratabilirsek kimsenin çocuğunu olduğundan farklı gösterme çabası içine girmesine gerek kalmadan çocuğuyla olması gerektiği gibi ilgilenileceği güveni oluşur. Bu durum (ebeveynlerin çocuğunun üstün zekâlı olarak yansıtmaya çabalaması), eğitim sistemine olan güvenin azaldığının da bir göstergesi olabilir.

Her ne kadar zekâ, toplumsal bir icat olsa dahi toplumdaki değeri onun daha ziyade bireysel bir benlik özelliği ve kimlik unsuru olarak algılanmasına yol açabilmektedir. Buna etiketin aracılık ettiği belirtilmektedir. Sak (2020), üstün zekânın toplumsal bir etiket olduğunu ve toplum tarafından bireysel bir farklılığa verildiğini ifade etmektedir. İnsanların yaşantıları ve deneyimleri sonucu zihinlerinde oluşturdukları üstün zekâ yargılarının incelenmesi, üstün zekânın daha doğru algılanmasına yardımcı olabilir (Demirel ve Sak, 2011). Zekânın ne olduğunun yanında nasıl algılandığını anlayabilmek için etiketin, kimliğe ve benliğe katkısının incelenmesi isabetli olabilir. Borland (2005), Çalışma 1 ve 3’teki Piyasa/Sektör üst temasının bulgularında görüldüğü gibi, ekonomik gerçekleri kapsayan politik girişimlerce sosyal olarak inşa edilmiş olan “üstün zekâ”nın, öğrencilerin kimlikleriyle etkileşime girdiğini belirtmektedir.

Üstün zekâlılık, etiket vasıtasıyla çocuk için bir kimlik olarak benimsenmekle birlikte Çalışma 1, 2 ve 3'ün bulgularında ebeveynde de etiketlenmeye sebep olduğu bulgulandığı için aynı şekilde ebeveynde de bir kimlik olarak var olduğu görülmüştür. Kimlik, "temel farklılıklarla" değil, "sosyal olarak inşa edilmiş" anlamlarla ilgilidir (Jenkins, 1996; akt. Jackson, 2014). Sosyal-kültürel etkileşim dil aracılığıyla sağlanır. Vygotsky (1962; akt. Jackson, 2014), düşüncenin toplumsal kültürel değerleri/inançları yansıtan iç diyaloglardan oluştuğunu savunur. Bu görüşe göre, üstün zekâlılık kimlik oluşumları kısmen, ev/okul bağlamlarında aile/öğretmenler/akranlar tarafından aracılık edilen üstün zekâ politikalarının söylemlerinden türetilmiştir. "Uzman" yetkililer tarafından üstün zekâ "tanısı", "benlik" tanımlarına katkıda bulunur. Çocuklar, kimlikleri, direnseler bile, yapısal ve bireysel söylemler sonucu içselleştirirler (Summerfield, 1998; akt. Jackson, 2014). Aynı etiket, farklı bağlamlar, farklı insanlar, farklı etkileşimler, farklı öznel deneyimler bağlamında değişkenlik gösterebilir. Kimlik, 'benlik kavramı repertuarında' tutarlılığı sürdürmekten ziyade ötekiyle etkileşimlerden doğar (Markus ve Nurius, 1987; akt. Jackson, 2014). Dolayısıyla ne kadar "öteki" yaratılırsa ve sosyal olarak "üstün zekâlılığın" sistem içinde ayrı bir sınıf olarak algılanmasına imkân tanınırsa o kadar üstünlük vurgusu yapılmış olacağından narsisistik eğilim pekiştirilmiş olur. Böylece insanlar, duygu eğitimi zayıflatılarak hazlarına yaklaştırılmış olurlar. Bunun da insanların sermaye adına daha kolay yönetilmesini sağlamış olacağı düşünülebilir.

Kohn (1963), prestij bakımından benzer pozisyonlara sahip kişilerin oluşturduğu topluluğa sosyal sınıf adını verir ve sosyal sınıfın bireyin hayat anlayışını şekillendirdiğini söyler. Hayat anlayışı bireyin hangi kişisel özelliklere değer vereceğini etkiler ve dolayısıyla sosyalleştirme hedeflerini ve tutumlarını şekillendirmede rol oynar. Kohn'un bakışıyla mesele değerlendirildiğinde etiket durumunun ebeveynler arasında sınıf oluşumuna katkı sunduğu hem toplumda değer oluşturması bakımından hem de ebeveyn bilişleri, kimliği ve hedefleri bakımından görülmektedir. Aile, makro ortam faktörleriyle çocuktaki gelişimsel sonuçları ilişkilendiren en temel aracı faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuğun en yakın çevresi de dahil bütün ekosistemleri içeren sosyal sınıf konusu önemli bir makrosistem değişkenidir ve sosyal sınıf kendi kültürünü oluşturur. İç grup alt kültürü devinimsel bir şekilde oluşmaya devam eder (Kağıtçıbaşı, 2012). Ebeveynin kendini "üstün zekâlılık" kimliği ile bir sınıfa dahil hissetmesinin, çocuğu da bu bağlama çekerek gelişim sürecini sınıf kültürü içinde yönlendireceği görülmektedir. Küresel kültürün temelinde var olan sınıflı yapı (Özdemir, 2004), masum görünerek yaygınlaşmaktadır.

Üstün zekâ etiketine bakış, toplumsal vizyon, kolektif hafıza, kültür ve zamanın ruhundan etkileneceği gibi, toplumsal bir dil ve söylem geliştirilmesine de katkı sağlar. Böylece psikososyal anlamda etkileşimli bir ilişkiden söz edilebilir. Günümüzde, çağın narsisistik eğilimi ile üstün zekâ etiketi gittikçe popülerleşen bir konuma sahip olmaktadır. Guskin ve arkadaşları (1986) etiketin, çocuğun kişiliğinin bir parçası hâline getirilmesini eleştirmektedirler. Etiket, çağrışım olarak iyi veya kötü, yararlı veya zararlı fark etmeksizin çocuğun benlik gelişimine etki etmektedir.

Üstünlük yanlılığı bu araştırmanın her üç çalışmasında da en belirgin bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma 2'de geliştirilen ECZA Ölçeği sonuçları üstünlük yanlılığı etkisinin ebeveynde etiket ile arttığı, etiketli ebeveynlerde üstünlük yanlılığının diğer etiket gruplarına göre daha yüksek olduğu bilgisini vermiştir. Ayrıca Çalışma 1'de eğitim uzmanları ebeveynlerle ilgili gözlemlerinde yoğun bir şekilde üstünlük yanlılığı içeren görüşler bildirirken, Çalışma 3'te etiketli ebeveynlerin etikete ve üstün zekâlı çocuğun ebeveyni olmaya dair algısının üstünlük yanlılığın bakımında diğer ebeveynlerden yoğunluklu olarak farklılaştığı görülmüştür. Bu iki grubun ortaya koyduğu ilk ve en yoğun üst tema olan etiket etkisinde her iki grup için de üstünlük yanlılığı etkisi teması büyük yer tutmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada her üç çalışmanın örtüştüğü en kritik nokta üstünlük yanlılığı etkisidir. Guskin ve arkadaşları (1986) da üstün zekâ etiketinin öğrencilerin öğretmenleri ve ebeveynleri tarafından yüksek statü olarak görüldüğünü belirtmişlerdir. Üstün zekâ tanısının ebeveynlere gurur, övünç, iftihar, mutluluk hissettirdiği alanyazında bulgulanmıştır (Chan, 2002; Fisher, 1981; Öpengin ve Sak, 2012; Özdemir-Kemahlı, Kemahlı ve Ekşi, 2018). Pek çok araştırmada da üstün zekânın olumlu bir imaj çağrıştırdığı ortaya konmaktadır (Busse ve ark., 1986; Chan, 2002; Özsoy, 2014).

Cornell (1984; akt. Cornell, 1989), üstün zekâlılığın bazı ebeveynler için olumlu çağrışımlara sahip olabileceğini ve çocuklarının üstün zekâlı olduğu fikrine aşırı narsisistik yatırım yapabileceklerini ileri sürer. Bir çocuğun üstün zekâlılığına aşırı vurgu, ebeveyn ile çocuk arasında daha geniş, çok boyutlu bir ilişkinin gelişimini sınırlayabilir ve çocuğun sosyal ve duygusal uyumunu olumsuz etkileyebilir (Cornell,1989). Çalışma 3'te etiketli çocukların ebeveynleri çoğunlukla üstünlüğü kendi çocuğunun zekâsı ile özdeşleştirerek kendi benliği üzerinden kurgularken, etiketsiz ve normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ise kendilerini bu şekilde tanımlamamışlar, etiketli ebeveynleri anlatırken üstünlük kavramını kullanmışlardır. Etiketli çocuğu olan ebeveynlerin üstünlük kavramından bahsetme sıklığı diğer iki grubun sıklığından bir hayli yüksektir. Etiketli çocuğu olan ebeveynler çocuklarının zekâsından gurur duyduklarını her fırsatta dile getirmekte, çocuklarının ön planda olmasından haz duymakta ve bunu hem çevreye hem çocuklarına açıkça belirtmekte ve beklemektedirler. Gurur ve örtük gurur, bu ebeveynlerde en sık görülen ifade biçimi olmuştur. Gurur, genellikle literatürde olumlu duygulanım olarak yer bulmaktadır. Ancak duygunun kökenine bakılırsa üstünlük içerdiği için kişiye kendini iyi hissettirse de "olumlu" olarak değerlendirilmesinin risk içerebileceği bir duygu olarak görülebilir. Seçkin ve özel hissetme, ayrıcalıklı davranış görme de yine etiketli çocuğu olan ebeveynlerin beklentileri arasındadır. Övünmek ve övgü almak çocuğun özellikle ders başarısıyla beraber ortaya çıkmaktadır. Kişinin hak ettiklerinin ölçüsü olarak zekâ seviyesi görülmektedir. Bu duygunun yarattığı bu inanç kişide yanılgılara ve bilişsel hatalara sebebiyet verebilir. Zincirli (2016), öğrencilerin tanılama sürecine yönlendirilmesiyle ilgili ebeveyn ve öğretmenlerde oluşan bir algıdan bahsetmiştir. Zincirli'ye göre tanılama sürecini ebeveynler, kişisel tatmin, saygınlık gibi amaçlarla isteyebilirken, öğretmenler meslekî başarısını tanılama sürecine yönlendirdiği öğrenci sayısıyla değerlendirebilmektedir.

Gurur gibi bazı duygular kişinin içinden yaptığı nitelemeleri daha belirgin kılar. Bu tip duygulara sosyal katılımlı olmayan duygular veya ego odaklı duygular denmektedir. Kültürel farklardan dolayı Amerikalılar Japonların aksine gurur gibi bu hisleri ego odaklı yaşamaktadırlar (Markus ve Kitayama, 1991; akt. Kağıtçıbaşı, 2012). Buradan, yaşanan gurur, seçkinlik, özel olma hissi gibi duyguların yaşanmasının kültürel temelleri olabileceği sonucu çıkmaktadır. Bununla birlikte ebeveynlerde görülen etiketli çocuğuna karşı beklentinin yüksek olması durumu da yine her üç çalışmada da üstünlük yanlılığı ile ilişkilendirilmektedir. Miller (2018) da bu konuda ebeveynin çocuğun kendisinden beklenenleri gerçekleştirememesi hâlinde duyacağı utancın çocuğu için duyduğu gururdan ancak kıl payı uzakta olduğunu belirtmesi beklenti çerçevesinde değerlendirildiğinde bir hayli dikkat çekicidir. Bu araştırmanın her üç çalışmasında da gurur duygusunun, ego odaklı bir şekilde ve ağırlıklı olarak ortaya konduğu tespit edilmiştir. Gurur duygusunun bu yönde tezahür etmesi, beklentinin çocukta psikolojik bir yük hâline gelmesiyle ilişkilendirilebilir.

Hertzog'un (2003) araştırmasında öğrenciler, üstün zekâlılara özgü eğitim programlarına seçilmekten dolayı kendilerini daha özel hissettiklerini söylemişlerdir ve böylece benlik saygılarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Bu durumda benlik saygısının kaynağını nereden aldığı, her yüksek benlik saygısının sağlıklı olup olmadığı önemle incelenmesi gereken bir konudur.

Üstünlük yanlılığının tezahürlerinden biri de sosyal denklik arayışı olabilmektedir. Bu durum ve etiket ile ilişkisi araştırmanın bütün çalışmalarının bulgularında görülmüştür. Ebeveynler etiketlendikten sonra hem çocukları hem de kendileri için etiketli olan yani denk bilişsel becerilere sahip olan ve içinde bulundukları durumu daha rahat paylaşabileceklerini düşündükleri kişilerle aynı ortamı paylaşmak istemekte, onlarla ilişkilerinin daha olumlu olmasına dikkat etmektedirler. Bu durum, eğitim uzmanlarının gözlemlerinde de aynı şekilde görülebilmektedir. Baykoç-Dönmez (2014) de etiketli ebeveynlerin birbirlerine karşı daha ilgili olduklarını belirtmektedir. Ebeveynler, sosyal medya mecralarında kurdukları ve aktif olmaya çalıştıkları grupların onlar için işlevinden bahsederken yine sosyal denkliği hem paylaşım, anlaşılabilirlik hissi ve daha kolay ilişki kurma hem de diğer insanların kendini, deneyimlerini önemsemesinden zevk alma ekseninde açıklamaktadırlar.

Seçkinlik hissinin, bu araştırmada ve benzer bulgular ortaya koyan alanyazındaki diğer araştırmalarda görülmesinin temeli, ortak anaakım bir zihniyeti barındırmasıyla açıklanabilir. Bu zihniyeti Öz, Yalçın ve Turan (2014, s.36) şöyle açıklamaktadır:

> Üstünler seçkinci bir konuşma biçimidir. Seçkinci, seçmeci bütün sistemler harcama, aynılaştırılan ötekiyi gözden çıkarma sistemidir. Biri(leri)nin farklı olduğunu söylemek zımnen diğerinin aynıya indirgenmesi (Levinas, 1979), farklı denenlerin de türdeş özellikte olduğunu iddia etmek anlamına gelir. Türkiye'deki üstünler söylemi, oluşturulan bir toplumsal sınıfın diğerlerinin üzerine basarak yükselme anlayışını tahkim etmektedir. Bu durum, liberal piyasanın tanımladığı iyi okul, iyi öğretmen, iyi imkânlar, iyi üniversiteler, iyi işler üzerinden ticarî bir insan algısına göndermede bulunur. Okul asli işlevinden uzaklaşıp liberal piyasanın emrinde bir araç durumuna düşürüldüğü ve insan potansiyelini de aynı doğrultuda yönlendirdiği için aslî görevi olan cümle varlığın birliğine ve mutluluğuna hizmet etmek yerine elitist egemenlerin ekonomik çıkar gruplarına hizmet eder hâle gelmiştir.

Seçkinlik beklentisi ve arayışını, ebeveyn hedeflerinde merkeze taşımaya yönlendirmenin, aynı zihniyetin bir ürünü olarak karşımıza çıktığı düşünülmektedir. Sağlıksız üstünlük duygusu, hem bireysel hem de toplumsal olarak psikolojik sağlığa zarar veren bir özelliktir. Bunu destekleyen her uygulama bireysel ve toplumsal psikolojik sağlığı hedef alarak tahakkümü belirler. Erdemin bir ve bütün oluşundan yola çıkan Gulliford ve Roberts (2018) benmerkezcilikten ziyade diğerini merkeze alan affedicilik, cömertlik, merhamet, şükran ve tevazu erdemlerinin sergilenebilmesinin; gurur, kibir ve üstünlük gibi ahlakî zafiyetlerden arınmaya bağlı olduğunu belirterek diğeri merkezli erdemler beşlisini öne sürmüşlerdir.

Çalışma 1 ve 3'te ortak temalardan biri aile sistemi ve aile içi ilişkiler hakkında olmuştur. Aile üyelerinden birinin üstün zekâ tanılama sürecine katılması veya etiket almasıyla aile dinamiklerinde değişiklikler meydana gelmektedir. Ebeveynlerin biliş, tutum ve davranışlarında, etiketlenen çocukların davranışlarında ve kardeşler arası ilişkilerde etiket ile farklılıklar gelişmektedir. Ebeveynlerin hedeflerindeki değişiklikler en dikkat çeken hususlardan biri olmuştur. Etiketli ebeveynler Çalışma 2 ve 3'te çocuğunun etiketlenmesiyle kendilerinde daha fazla sorumluluk, özgüven ve ebeveynlik yeterliğine sahip olduklarını hissettiklerini belirtirken, Çalışma 1'de de eğitim uzmanları bu bulguları destekleyici görüşler öne sürmüşlerdir. Etiketli ebeveynlerin kendi fikirlerini merkezde görmesi ile etiketsiz ebeveynlerin danışarak karar vermesi, istişare etmesi arasındaki ilişki dikkate değer görülmektedir. Carlson ve Yang (2008) da etiketin, ebeveyn ve kardeşlerin sistemdeki rolleri, aile içerisindeki inançlar, aile hedefleri, aile içi kurallar, sınırlar, beklentiler ve iletişim örüntülerini kapsayan aile ortamı üzerinde kendini gösterebileceğini belirtmiştir. Bu araştırmada da aynı bulgularla karşılaşılmıştır.

Çalışma 1 ve Çalışma 3'te ortak olarak belirlenen bir üst tema da üstün zekâ belirtileri ve kaynaklarına dair atıflar olmuştur. Eğitim uzmanları bu üst temada çocukların yaşadıkları problemler, ders başarısı, sayısala ilgi ve okuma yazmanın okuldan önce öğrenilmesini üstün zekâ belirtisi olarak kabul ederken; ebeveynler, bilişsel özellikler, dersler, matematik, başarılı olmak, araştırma-okuma-sorma, oynadıkları oyunlar, okuma yazmayı okuldan önce öğrenmek, erken gelişim, ilgi alanları, entelektüel birikim, yaşından büyük özellikler gösterme, teknoloji bilgisi, asilik, uykusuzluk, öğrenmeyi sevme, ileri görüşlülük ve "hiparaktifliği" üstün zekâ belirtisi olarak göstermektedirler. Çocuğun algılanan zekâ belirtilerini göstererek onun zekâ seviyesini ispat çabasının, ebeveynin kendi konumunu inşâsı ile ilgili önemli bir dayanak teşkil etmekte olduğu söylenebilir.

Ebeveynler, eğitim uzmanlarından farklı olarak bu üst temada üstün zekânın kaynaklarına yaptıkları atıflardan daha ayrıntılı bahsetmişlerdir. Eğitim uzmanları ebeveyn etiketinin kaynağı olarak zekânın kaynağını ebeveynin kendine atfetmesinden bahsederken ebeveynler çok daha kapsamlı bir şekilde kaynak atıflarını anlatmışlardır. Ebeveyn benlik genişlemesi ile kendi benliğine dahil ettiği çocuğunun etiketini de benliğinin bir parçası hâline getirmektedir. Böylece zekânın kaynağı olarak gördüğü unsurlar da şekillenmektedir. Etiketlenme, çocuğun zekâsını kendi emeğine ve genlerine atfetmeyi artırmakta, ebeveynin çocuğunun zekâsıyla ve etiketiyle özdeşleşmesine

aracılık etmektedir. Ebeveynler tarafından çeşitli aracılarla çocuğun zekâsının kendine atfedilmesi ebeveynin çocuğuyla özdeşleşme yoluyla etiket edindiğini bir kere daha görmemize sebep olmaktadır.

Ebeveynler, çocukların bazı özelliklerini zekâ belirtisi olarak değerlendirmekte ve etiket ile oluşan eğilimle üstün zekâ piyasasında bulunmaya gönüllü olurken sektörün güçlenmesine katkı sağlamaktadırlar. Üstün zekâ etiketinin ebeveynler arasında etkisi ve popülerliği arttıkça, etiket toplumda yaygınlaştıkça bu konunun içinde bulunduğumuz düzen düşünüldüğünde bir sektör hâline getirilmesi ve ekonomik bir döngüye dönüştürülmesi gayet tabiidir. Çalışma 2 ve 3'te ebeveynlerin görüşleri bunu açıkça göstermekte, Çalışma 1'de eğitim uzmanlarının görüşleri desteklemektedir. Çalışma 1'de eğitim uzmanları ve Çalışma 3'te ebeveynler üstün zekâ piyasası/sektörünü, zekâya atfedilen değer, popülerlik, sektörleşme, kavram karmaşası, ayrıştırma/damgalama, maddî imkânlar, fırsat adaleti, teşvik eden kaynaklar, tanı süreci, üstün zekâlılara özgü eğitim şeklinde ortak olarak kategorileştirmişlerdir. Teşvik eden kaynakları da her iki grup benzer başlıklarda değerlendirmişler ve ebeveynler arası yönlendirme, eğitim sistemi, medya/sosyal medya, psikoloji uzmanları ve devlet politikalarını bunlar arasında saymışlardır. Ailelere açık bir şekilde çocuklarının etiketinin söylenmesi hatta puanların olduğu bir belgenin verilmesi gibi etik ihlal teşkil eden uzman davranışlarıyla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Hobbs (1975) ABD'de devlet tarafından 1972 yılında organize edilen çalışmasının sonuçlarında, çocuğun gelişimine ilişkin kayıtlara ulaşmada sınırlar konulmasının gerekli olduğunu o yıllarda bile belirtme ihtiyacı duymuştur.

Ebeveynlerin birbirini zekâ testlerine yönlendirmesi de teşvik eden unsurlar arasındadır. Eğitim uzmanları, sosyal gelişimi açısından dikkat çeken çocukların veya tam tersi özellikler gösterenlerin zekâ testine daha çok yönlendirildiğini gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Kağıtçıbaşı (2012), zekânın sosyal olarak tanımlandığı ortamlarda benliğin de ilişkisel bir şekilde kavramlaştırılmasının beklenebileceğini, bunun nedeninin, insan ilişkilerinin çok önemli olduğu kültürel ortamlarda çocuk eğitiminde sosyal yetkinliğin gelişiminin özellikle de diğer insanlara karşı duyarlı olmanın ve sosyal sorumluluk duygusunun vurgulanması olduğunu belirtmektedir. Ebeveynler arası veya eğitimciler tarafından çocukların zekâ testine yönlendirilmesi, zekânın toplumsal inşasına ve kültürel özelliklere bağlı olarak açıklanabilir.

Zekâ etiketinin kolayca, bir anda kazanılması ve bununla övünmek, bireyde (çocuk ve ebeveyn), ailede, toplumda emeksiz kazancın mümkün olabileceği yanılgısını doğurabilir. Üstünlük yanlılığı, benlik kurgusunu ve imajnı yanılgıya uğratabilir, gerçeklik algısını zedeleyebilir. Psikolojik etkisi olduğu gibi toplum psikolojisi açısından da kıyaslama, rekabet gibi unsurların değerleşmesi ve ilişkilerin temelini oluşturması desteklenerek toplumsal barış ve psikolojik sağlıklılık hâli zarar görebilir.

Koşulsuz sevgi, kabul ve insanlık itibarı/onuru görme açısından etiket, olumsuz bir etkide bulunabilir. Miller (2018, s.52) bu durumu "Ebeveynler çevrenin saygınlığını kazanmak amacıyla onlara benzemek ve performanslarıyla göze girmek için olabilecek her şey yapar ve çocuğa ailenin

şerefini kurtarma görevi verilir. Özel yetenekleri, zekâsı, güzelliği, becerileri gibi özellikleriyle ailenin beklentilerini gerçekleştirebildiği ölçüde sevgi göreceğini düşünür" sözleriyle açıklamaktadır. Üstünlük yanlılığının, gerçekdışı bir inanıştan ibaret olduğu alanyazında ifade edilmektedir. Bu yönüyle gerçeklik algısında zedelenme ihtimali göz önünde bulundurulabilir. Bu davranışları sergilerken kibir, bencillik, rekabet ve hırs gibi tutumlardan destek alınabildiği söylenebilir. Her üç çalışmada da üstünlük yanlılığına bu özelliklerin eşlik ettiği görülmüştür.

Etiketleme, uzmanlar arasında ortak terimlerle iletişimi kolaylaştırdığı ve burs gibi imkânlardan faydalanmayı sağladığı için tercih edilmektedir. Aynı zamanda etiketleme ile sosyal adaletsizlik, fırsat adaletsizliği ve böylece uzun vadede toplumsal barışın zedelenebilmesi; sınıflı yapıyı teşvik; etikete ulaşabilmenin ekonomik bazı gerekliliklerle imkânı olan için kolay olmasının ekonomik farkları daha da büyütebilmesi; ücretli eğitimlerin pazarlanması, oyuncaklar, seçme testlerine hazırlık setleri, kitaplar, burslar gibi araçlarla ilgililerin manipüle edilerek istismara meyledilmesi, okul ikliminin olumsuz etkilenebilmesi gibi toplumsal özellikler barındırabileceği düşünülebilir. Benliğin üstünlük algısı gibi ayrıcalık yaratan bir özellikle şekillenmesi; zekâ seviyesi bazında bireyler arasında önyargı geliştirme; performans kaygısı, hataya tahammülün azalması ve hatanın anlamsızlaştırılması; sonuç odaklılık; derecelendirmeye ve rekabet kültürüne dayalı başarı odaklılık; başarıyı yüksek not veya bir kuruma kabul edilmek gibi ölçütlerle sınırlı düşünme; yüksek ve çeşitli kaygılara sahip olma; hata veya kaybetme gibi hayatın rutini içinde karşılaşılabilecek durumların ciddi mutsuzluklara, duygu kontrolü zaafına sebep olma; başarısızlıkla karşılaşmamak için yönetici işlevler bakımından teşebbüs (initiate) işlevinde ve böylece motivasyonda azalma; zaten zekiyim/başarılıyım düşüncesiyle çabadan ve çalışma disiplininden uzaklaşma; koşullu kabul ve değerini onay almaya bağlı görme; ötekine özellikleriyle değer biçme; değerini kaybetme kaygısı ve ispat etme ihtiyacı; normal gelişim gösterenlerde öğrenilmiş başarısızlık, hırs, kibir gibi kişilik özellikler ile iletişim, baş etme ve sosyal gelişim becerilerinde zayıflama; emekle kazanmaya değer vermeme eğilimi gibi bireysel özelliklerde riskler görülebileceği düşünülmektedir. Aile sistemi, kardeşler arasındaki iletişim ve kardeşlerin psikolojik sağlığı, kıyaslama odaklı ebeveyn tutumu, çocuğuna kendini adama gibi ailevî özelliklerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Alanın bütün paydaşlarını, etiketin öngörülen ve bulgularda da tespit edilen olumsuz etkilerinden, onları sermayenin manipülasyonundan ve istismarından korumak için alternatif yollar bulunması gerekliliğinin her geçen gün arttığı düşünülmektedir.

Damgalanma kuramında belirtildiği gibi sahip olunan, korunan, kullanılan ancak tam anlamıyla farkında olunmayan kalıpyargıların varlığı söz konusu olabilmektedir. Etiket ile kalıpyargı tehtidi yaşanabilir yani, kendini, bir kalıpyargının temsil ettiği davranışları yaşamak zorunda hisseden kişi sosyal kaygı ve baskı altında olur (Gates, 2010). Bilişsel özellikleri genelleme ile tezahür eden, olumluluğu ve olumsuzluğu genelleme ile karakterize olan hale etkisi görülebilir. Etiketleme kuramına göre, etiketlenmeye maruz kalan bireyin, zamanla etikete atfedilen role uygun

davranmasıyla birlikte toplumun da etiketlenen birey ile iletişiminde, kişiden çok etikete yönelik davranışlar sergilemesi beklenebilir (Guskin ve ark., 1986).

Bütün bunların yanı sıra özellikle Çalışma 3'te tevazu, kültürel olarak ebeveynlerin önemsediği bir husus olmuştur. Tevazuun desteklenmesinin narsisistik duygulanım ve bu hazzın yönetilmesi konusunda ebeveynlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tevazu psikoloji alanyazınında yerini almaya başlayan bir kavramdır (Yücel ve Arslantürk, 2019) ve bu konuyu hem araştırmacılar hem de uygulayıcıların dikkate alması önemli görülmektedir. Türk kültüründe "dolgun başak baş eğer" gibi pek çok atasözünün varlığı kültürel olarak tevazuun kolektif bilince ne kadar kuvvetli bir şekilde yerleştiğini göstermektedir. Bu da her ne kadar küresel kültürün, etiketin etkilerini güçlendirdiği görülse de kültürel unsurların iyileştirici etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca Bauman'ın ifadesiyle kişinin erdeminden emin olmaması, "yanılabilirim bilinci" de tevazu ile birlikte işlevsel olabilecek bir düşünce sistemi olabilir.

Bütün dinlerin ortak olarak uzaklaşmayı tavsiye ettiği özelliklerden olan kibir, övünmek, üstünlük duygusu, Müslümanların Kutsal Kitabı'nda da insanın derinleşmesi için arınması tavsiye edilen özellikler arasında sıklıkla anılmakta (Kur'an Sad, 38/75; Mümin, 40/75-76; Tekasür, 102/1-2), hatta ilk insanların yaratılması mevzuunda vurgulanan unsurlardan biri olarak (Kur'an A'râf, 7/12) anlatılmaktadır. Üstünlüğün ancak insanın kendi iradesiyle inşâ edeceği, isteyerek kuracağı ve sürdüreceği bir özelliği olan takva ile olabileceği vurgulanmaktadır. Bu, insanın olgunlaşmasını, derinleşmesini temsil eden bir nitelik olarak anlatılır. Hem kazanılması hem de sürdürülmesi insanın ömrü boyunca istikrarına ve emeğine bağlı olan ve ayrıca kişisel derecelere sahip olan tamamen kişiye özgü bir süreci temsil eder. Bu açıdan kolay kazanılan, kazanıldığında kaybedilme ihtimali olmayan, duyurulan, ayrıştırma ölçütü olan, herkes için ortak olduğu iddia edilen günümüz zekâ anlayışı nitelikleriyle arasında büyük farklar barındırır.

Kültürlerin kavramları nasıl anladığı ve nasıl kolektif bir bilinç yarattığı da altyapıyı anlamak için önemlidir. Bu araştırmanın yapıldığı kültür baz alınarak birkaç öge ile incelemeye başlangıç yapılabilir. Türk kültüründe var olan pek çok örnek zekânın tek başına kıymetli bulunmadığını, insanın sadece bilişsel yönüne değer verilmediği ve onun bir bütün olarak anlaşılabildiğini, zekânın salt bilişsel olarak tanımlanmadığını gösterebilir. TDK Atasözleri ve Deyimler Dijital Sözlüğü'nde akıl kelimesi geçen 139, zekâ kelimesi geçen 1 atasözü ve deyim bulunması bu açıdan değerlendirilebilir. Us, ök, akıl ve çeşitler, akl-ı maaş, akl-ı maad, akl-ı selim, feraset, basiret, hikmet gibi kavramlarda bu birliktelik okunabilir. Ontolojik olarak fetanet kavramı da dehanın ötesinde bir özelliği ifade etmektedir. Akıl, zekâ ve diğer bileşenlerin, Müslümanların Kutsal Kitabı, Türk tarihindeki kadîm metinler, felsefe metinleri, Eski Türk Yazıtları, Kutadgu Bilig, Dede Korkut hikayeleri ve Divan-ı Lugât-it Türk gibi kurucu metinlerde sıklıkla vurgulandığı görülmektedir.

Çalışma 1, 2 ve 3'te ortaya konulan bulgularda, katılımcı ebeveynlerin hem yetiştikleri bağlamın kültürel öğelerinden hem de küresel kültürün öğelerinden etkilendikleri, böylece zekâ,

etiket ve üstün zekâya sahip olan çocuğun ebeveyni olma algılarının her iki bağlamdan da unsurlar taşıdığı, benlik kurgularının, kişilik ve kimliklerinin her ikisinden de beslenerek geliştiği görülmüştür.

Hem bilimsel hem de kültürel arkaplanı göz önünde bulundurarak çocuklar, ebeveynler, eğitim uzmanları ve toplumu, sermayenin kurguladığı sistemin dışında, zarar görmeden uzun vadede de psikolojik sağlıklılığın korunabileceği bir sistemle buluşturmak mümkün mü? Zekânın "iyi" eğitim alma hakkına sahip olmak için bir önkoşul sayılması, günümüzde normalleşen, zekânın bir ölçüt olarak baz alınmasıyla bazı "özel" eğitim programlarına giriş hakkı tanınmasının gerekliliği bilimsel programlar dahil hemen her yerde rahatlıkla ifade edilebilen bir olgu olmasına karşın aslında bunun ancak sosyal adaletsizliğin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Sosyal adaletsizliğin ve örtük etkinin yanı sıra bu tip bir eğitim, yararları yanında bütün paydaşlar için çeşitli zararlar da barındırmaktadır. Bu durum, bu araştırmada hem alanyazın incelemesinde hem de bulgularda yeterli derecede görülebilir.

Zekâ testleri bilgiyi standartlaştırıp normalize ederek sisteme uyumu ve birey üzerindeki baskıyı artırmaktadır. "Gerçek" veya "üstün" zekânın test puanlarından anlaşılabileceği görüşü öğrencilerin eğitimsel ("üstün zekâlılar" okullarına girişte olduğu gibi) ve ekonomik kaynaklara erişimindeki eşitsizlikleri göz ardı etmektedir (Eriş, 2008). Çalışma 3'ün bulgularında görülen, etiketli ebeveynlerin etiketi ve duygusunu saklama sebeplerinden bazıları nazar gibi kişisel ve kültürel sebeplerken bunlardan biri de eğitime erişimde yaşanan fırsat adaletsizliği dolayısıyla sosyal adaletsizlik olmuştur. Üstün zekâlılara özgü eğitime çeşitli sebeplerle (ekonomik, fiziksel, mekânsal v.s.) ulaşamayacağını düşündükleri ebeveynlerin yanında çocuklarının etiketinden bahsetmekten çekindiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgu, sosyal adaletsizliği açık bir şekilde ortaya koyarken, etiketli ebeveynlerin bu konudaki duyarlığını da göstermektedir.

Üstün zekâlılara özgü eğitim modelleri arasında; Purdue Modeli, Program Farklılaştırma Modeli, Birleştirilmiş Program Modeli, Gagne'nin Üstünlük ve Yeteneklilik Farklılaştırılmış Modeli, Gruplama ve Okul Zenginleştirme Modeli gibi sistemler bulunmaktadır. Stratejiler ise gruplama, hızlandırma, farklılaştırma, zenginleştirme ve mentörlük gibi farklı uygulamaları içermektedir. Gruplama uygulamaları süresi bakımından tam zamanlı, yarı zamanlı; içeriği bakımından ise homojen ve heterojen gruplar olarak ayrılabilmektedir. Bu kapsamda üstün zekâlılara özgü eğitim (ayrı okullarda) ya da birlikte eğitim (normal sınıflarda) gibi iki genel uygulama olduğu söylenebilir (Sak, 2020; van der Meulen ve ark., 2013). Türkiye'de ise devlet eğitim politikaları gereğince bu öğrencilere okul içinde destek odası veya okul dışında BİLSEM gibi farklı destekler sunulmaktadır. Bu uygulamaların dışında ise üniversiteler ve MEB tarafından uygulamaya koyulmuş bazı proje okulları veya vakıflar, şirketler tarafından açılmış bazı ayrı eğitim kurumları olduğu görülmektedir. Üstün zekâlı öğrenciler için özel teşebbüsler ve vakıflarca açılan ayrı eğitim kurumlarının ve özel sınıfların son dönemlerde sayısının artmaya başladığı görülmektedir (Çitil ve Ataman, 2018).

Çalışma 3'ün bulgularında etiketli ebeveynler üstün zekâlılara özgü eğitimden beklentilerini ve gördükleri olumsuzlukları dile getirmişlerdir. Bunlar arasında kavram karmaşasının eğitim

kurumlarına yansıması görülmektedir. “Üstün zekâlılara” özgü eğitim programı verilen sınıfta ve kurslarda, hem üstün zekâ hem üstün yeteneklilerin bulunmasının eğitimi olumsuz etkilediğini belirtmektedirler. Dolaysıyla üstün zekâlılara özgü eğitimin hem bu eğitimi alan çocuk ve ebeveynlerde beklentiyi karşılamadığı hem psikolojik sağlık ve gelişimleriyle ilgili uzun vadeli problemlere yol açabileceği, ciddi psikolojik yükler (beklenti, kaygı v.s.) verebileceği hem de toplumsal bir adalet problemi yaratabileceği, fark edilmesi gereken fakat göz ardı edilen önemli bir konudur.

Buradan hareketle bu hususta farkındalıkla kurulmuş 2000 yılından beri uygulanan bir eğitim modelinin (Sezgin, 2000) örnek olarak incelenebileceği düşünülmektedir. Bütünleştirme eğitimi, özel eğitim alanında henüz yaygın bir şekilde uygulanamayan bir yaklaşım olmakla birlikte insanların niteliklerindeki çeşitlilik açısından bütünleştirici bir felsefe üzerine bina edilmiştir (Akyol-Koçoğlu, 2019). Bu konuda incelenebilecek eğitim modeli, hem özel eğitim hem de normal gelişim gösteren ve üstün zekâlı çocuklara kendi zihin profillerine uygun ve sosyal adaleti koruyan bir eğitim modeli öngörmektedir. Okulun eğitim felsefesinde; insanın varlıkların en kıymetlisi olduğu; eğitimin insana özgü olduğu; eğitilemeyecek insan olmadığı ancak nasıl eğitileceği henüz bilinemeyen insan olabileceği; her insanın biricik olduğu; kimsenin kimseden üstün olmadığı; okulun, toplumu iyi olan her şeyiyle temsil etmesi gerektiği ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeler her iki uçtaki zihinsel profil grubu için de bütünleştirme eğitimini mümkün hatta gerekli kılmaktadır. Buradan hareketle her zekâ profili biricik ve kıymetli olduğu, kendine özgü eğitim planını hak ettiği için böyle muamele edilmektedir. Her zihinsel özellikteki kişiyle, kendine uygun bir eğitim yöntemiyle, özel olarak ilgilenilmesi bir eğitim ihtiyacı ve bir hak olarak kabul edilir. Model, sadece belli bir grup çocuğun özel yöntemlerle, diğerlerininse homojen bir grupmuşçasına “sıradan” eğitim yöntemlerine tâbî tutulmasını kabul etmez. Dolayısıyla okul ikliminin buna uygun inşâ edilmesi eğitimin kalitesi için temel şart olmalıdır görüşü hâkimdir. Okul iklimi ve eğitim tasarımı, sosyal adalet, fırsat adaleti, eşit haklar ve imkânlar çerçevesinde her zekâ profiline uygun yöntemlerle kurgulanır. Yani sadece belli bir kesimin özel ilgi ve ihtimama ihtiyacı olduğu inancıyla değil, bütün öğrencilerin aynı fırsatlara sahip olması gözetilerek düzenlenir.

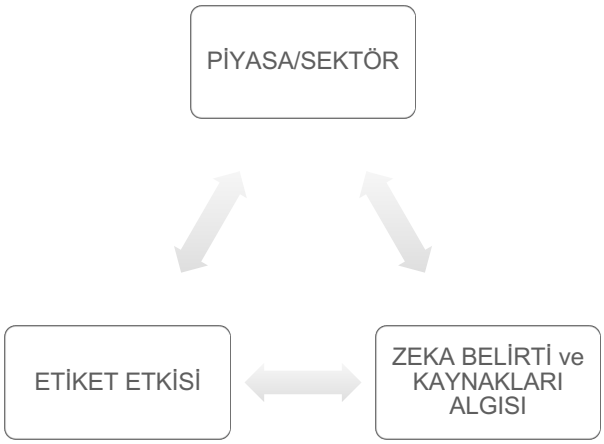
Her zihin profiline uygun eğitim planının uygulandığı adalet ve bütünleştirme temelli yöntemin en önemli unsuru etiketlememe şartıdır. Her profil eğitim başlamadan belirlenir. Bu, öğrencinin eğitim programını düzenlemede yardımcı olan bir bilgidir ve profille ilgili herhangi bir bilginin en üst düzey yöneticilere, öğretmenlere, ebeveynlere dahi aksettirilmemesi modelin en önemli etik sorumluluğudur. Bu bilgiler, sadece eğitim programını kurgulayacak öğretmenlerle beraber hareket eden ve testleri yapan psikoloji uzmanlarında mahfuzdur. Ebeveynlerle ve öğretmenlerle, öğrencilerin zihinsel durumları, onlara gelişimlerinde destek olabilmeleri için puan veya etiket olarak değil gereken kadar ve yorum olarak paylaşılır. Bütün düzenlemeler zekânın bir profil sunduğu, tek bir etiketle karşılanamayacağı bilinciyle yapılır. Böylece bilişsel özelliklerin genellenmesi engellenmiş olabilmektedir. Birbirine yakın zihinsel profile sahip öğrenciler aynı programdan faydalanacak şekilde

sınıflarda/gruplarla programa dahil olurlar. Yetişkinlerin zihinsel profiller hakkında etiketlemeye sebep olacak herhangi bir bilgiye sahip olamaması gibi çocuklar da bundan haberdar edilmezler. Etiketlemeye sebep olacak bütün alanlar titizlikle taranmakta ve etik hassasiyetlerle korunmaktadır. Eğitim modelinin yapısı gereği onu uygulayan kurumların bazı öğrencileri ön plana çıkarıp onlara kısa hazlar sunarak fakat aslında onları istismar ederek reklam yapması mümkün olamaz. Her öğrencinin zihinsel ihtiyacına uygun eğitimi vermenin, onları etiketlemeden de mümkün olabildiği bu örnekte görülebilmektedir. Hiçbir zihinsel özellik bir diğerinden üstün, ayrıcalıklı, seçkin değildir. Bu sistemin, öğrencilerin biricikliğini korumaya, insan olması münasebetiyle koşulsuz değer görmesine, böylece kendini gerçekçi kabul ile psikolojik sağlığını korumasına, rekabeti kendi gelişimi içinde kendisiyle yapmasına, rekabet kültürünün baskın olmamasına, kendine özgü çalışma disiplini kurmasına, başarının kazanmak veya derecelendirilmekten ibaret olmadığı anlayışının yerleşmesine, öğrenilmiş başarısızlığa düşmemeye, narsisistik eğilimlere maruz kalınmamasına, sınav, başarı ve hata algısının sağlıklı inşasına yardımcı olabildiği düşünülmektedir. Bilişsel açıdan geliştirme hedefi için diğer alanların hebâ edilmesine göz yumulan bir eğitim yöntemi yerine dengeli bir gelişim öngörülmektedir.

Çitil ve Ataman (2018), üstün zekâlılara özgü eğitim uygulamalarının risklerinden bazılarını dile getirmiştir. Ayrı eğitim kurumlarının bu özellikteki çocuklar için bazı avantajları olsa da bu tarz uygulamaların beraberinde de çeşitli problemler getirdiği söylenebilir. Üstün zekâlılara özgü eğitimlerle ilgili mevcut uygulamaların hangisinin daha yararlı olduğu konusu tartışmalıdır. Ancak bu sunulan eğitimlerin farklı biçimleri üzerinde yapılan araştırmalar daha çok başarı üzerinde durmakta, bu uygulamaların sosyal-duygusal işlevleri daha az sıklıkla irdelenmektedir. Üstün zekâlılara özgü eğitimlerin, ders başarısı dışındaki alanlara etkisini inceleyen çalışmaların da az sayıda olduğu görülmektedir. Bu hizmetlerin sosyal-duygusal işlevler üzerinde etkilerinin de sıklıkla rapor edilmediği ve kararsız olan analizlerden uygun bir sonuç elde edilmesinin güç olduğu anlaşılmaktadır (van der Meulen ve ark., 2013). İlden-Koçkar'a (2017) göre ise Çocuk Üniversitelerindeki problemlerden biri, çocukların bu programlara çocuk ilgisi ve gönüllülüğü esasına göre değil çocuğun "zekâsının artması" amacıyla getiriliyor olmalarıdır. Hâlihazırda ülkemizdeki uygulanan üstün zekâlılara özgü eğitim programlarının sadece belli bir zekâ seviyesine uygun olduğu, diğer zekâ seviyelerinin o programlarda verilen eğitimden faydalanmasının anlamsız olacağı söylenebilir mi?

Bu araştırma psikolojik açıdan üstün zekâlılığın, bireysel ve toplumsal olarak süreçlerini incelemiş, makro ve mikro sonuçlar tespit edilmiştir. Bireysel, ailevî, toplumsal ve etkileşimsel unsurlar bütüncül bir bakış açısıyla bulgulanmıştır. Yordanmaya çalışılan psikolojik etkinin kısa vadede farkına varılması zor olan ancak uzun vadede çıkabileceği düşünülen bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda üstünlük yanlılığı kavramı, üstün zekâlı bireyler, bu bireylerin eğitim döneminde olduğu ve özellikle konunun yoğunlaştığı çocukluk dönemi göz önünden bulundurularak üstün zekâlı çocuklar ve onların ebeveynleri açısından incelenmesi gereken bir kavramdır. Bu çağın başat özelliklerinden sayılan narsisistik eğilim, yetkilenme, metalaştırma, yeni üretilen bireylikler,

kişisel değer ve özenllik algısı da dikkate alındığında bu çocukların ve ebeveynlerinin etiketlenmesi, üstünlük yanlılığını oluşturabilecek ve artırabilecek unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Şekil 3.1: Üstün Zekâ Sistemi Döngüsü

Araştırmada, etkileşim içinde olan süreçlerin döngüsel bir işleyiş içinde olduğu da görülmüştür. Bu refleksif yapı ile piyasa/sektör; üstünlük algısı hazzı ve ebeveynlik yeterliği duygularını destekleyerek zekâ belirti ve kaynakları algısını şekillendirilmekte, bir değer ve ihtiyaç oluşturulmakta, bunu gerçekleştirmek için araç (etiket) oluşturmaktadır. Bu yolla piyasa/sektör, etiket etkisine katkı sağlayabilmektedir. Piyasa bunu teşvik eden kaynaklarla donatılmaktadır. Bu araçlarla tanışan ebeveyn, piyasaya yönelerek sektörü besleyecek şekilde konumlanmaktadır. Bu konumda bulunan ebeveynde etiket etkilerinin meydana geldiği görülmektedir. Aynı zamanda etiket etkisi ile üstün zekâ konusu ebeveynin gündeminde daha çok bulunarak dikkatini üstün zekâ belirtisi ve kaynakları algısına yöneltebilmektedir. Bu etkilet ile piyasanın sürekliliği sağlanmış olabilmektedir. Böylece Şekil 3.1.'de görüldüğü gibi birbirini inşa eden bütüncül bir yapının ortaya çıktığı ve sürekliliğini eşzamanlı işleyiş ve birbirini besleme yoluyla kazandığı tespit edilmiştir.

Sermaye ve tüketim ekonomisinin araçları ile doğaya, insanlara v.s. tahakküm yolunun açılması bir araç olarak hazların ve toplumsal hiyerarşinin ön plana çıkarılması ve anlam kurgusuna dahil edilmesini getirmiştir (Bookchin, 2014). Bir haz olarak üstünlük algısının yaygınlaştırılmasında sektörleşme ve piyasanın, hiyerarşi yaratılmasına, hiyerarşilerin yeniden üretilmesine ve böylece ekonomik döngüye katkı sağlamaya imkân oluşturduğu söylenebilir.

Burada anlatılan, hemen her alandan disiplinlerarası destekleyici gerekçelerle pek çok açıdan anlatılabilecek olan bu sürecin sadece bir yüzü ve çok az bir miktarıdır. Ayrıca sistemin işleyişi hâlâ devam etmektedir. Ebeveynlere verilen eğitimler ve çocuklar için kurgulanan eğitim sistemlerinin bu durumun farkında olunarak oluşturulması, çocukların ve ebeveynlerin hazlarını ön plana çıkarmanın meşrulaştırıldığı bir vasata ve kişiliğin karanlık üçlüsüne/dörtlüsüne sürüklenmesi yerine aksine irade, hazzı erteleme gibi eğitimler ve duygu eğitimleri verilerek desteklenmesi, toplumda ayrıştırıcı, sınıflayıcı bir yapının hâkim kılınmaması ve sosyal adaletin sağlanabilmesi için her zekâ profiline uygun olan eğitimin verilmesi, sadece küçük bir kesimin faydası yerine her insanın

kıymetli ve bütünün vazgeçilmez bir parçası olduğu bilinciyle hareket edilmesi en temel dayanaklar olarak görülebilir. Sonuç olarak, üstün zekâ sisteminin paydaşlarının zarar görmemesi ve âzamî iyi oluşun sağlanabilmesi, paydaşların birer araç hâline gelmemesi için iki temel dayanağın birinin bireylerin hazlarının farkına varıp, kontrol altına alabilecekleri bireysel derinleşmenin yolunun açılması diğerinin sermayenin kurguladığı hiyerarşik düzenin farkına varmak olduğu söylenebilir. Bu araştırma okurlarını, temel hazları eğitme konusunu sorgulamaya ve mevcut paradigma içinden bakıldığında normalleşmiş olan sistemi yeniden düşünmeye davet etmektedir.

3.2. Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu araştırma, dünyadaki her şey gibi tam değildir ve pek çok sınırlılığı vardır. Araştırmacı tarafından fark edilebilenler burada belirtilmiştir. Fark edilememiş olanların okuyucular ve diğer araştırmacılar tarafından araştırmacıyla paylaşılması özdeğerlendirmeye ve öğrenmeye imkân vereceği, bir eksiğin tamamlanmasına katkı sağlanacağı için şükranla karşılanacaktır. Aynı zamanda bu araştırmanın, araştırma ve uygulama alanlarında bakış açısı değişikliği ve insanca bir hayat için bir vesile olabilmesi, böylece sistemin tahakkümünden, yer yer gönüllü istismara maruz kalınmasından toplumun ve bireylerin korunması, toplumun ve bireylerin psikolojik sağlığına katkıda bulunması ümit edilmektedir. Dolayısıyla öneriler, bu doğrultuda inşa edilmiştir.

Sınırlılıklar

Bu araştırmada daha geniş bir çalışma grubuna sahip olunmasının daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Çalışma 3'te etiketli ebeveynler grubunun sadece annelerden oluşması bir sınırlılığı teşkil etmektedir. Diğer iki grupta anne-baba dağılımları dengeli bir çeşitlilik arz etmiştir. Çalışma 3 için çalışma grubu, Çalışma 2'de ECZA uygulanan grup içinden katılımcıların belli bir düzende seçilmesiyle oluşturulmuştur. Bu durumda, Çalışma 3 katılımcılarına daha önce Çalışma 2 kapsamında ECZA uygulanmış olduğu için katılımcıların ECZA maddelerinden çeşitli uyaranlar almış olması söz konusudur ve bu, Çalışma 3'te ortaya koydukları fikirler için bir sınırlılık oluşturabilir.

Araştırmanın konusu ve amacı hakkında alanyazının sınırlı olması da göz önünde bulundurulabilecek bir diğer konudur. Aynı zamanda, yapılan atıfların daha çok yabancı kaynak ve örneklemler üzerinden yapılandırılmak mecburiyetinde olması Türk örnekleminde karşılaştırılabilme imkânını kısıtlamıştır. İlerleyen zamanlarda yapılacak çalışmalar planlanırken anne-babaların etikete sahip olmalarının öncesi ve onu takip eden zamanlarda boylamsal olarak incelenmiş olması da araştırmanın sınırlılıklarını aşmaya yardımcı olabilecek bir yönü olabilir. Araştırmaya dair sınırlılıklar aşıldığında çok daha verimli sonuçlar elde edileceği umulmaktadır.

Uygulamacılara/Eğitim Uzmanlarına/Politika Geliştiricilere Öneriler

Bu araştırmanın bulgularında dikkat çeken ve "üstün zekâ" ekosisteminin tamamını ilgilendiren unsurlardan etiket etkisi ve piyasanın boyutları göz önünde bulundurulduğunda bu konuda özellikle eğitim camiasının bütün paydaşlarıyla birlikte konudan haberdar edilmesi ihtiyacı görülmektedir. Bunun için etiketlemenin olumsuz etkileri ve etiketin nasıl yönetileceğiyle ilgili tanılama süreci başlamadan önce olumlu ve olumsuz taraflarıyla gerçekçi bir şekilde ebeveynlere, eğitim uzmanlarına eğitimler verilmeli ve bu eğitimler yaygınlaştırılmalıdır. Bulgularda hem eğitim camiasının hem psikoloji uzmanlarının hem de ebeveynlerin etiket ile ilgili atacakları her adımın nasıl etkileri olacağı, piyasa ve ticârîleşmeden yola çıkılarak bütün paydaşlara eğitim verilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bunu için farkındalık ve müdahale programları geliştirilmelidir. ECZA ile ihtiyacı olan ebeveynler belirlenerek bu programlar uygulanabilir. Etiketin sadece üstün zekâ etiketi olmayacağı, tanılama sürecine giren her çocuğun mutlaka etiketlenerek süreçten çıkacağı unutulmamalıdır. Eğitim programının uygulanmasında sosyolojik, pedagojik ve psikolojik çevrenin de bu program doğrultusunda düzenlenmesi veya programın kazanımları için bozucu etki barındırabilecek çevresel faktörlerin en aza indirgenebilmiş olması eğitimin başarısını artıracaktır. Söz konusu eğitim programlarına ebeveynlerin konu ile ilgili algılarının sürecin başından itibaren doğru olarak şekillenmesi için yüksek bir bilinçle katılması sağlanmalı, önemi doğru açıklanabilmelidir. Aile işlevlerinde meydana gelebilecek değişiklikler için bütün aile bireyleri bilinçlendirilmelidir. Sistemin paydaşlarının tamamına verilen eğitimlere, özellikle eğitim fakültelerine farkındalık bakış açısı, eleştirel düşünme dahil edilmeli, mesleğe başlamış olan eğitimciler, eğitim politikası geliştirenlere MEB tarafından ve eğitim fakültesi öğrencilerine müfredata dahil edilerek üniversiteler tarafından etiketleme konusu anlatılmalıdır. Bu doğrultuda aile seminerleri ve MEB bünyesinde eğitici eğitimleri verilerek ailelerin ve eğitimcilerin bilinçlenmesi sağlanabilir; aynı zamanda gündem oluşturularak konunun eğitim açısından önemi vurgulanabilir. Uzun vadeli hedefler için MEB kapsamında gerekli eğitim politikalarının bir an önce oluşturulması, bunun için konu ile ilgilenen uzmanlardan yardım alınması çok önemlidir. Konunun medya ve sosyal medyada yaygınlaştırılmasının da bilinçlenmeye yardımcı olacağı düşünülmektedir. Etiketlemenin olumsuz etkilerinden, üstün zekâ ekosisteminin bütün paydaşlarını uzak tutabilmek için tasarlanmış eğitim modelleri ve benzerlerinin yaygınlaşması sağlanabilir. Bütünleştirmeye yönelik bir eğitim sistemi kurgusu ile başarının süreç odaklı ve kişiye özgü anlamlandırılmasını sağlayacak bir anlayışın yaygınlaştırılması önerilmektedir. Ülkemizdeki üstün zekâlılara özgü eğitim programlarının etiketleme hakkında yapılan çalışmalar gözetilerek yeniden gözden geçirilmesi önerilmektedir. Medya ve sivil toplum kuruluşlarının bilinçlendirme çalışmalarında desteği alınabilir.

Araştırmacılara Öneriler

Her ne kadar postmoden kuramlar da neredeyse benzer bir noktadan hareketle bu meseleyi ele alıyor olsa da çözüm teklifi açısından farklı alternatiflere ihtiyaç olduğu şüphesiz görülmektedir. Toplumsal ve bireysel olarak konunun daha sağlıklı bir sistemle işlemesi için çeşitli yönleriyle konuyu

ele alacak alternatif ve eleştirel araştırmalar artırılabilir. Boylamsal çalışmalarla alanyazında bahsedilen ebeveynlerde etiketin olumlu duygulanım oluşturması meselesi uzun vadede nasıl etkilere sahip olabileceği araştırılmalıdır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde bu çalışmanın tekrarının veya benzer çalışmaların yapılmasının, daha kapsamlı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Etiketlemenin aile hayatına olan etkisine ilişkin değerlendirmelerin, sürece katılan öğrenciler ve diğer kardeşler üzerinden yapılması araştırmacılara farklı bakış açıları kazandırabilecektir. Benzer çalışmalar, farklı yaş grupları, etiketlenme süresi, ebeveynlik yaşı, sosyoekonomik durum, okul türü (özel/devlet) gruplarında da yapılarak sonuçlar karşılaştırılabilir. Etiketsiz ve normal gelişim gösteren ebeveynlerle üstün zekâ ve etiketleme hakkında yapılan çalışmalar artırılmalıdır. Öncesinde ECZA uygulanmış olması katılımcıların Çalışma 3'teki cevaplarını etkilemiş olabileceğinden, ECZA uygulanmadan Çalışma 3 benzeri bir çalışmanın gerçekleştirilmesi veya araştırma sıralamasının ters işletildiği bir desen uygulanarak katılımcıların ölçek gibi herhangi bir uyarana maruz kalmaksızın düşüncelerinin ne olacağı da incelenebilir. Çalışma 2'de geliştirilen ölçeğin (ECZA) kısa versiyonu hazırlanabilir. Ölçek için farklı geçerlik yöntemleri uygulanabilir. Demografik değişkenlere göre ölçek sonuçları incelenebilir. Ölçekteki maddeler ayrı ayrı incelenebilir veya ölçek maddelerinin NGG ebeveynler için jenerik hâle getirilmesi üzerinde çalışılabilir. Zekâya farklı gruplar tarafından yüklenen anlam ve bunun kültürel temelinin çalışılması mevcut araştırmaların daha iyi anlamlandırılmasını ve yorumlanmasını sağlayacaktır. Bu araştırmadan yol çıkılarak bir kuram geliştirme çalışması da yapılabilir. Katılımcılardaki çeşitliliğin artırılarak farklı çalışma grupları hakkında yapılan araştırmaların metaanalizi yapılarak daha kapsamlı bir harita ortaya çıkarılması düşünülebilir. Çalışma 1 ve 3'teki bütün temalar hakkında ayrı ayrı araştırmalar organize edilmesi bu temaların içeriğinin daha iyi anlaşılmasına imkân verecektir. Bu çalışmada tam olarak gerçekleştirilmemiş olan çocuğun hem anne ve hem babasıyla ikili eşlenik analiz yapılan çalışmalar organize edilmesi ebeveynlerin rolünün ayrı ayrı ve daha doğru bir şekilde anlaşılmasına hizmet edecektir. Öte yandan yine bu çalışmada ele alınamayan önemli bir değişken olarak kültürel bağlam da kültürler arası araştırmalar ile incelenebilir. Sistemin bir bütün olarak ürettiklerinin incelenebilmesi için özel eğitim alanında yapılan etiketleme araştırmaları ile üstün zekâ etiketiyle ilgili yapılan araştırmalar beraber değerlendirilebilir. Kültür, her bir ebeveynin rolü, nörogelişimsel sistemler v.b.'nin dahil edildiği daha bütünlüklü bir sistem araştırması zor olmakla birlikte meselenin daha incelikli olarak anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu araştırmanın bulgularından yola çıkılarak ebeveynlere veya eğitim camiasına uygulanabilecek müdahale programları hakkında eylem araştırmaları araştırmanın pratik faydaları açısından olumlu katkısı olarak düşünülebilir.

Son Söz Olarak;

Ebeveynin “üstün zekâlı” bir çocuğa sahip olmasının ondaki yansımasını etiketleme kuramı üzerinden irdeleyen bu araştırma, her gün karşılaştığımız için gözümüzde “normalleşen” bir düzenin farkındalığına ve hem birey olarak kendimizin hem de içinde bulunduğumuz sistemin yeniden inşâsında gereken irade ve hareketi sağlamasına, kendimizle olan “büyük mücadelemize” mütevazı bir katkı sunmak umuduyla yapılmıştır. Hepimizin kendi çerçevesinde, bütünün ve daha iyi olma yolunun bir parçası olacağımıza duyduğum inançla…

KAYNAKÇA

ABLARD, K. E., PARKER, W. D.: 1997 "Parents' Achivement Goals and Perfectionism in Their Academically Talented Children", **Journal of Youth and Adolescence**, 26/6, 651-667.

ADAMS, G. R., RYAN, B. A., KETSETZIS, M., KEATING, L.: 2000 "Psychology Rule Complience and Peer Sociability: A Study of Family Process, Shcool-Focused Parent-Children Interactions, and Children's Classroom Behavior", **Journal of Family Psychology**, 14/2, 237-250.

ADLER, A.: 2011 **Psikolojik Aktivite: Üstünlük Duygusu ve Toplumsal İlgi**, İstanbul, Say Yayınları.

AFAT, N.: 2013 "Çocuklarda Üstün Zekânın Yordayıcı Olarak Ebeveyn Tutumları", **Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi**, 20/1, 155-168.

AFAT, N., KÖKSAL-KONİK, A.: 2018 "Üstün Zekâlı Çocuğu Olan Ebeveynlerin Farkındalıkları: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", **Milli Eğitim Dergisi**, 220, 79-104.

AKARSU, F.: 2001 **Yetişemediğimiz Çocuklar: Üstün Yetenekli Çocuklar ve Sorunları**, Ankara, Eduser Yayınları.

AKHTAR, S.: 1989 "Narcissistic Personality Disorder: Descriptive Features and Differential Diagnosis", Psychiatric Clinics of North America, 12/3, 505-529.

AKIN, A., ŞAHİN, M., GÜLŞEN, M.: 2015 "Çocukluk Çağı Narsisizm Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, 24/2015, 203-215.

AKYOL-KOÇOĞLU, T.: 2019 "Özel Eğitim Öğrencilerinin Okul Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Servisi Rehberliğindeki Eğitiminde Bütünleştirici Bir Yaklaşım Örneğinin İncelenmesi: Kalem Özel Eğitim Modeli", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

AKYÜZ, Y.: 2011 **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Pegem Akademi Yayınları.

AL-SHABATAT, A. M.: 2013 "A Review of The Contemporary Concepts of Giftedness and Talent", **International Interdiciplinary Journal of Education**, 2/12, 1336-1346.

ALLEN, G. E.: 2003 Intellegence Tests and Immigration to The United States, 1900-1940, **Encyclopedia of the Human Genome**, Macmillan Punlishers Ltd.

AMEND, E. R., BELJAN, P.: 2009 "The Antecedents of Misdiagnosis: When Normal Behaviors of Gifted Children are Misinterpreted as Pathological", **Gifted Education International**, 25/2, 131-143.

AMERİKAN PSİKİYATRİ BİRLİĞİ.: 2013 **DSM-5 Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı** (5. Baskı), E. Köroğlu (Ed.), Ankara, Hekimler Yayın Birliği.

ARON, A., ARON, E. N., SMOLLAN, D.: 1992 "Inclusion of Other in The Self Scale and Structure or Interpersonel Closeness", **Journal of Personelity and Social Psychology**, 63/4, 596-612.

AŞKUN, D., ÇETİN, F.: 2017 "Benmerkezcilik Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, 18/5, 485-494.

ATAMAN, A.: 2012 "Üstün Zekâlılar ve Üstün Yetenekliler", **Geleceğin Mimarları Üstün Yetenekliler Sempozyumu Bildiriler Kitabı** içinde (16-21), Namık Kemal Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu.

ATAMAN, A.: 2005 "Üstün Zekâlı ve Üstün Yetenekli Çocuklar", A. Ataman (Ed.), **Özel Eğitime Giriş** içinde (173-195), Ankara, Gündüz Yayınları.

ATAY, S.: 2009 "Narsistik Kişilik Envantari'nin Türkçeye Standardizasyonu", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11/1, 181-196.

AYDIN, Y. E., BUĞA, A.: 2020 "Özel Yetenekli Çocukların Ebeveynlerinin Akılcı Olmayan İnançları ve Ebeveyn Yetkinliklerinin İncelenmesi", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 15/22, 1373-1407.

AYEBO, A.: 2016 "Teachers' Perceptions on Identifying and Catering to the Needs of Mathematically Gifted and Talented Students", **Jurnal Pendidikan Malaysia**, 41/1, 19-24.

AYVACI, H. Ş., BEBEK, G.: 2019 "Türkiye'de Üstün Zekalılar ve Özel Yetenekliler Konusunda Yürütülmüş Tezlerin Tematik İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 45, 267-292.

BAKIR-AĞYAR, B., GÜNDOĞDU, M.: 2017 "The Relationship Between Gifted and Ungifted Students' Self-perceptions and Their Parents' Parenting Styles: A Structural Equation Model", **European Journal of Education Studies**, 3/3, 334-350.

BALTACI, A.: 2018 "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7/1, 231-274.

BALTACI, R.: 2017 "Üstün Zeka Tanısının Öğrencileri Çeşitli Algıları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

BALTAŞ, A.: 2018 "Özgüven mi? Özsaygı mı?", 17 Ekim 2018, http://www.acarbaltas.com/ozguven-mi-ozsaygi-mi/

BANDURA, A.: 1994 "Self-efficacy", V. S. Ramachaudran (Ed.), **Encyclopedia of Human Behavior** içinde, 4, (71–81), New York, Academic Press.

BAŞER, S.: 2011 **Kut ve Töre**, İstanbul, İrfan Yayımcılık.

BAUMEISTER, R. F., VOHS, K. D.: 2001 "Narcissism as Addiction to Esteem", **Psychological Inquiry**, 12/4, 206-209.

BAYDAR, N., AKÇİNAR, B., İMER, N.: 2012 "Çevre, Sosyoekonomik Bağlam ve Ana Babalık", M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), **Ana Babalık: Kuram ve Araştırma** içinde (81-128), İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

BAYKOÇ-DÖNMEZ, N.: 2014 **Üstün; Akıl, Zekâ, Deha, Yetenek, Sahiler-Savantlar, Gelişimleri ve Eğitimleri**, Ankara, Vize Yayınları.

BECKER, H. S.: 2013 **Haricîler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması**, Heretik Yayınları. (Eser ilk olarak 1963'te yayımlanmıştır).

BELUR, A.: 2014 "BİLSEM'e Kayıt Hakkı Kazanan ve Kazanamayan Öğrencilerin Anne/Babalarının Rehberlik Gereksinimlerinin İncelenmesi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

BEN-ARTZEY, N.: 2020 "Gifted But Equal? Parents' Perspectives on Sibling Relationships in Families with Gifted and Non-Gifted Children", **Gifted and Talented International**, 1-12.

BEN-ARTZEY-SCHIEBER, N.: 2019 "The Gifted Child as an Equal Partner or Minority in the Sibling Relationship: The Parents' Perspective", **Child Indicators Research**, 12, 2151-2171.

BERLIN, J.: 2009 "It's All a Matter of Perspective: Student Perceptions on the Impact of Being Labeled Gifted and Talented", **Roeper Review**. 31/4, 217- 223.

BERRY, J. W., POORTINGA, Y. H., BREUGELMANS, S. M., CHASIOTIS, A., SAM, D. L.: 2015 **Kültürlerarası Psikoloji**, Ankara, Nobel Yayınları.

BESSER, A., PRIEL, B.: 2010 "Grandiose Narcissisim Versus Vulnerable Narcissism in Threatening Situations: Emotional Reactions to Achievement Failure and Interpersonal Rejection", **Journal of Social and Clinical Psychology**, 29/8, 874-902.

BİLGİN, N.: 2007 **Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar Yaklaşımlar**, İstanbul, Bağlam Yayınları.

BOLAT, Y., ÜLKER, M., DEMİR, C. G.: 2016 "Kavramsal Açıdan Narsisizm ve Eğitimde Narsisistik Kişilik", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 9/46, 482-492.

BOLAT, Y., TEKİN, M.: 2017 "Üstün Yeteneklilerin Eğitimi Araştırmalarında Eğilimler: Yöntembilimsel Bir Analiz", **International Journal of Eurasia Social Sciences**, 8/27, 609-629.

BOLAY, S. H.: 2013 **Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Nobel Yayınları.

BOOKCHIN, M.: 2014 **Ekolojik Bir Topluma Doğru**, İstanbul, Sümer Yayıncılık.

BORLAND, J. H.: 2005 "Gifted Education Without Gifted Children", R. J. Sternberg ve J. E. Davidson (Ed.), **Conceptions of Giftedness** (2. Baskı) içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

BORLAND, J. H.: 2003 "The Death of Giftedness: Gifted Education Without Gifted Children", J. H. Borland (Ed.), **Rethinking Gifted Education** içinde, (105-124). New York: Teachers Collage Press Columbia University.

BONSTEIN, M. H., GÜNGÖR, D.: 2013 "Gelişim Biliminin Kültür ve Çocuk Bakımına Düzenleyici Prensipler ve Süreçler Açısından Katkısı", S. Bekman ve A. Aksu-Koç (Ed.), **İnsan Gelişimi, Aile ve Kültür: Farklı Bakış Açıları** içinde, (113-131), İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

BRODY, N.: 1999 "What is Intelligence?", **International Review of Psychiatry**, 11, 19-25.

BRUMMELMAN, E., THOMAES, S., SLAGT, M., OVERBEEK, G., OROBIO DE CASTRO, B., BUSHMAN, B. J.: 2013 "My Child Redeems My Broken Dreams: On Parents Transferring Thier Unfulfilled Ambitions Onto Their Child", **Plos One**, 8/6, 1-4.

BUDAK, S.: 2009 **Psikoloji Sözlüğü**, İstanbul, Bilim ve Sanat Yayınları.

BUSHMAN, B. J., BAUMEISTER, R. F.: 1998 "Threatened Egotism, Narcissism, Self-Esteem, and Direct and Displaced Aggression: Does Self-Love or Self-Hate Lead to Violence", **Journal of Personality and Social Psychology**, 75/1, 219-229.

BUSSE, T. V., DAHME, G., WAGNER, H., WIECZERKOWSKI, W.: 1986 "Teachers Perceptions of Highly Gifted Students in the United States and West Germany", **Gifted Child Quarterly**, 30/2, 55-60.

BUUNK, B. P.: 2001 "Percieved Superiority of One's Own Relationship and Percieved Prevalence of Happy and Unhappy Relationships", **British Journal of Social Psychology**, 40, 565-574.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş.: 2005 **Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum**, Ankara, PegemA Yayıncılık.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., KILIÇ-ÇAKMAK, E, AKGÜN, Ö. E., KARADENİZ, Ş., DEMİRCİ, F.: 2017 **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, PegemA Yayıncılık.

CARLSON, J., YANG, J.: 2008 "Adlerian Family Therapy", K. Jordan (Ed.), **The Quick Theory Reference Guide** içinde, New York, Nova Science Publishers.

CANSEVER, T.: 2010 **Osmanlı Şehri**, İstanbul, Timaş Yayınları.

CAMPBELL, W. K.: 2001 Is Narcissism Really So Bad?", **Psychological Inquiry**, 12/4, 214-216.

CAVKAYTAR, A., ÖZEN, A.: 2015 "Aile Katılımı ve Eğitimi", G. Akçamete (Ed.), **Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimli Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim** içinde (169-202), Ankara, Kök Yayınları.

CESUR, S.: 2020 **Ahlâkın Sosyal Psikolojisi**, İstanbul, Pales Yayınları.

CHAN, D. W.: 2002 "Perceptions of Giftedness and Self-Concepts Among Junior Secondary Students in Hong Kong", **Journal of Youth and Adolescence**, 31/4, 243-252.

CHASSIN, L., PRESSON, C., YOUNG, R. D., LIGHT, R.: 1981 "Self-Concepts of Institutionalized Adolescents: A Framework for Conceptualizing Labeling Effects", **Journal of Abnormal Psychology**, 143-151.

CHAN, D. W., CHAN, L., CHI-YAN-CHAN, A.: 2013 "Parenting Gifted Children Among Hong Kong Chinese Parents: What Differences Does Westernization Make?", **Reoper Review**, 35, 177-186.

CICCARELLI, S. K., WHITE, J. N.: 2016 **Psikoloji**, Ankara, Nobel Yayınları.

CİHANGİROĞLU, N., TEKE, A., UZUNTARLA, Y., UĞRAK, U.: 2014 "Narsistik Kişilik Özellikleri Kurumsal Bağlılığı Etkiler mi?", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. 15/2, 173-185.

CLARK, B.: 2016 **Üstün Zekâlı Olarak Büyümek**, Ü. Ogurlu ve F. Kaya (Ed.), Ankara, Nobel Yayınları.

CRESWELL, J. W., PLANO CLARK, V. L.: 2015 **Karma Yöntem Araştırmaları**, Ankara, Anı Yayınları.

CRESWELL, J. W.: 2016 **Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Siyasal Kitabevi.

CROCKER, J., MAJOR, B.: 1989 "Social Stigma snd Self-Esteem: The Self-Protective Properties of Stigma", **Psychological Review**, 96/4, 251-256.

COHEN, A. S., AUSTER, T. L., MacAULAY, R. K., McGOVERN, J. E.: 2014 "Illusory Superiority and Schizotypal Personality: Explaining The Discrepancy Between Subjective/Objective Psychopathology", **HHS Public Access**, 5/4, 413-418.

COLANGELO, N.: 1988 "Families of Gifted Children: The Next Ten Years", **Roeper Review**, 11/1, 16-18.

COLANGELO, N., BROWER, P.: 1987 "Labeling Gifted Youngsters: Long-Term Impact on Families", **Gifted Child Quarterly**, 31/2, 75-78.

COLEMAN, J. M., FULTS, B.: 1982 "Self-Conceps and Gifted Classroom: The Role of Social Comparisons", **Gifted Child Quarterly**, 26/3, 116-120.

CORNELL, D.: 1989 "Child Adjustment and Parent Use of the Term "Gifted"", **Gifted Child Quarterly**, 33/2, 59-64.

CORNELL, D. G.: 1983 "Gifted Children: The Impact of Positive Labeling on the Family System", **American Journal of Orthopschietry**, 53, 322-335.

CORREIA, V.: 2012 "The Ethics of Argumantation", **Informal Logic**, 32/2, 222-241.

CROSS, T. L., COLEMAN, L. J., STEWART, R. A.: 1995 "Psychosocial Diversity Among Gifted Adolescents: An Exploratory Study of Two Groups", **Roeper Review**, 17/3, 181-185.

CROSS, T., COLEMAN, L. J., STEWART, R.: 1993 "The Social Cognition of Gifted Adolescents: An Exploration of the Stigma of Giftedness Paradigm", **Roeper Review**, 16/2, 37-40.

CROSS, T. L., COLEMAN, L. J., TERHAAR-YONKERS, M.: 2014 "The Social Cognition of Gifted Adolescents in Schools: Managing the Stigma of Giftedness", **Journal of Education of the Gifted**, 37/1, 30-39.

CORREIA, V.: 2012 "The Ethics of Argumentation", **Informal Logic**, 32/2, 222-241.

COŞKUN, U. H., SAĞIR, T. M., GİRLİ, A.: 2019 "Üstün Zekâlı ve Yetenekli Çocuğu Olan Annelerin Problem Çözme Becerilerinin Bir Yordayıcısı Olarak Ebeveyn Yetkinliği", **Uluslararası Eğitim Spektrumu Dergisi**, ½, 106-130.

ÇAĞBAYIR, Y.: 2018 **Ötüken Türkçe Sözlük**, İstanbul, Ötüken Yayınları. https://otukensozluk.com

ÇAĞLAR, H. E.: 2004 "1953-1993 Yılları Arasında Üstün Zekâlı Çocuklar Konusunda Alınan Kararlar, Çalışmalar ve Uygulamalar", **1. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiriler Kitabı** içinde (61-68), İstanbul, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Çocuk Vakfı Yayınları.

ÇALIŞKAN, M.: 2017 "Üstün Yetenekli Çocuklara Sahip Ailelerin Aile İşlevselliği", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.

ÇAVUŞOĞLU, M., SEMERCİ, N.: 2015 "Anne Babaların BİLSEM'e Devam Eden Özel Yetenekli Çocuklarına İlişkin Görüşleri (Bartın İli Örneği)", **Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı, 325-335.

ÇEVİK, M.: 2016 Bir postmodern eğitim dogması olarak "çoklu zekâ kuramı". Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi, 12(37), 80-86.

ÇİTİL, M., ATAMAN, A.: 2018 "İlköğretim Çağındaki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Davranışsal Özelliklerinin Eğitim Ortamlarına Yansıması ve Ortaya Çıkabilecek Sorunlar", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 38/1, 185-231.

ÇOCUK VAKFI.: 2020 "Armağanlı Birey", 12 Mart 2020, www.cocukvakfi.org.tr adresinden alındı.

DAĞLIOĞLU, E.: 2015 "Erken Çocuklukta Üstün Yetenek", F. Şahin (Ed.), **Üstün Zekalı ve Üstün Yetenekli Öğrencilerin Eğitimi** içinde (75-92), Ankara, Pegem Yayıncılık.

DAĞLIOĞLU, H. E., ALEMDAR, M.: 2010 "Üstün Yetenekli Bir Çocuğun Ebeveyni Olmak", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 18/3, 849-860.

DAĞLIOĞLU, H. E.: 2004 "Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Beş-Altı Yaş Grubunda ve Matematik Alanında Üstün Yetenekli Olan Çocukların Sosyodemografik Özellikler Bakımından İncelenmesi", **1. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiriler Kitabı** içinde (247-262), İstanbul, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Çocuk Vakfı Yayınları.

DAVASLIGİL, Ü.: 2000 "Üstün Çocuklara Sahip Ailelerin Eğitimi", **Özel Eğitimde Aile Eğitimi Sempozyumu**, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 142-148.

DAVID, H., GILL, M., RAVIV, I.: 2009 "Sibling Relationship Among Eilat Families With at Least One Gifted Child", **Gifted and Talented Internation**, 24/2, 71-88.

DAVIS, G. A., RIMM, S. B.: 2004 **Education of the Gifted and Talented**, USA, Pearson Education Inc.

DAWKINS, R.: 2009 "Darwin'in Yaşayan Mirası", **Bilim ve Teknik**, 42/499, 24-29.

DEL PRETE, T.: 1996 "Asset or Albatross?: The Education and Socialization of Gifted Students", **Gifted Child Today**, 19/2, 24-50.

DEMİR, S.: 2010 "Kelam İlmi Açısından Kur'an ve Sünnet'te Kibir", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi, Konya.

DEMİREL, Ş., SAK, U.: 2011 "Yetenek Hiyerarşisi: Üstün Yetenek Türlerinin Toplumsal Değerleri Üzerine Bir Araştırma", **Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi**, 1/1, 61-76.

DEMİRTAŞ, H. A.: 2013 Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar", **İletişim: Araştırmaları**, 1/1, 123-144.

DİNÇER, D.: 2017 "Romantik İlişkilerde İlişki Doyumunu ve Yaşam Doyumunu Yordayan Etmenler: İki Boyutlu İlişkisel Benlik Değişim Modeli", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

DİNÇER, D., EKŞİ, H., ARON, A.: 2018 "Two New Scales in the Field of Couples and Marriage Counseling: The Inclusion of the Other in the Self Scale And Turkish Self-Change in Romantic Relationships Scale", **SHS Web of Conferences**, 48, 1-7.

DOĞANER, İ.: 1996 "Narsisistik Kişilik Bozukluğu", **Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları**, 1/3.

DONAHUE, M. L., PEARL, R., HERZOG, A.: 1997 "Mothers' Referential Communication with Preschooler: Effects of Children's Syntax and Mothers' Beliefs", **Journal of Applied Developmental Psychology**, 18, 133-147.

DUCKWORTH, A. L., QUINN, P. D., LYNAM, D. R., LOEBER, R., STOUTHAMER-LOEBER, M.: 2011 "Role of Test Motivation in Intellegence Testing", **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 108/19, 7716-7720. Doi:10.1073/pnas.1018601108

DUNNING, D.: 2011 "The Dunning-Kruger Effect: On Being Ignorant of One's Own Ignorance", **Advances in Experimental Social Psychology**, 44/5, 259-265.

DUNNING, D., MEYEROWITZ, J. A., HOLZBERG, A. D.: 1989 "Ambiguity and Self-Evaluation: The Role of Idiosyncratic Trait Definitions in Self-Serving Assessments of Abilities", **Journal of Personality and Social Psychology**, 57, 1082-1090.

DUSS, D. M., CHIODO, L. M.: 1991 "Narcissistic Act in Everyday Life", **Journal of Personality**, 59/2, 179-215.

EKER, G.: 2019 "Üstün Yetenekli Öğrencilerin Anne Baba Algılarının Etiket Etkileri Açısından İncelenmesi", **International Social Mentality and Researcher Thinkers** Journal, 5/21, 1150-1161.

EKŞİ, F.: 2016 "The Short Form of the Five-Factor Narcissism Inventory: Psychometric Equivalence of the Turkish Version", **Educational Sciences: Theory&Practice**, 16, 1081-1096. http://dx.doi.org/10.12738/estp.2016.4.0001

ELDOĞAN, D., TUNCEL, E.: 2017 "Kırılgan Narsisizm ve Sosyal Kaygı Bozukluğu: Benzerlikler ve Farklılıklar", **Nesne Psikoloji Dergisi**, 5/11, 426-448.

EMİR, S.: 2017 **Özel Yeteneklilerin Eğitiminde Program Tasarımı**, Ankara, Pegem Yayınları.

EMMONS, R. A.: 1999 "Religion in the Psychology of Personality: An Introduction", **Journal of Personality**, 67/6, 873-888.

ENÇ, M.: 2005 **Üstün Beyin Gücü**, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

EREN, F., ÖMERELLİ-ÇETE, A., AVCİL, S., BAYKARA, B.: 2018 "Üstün Yetenekli Çocuklarda ve Ailelerinde Duygusal ve Davranışsal Özellikler", **Nöropsikiyatri Arşivi**, 55, 105-112.

ERİŞ, B.: 2017 **Her Çocuk Üstün Yeteneklidir**, İstanbul, Alfa Yayınları.

ERİŞ, B., SEYFİ, R., HANOZ, S.: 2009 "Perceptions of Parents with Gifted Children about Gifted Education in Turkey", **Gifted and Talented International**, 24/1, 55-65.

ERİŞ, B.: 2008 "Zekâ: Amerikan Deneyiminin Kritik Kuram Perspektifinden Analizi", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi**, 8/1, 59-87.

ERSOY, E., OGURLU, Ü., AYDIN, H.: 2019 "Gifted Students' qnd Their Parents' Perceptions of Decision-Making Processes: A Turkish Case", **Springer Nature**, 50, 403-421.

FARABİ.: 2012 **Mutluluğun Kazanılması: "Tahsîlu's Sa'ada"**, A. Arslan, (Çev.), İstanbul, Divan Yayınları.

FARABİ.: 2010 "Aklın Anlamları", M. Kaya, (Haz. Ve Çev.), **İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri** içinde (127-137), İstanbul, Klasik Yayınları.

FISHER, E.: 1981 "The Effect of Labeling on Gifted Children and Their Families", **Roeper Review**, 3/3, 49-51.

FORNIA, G. L., FRAME, M. W.: 2001 "The Social and Emotional Needs of Gifted Children: Implications For Family Counseling", **Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families**, 9, 384-390.

FORSYTH, D. R.: 2008 "Self-Serving Bias", **International Encyclopedia of the Social Sciences**, W. A. Darity (Ed.), 7, Detroit ABD, Macmillan Reference.

FREEMAN, J.: 2013 "The Long Term Effects of Families and Educational Provision on Gifted Children", **Educational&Child Psychology**, 30/2, 7-17.

FREEMAN, J.: 2004 "Teaching the Gifted and Talented", **Education Today**, 54, 17- 21.

FROMM, E.: 2019 **Sahip Olmak ya da Olmak**, İstanbul, Say Yayınları.

GAGNE, F.: 2005 "From Gifts to Talents: DMGT as a Developmental Model", R. J. Sternberg ve J. E. Davidson, (Ed.), **Conceptions of Giftedness** (2. Baskı) içinde (98-119), Cambridge: Cambridge University Press.

GAGNE, F.: 1995 "From Giftedness to Talent: A Developmental Model and Its Impact on the Language of the Field", **Roeper Review**, 18, 103-111.

GALLAGHER, J.: 1972	"The Special Education Contract for Mildly Handicapped Children", **Exceptional Children**, 38, 527–535.
GARDNER, H.: 2017	**Zihin Çerçeveleri**, İstanbul, Alfa Yayınları.
GARDNER, H.: 2011	**Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences**, NewYork, Basic Books.
GARDNER, H.: 1999	**Intelligence Reframed: Multiple Intelligence for the 21st Century**, NewYork, Basic Books.
GATES, J.: 2010	"Children with Gifts and Talents: Looking Beyond Traditional Labels", **Roeper Review**, 32, 200–206. Doi:10.1080/02783193.2010.485308
GEÇTAN, E.: 2003	**Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar**, İstanbul, Metis Yayınları.
GLADWELL, M.: 2009	**Outliers (Çizginin Dışındakiler) Bazı İnsanlar Neden Daha Başarılı Olur?**, İstanbul, Mediacat Yayınları.
GOFFMAN, E.: 1963	**Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity**, London, Penguin Books.
GOFFMAN, E.: 1959	**The Presentation of Self in Everyday Life**, New York, Doubleday.
GORDON, T.: 1993	**Etkili Öğretmenlik Eğitimi**, İstanbul, YAPA Yayınları.
GOULD, S. J.: 1996	**The Mismeasure of Man**, New York, Norton.
GÖKDEN-KAYA, N.: 2019	"Sınıf Öğretmenlerinin Üstün Zekâlı ve Yeteneklilerin Eğitimine İlişkin Tutum ve Görüşlerinin Belirlenmesi", **Eğitim ve Bilim**, 44/199, 239-256.
GRAVES, R.: 2010	**Yunan Mitleri**, İstanbul, Say Yayınları.
GRENIER, M. E.: 1985	"Gifted Children and Other Siblings", **Gifted Child Quarterly**, 29/4, 164-167.
GULEVSKA, V.: 2018	"Teachers' Perceptions of Parental Involvement in Primary Education", **Innovations In Teaching**, 31/1, 134-140.
GULLIFORD, L., ROBERTS, R. C.: 2018	"Exploring the "Unity" of Virtues: The Case of an Allocentric Quintet" **Theory&Psychology**, 28/2, 208-226.
GUSKIN, S. L., OKOLO, C., ZIMMERMAN, E., PENG, C. J.: 1986	"Being Labeled Gifted or Talented: Meanings and Effects Perceived by Students in Special Programs", **Gifted Child Quarterly**, 30, 61-65.

GÜLMEZ, N.: 2009 "Narsisistik Liderlik", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

GÜRSOY, O., GÜNDOĞDU, M., KAYA, A.: 2016 "Kibir Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **EJERCongress 2016 Bildiri Özetleri Kitabı**, 1807-1808.

GÜRÜLTÜ, E., ALCI, B.: 2020 "Üstün Yetenekli Öğrencilerin Eğitiminde Fırsat Eşitliği Bağlamında Öğrenci ve Veli Görüşleri", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 15/24, 2413-2442.

HARVEY, D.: 2012 **Postmodernliğin Durumu**, İstanbul, Metis Yayınları.

HARWOOD, R. L.: 1992 "The Influence of Culturally Derived Values on Anglo and Puerto Rican Mothers' Perceptions of Attachment Behavior", **Child Development**, 63, 882-839.

HASTINGS, P. D., GRUSEC, J. E.: 1998 "Parenting Goals as Organizers of Responses to Parent-Child Disagreement", **Developmental Psychology**, 34/3, 465-479.

HEADY, B., WEARING, A.: 1988 "The Sense of Relative Superiority-Central to Well Being", **Social Indicators Research**, 20, 497-516.

HEATHERTON, T. F., VOHS, K. D.: 2000 "Interpersonal Evaluations Following Threats to Self: Role of Self-Esteem", **Journal of Personality and Social Psychology**, 78/4, 725-736.

HELLER, A. K.: 2004 "Identification of Gifted and Talented Students", **Psychology Science**, 46/3, 302-323.

HERSHEY, M., OLIVER, E.: 1988 "The Effect of the Label Gifted on Students Identified for Special Programs", **Roeper Review**, 11/1, 33-34.

HERTZOG, N. B.: 2003 "Impact of Gifted Programs from the Students' Perspectives", **Gifted Child Quarterly**, 47/2, 131-143.

HIDALGO, M. F.: 2017 "Parenting the Gifted and Talented Child: A Qualitative Inquiry of the Perceptions of Mothers Regarding Their Unique Experiences in Raising Gifted and Talented Children", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Louisiana State University, ABD.

HOBBS, N.: 1975 "The Futures of Children: Categories, Labels and their Consequences", 12 Ekim 2018. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED115069.pdf

HODGE, K. A., KEMP, C. R.: 2006 "Recognition of Giftedness in the Early Years of School: Perspectives of Teachers, Parents, and Children", **Journal for the Education of the Gifted**, 30/2, 164-204.

HOGE, R., RENZULLI, J.: 1993 "Exploring the Link Between Giftedness and Self-concept", **Review of Educational Research**, 63/4, 449-465.

HOLAHAN, C. K., HOLAHAN, C. J.: 1999 "Being Labeled as Gifted, Self-appraisal and Psychological Well-being: A Life Span Developmental Perspective", **International Journal of Aging and Human Development**, 48/3, 161-173.

HOORENS, V., REMMERS, N., RIET, K.: 1999 "Time is an Amazingly Variable Amount of Money: Endowment and Ownership Effects in the Subjective Value of Working Time", **Journal of Economic Psychology**, 20/4, 383-405.

HOORENS, V.: 1995 "Self-favoring Biases, Self Presentation, and the Self-Other Asymetry in Social Comparison", **Journal of Personality**, 63/4, 793-817.

HOORENS, V.: 1993 "Self-enhancement and Superiority Biases in Social Comparison", **European Review of Social Psychology**, 4/1, 113-139.

HURYN, J.: 1986 "Giftedness as Deviance: A Test of Interaction Theories", **Deviant Behavior**, 7/2, 175-186.

HUXLEY, A.: 2018 **Cesur Yeni Dünya**, İstanbul, İthaki Yayınları.

İLDEN-KOÇKAR, A.: 2017 "Çocuk Üniversitesi Nedir Neden Gereklidir?", **Türkiye ve Dünyada Çocuk Üniversitesi Uygulamaları** içinde (7-14), İstanbul, Altınbaş Üniversitesi Yayınları.

İLHAN, N.: 2011 "Öksüz Öğüt Üvey Kardeş mi? Bir Etimoloji Denemesi", **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 6/1. 467-475.

INANCSI, T., LANG, A., BERECZKEI, T.: 2015 "Machiavellianism and Adult Attachment in General Interpersonal Relationships and Close Relationships", **Europe's Journal of Psychology**, 11/1, 139-151.

JACKSON, D.: 2014 "Geeks, Boffins, Swots and Nerds: A Social Constructionist Analysis of 'Gifted and Talented' Identities in Post-16 Education", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, University of London, Londra.

JACOBS, N., HARVEY, D.: 2005 "Do Parents Make a Difference to Children's Academic Achievement? Differences Between Parents of Higher and Lower Achieving Students", **Educational Studies**, 31(4), 431-448.

JANOS, P. M., FUNG, H. C., ROBINSON, N. M.: 1985 "Self-concept, Self-esteem, and Peer Relations Among Gifted Children who Feel "Different"", **Gifted Child Quarterly**, 29/2, 78-82.

JOLLY, J. L., MATTHEWS, M. S.: 2012 "A Critique of the Literature on Parenting Gifted Learners", **Journal for the Education of the Gifted**, 35/3, 259-290. Doi: 10.1177/0162353212451703

JOLLY, J. L., ROBINS, J. H.: 2016 "After the Marland Report: Four Decades of Progress?", **Journal for the Education of the Gifted**, 39/2. 132-150. Doi: 10.1177/0162353216640937

JONES, R. L.: 1971 "Labels and Stigma in Special Education", 4 Ekim 2018, http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED054279.pdf.

JUNG, J. Y., YOUNG, M.: 2019 "The Occupational/Career Decision-Making Processes of Intellectually Gifted Adolescents from Economically Disadvantaged Backgrounds: A Mixed Methods Perspective", **Gifted Child Quarterly**, 63/1, 36-57.

KAĞITÇIBAŞI, Ç.: 2012 **Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

KAĞITÇIBAŞI, Ç.: 1989 "Child Rearing in Turkey and an Intervention Research", **Psychology and Developing Societies**, 1/1, 37-52.

KANLI, E., EMİR, S.: 2013 "Probleme Dayalı Fen ve Teknoloji Öğretiminin Üstün Zekalı ve Normal Öğrencilerin Başarı ve Yaratıcı Düşünme Düzeylerine Etkisi". **Necatibey Eğitim fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi**, 7/2, 18-45.

KANTEN, P.: 2014 "Narsistik Kişilik Özelliğinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgüt İkliminin Düzenleyici Rolü", **YÖNETİM İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü Dergisi**, 76, 1-24.

KAPIKIRAN, Ş.: 2016 "Ebeveyn Akademik Başarı Baskısı ve Desteği Ölçeğinin Psikometrik Değerlendirmeleri ve Yapısal Geçerlik: Ortaokul ve Lise Öğrencileri", **Ege Eğitim Dergisi**, 17/1, 62-83.

KARAAZİZ, M., ERDEM-ATAK, İ.: 2013 "Narsisizm ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme", **Nesne**, 1/2, 44-59.

KARABEY, B., YÜRÜMEZOĞLU, K.: 2015 "Yaratıcılık ve Üstün Yetenekliliğin Zeka Kuramları Açısından Değerlendirilmesi", **Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, 40/1, 86-106.

KARADENİZ, E. M.: 2017 "Üstünlük Vehmi ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Çalışma", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi.

KARAGÖZ, Y.: 2016 **SPSS ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler**, Ankara, Nobel Yayınları.

KARAKAŞ, S.: 2018 **Psikoloji Sözlüğü**, http://www.psikolojisozlugu.com

KARAKUŞ, F.: 2010 "Üstün Yetenekli Çocukların Anne Babalarının Karşılaştıkları Güçlükler", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 6/1, 127-144.

KARAMAN, H., ÖZEK, A., DÖNMEZ, İ. K., ÇAĞRICI, M., GÜMÜŞ, S., TURGUT, A.: 2004 **Kur'ân-I Kerim ve Açıklamalı Meali**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KARDEŞ, S., AKMAN, B., YAZICI, D. N.: 2018 "Üstün Yetenekliler Alanında Yapılmış Tezlerin Analizi", **Kurumsal Eğitimbilimi Dergisi**, 11/3, 411-430.

KARTOPU, S.: 2013 "Narsisizmin Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği", **International Journal of Social Sciences**, 6/6, 625-645.

KAYA, F.: 2015 "Teachers' Conceptions of Giftedess and Special Needs of Gifted Students", **Education and Science**, 40/177, 59-74.

KAYA, F., OGURLU, Ü., TAŞDEMİR, B., TOPRAK, Y.: 2015 "Türkiye'de Üstün Zekâya İlişkin Sosyal Temsiller", **Eğitimde Kuram ve Uygulama**, 11/2, 742-765.

KEKLİK, N.: 1982 **Felsefenin İlkeleri**, İstanbul, Doğuş Yayınları.

KERNBERG, O.: 2012 **Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm**, İstanbul, Metis Yayınları.

KERR, B., COLANGELO, N., GAETH, J.: 1988 "Gifted Adoescents' Attitudes Toward Their Giftedness", **Gifted Child Quarterly**, 32/2, 245-247.

KOÇ, İ.: 2016 — "Üstün Zekâlı ve Üstün Yetenekli Öğrenci Velilerinin Bilim ve Sanat Merkezi'yle İlgili Görüşleri: Bir BİLSEM Örneği", **Üstün Zekâlılar Eğitim ve Yaratıcılık Dergisi**, 3/3, 17-24.

KOÇAK, A.: 2012 — "Sürdürülebilir Rekabet İçin Pazarlamayı Yeniden Düşünmek", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2/2, 61-84.

KOHN, M. L.: 1963 — "Social Class and Parent Child Relationships: An Interpretation", **American Journal of Sociology**, 68, 471-480.

KOHN, M. L.: 1959 — "Social Class and Parental Values", **The American Journal of Sociology**, 64, 337-351.

KOHUT, H.: 2004 — **Kendiliğin Çözümlenmesi, Narsisistik Kişilik Bozukluklarının Psikanalitik Tedavisine Sistemli Bir Yaklaşım**, İstanbul, Metis Yayınları.

KOSHY, V., SMITH, C. P., BROWN, J.: 2014 — "Parenting 'Gifted and Talented' Childen in Urban Areas: Parents' Voices", **Gifted Education Intenational**, June, 1-15.

KRUGER, J., DUNNING, D.: 1999 — "Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-assessments", **Journal of Personality and Social Psychology**, 77/6, 1121-1134.

KUCZYNSKI, L.: 1984 — "Socialization Goals and Mother-Child Interaction: Strategies for Long-Term and Short-Term Compliance", **Developmental Psychology**, 20/6, 1061- 1073.

LALWANI, N.: 2008 — **Dâhi**, İstanbul, İthaki Yayınları.

LAPIDOT-BERMAN, J., OSHRAT, Z.: 2009 — "Sibling Relationship in Families with Gifted Children", **Gifted Education International**, 25/1, 36-47.

LEANA-TAŞÇILAR, M. Z.: 2017 — "Özel Yetenekli Öğrencilerin Psikolojisine Genel Bakış", M. Z. Leana-Taşçılar (Ed.), **Özel Yetenekli Çocukların Psikolojisi Teoriden Uygulamaya** (1. Baskı) içinde (1-34), Ankara, Nobel Yayınları.

LEANA-TAŞÇILAR, M. Z., KANLI, E.: 2014 — "Üstün Zekâlı ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Mükemmeliyetçilik ve Öz-saygı Düzeylerinin İncelenmesi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 47/2, 1-20.

LEVENT, F.: 2011 — "Üstün Yeteneklilerin Eğitimine Yönelik Görüş ve Politikaların İncelenmesi", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

LEVPUSCEK, M. P., ZUPANCIC, M.: 2008 "Math Achievement in Early Adolescence: The Role of parental Involvement, Teachers' Behavior, and Students' Motivational Beliefs About Math", **The Journal of Early Adolescence**, 5, 1-30.

MADHAVARAM, S., HUNT, S. D.: 2008 "The Service-Dominant Logic and a Hierarchy of Operant Resources: Developing Masterful Operant Resources and Implications for Marketing Strategy", **Journal of the Academy of Marketing Sciences**, 36/1, 67-82.

MAKEL, M. C., SNYDER, K. E., THOMAS, C., MALONE, P. S., PUTTALAZ, M.: 2015 "Gifted Students' Implicit Beliefs About Intellegence and Giftedness", **Gifted Child Quarterly**, 59/4. 203-212. Doi: 10.1177/0016986215599057

MAKEL, M.: 2009 "Student and Parent Attitudes Before and After the Gifted Identification Process", **Journal for the Education of the Gifted**, 33/1, 126-143.

MALKOÇ, T.: 2004 "Üstün Yetenekli Çocuklar ve Müzik Eğitimi", **1. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiriler Kitabı** içinde (169-178), İstanbul, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Çocuk Vakfı Yayınları.

MARLAND, S. P., Jr.: 1972 "Education of the Gifted and Talented: Report to the Congress of the United States by the U.S. Commissioner of Education", Washington, DC, Government Printing Office.

MARSH, H. W., CHESSOR, D., CRAVEN, R., ROCHE, L.: 1995 "The Effects of Gifted and Talented Programs on Academic Self-concept: The Big Fish Strikes Again", **American Educational Research Journal**, 32/2, 285-319.

MATTHEWS, D. J., FOSTER, J. F.: 2008 "Wrestling with Misconceptions: Is the Gifted Label Good or Bad", **Understanding Our Gifted**, 20/4, 3-7.

MATTHEWS, M. S., RITCHOTTE, J. A., JOLLY, J. L.: 2014 "What's Wrong with Giftedness? Parents' Perceptions of the Gifted Label", **International Studies in Sociology of Education**, 24/4, 372-393.

McCOACH, D. B., SIEGLE, D.: 2007 "What Predicts Teachers' Attitudes Toward the Gifted?", **Gifted Child Quarterly**, 51, 246–254. Doi:10.1177/0016986207302719

McCOACH, D. B., SIEGLE, D.: 2003 "The Structure and Function of Academic Self-concept in Gifted and General Education Students", **Roeper Review**, 25/2, 61-65.

McGILLICUDDY-DeLISI, A. V.: 1982 "Parental Beliefs About Developmental Processes", **Human Development**, 25, 192-200.

MEAD, G. H.: 1934 "Mind, Self and Society", 27 Eylül 2018, http://livros01.livrosgratis.com.br/bu000001.pdf adresinden alındı.

MEAGHER, S. M., ARNOLD, D. H., DOCTOROFF, G. L., BAKER, C. N.: 2008 "The Relationship Between Maternal Beliefs and Behavior During Shared Reading", **Early Education and Development**, 19, 138-160.

MERRIAM-WEBSTER.: 2018 "Gifted", **Merriam-Webster.com Dictionary** içinde, 11 Ağustos 2018, https://www.merriam-webster.com/dictionary/gifted adresinden alındı.

METİN, N., BENCİK-KANGAL, S.: 2012 "Bilim Sanat Merkezlerine Devam Eden 12-14 Yaş Grubu Üstün Yetenekli Çocukların Benlik Algılarının İncelenmesi", **Eğitim ve Bilim**, 37/163, 3-16.

METİN, N., ŞENOL, F. B., İNCE, E.: 2017 "Determination of the Prospective Teachers' Attitudes Toward the Education of the Gifted Children", **Kurumsal Eğitimbilim Dergisi**, 10/1, 95-116.

MILLER, A.: 2018 **Yetenekli Çocuğun Dramı**, İstanbul, Profil Yayınları.

MILLER, J. D., PRICE, J., GENTILE, B., LYNAM, D. R., CAMPBELL, W. K.: 2012 "Grandiose and Vulnerable Narcissism from the Perspective of the Interpersonal Cırcumplex", **Personality and Individual Differences**, 53, 507-512.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI [MEB] ÖZEL EĞİTİM VE REHBERLİK HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ.: 2009 "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği", 10 Eylül 2018, https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmhizmet_yonetmeligi_son.pdf adresinden alındı.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI [MEB].: 1991 **Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi Raporu**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı.

MISCHEL, W.: 2016 **Marshmallow Testi**, İstanbul, Pegasus Yayınları.

MOON, S. M.: 2009 "Myth 15: High-Ability Students Don't Face Problems and Challenges", **Gifted Child Quarterly**, 53, 274–276.

MOON, Y.: 2003 "Don't Blame the Computer: When Self-Disclosure Moderates the Self-Serving Bias", **Journal of Consumer Psychology**, 13/1-2, 125-137.

MORELOCK, M. J.: 1992 "Giftedness: The View from Within", **Understanding Our Gifted**, 4/3, 11-15.

MORF, C. C., RHODEWALT, F.: 2001 "Unraveling the Paradoxes of Narcissism: A Dynamic Self-Regulatory Processing Model", Psychological Inquiry, 12/4, 177-196.

MOULTON, P., MOULTON, M., HOUSEWRIGHT, M., BAILEY, K.: 1998 "Gifted and Talented: Exploring the Positive and Negative Aspects of Labeling", **Roeper Review**, 21, 153-154.

NIEDZVIECKI, H.: 2011 **Ben özelim!**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

NISBETT, R. E., WILSON, T. D.: 1977 "The Halo Effect: Evidence for Unconscious Alteration of Judgements", **Journal of Personality and Social Psychology**, 35, 250-256.

OGURLU, Ü.: 2016 "Üstün Yetenekli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Eğitim Programının Ailelerin Ebeveyn Öz-yeterliliklerine ve Farkındalıklarına Etkisi", **Millî Eğitim Dergisi**, 209, 144-159.

ONUR, B.: 2012 "Çocukluğun ve Çocuk Yetiştirmenin Tarihi", M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), **Ana Babalık: Kuram ve Araştırma** içinde (19-59), İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

ORHAN-KARSAK, H. G., GİDER, B.: 2019 "Öğretmenlerin Özel Yetenekli Öğrenciler ve Eğitimlerine İlişkin Görüşleri ve Metaforik Algıları", **Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi**, 8/4, 961-982.

ORWELL, G.: 2015 **Hayvan Çiftliği**, İstanbul, Can Yayınları.

ORWELL, G.: 1984 **1984**, İstanbul, Yağmur Yayınevi.

OWEN, D.: 2008 "Hubris Syndrome", **Clinical Medicine**, 8/4, 428-432.

OZAN, E., KIRKPINAR, İ., AYDIN, N., FİDAN, T., ORAL, M.: 2008 "Narsistik Kişilik Bozukluğu Gelişim Süreçleri ve Yaşamı", **RCHP**, 2, 1-2.

ÖPENGİN, E., SAK, U.: 2012 "Üstün Zekalı Öğrencilerin Bakış Açısıyla Üstün Zeka Etiketinin Öğrencilerin Çeşitli Algıları Üzerindeki Etkileri", **Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi**, 2/1,37-59.

ÖPENGİN. E.: 2011 "Üstün Zekalı Öğrencilerin Bakış Açısıyla Üstün Zeka Etiketinin Öğrencilerin Çeşitli Algıları Üzerindeki Etkileri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

ÖZ, M., YALÇIN, M., TURAN, S.: 2014 "Görülmeyeni Görmek: 'Üstünler' Söylemine Ontolojik Bir Bakış", **Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi**, 4/1, 11-40.

ÖZBAY, Y.: 2013 **Üstün Yetenekli Çocuklar ve Aileleri**, Ankara, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

ÖZDEMİR, Ş.: 2004 "Bilgi Sosyolojisi Açısından "Doğu" ve "Batı"", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 1/1, 61-92.

ÖZDEMİR-KEMAHLI, P., ÖZDEMİR, Ş. B., EKŞİ, H.: 2018 "Özel Yetenekli Tanısı Almaya Aday Olmak: Ebeveynlerin Öğrenci Tanılama Sürecini Aile İçi Psiko-Sosyal Deneyimler Üzerinden Değerlendirmesi", **Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi**, 6/2, 59-83.

ÖZGÜVEN, İ. E.: 2017 **Psikolojik Testler**, Ankara, Nobel Yayınları.

ÖZGÜZEL, S., TAŞ, S.: 2016 "Hubris Sendromuna Yakalanan Yöneticilerde Çocukluktaki Aile İçi İletişimin Etkisinin İncelenmesi", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, 5/13, 119-132.

ÖZSOY, E., RAUTHMANN, J. F., JONASON, P. K., ARDIÇ, K.: 2017 "Reliability and Validity of the Turkish Versions of Dark Triad Dirty Dozen (DTDD-T), Short DarkTriad (SD3-T) and Single Item Narcissism Scale (SINS-T)", **Personality and Individual Differences**, 117, 11-14.

ÖZSOY, Y.: 2014 "Bilim ve Sanat Merkezi Öğrenci, Öğretmen ve Velilerinin Üstün Yetenekli Öğrenci Kavramına İlişkin Metaforları", **Üstün Yetenekliler Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi**, 2/1, 74-87.

ÖZTÜRK, İ.: 2019 "Örgütlerde Karanlık Dörtlü-Dark Tetrad", **Turkish Studies**, 14/3, 921-933.

ÖZTÜRK, M. O., ULUŞAHİN, N. A.: 2018 **Ruh Sağlığı ve Bozuklukları**, Ankara, Nobel Tıp Kitabevi.

PEHLİVAN, H.: 2010 "Ankara Fen Lisesi Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutumları ile Akademik Benlik Tasarımlarının Bazı Ailesel Faktörler Açısından İncelenmesi", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 18/3, 805-818.

PIIRTO, J.: 1995 "Deeper and Broader: The Pyramid of Talent Development in the Context of a Giftedness Construct", **The Educational Forum**, 59/4, 363-370.

PLATON.: 2012 **Devlet**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

PLUCKER, J.: 2018 "Leta Stetter Hollingworth", 27 Eylül 2018, http://www.intelltheory.com/lhollingworth.shtml adresinden alındı.

PLUCKER, J.: 2007 "Alfred Binet", 19 Eylül 2018, http://www.indiana.edu/~intell/binet.shtml adresinden alındı.

POSTMAN, N.: 2014 **Televizyon: Öldüren Eğlence**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

POSTMAN, N.: 1995 **Çocukluğun Yok Oluşu**, İstanbul, İmge Kitabevi.

RAUTHMANN, J. F., KOLAR G.: 2012 "How "Dark" Are the Dark Triad Traits? Examining the Perceived Darkness of Narcissism, Machiavellianism and Psychopaty", **Personality and Individual Differences**, 53, 884-889.

RAY, M. C., DOWNS, W.: 1986 "An Empirical Test of Labeling Theory Using Longitudinal Data", **Journal of Research in Crime and Delinquency**, 23, 169–194.

RENZULLI, J. S.: 2005 "The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model for Promoting Creative Productivity", R. J. Sternberg ve J. E. Davidson (Ed.), **Conceptions of Giftedness** (2. Baskı) içinde (248-280), New York, Cambridge University Press.

RENZULLI, J. S.: 2002 "Emerging Conceptions of Giftedness: Building a Bridge to the New Century", **Exceptionality**, 10/2, 67-75. Doi: 10.1207/S15327035EX1002_2

RENZULLI, J. S., REIS, S. M.: 1997 "The Schoolwide Enrichment Model: A How-To Guide for Educational Excellence", J. Renzulli ve E. J. Gubbins (Ed.), **Systems and Models for Developing Programs for the Gifted and Talented** (2. Baskı) içinde (323-352), Mansfield Center, CT, Creative Learning Press.

RIDDICK, B.: 2000 "An Examination of the Relationship Between Labelling and Stigmatisation with Special Reference to Dyslexia", **Disability & Society**, 15/4, 653-667.

RILEY, P. J.: 2003 "The Relationship Between Parental Warmth and Parental Pressure to Achieve with Adolescent Depression and Anxiety in China", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, University of Maryland at College Park, Maryland.

RING, B., SHAUGHNESSY, M. F.: 1993 "The Gifted Label, Gifted Children and the Aftermath", **Gifted Education International**, 9/1, 33-35.

ROBINSON, A.: 1990 "Does That Describe Me? Adolescents' Acceptance of the Gifted Label", **Journal for the Education of the Gifted**, 13/3, 245-255.

ROBINSON, A.: 1986 "Bravo New Directionas: Needed Reasearch on the Labeling of Gifted Children", **Gifted Children Quarterly**, 30/1. 11-14.

ROBINSON, N. M.: 2008 "The Social World of Gifted Children and Youth", S. I. Pfeiffer (Ed.). **Handbook of Giftedness in Children** içinde (33-52), Boston, Springer.

ROSENTHAL, R., JACOBSON, L.: 1968 "Pygmalion in the Classroom", **The Urban Review**, 16-20.

ROZENBLATT, S.: 2002 "In Defence of Self: The Relationship of Self-esteem and Narcissim to Aggressive Behavior", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Long Island University.

RUSELL, J. L.: 2018 "High School Teachers' Perceptions of Giftedness, Gifted Education and Talent Development", **Journal of Advanced Academics**, 29/4, 275-303.

SAK, U.: 2020 **Üstün Zekalılar Özellikleri, Tanılanmaları ve Eğitimleri**, Ankara, Vize Yayıncılık.

SAK, U.: 2008 "Zekâ ve Zekâ Kuramları," G. Can (Ed.), **Psikoloji ve Eğitim Psikolojisi** içinde (63-88), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

SAK, U., AYAS, M. B., SEZEREL, B. B., ÖPENGİN, E., ÖZDEMİR, N. N., GÜRBÜZ, S. D.: 2015 "Türkiye'de Üstün Yeteneklilerin Eğitiminin Eleştirel Bir Değerlendirilmesi", **Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi**, 5/2, 110-132.

SAPON-SHEVİN, M.: 1994 **Playing Favorites: Gifted Education and the Disruption of Community**, State University of New York Press.

SAPON-SHEVIN, M.: 1987 "Giftedness as a Social Construct", **Teachers College Record**, 89/1, 47-61.

SARANLI, A. G.: 2015 "Üstün Yeteneklilerin Ailelerinin Eğitimi", F. Şahin (Ed.). **Üstün Zekâlı ve Üstün Yetenekli Öğrencilerin Eğitimi** içinde (210-233), Ankara, Pegem Yayınları.

SARANLI, A. G., METİN, N.: 2012 "Üstün Yetenekli Çocuklarda Gözlenen Sosyal-Duygusal Sorunlar", **Journal of Faculty of Educational Sciences**, 45/1, 139-163.

SAVAŞIR I., ŞAHİN, N.: 1995 **Wechsler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği (WISC-R) Uygulama Kitapçığı**, Ankara, Türk Psikologlar Derneği.

SAYAN, E.: 2012 "Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış", **Kaygı**, 2012/19, 37-54.

SEZGİN, A. S.: 2013 "6-8 Yaş Arası Üstün ve Normal Çocukların Yaş, Zekâ ve Duygu Kontrolü-İrade Eğitimi Almış Olma Bağlamında Karşılaştırılması", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Bilim Üniversitesi, İstanbul.

SEZGİN, O.: 2020a — **Kültürel Psikoloji Bağlamında Şahsiyet Bütünlüğü**, İstanbul, Kalem Vakfı Yayınları.

SEZGİN, O.: 2020b — "Psikolojide Kavramlar ve Üstün/Özel (Zekâ, Potansiyel, Yetenek) Kavramına Psiko-Felsefî Açıdan Bakış", **Çocuk ve Medeniyet**, 5/10, 319-335.

SEZGİN, O.: 2019 — **Eğitim: Karam ve Kuram**, İstanbul, Kalem Vakfı Yayınları.

SEZGİN, O.: 2015 — **Kültürel Psikoloji Dersi Notları**, Marmara Üniversitesi.

SEZGİN, O.: 2006 — **Kültürel Psikoloji Dersi Notları**, Marmara Üniversitesi.

SEZGİN, O.: 2000 — **Kalem Vakfı Okulları Eğitim ve Yönetim Felsefesi**, İstanbul, Kalem Vakfı Yayınları.

SEZGİN, O.: 1989 — "İslâm'daki Ruh ve Nefis Telakkisinin Eğitime Tesirleri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi.

SHAUGHNESSY, M. F., SAK, U.: 2015 — "A Reflective Conversation with Ugur Sak: Gifted Education in Turkey", **Gifted Education International**, 31/1, 54-62.

SHECHTMAN, Z., SILEKTOR, A.: 2012 — "Social Competencies and Difficulties of Gifted Children Compared to Nongifted Peers", **Roeper Review**, 34/1, 63-72.

SICAK, A.: 2014 — "Üstün Yetenekli Öğrencilerin Aday Gösterme Sürecinde Öğretmen Gözlem Puanlarının TKT 7-11 ve WISC-R Puanlarını Yordayıcılık Gücünün İncelenmesi", **Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi**, 1/1, 7-12.

SILVERMAN, D.: 2018 — **Nitel Verileri Yorumlama**, Ankara, PegemAkademi.

SMITH, E. E., KOSSLYN, S. M.: 2014 — **Bilişsel Psikoloji: Zihin ve Beyin,** Ankara, Nobel Yayınları.

SPENCER, S. J., STEELE, C. M., QUINN, D. M.: 1999 — "Stereotype Threat and Women's Math Performance", **Journal of Experimental Social Psychology**, 35, 4-28.

STERNBERG, R. J., DAVIDSON, J. E.: 2005 — **Conceptions of Giftedness**, 1 Eylül 2018, New York, Cambridge University Press, www.amazon.com e-kitap.

STERNBERG, R. J.: 2005 — "The WICS Model of Giftedness", R. J. Sternberg ve J. E. Davidson (Ed.), **Conceptions of Giftedness** (2. baskı) içinde (327-243), New York, Cambridge University Press.

STERNBERG, R. J., ZHANG, L.: 1995 "What Do We Mean by Giftedness? A Pentagonal Implicit Theory", **Gifted Child Quarterly**, 39/2, 88-94.

STUART, T., BESTE, A.: 2008 **Farklı Olduğumu Biliyordum: Üstün Yeteneklileri Anlayabilmek**, (Çev. A. Gönenli), Ankara, Kök Yayınları.

SUBOTNIK, R. F., OLSZEWSKI-KUBILIUS, P., WORRELL, F. C.: 2011 "Rethinking Giftedness and Gifted Education: A Proposed Direction Forward Based on Psychological Science", **Psychological Science in the Public Interest**, 12/1, 3-54.

ŞAHİN, M. G., ÖMEROĞLU, E., TURUPCU-DOĞAN, A., DAĞLIOĞLU, H. E., SARICI-BULUT, S., SABANCI, O., KUKUL, V., KILIÇ-ÇAKMAK, E., KARATAŞ, S.: 2018 "Development of "A Scale of Parent Involvement in Inclusive Education Environments for Gifted and Talented Children"". **Bartın University Journal of Faculty of Education**, 7/3, 1007-1034.

ŞAYLAN, G.: 2016 **Postmodernizm**, Ankara, İmge Yayınları.

ŞENGÜL, B. Z., ÜNAL, E., AKÇA, S., CANBOLAT, F., DENİZCİ, M., BAŞTUĞ, G.: 2015 "Validity and Reliability Study for the Turkish Adaptation of the Hypersensitive Narcissism Scale (HSNS)", **Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences**, 28/3, 230-241.

TANG, M.: 2007 "Psychological Effects on Being Perceived as a "Model Minority" for Asian Americans", **New Waves: Educational Research and Development**, 11/3, 11-16.

TANGNEY, J. P.: 2000 "Humility: Theoretical Perspectives, Empirical Findings and Directions for Future Research", **Journal of Social and Clinical Psychology**, 19/1, 70-82.

TENENBAUM, H. R., LEAPER, C.: 2002 "Are Parents' Gender Schemas Related to Their Children's Gender-Related Cognitions? A Meta Analysis", **Developmental Psychology**, 38, 615- 630.

THOMAES, S., REIJNTJES, A., CASTRO, B. O., BUSHMAN, B. J., POORTHUIS, A., TELCH, M. J.: 2010 "I Like Me If You Like Me: On The Interpersonal Modulation and Regulation of Preadolescents' State Self-Esteem", **Child Development**, 81/3, 811-825.

THOMAES, S., STEGGE, H., BUSHMAN, B. J., OLTHOF, T., DENISSEN, J.: 2008 "Development and Validation of the Childhood Narcissism Scale", **Journal of Personality Assessment**, 90/4, 382-391.

THORNDIKE, E. L.: 1920 "A Constant Error in Psychological Ratings", **Journal of Applied Psychology**, 4, 25-29.

TOPÇU, N.: 2014 **Türkiye'nin Maarif Davası**, İstanbul, Dergah Yayınları. (Eser ilk olarak 1960'ta yayımlanmıştır).

TÜRK DİL KURUMU.: 2018 "Akıl, Biliş, Kibir, Zekâ", **Türk Dil Kurumu Sözlüğü** içinde, 11 Ağustos 2018, tdk.gov.tr adresinden alındı.

TWENGE, J. M., CAMPBELL, W. K.: 2015 **Asrın Vebası: Narsisizm İlleti**, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

UÇKUN, C. G., ÜZÜM, B., UÇKUN, S.: 2018 "Narsist Kişiliğin Makyavelist Davranışlara Etkisi: Kocaeli Üniversitesi Özel Güvenlik Öğrencileri Örneği", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 20/2, 139-154.

ULUÇ, S., ÖKTEM, F., ERDEN, G., GENÇÖZ, T., SEZGİN, N.: 2011 "Wechsler Çocuklar için Zekâ Ölçeği-IV: Klinik Bağlamda Zekânın Değerlendirilmesinde Türkiye için Yeni Bir Dönem", **Türk Psikoloji Yazıları**, 14/28, 49-57.

UNITED STATES DEPARTMENT OF EDUCATION, OFFICE OF EDUCATIONAL RESEARCH AND IMPROVEMENT.: 1993 **National Excellence: A Case for Developing America's Talent**, Washington DC, U.S. Government Printing Office.

van der MEULEN, R. T., van der BRUGGEN, C. O., SPILET, J. L., VEROUDEN, J., BERKHOUT, M., BÖGELS, S. M.: 2013 "The Pullout Program Day a Week School for Gifted Children: Effects on Social-Emotional and Academic Functioning", **Child Youth Care Forum, Springer**, 43/3, 287-314.

VANNETZEL, L.: 2009 "Is My Child Gifted?" What is the True Question?", **Pratiques Psychologiques**, 15(3), 327-341.

WALLACE, H. M., BAUMEISTER, R. F.: 2002 "The Performence of Narcissists Rises and Falls with Percieved Opportunity for Glory", **Journal of Personality and Social Psychology**, 82/5, 819-834.

WATTERS, J. J., DIEZMAN, C. M.: 2003 "The Gifted Student in Science: Fulfilling Potential", **Australian Science Teachers Journal**, 49(3), 46-53.

WEBSTER-STRATTON, C., HAMMOND, M.: 1988 "Maternal Depression and Its Relationship to Life Stress, Perceptions of Child Behavor Problems, Parenting Behaviors and Child Conduct Problems", **Journal of Abnormal Child Psychology**, 16/3, 299-315.

WINNERS OF THE IG® NOBEL PRIZE.: T.Y. 8 Ekim 2018, www.improbable.com/ig/winners/#ig2000 adresinden alındı.

WORRELL, F. C., SUBOTNIK, R. F., OLSZEWSKI-KUBILIUS, P., DIXSON, D. D.: 2019 "Gifted Students", **Annual Review of Psychology**, 70, 551-576.

YAĞMURLU, B., ÇITLAK, B., DOST-GÖZKAN, A., LEYENDECKER, B.: 2009 "Türk Annelerin Çocuk Sosyalleştirme Hedefleri: Eğitime Bağlı Kültür-İçi Değişimin İncelenmesi", **Türk Psikoloji Dergisi**, 24/63, 1-15.

YAĞMURLU, B., YAVUZ, H. M.: 2012 "Ana Babalığın Görünmeyen Yönü: Bilişler", M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), **Ana Babalık: Kuram ve Araştırma** içinde (149-167), İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

YARDIM, M.: 2016 "İç Grup (Biz) ve Dış Grup (Onlar) Bağlamında Fransız Intelligentsia Örneği", **Sosyoloji Konferansları**, 54/2, 333-350.

YAZDANI, S., DARYEI, G.: 2016 "Parenting Styles and Psychosocial Adjustment of Gifted and Normal Adolescents", **Pasific Science Review B: Humanities and Social Sciences**, 2, 100-105.

YILMAZ, H.: 2018 "Narsizme Giden Yolun İlk Adımı: "Şişirilmiş Benlik Duygusu Ölçeği" Geliştirme Çalışması", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6/73, 1-16.

YONG, A. G., PEARCE, S.: 2013 "A Beginner's Guide to Factor Analysis: Focusing on Exploratory Factor Analysis", **Tutorials in Quantitative Methods for Psychology**, 9/2, 79-94. DOI: 10.20982/tqmp.09.2.p079

YUSUF HAS HACİB: 2015 **Kutadgu Bilig**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.

YÜCEL, E., ARSLANTÜRK, G.: 2019 ""Kendini Unutmak": Psikoloji Araştırmalarında Tevazu", **Psikoloji Çalışmaları**, 39/1, 209-243.

ZEIDNER, M., SCHLEYER, E. J.:1999 "The Big-Fish-Little-Pond Effect for Academic Self-concept, Test Anxiety, and School Grades in Gifted Children", **Contemporary Educational Psychology**, 24/4, 305-329.

ZHANG, L., STERNBERG, R. J.: 1998 "The Pentagonal Implicit Theory of Giftedness Revisited: A Cross Validation in Hong Kong", **Roeper Review**, 21/2.

ZİNCİRLİ, M.: 2016 "Bilim ve Sanat Merkezleri Öğrenci Tanılama Sürecinin Öğretmen Görüşlerine göre Değerlendirilmesi", **Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi**, 12/37, 80-86.

ZUCKERMAN, E. W., JOST, J. T.: 2001 "What Makes You Think You're So Popular? Self-Evaluation Maintanence and the Subjective Side of the "Friendship Paradox"", **Social Psychology Quarterly**, 64/3, 207-223.

2014 *"Mağdur Dâhiler; Üstün Zeka Başa Bela!",* 8 Ekim 2020, https://www.memurlar.net/haber/491717/magdur-dahiler-ustun-zeka-basa-bela.html adresinden alındı.

EKLER

EK 1: Bilgilendirme ve Onam Metni

EK 2: Kişisel Bilgi Belgesi

EK 3: Ebeveynin Çocuğunun Zekâsına İlişkin Algısı Ölçeği (ECZA Ölçeği)

EK 4a: Mülakat Soruları (eLİ)

EK 4b: Mülakat Soruları (eSİZ veNGG)

EK-1

BİLGİLENDİRME ve ONAM METNİ:

20.04.2019

Kıymetli Veli,

Bu araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Psikoloji Doktora Programı tez çalışması kapsamında ilgili program öğrencisi Uzm. Psk. A.Sena Sezgin ve danışmanı Prof. Dr. Sevim Cesur tarafından gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın amacı; anne-babaların tutum ve davranışlarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesidir. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır.

Çalışmada bütün bilgilerinizin gizliliğine ve güvenliğine önem verilecektir. Sorulara vereceğiniz cevaplar tamamen gizli tutulacak, kimse ile paylaşılmayacaktır. Verdiğiniz cevaplar isimlerinizle eşleştirilmeden, kod verilerek saklanacak ve cevaplarınızı sadece araştırma amacıyla kullanmak üzere araştırmacılar görebilecek, kimse sizin şahsî bilgilerinize ulaşamayacaktır. Cevaplarınız kişi bazında değerlendirilmeyecek, bütün katılımcıların genel sonuçları dikkate alınacaktır.

Soruları istediğiniz gibi, aklınıza ilk geldiği şekilde cevaplamanız araştırma için önem arz etmektedir. Lütfen, her soruda sizin kendi görüşünüze göre gerçeği yansıttığına en çok inandığınız seçeneği işaretleyiniz. Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sizi en iyi tanımlayan cevap bizim için en uygun olan cevaptır.

Cevaplayacağınız soruların nasıl cevaplanacağı konusunda gerekli bilgiler ilgili sayfa başında bulunmaktadır. Bu yönergeleri dikkatlice okuyarak, orada tarif edildiği şekilde çalışmayı tamamlayınız. Hiçbir sorunun boş kalmaması araştırmanın sonuçları açısından çok önemlidir.

Çalışmada yer alan bütün soruların cevaplanması yaklaşık olarak 15-20 dakika sürmektedir. Araştırmaya tahminen ilk bölümde sizin dışınızda 200 kişi, ikinci bölümde ise toplam 15 kişi katılacaktır.

Anketlerde yer alan sorular katılımcılarda herhangi bir psikolojik ya da fizyolojik stres yaratmamaktadır. Ancak soruların doldurulması esnasında herhangi bir neden ile rahatsızlık hissederseniz, çalışmadan çekilebilirsiniz.

Anketlerin doldurulmasından sonra çalışma hakkında herhangi bir sorunuz varsa bunlar araştırmacılar tarafından cevaplanacaktır. Çalışma ile ilgili bilgi almak istemeniz hâlinde Uzm. Psk. A.Sena Sezgin (e-posta: sena.sezgin@ogr.iu.edu.tr) ile iletişime geçebilirsiniz.

Verdiğiniz her gerçekçi, içten ve samimi cevap, yapılan çalışmayı çok daha verimli kılacaktır.

Desteğiniz ve katılımınız için teşekkür ederiz.

Katılımcı Onayı:

Yukarıdaki metni okudum ve araştırmacının açıklamalarını dinledim. Verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayımlarda kullanılmasını kabul ediyorum.

İmza

Önemli Not: Bu çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım size verilen anketin doldurulmasını; ikinci kısım ise araştırmacıyla yaklaşık yarım saat süren bir görüşmeyi kapsamaktadır. Görüşmede ses kaydı alınacak ve bu kayıt sadece araştırma için araştırmacıda kalacaktır. Eğer ikinci kısımdaki görüşmeye de katılarak, çocuklar ve anne-babaları için daha iyi rehberlik yapılması adına gereken bilimsel bilginin oluşturulmasına katkı sunmak isterseniz lütfen adınızı-soyadınızı ve iletişim bilgilerinizi yazarak ilgili onay kutucuğunu işaretlemenizi istirham ederiz. Araştırmanın ikinci kısmına sınırlı sayıda katılımcı davet edilebileceği için katılmak isteyen kişilerden ancak belli bir kısmı araştırmaya dahil edilebilecektir.

☐ Araştırmanın birinci kısmındaki anketten sonra ikinci kısmı olan görüşmeye de katılmak istiyorum.

Araştırmanın ikinci bölümüne katılmak istediğini belirten (yukarıdaki kutucuğu işaretleyen) katılımcılar aşağıdaki bilgileri doldurmalıdır.

Adınız-soyadınız:

Mobil telefon numaranız:

EK 2

KİŞİSEL BİLGİ BELGESİ

☐ Anneyim ☐ Babayım

Yaşınız: …….

Eğitim Durumunuz (son bitirdiğiniz okul/program türü): ……

Mesleğiniz: …….

Anne-baba olarak;

☐ Beraberiz ☐ Ayrıyız (resmî olması şart değil)

Ailenizin toplam aylık geliri hangi aralıktadır? ……

Kaç çocuğunuz var? …….

Çocuklarınızın yaşlarını aşağıya yazınız.

İlk Çocuğum: ……..

İkinci Çocuğum: ……

Üçüncü Çocuğum: …….

…….

Çocuklarınızdan herhangi birine daha önce hiç zekâ testi yaptırdınız mı? Eğer yaptırdıysanız Zekâ testi yaptırdığınız çocuğunuzun/çocuklarınızın kaçıncı çocuğunuz olduğunu da belirtiniz.

Zekâ testi sonucuna göre size çocuğunuzla ilgili nasıl bir bilgi verildi? (Zekâ testi yaptırdığınız bütün çocuklarınız için ayrı ayrı cevap veriniz)

Üstün zekâ tanısı alan çocuğunuz/çocuklarınız var mı? Varsa kaçıncı çocuğunuz/çocuklarınız?

Tanı aldıysa bu tanıyı alalı ne kadar zaman oldu? (Üstün zekâlı çıkan her bir çocuğunuz için ayrı ayrı yazınız)

Test yapıldıktan sonra üstün zekâ tanısına sahip olmadığı tespit edilmiş çocuğunuz var mı? Varsa kaçıncı çocuğunuz?

Test sonucunda çocuğunuzun zekâ bölümü sizinle puan olarak paylaşıldı mı? Paylaşıldıysa kaç puan aldığını her çocuğunuz için ayrı ayrı yazınız.

EK-3 ECZA ÖLÇEĞİ

Değerli Katılımcı, **Lütfen her bir maddeyi dikkatlice okuyunuz ve sizi en iyi tanımlayan seçeneği işaretleyiniz. Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sizden beklenen içtenlikle cevap vererek bilimsel bir çalışmaya yardımcı olmanızdır. Lütfen eksiksiz olarak bütün sorulara ilgili görüşlerinizi ifade ediniz.**	**Katılmıyorum**				**Katılıyorum**
1. Çocuğumun zekî olması benim de zeki olduğuma işaret eder.					
2. Çocuğumun zekî olması benim başarılı bir insan olduğumun göstergesidir.					
3. Çocuğumun zekî olması iyi bir anne/baba olduğumun göstergesidir.					
4. Çocuğumun zekî olmasından dolayı kendimi özel hissederim.					
5. Çocuğumun zekî olmasından dolayı diğer anne-babalardan daha ayrıcalıklı bir yanım olduğunu düşünüyorum.					
6. Çocuğumun zekî olması benim statüme katkı sağlar.					
7. Çocuğumun sadece bazı konularda en iyi olması ama bazılarında da olamamasının statüme zarar vereceğini hissederim.					
8. Çocuğumun zekî olduğu bilindiği için ben de kendimi zekâmı gösteren sonuçlara sahip olmak zorunda hissederim.					
9. Çocuğum zekî olduğu için her zaman herkesten daha iyisini yapmam gerektiğini hissederim.					
10. Çocuğumun zekâsının övülmesi beni mutlu eder.					
11. Genellikle benim düşünebildiklerimi çevremdeki insanlar düşünemez.					
12. Çocuğumun zekâsının gelecekte ona hak ettiği statüyü sağlamaması ihtimali beni endişelendirir.					
13. Çocuğumun zekî olduğunu fark ettiğimden beri başardıklarımdan daha iyisini yapabileceğime inanıyorum.					
14. Kendime her konuda çok güvenmemin nedenlerinden biri zekî bir çocuğun ebeveyni olmamdır.					
15. Zekî bir çocuğun ebeveyni olduğum için çevrem genellikle benim de başarılı olmamı bekler.					
16. Çocuğu benimki kadar zekî olmayan ebeveynler beni anlamıyorlar.					
17. Çocuğu benimki kadar zekî olmayan ebeveynlerin fikirleri bana basit geliyor.					
18. Çocuğum başarısız olduğunda kendimi küçük düşmüş hissederim.					
19. Çocuğum zekî olduğu için ondan beklediğim başarıyı elde edemediğinde utanç duyarım.					
20. Zekî bir çocuğun ebeveyni olduğum için çevremdeki insanlar zayıf bir yönümü fark ederlerse çok şaşırırlar.					
21. Çocuğumun zekî olmasından dolayı kolay kolay hata yapmayacağını düşünüyorum.					
22. Çocuğumun zekî olmasına rağmen başarısız olma ihtimalini düşünmek beni kaygılandırır.					
23. Çocuğumun zekâsından dolayı özel bir ilgiyi hak ettiğini düşünürüm.					
24. Zekî bir çocuk olduğu için benim çocuğumun iyi şeyler üretebilmesi konusunda çevresindeki herkes sorumluluk hissetmeli ve onu olumsuzluklardan uzak tutmaya çalışmalıdır.					
25. Çocuğuma zekî olmasından dolayı her ortamda ayrıcalıklı davranılmasını beklerim.					
26. Çocuğumun zekî olmasından dolayı bana her ortamda ayrıcalıklı davranılmasını beklerim.					

EK-3 ECZA ÖLÇEĞİ

Değerli Katılımcı, **Lütfen her bir maddeyi dikkatlice okuyunuz ve sizi en iyi tanımlayan seçeneği işaretleyiniz. Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sizden beklenen içtenlikle cevap vererek bilimsel bir çalışmaya yardımcı olmanızdır. Lütfen eksiksiz olarak bütün sorulara ilgili görüşlerinizi ifade ediniz.**	**Katılmıyorum**				**Katılıyorum**
27 Çocuğumu diğer çocuklarla kıyaslarım.					
28 Başkasının çocuğunun benim çocuğumdan başarılı olmasına tahammül edemem.					
29 Çocuğumun performansıyla (yaptıklarıyla) zekâsını gösterip gösteremeyeceğine dair kaygı duyarım.					
30 Çocuğumun diğer çocuklardan daha yüksek not almasını önemserim.					
31 Çocuğumun zekâsı ve başarısıyla ilgili problemler dışındaki sorunlarına üzülmem.					
32 Çocuğumun zekâsından kaynaklandığı için ukalalığının hoş görülmesi gerektiğini düşünürüm.					
33 Çocuğumun zekâsından kaynaklandığı için çeşitli yaramazlıklarının hoş görülmesi gerektiğini düşünürüm.					
34 Çocuğumun zekâsı insanlığa bir armağandır.					
35 Zekâsını dikkate aldığımda, dünyaya sunduğum en önemli katkılardan biri çocuğumdur.					
36 Zekî bir çocuk dünyaya getirerek dünyaya önemli bir katkı sunduğumu düşünüyorum.					
37 Çocuğum zekî olduğu için kaliteli okullara gitmeyi hak ediyor.					
38 Zekî olmayan bir çocuğa sahip olmayı hayal bile edemiyorum.					
39 Çocuğumun zekâsından dolayı işi zor olan ebeveynlerden biriyimdir.					
40 Çocuğum zekâsından dolayı diğer çocuklara göre daha özenli bir eğitimi hak etmektedir.					
41 Çocuğu benimki kadar zekî olmayan ailelere göre daha fazla sorumluluğum olduğunu düşünüyorum.					
42 Çocuğumla ilgili gelen eleştirilerde genelde içimden bir ses çocuğumun haklı olduğunu söyler.					
43 Çocuğum eğer başarısız oluyorsa bunun genelde dış etkenlere (kendinden başka sebeplere) bağlı gerçekleştiğini düşünürüm.					
44 Zekî bir çocuğa sahip olduğum için çoğunlukla kendimi diğer ebeveynlerden daha şanslı hissederim.					
45 Çocuğumun zekî olarak dünyaya gelmesiyle gurur duyarım.					
46 Çocuğumu tanıtırken onun zekî olduğunu dile getiririm.					
47 Arkadaşlarımla sohbet ederken çocuğumun zekî olmasından bahsedilince kendimi iyi hissederim.					
48 Hemen her sosyal ortamda çocuğumun zekâsıyla ilgili bir konu açarım.					
49 Sosyal ortamlarda çocuğumun zekî olduğu için yaşadığı sorunlardan söz ederken içten içe zeki olduğu için haz duyarım.					
50 Çocuğumun zekâsı hakkında konuşmak beni mutlu eder.					
51 Çocuğumla her fırsatta zekâsı hakkında konuşurum ki geleceğe hazırlıklı olsun.					
52 Çocuğumun zekâsından dolayı kendini özel hissetmesi için elimden geleni yaparım.					
53 Çocuğum zekâsını doğru değerlendirebilirse zeki olmayanlara kıyasla daha mutlu bir insan olabilir.					

EK-3 ECZA ÖLÇEĞİ

Değerli Katılımcı, **Lütfen her bir maddeyi dikkatlice okuyunuz ve sizi en iyi tanımlayan seçeneği işaretleyiniz. Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sizden beklenen içtenlikle cevap vererek bilimsel bir çalışmaya yardımcı olmanızdır. Lütfen eksiksiz olarak bütün sorulara ilgili görüşlerinizi ifade ediniz.**	**Katılmıyorum**				**Katılıyorum**
54 Çocuğumdan hep en önde olmasını beklerim.					
55 Çocuğumun çalışarak başarılı olmasındansa aynı başarıyı zekâsıyla elde edebilmesini tercih ederim.					
56 Çevremde zekâsıyla en çok ön plana çıkan çocuk benim çocuğumdur.					
57 Zekî bir çocuğun ebeveyni olduğum bilindiği için toplulukta genelde insanların bir açığımı aradıklarını hissederim.					
58 Zekî bir çocuğum olduğu için zekî çocukların ebeveynleriyle yakınlık kurmayı tercih ederim.					
59 Zekî bir çocuğun ebeveyni olduğum için öğretmenlerin bana diğer anne-babalardan daha özenli davrandıklarını hissederim.					
60 Çocuğumun zekâsı sebebiyle benim yerimde olmak isteyen pek çok ebeveyn vardır.					
61 Zekî bir çocuğun ebeveyni olduğum öğrenildiğinde, insanlar bana özenirler.					
62 Zekî bir çocuk yetiştirme deneyimine sahip olduğum için çocuk yetiştirmeyle ilgili konularda kendimde daha çok söz sahibi olma hakkı hissederim.					
63 Çocuğumun zekâsından bahsedilmesi beni mutlu eder.					
64 Çocuğumla ilgili bir konuda yardım istesem de kendi bildiğimi yaparım.					
65 Çocuğumun eksik bir yönünün bir öğretmeni tarafından söylenmesi beni rahatsız eder.					
66 Çocuğumun zekâsını daha da geliştirmek için diğer ebeveynlerden daha çok etkinlik yaptırdığımın çevrem tarafından fark edilmesinden zevk duyarım.					
67 Çocuğumun zekâsını benden daha çok düşünen kimse olmayacağı için okulda verilen eğitimi titizlikle sorgularım.					
68 Çocuğumun zekî olmasından dolayı kendimi ayrıcalıklı hissederim.					
69 Çocuğum kendisininkine denk zekaya sahip çocuklarla arkadaşlık kurmalıdır.					
70 Çocuğumun zekîce yorumlarını hayranlıkla ve keyifle herkese anlatırım.					
71 Çocuğumun zekâsından dolayı ayrıcalıklı olduğunun hissettirildiği yerlerde kendimi daha rahat hissederim.					
72 Çocuğumun zekâsının herkes tarafından fark edilmesini isterim.					
73 Hayatımı çocuğuma ve onun başarılarına adadım.					
74 Çocuğumun merkezde olmadığı ortamlardan hoşlanmam.					
75 Çocuğum her konuda en iyi olamazsa benim statüm zarar görür.					
76 Çocuğumun sahip olduğu özellikler içinde benim için en önemli olanı zekâsıdır.					
77 Çocuğumun zekâsı nedeniyle gösterdiği olumsuz davranışları (uyumsuzluk, akranlarıyla anlaşamama, büyüklere karşı gelme gibi…) insanlar görmezden gelmelidir.					
78 Çocuğumun zekâsı sahip olduğumuz en önemli nimettir.					

EK-3 ECZA ÖLÇEĞİ

Değerli Katılımcı, **Lütfen her bir maddeyi dikkatlice okuyunuz ve sizi en iyi tanımlayan seçeneği işaretleyiniz. Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sizden beklenen içtenlikle cevap vererek bilimsel bir çalışmaya yardımcı olmanızdır. Lütfen eksiksiz olarak bütün sorulara ilgili görüşlerinizi ifade ediniz.**	**Katılmıyorum**				**Katılıyorum**
79 Çevremdekilerin, zekâsını göstermesi için çocuğum üzerinde baskı oluşturduğunu hissediyorum.					
80 Çocuğum zekî olduğu için onun, benim söylediğimin aksine bile olsa kendi istediğini uygulaması beni mutlu eder.					
81 Çocuğum zekî olduğu için çoğu ebeveyn benimle yakınlık kurmak ister.					
82 Çocuğum zekî bir çocuk olmasaydı kendimi çok kötü hissederdim.					
83 Öğretmeni çocuğumun zekî bir çocuk olduğunu anlamıyorsa iyi bir öğretmen değildir.					
84 Diğer çocukların ailelerinden, onların çocuklarının benim çocuğumun yapamadığı şeyleri yapabildiğini duyunca tedirgin olurum.					
85 Maddî durumum çocuğumu ek etkinliklere götürmeye uygun değilse suçluluk hissederim.					
86 Çocuğumun zekâsı sayesinde gelecekte ünlü bir aile olacağız.					
87 Zekî bir çocuğum olduğu için seçilmiş biri olduğumu hissediyorum.					

EK-4a

MÜLÂKÂT SORULARI - eLİ

1. Çocuğunuz sizce diğer çocuklardan nasıl farklılaşıyor? Onlara kıyasla daha iyi olduğu/daha kötü olduğu alanlar nelerdir? Çocuğunuzun hangi özelliğiyle ön plana çıkmasını istersiniz? Çocuğunuzun önemli bulduğunuz özelliklerinden biraz bahseder misiniz? Çocuğunuzun en önemli bulduğunuz 3 özelliğini söyler misiniz? Çocuğunuzdan bahsederken onu hangi sıfatlarla/özellikleriyle anlatırsınız? Çocuğunuzu tarif etmeniz gerekse hangi yönleriyle tarif edersiniz?
    a. Çocuğunuzun bu özellikleri sizi diğer anne-babalara göre farklılaştırdı mı? Eğer farklılaştırdıysa nasıl? Çocuğunuzun bu özelliği size bir ebeveyn olarak kendinizi nasıl hissettiriyor?
    b. Çocuğunuzun bu özelliği katıldığınız ortamlarda yaşantınızı nasıl etkiledi, ne tür deneyimler edindiniz örneklerle anlatabilir misiniz?
2. Çocuğunuzdan kendi çevrenizde hangi özellikleriyle nasıl bahsedersiniz?
    a. Çocuğunuzun üstün zekâlı olduğu konusu kendi çevrenizle konuşurken açılır mı, bundan bahseder misiniz?
    b. Bundan bahsederken üstün zekalı terimini kullanır mısınız? Bunu anlatacak nasıl bir kavram tercih edersiniz?
3. Üstün zekâlılara özgü eğitim almasına nasıl karar verdiniz?
4. Üstün zekalı bir çocuğa sahip olmak size annesi/babası olarak ne ifade eder?
    a. Üstün zekalı bir çocuğunuz olmasaydı ebeveyn olarak hayatınız nasıl olurdu? Hayatınızda ne değişirdi?
    b. Çocuğunuzun üstün zekalı olması yakın çevrenize ne ifade ediyor? Onlar nasıl değerlendiriyorlar bu durumu? İlk duyduğunda nasıl tepki verdiler?
    c. Çocuğunuzun üstün zekâlı olması sizce gelecekte veya şimdi ailenize ne kazandırır / ne gibi zorluklar yaşatır?
    d. Çocuğunuzun zekâ düzeyinin size belirtilmiş olmasının faydası veya zararları neler oldu? İyi ki veya keşke dediğiniz zamanlar oldu mu?
    e. Gelişimi için özel bir şeyler yapıyor musunuz?
5. Çocuğunuzun zekâ durumu netleştiğinde kendinizi nasıl hissettiniz? Çocuğunuza ilişkin bu değerlendirme sizi nasıl etkiledi?
    a. Çocuğunuzun zekâsına dair bu değerlendirme netleştiğinde bunu kimlerle paylaştınız?
    b. Çocuğunuzla bu konuya dair hislerinizi paylaştınız mı?
    c. Bu durumu duyan diğer ebeveynlerin tutumunu nasıl gözlemliyorsunuz?
    d. Anne ve baba olarak sizin çevrenizdeki ilişkilerinizde farklılıklar oldu mu? Olduysa değişen dinamiklerden söz edebilir misiniz?
    e. Öğretmenine söylediniz mi, söylediyseniz ne dedi? Okuldaki muamele diğer arkadaşlarından farklı mı?
    f. Sizi çevrenizde çocuğunuzun zeka seviyesini öğrenmeye yönlendiren faktörler nelerdi?
6. Üstün zekalıların kabul edildiği eğitim programlarına çocuğunuzun katılması size kendinizi nasıl hissettirdi? Neler düşündürdü?
7. Üstün zekâlılara özgü verilen bir eğitime çocuğunuzu gönderme amacınız neydi?
8. Çocuğunuzdan nasıl bir başarı beklersiniz? Çocuğunuz ne yapsa başarılı olarak kabul edersiniz?
    a. Çocuğunuzun bu özelliğini öğrendiğinizde başarı beklentiniz değişti mi?
    b. Tanı almadan öncesine göre kıyasladığınızda çevrenin beklentilerinde herhangi bir değişiklik oldu mu?
9. Bütün bu konuştuğumuz meselelerle ilgili eşinizin görüşü ve tutumu nasıldır?
10. Sizce üstünlük nasıl oluşur? Hangi ölçütler/özellikler/değerler/belirtilere göre bir kişi diğerinden üstün olabilir? Toplumda nasıl belirlenir ve nasıl belirlenmelidir?

Bu araştırmada iş birliğine gönüllü olduğunuz için teşekkür ederiz. Benim sormak istediklerim bu kadardı. Bu soruların dışında sizin eklemek istediğiniz bir şeyler var mı?

EK-4b

MÜLÂKÂT SORULARI – eSİZ ve NGG

1. Çocuğunuz sizce diğer çocuklardan nasıl farklılaşıyor? Onlara kıyasla daha iyi olduğu/daha kötü olduğu alanlar nelerdir? Çocuğunuzun hangi özelliğiyle ön plana çıkmasını istersiniz? Çocuğunuzun önemli bulduğunuz özelliklerinden biraz bahseder misiniz? Çocuğunuzun en önemli bulduğunuz 3 özelliğini söyler misiniz? Çocuğunuzdan bahsederken onu hangi sıfatlarla/özellikleriyle anlatırsınız? Çocuğunuzu tarif etmeniz gerekse hangi yönleriyle tarif edersiniz?
    a. Çocuğunuzun bu özellikleri sizi diğer anne-babalara göre farklılaştırdı mı? Eğer farklılaştırdıysa nasıl? Çocuğunuzun bu özelliği size bir ebeveyn olarak kendinizi nasıl hissettiriyor?
    b. Çocuğunuzun bu özelliği, katıldığınız ortamlarda yaşantınızı nasıl etkiledi, ne tür deneyimler edindiniz örneklerle anlatabilir misiniz?
2. Üstün zekalı çocuklar ve ebeveynleri; üstün zekalı çocuğa sahip olmak gibi kavramlar size ne ifade eder? Üstün zekalı bir çocuğun annesi/babası olsaydınız kendinizi nasıl hissederdiniz? Normal gelişim gösterdiği size söylenmiş bir çocuğun annesi/babası olsaydınız kendinizi nasıl hissederdiniz?
    a. Bu çocuklar ve ebeveynlerle deneyimleriniz oldu mu? Çevrenizde gözlemlediniz mi?
    b. Çocuğunun üstün zekâlı olması sizce anne/babalara ne ifade ediyor?
    c. Bir çocuğun üstün zekâlı olması sizce gelecekte veya şimdi o aileye ne kazandırır / Ne gibi zorluklar yaşatır?
    d. Sizi çocuğunuzun zeka seviyesini öğrenmeye yönlendiren herhangi faktörle karşılaştınız mı?
    e. Gelişimi için özel bir şeyler yapıyor musunuz?
3. Üstün zekalıların kabul edildiği eğitim programlarına çocuğunuzun katılmasını ister misiniz? İsterseniz neden?
    a. Katılması size kendinizi nasıl hissettirir?
    b. Çocuğunuz nasıl etkilenir?
4. Üstün zekâlılara özgü eğitimin amacı ne olmalıdır?
5. Bu meseleyle ilgili eşinizin görüşü ve tutumu nasıldır?
6. Çocuğunuzdan nasıl bir başarı beklersiniz? Çocuğunuz ne yapsa başarılı olarak kabul edersiniz?
7. Çocuğunuza zekâ testi yapıldı mı? Çocuklarınızın test sonuçları, zeka düzeyi size belirtildi mi?
    a. Zekâya bağlı herhangi etiket almamış olmanın size ve çocuğunuza nasıl etkileri olduğunu düşünüyorsunuz? Size çocuğunuzun zeka seviyesiyle ilgili (Üstün zekalı veya normal gelişim gösteren bir çocuk olduğu gibi…) bilgi verilmiş olsaydı bunun nasıl etkileri olurdu sizin ve çocuğunuzun üzerinde?
    b. Verilmemiş olmasıyla ilgili yaşadığınız deneyimler var mı? İyi ki veya keşke dediğiniz zamanlar oldu mu?
8. Sizce üstünlük nasıl oluşur? Hangi ölçütler/özellikler/değerler/belirtilere göre bir kişi diğerinden üstün olabilir? Toplumda nasıl belirlenir ve nasıl belirlenmelidir?

Bu araştırmada iş birliğine gönüllü olduğunuz için teşekkür ederiz. Benim sormak istediklerim bu kadardı. Bu soruların dışında sizin eklemek istediğiniz bir şeyler var mı?

ÖZGEÇMİŞ

2004-2008 İstanbul Bilgi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü (İngilizce) (Onur Derecesi) (B.A. Dip. No: 11845)

2004-2008 Kalem Vakfı Okulları, Mentör, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Birimi

2008-devam Kalem Vakfı Okulları, Psikolog, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Birimi

2010-devam Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, Koordinasyon Kurulu Üyesi

2010-devam Kalem Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü, Koordinasyon Kurulu Üyesi

2010-2013 İstanbul Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı (Onur Derecesi) (M.Sc. Dip. No: 013)

Tez: 6-8 Yaş Arası "Üstün ve Normal" Çocukların Yaş, Zekâ ve Duygu Kontrolü-İrade Eğitimi Almış Olma Bağlamında Karşılaştırılması (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Öget Öktem Tanör)

2015 Cambridge Üniversitesi *The Role of Educational Process in Self-Regulated Learning* başlıklı çalışmada ortak-araştırmacı, Cambridge-UK.

2020 İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Doktora Programı

Tez: Ebeveynin "Üstün Zekâlı" Çocuğa Sahip Olma Algısı: Etiketleme (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sevim Cesur)

İLETİŞİM

asenasezgin@gmail.com

sena.sezgin@ogr.iu.edu.tr